

MILLIY IQTISODIYOTNI INNOVATSION SHAROITIGA O'TISH DAVRIDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYA VA ZAMONAVIY MEHNAT BOZORI

Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi
materiallari to'plami

II qism

19-noyabr 2025-yil

Toshkent 2025

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI

**“O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY
ASOSLARI VA MUAMMOLARI” ILMIY-TADQIQOT MARKAZI**

“O‘ZBEKISTON DEMOGRAF OLIMLARI” UYUSHMASI

**MILLIY IQTISODIYOTNI INNOVATSION SHAROITIGA O‘TISH DAVRIDA
RAQAMLI TRANSFORMATSIYA VA ZAMONAVIY MEHNAT BOZORI**

**mavzusidagi
respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi**

MATERIALLAR TO‘PLAMI

II qism

2025-yil 19-noyabr

Toshkent - 2025

«Milliy iqtisodiyotni innovatsion sharoitiga o'tish davrida raqamli transformatsiya va zamonaviy mehnat bozori» respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to'plami II qism. –T.: TDIU 2025. – 510 b.

Ushbu to'plam « Milliy iqtisodiyotni innovatsion sharoitiga o'tish davrida raqamli transformatsiya va zamonaviy mehnat bozori» mavzusida bo'lib, unda “O'zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida demografiya va mehnat iqtisodiyotiga oid muammolar, hududlarda ishsizlikni kamaytirish va migrasiyani tartibga solishning dolzarb masalalari, moliyaviy savodxonlikni oshirish orqali aholi turmush farovonligini ko'tarishning ustuvor yo'nalishlar, O'zbekiston iqtisodiyotini yanada rivojlantirishga xizmat qiluvchi raqamli transformatsiya, demografik salohiyatlardan foydalanish istiqbollari kabi mavzularga oid tadqiqot ishlari va ilmiy qarashlari aks ettirilgan materiallar bayoni keltirilgan.

To'plamga iqtisodiy muammolar bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borayotgan etakchi xorijiy va mahalliy oliy ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilari, ilmiy tadqiqot muassasalarining mutaxassislari, ilmiy xodimlari, doktorantlari, mustaqil izlanuvchilari hamda iqtidorli talabalari, vazirlik va korxonalarning rahbar xodimlari va mutaxassislarining ilmiy izlanishlari natijalari kiritilgan.

To'plamda keltirilgan materiallarning mazmuni, undagi statistik ma'lumotlar, keltirilgan me'yoriy - huquqiy hujjatlarning haqqoniyligi, bildirilgan fikr - mulohazalar va takliflarga mualliflarning o'zlari mas'uldirlar.

Mas'ul muharrir: i.f.d., prof. S.K. Xudoyqulov

Tahrir hay'ati:

i.f.d., prof. B.X. Umurzakov

i.f.d., prof. A.S. Usmanov

i.f.d., prof. A.M. Qodirov

i.f.d., prof. F.I. Isayev

Taqrizchilar:

i.f.d., prof. X.X. Mamadaliyeva

g.f.d., prof. Z.N. Tojiyeva

Tashkiliy guruh a'zolari:

M.I. Asqarova

M.A. Bahriddinova

ISBN 978-9910-625-03-9

© “O'zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari” ITM, 2025-yil

KIRISH

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti huzuridagi “O‘zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari” ilmiy-tadqiqot markazi “Milliy iqtisodiyotni innovatsion sharoitiga o‘tish davrida raqamli transformatsiya va zamonaviy mehnat bozori” mavzusida respublika ilmiy-amaliy konferensiya O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risidagi PF-158-sonli Farmonini ijro etishga xizmat qiladi.

Shuni alohida ta’kidlash zarurki, Prezidentimiz tomonidan izchil olib borilayotgan iqtisodiy-ijtimoiy davlat siyosatlarining zaminida aholining miqdoriy o‘sishi va uning turmush sifati va darajasi eng dolzarb masalalar qatorida turibdi. Bundan tashqari “O‘zbekiston -2030” strategiyasining ustuvor yo‘nalishlarida “Har bir insonga o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarishi uchun munosib sharoitlarni yaratish” va bu orqali zamonaviy mehnat bozoriga mos kadrlar tayyorlash maqsad qilib olingan. Raqamli transformatsiya global va mintaqaviy darajada iqtisodiy o‘shish, innovatsiyalar va mehnat resurslarining raqobatbardoshligini belgilovchi asosiy omilga aylanib borayotgan bir vaqtda hududiy mehnat bozorlarini rivojlantirishni ham talab qiladi.

Zamonaviy mehnat bozorining tendensiyalari, xususan, so‘nggi yillarda kuzatilayotgan joylardagi raqamli o‘zgarishlar, iqtisodiyotning tezkor texnologik o‘zgarishlariga bog‘liq bo‘lib, raqamli iqtisodiyot sharoitida inson kapitalini samaradorligini oshirish va yashil texnologiyalarni joriy etish asosida iqtisodiyot tarmoqlarining rivojlanishini rag‘batlantirmoqda, bu mintaqaviy iqtisodiy nomutanosibliklarni kamaytirishga yordam beradi.

Konferensiya ishi quyidagi masalalarni o‘z ichiga oladi:

1. Raqamli transformatsiya borasidagi davlat siyosati va raqamli transformatsiya ekotizimini shakllantirish;
2. Innovatsion faoliyat jarayonida moliyaviy holatni tahlil qilish va prognozlash, moliyaviy oqimlarni boshqarish;
3. Hududlarda raqamli transformatsiyalardan foydalanish orqali takomillashtirilgan mahsulotlar, xizmatlarni tashkil etish;
4. Innovatsion iqtisodiyot sharoitida zamonaviy mehnat bozorining rivojlanishi.

Bunda milliy iqtisodiyotni yanda rivojlantirishni ta’minlash doirasida bir qancha maqsadlar belgilangan bo‘lib uni amalga oshirish avvalo iqtisodiyot raqobatbardoshligini oshirish bilan bog‘liqdir. Pirovardida barcha masalalar aholi farovonligi bilan bog‘liq bo‘ladi. Shunday ekan professor-o‘qituvchilar, mutaxassislar, ilmiy xodimlar, izlanuvchilar o‘z ilmiy-amaliy takliflari bilan ishtirok etishdi.

Mazkur konferensiyani tashkil etish va o‘tkazishga o‘z hissasini qo‘shgan barchaga o‘z tashakkurimni izhor etaman. Umid qilamizki, bu kabi konferensiyalar “O‘zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari” ilmiy-tadqiqot markazida har yili an’ana tarzida tashkil etib boriladi.

*“O‘zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning ilmiy asoslari
va muammolari” ilmiy-tadqiqot markazi direktori,
i.f.d., prof. Xudoyqulov Sadirdin Karimovich*

MUNDARIJA

3-SHO'BA

HUDUDLARDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYALARDAN FOYDALANISH ORQALI TAKOMILLASHTIRILGAN MAHSULOTLAR, XIZMATLARNI TASHKIL ETISH

Egamberdiyev Farmonqul Tursunkulovich, Shodmonbekova Nodira Kamoljon qizi <i>Transport infratuzilmasining iqtisodiy o'sishga va mehnat bozoriga ta'siri (toshkent shahri misolida).....</i>	13
Ismanov Ibrohim Nabiyeovich, Xomidova Mohidil Sherzodjon qizi <i>Raqamli texnologiyalar orqali hududlarda xizmat va mahsulotlar samaradorligini oshirish xususiyatlari.....</i>	15
Арипов Ойбек Абдуллаевич <i>Худудларда рақамли трансформациялардан фойдаланиш орқали такомиллаштирилган маҳсулотлар ва хизматларни ташкил этиш.....</i>	17
Berdiyev Baxtiyor Sodiqovich <i>Raqamli transformatsiyadan hududlarda foydalanish orqali mahsulotlar va xizmatlarni takomillashtirish yo'llari.....</i>	20
Otamurodov Shavkat Nusratillayevich, Eshqulova Nasiba Normo'mino'vna <i>Raqamli transformatsiya sharoitida tashqi savdo va uning hududiy barqaror iqtisodiy rivojlanishdagi ahamiyati.....</i>	23
Дусмухамедов Ойбек Сураатбекович <i>Креатив ва инновацион иқтисодиётнинг моҳияти ҳамда уларнинг ўзига ҳос жиҳатлари.....</i>	28
Xalilov Sirojiddin Sherali o'g'li <i>Turizm tarmog'i raqobat ustunliklarini kompleks rivojlantirish.....</i>	31
Мурадов Ботир Хаят <i>Методологические подходы разработки стратегии социально-экономического развития промышленных предприятий регионов.....</i>	35
Payazov Murod Maksudovich <i>Raqamli transformatsiya xizmatlar sohasida: tendensiyalar, boshqaruv, strategiyalar</i>	39
Расулов Нозимжон Набиджонович <i>Пойабзал маҳсулотлари бозорини ривожланиши жараёнлари.....</i>	43
Ачилов Салоҳиддин Саломович <i>Цифровая трансформация налоговой системы и применение метода экспертных оценок в стратегическом управлении.....</i>	45
Ma'murov Baxtiyor Xolmatjanovich <i>Hududlarni barqaror rivojlantirishda strategik rejalashtirish va yashil transformatsiya</i>	49
Кахрамонов Хуршидjon Шухрат угли <i>Современные подходы к обеспечению конкурентоспособности предприятий жилищно-коммунального хозяйства.....</i>	51
Obidov Jamshidbek G'ayratjon o'g'li <i>Ishlab chiqarishda zamonaviy bosim o'lchash asboblari va raqamli transformatsiyalardan foydalanish orqali metrologik xizmatlarni tashkil etish.....</i>	54
Javliyev Nuriddin Bektemir o'g'li <i>Rivojlanayotgan davlatlarda kambag'allikni kamaytirish yondashuvlari.....</i>	56
Djumanov Abdumalik Abduvakhovich, Utkurova Nasiba Abdumalik qizi <i>Improving delivery service performance using discrete event simulation modeling.....</i>	59

Teshabaeva Odina Nasridinovna, Himmatova Gulnoza Komiljon qizi <i>Hududlarda raqamli transformatsiya asosida takomillashtirilgan mahsulot va xizmatlar orqali xizmat ko'rsatish sohasida raqobat muhitini barqarorlashtirish mexanizmlari.....</i>	61
Ibragimov Qobil To'xtamishovich <i>Uy-joy qurilish bozorida korxonalar raqobatbardoshligining xorij tajribasida o'rganilganligi.....</i>	65
G'anibayev Ilxomjon Shokiraliyevich <i>Raqamli transformatsiyalardan foydalangan holda aholiga jamoat transporti xizmati ko'rsatishning zaruriyati va ahamiyati.....</i>	67
Toxirov Muhammadrafiq Qodirovich <i>Hududlarda "internet of things" texnologiyalarini joriy etish orqali raqamli xizmatlarni takomillashtirish.....</i>	70
Axunova Shoxistaxon Nomanjanovna, Rasuljonova Farangiz G'ulomjon qizi <i>Hududlarda raqamli transformatsiyalardan foydalanishda xizmatlarni tashkil etish muammolari.....</i>	72
Inyatov Almaz Reimbaevich, Amangeldiyev Mirzabek Kurbankeldievich <i>The role of digital transformation in enhancing the efficiency of economic resource utilization in Karakalpakstan.....</i>	76
Maxmudova Nargiza Davlyat qizi <i>Hududlarda raqamli transformatsiyalardan foydalanish orqali takomillashtirilgan intellektual mulk obyektlarini tayyorlash.....</i>	79
Isayev Boxodirjon Maxamatshoyevich <i>Qishloq xo'jaligini raqamlashtirish, yaratilgan maxsulot va xizmatlarni eksport qilishda hub markazlarini tashkil etish.....</i>	81
Saparov Bobur Jumaboy o'g'li <i>Innovatsion ta'lim faoliyati jarayonida raqamli transformatsiyalardan foydalanish.....</i>	83
Numanova Madina Latif qizi <i>Raqamli transformatsiya va urbanizatsiya: hududiy rivojlanishning zamonaviy yo'nalishlari.....</i>	85
Муртазин Эмиль Рустамович, Эсонбоев Асилбек Тулкин угли <i>Развитие «умных городов» как элемент государственной цифровой стратегии.....</i>	89
Мухамадиева Кибриё Баходировна <i>Влияние искусственного интеллекта и автоматизации на трансформацию местного производства.....</i>	91
Najmidinova Guzal Axlitdinovna <i>Turkiy davlatlarda raqamli transformatsiyaning madaniy mahsulot va xizmatlarga ta'siri (o'zbekiston, turkiya va ozarbayjon misolida).....</i>	94
Omanova Kamola Botir qizi, Muhiddinova Mexrangiz Mehriddin qizi <i>Innovatsion iqtisodiyot sharoitida aholining demografik rivojlanishi (jondor tumani misolida).....</i>	96
Bahriddinova Muazzam Azam qizi <i>O'zbekiston aholisi soni o'sishining korrelyatsion tahlili.....</i>	98
Maniyozov Oybek Azatboyevich <i>Raqamli iqtisodiyot va uning mamalakat iqtisodiy taraqqiyotidagi o'rni.....</i>	101
Allamuratova Gulchexra Maxsetbayevna <i>Milliy iqtisodiyotni innovatsion sharoitiga o'tish davrida raqamli transformatsiya va xizmat ko'rsatish.....</i>	103

Худайназарова Дилноза Гафуровна <i>Фармацевтика корхоналарида даромад ва харажатлар ҳисобининг назарий масалалари.....</i>	105
Abdullayev Shaxzodbek Jamshid o'g'li <i>Bojxona hududida qayta ishlash bojxona rejimida mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari.....</i>	109
Юдаков Александр Андреевич <i>Повышение качества управления научными учреждениями путем внедрения технологии блокчейн.....</i>	111
Abdullayeva Aziza Murot qizi <i>Ipoteka kreditlash bozorini samaradorligini oshirish.....</i>	113
Jumaniyazov Nodirbek Odilbek o'g'li <i>Mintaqa iqtisodiy barqarorligini rivojlantirishda sanoat tarkibiy o'zgarishlarini takomillashtirishning xorijiy tajribasi va raqamli transformatsiya omili.....</i>	117
Akbarov Qodirali Qurbonali o'g'li <i>Hududlarda raqamli platformalar asosida xizmat ko'rsatish tizimini modernizatsiya qilish orqali raqamli xizmatlarni takomillashtirish.....</i>	120
Isroilova Muhabbat Rustamjon qizi <i>Hududlarda raqamli transformatsiyalarni qo'llash orqali real sektor korxonalarida mahsulot va xizmatlarni takomillashtirish.....</i>	122
Mamurov Samadjon Igamnazarovich, Darmanbayeva Shamengul Sagiyevena <i>Hududlarda smart turizmni rivojlantirishning innovatsion mexanizmlari.....</i>	125
Mamurov Samadjon Igamnazarovich, Otaxonova Iroda Xamdajon qizi, <i>O'zbekistonda turizm xizmatlarini boshqarish va takomillashtirishda raqamli transformatsiya.....</i>	128
Mamurov Samadjon Igamnazarovich <i>Raqamli transformatsiya sharoitida hududiy innovatsion infratuzilmani rivojlantirish va xizmatlar sifatini oshirish mexanizmlari.....</i>	131
Maxkamov Saidafzal Saidkamol-o'g'li <i>Raqamli transformatsiyalardan foydalangan holda mahsulotlar ishlab chiqarish imkoniyatlari tahlili.....</i>	134
Tilovmurodov Dostonbek Furqat o'g'li <i>Smart-texnologiyalar asosida sarguzasht turizmi xizmatlarini modernizatsiya qilish mexanizmlari.....</i>	137
Xomidov Mirodiljon Xasanboy o'g'li <i>The use of digital transformations in the development of industrial cooperation in the regions improves the production processes of automotive products.....</i>	140
Muradullayeva Nafisa Dilmurad qizi <i>Mehmonxona xo'jaligini boshqarishda sifat va samaradorlikning ifodalovchi ko'rsatkichlar tahlili.....</i>	143
Vayskulov Ramazon Alisher o'g'li <i>Hududlar iqtisodiyotini raqamli transformatsiyalash asosida rivojlantirish.....</i>	146
Назметдинова Индира Шерзодовна <i>Цифровизация управления региональным развитием как фактор гармонизации пространственной структуры экономики.....</i>	148
Hojiqulova Feruza Dona qizi <i>O'zbekiston sanoat investitsiyalarining raqamli iqtisodiyotda mehnat bozori shakllanishiga ta'siri.....</i>	152
Musayeva Sayyora Abduvaxitovna <i>Raqamli transformatsiya va geosiyosiy o'zgarishlar kontekstida mice turizmini rivojlanish tendensiyalari.....</i>	155

Nazirov Nazirjon Narzilloevich <i>Uch darajali hududiy rivojlanish modelini raqamli transformatsiya sharoitida amalga oshirish.....</i>	157
Bo'stonova Nilufar Abdusmatovna <i>Texnologik o'zgarishlar va ularning biznesga ta'siri.....</i>	160
Fuzaylov Sarvar Abdusamatovich <i>Raqamli texnologiyalar asosida namangan viloyati yengil sanoat tarmog'ining innovatsion rivojlanishini ta'minlash.....</i>	164
Ablyamitov Sherzod Qurbon o'g'li <i>Transchegaraviy mintaqalarni rivojlantirishda elektron turizmning o'rni.....</i>	167
Исломов Фарида Ахад қизи <i>Инновацион иқтисодиёт шароитларида минтақавий туризм бозорини ривожлантириш истиқболлари.....</i>	169
Smetov Murat Inyatovich <i>Qishloq xo'jaligi korxonalarida xo'jalik yuritishning iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish.....</i>	172
Qilichov Ulug'bek Rustam o'g'li <i>Osiyo mamlakatlarida mehnat migratsiyasi jarayonlari.....</i>	174
Xudoyberdiyev Fazliddin Isroilovich <i>Navoiy viloyati misolida hududlarda raqamli transformatsiyalardan foydalanish orqali takomillashtirilgan mahsulotlar haqida.....</i>	177
Бауетдинов Бердак Зинатдинович <i>Участие маҳаллей города нукуса в развитии сферы сервиса и повышении занятости населения.....</i>	180
Begmatova shakhnoza Adkhamovna <i>Catalyzing innovation through startup ecosystems: the role of it park Uzbekistan in fostering entrepreneurial growth.....</i>	182
Abdugofurov Shoxjaxonbek Muhammadqobul o'g'li <i>Hududiy rivojlanishda raqamli transformatsiyaning o'rni: andijon viloyati misolida.....</i>	185
Qodirova Halimaxon Farhodbek qizi <i>Raqamli transformatsiya asosida mahalliy jamoat transporti yo'nalishlarini aniqlovchi mobil ilova konsepsiyasini ishlab chiqish.....</i>	188
Alimov Fazliddin Xalimovich <i>Qashqadaryo viloyati ijtimoiy-iqtisodiy tizimlarning boshqaruv samaradorligini ekonometrik baholash.....</i>	191
Гафурова Зебохон Дильшод кизи <i>Формирование устойчивой модели экономического роста регионов узбекистана на основе цифровых и экологических инноваций.....</i>	194
Туракулов Тимур Ахмаджонович <i>Минтақавий ривожланиш институтларини шакллантиришнинг назарий асослари.....</i>	196
Давранов Орзу Абдужаббарович <i>Молиявий механизмлар ва давлат молияси.....</i>	199
Raxmatov Temur Sotiboldiyevich <i>Raqamli transformatsiya jarayonida tijorat banklarida zamonaviy yangi xizmat turlarini rivojlantirish.....</i>	201
Shamsiyev Nurbek Fazliddin o'g'li <i>Milliy iqtisodiyotni innovatsion sharoitiga o'tish davrida o'zbekistonda tijorat bank xizmatlari raqobatbardoshligini oshirishning o'ziga xos xususiyatlari.....</i>	204

Xidirov Sherzod Olimovich	
<i>Tovar raqobatbardoshligining iqtisodiy mohiyati va asosiy mezonlari.....</i>	207
Sobirov Azizbek Avazbekovich	
<i>Sanoat klasterlarini shakllanish va rivojlanish jarayoni.....</i>	210
Mamurov Samadjon Igamnazarovich	
<i>Raqamli transformatsiya sharoitida hududiy innovatsion infratuzilmani rivojlantirish va xizmatlar sifatini oshirish mexanizmlari.....</i>	214
Исломов Жамшед Давронович	
<i>Савдо-саноат зоналарини ташкил этишининг минтақавий хусусиятлари.....</i>	217
Сабуров Жуманазар Салиевич	
<i>Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқаришни ва ҳудудий жойлаштириш тамойилларини ривожлантириш.....</i>	220
Mamataliev Bobur Saidnazar ugli	
<i>Analysis of advanced foreign experience in attracting investments through the stock market in the process of innovative activities.....</i>	223
Dustmurodov Orifjon Ismatilloevich	
<i>Turizm sohasi iqtisodiy samaradorligini oshirishning o'ziga xos tendensiyalari.....</i>	225
Odilov Erkin Tursunovich	
<i>Toshkent viloyatini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari.....</i>	229
Saminjonov Nurilloxon Abdubanno o'g'li	
<i>Raqamli transformatsiyalar sharoitida hududiy chakana savdo korxonalarining raqobatbardoshligini oshirish omillari.....</i>	232

4-SHO'BA

INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDA ZAMONAVIY MEHNAT BOZORINING RIVOJLANISHI

Умурзаков Баходир Хамидович	
<i>Норасмий бандликнинг ижтимоий-иқтисодий оқибатлари.....</i>	239
Дерюгин Павел Петрович, Лебединцева Любовь Александровна	
<i>Методологические подходы к изучению человеческого капитала руководителей корпораций в постиндустриальном обществе.....</i>	243
Aynakulov Muxitdin Abduxamidovich, Sulaymanova Lola Zohid qizi	
<i>Gig-iqtisodiyotda va masofaviy bandlik tizimida erkaklar va ayollar uchun mehnat hayoti muvozanatini qo'llab-quvvatlash omillari.....</i>	245
Jakbarov Odiljon Otamirzayevich	
<i>Innovatsion iqtisodiyot sharoitida mehnat bozorida ma'naviy yetuk va raqamli kompetensiyaga ega kadrlarni tayyorlashda yaponiya tajribasi.....</i>	249
Olimova Nodira Xamrakulovna, Tursunova Sevara Abduraxim qizi	
<i>Yashil iqtisodiyotni shakllantirishda mehnat bozori va inson kapitalining innovatsion rivojlanishi.....</i>	251
Максудова Шахиста Якубовна, Холиқулов Одилжон Олимжон ўғли	
<i>Тоғ-кон саноатининг иқтисодий барқарорлигига ёқилғи энергетика корхоналарида со2 эмиссиясининг ошишига таъсир кўрсатувчи омиллари.....</i>	254
Tashpulatov Aybek	
<i>Mehnat bozorini statistik tadqiq etish: nazariya va amaliyot.....</i>	259
Махамматова Малика Абдурашидовна, Назирова Азиза Алишер кизи	
<i>Развитие современного рынка труда в условиях инновационной экономики.....</i>	261
Иватов Ирисбек	
<i>Иқтисодиётни глобаллаштириш шaroitida Халқаро туризм бозорини ривожлантириш.....</i>	265

Maxkamov Saidafzal Saidkamol-o'g'li, Ilyosov Ziyodjon Dilshodjonovich <i>Innovatsion iqtisodiyot sharoitida zamonaviy mehnat bozorining rivojlanishi.....</i>	268
Городилова Мария Владимировна <i>Трансформация методов и инструментов настройки мотивации персонала в условиях инновационной экономики.....</i>	271
Махкамova Шахло Юлчиевна, Абсаматов Бахром Данакулович <i>Ишчи кучидан самарали фойдаланиш ва норасмий бандликни соядан чиқариш...</i>	274
Matrizayeva Dilaram Yusupbayevna <i>Innovatsion iqtisodiyotda sanoat korxonalarida korporativ madaniyat asosida boshqaruv samaradorligini oshirish.....</i>	278
Холбаева Сабина Рустамовна <i>Цифровая трансформация экономики: новые формы занятости и развитие человеческого капитала.....</i>	280
Egamnazarov Khusniddin Fakhridin ugli <i>Harnessing social media for gastronomic tourism promotion: insights from uzbekistan as an emerging destination.....</i>	283
Nurmuxamidova Muxtabar Xasanovna <i>Xotin-qizlarni ish bilan ta'minlash muammolari.....</i>	286
Mamajonova Saida Vaxabjanovna <i>Innovatsion iqtisodiyot sharoitida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlari.....</i>	289
Qosimjonov Ikromjon Qosimjon o'g'li, Raimberdiyev Samandar Sherzod o'g'li <i>Innovatsion iqtisodiyot sharoitida mehnat bozorining yashil transformatsiyasi</i>	292
Давлятшаев Акмал Ашурмаматович <i>Расширение регионального рынка труда в условиях развития инвестиционной деятельности.....</i>	294
Аблаева Валентина Борисовна <i>Влияние цифровой трансформации на занятость и подготовку кадров в сфере транспорта и туризма</i>	298
Саттарова Барно Шухратовна <i>Цифровизация и занятость молодежи в узбекистане: вызовы и перспективы формирования инновационного типа труда.....</i>	300
Джулибеков Нурмат Каршибекович, Жулиева Гулноз Юлдашевна <i>Женский труд и его производительность.....</i>	304
Abduraxmonova Zuhra Abduraxmonovna <i>Innovation globallashuv sharoitida sanogen fikrlaydigan zamonaviy raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning ilmiy va amaliy ahamiyati.....</i>	307
Ibrogimov Sherzodbek Xalimjon o'g'li <i>Hududlarda yashil iqtisodiyot sharoitida mehnat bozorining rivojlanishi.....</i>	310
Toshpulatov Murodulla Sobirjon o'g'li <i>Raqamli transformatsiya vositasida biznesni moliyasini rivojlantirishning yo'llari.....</i>	313
Eshqulova Xilola Shoyimqul qizi, Isomiddinova Ulbo'sin Ulug'bek qizi <i>Innovatsion iqtisodiyot sharoitida zamonaviy mehnat bozorining rivojlanishi.....</i>	316
Abduvoxidov Akmal Abdulazizovich <i>Agrar tadbirkorlik qishloq hududlarida bandlik muammosini hal qilish asosi sifatida.....</i>	318
Qulmetov Mansurbek Ro'zmatovich <i>Innovatsion iqtisodiyot sharoitida zamonaviy banklar bozorining rivojlanishi.....</i>	322
Jurayev Elyorbek Sobirjon o'g'li <i>Masofaviy ish: aholi bandligini ta'minlashning zamonaviy yo'nalishi.....</i>	323

Gafurova Faina Semyonovna, Rustamov Elyorbek Toxirjon o'g'li <i>Innovatsion iqtisodiyot sharoitida zamonaviy mehnat bozorining rivojlanishini xorijiy tajribalari.....</i>	327
Qurbonov Samandar Pulatovich <i>Inklyuziv unumli bandlik: nazariy asoslari va rag'batlantirish mexanizmi.....</i>	330
Исмаилов Аллаёр Рашидович <i>Инновацион менежмент усуллари асосида корпоратив бошқарув самарадорлигини ошириш йўллари.....</i>	334
Tuxtarova Iroda Muhammad qizi, Orifjonova Go'zalxon Shamsiddin qizi <i>Milliy iqtisodiyotni innovatsion sharoitiga o'tish davrida raqamli transformatsiya va zamonaviy mehnat bozori.....</i>	336
Таурова Алия Тагировна <i>Статистический анализ изменения отраслевой структуры занятости в самаркандской области в условиях инновационной экономики.....</i>	341
Хужаева Василина Сергеевна <i>Трансформация рынка труда под влиянием креативной и инновационной экономики: роль человеческого капитала.....</i>	344
Мавланова Умида Баходировна <i>Синергия инноваций и человеческого капитала в развитии современного рынка труда.....</i>	347
Хасанова Шахзода Сарвар кизи <i>Динамика развития женского предпринимательства в Узбекистане.....</i>	350
Gulomqodirova Ma'mura Saydumarxon qizi <i>Inson resurslari va ularning iqtisodiyotdagi ahamiyati.....</i>	353
Ro'ziyeva Zarnigor Otabek qizi <i>Zamonaviy iqtisodiyotda mehnat bozori raqamli transformatsiyasining o'ziga xos jihatlari.....</i>	356
Alijonova Kumushxon Erkinboy qizi <i>Innovatsion iqtisodiyot sharoitida xotin-qizlarning mehnat faoliyatini boshqarish.....</i>	358
Jo'rayeva Dilnavoz Umidjon qizi, Baxriddinov Muhammadsiddiq Bahromjon o'g'li <i>Innovatsion iqtisodiyot sharoitida zamonaviy mehnat bozorining rivojlanishi.....</i>	360
Hamidova Shahzoda Odiljanovna, Xasanov Fayzullox Mansurjon o'g'li <i>Raqamli iqtisodiyot sharoitida to'qimachilik sanoati korxonalarining innovatsion rivojlanish mexanizmlarini takomillashtirish.....</i>	362
Maxmudova Nasibaxon Abdubbarovna <i>Mehnat bozorining transformatsiyasini matematik modellashtirish.....</i>	365
Abdullabekova Noilaxon G'ofurjon qizi <i>Innovatsion iqtisodiyot sharoitida O'zbekistonda turizm va mehmondo'stlik sohasida kadrlar tayyorlash tizimini modernizatsiya qilish yo'nalishlari.....</i>	367
Raximova Lola Shavkatovna <i>Innovatsion iqtisodiyot sharoitida barqaror rivojlanishda ayollar ishtiroki va "yashil" iqtisodiy tashabbuslarning integratsiyasi.....</i>	370
Kamanova Gulxan Orinbekovna <i>Zamonaviy iqtisodiyotda kichik va o'rta biznesning o'rni to'g'risida.....</i>	374
Zikirov Zafarjon Izzatillo o'g'li <i>Innovatsion iqtisodiyot sharoitida qo'shilgan qiymat solig'i salbiy farq summasining qoplanish masalalari.....</i>	376
Suvonov Bekniyoz Baxtiyor o'g'li <i>Innovatsion iqtisodiyot sharoitida mehnat bozorining xorij tajribasi va ularni respublikamizda qo'llash jihatlari.....</i>	380

Iskandarova Dilafruz Ikrom qizi	
<i>Raqamli transformatsiya sharoitida inson kapitalining zamonaviy kompetensiyalari.....</i>	383
Po'latov Sherzodbek Oybek o'g'li	
<i>Kichik korxonalarda soliq hisobini takomillashtirish orqali mehnat bozorini tartibga solish.....</i>	386
Назарова Гўзал Баҳодировна	
<i>Маҳаллий қурилиш материаллари саноатида инвестицион фаолиятнинг замонавий тенденциялари.....</i>	390
Абдулазизова Наргиза Баҳадировна	
<i>Обеспечение финансовой устойчивости пенсионной системы в условиях цифровой трансформации рынка труда.....</i>	393
Baymanova Mavlyuda Djurayevna	
<i>Transformation of the labor market and emergence of new professions in the context of an innovative economy.....</i>	397
Jo'rayeva Sarvinoz Baxtiyor qizi	
<i>Innovatsion iqtisodiyot sharoitida ijtimoiy himoya va raqamli sug'urtaning mehnat bozori barqarorligidagi o'rni.....</i>	400
Mardiyev Bunyod Sirojiddin o'g'li	
<i>Innovatsion iqtisodiyot sharoitida tikuv-trikotaj korxonalarida mehnat bozorining transformatsiyasi va ishlab chiqarishni samarali tashkil etish mexanizmlari.....</i>	403
Axmadjonov Xojiakbar Ixtiyorjon o'g'li	
<i>Innovatsion iqtisodiyot sharoitida zamonaviy mehnat bozorining rivojlanishi.....</i>	406
Nurmatova Gulsanam Xabiybiddin qizi	
<i>Ayollar bandligini oshirish bo'yicha rivojlangan mamlakatlar tajribalari.....</i>	410
Otamirzayev Sherzodbek Odiljon o'g'li	
<i>Innovation iqtisodiyot sharoitida raqamli transformatsiya orqali zamonaviy mehnat bozorining rivojlanishi: O'zbekiston misolida.....</i>	411
Abduxakimova Farangiz Sidiqjon qizi	
<i>Sanoat korxonalarida innovatsion iqtisodiyot sharoitida mehnat unumdorligini oshirish.....</i>	414
Hasanova Zarifa Furqat qizi	
<i>Zamonaviy mehnat bozorida xalqaro migratsiyaning roli va O'zbekistonning tajribasi</i>	417
Абдухоликова Дилдора Абдухолик кизи	
<i>Формирование компетентностного профиля педагога дошкольной организации в условиях цифровой трансформации экономики Узбекистана.....</i>	419
Абдуллаев Лазизхон Эркинжон угли, Тураев Абдулазиз Журабой угли	
<i>Влияние инновационной экономики на безработицу, развитие навыков и социальную защиту.....</i>	422
Xasanov Sanjarbek Xasan o'g'li	
<i>Innovatsion iqtisodiyot sharoitida zamonaviy mehnat bozorining rivojlanishi</i>	425
Мамадиев Зафар Алишерович	
<i>Особенности стратегии инновационного развития экономики через внедрение создания электронного правительства.....</i>	428
Зикиров Сардор Шокирович, Хамраев Лазиз Муминжонович	
<i>Эволюция рынка труда в эпоху технологий: вызовы и новые возможности.....</i>	432
Заутинская Виктория Олеговна, Сошникова Екатерина Николаевна	
<i>Проблемы и перспективы занятости молодежи в инновационной экономике.....</i>	434
Shakirova Yulduz Saydaliyevna	
<i>Mehnat bozorining raqamli transformatsiyasi iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash omillaridan biri.....</i>	437

Saidova Sevara Yormamat qizi <i>The impact of the development of an innovative Economy on the labor market.....</i>	441
Raxmonova Aziza Tolibovna <i>Ayollar tadbirkorligini rivojlantirishni zamonaviy mexanizmlar asosida takomillashtirish yo'nalishlari.....</i>	443
Rabbimova Saida Ramishovna <i>The importance of digital skills in the modern labor market.....</i>	447
Бойкузиева Гулсанам Адхамовна <i>К вопросам развития рынка труда в условиях инновационной экономики.....</i>	449
Akhmadkulov Dilshod Rakhmonali Ugli <i>Organizational digital maturity through hr leadership: a framework for managing human capital in technology-enhanced work environments.....</i>	452
Saidov Mansurjon Inomjonovich <i>Innovatsion iqtisodiyot sharoitida xotin-qizlarning mehnat faoliyatini boshqarish.....</i>	455
Эрматова Чарос Олимовна <i>Роль цифровых компетенций воспитателя в развитии современного дошкольного образования.....</i>	458
Pardaboyev Navro'z Toshpulot o'g'li <i>O'zbekiston transport tizimi rivojlanishiga kadrlar tayyorlash.....</i>	460
O'tanov Yorqinbek Sobir o'g'li <i>Demografik o'zgarishlarga moslashgan aqlli shaharlar uchun muhandislik kommunikatsiyalarini loyihalash.....</i>	463
Asqarova Muhabbat Ibraximovna <i>Mehnat resurslari salohiyatini hozirgi zamon ilmiy-amaliy yondoshuvlari.....</i>	465
To'ychiyeva Begoyim Vohidjon qizi <i>Oziq-ovqat sanoati korxonalarining rivojlantirishning innovatsion strategiyalari</i>	468
Шакаров Зафар Гаффорович <i>Мехнат бозорини мониторинг қилиш: тушунча ва вазифалар</i>	471
Асқарова Муҳаббат Ибрахимовна <i>Ёшлар меҳнат бозорининг глобаллашуви ва ҳалқаро тенденциялар</i>	475
Bahriddinova Muazzam Azam qizi, Omanova Kamola Botir qizi <i>Gat texnologiyasi asosida o'zbekistonda migratsiya va mehnat resurslariga oid xarita ishlab chiqish.....</i>	478
Gulmurodov Kamoliddin Abduqodir o'g'li <i>Aaholi sonining o'sib borishida so'gliqni saqlash tizimining ahamiyati.....</i>	480
Hamrokulov Mirabbos Ortiqovich <i>Development of the modern labor market in the context of an innovative economy.....</i>	483
Alimxanova Dilnoza Abdurashid qizi <i>Hududlarda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, kadrlar tayyorlash va innovatsion muhitni takomillashtirish zarurati.....</i>	486
Рахматова Наргиза Аъзамхановна, София Ёдмыанг <i>Развитие современного рынка труда в условиях инновационной экономики...</i>	489
Qarshiboyev Xayrulla Qilichovich <i>Korrelyatsiya va regressiya tahlilini korxonaning iqtisodiy rivojlanishini bashorat qilish usuli.....</i>	492
Мирзаева Матлуба Файбулла қизи <i>Банклар ресурс базасини мустаҳкамлашда капиталнинг ўрни.....</i>	496
Bahriddinova Muazzam Azam qizi <i>Hududlarda xotin-qizlarning huquqlari va imkoniyatlarini kengaytirishda gender tengligining o'rni.....</i>	502
Юлдашев Нурбек Нормуродович <i>Бўш иш ўринлари таҳлили асосида ҳудуддаги "Вакансиялар портрети"ни шакллантириш.....</i>	505

3-SHO'BA

HUDUDLARDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYALARDAN FOYDALANISH ORQALI TAKOMILLASHTIRILGAN MAHSULOTLAR, XIZMATLARNI TASHKIL ETISH

TRANSPORT INFRATUZILMASINING IQTISODIY O'SISHGA VA MEHNAT BOZORIGA TA'SIRI (TOSHKENT SHAHRI MISOLIDA)

Egamberdiyev Farmonqul Tursunkulovich

"Alfraganus University" innovatsion ishlar bo'yicha prorektor, i.f.n., professor

Shodmonbekova Nodira Kamoljon qizi

O'zMU Iqtisodiyot fakulteti 2-bosqich tayanch doktoranti

Zamonaviy shaharlar taraqqiyoti va ularning iqtisodiy salohiyati bevosita transport infratuzilmasining rivojlanish darajasi bilan chambarchas bog'liqdir. Transport tizimi nafaqat tovarlar va xizmatlar harakatining asosiy omili, balki mehnat resurslarining samarali joylashuvi va aholi bandligini ta'minlovchi muhim iqtisodiy mexanizmdir. Shu nuqtayi nazardan, Toshkent shahrida so'nggi yillarda transport tarmoqlarining modernizatsiyasi iqtisodiy o'sishning barqaror sur'atlarini ta'minlashda hamda mehnat bozorining sifat jihatdan yangilanishida muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda.

Transport infratuzilmasining rivojlanishi ishchi kuchining hududiy harakatchanligini kengaytiradi, vaqt va xarajatlarni tejaydi, yangi bandlik turlarini yaratadi hamda xizmat ko'rsatish, savdo va ishlab chiqarish sohalarida ish o'rinlari ko'payishiga sabab bo'ladi [4]. Shu sababli, mazkur tezisda Toshkent shahar transport infratuzilmasi misolida uning iqtisodiy o'sish va mehnat bozoriga ta'siri tahlil qilinadi.

Transport tizimi iqtisodiyotning "harakatlantiruvchi dvigateli" hisoblanadi. U ishlab chiqarish, savdo, xizmat ko'rsatish, ta'lim va sog'liqni saqlash tizimlarini o'zaro bog'laydi. Jahon tajribasida transport tarmoqlariga kiritilgan har bir 1 dollar investitsiya yalpi ichki mahsulotni o'rtacha 1,5–2 dollar miqdorda oshirishi aniqlangan [5].

O'zbekiston sharoitida ham transport sohasiga investitsiyalar milliy iqtisodiyotga ko'p tomonlama ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 29-noyabrdagi PQ-4360-son qarorida transport infratuzilmasini modernizatsiya qilish "hududlararo iqtisodiy integratsiyani kuchaytirish va mehnat resurslari oqimini samarali boshqarish"ning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan[1].

So'nggi yillarda Toshkent shahrida metro tarmoqlarining kengayishi, yo'lovchi tashish quvvatining oshishi va "Smart Transport" konsepsiyasining joriy etilishi kuzatilmoqda. 2017–2024-yillar oralig'ida metropoliten yo'nalishlari uzunligi 36 km dan 59 km gacha yetdi, yangi bekatlar soni 31 taga ko'paydi [2]. Shu bilan birga, "Yashnobod–Do'stlik 2", "Yangi Sergeli" va "Halqa yo'li" yo'nalishlarining ochilishi natijasida kunlik yo'lovchi aylanmasi 1,5 barobar ortgan.

Ushbu o'sish Toshkentdagi mehnat bozori faoliyatiga bevosita ta'sir qilmoqda. Aholining mehnat migratsiyasi ichki yo'nalishda faollashgan, ya'ni shahar atrofi

tumanlaridan markazdagi ish joylariga qatnov soddalashgan. Shu orqali transport tizimi "bandlik zonalarini" kengaytirgan hamda ishga joylashish imkoniyatlarini oshirgan [7].

Regressiya tahlili natijalari. Tadqiqot natijasida Toshkent metropoliteni yo'lovchi tashish hajmi va YaIM o'sish sur'atlari o'rtasida ijobiy korrelyatsiya aniqlangan. Hisob-kitoblarga ko'ra, metro yo'lovchilari sonining 1% ga oshishi Toshkent shahar YaIMini o'rtacha 0,017% ga oshiradi. Bu natija transport infratuzilmasining iqtisodiy faollikka bevosita ta'sirini ko'rsatadi.

Transport tizimining yaxshilanishi mehnat bozori samaradorligiga ham kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Ish joylariga borish vaqti qisqargani, transport xarajatlari kamaygani hamda ishchi kuchining hududiy moslashuvi oshgani natijasida bandlik darajasi 2020–2024 yillar oralig'ida 4,2% ga o'sgan [3].

Shuningdek, metro, avtobus, yo'l qurilishi va logistika sohalarida 10 mingdan ortiq yangi ish o'rinlari yaratilgan. Transport infratuzilmasiga qo'shilgan qiymat esa 2023-yilda 13,7 trillion so'mni tashkil etgan [1].

Transport tarmoqlarining rivojlanishi Toshkent mehnat bozorining bir qator parametrlarini o'zgartirmoqda:

-Ayollar bandligi oshdi. Metro va jamoat transportining qulayligi ayollarning ish joylariga yetib borish imkoniyatini kengaytirgan.

-Yoshlar bandligi: yangi transport loyihalari – metro, avtobus terminali, logistika markazlari – texnik, IT va servis yo'nalishlarida yangi ish joylarini yaratgan.

Raqamli transport tizimlari joriy etilishi mehnat bozorida raqamli ko'nikmalar talabini kuchaytirgan, bu esa "aqlli transport boshqaruvi" sohasida yangi kadrlar ehtiyojini yuzaga keltirgan [6].

Bundan tashqari, transport qulayligi shahar iqtisodiyotining hududiy tafovutlarini kamaytiradi. Masalan, ilgari mehnat imkoniyatlari past bo'lgan Sergeli, Yashnobod va Chilonzor tumanlari endilikda yangi ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish markazlariga aylanmoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Toshkent shahridagi transport infratuzilmasining rivojlanishi nafaqat iqtisodiy o'sish, balki mehnat bozorining strukturaviy yangilanishini ham ta'minlamoqda.

Xulosa sifatida quyidagi jihatlar ajralib turadi:

1. Transport infratuzilmasining har 1% ga oshishi iqtisodiy o'sish sur'atlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi ($YaIM \approx +0,017\%$).

2. Transport tizimi yaxshilanganda, mehnat resurslari harakatchanligi ortadi, ichki migratsiya oqimi muvozanatlashadi, bandlik ko'rsatkichlari o'sadi.

3. "Smart Transport Toshkent" konsepsiyasi raqamli transport infratuzilmasi orqali mehnat bozorini innovatsion yo'nalishda qayta shakllantirishga xizmat qilmoqda.

4. Transport investitsiyalarining maqsadli rejalashtirilishi iqtisodiy o'sishning hududlararo muvozanatini ta'minlaydi.

Takliflar:

➤ Transport loyihalarini ishlab chiqishda mehnat bozori ehtiyojlarini inobatga olish.

➤ Transport bilan bog'liq kasb-hunar tayyorgarligi dasturlarini kengaytirish.

➤ "Yashil transport" texnologiyalarini joriy etish orqali ekologik barqaror ish o'rinlarini yaratish.

➤ Transport tarmoqlariga kiritilayotgan investitsiyalar samaradorligini har yili baholab borish.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Transport vazirligi (2023). *Transport sohasini rivojlantirish konsepsiyasi 2030-yilgacha*. Toshkent.
2. Toshkent Metropoliteni boshqarmasi (2024). *2024-yil hisobot ma'lumotlari*.
3. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi (2024). *Toshkent shahar iqtisodiy ko'rsatkichlari tahlili*.
4. World Bank (2022). *Urban Mobility and Economic Growth: Case Studies from Central Asia*. Washington, D.C.
5. OECD (2021). *Infrastructure Investment and Productivity in Developing Economies*. Paris.
6. UNDP Uzbekistan (2023). *Smart Transport and Sustainable Employment Report*. Toshkent.
7. O'zbekiston Iqtisodiy tadqiqotlar markazi (2023). *Bandlik va transport tizimlari o'zaro ta'siri tahlili*. Toshkent.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ORQALI HUDUDLARDA XIZMAT VA MAHSULOTLAR SAMARADORLIGINI OSHIRISH XUSUSIYATLARI

Ismanov Ibrohim Nabiyeovich

FDTU Iqtisodiyot kafedrası professori

Xomidova Mohidil Sherzodjon qizi

FDTU Iqtisodiyot kafedrası magistranti

Bugungi globallashuv va raqobat sharoitida hududlarning iqtisodiy rivojlanishi bevosita raqamli texnologiyalarni joriy etish darajasiga bog'liq bo'lib bormoqda. Mamlakatimizda ham ushbu yo'nalishdagi ishlar jadal olib borilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023- yil 24-maydagi PQ-162-sonli "Raqamli xizmatlar qamrovi va sifatini oshirish hamda soha, tarmoq va hududlarni raqamli transformasiya qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qaroriga muvofiq, "aholi va tadbirkorlik subyektlariga raqamli xizmatlardan foydalanish uchun qulay sharoitlar yaratish, ishbilarmonlik muhitini yaxshilash, byurokratik tartibotlarni qisqartirish, shuningdek, davlat boshqaruvi, iqtisodiyotning real sektori tarmoqlarini hamda hududlarni raqamli transformatsiya qilish" maqsadida qator loyihalar amalga oshirish ko'zda tutilgan.[1]

Raqamli transformatsiya nafaqat ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish tarmoqlarida samaradorlikni oshirish, balki hududlarning innovatsion salohiyatini kengaytirish, aholiga qulay sharoit yaratish, iqtisodiy resurslardan oqilona foydalanish imkoniyatini ham beradi. Hududlarda ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar va taqdim etilayotgan xizmatlarning raqobatbardoshligi zamonaviy texnologiyalardan foydalanishga tayanadi. Xususan, elektron tijorat, "aqlli shahar" texnologiyalari, elektron hukumat tizimlari, fintech, agritech va boshqa yo'nalishlar hududiy iqtisodiyotda samaradorlikni oshirishda muhim rol o'ynamoqda. Shu bois raqamli texnologiyalarni keng joriy etish – hududlarning barqaror rivojlanishi va xalq farovonligini ta'minlashning ustuvor yo'nalishlaridan biridir.

Raqamli texnologiyalar hududlarning iqtisodiy va ijtimoiy hayotini sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqadi. Raqamli texnologiyalar yordamida:

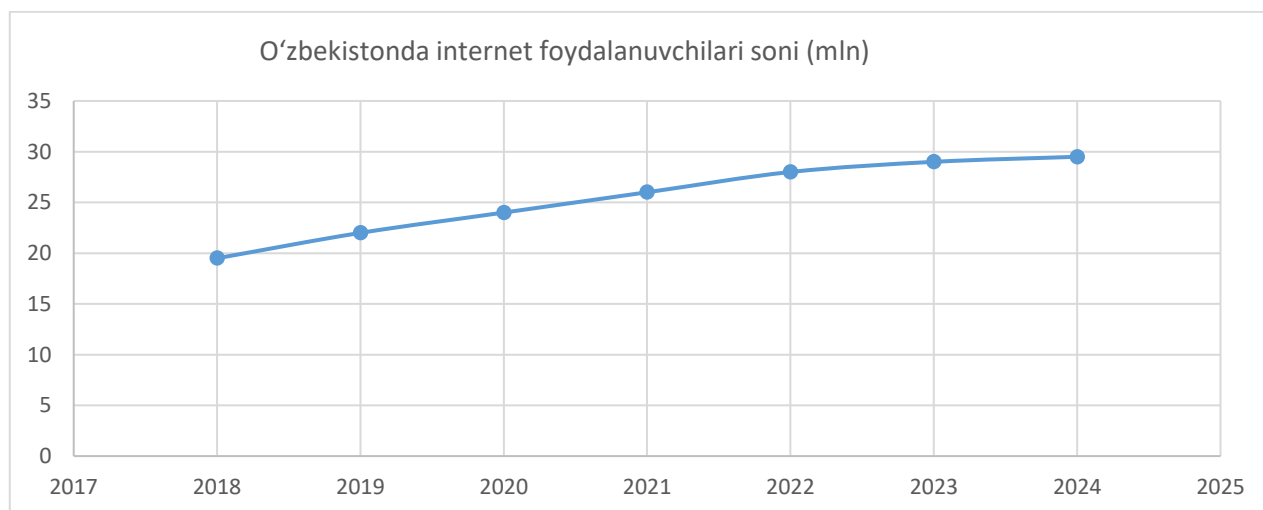
- ishlab chiqarish jarayonlari avtomatlashtiriladi;
- xizmat ko'rsatish tezligi va sifati oshadi;
- xarajatlar kamayadi;
- boshqaruv samaradorligi ortadi.

Masalan, elektron hujjat almashinuvi va elektron hukumat tizimlari byurokratik to'siqlarni kamaytirib, davlat xizmatlarini tezkor va shaffof qiladi. Natijada aholining davlatga bo'lgan ishonchi ortadi, vaqt va resurslar tejab qolinadi.

Hududlarda raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish uchun quyidagi omillarga e'tibor qaratish zarur:

- raqamli infratuzilmani rivojlantirish (internet, mobil aloqa, data markazlar);
- aholining raqamli savodxonligini oshirish;
- hududiy korxonalarga raqamli transformatsiya bo'yicha imtiyoz va grantlar berish;
- startap va innovatsion loyihalarni qo'llab-quvvatlash;
- davlat-xususiy sheriklik asosida raqamli loyihalarni amalga oshirish.

Raqamli texnologiyalarni hududlarda tez suratlarda rivojlantirish eng avvalo aholining ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish darajasi, elektron hukumatdan foydalanish koefitsiyenti kabi bir qator ko'rsatkichlarga bog'liq bo'ladi. Bu o'z navbatida raqamli transformatsiya va raqamli xizmatlarni takomillashtirish uchun imkoniyat yaratadi.

1-rasm. O'zbekistonda internet foydalanuvchilari soni (mln)

Yuqoridagi ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekistonda 2018-yilda 19,5 mln bo'lgan foydalanuvchilar soni 2024-yilga kelib 29,5 mln.ga yetdi.6 yil ichida o'sish 10 mln atrofida (50% ga yaqin).Bu aholining keng qatlamli internetdan faol foydalana boshlaganini ko'rsatadi.Hududlarda ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar va xizmatlarni raqamli transformatsiya asosida takomillashtirishning asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

- Elektron tijorat va marketing – hududiy ishlab chiqaruvchilar o'z mahsulotlarini onlayn platformalar orqali kengroq bozorlarga chiqarish imkoniga ega bo'ladilar.
- Aqlli logistika tizimlari – tovar va xizmatlarni yetkazib berishda raqamli kuzatuv va boshqaruv tizimlari transport xarajatlarini kamaytiradi.
- Agrotexnologiyalar – qishloq xo'jaligida raqamli texnologiyalar (dronlar, sensorlar, aqlli sug'orish tizimlari) hosildorlikni oshiradi.
- Fintech xizmatlari – hududlarda kichik va o'rta biznes subyektlari raqamli to'lov tizimlari orqali moliyaviy resurslarga tezroq ega bo'ladilar.
- Sog'liqni saqlashda telemeditsina – aholiga tezkor va qulay tibbiy xizmatlar ko'rsatishga imkon yaratadi.

O'zbekiston hududlarida raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali kelajakda iqtisodiy samaradorlikning oshishi, hududiy byudjet daromadlarining ortishi, aholining turmush sifatining yaxshilanishi, mahalliy mahsulotlarning milliy va xalqaro bozorlarda raqobatbardoshligi ortishi, yangi ish o'rinlarining yaratilishi kabi qator natijalarga erishish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar hududlarda xizmat va mahsulotlar samaradorligini oshirishning asosiy vositasiga aylanmoqda. Ular ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatishda tezkorlik, shaffoflik, sifat va iqtisodiy samaradorlikni ta'minlaydi. Hududiy rivojlanishda raqamli transformatsiyani keng qo'llash nafaqat iqtisodiy ko'rsatkichlarni oshiradi, balki aholining ijtimoiy hayot sifatini ham sezilarli darajada yaxshilaydi. Shu sababli hududlarda raqamli infratuzilmani rivojlantirish, innovatsion texnologiyalarni tatbiq etish va aholi hamda biznesning raqamli savodxonligini oshirish mamlakat taraqqiyotining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralishi zarur.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 24-maydagi PQ-162-son Qarori "Raqamli xizmatlar qamrovi va sifatini oshirish hamda soha, tarmoq va hududlarni raqamli transformatsiya qilish chora-tadbirlari to'g'risida".
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son Farmoni "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida.
3. BMT. E-Government Development Index Report. – New York, 2022.
4. To'raqulov, U. va boshqalar. Raqamli iqtisodiyot: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.
5. Karimov, A. Hududiy rivojlanishda raqamli transformatsiyaning o'rni. – Ilmiy maqola. "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" jurnali, №3, 2022.
6. <https://lex.uz/uz/>

ХУДУДЛАРДА РАҚАМЛИ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ОРҚАЛИ ТАКОМИЛАШТИРИЛГАН МАҲСУЛОТЛАР ВА ХИЗМАТЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

Арипов Ойбек Абдуллаевич

НамДТУ, «Иқтисодиёт» кафедраси мудири, и.ф.д., проф.

Сўнгги йилларда дунё миқёсида рақамли иқтисодиёт ва ахборот технологияларининг жадал ривожланиши барча соҳаларда чуқур ўзгаришларга олиб келмоқда. Бу жараён нафақат ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш соҳасида, балки жамиятнинг бошқарув тизими, таълим, тиббиёт, транспорт, савдо ва бошқа муҳим тармоқларда ҳам ўз таъсирини кўрсатмоқда. «Рақамли трансформация» атамаси бугунги кунда иқтисодий ўсиш, самарадорлик ва инновацияларнинг асосий омилига айланди.

Ўзбекистонда ҳам Президентимиз раҳнамолигида рақамли иқтисодиётни ривожлантиришга катта эътибор қаратилмоқда. «Рақамли Ўзбекистон – 2030» дастури доирасида ҳудудларда рақамли инфратузилмани яратиш, давлат хизматларини электрон форматга ўтказиш, ишлаб чиқаришда рақамли ечимлардан фойдаланиш орқали иқтисодий самарадорликни ошириш вазифалари белгиланган [1].

Ушбу мақолада ҳудудларда рақамли трансформациялардан фойдаланиш орқали такомиллаштирилган маҳсулот ва хизматларни ташкил этишнинг амалий жиҳатлари, мавжуд муаммолар ва ечимлар таҳлил қилинади.

1. Рақамли трансформациянинг моҳияти ва аҳамияти. Рақамли трансформация – бу фақат технологиялардан фойдаланиш эмас, балки иш жараёнларини, ташкилот маданиятини ва хизмат кўрсатиш усулларини тубдан ўзгартириш жараёнидир. Унинг асосий мақсади рақамли технологиялар ёрдамида иш самарадорлигини ошириш, инсон омилини камайтириш ва хизмат сифатини яхшилашдир.

Ҳозирги шароитда рақамли технологиялар жаҳон иқтисодиётининг етакчи омилларидан бири бўлиб, улар корхоналарга қуйидаги имкониятларни яратади:

- маълумотларни тез ва аниқ қайта ишлаш;
- бозор талабларига мослашувчан иш юритиш;
- маҳсулот ва хизматларнинг рақобатбардошлигини ошириш;
- харидорлар билан доимий рақамли мулоқотни йўлга қўйиш.

Демак, рақамли трансформация бугунги кунда ҳудудий иқтисодий ўсишнинг асосий драйверларидан бирига айланмоқда.

2. Ҳудудларда рақамли трансформация имкониятлари. Ҳудудлар миқёсида рақамли ислохотларни амалга ошириш бир қанча устунликларни яратади. Биринчидан, ҳудудий ресурслардан самарали фойдаланиш имконияти кенгайди. Масалан, аграр ҳудудларда «ақлли қишлоқ хўжалиги» тизимини жорий этиш орқали сув, ер ва меҳнат ресурсларини тежаш мумкин.

Иккинчидан, маҳаллий ишлаб чиқарувчилар ўз маҳсулотларини рақамли платформалар орқали кенг бозорларга чиқара олади. Бу ҳудудлардаги кичик бизнес ва тадбиркорликни ривожлантиришда муҳим аҳамиятга эга.

Учинчидан, давлат хизматларининг электрон форматга ўтказилиши аҳолига қулайлик яратади, бюрократик тўсиқларни камайтиради ва вақтни тежайди. Масалан, Янгийўл, Самарқанд ва Фарғона вилоятларида давлат хизматларининг 80 фоиздан ортиғи «*my.gov.uz*» орқали тақдим этилмоқда.

1-жадвал

Ўзбекистонда рақамли иқтисодиёт ва ахборот-коммуникация хизматларининг ривожланиш динамикаси (2021–2025 й.)

Йиллар	Интернет фойдаланувчилар ҳиссаси, %да	Ахборот ва коммуникация хизматлари бозори ҳажми, трлн. сўм
2021	76,6	17,7
2022	83,9	22,9 [6]
2023	89,0	32 [5]
2024	93,3	56,17
2025 (январ-август)	94,2	48,2 [7]

Манба: Жадвал муаллиф толмонидан турли манбалар асосида тузилган.

Шуни алоҳида қайд этиш керакки, онлайн шаклда яратилган ялпи қўшилган қийматнинг 47,7 фоизи алоқа хизматлари, 35,2 фоизи компьютер дастурлаш, консалтинг ва бошқа қўллаб-қувватлаш хизматлари, 9 фоизи маълумотларни жойлаштириш ва қайта ишлаш хизматлари, веб-порталлар, 4,9 фоизи дастурий

таъминотни чиқариш, қолган 3,2 фоизи эса ҳисоблаш ва алоқа воситаларини таъмирлаш хизматларига тўғри келади.

Шу билан бирга, рақамли инфратузилмани барпо этиш, интернет тезлигини ошириш ва ахборот хавфсизлигини таъминлаш бу жараёнда ҳал қилувчи аҳамиятга эга.

3. Рақамли технологиялар асосида маҳсулот ва хизматларни ташкил этиш усуллари. Рақамли трансформациянинг асосий самараси маҳсулот ва хизматларни ташкил этишда инновацион ёндашувларни қўллаш орқали намоён бўлади. Бу соҳада қуйидаги йўналишлар муҳим ҳисобланади:

3.1. Электрон тижорат ва рақамли маркетинг

Ҳозирги кунда ҳудудий ишлаб чиқарувчилар ўз маҳсулотларини ички ва ташқи бозорларда сотиш учун электрон платформа ва маркетплейслардан фойдаланмоқда. Масалан, «Uzum Market», «Asaxiy.uz», «Goodzone» каби миллий онлайн дўконлар маҳаллий ишлаб чиқарувчилар учун янги имкониятлар яратмоқда.

Электрон тижорат ҳудудларда савдо айланмаси ва солиқ тушумларини оширишга хизмат қилмоқда. Тошкент вилоятида 2024 йилда онлайн савдо ҳажми 2020 йилга нисбатан 3,5 баробарга ошгани кузатилган.

3.2. Саноатда рақамли ечимлар («Индустрия 4.0»)

Ишлаб чиқариш корхоналарида автоматлаштириш, сунъий интеллект ва сенсор технологияларидан фойдаланиш маҳсулот сифатини оширмоқда. Масалан, Навоий вилоятдаги «Navoiyazot» АЖда технологик жараёнларни рақамли назорат қилиш тизими жорий этилиб, ишлаб чиқариш самарадорлиги 12% га ошган.

3.3. «Смарт» хизматлар

Транспорт, тиббиёт, таълим, коммунал хизматлар соҳаларида «смарт» ечимлар кенг жорий этилмоқда. Самарқанд шаҳрида «ақлли светофорлар», «рақамли тиббий карталар» ва «онлайн таълим платформалари» бугунги кунда амалий самара бермоқда.

4. Ўзбекистонда рақамли ислохотларнинг амалий натижалари. Ўзбекистон Республикаси Ахборот технологиялари ва коммуникацияларини ривожлантириш вазирлиги маълумотларига кўра, 2020-2024 йилларда мамлакатда 400 дан ортиқ давлат хизматлари рақамлаштирилган. Бугун аҳолининг 70 фоизи электрон хизматлардан фойдаланмоқда [3].

Ҳудудларда қуйидаги амалий натижалар кузатилмоқда:

- *Тошкент шаҳрида* транспорт ҳаракатини бошқаришда «ақлли транспорт тизими» самарасида тирбандликлар 18% га қисқарган.

- *Қашқадарё вилоятида* қишлоқ хўжалигида дронлар ёрдамида сув тежамкорлик 22% га ошган.

- *Фарғона вилоятида* таълим муассасаларида рақамли платформалар орқали 85 мингдан ортиқ ўқувчи масофадан дарс олган.

- *Бухоро вилоятида* туризм соҳасида «Digital Bukhara» ахборот платформаси ишга туширилиб, туристик хизматлардан онлайн фойдаланувчилар сони икки баробарга ошган [4].

Бу мисоллар ҳудудий рақамли трансформация иқтисодий ўсиш ва хизмат кўрсатиш самарадорлигига тўғридан-тўғри таъсир кўрсатаётганини кўрсатади.

Шу билан бирга, ҳудудларда рақамли трансформация жараёнида бир қатор тўсиқлар ҳам мавжуд:

- интернет тезлиги ва қамров даражасининг пастлиги;
- кадрлар малакасининг етарли эмаслиги;
- ахборот хавфсизлиги бўйича етарли тажрибанинг йўқлиги;
- кичик бизнес учун рақамли технологияларни жорий этиш харажатларининг юқорилиги.

Бу муаммоларни ҳал этиш учун қуйидаги таклифларни илгари суриш мумкин:

1. Ҳудудларда рақамли инфратузилмани кенгайтириш ва оптик толали интернет тармоқларини қуриш.
2. Таълим муассасаларида «рақамли саводхонлик» курсларини жорий этиш ва кадрлар салоҳиятини ошириш.
3. Давлат ва хусусий сектор ҳамкорлиги асосида стартаплар ва инновацион лойиҳаларни қўллаб-қувватлаш.
4. Киберхавфсизлик тизимини мустаҳкамлаш, давлат маълумотларини ҳимоя қилиш бўйича миллий стратегия қабул қилиш.

Хулоса қилиб айтганда, ҳудудларда рақамли трансформациядан фойдаланиш нафақат иқтисодий самарадорликни оширади, балки аҳоли учун қулай муҳит яратади, янги иш ўринларини ташкил этади ва жамиятда инновацион фикрлаш маданиятини шакллантиради.

Рақамли иқтисодиётга ўтиш жараёнини изчил амалга ошириш, ҳудудий лойиҳаларни қўллаб-қувватлаш, маҳаллий корхоналарни рақамли ечимларга ўтказиш мамлакатимиз иқтисодий мустақиллиги ва рақобатбардошлигини таъминлайди.

Шунинг учун ҳам ҳудудий даражада рақамли трансформацияларни амалга ошириш стратегик аҳамиятга эга бўлиб, бу жараёнда давлат, хусусий сектор ва фуқаролик жамиятининг ҳамкорлиги муҳим ўрин тутаяди.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Рақамли Ўзбекистон – 2030» стратегиясини амалга ошириш тўғрисида»ги Фармони.
2. Ахборот технологиялари ва коммуникацияларини ривожлантириш вазирлиги ҳисоботлари (2024).
3. Давлат статистика қўмитаси маълумотлари (2023–2024 йиллар).
4. Самарқанд, Фарғона ва Навоий вилоят ҳокимликлари расмий сайтлари маълумотлари.
5. <https://www.uzdaily.uz/en/in-2023-the-volume-of-communication-and-information>.
6. <https://ict.xabar.uz/voqealar/raqamli-texnologiyalar-vazirligi>
7. <https://uza.uz/uz/posts/axborot-texnologiyalari-sektori-tobora>.

RAQAMLI TRANSFORMATSIYADAN HUDUDLARDA FOYDALANISH ORQALI MAHSULOTLAR VA XIZMATLARNI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

Berdiyev Baxtiyor Sodiqovich
Alfraganus universiteti Xalqaro turizm menejmenti
kafedrası professor v.b.

Zamonaviy iqtisodiy sharoitda ko'plab davlatlarning iqtisodiy nazariyasi va amaliy faoliyatida "raqamli iqtisodiyot" tushunchasi dolzarb bo'lib, raqamli iqtisodiyotning ajralmas qismi bo'lgan axborot-kommunikatsiya texnologiyalari jamiyat faoliyatining ko'plab sohalarida muhim rol o'ynamoqda.

Raqamli transformatsiya (raqamlashtirish) jarayoni mamlakatlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida asosiy omillardan biriga aylandi. Ayniqsa, hududiy boshqaruv va iqtisodiyot sohalarida raqamli texnologiyalarni joriy etish samaradorlikni oshirish, xizmatlar sifatini yaxshilash hamda aholi uchun qulayliklar yaratishda muhim o'rin tutmoqda. [1]

O'zbekiston ham "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida barcha hududlarda raqamli infratuzilmani kengaytirish va raqamli iqtisodiyotga o'tishni jadallashtirishga alohida e'tibor qaratmoqda.

Raqamli transformatsiya biznesning barcha jabhalarida –jarayonlar, mahsulotlar va xizmatlar, qaror qabul qilish yondashuvlarida foydalanish orqali raqamli texnologiyalarning imkoniyatlarini to'liq ochib berishga imkon beradi.

1-jadval

Hududlarda raqamli transformatsiya yo'nalishlari

Hudud (viloyat)	Asosiy raqamli tashabbuslar	Maqsad va natija	Amalga oshirish muddati	Mas'ul tashkilot
Toshkent shahri	Smart City tizimi (raqamli transport, kommunal xizmatlar)	Shahar boshqaruvini avtomatlashtirish	2025–2027	AKT vazirligi, Hokimlik
Samarqand viloyati	Turizm uchun raqamli platforma	Mahalliy va xorijiy sayyohlar oqimini oshirish	2025–2026	Turizm qo'mitasi, IT Park
Farg'ona viloyati	Elektron qishloq xo'jaligi tizimi (AgroData)	Fermerlar uchun raqamli maslahat va bozor ma'lumotlari	2025–2027	Qishloq xo'jaligi vazirligi
Buxoro viloyati	Elektron sog'liqni saqlash (E-Health)	Shifokorlar va bemorlar o'rtasida onlayn integratsiya	2025–2028	Sog'liqni saqlash vazirligi
Navoiy viloyati	Raqamli sanoat monitoring tizimi (IoT)	Ishlab chiqarish samaradorligini oshirish	2025–2026	Iqtisodiyot vazirligi, Yirik korxonalar

Raqamli transformatsiya-bu an'anaviy iqtisodiy, ijtimoiy va ma'muriy jarayonlarga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini (AKT) keng joriy etish orqali ularni samarador, tezkor va shaffof shaklga keltirish jarayonidir. Bu jarayon hududlarda ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish, boshqaruv hamda ta'lim tizimlarini modernizatsiya qilish imkonini beradi. Hududlarda raqamli texnologiyalarni qo'llash yo'nalishlari quyidagilardan iborat;

➤ masofaviy ta'lim platformalari, tibbiyotda elektron kartalar va telemeditsina tizimlarini yo'lga qo'yish;

➤ “Smart city” va “Smart region” loyihalari orqali kommunal xizmatlarni raqamlashtirish, onlayn to'lov tizimlarini joriy etish, aholining murojaatlarini elektron tarzda qabul qilish;

➤ elektron tijorat (e-commerce), raqamli marketing, onlayn bank xizmatlari, logistika tizimlarining raqamli boshqaruvi;

➤ IoT (Internet of Things), sun'iy intellekt va Big Data texnologiyalaridan foydalanib mahsulot sifatini nazorat qilish, resurslardan samarali foydalanish, ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish.

Shu bilan birgalikda raqamli transformatsiya biznesning barcha jabhalarida, jarayonlar, mahsulotlar va xizmatlar, qaror qabul qilish yondashuvlarida foydalanish orqali raqamli texnologiyalarning imkoniyatlari va raqamli transformatsiyaning afzalliklarini biz qo'ydagicha ifodalaymiz;

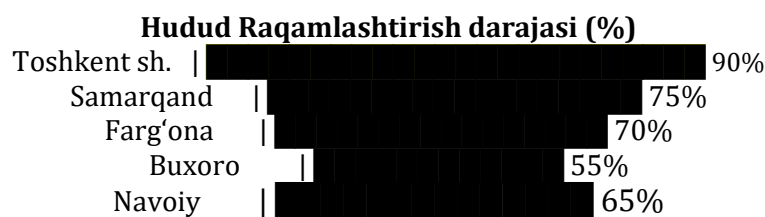
➤ Aholiga qulayliklar yaratiladi (masalan, onlayn xizmatlar, elektron to'lovlar);

➤ Korrupsion xavflar kamayadi va boshqaruvda shaffoflik ta'minlanadi;

➤ Yangi ish o'rinlari va raqamli soha mutaxassislariga talab ortadi;

➤ Hududlarda mahsulot va xizmatlar sifati oshadi.

Grafik tavsifini quyidagi ko'rinishda aks ettiramiz; Toshkent shahri – raqamli xizmatlar eng yuqori darajada (90%), transport va kommunal tizimlar integratsiyalashgan, Samarqand – turizmni raqamlashtirish orqali iqtisodiy o'sish 15–20% oshgan, Farg'ona – AgroData platformasi fermerlar orasida keng tarqalmoqda, Buxoro – E-Health tizimi bosqichma-bosqich joriy qilinmoqda, Navoiy – sanoat korxonalarida IoT yechimlari samaradorlikni 10–12% oshirgan.

1-rasm. 2025-yil holatiga ko'ra foydalanuvchilar soni -xizmatlar raqamlashtirish darajasi

Amalga oshirishdagi muammolarga; AKT infratuzilmasining notekis rivojlanishi, kadrlar salohiyatining yetarli emasligi, mahalliy darajada moliyaviy resurslarning cheklanganligi. muammolarning yechimlariga; Hududlarda IT-parklar va innovatsion markazlar tashkil etish, kadrlar tayyorlash dasturlarini kengaytirish (raqamli savodxonlik kurslari), davlat-xususiy sheriklik asosida raqamli loyihalarni amalga oshirishni; Hududiy IT-inkubatorlar sonini oshirish, mahalliy startaplar bilan davlat hamkorligini kuchaytirish, sun'iy intellekt, Big Data, IoT texnologiyalarini joriy etish, raqamli savodxonlik bo'yicha aholiga treninglar tashkil qilish, elektron hukumat tizimlarini yagona platformada integratsiya qilishni yechim sifatida yuqoridagi tavsiyalarni beramiz.

Hududlarda raqamli transformatsiyalardan foydalanish orqali mahsulot va xizmatlarni takomillashtirish uchun innovatsion texnologiyalarni joriy etish, raqamli infratuzilmani rivojlantirish, raqamli platformalar yaratish hamda korxona va tashkilotlar xodimlarini raqamli ko'nikmalarga o'qitish zarur.

Xulosa o'rnida hududlarda raqamli transformatsiyalarni joriy etish nafaqat iqtisodiyotning o'sishiga, balki ijtimoiy hayotning yaxshilanishiga ham xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalar yordamida yangi mahsulotlar va xizmatlar yaratiladi, mavjud jarayonlar optimallashtiriladi va fuqarolarga qulay muhit shakllantiriladi. Shunday qilib, raqamli transformatsiya — bu zamonaviy taraqqiyotning ajralmas sharti bo'lib, uni izchil va tizimli ravishda amalga oshirish O'zbekistonning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi deb o'ylaymiz.

Adabiyotlar:

1. PF-6079-сон 05.10.2020. "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish cho ra-tadbirlari to'g'risida (lex.uz).
2. Kucharov A.S. and others. (2021) *New Institutions for Socio-Economic Development: The Change of Paradigm from Rationality and Stability to Responsibility and Dynamism*. P. 63-69. 10 Jul 2021. <https://doi.org/10.1515/9783110699869>
3. *State Regulation of Competitive Relations*. Abrorzhon S. Kucharov, Elvira A. Kamalova, +1 author Bakhtiyor Zh. Ishmukhamedov. Published 25 May 2021 Law, Business, Political Science. DOI:10.1515/9783110699869-007
4. O'zbekistonda transport logistikasining iqtisodiy ahamiyati va rivojlantirish tendensiyalari A.Kucharov, iqtisod fanlari doktori, professor, toshkent davlat iqtisodiyot universiteti D.Ishmanova, phd, dots.nt, toshkent davlat iqtisodiyot uni versiteti. Iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida qulay ishbilarmonlik muhitini rivojlantirish yo'nalishlari respublika ilmiy anjumanining materiallari 5-oktyabr 2022-y, 8-13 s.
5. Цифровая экономика: новая архитектура бизнеса и трансформация компетенций: сб. материалов Междунар. науч.-практ. конф. (8 декабря 2023 г.): науч. электрон. Изд. С 726-729. Цифровая трансформация высших учебных заведений А.С. Кучаров, А.А. Абдурахманов, Н.Н. Набиева

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA TASHQI SAVDO VA UNING HUDUDIIY BARQAROR IQTISODIY RIVOJLANISHDAGI AHAMIYATI

Otamurodov Shavkat Nusratillayevich

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
Iqtisodiyot kafedrasida dotsenti
Iqtisod fanlari doktori, (DSc)

Eshqulova Nasiba Normo'mino'na

TDIU huzuridagi "O'zbekiston iqtisodiyotini
rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari"
ilmiy-tadqiqot markazi mustaqil izlanuvchisi

Har bir davlatning uzoq muddatli rivojlanish strategiyasida iqtisodiyotni tarkibiy diversifikatsiya qilish barqaror makroiqtisodiy muvozanatni ta'minlash hamda yuqori sur'atlarda iqtisodiy o'sishga erishishning ustuvor yo'nalishi sifatida belgilanadi. Bu borada xalqaro savdo milliy iqtisodiyotni jahon xo'jalik tizimiga integratsiya qilish, tashqi bozorlarni kengaytirish va investitsion salohiyatni oshirishning muhim omili hisoblanadi. Xususan, eksport xorijiy valyuta tushumlarini ta'minlab, bandlikni oshiradi va ishlab chiqaruvchilarni raqobatbardosh mahsulot yaratishga undaydi. Shu bilan birga, eksportni diversifikatsiya qilish kengayishi iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlab, jahon bozorlariga chuqurroq integratsiyani ta'minlaydi.

BMTning Savdo va Taraqqiyot Tashkiloti (UNCTAD) ning so'nggi Global Savdo yangilanishiga ko'ra, 2024-yilda xalqaro global savdo record natija qayd etib, 3,7% (1,2 trillion AQSH dollari) ga oshib, 33 trillion AQSh dollarga yetdi. 2024-yil yakunlariga ko'ra, xalqaro savdoda *Xitoy* 3,5 trillion AQSh dollardan ortiq eksport hajmi bilan yetakchilik qilmoqda. *AQSh* 3,2 trillion, *Germaniya* 1,66 trillion va *Buyuk Britaniya* 1,1 trillion AQSh dollarlik eksport ko'rsatkichlari bilan dunyo bozorida asosiy aktorlar sifatida global savdo dinamikasini belgilamoqda. [1]

Eksportda yetakchilik ushbu mamlakatlar iqtisodiyotiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Katta eksport hajmi mamlakatlarga barqaror valyuta tushumlari va YAIM o'sishini ta'minlab, raqobatbardosh tarmoqlar orqali sanoatni modernizatsiya, yuqori qo'shimcha qiymatli mahsulot ishlab chiqarish va innovatsiyalarni rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Eksport kengayishi esa yangi ish o'rinlari, daromadlarning oshishi hamda global savdoda strategik ustunlik yaratishga zamin bo'lmoqda.

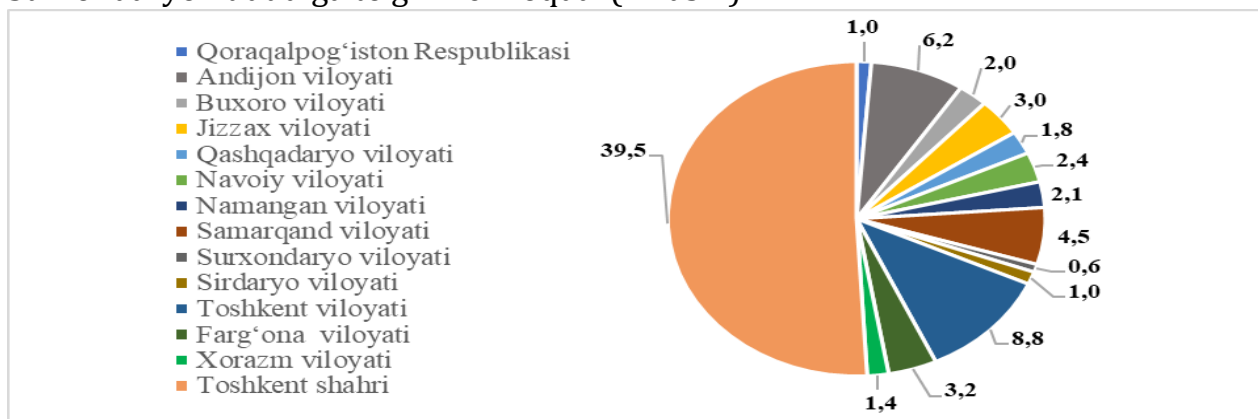
O'zbekistonda eksport hajmini oshirish, uni tarkibiy jihatdan diversifikatsiya qilish hamda yalpi ichki mahsulotda va hududlar kesimida eksport ulushini sezilarli darajada ko'paytirishga qaratilgan keng ko'lamli strategik islohotlar va amaliy tadbirlar izchil amalga oshirilmoqda. Mamlakatimiz Prezidentining navbatdagi qaroriga asosan, 2025–2026-yillarda qishloq xo'jaligi mahsulotlari eksporti uchun aniq ko'rsatkichlar belgilangan. Jumladan, 2025-yilda meva-sabzavot va oziq-ovqat mahsulotlari eksportini 3,5 mlrd.AQSh dollarga yetkazish, 8 ta davlatga 30 turdagi mahsulot uchun fitosanitariya ruxsatnomalarini olish, istiqbolli bozorlarga 442 mln.AQSh dollarlik eksportni ta'minlash (2026-yilda 575 mln. AQSh dollar), shuningdek, hududlarda 2,1 mln. tonna meva-sabzavot uchun qadoq ishlab chiqarishga 40,5 mln. dollarlik investitsiya loyihalarini amalga oshirish rejalashtirilgan. [2]. Shuningdek, mamlakatimizda eksportni kengaytirishga maqsadida, eksport bo'xona bojlari stavkalarini moslashtirish, go'sht, guruch, teri, kimyo mahsulotlari kabi tarmoqlarda pasaytirilgan stavkalarni tasdiqlab borish; xorijiy bozorlarga chiqishda ruxsat-huquqiy yordam; sertifikatlashtirish talablarini soddalashtirish bo'yicha chora-tadbirlar belgilab qo'yildi.[3]

Mamlakat tashqi savdo aylanmasi, eksport diversifikatsiyasi hamda uning iqtisodiy o'sishga ko'rsatadigan ta'siri masalalari ko'plab xorijiy va mahalliy iqtisodchi olimlar tomonidan chuqur ilmiy tadqiqotlarning markazida bo'lgan.

O. Cadot xalqaro savdo diversifikatsiyasining iqtisodiy o'sishga ta'sirini o'rganib, uning daromad darajasi bilan bog'liqligini tahlil qiladi hamda diversifikatsiya rivojlanayotgan mamlakatlarga global bozor o'zgarishlariga moslashish va ularga kirish imkonini berishini ta'kidlaydi[4]. A.A. Gnidchenko eksport diversifikatsiyasi va yangi tovarlarning o'sishga qo'shgan hissasini baholab, yangi bozorlarni kengaytirish eksport tarkibida yangi mahsulotlar paydo bo'lishi bilan bog'liq ekanini ta'kidlagan[5]. Mamlakatimiz iqtisodchilari I.R. Mavlanova [6], B.O.Tursunov [7] Sh.N.Otamurodov va N.N.Eshqulovalar [8] tomonidan tashqi savdo aylanmasi, shuningdek eksport diversifikatsiya va uning iqtisodiy o'sishga ta'siri to'g'risida bir qator tadqiqotlar olib borilgan.

Mamlakatimizda so'nggi yillarda tashqi savdo saldosi muntazam salbiy bo'lib qolmoqda, 2024-yilda ham bu ko'rsatkich -12,0 mlrd AQSh dollarga teng bo'ldi. Bu holat eksport hajmining yuqori o'sish sur'atlariga qaramay, mamlakatning importga

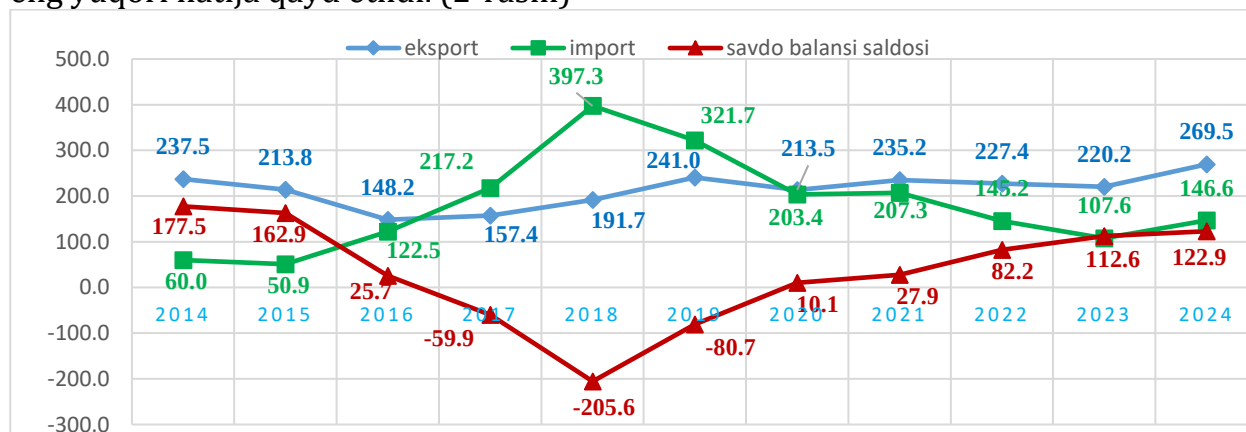
bog'liqligi davom etayotganini ko'rsatadi. So'nggi o'n yillik ma'lumotlarini tahlil qiladigan bo'lsak, O'zbekiston tashqi savdosida sezilarli o'sish kuzatilmoqda. Eksport hajmi 2014-yilga nisbatan 26,9 mlrd AQSh dollarga oshib, qariyb 2,5 baravarga ko'paygan. Import esa deyarli 3 baravar oshgan bo'lsada, tashqi savdo saldosida -11,7 mlrd AQSh dollarga yetdi. 2024-yilda O'zbekiston tashqi savdosida hududlar ulushi bo'yicha eng katta ko'rsatkich Toshkent shahriga to'g'ri kelib, 39,5 foizni tashkil etdi. Toshkent viloyati (8,8%), Farg'ona viloyati (8,2%) va Andijon viloyati (6,2%) ulush bilan keyingi o'rinlarda qayd etildi. Qoraqalpog'iston Respublikasi, Sirdaryo va Xorazm viloyatlarining ulushi esa atigi 1 foiz atrofida shakllandi. Eng quyi ko'rsatkich esa Surxondaryo hududiga to'g'ri kelmoqda. (1-rasm)

1-rasm. Tashqi savdo aylanmasi hajmi (hududlar kesimida) 2024 y. [9]

Demak, eksport ancha kengaygan bo'lsa-da, importning tezroq o'sishi manfiy saldo hajmini kattalashtirib, tashqi savdo taqchilligi muammosini yanada dolzarb qilmoqda. Bu holat ichki ishlab chiqarishni kengaytirish, import o'rnini bosuvchi mahsulotlarni ko'paytirish hamda eksportni diversifikatsiya qilish zarurligini ko'rsatmoqda. Bizga ma'lumki, mamlakat tashqi savdo hajmining o'sishida hududlarning ulushi va faolligi muhim ahamiyat kasb etadi. Eksport hududlar bo'yicha keskin nomutanosib taqsimlangan bo'lib, poytaxt va iqtisodiy markazlashgan hududlar yetakchilik qilmoqda, ayrim viloyatlarda esa eksport salohiyatini oshirish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Tashqi savdo hajmining hududiy dinamikasi ishlab chiqarish bazasi, transport-logistika va investitsion muhit bilan chambarchas bog'liq. Surxondaryo viloyatida 2014–2016 yillarda past ko'rsatkichlar kuzatilgan bo'lsa, 2018 yilda 589,1 mln.AQSh dollarlik eng yuqori natija qayd etildi. (2-rasm)

2-rasm. Surxondaryo viloyatining tashqi savdo dinamikasi (2014-2024 y.) mln. AQSh doll. [9]

Pandemiya yillarida pasayish kuzatilganiga qaramay, 2024 yilda hajm 416,1 AQSh mln. dollarga yetdi. Eksport-import saldosida 2014–2015 yillarda ijobiy natija qayd etilgan, 2016–2019 yillarda esa import ustunligi sabab salbiy balans yuzaga kelgan. 2020-yildan eksport ustunligi tiklanib, 2024 yilda 122,9 mln. AQSh dollarlik ijobiy saldo shakllandi. Bu holat hudud tashqi savdosining tiklanishi va eksport salohiyatining ortib borayotganidan dalolat beradi.

Hozirgi kunda raqamlashtirish iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishning asosiy omillaridan biridir. Eksportni rivojlantirishda ham raqamli texnologiyalar muhim o'rin tutadi. Xususan, *E-commerce platformalari* mahsulotlarni keng bozorlarga olib chiqishni ta'minlasi, *IoT texnologiyalari* sifat nazorati va logistika samaradorligini oshiradi. *Big Data* va *sun'iy intellekt* talab prognozi va narx dinamikasini tahlil qilish orqali eksport strategiyasini optimallashtiradi. Bugungi kunda eng zamonaviy texnologiyalardan, buyumlar internet (IoT) yo'nalishida Siemens MindSphere, Bosch IoT Suite va IBM Watson IoT kabi platformalar ishlab chiqarish, logistika hamda qishloq xo'jaligida real vaqt rejimida monitoring va nazoratni ta'minlaydi. Sun'iy intellekt (AI) texnologiyalarida esa Google AI (TensorFlow), Microsoft Azure AI va Amazon SageMaker kabi brendlar talab prognozi, bozor tahlili va strategik qarorlarni optimallashtirishda keng qo'llanilmoqda.

Globalizatsiya va raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi sharoitida hududlarda eksport hajmini oshirish va uning geografiyasini kengaytirishda raqamli texnologiyalar muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, elektron savdo platformalari hududiy mahsulotlarni qisqa vaqt ichida xalqaro bozorga olib chiqish imkonini bersa, IoT texnologiyalari issiqxona, omborxona va logistika tizimlarida mahsulot sifatini nazorat qilish hamda yo'qotishlarni kamaytirishda qo'llaniladi. Shu bilan birga, Big Data va sun'iy intellekt vositalari talab prognozi va narx dinamikasini tahlil qilish bilan bir qatorda hududlarning eksport salohiyatini aniqlash imkonini yaratadi.

Shuningdek, blokcheyn texnologiyalari mahsulot kelib chiqishini tasdiqlash va sertifikatlash orqali xalqaro bozorlarda ishonchni oshiradi, raqamli marketing vositalari hududiy mahsulotlarning xorijiy bozorlarida brend tanilishini ta'minlaydi. Bundan tashqari, elektron hujjatlashtirish tizimlari bojxona va kontraktual operatsiyalarning raqamlashtirilishi orqali vaqt va xarajatlarni sezilarli darajada qisqartiradi.

Umuman olganda, raqamli texnologiyalarni hududiy eksport faoliyatiga keng tatbiq etish nafaqat eksport hajmini oshirish va geografiyasini kengaytirishga, balki xalqaro bozorlarda raqobatbardoshlikni mustahkamlashga ham xizmat qiladi (1-jadval).

Shu bois, ushbu texnologiyalar eksportni diversifikatsiya qilish va raqobatbardoshlikni oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Blokcheyn xalqaro bozorda ishonchni kuchaytiradi, raqamli marketing hududiy brendni targ'ib qiladi. Elektron hujjatlashtirish esa vaqt va xarajatlarni qisqartiradi. Umuman, raqamli transformatsiyalar hududiy eksport salohiyatining barqaror o'sishi va global integratsiyasini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi.

Hududiy eksport samaradorligini oshirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish yo'nalishlari

Texnologiya	Qo'llanish sohasi	Eksportga ta'siri	Amaliy misol (Hududlarda)
E-commerce platformalari	Global onlayn savdo tizimlari (Alibaba, Amazon, eBay, mahalliy platformalar)	Mahsulotlarni keng bozorlarga olib chiqish, yangi mijozlarni jalb qilish	Hududlarda ishlab chiqarilgan sanoat va oziq-ovqat mahsulotlarini xalqaro onlayn platformalarda sotish
IoT (Buyumlar interneti)	Issiqxona, omborxona, transport va logistika monitoringi	Mahsulot sifatini saqlash, yo'qotishlarni kamaytirish, yetkazib berish samaradorligini oshirish	Hududlarda omborxona va transport vositalariga sensorlar o'rnatib, meva-sabzavotlar sifatini nazorat qilish
Big Data va AI	Bozor tahlili, talab prognozi, narx dinamikasi, hudud salohiyatini baholash	Eksport strategiyasini optimallashtirish, istiqbolli yo'nalishlarni aniqlash	Hududlarda ishlab chiqarilgan mahsulotlarga bo'lgan xalqaro talabni prognoz qilish va eksport salohiyatini baholash
Blokcheyn	Sertifikatlash, mahsulot kelib chiqishini tasdiqlash, xalqaro standartlarga moslik	Xalqaro bozorda ishonchni oshirish, qalbaki mahsulotlarga qarshi kurash	Meva-sabzavot yoki sanoat mahsulotlari uchun blokcheyn asosida "origin certificate" yaratish
Raqamli marketing	Ijtimoiy tarmoqlar, internet reklama, brend yaratish	Mahsulotlarning brend tanilishini oshirish, hududiy imijni shakllantirish	"Made in Uzbekistan" yoki hududiy brendlar ostida mahsulotlarni global auditoriyaga targ'ib qilish
Elektron hujjatlashtirish	Bojxona jarayonlari, elektron kontrakt va to'lov tizimlari	Xarajat va vaqtni kamaytirish, savdo tezligini oshirish	"Yagona darcha" tizimi orqali tezkor eksport ruxsatnomalarini olish

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston eksportni rivojlantirish va diversifikatsiya qilish yo'lida sezilarli yutuqlarga erishmoqda. Eksport hajmini kengaytirish, yuqori qo'shimcha qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarish va ularni jahon bozorida raqobatbardosh qilish ustuvor vazifa hisoblanadi. Surxondaryo viloyatida eksportni rivojlantirish uchun qayta ishlangan mahsulotlar ulushini oshirish, transport-logistika infratuzilmasini yaxshilash va ishlab chiqaruvchilarga soliq hamda bojxona imtiyozlari berish zarur.

Shuningdek, raqamli texnologiyalarni qo'llash ham muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, elektron savdo platformalari orqali mahsulotlarni global bozorga olib chiqish, IoT yordamida qishloq xo'jaligi mahsulotlari sifatini nazorat qilish, Big Data asosida eksport bozorlarini tahlil qilish, blokcheyn orqali mahsulot kelib chiqishini tasdiqlash hamda raqamli marketing orqali hududiy brendlarni targ'ib qilish taklif etiladi. Bu choralar hududiy eksportni diversifikatsiya qilish va xalqaro integratsiyani jadallashtirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar:

1. Dunyo mamlakatlari statistika portali <https://www.statista.com/>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 08.04.2025 yildagi PQ-136-sonli qarori "Qishloq xo'jaligi mahsulotlarining eksport salohiyatini oshirish hamda qayta ishlash zanjirini rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 18.04.2025 yildagi PF-67-sonli "Ishlab chiqarish, eksport va tadbirkorlik faoliyatini rag'batlantirish, savdo va sanoat siyosati samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni

4. Cadot O., Carrère C., Strauss-Kahn V. Trade diversification, income, and growth: what do we know? //Journal of Economic Surveys. – 2013. – T. 27. – №. 4. – С. 790-812.

5. Гнидченко, А. А. "Декомпозиция роста экспорта на экстенсивную и интенсивную составляющие с учетом сравнительных преимуществ." Журнал Новой экономической ассоциации 4 (2014): 24.

6. Мавланов И.Р. Экономическая дипломатия Республики Узбекистан // Внешняя политика стран СНГ / Ред.— сост. Д.А. Дегтерев, К.П. Курyleв. –М.: Издательство «Аспект Пресс», 2017. – С.445-453.

7. Турсунов Б.О. Экспорт рақобатбардошлиги: назария ва амалиёт —Халқаро молия ва ҳисоб|| илмий электрон журнали. № 3, июнь, 2020 йил

8. Sh.N.Otamurodov, N.N.Eshqulova O'zbekiston eksportining o'sish omillari: mahsulot va bozor diversifikatsiyasi tahlili/ Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil/6-son/iyul/2025 197-205 b.

9. O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi ochiq ma'lumotlari asosida muallif tomonidan ishlangan.

КРЕАТИВ ВА ИННОВАЦИОН ИҚТИСОДИЁТНИНГ МОҲИЯТИ ҲАМДА УЛАРНИНГ ЎЗИГА ҲОС ЖИҲАТЛАРИ

Дусмухамедов Ойбек Суратбекович

Ўзбекистон Миллий Университети "Макроиқтисодиёт"

Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти

"Маданият ва санъат менежменти"

кафедралари доценти, иқтисодиёт фанлари бўйича

фалсафа доктори, PhD

Ҳозирги глобаллашув ва рақамли трансформация шароитида мамлакатларнинг иқтисодий ўсиши фақат табиий ресурслар ёки анъанавий ишлаб чиқаришга эмас, балки *креатив фикрлаш ва инновацион янгиликларга* ҳам боғлиқ бўлиб бормоқда. Шу нуқтаи назардан, креатив ва инновацион иқтисодиёт миллий тараққиётнинг асосий драйверига айланмоқда.

Креатив иқтисодиёт – янги "ғоялар"ни ишлаб чиқиш учун интеллектуал фаолият маҳсулотларини айирбошлаш ва истеъмол қилиш бўйича субъект ва субъектнинг ўзаро таъсирида юзага келадиган иқтисодий муносабатлар бўлса, *инновацион иқтисодиёт* - янги ғоялар, илмий тадқиқотлар ва замонавий технологияларни амалиётга жорий этиш орқали янгилик яратишга қаратилган иқтисодий тизим ҳисобланади.

Иқтисодий адабиётда ўтказилган кўп сонли илмий тадқиқотларда "креатив иқтисодиёт" билан "инновацион иқтисодиёт" муносабатлари ўртасидаги ўзаро фарқли жиҳатлар етарли даражада таҳлил этилмаганлиги сабабли, кўп ҳолатларда уларнинг ўзаро бир бири билан ўхшаш жиҳатларига таяниб, деярли бир хил муносабатларга асосланган деган хулосаларга келинганлигини кўришимиз мумкин. Бу эса ушбу икки муносабатлар тизими ўртасидаги ўзаро фарқли жиҳатларни ажратиш олиш заруриятини уйғотади. Бунда креатив ва инновацион иқтисодиёт муносабатлари тизимининг амал қилиш хусусиятлари таҳлил қилинган Й. Шумпетер [1], Б. Твисс [2], С. Фриман [3], Б. Санто [4], Р. Ротвелл [5], Р. Миллер [6], Ж. Хокинс [7], Р. Флорида [8] каби олимларнинг илмий тадқиқотлари натижаларига асосланган ҳолда, ушбу иқтисодий

муносабатлар тизимининг креатив иқтисодиёт шароитида вужудга келадиган ижтимоий-иқтисодий муносабатлар тизимидан мақсади, “креатив иқтисодиёт” ва креатив синф” концепциялари ресурс устуворлиги, фаолият соҳалари, қиймат манбаи, тадбиркорлик фаолияти юритиш тури, технологиянинг аҳамияти, меъёрий-ҳуқуқий таъминоти, айланма тезлиги, ижтимоий таъсири ҳамда муносабатлар тизимининг ҳар бири учун хос бўлган умумий хусусиятлари жиҳатларидан қиёсий таққослашга эришилди. Ўтказилган қиёсий таҳлил натижалари 1-жадвалда келтириб ўтилди.

1-жадвал

“Креатив” ва “инновацион” иқтисодиёт муносабатлари тизимининг қиёсий таҳлили

№	Қиёсий таҳлил мезонлари	Креатив иқтисодиёт	Инновацион иқтисодиёт
1	Мақсади	Эстетик, маданий ва ахборот билан боғлиқ қиймат яратиш	Технологик янгилик яратиш ва иқтисодий самарадорлик
2	Ресурс устуворлиги	Ижодий фикр, маданият, интеллектуал мулк	Илмий тадқиқот ишлари, технология ва патентлар
3	Фаолият соҳалари	Дизайн, санъат, кино, реклама, маданият	Инженерия, АТ, биотехнология, энергетика
4	Қиймат манбаи	Эмоционал таъсир, эстетика, брендинг	Илмий кашфиёт, техник-технологик самарадорлик
5	Тадбиркорлик фаолияти тури	Креатив тадбиркорлик (стартаплар, фриланс)	Технологик тадбиркорлик (стартап, инновацион корхоналар)
6	Технологиянинг роли	Асосан восита сифатида (рақамли платформа, медиа)	Асосий манба сифатида (инновация, патент, робототехника ва ҳ.к)
7	Меъёрий-ҳуқуқий асос	Интеллектуал мулк ва муаллифлик ҳуқуқлари	Патентлар, лицензиялар, технологик сертификатлар
8	Айланма тезлиги	Баланд (контент тез тарқалиб, вирус эффекти сезилади)	Қўшимча жараёнлар талаб қилинади (илмий тадқиқот, синовлар ўтказиш ва лицензиялаш)
9	Ижтимоий таъсири	Маданий ва ахлоқий қадриятларни тарқатади	Ишлаб чиқаришни оптималлаштиради, иқтисодий ўсишни рағбатлантиради
10	Умумий хусусияти	Ижод, ахборот ва эстетикага асосланган	Илмий-техник инновация ва технологик ўзгаришларга асосланган

“Креатив” ва “инновацион” иқтисодиётнинг амал қилиш хусусиятларини ўзаро қиёсий таққослаш асосида қуйидаги илмий хулосаларни олиш имкониятига эришилди:

биринчидан, “креатив” ва “инновацион” иқтисодиёт шароитида содир бўладиган ижтимоий-иқтисодий муносабатлар бир бирига яқин бўлиши мумкин ҳисобланади. Жумладан, креатив иқтисодиёт инновацион бўлиши, инновацион иқтисодиёт эса креатив ёндашув талаб қилиши мумкин бўлади;

иккинчидан, креатив иқтисодиёт билан боғлиқ бўлган муносабатларда ижодий фаолият, маданий қадриятлар ва эстетик жиҳатларга асосланган ҳолда қиймат яратилади. Ушбу иқтисодий муносабатлар туркуми инсоний хистуйғулар, ахборот ва дизайн орқали истеъмол бозорига ўз таъсирини ўтказади;

учинчидан, инновацион иқтисодиёт илмий жиҳатдан асосланган, технологик янгиликларга асосланган ҳолда ишлаб чиқариш жарёнларининг самарадорлигини оширишга қаратилганлиги билан характерланади. Инновацион иқтисодиёт амал қилиши шароитида миллий иқтисодиётнинг турли тармоқ ва соҳаларини модернизациялаш ва уларнинг глобал рақобатбардошлигини оширишга эришилади.

2-жадвал

АТ соҳасида креативлик ва инновациянинг амал қилиш хусусиятлари қиёсий таҳлили

№	Қиёсий таҳлил мезонлари	Креатив иқтисодиёт	Инновацион иқтисодиёт
1	Мақсади	Ишлаб чиқарилаётган маҳсулотни жозибадорлигини ошириш ва фойдаланувчилар учун қулайлигини таъминлаш	Мавжуд маҳсулотни такомиллаштириш асосида уни янгилаш ёки тубдан янги маҳсулот яратиш
2	Маълумот манбалари	Ижодий ғоялар, инсон тажрибаси, дизайн	Илмий тадқиқотлар, технологик кашфиётлар
3	Фаолият шакли	UX/UI дизайн, визуал концепциялар, веб-интерфейслар	Янги алгоритмлар, сунъий интеллект, блокчейн технологиялари
4	Олинадиган натижа шакли	Веб-дизайн, брендинг, анимация, иловалардаги интерфейслар	Янги турдаги дастурий таъминот, маълумот қайта ишлаш технологияси
5	Айланиш тезлиги	Тез ўзгарувчан трендлар асосида жадал бўлади	Илмий асосланган бўлиши, жумладан, синов ва текширувдан ўтиши керак бўлади
6	Таъсир кўрсатиш усули	Ахборотни тарғиб қилиш, фойдаланувчи хулқини шакллантириш	Рақобатбардошликни ошириш, самарадорликни кучайтириш

Ўрганишлар ҳар иккала иқтисодий муносабатлар амал қилиши шароитида ахборот технологиялар (АТ) индустрияси инфратузилмавий аҳамият касб этишини кўрсатди. Умуман олганда, АТ соҳасида креативлик ва инновация аксарият ҳолатларда бир-бирини тўлдиришига қарамай, креатив ёки инновацион иқтисодий муносабатлар тизими амал қилишидаги соҳанинг мақсади, вазифалари ва таъсир механизмлари ўртасида ўзаро фарқли хусусиятлар намоён бўлади. Бу эса креатив иқтисодиётнинг инновацион иқтисодиётдан фарқли жиҳатларига янада аниқлик киритиш мақсадида АТ соҳаси кесимида ушбу ҳар иккала иқтисодий муносабатлар тизимларини қиёсий таққослашни тақозо этади.

АТ соҳаси кесимида креативлик ва инновациянинг амал қилишини қиёсий таққослашда ҳар иккала иқтисодий муносабатларнинг мақсади, маълумот манбаи, фаолият шакли, олинадиган натижа, айланиш тезлиги, таъсир кўрсатиш усули каби мезонларга асосланилди ва олинган натижалар 2-жадвалда келтириб ўтилди.

АТ соҳасида креативлик ва инновациянинг амал қилиш хусусиятларини қиёсий таққослаш асосида қуйидаги хулосаларни шакллантиришга эришилди:

биринчи, АТ соҳасида креативлик маълум бир турдаги маҳсулотни фойдаланувчи учун жозибадорлигини ошириш, унинг янги кўриниши, дизайни

бўйича тажриба яратиш усули ҳисобланиб, бунда UX/UI дизайнерлар, “Front-end” дастурчилари, визуал санъаткорлар томонидан амалга ошириладиган ижодий фаолиятга устуворлик қаратилади. Масалан, “Apple” компаниясининг веб-дизайнини ишлаб чиқишда дастурчилар минимализм ва эмоционал таъсирни кучайтиришга асосланган креатив ёндашувидан фойдаланишган ҳисобланади;

иккинчи, АТ соҳасида инновация янги технологияларни яратиш, уларни амалиётга жорий этиш билан боғлиқ бўлган жараёнларни ўз ичига олади. Бунда креативликдан фарқли ўлароқ, “Back-end” дастурчилари, маълумот жамловчилар (Data Scientist), ҳамда, илмий тадқиқот билан шуғулланувчи мутахассислар фаолиятига устуворлик қаратилади. Масалан, “Instagram”, “Netflix”, “YouTube” каби платформаларнинг фойдаланувчилар учун индивидуал ёндашув асосида шахсийлаштирилган тавсия алгоритмини ишлаб чиқилганлиги маълумотлар таҳлилидаги инновацион ёндашув сифатида баҳоланади. Хулоса сифатида шуни таъкидлаш лозимки, мамлакатда “яшил иқтисодиёт”, “инновацион иқтисодиёт”, “рақамли иқтисодиёт” каби муносабатларни ривожлантиришга қаратилган давлат дастурларига устуворлик қаратилиб келинаётганлигини инобатга олган ҳолда, креатив иқтисодиётни ривожлантирилиши турли тармоқлар ўртасида креатив ёндашувнинг кенг тарқалиши ҳисобига мамлакатнинг иқтисодий ривожланиш салоҳиятидан тўлиқ фойдаланиш имкониятларини кенгайтиради.

Адабиётлар:

1. Шумпетер Й. Теории экономического развития. / Й. Шумпетер. – М.: Экономика, 1995й. – 540 с.
2. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями : Пер. с англ. / Б. Твисс. – М. : Экономика, 1989. – 271 с.
3. Freeman C. The «National System of Innovation» // In: Historical Perspective. Cambridge Journal of Economics. – London: Pinter. 1995. – P. 28-53
4. Санто Б. Инновация как средство экономического развития: Пер. с венг. / Общ. ред. и вступ. ст. Б. В. Сазонова. – М. : Прогресс, 1990. – 296 с
5. Rothwell R. Towards the Fifth-generation Innovation Process // International Marketing Review. – 1994. – Vol. 11. – № 1. – P. 7-31
6. Miller R., Blais R.A. Modes of innovation in six industrial sectors // IEEE Transactions on Engineering Management. – 1993. - № 40 (3). – P. 264-273.
7. Howkins J. The Creative Economy: How People Make Money from Ides. 2nd Edition. London: “Penguin Books Ltd”, 2013. – 291 pages.
8. Флорида Р. Креативный класс. Люди, которые меняют будущее/ Пер. с англ. М.: Классика XXI, 2005.430 с.

TURIZM TARMOG'I RAQOBAT USTUNLIKLARINI KOMPLEKS RIVOJLANTIRISH

Xalilov Sirojiddin Sherali o'g'li
Alfraganus universiteti professori, DSc

Milliy turizm tarmog'ining raqobat ustunliklarini rivojlantirish davlat va hududlar miqyosida faoliyatni qat'iy rejalashtirish orqali amalga oshiriladi. Bunda asosiy e'tibor milliy turizm tarmog'i va hududlar turizm kompleksining resurs salohiyatini inobatga olgan holda samarali rivojlanishning o'rta istiqbolga mo'ljallangan chora-tadbirlarini

belgilab olishga qaratiladi. Milliy turizm tarmog'i raqobat ustunliklarini kompleks rivojlantirish bo'yicha o'rta istiqbolga mo'ljallangan amaliy chora-tadbirlarning asosiy yo'nalishlari global xizmatlar bozorida egallangan pozitsiyani yanada mustahkamlashga xizmat qilishi lozim [1].

Strategik maqsadlarga erishish ko'zlangan dasturlarni uzoq istiqbol uchun ishlab chiqish ko'p jihatdan noaniqliklar paydo bo'lishiga olib keladi. Boisi shundaki, global xizmatlar bozoridagi konyunkturaviy o'zgarishlar, siyosiy beqarorlik omili ta'sirida va fors-major vaziyatlarida milliy turizm tarmog'ida strategik maqsadlarga erishish ko'zlangan dasturlarning asosiy yo'nalishlarini bajarish imkonsiz bo'lib qolishi kuzatiladi. Shulardan kelib chiqib, strategik maqsadlarga erishish ko'zlangan dasturlarni o'rta istiqbol uchun ishlab chiqish har taraflama maqbul yechim sanaladi.

Dunyoning turizm tarmog'i jadal rivojlanayotgan davlatlari tajribasi tahlillariga ko'ra, milliy turizm tarmog'i raqobat ustunliklarini kompleks rivojlantirish bo'yicha o'rta istiqbolga mo'ljallangan amaliy chora-tadbirlar dasturlarining tasdiqlanishi pirovard natijada boshqaruv samaradorligi ortishini kafolatli ta'minlaydi. Milliy turizm tarmog'i va hududlar turizm kompleksining resurs salohiyatini baholash asosida raqobat ustunliklarini kompleks rivojlantirish bo'yicha o'rta istiqbolga mo'ljallangan amaliy chora-tadbirlar dasturlari o'zining strategik mo'ljalga ega ekanligi, bajarilish muddatlari va mas'ul ijrochilar majburiyatlarining aniq ifodalanganligi bilan ajralib turadi. Har qanday ijtimoiy-iqtisodiy dasturning qabul qilinishi tarmoqda tarkibiy o'zgarishlarga sabab bo'ladi. Xuddi shunday, milliy turizm tarmog'i raqobat ustunliklarini kompleks rivojlantirish bo'yicha o'rta istiqbolga mo'ljallangan amaliy chora-tadbirlar dasturi realizatsiyasi ham moliyaviy resurslar bilan yetarli ta'minlangan bo'lishi zarur [2].

Milliy turizm tarmog'i raqobat ustunliklarini kompleks rivojlantirish bo'yicha o'rta istiqbolga mo'ljallangan amaliy chora-tadbirlar dasturini ishlab chiqish jarayoni milliy turizm tarmog'ida shakllangan joriy vaziyatga obyektiv baho berishdan boshlanadi. Milliy turizm tarmog'idagi joriy konyunkturaviy vaziyatni o'rganishning muqobil usullaridan biri SWOT-tahlili hisoblanadi. Vaziyatli tahlilning mazkur turi milliy turizm tarmog'ining ichki imkoniyatlari va tashqi tahdid omillarini ilmiy asoslangan tartibga o'rganadi. Jumladan, milliy turizm tarmog'ining kuchli tomonlari va zaif jihatlari ichki muhit omillarini tashkil etsa, mov ravishda, iqtisodiy o'sish imkoniyatlari va global bozor risklari tashqi muhit omillarini tashkil etadi. Iqtisodiy o'sish imkoniyatlaridan to'la foydalanish evaziga milliy turizm tarmog'ining zaif jihatlari tugatilsa, milliy turizm tarmog'ining ustun tomonlariga konsentratsiyani kuchaytirish orqali global bozor risklarining salbiy ta'siri kamaytiriladi. Milliy turizm tarmog'i SWOT-tahlili matritsasining har bir komponenti barqaror rivojlanishning istiqbolli yo'nalishlarini ko'rsatib beradi. Milliy turizm tarmog'i SWOT-tahlili davlat siyosatining muayyan yo'nalishida belgilangan ustuvorliklarni takomillashtirish yuzasidan boshqaruv qarorlari qabul qilishning xolis axborot manbai vazifasini bajaradi (1-jadval).

Milliy turizm tarmog'idagi joriy konyunkturaviy vaziyatning SWOT-tahlili, avvalo, kuchli tomonlarni o'rganishdan boshlanadi. Milliy turizm tarmog'ida shakllangan joriy vaziyatni obyektiv baholash xulosalariga tayanib, keyinchalik davlat siyosatining u yoki bu yo'nalishida belgilangan ustuvorliklarni takomillashtirish yuzasidan boshqaruv qarorlari qabul qilinadi. Milliy turizm tarmog'i personal tarkibining professional kvalifikatsiyasi, B2B (business to business) munosabatlarida tijorat sherikchiligining

strategik manfaatlar nuqtai nazaridan mustahkam huquqiy-shartnomaviy asoslarga tayanganligi, milliy turizm tarmog'ining bir nechta bozor segmentlari miqyosida diversifikatsiyalanganligi, milliy turizm brendining raqobatli bozorda aniq pozitsiyaga ega ekanligi, milliy turizm tarmog'ida servis sifati nazoratining tizimli yo'lga qo'yilganligi kuchli tomonlar sirasiga kiradi.

1-jadval

Turizm tarmog'idagi konyunkturaviy vaziyatning SWOT-tahlili

STRENGTHS - turizm tarmog'ining kuchli tomonlari	OPPORTUNITIES - turizm tarmog'ining rivojlanish imkoniyatlari
1. Milliy turizm tarmog'i personal tarkibining professional kvalifikatsiyasi; 2. B2B munosabatlarida tijorat sherik-chiligining strategik manfaatlar nuqtai nazaridan mustahkam huquqiy-shartnomaviy asoslarga tayanganligi; 3. Milliy turizm tarmog'ining bir nechta bozor segmentlari miqyosida diversifikatsiyalanganligi; 4. Milliy turizm brendining raqobatli bozorda aniq pozitsiyaga ega ekanligi; 5. Milliy turizm tarmog'ida servis sifati nazoratining tizimli yo'lga qo'yilganligi.	1. Innovatsion tavsifdagi turizm mahsulotlari bilan yangi sotuv bozorlariga kirib borish; 2. Turistik marshrutlar tarkibida mintaqalarga tegishli noan'anaviy resurslarni inobatga olish; 3. Milliy turizm tarmog'ini rivojlantirish uchun investitsiyalarni jalb qilish; 4. Servis provayderlarining chegirmali narxlardagi xizmatlaridan foydalanish; 5. Potensial turistlar diqqatini tortishda ekskluziv turlarni qo'llash.
WEAKNESSES - turizm tarmog'ining kuchsiz jihatlari	THREATS - turizm tarmog'ining rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi risk omillari
1. Milliy turizm tarmog'i moddiy-texnik bazasining modernizatsiyalashmaganligi; 2. Moliyaviy aktivlarning tijorat faoliyatini to'laqonli amalga oshirishda yetarli emasligi; 3. Milliy turizm tarmog'ini boshqarish strukturasi zamonaviy rivojlanish tendensiyalariga muvofiq emasligi; 4. Innovatsiyalarni o'zlashtirish jarayoni-ning sust kechishi; 5. Servis personalni mehnatini motivatsiya-lashning muntazam yo'lga qo'yilmaganligi.	1. Raqobatchi subyektlar tomonidan dumping narxlar siyosatining qo'llanilishi; 2. Sheriklik munosabatlari o'rnatilgan servis provayderlarining bankrotlikka uchrashi; 3. Mintaqada siyosiy beqarorlikning vujudga kelishi; 4. O'rinbosar turmahsulotlar raqobat bosimining kuchayishi; 5. Tabiiy ofatlar natijasidagi fors-major holatlar.

Manba: Muallif tadqiqotlari asosida ishlab chiqilgan.

Mos ravishda, milliy turizm tarmog'ining rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi risk omillari raqobatchi subyektlar tomonidan dumping narxlar siyosatining qo'llanilishi, sheriklik munosabatlari o'rnatilgan servis provayderlarining bankrotlikka uchrashi, mintaqada siyosiy beqarorlikning vujudga kelishi, o'rinbosar turmahsulotlar raqobat bosimining kuchayishi, tabiiy ofatlar natijasidagi fors-major holatlar kabilarni o'z ichiga oladi [3].

Ta'kidlash joizki, milliy turizm tarmog'i personal tarkibining professional kvalifikatsiyasiga qo'yilgan malakaviy talablarni mujassamlashtirgan professiogramma yaratilgan. Ushbu hujjat milliy turizm tarmog'idagi biznes subyektlariga tegishli vakansiyalarni yollanma menejerlar bilan to'ldirishda asosiy yo'riqnoma vazifasini o'tamoqda. Bundan tashqari, milliy turizm tarmog'i personal tarkibini yuqori malakali xodimlar bilan uzluksiz to'ldirib borishga ixtisoslashgan oliy ta'lim muassasalari va universitetlarning turizm fakultetlari hissa qo'shmoqda. "Ipak yo'li" turizm va madaniy

meros xalqaro universiteti, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Samarqand iqtisodiyot va servis instituti, Singapur menejmentni rivojlantirish instituti Toshkent filiali, Buxoro davlat universiteti, Urganch davlat universiteti hamda nodavlat oliy ta'lim tashkilotlarining turizm fakultetlari milliy turizm tarmog'i uchun yuqori malakali mutaxassislar yetkazib berishda yetakchilik qilmoqda.

Milliy turizm tarmog'ining kuchli tomonlaridan yana biri B2B (business to business) munosabatlarida tijorat sherikchiligining strategik manfaatlar nuqtai nazaridan mustahkam huquqiy-shartnomaviy asoslarga tayanganligidir. O'zbekiston Respublikasining "Turizm to'g'risida"gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmonlari va qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari va farmoyishlari, O'zbekiston Respublikasi Turizm qo'mitasining qarorlari, chora-tadbirlar rejalari va "Yo'l xaritalari" milliy turizm tarmog'ini tashkiliy-ma'muriy va huquqiy tartibga solishga xizmat qilmoqda. Davlat rahbarining xorijiy tashriflari chog'ida imzolangan ikki tomonlama teng manfaatli sheriklikka asoslangan idoraviy memorandumlar xalqaro hamkorlik aloqalarining huquqiy negizini tashkil etmoqda.

Xulosa qilib aytganda, milliy turizm tarmog'i istiqbolli rivojlanishining qo'shimcha imkoniyatlari innovatsion tavsifdagi turizm mahsulotlari bilan yangi sotuv bozorlariga kirib borish, turistik marshrutlar tarkibida mintaqalarga tegishli noan'anaviy resurslarni inobatga olish, milliy turizm tarmog'ini rivojlantirish uchun investitsiyalarni jalb qilish, servis provayderlarining chegirmali narxlardagi xizmatlaridan foydalanish, potensial turistlar diqqatini tortishda eksklyuziv turlarni qo'llash yo'llarini qamrab oladi. Xuddi shuningdek, milliy turizm tarmog'i moddiy-texnik bazasining modernizatsiyalashmaganligi, moliyaviy aktivlarning tijorat faoliyatini to'laqonli amalga oshirishda yetarli emasligi, milliy turizm tarmog'ini boshqarish strukturasining zamonaviy rivojlanish tendensiyalariga muvofiq emasligi, innovatsiyalarni o'zlashtirish jarayonining sust kechishi, servis personalni mehnatini motivatsiyalashning muntazam yo'lga qo'yilmaganligi milliy turizm tarmog'ining kuchsiz jihatlari hisoblanadi. Milliy turizm tarmog'idagi joriy konyunkturaviy vaziyatning SWOT-tahlili matritsasidan ko'rinadiki, barqaror rivojlanishda risk omillari ta'sirini kuchli tomonlarga diqqatni yanada kuchaytirish evaziga qisqartirish mumkin. Milliy turizm tarmog'ining mavjud kuchsiz jihatlari, o'z navbatida, qo'shimcha iqtisodiy o'sish imkoniyatlarini to'la ishga solish orqali bartaraf etiladi.

Adabiyotlar:

1. *Xalilov S. O'zbekistonda turizmni rivojlantirish istiqbollari. Monografiya. Toshkent: "Alfraganus University", 2025-y. – 125 bet.*
2. *Sayfutdinov Sh. O'zbekistonda turizm sohasini barqaror rivojlantirish strategiyasi. Monografiya. Toshkent: "Kitob nashr", 2024-y. – 124 bet.*
3. *Tilovmurodov D. Ekskursiya ishi. O'quv qo'llanma. Toshkent: "Alfraganus University", 2025-y. – 152 bet.*
4. *uzbektourism.uz – O'zbekiston Respublikasi Turizm qo'mitasi rasmiy sayti.*
5. *unwto.org – Butunjahon turizm tashkiloti rasmiy sayti.*

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ РАЗРАБОТКИ СТРАТЕГИИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ РЕГИОНОВ

Мурадов Ботир Хаят

*Ташкентского государственного
технического университета имени Ислама Каримова
факультет нефти и газа независимый соискатель (DSc) кафедры
"Промышленная экономика и менеджмент"*

Саморегулируемая рыночная экономика не обеспечила необходимый экономический рост, повышение благосостояния населения, сокращение различий в условиях жизни населения. После чего была начата разработка и установление новой системы планового, стратегического управления народным хозяйством. Методическая база по всему кругу вопросов разработки документов стратегического планирования в настоящее время в качестве нормативного документа отсутствует, в связи с чем, будет затруднена реализация закона и принимаемых региональных законов о стратегическом планировании [1].

Информационной базой стратегии будут являться официальные данные, представляемые органами исполнительной власти субъекта страны, территориальными органами страны реальных органов исполнительной власти, органами местного самоуправления муниципальных образований, предприятиями и организациями, действующими на территории региона. Для объективной оценки социально-экономического положения региона, анализируемые показатели целесообразно сравнивать с показателями по федеральному округу и Узбекистан в целом. Целесообразно рассмотреть имеющиеся основные проблемы социально-экономического развития региона, решение которых составит основное содержание стратегии, включая их количественную и качественную характеристику [2].

Надо рассмотреть действующие меры по улучшению социально-экономического положения региона. Конкуренция исследуется и как один из аспектов удовлетворения конкретных потребностей, и как борьба за потребности, или за свободные ресурсы потребителя – деньги, время, внимание и проч. Кроме того, множество практических задач, возникающих в области принятия решений, предъявляет требования к разработке проблем, связанных с вопросами обоснования принимаемых решений. Например, исследование свойств товара, сопровождаемое изучением свойств потребителей, может дать 80 обширный аналитический материал для решений в сфере укрепления конкурентных позиций. В их числе – выделение целевых сегментов потребителей и их предпочтений, позиционирование товара, качественные и количественные характеристики товара для целевых групп и проч.

Реалии цифровой экономики, связанные с широким использованием и внедрением буквально во всех сферах социально-политической жизни общества искусственного интеллекта, Интернета вещей, аналитики данных и других передовых технологий и решений, приводят к необходимости постоянно меняться и адаптироваться, независимо от того, в какой области или направлении деятельности человека происходят такие изменения. Цифровая

экономика меняет структуру занятости, стили общения, способы потребления услуг и методы ведения бизнеса [1-3].

Четвертой промышленной революции, Индустрии 4.0. Сейчас в мире по мере развития цифровой экономики эффективно взаимодействовать с существующими и потенциальными технологиями и будут готовы к освоению и использованию новых технологий. От этих изменений не остается в стороне и сфера высшего образования. Цифровая трансформация во всем мире меняет высшее образование, параллельно изменяя квалификации и навыки, достаточные для обеспечения благополучия людей с точки зрения развивающихся технологий. Под конкуренцией понимают и соперничество, целью которого является приобретение конкретных конкурентных преимуществ (предпочтений покупателей, знаний), и критерий типа рынка, а также элемент рыночного механизма [2].

Понятие конкуренция не является синоним состязательности, однако, как правило, на рынке присутствует элемент состязательности. Конкуренция является элементом рыночного механизма. В общем случае, существуют ресурсные ограничения, в рамках которых экономический агент вынужден вступить в борьбу за ограниченный ресурс (за внимание потребителей, за рынки сбыта). В зависимости от типа общественного производства борьба за ограниченные ресурсы принимает форму моделей поведения экономических агентов. В свою очередь, поведение определяет тип рынка, а также его строение. В настоящее время, классическая стратегия, основанная на возведении барьеров разного плана (информационных, таможенных, финансовых, барьеров качества, цены и проч.) претерпевает изменения.

Компании, которые ориентированы на динамическое инновационное развитие, отходят от стратегии возведения барьеров. Конкурентным преимуществом таких компаний будет являться по выражению компании McKinsey, степень «широты кругозора»: «Напротив, стратегия, базирующаяся на «широком кругозоре», сосредотачивается на создании объемной красочной картины настоящего и будущего, которая дает энергичным сотрудникам высокую степень свободы и гибкости для поиска своего шанса» [4]. Таким образом, глобализация, проявляющаяся в открытости национальных хозяйств, наряду с постепенной трансформацией хозяйственных процессов в сторону формирования экономики знаний изменяет содержание конкуренции и конкурентоспособности. Управление конкурентоспособностью производственного предприятия непосредственно связано с вопросами формирования конкурентных стратегий, что требует всестороннего анализа тех составляющих деятельности предприятия, которые могут стать основой формирования и укрепления устойчивых конкурентных преимуществ.

В научной литературе освещению сущности конкурентных стратегий в управлении конкурентоспособностью уделяется значительное внимание учеными, среди которых весомый вклад в развитие теории сделали Алимукхамедова Н.Б., Максудова Ш.Я., Камишникова, Ф. Котлер, О.Г. Нефедова, М. Портер, А. Стрикленд, Т.С. Томаля, А.П. Челенков и другие [1]. Целью статьи является анализ существующих взглядов на выделение конкурентных стратегий; исследование взаимосвязи между стратегиями конкуренции и способами получения конкурентных преимуществ и определение методических

основ формирования конкурентной стратегии с учетом прогнозирования будущих рыночных позиций и ресурсных потребностей, необходимых для формирования адекватных выбранной стратегии конкурентных преимуществ; уточнение смысловой нагрузки понятия «инновация»; совершенствование классификации инноваций, которую могли бы практически использовать менеджеры предприятия, формируя портфель инновационных проектов; определение требований, которым сегодня должны соответствовать инновации; обоснование направлений их стратегического анализа. Обобщение и уточнение полученных учеными результатов позволило конкретизировать основные составляющие конкурентоспособности производственного предприятия в важнейших с точки зрения формирования конкурентных преимуществ функциональных сферах менеджмента:

1. В сфере производства: – возможность снижения производственных затрат путем: уменьшения степени зависимости от поставщиков ресурсов, совершенствования технологии производства и повышения степени ее использования; – возможность быстрого реагирования на изменение запросов потребителей благодаря: наличию гибких производственных технологий, высокой квалификации работников.

2. В области организационного проектирования: целенаправленное снижение расходов администрирования и повышение эффективности управления за счет оптимизации организационной структуры, рационализации и стандартизации управленческих процедур, привлечению специалистов высокой квалификации в ключевые функциональные области.

3. В сфере управления маркетингом: совершенствование методов исследования рынка, в том числе через внедрение информационных технологий в процессы мониторинга и анализа рыночной конъюнктуры.

4. В сфере финансирования: - рационализация соотношения собственных и привлеченных средств для обеспечения финансовой устойчивости предприятия; – возможность быстрой мобилизации значительных сумм для реализации проектов, которые способствуют выходу на новые рынки или расширению доли существующих.

На разных этапах развития теории инновационной деятельности [4] термин «инновация» трактовался по-разному, разной была также и классификация инноваций, что привело к значительному количеству неоднозначностей. Так, по мнению Алимукхамедова Н.Б., Максудова Ш.Я., Савчука В.С., инновации – это изменения, обуславливающие 5 различных типов новых комбинаций, а именно: производство нового продукта или существующего продукта в новом качестве; использование новой техники и новых технологических процессов; проведение реорганизации производства; освоение нового рынка сбыта; получение нового источника сырья или полуфабрикатов [1].

Алимукхамедова Н.Б., Максудова Ш.Я. считают, что инновация – это процесс, в котором изобретение или идея приобретают экономическое содержание [3]. Максудова Ш.Я. полагает, что под инновацией следует понимать процесс, который не заканчивается освоением новой техники в производстве или доведением до проектной мощности новой технологии, а имеет непрерывный характер даже после внедрения [1]. Тщательный анализ трактовок понятия «инновация» [4] позволил выделить следующие противоречия: 37 во-первых,

разные ученые понимают под инновациями только процесс, значительные изменения, результат и т.д. [1]; во-вторых, одни ученые отождествляют понятия «новшество» и «инновации», а другие - наоборот, их различают [3]; в-третьих, одни ученые связывают инновации только с изобретением несуществующих еще видов продукции, технологии и т.д., а другие – еще и с усовершенствованными определенным образом видами продукции и технологиями; в-четвертых, в научных трудах других ученых инновации ассоциируются только с внедрением новых видов технологий и продукции.

В наших исследованиях мы учитывали что надо под руководства большинства предприятий мотивом реализации инноваций является желание получать сверхприбыли в долгосрочном периоде, стать лидером в отрасли или существенно увеличить свою рыночную долю, или осуществить ощутимый отрыв от конкурентов за счет инновационных конкурентных преимуществ. С позиции предприятия к инновациям целесообразно выдвигать такие требования [3]:

1. Соответствие инноваций предприятия уровню мировых научно-технических разработок и тенденциям их изменения.

2. Тщательность контроля качества инновационной продукции на всех этапах ее создания, производства и сбыта, социальная ответственность предприятия и его ответственность перед потребителями.

3. Ресурсосбережение при осуществлении инноваций. В условиях удорожания стоимости энергоносителей и различных видов материальных ресурсов, необходимо переходить на энергосберегающие производственные технологии и основные средства, минимизировать потери сырьевых ресурсов при транспортировке и хранении на складах, сводить к минимуму долю бракованной инновационной продукции и отходов.

4. Экологичность и безопасность производства. И сейчас многие предприятия часто пренебрегают этими требованиями. На сегодня, к сожалению, немногие производители задумываются о дальнейшей утилизации инновационной продукции, отработавшей свой ресурс и в которой у потребителя уже нет потребности.

Стратегия инновационного развития, основанная на системе экономических, социальных и финансовых механизмов, способных вызвать мультипликативный инновационный эффект на общенациональном уровне. Необходимо делать упор на формировании у граждан инновационного сознания - гибкого, адаптирующегося к новым вызовам времени и склонного к постоянному самообразованию. Формирование такого сознания не должно заслонять собою такие важные составляющие инновационного развития: укрепление правовых основ хозяйственной деятельности; сбалансированное развитие регионов; комплексное решение социальных, гуманитарных и экологических проблем; проведение эффективной денежно-кредитной и финансовой политики. При описании ожидаемых конечных результатов реализации стратегии необходимо дать развернутую характеристику планируемых изменений в социально-экономическом развитии субъекта государства (изменения состояния социально-экономического развития территории, выгоды от реализации запланированных в стратегии задач и выбранных направлений ее развития). В условиях глобализации, экономических

санкций, обострения конкуренции между ведущими странами мира в политической, экономической, военной и других сферах, перед регионами стоит задача приступить к реализации стратегического направления и повышения конкурентоспособности региона и страны в целом, а также повышения благосостояния населения.

Литературы:

1. Максудова Ш.Я. Развитие и размещение машиностроительного комплекса Узбекской ССР с учетом экологических факторов [Текст]: автореф. дис. ...канд. экон. наук: 08.00.04; №176. Академия наук Узбекской ССР Совет по изучению производительных сил (Ташкент). - Ташкент, 1991. – с. <http://www.dslib.net/economika-regionov/razvitie-i>.

2. Мурадов Б.Х. Технические направления в промышленных аспектах в экономической грамотности для повышения потенциала молодежи в узбекистане для научных исследований. *Electron ilmiy jurnal: Research and education*, 4(3), 69-76, issn: 2181-3191, 2025. <https://zenodo.org/records/1516442>.

3. Мурадов Б.Х. Зарубежный опыт конкурентоспособность региональной экономики и перспективы национальных топливно-энергетических секторов-потребителей в угольной промышленности. *International scientific journal "Interpretation and researches"* 2025. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14601115>.

4. Мурадов Б.Х. Еқилғи-энергетика тармоқлари саноати корхоналарининг рақамлаштириш ва ташкилий-иқтисодий механизмларини ривожланишининг такомиллаштириш «саноат 5» даражасида. *International conference on developments in education sciencesand humanities, canada*. 2022 y. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6913315>.

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA XIZMATLAR SOHASIDA: TENDENSIYALAR, BOSHQARUV, STRATEGIYALAR

Payazov Murod Maksudovich

Farg'ona davlat texnika universiteti

"Menejment va marketing" kafedrası dotsent (DSc)

“Xizmatlar sohasi rivojlangan zamonaviy infratuzilmaga ega postindustrial iqtisodiy jamiyatda xos. Aynan rivojlangan davlatlarda ish bilan band bo'lganlarning 60 foizidan ortiqrog'i xizmat ko'rsatish sohaslarida band”[1]. Xizmatlar sohasi har bir tarmoq faoliyatini samaradorligini ta'minlashda yuksak intellekt, zamonaviy mahorat talab qiladigan kichik bo'g'in, lekin global muammolarni hal qilishda asosiy zanjir vazifasini ham o'taydi. Jahon mamlakatlarida xizmatlar sohasining yalpi ichki mahsulotdagi ulushi o'rtacha 61 foizni tashkil etdi. Mamlakatimizda bu ko'rsatkich 36 foizdir. Lekin 86 foiz qo'shimcha qiymat shu sohada yaratiladi[2]. “Zamonaviy sharoitda xizmat ko'rsatish sohasini o'rganish pritsipial ahamiyatga ega”[3]. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev: “Viloyat, tuman va shahar hokimi o'z hududida xizmatlar sohasini rivojlantirish dasturini tuzib, so'zsiz amalga oshirishi kerak. Bu borada namunaviy loyihalar ishlab chiqib, moliyalashtirishga ko'maklashish uchun tijorat banklari hududlarga biriktirildi. Barcha tumanlar kesimida aniq vazifalarni o'z ichiga olgan hukumat qarori qabul qilish zarur”[4] ligi to'g'risida ko'rsatmalar berdi. O'zbekistonda xizmatlar sohasini rivojlantirish uchun imkoniyatlar, shart-sharoitlar yetarlicha, biroq rivojlanish bosqichi juda sekin bormoqda. Bunga sabab bo'layotgan bir qancha omillar mavjud bo'lib, ularning eng asosiylari xizmatlar sohasini jahon

andozalariga mos bo'lgan yo'nalishlari hali O'zbekistonga kirib kelmaganligidir, hamda mavjud sohalarida xizmatlarni boshqaruv mexanizmlari yetarlicha ishlab chiqilmagan.

Eng asosiy muammolardan biri xizmatlar sohasida xizmatlar bozorini yetarli darajada rivojlanishi uchun boshqaruv mexanizmlarini zamonaviylashtirishda zarur bo'lgan bir qancha ishlar borligidadir.

Bugungi kunda professional, moliyaviy, tibbiy ta'lim, rekratsion va boshqa xizmatlar ba'zi xollarda joy va vaqt bo'yicha barqaror bo'lib qolmoqda, boshqalarida ular real vaqt rejimida masofadan, shu jumladan makonda uzatiladi. Ushbu xolat ko'plab yangi xizmat turlarining farqlanishi bilan bir qatorda o'tmishda iqtisodiyotni va birinchi navbatda xizmat ko'rsatish sohasini tasniflashda ilmiy adabiyotlar va davlat nashrlaridagi sezilarli tafovutni kuchaytiradi, agentliklar, xalqaro tashkilotlar va boshqalar bu masala bo'yicha qizg'in bahs-munozalarga sabab bo'ldi[5]. I.N.Butsenko, A.L.Tornorutskayalar: "Xizmatlar bozoriga quyidagi faktorlar ta'sir o'tkazadi: Moddiy ishlab chiqarish sohasidagi ilmiy-texnika taraqqiyoti, halqaro mehnat taqsimoti, ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyojlarning chuqurlashuvi"[6] –deydi.

Mustaqillik yillarida O'zbekistonda xizmat ko'rsatish sohasi jadal rivojlandi. 1990-2024-yillarda O'zbekiston yalpi ichiki mahsulotiga 1990-xizmat ko'rsatish sohaslarinig ulushi 33,8 foizdan 44,7 foizga, xizmat ko'rsatish bilan band aholining umumiy ish bilan band bo'lganlar sonidagi ulushi 35,6 foizdan 48,7 foizga oshdi[7].

Xizmatlar sohasiga alohida e'tiborni qaratgan davlatlar iqtisodiyotida ushbu sohadan tushayotgan daromadlar ham salmoqli hissaga ega bo'la boshladi. Xizmatlar sohasidan tushayotgan daromadlar mamlakatlar YaIMsining 4/3 qismidan oshib ketdi. Bunday davlatlarga Lyuksemburg (85%), Fransiya (77%), AQSh (76%), Belgiya (75%), Buyuk Britaniya (75%) kiradi. YaIMning 50 foizidan ko'proq qismi xizmatlar sohasidan tashkil topgan davlatlariga G'arbiy Yevropa va Shimoliy Amerika hamda ayrim Janubiy-Sharqiy Osiyo, masalan Gonkong (90%), Singapur (69%) davlatlarini kiritish mumkin.

Globallashib boryotgan iqtisodiyotda xizmatlar sohasi bozori takomillashtirishni talab qilmoqda. Halq uchun, iste'molchi uchun sodda va foydalanish uchun qulay masofaviy hamda zamonaviy xizmat turlarini yo'lga qo'yishni talab qilmoqda. Chunki pandemiya sharoitida dunyo davlatlari iqtisodiyotida iqtisodiy transformatsiyalash jarayonlari ketmoqda. Ayniqsa pandemiya sharoitida raqamli texnologiyalardan keng foydalanilgan holda xizmat ko'rsatish buguning dolzarb muammolaridan biri bo'lib kelmoqda.

Gap raqamli transformatsiya haqida ketganida, biz kompaniyaning o'zini raqamli ekotizimga o'tish jarayonini nazarda tutamiz. Masalan, IT-tizimi orqali siz mijozingiz bilan doimiy aloqda bo'lishingiz, shu asosida ichki biznes imkoniyatlaringizni tahlil qilishingiz va shunga mos ravishda xizmatlarni optimallashtirishingiz mumkin bo'ladi. Bu o'z navbatida risklarni, ortiqcha vaqt yo'qotishlarni, keraksiz harajatlarni kamaytiradi. Qaysi soha yoki tarmoq raqamli transformatsiyaga tezroq o'tsa vaqtdan, raqobatdan yutadi. Shuning uchun biz quyidagi olimlarimiz fikriga qo'shlamiz. A.P.Rumyansev, Yu.O.Kovalenkolar: "Xizmatlar bozorida bozor qonuniyatlari bilan tartibga solinadigan xaridor va sotuvchilar manfaatlarining kesishuvidir"[8] –deb yozadi. T.D.Burmenko: - "Xizmatlar bozori - ishlab chiqaruvchilar xizmat ko'rsatuvchi, iste'molchi pul egalaridir va ular talab va taklifning bog'lanishi natijasida vujudga keladigan iqtisodiy munosabatlarning yig'indisidir"[9] -deb ta'rif beradilar. Bu yo'nalishda bir qator olimlar tomonidan ulkan ishlar qilindi, jumladan: F. Kotler, K. Lavlok, J.F.Liotar, E.Toffler, R.I.Svılev, D.Bell, O.N.Balayeva, T.D.Burmenko, S. Gubanov,

L. Demidova, I.I.Dyumulen, V.L.Inozemsev, V.D.Markova, M.D.Predvoditeleva, Yu.V.Piskulov, P.V.Savchenko, V.N.Solovev, Ye.S.Shlenskova va boshqalar ilmiy tadqiqot ishlari olib bordilar. Yuqoridagi mualliflarning ishlarida xizmat ko'rsatish sohasi makoriqtisodiyot nuqtai nazaridan mustaqil ravishda umumiy iqtisodiy samarani shakllantirish mumkin bo'lgan alohida tarmoq sifatida yoki xizmatlarning ayrim turlarining tor tarmoqli yondoshuvi nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi. Bugungi kunga, raqamli iqtisodiyot davriga kelanimizda qarashlarimizni xizmatlar sohasini bevosita raqamli transformatsiyalashga qaratishimiz lozim bo'ladi.

Har qanday soha iste'molchi bilan to'qnash keladi, uning manfattlariga xizmat qilish uchun iste'molchi va xaridor o'rtasidagi kelishuv asosida o'z mahsulotni o'tkazadi. Mana shu o'rinda ham kompaniya har qanday faoliyat turi bilan shug'ullanmasin raqamli yetuklik darajasiga erishishi lozim bo'ladi. Raqamli yetuklik o'zi nima degan savolga javob beradigan bo'lsak. Avvalom bor har bir korxona xodimi IT texnologiyani mustahkam o'zlashtirgan bo'lishi lozim. Busiz maqsadga erishib bo'lmaydi. Shundan so'ng biz biznesni loyihalashtirishimiz kerak.

Hozirda biznesni loyihalashtirishni quyidagi ERP, MRP, CRM tizimlardan birortasini joriy etmasdan tasavvur qilib bo'lmaydi.

ERP so'z qisqartmasi inglizcha Enterprise Resource Planing Sistem so'zlaring bosh harfidan olingan bo'lib: "Korxona resurslarini rejalashtirish tizimi" degan ma'noni bildiradi. Deylik, bir korxona qandaydir mahsulot ishlab chiqarishda korxona ichidagi bir qancha bo'limlarni, tsehlari va boshqa korxonani tashkil etuvchi qismlarining ishtirokini talab qiladi. Ya'ni korxona bo'limlarining funksiyalari va boshqa imkoniyatlarini IT texnologiyasi, birinchi navbatda kompyuter tizimida orqali shakllantirish zarurati tug'iladi. Aynan shu tizim orqali korxonadagi haqiqiy vaziyatni kuzatish va boshqarish mumkin. Masalan, omborxonaga xom-ashyo keltirilmasa korxona ma'lum muddatdan so'ng ishlashdan, mahsulot ishlab chiqarishdan to'htab qoladi. Bu esa korxona uchun katta ziyondir. Aynan shunday holatlarda ERP tizimlar yordamga keladi. Ushbu tizimga korxonaning har bir bo'limi ulanadi va bu tizim yordamida korxona bo'limlari orasida doimiy ma'lumot almashinuvi jarayoni sodir bo'ladi.

MRP (manufacturing resource planning) inglizcha so'zdan olingan bo'lib — ishlab chiqarish zahiralari rejalashtirish degan ma'noni bildiradi.

GRM (Customer Relationship Management) – bu iste'molchilar bilan aloqalarni boshqarish tizimi. Ushbu tizim orqali iste'molchilar bilan muloqot qilish imkoni bo'lib o'zaro aloqlarning davomiyligini ta'minlashda, ko'rsatilayotgan xizmatlarning samaradorligini oshirishda ahamiyatga egadir. Albatta programma Exel variantida ko'rinadi, lekin mijozni familiyasi ismi sharfining ustiga bosilganida mijoz bilan barcha aloqalar xronologiyasini ko'rish mumkin. Bunda mijozga ko'rsatilgan birinchi xizmatdan, birinchi telefon qo'ng'irog'idan boshlab xaridlar tarixi va boshqa kerakli ma'lumotlarni topish mumkin bo'ladi. GRM programmasiga topshiriq berib eslatish programmasini ham ishga solish mumkin. Programma o'zi mijoz bilan bog'lanadi, unga buyurtmasi to'g'risidagi ma'lumot, uchrashish vaqti to'g'risidagi kerakli ma'lumotlarni sms habarnomasi orqali yetkazadi. Sotish, hujjatlashtirish, onlayn hisobot va boshqa turli xizmat turlarni sun'iy intellekt sifatida avtomatik bajaradi.

Biznesni AKT asosida takomillashtirishda esa BPR (Business process reengineering)- biznes jarayonlarini qayta optimal tashkil etish; TQM (Total quality management)- sifatni umumiy boshqarish; ISO (international Organization for

Standartization)-xalqaro sifatga mos keladigan sifatni boshqarish tizimlari asosida qanday usullarni qo'llash bilan xizmatlar bozorida muvoffaqiyatli faoliyat ko'rsatish uchun xizmatlarning raqamli transformatsiyasini amalga oshirish uchun biznes-jarayonlar modelini yaratish lozim bo'ladi. Buning uchun har qanday kompaniya raqamli yetuklik darajasiga erishishi lozimdir. Avvalom bor zarur bo'lgan texnologiya, raqamli biznes tizimini to'liq ravishda ruyhatini tuzib olishimiz va to'liq tayyorgarlik darajasini 100 foiz deb olamiz. Daraja aniq bo'lgach unga yetishish uchun qilinishi lozim bo'lgan ishlarni rejalashtiramiz. Buning natijasida xizmatlar sohasining to'liq raqamli transformatsiyalash darajasini aniqlash imkoniyatini, ko'rsatilayotgan xizmatning bozordagi raqobatbardoshlik o'lchovining qiyosiy tahliliga ega bo'lamiz. O'lchov aniq bo'lgach kamchiliklar bartaraf qilina boshlaydi.

Xizmatlar sohasi tizimli holatda bozorga moslashish uchun yetarli texnologik imkoniyatlarini sarhisobi asosida texnologik ta'minlanganlik darajasini belgilaydi. Raqamli yetuklikni baholash orqali tizim transformatsiyaga tayyormi yoki yo'qligi aniqlanadi. Biznes raqamli transformatsiyaga qanchalik yaxshi tayyorlansa, operatsion tizimga yangi zamonaviy raqamli xizmatlarni ishga tushirish shunchalik oson bo'ladi. Raqamli xizmatlarning to'liq transformatsiyalanishi iste'molchilarga xizmatlarni iste'molchiga yaqinlashtirish olib boradi. Ikkinchidan tashkilot ham o'z ichki imkoniyatlarini monitoring qilib boradi. Raqamli doimiy monitoringning mavjudligi ortiqcha tekshirish, analiz qilish vaqt yo'qotishlarni qisqartiradi. Muammolarni hal qilish yuzasidan operativ zaruriy chora-tadbirlarni vaqtida ko'radi.

Albatta raqamli transformatsiyaga o'tish uchun birinchi navbatda IT infratuzilmasini joriy qilish, xodimlarni o'qitish, qayta tayyorlash, malakasini oshirish ishlarni amalga oshirish uchun vaqt va sarmoya kiritish uchun strategik reja talab etiladi. Ushbu rejani amalga oshirishda raqamli texnologiyalar bilan ishlovchi malakali mutaxassislar, ayniqsa IT sohasida programmistlar yetishmaydi. Bozor esa tor doiradagi mutaxassislarni tayyorlaydi. Sohani transformatsiyalash nafaqat qimmat shu bilan birga qiyin kechuvchi jarayondir. Ushbu jaryonning, raqamli transformatsiyaga o'tish uchun maktab programmalari, maktabgacha ta'lim dasturlari, litsey, kasbhunar ta'lim, oliy ta'lim, oliy ta'limdan keyingi ta'lim, malaka oshirishdagi ta'lim modullarni qyt bir ko'rib chiqish va zamonga moslashtirish kerak bo'ladi.

Adabiyotlar:

1. Сфера услуг. https://ru.wikipedia.org/wiki/сфера_услуг
2. М. Payazov. Swot tahlili asosida temir yo'l transport xizmatlarini boshqarishni takomillashtirish. 4th -International Conference on Research in Humanities, Applied Sciences and Education Hosted from Berlin, Germany <https://conferencea.org> July 30th 2022. 40-47 b.
3. А.С. Запесоцкий. Экономика и управления в сфере услуг: Современное состояние и перспективы развития. – СПб, "СПбГУП", 2019, -Б. 10-12.
4. Xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish. Prezident Shavkat Mirziyoyev raisligida 22 aprel kuni hududlarda xizmat ko'rsatish sohasi yo'nalishlarini rivojlantirish masalalari bo'yicha videoselektor yig'ilishi. <http://uza.uz/posts/189356>.
5. Л.С. Демидова В.Б. Кондратьев. Услуги в современной экономике. – М.: ИМЭМО РАН, 2010. – с. 342.
6. Буценко И.Н., Тарноруцкая А.Л. Мировой рынок услуг: сущность, особенности, отраслевая структура // Экономика и бизнес: теория и практика. 2017. с.10-14.
7. Рузбоев С.Х., Паязов М.М. Цифровая экосистема это развитие рынок услуг. Вестник МНУ имени К.Ш.Токтомаматова №4, 2022. 162-164-б. <https://e-cis.info/news/566/96226/>. <https://www.uzdaily.uz/uzc/2024-yilda-o%CA%BBzbekiston-yalpi-ichki-mahsuloti-11496-milliard->

dollarni-tashkil-qildi/ <https://lex.uz/uz/docs/-6752402>

8. Румянцев А.П. Мировой рынок услуг : учебное пособие. /А.П.Румянцев. Ю.О.Коваленко.- К.:Центр учебной литературы. 2006.-с.456

9. Бурменко Т.Д. Сфера услуг в современном обществе: Экономика, менеджмент, маркетинг. Курс лекции [Электронные ресурсы]: (Бурменко Т.Д., Данилко Н.Н., Туренко Т.А.)

ПОЙАБЗАЛ МАҲСУЛОТЛАРИ БОЗОРИНИ РИВОЖЛАНИШИ ЖАРАЁНЛАРИ

Расулов Нозимжон Набиджонович

Фарғона техника университети доценти в.б.

Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Ўзбекистон ўз давлат мустақиллигини қўлга киритганидан сўнг бозор муносабатларига асосланган, ўзига хос демократик иқтисодиётни шакллантира бошлади. Утган йиллар мобайнида мамлакатимизда давлат ва хусусий мулкчиликка асосланган, кўп укладли, аралаш миллий иқтисодиёт вужудга келмоқда. Ҳозирги Ўзбекистон иқтисодиёти тармоқлараро ва тармоқ бўғинлари, минтақалар, мажмуалар, корхоналар ва ташкилотларни ўз ичига олган мураккаб функционал ва ҳудудий ишлаб чиқариш тузилмасига эга. Бозор муносабатларига ўтиш босқичида ва фан-техника тараққиёти таъсирида концернлар, молия-саноат гуруҳлари, холдинг ва акциядорлик компаниялари сингари янги тузилмалар иқтисодиётнинг ажралмас қисмлари сифатида ривожланмоқда.

Пойабзал саноат товарларининг маҳаллий бозори асосан учта манба - маҳаллий ишлаб чиқариш, маҳсулот экспорти ва импорти ҳисобига шакллантирилади. Маҳаллий тўқимачилик корхоналарида товар сиёсатининг шакллантирилишига жаҳон бозорига кенг миқёсда интеграциялашувнинг зарурати ва имконияти энг катта таъсир кўрсатади.

2022 йилда пойабзал саноат экспортининг умумий ҳажмида ип-газлама матолар экспорти 180 млн. АҚШ долларигача (2002 йилга нисбатан 4,6 баробар ўсиш), тайёр маҳсулотлар - 26,6 млн. АҚШ долларигача (4,3 баробар ўсиш). Ҳозирги кунда ўсиш режалаштирилган ўзбек тўқимачилик маҳсулотининг асосий истеъмолчилари бўлиб Бельгия (тўқимачилик маҳсулоти умумий экспортининг 22,3 фоизи), Корея (14,9 фоиз), Россия (14,7 фоиз), Испания (12,5 фоиз) ҳисобланади.

Экспортнинг ўсиши, ўз навбатида, импорт тарифларининг пасайтирилишини талаб қилади. Импорт тарифлари пасайтирилишининг маҳаллий ишлаб чиқарувчилар реализация ҳажми ва ишлаб чиқариш имкониятларига қандай таъсир этишини таҳлил қилиш лозим. Бизнинг фикримизча, импорт божларининг пасайтирилиши бозорда сезиларли йўқотишларга олиб келмаслиги керак.

Корхоналарда меҳнат унумдорлигини ўстириш учун тикувчилик саноати ишлаб чиқариш технологиясининг пастлигини ҳисобга олиб (тикув машинасининг ишлаш принципи охириги 100 йил давомида ўзгармаган), ишлаб чиқаришни ташкил қилишнинг замонавий илғор тажрибаларидан фойдаланиш ҳисобига эришиш мумкин. Баъзи бир маҳаллий тикувчилик фабрикаларида хатто андозалар ишлаб чиқариш ва кийимларни бичиш учун самарали компьютер асбоб-ускуналари мавжуд бўлса ҳам, бу ускуналар кўп ҳолларда

жорий буюртмалар ҳажми кичиклиги сабабли ишга солинмайди. Мазкур асбоб-ускуналар экспортга маҳсулот ишлаб чиқариш учун рақобат афзаллигига эга.

Савдони эркинлаштириш пайтида трикотаж ва ип-газлама буюмлари, тайёр кийим-кечакларни ишлаб чиқариш энг кўп хатарга учраши мумкин. Чунки 2018 йилда статистик маълумотларга кўра, бу соҳаларда 93,6 минг киши ёки умумий банд бўлганларнинг 1 фоизи ишлайди ва 298 млрд. сўм миқдорида маҳсулот ишлаб чиқаради.

Бир қатор пойабзал корхоналари жаҳон бозорида ўз рақобатбардошлигини исботлаб, ҳозирдан ип-газлама калавасини муваффақият билан экспорт қилмоқдалар. Масалан, 2019 йилда улар экспортнинг ҳажми ип-газлама калаваси бўйича реализация қилинган маҳсулотнинг 36,5 фоизини ва матолар бўйича 22,8 фоизни ташкил қилди. Мазкур соҳаларга мансуб корхоналар икки гуруҳга мулкда давлат улуши катта бўлган ва хорижий капитал иштирокидаги хусусий корхоналарга ажратилган. Иккинчи гуруҳ одатда замонавий технологиялар, юксак унумдорли ва кам чиқимли асбоб-ускуналар билан жиҳозланган. Улар эркинлаштирилишга нисбатан, барқарордирлар, чунки айнан хусусий корхоналар ишлаб чиқариш қувватларидан фойдаланишнинг энг юқори даражасига (80 фоиз) эга. 2002 йилда улар маҳаллий ип-газлама калавасининг 74 фоизини, ип-газлама матоларнинг 53 фоизини ва тўқимачилик буюмларининг деярли ҳамма турларини ишлаб чиқарганлар.

Пойабзал уюмларининг ички бозори маҳаллий ишлаб чиқарувчилар томонидан юқори импорт тарифлари ёрдамида ўзлаштирилиши мумкин, деган фикр мавжуд. Трикотаж ва тикувчилик буюмларини истеъмол қилиш ҳажми оилалар ихтиёрида бўлган пул даромадларининг 5 фоизини ташкил қилади, деб тахмин қилсак, унинг мамлакат ички бозоридаги ҳажми 640 млн. АҚШ долларини ташкил қилади. Бир қарашдан, бу импот ўрнини босишда, ҳеч бўлмаганда бир нечта корхона учун етарли бозордир. Мавжуд бўлган фабрикаларнинг барқарор ривожланиши учун катта бозор талаб этилади, яъни бунда экспорт қилишни ривожлантириш керак.

Маҳаллий бозорини эгаллашнинг айнан мос стратегияси бўлиб вдаллий корхоналарни жаҳон технологик занжирида жой эгаллаши, тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилиш билан экспортга

йўналтириш ҳисобланади. Булар маҳаллий истеъмолчилар учун сифатли кийим-кечакларни ишлаб чиқариш орқали импорт ўрнини босишга ёрдам беради.

Юқоридагиларга кўра, шуни таъкидлашимиз жоизки, пойабзал саноат товарлари бозорини янада ривожлантириш ва самарали товар сиёсатини шакллантириш учун қуйдагиларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

- истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш жамияти, пойабзал саноат уюшмаси ва иқтисодий тадқиқот марказлари билан биргаликда соҳаларни БСТга киришларига мослаштириш учун импорт тарифларини пасайтириш ҳамда бошқа тегишли чораларнинг даврий режасини ишлаб чиқиш;

- ишлаб чиқариш ва иш ўринларининг ўсишига ёрдам бериш мақсадида тикувчилик саноатида қўлланиладиган оралиқ товарлар (матолар ва аксессуарлар)га импорт тарифларини бекор қилиш;

- корхоналарни импорт товарлари билан рақобатлашувга тайёрлаш учун молиявий қайта қуриш, қайта ташкил қилиш ва хусусийлаштиришни жадаллаштириш;
- иш ҳақиға солинадиган солиқлар ва ижтимоий тўловларни аҳамиятли даражада камайтириш;
- маҳаллий корхоналар учун пахта толаси ҳамда керакли ҳажм ва си-фатга эга бўлган бошқа хом ашёни сотиб олишнинг тенг имкониятларини таъминлаш кўзда тутилган товар-хом ашё биржаси фаолиятини кенгайтириш';
- хорижий инвесторлар ва хорижий буюртмачиларга "бир дарчада" хизмат кўрсатиш ҳамда ёрдам бериш учун Савдо ва саноат агентлигини ташкил қилиш. Мазкур Агентлик нуфузли хорижий мамлакатларда жойлашган Ўзбекистон элчихоналарида "Ўзбекистонда бизнес қилинг" дастурини ишлаб чиқиши ҳамда жорий қилиши кўзда тутилган. Агентликнинг мақсади бўлиб ишлаб чиқариш қувватларини жойлаштириш ҳамда хорижий инвестициялар ва буюртмалар учун мамлакатда ҳамкорларни излаш; хорижий инвестицияли тўқимачилик корхоналарини жойлаштириш учун махсус саноат зоналарини ташкил қилиш ҳисобланади;
- хорижий тажрибани ўрганиш, тўқимачилик ва тикувчилик саноатида меҳнат унумдорлиги ва тайёр буюмлар сифатининг халқаро андозаларига технологик жиҳатдан мувофиқ бўлиш дастурларини ишлаб чиқиш ҳамда жорий қилиш билан шуғулланадиган махсус Марказни ташкил қилиш;
- асосий хорижий ҳаридорлар томонидан товарларни сотиб олишнинг шарти сифатида тармоқда қабул қилинган стандартларнинг тарқатилиши ҳамда товар ишлаб чиқарувчилари томонидан қабул қилинишига кўмаклашиш Корхоналарни шунга ўхшаш сертификацияни амалга оширадиган тегишли хорижий корхоналар томонидан мониторинг ва назорат ўтказиш учун очиқлигини таъминлаш зарур.

Адабиётлар:

1. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. //Халқ сўзи, 2020 йил, 30 декабрь.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги ПФ-4947-сонли Фармонининг 1-илоvasи «2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси».www.lex.uz.
3. Секерин В.Д. Инновационный маркетинг: Учебник.- М.:ИНФРА-М, 2012.236 с.
4. Юсупов М.А., Абдурахмонова М.М. Маркетинг.Ўқув қўлланма. – Т.: Иқтисодиёт, 2011.- 190 б.

ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ И ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДА ЭКСПЕРТНЫХ ОЦЕНОК В СТРАТЕГИЧЕСКОМ УПРАВЛЕНИИ

Ачилов Салохиддин Саломович
Ташкентский университет информационных технологий Самаркандский филиал к.э.н, доцент

Цифровая трансформация налоговой системы предполагает переход на более высокий уровень качественного взаимодействия между налоговыми органами, хозяйствующими субъектами и населением посредством внедрения современных технологических решений. Такой процесс обеспечивает повышение эффективности деятельности налоговых органов, способствует формированию удобных условий для налогоплательщиков и оптимизирует механизмы двустороннего взаимодействия. Электронное представление налоговой и бухгалтерской отчетности в удалённом формате способствует росту производительности сотрудников налоговой службы, устраняя избыточные организационные издержки для предприятий и организаций. В данной системе ключевым элементом выступает автоматизированная налоговая информационная платформа, представляющая собой комплекс технических, организационных и программных средств, обеспечивающих автоматизацию процессов учёта, контроля и обработки отчетности на различных уровнях налогового администрирования.

Цель исследования заключается в комплексном изучении проблем и перспектив эффективного внедрения цифровых технологий в государственные налоговые системы. В рамках поставленной цели рассматриваются вопросы обработки данных с применением специализированных программных средств, своевременного обеспечения достоверной информации о налоговых поступлениях, расширения спектра интерактивных государственных услуг, отвечающих современным требованиям, а также оптимизации управленческих решений с использованием поэтапного внедрения метода экспертных оценок.

Задачами исследования являются: анализ международного опыта применения цифровых технологий в сфере налогообложения, выявление наиболее результативных моделей цифровизации, а также оценка возможностей адаптации и применения зарубежных практик налоговыми органами Республики Узбекистан. Современная мировая цифровая экономика оказывает трансформационное воздействие на традиционные представления о налогообложении и администрировании налогов. В её положениях значительное внимание уделяется упрощению действующего налогового законодательства, повышению эффективности применения международных соглашений в налоговой сфере, а также учёту актуального состояния национальной экономики и задач её интенсивного развития [1].

Научная новизна исследования определяется разработкой инновационных подходов к упрощению налоговой системы, внедрением новых инструментов налогового контроля, а также расширением набора эффективных управленческих решений, основанных на методологии экспертных оценок. Проведённые в Узбекистане экономические реформы оказали существенное влияние на функционирование и эволюцию налоговой системы. Вместе с тем, по мнению ряда специалистов, данный сектор экономики продолжает сталкиваться с проблемами стагнационного характера, вызванными такими факторами, как низкая эффективность управленческих механизмов, высокие материальные издержки, ограниченный уровень конкуренции, хроническая задолженность, коррупционные проявления в государственных структурах и устойчивые традиционные взгляды местного населения. Указанные обстоятельства

существенно замедляют процесс внедрения современных глобальных информационных систем в налоговой сфере.

На основании анализа объективных и субъективных факторов представляется возможным систематизировать существующие недостатки налоговой системы по следующим направлениям:

1. В настоящее время значительная часть налогоплательщиков выражает заинтересованность в возможности прямого взаимодействия с руководством региональных налоговых органов и получения интерактивных государственных услуг в режиме реального времени. Такая потребность обусловлена неудовлетворённостью граждан отношением управленческого звена налоговых органов к исполнению своих должностных обязанностей. Для защиты своих прав в налоговой сфере налогоплательщикам необходимо обладать знаниями в области налогового законодательства, а также уметь грамотно составлять претензионные документы. Однако сложность бюрократических процедур и обширность нормативно-правовой базы существенно затрудняют самостоятельное решение подобных вопросов рядовыми налогоплательщиками, что нередко приводит к отсутствию положительного результата. В этой связи внедрение современных цифровых технологий представляется необходимым условием формирования качественно новой системы управления региональными налоговыми службами, а также регламентированного взаимодействия с органами государственной власти.

2. Современные цифровые технологии, применяемые в налоговой системе, включают автоматизированные рабочие места администраторов, системы офисного управления, а также службы информационной безопасности, объединённые средствами коммуникационного оборудования в единую информационную среду. Эти технологии обеспечивают мониторинг деятельности объектов и субъектов налоговых структур, контроль инженерных и коммуникационных сетей, надзор за начисленными налоговыми платежами, а также предоставляют информационную поддержку в процессе принятия управленческих решений. Таким образом, планомерное использование цифровых инструментов создаёт условия для качественных преобразований в жизни налогоплательщиков, обеспечивая на первом этапе доступ к информации о состоянии налоговых услуг в режиме реального времени.

3. Вместе с тем большинство внедрённых информационных систем в настоящее время не обладают возможностью динамической адаптации к постоянно изменяющемуся налоговому законодательству и нормативной базе, а также не обеспечивают достаточной прозрачности и достоверности процесса начисления и оплаты налоговых обязательств. Ключевые причины затруднений в ускоренном внедрении современных цифровых технологий в налоговую сферу связаны с несовершенством системы тарифообразования на объекты и технические средства налоговых органов. Действующие тарифы не учитывают принципы рыночного механизма, вследствие чего отсутствуют стимулы к модернизации, обновлению оборудования и внедрению технологически инновационных решений.

4. Основой эффективного внедрения цифровых технологий должна стать уже существующая и функционирующая техническая база городов и регионов, представленная в виде разветвлённых коммуникационных систем. Её

использование позволит повысить качество принимаемых управленческих решений, укрепить социальную защищённость населения и усилить контроль за деятельностью налоговых органов. В то же время положительный эффект от применения цифровых технологий возможен исключительно при рациональном и целевом использовании финансовых и материальных ресурсов, что в перспективе будет способствовать устойчивому развитию экономики и повышению качества жизни населения [2].

Перечисленные ограничения во многом обусловлены отсутствием необходимой технической поддержки в рамках цифровой налоговой среды, а также недостаточными финансовыми возможностями при формировании налоговой политики и внедрении современных цифровых технологий в сферу налогового администрирования. Для преодоления существующих проблем требуется создание модели взаимодействия с налогоплательщиками, которая позволит получать предложения по совершенствованию функционирующих цифровых решений. Ключевым фактором успешной цифровизации выступает точный учет фактических затрат и сроков эксплуатации цифровых инструментов.

В рамках исследования предлагается новый функциональный подход «снизу-вверх» к внедрению цифровых технологий в налоговую систему Республики Узбекистан, основанный на методе экспертных оценок. Данный подход предполагает поэтапное внедрение современных цифровых решений, программного обеспечения и технических средств в налоговые структуры. Важным условием успешной реализации является соблюдение нормативных требований Государственного налогового комитета и прохождение обязательной государственной экспертизы. Для комплексной оценки эффективности цифровизации необходимо привлечение квалифицированных специалистов, обладающих значительным опытом и знаниями в области налогообложения. На каждом этапе реализации проекта проводится выборочный опрос экспертов, позволяющий сформировать как качественные, так и количественные данные. Организационная структура внедрения включает формирование рабочих и экспертных групп. Рабочие группы отвечают за сбор и первичный анализ анкет с экспертными оценками, в то время как экспертные группы осуществляют итоговую обработку данных. Оценка факторов осуществляется посредством суммирования баллов, после чего результаты анализируются с учетом коэффициентов значимости. Такой алгоритм обеспечивает объективную и всестороннюю оценку эффективности цифровой трансформации налоговой системы.

Метод экспертных оценок является важным инструментом повышения эффективности управления налоговыми органами, особенно при ограниченности количественных методов и дефиците достоверной отчетной информации. Его применение в процессе цифровизации налоговой системы следует рассматривать как стратегически значимое направление, обеспечивающее успешную реализацию налоговой реформы в Узбекистане. Цифровая трансформация налогового администрирования способствует повышению качества управления, расширению возможностей мониторинга налоговой нагрузки и укреплению взаимодействия налогоплательщиков с налоговыми органами. В этом контексте метод экспертных оценок выступает как

актуальный инструмент контроля и оценки эффективности деятельности налоговых органов [3].

Таким образом, повышение результативности налоговых органов невозможно без применения экспертного подхода, зарекомендовавшего себя как эффективный инструмент анализа и совершенствования администрирования. Метод экспертных оценок открывает новые возможности решения задач налогового управления, способствует совершенствованию системы и укреплению взаимодействия с налогоплательщиками. Наиболее перспективным направлением является модель «снизу-вверх», основанная на системном анализе экспертных мнений, что подтверждает оптимальность данного метода для управления качеством интерактивных услуг налоговых органов Узбекистана.

Литературы:

1. Гулямов С. С., Ачилов С. С. Стратегия внедрения цифровых технологий в налоговую систему Узбекистана и применение экспертных оценок // Статистический вестник Узбекистана : науч.-электрон. журн. – Ташкент, 2024. – № 3. – С. 1–17. – URL: <https://stat.uz/ru/ob-agenstve/sostav-statisticheskogo> (дата обращения: 28.09.2025).

2. Ачилов С. С. Эффективность внедрения цифровой технологии в налоговую систему Узбекистана // Central Asian Journal of Mathematical Theory and Computer Sciences. – 2023. – Т. 4, № 11. – С. 108–120. – URL: <https://cajmtcs.centralasianstudies.org/view/562> (дата обращения: 28.09.2025).

3. Achilov S. S. Expert Method of Implementation of Funds ICT in the Tax System // International Journal on Orange Technology. – 2022. – Vol. 4, Issue 7. – P. 23–32. – URL: <https://journals.researchparks.org/index.php/IJOT/article/view/3353> (дата обращения: 28.09.2025).

HUDUDLARNI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA STRATEGIK REJALASHTIRISH VA YASHIL TRANSFORMATSIYA

Ma'murov Baxtiyor Xolmatjanovich

PhD, dots. TDIU huzuridagi ilmiy-tadqiqot markazi

O'zbekistonda hududiy rivojlanish siyosati tobora strategik yo'nalishga ega bo'lib bormoqda. Chunki barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish uchun qisqa muddatli iqtisodiy natijalar emas, balki uzoq muddatli barqarorlik, ijtimoiy adolat va ekologik xavfsizlikni ta'minlash zarur. Shu sababli strategik rejalashtirish va yashil transformatsiya jarayonlari bugungi kunda hududiy siyosatning markaziy yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

Strategik rejalashtirish hududlarni rivojlantirishda milliy manfaatlardan boshlab mintaqaviy ustuvorliklarga, tarmoq dasturlaridan tortib aniq loyihalargacha bo'lgan barcha darajalarni qamrab oladi. Bu jarayonda aniq maqsadlar, vazifalar va indikatorlar tizimi ishlab chiqiladi. Masalan, ijtimoiy sohada kambag'allikni kamaytirish, bandlikni ta'minlash va aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytirish, iqtisodiy sohada sanoat va xizmat ko'rsatish sektorini diversifikatsiya qilish, mehnat unumdorligini oshirish, ekologik sohada esa suv va yer resurslaridan oqilona foydalanish, chiqindilarni qayta ishlash ulushini ko'paytirish kabi ustuvor maqsadlar belgilab olinadi.

Yashil transformatsiya strategik rejalashtirishning ajralmas qismi sifatida hududiy siyosatning ekologik va innovatsion yo'nalishlarini belgilaydi. Energetika sektorida qayta tiklanuvchi energiya manbalarining ulushini oshirish, qishloq xo'jaligida suv

tejoychi texnologiyalarni keng joriy etish, sanoatda toza ishlab chiqarish standartlarini qo'llash, transportda past emissiyali jamoat transporti tizimini rivojlantirish, shaharsozlikda ekologik xavfsiz logistika va yashil hududlarni kengaytirish kabi yo'nalishlar yashil iqtisodiyotning asosiy tarkibiy qismlarini tashkil etadi.

Strategik rejalashtirish va yashil transformatsiya jarayonida risklarni hisobga olish ham zarur. Institutsional risklar - vakolatlarning chalkashligi va koordinatsiya muammolari, moliyaviy risklar - yashil loyihalarning katta kapital talab qilishi, ijtimoiy risklar - tarif islohotlarining aholiga ta'siri, ekologik risklar esa iqlim o'zgarishi va tabiiy ofatlar bilan bog'liq. Biroq ushbu risklarni yumshatish mexanizmlari mavjud bo'lib, ular davlat-xususiy sheriklik, yashil obligatsiyalar, kompensatsiya paketlari, sug'urta va erta ogohlantirish tizimlari orqali amalga oshiriladi.

Natijada strategik rejalashtirish va yashil transformatsiya hududiy rivojlanishni kompleks ravishda boshqarish imkonini beradi. Bu jarayon hududlararo nomutanosibliklarni kamaytiradi, yashil investitsiyalar ulushini oshiradi, energiya samaradorligini kuchaytiradi, jamoatchilik ishtirokini kengaytiradi va barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda muhim qadam bo'lib xizmat qiladi.

Hududiy hamjamiyatlarning barqaror rivojlanishi konsepsiyasini samarali amalga oshirish uchun davlat, mintaqaviy hamda mahalliy boshqaruv tizimlarini qamrab olgan holda, yagona strategik maqsadlarga yo'naltirilgan kompleks choratadbirlar va samarali boshqaruv mexanizmlarining yaxlit tizimini ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq qilish zarur hisoblanadi. Mazkur barqaror rivojlanish konsepsiyasini amalga oshirishda strategik yondashuvdan foydalanish zamonaviy tamoyillar va ilg'or tajribalar asosida amalga oshirilishi lozim.

Quyidagi rasmda keltirilgan hududlarning barqaror rivojlanish konsepsiyasini amalga oshirish tamoyillariga ko'ra, milliy manfaatlar va milliy xavfsizlikni ta'minlash barqaror rivojlanishning muhim asoslari sifatida belgilanadi. Bunda, ayniqsa, mintaqalarning o'rni katta ahamiyatga ega bo'lib, ular milliy iqtisodiyotni mustahkamlash, samarali ijtimoiy siyosat yuritish hamda atrof-muhit muhofazasini ta'minlash kabi muhim vazifalarni o'z ichiga qamrab oladi. Barqaror rivojlanishni amalga oshirish mahalliy o'zini-o'zi boshqarish organlarining o'zgarishlarga moslashishiga va harakatni belgilangan maqsadga erishishga yo'naltirishga yordam beradi.

Shu bois hududiy hamjamiyatlarning barqaror rivojlanishi konsepsiyasi faqat davlat yoki mintaqaviy siyosat bilan cheklanib qolmay, balki fuqarolik jamiyati institutlari, xususiy sektor va mahalliy aholi manfaatlarini uyg'unlashtirgan holda amalga oshirilishi zarur. Bunday ko'p tomonlama hamkorlik hududiy rivojlanish jarayonida mas'uliyatni taqsimlaydi, qarorlar qabul qilishda ochiqlikni ta'minlaydi va barqarorlikni mustahkamlaydi.

Hududlarni barqaror rivojlantirishda strategik rejalashtirish va yashil transformatsiya bir-birini to'ldiruvchi asosiy yo'nalishlardir. Strategik rejalashtirish milliy manfaatlar va mintaqaviy ustuvorliklarni uyg'unlashtirish orqali hududiy siyosatni uzoq muddatli rivojlanish maqsadlariga yo'naltiradi, yashil transformatsiya esa bu jarayonga ekologik tamoyillarni, resurslardan oqilona foydalanishni va "yashil" texnologiyalarni keng joriy etishni olib kiradi. Bu ikki yo'nalishning uyg'unlashuvi iqtisodiy samaradorlikni oshirish bilan birga, ijtimoiy adolatni mustahkamlash va ekologik xavfsizlikni ta'minlash imkonini beradi, natijada hududiy rivojlanish jarayonlari yanada barqaror va raqobatbardosh shaklga ega bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, hududlarni barqaror rivojlantirishda strategik rejalashtirish va yashil transformatsiya jarayonlarining uyg'unlashtirilishi O'zbekiston uchun zamonaviy hududiy siyosatning poydevori hisoblanadi. Bu yondashuv mamlakatni global barqaror rivojlanish jarayonlariga integratsiyalash, hududlarning raqobatbardoshligini kuchaytirish va aholining ijtimoiy-iqtisodiy farovonligini oshirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar:

1. Кади́ров А., Маъмуров Б. (2023). Ўзбекистонда рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йўналишлари. *Иqtisodiy Taraqqiyot Va Tahlil*, 1(3), 183-190. <https://doi.org/10.60078/2992-877X-2023-vol1-iss3-pp183-190>
2. Маъмуров Б. (2023). Худудларда рақамли иқтисодиётни ривожлантириш стратегияси ва истиқболлари. *Nashrlar*, 1(1), 326-329. <https://doi.org/10.60078/2023-vol1-iss1-pp326-329>
3. Сугак Е.А. (2020). Экологическая безопасность промышленных регионов: проблемы и решения. *Экология и промышленность*, 6, 120-133.
4. Ускова Т. В. (2020). Региональная устойчивость в условиях глобальных вызовов. *Экономика и управление*, 8(2), 33-47.

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ОБЕСПЕЧЕНИЮ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНОГО ХОЗЯЙСТВА

Кахрамонов Хуршиджон Шухрат угли
PhD, доцент кафедры «Маркетинг» ТГЭУ

Жилищно-коммунальное хозяйство представляет собой многоотраслевой и сложный комплекс, включающий десятки видов экономической деятельности, что обуславливает необходимость разработки целостного и комплексного подхода к его управлению и дальнейшему развитию. Особая значимость данной сферы определяется её социальной функцией – обеспечением населения и иных потребителей жизненно необходимыми и социально значимыми услугами. За долгий период реформирования жилищно-коммунального хозяйства были осуществлены значительные институциональные преобразования. Вместе с тем в отрасли сохраняется ряд нерешённых проблем, а также возникли новые вызовы, требующие эффективного реагирования.

Ключевой системной задачей в современных условиях является повышение финансовой устойчивости, надёжности и стабильности жилищно-коммунальных систем жизнеобеспечения. Немаловажное значение имеет и государственное участие в решении жилищно-коммунальных проблем граждан, что предопределяет необходимость комплексных мер и приоритетного внимания к данной сфере [1].

Среди актуальных проблем жилищно-коммунальной сферы особое значение имеет совершенствование системы управления. Именно управление определяет качество информационного обеспечения, обеспечивая достоверность и доступность данных, необходимых для эффективного функционирования отрасли. Информационные потоки формируются внутри системы ЖКХ и распространяются среди участников процессов производства и потребления услуг. В их основе лежат сведения о состоянии жилищного фонда, количестве потребителей, объемах потребляемых ресурсов и состоянии инженерной инфраструктуры [2].

Решение указанных проблем возможно посредством внедрения современных технологий управления и применения инновационных инструментов. Использование новых подходов позволит сформировать более качественную систему управления ЖКХ, повысить эффективность взаимодействия между всеми субъектами рынка, включая органы государственной власти [3].

Важным направлением управления должна стать разработка механизмов, способствующих сокращению разрыва между нормативной базой и фактическим состоянием отрасли. Это позволит повысить уровень социальной защищённости потребителей, качество принимаемых управленческих решений, а также усилить контроль над деятельностью предприятий ЖКХ [4].

Для повышения эффективности управления жилищно-коммунальным хозяйством необходимо совершенствовать механизмы регулирования отрасли и формировать условия для развития конкурентной среды, что, в перспективе, обеспечит стабилизацию и оздоровление данного сектора экономики. При этом приоритетной задачей функционирования ЖКХ остаётся бесперебойное предоставление населению и организациям жилищно-коммунальных услуг в необходимом объёме и надлежащего качества [5].

Конкурентоспособность предприятий жилищно-коммунального хозяйства в значительной степени определяется качеством предоставляемых услуг. В этой

связи повышение конкурентоспособности должно основываться на применении принципов эффективного управления объектами жилищного фонда, к числу которых относятся:

1) принцип объектного управления, предполагающий учёт специфических характеристик и особенностей каждого объекта жилищного фонда.

2) принцип целенаправленности управления, согласно которому в отношении каждого объекта собственником определяется и закрепляется конкретная цель, достижение которой становится задачей управляющей компании.

3) принцип комплексности управления, включающий рациональное и максимально эффективное использование объектов жилищного фонда, высокий уровень профессионализма управленческой деятельности и обоснованность принимаемых решений.

Таблица 1

Факторы управления конкурентоспособностью предприятий ЖКХ

Общие факторы управления	Определяющие факторы управления
Конкурентоспособность персонала	Уровень квалификации и профессиональной подготовки. Стаж работы. Уровень материального стимулирования персонала. Количество жалоб и претензий клиентов к рабочим
Конкурентоспособность процесса обслуживания	Своевременность выполнения заявок населения. Количество (объем) номенклатуры предоставляемых платных услуг. Доля платных заявок от общего количества заявок
Конкурентоспособность материально-технической оснащенности	Уровень технологической оснащенности. Уровень обеспеченности запасными частями и материалами на складе
Конкурентоспособность информационного обеспечения	Отдаленность от обслуживаемого многоквартирного дома (МКД). Наличие сайта в Интернете, удобство его использования. Открытость информации о деятельности компании. Организация проведения общих собраний жителей МКД. Качество обработки информации о деятельности конкурентов
Конкурентоспособность инновационной оснащенности	Применение информационных систем и технологий. Уровень автоматизации бизнес-процессов

Управление конкурентоспособностью предприятий жилищно-коммунального хозяйства во многом определяется совокупностью факторов, которые формируют перспективы дальнейшего развития отрасли. Важнейшее значение имеет правовое обеспечение проводимых реформ, позволяющее создать нормативную базу для эффективного функционирования и модернизации системы ЖКХ. Не менее значимой является институциональная составляющая, обеспечивающая формирование устойчивой системы управления и координации деятельности предприятий. Существенную роль играет финансовое оздоровление отрасли,

включающее оптимизацию схем и механизмов финансирования, что создает предпосылки для стабильности и повышения инвестиционной привлекательности (таблица 1).

Важным направлением развития является создание конкурентоспособного рынка жилищно-коммунальных услуг, способствующего росту качества обслуживания и расширению спектра предоставляемых услуг. Значительное влияние на эффективность функционирования предприятий оказывает совершенствование тарифного регулирования, позволяющее согласовывать интересы населения и поставщиков услуг. При этом особое внимание уделяется социальной защите граждан при оплате жилищно-коммунальных услуг, что повышает уровень доверия к системе и укрепляет её социальную значимость. Важнейшим фактором конкурентоспособности является также внедрение ресурсосберегающих технологий, обеспечивающих снижение затрат, повышение энергоэффективности и экологическую устойчивость отрасли в целом.

В современных условиях устойчивое развитие ЖКХ невозможно без внедрения инновационных подходов к управлению, цифровизации бизнес-процессов, совершенствования тарифного регулирования и усиления социальной защиты населения. Повышение конкурентоспособности коммунальных предприятий требует комплексного подхода, включающего эффективное использование кадрового потенциала, совершенствование системы обслуживания, внедрение ресурсосберегающих технологий и развитие информационного взаимодействия с потребителями. Реализация данных мер позволит предприятиям ЖКХ не только укрепить свои позиции на рынке, но и повысить качество предоставляемых услуг, обеспечив тем самым социальную стабильность и удовлетворение потребностей общества.

Литературы:

1. Цифровая трансформация строительства: экономика и управление / О. С. Голубова, Д. Ш. Мирджалилова, Ю. А. Баканова [и др.]. - Ташкент: Ташкентский архитектурно-строительный университет, 2024. – 229 с.
2. Цвич, Н. Д. К вопросу совершенствования управления сферой ЖКХ / Н. Д. Цвич // Вестник студенческого научного общества ГОУ ВПО "Донецкий национальный университет". – 2022. – Т. 3, № 14. – С. 235-240.
3. Автоматизация и цифровизация в строительстве: влияние технологий на процессы проектирования и строительства / Т. А. Столярова, Б. В. Лунев, М. Р. Шаталов, К. В. Макарычев // Строительство и недвижимость. – 2024. – № 2(15). – С. 91-96..
4. Нурибетов, Р. И. Перспективы развития системы управления многоквартирным жилищным фондом в Республике Узбекистан / Р. И. Нурибетов, Х. Ш. У. Кахрамонов // Жилищные стратегии. – 2022. – Т. 9, № 3. – С. 309-326. – DOI 10.18334/zhs.9.3.115232.
5. Черняк, В. З. Актуальные проблемы управления конкурентоспособностью предприятий ЖКХ / В. З. Черняк, Е. Н. Богданова // Инновации и инвестиции. – 2018. – № 10. – С. 168-171.

ISHLAB CHIQARISHDA ZAMONAVIY BOSIM O'LCHASH ASBOBLARI VA RAQAMLI TRANSFORMATSIYALARDAN FOYDALANISH ORQALI METROLOGIK XIZMATLARNI TASHKIL ETISH

Obidov Jamshidbek G'ayratjon o'g'li
Farg'ona davlat texnika universiteti
dotsenti, p.f.f.d., (PhD) dotsent

Yuqori sifatli mahsulot ishlab chiqarishni ta'minlash yechimi mahsulot ishlab chiqarishda sifatni boshqarish samaradorligiga bog'liq bo'lgan muhim xalq xo'jaligi vazifasidir va ahamiyatli darajada korxonaning metrologik ta'minoti bilan aniqlanadi.

Metrologiya sohasida o'lchashlar birliligini ta'minlashga yo'naltirilgan va davlat tomonidan reglamentlanadigan va nazorat qilinadigan, o'zaro bog'langan va o'zaro kelishilgan umumiy qoidalar, talablar va me'yorlar majmuini qamrab oluvchi qonunlashtiruvchi metrologiya muhim ahamiyatga egadir [1]. Bugun o'lchash vositalarining katta miqdori ilmiy tadqiqotlar natijalarining ishonchliligini, texnologik va axborot jarayonlarini tekshirish va boshqarish tizimlarining samaradorligini, atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha tadbirlarni, tibbiy tashxislar to'g'riligini, energetik, transport tizimlari ishlarining xavfsizligini va moddiy boyliklarni hisobga olishni ta'minlagan holda insonlarga xizmat qilmoqda.

O'lchashlar doirasiga inson faoliyatining tobora ko'p ob'ektlari jalb etilmoqda, o'lchash vazifalari kengroq va xilma-xil bo'lib bormoqda. O'lchash texnikasi aniqligi, barqarorligi, tez harakat qilishiga qo'yiladigan talablar uzluksiz ortmoqda. O'lchashlar tabiatda amalda bo'lgan qonuniyliklarni ochgan holda atrofda moddiy olamni tavsiflaydi [2].

Hozirgi vaqtda hech bir mutaxassis ilmiy-texnikaviy taraqqiyotni sifatli tavsiflaydigan aniq o'lchashlarsiz tasavvur qilmaydi. Muammo qanchalik murakkab bo'lsa, uning yechimida o'lchashlar tizimining ahamiyati shunchalik katta.

Bugungi kunda o'lchashlar natijalari foydalanilmaydigan inson faoliyati doirasi yo'q. Ishonchli o'lchash axboroti xalq xo'jaligi boshqaruvining barcha darajada iqtisodiyot va tekshiruvning asosi bo'lib hisoblanadi.

Shunday qilib, har qanday xalq xo'jaligi masalasining muvaffaqiyatli yechimi, hox u energetikani, transportni yoki qishloq xo'jaligini rivojlantirish bo'lsin, bugun uni mustahkam metrologik poydevorsiz tasavvur etib bo'lmaydi.

Ishlab chiqarishning turli sohalarini rivojlantirish, tayyorlanayotgan mahsulotlarini sifatini oshirish ularni xalqaro raqobatbardoshligini ta'minlashda jahonda sanoatni yangi turdagi zamonaviy o'lchash vositalari bilan ta'minlashga yo'naltirilgan standartlarni o'rganish va tahlil qilish muhimdir.

Hozirgi kunda sanoatning turli tarmoqlarida bosim va sarf o'lchash vositalari keng qo'llanilmoqda. Rivojlangan ishlab chiqarish korxonalari tomonida ushbu sohada zamonaviy o'lchash o'zgartgichlari qo'llanilgan nazorat vositalari keng qo'llanilmoqda. Ushbu ish zamonaviy bosim va sarf o'lchash o'zgartgichlari va ularning turli sohalarda qo'llash istiqbollari tahlil qilish va tavsiyalar berish tadqiqotning asosiy maqsadi bo'lib hisoblanadi [3].

Tadqiqotda qo'yilgan maqsadlarga erishish uchun quyidagi vazifalarni hal qilish zarur:

- Bosim va sarf o'lchash vositalarini o'rganish va tahlil qilish;
- Bosim va sarf o'lchash o'zgartgichlarini qiyosiy tahlil qilish;
- Bosim va sarf o'lchash o'zgartgichlarini turli sohalarda qo'llash bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish;
- Mavjud o'lchash vositalari va zamonaviy o'lchash o'zgartgichlarining tahlil qilish asosida imkoniyatlarini bayon etish;
- Bosim va sarf o'lchash vositalarini tadqiq qilish va mavjud usullardan istiqbolli usul haqida tavsiyalar tavsiya berish.

Mazkur tezisda bosim o'lchash o'zgartirgichlari va nazorat asboblari qiyosiy tahlili qilindi. Bosim nazorat qilish sanoat ishlab chiqarish tarmoqlarida (kimyo, neft-gaz, energiteka va boshqa sohalarda) muhim ko'rsatkichlardan ekanligi ta'kidlab o'tildi. Ushbu sohalarda bosimni nazorat qilishda turli usullar va o'lchash o'zgartirgichlari hamda nazorat vositalarini qo'llash ishlari amalga oshirilayotganligi to'g'risida ma'lumotlar tahlil qilindi.

Tahlil qilingan ma'lumotlar asosida bosim o'lchash o'zgartirgichlari va vositalarni qo'llashda ishchi muhit, sezgirlik, o'lchash ko'lami muhim omillardan ekanligi ilmiy jihatdan asoslandi.

Tadqiqot yakunida quyidagi natijalarga erishildi:

1. Bosim o'lchash o'zgartirgichlari va nazorat asboblari qiyosiy tahlili shuni ko'rsatdiki, usul va vositalarni tanlashda nazorat qilinayotgan ob'yektning ishchi muhiti muhim rol o'ynaydi. Jumladan harorat bosim o'lchash datchiklariga ta'sir qilib, xatolikni sezilarli oshishiga sabab bo'lishi mumkin.

2. Kimyo sanoatida va boshqa sohalarda ushbu o'lchash usuli va o'zgartirgichlarini tanlashda kimyoviy reaksiya va moddalarga ta'sirini hisobga olish zarur. Chunki bu jarayonlar o'lchash vositasining korroziyaga uchrashiga olib keladi. Sezgir elementlarini sezuvchanligini kamaytirishi mumkin.

3. O'rganilgan ma'lumotlar asosida shuni aytish mumkinki, datchiklarga bo'lgan talablarini quyidagicha belgilanadi: sanoat uchun - xarakteristikalarining ishonchliligi va barqarorligi, laboratoriya o'lchashlari va oqim o'lchagichlar uchun - bosim o'lchashlarining aniqligi va boshqalar.

4. Yana bir muhim parametr - bu bosimni o'zgartirishning bu yoki boshqa prinsipidan foydalanadigan datchiklar narxi. Ko'pgina hollarda, o'zgartirgichlarning bir nechta parametrlari talab qilinadi: aniqlik, chiqish xarakteristikalarining barqarorligi, ishonchlilik, chidamlilik, past narx. O'lchash usuli va vositalarini tanlashda ushbu ko'rsatkichlarga e'tibor berish zarur.

5. Bosim o'lchash usuli, o'zgartirgichlari va nazorat asboblariidan foydalangan holda sarfni o'lchash imkoniyatlarini kengaytirish mumkin.

6. Mamlakatimizda sanoatning turli sohalarini rivojlantirish, mahsulotlarini sifatini oshirish ularni xalqaro raqobatbardoshligini ta'minlash maqsadida zamonaviy bosim o'lchash vositalarini o'rganish, tahlil qilish va respublikamizda joriy qilish maqsadga muvofiq.

Adabiyotlar:

1. Kasymakhunova, A. M., Naimanboev, R., Akhunov, K. K., Tokhirov, M. K., & Khomidov, A. K. (2020). *High-speed optoelectronic shutter*, "Copyright No. EC-01-002677", 10.
2. Obidov J. G., Alixonov E. J. *Organization of the education process based on a credit system, advantages and prospects //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – T. 11. – №. 4. – C. 1149-1155.*
3. Obidov J. G. O. *About safety technique and issues of supplying electricity of the textile industry //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – T. 10. – №. 9. – C. 123-127.*
4. Jamshidbek G. et al. *Formation of principles on the concept of technological determination in students in teaching technical sciences //Academic research in educational sciences. – 2022. – T. 3. – №. 7. – C. 146-151.*

RIVOJLANAYOTGAN DAVLATLARDA KAMBAG'ALLIKNI KAMAYTIRISH YONDASHUVLARI

Javlijev Nuriddin Bektemir o'g'li

TDIU Iqtisodiyot va menejment kafedrası katta o'qituvchisi, PhD

ORCID: 0009-0006-4758-4594

Kambag'allik dunyodagi, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarda eng keng tarqalgan va doimiy ijtimoiy muammolardan biridir. Biroq, u milliy va xalqaro hamjamiyatning ko'plab harakatlariga qaramay, to'xtovsiz davom etmoqda. BMT ma'lumotlariga ko'ra, 2020-yilda global kambag'allik darajasi 20 yildan ortiq vaqt davomida birinchi marta oshgan bo'lib, 150 milliondan ortiq odam qashshoqlikka tushib qolgan. Kambag'allik nafaqat daromad yetishmasligi, balki salomatlik, ta'lim, suv va boshpana kabi asosiy ehtiyojlarning qoniqmasligi sifatida ko'p o'lchovli hodisa hisoblanadi.

Eng keng tarqalgan qarash shundaki, kambag'allik barqaror rivojlanishga zarar etkazadi va "salbiy va barqaror bo'lmagan tabiiy resurslarni ekspluatatsiya qilish amaliyotlarini" rag'batlantiradi. Atrof-muhit va iqtisodiyot o'rtasidagi munosabat barqaror rivojlanishning markazida ekanligini ta'kidlashadi, shuning uchun kambag'allik holatini yomonlashishi rivojlanish va atrof-muhitni saqlash maqsadlariga zarar etkazadi. Kambag'allik barqaror rivojlanishga qo'yadigan muammo tufayli, kambag'allikni yo'q qilish "dunyoning bugungi kunda duch kelayotgan eng katta global muammo va barqaror rivojlanish uchun zaruriy talab, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlar uchun" bo'lib qoldi.

London Iqtisodiyot maktabi professori K. Watkins o'zining ilmiy ishlarida dunyoda 2 milliarddan ortiq odam 2 AQSh dollari yoki undan kam daromad bilan ishlayotganligini ma'um qilgan[1]. Kambag'allikning shakli va tabiati bir mintaqadan ikkinchisiga farq qiladi. Ushbu maqola kambag'allik muhokamalari tarixiy tendensiyasini va rivojlanayotgan mamlakatlarga nisbatan kambag'allikning ko'p o'lchovli ta'riflarini ko'rib chiqadi.

Kambag'allik butun madaniyatlarda, mintaqalarda va tarix davomida boy lug'atga ega. AQSHning Pensilvaniya universiteti professori Martin Simon talqiniga ko'ra, kambag'allik XIX asrda "tirikchilik ehtiyojlari" asosida qabul qilingan va oziq-ovqat, kiyim va boshpana mavjudligi kabi ko'rsatkichlardan foydalangan[2]. Ushbu talqin va kambag'allik e'tibori 1900-yillardan 1960-yillarga qadar evolyutsiya qildi, u yerda ko'proq e'tibor iqtisodiy ko'rsatkichlarga qaratildi va kambag'allik aholi jon boshiga daromad asosida aniqlandi. Ishlatilgan iqtisodiy ko'rsatkichlar kambag'allik e'tiborini "tirikchilik ehtiyojlari" dan "iqtisodiy o'sish" ga, sog'liq va kiyim kabi boshqa ijtimoiy-madaniy omillarni e'tiborsiz qoldirdi. 1960-yillarning oxiriga kelib, odamlar kambag'allikning iqtisodiy ta'rifini shubha ostiga qo'ya boshladilar, chunki kambag'allikni asosan iqtisodiy mezonlar bo'yicha tushuntiradigan model ijtimoiy va siyosiy muammolarga ega edi. Bu muammolar ijtimoiy va siyosiy tuzilmalar parchalanishi natijasida jinoyatchilikning oshishi, mahrumlik va qaramlik, shuningdek shaxslar, guruhlar va mintaqalar o'rtasidagi tengsizlikning oshishini o'z ichiga oladi.

Nayrobi universiteti professori Dharam Gai "Bizning birinchi tashvishimiz rivojlanishning butun maqsadini qayta ta'riflashdir. Bu narsalarni rivojlantirish emas, balki insonni rivojlantirish bo'lishi kerak. Insonning asosiy ehtiyojlari bor – oziq-ovqat,

boshpana, kiyim, sog'liq va ta'lim. Ularning qondirilishiga olib kelmaydigan yoki hatto yomonroq, ularni buzadigan har qanday o'sish jarayoni rivojlanish g'oyasining parodiyasidir" deb ta'kidlagan[3].

XXI asrda kambag'allikning ko'p o'lchovli tabiati global hodisa sifatida tan olingan, chunki manfaatdor tomonlar kambag'allikning og'irligi bilan doimo yuzlashmoqda. Natijada, BMT uni "ko'plab rivojlanayotgan mamlakatlarda ommaviy kambag'allik, rivojlangan mamlakatlarda boylik orasidagi kambag'allik cho'ntaklari, iqtisodiy resessiya natijasida tirikchilik vositalarining yo'qolishi, tabiiy ofat yoki mojarodan kelib chiqqan to'satdan kambag'allik, past ish haqi ishchilarining kambag'alligi va oilaviy qo'llab-quvvatlash tizimlaridan, ijtimoiy institutlar va xavfsizlik to'rlaridan tashqariga chiqib ketgan odamlarning mutlaqo kambag'alligi" deb ta'riflaydi[4].

Kambag'allik kontseptsiyasini tushunish va tasvirlash bo'yicha boshqa urinishlar atrof-muhit va boshqaruv bilan bog'liq. Natijada, dunyoning ko'plab mintaqalari shafqatsiz pastga spiralga tushib qolgan, chunki kambag'al odamlar kunlik omon qolish uchun atrof-muhit resurslarini haddan tashqari ishlatishga majbur bo'lib, atrof-muhitning kambag'allashishiga olib keladi, bu ularni yanada kambag'allashtiradi. Boshqaruv ham global kambag'allik diskursiga kirib keldi. Boshqaruv kambag'allikni kamaytirish strategiyalarini strukturaviy qilish uchun institutsional, huquqiy va siyosiy asoslarni taqdim etganligi va kambag'allarning moddiy sharoitlarini yaxshilash bo'yicha imkoniyatlarini oshirishda markaziy o'rin tutganligi sababli, u kambag'allik muhokamalarida markaziy o'rin egalladi, chunki yaxshi boshqaruvsiz yomon siyosatlar yuzaga keladi, bu esa kambag'allar orasida ishtirok va kuchning etishmasligiga olib keladi. Shunday qilib, boshqaruvni to'g'ri tashkil etish kambag'allikni kamaytirishda kalitdir, chunki jamiyatlardagi kambag'al va zaiflar uchun ovoz va kuch bilan bog'liq masalalar boshqaruv tizimining muvofiqligiga bog'liq.

Kambag'allikni kamaytirish so'nggi o'n yilliklarda ko'plab mamlakatlarda, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarda barqaror rivojlanish yondashuvi bo'ldi. Masalan, so'nggi o'n yil davomida ko'plab mamlakatlarda kambag'allikni kamaytirish uchun loyihalar sifatida qabul qilindi

Rivojlanayotgan mamlakatlardagi kambag'al odamlar doimiy ravishda ish joylari, kredit, yo'llar, elektr energiyasi, ularning mahsulotlari uchun bozorlar va sog'liq va mehnat uchun zarur bo'lgan maktablar, suv, sanitariya va sog'liq xizmatlari kabi moddiy imkoniyatlarning markazligini ta'kidlaydi. Yuqori tengsizlikka ega rivojlangan mamlakatlarda katta tenglik kambag'allikni yumshatishda tez rivojlanish uchun ayniqsa muhimdir. Ushbu strategiya umumiy iqtisodiy o'sishni ta'kidlaydi va kambag'al odamlar egallagan yoki ularga kirish huquqiga ega bo'lgan inson, yer va infratuzilma aktivlarini qurishni qo'llab-quvvatlash uchun davlat tomonidan harakatni talab qiladi.

Iqtisodiy shoklar, tabiiy ofatlar, sog'liq muammolari, nogironlik va shaxsiy zo'ravonlikka zaiflikni kamaytirish farovonlikni oshirishning ichki qismi bo'lib, inson kapitaliga investitsiyalarni rag'batlantiradi. Ushbu yondashuv iqtisodiy shoklar xavfini boshqarish uchun samarali milliy harakatni va kambag'al odamlar duch keladigan xavflarni, jumladan sog'liq va ob-havo bilan bog'liq xavflarni kamaytirish uchun samarali mexanizmlarni talab qiladi.

Rivojlanayotgan davlatlarda kambag'allikni kamaytirish uchun ko'p o'lchovli, mahalliy va barqaror yondashuvlar zarur. Hukumatlar ijtimoiy himoya va mikromoliyani kuchaytirishi, xalqaro hamkorlikni rivojlantirishi kerak. Kelajak tadqiqotlari pandemiya va iqlim o'zgarishining ta'sirini o'rganishi lozim.

Kambag'allikni global hodisa sifatida tan olish muhimdir, chunki u manfaatdor tomonlar orasida uni qanday hal qilish kerakligi haqida xabardorlikni yaratadi. Biroq, rivojlanayotgan mamlakatlarda kambag'allikni hal qilishda mahalliy darajadagi ko'rsatkichlar qabul qilinishi kerak. Rivojlanayotgan mamlakatlardagi kambag'allik asosan mahrumlik va asosiy xizmatlarga kirishning etishmasligi atrofida aylangani sababli, hukumatlar va nodavlat tashkilotlar odamlarning asosiy ehtiyojlarini qondirishga e'tibor qaratishi kerak. Bundan tashqari, rivojlanayotgan mamlakatlar hukumatlari kambag'allikni kamaytirish va barqaror rivojlanish uchun zarur bo'lgan barqaror siyosiy va iqtisodiy muhitni ta'minlashga sodiq bo'lishi kerak. Barqaror siyosiy va iqtisodiy muhitni ta'minlash mahalliy institutlar kambag'allarning farovonligini yaxshilash uchun ishlashi va barqaror rivojlanishga hissa qo'shishi uchun muhimdir.

Adabiyotlar :

1. Watkins, K. (2005). *Human development report, 2005*. Retrieved from <http://hdr.undp.org/reports/global/2005>
2. Simon, M. (1999). *The meaning and measurement of poverty*. Overseas Development Institute Poverty Briefing, Vol. 3, February, pp. 1-4. London: Portland House.
3. Ghai, D. P. (1977). *The basic needs approach to development: Some issues regarding concepts and methodology*. Geneva: International Labour Office. <https://www.economy.gov.az/>
4. Nyasulu, G. (2010). *Revisiting the definition of poverty*. *Journal of Sustainable Development in Africa*, 12(7), 147-158.

IMPROVING DELIVERY SERVICE PERFORMANCE USING DISCRETE EVENT SIMULATION MODELING

Djumanov Abdumalik Abduvakhbovich

*Pharmaceutical Technical University "Tashkent Pharma Park" Innovation
Research-Industrial Pharmaceutical Cluster PhD in Technics*

Utkurova Nasiba Abdumalik qizi

Business Analyst, Grand Pharm Trade

The rapid growth of on-demand food delivery services has posed significant challenges in logistics optimization. This study focuses on a formerly leading food delivery company in Uzbekistan, which faced difficulties in meeting customer expectations due to high demand and inefficiencies in courier allocation.

Consumer demand for online food delivery has grown significantly since the global pandemic, transforming the industry into a market worth over USD 150 billion. Physical-distancing requirements accelerated the adoption of delivery platforms, which became a vital support for the restaurant industry. In Uzbekistan, Express24 emerged as the leading delivery platform, doubling sales for its partner restaurants to 21 percent while the restaurant sector was experiencing approximately 10 percent annual growth before the crisis. The pandemic established a long-term trend toward convenience, with food delivery demand continuing to rise through 2021. Key factors influencing competitiveness include geographic coverage, delivery times, and platform integration. Efficient driver distribution and reduced delivery times remain decisive for cost reduction and customer satisfaction.

The research applied Discrete Event Simulation (DES) theory to analyze courier utilization, waiting times, and delivery performance. The model incorporated district-

based clustering, queueing theory, stochastic simulation modeling, model validation and performance evaluation to evaluate various operational scenarios. This study employed a quantitative, descriptive research design to develop and evaluate discrete event simulation (DES) models for optimizing on-demand food delivery service (OFDS) operations. Data collection integrated secondary data (five months of delivery logs, CSV and GeoJSON files) and primary data from expert interviews with company managers and analysts. Key operational times, courier routes, and customer interactions were analyzed using Python libraries (pandas, geojson, numpy, matplotlib, seaborn, geopy, folium, minisom, scipy) and Power BI for preprocessing, clustering, and visualization.

Data cleaning involved removing null and duplicate values, correcting geospatial coordinates, and validating timestamps. Clustering was conducted using K-means with centroid calculation.

District-level classification was refined with polygon-based GeoJSON mapping. Six simulation models were constructed for each district (original, integrated, variants with altered courier numbers, and reduced restaurant waiting time). Comparative performance evaluation was based on delivery time, service length, and orders delivered.

Distributional assumptions were tested using chi-square goodness-of-fit to Gamma distribution, defined as β greater than zero, and thought as generalization of all positive numbers, not just integers.

The modeling stage of this study focused on replicating the operational processes of delivery service as a Discrete Event Simulation (DES) system. The delivery process was decomposed into a sequence of interrelated activities, namely order placement, payment selection, order confirmation by operators, restaurant preparation, courier dispatch, and delivery to the customer. Each activity was treated as an event occurring at discrete points in time, leading to state changes in the system such as order status updates, courier allocation, or queue formation.

Six different models were implemented for each district (Mirzo Ulugbek and Shaykhontohur):

1. Original model using empirical times and current courier numbers.
2. Integrated model incorporating simulated routing and parking.
3. Integrated model without restaurant waiting time.
4. Original model with an additional 20 couriers.
5. Original model with an additional 40 couriers.
6. Original model with an additional 100 couriers.

The Discrete Event Simulation (DES) model revealed that delivery time is a key determinant of operational efficiency. Integrated models with routing logic reduced average delivery time by 9–10%, from a baseline of 15.5 minutes to approximately 14 minutes in Shaykhontohur. Hiring 20 to 40 additional couriers resulted in the greatest reduction in delivery times, decreasing them by approximately 2.4 to 3.2 minutes, while further increases produced only marginal improvements. District-level clustering allowed tailored sub-models and showed higher efficiency in resource allocation by zone.

The financial analysis was based on two key approaches: Activity-Based Costing (ABC) and Total Cost of Ownership (TCO). Average revenue per delivery was \$1.50, with each minute of restaurant waiting reducing revenue by \$0.70. Marginal courier cost was \$10.00 per day, and overhead was \$1,000 per day. Annual income in Shaykhontokhur

could reach 307 million UZS, assuming 236,393 deliveries. Weekly profits from adding 20, 40, and 100 couriers were estimated at \$4,828, \$6,228, and \$10,428 respectively, before taxes. However, increased staff and parking infrastructure incur land, property, and income taxes as outlined in Uzbekistan's Tax Code.

Overall, the results suggest that placing courier parking stations by district and moderately increasing staff are cost-effective strategies. However, adding too many couriers leads to higher costs without a matching increase in revenue, highlighting the value of simulation in finding the right balance between performance and cost.

Outcomes. The implementation of the simulation-based optimization model led to measurable improvements in Express24's delivery performance.

District-level clustering and integrated routing significantly reduced system time, particularly during peak hours (12:00–14:00 and 18:00–20:00), which account for over 50% of daily orders. Shaykhontohur, with 2.5 times more orders than Mirzo Ulugbek, required higher courier allocation and demonstrated greater delivery inefficiencies.

Simulation outputs showed that the integrated model reduced average delivery time by 1.6 times, improving both product freshness and customer satisfaction. Excluding restaurant wait times further decreased total delivery time to 40.9 minutes. A courier shift schedule by hour and district enabled optimal workforce distribution based on demand. Overall, delivery was identified as the most time-consuming process, averaging 73.5 minutes, emphasizing the need for district-based parking and courier allocation. These outcomes confirm that simulation-driven planning can enhance responsiveness, resource efficiency, and service quality in on-demand delivery systems.

This study applied Discrete Event Simulation (DES) and geospatial clustering to optimize courier allocation and improve delivery performance for the company in Uzbekistan. Using real operational data, six models were developed to evaluate the effects of courier numbers, routing, and restaurant waiting time across two key districts in Tashkent. The integrated model with routing and district-based parking achieved the greatest reduction in delivery times—up to 1.6 times faster than the original model. Hiring 20 to 40 additional couriers provided the most effective time savings, reducing delivery time by approximately 2.4 to 3.2 minutes, while further increases delivered diminishing returns.

Financial analysis, combining Activity-Based Costing (ABC) and Total Cost of Ownership (TCO), demonstrated that moderate courier increases and district-level parking stations are cost-effective strategies. Simulation results confirmed that delays occur mostly during peak hours, particularly in high-demand zones like Shaykhontohur. Overall, the study confirmed that simulation-driven planning can improve efficiency, enhance customer satisfaction, and guide better decision-making in on-demand delivery operations.

HUDUDLARDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYA ASOSIDA TAKOMILLASHTIRILGAN MAHSULOT VA XIZMATLAR ORQALI XIZMAT KO'RSATISH SOHASIDA RAQOBAT MUHITINI BARQARORLASHTIRISH MEXANIZMLARI

Teshabaeva Odina Nasridinovna
Farg'ona davlat universiteti
"Iqtisodiyot va servis" kafedrasi, i.f.f.n.,
katta o'qituvchi

Bugungi globallashuv va texnologik yangilanish davrida hududlarda xizmat ko'rsatish sohasining samaradorligi raqamli transformatsiya darajasiga bevosita bog'liq bo'lib bormoqda. Raqamli texnologiyalar xizmatlar sifatini oshirish, iste'molchilar ehtiyojlarini tezkor qondirish hamda hududiy iqtisodiyotlarda barqaror raqobat muhitini shakllantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Shu boisdan hududiy xizmat ko'rsatish korxonalari uchun mahsulot va xizmatlarni modernizatsiya qilish hamda innovatsion yechimlardan foydalanish raqobatbardoshlikni ta'minlashning asosiy omillaridan biridir.

Xizmat ko'rsatish sohasi zamonaviy iqtisodiyotning ajralmas tarkibiy qismi bo'lib, uning rivojlanishi global va hududiy darajada universallashtirib bormoqda. So'nggi yigirma yil ichida bu sohaga ta'sir etgan asosiy omillar bir nechta muhim tendensiyalarning uyg'unlashuvi bilan belgilanadi:

Iqtisodiyot va ijtimoiy hayotni raqamli transformatsiya qilish jarayonlari. Raqamli texnologiyalar xizmatlar samaradorligini oshirish, iste'molchilarga tezkor va sifatli xizmat ko'rsatish, shuningdek, raqobatni kuchaytirishda muhim vosita sifatida shakllandi.

Globallashuv, insonparvarlik va barqaror rivojlanish bilan bog'liq ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar. Jahon miqyosida xizmatlar sohasi faqat iqtisodiy foyda emas, balki inson farovonligi va barqaror rivojlanishni ta'minlashga qaratilgan yo'nalishda ham rivojlanmoqda.

Servitizatsiya tendensiyalari va gibrid mahsulotlarning paydo bo'lishi. Mahsulot va xizmatlarni birlashtiruvchi innovatsion yechimlar (masalan, mobil ilovalar orqali qo'shimcha xizmatlar, aqlli qurilmalar bilan integratsiyalashgan xizmatlar) yangi biznes modellarini shakllantirmoqda.

Umumiy iste'mol iqtisodiyoti va kooperatsiya iqtisodiyotining rivojlanishi. Ijtimoiy platformalar, sharing economy (umumiy foydalanish iqtisodiyoti) va kooperatsion xizmat modellarining keng tarqalishi hududlarda yangi imkoniyatlar yaratmoqda.

Biznes faoliyatini raqamlashtirish yangilik emas. U 1990-yillardan boshlab boshqaruv tizimlarini avtomatlashtirish orqali shakllangan. O'sha davrda avtomatlashtirish asosan biznes-jarayonlarni kodlashtirish, rasmiylashtirish va axborotni qayta ishlashni mexanizatsiyalashga qaratilgan edi. Shu bilan birga, ko'plab jarayonlarda inson omili muhim bo'lib qolgan va axborot tizimlariga ma'lumotlar qo'lda kiritilgan.

XXI asrning boshlaridan boshlab esa raqamlashtirish tubdan yangi bosqichga ko'tarildi. Bu jarayon ikki asosiy omilning uyg'unlashuvi natijasida keng miqyosda qo'llanila boshladi:

Internetning keng tarqalishi va IoT (Internet of Things) texnologiyalarining rivojlanishi. Endilikda nafaqat insonlar, balki korxonalar, davlat muassasalari, jihozlar va hatto oddiy maishiy buyumlar ham o'zaro bog'langan global raqamli makonga integratsiyalandi. Bu esa real vaqt rejimida ma'lumotlarni yig'ish, uzatish va tahlil qilish imkonini berdi.

Mobil texnologiyalarning ommalashuvi. Har bir shaxs ishlab chiqaruvchi, sotuvchi, vositachi yoki iste'molchi sifatida raqamli jarayonlarga to'liq kirish imkoniyatiga ega

bo'ldi. Mobil qurilmalar, arzonlashgan internet xizmatlari va yangi operatsion tizimlar fazoviy to'siqlarni bartaraf etib, raqamli iqtisodiyotda global ishtirokni ta'minladi.

Ya'ni, xizmat ko'rsatish sohasi rivojlanishida raqamlashtirish jarayonlari asosiy harakatlantiruvchi kuchga aylandi. Avtomatlashtirish bosqichi biznes-jarayonlarni soddalashtirish va standartlashtirishni ta'minlagan bo'lsa, hozirgi davrda raqamlashtirish xizmatlarni shaxsiylashtirish, innovatsion mahsulotlar yaratish, iste'molchilar bilan ikki tomonlama aloqani kuchaytirish va global miqyosda hamkorlikni rivojlantirish imkonini bermoqda.

Bu esa xizmat ko'rsatish sohasini faqat iqtisodiy emas, balki ijtimoiy rivojlanishning ham muhim omiliga aylantiradi.

Raqamli transformatsiya zamonaviy jamiyat va iqtisodiyotning barqaror rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Raqamli texnologiyalar xizmatlar sektorida mehnat unumdorligini oshirish, resurslardan samarali foydalanish va qo'shimcha ish o'rinlarini yaratish imkonini beradi. Shu bilan birga, bu jarayonning muayyan salbiy oqibatlari ham mavjud: avtomatlashtirish va sun'iy intellektdan keng foydalanish natijasida ayrim an'anaviy ish o'rinlari qisqarishi mumkin. Shuning uchun raqamli transformatsiyaning iqtisodiy ta'sirini ijtimoiy barqarorlik nuqtayi nazaridan ehtiyotkorlik bilan boshqarish zarur.

Raqamli transformatsiya nafaqat xizmat ko'rsatish jarayonlarini optimallashtiradi, balki biznes yuritish mexanizmlarini ham yangilaydi. Masalan, elektron tijorat, mobil ilovalar, onlayn xizmat platformalari va sun'iy intellekt asosidagi yechimlar hududlarda mijozlar oqimini oshiradi va xizmat sifatini yaxshilaydi. Natijada raqobat muhitida shaffoflik va samaradorlik ta'minlanadi.

Hududlarda xizmat ko'rsatish bozorida raqobatni barqarorlashtirish uchun quyidagi mexanizmlar samarali hisoblanadi:

- Raqamli infratuzilmani rivojlantirish – internet tezligini oshirish, ma'lumotlar markazlarini kengaytirish.
- Innovatsion ekotizim yaratish – startaplarni qo'llab-quvvatlash va texnoparklarni rivojlantirish.
- Huquqiy va normativ bazani takomillashtirish – raqamli xizmatlarni tartibga soluvchi qonunchilikni zamonaviylashtirish.
- Kadrlar salohiyatini oshirish – raqamli texnologiyalar bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash va qayta o'qitish.
- Iste'molchilar huquqlarini himoya qilish – xizmat sifati ustidan nazorat va shaffof axborot almashinuvini yo'lga qo'yish [2].

Biznesning raqamli transformatsiyasi – bu yangi texnologiyalarni joriy etish orqali mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini oshirish hamda kompaniyaning bozor sharoitlariga moslashuvchanligini kuchaytirishga qaratilgan jarayondir. Bir necha yil avval biznes faoliyatiga ijtimoiy tarmoqlarning kirib kelishi sezilarli o'zgarish sifatida baholangan bo'lsa, bugungi kunda bu omilning o'zi etarli emas. Zamonaviy kompaniyalar o'z faoliyatini kengaytirish va barqaror rivojlantirish uchun yanada mukammal texnologik yechimlarga ehtiyoj sezmoqda.

Raqamli transformatsiyaning asosiy afzalliklaridan biri — mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatining sezilarli darajada yaxshilanishidir. Masalan, interaktiv platformalar, mobil ilovalar va sun'iy intellekt asosidagi xizmat ko'rsatish tizimlari iste'molchilarga tezkor va aniq javob berishga imkon yaratadi. Bunday texnologiyalar xizmat ko'rsatish jarayonini nafaqat qulayroq va samaraliroq qiladi, balki mijozlar

ehtiyojlarini chuqurroq o'rganishga ham sharoit yaratadi. Natijada kompaniya va mijozlar o'rtasida o'zaro ishonch va doimiy aloqalar mustahkamlanadi.

Bundan tashqari, raqamli transformatsiya xizmatlar sektorining globallashtiruvchi omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Zamonaviy raqamli texnologiyalar yordamida kompaniyalar endilikda faqat mahalliy emas, balki global miqyosda ham mijozlarga xizmat ko'rsatish imkoniyatiga ega. Bu esa iqtisodiy o'sishni jadallashtiradi, yangi bozor segmentlariga kirishni ta'minlaydi va ilgari mavjud bo'lmagan biznes imkoniyatlarini ochib beradi.

Bundan tashqari, raqamli transformatsiya xizmat ko'rsatish sohasida samaradorlikni oshirish, mijozlar bilan aloqalarni kuchaytirish va global raqobatda yangi imkoniyatlar yaratishning muhim omili hisoblanadi. Shu bilan birga, uning salbiy oqibatlarini kamaytirish uchun davlat siyosati va kompaniyalar strategiyasi muvofiqlashtirilgan holda olib borilishi zarur.

Raqamli biznes strategiyalariga o'tish an'anaviy boshqaruv yondashuvlariga nisbatan tub burilish hisoblanadi. Mazkur o'zgarish kompaniyalarga raqobatchilaridan ajralib turish imkonini beradi. Ammo bunda qat'iyatli choralar ko'rish muhim. Chunki ayrim raqamli yechimlar qisqa muddatda tez va samarali natija berishi mumkin bo'lsa, boshqalari uzoq muddatli transformatsiyani talab qiladi. Hatto ayrim hollarda yangi tizimlar mijozlar tomonidan qabul qilinmasligi yoki innovatsiyalarni rad etish hollari ham kuzatiladi. Shu sababli kompaniyalar uchun muhim vazifa – raqamli transformatsiyani to'g'ri yo'naltirish va samarali vositalarni tanlashdir.

Raqamli transformatsiya oddiy raqamlashtirishdan tubdan farq qiladi. Bu faqatgina mavjud hujjatlar yoki ma'lumotlarni elektron shaklga o'tkazish emas, balki kompaniyaning raqamli makondagi o'rnini mustahkamlash, xizmatlarini kengroq auditoriyaga yetkazish va mijozlar bilan interaktiv aloqani yo'lga qo'yishga qaratilgan kompleks tadbirlar majmuasidir. Bunday sharoitda kompaniyalar tajribalarga tayyor bo'lishi, eskirgan jarayonlardan voz kechishi va biznesni rivojlantirishda ilg'or texnologiyalardan keng foydalanishi lozim.

Bugungi kunda raqamli transformatsiya juda yuqori sur'atlarda kechmoqda. Agar bundan o'nlab yillar avval korxonalar o'z mahsulot va xizmatlarini faqat mahalliy bozor darajasida targ'ib qilish imkoniyatiga ega bo'lgan bo'lsa, hozirgi kunda vaziyat keskin o'zgardi. Oldin reklama vositalari sifatida gazeta e'lonlari, ustunlarga yopishtirilgan qog'ozlar yoki tashrif qog'ozlarini tarqatish usullari qo'llanilgan bo'lsa, keyinchalik veb-saytlar va internet reklama shakllari paydo bo'ldi. Shu tariqa kompaniyalar asta-sekin raqamli makonga kirib bordi. Bugungi kunda esa raqamli marketingning ijtimoiy tarmoqlar, mobil ilovalar, sun'iy intellekt asosidagi tavsiya tizimlari va global elektron tijorat platformalari kabi yangi kanallari faol qo'llanilmoqda.

Shunday qilib, raqamli transformatsiya kompaniyalar uchun nafaqat ichki jarayonlarni optimallashtirish, balki bozorga chiqish strategiyalarini tubdan yangilash imkoniyatini yaratmoqda.

Raqamli transformatsiya hududlarda quyidagi ijobiy natijalarni yuzaga keltiradi:

- Hududiy xizmatlarning raqobatbardoshligi ortadi;
- Iste'molchilar uchun tanlov imkoniyati kengayadi;
- Biznes subyektlari o'rtasida sog'lom raqobat shakllanadi;
- Mahalliy iqtisodiyotning barqaror o'sishi ta'minlanadi [4].

Xulosa qilib aytganda, hududlarda raqamli transformatsiya asosida mahsulot va xizmatlarni modernizatsiya qilish xizmat ko'rsatish sohasida raqobat muhitini

barqarorlashtirishning muhim shartidir. Raqamli texnologiyalar joriy etilishi orqali xizmatlar sifati oshadi, iste'molchilar manfaatlari himoyalaniadi va hududiy iqtisodiyot barqaror rivojlanadi. Shu bois, raqamli infratuzilma, innovatsion ekotizim va malakali kadrlar tayyorlash masalalariga ustuvor ahamiyat qaratish raqobatni mustahkamlashda hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar :

1. Rustamov Sh. (2021). O'zbekiston hududlarida raqamli transformatsiyaning iqtisodiy samaralari. Milliy iqtisodiyot jurnali, №2.
2. Qodirov I. (2023). Xizmatlar sohasida raqamli texnologiyalarni joriy etishning huquqiy asoslari. Huquqiy islohotlar jurnali, №1.
3. Shavkatov M. (2022). Hududiy raqobatbardoshlikni mustahkamlashda innovatsion xizmatlarning roli. Innovatsion rivojlanish jurnali, №4.
4. Xodjayev B. (2022). Hududlarda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish omillari. Iqtisodiy tadqiqotlar jurnali, №3.

UY-JOY QURILISH BOZORIDA KORXONALAR RAQOBATBARDOSHLIGINING XORIJ TAJRIBASIDA O'RGANILGANLIGI

Ibragimv Qobil To'xtamishovich

*Termiz davlat Pedagogika instituti Metamatika va informatika kafedrası
katta o'qituvchisi i.f.d.d (PhD)*

Hozirgi globallashtirish davrida har bir soha va tarmoqlarda monopoliyadan qochish hamda raqobatni rivojlantirish muhim ustuvor vazifalardan biridir. Qurilish xususan uy-joy qurilish korxonalarida raqobatbardoshlikni aniqlash orqali ushbu tarmoqning yanada rivojlanishiga bu esa o'z navbatida hudud iqtisodiy-ijtimoiy hayotiga ijobiy ta'sir o'tkazadi. Raqobatni rivojlantirish esa raqobatbardoshlikni belgilovchi kriteriyalar orqali aniqlanadi. Shu o'rinda raqobatbardoshlik, raqobatbardoshlik ko'rsatkichlari haqida xorijiy olimlar izlanishlariga to'xtalib o'tishni maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Qurilish korxonalarining raqobatbardoshligini oshirishda XX asrning 80-yillarida Tom Peters va Robert Vattermanlar tomonidan yaratilgan AQShning "McKinsey" konsalting kompaniyasi maslahatchilar guruhi tomonidan ishlab chiqilgan "McKinsey7S" modeli hozirgi kunda iqtisodiyotimizda keng qo'llanilmoqda [1]

V.A Ejova taklif etgan dinamik modelga ko'ra korxona raqobatbardoshligi mohiyatini o'rganish jarayonidaraqobatbardoshlikning ikkita manbai mavjudligi ko'rsatilgan: operatsion samaradorlik va strategik joylashuv[2]. U raqobatbardoshlikni baholovchi quyidagi formulani ishlab chiqqan:

$$K = K_I \cdot K_R \quad (1)$$

Bu yerda, K - tadqiq qilingan korxonalar raqobatbardoshligi; K_I - operatsion samaradorlik koeffitsienti, K_R - strategik joylashishni aniqlash koeffitsienti.

Operatsion samaradorlik shunga o'xshash faoliyatni raqobatchilardan ko'ra yaxshiroq bajarishni o'z ichiga oladi. Bu shuni anglatadiki, operatsion samaradorlikning asosiy natijasi va mezon korxona foydasi hisoblanadi.

Fransuz iqtisodchilari A.Olivier, A.Diana va R.Ursalar ichki va xalqaro raqobatga duch kelganda korxona sakkizta omil bo'yicha o'zining raqobatbardoshlik darajasini ta'minlashi kerak, deb hisoblaydilar[3].

A.Olivier, A. Diana va R.Ursalar tomonidan taklif etilgan 8 ta omil.

N	Omilar
1	Korxona faoliyatidagi asos bo'lgan tovar yoki xizmatlar;
2	Ekspert so'rovnomalari yoki o'tkaziladigan qiyosiy testlar orqali aniqlangan bozordagi yetakchi qurilish mahsulotlariga mos keladigan sifat;
3	Tovar yoki xizmatlar uchun mumkin bo'lgan narxlar;
4	Moliya-o'zi hamda olingan qarzlarni inobatga olgan holdagi umumiy iqtisodiy imkoniyati;
5	Savdo usullari va vositalari;
6	Kompaniyaning sotuvdan keyingi mijozlarga doimiy xizmat ko'rsatishni ta'minlashi;
7	Tashqi savdosi-korxonaning mahalliy aholi, matbuot va jamoatchilik fikri bilan ijobiy munosabatda bo'lishini yo'lga qo'yish imkoniyati;
8	Sotish jarayonlaridan oldingi tayyorgarlik-ehtimoliy xaridorlarning ehtiyojlarini bilish, va ularni kelajakdagi loyihalarga jalb etish

Iqtisodchi olimi I. M. Zbornika korxona raqobatbardoshligining kompleks ko'rsatkichini hisoblash quyidagi shaklning yig'indisi bilan ifodalanishi mumkinligini asoslagan[4]:

$$K = \sum_{i=1}^n \alpha_j K_j \quad \{2\}$$

Bu yerda: K_j – qurilish korxonasining umumiy soni n ta bo'lgan mahsulotlarining raqobatbardoshlikning yagona ko'rsatkichi; α_j – raqobatbardoshlikning yagona ko'rsatkichi vazn ko'rsatkichi.

Shuningdek,

$$K_{\text{kn}} = \alpha_1 \mathcal{D}_{\text{n}} + \alpha_2 \Phi_{\text{n}} + \alpha_3 \mathcal{D}_{\text{c}} + \alpha_4 A_{\text{m}} \quad \{3\}$$

Bu yerda K_{kn} – qurilish korxonasining raqobatbardoshlik darajasi, $\mathcal{D}_{\text{n}}$ -ishlab chiqarish faoliyati samaradorlik me'zoni vazn qiymati, Φ_{n} -korxonaning moliyaviy holatining me'zoni qiymati, $\mathcal{D}_{\text{c}}$ -bozorda mahsulotlarni sotish va reklama qilishni tashkil etish samaradorligi mezon vazni, A_{m} – mahsulot raqobatbardoshligi mezonining ahamiyati, $\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \alpha_4$ – mezonlar ahamiyatlilik koeffitsiyenti.

Shunga o'xshash taklif A. Artur, Jr. Tompson va A. J. Striklendlar tomonidan berildi[5].

1-rasm. Raqobatbardoshlikni baholashda A.Artur Jr. Tompson va A. J. Striklendlar tomonidan taklif etilgan omillar.

Korxona samaradorligi nazariyasi raqobatbardoshlikni baholash variantlaridan biri sifatida Y.V.Maksimova taklif etilgan kompleks baholash usulini ham qo'llash

mumkin[6]. Bu uslubiyatga ko'ra raqobatbardoshlik mezonlari quyidagi to'rtta guruh ko'rsatkichlari asosida baholanadi.

1. Korxonada ishlab chiqarishning samaradorlik ko'rsatkichi:
2. Moliyaviy ko'rsatkichlarining qiymati:
3. Mahsulotlarini bozorda ilgari surish darajasi ko'rsatkichi:
4. Korxonaning raqobatbardoshlik darajasi.

Mamlakatimiz olimlari ham raqobatbardoshlik o'rganish va uni baholash masalalariga har doim o'z fikr va nazariyalarini taqdim etib kelmoqda. Xususan, iqtisodchi olimlarimiz R.X.Karlibayeva hamda A.A.Temirovlar korxona raqobatbardoshligini baholashni bir necha qismlarga bo'lib o'rgangan[8]. Korxonalarni raqobatbardoshligini oshirishda aktivlarni, korxona kapitalini hamda investitsiyalarini, shuningdek, pul oqimlarini boshqarish kabi bir necha omillarni o'rganishgan. Xususan, korxonalarning moliyaviy tahlili hamda uni boshqarish usullarida ularning to'lov darajasini, moliyaviy barqarorligini shuningdek, aktivlarining likvidlik darajasini hisobga olishni tavsiya qilib o'tgan.

Bugungi transformatsiyanayotgan global jamiyatda raqamli transformatsiyani iqtisodiyotga jalb etish *iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshiradi. Qurilish tarmog'i katta texnika va resurs talab etadi. Shuning uchun tarmoqning ishlab chiqarish, xizmatlar hamda marketing sohalariga jalb etish orqali korxona raqobatbardoshligini yanada oshirish mumkin.*

Xulosa qilib quyidagilarni ta'kidlash mumkin;

- korxonaning raqobatbardoshligi to'g'ridan-to'g'ri uning moliyaviy holatiga bog'liqdir.

- raqamli transformatsiya iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshiradi, chunki u bir nechta ustunliklarni yaratadi.

Adabiyotlar :

1. Яшиева М.Т. Халқаро рақобат сиёсати: ўқув қўлланма. – Тошкент: Инновацион ривожланиш нашриёт матбаа уйи, 2021. – 53 б.
2. Ежова В.А. Методы оценки и прогнозирования конкурентоспособности предприятий: учебное пособие / В.А. Ежова. – СПб.: ФГБОУВО «СПбГУПТД», 2020. – 37 с.
3. Миронов М. Г. Ваша конкурентоспособность / М. Г. Миронов— «Научная книга», 2013
4. Зборина И.М. Конкурентоспособность организации: учебно-методическое пособие для студентов экономических специальностей. – Москва: Наука, 2016
5. Томпсон А.А., Стрикленд А. Дж. Т56 Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии: Учебник для вузов/ Пер. с англ. под ред. Л.Г. Зайцева, М.И. Соколовой. — М: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. - 576 с
6. Максимова Е.В. Проблемы обеспечения конкурентоспособности предприятий. Экономические реформы в России. Материалы III международной научно-практической конференции. – СПб.: Нестор, 2000. -520 с.
7. Шоалимов А.Х., Тожибоева Ш.А. Иқтисодий таҳлил назарияси: арслик. – Тошкент:
8. Шоалимов А.Х., Тожибоева Ш.А. Иқтисодий таҳлил назарияси: арслик. – Тошкент: «Инновацион ривожланиш нашриёт-матбаа уйи», 2021. – 230 б.

RAQAMLI TRANSFORMATSIYALARDAN FOYDALANGAN HOLDA AHOLIGA JAMOAT TRANSPORTI XIZMATI KO'RSATISHNING ZARURIYATI VA AHAMIYATI

G'anibayev Ilxomjon Shokiraliyevich
Farg'ona davlat texnika universiteti (PhD)

Bugungi raqamli iqtisodiyot sharoitida mamlakat taraqqiyoti xizmat ko'rsatish sohasini rivojlanishi bilan chambarchas bog'liqdir. Xizmatlar sohasining kengayishi va rivojlanishi aholiga qo'shimcha ish o'rinlarini yaratish va ularning daromadlarini oshirish hamda aholi uchun qulay shart-sharoitlar yaratish imkonini beradi. Xizmat ko'rsatish sohasida transport xizmatini ko'rsatish tarmog'i asosiy va eng muhim tarmoqlardan biri hisoblanadi. Transport xizmatlari ichida avtomobil transportida yuklarni va yo'lovchilarni tashish xizmati muhim o'rin egallaydi.

Avtomobil transporti mahsulot ishlab chiqarish uzluksizligini va aylanishini ta'minlaydi, aholini transport xizmatiga bo'lgan ehtiyojini qondiradi. Hozirgi raqamli iqtisodiyot sharoitida, mahsulot (ish, xizmatlar) ni ishlab chiqarish ko'lamini kengayishi, aholini o'sishi avtomobil transporti xizmatlariga bo'lgan talabni o'sishiga olib keladi. Bu o'z navbatida avtomobil transporti xizmatlari sifatini oshirish, xizmat ko'rsatish jarayonida raqamli transformatsiyadan keng foydalanish, mazkur soha korxonalarini yangi, zamonaviy ekologik jihatdan toza texnikalar bilan ta'minlash va ularga texnik xizmatlar ko'rsatish saviyasini oshirishni talab qiladi.

Avtomobil transporti — tarkibiga yuridik va jismoniy shaxslar kiruvchi, iqtisodiyot va aholining yo'lovchilar, bagaj va yuklarni, shu jumladan pochtani avtomobilda tashishga bo'lgan ehtiyojlarini ta'minlovchi ishlab chiqarish-texnologiya majmuidir [1].

O'zbekistonning geografik joylashuvi va ijtimoiy iqtisodiy rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari hisobiga mamlakat transport tizimida avtomobil transporti yetakchi mavqega ega [2].

Jamoat transporti shahar va qishloq aholisining kundalik hayotida muhim o'rin tutadi. Avvalo, jamoat transporti aholi uchun arzon, qulay va xavfsiz yo'l harakati vositasini taqdim etadi. Uning yordamida odamlar ish joyiga, o'qishga, shifokor qabullariga va boshqa turli manzillarga oson yetib borish imkoniga ega bo'ladilar.

Yirik shaharlarda yo'lovchilarga xizmat ko'rsatish jamoat transporti turlari (metro, tramvay, trolleybus va avtobus) ichida eng ko'p tarqalgani avtobuslardir. Avtobuslar ko'pchilik kichik va o'rta shaharlarda yagona yo'lovchilar tashuvchi transport turi hisoblanadi [3].

Bugungi kunda hayotning deyarli barcha jabhalari raqamli yechimlarga asoslanmoqda. Shu jarayonda transport tizimi ham o'zgarishlardan chetda qolmayapti. Ayniqsa, jamoat transporti — aholining kundalik ehtiyojini qondiruvchi eng muhim sohalardan biri sifatida raqamli transformatsiyaning asosiy yo'nalishlaridan biriga aylandi.

Raqamli transformatsiya deganda, mavjud jarayonlarni raqamli texnologiyalar yordamida tubdan takomillashtirish, ularni avtomatlashtirish, real vaqt rejimida nazorat qilish va tahlil etish jarayoni tushuniladi. Jamoat transporti sohasida bu jarayonlar yo'lovchilar uchun qulaylik yaratish, xizmat sifatini oshirish, ekologik barqarorlikni ta'minlash va iqtisodiy samaradorlikni kuchaytirish bilan bevosita bog'liqdir.

Raqamli transformatsiya - bu o'zgaruvchan biznes va bozor talablariga javob beradigan yangi biznes jarayonlari, madaniyat va mijozlar tajribasini yaratish yoki o'zgartirish uchun raqamli texnologiyalardan foydalanish jarayoni. Bu raqamli texnologiyalarni tashkilotning barcha jabhalariga integratsiyalashuvini o'z ichiga oladi, bu uning qanday ishlashini tubdan o'zgartiradi va mijozlarga qiymat beradi. Raqamli transformatsiya jarayonida bulutli hisoblash, sun'iy intellekt va ma'lumotlar tahlili kabi

yangi texnologiyalarni qo'llash, shuningdek, raqamli asrda raqobatbardosh qolish uchun biznes modellari va jarayonlarini qayta ko'rib chiqish kiradi [4].

Raqamli transformatsiyaning avtomobil transporti sohasiga, shuningdek, jamoat transportiga zaruriyatining asosiy sabablari quyidagilardan iborat:

- transport vositalari harakatini monitoring qilish, yo'nalishlar optimal boshqarish orqali jamoat transporti xizmatlari samaradorligini oshirish;

- vaqtni tejash, raqamli tizimlar transport jadvalini oldindan rejalashtirish imkonini beradi;

- raqamli boshqaruv orqali yoqilg'i sarfini kamaytirish va chiqindilarni nazoratga olish natijasida yekologik barqarorlikni ta'minlash;

- raqamli tizimlar orqali yo'lovchilar uchun teng sharoitlar va shaffof xizmat ko'rsatishni yo'lga qo'yish orqali ijtimoiy adolatni ta'minlash.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishga oid qarorlari va dasturlarida, xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son Farmoniga ilova qilingan "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida transport tizimini raqamlashtirish ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan, jumladan, umumiy foydalanishdagi shahar yo'lovchi tashish transportida avtomatlashtirilgan to'lov tizimi imkoniyatlarini joriy etish, avtomatlashtirilgan transport kartalarini sotish qurilmalarini o'rnatish va avtotransport vositalariga real vaqt rejimida avtomatlashtirilgan kuzatish tizimi (GPS) hamda elektron hisoblagich uskunalarini o'rnatish belgilab qo'yildi. Bu esa transport xizmatlarini aholiga sifatli, shaffof va tezkor ko'rsatishni ta'minlashga xizmat qiladi.

Raqamli transformatsiyaning mohiyati shundan iboratki, raqamli transformatsiya — bu faqat texnik jarayon emas, balki butun boshqaruv, xizmat ko'rsatish va iqtisodiy mexanizmlarni yangi bosqichga olib chiqadigan strategik yo'nalishdir.

Bugungi kunga kelib respublikasmizning barcha xududlarida jamoat transportida raqamli tizimlarning joriy etilishi natijasida quyidagi imkoniyatlar yaratildi:

- ma'lumotlarni real vaqt rejimida olish: GPS va internet texnologiyalari yordamida transport vositalarining harakatini kuzatish, yo'lovchi oqimini tahlil qilish imkoniyati vujudga keldi;

- avtomatlashtirilgan boshqaruv asosida transport jadvalini optimallashtirish, yo'nalishlarni to'g'ri taqsimlash orqali tirbandlikni kamaytirish choralarini ko'rish imkoniyati yaratildi.

- shaffof to'lov tizimi joriy etilishi orqali elektron to'lov kartalari, mobil ilovalar va QR-kodlar orqali yo'l haqini to'lash uchun yo'lovchilarga qulaylik yaratildi.

- xavfsizlikni oshirish borasida, raqamli nazorat kameralar, sensorlar va sun'iy intellekt algoritmlari orqali yo'lovchi xavfsizligi ta'minlandi.

Jamoat transportida raqamli xizmatlarning joriy etilishi zaruriyati hozirgi kunda aholi sonining o'sishi, shahar infratuzilmasining kengayishi va ekologik muammolarning kuchayishi jamoat transportini zamonaviy texnologiyalar asosida boshqarishni talab qilmoqda.

Raqamli texnologiyalarni transport sohasiga joriy qilish orqali, raqamli transformatsiya nafaqat transport sohasining texnik jihatdan rivojlanishiga, balki butun iqtisodiyotni rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Natijada, iqtisodiy jihatdan transport tizimida xarajatlarni kamaytirishga erishiladi, sifatli xizmatlar ko'rsatish orqali budjetga tushumlari oshirilishiga sabab

bo'ladi va raqamli ma'lumotlar bazasi orqali rejalashtirishni optimallashtirish imkoniyati yaratiladi.

Ijtimoiy tomondan, fuqarolarning harakatlanish erkinligini ta'minlanadi, nogironligi bo'lgan shaxslar uchun qulay sharoitlar yaratiladi va xavfsizlik va xizmat sifati ustidan jamoatchilik nazorati kuchayadi.

Ekologik jihatdan, raqamli boshqaruv transport oqimini tahlil qilib, ortiqcha harakatlarni kamaytiradi, bu esa havoga chiqadigan zararli gazlar miqdorini qisqartiradi. Shuningdek, elektr yoki gibrid transport vositalarini joriy etish orqali barqaror rivojlanish maqsadlariga erishiladi.

Xulosa qilib shuni ta'kidlash lozimki, raqamli transformatsiyalash jamoat transporti tizimini tubdan o'zgartirmoqda. Bu jarayon orqali aholiga ko'rsatilayotgan xizmat sifatini yaxshilashga erishilmoqda. Raqamli texnologiyalarni joriy etish natijasida jamoat transporti nafaqat iqtisodiy foyda keltiradi, balki ijtimoiy rivojlanishning muhim omiliga aylanadi. Shu bois, transport sohasida raqamli yechimlarni kengaytirish, ekologik toza transport vositalaridan foydalanishni kengaytirish, innovatsion infratuzilma yaratish va kadrlar salohiyatini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lishi zarur.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining 1998-yil 29-avgustdagi "Avtomobil transporti to'g'risida"gi 674-I-son qonuni.

2. T. Qodirov. *Avtomobil transporti raqobatdoshligi: tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlar. Monografiya.* Toshkent: Yangi asr avlodi, 2013.-256 b.

3. B. Abdullaev. *Yo'lovchilarni tashishning zamonaviy texnologiyalari. O'quv qo'llanma-T.: "LESSON PRESS", 2021, 222 bet.*

4. G. Turdiyeva. *Raqamli transformatsiya jarayonidagi muammolar va ularning yechimlari. Miasto Przyszłości. Vol. 47 (2024).*

HUDUDLARDA "INTERNET OF THINGS" TEXNOLOGIYALARINI JORIY ETISH ORQALI RAQAMLI XIZMATLARNI TAKOMILLASHTIRISH

Toxirov Muhammadrafiq Qodirovich
Farg'ona davlat texnika universiteti dotsenti

So'nggi yillarda raqamli transformatsiya jarayonlari global miqyosda ijtimoiy va iqtisodiy tizimlarning asosiy yo'nalishiga aylandi. Shulardan biri — IoT (Internet of Things), ya'ni Narsalar interneti texnologiyasi bo'lib, u turli obyekt va qurilmalarni internet tarmog'i orqali o'zaro bog'lab, ma'lumot almashinuvi va avtomatik boshqaruv imkonini yaratadi. [1] Zamon ilgarilab brogan sari IoT (Internet of Things) — "Narsalar interneti" texnologiyalarini joriy etishning zaruriyati, ularning xizmat ko'rsatish tizimini modernizatsiya qilishdagi o'rni, iqtisodiy samaradorlikni oshirishdagi ahamiyati yanada ortib bormoq.

Hududlarda IoT texnologiyalaridan foydalanish xizmat ko'rsatish sifatini oshirish, resurslarni tejash, ekologik nazoratni kuchaytirish va shaffoflikni ta'minlash imkonini beradi. [2] Masalan, O'zbekiston viloyatlarida suv ta'minoti, qishloq xo'jaligi, transport va energetika sohalarida IoT tizimlari joriy etilmoqda.

1-rasm. Narsalar internet tadbiqlari

IoT texnologiyalarining nazariy asosi bu inson ishtirokisiz qurilmalar o'rtasida axborot almashish tizimi bo'lib, u sensorlar, ma'lumot uzatuvchi modullar, tarmoq tahlili, va sun'iy intellekt komponentlariga tayangan holda ishlaydi.

IoT tizimining asosiy elementlari quyidagilardan iborat:

- 1) Ma'lumotlarni yig'uvchi sensorlar: harorat, bosim, harakat, namlik va h.k.).
- 2) Ma'lumotlarni uzatish tarmoqlari: Wi-Fi, LoRaWAN, GSM yoki 5G
- 3) Ma'lumotlarni qayta ishlaydigan platformalar: Bulutli texnologiyalar
- 4) Ma'lumotlarni boshqarish interfeysi: real vaqt tizimlari

Hududlarda IoT joriy etishning ahamiyati

1-jadval.

Hududiy boshqaruvda IoT texnologiyalarining joriy etilishi.

yo'nalish	iot yechimi	natija
qishloq xo'jaligi	aqlli sug'orish tizimlari	suv sarfi 25–40% ga kamayadi
energetika	aqlli hisoblagichlar	energiya yo'qotishlari 15–20% ga qisqaradi
transport	gps va iot kuzatuv tizimlari	yo'l harakati xavfsizligi oshadi
tibbiyot	iot tibbiy qurilmalari	masofaviy monitoring va tezkor xizmat
ekologiya	havo sifatini o'lchovchi sensorlar	ekologik nazoratning real vaqtda yuritilishi

Tajriba natijalari

2023–2024-yillarda Farg'ona, Buxoro va Toshkent viloyatlarida sinov tariqasida IoT asosida "Aqlli sug'orish tizimi" joriy etildi.

Tajriba natijalari:

- Sug'orish suvi sarfi 32% ga kamaydi.
- Hosildorlik o'rtacha 18% ga oshdi.
- Sensor ma'lumotlari asosida sug'orish jadvali avtomatik rejalashtirildi.

"Hududiy energiya monitoringi" loyihasi doirasida 15 mingta aqlli elektr hisoblagichlar natijasida:

- Elektr energiyasi isrofi 12% ga kamaydi.
- Xizmat ko'rsatish tezligi 2 baravar oshdi.

- Abonent ma'lumotlarini onlayn kuzatish imkoni yaratildi.

Bu natijalar IoT texnologiyalarining nafaqat ishlab chiqarish, balki xizmat ko'rsatish sifatini ham sezilarli yaxshilashini ko'rsatadi.[3]

IoT texnologiyalarini keng joriy etish jarayonida ayrim muammolar ham kuzatiladi:

- Texnik muammolar, internet tarmoqlarining chekka hududlarda zaifligi.
- Kiberxavfsizlik, ma'lumotlar o'g'irlanish xavfi.
- Kadrlar yetishmasligi, IoT tizimlari mutaxassislari kamligi.
- Moliyaviy cheklovlar: texnologik asbob-uskunalarining yuqori narxi.
- Standartlashtirish muammosi, IoT qurilmalari bir-biri bilan mos kelmasligi.

IoT tizimlarining samarali ishlashi uchun mahalliy tarmoqlarni mustahkamlash, 4G va 5G infratuzilmasini kengaytirish zarur. Bulutli platformalarni milliy darajada rivojlantirish uchun ma'lumotlarni ichki serverlarda saqlash jarayonini tashkillash zarurati tug'ilmoqda. Hududiy IT markazlar orqali IoT bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash orqali raqamli kompetensiyalarni oshirish mumkin. IoT qurilmalarini O'zbekiston sharoitiga mos ishlab chiqib, mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo'llab-quvvatlash mumkin. IoT tizimlarida identifikatsiya va autentifikatsiya mexanizmlarini kuchaytirib, kiberxavfsizlikni kuchaytirish juda muhim. [4]

IoT tizimlarining keng joriy etilishi natijasida:

- 1) Xizmat ko'rsatish xarajatlari o'rtacha 20–30% gacha qisqaradi.
- 2) Raqamli xizmatlardan foydalanish darajasi oshadi.
- 3) Hududiy infratuzilmalar o'rtasidagi tafovut kamayadi.
- 4) Ekologik nazorat tizimi mustahkamlanadi.
- 5) IT-startaplar va texnoparklar faoliyati faollashadi.

Hududlarda IoT texnologiyalarini joriy etish zarur, bu orqali raqamli transformatsiyaning rivojlanishiga xizmat qiladi. IoT tizimlari yordamida xizmat ko'rsatish sifati, iqtisodiy samaradorlik va boshqaruvning shaffofligi sezilarli darajada oshadi.

O'zbekiston sharoitida bu texnologiyalarni rivojlantirish, mahalliy infratuzilmani kuchaytirish va kadrlar salohiyatini oshirish orqali har bir hududni "aqlli" boshqaruv modeliga yaqinlashtirish mumkin. Natijada raqamli iqtisodiyotning barqaror o'sishi ta'minlanadi va xalq farovonligi ortadi.

Adabiyotlar :

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–3832-son qarori, "Raqamli iqtisodiyot va Internet of Things (IoT) texnologiyalarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida", 2019-yil 3-iyul.
2. Mamedov, A. & Yusupov, B. (2023). "Internet narsalarining sanoat va ijtimoiy infratuzilmadagi qo'llanilishi", Toshkent: TATU nashriyoti.
3. Ashton, K. (2019). "That 'Internet of Things' Thing", *RFID Journal*, Vol. 22(7).3.
4. Qurbonali o'g'li, A. Q. (2025). *ASIC Principles and Approaches of The Green Economy. International Journal of Diversity and Multiculturalism*, 2(1), 5-10.

HUDUDLARDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYALARDAN FOYDALANISHDA XIZMATLARNI TASHKIL ETISH MUAMMOLARI

Axunova Shoxistaxon Nomanjanovna
FDTU, Iqtisodiyot kafedrası, dotsenti
Rasuljonova Farangiz G'ulomjon qizi
FDTU, Iqtisodiyot yo'nalishi talabasi

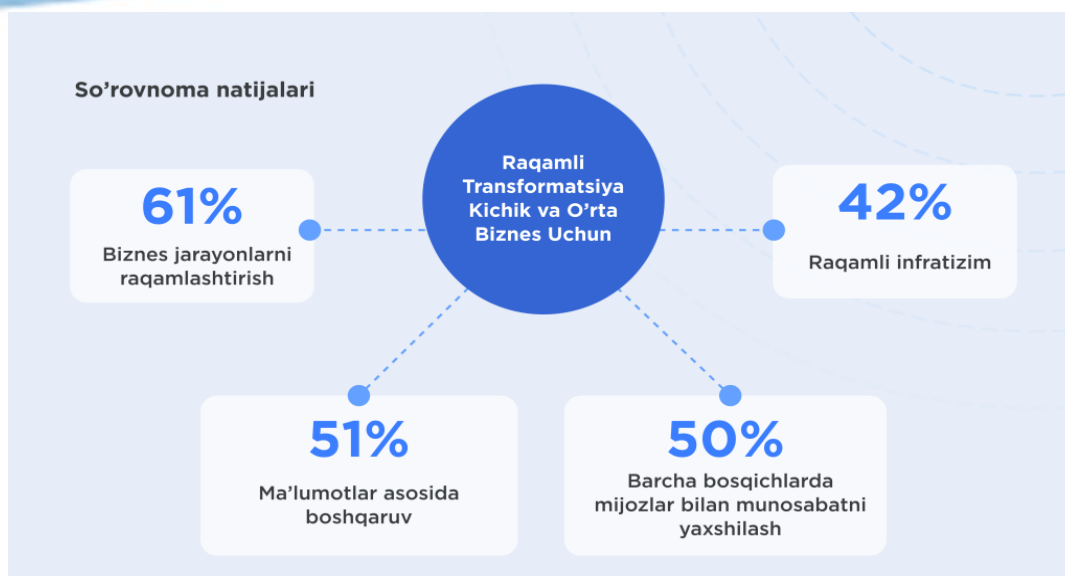
Zamonaviy dunyoda raqamli transformatsiya hududlarning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishining asosiy omiliga aylanmoqda. Bu jarayon nafaqat texnologiyalarni joriy etish, balki butun hayot tarzini o'zgartiruvchi keng qamrovli o'zgarishlarni nazarda tutadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "raqamli iqtisodiyotni jadal rivojlantirish - bu bizning kelajagimizni belgilovchi asosiy omillardan biridir"[1]. Ushbu maqolada hududlarda raqamli informatsiyalarni transformatsiya qilish orqali yangi mahsulot va xizmatlarni tashkil etishning ilmiy asoslari va amaliy jihatlari ko'rib chiqiladi.

Raqamli transformatsiya - bu an'anaviy biznes modellari va jarayonlarni raqamli texnologiyalar yordamida qayta shakllantirish jarayoni hisoblanadi. Ilmiy adabiyotlarda bu tushuncha uchta asosiy komponentni o'z ichiga oladi. Birinchidan, ma'lumotlarning raqamli shaklda yig'ilishi va qayta ishlanishi. Buning uchun Internet of Things (IoT) texnologiyalari, sensor tarmoqlari va ma'lumotlar bazalari yordamida hudud haqidagi barcha ma'lumotlarni to'plash va saqlash zarur. Ikkinchidan, to'plangan ma'lumotlarni tahlil qilish va qimmatli ma'lumotlar olish. Sun'iy intellekt, machine learning va katta ma'lumotlar tahlili (Big Data analytics) usullari yordamida ma'lumotlarni chuqur tahlil qilish mumkin. Uchinchidan, olingan natijalar asosida yangi mahsulot va xizmatlarni yaratish. Bu bosqichda dasturiy ta'minot, mobil ilovalar va bulutli platformalar yordamida aniq muammolarni hal qiluvchi yechimlar ishlab chiqiladi.

Hududlar darajasida raqamli transformatsiyaning ahamiyati uning ko'p qirrali ta'sirida namoyon bo'ladi. Jahon tajribasiga ko'ra, raqamli transformatsiyani amalga oshirgan hududlarda quyidagi ijobiy o'zgarishlar kuzatiladi: iqtisodiy samaradorlikning oshishi, atrof-muhit muammolarining kamayishi, aholi turmush darajasining yaxshilanishi va davlat boshqaruvi sifatining oshishi. O'zbekiston misolida qaraydigan bo'lsak, 2020-2023 yillarda amalga oshirilgan raqamli transformatsiya loyihalari natijasida davlat xizmatlarining 80% raqamlashtirildi, bu esa fuqarolar va biznes uchun xizmat ko'rsatish sifatini sezilarli darajada yaxshiladi.

Andijon viloyatida joriy etilgan "Smart Farm" loyihasi qishloq xo'jaligi sohasida sezilarli natijalarga erishdi. Loyihaning ilmiy asoslari quyidagilardan iborat: tuproqning fizik-kimyoviy xususiyatlarini monitoring qilish, ob-havo sharoitlarini bashorat qilish va ekinlarning o'sish davrini optimallashtirish. Loyiha natijasida hosildorlik 30% ga oshdi, suv sarfi esa 40% ga kamaydi. Bu ko'rsatkichlar raqamli transformatsiyaning qishloq xo'jaligiga ijobiy ta'sirini aniq ko'rsatadi. Farg'ona vodiysida yo'l transporti monitoringi tizimining joriy etilishi logistika sohasida yangi imkoniyatlar yaratdi. Tizimning ilmiy jihatlari: real vaqt rejimida transport harakatini monitoring qilish, yo'l tirbandligini bashorat qilish algoritmlari va marshrutlarni optimallashtirish. Natijada yo'l tirbandliklari 25% ga kamaydi, yoqilg'i sarfi 18% ga tejaldi va yuk tashish vaqtlari 35% qisqardi.

Raqamli transformatsiyaning hududlar iqtisodiyotiga ta'siri bir qancha ko'rsatkichlar orqali o'lchanadi. Birinchidan, ishlab chiqarish samaradorligining oshishi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, raqamli texnologiyalarni joriy etgan korxonalarda mehnat unumdorligi o'rtacha 35-40% ga oshgan. Ikkinchidan, yangi ish o'rinlarining yaratilishi. 2020-2023 yillarda raqamli iqtisodiyot sohasida 50, 000 dan ortiq yangi ish o'rinlari yaratildi. Uchinchidan, resurslarning tejamliligi. Raqamli transformatsiya energiya, suv va boshqa resurslarning samaraliroq ishlatilishiga olib keldi.

1-rasm. Raqamli transformatsiya so'rov natijalari.

Shu bilan birga hududlarda raqamli transformatsiyani amalga oshirishda bir qancha muammolar yuzaga keladi. Birinchi navbatda, internet infratuzilmasining shakllanmaganligi, ayniqsa qishloq hududlarida sezilarli tezlik va sifat farqlari bilan namoyon bo'ladi. Shaharlarda 4G va optik tolali tarmoqlar mavjud bo'lsa-da, qishloq joylarda asosan sekin 2G va 3G aloqasi bilan chegaralanib qolgan. Uzoq va tog'li hududlarda internet qamrovi butunlay yo'qligi ham keng tarqalgan muammodir. Bu holat raqamli xizmatlarning butun mamlakat bo'ylab bir xil darajada rivojlanishiga to'sqinlik qilmoqda.

Ikkinchi muammo – ma'lumotlar standartlashtirilmaganligi muammosi turli davlat tizimlari va platformalarida ma'lumotlarning har xil formatlarda saqlanishi bilan bog'liq. Har bir tizim o'ziga xos ma'lumotlar bazasi va interfeysiga ega bo'lib, ularning o'rtasida ma'lumotlar almashinuvi qiyinlashgan. Texnologik platformalarning moslashtirilish qiyinchiligi esa yangi tizimlarni mavjud infratuzilma bilan integratsiya qilishda muammolar yaratadi. Bu holat ma'lumotlarning izchil va uzluksiz oqishiga to'sqinlik qiladi va raqamli xizmatlarning samarali ishlashini qiyinlashtiradi.

Uchinchi muammo – malakali kadrlarning yetishmasligi muammosi, ayniqsa hududlarda raqamli texnologiyalar sohasida tajribali mutaxassislarning yetarli darajada tayyorlanmaganligidan iborat. Yuqori malakali dasturchilar, ma'lumotlar tahlilchilari va sun'iy intellekt mutaxassislari asosan poytaxt va yirik shaharlarda to'plangan bo'lib, qolgan hududlar esa bu sohadagi kadrlar tanqisligini boshdan kechirmoqda. Bu holat hududlarda raqamli transformatsiya loyihalarini amalga oshirish va ularni uzluksiz qo'llab-quvvatlash imkoniyatini cheklab qo'ymoqda.

To'rtinchi muammo – raqamli savodxonlikning past darajasi, aholining raqamli texnologiyalar va onlayn xizmatlardan samarali foydalanish ko'nikmasining etarli emasligida namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, malakali mutaxassislarning yirik shaharlarga migratsiyasi hududlarda raqamli transformatsiyani amalga oshirish uchun zarur bo'lgan kadrlar resursini yanada qiyinlashtirmoqda. Bu ikki muammo o'zaro bog'liq bo'lib, hududlarning raqamli taraqqiyotini sekinlashtiruvchi omil sifatida ta'sir ko'rsatmoqda.

Beshinchi dolzarb masala investitsiyalarning cheklanganligi muammosi, raqamli transformatsiya loyihalarini moliyalashtirish uchun zarur bo'lgan mablag'larning etarli emasligida namoyon bo'ladi. Loyihalarning yuqori narxi esa yangi texnologiyalarni joriy etish va zamonaviy uskunalarni sotib olishning yuqori xarajatlaridan kelib chiqadi. Shu bilan birga, iqtisodiy samaradorlikni baholash qiyinchiligi raqamli loyihalarning uzoq muddatli foydasini aniq hisoblash va ularning iqtisodiy qaytimini ishonchli baholashning ilmiy asoslangan metodologiyasining yetishmasligi bilan bog'liq.

Bu muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi choralar ko'rilishi lozim:

Birinchi navbatda davlat va xususiy sektor hamkorligida raqamli infratuzilmani rivojlantirish dasturini ishlab chiqish lozim. Bunda optik tolali va simsiz internet tarmoqlarini qishloq hududlarigacha kengaytirish, shuningdek mobil operatorlar uchun soliq imtiyozlari joriy etish zarur. Uzoq va qiyin joylashgan hududlar uchun sun'iy yo'ldosh internet xizmatlarini rivojlantirish, har bir mahallada kamida bitta tezkor internet nuqtasi tashkil etish orqali butun mamlakat bo'ylab barqaror internet qamrovini ta'minlash mumkin.

Ikkinchidan "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasi asosida birlashgan ma'lumotlar standartini ishlab chiqish va ochiq ma'lumotlar platformasini yaratish zarur. Barcha davlat tizimlari uchun yagona API standartlarini joriy etib, xalqaro tajribalarga moslashtirilgan ma'lumotlar almashinuvi protokollarini qabul qilish orqali raqamli hukumat platformasini integratsiyalashgan tizim sifatida qayta qurish mumkin.

Uchinchi bosqichda hududiy universitetlarda "Raqamli iqtisodiyot" va "Sun'iy intellekt" kabi zamonaviy yo'nalishlarni kengaytirish, shuningdek Toshkentdagi yirik IT kompaniyalar bilan hamkorlikda hududlarda filiallar ochish zarur. Malakali mutaxassislarini rag'batlantirish maqsadida soliq imtiyozlari va uy-joy dasturlarini joriy etish, hamda har yili 1000 nafar istiqbolli yoshlarni xorijda raqamli texnologiyalar bo'yicha tahsil olishi uchun stipendiyalar ajratish kadrlar tayyorlash tizimini yaxshilaydi.

To'rtinchi bosqichda "Raqamli savodxonlik" dasturini maktablardan boshlab joriy etish va 35 yoshdan oshganlar uchun maxsus bepul raqamli kurslar tashkil etish orqali aholining raqamli ko'nikmalarini oshirish mumkin. Hududlarda raqamli klasterlar va texnoparklar qurish, startap loyihalari uchun grantlar ajratish, shuningdek telekommunikatsiya va transport infratuzilmasini yaxshilash yosh mutaxassislar uchun hududlarda ishlashni jozibador qiladi.

Beshinchi dolzarb bosqichda Davlat-xususiy sheriklik modelini keng joriy etib, xalqaro moliyaviy institutlar bilan maxsus kredit liniyalarini ochish raqamli transformatsiya loyihalarini moliyalashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Loyihalarning iqtisodiy samaradorligini aniq baholash tizimini ishlab chiqish, shuningdek kichik va o'rta biznes uchun subsidiyalar va chet el investitsiyalarini jalb qilish uchun maxsus iqtisodiy zonalar tashkil etish investitsion muhitni yaxshilaydi.

Shunday qilib hududlarda raqamli transformatsiyaning kelajakdagi rivojlanishi quyidagi yo'nalishlarda amalga oshirilishi kutilmoqda. Birinchidan, sun'iy intellekt texnologiyalarining keng qo'llanilishi. AI asosidagi tizimlar hududlarni boshqarishda muhim rol o'naydi. Ikkinchidan, 5G texnologiyasining joriy etilishi. Bu internet tezligi va sifatini sezilarli darajada oshiradi. Uchinchidan, blokcheyn texnologiyalaridan foydalanish. Bu ma'lumotlarning ishonchligini ta'minlaydi. To'rtinchidan, aqlli shahar konsepsiyasining keng joriy etilishi. Bunda transport, kommunal xizmatlar, energetika va boshqa sohalar integratsiyalashgan holda boshqariladi.

Xulosa qilib aytganda, hududlarda raqamli informatsiyalarni transformatsiya qilish orqali yangi mahsulot va xizmatlarni tashkil etish - bu murakkab, ko'p qirrali jarayon bo'lib, u nafaqat texnologik, balki iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy o'zgarishlarni talab qiladi. Tajriba shuni ko'rsatadiki, muvaffaqiyatli raqamli transformatsiya uchun quyidagi shartlar zarur: kuchli siyosiy iroda va strategik ko'rinish, yaxshi rivojlangan texnologik infratuzilma, malakali inson resurslari, samarali moliyalashtirish mexanizmlari va barcha ishtirokchilarning faol ishtiroki. O'zbekiston ushbu yo'lda muhim qadamlar tashlamoqda, ammo yana ko'p ishlar qilinishi kerak. Raqamli transformatsiyani muvaffaqiyatli amalga oshirish orqali hududlarimizning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishini yanada tezlashtirish, aholining turmush darajasini oshirish va mamlakatimizni raqobatbardosh davlatlar qatoriga olib chiqish mumkin. Kelajakda hududiy raqamli transformatsiya loyihalarini amalga oshirishda ilmiy tadqiqotlar va xalqaro tajribalarni hisobga olish, shuningdek, mahalliy sharoit va ehtiyojlarga moslashtirish muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-6079-son Farmoni. - T.: O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 2020. - 45 b
2. O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasining 2023-yil hisobotlari. - T.: O'zstat, 2023. - 156 b.
3. O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasining 2023-yil hisobotlari. - T.: O'zstat, 2023. - 88-89 b
4. Andijon viloyati hokimligining "Smart Farm" loyihasi monitoring hisoboti 2023-yil. - Andijon: Viloyat hokimligi nashri, 2023. - 25 bet
5. Farg'ona vodiysi logistika tizimini modernizatsiya qilish loyihasi hisoboti 2022-yil. - Farg'ona: Viloyat hokimligi nashri, 2022. - 18 b.
6. Jahon bankining "O'zbekistonda raqamli transformatsiya" hisoboti 2022-yil. - Washington: World Bank Publications, 2022. - 35 b.
7. Thomas M. Siebel. *Digital Transformation: Survive and Thrive in an Era of Mass Extinction*. - New York: RosettaBooks, 2019. - 256 b.
8. OECD Digital Economy Outlook 2020. - Paris: OECD Publishing, 2020. - 278 b.
9. UNCTAD. *Digital Economy Report 2019*. - Geneva: United Nations, 2019. - 212 b.
10. Harvard Business Review. *Leading Digital: Turning Technology into Business Transformation*. - Boston: HBR Press, 2021. - 288 b.
11. McKinsey Global Institute. *Artificial Intelligence: The Next Digital Frontier?* - New York: McKinsey, 2017. - 94 b.
12. *Proceedings of the International Conference on Digital Transformation*. - Berlin: Springer, 2022. - 567 b.
13. World Economic Forum. *The Future of Jobs Report 2023*. - Geneva: WEF, 2023. - 163 b.

THE ROLE OF DIGITAL TRANSFORMATION IN ENHANCING THE EFFICIENCY OF ECONOMIC RESOURCE UTILIZATION IN KARAKALPAKSTAN

Inyatov Almaz Reimbaevich

Ph.D., Associate Professor of the Department of "Economics and Tourism" Berdakh Karakalpak State University

Amangeldiyev Mirzabek Kurbankeldievich

student of Berdakh Karakalpak State University

In recent years, the digital transformation process in Uzbekistan's economy has been developing at an accelerated pace. This process has shaped a new qualitative stage

in production, the service sector, and management systems, fundamentally changing the efficiency of economic resource utilization. As President Sh.M. Mirziyoyev emphasized, *“The introduction of digital technologies is the most important condition for increasing efficiency in every sector and for creating new jobs”* [1].

The development of the digital economy also holds strategic significance for the Republic of Karakalpakstan. Expanding digital infrastructure and integrating information and communication technologies into production and service systems have created new mechanisms for the efficient use of economic resources. This scientific study theoretically and empirically analyzes the impact of the digital economy on the efficiency of economic resource utilization.

Digital transformation strengthens the interrelation among the three fundamental economic resources — labor, capital, and information. According to the theory of the digital economy, efficiency increases through the following key principles [2]:

Reduction of information asymmetry — rapid data circulation enables more rational allocation and use of resources;

Reduction of transactional costs — digital contracts, electronic payments, and online management systems minimize excessive costs;

Labor flexibility — the gig economy, remote work, and digital platforms promote resource reallocation and flexible employment structures;

Diversification of investment flows — digital technologies open new investment segments and facilitate the modernization of production processes [3].

The theoretical models of the digital economy (Romer, Solow, Lucas) evaluate technological growth in the form of “digital capital.” Technological innovation directly enhances production efficiency and accelerates economic growth [4].

Thus, in the context of a digital transformation, economic efficiency is not limited to the physical productivity of resources, but also depends on the intensity of information exchange, data-driven decision-making, and the degree of technological integration in production.

Based on the statistical data of the Republic of Karakalpakstan for the period 2015–2024, a positive dynamic relationship was observed between the volume of digital services and the economic efficiency index [5].

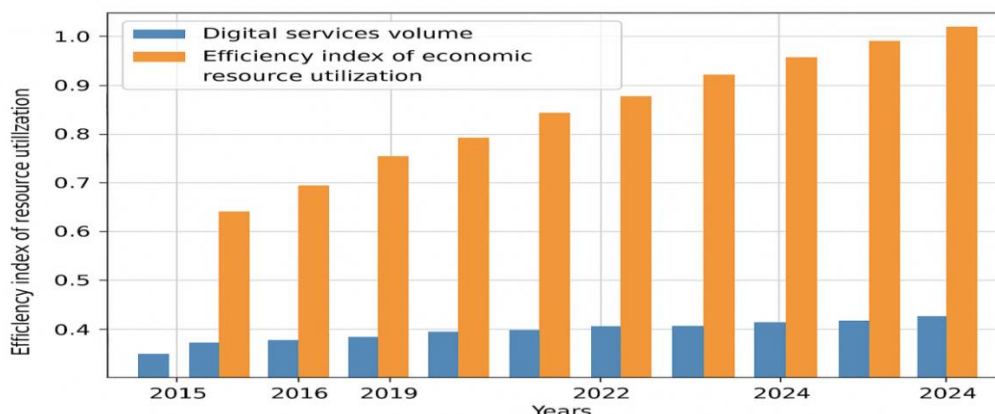

Figure 1. Dynamics of digital services volume and economic resource utilization efficiency in Karakalpakstan (2015–2024). Source: Author’s calculation based on State Statistics Committee data [5].

In 2015, the total volume of digital services amounted to 320 billion UZS, whereas by 2024 this figure reached 2.8 trillion UZS. Over the same period, the index of economic resource efficiency increased from 0.65 to 1.02.

The results of the correlation analysis show that the relationship between these two variables is $r = 0.81$, indicating a strong positive correlation [6]. This means that as digital service capacity increases, resource utilization becomes more efficient and adaptive to technological innovations.

If this period is represented dynamically, the histogram consists of two sets of bars: one representing the volume of digital services, and the other representing the economic efficiency index.

2015–2017: The blue bars (digital services) appear relatively low, while the orange bars (efficiency index) grow gradually. This stage corresponds to the initial adaptation of the economic system to digital changes.

2018–2020: A sharp increase in the digital service volume is observed, and the gap between the two bar groups narrows — indicating that the development of digital infrastructure has begun to influence the efficiency of resource utilization.

2021–2022: The growth trajectories of both indicators converge, demonstrating that the economy has entered a stable phase of digital transformation.

2023–2024: The bars rise almost parallel, signifying the emergence of synergistic interdependence between digital service expansion and economic efficiency.

In 2015, the efficiency index was 0.65, while in 2024 it reached 1.02, which represents a 57% increase. The histogram therefore illustrates the dynamic mechanism of economic transformation: as digital services expand, production processes become optimized, resources are reallocated more effectively, and economic growth stabilizes.

From a theoretical standpoint, this process can be explained through the digital resource circulation model. According to this concept, every new technological investment — whether in infrastructure, platforms, or software systems — contributes to an increase in resource utilization efficiency.

Digital technologies integrate labor and capital resources, creating a multiplicative effect that enhances overall productivity [7].

In recent years, Karakalpakstan has shown significant progress in this regard:

The export volume of digital services has increased substantially;

Investments directed toward digital technologies have grown 3.2 times;

The number of IT specialists has doubled.

These developments strengthen economic stability and create new foundations for innovative growth. Digital integration has also contributed to regional competitiveness and the diversification of economic activity.

The analyses clearly demonstrate that digital transformation exerts a significant positive impact on the efficiency of economic resource utilization. In the case of Karakalpakstan, this process is empirically confirmed by the 0.81 level of positive correlation between the volume of digital services and the economic efficiency index.

The synergy between digital infrastructure and human capital plays a decisive role in the transformative phase of the economy.

To further enhance this system, it is necessary to:

Integrate digital technologies more deeply into production processes;
Expand programs that develop digital skills and competencies;
Strengthen the innovative and investment environment.

The digital economy fundamentally transforms the mechanisms of efficient resource utilization, becoming a key factor in ensuring national competitiveness and sustainable growth.

Literature:

1. Mirziyoyev Sh.M. The Strategy of New Uzbekistan. – Tashkent, 2023. – p.54.
2. OECD. Digital Economy Outlook. – Paris, 2024. – p.78.
3. Turakulov A. Theoretical Foundations of the Digital Economy. – Tashkent: Iqtisod-Moliya, 2023. – p.26.
4. Romer P. Endogenous Technological Change. – Journal of Political Economy, 1990. – p.72.
5. State Committee of Statistics of Uzbekistan. Statistical Data on Digital Economy. – Tashkent, 2024. – p.45.
6. UNDP Uzbekistan. Digital Transformation Report. – Tashkent, 2023. – p.33.
7. Zokirova N. The Relationship Between Digital Infrastructure and Innovative Development. – Economics and Innovation Journal, No.4, 2023. – pp.22–30.

HUDUDLARDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYALARDAN FOYDALANISH ORQALI TAKOMILLASHTIRILGAN INTELLEKTUAL MULK OBYEKTLARINI TAYYORLASH

Maxmudova Nargiza Davlyat qizi
“TIQXMMI”MTU “Buxgalteriya
hisobi va audit” kafedrası
katta o`qituvchisi, Phd.

Bugungi globallashtirish sharoitida hududiy rivojlanishning asosiy omillaridan biri — raqamli transformatsiya jarayonlarini samarali amalga oshirishdir. Raqamli texnologiyalarni qo'llash nafaqat iqtisodiyot tarmoqlarini modernizatsiya qilish, balki ilmiy-texnik ishlanmalarni intellektual mulk obyektlari sifatida tayyorlash va ularni tijoratlashtirish imkoniyatlarini ham kengaytiradi.

Intellektual mulk obyektlari (IMO) — bu ilmiy-texnik ishlanmalar, dasturiy mahsulotlar, ixtirolar, foydali modellar, sanoat namunalari, brend va tovar belgilari, mualliflik asarlari kabi nomoddiy aktivlardir. Ularni hududlarda keng joriy etish uchun zamonaviy raqamli texnologiyalarga asoslangan boshqaruv va himoya tizimlari zarur.

Raqamli transformatsiya — bu ishlab chiqarish, boshqaruv va xizmat ko'rsatish jarayonlarini raqamli texnologiyalar yordamida tubdan o'zgartirishdir. U hududiy rivojlanishga quyidagi yo'llar bilan ta'sir ko'rsatadi:

- Shaffoflikni ta'minlaydi: patentlash, litsenziyalash va huquqiy himoya jarayonlari tez va ochiq bo'ladi.
- Resurslardan samarali foydalanish: ilmiy ishlanmalar, intellektual salohiyat va moliyaviy imkoniyatlarni optimal taqsimlash imkonini beradi.
- Innovatsion muhit yaratadi: startup va ilmiy loyihalarni hududiy darajada qo'llab-quvvatlaydi.
- Global integratsiya: hududiy intellektual mulk obyektlarini xalqaro bozorga olib chiqishga zamin yaratadi.

Intellectual mulk obyektlarini tayyorlash jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanishda sun'iy intellekt (AI)ni patent qidiruvlari va ilmiy ishlanmalarni tahlil qilishda qo'llaniladi. Ixtirolarning yangilik darajasini aniqlash va huquqiy to'siqlarni minimallashtirishga yordam beradi.

Big Data esa katta hajmdagi ilmiy-texnik ma'lumotlarni tizimlashtirish va ularni foydali ishlanmalar bilan bog'lash imkonini beradi. Hududiy innovatsion loyihalarning istiqbolini baholashda qo'llaniladi.

Blokcheyn texnologiyalaridan mualliflik huquqi va litsenziya shartnomalarini ishonchli himoya qiladi. Intellectual mulk obyektlari ustidan egalik va foydalanish huquqlarini raqamli tarzda tasdiqlash imkonini beradi.

Raqamli platformalar esa hududiy ixtirolarni global bozorga olib chiqish va tijoratlashtirishda muhim vosita hisoblanadi. Startaplar, universitetlar va korxonalar o'rtasida hamkorlikni kuchaytiradi.

Hududlarda raqamli transformatsiyaga asoslangan intellektual mulkni takomillashtirish yo'nalishlari quyidagilar:

1. Innovatsion klasterlar va texnoparklar faoliyatini raqamlashtirish: ilmiy ishlanmalarni tezkor qayd etish va patentlash.

2. Elektron patentlash tizimlarini joriy etish: hududiy universitet va ilmiy markazlarda elektron ariza topshirish imkoniyatlarini kengaytirish.

3. Raqamli inkubatsiya markazlari: yangi ixtirolarni biznesga aylantirish va investorlar bilan bog'lash uchun raqamli ekotizim yaratish.

4. Hududiy elektron platformalar: intellektual mulk obyektlarini ichki va tashqi bozorlarda targ'ib qilish.

5. Kiberxavfsizlikni kuchaytirish: intellektual mulk obyektlarini noqonuniy nusxalash va talon-taroj qilishdan himoya qilish.

Hududlarda raqamli transformatsiyaga asoslangan intellektual mulkni takomillashtirish bizga hududlarda yangi ish o'rinlari yaratish va innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish, intellektual mulk obyektlari asosida startap va innovatsion bizneslarni rivojlantirish, hududiy iqtisodiyotning investitsiya jozibadorligini oshirish, mahalliy ilmiy ishlanmalarni xalqaro miqyosda tanitish imkonini beradi.

Hududlarda raqamli transformatsiyadan foydalanish intellektual mulk obyektlarini tayyorlash va rivojlantirishning samarali vositasi hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar asosida yaratilgan intellektual mulk obyektlari iqtisodiy samaradorlikni oshirish, hududiy raqobatbardoshlikni mustahkamlash va xalqaro integratsiyani kuchaytirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar :

1. *O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risidagi Farmoni.* — Toshkent, 2020.

2. *O'zbekiston Respublikasi Intellektual mulk agentligi. "O'zbekistonda intellektual mulkni rivojlantirish konsepsiyasi 2021–2025 yillar uchun".* — Toshkent, 2021.

3. *Бухгалтерия ҳисоби миллий стандартлари ва МХХС (IAS 38 – Intangible Assets). IFRS Foundation.* — London, 2020.

4. *OECD. Digital Transformation in the Public Sector. OECD Publishing, Paris, 2019.*

5. *Schwab, K. The Fourth Industrial Revolution. World Economic Forum, Geneva, 2017.*

6. *Tapscott, D., & Tapscott, A. Blockchain Revolution: How the Technology Behind Bitcoin Is Changing Money, Business, and the World. Penguin, 2016.*

7. *WIPO (World Intellectual Property Organization). Intellectual Property and Development: Innovation in the Digital Economy. Geneva, 2021.*

8. *Brynjolfsson, E., & McAfee, A. The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies. New York: W.W. Norton & Company, 2014.*

9. OECD. *Boosting Innovation and the Digital Economy in Regions. OECD Regional Development Studies, Paris, 2020.*

10. UNCTAD. *Technology and Innovation Report 2021: Catching Technological Waves.* United Nations, New York and Geneva, 2021.

QISHLOQ XO'JALIGINI RAQAMLASHTIRISH, YARATILGAN MAXSULOT VA XIZMATLARNI EKSPORT QILISHDA HUB MARKAZLARINI TASHKIL ETISH

Isayev Boxodirjon Maxamatshoyevich

Andijon davlat texnika instituti "Axborot texnologiyalari" kafedrasida katta o'qituvchisi

So'nggi yillarda dunyo miqyosida qishloq xo'jaligi raqamlashtirish jarayonlari orqali yangi bosqichga ko'tarilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasida ham "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida qishloq xo'jaligini modernizatsiya qilish, fermer xo'jaliklari faoliyatini avtomatlashtirish va raqamli platformalar orqali eksportni rivojlantirish dolzarb vazifalardan hisoblanadi. Qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarining asosiy muammolaridan biri - marketing, logistika va eksportdagi murakkabliklardir. Shu sababli HUB markazlarini tashkil etish orqali mahsulotni yig'ish, qayta ishlash, sertifikatlash va eksport qilish jarayonlarini yagona tizimda amalga oshirish imkoniyati paydo bo'ladi.[1]

Tadqiqot quyidagi metodlarga asoslanib olib borildi:

- Analitik metod – xalqaro tajribalarni o'rganish (Isroil, Niderlandiya va Turkiya kabi davlatlar misolida).

- Statistik tahlil – O'zbekiston qishloq xo'jaligi eksport hajmlari bo'yicha mavjud ma'lumotlarni o'rganish.

- Taqqoslash metodi – raqamlashtirishdan oldingi va keyingi ishlab chiqarish samaradorligini solishtirish.

- Amaliy yondashuv – HUB markazlarini tashkil etishda "klaster tizimi" tajribasidan foydalanish.

1-jadval.

O'zbekistonda qishloq xo'jaligi eksporti (2020–2024 yillar, mln. AQSH dollari)

Yil	Meva-sabzavot eksporti	Paxta tolasi	Tayyor to'qimachilik mahsulotlari	Jami eksport
2020	1200	500	1400	3100
2021	1350	450	1600	3400
2022	1500	400	1800	3700
2023	1700	350	2000	4050
2024	1900	300	2200	4400

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, raqamli texnologiyalarni joriy etish va HUB markazlarini tashkil qilish orqali quyidagi natijalarga erishish mumkin:

- Eksport hajmi oshadi – mahsulotlarni sertifikatlash, saqlash va logistika xarajatlari qisqaradi.

- Fermer daromadlari ko'payadi – to'g'ridan-to'g'ri xaridor bilan bog'lanish imkoniyati yaratiladi.

- Mahsulot sifati nazorat qilinadi – IoT, sun’iy intellekt va GIS texnologiyalari yordamida.

- Yagona elektron platforma – fermer, qayta ishlovchi va eksportchi o’rtasida tezkor ma’lumot almashish.[2]

Qishloq xo’jaligida HUB markazlarini tashkil qilish — bu nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy jihatdan ham katta ahamiyatga ega. HUB markazlari:

- Eksport yo’llarini diversifikatsiya qiladi – yangi bozorlar (Yevropa, Osiyo, Yaqin Sharq) ochiladi.

- Innovatsion xizmatlarni rivojlantiradi – onlayn savdo, elektron sertifikatlash, raqamli monitoring.

- Ish o’rinlari yaratadi – qadoqlash, logistika, IT xizmatlari sohalarida yangi bandlik shakllanadi.[3]

Xalqaro tajriba shuni ko’rsatadiki, Niderlandiya va Isroilda HUB markazlari orqali nafaqat ichki bozor, balki global oziq-ovqat xavfsizligi ham ta’minlanmoqda. O’zbekistonda ham ushbu modelni keng joriy etish agrar sohani yangi bosqichga olib chiqadi.

- Mahsulot eksporti barqaror o’sadi;

- Fermerlar va ishlab chiqaruvchilar uchun yangi imkoniyatlar yaratiladi;

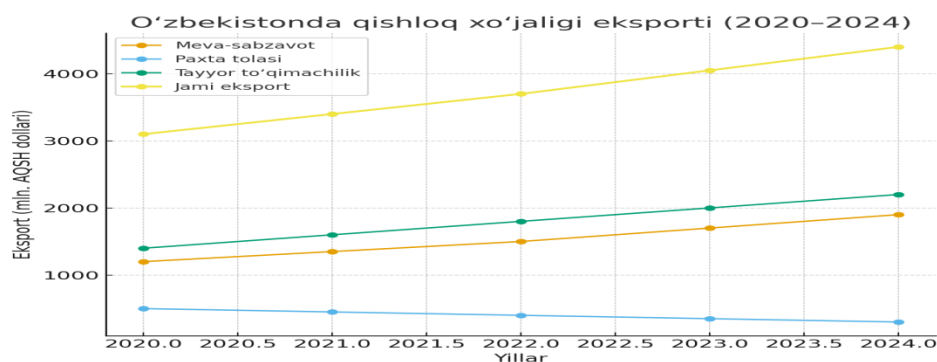
- Xalqaro bozorda raqobatbardoshlik ortadi;

- Innovatsion agrotexnologiyalar tezroq tatbiq qilinadi.

Shu bois, O’zbekistonda HUB markazlarini tashkil qilish agrar siyosatning ustuvor yo’nalishlaridan biri bo’lishi zarur.

Diagramma

Quyidagi diagrammada O’zbekistonda 2020–2024 yillarda qishloq xo’jaligi eksportining o’sishi tasvirlangan:

Manba: Quyidagi rasmda HUB markazining ishlash modeli tasvirlangan:

Adabiyotlar:

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O’zbekiston – 2030” strategiyasi to’g’risidagi farmoni. T.: 2020.

2. O’zbekiston Respublikasi Qishloq xo’jaligi vazirligi rasmiy ma’lumotlari. (www.agro.uz)

3. FAO (Food and Agriculture Organization). Digital Agriculture: Transformation of Agrifood Systems. Rome, 2021.

4. METHODS OF USING MODERN ADVANCED AND VIRTUAL REAL TOOLS IN THE PROCESS OF TEACHING HIGHER EDUCATION, IB Makhamatshoyevich INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM 3 (30), 332-33

INNOVATSION TA'LIM FAOLIYATI JARAYONIDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYALARDAN FOYDALANISH

Saparov Bobur Jumaboy o'g'li

*Toshkent kimyo-texnologiya instituti,
Muhandislik asoslari va mexanika kafedrası
katta o'qituvchisi*

XXI asrda insoniyat hayotining barcha jabhalarida raqamli texnologiyalar chuqur joriy etilmoqda. Xususan, ta'lim tizimi ham raqamli transformatsiyadan mustasno emas. Bugungi globallashuv va raqamli iqtisodiyot sharoitida ta'lim tizimida innovatsion yondashuvlarni joriy etish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, raqamli transformatsiya ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish, interaktivlikni kuchaytirish hamda o'quvchi va talabalarning mustaqil bilim olishini rag'batlantirishda asosiy vosita sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu bois innovatsion ta'lim faoliyatida raqamli texnologiyalarni qo'llash ilmiy jihatdan ham, amaliyot nuqtai nazaridan ham dolzarb masala hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida ta'lim tizimida raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish masalasi davlat siyosati darajasida ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan. Shu bois, innovatsion ta'lim faoliyati jarayonida raqamli transformatsiya masalalarini ilmiy tahlil qilish dolzarb ahamiyat kasb etadi [1-2].

1. Raqamli transformatsiyaning ta'lim jarayonidagi o'rni

Raqamli transformatsiya – bu ta'lim tizimini zamonaviy texnologiyalar asosida tubdan yangilash jarayonidir. U nafaqat yangi texnik vositalarni joriy etish, balki ta'lim falsafasini, metodologiyasini va tashkiliy asoslarini ham o'zgartiradi.

1. Didaktik o'rni

- Raqamli texnologiyalar bilim berish jarayonini interaktiv va individual qiladi.
- Talabalar bilimni o'zlashtirishda passiv emas, balki faol ishtirokchiga aylanadi.
- Sun'iy intellekt asosida ishlab chiqilgan platformalar har bir talabaning bilim darajasiga mos topshiriqlar berib, o'quv jarayonini shaxsiylashtiradi.

2. Metodik o'rni

- An'anaviy dars metodlari blended learning (aralash ta'lim), flipped classroom (teskari sinf), gamifikatsiya kabi innovatsion yondashuvlar bilan boyitiladi.
- Virtual laboratoriyalar yordamida nazariy bilimlar tajriba asosida mustahkamlanadi, bu esa amaliy ko'nikmalarni rivojlantiradi.

3. Ijtimoiy-psixologik o'rni

- Raqamli platformalar orqali talabalar hamkorlikda o'rganish (collaborative learning) muhitiga ega bo'ladilar.
- O'quvchilar mustaqil bilim olish, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.
- Masofaviy ta'lim imkoniyatlari nogironligi bo'lgan shaxslar, uzoq hududlarda yashovchi talabalar uchun ta'limdagi inklyuzivlikni ta'minlaydi.

4. Tashkiliy o'rni

- Raqamli transformatsiya ta'lim muassasalarida boshqaruv tizimini optimallashtiradi: elektron kundaliklar, reyting tizimlari, masofaviy imtihonlar.

- Axborot texnologiyalari ta'lim sifatini baholashda shaffoflikni ta'minlaydi, korrupsiya va subyektivlikni kamaytiradi.

5. Strategik o'rni

- Raqamli ta'lim tizimi mamlakatning inson kapitalini rivojlantirish, global mehnat bozorida raqobatbardosh kadrlar tayyorlashda muhim vosita hisoblanadi.

- "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasida aynan ta'limni raqamlashtirish ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan.

2. Ilmiy tahlil

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, raqamli transformatsiya ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Jumladan:

- AQSh va Yevropa mamlakatlarida raqamli ta'lim platformalaridan foydalanayotgan o'quvchilar an'anaviy usulda ta'lim olayotgan tengdoshlariga qaraganda 20–30% tezroq o'quv materialini o'zlashtirishi kuzatilgan.

- Raqamli texnologiyalar yordamida ta'lim jarayonida o'quvchilarni baholashning obyektivligi ortadi, chunki sun'iy intellekt asosida avtomatik testlash subyektiv omillarni kamaytiradi.

- O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida raqamli texnologiyalarni tatbiq etish bo'yicha olib borilgan tajribaviy ishlar natijasida talabalarning darsga qatnashish faolligi 15% ga, mustaqil ishlash ko'rsatkichlari esa 22% ga oshgani aniqlangan.

- Raqamli transformatsiyaning ta'lim sifatiga ta'siri – bilim o'zlashtirish darajasi, ta'lim samaradorligi, o'quvchilarning mustaqil fikrlash ko'nikmalari haqida statistik ma'lumotlar (xalqaro tadqiqotlar asosida).

- O'zbekiston tajribasi – "Raqamli O'zbekiston – 2030" dasturida ta'lim sohasiga oid qismi, masofaviy ta'lim platformalari (my.edu.uz, Ziyonet, Moodle) imkoniyatlari.

- Xalqaro tajriba – Janubiy Koreya va Finlyandiyada raqamli ta'lim transformatsiyasi jarayonidan qisqa tahlil [3-4].

3. Raqamli transformatsiyaning dolzarb muammolari

- O'qituvchilarning raqamli savodxonlik darajasi yetarli emasligi.
- O'quvchilar uchun teng imkoniyatlar yaratilmaganligi (internet sifati, texnik vositalar yetishmasligi).

- Raqamli kontentni yaratish va uni muntazam yangilashdagi qiyinchiliklar.

- Psixologik muammo: an'anaviy dars shakliga ko'nikkan o'quvchilar va o'qituvchilarning o'zgarishlarga qarshilik ko'rsatishi [5].

4. Raqamli transformatsiyaning istiqbollari

Kelajakda ta'lim tizimida quyidagi yo'nalishlar yanada rivojlanishi kutilmoqda:

- Gibril ta'lim – an'anaviy va masofaviy o'qitish usullarining uyg'unlashuvi.

- Sun'iy intellekt yordamida shaxsiy ta'lim dasturlarini ishlab chiqish.

- Metaverse ta'lim muhitini yaratish – virtual makon orqali global miqyosda ta'lim olish imkoniyati.

- Blokcheyn asosida bilimlarni sertifikatlash tizimini keng joriy etish.

- IoT (Internet of Things) texnologiyalari yordamida laboratoriya ishlarini masofadan turib bajarish [6].

Xulosa va ilmiy-amaliy tavsiyalar

Innovatsion ta'lim faoliyatida raqamli transformatsiyadan foydalanish zamonaviy kadrlar tayyorlashda muhim omil hisoblanadi. Bu jarayon o'quvchilarning bilim olish samaradorligini oshirish, ta'limni individuallashtirish, xalqaro standartlarga moslashish va mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassislar yetishtirish imkonini beradi.

Ilmiy-amaliy tavsiyalar:

1. O'quv dasturlariga STEM fanlari bo'yicha raqamli laboratoriyalarni joriy etish.
2. O'qituvchilar uchun raqamli pedagogika bo'yicha malaka oshirish dasturlarini majburiy qilish.
3. Ta'lim jarayonida sun'iy intellekt asosida baholash tizimini sinovdan o'tkazish.
4. Gamifikatsiya va interaktiv metodlar yordamida talabalar motivatsiyasini oshirish. O'qituvchilarning raqamli kompetensiyasini oshirish bo'yicha maxsus kurslar tashkil etish.
5. Hududlarda barqaror internet va texnik infratuzilmani rivojlantirish.
6. Milliy o'quv dasturlariga mos raqamli kontent yaratish va ularni muntazam yangilab borish.
7. O'quvchilarda media va axborot savodxonligini rivojlantirish orqali ularning mustaqil ta'lim olish salohiyatini kuchaytirish.
8. Ta'lim jarayonida sun'iy intellekt, VR/AR, IoT va Big Data texnologiyalarini bosqichma-bosqich tatbiq etish.
9. Ta'lim tizimida raqamli transformatsiya jarayonlarini baholash uchun ilmiy monitoring va statistik tahlil tizimini joriy etish.
10. Ta'limda axborot xavfsizligi standartlarini joriy etish hamda shaxsiy ma'lumotlarni himoyalash bo'yicha qat'iy chora-tadbirlarni amalga oshirish.

Adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risidagi qarori, 2020.
3. UNESCO. Education in a Digital World: Global Report. – Paris, 2021.
4. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. – Geneva: World Economic Forum, 2016.
5. Jalolov J. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
6. OECD. Digital Education Outlook 2022: Pushing the Frontiers with AI, Blockchain and Robots. – Paris: OECD Publishing, 2022.

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA VA URBANIZATSIYA: HUDUDIY RIVOJLANISHNING ZAMONAVIY YO'NALISHLARI

Numanova Madina Latifqizi

TDIU huzuridagi "O'zbekiston iqtisodiyotini
rivojlantirishning ilmiy asoslari
va muammolari" ilmiy tadqiqot markazi
ilmiy xodimi

Bugungi kunda urbanizatsiya jarayonlari nafaqat yirik shaharlar, balki kichik va o'rta hududlar rivojlanishida ham asosiy omil bo'lib bormoqda. Aholining shaharlarda to'planishi yangi turdagi xizmatlar, transport-logistika tizimi, ekologik barqarorlik hamda ijtimoiy infratuzilma sifatiga bo'lgan talabni oshiradi. Bunday sharoitda

hududlarni boshqarish va samarali rivojlantirish raqamli transformatsiyasiz tasavvur qilib bo'lmaydi.

Urbanizatsiya - bu aholining shahar hududlariga ko'chishi va urban turmush tarzining ustunlashuvi jarayonidir. Bugungi kunda urbanizatsiya nafaqat demografik, balki iqtisodiy, ekologik va raqamli jarayonlar bilan ham uzviy bog'liq.

Raqamli transformatsiya - bu iqtisodiy, ijtimoiy va ma'muriy faoliyat sohalariga raqamli texnologiyalarni chuqur integratsiya qilish jarayoni bo'lib, u boshqaruv samaradorligini oshiradi, resurslardan oqilona foydalanish imkonini yaratadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 11.09.2023-yilda qabul qilingan "O'zbekiston – 2030" strategiyasi tog'risidagi PF-158-son farmonida mamlakatda keng ko'lamli raqamli transformatsiya jarayonlarini amalga oshirish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini iqtisodiyotning barcha sohalariga joriy etish, davlat boshqaruvi va xizmat ko'rsatish tizimida samaradorlikni oshirishni maqsad qilgan. Ushbu strategiya urbanizatsiya jarayonlari bilan bevosita bog'liq bo'lib, hududlarda aholining zichlashuvi, infratuzilma rivojlanishi va yangi turdagi xizmatlarga talabning ortib borishi raqamli yechimlarsiz samarali hal etilishi mumkin emas.

Mazkur strategiyada belgilangan vazifalar hududlarda urbanizatsiya sharoitida raqamli transformatsiyani rivojlantirishning huquqiy asosini mustahkamlaydi. Jumladan, "aqlli shahar" (smart city) loyihalarini amalga oshirish, elektron hukumat tizimlarini kengaytirish, raqamli xizmat ko'rsatish markazlarini joriy etish, ekologik va transport monitoringi kabi yo'nalishlar urbanizatsiya jarayonlarining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. 1-jadvalda raqamli transformatsiyaning asosiy tarkibini ko'rib chiqamiz.

Mazkur jadvalda raqamli transformatsiyaning besh asosiy tarkibiy elementi raqamli infratuzilma, Big Data, sun'iy intellekt (AI), GIS texnologiyalari va IoT tizimlari ko'rsatib o'tilgan. Ularning har biri zamonaviy iqtisodiyotning raqamli o'zgarishida muhim o'rin tutadi.

1-jadval

Raqamli transformatsiyaning asosiy tarkibi

No	Tarkib	Tavsif	Natija
1	Raqamli infratuzilma	Internet, axborot tarmoqlari, bulutli xizmatlar	Yagona raqamli makon
2	Ma'lumotlar boshqaruvi	Katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilish tizimi	Qaror qabul qilishda aniqlik
3	Sun'iy intellekt	Avtomatlashtirilgan tahlil va bashorat	Samaradorlikni oshirish
4	GIS texnologiyalari	Hududiy jarayonlarni fazoviy modellashtirish	Hududiy rejalashtirishni optimallashtirish
5	IOT	Qurilmalararo integratsiya	Real vaqtli monitoring

Manba: Muallifning ilmiy izlanishlari asosida shakllantirilgan

Birinchidan, raqamli infratuzilma barcha boshqa komponentlarning asosidir. Internet tarmoqlari, bulutli xizmatlar, 5G texnologiyasi va ma'lumot uzatish platformalari iqtisodiyotning barcha sohalarida integratsiyani ta'minlaydi.

Ikkinchidan, Big Data texnologiyalari hududiy va sohaviy boshqaruvda aniq qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Ular orqali ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar bo'yicha prognozlash modellari yaratilib, resurslardan samarali foydalanish ta'minlanadi.

Uchinchidan, sun'iy intellekt algoritmlari yordamida urban boshqaruv tizimlari (transport, energiya, xavfsizlik) avtomatlashtirilmoqda. Bu esa inson omilini kamaytirib, tezkorlik va aniqlikni oshiradi.

To'rtinchidan, GIS texnologiyalari fazoviy tahlil va rejalashtirish jarayonlarini tubdan o'zgartirdi. Hududiy ma'lumotlarni vizuallashtirish orqali shaharsozlik, transport tarmoqlari, ekologik monitoring va investitsion loyihalar uchun geografik asos yaratiladi.

Beshinchidan, IoT (Internet of Things) texnologiyalari real vaqt rejimida qurilmalar o'rtasida axborot almashinuvi orqali "aqlli infratuzilma"ni shakllantiradi.

1-jadval tahlili shuni ko'rsatadiki, raqamli transformatsiya bu faqat texnologiyalar majmuasi emas, balki boshqaruv madaniyatining yangilanishi va iqtisodiy faoliyatning raqamli asosga o'tishi jarayonidir. Ushbu komponentlar o'zaro integratsiyada ishlaganda hududiy raqobatbardoshlik va innovatsion o'sish imkoniyatlari sezilarli darajada kengayadi.

Urbanizatsiya jarayoniga ta'sir etuvchi iqtisodiy, ijtimoiy, ekologik va raqamli omillar mavjud. Ushbu omillar bir-biri bilan uzviy bog'langan bo'lib, ular shaharlarning o'sish sur'ati va sifatini belgilovchi asosiy determinantlar hisoblanadi.

Iqtisodiy omillar urbanizatsiyaning bosh harakatlantiruvchi kuchi sifatida maydongachiqadi. Ish o'rinlarining ko'pligi, sanoat zonalar va xizmatlar sektorining rivojlanishi aholining shahar markazlariga oqimini kuchaytiradi. Masalan, Toshkent, Samarqand va Farg'ona kabi markazlarda iqtisodiy faol aholi ulushi 70 foizdan ortiqni tashkil etadi. Ijtimoiy omillar ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat va infratuzilmaning rivoji bilan chambarchas bog'liq. Bu omillar shahar hayotining sifatini oshiradi va aholi uchun jozibadorlikni kuchaytiradi.

Ekologik omillar urbanizatsiyaning barqarorligi nuqtayi nazaridan muhim ahamiyatga ega. Resurslar tanqisligi, chiqindilar muammosi va havo ifloslanishi yangi ekologik siyosatni talab etmoqda. Shu bois, "yashil shahar" konsepsiyalari — energiya tejamkor binolar, chiqindi qayta ishlash, yashil zonalar kengaytirilmoqda.

Raqamli omillar urbanizatsiyaning yangi bosqichini belgilab beradi. Onlayn xizmatlar, elektron boshqaruv, raqamli transport tizimlari va smart-infratuzilma orqali shahar hayotining barcha jabhalari optimallashtirilmoqda[2].

O'zbekiston sharoitida Toshkent, Samarqand, Buxoro va Namangan kabi shaharlar urbanizatsiyaning yetakchi o'choqlariga aylangan bo'lib, ularning iqtisodiy o'sishi raqamli infratuzilmaning jadal kengayishi bilan bog'liq.

Raqamli transformatsiya urbanizatsiyaning yangi sifat bosqichiga olib chiqmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 18.01.2019-yildagi O'zbekiston Respublikasida "Aqlli shahar" texnologiyalarini joriy etish Konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi 48-son qarorida "aqlli shahar" modeli orqali boshqaruv, transport, ekologiya va xizmatlar tizimlari raqamlashtirish ko'zda tutilgan edi[3]. Raqamli transformatsiya urbanizatsiya jarayonida uchraydigan muammolarni hal etishda keng imkoniyat yaratadi. Jumladan, "aqlli shahar" (smart city) konsepsiyasi orqali transport oqimlarini boshqarish, energetika resurslaridan oqilona foydalanish, raqamli sog'liqni saqlash xizmatlarini yo'lga qo'yish, ekologik monitoringni amalga oshirish mumkin.

2-jadval

"Aqlli shahar" konsepsiyasining asosiy yo'nalishlar

Yo'nalish	Amaliy yechim	Kutilayotgan natija

Aqilli boshqaruv	Elektron hukumat, e-ma'muriyat	Shaffoflik va tezkorlik
Aqilli transport	GPS, IOT, smart parking	Harakatni optimallashtirish
Aqilli energetika	Smart grid tizimlari	Energiya tejash
Aqilli ekologiya	Monitoring tizimlari, GIS	Atrof-muhitni muhofaza qilish
Aqilli iqtisodiyot	Raqamli xizmatlar, startaplar	Innovatsion o'sish

Manba: Muallifning ilmiy izlanishlari asosida shakllantirilgan

Shuningdek, hududlarda raqamli xizmatlar tizimining kengayishi mahalliy aholining turmush sifatini yaxshilash bilan birga, iqtisodiy faoliyatning samaradorligini oshiradi. 2-jadvalda “Aqlli shahar” konsepsiyasining asosiy yo‘nalishlarini ko‘rib chiqamiz.

Aqlli boshqaruv – davlat va shahar boshqaruvi tizimlariga raqamli platformalar joriy etish orqali shaffoflik, hisobdorlik va tezkorlikni ta‘minlaydi. Masalan, Toshkent shahrida “my.gov.uz” portali orqali 400 dan ortiq xizmatlar onlayn tarzda ko‘rsatilmoqda.

Aqlli transport – GPS tizimlari, smart parking, avtomatlashtirilgan yo‘l harakati boshqaruvi orqali transport yuklarni kamaytiradi. Toshkent va Samarqand shaharlarida raqamli avtobus monitoringi joriy etilgan.

Aqlli energetika – energiya tejankor tizimlar va smart-grid texnologiyalar orqali energiya sarfini kamaytirish imkonini beradi. Bu, ayniqsa, yashil iqtisodiyot tamoyillarini amalga oshirishda muhim.

Aqlli ekologiya – GIS va IoT asosida atrof-muhit monitoringini amalga oshiradi, havoning ifloslanish darajasini onlayn kuzatish imkonini beradi. O‘zbekistonning ayrim yirik shaharlarida “EcoGIS” loyihasi sinov tariqasida yo‘lga qo‘yilgan.

Aqlli iqtisodiyot – raqamli startaplar, elektron tijorat, IT-klasterlar va innovatsion texnoparklar orqali yangi ish o‘rinlarini yaratadi. Toshkent shahridagi IT Park bu borada muvaffaqiyatli namuna bo‘lib xizmat qilmoqda. 3-jadvaldan ko‘rinadiki, “aqlli shahar” modeli urban rivojlanishni kompleks ravishda optimallashtiradi. Har bir yo‘nalish o‘zaro bog‘liq holda ishlaganda, u barqaror, ekologik xavfsiz va inson markazli urban muhitni yaratadi.

O‘zbekiston sharoitida urbanizatsiya sur‘atlari yildan-yilga ortib bormoqda. Shu sababli hududiy rivojlanishda raqamli texnologiyalarni joriy etish nafaqat davlat boshqaruvi, balki xususiy sektor uchun ham ustuvor yo‘nalish hisoblanadi. Xususan, elektron hukumat tizimlari, raqamli xizmat ko‘rsatish markazlari, elektron savdo platformalari va raqamli infratuzilma loyihalari urbanizatsiya bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ularni samarali uyg‘unlashtirish hududlarning raqobatbardoshligini oshiradi.

Raqamli transformatsiya va urbanizatsiya jarayonlari bir-birini to‘ldiruvchi hamda qo‘llab-quvvatlovchi omillardir. Ularning o‘zaro uyg‘unligi hududiy rivojlanishda yangi imkoniyatlarni ochadi, mahsulot va xizmatlar sifatini oshiradi hamda aholining farovon hayot kechirishiga xizmat qiladi. Shunday qilib, zamonaviy hududiy rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishda raqamli transformatsiya va urbanizatsiyaning sinergiyasini ta‘minlash muhim vazifalardan biridir.

Adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 11.09.2023 yil “O‘zbekiston –2030” strategiyasi to‘g‘risidagi PF-158-son farmoni. <https://lex.uz/ru/docs/-6600413>

2. UN-Habitat (2023). World Cities Report 2023: Enabling Digital Urban Transformation. https://urbanoctober.unhabitat.org/sites/default/files/2024-09/UO%20Report%202023_0.pdf

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 18.01.2019 yildagi O'zbekiston Respublikasida "Aqlli shahar" texnologiyalarini joriy etish Konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi 48-son qarori. <https://lex.uz/ru/docs/-4171067>

РАЗВИТИЕ «УМНЫХ ГОРОДОВ» КАК ЭЛЕМЕНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ЦИФРОВОЙ СТРАТЕГИИ

Муртазин Эмиль Рустамович

старший преподаватель Джизакский политехнический институт

Эсонбоев Асилбек Тулкин угли

Студент группы 440-22 РУиО, Джизакского политехнического института

В XXI веке цифровые технологии становятся ключевым фактором социально-экономического развития государств. Государственная политика всё активнее ориентируется на цифровую трансформацию, направленную на повышение эффективности управления и улучшение качества жизни граждан. Одним из приоритетных направлений цифровой стратегии в мире и в Узбекистане является создание и развитие «умных городов».

Понятие «умный город» объединяет использование современных технологий — интернета вещей, больших данных, искусственного интеллекта и автоматизации — для решения городских задач. Цифровизация городского пространства позволяет более рационально использовать ресурсы, улучшать транспортную систему, повышать уровень безопасности и комфорта жителей.

Для Узбекистана развитие «умных городов» является важным шагом на пути к построению современной цифровой экономики, отвечающей мировым стандартам. Это направление отражено в стратегических документах страны, таких как Стратегия “Цифровой Узбекистан – 2030”, где особое внимание уделяется цифровизации инфраструктуры и городской среды.

Сущность и цели концепции «умного города»

Основная цель создания «умных городов» — повышение качества жизни граждан за счёт внедрения цифровых технологий в управление городом. В основе концепции лежат следующие принципы:

- интеграция цифровых решений во все сферы городской жизни — транспорт, образование, здравоохранение, безопасность, энергетику;
- доступность государственных и муниципальных услуг в электронном виде;
- использование данных и аналитики для принятия управленческих решений;

- участие граждан в развитии городской среды через цифровые платформы.

Таким образом, «умный город» — это не просто внедрение технологий, а новая модель взаимодействия власти, бизнеса и общества.

Государственная политика Узбекистана в сфере цифровой трансформации

Государственная стратегия цифрового развития Узбекистана ориентирована на внедрение инноваций в систему управления и развитие цифровой инфраструктуры. В рамках программы «Цифровой Узбекистан – 2030» реализуются проекты, направленные на развитие электронного правительства,

создание интеллектуальных транспортных систем, внедрение «умных» коммунальных технологий и повышение цифровой грамотности населения.

Одним из направлений государственной политики является поддержка пилотных проектов «умных городов». Например, в Ташкенте внедряются системы интеллектуального видеонаблюдения и управления дорожным движением, развивается сервис «Безопасный город». В Самарканде и Бухаре реализуются проекты по цифровизации туристических зон, установке «умных» датчиков освещения и экологического мониторинга.

Эти инициативы позволяют улучшить управление транспортом, энергопотреблением, водоснабжением и безопасностью, что в итоге способствует устойчивому развитию городов.

Экосистема цифрового города и роль государства

Государство выступает основным координатором цифровой трансформации, формируя благоприятные условия для взаимодействия всех участников экосистемы — органов власти, частных IT-компаний, образовательных учреждений и граждан.

Создание экосистемы «умного города» требует:

- развитой цифровой инфраструктуры (скоростного интернета, сетей 5G, центров обработки данных);
- нормативно-правовой базы, обеспечивающей кибербезопасность и защиту персональных данных;
- кадрового потенциала, включая IT-специалистов и аналитиков данных;
- цифровой культуры граждан, чтобы население активно пользовалось новыми возможностями.

В Узбекистане активно развивается система электронных государственных услуг, которая является важной частью цифровой экосистемы. Платформа mu.gov.uz позволяет гражданам получать множество услуг онлайн — от регистрации документов до оплаты коммунальных счетов.

Проблемы и перспективы развития

Несмотря на успехи, развитие «умных городов» сталкивается с рядом проблем. Среди них — ограниченные инвестиции в цифровую инфраструктуру, нехватка квалифицированных специалистов, а также недостаточный уровень цифровой грамотности у части населения. Кроме того, остаются нерешёнными вопросы защиты данных и обеспечения устойчивости цифровых систем.

Перспективы развития связаны с расширением сети 5G, внедрением искусственного интеллекта в управление городскими системами, развитием цифровых платформ для гражданского участия и интеграцией умных решений на уровне регионов. В долгосрочной перспективе «умные города» могут стать основой для устойчивого и эффективного государственного управления.

Заключение

Развитие «умных городов» является неотъемлемым элементом государственной цифровой стратегии Узбекистана. Этот процесс объединяет технологии, инфраструктуру и социальные инициативы, направленные на повышение качества жизни граждан и модернизацию системы управления.

Реализация концепции «умных городов» требует комплексного подхода, включающего координацию государственных структур, поддержку инновационных компаний и активное участие граждан. Только при таком

взаимодействии цифровая трансформация принесёт реальные результаты и станет основой для устойчивого развития страны в будущем.

Литературы:

1. Каршибоев, Ш. А., Муртазин, Э. Р., & Файзуллаев, М. (2023). Использование солнечной энергии. *Экономика и социум*, (4-1 (107)), 678-681.
2. Эмиль, М. (2023). Области знаний для робототехнического проектирования. *Mexatronika va robototexnika: muammolar va rivojlantirish istiqbollari*, 1(1), 18-20.
3. Кузиев, Б., & Муртазин, Э. (2024). Кибербезопасность в эпоху облачных вычислений: вызовы и способы защиты. *Sambhram xabarnomasi*, 1(1), 101-103.
4. Петров, Р. И., & Муртазин, Э. Р. (2024). Эффективные стратегии использования технологий для улучшения образования и поддержки молодежных инициатив. *University Research Base*, 519-521.
5. Муртазин, Э. Р., & Петров, Р. И. (2024). Биоэнергетика в сельском хозяйстве: переход к возобновляемым источникам энергии. *Аграрная наука на Севере-сельскому хозяйству*, (VI), 92-94.
6. Петров, Р. И., & Муртазин, Э. Р. (2024). Безопасность и защита от радиочастотных и электромагнитных излучений: современные вызовы и решения. *Academic research in educational sciences*, (2), 167-169.
7. Дрозденский, С., & Муртазин, Э. (2024). Солнечные батареи: путь к беспроводной энергии. *Экономика и социум*, (4-1 (119)), 855-858.

ВЛИЯНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И АВТОМАТИЗАЦИИ НА ТРАНСФОРМАЦИЮ МЕСТНОГО ПРОИЗВОДСТВА

Мухамадиева Кибриё Баходировна

*Преподаватель кафедры «Современные информационные технологии»
Узбекский государственный университет мировых языков*

Современный промышленный сектор переживает глубокую трансформацию под воздействием глобальной экономики, изменчивых рыночных условий и нестабильности цепочек поставок. В таких условиях вопрос уже не сводится к тому, как производить больше, а заключается в том, как производить умнее, гибче и эффективнее. Интеграция искусственного интеллекта (ИИ) и автоматизированных систем становится не абстрактной футурологической идеей, а насущной необходимостью, определяющей конкурентоспособность предприятий как на внутреннем, так и на международном рынках.

Основные направления применения ИИ и автоматизации

Искусственный интеллект в промышленности выходит за рамки простой замены человеческого труда машинами. Это инструмент анализа, прогнозирования и оптимизации, открывающий новые горизонты в управлении производственными процессами.

Одним из ключевых направлений является оптимизация производственных процессов. Использование предиктивного обслуживания позволяет предотвращать сбои за счет анализа данных с датчиков, что минимизирует простои и продлевает срок эксплуатации оборудования. Интеллектуальные алгоритмы также находят применение в управлении цепочками поставок, обеспечивая точное прогнозирование спроса и сокращая издержки[3]. Существенное значение имеет энергоэффективность: «умные» системы

способны регулировать потребление электроэнергии в реальном времени, снижая издержки и повышая устойчивость производства.

Вторая важная сфера — это контроль качества. Автоматизированные системы с элементами компьютерного зрения позволяют достигать точности, недоступной человеческому глазу. Камеры высокого разрешения и нейросетевые алгоритмы выявляют малейшие дефекты продукции, предотвращая попадание брака к потребителю.

Третьим направлением выступает гибкость и кастомизация производственных процессов. Современный рынок требует персонализированной продукции, и именно ИИ позволяет реализовать это требование. Роботизированные манипуляторы и технологии 3D-печати, управляемые интеллектуальными алгоритмами, обеспечивают быструю перенастройку линий под индивидуальные заказы[1].

Вызовы и перспективы для местных производителей

Для местных предприятий внедрение ИИ становится стратегическим фактором выживания и роста. Автоматизация снижает себестоимость продукции, повышает её качество и открывает выход на международные рынки. Однако внедрение технологий трансформирует рынок труда: снижается потребность в низкоквалифицированной рабочей силе, но возникает спрос на специалистов нового поколения — инженеров-робототехников, аналитиков данных, операторов автоматизированных линий и техников по обслуживанию «умного» оборудования[1].

Первое и наиболее очевидное влияние ИИ ощущается в фундаментальной оптимизации всех производственных процессов. Вместо реагирования на уже случившиеся проблемы, интеллектуальные системы позволяют работать на опережение. Ярким примером является предиктивное обслуживание оборудования: анализируя данные с датчиков, таких как вибрация или температура, ИИ-алгоритмы предсказывают возможный сбой техники за недели до его возникновения. Это позволяет планировать техническое обслуживание, избегать дорогостоящих простоев и значительно продлевать срок службы станков. Параллельно ИИ трансформирует управление цепочками поставок, анализируя рыночные тенденции для прогнозирования спроса и оптимизации закупок сырья. В результате снижаются затраты на хранение и исключается как дефицит, так и излишки продукции. Кроме того, «умные» системы способны в реальном времени регулировать потребление электроэнергии оборудованием, что напрямую ведет к сокращению операционных расходов. Таким образом, повысив внутреннюю эффективность, производитель может направить ресурсы на улучшение самого продукта.

От конвейера к смарт-производству: Качество, гибкость и компьютерное зрение с ИИ После оптимизации внутренних процессов следующим логическим шагом становится кардинальное повышение качества выпускаемой продукции[3]. Именно здесь на сцену выходит одна из самых мощных технологий — компьютерное зрение, усиленное искусственным интеллектом.

Чтобы понять его роль, можно использовать простую аналогию: камера на производственной линии — это «глаз», а искусственный интеллект — «мозг». Без ИИ камера может лишь транслировать картинку. Но с ИИ система не просто

«видит», а понимает, что именно она видит. Нейронные сети, обученные на тысячах примеров продукции, выполняют задачи, недоступные человеку[2]:

1. Человеческий глаз, каким бы тренированным он ни был, устает и может допускать ошибки. Современные системы компьютерного зрения лишены этого недостатка. Высокоточные камеры способны мгновенно обнаружить микротрещины в автомобильных деталях, отклонения в оттенке цвета на текстильной фабрике, неровности сварного шва или микроскопические ошибки в сборке электроники прямо на конвейере. Точность таких систем достигает 99,9%, что гарантирует соответствие самым строгим мировым стандартам.

2. не просто находит дефект, но и точно очерчивает его границы (сегментирует), измеряет его размер, глубину и определяет степень критичности. Это позволяет не просто отбраковывать изделие, а собирать ценную статистику, чтобы понять и устранить причину возникновения брака на предыдущих этапах.

3. Компьютерное зрение также следит за правильностью выполнения сборочных операций, направляет роботизированные манипуляторы и контролирует безопасность в цеху, например, проверяя, используют ли работники средства индивидуальной защиты.

Именно ИИ на базе глубокого обучения (Deer Learning) делает эту технологию такой мощной. В отличие от старых систем, которые работали по жестким, заранее запрограммированным правилам, современные нейросети самостоятельно обучаются на примерах «хорошей» и «бракованной» продукции, адаптируясь к новым видам изделий и дефектов.

Помимо безупречного качества, ИИ дает и гибкость. Современный потребитель все чаще требует персонализированный продукт. Автоматизированные системы, управляемые ИИ, позволяют быстро и без значительных затрат перенастраивать производственные линии под выпуск малых партий кастомизированной продукции. Такая трансформация от массового производства к «умному» и гибкому открывает новые рыночные ниши, но такой уровень автоматизации и «сверхчеловеческого» контроля неизбежно ставит вопрос о роли человека в этом новом технологическом укладе.

Практические шаги для внедрения

Интеграция ИИ не обязательно требует многомиллионных вложений на старте. Начать можно с малого:

1. Провести аудит: Определить наиболее проблемные и трудозатратные участки производства, где автоматизация даст максимальный эффект.

2. Запустить пилотный проект: Внедрить одну технологию на ограниченном участке, например, систему компьютерного зрения для контроля качества на одной линии.

3. Использовать облачные решения: Многие ИИ-сервисы доступны по подписке (SaaS), что снижает начальные затраты на оборудование и программное обеспечение.

4. Инвестировать в людей: Начать программы обучения для текущих сотрудников, готовя их к работе с новыми технологиями.

Заключение

Использование искусственного интеллекта и автоматизации в производстве перестало быть модным трендом и превратилось в жизненно важный фактор экономического развития. Предприятия, которые начинают внедрять интеллектуальные технологии сегодня, формируют стратегическое преимущество на годы вперед, обеспечивая себе устойчивое положение в условиях глобальной конкуренции. Те же, кто продолжает полагаться на устаревшие методы, рискуют потерять позиции и оказаться на периферии рынка. Будущее местного производства связано не только с автоматизацией, но и с интеллектуализацией, где гармоничное сочетание технологий и человеческого потенциала становится ключевым фактором успеха.

Литературы:

1 Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2023). *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*. W. W. Norton & Company.

2 Davenport, T. H. (2025). *The AI Advantage: How to Put the Artificial Intelligence Revolution to Work*. MIT Press.

3 World Economic Forum. (2024). *The Future of Jobs Report 2024: Navigating the New Labor Market*. Geneva: World Economic Forum.

TURKIY DAVLATLARDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYANING MADANIY MAHSULOT VA XIZMATLARGA TA'SIRI (O'ZBEKISTON, TURKIYA VA OZARBAYJON MISOLIDA)

Najmidinova Guzal Axlitdinovna
Buxoro Davlat Universiteti

So'nggi yillarda raqamli texnologiyalar jadal sur'atlarda rivojlanib, turkiy mamlakatlar madaniy hayotiga ham chuqur kirib keldi. O'zbekiston, Turkiya va Ozarbayjon o'z hududlarida raqamli iqtisodiyot, elektron hukumat va madaniy xizmatlarni modernizatsiya qilish siyosatini faol olib bormoqda. Ushbu jarayon nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy-psixologik sohalarda ham muhim o'zgarishlarni yuzaga keltirdi [1; 3; 4].

O'zbekiston "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasi doirasida madaniy xizmatlarni raqamlashtirishni davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilagan. Ushbu strategiya asosida "E-Madaniyat" platformasi, onlayn muzeylar, elektron kutubxonalar va virtual ko'rgazmalar tizimi yaratildi. Bu raqamli loyihalar milliy madaniy merosni keng jamoatchilik orasida targ'ib qilish, shuningdek, yosh avlodning milliy o'zligini zamonaviy texnologiyalar orqali qayta anglashiga xizmat qilmoqda [3].

Biroq bu jarayonning ijtimoiy-psixologik oqibatlari ham mavjud. Xususan, global kontent oqimlari fonida madaniy identifikatsiya ziddiyatlari, ya'ni *madaniy dissonans* holatlari kuchaymoqda. Yoshlar ko'pincha o'z milliy qadriyatlari bilan global madaniyat o'rtasidagi nomuvofiqlikni his etishadi. Shu sababli raqamli madaniyatni rivojlantirishda psixologik moslik, tarbiyaviy yondashuv va ijtimoiy birdamlikni saqlash muhim omil sifatida qaralmoqda [4].

Turkiyada "Dijital Türkiye" dasturi raqamli madaniyatni shakllantirish bilan bir qatorda, ruhiy salomatlikni mustahkamlashga qaratilgan ijtimoiy-psixologik loyihalarni ham o'z ichiga oladi. Dastur doirasida madaniy merosning raqamlashtirilishi, onlayn

psixologik maslahat markazlari va madaniy terapiya platformalari integratsiyalashgan tarzda amalga oshirilmoqda [6; 7].

Turk olimlari R. Aşkın va İ. Yıldız olib borgan tadqiqotlar natijalariga ko'ra, madaniy identitetni raqamli shaklda ifoda etish insonning o'zlik hissini mustahkamlashga yordam beradi. Shu bilan birga, ular raqamli muhitda begonalashuv xavfini kamaytirish uchun madaniy kontekstni, ya'ni milliy an'ana va qadriyatlar asosini saqlab qolish zarurligini ta'kidlaydilar [7; 8].

Bu yondashuv raqamli psixologiyani madaniyat bilan uyg'unligini ta'minlab, inson salomatligini qo'llab-quvvatlovchi model sifatida shakllanmoqda.

Ozərbayjon "Smart Nation 2030" strategiyasi doirasida madaniyat va raqamli iqtisodiyot integratsiyasini milliy taraqqiyotning muhim yo'nalishiga aylantirgan. "Mədəniyyət portalı" orqali milliy san'at, adabiyot, xalq og'zaki ijodi va tarixiy obidalar haqidagi ma'lumotlar interaktiv tarzda taqdim etilmoqda. Bu platforma madaniyatni iqtisodiy resurs sifatida shakllantirib, raqamli turizm va ijodiy industriyalar rivojiga zamin yaratmoqda [9].

Ushbu model Ozarbayjonning ijtimoiy hayotida ham ijobiy o'zgarishlarni keltirib chiqarmoqda. Jumladan, yangi ish o'rinlari yaratilmoqda, yoshlarning madaniy faolligi ortmoqda, milliy o'zlik raqamli formatda qayta tiklanmoqda. Biroq olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bu jarayonda ijtimoiy-psixologik muvozanatni saqlab qolish uchun raqamli kontentni *axloqiy va ma'naviy filtrlash mexanizmlarini* takomillashtirish zarur [5; 9].

Umuman olganda, O'zbekiston, Turkiya va Ozarbayjon tajribasi shuni ko'rsatadiki, raqamli transformatsiya turkiy xalqlar madaniyati rivojlanishining yangi bosqichini boshlab berdi. Ammo bu jarayonning barqarorligi milliy o'zlik, madaniy qadriyatlar va psixologik barqarorlikni saqlash bilan chambarchas bog'liqdir. Shu sababli, raqamli madaniyatni rivojlantirishda texnologik innovatsiyalar bilan bir qatorda inson omilini, ya'ni madaniy-psixologik moslashuvni ham markazga qo'yish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ushbu uch davlat tajribasi shuni ko'rsatadiki, raqamli madaniyatning muvaffaqiyati madaniy identitet va psixologik barqarorlikni uyg'un holda rivojlantirishga bog'liq.

O'zbekiston, Turkiya va Ozarbayjon tajribasi asosida quyidagi xulosalar chiqarish mumkin:

1. Raqamli madaniyat siyosati hududiy barqarorlik va ijtimoiy integratsiyaning asosiy omillaridan biridir;
2. Madaniy mahsulot va xizmatlarni raqamlashtirishda psixologik va ijtimoiy omillarni hisobga olish zarur;
3. Raqamli platformalarda milliy identifikatsiyani mustahkamlovchi kontent yaratish muhim;
4. Madaniyat va raqamli iqtisodiyot o'rtasidagi sinergiyani ta'minlash uchun O'zbekiston, Turkiya va Ozarbayjon o'rtasida hamkorlik mexanizmlarini kuchaytirish lozim.

Adabiyotlar:

1. Явуз Э.Г. Формирование культуры у тюркских народов. — Москва: Наука, 2010. — 215 с.
2. Özen Y. Türk Halklarının Kültürel Değerleri ve Kimlik Sorunu. — Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2016. — 188 s.

3. *United Nations ESCAP. Digital Transformation of Uzbekistan Promotes Regional Integration in Central Asia.* — *Bangkok: UN ESCAP, 2023.* — 54 p.
4. *Namangan Davlat Universiteti. Ijtimoiy-madaniy faoliyat tarixi, nazariyasi va uslubi.* — *Namangan: NamDU nashriyoti, 2020.* — 210 b.
5. *Quliyev A. Azərbaycan mədəniyyətinin rəqəmsal transformasiyası.* — *Bakı: Elm və Təhsil, 2022.* — 175 s.
6. *Kunuroglu F., et al. Psychosocial Adaptation of Turkish Return Migrants: Identity Conflict and Mental Health.* // *International Journal of Intercultural Relations.* — 2018. — Vol. 66. — P. 30–40.
7. *Aşkın R. Culture and Mental Health: A Turkish Perspective.* // *Turkish Journal of Psychiatry.* — 2018. — №29(2). — C. 45–59.
8. *Yıldız İ. Cultural Differences in Diagnosis and Treatment Perceptions.* — *Istanbul: Marmara University Press, 2021.* — 132 p.
9. *Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi. Mədəniyyətin rəqəmsallaşdırılması üzrə Dövlət Proqramı 2021–2025.* — *Bakı: Rəsmi nəşr, 2021.* — 82 s.

INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDAAHOLINING DEMOGRAFIK RIVOJLANISHI (JONDOR TUMANI MISOLIDA)

Omanova Kamola Botir qizi

O'ZMU Iqtisodiy va ijtimoiy geografiya kafedrası o'qituvchisi
ORCID: 0009-0003-1371-2509

Muhiddinova Mexrangiz Mehriddin qizi

O'ZMU Geografiya va geoaxborot tizimlari fakulteti
Geografiya yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Aholi geografiyasi – bu muayyan hududda yashovchi aholining soni, tarkibi, joylashuvi hamda ijtimoiy-iqtisodiy faoliyatini o'rganadigan fan sohasi hisoblanadi. Aholi hududining tabiiy sharoiti, xo'jalik faoliyati va infratuzilma rivoji bilan chambarchas bog'liqdir. Shu bois, har bir hududning aholi geografiyasini o'rganish, u yerdagi ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni to'g'ri tushunish va kelajakdagi rivojlanishi istiqbollari belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur tadqiqot Buxoro viloyati Jondor tumani misolida aholi geografiyasini o'rganishga bag'ishlanadi. Tuman o'zining tabiiy sharoiti, iqtisodiy imkoniyatlari, transport qulayliklari va ijtimoiy infratuzilmasi bilan aholi soni va joylashuviga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois tumanning demografik holatini tahlil qilish orqali aholi sonining o'sishi, tarkibiy xususiyatlari va migratsiya jarayonlarini yaxshiroq tushunish mumkin.

Jondor tumani Buxoro viloyatining o'ziga xos va tarixiy hududlaridan biri bo'lib, uning aholisi ham o'ziga xos demografik xususiyatlarga ega. Aholi har bir hudud taraqqiyotining asosiy harakatlantiruvchi kuchi bo'lib, ularning demografik va etnik xususiyatlarini o'rganish hududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish tendensiyalarini tushunishda muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Shuningdek, Jondor tumanining ham aholi soni va uning dinamikasi tuman rivojlanishining muhim ko'rsatkichlaridan biri bo'lib xizmat qiladi.

Jondor tumani 1935-yil 17-yanvarda birinchi marotaba tashkil etilgan va 1962-yil 24-dekabrda Buxoro va Romitan tumanlari tarkibiga qo'shib yuborilgan. 1967-yil 9-yanvarda esa qayta tuzilgan. Jondor tumani janubi-g'arbdan Olot, Qorako'l tumanlari bilan chegaradosh. Maydoni 5,17 ming km². Tumanda 9 ta shaharcha, 13 ta qishloq fuqarolar yig'ini bor.

Tumanning umumiy aholisi 2025-yil 1-iyuldagi ma'lumotlarga ko'ra, 189 851 kishini tashkil qilib, viloyat aholisining 9 foizini o'zida jamlagan. Aholisi soniga ko'ra, G'ijduvon tumani va Buxoro shahridan keyin 3-o'rinda turadi. Bundan zichlikni hisoblab chiqsak, 1 km² ga 36,7 kishi to'g'ri keladi. Bu O'zbekiston Respublikasi va Buxoro viloyatiga nisbatan ancha past ko'rsatkich bo'lib, tuman hududining asosiy qismi cho'ldan iboratligi aholisi joylanishiga ta'sir ko'rsatadi.

1-jadval.

Buxoro viloyatidagi aholi soni bo'yicha eng katta 3 ta tumanning shahar aholisi ulushi, 2025-yil.

T/r	Hududlar	Aholi soni, kishi	Shahar aholisi ulushi, foizda
1.	Buxoro viloyati	2 089 378	36,8%
2.	Buxoro shahar	302 420	91%
3.	G'ijduvon tumani	329 159	29%
4.	Jondor tumani	189 851	19,2%

Manba: www.Buxstat.uz ma'lumotlari asosida tayyorlandi.

Tumandagi urbanizatsiya darajasi qariyb, 19,2 % ni tashkil etadi. Bunday ko'rsatkich nafaqat respublika balki, viloyat ko'rsatkichidan ham anchaga past. Buning asosiy sababi hududdan tranzit yo'llarning o'tmaganligi, tuman xo'jaligi asosan qishloq xo'jaligiga ixtisoslashganligi sababli undagi aholining ko'payishi ham tezlashgan. Odatda, shahar joylarda qishloq joylarga nisbatan aholining tabiiy ko'payishi past. Agar, 2014-yilda tuman aholisi 155 100 kishini tashkil qilgan bo'lsa, shundan 30 200 kishi yoki jami aholining 19,4 foizi shaharlarda istiqomat qilgan. Bundan xulosa qilish mumkinki, ayni paytda tuman aholisining katta qismi qishloqlarda istiqomat qilish bilan birga tabiiy ko'payishiga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Qishloqdagi ayollar ma'lumotlilikining pastligi, an'anaviy ko'p farzandlilik, qishloq aholi sonining shahar aholisiga nisbatan ko'pligi qishloq aholisining oshishiga katta hissa qo'shadi.

Yosh-jins tarkibiga ko'ra, 2024-yil 1-yanvar ma'lumotlariga asosan, bolalar (ya'ni 0-15 yosh oralig'idagi) 56 689 kishi, mehnatga yaroqli aholi (16-60 yosh oralig'idagi) 109 258 kishi, keksalar (60 yoshdan oshgan) 19 584 kishini tashkil etadi. Jami aholi tarkibida mehnatga layoqatli aholining salmog'i yuqori bo'lishi tuman miqyosida mehnat resurslarining shakllanishi va rivojlanish darajasi yuqoriligini ko'rsatadi. Bu holat hududda iqtisodiy faollikning oshishiga, ishlab chiqarish jarayonlarining barqarorligiga hamda mehnat bozorining samarali faoliyat yuritishiga zamin yaratadi. Jami tug'ilganlar soni 2024-yil 1-yanvar holatiga ko'ra, Jondor tumanida 4 408 nafar, shundan 2 270 nafar o'g'il bolalar, 2 138 nafar qiz bolalar tug'ilgan. O'lganlar soni esa 2024-yil 1-yanvar holatiga ko'ra 749 nafar bo'lsa shundan 337 nafari ayollar, 412 nafarini erkaklar tashkil etadi. Bundan kelib chiqadiki, tug'ilganlar orasidagi o'g'il bolalarning yuqoriligi, o'limdagi erkaklarning sonini ham oshiradi.

Shuningdek, aholining yosh-jins tarkibi ham aholining rivojlanishiga o'z ta'sirini ko'rsatmay qo'ymaydi. Shu bois, tuman aholisining jinsiy va yosh tarkiblarini ham keltirib o'tish o'rinli. Tuman aholisining 49,7 foizi erkaklar, 50,3 foizi ayollardan iborat. Ayollar sonining erkaklarga nisbatan biroz yuqoriligi bir necha demografik omillar bilan izohlanadi. Avvalo, bu holat tabiiy demografik qonuniyat bilan bog'liq bo'lib, ko'pchilik

hududlarda ayollar umrining o'rtacha davomiyligi ieraklarnikiga nisbatan yuqori bo'ladi. Erkaklar orasida ishlab chiqarish, transport va qurilish kabi jismoniy mehnat talab qiluvchi sohalarda bandlik yuqori bo'lgani sababli, mehnat faoliyati bilan sog'liq xavflari ularning umr davomiyligi qisqartiradi. Shuningdek, tuman aholisi orasida tashqi mehnat migratsiyasiga asosan erkaklar jalb etilganligi ham vaqtincha jinsiy nisbatan tafovutni keltirib chiqaradi.

Tumandagi migratsiya saldosi ham manfiy bo'lib, 2024-yil ma'lumotiga ko'ra yiliga 329 kishi ko'chib kelsa, 697 kishi ko'chib ketgan. Migratsiya saldosi esa -368 ni tashkil etadi. Ish o'rinlarining yetishmasligi, daromad pastligi, oliy ta'lim muassasalarining yo'qligi sababli yoshlarning o'qish maqsadida ketishi kabi omillar migratsiya jarayonining kuchayishiga olib keladi.

Jondor tumani Buxoro viloyatining qadimiy hududi bo'lib, uning etnik tarkibi ham ko'p millatli xususiyatga ega. Jondor tumani aholisining 95,6% ini o'zbeklar tashkil etadi. Bu tuman aholisining asosiy qismini o'zbeklar tashkil etadi. Bundan tashqari tumanda rus, tojik, qozoq, turkman, tatar va boshqa millat vakillari ham istiqomat qiladi. Bu viloyatning ko'p millatli an'analarga mos keladi. Ushbu millatlar o'zaro hamjihatlikda yashab, tuman madaniy hayotiga o'ziga xos rang-baranglik kiritadi.

Turli etnik guruhlarining mavjudligi Jondor tumanida boy madaniy an'analarni shakllantirgan. Har bir millat o'zining urf-odatlarini, tili, milliy taomlari va bayramlarini saqlab qolgan. Masalan, tojik millatiga mansub aholi forsiy tilni va o'ziga xos tojikona urf-odatlarni saqlab qolgan bo'lsa, rus va tatar jamoalari ham o'z bayramlari va an'analarni nishonlaydi.

Jondor tumani aholisi o'zining demografik ko'rsatkichlari va etnik tarkibi bilan alohida ahamiyatga ega. Tumanda yashovchi turli millat vakillari o'rtasidagi o'zaro hurmat va hamjihatlik Jondor tumanining barqaror taraqqiyotiga xizmat qiladi. Bu esa tumanining nafaqat iqtisodiy, balki madaniy jihatdan ham jozibali hudud ekanligini ko'rsatdi.

Adabiyotlar:

1. Abdurahmonov Q. X., Jo'rayev R. *Demografiya asoslari*. – Toshkent: Universitet, 2015.
2. Omanova K.B. *O'zbekistonda aholi migratsiyasining hududiy tafovutlari*. "Milliy iqtisodiyotni isloh qilish va barqaror rivojlantirish istiqbollari" mavzusida xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi. Toshkent: 2024-yil 24-oktyabr.
3. Tojiyeva Z. N., *Aholi geografiyasi. Darslik*. – Toshkent: "Nodirabegim", 2019, — 254 b.
4. Tojiyeva Z. N., *Aholi geografiyasi va demografiya asoslari. Darslik*. – T.: "Ma'rifat", 2024. 280 bet.
5. Tojiyeva Z.N., Omanova K.B. *Jizzax viloyati hududlarining barqaror rivojlanishida qishloq joylar aholisining roli*. "Milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligini oshirish aholi turmush darajasi barqarorligi omili" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi. Toshkent: 2023-yil 18-oktyabr.
6. *O'zbekiston Davlat Statistika agentligi* – www.stat.uz.
7. *Buxoro viloyati statistika boshqarmasi* – www.buxstat.uz

O'ZBEKISTON AHOLISI SONI O'SISHINING KORRELYATSION TAHLILI

Bahriddinova Muazzam Azam qizi
TDIU huzuridagi "O'zbekiston iqtisodiyotini
rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari"

O'zbekiston aholisining sonining o'sishi mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy jarayonida muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda. So'nggi paytlarda demografik jarayonlarni chuqur tahlil qilish, aholi sonining o'sishiga ta'sir etuvchi kuchga ega bo'lgan o'zgarishlarni aniqlash. Korrelyatsion tahlil usuli ushbu jarayonlarning statistik asoslanishida baholanadi, yangi tug'ilish, o'lim, migratsiya, iqtisodiy faol aholi ulushi kabi ko'rinishlar o'ziga xos bog'liqlik omillariga yordam beradi. Korrelyatsiya koeffitsiyenti -1 dan +1 gacha bo'lgan qiymatlarni qabul qilishi mumkin. Aniqlangan o'zaro bog'liqlikning yo'nalishi korrelyatsiya koeffitsiyentining ishorasi orqali belgilanadi. Uning musbat qiymati aniqlangan bog'lanishning to'g'ri ekanligini, manfiy qiymati esa teskari ekanligini ko'rsatadi. Bog'lanish kuchi ushbu koeffitsiyentning moduli bilan baholanadi. Korrelyatsion bog'liqlikning quyidagi darajalari shartli ravishda ajratib ko'rsatiladi:

mavjud emas - 0; kuchsiz - 0 dan 0,3 gacha; o'rtacha - 0,3 dan 0,7 gacha; kuchli - 0,7 va undan yuqori; to'liq - 1. Biroq, korrelyatsiya mavjudligi haqida faqat statistik jihatdan ahamiyatli bo'lgan hollardagina ($p < 0,05$) mulohaza yuritish mumkin. Spirmen bo'yicha korrelyatsion tahlil ikkita parametrning o'zaro bog'liqligini aniqlash uchun qo'llaniladigan usul bo'lib, ulardan hech bo'lmaganda bittasining taqsimoti normal taqsimotdan farq qilganda ishlatiladi.

Har bir x va y ko'rsatkichga rang beriladi. Olingan ranglar asosida ularning farqi d aniqlanadi. So'ngra quyidagi formula yordamida korrelyatsiya koeffitsiyenti (R) hisoblab chiqiladi:

$$R_{x \cdot y} = 1 - \frac{6 \cdot \sum d^2}{n(n^2 - 1)}$$

Aholi soni va uning dinamikasiga ta'sir etuvchi omillar bilan bir qatorda asosiy demografik indikatorlar (tabiiy o'sish, aholining mexanik harakati) ning o'zaro bog'liqligini aniqlash maqsadida Korrelyatsiya-Spirmen koeffitsiyentidan foydalanildi. Boisi, bu ikki jarayon aholining soni va tarkibiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Korrelyatsiya natijalari quyidagicha:

$$R_{x \cdot y} = 1 - \frac{6 \cdot \sum d^2}{n(n^2 - 1)} = 1 - \frac{6 \cdot 280}{14(196 - 1)} = 1 - \frac{1680}{2730} = 1 - 0,6 = 0,4$$

$$R_{x2 \cdot y2} = 1 - \frac{6 \cdot \sum d^2}{n(n^2 - 1)} = 1 - \frac{6 \cdot 562}{14(196 - 1)} = 1 - \frac{3372}{2730} = 1 - 1,24 = -0,24$$

O'zbekiston Respublikasining aholisi soni va uning harakati o'rtasidagi bog'lanish (Korrelyatsiya-Spirmen yordamida)

№	Hududlar	Aholi soni (ming kishi)	Aholining tabiiy o'sishi, ‰	Aholining mexanik ko'payishi ‰	Viloyatlar o'rnini			X1-Y1	X1-Y2	XY1 d ²	XY2 d ²
					Aholi soni bo'yicha	Aholining tabiiy o'sishi bo'yicha	Aholining mexanik ko'payishi bo'yicha				
1	Qoraqalpog'iston Respublikasi	2002,7	15,6	-16,1	10	14	13	-4	-3	16	9
2	Andijon viloyati	3394,4	20,0	-6,4	4	7	7	-3	-3	9	9
3	Buxoro viloyati	2044	17,7	-12,6	9	11	12	-2	-3	4	9
4	Jizzax viloyati	1507,4	21,3	-7,9	12	5	9	7	3	49	9
5	Qashqadaryo viloyati	3560,6	23,7	-25,2	3	2	14	1	-11	1	121
6	Navoiy viloyati	1075,3	19,2	-4,0	13	8	4	5	9	25	81
7	Namangan viloyati	3066,1	21,8	-7,7	5	3	8	2	-3	4	9
8	Samarqand viloyati	4208,5	21,6	-10,3	1	4	10	-3	-9	9	81
9	Surxondaryo viloyati	2877,1	24,5	-10,5	8	1	11	7	-3	49	9
10	Sirdaryo viloyati	914	19,1	-2,3	14	9	3	5	11	25	121
11	Toshkent viloyati	3051,8	17,3	18,9	6	12	2	-6	4	36	16
12	Farg'ona viloyati	4061,5	20,8	-6,2	2	6	6	-4	-4	16	16
13	Xorazm viloyati	1995,6	19,1	-4,7	11	10	5	1	6	1	36
14	Toshkent shahri	3040,8	16,7	95,1	7	13	1	-6	6	36	36
	O'zbekiston Respublikasi	36799,8	19,9	0,0						280	562

Manba: O'zbekiston Respublikasi milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlariga asosan muallif tomonidan tuzildi.

Bu orqali, Korrelyasiya-Spirmen koeffitsiyenti natijalariga binoan, aholi sonining, aholi tabiiy o'sishi va mexanik ko'payishi o'rtasidagi o'zaro bog'liqligi darajasi aniqlandi. Agar korrelyatsiya natijalariga e'tibor qaratsak, aynan ikki y ko'rsatkichlarning natijasi bir xil emas (1-jadval). x bu yerda, aholi sonini ifodalab, aholi soni o'shining sabab va oqibatlari emas, balki uning aynan y bilan o'zaro mosligi ko'zda tutiladi.

Birinchi xy bog'lanishda aholi soni va aholi tabiiy o'sishi o'rtasidagi bog'lanish kuchi o'rtacha bo'lib, to'g'ri bog'lanishga ega, ya'ni 0-1 gacha oraliqdagi musbat ko'rsatkichni tashkil etadi. Bu esa ayni paytda quyidagi xulosani beradi: aholi soni ortib borishi tabiiy o'sish darajasi bilan chambarchas bog'liq.

Ikkinchi xy² bog'lanishda aksincha, -0,24 manfiy ko'rsatkichni tashkil etib, rang usulida juda kuchsiz hamda to'la teskari bog'lanishga ega. Bunda, aholi soni oshib borishi bilan, aholining mexanik harakati pasayib boradi. Umuman olganda, aholi mexanik harakati mamlakatda asosan manfiy saldoni tashkil etadi. Hududlar ichida faqat Toshkent shahri va Toshkent viloyatigina ijobiy saldoga ega. Aholining markaz hududlariga tomon intilishining yuqoriligi, yaxshi daromad va yaxshi sharoitning mavjudligi aholi mexanik harakatining bir tomonlama oqimiga sababchi bo'ladi, bu esa boshqa hududlardagi aholi mexanik harakatchanligining pasayishiga olib keladi.

Adabiyotlar:

1. Баҳриддинова М.А. Жаҳондаги демографик вазият ва уни ўрганишнинг баъзи масалалари // Республика илмий-амалий анжумани материаллари. – Тошкент, 2021. – Б. 12–17.
2. Баҳриддинова М.А. Оила институтида кузатилаётган ижтимоий ўзгаришлар таҳлили // “Ижтимоий фанлар ва инновациялар” республика илмий анжумани. – Самарқанд, 2021. – Б. 45–49.
3. Bahriddinova M.A., Жалолиддинов Н.Х. Худудларда кичик бизнес субъектларини молиявий-иқтисодий қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари // “Иқтисодий ислохотлар ва тадбиркорлик ривожланиши” республика илмий-амалий анжумани. – Тошкент, 2023. – Б. 33–38.
4. Баҳриддинова М.А. Ўзбекистонда аҳоли бандлиги ва давлат сиёсати масалалари // Республика илмий-амалий анжумани материаллари. – Тошкент: ТДИУ, 2023. – Б. 52–58.
5. Баҳриддинова М.А. Минтақавий миграция жараёнларининг хусусиятлари (Қашқадарё вилояти мисолида) // “Регионал иқтисодиёт ва инновациялар” халқаро илмий анжумани. – Тошкент, 2024. – Б. 27–31.
6. Bahriddinova M.A. Prospects of Demographic Development of the Republic of Uzbekistan // International Conference “Modern Trends in Economics and Business”. – Toshkent, 2023. – P. 75–80.
7. Баҳриддинова М.А. Демографик жараёнлар ва иқтисодий ўсиш муаммолари (кесимлар ва амалиётлар таҳлили) // “Иқтисодий ва соҳавий таҳлил” журнали тезиси. – Тошкент, 2022. – Б. 10–15.
8. Баҳриддинова М.А. Меҳнат бозорида ижтимоий-демографик ўзгаришлар ва уларнинг таъсири // “Жамият ва иқтисодиёт” конференция тезислари тўплами. – Самарқанд, 2024. – Б. 88–93.
9. Bahriddinova M.A., Usmanov A.S. Меҳнат ресурслари истиқболлари ва демографик сиёсатнинг ролини таҳлил қилиш // “Иқтисодий ривожланиш ва демография” илмий-конференцияси материаллари. – Тошкент, 2025. – Б. 101–107.
10. Баҳриддинова М.А. “Ўзбекистонда демографик сиёсат ва барқарор иқтисодий ўсиш: теоретик ва амалий масалалар” // Халқаро илмий амалиёт анжумани материаллари. – Тошкент, 2025. – Б. 50–55.

RAQAMLI IQTISODIYOT VA UNING MAMALAKAT IQTISODIY TARAQQIYOTIDAGI O'RNII

Maniyofov Oybek Azatboyevich

Farg'ona davlat texnika universiteti “Oliy matematika” kafedrasii assistenti

Avvallari iqtisodiyotda ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish va savdo sotiq ishlari ma'lum manzillarda joylashgan moddiy ko'rinishdagi amalga oshirilgan. Bunda barcha to'lov operatsiyalari naqd pulda amalga oshirilgan. Vaqt o'tishi bilan texnologik rivojlanish natijasida iqtisodiyotda raqamli iqtisodiyotning aspektlari shakllanib bordi. Fizik xususiyatga ega bo'lmagan intellektual tovar va xizmatlar shakllanib bordi. Raqamli texnologiyalar iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida turizmdan tortib reklamagacha, ishlab chiqarish, avtomobil sanoatidan tortib meditsina kabi iqtisodiyotning barcha sohalarida keng qo'llanila boshladi. Bugungi kunga kelib raqamli iqtisodiyotning Jahon YaIM sidagi ulushu 15.5% foizga yetgani ham raqamli iqtisodiyotning jadal jivojlanib kelayotganidan dalolatdir. Raqamli iqtisodiyot deyilganda alohida iqtisodiyot emas balki iqtisodiy faoliyatni amalga oshirishda turli xil raqamli texnologialardan foydalanish, raqamli xizmatlar va mahsulotlar ishlab chiqarish nazarda tutiladi. Raqamli iqtisodiyot elementlarini hozirgi kundalik hayotimizda odatiy holga aylanib bormoqda. Masalan, haridlarni uydan turib onlayn savdo platformalaridan amalga oshirmoqdamiz, restoranlardan onlayn tarzda taom buyurtirish imkoniyati yaratilgan, onlayn taksi xizmatidan foydalanmoqdamiz, to'lovlarni elektron ko'rinishda to'lash imkoni bor, banklar tomonidan internet banking xizmati yo'lga qo'yilmoqda. Bundan tashqari kriptovalyutalar, blokcheyn kabi tushunchalar ham hayotimizga kirib keldi.

Ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish uzoq vaqtdan beri iqtisodiy tizimning o'ziga xos xususiyati bo'lib kelgan. Firmalar har doim o'zlarining muntazam bizneslarini yuritishda ma'lumotlarni yig'ishgan, qayta ishlashgan va tahlil qilganlar va undan samaradorlikni oshirish uchun foydalanganlar. Jadal texnologik taraqqiyot bu hodisani yangi darajaga ko'tardi, bu murakkab algoritmlar orqali ma'lumotlarni to'plash, uzatish, qayta ishlash va tahlil qilish imkoniyatlarini sezilarli darajada arzonlashtiradi. Ma'lumotlar bilan bog'liq faoliyat endi tovarlar va xizmatlar ishlab chiqarishda oddiy yon faoliyat emas; aksincha, ular ishlab chiqarish jarayonining markaziy belgisi va iqtisodiy faoliyatning asosiy jihatiga aylandi.

Raqamli iqtisodiyotni o'lchash va tegishli qiymatni yaratish va qo'lga kiritish qiyinchiliklarga to'la.

-Birinchidan, raqamli iqtisodiyotning umumiy qabul qilingan ta'rifi mavjud emas.

-Ikkinchidan, uning asosiy tarkibiy qismlari va o'lchovlari bo'yicha ishonchli statistik ma'lumotlar, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarda mavjud emas. Vaziyatni yaxshilash bo'yicha bir nechta tashabbuslar amalga oshirilayotgan bo'lsa-da, ular hali ham etarli emas va raqamli iqtisodiyot evolyutsiyasining jadal sur'atlariga dosh berishga qiynalmoqda. Ta'rifga ko'ra, raqamli iqtisodiyot hajmining hisob-kitoblari jahon yalpi ichki mahsulotining 4,5 dan 15,5 foizigacha. Axborot va kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) sohasida qo'shilgan qiymatga kelsak, Qo'shma Shtatlar va Xitoy birgalikda dunyo umumiy hajmining deyarli 40 foizini tashkil qiladi. YaIM ulushi bo'yicha esa bu sektor Xitoyning Tayvan provinsiyasi, Irlandiya va Malayziyada eng yirik hisoblanadi. AKT sohasida global bandlik 2010-yildagi 34 milliondan 2015-yilda 39 millionga oshdi, eng katta ulush (38 foiz) kompyuter xizmatlariga to'g'ri keladi. Shu davrda jami bandlikdagi AKT sohasining ulushi 1,8 foizdan 2 foizga oshdi. Sun'iy Intellektdagi ishlanmalar, shu jumladan mashinani o'rganish, tushunchalarni yaratish va algoritmlar yordamida xatti-harakatlarni bashorat qilish uchun tahlil qilinishi mumkin bo'lgan katta hajmdagi raqamli ma'lumotlar, shuningdek, ilg'or kompyuterni qayta ishlash quvvati bilan ta'minlanadi. Ushbu "Ilm-fan va ta'limda innovatsion

yondashuvlar, muammolar, taklif va yechimlar” mavzusidagi 20-Sonli Respublika ilmiy-onlayn konferensiyasi “Uzacademia” scientific-methodical journal 73 www.academiascience.uz umumiy maqsadli texnologiya qo‘shimcha global iqtisodiy ishlab chiqarish potentsialiga ega ekanligi taxmin qilingan. 2030 yilga borib 13 trillion dollarga yaqin ishlab chiqarish hajmi yillik yalpi ichki mahsulot o‘shishiga qo‘shimcha 1,2 foiz hissa qo‘shadi. Raqamli platformalar bo‘yicha yetakchi kompaniyalarni o‘rganish natijasida ularning umumiy bozor qiymati 2017-yilda 7,176 milliard dollarga baholandi – bu 2015-yildagi 4,304 milliard dollarlik taxmindan 67 foizga yuqori. Yetti “super platforma” – Microsoft, Apple, Amazon, Google, Facebook, Tencent va Alibaba - 2017 yilda umumiy qiymatning uchdan ikki qismini tashkil etdi, har birining bozor qiymati 250 milliard dollardan oshadi. 2018 va 2019 yillarda Apple, Amazon va Microsoft har biri 1 trillion dollardan oshdi. Hozirgi kunda dunyo bo‘yicha olinganda raqamli iqtisodiyotning YaIM dagi ulushi ortib bormoqda. Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish borasida O‘zbekistonda ham bu borada bir qator ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan iqtisodiyot tarmoqlari, ijtimoiy soha va davlat boshqaruvi tizimining jadal raqamli rivojlanishini ta‘minlash, shu jumladan elektron davlat xizmatlarini ko‘rsatish mexanizmlarini yanada takomillashtirish maqsadida “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasi ishlab chiqilgan bo‘lib unda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo‘yicha ustuvor yo‘nalishlar belgilab berilgan.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki hozirgi axborot texnologiyalar tobora jadallashib rivojlanib borayotgan davrda global integratsiyalashuv jarayonidan ortda qolmaslik uchun raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish katta ahamiyat kasb etmoqda. Endilikda istalgan sohada yangi raqamli texnologiyalarni joriy etish mumkin va bu ancha samarali faoliyat yuritish imkonini bermoqda. Hozirda raqobatda ustunlikka ega bo‘lish uchun onlayn savdo-sotiqdan tortib ishlab chiqarish, tibbiy xizmatlar ko‘rsatish, turizm, avtosanoat barcha-barcha sohalarida raqamli texnologiyalardan foydalanish zarurati yuzaga kelmoqda. Hozirgi axborot texnologiyalari asrida iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida AKTni qo‘llash muhim hisoblanadi, shunday ekan raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishning muhim omillaridan biriga aylanib ulgurdi. Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish uchun aholi kompyuter savodxonligini oshirish va raqamli texnologiyalarni joriy etishda malakali kadrlarni tayyorlash talab etiladi. Innovatsion g‘oyalarni startaplarni qo‘llab quvvatlash, AKT sohasida yangilik yaratishga ishtiyoqi bo‘lgan dasturchi ixtirochilarni izlab topish va ularga imkoniyat yaratib berish orqali raqamli iqtisodiyotni jonlantirish mumkin.

Adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni keng joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida “Ilm-fan va ta’limda innovatsion yondashuvlar, muammolar, taklif va yechimlar” mavzusidagi 20-sonli respublika ilmiy-onlayn konferensiyasi “uzacademia” scientific-methodical journal 74 www.academiascience.uz

2. www.economicshelp.org/blog/164275/economics/the-digital-economy-pros-and-cons 3. Digital Economy Report (unctad.org)

MILLIY IQTISODIYOTNI INNOVATSION SHAROITIGA O‘TISH DAVRIDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYA VA XIZMAT KO‘RSATISH

Allamuratova Gulchexra Maxsetbayevna

Qoraqalpoq davlat universiteti «Menejment» mutaxassisligi tayanch doktoranti

Bugungi kunda milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi uchun innovatsion sharoitga o'tish zaruriyati dolzarb masalaga aylangan. Texnologik taraqqiyot, raqamli transformatsiya va xizmat ko'rsatish tizimlarining modernizatsiyasi iqtisodiyotning samarali ishlashi va raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Raqamli transformatsiya jarayoni mamlakatlar iqtisodiyotini yangi bosqichga olib chiqadi, yangi imkoniyatlar yaratadi va xizmat ko'rsatish sohasini tubdan o'zgartiradi. Shu maqolada milliy iqtisodiyotni innovatsion rivojlanish sharoitida raqamli transformatsiya va xizmat ko'rsatishning ahamiyati, istiqbollari va yuzaga kelayotgan muammolari ko'rib chiqiladi.

Xizmatlar sohasi jahon xo'jaligining eng muhim sektorlaridan biridir. Rivojlangan davlatlar iqtisodiyotida xizmatlar sohasi yalpi ichki mahsulotning 60–70 foizini tashkil etadi. Ushbu sohaning rivojlanishi ko'p jihatdan mamlakat iqtisodiyoti taraqqiyot darajasini belgilab beradi, moddiy va mehnat resurslarini xo'jalikning aynan shu tarmog'iga yo'naltirishni taqozo etadi. Xizmatlar sohasi o'ziga xos xususiyatlarga ega. O'tish davri iqtisodiyotida xizmatlar sohasida muayyan o'sishga erishildi; aynan shu sohada yangi iqtisodiy munosabatlar nisbatan erta shakllana boshladi; xususiylash tashabbus asosida kichik va o'rta korxonalar vujudga keldi. Xizmat ko'rsatishda umumjahon standartlari joriy qilina boshlandi. Xizmatlar sohasi normal va nufuzli faoliyat yo'nalishiga aylanib, o'z safiga yuqori malakali mutaxassislar va menejerlarni jalb eta boshladi.

Zamonaviy bozor sharoitlari eng avvalo korxonalar faoliyat yuritayotgan tashqi muhitning tobora tez o'zgarib borayotgani va turli xildagi yangi texnologiyalarning rivojlanishi bilan ajralib turadi. Shu bois, korxonaning strategik innovatsion rivojlanishi masalasi bugungi kunda nihoyatda dolzarb hisoblanadi. Boshqaruvning boshqa barcha turlaridan farqli o'laroq, bu yerda maqsadli ko'rsatkichlar korxonaning ichki holatiga emas, balki tashqi bozor sharoitlarida ma'lum raqobatbardosh mavqeni shakllantirishga qaratilgan bo'ladi. Demak, strategik boshqaruvning maqsadlari tashqi xususiyatga ega bo'lib, ular mikro-muhit parametrlariga bog'liq bo'ladi. Bunda ob'ekt parametrlari bozorning ajralmas xususiyatlari sifatida qaraladi.

Milliy iqtisodiyot innovatsion sharoitga o'tishda yuqori texnologiyalar, ilm-fan va raqamli yechimlar asosiy omil hisoblanadi. Raqamli transformatsiya nafaqat ishlab chiqarish jarayonlarini, balki xizmat ko'rsatish sohasini ham samaraliroq qiladi. Bu esa iqtisodiyotni diversifikatsiyalash, yangi ish o'rinlarini yaratish va resurslarni oqilona boshqarish imkonini beradi. Raqamli texnologiyalar yordamida ma'lumotlar tez va to'liq tahlil qilinadi, bu esa qaror qabul qilish jarayonini takomillashtiradi.

Xizmat ko'rsatish sohasi korxonalari boshqaruv salohiyati ko'rsatkichlarining tarkibi va tuzilishi masalasida korxonaning xizmat ko'rsatish o'sish imkoniyatlarini to'liq tavsiflovchi zarur va yetarli miqdordagi ko'rsatkichlarni taqdim etish maqsadga muvofiqdir. Xizmat ko'rsatish sohasi korxonalarning boshqaruv salohiyatini rejalashtirish va undan foydalanish darajasini baholash metodologiyasini amalga oshirishning asosiy bosqichlaridan biri bu nafaqat boshqaruv salohiyatining alohida elementlari samaradorligini tavsiflovchi asosiy ko'rsatkichlarni hisoblash, balki ularning qiymatlarini aniqlash, bu korxonaning resurs salohiyatidan foydalanishni rejalashtirish darajasini baholashga imkon beradi.

Xizmat ko'rsatish iqtisodiyotning muhim qismi sifatida raqamli transformatsiya orqali mijozlarga yuqori sifatli, tezkor va qulay xizmatlar taqdim etilmoqda. Elektron hukumat, onlayn to'lov tizimlari, raqamli savdo platformalari va boshqa innovatsion

yechimlar xizmat ko'rsatishni soddalashtirib, aholining hayot sifatini oshiradi. Shuningdek, raqamli transformatsiya xizmat ko'rsatish jarayonlarini avtomatlashtirishga va resurslarni optimallashtirishga imkon yaratadi.

Raqamli transformatsiya jarayonida yuzaga kelayotgan asosiy muammolar qatoriga kiberxavfsizlik, texnologik qaramlik, malakali kadrlar yetishmovchiligi va infrastruktura kamchiliklari kiradi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarni joriy etishda ijtimoiy va iqtisodiy tafovutlar, qishloq hududlarida raqamli imkoniyatlarning cheklanganligi ham muammo hisoblanadi. Ushbu muammolarni hal etish uchun davlat siyosati, ta'lim tizimi, xususiy sektor va xalqaro hamkorlik muvofiqlashtirilgan tarzda ishlashi zarur.

Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, O'zbekistonda xizmatlar sohasi iqtisodiyotning real sektoriga nisbatan jadal sur'atlarda rivojlanib bormoqda. Bu jahon iqtisodiyotidagi globallashtirish tendensiyalarini hisobga olgan holda, milliy iqtisodiyotda tarkibiy o'zgarishlar, o'z navbatida aholi farovonligini oshirish, shuningdek bozorni xizmatlar sohasi bilan to'ldirishga ham bog'liq. Jadal o'sishning asosiy omillari xizmatlar sohasida yangi korxonalar tashkil qilish va bozor dinamikasi va ayniqsa hududlar kesimida aholi ehtiyojlarini tahlil qilishdan kelib chiqqan holda mavjud korxonalarni kengaytirish hisoblanadi.

Milliy iqtisodiyotni innovatsion sharoitga o'tishda raqamli transformatsiya va xizmat ko'rsatishning o'zni beqiyosdir. Raqamli texnologiyalar iqtisodiyot samaradorligini oshirish va aholi ehtiyojlarini qondirishda muhim vosita hisoblanadi. Biroq, mavjud muammolarni hal qilish uchun integratsiyalashgan yondashuv, ta'lim va infratuzilmani rivojlantirish zarur. Shu tariqa milliy iqtisodiyot barqaror va raqobatbardosh rivojlanish yo'liga kiradi.

Adabiyotlar:

1. Хонкелдиева Г.Ш., Муминова Э.А., Мирзаев А.Т., Асрақулов А.А. Ўзбекистонда хизматлар соҳаси: замонавий ҳолат, муаммолар ва ривожланиш истиқболлари: Монография. – Т., "Наврўз", 2020. 162 бет.
2. Ismailov A Iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida qurilishi sanoati korxonalari iqtisodiy salohiyatini boshqarish uslubiyotini takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari doktori (DSs) dissertatsiyasi avtoreferati. 2023y.
3. Allamuratova G.M. Xizmat ko'rsatish sohasi korxonalari faoliyatini baholashning uslubiy asoslari // Xorazm Ma'mun akademiyasi axborotnomasi ilmiy jurnal // 2024 yil, №7(2). 8-14 b.
4. Алламуратова Г.М. Особенности развития сферы услуг и основы управления // Журнал Экономика и предпринимательство // №5(166). 2024г., (Vol.18 Nom.5) Россия. 910-913 стр.
5. Kalmuratov B.S., Allamuratova G.M. The role of services in the socio-economic development of the region // Science and education in Karakalpakstan, 2024. №3/2 (43). 452-456 p.
6. Калмуратов Б.С., Бекимбетов Д.Р. Социально-экономический базис для формирования стратегии развития сферы услуг и его роль в развитии экономики // Sanli ekonomika sharyatında aymaqta, isbilermenlik, innovatsiyalıq texnologiyalar hám sanaat infrastrukturasın jedel pátte rawajlandırıw perspektivaları: mashqala hám seshimler atamasındaǵı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya . 2023 jıl 10-oktyabr 569-571 betler.

ФАРМАЦЕВТИКА КОРХОНАЛАРИДА ДАРОМАД ВА ХАРАЖАТЛАР ҲИСОБИНИНГ НАЗАРИЙ МАСАЛАЛАРИ

Худайназарова Дилноза Гафуровна

Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти мустақил тадқиқотчиси

Республика иқтисодиётини ривожлантиришнинг янги тизимини жорий этиш, бошқарув механизмининг замонавий усуллари қўллаш, шунингдек бухгалтерия ҳисоби соҳасида халқаро тажрибалар асосида ижобий ўзгаришларни таъминлаш ҳамда корхоналарнинг даромад ва фойда кўрсаткичларини оширишни тақозо этмоқда. Бу борада, мамлакатимизда Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан 2024 йил 27 декабрда қабул қилинган “Тадбиркорлар учун тенг шароитлар ва адолатли рақобат муҳитини таъминлаш бўйича навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида” ги Фармонида “Тадбиркорликни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, бозорда тенг шароитлар ва адолатли рақобат муҳитини таъминлаш, яширин иқтисодиёт улушини қисқартириш, шунингдек йиллик даромади 1 триллион сўмдан ошган, 5 мингдан ортиқ иш ўринларини яратган ҳамда камида 100 миллиард сўм солиқ тўлаётган етакчи тадбиркорлик субъектлари рўйхатини шакллантирган ҳолда улар масалалари билан манзилли ишлашни ташкил қилиш ҳамда бошқа тадбиркорлик субъектларини ушбу тоифага олиб чиқиш учун шарт-шароитлар яратиш” каби устувор вазифалар қўйилган. Ушбу белгиланган вазифалардан кўрилган асосий мақсад мамлакат миллий иқтисодиётида тадбиркорлик фаолиятини амалга оширувчи субъектларнинг молия-хўжалик фаолиятини барқарорлаштириш, ушбу йўлда уларга ҳар томонлама кўмаклашиш, рақобат муҳитини барпо этиш бўлиб ҳисобланади. Бу эса, хўжалик юритувчи субъектларнинг молиявий натижаларига, жумладан фойда кўрсаткичларининг ошиб боришига хизмат қилади. Хусусан, фармацевтика корхоналарида фойда кўрсаткичларининг ошиб бориши эса, бевосита даромад ва харажатларни тўғри бошқаришга, улар устидан назорат ўрнатиш орқали самарали бошқарув қарорларини қабул қилишга, шунингдек даромад ва харажатлар ҳисобини халқаро стандартлар асосида юритишга боғлиқдир. Ушбу масалалар эса, фармацевтика корхоналарида бухгалтерия ҳисоби олдида даромад ва харажатларни бухгалтерия ҳисоби объекти сифатида тўғри таснифлаш, халқаро тажрибаларга мувофиқлаштириш бўйича долзарб вазифаларни белгилаб беради.

Олиб борилган илмий изланишларимиз давомида фармацевтика корхоналари фаолияти, уларда даромад ва харажатлар бухгалтерия ҳисобига оид олиб борилган илмий тадқиқот ишлари тадқиқ этилди. Жумладан, хорижлик олимлардан В.В.Горлов фармацевтика тармоқларида бошқарув ҳисоби ва ички назорат тизимини ташкил этиш бўйича тадқиқот ишларини олиб борган бўлиб, ушбу илмий-тадқиқот ишида фармацевтика маҳсулотлари ишлаб чиқариш жараёнлари харажатларини бошқариш, харажатларни бошқаришда “стандарт-кост” ва “директ-костинг” тизимини қўллашнинг зарурияти, шунингдек фармацевтика тармоқларида даромадлар бошқарув ҳисоби методологияси, фармацевтика маҳсулотларини сотиш жараёнларини прогнозлаштириш, фармацевтика корхоналарида ички назорат ҳисобини ташкил этиш, фармацевтика маҳсулотларини сақлаш ҳисоби ва уни ички назорат тизими тадқиқ этилган. Олимнинг фикрича “Фармацевтика саноати халқ хўжалигида ўзига хос ўринни эгаллаб, маҳсулотнинг ижтимоий йўналиши ва аҳамиятини белгилаб беради. Фармацевтика саноатининг ўзига хос хусусиятларига мамлакатдаги иқтисодий ўзгаришлардан қатъий назар барқарор, юқори ишлаб чиқариш суръатлари ва фойда ўсиши киради”.

Украиналик олима О.Прокопова томонидан ҳисоботларнинг шаффофлиги, ишончлилиги ҳамда бугунги кундаги аҳамиятидан келиб чиққан ҳолда фармацевтика корхоналари бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботини такомиллаштиришнинг назарий ҳамда услубий принциплари асосланган, ушбу тармоқ корхоналарида ҳисоботларнинг ахборот таъминотини янада оширишга қаратилган илмий-тадқиқот ишлари олиб борилган ва таклифлар берилган.

Е.Н.Потехина томонидан эса, фармацевтика корхоналарида бошқарув ҳисобининг назарий ва методологик асослари, бошқарув ҳисоби тизимини баҳолаш, дорихоналарда товар-моддий захиралари ҳисобини такомиллаштириш каби масалалар илмий томондан тадқиқ этилган бўлиб, ушбу тадқиқот натижалари асосида фармацевтика тармоқларида бошқарув ҳисобидаги ахборотларни очиб беришга оид норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар базаси ишлаб чиқилган, фармацевтика соҳасида автоматлаштирилган бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш орқали бюджетлаштириш жараёнларига оид илмий таклифлар берилган, шунингдек корхоналарда ички назорат тизимини оптималлаштириш ҳамда товар-моддий захираларини реализация қилишнинг самарадорлик кўрсаткичлари аниқланган ҳамда уни оширишнинг йўллари асосланган.

И.П.Борискинанинг илмий-тадқиқот ишида фармацевтика тармоқларида солиқ ҳисобини юритишнинг долзарб масалалари, уларда нарх сиёсати, молиявий ҳисобот шакллари ишлаб чиқишнинг методологик муаммолари, солиқ ва ҳисоб сиёсати, дорихоналарда бошқарув ҳисобининг хусусиятлари, уларнинг рақобатбардошлигини оширишнинг назарий аҳамияти каби масалаларга эътибор қаратилган.

Шунингдек, Е.В.Попованинг тадқиқот ишида эса, фармацевтика корхоналарида бухгалтерия ҳисоби ҳамда таҳлилни ташкил этиш, уларнинг норматив-ҳуқуқий базасини тартибга солиш, фармацевтика корхонасининг молиявий ҳисоботларида фойда солиғига оид ҳисоб-китобларни очиқлаш, ушбу корхоналарда дастлабки аудит ўтказиш ва унинг методологияси, фармацевтика тармоғида даромад ва харажатларни аудит ўтказиш жараёнлари методикасига бағишланган тадқиқот ишлари амалга оширилган.

Ветнам мамлакати бугунги кунда фармацевтика саноати энг ривожланган давлатлардан ҳисобланади. Ушбу мамлакатда тадқиқот ишларини олиб бораётган бир қатор олимлар фармацевтика корхоналарида экологик бухгалтерия ҳисобини юритишнинг бугунги глобаллашув шароитидаги долзарб вазифалар ва атроф-муҳитни сақлаш билан боғлиқ харажатлар бухгалтерия ҳисобининг амалий жиҳатлари, экологик харажатларни назорат қилиш масалаларини тадқиқ этганлар.

Керри Томпсон Мик “Фармацевтика ҳисоби: тиббиёт ва бухгалтерия ҳисобининг чорраҳаси” мақоласида анъанавий ва фармацевтика корхоналарида бухгалтерия ҳисоби ўртасидаги ўхшаш ва фарқли томонларни кўрсатиб беради. Бунда у таъминот занжири бўйича харажатларни ташкил этиш, фармацевтика корхоналарида амалга ошириладиган тадқиқот ишлари ва улар бўйича харажатлар ҳисоби бўйича фарқли томонларини таъкидлайди.

Бошқа манбаларда ҳам фармацевтика корхоналари бухгалтерия ҳисобини юритишнинг ўзига хос фарқли жиҳатлари мавжудлиги қайд этилган: “Фармацевтика корхоналарида бухгалтерия ҳисобининг илғор амалиётлари саноатнинг ўзига хос молиявий қийинчиликларини ва тартибга солиш

талабларини бошқариш учун жуда муҳимдир. Ҳар томонлама илмий-тадқиқот харажатларини кузатиш, даромадларни аниқлаш, инвентаризацияни самарали бошқариш ва кучли ички назоратга эга бўлган фармацевтика компаниялари молиявий яхлитликни ва узоқ муддатли муваффақиятни сақлаб қолишлари мумкин. Технологиядан фойдаланиш ва соҳадаги ўзгаришлардан хабардор бўлиш бухгалтерия ҳисобини янада мустаҳкамлайди ва компанияларга фармацевтика саноатида ишонч билан боришга ёрдам беради”.

Шунингдек, мамлакатимиз олимлари томонидан ҳам фармацевтика тармоқларида бухгалтерия ҳисобини ташкил этилиши ва юритилишига оид қатор ўқув-илмий адабиётлар ҳам мавжуд. Иқтисодчи олим, профессор Н.Д.Суюнов томонидан фармацевтика фаолиятида бухгалтерия ҳисобининг асослари фани бўйича бажарилган адабиётда дорихоналар мисолида бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш, даромад ва харажатлар бухгалтерия ҳисобининг хусусиятлари, дорихоналарда бухгалтерия балансини тузишнинг долзарб жиҳатларига эътибор қаратилган. Мазкур ўқув адабиёти дорихоналарда бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботини юритишда муҳим аҳамият касб этсада, бироқ фармацевтика тармоқларининг бошқа асосий бўғинлари ҳисобланадиган фармацевтика маҳсулотларини ишлаб чиқариш корхоналари фаолиятига эътибор етарли даражада қаратилмаган.

Б.Бобожанов томонидан фармацевтика корхоналарини ривожлантиришнинг иқтисодий кўрсаткичлари тизими, прогноз параметрлари, статистик кузатув натижалари ва бошқа шу каби ижтимоий-иқтисодий аҳамиятга молик жараёнлар тадқиқ этилган.

Олиб борилган тадқиқот натижалари асосида айтиш мумкинки хорижий ва маҳаллий олимлар томонидан бажарилган тадқиқот ишлари ва уларда эришилган натижалар фармацевтика корхоналарида бухгалтерия ҳисобини юритишда муҳим аҳамият касб этади. Ушбу хорижий ва мамлакат олимлари фармацевтика корхоналарида ҳисоб ва ҳисоботни ташкил этишнинг илмий-амалий асосларини очиб берган бўлсаларда, бироқ улар томонидан фармацевтика корхоналарида даромад ва харажатлар ҳисобининг назарий ва амалий жиҳатларига, ушбу тармоқ корхоналарида молиявий ва бошқарув аҳамиятга эга бўлган ҳисоботларни шакллантиришга катта эътибор қаратишмаган. Бугунги кунда фармацевтика тармоғида фаолият кўрсатаётган корхоналарнинг таъминот, ишлаб чиқариш, маҳсулотларни реализация қилиш жараёнлари, умуман олганда барча операцион, молиявий ва бошқа фаолият турларини тадқиқ этган ҳолда даромад ва харажатлари бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш ва юритишни такомиллаштириш бўйича илмий-амалий тавсиялар ишлаб чиқиш, ушбу мавзуга қаратилган илмий-тадқиқот ишлари олиб бориш бугунги кунда долзарб вазифалардан ҳисобланади деб ҳисоблаймиз.

Adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022 – 2026 йилларда республиканинг фармацевтика тармоғини жадал ривожлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони. 2022 йил 21 январь. ПФ-55-сон.

2. Горлов В.В. Концепция формирования управленческого учета и организация внутреннего контроля на предприятиях фармацевтической отрасли. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. – Орёл: 2014. 48-с.

3. Prokopova O. *Management Reporting of Pharmaceutical Enterprises*. ISSN 2786-7978; eISSN 2786-7986. SCIENTIA FRUCTUOSA. 2023. № 3.
4. Потехина Е.В. *Управленческий учет в аптеках розничной сети. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук.* – Йошкар-Ола: 2011. 19-с.
5. Борискина И.П. *Бухгалтерский и налоговый учет в государственных унитарных аптечных предприятиях. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук.* – Москва: 2009. 23-с.
6. Попова Е.В. *Методическое обеспечение аудита отдельной части отчетности, отражающей расчеты по налогу на прибыль. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук.* – Москва: 2014. 28-с.
7. Thanh Huong Pham ва бошқалар. *International Journal of Innovative Research and Scientific Studies*, 8(4) 2025, pages: 2295-2303
8. Суюнов Н.Д. *Фармацевтика фаолиятида бухгалтерия ҳисобининг асослари. Ўқув-услубий қўлланма.* 2019. 73-бет.
9. Бобожанов Б.Р. *Ўзбекистонда фармацевтика маҳсулотлари бозорининг ривожланиш ҳолатининг статистик таҳлили ва прогнозлаш // “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 6, ноябрь-декабрь, 2020 йил.*
10. <https://www.becker.com/blog/cpe/pharmaceutical-accounting-may-be-perfect-for-you>
11. <https://fastlane-global.com/hk/industry/accounting-for-the-pharmaceutical-industry/#the-pharmaceutical-industry>

BOJXONA HUDUDIDA QAYTA ISHLASH BOJXONA REJIMIDA MAVJUD MUAMMOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH YO'LLARI

Abdullayev Shaxzodbek Jamshid o'g'li
*Bojxona qo'mitasining Bojxona instituti
Harbiy va jangovor tayyorgarligi kafedrası
o'qituvchisi, katta leytenant*

O'zbekiston iqtisodiyotida eksport hajmini oshirish, tashqi savdo operatsiyalarini yengillashtirish va yangi ish o'rinlarini yaratish ustuvor maqsadlardan biridir. Shu borada bojxona tizimidagi maxsus rejimlar, xususan, *bojxona hududida qayta ishlash rejimi* alohida ahamiyatga ega. Mazkur rejim xorijdan olib kelingan xomashyo va butlovchi qismlarni qayta ishlab, tayyor mahsulot sifatida eksport qilish imkoniyatini beradi. Natijada mamlakatga valyuta tushumlari oshadi, sanoat korxonolari uchun qo'shimcha imkoniyatlar yaratiladi va raqobatbardoshlik mustahkamlanadi.

Biroq amaliyotda mazkur rejimdan foydalanish ko'lamining pastligi iqtisodiy, tashkiliy va huquqiy omillar bilan bog'liqdir. Shu bois rejimning samaradorligini oshirish va xalqaro ilg'or tajribani tatbiq etish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Iqtisodiy muammolar

Infratuzilmaning eskirganligi. Ko'plab sanoat korxonalarida ishlab chiqarish uskunalari va texnologiyalar 60–70% ga eskirgan. Bunday sharoitda qayta ishlash mahsulotlari xalqaro standartlarga mos kelmasligi mumkin. Bu esa eksport imkoniyatlarini cheklaydi. Muammoni bartaraf etish uchun davlat va xususiy sektor hamkorligida *modernizatsiya dasturlarini* amalga oshirish, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va zamonaviy texnologiyalarni olib kirish zarur.

Transport va logistika xarajatlari. O'zbekistonning geografik joylashuvi, ya'ni dengiz portlariga uzoqligi, tashqi savdo uchun qo'shimcha xarajatlarni keltirib chiqaradi. Masalan, xomashyoni olib kirish va tayyor mahsulotni eksport qilishda

transport xarajatlari mahsulot tannarxini keskin oshiradi. Bu muammoni hal qilish uchun:

- xalqaro transport koridorlari imkoniyatidan samarali foydalanish,
- yangi temiryo'l va avtomobil yo'llarini qurish,
- logistika markazlarini tashkil etish zarur.

Moliyaviy rag'batlantirishning yetarli emasligi. Amaldagi imtiyozlar tadbirkorlarni qayta ishlash rejimidan keng foydalanishga undamayapti. Agar bojxona to'lovlaridan vaqtincha ozod qilish, past % kreditlar va davlat subsidiyalari kengaytirilsa, korxonalar ushbu rejimdan faolroq foydalanar edi. Bu esa rejimning jozibadorligini sezilarli darajada oshiradi.

Tashkiliy-huquqiy muammolar

Byurokratik tartibotlar. Hozirgi kunda qayta ishlash rejimiga oid hujjatlarni rasmiylashtirish murakkab va ko'p vaqt talab etadi. Bu tadbirkorlarning vaqt va mablag'ini ortiqcha sarflashiga olib keladi.

Nazorat mexanizmlarining zaifligi. Qayta ishlash rejimida joylashtirilgan mahsulotlarning harakati ba'zida to'liq nazorat qilinmaydi. Bu jarayonni samarali boshqarish uchun bojxona organlari tomonidan *zamonaviy axborot tizimlari* va elektron kuzatuv dasturlarini joriy qilish talab etiladi.

Normativ-huquqiy bazani takomillashtirish. Bojxona kodeksi va Prezident farmonlari asosida qayta ishlash rejimi tartibga solinmoqda. Xususan, *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 25.03.2025 yildagi PQ-122-son va Vazirlar Mahkamasining qarori, 19.04.2025 yildagi 244-soni* shlab chiqaruvchilarga chiqish normasini o'zlari belgilash huquqini berdi. Bu katta yengillik bo'lsa-da, uni suiiste'mol qilish ehtimoli ham mavjud. Shu bois, amaliy nazoratni kuchaytirish hamda bojxona auditi institutini keng joriy etish zarur.

Xalqaro tajriba

• *Yevropa Ittifoqida* qayta ishlash rejimiga joylashtirilgan mahsulotlar uchun soddalashtirilgan deklaratsiya tartibi joriy qilingan. Bu tadbirkorlarga tezkorlik va qulaylik yaratadi.

• *Xitoy va Janubiy Koreyada* rejim to'liq elektron tizimlar orqali nazorat qilinadi. Bu nafaqat samaradorlikni oshiradi, balki noqonuniy operatsiyalarning oldini ham oladi.

Mazkur tajribalarni O'zbekiston sharoitiga moslashtirish qayta ishlash rejimini samarali tatbiq etishga yordam beradi.

Xulosa

Qayta ishlash rejimi mamlakat iqtisodiyotida muhim rol o'ynaydi. Ammo mavjud iqtisodiy, tashkiliy va huquqiy muammolar uning to'laqonli ishlashiga to'sqinlik qilmoqda.

Ularni bartaraf etish uchun quyidagilar muhim:

1. Transport va logistika infratuzilmasini rivojlantirish orqali tashqi savdo xarajatlarini kamaytirish.
2. Bojxona rasmiylashtiruvini soddalashtirish, byurokratik to'siqlarni kamaytirish va elektron tizimlarni keng qo'llash.
3. Qayta ishlash jarayonini avtomatlashtirilgan nazorat tizimlari orqali boshqarish.
4. Normativ-huquqiy bazani xalqaro standartlarga moslashtirish.
5. Tadbirkorlarni rejim afzalliklari haqida kengroq xabardor qilish.

Shu chora-tadbirlar amalga oshirilsa, O'zbekiston eksport salohiyati kengayadi, bojxona tizimi samaradorligi ortadi va iqtisodiyotda raqobatbardoshlik kuchayadi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 25.03.2025 yildagi PQ-122-son, 19.04.2025 yildagi 244-soni Vazirlar Mahkamasining qarori va O'zbekiston Respublikasi Bojxona kodeksi. – T.: Adolat, 2021.
2. Jahon bojxona tashkiloti. Customs Procedures and Trade Facilitation Reports. – Brussels, 2020. <https://www.wcoomd.org>
3. World Trade Organization (WTO). World Trade Report 2021: Economic Resilience and Trade. – Geneva: WTO Publications, 2021. <https://www.wto.org>
4. OECD. Trade Facilitation Indicators: The Potential Impact of Trade Facilitation on Developing Countries. – Paris, 2020. <https://www.oecd.org>
5. UNCTAD. World Investment Report 2022: International Tax Reforms and Sustainable Investment. – New York, Geneva: United Nations, 2022. <https://unctad.org>

ПОВЫШЕНИЕ КАЧЕСТВА УПРАВЛЕНИЯ НАУЧНЫМИ УЧРЕЖДЕНИЯМИ ПУТЕМ ВНЕДРЕНИЯ ТЕХНОЛОГИИ БЛОКЧЕЙН

Юдаков Александр Андреевич

самостоятельный соискатель PhD
Академии государственного управления
при Президенте Республики Узбекистан

В настоящее время вопросы повышения эффективности управления научными учреждениями в целях совершенствования коммерциализации инноваций приобретают особую значимость. Более того, в Узбекистане уделяется особое внимание реализации комплексных мер по активному развитию цифровой экономики, а также широкому внедрению современных информационно-коммуникационных технологий во все отрасли и сферы [1].

Развитие и широкое применение цифровых технологий во всех отраслях экономики и сферах жизни общества сегодня является глобальной тенденцией мирового развития [2]. Современные научные учреждения сталкиваются с необходимостью повышения прозрачности, эффективности и защищённости своей деятельности. В условиях глобальной цифровизации особую актуальность приобретают технологии, способные обеспечить надёжную обработку, хранение и передачу информации.

Одной из таких технологий является блокчейн (blockchain) — распределённая база данных, которая обеспечивает неизменность записей и автоматическую верификацию транзакций.

Блокчейн — это цепочка блоков, каждый из которых содержит данные, защищённые криптографическими алгоритмами и связанные с предыдущими блоками. Эта технология обеспечивает высокий уровень безопасности и исключает возможность несанкционированного изменения информации.

Уже сегодня в мире появляются проекты, использующие блокчейн в науке:

- Project ARCHANGEL (Великобритания) — использование блокчейна для хранения и защиты архивных данных [3];
- ARTiFACTS (США) — децентрализованная система для подтверждения авторства научных материалов [4];
- DEIP (Эстония) — платформа для токенизации научных достижений [5].

Преимуществом системы блокчейна в управлении научными учреждениями является то, что он работает без централизованного сервера — информация хранится одновременно у всех участников сети (нод). Это делает систему устойчивой к взлому: нельзя подделать данные.

Составляющие блокчейна и способы ее применения для повышения прозрачности, автоматизации и эффективности ключевых управленческих процессов в сфере науки указаны на рисунке 1.

1-рисунок. Система блокчейна в управлении научными учреждениями

На рисунке 1, блокчейн – это центральный узел схемы, играющий роль цифрового хранилища, системы проверки и автоматизации всех данных и операций в научном учреждении. Он состоит из списка транзакций (например, денежных переводов), метки времени, хэша (уникальный цифровой отпечаток) предыдущего блока, собственный хэш.

Блок управления данными отвечает за хранение и защиту научной информации: публикаций, отчётов, результатов исследований. В свою очередь блокчейн обеспечивает неизменяемость, авторизацию и трудноподделываемую временную метку для каждого документа.

Распределение финансирования позволяет контролировать, как используются гранты, субсидии и другие формы поддержки. Смарт-контракты в блокчейне автоматически фиксируют этапы расходования средств и выполнение условий.

Научное сотрудничество означает наличие системы учёта и признания вклада исследователей и команд в совместные научные проекты. Обеспечивает открытый доступ к данным, отслеживание версий и коллективную верификацию результатов.

Блок руководства символизирует автоматизацию и цифровой контроль над административными процессами: кадровыми процедурами, конкурсами, отчётностью. Блокчейн обеспечивает прозрачное управление, минимизируя влияние человеческого фактора и коррупции.

В контексте научных учреждений блокчейн может выполнять следующие функции:

- регистрация интеллектуальных прав;
- хранение публикаций;
- контроль грантовых средств;
- создание цифровых идентичностей исследователей;
- автоматизация административных процессов через смарт-контракты.

Таким образом, также как и в других отраслях экономики, активное внедрение и использование результатов цифровых проектов в образовании в условиях жесткой конкуренции заставляют подчиниться развитию и проникновению цифровых инноваций во все сферы и отрасли экономики по законам маркетинга [6]. Внедрение технологии блокчейн в управление научными учреждениями может стать важным шагом в повышении доверия, прозрачности и эффективности. Это позволит создать новую экосистему научного взаимодействия, где каждое действие документируется, а авторство и права защищены на высоком технологическом уровне.

Литературы:

1. Указ Президента Республики Узбекистан № УП-6079 «Об утверждении Стратегии «Цифровой Узбекистан-2030» и мерах по ее эффективной реализации» от 05.10.2020 г.
2. Бегалов Б.А., Жуковская И.Е. Статистическая оценка реализации стратегий социально-экономического развития Республики Узбекистан в условиях цифровой трансформации. *Статистика и Экономика*. 2022;19(3):64-76. <https://doi.org/10.21686/2500-3925-2022-3-64-76>
3. ARCHANGEL Project. The National Archives UK. <https://www.nationalarchives.gov.uk>
4. ARTiFACTS. Decentralized Platform for Research. <https://www.artifacts.ai/>
5. DEIP: Decentralized Protocol for Intellectual Property. <https://deip.world/>
6. Леднева О.В. Статистическое изучение уровня цифровизации экономики России: проблемы и перспективы // *Вопросы инновационной экономики*. - 2021. - Том 11. - № 2. - С. 455-470. doi: 10.18334/vinec.11.2.111963

IPOTEKA KREDITLASH BOZORINI SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Abdullayeva Aziza Murot qizi

TDIU Bank hisobi auditi o'qituvchisi
ORCID:0009-0003-5290-8037

Bozor iqtisodiyoti sharoitida aholining uy-joy bilan ta'minlanishi va ipoteka kreditlash tizimining samarali faoliyat yuritishi mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligida muhim o'rin tutadi. So'nggi yillarda O'zbekistonda ipoteka kreditlash mexanizmlarini takomillashtirish va aholining turar-joy sharoitlarini yaxshilashga qaratilgan islohotlar davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida shakllanmoqda.

2025-yilning dastlabki yarmidagi statistik ma'lumotlar ipoteka kreditlash bozorining jadal sur'atlarda o'sayotganini ko'rsatadi. Jumladan, berilgan ipoteka kreditlari hajmi 9,44 trln so'mga yetib, o'tgan yilning mos davriga nisbatan 37,1% ga oshdi. Qolgan qarzдорlik hajmi esa 72,8 trln so'mni tashkil etdi. Qarzдорlar sonining 20,6% ga ortishi va o'rtacha ipoteka hajmining 298,6 mln so'mga yetishi aholining uy-joy sotib olishga bo'lgan ehtiyoji oshayotganini ko'rsatmoqda. Shu bilan birga, ipoteka kreditlashda davlat moliyalashtirishining yuqori ulushi – 67,7% darajasida saqlanib qolayotgani, tijorat banklari ulushining esa kamayishi bozorining to'liq erkinlashmaganidan dalolat beradi. Bu esa uzoq muddatli barqarorlik va moliyaviy resurslarning yetarli bo'lishiga ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli ipoteka kreditlash

mexanizmlarini diversifikatsiya qilish, qayta moliyalashtirish tizimini rivojlantirish va aholining barcha qatlamlari uchun teng imkoniyatlar yaratish dolzarb masalalardan hisoblanadi.

Mazkur maqolada ipoteka kreditlash bozorining hozirgi holati, rivojlanish tendensiyalari, mavjud muammolar va ularni hal etish yo'llari ko'rib chiqiladi hamda 2025-yilgi statistik ma'lumotlar asosida istiqboldagi ustuvor yo'nalishlar aniqlab beriladi. Ipoteka kreditlash bozorini rivojlantirish masalasi xalqaro miqyosda ham, O'zbekiston sharoitida ham keng tadqiq etilgan. Xalqaro adabiyotlarda ipoteka kreditlashning iqtisodiy o'sishga ta'siri, moliyaviy barqarorlik va ijtimoiy ta'minotdagi o'rni alohida ta'kidlanadi. Masalan, J. Stiglitz va A. Weiss (1981) kredit bozorlarida axborot assimetriyasi mavjudligini ko'rsatib, ipoteka kreditlarida qarz oluvchilarning to'lov qobiliyatini baholash muhimligini asoslab bergan. D. Diamond va P. Dybvig (1983) esa moliyaviy vositalar orqali uzoq muddatli resurslarni jalb qilishning iqtisodiy ahamiyatini ta'kidlagan. World Bank (2023) va OECD (2024) hisobotlarida ipoteka bozorining rivojlanishi uy-joy egaligini oshirish bilan birga, moliyaviy tizimdagi risklarni boshqarish choralari ham talab etishi qayd etilgan. Rivojlangan davlatlar tajribasida ipoteka kreditlash tizimini takomillashtirish bo'yicha turli mexanizmlar ishlab chiqilgan. Xususan, AQSh va Yevropa Ittifoqida ipoteka bozorining rivojlanishi ipoteka obligatsiyalari, sek'yuritizatsiya mexanizmlari va davlat kafolatlari orqali qo'llab-quvvatlanmoqda. Janubiy Koreya va Turkiya tajribasida esa ipoteka qayta moliyalashtirish institutlarining faoliyati bozordagi barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. O'zbekiston olimlari ham ipoteka kreditlash bozorini chuqur o'rgangan. S. S. G'ulomov, B. X. Xodiev, O. Sh. Oripov, D. T. Xodjaevlarning ilmiy ishlarida ipoteka kreditlash mexanizmlarini milliy sharoitda rivojlantirish, uy-joy mulkdorligini kengaytirish va moliya bozorida uzoq muddatli resurslarni jalb qilish masalalari yoritilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020–2025 yillarga mo'ljallangan qaror va farmonlari, xususan, 2020-yil 24-avgustdagi "Ipoteka kreditlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori ipoteka bozorining institutsional asoslarini yaratishga xizmat qildi.

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, Iqtisodiyot va moliya vazirligi, shuningdek, ADB (Asian Development Bank) va IMFning tahliliy hisobotlarida ipoteka bozorining jadal o'sishi, ammo hali ham davlat moliyalashtirishiga yuqori darajada qaramligi ta'kidlanadi. 2025-yilgi statistik ma'lumotlar ham bu jarayonni yaqqol tasdiqlaydi: davlat ulushi 67,7% bo'lib, tijorat banklari ulushi sezilarli pasaygani qayd etilgan.

Shu tariqa, mavjud ilmiy va amaliy manbalar ipoteka kreditlash bozorini rivojlantirishda bir qator muammolar mavjudligini ko'rsatmoqda: uzoq muddatli resurslar yetishmasligi, davlat dasturlariga qaramlik, risklarni boshqarish mexanizmlarining sustligi va ipoteka sug'urtasi tizimining yetarli darajada rivojlanmaganligi. Bu esa O'zbekistonda ipoteka bozorini diversifikatsiya qilish, innovatsion moliyaviy vositalarni joriy etish va xalqaro tajribani keng qo'llash zaruratini belgilab bermoqda.

Shu orqali tadqiqotda ipoteka kreditlash bozorining bugungi holati, rivojlanish istiqbollari va takomillashtirish yo'llari nazariy va amaliy asosda aniqlab berildi.

O'zbekiston ipoteka kreditlash bozorining 2020–2025 yillar oralig'idagi dinamikasi shuni ko'rsatadiki, mazkur segment iqtisodiyotning eng tez rivojlanayotgan tarmoqlaridan biriga aylangan.

1. Kreditlar hajmining o'sishi. 2025-yilning birinchi yarmida berilgan ipoteka kreditlari hajmi 9,44 trln so'mni tashkil etdi. Bu 2024-yilning mos davriga nisbatan 37,1% ga yuqori (6,88 trln so'm). Qolgan qarzdorlik hajmi yarim yilda 5,1 trln so'mga oshib, 72,8 trln so'mga yetdi. Bu ipoteka kreditlash bozorining yuqori sur'atlarda kengayayotganidan dalolat beradi.

2. Qarzdorlar soni va o'rtacha kredit hajmi. Qarzdorlar soni 20,6% ga oshgan, bu esa aholining ipoteka kreditlariga bo'lgan talabining ortib borayotganini ko'rsatadi. O'rtacha ipoteka krediti hajmi esa 298,6 mln so'mga yetib, 13,7% ga ko'paygan. Bu natija aholining uy-joy xarid qilish imkoniyatlari va uy narxlarining o'sishi bilan bog'liq.

3. Davlat va tijorat banklari ulushi. 2025-yilning birinchi yarmida ipoteka kreditlarining 67,7% i Iqtisodiyot va moliya vazirligi tomonidan moliyalashtirilgan. Tijorat banklari ulushi esa 23,8% gacha kamaygan. Bu bozorning davlat dasturlariga yuqori darajada qaramligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, tijorat sektorining faolligini oshirish uchun ipoteka obligatsiyalari, qayta moliyalashtirish mexanizmlari kabi instrumentlarni rivojlantirish zarurligi ayon bo'lmoqda.

4. Foiz stavkalari dinamikasi. Davlat dasturlari doirasidagi ipoteka kreditlari foiz stavkasi 17,5% darajasida saqlanib qolmoqda. Tijorat banklari tomonidan ajratilayotgan ipoteka kreditlari stavkalari esa 25,1% dan 23,5% gacha pasaygan. Bu tijorat sektorida raqobatning kuchayishi va moliyaviy sharoitlarning nisbatan yaxshilanganidan dalolat beradi.

5. Uy-joy bozori faoliyati. 2025-yil II choragida ko'chmas mulk bozorida oldi-sotdi bitimlari soni o'tgan yilning shu davriga nisbatan 9,9% ga ko'paygan. Shu bilan birga, aholining real daromadlari 9,5% ga oshgan, bu ipoteka kreditlariga talabni qo'llab-quvvatlaydi. Uy-joy narxlari esa sekin o'smoqda: birlamchi bozorda 2,6%, ikkilamchi bozorda 2,5%.

6. Asosiy muammolar. Kam ta'minlangan aholining arzon ipotekaga kirish imkoniyatlari cheklangan;

Davlat dasturlariga yuqori darajada qaramlik mavjud;

Uzoq muddatli moliyaviy resurslar yetishmaydi;

Ipoteka sug'urtasi va risklarni boshqarish tizimi yetarlicha rivojlanmagan.

7. Taklif etilgan yechimlar. Tijorat ipotekasini kengaytirish va bozor mexanizmlarini kuchaytirish;

Ipoteka obligatsiyalari va qayta moliyalashtirish tizimini joriy etish;

Huquqiy-me'yoriy bazani yanada takomillashtirish va shaffoflikni oshirish;

Kam ta'minlangan qatlamlar uchun maqsadli subsidiyalar mexanizmini ishlab chiqish; Innovatsion ipoteka mahsulotlarini (ta'mirlash, ikkilamchi uy-joy uchun) joriy etish. 2025-yil ma'lumotlari asosida olib borilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, ipoteka kreditlash bozori O'zbekistonda tez sur'atlar bilan rivojlanmoqda. Biroq, davlat dasturlariga yuqori darajada qaramlik, tijorat sektorining past ulushi va moliyaviy resurslarning cheklanganligi bozorning barqaror rivojlanishiga to'sqinlik qilmoqda. Shu sababli, ipoteka bozorini diversifikatsiya qilish va xalqaro tajribadan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa:

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 28 noyabrdagi "Ipoteka krediti mexanizmlarini takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5886-son Farmoniga muvofiq Moliya vazirligi va Markaziy bank tomonidan "Aholiga ko'p kvartirali uylardagi kvartiralarini sotib olish uchun bozor tamoyillari asosida

ipoteka kreditlari ajratish konsepsiyasi” tasdiqlanib, unga ko’ra yangi tartib doirasida ipoteka krediti oluvchilar jismoniy shaxslar va ushbu kreditlarni berishda qatnashuvchi tijorat banklariga talablar belgilandi.

1. Ipoteka krediti oluvchilarga quyidagi talablar qo’yildi:

- ipoteka krediti kredit olish uchun murojaat qilgan kunida 18 yoshga to’lgan va 50 yoshdan oshmagan O’zbekiston Respublikasi fuqarosi;

- ipoteka krediti bo’yicha hisoblangan foizlarni va asosiy qarzni to’lov jadvaliga muvofiq har oyda qaytarish imkoniyatiga ega bo’lgan doimiy ish joyiga, shaxsiy yordamchi yoki dehqon xo’jaligidan yoxud yakka tartibdagi tadbirkorlik faoliyatidan doimiy daromadga ega bo’lishi;

- qarz oluvchining barcha kreditlari va mikroqarzlari (jumladan olinadigan ipoteka krediti) bo’yicha o’rtacha oylik to’lovlari, ya’ni qarz yuki ko’rsatkichi miqdorining qarz oluvchi va birgalikda qarz oluvchilarning tasdiqlangan o’rtacha oylik daromadiga nisbati 70 foizdan yuqori bo’lmasligi;

- ipoteka krediti ajratish haqidagi arizani ko’rib chiqish vaqtida kredit tashkilotlaridan avval olgan kreditlari bo’yicha muddati o’tgan qarzdorligi mavjud bo’lmagan jismoniy shaxslar ipoteka krediti olishlari mumkin.

2. Ipoteka krediti berishda ishtirok etuvchi banklarga talablar:

- yangi tartib doirasida ipoteka kreditlarini ajratish yuzasidan aniq belgilangan ichki tartibi ishlab chiqilganligi;

- “Fitch Ratings” yoki “Standard & Poor’s” xalqaro reyting agentliklarining

- “B” darajasidan yoki “Moody’s Investors Service” reyting agentligining

- “B2” reytingidan past bo’lmagan darajada uzoq muddatli kredit reytingiga ega bo’lishi;

- oxirgi uch yillik moliyaviy hisobotlariga auditorlik tashkilotining ijobiy xulosasi mavjudligi;

- davlat byudjeti mablag’lari, shu jumladan Moliya vazirligi tomonidan yangi tartibga muvofiq joylashtirilgan moliyaviy mablag’lar bo’yicha muddati o’tgan qarzdorligi bo’lmasligi;

- Markaziy bank tomonidan o’rnatilgan prudensial normativlarni buzilganligi sababli unga nisbatan ipoteka kreditlarini berilishiga to’sqinlik qiluvchi amaldagi chora va sanksiyalari mavjud bo’lmasligi;

- regulyativ kapitali 500 mlrd. so’mdan kam bo’lmagan tijorat banklari yangi tartib doirasida kreditlashda qatnashish imkoniyatiga ega bo’ladi.

O’zbekistonda ipoteka kreditlash bozori so’nggi yillarda jadal rivojlanib, 2025 yilga kelib umumiy kredit portfelida sezilarli ulushni egalladi. Statistik ma’lumotlar ipoteka kreditlari hajmining barqaror o’sishini va aholi turar-joy sharoitlarini yaxshilashda muhim omil bo’lib xizmat qilayotganini ko’rsatmoqda. Biroq, o’rganishlar shuni ko’rsatadiki, bozorning to’liq samarali ishlashi uchun hal etilishi lozim bo’lgan qator tizimli muammolar mavjud. Birinchidan, ipoteka kreditlari bo’yicha foiz stavkalarining yuqoriligi kam daromadli oilalar uchun uy-joy sotib olish imkoniyatini cheklamoqda. Ikkinchidan, ipoteka sug’urtasi tizimining to’liq shakllanmaganligi kredit risklarini oshiradi. Uchinchidan, uy-joy narxlarining keskin o’sishi aholining to’lov qobiliyatiga nisbatan yuqoriligi sababli ipoteka kreditlash bozori barqarorligiga salbiy ta’sir ko’rsatmoqda. Shu bilan birga, ipoteka kreditlash tizimining rivojlanishi uy-joy qurilishi, qurilish materiallari ishlab chiqarish va xizmatlar sektorida iqtisodiy faollikni kuchaytirib, mamlakat YaIM o’sishiga ham sezilarli hissa qo’shmoqda. Umuman olganda,

2025 yil tahlillari shuni ko'rsatadiki, ipoteka kreditlash bozorini rivojlantirish istiqbollari keng. Foiz stavkalarini bosqichma-bosqich pasaytirish, davlat kafolatlari va subsidiyalarini samarali mexanizm asosida yo'lga qo'yish, ipoteka sug'urtasini kengaytirish hamda uy-joy bozorida raqobatni oshirish orqali ushbu bozorning barqarorligi ta'minlanadi. Shunday qilib, ipoteka kreditlash bozorining izchil rivojlanishi nafaqat aholining uy-joy sharoitlarini yaxshilaydi, balki iqtisodiyotning umumiy o'sishiga ham kuchli turtki beradi.

Adabiyotlar:

1. *Pul va banklar: Darslik / A.A.Omonov, T.M.Qoraliyev; – T.: "Iqtisod-Moliya", 2021.*
2. *Xalqaro valyuta-kredit munosabatlari: Darslik / T.I. Bobaqulov, U.A. Abdullayev; - T.: "Iqtisod-Moliya", 2022.*
3. *I.R.Toymuhamedov, R.R.Tojiyev, A.A.Azlarova, N.R.Bazarova, N.G'.Sattorova. Pul va banklar. Darslik. –T.: «Innovatsion rivojlanish nashriyot – matbaa uyi», 2021.*
4. *O'zbekiston Respublikasining "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonuni. T.: "O'zbekiston", 2020.*
5. *O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. O'zbekiston Respublikasining to'lov balansi. 2023.*
6. www.cbu.uz - O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki sayti

MINTAQA IQTISODIY BARQARORLIGINI RIVOJLANTIRISHDA SANOAT TARKIBIY O'ZGARISHLARINI TAKOMILLASHTIRISHNING XORIJIY Tajribasi va Raqamli TRANSFORMATSIYA OMILI

Jumaniyazov Nodirbek Odilbek o'g'li

*TDIU, To'rtko'l fakulteti, assistent-o'qituvchi
Urganch davlat universiteti, mustaqil izlanuvchisi*

Mazkur ilmiy tezisdagi hududiy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishida sanoat tarkibiy o'zgarishlarining takomillashtirishning xorij tajribasi keng yoritilgan. So'nggi o'n yilliklarda jahon iqtisodiyotida raqamli texnologiyalar sanoat rivojining bosh omiliga aylandi. Raqamli transformatsiya ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish, tarmoqlar o'rtasida integratsiyani kuchaytirish hamda yangi mahsulotlar va xizmatlar yaratish uchun keng imkoniyatlar ochmoqda. Bugungi kunda rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, sanoat tarkibiy o'zgarishlarining muvaffaqiyatli kechishi raqamli texnologiyalarni ishlab chiqarishning har bir bosqichiga chuqur joriy etish bilan chambarchas bog'liqdir.

Zamonaviy global iqtisodiyot sharoitida mintaqalararo raqobatbardoshlik ko'pincha sanoat tarkibining qanchalik moslashuvchan, diversifikatsiyalashgan va yuqori texnologiyalarga asoslanganligi bilan belgilanadi. Jahon xo'jaligi taraqqiyoti shuni ko'rsatadiki, mintaqalararo iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda sanoat tarkibiy o'zgarishlarining samaradorligi bevosita davlatning iqtisodiy siyosati, innovatsion salohiyati va global bozor talablariga moslashuv darajasi bilan belgilanadi. Rivojlangan va industrial rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasi shuni isbotlaydiki, sanoat tarkibining diversifikatsiyasi, yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ulushini oshirish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashning asosiy omillaridan biridir. Bu jarayonda davlat siyosati, xususiylar sektori faolligi, ilmiy-tadqiqot institutlari ishtiroki va xalqaro hamkorlik asosiy tayanch poydevor bo'lib xizmat qiladi.[1]

Jahon iqtisodiyoti tarixida sanoat tarkibiy o'zgarishlari mamlakatlar iqtisodiy barqarorligi va raqobatbardoshligini ta'minlashning eng muhim omillaridan biri sifatida qoraladi. Har bir mamlakat o'zining tabiiy resurslari, inson kapitali, ilmiy-texnik salohiyati va bozor imkoniyatlaridan kelib chiqib, sanoatni modernizatsiya qilish, diversifikatsiya qilish va yuqori qo'shimcha qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarishga yo'naltirish bo'yicha o'ziga xos strategiyalar ishlab chiqqan.

Germaniya, AQSh, Yaponiya, Janubiy Koreya va Xitoy kabi mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, samarali sanoat siyosati nafaqat ichki bozorni mustahkamlash, balki tashqi bozorlar uchun ham yuqori sifatli mahsulot ishlab chiqarish imkonini beradi. Bu jarayonda davlatning tartibga solishdagi roli, ilm-fan va texnologiyaga investitsiyalar, hamda eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarish modelining joriy etilishi alohida ahamiyat kasb etadi.

Masalan, Germaniya sanoatida "Industry 4.0" strategiyasi ishlab chiqilgan bo'lib, u ishlab chiqarish tizimlarini sun'iy intellekt, IoT (Internet of Things) va avtomatlashtirilgan tahlil texnologiyalari bilan uyg'unlashtirishga qaratilgan. Ushbu yondashuv natijasida Germaniyada mehnat unumdorligi 25–30 foizga oshgan, energiya tejamkorlik esa 20 foizga yaxshilangan. Shuningdek, kichik va o'rta biznes uchun "Mittelstand-Digital" dasturi orqali raqamli texnologiyalarni joriy etish uchun grant va konsultatsion yordam ko'rsatilib, ularning sanoat tarmoqlarida ishtiroki kengaytirildi [2].

Janubiy Koreya tajribasi ham sanoat tarkibiy o'zgarishlarining raqamli asosda amalga oshirilishiga yorqin misol bo'la oladi. Bu mamlakatda "Digital New Deal" dasturi doirasida ishlab chiqarishning barcha bosqichlari raqamlashtirilgan, natijada eksport hajmi keskin oshib, yangi ish o'rinlari yaratildi. Xususan, Samsung va LG kabi kompaniyalar raqamli ishlab chiqarish tizimlarini joriy etish orqali xalqaro bozorlarda raqobat ustunligiga erishgan. Koreya hukumati bu jarayonda nafaqat yirik korxonalarni, balki startaplar va ilmiy-tadqiqot markazlarini ham faol qo'llab-quvvatladi [3].

Xitoyda esa "Made in China 2025" strategiyasi asosida sanoatning barcha tarmoqlari raqamli tarmoqqa ulangan. Bu siyosat texnologik mustaqillikka erishish, ishlab chiqarishning sifatini oshirish va eksportni yuqori texnologiyali mahsulotlarga yo'naltirishga qaratilgan. 2024-yil holatiga ko'ra, Xitoy sanoatining umumiy hajmida raqamli texnologiyalar bilan integratsiyalashgan tarmoqlar ulushi 36 foizni tashkil etgan. Raqamli ishlab chiqarish markazlari, logistika tizimlari va sun'iy intellekt yechimlari sanoat samaradorligini sezilarli darajada oshirdi.

Polsha va Turkiya tajribalari ham e'tiborga loyiq. Polshada Yevropa Ittifoqi mablag'lari hisobidan "Smart Industry Poland" dasturi ishlab chiqilib, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarida raqamli platformalar joriy etilgan. Bu iqtisodiyotning texnologik darajasini ko'tarish bilan birga, mintaqalararo tafovutlarni kamaytirgan. Turkiyada esa "Digital Transformation of Industry" dasturi ishlab chiqilgan bo'lib, u asosan kichik va o'rta korxonalarni raqamlashtirishga qaratilgan. Natijada, mamlakatda eksportning 40 foizi raqamli ishlab chiqarish tizimlari bilan bog'liq tarmoqlar hissasiga to'g'ri kelmoqda [4].

Shuningdek, xalqaro tajriba shuni tasdiqlaydiki, sanoat tarkibiy o'zgarishlarida hududiy ixtisoslashuv ham muhim strategik omillardan biridir. Masalan, Germaniyada Baden-Vyurtemberg va Bavariya federal yerlarida mashinasozlik va avtomobil sanoati to'plangan bo'lsa, AQShda Kaliforniya axborot texnologiyalari va yarimo'tkazgichlar ishlab chiqarish bo'yicha yetakchi hudud sifatida shakllangan. Janubiy Koreyada esa

Seul va Inchxon atrofida elektronika va telekommunikatsiya tarmoqlarining kuchli klasterlari mavjud bo'lib, davlat siyosati orqali ularning raqobatbardoshligi muntazam qo'llab-quvvatlanadi.

Ushbu xorijiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, sanoat tarkibiy o'zgarishlarining muvaffaqiyati bevosita raqamli transformatsiyaning qamroviga, davlat siyosatining izchilligiga va xususiy sektor faoliyatining erkinligiga bog'liqdir. O'zbekiston uchun bu tajribalar nihoyatda muhim, chunki mamlakatda raqamli iqtisodiyot siyosati faol joriy etilmoqda. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi, "Sanoat 4.0" tamoyillarini bosqichma-bosqich amalga oshirish hamda ishlab chiqarish jarayonlariga axborot texnologiyalarini keng tatbiq etish orqali mintaqaviy iqtisodiyot barqarorligini ta'minlash mumkin. [5]

1-jadval

Xorijiy mamlakatlarda mintaqa sanoat tarkibiy o'zgarishlarini takomillashtirish bo'yicha ilg'or tajribalar [6]

Mamlakat	Asosiy strategiya va yo'nalishlar	Muhim choralar va mexanizmlar	So'nggi 5 yildagi natijalar
Germaniya	"Industry 4.0" konsepsiyasi, ishlab chiqarishni to'liq raqamlashtirish	Avtomatlashtirish, IoT, kiberxavfsizlik, ishlab chiqarishning moslashuvchan modellari	Mehnat unumdorligi +18%, sanoat eksporti +9%, yuqori texnologiyalar ulushi +7%
Janubiy Koreya	Innovatsion klasterlar va texnoparklar orqali eksportga yo'naltirilgan o'sish	Davlat-sanoat-akademiya hamkorligi, startaplarni qo'llab-quvvatlash, ilmiy tadqiqotlar	YHT mahsulot eksporti +22%, mintaqalararo farq 12% ga qisqardi
Xitoy	"Made in China 2025", yuqori texnologiyalarni joriy etish	Yashil energetika, robototexnika, sun'iy intellekt	YHT mahsulotlar ulushi 28% dan 40% ga oshdi, eksportning 35% yuqori texnologiyalarga to'g'ri kelmoqda
Turkiya	Sanoat zonalarini modernizatsiya qilish va eksportni rag'batlantirish	Erkin iqtisodiy zonalar, infratuzilma investitsiyalari	Sanoatdagi qo'shilgan qiymat +15%, 450 ming yangi ish o'rinlari
AQSh	Regional Innovation Hubs modeli	Startup ekotizimlari, ilmiy-tadqiqot markazlari, texnologik grantlar	Innovatsion mahsulot eksporti +14%, YIM o'sishi +3,2%

Jadval ma'lumotlariga asoslanadigan bo'lsak, sanoat tarkibiy o'zgarishlarini takomillashtirishda raqamli transformatsiya, innovatsion ekotizimlar, ilmiy-tadqiqot faoliyati va mintaqaviy ixtisoslashuv birgalikda qo'llanganda eng yuqori samaraga erishiladi.

Xorazm viloyati misolida olib borilayotgan o'zgarishlar ham bu yo'nalishda muhim qadam bo'lib xizmat qilmoqda. Ayni paytda viloyatda ishlab chiqarish korxonalarida raqamli hisob tizimlari, logistika tarmoqlari va avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari joriy etilmoqda. Bu esa mehnat unumdorligini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish va ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish imkonini bermoqda. Shu bilan birga, raqamli infratuzilmani kengaytirish, IT mutaxassislarni tayyorlash va mahalliy innovatsion markazlarni rivojlantirish mintaqaning iqtisodiy barqarorligiga xizmat qiladi. [7]

Xulosa sifatida aytish mumkinki, xorijiy davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, raqamli transformatsiya va sanoat tarkibiy o'zgarishlari bir-birini to'ldiruvchi, integratsiyalashgan jarayonlardir. O'zbekiston uchun bu yo'nalishda Germaniya, Janubiy Koreya va Xitoy tajribalarini moslashtirish orqali iqtisodiy o'sishni jadallashtirish, sanoat samaradorligini oshirish va hududiy tenglikni ta'minlash imkoniyati mavjud.

Adabiyotlar:

1. *Organisation for Economic Co-operation and Development. Industrial Policy for the Sustainable Development Goals: Increasing the Alignment. Paris: OECD Publishing, 2023. 198 p.*
2. *Bundesministerium für Wirtschaft und Energie. Industrie 4.0: Smart Manufacturing for the Future. – Berlin, 2023. – 210 p.*
3. *Ministry of Economy and Finance of the Republic of Korea. Digital New Deal Report. – Seoul, 2024. – 156 p.*
4. *European Commission. Smart Industry Poland Initiative. – Brussels : EU Press, 2023. – 112 p.*
5. *O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. PF-158-son Farmon "Yangi O'zbekiston – 2030 strategiyasi to'g'risida" // Lex.uz. – 2023. – URL: <https://www.lex.uz> (murojaat qilingan sana: 02.10.2025).*
6. *OECD Industrial Outlook 2024. Paris: OECD Publishing, 2024. 250 p.*
7. *O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Raqamli O'zbekiston – 2030 strategiyasi. – Toshkent, 2024.*

HUDUDLARDA RAQAMLI PLATFORMALAR ASOSIDA XIZMAT KO'RSATISH TIZIMINI MODERNIZATSIYA QILISH ORQALI RAQAMLI XIZMATLARNI TAKOMILLASHTIRISH

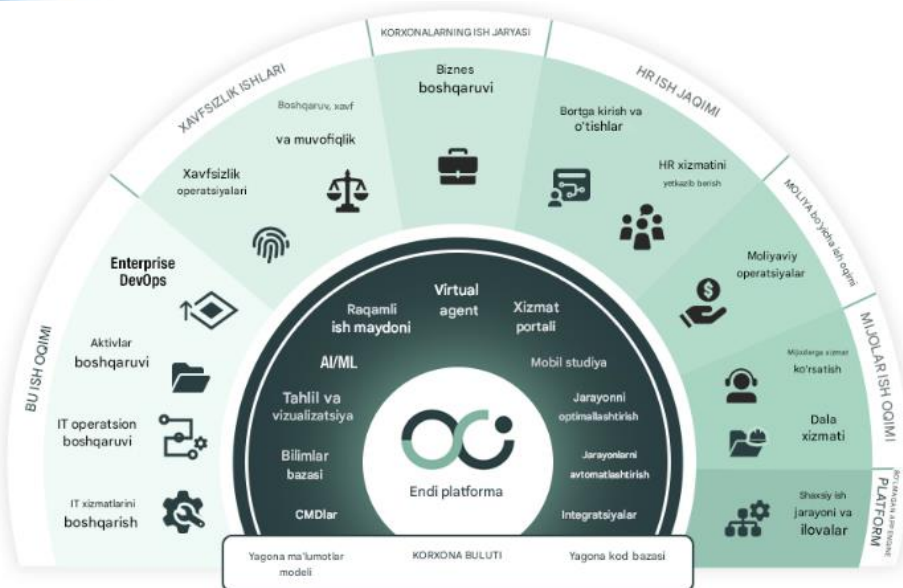
Akbarov Qodirali Qurbonali o'g'li

Farg'ona davlat texnika universiteti assistenti

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida barcha sohalarida raqamli transformatsiya jarayonlari jadal kechmoqda. Ayniqsa, hududlarda raqamli platformalar asosida xizmat ko'rsatish tizimini modernizatsiya qilish, davlat va xususiy sektor faoliyatini muvofiqlashtirish, hamda fuqarolarga interaktiv, tezkor va shaffof xizmatlar ko'rsatish dolzarb masalaga aylandi.[1]

Raqamli platformalar, turli xizmatlar, ma'lumotlar va foydalanuvchilarni yagona ekotizimda birlashtiruvchi raqamli muhitdir. Ushbu muhit orqali xizmatlar onlayn shaklda taqdim etiladi, bu esa inson resurslarini tejaydi, vaqtini qisqartiradi hamda iqtisodiy samaradorlikni oshiradi. [2]Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishda raqamli platformalarning roli, ularning xizmat ko'rsatish tizimini modernizatsiya qilishdagi ahamiyati hamda natijada raqamli xizmatlarning samaradorligini oshirish zarurati tug'ilmoqda.

Raqamli platforma, xizmat ko'rsatuvchi tashkilot va foydalanuvchi o'rtasida elektron o'zaro aloqani tashkil etuvchi dasturiy arxitektura tushuniladi. Misol tariqasida "my.gov.uz" davlat xizmatlari portali, "E-auksion" elektron savdo maydonchasi, "Open Data Portal" va "Humo", "Uzcard" to'lov tizimlarini keltirish mumkin.[3]

1-rasm. Raqamli transformatsiyani yoqish uchun strategik platforma

Bunday platformalar xizmatlarni markazlashgan holda boshqarish, ma'lumotlar almashinuvini tezlashtirish, hamda raqamli xavfsizlikni ta'minlash imkonini beradi. Shu bois, ular hududiy boshqaruv organlari faoliyatida ham muhim vosita sifatida qaralmoqda.

Hududlarda xizmat ko'rsatish tizimi ko'p hollarda an'anaviy usullarga tayanganligi sababli, inson omiliga haddan tashqari bog'liq bo'lgan. Bu esa, xizmat ko'rsatishda kechikishlar, ma'lumotlar qayta kiritilishi, hujjat aylanishida samarasizlik, korrupsiya xavfining ortishi kabi muammolarga olib kelgan.

Raqamli platformalarning joriy etilishi ushbu muammolarga samarali yechim bo'la oladi. Tadqiqot davomida Farg'ona, Samarqand va Toshkent viloyatlaridagi elektron davlat xizmatlari markazlari faoliyati o'rganildi. "my.gov.uz" portali orqali 2023-yilda 280 dan ortiq xizmatlar taqdim etilgan bo'lsa, 2024-yilda bu ko'rsatkich 370 taga yetgan.

1-jadval.

Elektron davlat xizmatlari taqdim etilganlik ko'rsatkichlari

Ko'rsatkichlar	2023-yil	2024-yil	o'sish foizi
Elektron xizmatlar soni	280	370	+32%
Foydalanuvchilar soni (ming kishi)	2400	3200	+33%
Xizmat ko'rsatish tezligi (o'rtacha kun)	5	2.8	-44%
Arizalarni rad etish holatlari	7%	3%	-57%

Mazkur natijalar hududlarda raqamli platformalar asosida xizmat tizimini modernizatsiya qilish samaradorligini ko'rsatadi.

Raqamli platformalarning eng muhim ijobiy ta'sirlari mavjud bo'lib, vaqt tejalishi, xizmat ko'rsatish jarayoni avtomatlashtirilganligi sababli, arizalarni ko'rib chiqish muddati kamayadi. Shaffoflik va korrupsiyaga qarshi ta'sir, elektron raqamli imzo (ERI) va onlayn monitoring orqali barcha jarayon nazorat ostida bo'ladi. Iqtisodiy samaradorlik orqali byurokratik xarajatlar kamayib, inson resurslari optimallashtiriladi. Hududiy raqobatbardoshlik, platformalar mahalliy tadbirkorlikni raqamli xizmatlar orqali rivojlantirishga zamin yaratadi.

Ammo raqamli platformalar joriy etishdagi ayrim muammolarga ham duch kelish mumkin. Raqamli savodxonlik darajasining pastligi, internet infratuzilmasining yetarli emasligi, davlat va xususiy sektor o'rtasidagi integratsiya muammolari, axborot xavfsizligi tahdidlari.

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun davlat tomonidan raqamli infratuzilma loyihalarini qo'llab-quvvatlash, IT-mutaxassislarni tayyorlash hamda xalqaro tajribalarni joriy etish muhimdir.

Tahlillar asosida hududiy raqamli xizmatlar platformalarini yagona integratsion tizimga birlashtirish kerakligi, sun'iy intellekt asosida xizmatlarni avtomatlashtirish, axborot xavfsizligini kuchaytiruvchi blokcheyn asosidagi yechimlarni joriy etish, raqamli savodxonlikni oshirish bo'yicha mahalliy trening va platformalar yaratish zarurlari yuzaga kelmoqda.

Hududlarda raqamli platformalar asosida xizmat ko'rsatish tizimini modernizatsiya qilish, raqamli iqtisodiyotning barqaror rivojlanishining kalitidir. O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, raqamli platformalar xizmatlar sifatini yaxshilaydi, davlat boshqaruvida shaffoflikni oshiradi va fuqarolar uchun qulay muhit yaratadi.

Shunday qilib, hududiy raqamli platformalarni rivojlantirish nafaqat texnologik, balki ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning ham muhim omilidir

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risidagi qarori.
2. X. Karimov, "Raqamli iqtisodiyot nazariyasi va amaliyoti", Toshkent, 2023.
3. my.gov.uz – Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali ma'lumotlari, 20245.
4. Qurbonali o'g'li, A. Q. (2024). Basic Principles and Approaches of The Green Economy. *Journal of History, Modernity, and Society*, 1(1), 24-33.

HUDUDLARDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYALARNI QO'LLASH ORQALI REAL SEKTOR KORXONALARIDA MAHSULOT VA XIZMATLARNI TAKOMILLASHTIRISH

Isroilova Muhabbat Rustamjon qizi

O'ZMU Iqtisodiyot fakulteti tayanch doktoranti

XXI asr iqtisodiyoti uchun asosiy xususiyatlardan biri bu – raqamli transformatsiyadir. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar jamiyatning barcha jabhalariga, xususan, real sektor tarmoqlariga tobora chuqurroq kirib bormoqda. Hududlarda iqtisodiy samaradorlikni oshirish, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatishni takomillashtirish hamda global bozor talablariga moslashishda raqamli texnologiyalardan foydalanish muhim strategik yo'nalish sifatida qaralmoqda.

Bizning fikrimizcha, hududiy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi ko'p jihatdan real sektor – sanoat, qishloq xo'jaligi, transport-logistika va energetika tarmoqlarining samarali faoliyatiga bog'liq. Shu sababli, hududlarda raqamli transformatsiyalarni qo'llash nafaqat ishlab chiqarish jarayonlarini modernizatsiya qilish, balki mahalliy korxonalarining raqobatbardoshligini oshirish, yangi mahsulot va xizmatlarni shakllantirish uchun ham muhim omil hisoblanadi.

Hozirgi davrda global raqobatning keskinlashuvi, resurslardan samarali foydalanish va bozor talablariga tezkor moslashish ehtiyoji real sektor korxonalari oldiga yangi vazifalarni qo'ymoqda. Shu nuqtai nazardan, raqamli transformatsiyalarni hududiy iqtisodiyotga tatbiq etish innovatsion rivojlanishning muhim omili sifatida namoyon bo'lmoqda.

Raqamli texnologiyalar (sun'iy intellekt, IoT – narsalar interneti, big data, bulutli xizmatlar, blokcheyn va raqamli platformalar)ning joriy etilishi ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish, xarajatlarni qisqartirish, mahsulot sifati va xizmat ko'rsatish darajasini oshirish imkonini beradi.[1] Ayniqsa, sanoat, qishloq xo'jaligi, transport-logistika va energetika sohalarida raqamli yechimlar ishlab chiqarish samaradorligini oshirish bilan birga hududiy iqtisodiyotning barqaror o'sishini ta'minlaydi.

Shuningdek, hududlarda raqamli transformatsiyalarni qo'llash:

- ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish tizimida shaffoflikni ta'minlaydi;
- mahalliy korxonalarning raqobatbardoshligini kuchaytiradi;
- eksport salohiyatini kengaytiradi;
- aholi uchun yangi ish o'rinlari va xizmat turlarini yaratadi;
- davlat boshqaruvi bilan biznes subyektlari o'rtasida "raqamli ko'pri" vazifasini bajaradi.

Demak, real sektor korxonalarida raqamli transformatsiyalarni samarali qo'llash hududlarning iqtisodiy salohiyatini oshirish, innovatsion mahsulot va xizmatlarni shakllantirish, hamda raqobatbardosh hududiy iqtisodiy modelni barpo etishda strategik yo'nalish hisoblanadi.

1-jadval

Real sektor korxonalarida raqamli transformatsiyalarni qo'llash tajribalari[2]

Soha	O'zbekiston tajribasi	Xorijiy tajriba
Sanoat	"UzAuto Motors"da avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish liniyalari; Siemens bilan hamkorlikda boshqaruv tizimlari joriy etilgan.	Siemens (Germaniya), Dassault Systems (Fransiya) – "raqamli tvins"; Yaponiya va Koreyada onlayn sifat nazorati tizimlari.
Qishloq xo'jaligi	Qashqadaryo va Buxoroda aqlli sug'orish tizimlari; Agrodrone xizmatlari orqali monitoring; raqamli xaritalash sinov loyihalari.	AQSh va Xitoyda dronlardan keng foydalaniladi; Isroilda tomchilatib sug'orish tizimlari raqamlashtirilgan; Niderlandiyada raqamli agro xaritalash tizimlari.
Transport-logistika	O'zbekiston temir yo'llarida GPS kuzatuv; Angren logistika markazida raqamli ombor tizimlari joriy qilinmoqda.	Amazon (AQSh), Alibaba (Xitoy) – GPS/IoT monitoring tizimlari; DHL va FedEx – raqamli ombor tizimlari; JD Logistics (Xitoy) – blokcheyn asosida shaffof yetkazib berish.
Energetika	Hududiy elektr tarmoqlarida aqlli hisoblagichlar o'rnatilmoqda; "Nur Navoi" quyosh elektr stansiyasi raqamli boshqaruv asosida ishlaymoqda.	Germaniya va Skandinaviya davlatlarida aqlli hisoblagichlar keng qo'llaniladi; Yaponiya – Smart Grid loyihasi; AQSh va Xitoyda qayta tiklanuvchi energiya manbalari uchun raqamli boshqaruv.

Hududiy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishida real sektor korxonalarining o'ri muhim ahamiyatga egadir. So'nggi yillarda raqamli transformatsiyalar bu tarmoqlarda tub o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Har bir sohada zamonaviy texnologiyalarni joriy etish ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, xarajatlarni kamaytirish va xizmat sifatini yaxshilashga xizmat qilmoqda.

Bugungi kunda, sanoat tarmog'ida raqamli texnologiyalar keng joriy etilmoqda. Ishlab chiqarishda avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari, jumladan, CNC dastgohlari hamda robotlashtirish texnologiyalari inson mehnatini yengillashtirish, aniqlikni oshirish va ishlab chiqarish jarayonlarini tezlashtirish imkonini bermoqda. Masalan, "UzAuto Motors" korxonalarida Germaniyaning Siemens kompaniyasi bilan hamkorlikda avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish liniyalari joriy qilingan. Bundan tashqari, "raqamli tvins" texnologiyasi Germaniyaning Siemens va Fransiyaning Dassault Systems kompaniyalari tomonidan ishlab chiqarishda keng qo'llanilib, uskunalarning virtual nusxasi orqali samaradorlikni oshirmoqda.[3] Onlayn sifat nazorati tizimlari esa, masalan, Yaponiya va Koreya avtomobil zavodlarida ishlab chiqarishning barcha bosqichlarida uzluksiz monitoring qilishga xizmat qilmoqda.

Bundan tashqari, qishloq xo'jaligida ham raqamli transformatsiyalar samaradorlikni oshirishda muhim vositaga aylangan. Xususan, aqlli sug'orish tizimlari orqali suv resurslaridan oqilona foydalanish O'zbekistonning Qashqadaryo va Buxoro viloyatlarida amaliyotga tatbiq qilinmoqda. Dronlar yordamida monitoring qilish tajribasi AQSh, Xitoy va Isroilda keng qo'llaniladi; O'zbekistonda esa "Agrobank" ko'magida fermerlarga agrodron xizmatlari taqdim etilmoqda. Shuningdek, raqamli xaritalash asosida agroteknik tadbirlarni rejalashtirish Isroil va Niderlandiya tajribasidan o'rin olgan bo'lib, hozirda O'zbekistonning Toshkent va Jizzax viloyatlarida sinovdan o'tkazilmoqda[4].

Transport-logistika sohasida ham raqamli texnologiyalar tovar va xizmatlar harakatining shaffofligini ta'minlamoqda. GPS va IoT asosidagi kuzatuv tizimlari Xitoyning "Alibaba" va AQShning "Amazon" kompaniyalarida keng qo'llanilib, yuklarning joylashuvi va holatini real vaqt rejimida kuzatish imkonini beradi[5]. O'zbekistonda esa "Uzbekistan Railways" kompaniyasi temir yo'l vagonlarini GPS tizimlari yordamida kuzatishni joriy qilmoqda. [6] Raqamli ombor tizimlari DHL va FedEx kabi xalqaro logistika kompaniyalarida samarali ishlayotgan bo'lsa, O'zbekistonda "Angren logistika markazi"da raqamli boshqaruv tizimi bosqichma-bosqich tatbiq qilinmoqda. Shuningdek, blokcheyn texnologiyasi asosida shaffof yetkazib berish zanjirlarini yaratish Xitoyning "JD Logistics" kompaniyasi tajribasida allaqachon yo'lga qo'yilgan.[7]

Energetika sohasida ham raqamli yechimlar keng qo'llanilmoqda. Masalan, Germaniya va Skandinaviya mamlakatlarida aqlli hisoblagichlar orqali energiya iste'moli real vaqt rejimida kuzatilib, tarmoqlarda yo'qotishlar kamaytirilmoqda. O'zbekistonda ham "Hududiy elektr tarmoqlari" AJ tomonidan "aqlli hisoblagich" loyihasi bosqichma-bosqich joriy etilmoqda.[8] Bundan tashqari, raqamli monitoring tizimlari energiya samaradorligini oshirishda muhim o'rin tutadi; masalan, Yaponiyaning "Smart Grid" loyihasi bunga yorqin misol bo'la oladi. Shu bilan birga, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini boshqarish tizimlari Germaniya, Xitoy va AQShda keng rivojlangan. O'zbekistonda ham "Nur Navoi" quyosh elektr stansiyasida raqamli boshqaruv tizimlari qo'llanilib, energiya ishlab chiqarish samaradorligi oshirilmoqda.[9]

Bizning fikrimizcha, bu tajribalar shuni ko'rsatadiki, raqamli transformatsiyalar real sektorning barcha bo'g'inlarida samarali qo'llanmoqda. Hududlarda bu kabi yechimlarni joriy etish nafaqat ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatishni yangi bosqichga olib chiqadi, balki mahalliy korxonalarning global bozorga integratsiyalashuvini ham tezlashtiradi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risidagi Farmoni, 2020 yil.
2. Porter, M. E., & Heppelmann, J. E. (2015). *How smart, connected products are transforming companies*. Harvard Business Review.
3. Schwab, K. (2016). *The Fourth Industrial Revolution*. World Economic Forum.
4. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). *The Second Machine Age*. MIT Press.
5. OECD (2021). *Digital Transformation in the Industrial Sector: Opportunities and Challenges*. OECD Publishing.
6. Tapscott, D. (2016). *Blockchain Revolution: How the Technology Behind Bitcoin Is Changing Money, Business, and the World*. Penguin.
7. Hill, J. (2025, July 30). *Siemens builds fully automated warehouse with digital twin*. CIO. <https://www.cio.com/article/4029061/siemens-builds-fully-automated-warehouse-with-digital-twin.html>
8. Interfax. (2025, August 1). *Uzbekistan to actively use drones in agriculture*. Interfax. Retrieved from <https://interfax.com/newsroom/top-stories/113014>
9. https://en.wikipedia.org/wiki/UzAuto_Motors
10. Boreham, J. (2025, January 7). *Siemens unveils breakthrough innovations in industrial AI and Digital Twin technology at CES 2025*. Digital Twin Insider. <https://digitaltwininsider.com/2025/01/07/siemens-unveils-breakthrough-innovations-in-industrial-ai-and-digital-twin-technology-at-ces-2025/>

HUDUDLARDA SMART TURIZMNI RIVOJLANTIRISHNING INNOVATSION MEXANIZMLARI

Mamurov Samadjon Igamnazarovich

O'zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi v.b.dotsenti, PhD

Darmenbayeva Shamengul Sagiyeвна

O'zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi magistranti

Bugungi kunda turizm sohasida raqamli texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar asosida yangi yo'nalishlar shakllanmoqda. "Smart turizm" (aqlli turizm) - bu texnologiyalar yordamida sayohatchilarga qulay va shaxsiylashtirilgan xizmatlar taqdim etish, shuningdek, hududlar uchun barqaror va samarali turizmni rivojlantirishga qaratilgan yondashuvdir.

2025-yilda global turizm sektori sezilarli o'sishga erishdi. Bunga misol tariqasida, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Turizm bo'yicha Jahon Tashkiloti (UNWTO) ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yilning birinchi yarmida xalqaro sayohatlar soni 690 million nafarga yetdi, bu esa 2024-yilga nisbatan 5% ga ko'pdir.[1]

Shu bilan birga, smart turizmning rivojlanishi hududlarning raqobatbardoshligini oshirish, iqtisodiy o'sishni ta'minlash va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. Texnologiyalarni joriy etish orqali sayohatchilarga onlayn xizmatlar, aqlli mehmonxonalar, raqamli yo'nalishlar va real vaqt rejimida ma'lumotlar taqdim etish imkoniyatlari yaratilmoqda.

O'zbekistonda ham smart turizmni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. 2022–2026-yillarda Buxoro viloyatida turizmni yanada rivojlantirish dasturiga ko'ra, xorijiy va mahalliy turistlar sonini 5 million nafarga, eksport hajmini esa 600 million AQSh dollariga yetkazish maqsadlari belgilangan.[2]

1. Buxoro viloyatida smart turizmni rivojlantirish bo'yicha bir qator innovatsion tashabbuslar amalga oshirilmoqda, jumladan:

2. Buxorodagi ziyoratgohlarni raqamli texnologiyalar orqali targ'ib qilish natijasida, turistlar soni 2024-yilda 35% ga oshdi.

3. Buxoro viloyatining eski shahar hududida nogironligi bor shaxslar uchun qulay muhit yaratish maqsadida mobil ilovalar va onlayn servislar ishlab chiqildi.

4. Buxoro viloyatining turizm kontentini tayyorlashda Instagram, Facebook va TikTok kabi vizual platformalar orqali madaniy diqqatga sazovor joylar, tarix, mahalliy oshxona va an'analar haqida qiziqarli kontent yaratish imkoniyatlari mavjud.

Shuningdek, Buxoro mintaqasi misolida onlayn turoperator biznes modellarini shakllantirish va ular orqali turizmni barqaror rivojlantirish masalalari ilmiy asosda tahlil qilindi.

Buxoro viloyatida turizmni rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan davlat dasturlari doirasida, viloyatda 800 dan ziyod madaniy obyektlarni birma-bir restavratsiya qilish, "Street Food" gastronomik ko'chasini tashkil etish, turizm marshrutlariga olib boruvchi yo'llarga yo'l ko'rsatkichi belgilarini o'rnatish kabi chora-tadbirlar belgilangan.

Buxoroda ziyoratgohlarni raqamlashtirish va raqamli xizmatlar yaratish orqali yangi ish o'rinlari yaratildi. Masalan, 2024-yilda raqamli xizmatlar orqali yaratilgan ish o'rinlari soni 12% ga oshdi.

1-jadval

2022 - 2026-yillarda Buxoro viloyatida turizm sohasini rivojlantirishning maqsadli ko'rsatkichlari[3]

T/r	Ko'rsatkichlar nomi	yillar				
		2022	2023	2024	2025	2026
1.	Ichki turistlar tashrifi soni (mln kishi)	2,4	2,9	3,4	3,8	4,1
2.	Xorijiy sayyohlar soni (ming kishi)	450,0	900,0	1,200	1,500	1 800
3.	Xizmatlar eksporti (mln AQSh doll)	121	200	230	270	300
4.	Joylashtirish vositalaridagi xonalar soni (ming)	5,399	6,131	6,721	7,336	7,976
5.	Mehmonxonalar nomer fondining bandlik darajasi	45,0	51,0	61,0	71,0	93,0
6.	Joylashtirish vositalaridagi o'rinlar soni (ming)	12,147	13,672	14,902	16,182	17,512
7.	Mehmonxonalar soni (dona)	178	198	218	238	258
8.	Oilaviy mehmon uylari soni (dona)	264	314	325	335	345
9.	Xostellar soni (dona)	55	61	66	71	76
10.	Internet (4G va 5G texnologiyalarini hisobga olgan holda) qamrovi darajasini oshirib borish	7	8	9	10	11

Hududlarda smart turizmni rivojlantirishning bir qancha innovatsion mexanizmlari mavjud va har biri alojida o'ziga xos xususiyatga ega.

Smart mobil ilovalar sayohatchilarga manzillarni rejalashtirish, mehmonxonalarni bron qilish, transportni boshqarish va real vaqt rejimida ma'lumot olish imkoniyatlarini taqdim etadi. Masalan, SMIITY platformasi foydalanuvchilarga shahardagi diqqatga sazovor joylar, restoranlar va tadbirlar haqida ma'lumot beradi, shuningdek, to'lovlarni amalga oshirish va boshqa xizmatlarni bir joyda taqdim etadi.

IoT texnologiyalari yordamida turistik hududlarda xavfsizlikni ta'minlash, trafikni boshqarish va energiya samaradorligini oshirish mumkin. Sun'iy intellekt esa sayohatchilarning xohish-istaklarini tahlil qilib, shaxsiylashtirilgan tavsiyalar beradi.

Big Data texnologiyalari yordamida sayohatchilar haqida katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilib, xizmatlarni optimallashtirish va marketing strategiyalarini ishlab chiqish mumkin. Bulutli hisoblash esa ma'lumotlarni saqlash va ularga global kirishni ta'minlaydi.

VR va AR texnologiyalari yordamida sayohatchilar tarixiy obidalarni virtual tarzda ko'rishlari yoki kengaytirilgan reallik orqali qo'shimcha ma'lumotlarga ega bo'lishlari mumkin. Bu texnologiyalar turizm tajribasini yanada boyitadi.

Blockchain texnologiyasi yordamida turistik xizmatlar uchun xavfsiz va shaffof tranzaksiyalarni amalga oshirish mumkin. Bu, ayniqsa, onlayn to'lovlar va rezervasyonlarda muhim ahamiyatga ega.

Mahalliy mehmonxonalar, restoranlar va qo'shni xizmat ko'rsatuvchi korxonalarni raqamli platformalarga integratsiya qilish orqali ularning ko'rinishini oshirish va xizmat sifatini yaxshilash mumkin.

Ekoturizm va barqaror rivojlanish tamoyillariga asoslangan turizmni rivojlantirish orqali tabiiy resurslarni saqlash va mahalliy aholi farovonligini oshirish mumkin.

Mahalliy startaplar va innovatsion loyihalar orqali yangi turizm xizmatlarini yaratish va mavjud tizimlarni takomillashtirish mumkin. Bu, ayniqsa, yoshlar va tadbirkorlar uchun yangi imkoniyatlar yaratadi.

Smart turizm raqamli texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar yordamida turizmni rivojlantirishning yangi shakli bo'lib, u sayohatchilarga shaxsiylashtirilgan, qulay va xavfsiz xizmatlar taqdim etish, shuningdek, hududlarning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan.

Sayohatchilarga manzillarni rejalashtirish, mehmonxonalarni bron qilish, transportni boshqarish va real vaqt rejimida ma'lumot olish imkoniyatlarini taqdim etuvchi mobil ilovalar yaratish. Masalan, SMIITY platformasi foydalanuvchilarga shahardagi diqqatga sazovor joylar, restoranlar va tadbirlar haqida ma'lumot beradi, shuningdek, to'lovlarni amalga oshirish va boshqa xizmatlarni bir joyda taqdim etadi.

O'zbekiston, xususan, Buxoro viloyati misolida, smart turizmni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Buxoroda ziyoratgohlarni raqamlashtirish va raqamli xizmatlar yaratish orqali yangi ish o'rinlari yaratildi. Masalan, 2024-yilda raqamli xizmatlar orqali yaratilgan ish o'rinlari soni 12% ga oshdi. Shuningdek, Buxoro viloyatida 800 dan ziyod madaniy obyektlarni birma-bir restavratsiya qilish, "Street Food" gastronomik ko'chasini tashkil etish, turizm marshrutlariga olib boruvchi yo'llarga yo'l ko'rsatkichi belgilarini o'rnatish kabi chora-tadbirlar belgilangan.

Shu bilan birga, hududlarda smart turizmni rivojlantirishda bir qator muammolar ham mavjud. Ular orasida infratuzilmaning notekis rivojlanishi, raqamli savodxonlikning pastligi, moliyaviy resurslarning yetarli emasligi va davlat siyosatining yetarli darajada rivojlanmaganligi kabilar mavjud.

Smart turizmni rivojlantirish orqali hududlar iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlash, sayohatchilarga yuqori sifatli xizmatlar taqdim etish va barqaror turizmni rivojlantirish mumkin. Bu esa o'z navbatida, mamlakatning raqobatbardoshligini oshiradi va global turizm bozorida o'z o'rnini mustahkamlashga yordam beradi.

Adabiyotlar:

1. <https://www.untourism.int/news/international-tourism-up-5-in-first-half-of-2025-despite-global-challenges>
2. <https://lex.uz/docs/6212874>
3. Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 28-sentabrdagi 543-son qarori

O'ZBEKISTONDA TURIZM XIZMATLARINI BOSHQARISH VA TAKOMILLASHTIRISHDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYA

Mamurov Samadjon Igamnazarovich

O'zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi v.b.dotsenti, PhD

Otaxonova Iroda Xamdamjon qizi

O'zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi magistranti

Bugungi kunda turizm sohasida raqamli transformatsiya jarayoni nafaqat texnologik yangilanishlarni, balki butun tizimning samaradorligini oshirishni, xizmatlar sifatini yaxshilashni va foydalanuvchilarga qulaylik yaratishni ta'minlashni nazarda tutadi. O'zbekistonda ham bu jarayon jadal sur'atlar bilan amalga oshirilmoqda.

2025-yilning yanvar-iyul oylarida O'zbekistonga 6,3 million nafar chet ellik turist kelgan. Bu o'tgan yilning mos davriga nisbatan qariyb 49 foizga ko'pdir.[1] Shu bilan birga, turistik xizmatlar eksporti 2,5 milliard dollardan oshdi, bu esa har bir xorijiy turistga o'rtacha 403 dollarlik xizmat ko'rsatilganini anglatadi.

Raqamli transformatsiya jarayonida mobil ilovalar, sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (Big Data), Internet of Things (IoT), virtual va kengaytirilgan reallik (VR/AR) kabi texnologiyalar faol qo'llanilmoqda. Masalan, Toshkent shahrida raqamli yo'l harakati boshqaruvi, GPS monitoring va QR-kodli chipta tizimlari joriy etilmoqda.[2]

Bundan tashqari, O'zbekistonda turizmni raqamlashtirishda davlat va xususiy sektor o'rtasida hamkorlik, xalqaro tajribalarni o'rganish va innovatsion yechimlarni tatbiq etish masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda.

O'zbekistonda turizmni rivojlantirishda raqamli transformatsiya jarayoni ajralmas ahamiyat kasb etmoqda. Raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali nafaqat xizmatlarning sifatini oshirish, balki turizm sohasidagi tizimlar samaradorligini ham sezilarli darajada yaxshilash mumkin. Turizm, ayniqsa, sayohatchilarga innovatsion va shaxsiylashtirilgan xizmatlar taqdim etishni taqozo etayotgan bugungi kunda, raqamli transformatsiya – soha uchun yangi imkoniyatlarni ochib bermoqda. Shuningdek, davlat tomonidan raqamli turizm xizmatlarini rivojlantirishga qaratilgan strategiyalar va loyihalar, mavjud infratuzilmani takomillashtirishga xizmat qiladi.

O'zbekistonning turizm xizmatlarini raqamli boshqarish jarayonlari 2025-yilga kelib, ko'plab ijobiy o'zgarishlarni ko'rsatmoqda. Mamlakatning turizmni raqamlashtirishdagi muvaffaqiyatlari, bir tomondan, yirik texnologik kompaniyalar va davlatning samarali hamkorligidan, boshqa tomondan, turizmni boshqarishda yuqori sifatli raqamli vositalar va platformalarning rivojlanishidan kelib chiqadi. Ushbu

jarayonni yanada tezlashtirish uchun, mahalliy hokimiyatlar, davlat tashkilotlari va biznes sektori o'rtasidagi hamkorlik alohida o'rin tutadi.

Buxoro, Toshkent kabi shaharlarda, shuningdek, O'zbekistonning boshqa hududlarida amalga oshirilayotgan raqamli turizm loyihalari, sayohatchilar uchun qulay va samarali xizmatlarni taqdim etishni maqsad qilmoqda. Shu nuqtada, turizmni boshqarish va takomillashtirishda raqamli transformatsiya qanday samaralar bera olishiga doir masalalar dolzarbligini yanada oshiradi. Bu jarayonda joriy etilgan yangi texnologiyalar va platformalar turizmni yanada barqaror rivojlantirishga zamin yaratmoqda.

1-jadval

O'zbekistonda 2025-yilda amalga oshirilgan turizmni raqamlashtirish loyihalari va natijalari[3]

Loyiha nomi	Texnologiyalar	Natijalar va ko'rsatkichlar
"O'zbekiston bo'ylab sayohat qil!" dasturi	Ichki turizmni rivojlantirish	Har oyning ikkinchi haftasining shanba va yakshanba kunlari "Oila va jamoa bilan sayohatga chiqish kuni" etib belgilandi.
"Sea Breeze Uzbekistan" kurorti	Aqlli kurort, ekologik qurilish	577 ga maydonda qurilish ishlari boshlanmoqda, 2028-yilda birinchi bosqichni ishga tushirish rejalashtirilgan.
"Raqamli turizm markazlari" tarmog'i	Raqamli texnologiyalar markazlari	Yoshlar uchun IT markazlari tashkil etildi, raqamli turizm xizmatlarini rivojlantirishga qaratilgan treninglar o'tkazildi.
"Smart transport" tizimi	IoT, GPS, mobil ilovalar	Transport harakati boshqaruvi raqamlashtirildi, sayohatchilar uchun real vaqt rejimida ma'lumotlar taqdim etildi.
"Virtual sayohat" platformasi	VR/AR, 3D modellashtirish	Tarixiy obidalar va diqqatga sazovor joylarni virtual tarzda ko'rish imkoniyati yaratildi.

Agar biz 2025-yildagi raqamli turizmning rivojlanishiga nazar solsak, quyidagi jadvalda, O'zbekistonda amalga oshirilgan asosiy loyihalar va ularning natijalari ko'rsatilgan.

Jadvalda keltirilgan loyihalar O'zbekistonda turizmni raqamlashtirish bo'yicha amalga oshirilgan muhim tashabbuslarni yoritib beradi. Har bir loyiha o'zining maqsadi, texnologiyalari va natijalari bilan turizm sohasida ijobiy o'zgarishlarni amalga oshirishga xizmat qilmoqda.

1. "O'zbekiston bo'ylab sayohat qil!" dasturi. Bu dastur ichki turizmni rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, sayohatchilarga O'zbekistondagi turistik joylarni tanib olish imkonini beradi. Bu loyiha sayohatlarni rejalashtirishda qulaylik yaratib, ichki turizmni yuksaltirishga yordam bermoqda.

2. "Sea Breeze Uzbekistan" kurorti. Bu loyiha orqali ekoturizmni rivojlantirish maqsad qilinmoqda. Aqlli kurortlar, ekologik qurilishlar va raqamli platformalar yordamida turistlarga xizmat ko'rsatish ko'lamini kengaytirish va barqaror turizmni ta'minlash mumkin.

3. "Raqamli turizm markazlari" tarmog'i. Yoshlarni raqamli turizm xizmatlariga o'rgatish va texnologiyalarni joriy etish, Buxoro va Farg'ona viloyatlarida raqamli turizm markazlarining faoliyati orqali amalga oshirilmoqda. Bu markazlar, o'z navbatida, turizmni boshqarishda yangi metodlarni tatbiq etishga xizmat qiladi.

4. “Smart transport” tizimi. Toshkent shahrida amalga oshirilgan ushbu loyiha orqali turistik sayohatlar uchun transport tizimini raqamlashtirish va sayohatchilarga qulaylik yaratish maqsad qilinmoqda. Sayohatchilarga real vaqt rejimida transport imkoniyatlari, yo‘nalishlar va avtobuslar haqidagi ma’lumotlarni taqdim etish orqali safar qilish jarayoni sezilarli darajada yengillashtirilgan.

5. “Virtual sayohat” platformasi. Ushbu platforma orqali turistlarga virtual tarzda O‘zbekistondagi tarixiy obidalarni ko‘rish imkoniyati beriladi. Bu texnologiya sayohatchilarga turizmni tajriba qilishdan oldin raqamli ko‘rinishda turistik joylarni tekshirib ko‘rish imkonini beradi.

Shu tarzda, jadvalda keltirilgan loyihalar nafaqat turizm sohasida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, balki turizmni boshqarishning samarali va qulay tizimlarini yaratish orqali iqtisodiy o‘lishni tezlashtirishga xizmat qilmoqda. Yangi loyihalar va innovatsion yondashuvlar sayohatchilarga raqamli xizmatlar, transport tizimlarini yaxshilash, xizmatlar sifatini oshirish va barqaror turizmni rivojlantirish imkoniyatlarini yaratmoqda.

Har bir loyiha O‘zbekistonning turizm sohasini zamonaviy raqamli yechimlar bilan to‘ldirishga qaratilgan. Bu jarayon, o‘z navbatida, mamlakatning global turizm bozoridagi o‘rnini mustahkamlashga yordam beradi va turistlarga yuqori sifatli xizmatlarni taqdim etishga olib keladi. Bu loyihalar mamlakatimizda turizmni rivojlantirishning yangi bosqichiga olib chiqadi va sayohatchilar uchun qulay va samarali xizmatlar taqdim etishga xizmat qiladi.

O‘zbekistonda turizm xizmatlarini boshqarish va takomillashtirishda raqamli transformatsiya jarayoni soha rivojlanishining ajralmas qismiga aylangan. Turizm sektori raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali nafaqat xizmatlarning sifatini oshirish, balki foydalanuvchilar uchun yanada qulay va shaxsiylashtirilgan tajribalar yaratish imkoniyatini taqdim etmoqda.

2025-yilda O‘zbekiston turizmiga bo‘lgan qiziqish sezilarli darajada ortganini ko‘rishimiz mumkin. Mamlakatga tashrif buyuruvchilar sonining o‘lishi, raqamli platformalarning faol ishlashi, yangi turizm markazlarining tashkil etilishi va zamonaviy texnologiyalarni tatbiq etish orqali turizmni boshqarishda muhim yutuqlarga erishilgan. Buxoro, Toshkent kabi hududlarda amalga oshirilayotgan raqamli transformatsiya loyihalari, shuningdek, smart turizm xizmatlarini rivojlantirish, nafaqat turizmni boshqarishda yangi mexanizmlar yaratishni, balki iqtisodiy o‘lishni tezlashtirishni, aholi bandligini oshirishni ham ta’minlaydi.

Bundan tashqari, raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali ekoturizm va barqaror rivojlanish ham yuqori ahamiyatga ega bo‘lib, mamlakatdagi tabiiy resurslarni saqlash va mahalliy aholi farovonligini oshirishga xizmat qilmoqda. Mobil ilovalar, IoT, sun’iy intellekt, VR/AR texnologiyalari va boshqa innovatsion yechimlar sayohatchilar uchun yanada qulay va xavfsiz xizmatlar taqdim etishga imkon yaratmoqda.

Shu bilan birga, raqamli turizmni rivojlantirishda mavjud bo‘lgan ayrim muammolar, masalan, infratuzilmaning notekis rivojlanishi, raqamli savodxonlikning past darajasi, va moliyaviy resurslarning yetarli emasligi kabi masalalar hal etilishi lozim. Bu muammolarni bartaraf etish uchun davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlovchi siyosatlar va samarali hamkorlikni rivojlantirish zarur.

Yakuniy natija sifatida, raqamli transformatsiya orqali O‘zbekistonda turizm sohasini global miqyosda raqobatbardosh qilish, innovatsion va barqaror turizmni rivojlantirish mumkin bo‘ladi. O‘zbekistondagi turizmni raqamlashtirish loyihalari bu

yo'lda qadam tashlab, turizmning yangi bosqichiga olib kelish uchun mustahkam zamin yaratmoqda.

Adabiyotlar:

1. www.stat.uz
2. <https://lex.uz/docs/6212874>
3. <https://www.gov.uz/en/uzbektourism>

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA HUDUDIIY INNOVATSION INFRATUZILMANI RIVOJLANTIRISH VA XIZMATLAR SIFATINI OSHIRISH MEXANIZMLARI

Mamurov Samadjon Igamnazarovich
*O'zbekiston xalqaro islomshunoslik
akademiyasi v.b.dotsenti, PhD*

Bugungi kunda global iqtisodiy raqobat va texnologik taraqqiyot markazida turuvchi asosiy tamoyillardan biri hududlarning raqamli transformatsiyasi orqali mahsulot va xizmatlarni yaxshilashdir. Raqamli iqtisodiyotga o'tish, raqamli infratuzilmani kengaytirish va xizmat ko'rsatish tizimlarini modernizatsiya qilish orqali mintaqaviy darajada ijtimoiy-iqtisodiy salohiyatni oshirish mumkin. Xususan, hududlarda raqamli platformalar va innovatsion texnologiyalar joriy etilishi mahsulot yaratilishi jarayonini soddalashtiradi, xizmatlar ko'lamini kengaytiradi va raqobatbardoshlikni kuchaytiradi.

O'zbekistonda raqamli transformatsiya jihatidan ko'plab salohiyat mavjud. Masalan, 2025-yilning boshida mamlakatda internet foydalanuvchilari soni 32,7 millionga yetib, bu aholining taxminan 89 %iga teng edi[1].

1-jadval

Hududlarda raqamli infratuzilma va xizmatlar rivoji (2025 yilning yanvar-fevral oylari)

№	Ko'rsatkich	Ko'rsatkich qiymati
1	Internet foydalanuvchilari soni	32,7 million
2	Mobil aloqadagi sim-kartalar ulushi	33,9 million abonent
3	O'rta mobil internet yuklab olish tezligi	37.82 Mbps
4	O'rta mahalliy (fixed) internet yuklab olish tezligi	79.06 Mbps
5	Ijtimoiy media faol foydalanuvchilar identifikatori soni	11.7 million

Bu ko'rsatkich viloyatlarda ham raqamli xizmatlar va mahsulotlarni takomillashtirish uchun zamin yaratgan. Ammo bir qator hududiy, infratuzilmaviy va institut-platforma muammolari hali to'liq hal etilmagan. Masalan, tarmoqlararo integratsiya, raqamli ko'nikmalar, moliyalashtirish mexanizmlari kabi jihatlar.

Hududiy infratuzilmani takomillashtirish, raqamli savodxonlikni oshirish, hududlararo xizmatlar raqobatbardoshligi va mahsulotlarni raqamli kanallar orqali tashkil etish bo'yicha strategik yondashuvlar talab etiladi. Xususan, chekka hududlarda internet tezligini va qamrovni kengaytirish, mahalliy bizneslarni raqamli platformalarga jalb qilish, hamda hududlarga mos raqamli xizmatlar yaratish muhim vazifalardir.

Shu nuqtai nazardan, hududlarda raqamli transformatsiyalardan foydalanish orqali mahsulotlar va xizmatlarni tashkil etish hamda ularni takomillashtirishning institutsional mexanizmlarini tahlil qilish dolzarbdir. Bu tahlil orqali hududlarning raqamli iqtisodiyotga o'tishidagi to'sqinliklarni aniqlash, institutsional imkoniyatlarni ko'rib chiqish va xizmatlar sifati, mahsulotlar raqobatbardoshligi, innovatsion infratuzilma tashkil etilishi jihatidan takliflar ishlab chiqish mumkin.

Raqamli transformatsiya faqat texnologik jarayon emas, balki butun iqtisodiy va ijtimoiy tizimning yangicha ishlash tamoyilini shakllantiruvchi mexanizmdir. Hududlar miqyosida bu jarayon innovatsion infratuzilmani modernizatsiya qilish, elektron boshqaruv tizimlarini kengaytirish, hamda xizmatlar sifatini oshirish orqali namoyon bo'lmoqda.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan e'lon qilingan UN E-Government Survey 2024 ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekiston elektron hukumat indeksida 0.689 ball ko'rsatkich bilan "yuqori darajada rivojlangan davlatlar" toifasiga kirgan. Bu natija, ayniqsa, mahalliy boshqaruv tizimlarida raqamli xizmatlarning joriy etilayotganini tasdiqlaydi. 2025-yilda esa mamlakatda 1800 dan ortiq davlat xizmatlari raqamlashtirilgan bo'lib, shundan 70 % dan ortig'i to'liq onlayn shaklda amalga oshirilmoqda. [2]

Bu jarayon hududlarda iqtisodiy faoliyatni yengillashtirib, kichik biznes va tadbirkorlar uchun ma'muriy yukni kamaytirmoqda. Masalan, "Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali" orqali soliqqa oid, kadastr va litsenziya xizmatlarining 50 foizdan ortig'i endilikda to'liq raqamli shaklda taqdim etilmoqda.

Hududlarda innovatsion infratuzilma - bu startaplar, texnoparklar, inkubatorlar, ilmiy markazlar va raqamli xizmat platformalari tizimidan iborat murakkab ekotizimdir. 2025-yil holatiga ko'ra, O'zbekiston bo'yicha 19 ta texnopark faoliyat yuritmoqda, ularning 60 foizi Toshkent, Samarqand va Farg'ona hududlariga to'g'ri keladi.

Ushbu texnoparklarda 500 dan ortiq IT-startaplar faoliyat yuritib, 12 mingdan ziyod yoshlar bandligini ta'minlamoqda. Ayniqsa, "IT-Park Uzbekistan" tashabbuslari orqali mahalliy ishlab chiquvchilar eksport hajmini 2024-yilga nisbatan 1,5 barobar oshirgan. Hududiy IT-markazlar esa elektron tijorat, raqamli to'lov tizimlari, onlayn ta'lim va sog'liqni saqlash xizmatlari uchun texnologik asos bo'lib xizmat qilmoqda.

Bu jarayonlar natijasida, raqamli infratuzilma nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshirmoqda, balki xizmatlar sifatini ham yaxshilamoqda. Misol uchun, raqamli monitoring va "smart city" tizimlari asosida kommunal xizmatlar samaradorligi oshirilgan, energiya yo'qotishlari kamaytirilgan, shuningdek, jamoat transporti yo'nalishlari real vaqt rejimida boshqarilmoqda.

Raqamli transformatsiya hududlarda mahsulot va xizmatlar ishlab chiqarish zanjirlarini optimallashtirishga xizmat qilmoqda. "Industry 4.0" texnologiyalarining kirib kelishi, xususan, sun'iy intellekt (AI), ma'lumotlar tahlili (Big Data), bulutli hisoblash, va IoT asosida ishlab chiqarish jarayonlari avtomatlashtirilmoqda.

2025-yilda O'zbekistonda raqamli texnologiyalar asosida faoliyat yuritayotgan ishlab chiqaruvchi korxonalar ulushi umumiy sanoat korxonalarining 27 % ini tashkil etmoqda[3]. Ushbu korxonalar ishlab chiqarish tannarxini o'rtacha 15-20 % gacha kamaytirish bilan birga, xizmatlar sifatini xalqaro standartlarga moslashtirishga erishmoqda.

Mahsulotlar va xizmatlarni takomillashtirishda raqamli marketing, elektron savdo platformalari, onlayn mijozlar tahlili kabi yo'nalishlar ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Hududlardagi korxonalar "Uzum Market", "ZoodMall" va "OLX.uz" kabi platformalarda faol ishtirok etib, raqamli sotuv kanallari orqali o'z mahsulotlarini targ'ib qilmoqda.

Shunga qaramay, raqamli transformatsiya jarayonida bir qator tizimli muammolar ham mavjud:

- infratuzilmaning notekis rivojlanishi (ayniqsa, chekka hududlarda internet sifati pastligi);

- kadrlar yetishmasligi va raqamli savodxonlikning past darajasi;

- moliyaviy va huquqiy mexanizmlarning to'liq takomillashmaganligi.

2025-yilda o'tkazilgan "Digital Skills Survey" natijalariga ko'ra, aholining faqat 46 % qismi raqamli xizmatlardan to'liq foydalanish ko'nikmasiga ega. Bu esa hududiy raqamli tengsizlik muammosining dolzarbligini ko'rsatadi.

Kelajak istiqbollari esa ancha ijobiy: davlat tomonidan "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida har bir viloyatda raqamli xizmatlar markazlari, smart-tumanlar va raqamli biznes-hublar tashkil etilmoqda. Bu tashabbuslar xizmatlar sifatini oshirish, iqtisodiy o'sishni tezlashtirish va innovatsion infratuzilmani yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

Hududlarda raqamli transformatsiyani chuqurlashtirish orqali bir nechta strategik maqsadlarga erishish mumkin:

1. Mahsulot va xizmatlar sifatini oshirish - raqamli texnologiyalar asosida ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish va xizmatlarni onlayn ko'rsatish iste'molchi ehtiyojlarini tez va aniq qondirish imkonini beradi.

2. Hududiy iqtisodiy faollikni kuchaytirish - raqamli platformalar va elektron savdo tizimlari mahalliy bizneslar uchun yangi bozor imkoniyatlarini yaratadi.

3. Innovatsion infratuzilmani mustahkamlash - IT-parklar, texnoparklar, va raqamli xizmat markazlarining faoliyati yoshlarning bandligini oshirib, iqtisodiyotning intellektual salohiyatini kuchaytiradi.

4. Raqamli tengsizlikni kamaytirish - internet tezligini oshirish, raqamli savodxonlikni rivojlantirish, va chekka hududlarga texnologiyalarni joriy etish orqali ijtimoiy adolat va inklyuzivlik ta'minlanadi.

Shunga qaramay, infratuzilmaning notekis rivojlanishi, raqamli kadrlar tanqisligi, hamda moliyaviy mexanizmlarning yetarlicha takomillashmagani hali ham dolzarb muammo bo'lib qolmoqda. Shu sababli, davlat siyosati darajasida raqamli infratuzilmani kengaytirish, innovatsion loyihalarga imtiyozli kreditlar ajratish, va hududiy bizneslarni raqamli xizmatlardan faol foydalanishga rag'batlantirish zarur.

Xulosa qilib aytganda, raqamli transformatsiya hududlarda innovatsion rivojlanishning asosi sifatida ko'rilmog'i kerak. U xizmatlar sifatini oshirish, iqtisodiy samaradorlikni kuchaytirish va O'zbekistonning raqamli iqtisodiyotga to'liq o'tishini tezlashtirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar:

1. <https://datareportal.com/reports/digital-2025-uzbekistan>
2. Digital Government Agency, Uzbekistan, 2025.
3. www.stat.uz
4. World Bank Uzbekistan Digital Readiness Report, 2025.

RAQAMLI TRANSFORMATSIYALARDAN FOYDALANGAN HOLDA MAHSULOTLAR ISHLAB CHIQRISH IMKONIYATLARI TAHLILI

Maxkamov Saidafzal Saidkamol-o'g'li

Qo'qon Universiteti Xalqaro turizm va iqtisodiyot kafedrası o'qituvchisi

So'nggi yillarda global iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida raqamli transformatsiya jarayonlari jadallik bilan kechmoqda. Raqamli transformatsiya — bu ishlab chiqarish, boshqaruv va xizmat ko'rsatish jarayonlarini raqamli texnologiyalar asosida qayta tashkil etish, ma'lumotlarni raqamlashtirish, ularni tahlil qilish hamda qaror qabul qilish samaradorligini oshirish jarayonidir[1]. Zamonaviy sanoat korxonalari uchun raqamli yechimlar ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, mahsulot sifatini yaxshilash, resurslardan tejamonkor foydalanish va raqobatbardoshlikni oshirishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

O'zbekiston Respublikasida ham raqamli iqtisodiyotga o'tish, ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish va intellektuallashtirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Xususan, "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida korxonalarni raqamli texnologiyalar bilan jihozlash, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish hamda eksport salohiyatini kuchaytirish choralari ko'rilmogda[2].

Raqamli transformatsiya ishlab chiqarish jarayonlarining barcha bosqichlariga chuqur ta'sir ko'rsatmoqda. Eng avvalo, Internet of Things (IoT), sun'iy intellekt (AI), Big Data, bulutli texnologiyalar, ERP tizimlari va robotlashtirilgan boshqaruv tizimlari sanoatda keng qo'llanilmoqda. Ushbu texnologiyalar orqali ishlab chiqarish jarayonlarida real vaqt rejimida ma'lumotlarni yig'ish, tahlil qilish va avtomatik boshqaruvni amalga oshirish imkoniyati yaratiladi.

Raqamli transformatsiyaning sanoatdagi asosiy yo'nalishlari o'z faoliyati doirasida izchillilik bilan takomillashib bormogda[3]. Avtomatlashtirish va robotlashtirish faoliyatida ishlab chiqarish liniyalarida avtomatik boshqaruv tizimlari, robotlar, manipulyatorlar va sensorga asoslangan texnologiyalar qo'llanilmoqda. Bu esa inson omilining ta'sirini kamaytirib, ishlab chiqarish tezligini 20–40 foizgacha oshiradi[4]. Avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish jarayonlari mehnat unumdorligini oshiribgina qolmay, sifat nazoratini ham barqarorlashtiradi. AI tizimlari ishlab chiqarishdagi nosozliklarni oldindan aniqlash, ishlab chiqarish jarayonlarini prognozlash, logistika va zahira boshqaruvini takomillashtirishda keng qo'llaniladi. Masalan, mashinaviy o'rganish algoritmlari yordamida ishlab chiqarish uskunalarning ishdan chiqish xavfini erta aniqlash va texnik xizmat ko'rsatish davriyligini optimallashtirish mumkin. Bu esa to'xtalishlar sonini 15–20 foizga kamaytiradi[5].

IoT texnologiyalari ishlab chiqarish jarayonidagi har bir uskuna, sensor va tizimni yagona tarmoqqa ulaydi. Real vaqt rejimida ma'lumotlar yig'ilib, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish imkonini beradi. IoT tizimlari yordamida ishlab chiqarishdagi energiya sarfini 10–15 foizgacha qisqartirish, xomashyo sarfini esa 5–10 foizga kamaytirish mumkin[6]. Katta ma'lumotlarni tahlil qilish orqali ishlab chiqarishdagi o'zaro bog'liqliklar aniqlanadi, samaradorlik past bo'lgan jarayonlar optimallashtiriladi. Ma'lumotlar tahlili mahsulot tannarxini shakllantirishda, ta'minot zanjirini boshqarishda, mijoz talabini prognozlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Big Data asosida ishlovchi analitik platformalar korxona boshqaruv tizimini strategik qarorlar

bilan ta'minlaydi. Ma'lumotlarni bulutda saqlash ishlab chiqarish infratuzilmasini soddalashtiradi, IT xarajatlarini kamaytiradi va ma'lumotlarga istalgan joydan kirish imkonini beradi. Bu korxonalarga tezkor boshqaruvni yo'lga qo'yish, ishlab chiqarish quvvatlarini masofadan nazorat qilish imkoniyatini beradi. ERP (Enterprise Resource Planning) tizimlari korxonaning barcha bo'limlari — ishlab chiqarish, moliya, logistika, kadrlar va marketingni yagona boshqaruv tizimiga birlashtiradi. MES (Manufacturing Execution System) esa ishlab chiqarish jarayonining bajarilishini real vaqt rejimida kuzatib boradi. Bu tizimlar orqali ishlab chiqarish quvvatlaridan samarali foydalanish, buyurtmalarni o'z vaqtida bajarish va ishlab chiqarish tannarxini kamaytirish imkoniyati yaratiladi.

Shuningdek, raqamli transformatsiya ishlab chiqarishdagi ekologik barqarorlik va energiya tejamkorlik darajasini ham oshiradi. Avtomatik monitoring tizimlari chiqindilarni kamaytirish, suv va elektr energiyasi sarfini nazorat qilish imkonini beradi. Bu, o'z navbatida, ishlab chiqarishning "yashil" iqtisodiyot talablariga moslashuvini ta'minlaydi.

1-jadval

Raqamli texnologiyalarning sanoat ishlab chiqarishiga ta'siri

Raqamli texnologiya turi	Qo'llanish sohasi	Samaradorlik ko'rsatkichi	Olingan iqtisodiy natija
IoT va sensor texnologiyalari	Energiya va resurslarni boshqarish	10–15% energiya tejallishi	Ishlab chiqarish tannarxi pasayadi
ERP/MES tizimlari	Ishlab chiqarish jarayonlarini boshqarish	20–25% ishlab chiqarish samaradorligi	Mehnat unumdorligi oshadi
Sun'iy intellekt va Big Data	Sifat nazorati, logistika, xizmat ko'rsatish	30–40% nosozliklarning oldini olish	Ishlab chiqarish uzluksizligi ta'minlanadi
Bulutli texnologiyalar	Ma'lumotlarni saqlash va boshqarish	IT xarajatlari 15–20% kamayadi	Operativ boshqaruv tezlashadi

Raqamli transformatsiya shuningdek, innovatsion ishlab chiqarish modellari — masalan, "raqamli egizak" (digital twin), aqlli fabrika (smart factory) va prediktiv texnik xizmat ko'rsatish (predictive maintenance) kabi konsepsiyalarni ishlab chiqish uchun asos yaratadi. "Aqlli fabrika" modeli ishlab chiqarishning har bir bosqichini raqamli monitoring tizimi orqali boshqarishni nazarda tutadi. Natijada, ishlab chiqarishdagi nosozliklar tez aniqlanadi, resurslar oqimi muvozanatlashadi va yakuniy mahsulot sifati barqarorlashadi.

Raqamli transformatsiya jarayonining yana bir muhim jihati — inson kapitalining rivojlanishidir. Raqamli texnologiyalarni to'liq joriy etish uchun korxonalarda IT-sohasida malakali mutaxassislar, texnologik analitiklar, raqamli menejerlar va muhandislar tayyorlanishi zarur. Shu sababli, kadrlar tayyorlash tizimida "Raqamli ishlab chiqarish", "Sanoat 4.0" va "Texnologik menejment" kabi yangi yo'nalishlar joriy etilmoqda[7].

Bundan tashqari, raqamli transformatsiyaning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun davlat siyosati va me'yoriy-huquqiy baza ham muhim o'rin tutadi. O'zbekistonda bu borada "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi asosida sanoatni modernizatsiya qilish, korxonalarda ERP tizimlarini joriy etish, raqamli xizmatlar ko'rsatish markazlarini tashkil etish ishlari bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda.

Umuman olganda, raqamli transformatsiya sanoat tarmoqlarining raqobatbardoshligini oshirish, mahsulot ishlab chiqarish imkoniyatlarini kengaytirish va iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishiga xizmat qiluvchi eng muhim omillardan biridir.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, raqamli transformatsiya sanoat ishlab chiqarish tizimining yangi bosqichiga o'tishini ta'minlovchi muhim omil hisoblanadi. Raqamli texnologiyalarni joriy etish natijasida ishlab chiqarish jarayonlari avtomatlashtiriladi, resurslardan foydalanish samaradorligi oshadi, mehnat unumdorligi kuchayadi va mahsulot sifati yaxshilanadi. Bu esa korxonalar uchun raqobatbardoshlikni ta'minlash hamda global bozor talablariga mos ishlab chiqarish tizimini shakllantirish imkonini beradi.

Raqamli transformatsiyaning joriy etilishi nafaqat texnologik modernizatsiyani, balki boshqaruvning strategik darajasini ham tubdan o'zgartiradi. Sun'iy intellekt, IoT, Big Data va ERP tizimlarining integratsiyasi orqali ishlab chiqarish jarayonlari to'liq nazorat ostiga olinadi, ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish tizimi shakllanadi[8]. Natijada korxonalar ishlab chiqarish hajmini barqaror oshirish, tannarxni kamaytirish va sifetni doimiy nazorat qilish imkoniga ega bo'ladi.

O'zbekiston sanoatida raqamli transformatsiyani chuqurlashtirish mamlakatning raqamli iqtisodiyotga o'tish strategiyasining asosiy yo'nalishlaridan biridir. Shu nuqtai nazardan, quyidagi takliflarni ilgari surish maqsadga muvofiqdir:

- sanoat korxonalarida raqamli infratuzilmani rivojlantirish — texnologik yangilanishlar, avtomatlashtirilgan tizimlar va bulutli platformalarni keng joriy etish zarur;

- kadrlar salohiyatini oshirish — raqamli ishlab chiqarish sohasida mutaxassislar tayyorlash va ularning malakasini oshirishga yo'naltirilgan ta'lim dasturlarini kengaytirish;

- davlat-xususiy sheriklik asosida innovatsion klasterlar yaratish — raqamli ishlab chiqarish texnologiyalarini ishlab chiqish va sinovdan o'tkazish uchun qulay muhit yaratish;

- raqamli texnologiyalarni joriy etishda iqtisodiy rag'batlar — soliq imtiyozlari, subsidiyalar va investitsion qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini kengaytirish;

- korporativ raqamli strategiyalarni ishlab chiqish — korxonalar miqyosida raqamli transformatsiya jarayonlarini tizimli asosda boshqarish uchun strategik rejalashtirish mexanizmlarini joriy etish.

Umuman olganda, raqamli transformatsiya sanoat tarmoqlarining innovatsion rivojlanishiga, iqtisodiy samaradorlikni oshirishga hamda ishlab chiqarish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiluvchi eng muhim zamonaviy jarayondir. U O'zbekiston sanoatini xalqaro mehnat taqsimotida raqobatbardosh o'ringa olib chiqish, barqaror iqtisodiy o'sish va texnologik mustaqillikka erishishning asosiy omillaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Adabiyotlar:

1. https://www.researchgate.net/publication/378111346_RAQAMLI_TRANSFORMATSIYA_KONSEPSIYALARI_VA_ULARNING_AHAMIYATI

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son "“Raqamli O'zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi farmoni

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyev. "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi". Toshkent, 2022-yil.

4. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2017). *Machine, Platform, Crowd: Harnessing Our Digital Future*. W.W. Norton & Company.
5. Porter, M. E., & Heppelmann, J. E. (2019). *How Smart, Connected Products Are Transforming Competition*. Harvard Business Review.
6. OECD (2023). *Digital Transformation in Manufacturing Industries*. Paris: OECD Publishing.
7. Karimov, A., Saidov, A. (2022). *“Raqamli iqtisodiyot asoslari”*. Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyoti.
8. World Economic Forum (2023). *Global Lighthouse Network: Leading the Way in the Fourth Industrial Revolution*. Geneva.

SMART-TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA SARGUZASHT TURIZMI XIZMATLARINI MODERNIZATSIYA QILISH MEXANIZMLARI

Tilovmurodov Dostonbek Furqat o'g'li

*Alfraganus universiteti Xalqaro turizm menejmenti kafedrası
katta o'qituvchisi*

So'nggi yillarda xalqaro turizm bozoridagi dinamik o'zgarishlar sodir bo'lmoqda. Butunjahon turizm tashkiloti (BTT)ning ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yilda xalqaro turistlar soni pandemiyadan keyingi tiklanish natijasida 1,3 milliarddan oshgan. Ushbu jarayonda sarguzasht turizmi (adventure tourism) eng tez rivojlanayotgan makro-segmentlardan biri sifatida e'tirof etilmoqda [1,7]. Bu yo'nalish o'z mohiyatiga ko'ra turistlarga tabiiy, ekstremal va interaktiv tajribalarni taqdim etadi hamda ekologik barqarorlik, sog'lom turmush tarzi va raqamli innovatsiyalarni birlashtiradi.

Sarguzasht turizmi yangi turistik tajribalar, xavf va adrenalin asosidagi aktiv faoliyati bo'lib, mahalliy va xorijiy turistlar tomonidan ko'proq qiziqish bildirilmoqda. Hozirgi kunda mazkur yo'nalishda turistik xizmatlarning sifatini oshirish, xavfsizlikni ta'minlash va boshqaruvni optimallashtirish uchun raqamli texnologiyalar, xususan smart-texnologiyalardan foydalanishga talab ortmoqda [2].

Smart-texnologiyalar, geosensorlar, mobil ilovalar, virtual (VR) turlar, virtual gid xizmatlari, geografik axborot tizimlari (GIS), yashil monitoring kabi texnologiyalar majmuasidir. Ushbu texnologiyalar turizm jarayonlarini avtomatlashtirish, turistlar ehtiyojini oldindan tahlil qilish, xavfsizlikni nazorat qilish va xizmatlarni sifatli ishlab chiqishni boshqarish imkonini beradi [3].

Shu boisdan, sarguzasht turizmi sohasida smart-texnologiyalarni integratsiyalash nafaqat boshqaruv samaradorligini oshirish, balki xizmatlar mazmunini innovatsion shaklda qayta ishlab chiqish imkonini beruvchi strategik yo'nalishdir. Masalan, GPS tizimlari orqali turistlarning harakati kuzatilib, xavfli hududlarda avtomatik ogohlantirishlar yuborilishi mumkin. Shuningdek, virtual reallik texnologiyalari orqali sayyohlar sarguzasht joylari bilan oldindan tanishish imkoniyatiga ega bo'ladi [4].

Raqamli texnologiyalar asosidagi bunday yondashuvlar "smart tourism" konsepsiyasi doirasida shakllanmoqda. Bu konsepsiya ilk bor D. Buhalis (2015) tomonidan ilgari surilgan bo'lib, u smart-turizmni "turistik ekotizim ishtirokchilari o'rtasidagi raqamli integratsiyaga asoslangan tarmoq" sifatida izohlagan. Uning fikricha, smart-turizm infratuzilmasi axborot texnologiyalari, inson resurslari va turizmga barqarorlik tamoyillarining birlashuvidan iborat. Shu jihatdan olganda, smart-

texnologiyalar sarguzasht turizmini “raqamli ekotizim”ga aylantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi [5,6].

O‘zbekiston sharoitida ham sarguzasht turizmini rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar mavjud. Respublikamizda tog‘li, g‘orli, cho‘l va suvli hududlar, shuningdek, tarixiy-madaniy yo‘nalishlar bilan integratsiyalashgan tabiiy resurslar salohiyati mavjud. Biroq, turistik sezonda mazkur sohada raqamli infratuzilma, xavfsizlik tizimlari va interaktiv xizmatlardagi tanqisliklar kuzatilmoqda. Shu sababli, smart-texnologiyalarni joriy etish sarguzasht turizmi xizmatlarini modernizatsiya qilishning eng istiqbolli mexanizmlaridan biri sifatida qaralmoqda.

Bundan tashqari, “O‘zbekiston - 2030” strategiyasi doirasida davlat tomonidan raqamli iqtisodiyot va turizm integratsiyasini qo‘llab-quvvatlash choralari ko‘rilmoqda. Bu esa turizm subyektlari uchun innovatsion boshqaruv tizimlari, onlayn xizmat platformalari, raqamli marketing hamda xavfsizlik monitoringi tizimlarini yaratishga imkon beradi.

Tadqiqotimizga ko‘ra *sarguzasht turizmini rivojlantirishda asosiy ilmiy-amaliy muammo bu smart-texnologiyalarni turizm xizmatlari tizimiga integratsiyalash, boshqaruvni raqamlashtirish va xavfsizlikni ta‘minlovchi zamonaviy mexanizmlarni ishlab chiqishdan iborat*. Mazkur yo‘nalishning ilmiy ahamiyati shundaki, u sarguzasht turizmi infratuzilmasining barqaror rivojlanishini ta‘minlaydi, raqobatbardoshlikni oshiradi va xalqaro turizm bozorida O‘zbekistonning Markaziy Osiyodagi yagona turistik destinatsiya sifatida imijini mustahkamlaydi.

Tadqiqotda sarguzasht turizmining iqtisodiy faoliyati, xizmat sifati va raqamli texnologiyalar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni aniqlash uchun ko‘p omilli ekonometrik tahlil qo‘llanildi (1-jadval).

1-jadval

Sarguzasht turizmi xizmatlari hajmiga smart-texnologiyalarning joriy etilish darajasi ta’siri

YIL	SMART TEXNOLOGIYALARGA PROGNOZ SARMOYA (X) MLRD SO‘M	PROGNOZ DAROMAD (Y), MLRD SO‘M
2025	110	486.4
2026	128	564.6
2027	145	640.3
2028	165	727.1

$$Y_{\text{prog}} = 9.04 + 4.34X$$

Tadqiqot doirasida sarguzasht turizmi xizmatlari hajmiga smart-texnologiyalarning joriy etilish darajasi ta’siri ekonometrik model ishlab chiqishda quyidagi asosiy o‘zgaruvchilar tanlandi:

- Y sarguzasht turizmi xizmatlaridan olingan daromad prognozi (mlrd so‘mda);
- X_1 raqamli texnologiyalarni joriy etish darajasi (foizda, turizmga ishlatilayotgan smart-platformalar ulushi);
- X_2 sarguzasht turizmi yo‘nalishlari bo‘yicha xorijiy sayyohlar soni (ming kishi);
- X_3 turistik infratuzilma loyihalariga yo‘naltirilgan investitsiyalar hajmi (mlrd so‘mda).

Yuqoridagi omillar asosda *ko'p omilli chiziqli regressiya modeli* quyidagicha shakllantirildi:

$$Y = a + b_1X_1 + b_2X_2 + b_3X_3 + \varepsilon$$

Hisob-kitoblar natijasida model quyidagi qiymatlar bilan ifodalandi:

$$Y = 152.4 + 1.83X_1 + 0.92X_2 + 0.65X_3$$

- $R^2 = 0.948$, bu modelning 94,8 foiz aniqlikda natijaviy o'zgaruvchini tushuntirishini bildiradi;

- *F-test* natijasi ($F = 36.7$, $p < 0.01$) modelning statistik ahamiyatligini tasdiqlaydi;

- Har bir koeffitsientning *t-test* qiymati 2,8 dan yuqori bo'lib, ularning hammasi 1% darajada ahamiyatli;

- *Standard deviation* qiymatlari 0,42-0,89 oralig'ida bo'lib, o'zgaruvchilarning dispersiyasi o'rtacha barqaror ekanligini ko'rsatadi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, raqamli (smart) texnologiyalarni joriy etish sarguzasht turizmi xizmatlarining rivojlanishiga eng kuchli ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi omil hisoblanadi. Xususan, X_1 (smart texnologiyalar darajasi) 1 foizga oshirilganda, Y (turizm xizmatlari daromadi) o'rtacha 1,83 foizga oshadi. Bu raqamlar raqamli menejment tizimlari, onlayn rezervatsiya va boshqa turdagi texnologiyalari va mobil ilovalar sarguzasht turizmining iqtisodiy samaradorligini sezilarli darajada kuchaytirishini isbotlaydi.

Shuningdek, X_2 (xorijiy sayyohlar soni)ning musbat va ahamiyatli ta'siri turistik oqimlar va smart-xizmatlar o'rtasida o'zaro kuchaytiruvchi bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi. X_3 (investitsiyalar) ham muhim omil bo'lib, infratuzilma yaxshilanishi natijasida sarguzasht turizmi xizmatlarining sifat va hajmi oshmoqda. Modeldan olingan natijalar shuni tasdiqlaydiki, sarguzasht turizmi sektorini modernizatsiya qilishda smart texnologiyalarni joriy etish iqtisodiy o'sishning asosiy drayverlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

Tadqiqotimiz natijalariga ko'ra, smart-texnologiyalarni keng joriy etish, raqamli boshqaruv tizimlarini integratsiyalash va innovatsion xizmatlarni rivojlantirish orqali sarguzasht turizmining daromad bazasi sezilarli kengayadi. Shunday ekan, sohada "raqamli sarguzasht turizmi" modelini shakllantirish iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Shundan kelib chiqib, sarguzasht turizmini smart-texnologiyalar asosida modernizatsiya qilish mexanizmlarini yanada takomillashtirish maqsadida quyidagi ilmiy asoslangan takliflar ilgari suriladi:

- sarguzasht turizmi obyektlari va yo'nalishlarida raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali xavfsizlik, monitoring va xizmat sifati ustidan real vaqtli nazoratni yo'lga qo'yish;

- har bir sarguzasht turizmi markazi uchun smart boshqaruv platformasi ishlab chiqish;

- smart-texnologiyalar asosida interaktiv marketing (virtual turlar, 3D vizualizatsiya, VR tajribalari)ni yo'lga qo'yish.

Adabiyotlar:

1. Ionescu, A.-M., & Sârbu, F. A. (2024). *Exploring the impact of smart technologies on the tourism industry.*

2. Pratama, T. (2024). *Smart tourism: Implementation and challenges of IoT technology in popular tourist destinations. Journal of Management, 3(2), 418–432.*

3. Petrică (Papuc), I.-M., Anica-Popa, L.-E., & Caraiani, C., & Lungu, C.-I. (2025). *Smart tourism economics: Introducing a technology-driven competitive advantages framework*. *Journal of Business Economics and Management*, 26(2), 465–487.
4. Shafiee, M. M. (2024). *Navigating overtourism destinations: Leveraging smart tourism solutions for sustainable travel experience*. *Smart Tourism*, 5(2), 2841.
5. Artal-Tur, A., & Badillo-Amador, L. (2024). *Systems of tourism sustainability indicators: A comparative analysis of the international, European, and Spanish proposals*. *Smart Tourism*, 5(2), 2800.
6. Manos, A., Filipidou, D. E., Deliyannis, I., Pavlidis, N., Argyros, V., & Mazi, I. (2024). *INDIANA: Personalized travel recommendations using wearables and AI*.
7. United Nation World Tourism Organization - <https://www.untourism.int/>

THE USE OF DIGITAL TRANSFORMATIONS IN THE DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL COOPERATION IN THE REGIONS IMPROVES THE PRODUCTION PROCESSES OF AUTOMOTIVE PRODUCTS

Xomidov Mirodiljon Xasanboy o'g'li

Fergana State Technical University, Uzbekistan PhD student

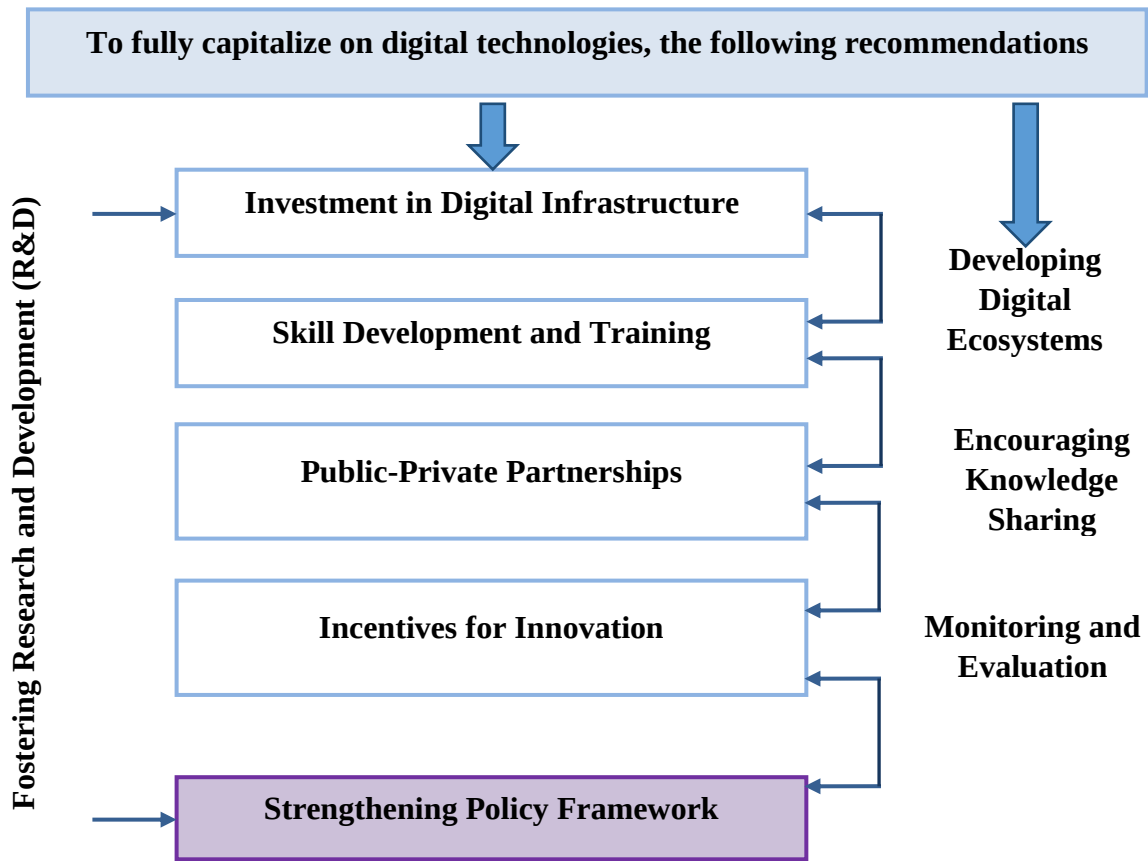
In the era of Industry 4.0, digital transformation has become a key driver of industrial modernization and competitiveness. For the automotive sector, which plays a strategic role in national economic growth, the implementation of digital solutions enables enterprises to optimize operations, reduce production costs, and foster technological collaboration. Regional industrial cooperation based on digital technologies allows automotive companies to integrate their production capacities, share resources efficiently, and accelerate innovation. In Uzbekistan, as in many developing economies, the digitalization of industrial processes contributes not only to the improvement of product quality but also to the formation of sustainable value chains within the automotive industry. Therefore, analyzing the impact of digital transformation on regional industrial cooperation is essential for identifying new opportunities for productivity growth and technological advancement in the sector [1].

Azizov & Partners (2024) provide a localized perspective on the automotive industry in Uzbekistan, highlighting specific challenges, such as outdated infrastructure and limited technological capabilities, as well as opportunities for growth. Their work underscores the importance of government intervention in driving digital innovation, focusing on policies that encourage collaboration among local automotive enterprises. The analysis presented by Azizov & Partners aligns with the broader need for public-private partnerships to advance industrial cooperation through technological adoption. In addition, BYD Auto Industry Co Ltd (2024) showcases the potential of strategic international partnerships in enhancing the capabilities of the automotive industry in developing countries. Their case study involving the memorandum of understanding with UzAuto illustrates the importance of technology transfer and knowledge sharing in fostering industrial growth. The insights from this partnership are particularly relevant to Uzbekistan, where such collaborations can accelerate the digital transformation of local enterprises by bringing in foreign expertise and resources. The automotive sector in Uzbekistan is a key component of the manufacturing industry, contributing significantly to the national GDP. According to the State Statistics Committee of Uzbekistan, in 2024, the automotive sector contributed roughly 8% to the country's GDP

and employed over 50,000 people. In recent years, Uzbekistan has focused on strengthening industrial cooperation to decrease import dependency, increase localization, and enhance competitiveness. However, challenges such as technological limitations and inefficiencies in supply chain management have hindered growth potential. Digital technology, in this context, presents an opportunity to address these limitations and foster enhanced cooperation between enterprises[3]. Digital technology serves as a catalyst for industrial cooperation by improving communication, efficiency, and integration throughout the value chain. The following technologies have played a significant role in transforming Uzbekistan's automotive industry:

Industry 4.0 signifies a transformative change in manufacturing through the integration of cyber-physical systems, IoT, and data analytics. As of 2024, approximately 25% of automotive enterprises in Uzbekistan had adopted Industry 4.0 technologies, resulting in a 15% improvement in production efficiency and a 10% reduction in operational costs.

By connecting machines, processes, and personnel, Industry 4.0 facilitates real-time monitoring and optimized decision-making, ultimately boosting the efficiency of collaborative efforts[4].

1-picture. To fully capitalize on digital technologies, the following recommendations

The incorporation of IoT in automotive manufacturing has enabled better data collection, predictive maintenance, and improved process control. IoT sensors gather valuable data that, when shared between collaborating enterprises, enhances transparency and coordination across the production network. AI and machine learning

are transforming the automotive sector by enabling advanced analytics, predictive insights, and automation. The application of AI in production planning, quality control, and predictive maintenance allows automotive enterprises in Uzbekistan to better coordinate operations, reduce costs, and minimize production disruptions. AI-driven production planning has led to a 12% reduction in downtime and a 9% improvement in product quality. Moreover, AI-generated insights allow manufacturers and suppliers to synchronize production schedules, contributing to effective industrial cooperation[6]. Innovative technologies such as digital twins, augmented reality (AR), and blockchain are emerging as key facilitators of industrial cooperation in the automotive sector.

Digital twins, which are virtual replicas of physical assets, allow enterprises to collaboratively simulate and optimize processes. AR can be utilized for training and maintenance, making it easier for different entities to share technical expertise. Blockchain technology enhances transparency and traceability in supply chains, fostering trust between partners. According to industry reports, the adoption of blockchain in supply chain management has decreased fraud and discrepancies by 18% and improved traceability by 22%[8].

To fully capitalize on digital technologies, the following recommendations are proposed:

The government must establish clear policies and regulatory frameworks that support digital innovation and industrial cooperation, providing a stable environment for investments and helping enterprises plan digital transformation effectively. Promoting R&D in digital technologies tailored to local automotive sector needs will drive innovation and improve competitiveness. Collaborating with universities and research institutions will be instrumental in this effort.

Government and private sector stakeholders should prioritize investment in digital infrastructure to support Industry 4.0 and related technologies.

Specialized training programs should be introduced to enhance the digital competencies of the automotive workforce. Establishing training centers focused on Industry 4.0, AI, and IoT could bridge the skills gap, meeting a projected demand for 10,000 digitally skilled workers by 2025. Collaborative efforts between the government, industry players, and technology providers can expedite the adoption of digital innovations. Public-private partnerships can also assist in sharing the costs and risks associated with advanced technology implementation. Financial incentives and subsidies should be provided for enterprises investing in digital technology to encourage adoption and enhance cooperation. Introducing tax reliefs and grants for technology investments could boost adoption rates by 20% over the next five years[9].

Conclusion. Creating digital innovation hubs or clusters will foster synergies between automotive companies, technology providers, and other stakeholders, accelerating the adoption of new technologies. Establishing platforms for sharing best practices, case studies, and experiences among industry players will accelerate learning, overcome challenges, and promote a culture of collaboration and continuous improvement. Implementing a monitoring and evaluation system for digital transformation initiatives is essential. Regular assessments will help identify bottlenecks, evaluate the impact of digital adoption, and make necessary strategic adjustments[10].

Literature:

1. Shrouf, F., Ordieres, J., & Miragliotta, G. (2014). "Smart Factories in Industry 4.0: A Review of the Concept and of Energy Management Approaches in Production Based on IoT," IEEE International Conference on Industrial Engineering and Engineering Management.
2. Lee, J., Bagheri, B., & Kao, H.-A. (2015). "A Cyber-Physical Systems architecture for Industry 4.0-based manufacturing systems," Manufacturing Letters.
3. Kagermann, H., Wahlster, W., & Helbig, J. (2013). "Recommendations for Implementing the Strategic Initiative INDUSTRIE 4.0," Final Report of the Industrie 4.0 Working Group.
4. Porter, M. E., & Heppelmann, J. E. (2015). "How Smart, Connected Products Are Transforming Companies," Harvard Business Review.
5. Xu, L. D., Xu, E. L., & Li, L. (2018). "Industry 4.0: State of the art and future trends," International Journal of Production Research.
6. State Statistics Committee of Uzbekistan - Automotive Industry Report 2023.

MEHMONXONA XO'JALIGINI BOSHQARISHDA SIFAT VA SAMARADORLIKNING IFODALOVCHI KO'RSATKICHLAR TAHLILI

Muradullayeva Nafisa Dilmurad qizi
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti doktoranti

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida turizm sohasining jadallik bilan rivojlanishi natijasida mehmonxona xo'jaliklarini samarali boshqarish masalasi iqtisodiyotni modernizatsiya qilish jarayonida muhim o'rin egallamoqda. Ayniqsa, 2020–2024 yillarda Samarqand viloyati turizm markazlaridan biriga aylangani sababli mehmonxonalariga bo'lgan talab keskin oshdi.[1] Bu esa xizmat sifati, boshqaruv samaradorligi va raqobatbardoshlikni oshirishning dolzarb masalaga aylanishiga sabab bo'ldi.

Mehmonxona xo'jaligini boshqarish — bu nafaqat moddiy-texnik resurslardan oqilona foydalanish, balki mijozlar ehtiyojlarini chuqur o'rganish, xizmat sifatini doimiy nazorat qilish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish jarayonidir. [2]

Zamonaviy boshqaruvda sifat va samaradorlik bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, ular mehmonxonaning iqtisodiy natijalarini, mijozlar sodiqligini va bozor ulushini belgilovchi asosiy omillardan hisoblanadi.

Xizmat sifati — mehmonxona faoliyatining eng muhim ko'rsatkichi bo'lib, mijozlar qoniqishi, qayta tashrif buyurish darajasi va brend obro'sini shakllantiradi. Samaradorlik esa boshqaruv tizimining natijadorligini moliyaviy, tashkiliy va marketing nuqtai nazaridan baholaydi. U, odatda, resurslardan foydalanish darajasi, xizmatdan olinayotgan foyda, to'ldirilganlik koeffitsiyenti, xodim mehnat unumdorligi kabi ko'rsatkichlar orqali aniqlanadi.[5]

Bugungi kunda mehmonxona boshqaruv samaradorligini oshirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining (AKT) roli alohida ahamiyat kasb etmoqda. Onlayn bron qilish tizimlari, mijozlar fikrlarini tahlil qiluvchi "Big Data" platformalari, IoT (Internet of Things) asosida avtomatlashtirilgan xizmatlar va sun'iy intellektga asoslangan tahliliy dasturlar boshqaruv jarayonlarini optimallashtirmoqda. Shu nuqtai nazardan, mehmonxona xo'jaligida boshqaruv samaradorligini ifodalovchi ko'rsatkichlarni chuqur tahlil qilish, ularning o'zaro ta'sirini aniqlash va natijalarni ilmiy asosda baholash zarurati yuzaga kelmoqda. Ayniqsa, Samarqand viloyatidagi mehmonxonalar misolida xizmat sifati, mijoz sodiqligi, narx siyosati, onlayn reytinglar

va resurslardan foydalanish ko'rsatkichlarini o'rganish orqali boshqaruv samaradorligini oshirishning ilmiy asoslarini ishlab chiqish dolzarb hisoblanadi.[6]

Ushbu tadqiqot doirasida Samarqand viloyatidagi 10 ta mehmonxona (5 yulduzli, 4 yulduzli, 3 yulduzli va oilaviy) faoliyati 2020–2024 yillar oralig'ida tahlil qilindi.[3] Quyidagi 1-jadvalda asosiy o'rtacha ko'rsatkichlar keltirilgan. Tadqiqotda mehmonxona boshqaruvining asosiy ko'rsatkichlari — xizmat sifati, narx siyosati, mijoz sodiqligi, onlayn reyting, energiya tejamkorlik darajasi va boshqaruv samaradorligi — asosiy mezon sifatida tanlandi.

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, o'rtacha xizmat sifati 8,7 ball, sodiqlik 67%, boshqaruv samaradorligi esa 83% atrofida. Eng yuqori natijalar "Silk Road Samarkand" mehmonxonasida kuzatilgan bo'lib, bu joyda AKT tizimlari to'liq joriy etilgan.

1-jadval.

Mehmonxonalarning o'rtacha ko'rsatkichlari (2020–2024 yillar bo'yicha)

№	Mehmonxona nomi	Xizmat sifati (ball)	Narx siyosati (%)	Mijoz sodiqligi (%)	Onlayn reyting (ball)	Energiya tejamkorlik (%)	Boshqaruv samaradorligi (Y, %)
1	Registon Plaza	9.0	85	72	9.2	80	89
2	Emir Palace	8.8	83	68	8.9	78	85
3	Silk Road Samarkand	9.5	87	75	9.6	82	91
4	Zarafshan Hotel	8.2	79	62	8.5	70	78
5	Malika Classic	8.4	80	64	8.7	73	80
6	Diyora Hotel	8.7	82	67	8.9	75	83
7	Royal Garden	8.9	85	70	9.1	79	86
8	Samarkand Boutique	8.5	80	66	8.8	74	81
9	Bibikhanum Hotel	8.3	78	61	8.4	69	77
10	Orient Star	8.6	81	67	8.9	76	82
O'rtacha	–	8.69	82	67.2	8.9	75.6	83.2

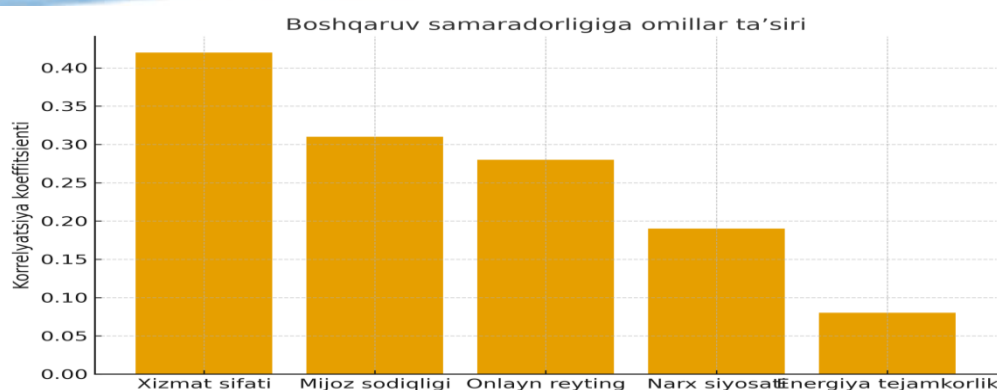
Manba: Muallif tomonidan so'rovnomaga ma'lumotlari asosida hisoblandi.

Korrelyatsion-regression tahlil natijalari

O'tkazilgan iqtisodiy-statistik tahlil natijalariga ko'ra, boshqaruv samaradorligi (Y) quyidagi omillar bilan yuqori darajada bog'liqlik ko'rsatgan.:

- ✓ Xizmat sifati (X_1) – 0,42 (32%) ta'sir ulushi bilan eng muhim omil hisoblanadi.
- ✓ Mijoz sodiqligi (X_3) – 0,31 (25%), mehmonxona brendiga ishonch va qayta tashriflar soniga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.
- ✓ Onlayn reyting (X_4) – 0,28 (21%), raqamli platformalardagi ijobiy fikrlar yangi mijozlarni jalb etish va obro'ni oshirishda muhim ahamiyatga ega.
- ✓ Narx siyosati (X_2) – 0,19 (15%), raqobatbardoshlikni ta'minlovchi, ammo xizmat sifati bilan muvozanatli bo'lishi lozim bo'lgan omil.
- ✓ Energiya tejamkorlik (X_5) – 0,08 (7%), ekologik barqarorlikni ta'minlash bilan birga xarajatlarni qisqartirishga xizmat qiladi.

Determinatsiya koeffitsienti $R^2 = 0,86$ ni tashkil etdi, bu esa model boshqaruv samaradorligining 86 foizini tanlangan omillar orqali izohlash mumkinligini bildiradi. Mazkur natija tanlangan modelning statistik jihatdan ishonchli ekanligini tasdiqlaydi.

1-rasm. Samarqand viloyati mehmonxonalarida boshqaruv samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar

Manba: Muallif tomonidan so'rovnomaga ma'lumotlari asosida hisoblandi.

“Samarqand viloyati mehmonxonalarida boshqaruv samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar tahlili (2020–2024 yillar)”

Mana, bu diagrammada mehmonxona boshqaruvining samaradorligiga eng kuchli ta'sir etuvchi omillar ko'rsatilgan. Ko'rinib turibdiki, xizmat sifati (0.42) va mijoz sodiqligi (0.31) eng muhim omillar bo'lib, ular boshqaruv samaradorligining asosiy manbai hisoblanadi. Shu bilan birga, onlayn reyting ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.

Xulosa qilib aytganda, natijalar shuni ko'rsatadiki, mehmonxona samaradorligi moliyaviy natijalardan tashqari, xizmat sifati, sodiqlik va onlayn baholar bilan belgilanadi. Yuqori xizmat sifati mijoz sodiqligini oshiradi, bu esa foyda ko'rsatkichlarini yaxshilaydi. Shuningdek, onlayn reytinglar mehmonxona obro'siga ta'sir etuvchi omil sifatida muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot shuni tasdiqlaydiki, AKT (CRM, Big Data, onlayn monitoring) vositalaridan foydalanish boshqaruv samaradorligini oshiradi. Demak, raqamli texnologiyalarni joriy etish, xizmat sifatini doimiy monitoring qilish hamda mijozlar bilan uzoq muddatli aloqalarni rivojlantirish mehmonxona xo'jaliklarining raqobatbardoshligini mustahkamlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Yuqoridagilarni inobatga olib biz quyidagi takliflarni berishimiz mumkin.

➤ Mehmonxona boshqaruv samaradorligi ko'rsatkichlarini aniqlashda sifat, sodiqlik va onlayn reytinglarni birgalikda tahlil qilish zarur.

➤ OLS modeli yordamida aniqlangan natijalar xizmat sifati va sodiqlikni oshirish strategiyalar foydani 12–15%gacha oshirishini ko'rsatdi.

➤ Mehmonxona menejerlari uchun tavsiya: sifatni baholash indikatorlarini muntazam kuzatib borish, mijozlar fikrlarini tahlil qilish va talab prognoziga asoslangan narx siyosatini ishlab chiqish.[4]

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022–2026 yillarda mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risidagi 28.01.2022 yildagi PF-60-son Farmoni
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–5050-son qarori.
3. Statistika agentligi (2024). Samarqand viloyatida turizm va mehmonxona xizmatlari tahlili.
4. Glazev S.Yu. Teoriya dolgosrochnogo texniko-ekonomicheskogo razvitiya. M.: VlaDar, 2013
5. Gompers P., Lerner J. The Venture Capital Cycle. Massachusetts Institute of Technology. 2014. – P. 555.
6. Buhalis D. (2020). Technology in Hospitality Management. Journal of Tourism & Hospitality.
7. <https://stat.uz>
8. <https://www.samstat.uz>
9. <https://lex.uz>

HUDUDLAR IQTISODIYOTINI RAQAMLI TRANSFORMATSIYALASH ASOSIDA RIVOJLANTIRISH

Vayskulov Ramazon Alisher o'g'li

Qarshi davlat universiteti tayanch doktoranti

Bugungi kunda iqtisodiy jarayonlarning takomillashuvi zamonaviy texnologiyalar asosida barqaror rivojlanish yo'lidan bormoqda. Texnologiyalarning rivojlanishi insoniyatni sanoat inqlobi bilan yuzlashtirgan bo'lsa, analogli texnologiyalardan raqamli texnologiyalarga o'tish davri ham insoniyat uchun yangi davrni boshlanishiga turtki berdi. Ma'lumotlarni saqlash va uzatish imkoniyatlarini oshishi, kompyuterlarning rivojlanishi ularning ko'plab murakkab algoritmlarni bajara olishi, shuningdek, ushbu davrdagi rivojlanishning oldingi bosqichidan farqli o'laroq, keng qamrovli muammolarni hal qilish qobiliyatining namoyon bo'lganligi bilan ham xarakterlanadi[1]. Bunday vazifalarni amalga oshira olish imkoniyati iqtisodiyot tarmoqlarini raqamlashtirish yoki raqamli transformatsiyalar asosida rivojlantirish sifatida yangi o'zgarishlar davrini namoyon etadi. O'tgan asrning so'ngi yillari hamda joriy asr boshlarida ham davom etayotgan ushbu o'zgarishlar dunyo hamjamiyatida yangi davrni boshlab berganligi bilan ham alohida e'tirof etiladi.

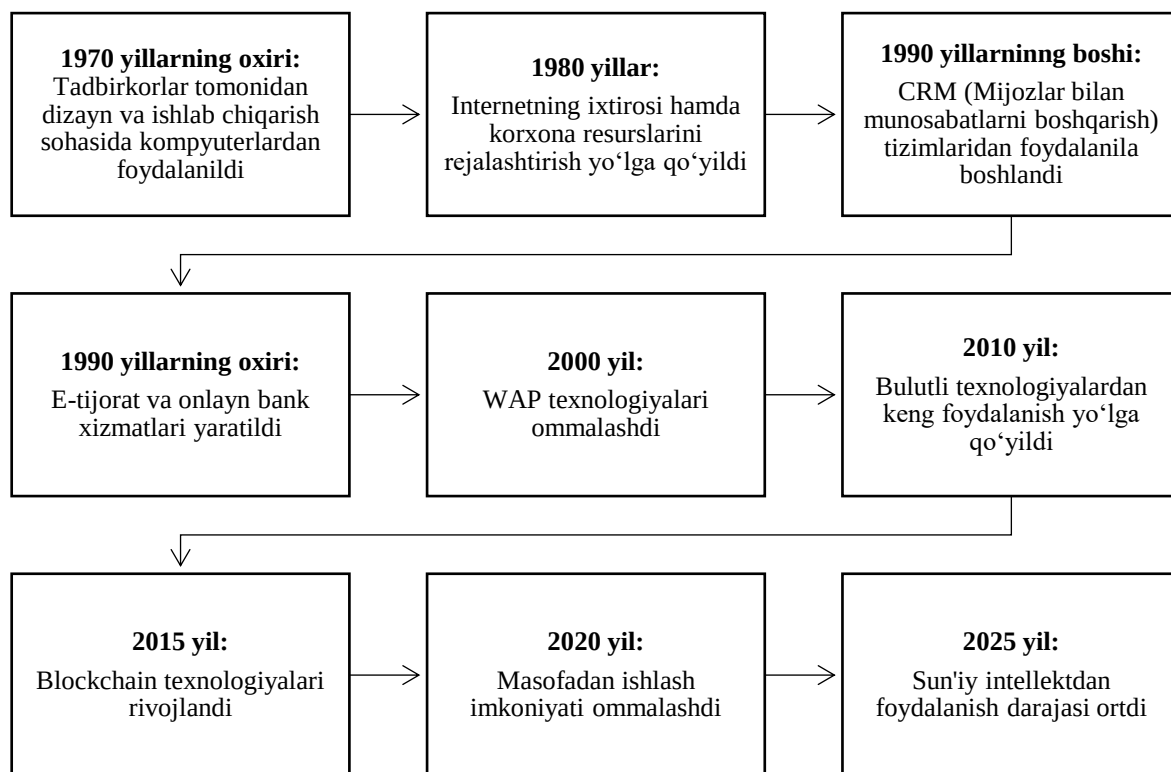
Xalqaro darajadagi raqamlarni tahlil etadigan bo'lsak, raqamli transformatsiya xarajatlari 2024-yilda 2,5 trillion AQSh dollariga yetganligini va 2027-yilga kelib ushbu ko'rsatkich 3,9 trillion AQSh dollariga yetishi kutilmoqdaligi ma'lum bo'ladi. Prognozlar shuni ko'rsatadiki, raqamli transformatsiya bozori 2022 yildan 2027 yilgacha besh yillik o'rtacha o'sish ko'rsatkichi 16,2 foizga yetadi. Hududlar misolida ko'radigan bo'lsak, eng yuqori rivojlanish AQSh hamda Yevropa mintaqasiga to'g'ri keladi. Negaki aynan ushbu ikki hudud umumiy bozor hajmining 58,5 % ni tashkil etadi. Keyingi o'rinlarda esa Xitoy hamda Osiyo-Tinch Okeani hududlari bo'lib, mos ravishda 16.8 % hamda 11,5 % lar bilan raqamli o'zgarishlarga ajratiladigan mablag'lar ulushiga egalik qilishadi[3]. Raqamli o'zgarishlar bozorining bu tartibda hamda aynan yuqoridagi hududlar kesimida rivojlanishiga juda ko'plab omillar ta'sir qiladi. Bularga misol sifatida quyidagilarni sanab o'tish mumkin:

- Kuchli hamda barqaror infratuzilmaga egaligi(yuqori tezlikdagi Internetning mavjudligi, bulutli texnologiyalardan samarali foydalanish va h.k.);
- Yangi texnologiyalarga bo'lgan talab va bu borada olib borilayotgan tadqiqotlarning qo'llab quvvatlanishi;
- Boshqa hududlardan farqli o'laroq ushbu hududlarda aholi ayniqsa raqamli texnologiyalardan foydalanuvchilardan sonining boshqa hududlardagiga qaraganda ko'p ekanligi;
- Turli strategiyalar hamda normativ asoslar yordamida davlatlar tomonidan qo'llab-quvvatlashning mavjudligi[4];
- Xalqaro bozorda ulushi yuqori bo'lgan yirik texnologik kompaniyalarning faoliyat yuritishi va ular tomonidan olib borilayotgan yirik loyihalarning amalga oshirilishi kabi ko'plab omillar sababli ham ushbu hududlar yaqin yillikda yirik ulushga ega bo'lishi bilan dunyoning boshqa hududlaridan keskin ajralib turadi.

Umuman olganda, insoniyat hayotiga raqamli texnologiyalarning kirib kelishi va uning iqtisodiy jarayonlarga ta'sir qilishi turli davrlarda turlicha kechadi hamda buning natijasida iqtisodiy muhitni yaxshilashga yordam bera oladigan texnologik yangiliklar

amaliyotga joriy etildi. Bu jarayon hozirgi kunga qadar ham davom etib kelmoqdaligini 1-chizmada ko'rish mumkin.

Yarim asrlik davr mobaynida mazkur yo'nalish doimiy ravishda o'zgarishlarga uchrab, yangi texnologiyalarning ommalashuvi o'z navbatida iqtisodiyotdagi transformatsion jarayonlarni tezlashishiga yordam berdi. Bu esa, raqamli texnologiyalarning rivojlanishi hamda iqtisodiyot tarmoqlarida faol foydalanish natijasida unga bo'lgan yondashuvlarning kengayishiga ham ta'sir o'tkazdi.

1-chizma. Iqtisodiyotni raqamli transformatlashning evolutsiyasi

Manba: O'rganilgan ma'lumotlar asosida muallif ishlanmasi

Zamonaviy tadqiqotlarda hududni rivojlantirish uchun iqtisodiy, ijtimoiy, ekologik shu bilan birga texnologik omillarni ham o'rganish ommalashmoqda[2]. Negaki so'nggi yillardagi raqamli inqilob aholi turmush tarzini yaxshilash, hududiy iqtisodiyotni barqarorligini ta'minlash uchun yetarlicha ta'sir o'tkazib kelmoqda. Raqamli transformatsiyalashning hudud iqtisodiyotiga ta'sirini quyidagi misollarda ko'rib o'tishimiz mumkin:

- yirik shaharlar bilan bir qatorda chekka hududlardagi aholi yashash punktlarida yuqori tezlikdagi Internetning kirib kelishi natijasida ijtimoiy muhitning yaxshilanishi
- hududlarda joylashgan tabiiy resurslar(suv, yer fondi, o'rmon xo'jaligi)dan samarali foydalanishni monitoring qilish va ularning sarfini doimiy nazorat qilib borish;
- an'anaviy iqtisodiyot tarmoqlari hamda raqamli texnologiyalarning integratsiyalashuvi natijasida yangi ish o'rinlarining paydo bo'lishi va ularga bo'lgan talabning ortishi;

– megapolislarda mavjud ish o‘rinlarining masofadan turib egallanishi va bu orqali shahar infratuzilmasining yuklamasini kamaytirish hamda chekka hududlarda aholining o‘rtacha daromadini oshishiga ko‘maklashish;

– Yaratilayotgan yangiliklar hamda innovatsion loyihalarni hududlarning ichki imkoniyatidan kelib chiqqan holda ularga joriy etish bo‘yicha tadqiqotlar olib borish kabi ko‘plab vazifalarni amalga oshirishda ko‘maklashishi bilan ham raqamli transformatsiyalash hudud iqtisodiyoti uchun muhimdir.

Yuqorida sanalgan ijobiy jihatlar bilan bir qatorda, raqamlashtirish hudud iqtisodiyoti uchun bir qator muammolarni xususan, an‘anaviy kasblarning qisqarishiga, hududlar o‘rtasidagi raqamli iqtisodiyotdan foydalanish bo‘yicha tafovutning kuchayishiga, malakali kadrlarga bo‘lgan talabning ortishiga hamda ma‘lumotlarning xavfsizligini ta‘minlash kabi bir qator muammolarni yuzaga kelishiga ham sabab bo‘ladi. Biroq rivojlanish bir nuqtada turmaganligi sababli ham, o‘zgarishlar doimiy ravishda sodir bo‘ladi. Shu boisdan ham yuqorida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan muammolarni bartaraf etish yoki raqamlashtirish asosida yuzaga kelgan murakkabliklarni yumshatish orqali ham iqtisodiy o‘sishga erishish mumkin. Buni esa to‘g‘ri qabul qilingan qarorlar hamda muvozanatli rivojlanishni ta‘minlash orqali amalga oshiriladi.

Adabiyotlar:

1. Arsić, M. (2020). *Impact of digitalisation on economic growth, productivity and employment. Economic Themes*, 58(4), 431-457.

2. Randall, L., Berlina, A., Teräs, J., Rinne, T., Randall, L., Berlina, A., ... & Rinne, T. (2018). *Digitalisation as a tool for sustainable Nordic regional development. Preliminary literature and policy review*, 14.

3. <https://backlinko.com/digital-transformation-stats>

4. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/europes-digital-decade-digital-targets-2030_en

ЦИФРОВИЗАЦИЯ УПРАВЛЕНИЯ РЕГИОНАЛЬНЫМ РАЗВИТИЕМ КАК ФАКТОР ГАРМОНИЗАЦИИ ПРОСТРАНСТВЕННОЙ СТРУКТУРЫ ЭКОНОМИКИ

Назметдинова Индира Шерзодовна

Докторант

Научно-исследовательский центр
"научные основы и проблемы развития
экономики Узбекистана" при ТГЭУ

Современный этап социально-экономического развития характеризуется активными процессами цифровой трансформации, затрагивающими все уровни государственного управления, включая региональный. Одной из ключевых задач цифровизации становится преодоление пространственных и социально-экономических диспропорций между территориями, что напрямую связано с необходимостью гармонизации регионального развития и выстраивания новой пространственной структуры экономики [1].

В последние годы различия в уровне экономической активности, инновационного потенциала и качества жизни населения между регионами усиливаются. Это проявляется в неравномерности распределения

производительных сил, различиях в уровне инфраструктурного обеспечения и ограниченности инвестиционных потоков в отдалённые территории. В этих условиях традиционные методы территориального планирования теряют эффективность, поскольку не позволяют учитывать большие объёмы разнородных данных и оперативно реагировать на изменения в социально-экономической среде [2].

Цифровизация управления региональным развитием предполагает системное внедрение цифровых технологий, платформенных решений и интеллектуальных аналитических систем, которые обеспечивают прозрачность, адаптивность и научную обоснованность управленческих решений. Использование геоинформационных систем (ГИС), больших данных (Big Data), искусственного интеллекта (ИИ) и прогнозных моделей создаёт условия для комплексного анализа и пространственного моделирования социально-экономических процессов [3]. Такие подходы позволяют формировать цифровые двойники территорий, интегрировать статистические, инфраструктурные и экологические данные, а также выявлять причинно-следственные связи между факторами регионального развития.

Современные цифровые инструменты становятся важным элементом системы стратегического планирования. Например, в ряде стран активно внедряются региональные цифровые панели, обеспечивающие мониторинг ключевых индикаторов в режиме реального времени, что способствует повышению прозрачности управления. В Узбекистане цифровая трансформация регионального управления развивается в рамках национальной стратегии «Цифровой Узбекистан – 2030», предусматривающей внедрение интеллектуальных систем анализа социально-экономических показателей, пространственного планирования и управления инфраструктурными проектами [4].

В научной литературе цифровизация рассматривается не только как внедрение технологий, но и как формирование новой парадигмы управления, основанной на данных (data-driven governance) [5]. Такой подход позволяет перейти от реактивной к проактивной модели управления, когда решения принимаются на основе прогнозов и моделирования сценариев будущего развития. В этом контексте цифровизация выступает инструментом стратегического выравнивания территорий, способствуя равному доступу регионов к информации, инвестициям и инновационным ресурсам.

Геоинформационные технологии играют особую роль в обеспечении пространственной гармонизации. Они позволяют анализировать территориальные различия по множеству параметров — плотности населения, инфраструктурной обеспеченности, инвестиционной активности, транспортной доступности. На основе данных ГИС можно проводить кластеризацию регионов, определяя территории-лидеры и зоны отставания, что обеспечивает возможность адресного воздействия государственной политики [6].

Кроме того, применение Big Data в сочетании с искусственным интеллектом даёт возможность выявлять скрытые закономерности в динамике экономических процессов. Анализ больших данных о миграции, занятости, энергопотреблении, цифровой активности населения помогает строить пространственные прогнозы и определять приоритетные направления

региональных инвестиций [7]. Использование таких технологий создаёт предпосылки для перехода к «умной» модели управления территорией, где все решения основаны на объективной аналитике.

Цифровизация регионального управления также способствует повышению качества государственного взаимодействия с бизнесом и населением. Электронные платформы позволяют ускорить процесс принятия решений, повысить прозрачность распределения бюджетных средств и сократить административные барьеры. Благодаря внедрению цифровых сервисов и автоматизированных систем анализа, управление территориальным развитием становится более открытым, гибким и ориентированным на результат [8].

Важно подчеркнуть, что цифровизация должна сопровождаться институциональными преобразованиями. Без совершенствования нормативно-правовой базы, подготовки кадров и интеграции цифровых стандартов в систему государственного управления цифровая трансформация не обеспечит устойчивого эффекта. Поэтому стратегические задачи цифровизации регионального развития должны быть направлены не только на технологическое обновление, но и на укрепление институциональной среды, развитие цифровой инфраструктуры и формирование культуры управления данными [9].

Таким образом, цифровизация управления региональным развитием представляет собой не просто технологическую модернизацию, а глубокое преобразование системы пространственного управления. Она обеспечивает научно обоснованное распределение производительных сил, оптимизацию территориальных связей, повышение эффективности использования ресурсов и укрепление межрегиональной интеграции. В результате формируется новая модель пространственной структуры экономики, основанная на принципах устойчивости, сбалансированности и инновационности [10].

Реализация цифровых стратегий на региональном уровне способствует снижению социально-экономической дифференциации, росту конкурентоспособности территорий и формированию единого цифрового пространства страны. Применение цифровых технологий в управлении пространственным развитием позволяет более точно определять приоритеты государственной политики, повышает качество прогнозирования и создаёт условия для устойчивого роста национальной экономики.

Проведённый анализ показал, что цифровизация регионального управления выступает ключевым направлением модернизации социально-экономических систем и способствует формированию сбалансированной пространственной структуры экономики. Применение цифровых технологий позволяет не только повысить эффективность управления, но и обеспечить научно обоснованное распределение производительных сил, что ведёт к сокращению региональных диспропорций и гармонизации территориального развития.

Во-первых, цифровизация создаёт условия для перехода к управлению, основанному на данных. Использование инструментов Big Data, ГИС и искусственного интеллекта обеспечивает глубокий анализ социально-экономических процессов, своевременное выявление проблемных зон и повышение качества прогнозирования. Это формирует основу для принятия решений, ориентированных на долгосрочные цели и устойчивое развитие.

Во-вторых, цифровые платформы позволяют повысить прозрачность и подотчётность органов власти, обеспечивая общественный контроль за реализацией региональных программ. Электронные системы мониторинга и аналитические панели формируют единую информационную среду, где все участники — государство, бизнес и население — имеют равный доступ к информации о состоянии территорий.

В-третьих, цифровизация регионального управления способствует развитию инновационных форм территориального взаимодействия. Создание цифровых двойников регионов, пространственных моделей и интеллектуальных прогнозных систем позволяет оптимизировать инвестиционные потоки, рационализировать инфраструктурные проекты и повысить эффективность использования природно-ресурсного потенциала.

В то же время, для достижения ожидаемых результатов требуется решение ряда институциональных и организационных задач. Необходима разработка комплексной национальной концепции цифрового управления пространственным развитием, включающей:

- единые стандарты сбора, обработки и интеграции пространственных данных;
- создание межведомственных цифровых платформ для обмена информацией между регионами;
- подготовку кадров в области ГИС, анализа данных и цифрового планирования;
- развитие научно-методической базы оценки цифровой зрелости регионов;
- стимулирование внедрения цифровых решений на уровне местных органов власти.

Кроме того, целесообразно предусмотреть механизмы государственно-частного партнёрства в сфере цифровизации регионального управления. Участие бизнеса в разработке и обслуживании цифровых платформ позволит ускорить внедрение инноваций и повысить эффективность использования ресурсов.

Таким образом, цифровизация управления региональным развитием должна рассматриваться не как разовая технологическая инициатива, а как стратегический процесс, направленный на формирование новой архитектуры пространственной экономики. Реализация предложенных мер обеспечит выравнивание уровня социально-экономического развития территорий, повышение конкурентоспособности регионов и укрепление устойчивости национальной экономики в целом.

Литературы:

1. Кушниренко О.А. Цифровая трансформация экономики регионов: проблемы и перспективы. – М.: ИНФРА-М, 2022.
2. Гранберг А.Г. Пространственная экономика. – М.: ГУ ВШЭ, 2021.
3. Давыдов А.А., Ермолаев В.В. ГИС и большие данные в региональном планировании // Региональная экономика. – 2023. – №4. – С. 27–39.
4. Стратегия «Цифровой Узбекистан – 2030». – Ташкент, 2020.
5. OECD. Digital Government Review of Latin America 2022: Data-Driven Public Sector. – Paris: OECD Publishing, 2022.
6. Batty M. The New Science of Cities. – MIT Press, 2022.
7. Malecki E.J. Regional Innovation and the Geography of Knowledge. – Routledge, 2023.

8. Гончарова И.Н. Цифровое государственное управление: современные вызовы и направления развития. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2021.

9. Киселёв С.Г. Институциональные аспекты цифровизации регионального управления // Экономика и управление. – 2024. – №2. – С. 45–56.

10. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. – Geneva: WEF, 2023.

O'ZBEKISTON SANOAT INVESTITSİYALARINING RAQAMLI IQTISODIYOTDA MEHNAT BOZORI SHAKLLANISHIGA TA'SIRI

Hojiqulova Feruza Dona qizi

Renessans ta'lim universiteti v.v.b.dotsent

O'zbekiston iqtisodiyotining raqamli transformatsiyasi, jumladan, sanoat sohasida amalga oshirilayotgan investitsiyalar bilan chambarchas bog'liqdir. Ushbu jarayon nafaqat ishlab chiqarishning samaradorligini oshirishga, balki mehnat bozoridagi strukturalar va yangi ish o'rinlarining shakllanishiga ham ta'sir qilmoqda. Shu bilan birga raqamli texnologiyalar va avtomatizatsiya mehnat bozorida yangi kompetensiyalar va kasblarni yaratmoqda. Ushbu tezisda sanoat investitsiyalarining raqamli iqtisodiyotdagi mehnat bozoriga ta'siri o'rganiladi.

Raqamli iqtisodiyot sanoat sektorini zamonaviy texnologiyalar bilan ta'minlash orqali ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirishga yordam beradi. O'zbekiston sanoatida amalga oshirilayotgan investitsiyalar, xususan, raqamli texnologiyalarni ishlab chiqarishga qo'llash orqali ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi. Bu esa o'z navbatida, mehnat bozorida yangi ish o'rinlarining yaratilishiga olib keladi.

Sanoatga qilingan investitsiyalarning oshishi yangi texnologiyalarni ishlab chiqarishga qaratilgan bo'lib, ishchi kuchi talabini yuqori malakali mutaxassislar bilan to'ldiradi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar va avtomatizatsiya bo'yicha mutaxassislar talabi ortib bormoqda (1-jadval).

1-jadval

Sanoat investitsiyalari va raqamli texnologiyalarni joriy etishning o'sishi

Yillar	Sanoatga qilingan investitsiya (mln\$)	Ishlab chiqarish samaradorligi(%)	Yangi ish o'rinlari(ming)	Raqamli texnologiyalar ulushi(%)
2020	900	4.2	15	10
2021	1100	5.5	20	15
2022	1300	7.0	28	18
2023	1500	8.2	35	22

Ushbu jadvalda ko'rsatilganidek, sanoat investitsiyalarining oshishi, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va yangi ish o'rinlarini yaratishda bevosita ta'sir qilmoqda. Raqamli texnologiyalarni joriy etish bo'yicha yildan yilga o'sish davom etmoqda, bu esa iqtisodiyotni modernizatsiya qilishning asosiy omillaridan biri bo'lib qolmoqda.

Sanoat sektorida raqamli texnologiyalarni ishlab chiqarishga qo'llash va avtomatizatsiyani kengaytirish, mehnat bozorida yangi kasblar va kompetensiyalarni yaratadi. Avtomatizatsiya va sun'iy intellekt bo'yicha mutaxassislar, ma'lumotlar

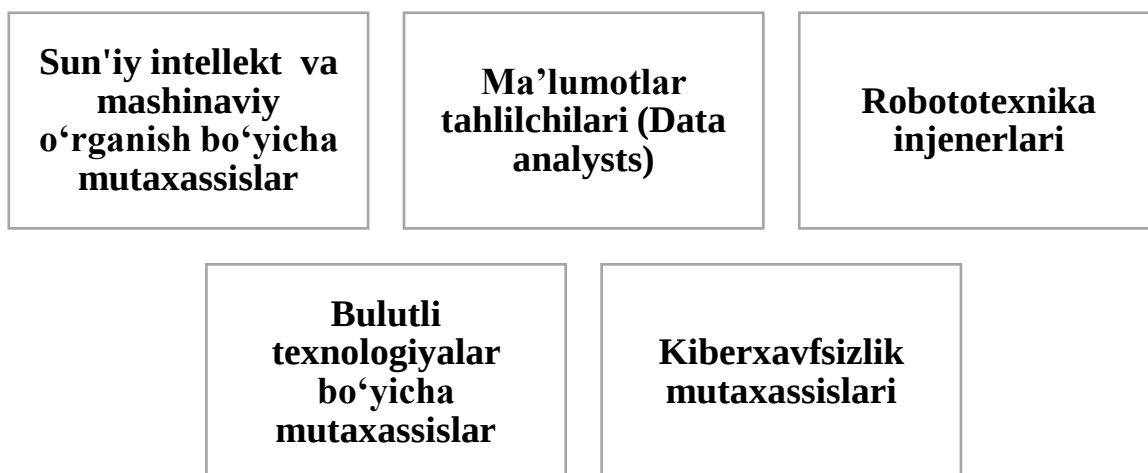
tahlilchilari, robototexnika injenerlari kabi yangi kasblar mehnat bozorida talab qilinmoqda. Bu, o'z navbatida, ishchilarning malakasini oshirish va yangi ta'lim dasturlarini ishlab chiqishni talab qiladi.

O'zbekiston sanoatining raqamli transformatsiyasi, ayniqsa sanoatga qilingan investitsiyalar va raqamli texnologiyalarning joriy etilishi bilan chambarchas bog'liqdir. Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi, xususan, sanoat sektori orqali iqtisodiyotning samaradorligini oshirishi, mehnat bozorida yangi ish o'rinlarining paydo bo'lishiga yordam beradi[1]. Bu jarayon esa nafaqat mavjud kasblarga, balki yangi mutaxassisliklar va kompetensiyalar talabiga ham turtki bo'lmoqda.

Jadvalda ko'rsatilgan sanoatga qilingan investitsiyalar o'sishi, ishlab chiqarish samaradorligini oshirganligi va yangi ish o'rinlarining yaratilishiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. 2020-yildan 2023-yilgacha sanoatga qilingan investitsiyalarning yildan yilga oshishi va raqamli texnologiyalar ulushining ko'payishi, mehnat bozorida malakali mutaxassislar uchun yangi imkoniyatlarni yaratgan. Bu esa o'z navbatida yangi kasblarning paydo bo'lishiga sabab bo'lgan.

Sanoatga investitsiya kiritish, raqamli texnologiyalarni ishlab chiqarish jarayonlariga integratsiya qilish va avtomatizatsiya darajasini oshirish mehnat bozorida yangi kasblarni yaratmoqda[2]. Masalan, raqamli texnologiyalarni joriy etish jarayonida *sun'iy intellekt, ma'lumotlarni tahlil qilish, robototexnika, bulutli texnologiyalar va IoT (Internet of Things)* kabi texnologiyalarni biladigan mutaxassislar talab qilinmoqda. Bu esa, albatta, nafaqat yangi ish o'rinlarini yaratadi, balki mavjud ishchi kuchining malakasini oshirishni ham talab qiladi.

Yangi texnologiyalar mehnat bozorida avvalgi kasblar va kompetensiyalarni modernizatsiya qilishni, shuningdek yangi kasblarning paydo bo'lishini ta'minlamoqda. Quyidagi yangi kasblar va malakalar raqamli iqtisodiyotda talab qilinadi:

Sun'iy intellekt va mashinaviy o'rganish bo'yicha mutaxassislar mashinaviy o'rganish algoritmlarini yaratish va ularni sanoat jarayonlarida qo'llashni amalga oshiradi.

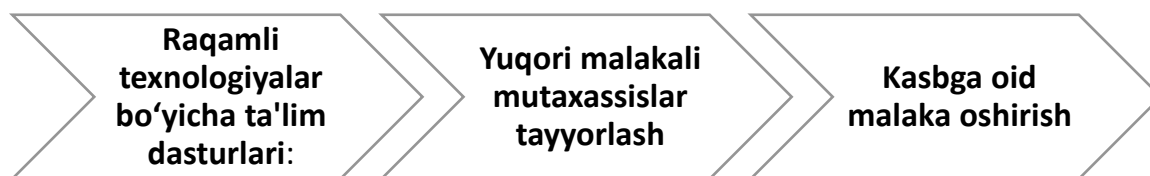
Sanoat investitsiyalarining samaradorligini baholash, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish va raqamli texnologiyalarni to'g'ri qo'llash uchun ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish zarur. Ma'lumotlar tahlilchilari iqtisodiy va texnologik qarorlar qabul qilishda muhim rol o'ynaydi.

Sanoatning avtomatizatsiyalashuvi bilan birga robototexnika mutaxassislariga bo'lgan talab ortmoqda. Bu mutaxassislar ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirishda robotlar va boshqa texnologiyalarni yaratishda ishtirok etadilar.

Bulutli hisoblash tizimlari va raqamli platformalar yordamida ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirishda bulutli texnologiyalar mutaxassislariga talab yuqori bo'ladi. Bu kasb yangi tizimlarning xavfsizligini ta'minlash va ularni samarali boshqarish uchun zarur.

Raqamli transformatsiya va sanoatning avtomatizatsiyasi bilan bog'liq xavfsizlik tahdidlari ham ortadi. Shuning uchun kiberxavfsizlik mutaxassislariga ehtiyoj ortmoqda, ular sanoat tizimlarini va ma'lumotlarni himoya qilishda faol ishtirok etadilar.

Raqamli iqtisodiyotdagi o'zgarishlar mehnat bozoriga yangi kompetensiyalarni kiritmoqda. Bu esa, o'z navbatida, ta'lim tizimidan talablarni oshiradi. Sanoat investitsiyalarining rivojlanishi va raqamli texnologiyalarning joriy etilishi ta'lim tizimining yangi dasturlarini ishlab chiqishni, malaka oshirish kurslari va treninglar tashkil etishni talab qiladi [3]. Ayni paytda, raqamli kompetensiyalarni oshirish uchun quyidagi yo'nalishlar muhim ahamiyatga ega:

✓ **raqamli texnologiyalar bo'yicha ta'lim dasturlari** yangi kasblarga moslashtirilgan, raqamli texnologiyalarni o'rgatish uchun maxsus kurslar va dasturlarni yo'lga qo'yish.

✓ sun'iy intellekt, ma'lumotlar tahlili, robototexnika kabi sohalarda malakali kadrlarni tayyorlash.

✓ avtomatizatsiya, raqamli ishlab chiqarish tizimlari va boshqaruvni optimallashtirishga oid dasturlarni amalga oshirish.

Xulosa sifatida, O'zbekiston sanoatining raqamli iqtisodiyotga integratsiyasi mehnat bozorida yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Sanoatga qilingan investitsiyalar ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, bu esa yangi ish o'rinlarini yaratadi va raqamli texnologiyalar bo'yicha mutaxassislarga bo'lgan talabni kuchaytiradi. Yangi texnologiyalar, shuningdek, mehnat bozorida yangi kasblar va malakalarning shakllanishiga olib keladi. Bularning barchasi O'zbekiston iqtisodiyotining raqamli transformatsiyasini va sanoat sektorining rivojlanishini ta'minlashga yordam beradi. Shuning uchun, mehnat bozorining talablariga javob beradigan ta'lim tizimi va malaka oshirish dasturlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar :

1. Xojayev, B., Tursunov, S. "Raqamli iqtisodiyot va sanoatdagi raqamli transformatsiya." Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti. 2021.

2. Abdullayev, M. "Sanoat investitsiyalari va mehnat bozoridagi strukturaviy o'zgarishlar." Tashkent: Iqtisodiyot va Innovatsiyalar Universiteti. 2020.

3. Karimov, D. "Raqamli texnologiyalar va avtomatizatsiya: O'zbekiston sanoati uchun yangi imkoniyatlar." Toshkent: "O'zbekinvest" nashriyoti. 2022.

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA VA GEOSIYOSIY O'ZGARISHLAR KONTEKSTIDA MICE TURIZMINI RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

Musayeva Sayyora Abduvaxitovna
*Alfraganus universitet Xalqaro turizm
menejmenti kafedrası katta o'qituvchisi*

Global iqtisodiy faoliyatning ajralmas qismi bo'lgan MICE turizmi sohasi so'nggi yillarda misli ko'rilmagan tezlikdagi o'zgarishlarga duch kelmoqda. XX asr oxiridagi an'anaviy "yuzma-yuz" tadbirlar modeli XXI asrning raqamli va geosiyosiy talqinlari ostida tubdan transformatsiyaga uchramoqda. MICE turizmi nafaqat iqtisodiy daromad manbai, balki bilim almashinuvi, diplomatik aloqalar va investitsiyalarni jalb qilishning strategik platformasi hisoblanadi [1,2].

MICE (Meetings, Incentives, Conferences, Exhibitions) turizmi sohasining global rivojlanish tendensiyalarini ikkita fundamental omil – shiddatli raqamli transformatsiya va geosiyosiy beqarorlik prizmasi orqali chuqur tahlil qiladi. Maqolada, gibridd tadbirlar modelining ustuvorligini, Katta ma'lumotlar bazasi (Big Data) va sun'iy intellekt (AI) texnologiyalarining global miqyosdagi MICE tadbirlari formatini o'zgartirishdagi hal qiluvchi roli baholanadi. Geosiyosiy o'zgarishlarning manzil tanlashdagi xavf-xatar omilini oshirishi ko'rsatib o'tiladi. Tahlil O'zbekiston va Markaziy Osiyo (MO) mintaqasining noyob madaniy-strategik salohiyatiga alohida e'tibor qaratib, ularning global MICE bozoridagi o'rnini mustahkamlash uchun innovatsion va xavfni boshqarishga asoslangan strategik takliflarni taqdim etadi. Global MICE tendensiyalarini aniqlash va ularni O'zbekiston hamda Markaziy Osiyo mintaqasidagi mamlakatlarning rivojlanish salohiyatiga tatbiq etish orqali professional va chuqur tahliliy xulosalar berish [3,4].

Raqamli transformatsiya MICE sektorida to'rtta asosiy yo'nalishda, xususan, COVID-19 pandemiyasi davridan keyin *Gibrid tadbirlar* (jismoniy va virtual formatning kombinatsiyasi) deyarli standart amaliyotga aylandi. Gibrid tadbirlar geografik cheklovlarni olib tashlash, ishtirokchilar sonini sezilarli darajada oshirish va shu bilan birga, ekologik izni (carbon footprint) kamaytirish imkonini berdi. Virtual komponentni optimallashtirish uchun VR (Virtual reallik) va AR (Kuchsiz reallik) texnologiyalariga investitsiyalar ortmoqda va bu yo'nalishni sezilarli darajada ommalashishiga olib keldi. Mintaqa uchun bu model logistika va transport xarajatlari yuqoriligi sababli kelib bo'lmaydigan potensial ishtirokchilarni jalb qilishda strategik ahamiyatga ega. Samarqand Kongress Markazi kabi yangi majmualarni to'liq raqamli infratuzilma bilan jihozlash MICE xizmatlarini eksport qilish uchun muhim ahamiyatga egadir. Sun'iy intellekt (AI) va Katta ma'lumotlar bazasi (Big Data) tadbir tashkilotchilariga ishtirokchi xatti-harakatlarini, tarmoq afzalliklarini va mazmun talablarini tahlil qilish imkonini beradi [5,6].

AI algoritmlaridan foydalanish tadbirlarni ishtirokchilarning individual ehtiyojlarga moslashtirish, shaxsiylashtirilgan tarmoq uchrashuvlarini taklif qilish va tadbir oldi hamda, tadbirdan keyingi marketing samaradorligini oshirish imkonini beradi. Markaziy Osiyo mintaqasi mamlakatlari, raqamli rivojlanish mexanizmlari targ'iboti nisbatan kechikishi tufayli, bu texnologiyalarni tezda o'zlashtirilishi, amaliyotga keng tatbiq etilishi dolzarblini his qilishlari lozim. Markaziy Osiyo mamlakatlari o'rtasida ma'lumotlar almashinuvining yagona platformasini yaratish

umumiy MICE bozorini rivojlantirishga yordam beradi. Global siyosiy beqarorlik, savdo urushlari, mintaqaviy mojarolar va sanksiyalar MICE turizmining manzil tanlash strategiyasini tubdan o'zgartirib yubordi [7].

- Tadbir tashkilotchilari endi manzil tanlashda xavfsizlik indeksi va siyosiy barqarorlikni iqtisodiy samaradorlikdan yuqori qo'ymoqdalar. Bu, an'anaviy geosiyosiy ziddiyat zonalariga yaqin bo'lgan manzillardan uzoqlashishga olib keldi.

- Markaziy Osiyo mintaqasi mamlakatlari, ayniqsa O'zbekiston, neytral va geosiyosiy jihatdan barqaror davlat sifatida o'z imidjini kuchaytirishi uchun yetarli salohiyatga ega ekanligi mamlakatni global MICE bozoridagi o'rnini mustahkamlaydi. "Sharq va G'arb o'rtasidagi neytral muloqot markazi" sifatida brendlash, xavf-xatardan qochayotgan xalqaro tashkilotlar (BMT, YEXHT, UNESCO kabi) va korporatsiyalarni jalb qilish uchun muhim ustunlik yaratadi.

Geosiyosiy bloklarning kuchayishi xalqaro MICE faoliyatini bir-biriga yaqin va siyosiy jihatdan ishonchli mintaqalar ichida jamlashga turtki bo'lmoqda. Markaziy Osiyo mamlakatlari "*Silk Road MICE Route*" (Ipak yo'li MICE marshruti) kabi qo'shma dasturlar orqali yagona manzil sifatida harakatlanishi kerak. Bu MICE-Diplomatiyani kuchaytiradi va bir mamlakatdagi qiyinchiliklar butun mintaqaga uchun xavf tug'dirmasligini ta'minlaydi (1-jadval).

1-jadval

MICE turizmini rivojlantirishga oid takliflar

<i>Strategik to'nalish</i>	<i>Amaliy takliflar</i>
<i>Infratuzilma investitsiyalari</i>	Gibrid rongress markazlari (texnologik jihozlangan) qurish va ularni xalqaro brendlar (Hilton, Marriott, ICCA) bilan PPP (Davlat-Xususiy Sheriklik) asosida boshqarishga berish.
<i>Kadrlar salohiyatini sshirish</i>	Xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda MICE menejmenti bo'yicha mintaqaviy Ta'lim markazlarini tashkil etish. Xizmat sifatini oshirish (PCO/DMC malakasi).
<i>Maqsadli marketing</i>	Madaniy MICE dan tashqari, Agro MICE, Ziyorat MICE va Logistika konferensiyalari kabi ixtisoslashgan (Niche) bozorlarga e'tibor qaratish.
<i>Geosiyosiy mexanizmlar</i>	Xorijiy investorlar va tadbir tashkilotchilariga geosiyosiy xavfni sug'urtalash mexanizmlari (davlat kafolatlari)ni taklif qilish.

Yagona MICE vizasini (masalan, Silk Visa) joriy etish bu jarayonning asosiy elementi bo'ladi. Markaziy Osiyo mamlakatlari, ayniqsa O'zbekiston, jahon MICE bozorida o'z o'rnini oshirish uchun bir qator strategik investitsiya va institutsional islohotlarni amalga oshirishi zaruriyati, sahaga hududiy barqaror iqtisodiyotning ajralmas bo'lagi sifatida qarashni taqozo qiladi.

MICE turizmining kelajagi raqamli innovatsiyalar va geosiyosiy beqarorlikning o'zaro ta'sirida shakllanib bormoqda. Gibrid formatlar yangi norma bo'lsa, barqarorlik va xavfsizlik manzil tanlashning asosiy mezoniga aylangan. O'zbekiston va Markaziy Osiyo mamlakatlari, o'zining strategik betarafligi va boy madaniy merosi bilan, ushbu global talabga javob berish uchun noyob salohiyatga ega. Mintaqa texnologiyaga sarmoya kiritish, kadrlar malakasini oshirish va geosiyosiy manfaatlarni MICE-diplomatiya orqali birlashtirish orqali global MICE bozoridagi o'rnini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Ushbu strategik va chuqur tahlilga asoslangan yondashuv MICE turizmini barqaror iqtisodiy rivojlanishning drayveriga aylantirish imkonini beradi.

Adabiyotlar:

1. Lex.uz. (2023). "O'zbekiston — 2030" strategiyasi to'g'risida (PF-158-son Farmon). Retrieved from <https://lex.uz/docs/6604245>
2. Lex.uz. (2025). Statistika ishlarini tashkil etish va yuritish tizimini yangi bosqichga olib chiqish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida (PF-27-son Farmon). Retrieved from <https://lex.uz/docs/6785215>
3. MDPI. (n.d.). Niche Theory Analysis of Sustainable Strategic Relationships. Retrieved from <https://www.mdpi.com/2071-1050/14/19/12711>
4. MiceMag.com. (2025). What is MICE Tourism? Benefits, Challenges and examples 2025. Retrieved from <https://micemag.com/what-is-mice-tourism/>
5. Mize.tech. (n.d.). How MICE Tourism Is Quietly Dominating Global Travel. Retrieved from <https://mize.tech/how-mice-tourism-is-quietly-dominating-global-travel/>
6. Oaji.net. (n.d.). The analysis of MICE tourism development in the world and in Uzbekistan. Retrieved from <https://oaji.net/articles/2021/805-1634812351.pdf>
7. Oppermann, M. (1996). Tourism space in developing countries. *Annals of Tourism Research*, 23(1), 173-191.

UCH DARAJALI HUDUDIY RIVOJLANISH MODELINI RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA AMALGA OSHIRISH

Nazirov Nazirjon Narzilloevich
Alfraganus University, PhD, dotsent

Zamonaviy global iqtisodiyot sharoitida raqamli texnologiyalarni joriy etish va ularni hududiy boshqaruv tizimiga integratsiyalash barqaror iqtisodiy o'sishning muhim omillaridan biriga aylanmoqda. Shu nuqtai nazardan, uch darajali hududiy rivojlanish modellarini (milliy, mintaqaviy va mahalliy darajalar) raqamli iqtisodiyot tamoyillari asosida amalga oshirish zarurati tobora ortib bormoqda.

Mazkur model hududlar o'rtasidagi resurs taqsimoti, infratuzilma rivoji va innovatsion salohiyatni muvofiqlashtirishga xizmat qiladi. Raqamli transformatsiya jarayonlari esa mazkur bosqichlarning har birida iqtisodiy jarayonlarni optimallashtirish, ma'lumotlarni real vaqt rejimida tahlil qilish va boshqaruv qarorlarini tezkor qabul qilish imkoniyatini beradi.

Hududiy rivojlanish modellarida sun'iy intellekt, IoT (Internet of Things), "Big Data" va bulutli texnologiyalar kabi raqamli yechimlardan foydalanish orqali mahalliy ishlab chiqarish korxonalarining raqobatbardoshligini oshirish, innovatsion mahsulotlar yaratish va xizmatlar sifatini yaxshilash mumkin. Shu bilan birga, raqamli iqtisodiyot asosida shakllanayotgan "aqlii shaharlar" (smart city) va "raqamli hudud" konsepsiyalari uch darajali rivojlanish tizimining yangi bosqichini ifodalaydi.

Sun'iy intellekt texnologiyalari ishlab chiqarish korxonalarida tahliliy jarayonlarni avtomatlashtirish, ehtiyojlarni bashorat qilish, ishlab chiqarish quvvatini optimallashtirish va inson omilidan kelib chiqadigan xatoliklarni kamaytirish imkonini beradi [1]. Shu orqali korxonalar o'z mahsulotlarini bozor talabi asosida tezroq moslashtiradi, bu esa ularning raqobatbardoshligini oshiradi.

IoT (Internet of Things) texnologiyasi ishlab chiqarish jarayonida o'zaro bog'langan aqlii qurilmalar tarmog'ini yaratadi. Bu tizim ishlab chiqarishdagi jarayonlarni masofadan boshqarish, real vaqt rejimida ma'lumot yig'ish va resurs sarfini nazorat qilish imkonini beradi. Natijada ishlab chiqarish samaradorligi ortadi, energiya tejaladi va ishlab chiqarishdagi uzilishlar kamayadi [2].

“Big Data” texnologiyalari esa katta hajmdagi iqtisodiy va ishlab chiqarish ma’lumotlarini chuqur tahlil qilish, tendensiyalarni aniqlash va strategik qarorlar qabul qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ma’lumotlar asosida boshqaruv yondashuvi hududlarning iqtisodiy salohiyatini aniqlash, investitsion muhitni yaxshilash va yangi biznes yo’nalishlarini aniqlashda muhim rol o’ynaydi.

Bulutli texnologiyalar esa hududlar o’rtasida ma’lumot almashish tizimini soddalashtiradi, resurslardan birgalikda foydalanish imkonini yaratadi hamda kichik va o’rta biznes subyektlari uchun arzon IT-infratuzilma yechimini taklif etadi [3]. Bu esa raqamli iqtisodiyotning inklyuziv xususiyatini kuchaytiradi.

Shu bilan birga, raqamli iqtisodiyot asosida shakllanayotgan “*aqlli shaharlar*” (*Smart City*) va “*raqamli hudud*” konsepsiyalari uch darajali rivojlanish tizimining yangi bosqichini ifodalaydi. “Aqlli shahar” konsepsiyasi shahar infratuzilmasini raqamli boshqarish, transport, energetika, kommunal xizmatlar va xavfsizlik sohalarida samaradorlikni oshirishga qaratilgan. “Raqamli hudud” modeli esa butun mintaqaning iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik jarayonlarini yagona raqamli platforma orqali boshqarishni ko’zda tutadi [4].

Natijada, raqamli texnologiyalarni uch darajali rivojlanish modellariga integratsiya qilish orqali:

- mahalliy ishlab chiqarish korxonalarining *raqobatbardoshligi oshadi*;
- *innovatsion mahsulotlar va xizmatlar yaratish* uchun yangi imkoniyatlar paydo bo’ladi;

- hududlar o’rtasida *iqtisodiy tenglik va barqaror o’sish* ta’minlanadi;
- boshqaruv tizimida *samaradorlik va shaffoflik* kuchayadi.

Raqamli iqtisodiyot va ilg’or texnologiyalarni hududiy rivojlanish modellariga tatbiq etish — bu nafaqat iqtisodiy o’sishni jadallashtiruvchi omil, balki butun jamiyatning innovatsion madaniyatini shakllantiruvchi, inson kapitalini rivojlantiruvchi va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlovchi asosiy yo’nalishdir.

Tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, raqamli texnologiyalarni joriy etish hududiy iqtisodiyotning diversifikatsiyasiga, bandlik darajasining oshishiga, shaffoflik va samaradorlikning kuchayishiga olib keladi [5]. Shu jihatdan, innovatsion mahsulot va xizmatlarni rivojlantirish yo’nalishlarida quyidagi ustuvor vazifalar dolzarb hisoblanadi:

- raqamli infratuzilmani kengaytirish va axborot almashinuvi tizimini takomillashtirish;

- hududiy startap va texnoparklarni rivojlantirish;

- raqamli kompetensiyalarni oshirish hamda kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish;

- davlat va xususiy sektor hamkorligida innovatsion ekotizimni shakllantirish.

Tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, raqamli texnologiyalarni joriy etish nafaqat ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, balki butun hududiy iqtisodiyotning diversifikatsiyasiga, bandlik darajasining ortishiga, boshqaruv jarayonlarida shaffoflik va hisobdorlikning kuchayishiga bevosita ijobiy ta’sir ko’rsatadi [6]. Raqamli iqtisodiyot sharoitida axborot texnologiyalarining joriy etilishi hududlararo iqtisodiy tafovutlarni kamaytirish, resurslardan oqilona foydalanish va yangi innovatsion faoliyat turlarini shakllantirish imkonini beradi.

Bundan tashqari, raqamli yechimlar iqtisodiy tizimda ochiqlikni ta’minlab, korrupsion xavflarni kamaytiradi, investitsion muhitni yaxshilaydi va aholining davlat

xizmatlaridan foydalanish darajasini oshiradi [7]. Raqamli transformatsiya jarayonlari ayniqsa kichik va o'rta biznes subyektlari uchun yangi imkoniyatlar yaratib, ularning raqobatbardoshligini mustahkamlaydi. Shu jihatdan, innovatsion mahsulot va xizmatlarni rivojlantirish bo'yicha quyidagi **ustuvor yo'nalishlar** dolzarb hisoblanadi:

1. *Raqamli infratuzilmani kengaytirish va axborot almashinuvi tizimini takomillashtirishda* hududlarda yuqori tezlikdagi internet, bulutli texnologiyalar va ma'lumot uzatish tarmoqlarini kengaytirish iqtisodiyotning barcha sohalarida raqamli transformatsiyani jadallashtiradi [8]. Axborot almashinuvi tizimining yaxshilanishi esa davlat idoralari, biznes va fuqarolar o'rtasidagi o'zaro hamkorlikni soddalashtiradi hamda boshqaruvda ochiqlikni ta'minlaydi.

2. *Hududiy startaplar va texnoparklarni rivojlantirishda* innovatsion startaplar va texnoparklar raqamli g'oyalarni amaliy loyihalarga aylantiruvchi muhim mexanizmdir. Ular ilmiy-tadqiqot natijalarini tijoratlashtirish, yangi texnologik yechimlar ishlab chiqish hamda mahalliy ishlab chiqarishni modernizatsiya qilishda hal qiluvchi rol o'ynaydi [9]. Hududiy darajada bunday innovatsion markazlarni qo'llab-quvvatlash iqtisodiy faollikni oshiradi va yangi ish o'rinlarini yaratadi.

3. *Raqamli kompetensiyalarni oshirish va kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirishda* raqamli iqtisodiyotning muvaffaqiyati inson kapitaliga bevosita bog'liq [10]. Shu bois ta'lim tizimida IT-savodxonlikni oshirish, raqamli ko'nikmalarni shakllantirish, dasturlash, sun'iy intellekt va ma'lumotlar tahlili sohalarida malakali mutaxassislar tayyorlash dolzarb ahamiyatga ega [11]. Bu esa nafaqat texnologik, balki intellektual iqtisodiy o'sish uchun ham zamin yaratadi.

4. *Davlat va xususiy sektor hamkorligida innovatsion ekotizimni shakllantirishda* raqamli iqtisodiyot davlat va biznes o'rtasidagi hamkorlik barqaror innovatsion ekotizimning asosi hisoblanadi [12]. Davlat tomonidan yaratilgan qulay me'yoriy-huquqiy muhit, soliq imtiyozlari va grant dasturlari xususiy sektorni raqamli loyihalarga faol jalb etish imkonini beradi. Shu bilan birga, raqamli platformalar orqali davlat xizmatlarini ko'rsatish tizimi takomillashib, aholiga yanada tezkor va sifatli xizmatlar taqdim etiladi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalarni hududiy rivojlanish modellariga tatbiq etish — bu iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, ijtimoiy sohalarda samaradorlikni oshirish va innovatsion mahsulot hamda xizmatlar ulushini ko'paytirishning asosiy yo'nalishidir. Bunday yondashuv barqaror hududiy o'sishni ta'minlaydi, yangi iqtisodiy imkoniyatlar yaratadi hamda mamlakatning global raqobatbardoshligini mustahkamlaydi.

Uch darajali hududiy rivojlanish modellarini raqamli iqtisodiyot tamoyillari bilan uyg'unlashtirish — nafaqat iqtisodiy samaradorlikni, balki ijtimoiy barqarorlik va innovatsion faollikni ta'minlashning eng muhim shartlaridan biridir. Uch darajali hududiy rivojlanish modelini raqamli transformatsiya sharoitida amalga oshirish — mamlakatning iqtisodiy barqarorligini ta'minlash, innovatsion salohiyatni oshirish va boshqaruv tizimini takomillashtirishda strategik ahamiyat kasb etadi [13]. Raqamli texnologiyalarni (sun'iy intellekt, IoT, Big Data, bulutli tizimlar) hududiy boshqaruv jarayonlariga integratsiya qilish orqali ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish, resurslardan oqilona foydalanish va ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish imkoniyati kengayadi.

Mazkur yondashuv hududlar o'rtasida iqtisodiy muvozanatni ta'minlash, mahalliy ishlab chiqaruvchilar raqobatbardoshligini oshirish, innovatsion mahsulot va xizmatlar

ulushini kengaytirish hamda “raqamli hudud” infratuzilmasini shakllantirishga xizmat qiladi. Shunday qilib, uch darajali rivojlanish modelini raqamli transformatsiya tamoyillari asosida joriy etish — bu nafaqat iqtisodiy samaradorlikni, balki ijtimoiy barqarorlik, boshqaruv shaffofligi va innovatsion rivojlanishning muhim omilidir. Buning uchun davlat, biznes va ilmiy soha o’rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish va ilg’or texnologiyalarni amaliyotga tatbiq etish zarur.

Adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktyabrdagi “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi PF-6079-son farmoni. <https://lex.uz/ru/docs/-5030957>
2. World Bank. (2021). World Development Report 2021: Data for Better Lives. Washington, DC: World Bank.
3. World Bank. Big Data and Thriving Cities (report/resource). openknowledge.worldbank.org
4. OECD. (2020). Smart Cities and Inclusive Growth. Paris: OECD Publishing. OECD
5. OECD. (2022). Smart City Data Governance (policy brief/report). OECD
6. Farooq, M. S., et al. (2023). A Survey on the Role of Industrial IoT in Manufacturing for Smart Industry (review article).
7. Deloitte. (2025). 2025 Smart Manufacturing and Operations Survey (industry report).
8. Brookings Institution. (2025). Mapping the AI economy: Which regions are ready for the next technology leapBrookings
9. Enderlein, H. (ed.). Handbook on Multi-level Governance (book).
10. Multi-level regional development governance: A European Typology (2021). ResearchGate
11. Research paper / policy notes: The Role of Cloud Computing in the Development of Information Systems for SMEs (survey/paper). ResearchGate
12. Vukovic, D. B. (2025). Triple Bottom Line, Sustainability, and Regional Development (journal article). journals.sagepub.com
13. Hamutcu, H. (2023). AI readiness and regional case studies (Harvard Data Science Review case study).

TEXNOLOGIK O‘ZGARISHLAR VA ULARNING BIZNESGA TA’SIRI

Bo’stonova Nilufar Abdusmatovna

Andijon davlat texnika instituti, katta o‘qituvchi

Hozirgi davrda jahonda iqtisodiy rivojlanishning asosiy omillaridan biri texnologik o‘zgarishlar va raqamli transformatsiya jarayonlaridir. Zamonaviy texnologiyalar - sun’iy intellekt, avtomatlashtirish, blokcheyn tizimlari, elektron tijorat va yashil texnologiyalar - ishlab chiqarish, xizmat ko’rsatish hamda boshqaruv sohalarida samaradorlikni oshirish bilan birga, biznes jarayonlarini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Shu sababli, texnologik o‘zgarishlarning kichik biznes subyektlari faoliyatiga ta’sirini o‘rganish bugungi kunda dolzarb masalalardan biridir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qabul qilingan bir qator me’yoriy-huquqiy hujjatlar ushbu yo‘nalishda muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, 2020-yil 5-oktabrdagi PQ-6079-sonli “Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorda raqamli texnologiyalarni iqtisodiyotning barcha tarmoqlariga keng joriy etish vazifalari belgilangan[1]. Shuningdek, 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan “Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi” to‘g‘risida”gi PF-60-son Farmonida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish, innovatsion faoliyatni qo‘llab-

quvvatlash va kichik biznesni modernizatsiya qilish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qayd etilgan[2].

Texnologik o'zgarishlar turlicha shakllarda namoyon bo'ladi: bosqichma-bosqich o'zgarishlar,) innovatsiyalar, raqamli transformatsiyalar va ijtimoiy-texnologik o'zgarishlar. Bu jarayonlar korxonalar faoliyatini samarali tashkil etish, mehnat unumdorligini oshirish hamda iqtisodiyotning raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Asosiy turlari:

1. Raqamli transformatsiya
2. Avtomatlashtirish va robotlashtirish
3. Sun'iy intellekt va ma'lumotlar tahlili
4. Blokcheyn texnologiyalari
5. Elektron tijorat va onlayn platformalar
6. Yashil texnologiyalar (Green Tech)

So'nggi yillarda raqamli transformatsiya, avtomatlashtirish, sun'iy intellekt, blokcheyn va yashil texnologiyalar kabi yo'nalishlar korxonalar faoliyatining barcha bosqichlariga jadal kirib kelmoqda. Ushbu o'zgarishlar ishlab chiqarish jarayonlarini soddalashtirish, resurslardan samarali foydalanish va inson mehnatini yengillashtirishga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, raqamli transformatsiya korxonalarni ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilishga, avtomatlashtirish esa mehnat unumdorligini oshirishga yordam bermoqda.

Shuningdek, blokcheyn texnologiyalari moliyaviy operatsiyalarning shaffofligini ta'minlab, yashil texnologiyalar esa ekologik barqarorlikni kuchaytirmoqda. Natijada, texnologik o'zgarishlar nafaqat ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, balki biznes muhitini modernizatsiya qilish, yangi ish o'rinlarini yaratish va raqobatbardoshlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Texnologik o'zgarishlar quyidagi yo'nalishlarda biznesga ta'sir qiladi:

Yo'nalish	Ijobiy ta'sir	Salbiy ta'sir
Ishlab chiqarish	Mehnat unumdorligi oshadi, xarajat kamayadi	Ish o'rinlari qisqaradi
Marketing	Raqamli marketing orqali mijozlar bazasi kengayadi	Raqobat keskinlashadi
Moliyaviy boshqaruv	Moliyaviy monitoring soddalashadi	Kiberxavfsizlik muammolari kuchayadi
Xodimlar boshqaruvi	Onlayn o'qitish, malaka oshirish imkoniyati	Kadrlar texnologik moslashuvda qiynaladi

Kichik biznes uchun texnologik o'zgarishlarning imkoniyatlari

- Raqamli platformalarda ishlash (Telegram botlar, onlayn do'konlar, CRM tizimlar)

- Ishlab chiqarishda 3D texnologiyalarni qo'llash
 - Elektron hisob-kitob va buxgalteriya tizimlari (ERP)
 - Elektron to'lov tizimlari orqali moliyaviy intizomni oshirish
 - Onlayn marketing va eksport imkoniyatlarini kengaytirish
- Texnologiyani joriy etish quyidagi iqtisodiy natijalarni beradi:

- Mehnat unumdorligi 15–30% gacha oshadi;
- Xarajatlar 10–20% gacha kamayadi;

- Mahsulot sifati va bozordagi raqobatbardoshlik ortadi;
- Bozor ulushi kengayadi va eksport imkoniyatlari yaratiladi.

Matematik jihatdan samaradorlik quyidagi formula orqali baholanishi mumkin:

$$E = (Q_1 - Q_0) / Q_0 \times 100\%$$

Bu yerda:

Q_1 – texnologik o'zgarishdan keyingi ishlab chiqarish hajmi,

Q_0 - o'zgarishdan oldingi ishlab chiqarish hajmi.

1-jadval

Texnologik o'zgarishlarning biznesga ta'siri

№	Texnologiya turi	Biznesga ta'siri	Amaliy misol
1	Raqamli transformatsiya (Digital Transformation)	Korxona jarayonlarini raqamlashtirish orqali samaradorlikni oshiradi, xarajatlarni kamaytiradi, tezkor boshqaruvni ta'minlaydi.	“Kapitalbank” mobil ilovasi orqali mijozlar kredit va to'lov amaliyotlarini onlayn bajaradi.
2	Avtomatlashtirish va robotlashtirish	Ishlab chiqarish tezligi va aniqligini oshiradi, inson xatolarini kamaytiradi.	“Artel” korxonasida avtomatik yig'uv liniyalari mahsulot sifatini oshirdi.
3	Sun'iy intellekt va ma'lumotlar tahlili	Bozor tendensiyalarini tahlil qilib, qaror qabul qilishni yaxshilaydi, mijozlarga individual yondashuv yaratadi.	“Amazon” sun'iy intellekt yordamida foydalanuvchilarga mos mahsulotlarni tavsiya qiladi; O'zbekistonda banklar AI asosida kredit baholaydi.
4	Blokcheyn texnologiyalari	Ma'lumot xavfsizligini ta'minlaydi, tranzaksiyalarni shaffof qiladi, soxtalashtirishni oldini oladi.	Logistika kompaniyalari mahsulot kelib chiqishini blokcheyn orqali kuzatadi; “Binance Pay” orqali kichik biznes xalqaro to'lovlarni amalga oshirmoqda.
5	Elektron tijorat va onlayn platformalar	Mahsulot va xizmatlarni global bozorda sotish imkonini beradi, mijoz bazasini kengaytiradi.	“OLX”, “Asaxiy”, “Zoodmall” platformalari orqali minglab tadbirkorlar onlayn savdo yo'lga qo'ygan.
6	Yashil texnologiyalar (Green Tech)	Energiya tejash, chiqindilarni kamaytirish va ekologik imidjni yaxshilash orqali barqaror rivojlanish yaratadi.	Quyosh panellari o'rnatgan kichik korxonalar elektr xarajatlarini 30–40% ga qisqartirmoqda.

Kichik biznesda texnologik o'zgarishlarni amalga oshirish iqtisodiy samaradorlik va raqobatbardoshlikni oshirish uchun zarur bo'lsa-da, bu jarayonda bir qator jiddiy muammolar mavjud.

Birinchi, moliyaviy resurslarning yetishmasligi eng asosiy to'siqlardan biridir. Ko'plab kichik biznes subyektlari zamonaviy texnologiyalarni sotib olish, yangi uskunalarni o'rnatish yoki raqamli tizimlarni joriy etish uchun yetarli sarmoyaga ega emas. Natijada, ular ishlab chiqarishni avtomatlashtirish yoki raqamlashtirish imkoniyatlaridan to'liq foydalana olmayapti.

Ikkinchi, kadrlar malakasining pastligi texnologik o'zgarishlarni joriy etishda muhim muammo hisoblanadi. Zamonaviy texnologiyalar, ayniqsa sun'iy intellekt, raqamli marketing yoki ma'lumotlar tahlili sohasida maxsus bilim va ko'nikmalarni

talab qiladi. Afsuski, kichik bizneslarda bu yo'nalishlarda malakali mutaxassislar yetarli emas.

Uchinchidan, raqamli infratuzilmaning sustligi ham jiddiy muammo hisoblanadi. Chekka hududlarda internet tezligi pastligi, texnik xizmat ko'rsatishning yetarli darajada yo'lga qo'yilmaganligi, kiberxavfsizlik tizimlarining zaifligi raqamli texnologiyalarni samarali qo'llashni qiyinlashtiradi.

Shuningdek, axborot xavfsizligi ham dolzarb masalalardan biridir. Raqamli tizimlar keng qo'llanilgani sari, ma'lumotlarni o'g'irlash, kiberhujumlar va firibgarlik xavfi ortib bormoqda. Kichik biznes subyektlari ko'pincha kiberxavfsizlik bo'yicha maxsus himoya tizimlariga ega emas.

Yana bir muhim masala - texnologiyalarni mahalliy sharoitga moslashtirishdagi muammolardir. Ko'pincha import qilinayotgan dasturiy mahsulotlar va avtomatlashtirilgan tizimlar o'zbek tilida ishlamaydi yoki mamlakatning me'yoriy-huquqiy talablariga mos kelmaydi. Natijada, ularni joriy etish va ishlatish jarayonida qo'shimcha texnik muammolar paydo bo'ladi.

Kichik biznesda texnologik o'zgarishlarni samarali joriy etish uchun bir qator iqtisodiy, tashkiliy va institutsional chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur.

- moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini kuchaytirish lozim. Kichik biznes subyektlari uchun raqamli texnologiyalarni joriy etishga mo'ljallangan imtiyozli kreditlar, subsidiya va grant dasturlari joriy etilishi maqsadga muvofiq. Masalan, Innovatsion rivojlanish agentligi yoki Tadbirkorlikni rivojlantirish agentligi tomonidan kichik korxonalarga "raqamli texnologiyalar fondi" orqali mablag' ajratish tizimini yo'lga qo'yish mumkin. Bu usul kichik korxonalarni avtomatlashtirish, elektron tijorat platformalariga chiqish va sun'iy intellekt yechimlarini sinovdan o'tkazishga undaydi.

- kadrlar salohiyatini oshirish muhim ahamiyatga ega. Buning uchun oliy ta'lim muassasalari va biznes-inkubatorlar o'rtasida hamkorlik o'rnatilib, "raqamli tadbirkorlik", "AI asosida boshqaruv", "data-tahlil" kabi qisqa muddatli kurslar tashkil etilishi lozim. Bu kichik biznes egalari va ularning xodimlariga zamonaviy texnologiyalarni boshqarish va ulardan foyda olish ko'nikmalarini beradi.

- innovatsion texnologiyalarni import qilish va mahalliyashtirishni rag'batlantirish zarur. Import texnologiyalarni mahalliy sharoitga moslashtirish uchun ularni o'zbek tiliga tarjima qilish, texnik hujjatlarni milliy standartlarga mos shaklda ishlab chiqish hamda dasturiy ta'minotlarni milliy infratuzilmaga integratsiya qilish kerak. Bu jarayon kichik korxonalar uchun texnologiyani o'zlashtirishni yengillashtiradi.

- huquqiy va me'yoriy bazani takomillashtirish lozim. Xususan, blokcheyn texnologiyasi, kriptovalyuta va sun'iy intellekt bilan bog'liq faoliyatni tartibga soluvchi aniq qonunlar ishlab chiqilishi kerak. Bu kichik bizneslar uchun texnologik innovatsiyalarni qonuniy asosda qo'llash imkonini beradi va xavf darajasini kamaytiradi.

- axborot xavfsizligi va kiberhujumlarning oldini olish tizimini kuchaytirish talab etiladi. Har bir kichik biznes subyekti o'z axborot tizimini himoyalash bo'yicha minimal darajada xavfsizlik protokollarini joriy etishi, davlat darajasida esa kichik korxonalar uchun kiberxavfsizlik maslahati va monitoring xizmatlari yo'lga qo'yilishi lozim.

- kichik biznes uchun innovatsion platformalar yaratish muhim. Masalan, "Kichik biznes uchun texnologik yechimlar portali" tashkil etilib, unda raqamli xizmatlar, onlayn savdo vositalari, avtomatlashtirish dasturlari va soddalashtirilgan texnik yo'riqnomalar

joylashtirilsa, bu tadbirkorlarga yangi texnologiyalarni tanlash va joriy etishni osonlashtiradi.

Xulosa qilganimizda, texnologik o'zgarishlar — kichik biznesni modernizatsiya qilish va raqobatbardoshlikka erishishning eng muhim omillaridan biridir. Shu bois, moliyaviy rag'bat, kadrlar tayyorlash, infratuzilmani rivojlantirish va normativ bazani mustahkamlash orqali kichik biznes subyektlari texnologik yangiliklarni tezroq o'zlashtiradi. Natijada, ular ichki bozorda samaradorligini oshirib, tashqi bozorlarga chiqish imkoniyatini kengaytiradi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-6079-son qarori, 2020-yil 5-oktabr.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022–2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni, 2022-yil 28-yanvar.
3. Jo'rayev, A., Abdullayev, N. (2022). Raqamli iqtisodiyot va innovatsion rivojlanish asoslari. – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
4. To'laganov, M. (2021). Kichik biznes va tadbirkorlik iqtisodiyoti. – Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti.
5. Schwab, K. (2017). The Fourth Industrial Revolution. – World Economic Forum, Geneva.
6. Brynjolfsson, E., McAfee, A. (2014). The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies. – New York: W.W. Norton & Company.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA NAMANGAN VILOYATI YENGIL SANOAT TARMOG'INING INNOVATSION RIVOJLANISHINI TA'MINLASH

Fuzaylov Sarvar Abdusamatovich
Alfraganus University, katta o'qituvchisi

Yengil sanoat, xususan, to'qimachilik — O'zbekiston iqtisodiyotining 3 foizini, sanoat ishlab chiqarishining 14 foizini tashkil etuvchi yetakchi tarmoqdir. Tarmoqda 500 mingdan ortiq ish o'rni mavjud bo'lib, Namangan viloyatida ham so'nggi yillarda to'qimachilik klasterlari soni keskin oshdi. Viloyatda ishlab chiqarish hajmi va eksport salohiyati o'sib bormoqda, ammo raqobatbardoshlikni oshirish va eksportni diversifikatsiya qilish zarur.

Dunyo bozorida paxta narxining pasayishi (3 ming dollardan 1,5 ming dollargacha) korxonalarning daromadiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ko'plab to'qimachilik korxonalarining tijorat kreditlari bo'yicha qarzdorligi mavjud. Halqaro sertifikatlariga ega korxonalar ulushi past (faqat 16%). Mahsulotlar tarkibida tabiiy paxta ulushi yuqori bo'lib, narxlar raqobatchilarga nisbatan 10–15 foiz qimmatroq.

2022–2023 yillar hosili uchun kredit qarzlar 5 yil muddatga uzaytirildi, asosiy qarz to'liq to'langandan so'ng foizlar undiriladi. 377 mlrd so'mlik penya bekor qilindi. 144 ta korxonaga moliyaviy sog'lomlashtirishda ko'mak beriladi. Fermerlarga har bir paxta tonnasi uchun 1 mln so'm subsidiya ajratiladi [1]. Korxonalar o'z mablag'i hisobidan paxta yetishtirsa yoki xarid qilsa, xomashyo qiymatining 10 foizi qoplab beriladi [2].

To'qimachilik zanjiridagi barcha korxonalar uchun ijtimoiy soliq stavkasi 1 foiz etib belgilandi [3]. Xodimlar bolalari uchun bog'cha tashkil qilgan korxonalarga har bir

bola uchun subsidiya ajratiladi. Quyosh panellari o'rnatgan korxonalar elektr tarmog'iga ulanish huquqiga ega bo'ladi.

Ishlab chiqarishni kengaytirish va eksportni oshirish bo'yicha 2028-yilgacha aralash mato va gazlama importi bojxona boji va QQSdan ozod qilinadi. Bo'yoq korxonalari birgalikda suv tozalash inshooti qursa, xarajatining bir qismi davlat tomonidan qoplanadi. Eksportchi korxonalarga tumanlarda filial ochish uchun 10 mlrd so'mgacha imtiyozli kreditlar beriladi. Xorijiy dizayner, texnolog va marketing mutaxassislarining maoshi davlat tomonidan qoplanadi (sharti – 200 ta yangi ish o'rni yaratish).

Sifat va xalqaro integratsiyada to'qimachilik korxonalarining 300 tasiga xalqaro sertifikat olishda yordam beriladi [5]. AQSh va Yevropa bozorlariga tayyor kiyim-kechak eksportini kengaytirish maqsadida Nyu-York va Sent-Luisda savdo uylari ochiladi [10]. Yirik brendlar bilan hamkorlik yo'l xaritasi ishlab chiqiladi, ularni Toshkentdagi yirik ko'rgazmaga jalb etish rejalashtirilgan [9].

Namangan viloyati yengil sanoatini rivojlantirishda raqamli transformatsiyalarni chuqurlashtirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, korxonalar faoliyatiga ERP (Enterprise Resource Planning) tizimlarini joriy etish orqali ishlab chiqarish, moliya, logistika va inson resurslarini yagona axborot maydonida boshqarish imkoniyati yaratiladi. Bu esa resurslardan oqilona foydalanish, xarajatlarni optimallashtirish va ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish orqali korxona daromadini 20–30 foizgacha oshirishga xizmat qiladi [3].

Bundan tashqari, ERP tizimi yordamida xo'jalik yurituvchi subyektlarning barcha moliyaviy va ishlab chiqarish operatsiyalari raqamli shaklda qayd etilishi natijasida yashirin iqtisodiyot hajmini sezilarli darajada kamaytirish imkoniyati yuzaga keladi. Bu jarayon ochiqlik va shaffoflik tamoyillariga asoslanib, soliq tushumlarini oshirish hamda iqtisodiy boshqaruvni takomillashtirishga zamin yaratadi.

Shuningdek, ishlab chiqarish jarayonlariga sun'iy intellekt (AI) asosidagi boshqaruv tizimlarini joriy etish [8] natijasida korxonalarda real vaqt rejimida ma'lumotlarni tahlil qilish, prognozlash va samaradorlikni oshirish imkoniyati paydo bo'ladi. Sun'iy intellekt algoritmlari yordamida ishlab chiqarish quvvatlarini rejalashtirish, mahsulot sifatini nazorat qilish, texnik nosozliklarni oldindan aniqlash va iste'mol bozoridagi o'zgarishlarga tezkor javob berish mumkin bo'ladi.

Umuman olganda, raqamli transformatsiyaning ushbu yo'nalishlarini amaliyotga tatbiq etish Namangan viloyatida yengil sanoat tarmog'ining raqobatbardoshligini oshirish, iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash va innovatsion rivojlanish uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Tashkiliy yangilik sifatida yengil sanoatni rivojlantirish agentligi tashkil etiladi. Agentlik to'qimachilik, charm, ipak va gilamchilik sanoatini rivojlantirish uchun mas'ul bo'ladi [7]. Agentlik huzurida 200 mln dollarlik jamg'arma tuziladi va korxonalarga arzon aylanma mablag'lar beriladi. Tajribali tadbirkorlar kengashi tuzilib, ishlab chiqarish va eksport samaradorligi ustidan nazorat o'rnatiladi.

Namangan viloyati yengil sanoatini raqamli transformatsiya sharoitida rivojlantirishda bir qator strategik yo'nalishlarni amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Avvalo, viloyatda faoliyat yuritayotgan to'qimachilik klasterlarini moliyaviy sog'lomlashtirish choralari ko'rilishi lozim [4]. Bu jarayon kredit yuklamalarini kamaytirish, investitsion resurslardan samarali foydalanish, shuningdek, davlat tomonidan imtiyozli moliyaviy qo'llab-quvvatlash dasturlarini kengaytirish orqali

amalgaga oshiriladi. Natijada, klasterlarning ishlab chiqarish salohiyati tiklanadi, eksport imkoniyatlari ortadi va yangi ish o'rinlari yaratiladi.

Shuningdek, tumanlarda aralash mato ishlab chiqarish quvvatlarini joriy etish yengil sanoatning vertikal integratsiyasini mustahkamlash, xomashyo zanjirini ichki bozorda shakllantirish va import o'rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish imkonini beradi. Bu chora Namangan viloyatini mintaqaviy to'qimachilik markaziga aylantirishga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, sun'iy intellekt (AI) texnologiyalarini ishlab chiqarish jarayonlariga integratsiya qilish natijasida ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, sifat nazoratini avtomatlashtirish hamda ishlab chiqarishdagi inson omilini minimallashtirish mumkin bo'ladi. Raqamli boshqaruv tizimlari real vaqt rejimida tahlil va prognozlar asosida ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish imkonini beradi, bu esa tannarxni kamaytirib, raqobatbardoshlikni kuchaytiradi.

Yengil sanoat korxonalarini xalqaro standartlar va sertifikatlariga (masalan, OEKO-TEX, ISO, GOTS va boshqalar) moslashtirish orqali Yevropa va AQSh bozorlariga eksport hajmini oshirish rejalashtirilmoqda [6]. Bu yo'nalishda sertifikatlashtirish markazlarini tashkil etish, eksportga yo'naltirilgan mahsulotlar sifatini oshirish va logistika infratuzilmasini takomillashtirish muhim ahamiyatga ega.

Eng muhimi, yangi tashkil etilayotgan Yengil sanoat agentligi bilan hamkorlikda 2030-yilgacha mo'ljallangan "Namangan viloyati yengil sanoatini rivojlantirish dasturi" ishlab chiqilishi zarur. Ushbu dasturda sanoat korxonalarini raqamlashtirish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish, eksport geografiyasini kengaytirish, xususiylar investitsiyalarni jalb etish va kadrlar salohiyatini oshirish kabi ustuvor yo'nalishlar belgilab berilishi kerak.

Umuman olganda, mazkur kompleks chora-tadbirlarni bosqichma-bosqich amalga oshirish Namangan viloyatining yengil sanoat tarmog'ini raqamli iqtisodiyot talablariga mos holda rivojlantirish, xalqaro bozorlarda raqobatbardoshligini oshirish va viloyat iqtisodiyotining barqaror o'sishiga zamin yaratadi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-noyabrdagi "Yengil sanoat tarmog'ini kompleks rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4896-son qarori.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktyabrdagi "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risidagi PF-6079-son farmoni.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 1-yanvardagi "To'qimachilik va tikuv-trikotaj sanoatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4563-son qarori.
5. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. "O'zbekiston sanoati va eksport faoliyati ko'rsatkichlari". – Toshkent, 2024-yil.
6. Karimov A., Alimov B. "Raqamli texnologiyalarni ishlab chiqarish jarayonlariga joriy etishning iqtisodiy samaralari" // O'zbekiston iqtisodiy axborotnomasi. – 2022. – №6. – B. 33–39.
7. To'xtayev M. "To'qimachilik klasterlarida moliyaviy sog'lomlashtirish mexanizmlari" // Iqtisodiyot va boshqaruv jurnali. – 2023. – №2. – B. 58–64.
8. Alimova D. "Sun'iy intellekt texnologiyalarining sanoat ishlab chiqarishiga ta'siri" // Innovatsion rivojlanish va texnologiyalar jurnali. – 2023. – №3. – B. 12–18.
9. International Trade Centre (ITC). *Textile and Apparel Market Analysis for Central Asia*. – Geneva, 2023.
10. Porter, M. E. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*. – New York: Free Press.

TRANSCHEGARAVIY MINTAQALARNI RIVOJLANTIRISHDA ELEKTRON TURIZMNING O'RNI

Ablyamitov Sherzod Qurbon o'g'li

O'ZMU, Davlat va korporativ strategiyalari kafedrası mustaqil tadqiqotchisi

Ma'lumki, turizm bugungi kunda dunyodagi eng tez rivojlanayotgan sohalardan biri hisoblanadi. Turizm, ayniqsa, XXI asrda juda tez sur'atlar bilan rivojlanib bormoqda. Turizm – insonlarning vaqtincha bo'lish joyidagi (mamlakatidagi) manbalardan daromad topish bilan bog'liq bo'lgan faoliyat bilan shug'ullanmagan holda doimiy yashash joyidan ko'pi bilan 1 yil muddatga ketishi (sayohat qilishi) demakdir. Turizm juda uzoq rivojlanish tarixiga ega. Uzoq o'tmishda ham insonlarning bir hududdan boshqa hududga biror bir maqsad asosida borishi tarixiy manbalardan barchamizga ma'lum. Bu jarayon uzoq o'tmishdan hozirgi kunga qadar to'xtovsiz amalga oshib kelmoqda. Turizm bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Bugun turizm sohasi jahonning barcha mamlakatlari, xususan O'zbekistonning ham milliy iqtisodiyotini rivojlantirish uchun ahamiyatli tarmoqlardan biri hisoblanadi. Turizm mamlakatlarga katta daromad olib keluvchi manbalardan biri bo'lib xizmat qiladi desak, adashmagan bo'lamiz. Buning misolini XXI asr jahon xo'jaligida turizmning tutgan o'rnidan ham ko'rish mumkin. Jahon Sayyohlik Tashkiloti (UNWTO) ma'lumotlariga ko'ra, turizm butun dunyo iqtisodiyotining 10 – 15% atrofida hissaga ega.

Turizm – iqtisodiyotning ajralmas qismi sifatida, uning o'ziga xos iqtisodiy jarayonlari va mexanizmlari mavjud. Shuning uchun turizmni iqtisodiy tadqiqotlarning mustahkam ob'ekti deb hisoblash mumkin, chunki u iqtisodiy o'sish, ish o'rinlari, investitsiyalar va valyuta tushumlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Turizmning yirik tarmoqlaridan biri transchegaraviy turizm hisoblanadi. Transchegaraviy turizmning shakllanishi qo'shni mamlakatlar o'rtasida transchegaraviy hamkorlikning qay darajada rivojlanganligiga ham bevosita bog'liq hisoblanadi. Transchegaraviy turizm, odamlarning dam olish, hordiq chiqarish yoki boshqa maqsadlarda xalqaro chegaralar orqali harakatlanishi turli omillar ta'sirida yuzaga keladi va muhim nazariy asoslarga ega. Bu shunchaki sayohat emas, balki iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy kuchlarning murakkab o'zaro ta'siridir. Nazariy asoslar ko'pincha transchegaraviy turizmni mintaqaviy integratsiya, innovatsion tizimlar va chegaralarning o'zini ham to'siq, ham diqqatga sazovor joylar sifatida ta'siri kabi nuqtai nazarlar orqali o'rganadi.

Transchegaraviy turizmning iqtisodiy asosini savdo va investitsiyalarni ko'paytirish orqali daromad olish, ish o'rinlarini yaratish va mintaqaviy rivojlanishni rag'batlantirish qobiliyati tashkil etadi.

Transchegaraviy turizm – ikki yoki undan ortiq qo'shni davlatlarning transchegaraviy mintaqalarida har qanday turistik faoliyatni amalga oshiruvchi turizmning tarmog'i hisoblanadi. Bu dam olish, ko'ngil ochish, sog'liqni saqlash, ishbilarmonlik, qarindoshlar yoki do'stlar bilan uchrashish, din bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Transchegaraviy mintaqalarda turizmni rivojlantirish orqali chegaraoldi mintaqalarda turizm industriyasini, turistik infratuzilmalarni rivojlantirish, chegaraoldi mintaqalarda yashovchi aholini ish bilan ta'minlash, aholining mehnat va turmush sharoitlarini yanada yaxshilash, aholi daromadlarini oshirish, chegaraoldi mintaqalar orqali yangi turistik koridorlarni tashkil etish, mavjud turistik ob'ektlardan samarali

foydalanish, xorijiy va mahalliy turistlarni e'tiborini jalb qilish kabi yutuqlarga erishish mumkin. Shuningdek, transchegaraviy turizmning rivojlanishi, asosan, chegaraoldi mintaqalarning iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanishiga katta ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Transchegaraviy turizmni rivojlantirishning zamonaviy va innovatsion yo'nalishlaridan biri bu – elektron turizmga o'tirshdir. Turizm sohasini raqamlashtirish (elektron turizm) bugungi kunda dunyoning aksariyat mamlakatlarida (rivojlangan davlatlarning barchasida) amalaga oshirilmoqda. Bugungi davrga kelib axborot texnologiyalari va telekommunikatsiyalarning rivojlanishi elektron tijoratning aql bovar qilmas darajada o'sishiga olib kelmoqda. Bu esa o'z navbatida turizm sohasiga ham o'z ta'sirini ko'rsatmasdan qolmadi. Tahlilchilarning fikricha, bugungi kunga kelib turistik xizmatlarning elektron savdosi kitoblar, musiqa va kompyuterlarning elektron savdosidan ancha ilgarilab ketgan. Sayyohlik kompaniyalarining aksariyati shaxsiy elektron ofislariga ega bo'lib, iste'molchilarga barcha turdagi xizmatlar (aviaqatnovlardan tortib turar joy ijaralarigacha) haqida ma'lumotlarni taqdim etmoqda. Bu orqali kompaniya mijozlari istalgan vaqta va istalgan joydan turib parvozlar, mehmonxonalar, avtomobillarni band qilishlari mumkin. Bundan tashqari kompaniya mijozlari doimiy ravishda soha vakillari bilan aloqada bo'lishlari, har qanday vaziyatni masofadan turib boshqarishlari, o'zlarida mavjud bo'lgan savollarga tezkorlik bilan javob olishlari, mavjud muammolarni masofadan bartaraf etishlari mumkin bo'ladi. Buning uchun mobil aloqa vositalariga birgina dasturni yuklash kifoya qiladi. Dasturdagi elektron ma'lumotlar doimiy ravishda yangilanib va kengayib boraveradi. Bu esa o'z navbatida har qanday sayyoh uchun qulaylik yaratishi aniq.

Turizm sohasida elektron turizmga o'tish, innovatsion texnologiyalardan kengroq foydalanish turistik kompaniyalar, transport kompaniyalari, sug'urta kompaniyalari, mehmonxonalar, umumiy ovqatlanish korxonalari kabi sohalarga tegishli barcha subyektlar faoliyatini sifatli amalga oshirishda o'z ijobiy ta'sirini ko'rsatmay qolmaydi.

Turizm sohasida innovatsion texnologiyalarni qo'llashning, ya'ni elektron turizmning afzalliklarini quyidagilar bilan ifodalash mumkin:

- Turistlar tomonidan turistik xizmatlarga sarflanadigan pul miqdori nisbatan kamayadi (masalan, oldindan mehmonxonani band qilish, aviachiptalar);
- Turistik xizmatlar (masalan, turpaketlar va turmarshrutlar) haqida ma'lumotni oldindan, ko'proq va tezroq olish imkoniyatlari mavjud;
- Turistlar fikrini tezroq bilish hisobiga turmarshrutlar va xizmatlardagi mavjud kamchiliklarni bartaraf etish hamda ularni yanada rivojlantirish imkoniyati mavjud;
- Ma'lumotlar almashinuvining tez ekanligi;
- Mijozlarga xizmat ko'rsatish tezroq, sifatliroq va qulayroq bo'ladi.

Shunday ekan, turizm sohasining rivojlanishida axborot texnologiyalarining o'rni katta deb bimalol aytishimiz mumkin. Kelajakda turizm sohasida elektron turizmning o'rni yanada ortib borishi kutilmoqda.

Adabiyotlar :

1. Boltabaev M.R., Tuxliyev I.S., Safarov B.Sh., Tursunova G.R. Turizm. Darslik. – T.: "Fan va texnologiya", 2018.
2. Абдувохидов С., Қутлимуротов Ф. Туризм иқтисоди. Ўқув қўлланма. – Т.: ТДИУ, 2010. – 160 б.
3. Pardayev A, Norchayev A. Xalqaro turizm. Darslik. - T.: TDIU, 2010, - 320 b.
4. Mirzayev M.A, Alieva M.T. Turizm asoslari. O'quv qo'llanma. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi – T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2011, - 288 b.

Internet saytlari:

1. www.stat.uz
2. www.lex.uz
3. <https://cyberleninka.ru/>

ИННОВАЦИОН ИҚТИСОДИЁТ ШАРОИТЛАРИДА МИНТАҚАВИЙ ТУРИЗМ БОЗОРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ

Исломова Фарида Аҳад қизи

*Нордик халқаро университети мустақил тадқиқотчиси (PhD)
«Дунё» АА бош мутахассиси*

Инсоният цивилизацияси тарихидан маълумки, кишилиқ жамиятининг маданий-маърифий ва ижтимоий-иқтисодий юксалишида, саёҳатчилик, яъни, туризм катта аҳамиятга эга бўлиб келган. Бу айниқса, XX аср ўрталаридан бошлаб то ҳозирги кунларгача дунё мамлакатларининг ЯИМ ҳажмида туризм соҳасининг тутган ўрнида яққол кўринади – деярли барча ривожланган ва ривожланаётган мамлакатларда туризм мамлакат иқтисодиётининг муҳим тармоқларидан бири бўлиб саналади. Шунга кўра ҳозирги инновацион иқтисодиётни шакллантириш жараёнларида туризм соҳасининг имкониятларини кенгайтириш ва ундан оқилона фойдаланиш жамият ҳаётида муҳимдир [2].

Ҳозирги кунларга келиб инновацион иқтисодиёт шароитларида туризм бозорини ривожлантириш — бу рақамли технологиялар, усталиқ туризм, экотуризм ва бошқа замонавий йўналишларни интеграция қилиш орқали минтақаларнинг иқтисодий ўсишини рағбатлантирувчи жараёндир [1]. Халқаро миқёсдаги трендларга нисбатан олиб қарайдиган бўлсак, туризм йўналиш БМТнинг Барқарор ривожланиш мақсадлари (SDGs) билан боғлиқ бўлиб, бу туризмнинг экологик, ижтимоий ва иқтисодий таъсирини кучайтиради.

Ўзбекистонда ҳам халқаро трендга мос равишда туризм соҳаси сўнгги йилларда тобора жадал ривожланиб бормоқда. Мисол учун, 2023 йилда туристлар оқими 7,5 млн кишини ташкил этга бўлса, 2024 йил давомида юртимизга 8,2 млн турист ташриф буюрди – бунда ўсиш суръати 9,3 % ни ташкил қилди.

Мана шуларни эътиборга олган ҳолда мамлакатимизда, жумладан, унинг туристик салоҳияти юқори бўлган минтақаларидан бири ҳисобланувчи Қашқадарё вилоятида ҳам инновацион туризмнинг янги шакллари жорий қилиш имкониятларини излаб топиш, бунда туризм хизматларини рақамли платформалар орқали маркетингни кучайтириш ёки виртуал ҳақиқат билан тарихий жойларни оммалаштириш бўйича ишлар олиб борилмоқда. Жумладан, бу борада қуйидагиларни амалга ошириш кўзда тутилмоқда:

1. Ўзбекистонда туризм соҳасидаги умумий истиқболларни белгилаб олиш ва инновацион туризмнинг асосий йўналишларини аниқлаш:

Ўзбекистонда инновацион иқтисодиёт туризмнинг ўсишини қўллаб-қувватлайди, чунки мамлакатда IT-инфратузилма (масалан, интернет қамрови 80% дан ортиқ) ривожланиб бораёпти ва бунга кўмаклашувчи давлат дастурлари (масалан, "Digital Uzbekistan 2030" стратегияси) мавжуддир;

2. Туризм соҳасини ривожлантиришдаги асосий истиқболлар ва улардан унумли фойдаланиш:

- туризм соҳасида рақамли трансформациялашувни амалга ошириш - мобил иловалар (масалан, "visituzbekistan" иловаси) ва ai билан шахсийлаштирилган саёҳат режаларини ишлаб чиқиш (бу туристлар сонини анча ошириш мумкин);

- устачилик (хунармандчилик) туризмни ривожлантириш – анъанавий, дунёнинг бошқа минтақаларида учрамайдиган миллий хунармандчилик йўналишларини инновацион ёндашувлар асосида ривожлантириш (масалан, виртуал мастер-класслар ўтказиш);

- экотуризм ва барқарор ривожланишни уйғунлаштириш - табиий ресурсларни асраш (сақлаш) билан уйғунлашган ҳолда туризмни ривожлантириш (Ўзбекистоннинг "greentourism" дастури);

- туризмнинг иқтисодий таъсирини баҳолаш – инновацион ёндашув асосида туризм соҳасида янги иш ўринларини яратиш;

- туризм хизматларини тарғиб қилиш бўйича турли хилдаги челленжлар ўтказиш ва ечимларни топиш – туризм йўналишидаги рақамли бўшлиқлар (қишлоқларда интернет камлиги) ва экологик муаммоларга ечим топиш (давлат субсидиялари билан IT-инфратузилмани кенгайтириш ва блокчейн технологияси ёрдамида барқарор ривожланувчи туризм соҳасини шакллантириш).

• Агарда Қашқадарё вилояти мисолида маҳаллий туризм бозори ва уни ривожлантириш истиқболлари тўғрисида сўз юритадиган бўлсак, бунда унинг қулай географик жойлашуви, қадимий зиёратгоҳ жойлар ва табиат қўйнидаги дам олиш жойлари кўплиги, овчилик туризми ва туристик сўқмоқлар мавжудлиги ҳамда замонавий туризмнинг янгидан-янги йўналишларини очиш истиқболлари борлигини ҳисобга олиш лозим бўлади. Қашқадарё вилояти Ўзбекистоннинг жанубий минтақаси саналиб, тарихий ва табиий бойликларга бойлиги билан ажралиб туради [3].

Туристлик нуқтаи-назардан вилоятнинг энг муҳим географик афзаллиги бўлиб унинг Марказий Осиёдаги транзит йўллар кесишган марказ сифатида туризм оқимини оширишдаги истиқболга эгаллиги ҳисобланади. Бунда энг асосий маршрут бўлиб қадимий Шаҳрисаб ва Самарқанд орасидаги йўналиш катта имкониятларни ҳосил қилади.

Шунингдек, вилоятда интернет қамрови 70% бўлиб, бу VR билан тарихий жойларни виртуал тарзда намойиш қилиш имконини беради. Мазкур ҳолат техника ва технология ривожланган хорижий мамлакатлардан келадиган туристлар учун муҳим аҳамиятга эгадир [3].

Вилоятда ижтимоий ва иқтисодий юксалиш суръатлари йилдан-йилга ошиб бораётганига қарамадан, туризм соҳасини ривожлантириш учун инфратузилмавий объектлар сонининг етарли эмаслиги мазкур тармоқ ривожланишига тўсқинлик қилаётган асосий омиллардан бири бўлиб қолмоқда. Бундай камчиликлар қаторида туризм объектларига олиб боровчи транспорт йўлларининг ва туристларни жойлаштириш учун меҳмонхоналарнинг етишмаслигини кўрсатиб ўтиш мумкин. Мазкур йўналишдаги камчиликларни бартараф этишда давлат дастурлари доирасида амалга ошириладиган давлат-хусусий шерикчилиги усулидан кен фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлади [4].

**Қашқадарё вилоятида инновацион туризмни ривожлантириш бўйича
истикболли таклифлар ва уларни амалга ошириш йўналишлари**

Туризм йўналиши	Жорий қилиш усули	Истикболда кутилаётган натижалар	Амалга ошириш механизми
Экотуризм ва барқарор туризм	Қашқадарё вилоятида Чимён дарёси ва Қизилқум чўлларида экотуризм йўналишларини яратиш. Рақамли иловалар билан туристларга экотуризм маршрутларини (масалан, велосипед туризми ёки ҳайвонлар ва қушларни кузатиш) тақдим этиш	Туристлар сони 40% ошиши мумкин, экологик таъсир камайиши билан ЯИМ ҳиссаси 12% га етиши. Масалан, 2024 йилда Ўзбекистон бўйича "Green Uzbekistan" дастури доирасида 100 минг экотурист кутиб олинган.	Шаҳрисабзда экотуризм маркази қуриш, VR билан виртуал чўл саёҳати
Маданий ва таълим туризми	Қашқадарё вилоятида (Шаҳрисабздаги Амир Темури обидалари) таълим туризмни жорий қилиш: Маҳаллий ҳунармандчиликни ўргатувчи мастер-класслар билан. Рақамли платформалар (Zoom ёки VR) билан онлайн-таълим туризмни ривожлантириш	Туристлар оқими 25% ошиши, маданий меросни сақлаш билан экспорт даромади 150 млн долларга етиши. Ўзбекистонда бу йўналиш 2023 йилда 2 млн туристни жалб қилди	Қарши шаҳрида "Cultural Heritage Hub" лойиҳасини ишга тушириш ва AI билан шахсийлаштирилган тарихий турларни ташкил этиш
Гастрономик ва сарой туризми	Қашқадарё вилоятида (Қаршидаги пахтазорлар ва анъанавий ошхоналарда) гастронимик туризмни жорий қилиш: Маҳаллий таомларни (палов, лағмон, тандир кабоб каби) рақамли рецепт иловалари билан тарғиб қилиш. Сарой туризм учун лукс меҳмонхоналарда "luxury wellness" пакетларини яратиш (масалан, спа ва йога билан)	Туристлар сони 30% ошиши, ЯИМ ҳиссаси 15% га етиши. Ўзбекистонда гастронимик туризм 2023 йилда 500 млн доллар даромад келтирди	Вилоятда "Food Tourism Festival" ўтказиш, мобил иловалар билан маршрутларни бошқариш
Рақамли ва виртуал туризм	Қашқадарё вилоятида VR/AR билан тарихий жойларни (масалан, Шаҳрисабзнинг Оқсарой мажмуаси) виртуал тарзда намойиш қилиш. Мобил иловалар билан "smart tourism" тизимларини жорий қилиш (масалан, QR-кодлар билан маълумот олиш).	Онлайн-туризмни ривожлантириш	Қашқадарёда VR-музей қуриш ва AI ботлар билан туристларга ёрдам бериш

Мамлакатимиз минтақаларида туризм салоҳияти юқори эканлиги ва бу салоҳиятдан тўлақонли фойдаланиш йўллари топиш мақсадида Қашқадарё

вилояти мисолида инновацион туризм йўналишларини ривожлантириш бўйича қуйидаги жадвалда келтириб ўтилганидек таклифларни ўртага ташлашни лозим деб топамиз (1-жадвал).

Хулоса қилиб айтганда, инновацион иқтисодиёт шароитларида Ўзбекистон ва хусусан, Қашқадарё вилоятида туризм бозорини ривожлантириш катта истиқболга эгаллиги билан изоҳланади. Бунда рақамли технологиялар воситасида туристлар оқимини ошириш ва бу орқали ЯИМ ҳажмига ижобий таъсирнинг юзага келишига эришиш мумкин бўлади. Бу ерда шунини таъкидлаб ўтиш лозимки, Қашқадарё вилоятида ҳам, республикаимизнинг бошқа минтақаларида ҳам инновацион туризмни ривожлантириш жараёнларида янги йўналишларни жорий қилиш учун давлат дастурлари, хусусий инвестициялар ва халқаро ҳамкорлик имкониятларидан кенг фойдаланиш зарур бўлади.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 5 январдаги “Ўзбекистон Республикасида туризмни жадал ривожлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-5611-сонли Фармони..

2. М.М.Мухаммедов, Тўрабеков С.Ш. Ўзбекистонда туризм хизматлари соҳасини ривожлантиришнинг ташкилий-иқтисодий механизмларини такомиллаштириш йўллари – Иқтисодиётнинг реал сектори/ doi: 10.34920/eif/vol_2023_issue_1_2.

3. Мухаммедова З.М. Туризмни инновацион ривожлантиришда инвестицион ресурслар иқтисодий самарадорлигини ошириш: Иқт.фан.фалс.д-ри дисс... автореф. – Самарқанд: СамИСИ, 2020. – Б.18.

4. Муминов Н.Г. Перспективы развития государственного управления в сфере туризма в Узбекистане // Экономика и финансы (Узбекистан), 2022 г, №5, С.2-10.

QISHLOQ XO'JALIGI KORXONALARIDA XO'JALIK YURITISHNING IQTISODIY MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH

Smetov Murat Inyatovich

*Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat
universiteti mustaqil tadqiqotchisi*

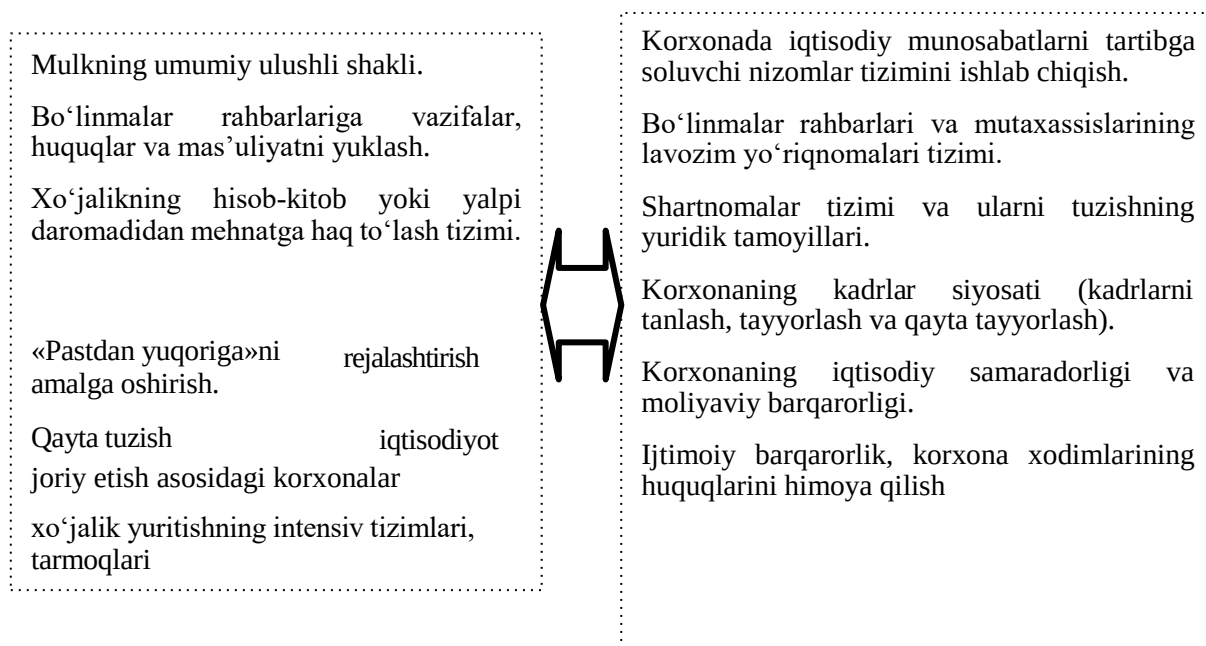
Qishloq xo'jaligi korxonalari xo'jalik yuritishining iqtisodiy mexanizmi ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga iqtisodiy ta'sir ko'rsatish usullari, uslublari, vositalari majmui bo'lib, bir-biri bilan uzviy bog'langan va bir-biriga ta'sir ko'rsatuvchi ko'plab elementlarni o'z ichiga oladi: korxonaning tashkiliy-ishlab chiqarish tuzilmasi va ixtisoslashuvi, tarmoqlarni joylashtirish va birlashtirish; ichki xo'jalik munosabatlari, xodimlar mehnatini rag'batlantirish va rag'batlantirish, daromadni sherik mulkdorlar o'rtasida taqsimlash mexanizmi; rejalashtirish, hisobga olish, tahlil va nazoratni tashkil etish; tashkil etish va boshqarish tizimi; moliyalashtirish va investitsiyalash mexanizmi; mahsulotni sotish va moddiy-texnik ta'minot tizimi.

Modomiki, takror ishlab chiqarish jarayoni tarmoqlarda aniq ishlab chiqarish bo'linmalari darajasida amalga oshirilgan ekan, korxonalarni inqiroz holatidan chiqarish ham birlamchi bo'g'in - ichki xo'jalik ishlab chiqarish bo'linmasidan, ya'ni ularni tijorat hisob-kitobi shartlariga o'tkazish, ichki xo'jalik tovar-pul munosabatlarini “oldi-sotdi” va “ichki xo'jalik bankrotligi” tamoyillari asosida tashkil etishdan boshlanishi lozim. Xo'jalik hisobi iqtisodiy kategoriya sifatida korxonalarning takror ishlab chiqarish

jarayonida ishlab chiqarish resurslaridan oqilona foydalanish va yuqori samarali ishlab chiqarishni ta'minlaydigan iqtisodiy munosabatlar tizimini, xo'jalik yuritish usuli sifatida esa xarajatlar va daromadlarni muvofiqlashtirish, kengaytirilgan takror ishlab chiqarishni ta'minlaydigan foyda olishni ifodalaydi[4]. Xo'jalik yuritishning bozor mexanizmiga o'tish tovar, narx, tannarx, qiymat, pul, foyda, xo'jalik hisobi daromadi kabi qiymat shakllariga asoslangan ishlab chiqarish munosabatlarining butun tizimini o'zgartirishni talab qiladi. Bozor munosabatlari korxonada xo'jalik yuritishning asosiy usuli bo'lgan xo'jalik hisobini istisno etmaydi, balki uning rivojlanishini taqozo etadi[5].

Islahotlar davrida ko'p ukkladli iqtisodiyotning shakllanishi bilan, ayniqsa, umumiy ulushli mulk faoliyat ko'rsatayotgan sharoitda tijorat hisob-kitobini rivojlantirish mumkin bo'ldi. Amalda esa qishloq xo'jalik korxonalari aksariyat hollarda ichki xo'jalik hisobini rivojlantirish u yoqda tursin, hatto uni tashkil etish ko'nikmalarini ham yo'qotgan.

Tijorat hisob-kitobi qishloq xo'jaligi korxonalarini iqtisodiy tiklashning asosi hisoblanadi. Uning konsepsiyasi, transformatsiya mexanizmi asosida 1-rasmda aks ettirilgan tamoyillar hisobga olinishi kerak.

1-rasm. Ichki xo'jalik tijorat hisob-kitobini tashkil etish tamoyillari

Ichki xo'jalik tijorat hisob-kitobini tashkil etishni qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish kooperativi misolida ko'rib chiqamiz, buning uchun quyidagi masalalarni hal qilishni nazarda tutuvchi "Tijorat ichki xo'jalik hisobi to'g'risidagi nizom"ni ishlab chiqish zarur [2].

Tijorat hisob-kitoblarini tashkil etishda buxgalteriya xizmatining vazifalari aniq ko'rsatilishi lozim: tezkor boshqaruv uchun yoki uni investorlar, yetkazib beruvchilar, xaridorlar, kreditorlar, soliq, moliya organlariga taqdim etish uchun bo'linmalarning moliya-xo'jalik faoliyati to'g'risidagi ishonchli ma'lumotlar; tasdiqlangan me'yorlar, normativlar, smetalarga muvofiq mol-mulkning mavjudligi va harakati, moddiy, mehnat, moliyaviy resurslardan foydalanish ustidan nazoratni ta'minlash; moliya-

xo'jalik faoliyatidagi salbiy holatlarning o'z vaqtida oldini olish, ichki xo'jalik zaxiralarini aniqlash va amalga oshirish.

Oziq-ovqat bozorida marketing tadqiqotlari olib borilmoqda. Mahsulotga bo'lgan talab, taklif o'rganiladi, mahsulot iste'molchilari, moddiy-texnika resurslari yetkazib beruvchilar bilan shartnomalar tuziladi.
Norma va normativlarning barchasi ilmiy asoslangan bo'lishi uchun ular qayta ko'rib chiqilmoqda.
Korxona rahbarlari va mutaxassislar tomonidan ilm-fan, ilg'or xo'jaliklar, brigadalar, zvenolar, ayrim ilg'orlarning yutuqlari; ularning yuqori raqobatbardoshlikka erishish usullari o'rganiladi.
Ishlab chiqarish bo'linmalari va umuman korxona bo'yicha alohida tarmoqlar rivojlanishining asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlari asoslanadi.
Mas'ul shaxslar, amalga oshirish tadbirlari, rejalarni bajarish muddatlari tasdiqlanadi

2-rasm. Ichki xo'jalik rejalashtirishda tayyorgarlik ishlari bosqichlari [3]

Tijorat hisob-kitobini tashkil etish samaradorligi ishlab chiqarish bo'linmalari, tarmoqlar darajasida rejalarning asoslanganlik darajasiga bog'liq. Bunda barcha turdagi rejalarni ishlab chiqishga tayyorgarlik ishlariga katta ahamiyat beriladi (2-rasm).

Umuman olganda ishlab chiqarish bo'linmalari bo'yicha asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlarni rejalashtirish quyidagilarni hisobga olgan holda amalga oshiriladi: tarmoqlarning erishilgan rivojlanish darajasi; dalalar, fermalar mahsuldorligini oshirishning ochilgan zaxiralar hamda tarmoqlar va umuman xo'jalikni yuritishning intensiv tizimlari asosida ularni realizatsiya qilish.

Adabiyotlar :

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 07.06.2022 йилдаги ПҚ-273-сон «Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020 — 2030 йилларга мўлжалланган стратегиясида белгиланган вазифалар ижросини самарали ташкил этишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида» қарори//<https://www.lex.uz/uz/docs/6055539>

2. Колобова А.И. Организация производства на предприятиях АПК / А.И. Колобова. - Барнаул: Изд-во АГАУ, 2008. - 397 б.

3. Колобова А.И. Внутрихозяйственное планирование: проблемы и решения / А.И. Колобова, В.В. Андрюшечкина // Аграрная наука - сельскому хозяйству: сб. науч. ст. Междунар. науч.-практ. конф. - Барнаул: Изд-во АГАУ, 2006. - Кн. 3. - С. 132-135.

4. Равшанов А. Д. Абдисалом Дусиёрович, Хасанов Шамсиддин Хафизович, Алимханова Нигора Алимхановна Қишлоқ хўжалигини инвестицион- инновацион ривожлантириш имкониятлари ва истиқболлари // Экономика и финансы (Узбекистан). 2018. №11. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ishlo-h-zhaligini-investitsion-innovatsion-rivozhlantirish-imkoniyatlari-va-isti-bollari>

5. Худиралиев К. Э., Йўлдошев А. С., Турсунбаева М. Ў. ЎЗБЕКИСТОН ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ИШЛАБ ЧИҚАРИШИ ИСТИҚБОЛИ: МУАММО ВА ЕЧИМ // Экономика и социум. 2022. №12-1 (103). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zbekiston-ishlo-h-zhaligi-ishlab-chi-arishi-isti-boli-muammo-va-echim>

Qilichov Ulug'bek Rustam o'g'li
TDIU Magistratura talabasi

So'nggi o'n yilliklarda Osiyo mamlakatlarida mehnat migratsiyasi jarayonlari jadal sur'atlarda rivojlanib, global iqtisodiy tizimning ajralmas qismiga aylandi. BMT, XMT (ILO) va Xalqaro Migratsiya Tashkiloti (IOM) ma'lumotlariga ko'ra, Osiyo dunyodagi eng yirik mehnat migratsiyasi markaziga aylangan bo'lib, mintaqada 120 milliondan ortiq xalqaro migrantlar faoliyat yuritadi. Ulardan taxminan 70 foizi ichki osiyoviy yo'nalishlarda, qolganlari esa Yaqin Sharq, Yevropa va Shimoliy Amerikaga ketgan ishchilardir[6].

Osiyo mamlakatlarida migratsiya jarayonlari turli sabablarga — demografik o'sish, ishsizlik, iqtisodiy tengsizlik, siyosiy beqarorlik, ijtimoiy bosim va maosh farqlari kabi omillarga asoslanadi. Shu boisdan ham Osiyoning turli mintaqalarida migratsiyaning ko'lami, yo'nalishi va oqibatlari o'ziga xosdir.

Markaziy Osiyo mamlakatlarida — O'zbekiston, Tojikiston, Qirg'iziston va Qozog'istonda mehnat migratsiyasi iqtisodiy omillar bilan chambarchas bog'liq. Ayniqsa, Tojikiston va Qirg'izistonda xorijda ishlayotgan ishchilar yuborayotgan pul o'tkazmalari (remittanslar) YaIMning 30–40 foizigacha yetadi[2].

O'zbekiston misolida, Rossiya, Janubiy Koreya, Turkiya va Qozog'istonga yo'nalgan migratsiya oqimlari ustunlik qiladi. So'nggi yillarda rasmiy mehnat shartnomalari orqali chiqayotgan ishchilar soni ortib, noqonuniy migratsiya ulushi kamaymoqda. Shu bilan birga, mehnat migratsiyasining ijtimoiy oqibatlari — oilaviy ajralishlar, demografik nomutanosiblik va “miyalar oqimi” muammolari hamon dolzarbdir.

Rossiya Federatsiyasi Markaziy Osiyodan kelgan mehnat muhojirlari uchun asosiy manzil bo'lib qolsa-da, harakatchanlik shakllari o'zgarib borayotganga o'xshaydi, bu submintaqadan Yevropa Ittifoqi va Osiyoga ko'chib kelayotgan muhojirlar soni ortib bormoqda. 2016-2019-yillarda Yevropa Ittifoqida o'qish, ishlash yoki yashash uchun ruxsatnoma olgan Markaziy Osiyo fuqarolari soni 14 foizga oshdi, O'zbekiston va Qozog'iston kabi davlatlardan Koreya Respublikasiga ko'chib kelgan muhojirlar soni 92 foizga oshib, qariyb 10,8 ming nafardan 20,7 ming nafarga yetdi. Markaziy osiyoliklar ham Osiyoning Turkiya kabi boshqa qismlariga ko'chib o'tmoqda. Rossiya Federatsiyasining Ukrainaga bostirib kirishi va iqtisodiy sanksiyalar tufayli uning iqtisodining sekinlashishi mumkinligi munosabati bilan, ba'zilar bu tendentsiya - Markaziy Osiyo aholisining Rossiya Federatsiyasidan tashqaridagi boshqa mamlakatlarga ko'chib o'tishni afzal ko'rish tufayli - faqat tezlashishi mumkinligini taxmin qilmoqda. O'zbekiston allaqachon mehnat muhojirlari uchun boradigan mamlakatlarni diversifikatsiya qilmoqda va 2022-yilda Isroil bilan mehnat migratsiyasi shartnomasini imzolagan, 2023-yilda Saudiya Arabistoni va Buyuk Britaniya kabi davlatlar bilan muzokaralar olib bordi[3].

Sharqiy Osiyo (Xitoy, Yaponiya, Koreya Respublikasi) mamlakatlarida demografik qarish va ishchi kuchi tanqisligi sababli tashqi mehnat migrantlariga talab yuqori. Janubiy Koreya “Employment Permit System” dasturi orqali yilda o'rtacha 100 mingdan ortiq chet ellik ishchini qonuniy tartibda qabul qiladi. Ularning asosiy qismi Vetnam, Filippin, Kambodja va Indoneziyadan keladi.

Sharqiy Osiyoda aholi soni qisqarishda davom etar ekan va jiddiy ishchi kuchi tanqisligini boshdan kechirar ekan, ayrim mamlakatlar mehnat muhojirlariga tobora ko'proq murojaat qilmoqda. Koreya Respublikasida demografik inqiroz 2022 yilda chuqurlashdi, chunki uning tug'ilish darajasi rekordlar boshlanganidan beri eng past darajaga tushdi. Bir ayolga o'rtacha 0,78 bola to'g'ri keladi, bu ham dunyodagi eng past tug'ilishdir. Yaponiyada ham so'nggi bir necha o'n yilliklar davomida aholi soni kamaymoqda, tug'ilish 2022-yilda 800 000 dan kam bo'lgan, bu ham rekord darajadagi eng past ko'rsatkichdir. Mamlakat, shuningdek, qarib borayotgan aholi va ishchi kuchining qisqarishiga duch kelmoqda. 1961 yildan beri birinchi marta Xitoy aholisi 2022 yilda qisqardi, shu bilan birga uning tug'ilishi ham pasayishda davom etdi. Ushbu demografik o'zgarishlar, jumladan, mehnatga layoqatli aholi sonining tez kamayib borayotgani, ayniqsa Koreya Respublikasi va Yaponiyada, siyosatchilarni xavotirga solib, ularni ishchi kuchini oshirish uchun bir qator chora-tadbirlarni, jumladan, immigratsiyani ko'paytirishga qaratilgan chora-tadbirlarni qabul qilishga undadi. Qishloq xo'jaligi kabi muhim tarmoqlardagi bo'shliqlarni to'ldirish maqsadida Koreya Respublikasi 2022-yil oxiriga kelib 2023-yilda 110 000 ga yaqin mehnat muhojirlarini olib kelishni rejalashtirayotganini e'lon qildi. Yaponiya ham sekin-asta asosiy tarmoqlarga chet ellik ishchilarni jalb etishni davom ettirmoqda, jumladan, yaqinda e'lon qilingan "ma'lum ishchilar" dasturi orqali[3].

Xitoyda esa ichki migratsiya — "floating population" deb ataluvchi 280 milliondan ortiq ishchi kuchi — sanoat rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shunga qaramay, Xitoy janubiga Vetnam va Laosdan kelayotgan ishchilar soni ham ortib bormoqda[4].

Janubiy Osiyoda — Hindiston, Bangladesh, Pokiston, Nepal va Shri-Lanka fuqarolari Yaqin Sharq mamlakatlarida eng katta migrant guruhini tashkil etadi. Ularning asosiy yo'nalishlari — Saudiya Arabistoni, BAA, Quvayt, Qatar va Ummon. Faqatgina Hindistonning o'zi har yili 90 milliard AQSh dollari miqdorida remittans qabul qiladi[1].

Janubi-Sharqiy Osiyoda (Filippin, Indoneziya, Malayziya, Tailand, Myanma, Laos, Kambodja) mehnat migratsiyasi ko'proq "export-oriented" tus olgan. Filippin hukumati o'z fuqarolarini xorijda ishlash uchun tayyorlash va himoya qilish bo'yicha maxsus agentlik — *POEA (Philippine Overseas Employment Administration)* ni tashkil etgan. Shu sababli Filippin bugungi kunda dunyodagi eng yirik ishchi eksport qiluvchi davlatlardan biridir[7].

Submintaqadan va uning ichida mehnat migratsiyasi uzoq vaqtdan beri Janubi-Sharqiy Osiyodagi migratsiya dinamikasining asosiy xususiyati bo'lib kelgan. Tailand, Malayziya va Singapur kabi submintaqadagi davlatlar submintaqa ichidagi mehnat muhojirlari uchun asosiy yo'nalish hisoblanadi. Janubi-Sharqiy Osiyodan tashqaridagi boshqa davlatlar, jumladan Birlashgan Arab Amirliklari va Saudiya Arabistoni kabi GCC davlatlari ham, ayniqsa Filippindan kelgan muhojirlar uchun muhim yo'nalish hisoblanadi. O'zining ko'p emigrant aholisini hisobga olgan holda, Filippin doimiy ravishda jahon miqyosida xalqaro pul o'tkazmalari bo'yicha eng yaxshi oluvchilardan biri hisoblanadi. Hisob-kitoblarga ko'ra, Filippindan kelgan migrantlar 2022-yilda 38 milliard dollardan ortiq pul o'tkazgan, bu dunyo miqyosida to'rtinchi yirik ko'rsatkich bo'lib, mamlakat yalpi ichki mahsulotining 9,4 foizini tashkil qiladi. Filippinga pul o'tkazmalarining o'sishi qisman yaqinda filippinliklarga Saudiya Arabistonida ishlashga qo'yilgan taqiqning olib tashlanishi (uning mehnat muhojirlariga nisbatan qo'pol munosabatda bo'lishiga norozilik sifatida), shuningdek, OECD mamlakatlarida

mehmondo'stlik va sog'liqni saqlash kabi sohalarida filippinlik ishchilarga talabning ortishi natijasidir. Mintaqa ichida va Amerika Qo'shma Shtatlari va Buyuk Britaniya kabi mamlakatlarda ko'p emigrant aholisi bo'lgan Vetnam ham sezilarli pul o'tkazmalarini oladi; 2022-yilda mamlakatga tushumlar 13 milliard AQSH dollarini tashkil etdi va bu submintaqadagi ikkinchi yirik oluvchi davlatga aylandi[3].

G'arbiy Osiyo mamlakatlarida (Saudiya Arabistoni, BAA, Quvayt, Bahrayn, Qatar, Ummon) esa Osiyodan kelayotgan migrantlar iqtisodiyotning qurilish, xizmat ko'rsatish, uy xo'jaligi kabi sohalarini to'liq ta'minlamoqda. Shu bilan birga, "kafala" tizimi, past maosh, hujjatlarni ushlab turish kabi inson huquqlarini buzuvchi holatlar xalqaro tanqid ostida qolmoqda[5].

Osiyo mamlakatlarida mehnat migratsiyasi iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlash bilan birga, qator ijtimoiy va huquqiy muammolarni ham yuzaga keltirmoqda:

- Migrant ishchilarning huquqiy himoyasi yetarli emas;
- Ayollar va past malakali ishchilar ekspluatatsiyaga ko'p uchraydi;
- "Miya oqimi" natijasida malakali kadrlar migratsiyasi ichki rivojlanishga salbiy ta'sir qiladi;

- Migratsiyani boshqaruvchi xalqaro mexanizmlar (ILO, IOM, ASEAN, EAEU) o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish zarur.

Biroq, kelgusida raqamli migratsiya tizimlari, migrantlar uchun ijtimoiy sug'urta mexanizmlari, malaka tan olishning xalqaro sertifikatlash tizimi kabi yo'nalishlar bu jarayonni yanada shaffof va barqaror qilishi kutilmoqda.

Yuqoridagilardan xulosa qilib aytish mumkinki, Osiyo mamlakatlaridagi mehnat migratsiyasi global iqtisodiy tizimning ajralmas bo'lagi bo'lib, millionlab odamlar uchun daromad va ijtimoiy imkoniyat manbai hisoblanadi. Shu bilan birga, bu jarayon inson huquqlarini himoya qilish, adolatli yollash, ijtimoiy ta'minot va migratsiya siyosatini takomillashtirish bo'yicha yangi yondashuvlarni talab etadi.

Kelajakda Osiyo davlatlari o'zaro tajriba almashuvi, raqamli boshqaruv va xalqaro hamkorlikni kengaytirish orqali mehnat migratsiyasini barqaror rivojlanish omiliga aylantira oladi.

Adabiyotlar:

1. *International Organization for Migration (2024). World Migration Report 2024 – Chapter 3: Asia.*<https://worldmigrationreport.iom.int/what-we-do/world->
2. *IOM Uzbekistan (2024). Migration Situation Report.*
<https://uzbekistan.iom.int/>
3. *IOM World Migration Report (2024). Migration and Migrants: Regional Dimensions and Developments.*<https://worldmigrationreport.iom.int/what-we-do>
4. *Kejie Huang & Tianlong You (2024). Skill the Low-skilled: Stepwise Migration of Vietnamese Workers.*<https://comparativemigrationstudies>.
5. *Migration Policy Institute (2023). Exploitation of Migrant Workers in Asia.*
<https://www.migrationpolicy.org/article/exploitation-migrant-workers-asia>
6. *OECD, ILO, ADBI (2025). Labor Migration in Asia: Fair Recruitment, Training and Development.*<https://www.oecd.org/en/publications/labor-migration/>
7. *Serey Sok & Chun Yang (2024). Brawn Drain from Cambodia.**Bandung Journal of the Global South.*<https://brill.com/view/journals/bjgs/8/1/article>

NAVOIY VILOYATI MISOLIDA HUDUDLARDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYALARDAN FOYDALANISH ORQALI TAKOMILLASHTIRILGAN MAHSULOTLAR HAQIDA

Xudoyberdiyev Fazliddin Isroilovich

Toshkent kimyo-texnologiya instituti

Raqamli transformatsiya - bu global miqyosda iqtisodiy va ijtimoiy tizimlarning raqamli texnologiyalar yordamida tubdan o'zgarishi jarayonidir. O'zbekistonning rivojlanayotgan hududlaridan biri bo'lgan Navoiy viloyati ham ushbu jarayondan munosib o'rin olmoqda. Viloyatda raqamli texnologiyalar joriy qilinishi mahsulot sifatini oshirish, ishlab chiqarish samaradorligini kuchaytirish hamda yangi innovatsion mahsulotlar yaratishga yordam bermoqda. Ushbu maqolada Navoiy viloyatida raqamli transformatsiyaning ahamiyati, uning takomillashtirilgan mahsulotlar yaratishdagi o'rni, shuningdek amaliy misollar ko'rsatib o'tiladi.

Raqamli texnologiyalar orqali mahsulotlar sifati va raqobatbardoshligi yaxshilanib, yangi turdagi mahsulotlar yaratilishi, ishlab chiqarish jarayonlarining avtomatlashtirilishi va resurslardan samarali foydalanish ta'minlanadi. O'zbekistonning markaziy qismida joylashgan Navoiy viloyatida ham raqamli transformatsiyaning iqtisodiy va ijtimoiy sohalarga ta'siri sezilarli darajada ko'zga tashlanmoqda.

Raqamli transformatsiyaning muvaffaqiyati keng qamrovli va zamonaviy infratuzilmani rivojlantirishga bog'liq. Navoiy viloyatida yuqori tezlikdagi internet tarmoqlari, ma'lumotlar markazlari va axborot xavfsizligi tizimlari kengaytirilmoqda. Bu esa raqamli innovatsiyalarni joriy etishni yanada osonlashtiradi.

Navoiy viloyati iqtisodiyotining asosiy tarmoqlari sanoat, qishloq xo'jaligi va xizmat ko'rsatish sohalaridan iborat. Har bir sohada raqamli transformatsiya o'zining muhim o'rnini topmoqda.

Navoiy viloyati O'zbekiston sanoatining markazlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, konchilik va kimyo sanoati rivojlangan. Bu sohalarda raqamli transformatsiyaning kiritilishi ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish, xomashyo va energiya resurslaridan samarali foydalanishni ta'minlash, shuningdek mahsulot sifatini nazorat qilish imkonini beradi.

IoT va avtomatik monitoring tizimlari: Misol uchun, Navoiy kon-metallurgiya kombinati va Navoiy kimyo zavodida ishlab chiqarish jarayonlariga IoT sensorlar o'rnatilgan. Bu sensorlar real vaqtda ma'lumot yig'ib, ishlab chiqarish liniyalarining holatini tahlil qiladi va nosozliklarni oldini olishga yordam beradi.

Sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar tahlili: Bu texnologiyalar yordamida ishlab chiqarish jarayonlaridagi samaradorlik va sifat ko'rsatkichlari doimiy nazorat qilinadi, bu esa mahsulotning raqobatbardoshligini oshiradi.

Navoiy viloyati hududining katta qismi qishloq xo'jaligiga bag'ishlangan. Raqamli texnologiyalar qishloq xo'jaligida sug'orish tizimlarini avtomatlashtirish, tuproq va ekin holatini kuzatish imkonini berdi.

Raqamli sug'orish tizimlari: IoT texnologiyalari asosida yaratilgan avtomatik sug'orish tizimlari suvdan samarali foydalanishni ta'minlaydi, bu esa hosildorlikni oshirish va resurslarni tejashga yordam beradi.

Dronlar va raqamli monitoring: Dronlar yordamida ekinlarning holati, zarar yetkazuvchi omillar va kasalliklar monitoring qilinadi, bu esa zararkunandalarga tezkor choralar ko'rishga imkon beradi.

Navoiyda kichik va o'rta biznes sektorida raqamli platformalardan foydalanish kengaymoqda. 3D printerlar, raqamli dizayn va prototiplash vositalari yordamida yangi mahsulotlar yaratish jarayoni sezilarli darajada tezlashmoqda.

Elektron tijorat: Mahalliy ishlab chiqaruvchilar o'z mahsulotlarini onlayn platformalarda taqdim etib, nafaqat viloyat ichida, balki butun O'zbekiston bo'ylab ham sotishni yo'lga qo'yimoqda.

Raqamli marketing va brending: Raqamli vositalar yordamida mahsulotlar targ'iboti samarali amalga oshirilmoqda, bu esa iste'molchilar bilan bevosita aloqani osonlashtiradi.

Navoiy viloyatida raqamli transformatsiya iqtisodiy o'sish va yangi ish o'rinlari yaratishga ham ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Raqamli texnologiyalarni o'zlashtirish natijasida ishchilarning malakasi oshmoqda, yangi kadrlar tayyorlanmoqda. Shuningdek, raqamli transformatsiya hududning umumiy raqobatbardoshligini kuchaytiradi.

Viloyatda raqamli ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan o'quv markazlari faoliyat yuritmoqda, bu esa yoshlarni zamonaviy texnologiyalar bilan tanishtiradi. Ijtimoiy xizmatlarning raqamlashtirilishi: Sog'liqni saqlash, ta'lim va boshqa sohalarda raqamli xizmatlar joriy etilishi aholining hayot sifatini yaxshilaydi.

"Navoiy kon-metallurgiya kombinati"da IoT tizimlari: Ushbu korxonada ishlab chiqarish jarayoniga o'rnatilgan sensorlar va nazorat tizimlari ishlab chiqarish samaradorligini 15-20% ga oshirishga yordam berdi.

Fermer xo'jaliklarida raqamli sug'orish: Ba'zi fermerlar zamonaviy avtomatik sug'orish tizimlarini joriy qilganidan so'ng hosildorlik 25% ga oshdi.

Onlayn savdo platformalari: Navoiydagi kichik biznes sub'ektlari mahsulotlarini hududdan tashqariga eksport qilish uchun raqamli savdo kanallaridan keng foydalanmoqda.

Navoiy viloyatida raqamli texnologiyalar yordamida resurslardan samarali foydalanish va chiqindilarni kamaytirish bo'yicha loyihalar amalga oshirilmoqda. Masalan, aqlli sug'orish tizimlari suvni tejashda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, sanoat korxonalarida raqamli monitoring yordamida chiqindilarni kamaytirish va atrof-muhitni muhofaza qilish choralari kuchaytirilmoqda.

Navoiy viloyati raqamli transformatsiyani joriy etish orqali nafaqat mahsulotlar sifatini yaxshilash, balki yangi innovatsion mahsulotlar yaratish imkoniyatini kengaytirmoqda. Raqamli texnologiyalarni kengaytirish, kadrlar malakasini oshirish va infratuzilmani mustahkamlash viloyat iqtisodiyotining barqaror va raqobatbardosh rivojlanishiga xizmat qiladi. Kelajakda raqamli transformatsiya jarayonlari yanada chuqurlashib, Navoiy viloyatini mamlakatning raqamli iqtisodiyot markazlaridan biriga aylantirish imkonini beradi.

Navoiy viloyatida raqamli transformatsiya jarayonlari mahsulotlar sifatini yaxshilash, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va yangi innovatsion mahsulotlar yaratish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali hududning iqtisodiy salohiyati sezilarli darajada mustahkamlanmoqda. Shu bilan birga, kadrlar malakasini oshirish, infratuzilmani rivojlantirish va raqamli madaniyatni shakllantirish kabi masalalarga e'tibor qaratilishi lozim.

Kelajakda Navoiy viloyatida raqamli transformatsiyaning yanada chuqurlashishi va kengayishi natijasida viloyat mamlakat ichida raqamli iqtisodiyot markazlaridan biriga aylanishi kutilmoqda. Bu esa hududda innovatsion mahsulotlar ishlab chiqarish, yangi ish o'rinlari yaratish va ijtimoiy farovonlikni oshirishga xizmat qiladi.

Shunday qilib, raqamli transformatsiya Navoiy viloyatining iqtisodiy barqarorligi va raqobatbardoshligini mustahkamlashda muhim omil bo'lib qoladi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Raqamli rivojlanish vazirligi. (2023). *Raqamli transformatsiya va raqamli iqtisodiyot rivojlanishi strategiyasi*. Toshkent.
2. Usmonov, D. (2023). "Navoiy viloyatida raqamli texnologiyalar yordamida ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish". *Sanoat innovatsiyalari jurnali*, 12(3), 78-85.
3. Karimova, L., & Tursunov, B. (2023). "IoT texnologiyalarining konchilik sanoatida qo'llanilishi va samaradorligi". *Texnologik taraqqiyot*, 6(2), 34-42.
4. Jahon Banki hisobotlari. (2023). *O'zbekiston raqamli iqtisodiyotida innovatsiyalar va raqamli transformatsiya*. Washington D.C.
5. Navoiy viloyati Qishloq xo'jaligi boshqarmasi. (2024). *Qishloq xo'jaligida zamonaviy texnologiyalar va raqamli transformatsiya bo'yicha tahliliy ma'lumotlar*.

УЧАСТИЕ МАХАЛЛЕЙ ГОРОДА НУКУСА В РАЗВИТИИ СФЕРЫ СЕРВИСА И ПОВЫШЕНИИ ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ

Бауетдинов Бердак Зинатдинович
ассистент Каракалпакский государственный
университет им. Бердаха

Современные процессы социально-экономического развития Узбекистана выдвигают на первый план необходимость активизации низового уровня управления — махалли, как формы местного самоуправления и социальной опоры общества. Махалля традиционно выполняет функции посредника между государством и населением, обеспечивая решение бытовых, культурных и экономических задач.

В условиях города Нукуса, являющегося административным и культурным центром Республики Каракалпакстан, роль махаллей приобретает особое значение. Здесь именно через махалли возможно наиболее эффективно решать проблемы занятости, бедности и развития сферы сервиса, особенно в районах с ограниченным доступом к государственным программам поддержки.

Город Нукус — крупнейший административный, культурный и образовательный центр северо-западного региона Узбекистана. По данным Государственного комитета по статистике (2024), в городе проживает более 330 тысяч человек, из которых значительная часть занята в бюджетной сфере, торговле и малом бизнесе.

Однако сохраняются высокие показатели безработицы и низкий уровень доходов, особенно среди молодёжи и женщин. Средний душевой доход в Нукусе на 25–30 % ниже среднереспубликанского, а уровень бедности превышает 17 %. Это создаёт предпосылки для поиска новых механизмов социальной адаптации и трудоустройства.

В этих условиях махалли становятся ключевыми звеньями, способными организовать население на решение повседневных задач и одновременно развивать локальные сервисные услуги, создавая источники дохода и занятости на местах [1; 3].

Махалля в Узбекистане выполняет не только культурно-воспитательную, но и социально-экономическую функцию. Согласно исследованию Ш. Юсупова [6], через махалли реализуются программы адресной помощи, поддержка малообеспеченных семей, уход за престарелыми и инвалидами.

В городе Нукусе махалли могут стать локальными центрами предоставления сервисных услуг, ориентированных на потребности населения. Это соответствует государственному курсу на «Махалля — опора народа», предусматривающему усиление её роли в решении вопросов занятости и социального обслуживания.

В рамках инициативы «Общественно полезная занятость» в махаллях Нукуса могут быть развиты следующие виды услуг:

1. Социально-бытовые услуги — уборка жилых помещений, мелкий ремонт, благоустройство дворов, уход за придомовыми территориями.

2. Патронажные и уходные услуги — помощь пожилым людям и инвалидам, доставка продуктов и лекарств.

3. Образовательные сервисы — организация кружков и курсов, репетиторство, компьютерная грамотность, языковая подготовка.

4. Культурно-досуговые услуги — проведение праздников, мастер-классов, ярмарок народных ремёсел.

5. Женское предпринимательство и микробизнес — швейные, кулинарные, косметические и ремесленные мастерские.

Каждое из этих направлений требует минимальных инвестиций, но позволяет создать новые рабочие места и повысить уровень самозанятости в городских махаллях.

Примеры успешных практик развития сервиса в рамках махалля.

В ряде махаллей Нукуса уже реализуются успешные проекты на основе самоорганизации жителей:

- ❖ В махалле «Беруний» создана женская швейная артель, где занято более 20 домохозяек; продукция реализуется через городские рынки и онлайн-платформы.

- ❖ В махалле «Каратау» действует молодёжный центр «Иш орни», где проводятся курсы парикмахерского и компьютерного дела.

- ❖ В махалле «Кок-Сарай» жители совместно организовали службу по уборке дворов и ремонту квартир; услуги оплачиваются по социально доступным тарифам.

Эти примеры демонстрируют, что махалля может стать площадкой для малых сервисных предприятий, способных обеспечивать экономическую активность и устойчивость даже при ограниченных ресурсах [4; 7].

Государственная стратегия развития «Новый Узбекистан — 2030» [5] акцентирует внимание на укреплении роли махаллей как «точек роста» локальной экономики. В городе Нукусе при поддержке хокимията и Министерства занятости реализуются проекты по финансированию социальных инициатив махаллей через микрокредиты и гранты.

Для дальнейшего развития сервиса при махаллях необходимы:

❖ создание координационных центров между махаллями, бизнесом и образовательными учреждениями;

❖ обучение координаторов махаллей навыкам управления проектами и социального предпринимательства;

❖ внедрение механизмов социального заказа, когда городские службы передают часть функций по обслуживанию населения на уровень махаллей.

Такой подход позволит интегрировать местные сообщества в городскую экономику, снизить нагрузку на бюджет и повысить качество сервисных услуг.

Роль махаллей в формировании социальной устойчивости многогранна.

Махалли не только создают рабочие места, но и способствуют укреплению социальной солидарности, что особенно важно для Каракалпакстана — региона, испытывающего последствия экологических и экономических трудностей.

Организация сервисных услуг внутри махалли повышает уровень взаимопомощи, вовлечённости и доверия между жителями. Это формирует новую культуру локальной ответственности, при которой жители становятся активными участниками изменений, а не пассивными получателями помощи.

Таким образом, махалля — это не просто административная единица, а социальный институт развития, способный стать основой городской экономики услуг в Нукусе.

Таким образом, развитие сферы сервиса через механизм махаллей открывает новые возможности для города Нукуса. Оно позволяет решать одновременно три ключевые задачи:

1. Снижение безработицы и рост самозанятости населения;
2. Повышение качества и доступности бытовых и социальных услуг;
3. Укрепление социальной устойчивости и сплочённости городского сообщества.

Вовлечение махаллей в экономическую жизнь города должно стать одним из приоритетов муниципальной политики. Это позволит превратить Нукус в пример эффективного взаимодействия государства, общества и граждан на пути к устойчивому и инклюзивному развитию.

Литературы:

1. Земляк С. В., Гусарова О. М. *Локальные формы самоуправления как фактор регионального развития*. — *Социальная экономика*, 2020.
2. Абдуллаева Н. Х. *Махалля как институт социальной поддержки в Узбекистане*. — *Общество и экономика*, 2021.
3. Маманабиева Н. И., Муминова А. З. *Региональные аспекты занятости населения*. — *Экономика и предпринимательство*, 2023.
4. Каримова Г. Р. *Развитие сферы сервиса на местном уровне*. — *Экономика и управление*, 2022.
5. *Стратегия развития «Новый Узбекистан — 2030»*. — Ташкент: Изд. Агентства по стратегическому развитию, 2023.
6. Юсупов Ш. М. *Махалля и социальное партнерство: проблемы и перспективы*. — *Социально-гуманитарные исследования*, 2021.
7. Джалилов Х. Н. *Социальное предпринимательство в Узбекистане*. — *Региональные исследования*, 2022.

CATALYZING INNOVATION THROUGH STARTUP ECOSYSTEMS: THE ROLE OF IT PARK UZBEKISTAN IN FOSTERING ENTREPRENEURIAL GROWTH

Begmatova Shakhnoza Adkhamovna

Millat Umidi University,

Senior lecturer of the Department of "Business Administration"

ORCID: 0000-0002-9838-2689

As innovation becomes a primary driver of economic development, the establishment of startup ecosystems has taken center stage in emerging economies. Uzbekistan, in line with its broader digital transformation strategy, launched IT Park Uzbekistan in 2019 to promote technological entrepreneurship and attract investment into innovation-led businesses. Since its inception, IT Park has grown into a central innovation platform, supporting more than 2,500 member companies. By 2024, the park recorded over \$124.7 million in investments into its startup community, with the number of promising startup projects increasing to 200. This study examines the institutional framework, growth trends, and economic implications of IT Park's role in advancing Uzbekistan's innovation ecosystem.

The expansion of Uzbekistan's startup ecosystem, centered around IT Park, represents a structural transformation in the country's innovation capacity. The growth in both startup volume and investment points to a maturing entrepreneurial environment, capable of attracting significant financial and intellectual resources. To sustain this momentum, further steps are recommended:

- Institutionalization of venture capital frameworks and seed funding networks;
- Strengthening IP protection mechanisms to secure innovation assets;
- Enhancing regional inclusion by establishing satellite IT Park hubs beyond Tashkent.

IT Park's model offers a scalable template for state-supported startup development in other emerging economies seeking to leapfrog into knowledge-based industrial structures.

Increasing number of promising startup projects

Alongside rising investments, the quantity and quality of promising startup projects are expanding significantly. The number of innovative startup initiatives within IT Park reached approximately *200 active projects* in 2024. These projects cover a wide array of fields, including fintech, e-commerce, edtech, healthtech, artificial intelligence, blockchain, and smart city solutions. This diversification signals a maturing ecosystem capable of addressing different market needs and challenges through technology. Moreover, the startup community is bolstered by educational partnerships, hackathons, accelerator programs, and international collaborations that help nurture entrepreneurial skills and innovative mindsets.

Government and private sector collaboration

The success of IT Park and the startup ecosystem is further supported by close cooperation between the government, private sector, and international organizations. Policies aimed at reducing bureaucratic barriers, improving access to financing, and enhancing the quality of ICT education have created a conducive environment for innovation. Government-backed initiatives such as subsidies for startups, support for

export-oriented IT services, and promotion of international tech events have helped put Uzbekistan on the global map as a rising center for tech entrepreneurship.

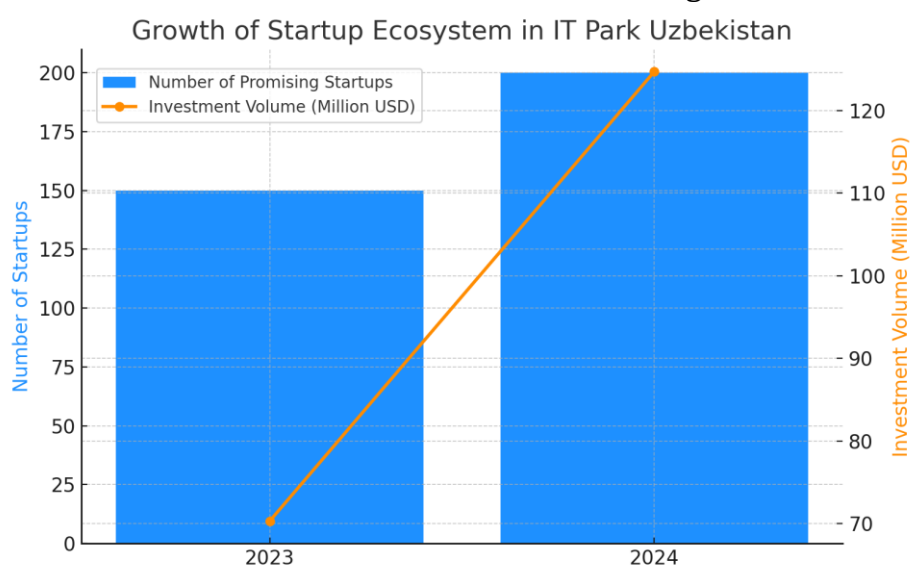
Global collaboration and best practices

An important driver in accelerating technological progress is Uzbekistan's collaboration with foreign partners in managing technoparks and developing innovation ecosystems. By integrating global best practices, advanced management techniques, and cutting-edge technologies, Uzbekistan can shorten the learning curve and boost the competitiveness of its high-tech industries. International partnerships also facilitate access to foreign markets, enhance the skills of local professionals through knowledge transfer, and enable joint ventures that combine local insight with international expertise.

ICT sector and Startup ecosystem: engines of innovation

The remarkable growth of the ICT sector and the expanding support infrastructure for startups contribute significantly to nurturing a culture of innovation and entrepreneurship. Startups serve as experimental laboratories where new ideas and technologies are tested and refined. Their success signals a vibrant entrepreneurial environment that is essential for long-term economic dynamism.

Government policies that foster startup development, including financial incentives, incubation programs, and simplified regulatory frameworks, reinforce this trend. This ecosystem creates a virtuous cycle: as startups grow and succeed, they attract more investment, talent, and attention, further boosting innovation capacity.

Support for Startups and innovation in Uzbekistan's ICT sector

One of the most impactful drivers behind Uzbekistan's rapidly growing ICT sector is the robust ecosystem fostering startups and innovation, with *IT Park Uzbekistan* playing a central role in this transformation.

Startup growth and investment

- As of the end of 2024, IT Park supported over 500 promising startups, with 260 actively operating.
- These startups attracted investments and grants totaling over \$148 million, primarily from international funds.
- Notably, the British fund Sturgeon Capital invested over \$11 million in six Uzbek projects.

Infrastructure and educational initiatives

- IT Park operates 14 branches nationwide, providing facilities for startups, established enterprises, and educational programs.
- The establishment of IT Park University, in partnership with EPAM Systems, focuses on training IT specialists through industry-led programs.

The data highlight robust growth in both the number and scale of startups within the IT Park ecosystem. As shown in the diagram below:

- The number of promising startups increased from 150 in 2023 to 200 in 2024, representing a 33% growth.
- Investment volume surged from \$70.3 million in 2023 to \$124.7 million in 2024, an increase of over 77%.

These outcomes can be attributed to:

- Dedicated startup acceleration programs;
- Tax and regulatory incentives tailored for resident companies;
- International partnerships facilitating capital access and mentorship.

The strong backing for startups and innovation through institutions like IT Park Uzbekistan is a critical pillar of the country's ICT sector development. By fostering a collaborative ecosystem, attracting significant investments, and encouraging a growing number of tech projects, Uzbekistan is building a solid foundation for sustained technological advancement and economic diversification. In summary, Uzbekistan's multifaceted strategy combining SEZs, technoparks, investment in ICT, and support for startups forms a strong foundation for economic modernization and industrial diversification. While the country has made impressive strides, persistent efforts are necessary to deepen technological capabilities, increase the share of high-tech production, and foster a sustainable innovation ecosystem. The integration of global best practices through international collaboration and the continued development of the ICT sector are vital elements in this ongoing journey towards a competitive, innovation-driven economy.

Literature:

1. Kondratyev, N. D., Oparin, D. I. [1928]. *Long Economic Cycles: Reports and Discussions at the Institute of Economics*. 1st ed. Moscow. 287 pages.
2. Schumpeter, J. A. [1982]. *The Theory of Economic Development*. Moscow: Progress. 386 pages.
3. Freeman, C. [1995]. "The National System of Innovation in Historical Perspective", *Cambridge Journal of Economics*, No. 19, pp. 5–24.
4. Drucker, P. F. [2007]. *Management: Tasks, Responsibilities, Practices*. Transaction Publishers, New Brunswick, N.J.; London.
5. *State Committee of Statistics of the Republic of Uzbekistan*.

HUDUDIIY RIVOJLANISHDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYANING O'RNII: ANDIJON VILOYATI MISOLIDA

Abdugofurov Shoxjaxonbek Muhammadqobul o'g'li
Andijon davlat universiteti Huquq-Iqtisod fakulteti
Geografiya yo'nalishi 1-bosqich magistranti

So'nggi yillarda dunyo miqyosida raqamli transformatsiya jarayonlari iqtisodiy, ijtimoiy va boshqaruv tizimlarining barcha sohalariga chuqur kirib bormoqda. Raqamli texnologiyalar nafaqat ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, balki hududiy

boshqaruvni takomillashtirish, aholiga ko'rsatilayotgan xizmatlar sifatini yaxshilash hamda iqtisodiy o'sishni jadallashtirishda muhim omil sifatida e'tirof etilmoqda. O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida barcha tarmoqlarda raqamli yechimlarni joriy etish, davlat xizmatlarini elektron shaklga o'tkazish va mahalliy boshqaruv tizimlarini modernizatsiya qilish ishlari bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda.

Hududiy rivojlanishda raqamli transformatsiya ayniqsa muhim o'rin tutadi, chunki u mahalliy resurslardan oqilona foydalanish, investitsion muhitni yaxshilash, transport va kommunikatsiya infratuzilmasini optimallashtirish, shuningdek, aholining turmush darajasini oshirish imkonini beradi. Raqamli ma'lumotlar bazasi, GIS texnologiyalari, "aqlli shahar" (smart city) konsepsiyalari va elektron xizmatlar tizimining joriy etilishi hududiy boshqaruvda yangi yondashuvlarni shakllantirmoqda.

Andijon viloyati misolida bu jarayonlarni o'rganish ayni dolzarbdir, chunki viloyat iqtisodiy, sanoat va demografik jihatdan O'zbekistonning yetakchi hududlaridan biridir. Viloyatda so'nggi yillarda raqamli iqtisodiyot elementlari — elektron hukumat tizimi, raqamli ta'lim, elektron sog'liqni saqlash, onlayn xizmatlar va ishlab chiqarish korxonalarida raqamli boshqaruv texnologiyalari — joriy etilmoqda. Shu nuqtai nazardan, Andijon viloyati misolida raqamli transformatsiyaning hududiy rivojlanishdagi o'rnini tahlil qilish ilmiy va amaliy ahamiyatga ega bo'lib, bu yo'nalishda amalga oshirilayotgan ishlarning samaradorligini baholash hamda istiqboldagi yo'nalishlarni belgilash imkonini beradi.

Raqamli transformatsiyaning mohiyati va hududiy rivojlanishdagi ahamiyati. Raqamli transformatsiya — bu iqtisodiyot, boshqaruv va ijtimoiy sohalarda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish orqali samaradorlikni oshirish, inson omiliga asoslangan qarorlar qabul qilish tizimini takomillashtirish jarayonidir. Raqamli texnologiyalar, xususan, sun'iy intellekt, bulutli hisoblash, katta ma'lumotlar (big data), internet tarmoqlari va geografik axborot tizimlari (GIS) bugungi kunda hududiy rivojlanish strategiyalarining ajralmas qismiga aylangan.

Hududiy rivojlanish kontekstida raqamli transformatsiya nafaqat iqtisodiy o'sish omili, balki hududlararo tafovutlarni kamaytiruvchi, resurslardan oqilona foydalanishni ta'minlovchi mexanizm sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Raqamli infratuzilma — keng polosali internet, elektron xizmatlar platformalari, ma'lumotlar markazlari va avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari — hududlarning investitsion jozibadorligini oshiradi, kichik biznes va innovatsion startaplar rivojiga zamin yaratadi.

O'zbekistonda raqamli transformatsiya siyosati va uning hududiy yo'nalishlari. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi va unga oid qarorlarda raqamli iqtisodiyot, elektron hukumat, raqamli sanoat va raqamli hududlar konsepsiyasi asosiy yo'nalish sifatida belgilangan. Ushbu strategiya doirasida hududiy darajada axborot tizimlarini yaratish, davlat xizmatlarini raqamlashtirish, geografik ma'lumotlar bazalarini shakllantirish va mahalliy boshqaruvni optimallashtirish ishlari olib borilmoqda.

Andijon viloyatida raqamli transformatsiya jarayonlari

Andijon viloyati O'zbekistonning iqtisodiy faolligi yuqori bo'lgan hududlaridan biri sifatida raqamli rivojlanish sohasida bir qator amaliy natijalarga erishgan. Viloyatda raqamli transformatsiya jarayonlari asosan quyidagi sohalarda namoyon bo'lmoqda:

1. *Davlat boshqaruvi tizimi* – viloyat hokimligi va tuman hokimliklarida “Elektron hukumat” tizimi joriy etilgan bo‘lib, aholining murojaatlari, arizalar va ruxsatnomalar onlayn tarzda qabul qilinmoqda.

2. *Ta’lim sohasi* – Andijon davlat universiteti va boshqa o‘quv muassasalarida masofaviy ta’lim platformalari joriy etilgan, elektron kutubxonalar va test tizimlari faoliyat ko‘rsatmoqda.

3. *Sog‘liqni saqlash* – tibbiyot muassasalarida elektron tibbiy kartalar, onlayn ro‘yxatga olish tizimlari va telemeditsina xizmatlari yo‘lga qo‘yilgan.

4. *Iqtisodiyot va sanoat* – ishlab chiqarish korxonalarida raqamli nazorat tizimlari, avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish liniyalari va onlayn savdo platformalari faol joriy etilmoqda.

5. *Transport va infratuzilma* – Andijon shahrida yo‘l harakati xavfsizligini boshqaruvchi “aqlli svetofor” tizimi sinovdan o‘tkazilgan, GPS asosidagi yo‘nalish monitoringi kengaytirilmoqda.

Ushbu yo‘nalishlarda olib borilgan ishlar natijasida Andijon viloyatida raqamli iqtisodiyotning ulushi oshib, xizmatlar sektori tez sur‘atlar bilan rivojlanmoqda. Mahalliy aholi uchun onlayn xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari kengaymoqda, bu esa iqtisodiy faollik va investitsion jozibadorlikni yanada kuchaytirmoqda.

Raqamli transformatsiyaning muammolari va istiqbollari

Shunga qaramay, raqamli transformatsiya jarayonlarida bir qator muammolar ham mavjud. Avvalo, ayrim tumanlarda internet tarmog‘ining sifati va qamrovi pastligi, raqamli savodxonlik darajasining yetarli emasligi, texnik infratuzilmaning eskiligi kabi omillar jarayonni sekinlashtirmoqda. Bundan tashqari, axborot xavfsizligi, kadrlar malakasi va ma’lumotlarni integratsiyalash bilan bog‘liq masalalar ham dolzarb bo‘lib qolmoqda.

Kelgusida Andijon viloyatida raqamli transformatsiyani jadallashtirish uchun quyidagi yo‘nalishlar muhim hisoblanadi:

- IT sohasida malakali kadrlar tayyorlash va yoshlarni texnologik startaplarga jalb etish;
- Hududiy axborot markazlarini tashkil etish va ma’lumotlarni yagona platformalarda jamlash;
- Raqamli infratuzilmani kengaytirish, ayniqsa, chekka hududlarda internet tarmog‘ini yaxshilash;
- Sun‘iy intellekt va GIS asosidagi tahliliy modellarni mahalliy boshqaruvda qo‘llash.

Andijon viloyatida raqamli transformatsiya jarayonlari bir nechta asosiy sohalarda amalga oshirilmoqda: davlat boshqaruvi, ta’lim, sanoat va logistika, qishloq xo‘jaligi hamda raqamli xizmatlar tizimi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki:

1. *Davlat boshqaruvi va elektron xizmatlar*: Andijon viloyati hokimligi tomonidan joriy etilgan “Elektron hukumat” platformasi orqali aholiga xizmat ko‘rsatish samaradorligi oshgan. 2025-yil boshidan e’tiboran viloyat aholisi elektron xizmatlardan foydalanish darajasi 65% gacha yetgan. Bu hududiy boshqaruv samaradorligini sezilarli darajada oshirishini ko‘rsatadi.

2. *Ta’lim tizimida raqamlashtirish*: Andijon shahridagi oliy ta’lim muassasalari va maktablarda interaktiv platformalar, elektron darsliklar va LMS (Learning Management System) tizimlari joriy etilgan. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, elektron ta’lim orqali

talabalar bilimini baholash va o'quv jarayonini monitoring qilish jarayonlari ancha tezlashgan va shaffoflashgan.

3. *Sanoat va ishlab chiqarish sohasida raqamli yechimlar*: Andijon mashinasozlik zavodlari va kichik sanoat korxonalari IoT va avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlarini joriy qilgan. Bu jarayon ishlab chiqarish samaradorligini 15–20% ga oshirishga, resurslardan samarali foydalanishga va texnik nosozliklarni kamaytirishga yordam berdi.

4. *Qishloq xo'jaligi va logistikada texnologiyalar*: Smart farming, IoT va GIS tizimlari yordamida dehqonchilik va logistik xizmatlar optimallashtirilgan. Masalan, sug'orish va hosil monitoringi tizimi yordamida suv resurslaridan foydalanish samaradorligi 30% ga oshirilgan.

5. *Ijtimoiy va iqtisodiy natijalar*: Raqamli transformatsiya hududda ish o'rinlari yaratish, bandlikni oshirish va aholining elektron xizmatlarga kirish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, raqamli savodxonlikni oshirishga qaratilgan treninglar va kurslar joriy etilgan.

Umumiy tahlil shuni ko'rsatadiki, Andijon viloyatida raqamli transformatsiya hududiy rivojlanishning barcha asosiy komponentlariga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bilan birga, infrastruktura, kadrlar tayyorgarligi va qishloq hamda shahar hududlari o'rtasidagi tafovutlar kabi dolzarb muammolar mavjud.

Xulosa va takliflar. Raqamli transformatsiya hududiy rivojlanishning samarali vositasi sifatida namoyon bo'lmoqda. Andijon viloyati misolida davlat boshqaruvi, ta'lim, sanoat va qishloq xo'jaligi sohalarida raqamli yechimlar hudud iqtisodiyoti va ijtimoiy hayotga ijobiy ta'sir qilgan. Elektron xizmatlar va interaktiv platformalar orqali aholiga xizmat ko'rsatish samaradorligi oshgan, bu esa hududiy boshqaruv tizimini yanada shaffoflashtirgan. Sanoat va qishloq xo'jaligida raqamli texnologiyalarni joriy etish ishlab chiqarish va resurslardan foydalanish samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Takliflar:

- Raqamli infratuzilmani rivojlantirish va hududlararo tafovutlarni kamaytirish bo'yicha strategik choralar ko'rilishi kerak.

- Kadrlar tayyorgarligi va raqamli savodxonlikni oshirishga qaratilgan dasturlar kengaytirilishi lozim.

- Elektron xizmatlarni aholining barcha qatlamlari uchun qulay va kirish mumkin bo'lishini ta'minlash zarur.

- Qishloq xo'jaligi va sanoat sektorida innovatsion texnologiyalarni joriy etishda davlat va xususiy sektor hamkorligini kuchaytirish tavsiya etiladi.

Umuman olganda, Andijon viloyati raqamli transformatsiya jarayonida o'z salohiyatini kengaytirib, hududiy rivojlanishda samarali natijalarga erishmoqda, ammo infratuzilma, kadrlar tayyorgarligi va hududlararo tafovutlar kabi masalalar hali ham e'tiborni talab qiladi.

Adabiyotlar:

1. Bukht, R., & Heeks, R. (2018). *Defining, Conceptualising and Measuring the Digital Economy. Development Informatics Working Paper No. 68, University of Manchester, UK.* [1]

2. Castells, M. (2010). *The Rise of the Network Society. 2nd Edition. Wiley-Blackwell, Oxford.* [2]

3. Qodirov, Sh. (2021). *O'zbekiston hududlarida raqamli transformatsiya jarayonlarini boshqarishning samaradorlik omillari*. Toshkent: Iqtisodiyot va innovatsiyalar jurnali, №4, 45–52-betlar. [3]
4. Rasulov, A. (2022). *Hududlarni raqamlashtirish jarayonida infratuzilma va kadrlar tayyorgarligining o'rni*. Andijon davlat universiteti ilmiy axborotnomasi, №2, 61–68-betlar. [4]
5. World Bank. (2020). *World Development Report 2020: The Digital Dividend and Inclusive Growth*. Washington, D.C.: World Bank Publications. [5]
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2020). "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash to'g'risidagi PQ–6079-son qarori, 5-oktabr 2020-yil. [6]

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA ASOSIDA MAHALLIY JAMOAT TRANSPORTI YO'NALISHLARINI ANIQLOVCHI MOBIL ILOVA KONSEPSIYASINI ISHLAB CHIQISH

Qodirova Halimaxon Farhodbek qizi
Talaba, Andijon davlat texnika instituti
Axborot tizimlari va texnologiyalari yo'nalishi

Raqamli transformatsiya jarayonlari bugungi kunda jamiyatning barcha sohalariga chuqur kirib bormoqda. Ayniqsa, transport tizimi kabi ijtimoiy ahamiyatga ega yo'nalishlarda raqamli texnologiyalarni joriy etish aholiga xizmat ko'rsatish sifatini oshirishda, resurslardan oqilona foydalanishda va boshqaruv jarayonlarini soddalashtirishda muhim o'rin tutadi. Mahalliy jamoat transporti tizimi esa aholining kundalik hayotida eng ko'p foydalaniladigan sohalardan biri bo'lib, uni raqamli texnologiyalar asosida takomillashtirish zaruriyati tobora ortib bormoqda. Shu sababli raqamli transformatsiya asosida mahalliy jamoat transporti yo'nalishlarini aniqlovchi mobil ilova konsepsiyasini ishlab chiqish bugungi kun uchun dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ushbu konsepsiya maqsadi — foydalanuvchilarga o'z joylashuvi asosida eng yaqin transport vositalari, ularning harakat jadvali, yo'nalishlari va yetib kelish vaqtini aniqlash imkonini beruvchi qulay raqamli platformani yaratishdan iboratdir. Mazkur ilova orqali yo'lovchilar o'z harakatlarini samarali rejalashtirishi, transport vositalarini kutish vaqtini qisqartirishi hamda eng qulay marshrutni tanlashi mumkin bo'ladi.

Taklif etilayotgan tizim uch asosiy qismdan iborat bo'ladi: foydalanuvchi interfeysi, server qismi va ma'lumotlar bazasi. Foydalanuvchi interfeysi mobil ilova ko'rinishida ishlab chiqiladi va Android hamda iOS tizimlarida ishlaydi. U soddaligi, qulayligi va tezkorligi bilan ajralib turadi. Foydalanuvchi dasturga kirgach, uning GPS moduli orqali joylashuvi avtomatik aniqlanadi va eng yaqin transport yo'nalishlari xaritada aks ettiriladi. Shu bilan birga foydalanuvchi manzilini belgilab, dastur yordamida eng qisqa yoki eng qulay yo'lni topishi mumkin. Server qismi transport vositalaridan kelayotgan ma'lumotlarni qayta ishlaydi, GPS signallarini tahlil qiladi, ma'lumotlar bazasini yangilaydi va foydalanuvchi so'rovlariga javob qaytaradi. Ma'lumotlar bazasi esa barcha transport yo'nalishlari, to'xtash joylari, jadval, marshrutlar va foydalanuvchi so'rovlarini o'z ichiga oladi. Bunday tizimni amalga oshirishda MySQL, Firebase yoki PostgreSQL kabi ma'lumotlar bazasi texnologiyalaridan foydalanish mumkin.

Mobil ilova GPS texnologiyasiga asoslangan bo'lib, u orqali transport vositalarining real vaqt rejimidagi joylashuvi aniqlanadi. Har bir avtobus yoki yo'nalish taksi maxsus GPS moduli bilan jihozlanadi va bu modul orqali ularning koordinatalari serverga yuboriladi. Server ushbu ma'lumotlarni qayta ishlaydi va mobil ilova orqali

foydalanuvchilarga uzatadi. Natijada foydalanuvchi xaritada o'z manzili va yaqin atrofdagi transport vositalarining joylashuvini aniq ko'rish mumkin bo'ladi. Agar foydalanuvchi ma'lum manzilni tanlasa, ilova Google Maps API yoki OpenStreetMap ma'lumotlaridan foydalanib, yo'lni optimallashtiradi. Bu jarayonda Dijkstra yoki A* algoritmlaridan foydalanish samarali natija beradi, chunki ular eng qisqa yo'lni hisoblashda keng qo'llaniladigan algoritmlar hisoblanadi.

Ilovaning foydalanuvchi uchun yaratayotgan qulayliklari beqiyos. Avvalo, foydalanuvchi transport vositasining hozirgi holatini bilgan holda bekatda ortiqcha vaqt o'tkazmaydi, ya'ni vaqtini tejaydi. Bundan tashqari, transport jadvali, tirbandlik holati, marshrut uzunligi haqida ham ma'lumotga ega bo'ladi. Foydalanuvchi interfeysi oson tushuniladigan va barcha yoshdagi insonlar uchun moslashtirilgan bo'lishi lozim. Ilovada, shuningdek, foydalanuvchilarga o'z fikr-mulohazalarini qoldirish imkoniyati beriladi, bu esa xizmat sifatini doimiy ravishda yaxshilashga yordam beradi.

Bunday tizimning raqamli transformatsiya jarayonidagi o'rni nihoyatda muhimdir. Chunki u nafaqat foydalanuvchilar uchun qulaylik yaratadi, balki transport boshqaruv tizimini ham takomillashtiradi. Ilovadan kelayotgan ma'lumotlar asosida transport harakati, yo'lovchi oqimi, transport vositalarining bandlik darajasi kabi ko'rsatkichlarni tahlil qilish mumkin. Ushbu tahlillar shahar transport boshqarmalariga real ma'lumotlarga asoslangan qaror qabul qilish, yangi yo'nalishlar ochish yoki mavjudlarini optimallashtirish imkonini beradi. Misol uchun, agar biror yo'nalishda yo'lovchilar soni kam bo'lsa, u holda transport sonini kamaytirish yoki marshrutni o'zgartirish orqali iqtisodiy samaradorlikka erishish mumkin. Aksincha, yo'lovchi oqimi ko'p bo'lgan yo'nalishlarda avtobuslar sonini ko'paytirish zarurati paydo bo'ladi. Shu tariqa, tizim boshqaruvga analitik asos yaratadi.

Raqamli transformatsiya asosidagi bunday tizimlarning yana bir muhim jihati — ekologik samaradorlikdir. Optimal yo'nalishlar va to'g'ri rejalashtirilgan jadval transport vositalarining yoqilg'i sarfini kamaytiradi, bu esa havoga chiqariladigan zararli moddalarning kamayishiga olib keladi. Shu bilan birga, foydalanuvchilar jamoat transportidan ko'proq foydalanishga o'tadi, bu esa shaxsiy avtomobillar sonini kamaytirib, tirbandliklarni qisqartiradi. Natijada shahar infratuzilmasi yanada samarali ishlaydi.

Tizimning texnik imkoniyatlari yanada kengaytirilishi mumkin. Masalan, kelajakda ilovaga elektron to'lov tizimini integratsiya qilish orqali foydalanuvchi mobil telefon orqali yo'l haqini to'lay oladi. Shuningdek, sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish orqali foydalanuvchilarning harakat odatlarini o'rganish, eng ko'p foydalaniladigan yo'nalishlarni aniqlash va yangi yo'nalishlar bo'yicha tavsiyalar berish mumkin. Tizimda to'plangan katta hajmdagi ma'lumotlar (Big Data) tahlil qilinib, transport harakati samaradorligini yanada oshirish bo'yicha qarorlar ishlab chiqilishi mumkin.

Bundan tashqari, ilovaga xavfsizlik tizimlarini kiritish ham maqsadga muvofiq. Masalan, har bir transport vositasining texnik holati haqida ma'lumot kiritish, avariya holatlar bo'lganda tezkor xabar berish tizimi yoki yo'lovchilarning xavfsizligini nazorat qilish funksiyalarini qo'shish mumkin. Shuningdek, foydalanuvchilar tomonidan yo'nalishdagi muammolar yoki takliflar haqida xabar yuborish imkoniyati ham tizimni yanada interaktiv qiladi.

Mazkur konsepsiyani amaliyotga tatbiq etish bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Dastlabki bosqichda tizim bitta shahar yoki tuman doirasida sinov tariqasida joriy etiladi. Foydalanuvchi fikrlari, texnik xatoliklar va dastur ishlash samaradorligi

o'rganilib, kerakli takomillashtirishlar kiritiladi. Keyingi bosqichda tizimni respublika miqyosida kengaytirish mumkin bo'ladi. Shu tariqa, raqamli texnologiyalar asosida mahalliy jamoat transporti tizimini modernizatsiya qilish orqali aholiga qulaylik, boshqaruv organlariga esa samarali tahliliy vosita yaratish mumkin bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli transformatsiya asosida mahalliy jamoat transporti yo'nalishlarini aniqlovchi mobil ilova konsepsiyasini ishlab chiqish O'zbekistonning transport tizimini zamonaviy bosqichga olib chiqadi. Bunday tizim foydalanuvchi uchun qulay, shaffof va interaktiv bo'lib, transport infratuzilmasining samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga, ushbu yechim ekologik barqarorlikni ta'minlaydi, shahar boshqaruv tizimini avtomatlashtiradi va "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasida belgilangan maqsadlarning amalga oshishiga hissa qo'shadi.

Adabiyotlar:

1. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risidagi farmoni, 2020-yil.*
2. *Karimov, A. va boshq. (2022). Axborot texnologiyalari va raqamli transformatsiya asoslari. Toshkent: TATU nashriyoti.*
3. *G'ulomov, S. S. (2021). Smart City konsepsiyasi va uning O'zbekiston sharoitidagi tatbiqi. Toshkent: Innovatsiyalar vazirligi.*
4. *OpenStreetMap API Documentation, <https://wiki.openstreetmap.org>*
5. *Google Maps Platform: Geolocation & Routing API Documentation, <https://developers.google.com/map>*

QASHQADARYO VILOYATI IJTIMOY-IQTISODIY TIZIMLARNING BOSHQARUV SAMARADORLIGINI EKONOMETRIK BAHOLASH

Alimov Fazliddin Xalimovich

TDIU Ekonometrika kafedrası 1 kurs mustaqil izlanuvchi

Hududiy ijtimoiy-iqtisodiy tizimlarning samarali boshqaruvi mamlakat iqtisodiy siyosatining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ayniqsa, Qashqadaryo viloyati kabi sanoat, qishloq xo'jaligi va energetika tarmoqlari rivojlangan hududlarda boshqaruv qarorlarining to'g'ri qabul qilinishi barqaror rivojlanishni ta'minlovchi asosiy omillardan biridir [1].

Biroq, so'nggi yillarda viloyatda iqtisodiy o'sish sur'atlarining notekisligi, aholi bandligining hududlar kesimida farqlanishi, sanoat ishlab chiqarishidagi strukturaviy nomutanosibliklar boshqaruv samaradorligini ilmiy asosda baholash zaruratini kuchaytirmoqda [2]. Shu bois ushbu maqolada ekonometriya yondashuvlari asosida boshqaruv samaradorligini aniqlash va tahlil qilishga e'tibor qaratiladi.

Tadqiqotda *ekonometriya uslubi*, xususan, *ko'p o'zgaruvchili chiziqli regressiya modeli* qo'llanildi. Modelda *hududiy yalpi mahsulot (Y)* boshqaruv samaradorligining natijaviy ko'rsatkichi sifatida qabul qilindi. Mustaqil o'zgaruvchilar sifatida quyidagilar tanlandi:

- X_1 – sanoat ishlab chiqarish hajmi (mlrd so'mda),
- X_2 – qishloq xo'jaligi mahsulotlari hajmi,
- X_3 – aholi bandligi darajasi (%),
- X_4 – investitsiyalar hajmi (mlrd so'mda).

Model quyidagi shaklda ifodalandi:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \varepsilon$$

Tahlil uchun O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi va Qashqadaryo viloyati hokimligi ma'lumotlari (2018–2025-yillar) dan foydalanildi [3].

Qashqadaryo viloyati ijtimoiy-iqtisodiy tizimlarining boshqaruv samaradorligini baholash uchun tuzilgan ekonometriya modeli asosida 2018–2023 yillar oralig'idagi asosiy ko'rsatkichlar tahlil qilindi. Ma'lumotlar asosida viloyatning yalpi hududiy mahsulot (YHM) o'sish sur'ati, sanoat ishlab chiqarish hajmi, aholi bandligi darajasi va asosiy kapitalga yo'naltirilgan investitsiyalar hajmi o'rtasidagi bog'liqlik aniqlanib, boshqaruv samaradorligi integral shaklda ifodalandi [4].

1-jadval

Qashqadaryo viloyati ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlari (2018–2024 yy.)

Yil	GRP o'sish (%)	Sanoat o'sishi (%)	Bandlik darajasi (%)	Investitsiyalar (mlrd so'm)
2018	4.1	3.8	91.6	5 780.0
2019	4.5	4.1	92.0	6 123.0
2020	3.2	2.7	90.8	5 900.0
2021	5.8	6.2	93.4	6 820.0
2022	6.3	6.8	94.1	7 350.0
2023	6.9	7.5	95.0	7 800.0
2024	6.5	8.0	65.0	7 304.0
2025	Yalpi hududiy mahsulot: Yanvar-iyun — 105.9% (2024 yilning mos davriga nisbatan) (ya'ni +5.9% o'sish — davriy ma'lumot); sanoat (yanvar-iyun) — 107.0% (→ +7.0%); Investitsiyalar (yanvar-mart 2025) — 8 164,1 mlrd so'm (yanvar-mart 2025); investitsiyalar (yanvar-iyun, nisbiy) = 102.9% (2024 mos davriga nisbatan). Bandlik 2025 bo'yicha to'liq yillik rasmiy ko'rsatkichlar hali e'lon qilinmagan.			

2018–2024 yillar oralig'ida Qashqadaryo viloyati ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlarida umumiy barqaror o'sish kuzatiladi. 2024 yil uchun viloyatning yalpi hududiy mahsuloti 2023 yilga nisbatan 6,5% ga oshib, 80 658,3 mlrd so'mni tashkil etdi — bu rasmiy press-relizda qayd qilingan (Qashqadaryo viloyati statistika boshqarmasi, 2024) [5].

Tahlil uchun tuzilgan ko'p omilli regressiya modelining natijasi quyidagicha ifodalanadi:

$$Y = 0.73 + 0.42X_1 + 0.31X_2 + 0.27X_3$$

Bu yerda:

- Y — boshqaruv samaradorligi ko'rsatkichi (YHM o'sish sur'ati),
- X_1 — sanoat ishlab chiqarish o'sishi,
- X_2 — aholi bandligi darajasi,
- X_3 — investitsiyalar hajmi [6].

Modelning determinatsiya koeffitsienti (R^2) 0.86 ni tashkil etdi, bu modelda kiritilgan uchta o'zgaruvchi boshqaruv samaradorligidagi o'zgarishlarning 86 foizini izohlab berishini anglatadi [7]. F-statistika 15.8 bo'lib, $p < 0.01$ darajasida modelning umumiy ahamiyatliligi tasdiqlandi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, boshqaruv samaradorligiga eng kuchli ta'sir ko'rsatuvchi omil — sanoat ishlab chiqarish hajmining o'sishi ($\beta_1 = 0.42$) hisoblanadi. Bu holat viloyat iqtisodiyotida sanoat tarmoqlarining yetakchi o'rinda ekanligini va ularning rivojlanishi umumiy iqtisodiy o'sishning asosiy drayveri bo'layotganini ko'rsatadi.

Ikkinchi muhim omil — aholi bandligi darajasi ($\beta_2 = 0.31$) bo'lib, bu ko'rsatkich mehnat resurslaridan samarali foydalanish hamda aholining iqtisodiy faolligini oshirish bilan bog'liqdir. Bandlikning ortishi nafaqat ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydi, balki hududiy daromadlar bazasini kengaytiradi.

Uchinchi omil — asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi ($\beta_3 = 0.27$) boshqaruv samaradorligiga bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu natija investitsiyalarni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish iqtisodiy o'sishni jadallashtirish uchun zarur ekanini tasdiqlaydi.

Olingan ekonometriya natijalari Qashqadaryo viloyatida boshqaruv samaradorligining asosi iqtisodiy faollikni qo'llab-quvvatlovchi omillarga tayanayotganini ko'rsatadi. Viloyatda amalga oshirilayotgan investitsiya loyihalari, ishlab chiqarish quvvatlarini modernizatsiya qilish va yangi sanoat zonalarini tashkil etish boshqaruv tizimining barqarorligini oshirmoqda [8].

Biroq, ayrim tumanlarda iqtisodiy faollikning pastligi, infratuzilmaning notekis rivojlanishi hamda mehnat bozoridagi nomutanosibliklar samaradorlikning hududlar kesimida farqlanishiga olib kelmoqda [9]. Shu sababli, kelgusida iqtisodiy siyosatda resurslarni qayta taqsimlash, kichik sanoat zonalarini rivojlantirish va raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, tahlil shuni ko'rsatadiki, boshqaruv tizimlarining samaradorligi faqat iqtisodiy omillar bilan emas, balki ijtimoiy barqarorlik, ta'lim sifati, infratuzilma rivoji kabi kompleks omillar bilan ham chambarchas bog'liqdir.

O'tkazilgan ekonometriya tahlili natijalari Qashqadaryo viloyatining ijtimoiy-iqtisodiy tizimlarini boshqarish samaradorligi yuqori darajada iqtisodiy o'zgaruvchilar – sanoat ishlab chiqarish hajmi, aholi bandligi darajasi va investitsiyalar hajmiga bog'liq ekanligini ko'rsatdi. Model natijalari asosida aniqlanishicha, viloyatda iqtisodiy o'sishning asosiy drayveri sanoat tarmoqlarining rivojlanishi va investitsion faollikning ortishidir.

Hududiy boshqaruv samaradorligini oshirish uchun iqtisodiy, ijtimoiy va institutsional omillarning uzviy uyg'unligini ta'minlash muhim. Bunda boshqaruv tizimi faqat ishlab chiqarish jarayonlarini nazorat qilish bilan cheklanmasdan, ularning barqaror rivojlanishini ta'minlovchi omillarni ham qamrab olishi zarur.

Tadqiqot asosida quyidagi asosiy tavsiyalar ilgari suriladi:

1. Sanoat tarmoqlarini diversifikatsiya qilish – xomashyo bazasiga tayanib qolmaslik uchun qayta ishlash, kimyo, oziq-ovqat va farmatsevtika sohalarini rivojlantirish zarur. Bu boshqaruv samaradorligini oshirishning eng muhim yo'nalishlaridan biridir.

2. Investitsion siyosatni takomillashtirish – xorijiy sarmoyalarni jalb qilishda qulay institutsional muhit yaratish, byurokratik to‘siqlarni qisqartirish va hududiy investitsiya dasturlarini natijadorlikka yo‘naltirish lozim.

3. Aholi bandligini oshirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar – yangi ish o‘rinlari yaratish, kichik biznesni qo‘llab-quvvatlash va mehnat bozori infratuzilmasini raqamlashtirish orqali amalga oshirilishi kerak.

4. Boshqaruv tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etish – iqtisodiy jarayonlarni monitoring qilish, tahlil qilish va prognozlashda “raqamli boshqaruv platformalari”dan foydalanish samaradorlikni sezilarli darajada oshiradi.

Umuman olganda, Qashqadaryo viloyatining ijtimoiy-iqtisodiy tizimlarini boshqarish samaradorligini oshirish iqtisodiy o‘sish, ijtimoiy barqarorlik va aholi farovonligini ta‘minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Taklif etilgan chora-tadbirlarni bosqichma-bosqich amalga oshirish natijasida viloyatning raqobatbardoshligini kuchaytirish va hududiy boshqaruv sifatini yangi bosqichga olib chiqish imkoniyati yaratiladi.

Adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori. “Hududlarni kompleks rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. – Toshkent, 2023.

2. Rasulov I. “Hududiy boshqaruv tizimining iqtisodiy samaradorligini baholash metodologiyasi”. – Toshkent: Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 2022.

3. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. (2018–2025). Hududiy ijtimoiy-iqtisodiy ko‘rsatkichlar to‘plami. Toshkent.

4. Qashqadaryo viloyati hokimligi. (2024). Viloyat iqtisodiy rivojlanish hisobotlari. Qarshi.

5. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. (2024). Hududiy rivojlanish indikatorlari. Toshkent.

6. Rahimov, A. (2022). “Hududiy iqtisodiy samaradorlikni oshirishda bandlik siyosati roli.” Iqtisod va innovatsiyalar, №4.

7. Baltabaev, B. (2023). “Investitsion faoliyatni hududiy rivojlantirish omillari.” TDIU Ilmiy axboroti, №3.

8. Qashqadaryo statistika boshqarmasi. (2024). Press-relizlar va yillik tahliliy ma‘lumotlar.

9. O‘zbekiston Respublikasi Mehnat va bandlik vazirligi. (2024). Bandlik bo‘yicha tahliliy ma‘lumotlar.

ФОРМИРОВАНИЕ УСТОЙЧИВОЙ МОДЕЛИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА РЕГИОНОВ УЗБЕКИСТАНА НА ОСНОВЕ ЦИФРОВЫХ И ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ

Гафурова Зебохон Дильшод кизи
ТГЭУ Макроэкономика магистратура

В современных условиях глобальных экономических и экологических преобразований формирование устойчивой модели экономического роста становится важнейшей задачей для всех стран, в том числе и для Узбекистана. Устойчивое развитие подразумевает не только количественный рост показателей, но и качественные изменения, основанные на инновациях, цифровизации и экологическом подходе. Особенно актуально это для регионов, где необходимо обеспечить сбалансированное развитие, повышение уровня жизни населения и рациональное использование природных ресурсов.

Развитие регионов Узбекистана в контексте цифровой трансформации имеет выраженные особенности. Так, в Ташкентской области активно внедряются проекты по «умным» городам и автоматизации услуг, а в Навоийской и Бухарской областях акцент сделан на внедрение цифровых систем управления промышленными предприятиями и логистикой. В Ферганской долине цифровые платформы активно используются для развития малого бизнеса и фермерских хозяйств. Такой подход способствует более равномерному распределению инновационного потенциала по стране и сокращает региональные различия в уровне социально-экономического развития [1].

Современная экономика Узбекистана активно движется в сторону цифровой трансформации. Это выражается в создании цифровых платформ для бизнеса, внедрении электронных государственных услуг, развитии IT-инфраструктуры и новых технологий управления производством. Цифровизация способствует повышению прозрачности процессов, снижению издержек и росту производительности труда. Она также создаёт новые формы занятости, особенно для молодёжи и жителей регионов, предоставляя возможности для работы в онлайн-среде и развития предпринимательства. Одновременно с этим в стране возрастает внимание к вопросам экологии и устойчивого использования природных ресурсов. Развитие зелёных технологий, использование возобновляемых источников энергии, внедрение экологически чистых производств — всё это способствует снижению вредного воздействия на окружающую среду и укрепляет энергетическую независимость страны. В регионах всё активнее развиваются солнечные электростанции, технологии переработки отходов и проекты по рациональному водопользованию. Эти направления не только решают экологические задачи, но и стимулируют создание новых рабочих мест и развитие местного бизнеса. Особую роль в процессе формирования устойчивого роста играет человеческий капитал. Квалифицированные специалисты, владеющие современными цифровыми навыками и знаниями в области экологии, становятся ключевым ресурсом для инновационной экономики.

В этой связи важна подготовка кадров, развитие системы непрерывного образования и популяризация научных исследований в области цифровых и экологических инноваций. Молодёжь должна быть вовлечена в проектную деятельность, стартапы и научные инициативы, направленные на повышение эффективности экономики регионов.

Значимую роль в развитии цифровых и экологических инициатив в Узбекистане играет международное сотрудничество. Привлечение иностранных инвестиций и технологий из Южной Кореи, Китая и стран ЕС способствует ускорению внедрения современных решений в энергетике, транспорте и сфере услуг. При поддержке международных финансовых институтов реализуются проекты по созданию солнечных парков и модернизации инфраструктуры, направленные на повышение энергоэффективности и сокращение углеродного следа. Эти программы не только укрепляют экономический потенциал регионов, но и создают новые рабочие места, что особенно важно для обеспечения устойчивого развития [2].

Государство также играет важную роль в формировании устойчивой модели роста. Принятие стратегий цифрового развития, поддержка зелёных проектов,

создание инновационных кластеров и технопарков способствуют укреплению региональных экономик и повышению их конкурентоспособности. Важно, чтобы эти меры сочетались с развитием социальной инфраструктуры, поддержкой малого бизнеса и совершенствованием регионального управления. Таким образом, устойчивый экономический рост регионов Узбекистана возможен только при гармоничном сочетании цифровых и экологических инноваций, активной государственной поддержке и вовлечении общества. Переход к новой модели развития требует комплексного подхода, где цифровизация, зелёная экономика и образование действуют взаимосвязано, формируя основу для процветающего и конкурентоспособного будущего страны.

Таким образом, цифровая трансформация региональной экономики оказывает позитивное влияние на занятость населения и развитие предпринимательских инициатив, особенно среди женщин и молодёжи. Онлайн-платформы, электронная коммерция и дистанционные формы занятости позволяют вовлекать в экономику новые социальные группы, повышая общий уровень благосостояния. Женское предпринимательство получает дополнительную поддержку через грантовые программы и обучение цифровым навыкам. Это не только способствует экономическому росту, но и усиливает социальную стабильность, создавая более инклюзивную и инновационно-ориентированную среду [1].

На мой взгляд, цифровые и экологические инновации — это не просто современные тенденции, а фундамент будущего устойчивого развития Узбекистана. Региональная экономика должна опираться на знания, технологии и бережное отношение к природе. Только комплексное использование этих направлений обеспечит не временный рост, а долгосрочное благополучие населения и повышение международного имиджа страны. Я убеждена, что Узбекистан обладает всеми возможностями для успешного перехода к устойчивой, цифровой и экологически ответственной экономике.

Литературы:

1. Стратегия «Цифровой Узбекистан – 2030». – Ташкент: Министерство цифровых технологий, 2020.
2. Хамидов А.А. Развитие зелёной экономики в Узбекистане: проблемы и перспективы. – Журнал «Экономика и инновационные технологии», №4, 2023.

МИНТАҚАВИЙ РИВОЖЛАНИШ ИНСТИТУТЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

Туракулов Тимур Ахмаджонович

ТДИУ ҳузуридаги “Ўзбекистон иқтисодиёти
ривожлантиришнинг илмий асослари ва муаммолари”
илмий тадқиқот маркази

Глобал иқтисодиёт шароитида ҳудудий ривожланишнинг институционал асослари тобора муҳим аҳамият касб этмоқда. Минтақаларнинг барқарор ривожланиши нафақат миллий иқтисодиётнинг самарадорлигини, балки жамиятдаги ижтимоий барқарорлик, аҳоли бандлиги, инвестиция муҳити ва иқтисодий рақобатбардошлик даражасини белгилайди. Шу боис “минтақавий

ривожланиш институтлари” тушунчаси давлат сиёсатининг стратегик категорияси сифатида шаклланиб бормоқда.

Минтақавий ривожланиш институтлари — бу ҳудудий иқтисодий сиёсатни амалга оширувчи, инвестиция фаолиятини рағбатлантирувчи, тадбиркорлик ташаббусларини қўллаб-қувватловчи ҳамда инфратузилма ва инновация жараёнларини мувофиқлаштирувчи ташкилотлар тизимидир. Ушбу институтларнинг самарали фаолияти ҳудудлар ўртасидаги иқтисодий дисбалансларни камайтириш, ресурслар тақсимоотида адолат ва барқарорликни таъминлаш, шунингдек, минтақаларнинг рақобат устунликларини ривожлантиришга хизмат қилади.

Минтақавий ривожланиш институтлари — бу иқтисодий-ҳуқуқий механизмлар ҳамда ташкилотларнинг ўзаро боғлиқ тизими бўлиб, ҳудудий сиёсатни амалга ошириш ва унинг самарадорлигини таъминлашга хизмат қилади. Ушбу институтлар ҳудудлар иқтисодий салоҳиятини ривожлантириш, инвестиция ва инновация жараёнларини қўллаб-қувватлаш, шунингдек, ижтимоий-иқтисодий барқарорликни таъминлашда муҳим рол ўйнайди.

Минтақавий ривожланиш институтларига қуйидаги ташкилотлар киради:

- ҳудудий ривожланиш агентликлари;
- иқтисодий зоналарни бошқариш дирекциялари;
- минтақавий инвестиция жамғармалари;
- маҳаллий инновацион марказлар ва технопарклар;
- кластерларни қўллаб-қувватлаш марказлари.

Д. Норт таъкидлаганидек, институтлар — “инсон фаолиятидаги чекловлар тизими” бўлиб, улар иқтисодий муносабатларнинг самарадорлигини белгилайди. Шу нуқтаи назардан қаралганда, минтақавий ривожланиш институтлари иқтисодий агентлар ўртасида ўзаро ишонч, ҳуқуқий кафолат ва инновацион фаолликни таъминловчи асосий механизм сифатида намоён бўлади (North, 1990).

Замонавий иқтисодий шароитда ривожланиш институтларининг ҳудудий модели фақат давлат бошқаруви доирасида эмас, балки хусусий сектор, маҳаллий ҳамжамият ва фуқаролик жамияти институтларининг фаол иштирокини ҳам қамраб олади. Бу эса давлат ва нодавлат субъектлари ўзаро ҳамкорлик қиладиган “гибрид институционал тизим” шаклланишига замин яратмоқда.

Минтақавий ривожланишнинг институционал асослари турли иқтисодий мактаблар нуқтаи назаридан изоҳланади. Улар орасида неоинституционал, кластер ва эндоген ривожланиш назариялари алоҳида аҳамиятга эга бўлиб, ҳар бири ҳудудий ривожланиш жараёнларига хос механизмларни таъкидлайди.

Неоинституционал назария (North, Williamson)га кўра, институтлар — бу қоидалар, ҳуқуқий меъёрлар ва иқтисодий агентлар ўртасидаги келишувлар тизими бўлиб, иқтисодий жараёнларнинг самарадорлигини белгилайди. Ушбу ёндашувда минтақавий ривожланиш ҳудудий сиёсатдаги барқарор институтлар, инвестиция муҳитидаги ҳуқуқий кафолатлар ва маҳаллий ҳокимият органларининг жавобгарлиги билан бевосита боғлиқдир. Шу боис, неоинституционал ёндашув ҳудудий сиёсатдаги барқарорлик, шаффофлик ва институционал ишончни таъминлашга алоҳида эътибор қаратади.

М. Портернинг “миллий рақобатбардошлик” назариясида таъкидланишича, кластерлар ҳудудий иқтисодиётнинг асосий ҳаракатлантирувчи кучидир. Улар

географик жиҳатдан яқин бўлган тармоқлар, корхоналар, илмий марказлар ва давлат муассасаларининг ўзаро интеграцияси орқали самарали иқтисодий муҳит яратади. Бу жараёнда кластер агентликлари ва минтақавий ривожланиш кенгашлари инновацион муҳитни шакллантириш ҳамда рақобат устунлигини мустаҳкамлашда муҳим институтлар сифатида намоён бўлади.

Эндоген ривожланиш назарияси (Romer) ҳудудий ўсишнинг асосий манбаи сифатида маҳаллий ресурслар, билим, инсон капитали ва инновация салоҳиятини кўрсатади. Бу назарияга кўра, минтақавий ривожланиш институтлари билимлар айирбошини таъминлайди, илмий-инновацион салоҳиятни оширади ҳамда маҳаллий ташаббусларни рағбатлантириш орқали иқтисодий ўсишнинг ички манбаларини фаоллаштиради. Шу тариқа, улар минтақавий барқарорлик ва иқтисодий мустақилликни таъминловчи муҳим институтлар сифатида намоён бўлади.

Европа Иттифоқида минтақавий ривожланишнинг институционал тизими Cohesion Policy орқали амалга оширилади. Ушбу сиёсат доирасида ҳар бир мамлакатда “Regional Development Agency (RDA)”лар фаолият юритиб, ЕИнинг махсус фондлари орқали ҳудудий лойиҳаларни молиялаштириш билан шуғулланади. Бу агентликлар маҳаллий инфратузилма, инновация ва тадбиркорлик салоҳиятини ривожлантириш орқали ҳудудий иқтисодий мувозанатни таъминлашга хизмат қилади.

Жанубий Корея тажрибасида эса “Korea Regional Innovation System (KRIS)” муҳим институционал модель сифатида эътироф этилади. У ҳудудий илмий-техник салоҳиятни университетлар, илмий марказлар ва ишлаб чиқариш тармоқлари билан интеграция қилишга қаратилган. Мазкур тизим маҳаллий инновацияларни миллий стратегия билан боғлаб, илм ва бизнес ўртасидаги ҳамкорликни кучайтиради.

Ўзбекистон учун мазкур халқаро тажрибалардан келиб чиқиб, минтақавий инновация агентликларини ташкил этиш ва давлат-хусусий шериклик асосида уларнинг фаолиятини қўллаб-қувватлаш долзарб вазифа ҳисобланади. Бу институтлар ҳудудлар иқтисодий салоҳиятини ривожлантириш, янги технологияларни жорий этиш ва маҳаллий ташаббусларни рағбатлантиришда муҳим аҳамият касб этади.

Сўнгги йилларда Ўзбекистонда ҳудудий ривожланиш сиёсатининг институционал асосларини янгилашга қаратилган бир қатор ислохотлар амалга оширилмоқда. Хусусан, ПФ-165-сонли Фармон (2024 йил) билан ҳудудий иқтисодий сиёсатни мувофиқлаштиришнинг янги модели жорий этилди. Шунингдек, Инновацион ривожланиш агентлиги ҳамда Инвестициялар ва ташқи савдо вазирлиги ҳузуридаги ҳудудий бўлимлар фаолият юритмоқда. Бундан ташқари, “Ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш концепцияси (2022–2030)” доирасида минтақавий иқтисодий барқарорликни таъминлашга қаратилган дастурлар амалга оширилмоқда.

Ушбу ислохотлар натижасида мамлакатда институционал муҳит босқичма-босқич шаклланиб бормоқда. Бироқ, ҳали ҳам минтақавий агентликларнинг ҳуқуқий мақоми, молиялаштириш механизмлари ва самарадорлик кўрсаткичларини баҳолаш тизими етарлича такомиллашмаган. Шу боис, институционал ислохотларни чуқурлаштириш ва минтақавий ривожланиш институтларининг барқарор ишлашини таъминлаш муҳим аҳамиятга эга.

Хулоса қилиб айтганда, минтақавий ривожланиш институтларини шакллантириш — бу фақат маъмурий ёки ташкилий вазифа эмас, балки мамлакатнинг барқарор иқтисодий ўсишини таъминловчи стратегик институционал асосдир. Самарали институтлар ҳудудлар ўртасидаги иқтисодий тафовутларни камайтиради, инвестиция муҳитини яхшилади ва инновацион иқтисодиёт ривожини учун барқарор асос яратади.

Ўзбекистон учун энг муҳим устувор йўналишлар — халқаро тажрибалар асосида минтақавий агентликлар фаолиятини ҳуқуқий жиҳатдан мустақкамлаш, уларнинг молиявий мустақиллигини кенгайтириш ҳамда инсон капиталига асосланган замонавий институционал моделни яратишдан иборатдир.

Адабиётлар:

1. North, D.C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press.
2. Porter, M.E. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press.
3. Romer, P.M. (1994). *The Origins of Endogenous Growth*. *Journal of Economic Perspectives*, 8(1), 3–22.
4. OECD (2019). *Regional Development Policy in OECD Countries*. Paris: OECD Publishing.
5. European Commission (2020). *Cohesion Policy 2021–2027: Strengthening the Regions of Europe*. Brussels.
6. UNDP (2022). *Human Development Report: Regional Inequality and Institutions*. New York.

МОЛИЯВИЙ МЕХАНИЗМЛАР ВА ДАВЛАТ МОЛИЯСИ

Давранов Орзу Абдужаббарович

ТДИУ ҳузуридаги “Ўзбекистон иқтисодиётини
ривожлантиришнинг илмий асослари ва муаммолари”
илмий тадқиқот маркази мустақил тадқиқотчиси

Молиявий механизмлар ва давлат молияси жамият тараққиётининг муҳим устунларидан бири ҳисобланиб, иқтисодий барқарорликни таъминлаш, ижтимоий ҳимоя тизимини қўллаб-қувватлаш, давлат хизматларини молиялаштириш ҳамда стратегик тараққиётни амалга оширишда ҳал қилувчи ўрин тутаяди. Давлат молияси нафақат бюджет даромадлари ва харажатларини қамраб олади, балки молиявий воситалар, институционал тузилмалар ва молия сиёсатини ҳам ўз ичига оладиган кенг қамровли тизим сифатида намоён бўлади.

Шу нуқтаи назардан, молиявий механизмларнинг самарали фаолият юритиши давлат молиясининг барқарорлиги ва аҳолининг ижтимоий-иқтисодий фаровонлигини таъминлашда муҳим аҳамият касб этади. Мазкур таҳлилий йўналишда молиявий механизмлар ва давлат молиясига оид замонавий ёндашувлар, мавжуд муаммолар ҳамда уларнинг ечимлари илмий таҳлил объекти сифатида ўрганилади.

Молиявий механизм давлатнинг иқтисодий жараёнларга таъсир кўрсатишдаги асосий воситаларидан бири ҳисобланади. У молиявий тизим, молиявий сиёсат, молиявий институтлар, қонунчилик базаси ва молиявий воситалар мажмуасидан иборат бўлиб, улар жамиятда иқтисодий барқарорликни таъминлашга йўналтирилган. Илмий манбаларда таъкидланганидек, молиявий механизм қуйидаги асосий элементларни ўз ичига олади [1]:

- Молиявий воситалар: солиқлар, бюджет ажратмалари, субсидиялар;
- Молиявий институтлар — давлат хазинаси, марказий банк, молия вазирлиги;
- Қонуний база — молиявий муносабатларни тартибга солувчи норматив ҳужжатлар.

Мазкур механизм орқали давлат товар ва хизматларни ишлаб чиқариш, тақсимлаш ва истеъмол қилиш жараёнларида молиявий иштирокини амалга оширади [2].

Давлат молияси давлат иқтисодий сиёсатининг амалий пойдевори бўлиб хизмат қилади. Унинг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

1. Қайта тақсимлаш (redistribution) солиқлар ва трансфертлар орқали жамиятдаги даромад тенгсизлигини камайтириш[3].
2. Стабйллаштириш макроиқтисодий ўзгаришларга қарши чоралар кўриш (инфляцияга қарши кураш, иқтисодий ўсишни рағбатлантириш).
3. Молиявий хизмат кўрсатиш давлат ташкилотлари ва аҳолини ижтимоий хизматлар билан таъминлашда молиявий асос яратиш [4].

Жамоат хизматларини самарали молиялаштириш давлатни баҳолашдаги асосий кўрсаткич

4. ҳисобланади. Бюджет маблағларининг режалаштирилиши ва мониторинги молиявий механизмнинг марказий қисми сифатида қаралади [5]. Молиялаштириш усуллари қуйидагилардан иборат:

- бевосита бюджет молиялашуви;
- давлат-хусусий шериклик (ДХШ);
- маҳаллий ҳокимият облигациялари [6].

Давлат-хусусий шериклик жамоат инфратузилмасини ривожлантиришда муҳим восита бўлиб, бюджет маблағлари хусусий сармоя билан уйғунлашган ҳолда амалга оширилади [7,8]. Афзалликлари: давлат бюджетига тушадиган юкни камайтиради; янгиликлар ва самарадорликни оширади; инфратузилмани тезкор ривожлантиради.

Кризис ҳолатларида (масалан, пандемиялар, табиий офатлар) молиявий фавқулодда механизмлар ишга туширилади. Улар тезкор чоралар кўриш, ресурсларни қайта тақсимлаш ва хавфларни молиялаш орқали иқтисодий барқарорликни таъминлайди [9].

Давлат молиясининг самарали фаолият юритиши унинг шаффофлиги ва жавобгарлиги билан чамбарчас боғлиқ. Фуқаролар ва манфаатдор томонларнинг молиявий қарорларда иштирокини таъминлаш молия сиёсатининг барқарорлигини кучайтиради [10].

Айрим тадқиқотчилар молиявий механизмларга фалсафий-диалектик нуқтаи назардан ёндашиб, уни жамият фаровонлиги ва барқарор тараққиётни таъминлаш воситаси сифатида талқин қилади [11].

Бугунги кунда давлат молияси иқтисодий ноаниқлик, қарз юки ва бюджет дефицити хавфларини ҳисобга олган ҳолда самарали бошқарувни талаб қилади. Шу боис молиявий стратегиялар узоқ муддатли барқарорлик ва молиявий хавфсизликни таъминлашга йўналтирилиши зарур [12].

Юқоридаги таҳлиллардан келиб чиқиб, қуйидаги хулосага келинди: молиявий механизмлар ва давлат молияси нафақат техник функцияларни бажаради, балки стратегик давлат бошқарувининг асосий қисми сифатида

намоён бўлади. Уларнинг самарали ишлаши иқтисодий барқарорлик, ижтимоий адолат ва сиёсий ишончнинг мустаҳкамланишига хизмат қилади.

Худудий тенгсизлик жамиятдаги энг мураккаб ва давомли муаммолардан бири бўлиб, иқтисодий ўсиш, ижтимоий барқарорлик ҳамда худудларaro адолатга жиддий таъсир кўрсатади. Унинг асосий сабабларидан бири молиявий ресурсларнинг нотенг тақсимланишидир. Шу боис, худудий ривожланиш муаммоларини бартараф этишда молиявий ресурслар тақсимои механизmlарини илмий таҳлил қилиш муҳим аҳамиятга эга.

Адабиётлар:

1. Moldovan, I. (2009). *Financial Mechanism Components*. , 47, 120-126.
2. Rebrova, V. (2020). *Development of the Financial Mechanism for the Provision of Public Services. Humanities and Social Sciences. Bulletin of the Financial University.* <https://doi.org/10.26794/2226-7867-2020-10-4-137-139>.
3. Giurgiu, A., & Duma, F. (2010). *PUBLIC FINANCE VERSUS PRIVATE FINANCE*. .
4. Sześciło, D. (2020). *Public financial management. Public Administration in Central Europe.* <https://doi.org/10.4324/9780429286452-16>.
5. Rebrova, V. (2020). *Development of the Financial Mechanism for the Provision of Public Services. Humanities and Social Sciences. Bulletin of the Financial University.* <https://doi.org/10.26794/2226-7867-2020-10-4-137-139>.
6. Vyhovska, O. (2021). *Formation of the Financial Support Mechanism for Public Transport Enterprises. Accounting and Finance.* [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2021-2\(92\)-35-43](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2021-2(92)-35-43).
7. Шулюк, Б. (2018). *Conceptual principles for financial mechanism of public-private partnership. The Journal of Zhytomyr State Technological University. Series: Economics, Management and Administration.* [https://doi.org/10.26642/jen-2018-4\(86\)-117-122](https://doi.org/10.26642/jen-2018-4(86)-117-122).
8. Zabashtanskyi, M., & Yevtushenko, Y. (2023). *Financial mechanism for the development of public-private partnership in ukraine. Problems and prospects of economics and management.* [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2022-2\(34\)-165-173](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2022-2(34)-165-173).
9. Ting-Ting, S. (2012). *Probe into the Public Financial Emergency Mechanism. Journal of University of Electronic Science and Technology of China.*
10. Xueping, Z. (2004). *Democratic Mechanism of Public Finance*. .
11. Demianyshyn, V., & Horyn, V. (2020). *A dialectical approach to the study of the financial mechanism for ensuring public welfare. INNOVATIVE ECONOMY.* <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2020.3-4.21>.
12. Chornovol, A., Tabenska, J., Tomniuk, T., & Prostebi, L. (2020). *Public finance management system in modern conditions. Investment Management and Financial Innovations.* [https://doi.org/10.21511/imfi.17\(4\).2020.34](https://doi.org/10.21511/imfi.17(4).2020.34).

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA JARAYONIDA TIJORAT BANKLARIDA ZAMONAVIY YANGI XIZMAT TURLARINI RIVOJLANTIRISH

Raxmatov Temur Sotiboldiyevich
TDIU mustaqil izlanuvchisi

Davlatimiz rahbari ta'kidlaganidek, "Bank sohasidagi islohotlarning asosiy maqsadi – tijorat banklarini mijoz uchun ishlashga o'rgatishdan iboratdir".

Mamlakatimizda so'nggi yillarda bank tizimini rivojlantirish, ayniqsa, sohaga zamonaviy yangi texnologiyalarni keng joriy etish, raqamlashtirish jarayonlarini jadallashtirish qaratilgan keng ko'lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Respublikamiz bank tizimida 2020-yildan boshlab keng ko'lamli transformatsiya

dasturi amalga oshirila boshlandi. Bu borada banklarning kapitallari, resurs bazasi hamda daromadlarini oshirish alohida e'tibor qaratildi.

Tijorat banklarining har bir bosqichida ko'zda tutilgan ishlarni o'z vaqtida amalga oshirish aksiyadorlar ishonchni mustahkamlanishiga olib keladi. Bu esa, ularning qo'shimcha moliyalashtirish borasida muhim zamin yaratadi.

Bugungi kunda tijorat banklarining yangi zamonaviy xizmat turlari, masofaviy xizmat ko'rsatish sifati va tezkorligi dolzarb ahamiyat kasb etadi. Mamlakatimizda tijorat banklari tomonidan ko'rsatilayotgan masofaviy xizmatlar holatini yaxshilash, qulay va zamonaviy xizmatlarni joriy etish maqsadida bir qator ishlar amalga oshirilmoqda. Hozirda pensionerlar uchun kartadagi mablag'larini bankomatlardan bepul naqdlashtirish, shuningdek, to'lovlarni naqd pulsiz amalga oshirishlari uchun barcha hududlarda tegishli to'lov infratuzilmasi yaratildi. Barcha to'lovlarni masofadan onlayn tarzda to'lash imkoniyati ham bank kartalaridan foydalanishning o'ziga xos qulayligi hisoblanadi. Shuningdek, har bir bank to'lov va bank xizmatlaridan foydalanishni masofadan turib amalga oshirish, ya'ni mobil ilovalardan foydalanishni oson va qulay shaklga keltirishga jiddiy e'tibor qaratildi. Bilamizki, naqd pulga qaraganda bank kartalaridan foydalanish kundan-kunga har tomonlama samarali va qulay bo'lib qoldi.

Aytishimiz mumkinki, mamlakatimizda banklarning masofaviy yangi xizmatlarini ko'rsatish sifati va ko'lamini kengaytirishda Prezidentimizning 2018yil 9-yanvardagi "O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni amalda to'lov tizimini yanada rivojlantirish, shu jumladan, masofadan turib yangi bank xizmatlaridan foydalanish hamda yangi texnologiyalardan foydalanish asosiy vazifalardan biri etib belgilandi. Respublikamiz bank tizimida so'nggi yillarda aynan shunday zamonaviy texnologiyalarni qo'llash sohada birmuncha qulaylik va yangiliklar yaratayotgani shundan dalolat beradi.

Jumladan, mamlakatimizda mijozlarga taklif etilayotgan yangi masofaviy bank xizmatlaridan "Bank-mijoz", "Internet-banking", "SMS-banking" hamda "Mobil-banking" shakllari mijozlar tomonidan keng foydalanilmoqda. Sababi, ularning barchasi tomonlarning o'zaro manfaatli sheriklik asosida faoliyat yuritishida qo'l kelmoqda. Tijorat banklari tomonidan taklif etilayotgan yangi masofaviy bank xizmatlaridan foydalanuvchilar soni so'nggi 5 yil ichida salkam 90 barobarga oshdi. Shuningdek, internet tarmog'idan foydalanayotganlar soni ham keskin ko'paydi. Bu esa, yangi masofaviy xizmatlar ko'rsatishda tijorat banklari zimmasiga yanada katta vazifalarni yuklaydi. Shundan kelib chiqib, tijorat banklari xalqaro standartlarni qo'llagan holda texnologik platformani modernizatsiyalash natijasida plastik karta egalariga elektron tijorat SMSxabarnomalari, pul o'tkazmalari va shu kabi boshqa zamonaviy xizmat turlarini joriy etish imkoniyati yaratildi. Boshqacha aytganda, texnologik platforma mobil aloqa yoki internet mavjud bo'lgan har qanday joyda plastik kartochka bo'yicha tranzaksiyalarni amalga oshirish imkonini beradi.

Bundan tashqari, mamlakatimizda bank hisobvaraqlarini masofadan boshqarish tizimining qo'llanish doirasi birmuncha kengaydi, tadbirkorlar o'rtasida keng ommalashib, tijorat banklari tomonidan ko'rsatilayotgan yangi masofaviy bank xizmatlaridan foydalanuvchilar soni oshdi.

Yangi masofaviy bank xizmatlari ulardan keng foydalanadigan mijozlarning huquqiy maqomiga ko'ra, yuridik va jismoniy shaxslarga mo'ljallangan masofaviy bank xizmatlariga tavsiflanadi. Bugungi kunda yuridik shaxslarga "Korporativ internet-

banking", "Mobil-banking", "Internet banking" va "SMS-banking" kabi zamonaviy xizmatlar ko'rsatib kelinmoqda.

Xususan, "Korporativ internet-banking" xizmatidan foydalangan holda, mijozlar quyidagi imkoniyatlarga ega bo'ladi:

- Bank muassasasiga kelmagan holda, to'lovlarni masofadan, uydan yoki ofisdan bajarish;

- Mijozga zarur bo'lgan kunlik, oylik va yillik hisobotlarni chiqarish hamda chop etish;

- Ko'p foydalanadigan ma'lumotlar, sana, valyutalar kursi va bank amaliyot kuni va tizimi ma'lumotlarini onlayn kuzatib borish;

- To'lov topshiriqnomalarining saqlangan tayyor shablonlaridan foydalanib, to'lovlarni tezkor ravishda bajarish kabilar shular jumlasidandir.

Bundan tashqari, "Bank-mijoz", "Internet-banking", "Mobil-banking" va "SMS-banking" kabi to'lov tizimlari faoliyatlari tashkil etilgan va ular ko'magida uyali aloqa operatorlari, kommunal to'lovlar, internet provayderlar xizmatlari uchun to'lovlarni amalga oshirish, savdo-servis korxonalariga pul mablag'larini o'tkazish bevosita bank hisobidan internet-magazindan onlayn xaridlarni amalga oshirish hamda kartadan-kartaga mablag' o'tkazish imkoniyatlari yaratildi.

Aholi va xo'jalik yurituvchi subyektlarning bo'sh mablag'larini bank sektoriga jalb etish hamda bank daromadliligini oshirish va xizmat turlarini ko'paytirish maqsadida mamlakatimiz banklarida "Internet-banking", "Bank mijoz", "SMS-Banking" va "Mobil-banking", ular uchun mo'ljallangan "Click", "UzCard", "UPAY", "Payme" ilovalari yanada rivojlantirildi.

Bundan tashqari, bugungi kunda axborot tizimining sezilarli darajada o'zgarishi asosida jamiyat, iqtisodiyot, biznes, savdo va bank sohasidagi tub o'zgarishlarni ham kuzatishimiz mumkin.

1-jadval

Faoliyat yuritayotgan tijorat banklari bilan yangi tashkil etilgan raqamli banklar o'rtasidagi farqlar

Raqamli banklar:	Xususiy yoki davlat banklari:
bank filiallari tarmog'i kengaytirilmaydi	bank filial tarmoqlari har bir tuman, shahar va viloyat kesimida faoliyat yuritishi, sifat darajasi nisbatan pastligi
bank-mijoz o'rtasida onlayn aloqa tizimining 100 foiz o'rnatiladi	bank-mijoz o'rtasida onlayn aloqa o'rnatish holatining nisbatan pastligi
sifatli va foydalanuvchilar uchun qulay bo'lgan mobil ilova mavjudligi	bozor talablariga javob beruvchi omonatlar va kreditlar chiqariladi, ammo ko'p holatlarda faqat tanish-bilishchilik katta rol o'ynashi mumkin
bozor talablariga javob beruvchi omonatlar va kreditlar uchun eng qulay sharoitlar (ya'ni, mijoz talabidan kelib chiqqan holda faoliyat yuritadi)	tezkor, sifatli, qulay 24/7 rejimida mijoz savoliga javob olish uchun bankning barcha bo'limlari mutaxassisleri bilan so'zlashishiga to'g'ri keladi
tezkor, sifatli, qulay va 24/7 rejimida javob beruvchi aloqa markazlarining mavjudligi	Mijoz vaqti, telefon aloqa xizmati, yul xarajatlari va boshqalari hisobga olinmaydi

Aytaylik, raqamli bank va bank jarayonlari takomillashtirilgan tizimi qanday yo'lga qo'yilganligi haqida to'xtalsak. Prezidentning "O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni

qabul qilingach, bank tizimiga chakana bank xizmatlariga ixtisoslashgan “raqamli” banklar va bank bo‘linmalarini tashkil etish hamda innovatsion bank texnologiyalaridan foydalangan holda mijozlarga yangi xizmat ko‘rsatish sifatini yanada kengaytirish vazifasi yuklatildi va O‘zbekistonda 2020 yilda “Anorbank” va “TBC bank”lar raqamli bank sifatida ro‘yxatga olindi. O‘z o‘rnida, “raqamli bank” tushunchasi 2015-2020 yillar davomida Yevropa davlatlarida jadallik bilan rivojlangan. Raqamli banklar o‘z mijozlariga yanada qulaylik va foydali xizmatlarni taqdim etish maqsadida zamonaviy raqamli innovatsiyalardan keng foydalanadi.

Bugungi kunda raqamli bank “Anorbank” va “TBC bank”lar ham o‘z mijozlariga mobil ilovalar yoki statsionar kompyuterlar orqali to‘liq raqamli xizmatni taqdim etmoqda. Bu shuni anglatadiki, raqamli bank mijozlari 24/7 tizimida bank xizmatlaridan foydalanishi mumkin. Ya’ni, raqamli bank tizimida mijozga mobil dasturi, mobil dasturga asosan esa yuqori texnologiyali ITinfiratrutilma bilan ta’minlangan bank operatsiyalarining yuqori moslashuvchanligi taqdim etiladi.

Moliyaviy xizmatlarning raqamli transformatsiyasi bank mijozlari uchun keng imkoniyatlar yaratib, moliyaviy faollikni oshirish uchun muhim bosqich sanalish bilan birga, mijozlarning iqtisodiy imkoniyatlarini kengaytirishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, tijorat banklarining transformatsiya jarayoni va raqamli bank tizimida ishlashga o‘zgarishi bu – yangi axborot texnologiyalarini rivojlanishi va raqamli texnologiyalar nafaqat mahsulot va xizmatlar sifatini oshiradi, ortiqcha xarajatlarni kamaytiradi. Boshqacha aytadigan bo‘lsak, raqamli moliyaviy xizmatlarni rivojlantirish mamlakatimiz bank tizimi rivojlanishining muhim yo‘nalishi bo‘lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining «Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida»gi qonuni (yangi tahriri). 2019-yil 5-noyabr, O‘PQ-580-son.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni. «2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning tapaqqiyot strategiyasi to‘g‘risida» 2022-yil 28-yanvar, PF-60-son.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni. «2020-2025-yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida» 2020-yil 12-may, PF-5992-son.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni «O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining faoliyatini tubdan takomillashtirish choratadbirlari to‘g‘risida» 2018-yil 9-yanvar, PF-5296-son.
5. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy veb-sayti <https://cbu.uz/oz/statistics/> (www.cbu.uz).

MILLIY IQTISODIYOTNI INNOVATSION SHAROITIGA O‘TISH DAVRIDA O‘ZBEKISTONDA TIJORAT BANK XIZMATLARI RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Shamsiyev Nurbek Fazliddin o‘g‘li
TDIU mustaqil izlanuvchisi

Tijorat banklarining moliyaviy xizmatlar ko‘rsatish sohasini rivojlantirish darajasini yanada oshirish, aholiga yangi zamonaviy va sifatli moliyaviy xizmat turlari ko‘rsatish, iqtisodiy o‘shishni ta’minlash va aholi, birinchi navbatda, qishloq joylarida bandlik masalasini hal etishda xizmatlar ko‘rsatish sohasining rolini kuchaytirish bugungi iqtisodiyotimizning muammolaridan biri hisoblanadi. Bank tizimi samaradorligini oshirish tadbirkorlik subyektlari va aholining arzon va sifatli moliyaviy

xizmatlarga o'sib borayotgan ehtiyojlarini ta'minlash uchun iqtisodiy rivojlanishning eng muhim omili hisoblanadi.

2020-2025 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi doirasida quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish ko'zda tutilmoqda:

- ilg'or xalqaro tajriba va texnologiyalarni jalb qilish hisobiga bank xizmatlari ko'lamini kengaytirish va sifatini oshirish;

- korporativ boshqaruvning ilg'or standartlari va tajribasini joriy etish orqali banklarda boshqaruvni takomillashtirish, bank boshqaruvi organlari hisobdorligi va faoliyatining shaffofligini hamda ular tomonidan ma'lumotlarni lozim darajada oshkor etilishini ta'minlash;

- banklar faoliyatini tijoratlashtirishni oshirish, bank tizimining moliyaviy barqarorligini ta'minlash, shuningdek, pul-kredit siyosati instrumentlarining samaradorligini oshirish uchun subsidiyalangan kredit berishdan voz kechish;

- tijorat banklarining jamg'armalarni investitsiyalarga safarbar qilish hamda ularni moliyaviy va iqtisodiy nuqtai nazardan eng samarali sohalarini moliyalashtirishga yo'naltirishni ta'minlovchi moliyaviy vositachi sifatidagi rolini oshirish;

- strategik xorijiy investorlarni jalb qilish va moliya tizimining xalqaro moliya bozorlariga bosqichma-bosqich integratsiyalashuvini ta'minlash uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish maqsadida bank faoliyatini izchil liberallashtirish va uni eng yaxshi xalqaro amaliyot bilan uyg'unlashtirish;

- nobank kredit tashkilotlarini, shu jumladan ushbu segmentda raqobatni rivojlantirish, prudensial tartibga solishning tegishli normalarini rivojlantirish orqali, shuningdek, moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini engillashtirish hisobiga rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish.

Tijorat banklari tomonidan depozit va omonatlarning yangi turlarini muntazam ravishda joriy qilish, tijorat banklarida aholidan jamg'arma va muddatli depozitlarni qabul qilish va boshqarish tizimini yanada takomillashtirish kabi tadbirlarni amalga oshirish hisobiga aholi va xo'jalik sub'ektlarining tijorat banklaridagi depozitlari hajmini kamida 45-50 foizga oshirish; tijorat banklari tomonidan uzoq muddatli obligatsiyalar va depozit sertifikatlarini chiqarish va pul bozorida joylashtirish; bank infratuzilmalari, xususan, mini-banklar va maxsus kassalar tarmog'ini kengaytirish hamda ularning faoliyatini takomillashtirish orqali bank xizmatlaridan foydalanuvchilarga qulayliklar yaratish; axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng qo'llash orqali bank xizmatlarining sifatini yanada yuksaltirish va ko'lamini kengaytirish bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish, shu jumladan, respublikaning barcha tijorat banklari tomonidan yuridik va jismoniy shaxslarga internet-banking bo'yicha xizmatlar ko'rsatilishi borasidagi vazifalarning bajarilishini ta'minlash; bank plastik kartochkalaridan foydalangan holda naqd pulsiz hisob-kitoblar tizimini yanada kengaytirish; banklardan tashqarida joylashgan va xavfsizligi ta'minlangan idora va tashkilotlar, yirik supermarket binolarida bank infokiosklari tarmog'ini kengaytirish kabi tadbirlar amalga oshiriladi.

Banklarda omonatlar hajmining muttasil o'sishini ta'minlash maqsadida ommaviy axborot vositalarida aholi va xo'jalik yurituvchi subektlarining mablag'larini banklardagi depozitlarga joylashtirish bo'yicha shakllantirilgan kafolatlar tizimi, yaratilgan imtiyozlar va qulay shart-sharoitlarni keng targ'ib qilish ishlari davom ettirilishi maqsadga muvofiqdir.

Respublikamizda bank infratuzilmasining kengayib borishi banklar o'rtasidagi raqobat muhitining kuchayishi hamda bank xizmat turlari sifati va ko'lamining oshishiga xizmat qilmoqda.

Respublikamizda hozirda 37 ta bank mavjud bo'lib, ulardan 6 tasi xususiy va 5 tasi chet el kapitali ishtirokidagi banki hisoblanadi.

Yuridik va jismoniy shaxslarning bo'sh pul mablag'larini banklarga jalb qilish borasida mamlakatimiz yirik banklarining o'rni yuqori. Chunki 5 ta yirik bank tomonidan jami depozitlarning 38,2 foizdan ortiq qismini qamrab olgan. Bu erda asosiy ulush TIF Milliy banki, ATB Asaka bank, Agrobank, Xalq banki va ATB O'zsanoatqurilishbanklar hissasiga to'g'ri kelmoqda. Bu borada banklar o'rtasidagi raqobatni o'rtacha deyaish mumkin.

Bundan tashqari 5 ta bankda, ya'ni Smart bank, ATB Madad invest bank, AVO bank, Yevroosiyo banki, Eron Soderot banki va Uzum banklarda bu ko'rsatkich past darajada bo'lib, kelajakda investitsiya faoliyatini kengaytirish, yirik banklar bilan raqobatlashish imkoniyatiga ega bo'lish uchun bu banklarda depozitlarni jalb qilishni kengaytirilishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Bank aktivlari tarkibida asosiy o'rinni kreditlar (shu jumladan uzoq muddatli investitsion kreditlar), investitsiyalar (qimmatli qog'ozlar) tashkil etadi.

Markaziy bankning ma'lum qilishicha, joriy yilning may oyida tijorat banklari ipoteka kreditlari qoldig'i 432 mlrd. so'mga o'sgan. O'tgan yilning may oyida esa banklarning ipoteka portfeli 918 mlrd. so'mga o'sgan edi.

Negizini avtokreditlar tashkil etuvchi iste'mol kreditlarining o'sishi 168 mlrd. so'mni tashkil etgan. O'tgan yilning shu davrida qariyb 20 barobar ko'proq, 3,1 trln. so'mlik o'sish qayd etilgan edi.

Banklarning jami kredit qo'shilmalari oy davomida 6,7 trln. so'mga o'sgan va 490,3 trln. so'mga yetgan. Oylik o'sishning 2,5 trln. so'mi chakana, 4,2 trln. so'mi korporativ kreditlarga to'g'ri kelgan (davlat banklarining faolligi hisobiga).

Davlat banklarining kredit portfeli 4,3 trln. so'mga, xususiy banklarniki 2,4 trln. so'm o'sgan. Davlat banklaridagi kredit faolligi bilan bir vaqtda muammoli kreditlarning sezilarli kamayishi ham qayd etilgan.

Ulushda eng katta muammoli kreditlarga ega bo'lgan "Octobank" zaxiralar hisobidan NPL qoldig'ini to'liq nollashtirgan. Jami muammoli kreditlar qoldig'i 2,4 trln. so'mga, 20,9 trln. so'mgacha qisqargan NPL ulushi 4,8 foizdan 4,3 foizgacha tushgan.

Bank aktivlari tarkibida asosiy o'rinni kreditlar (shu jumladan uzoq muddatli investitsion kreditlar), investitsiyalar (qimmatli qog'ozlar) tashkil etadi.

Tijorat banklari o'z depozit mablag'larini katta qismini kredit operatsiyalariga yo'naltiradi. Chunki amaliyotda bank daromadlarining katta qismi kredit operatsiyalaridan olingan daromadlarga to'g'ri keladi.

Shu bilan birga, aholi daromadlarining barqaror o'sib borayotganligi, aholiga xizmat ko'rsatishning uslub va mexanizmlarining takomillashishi, omonatlarning ishonchli saqlanishini ta'minlash borasida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar hamda aholi omonatlari to'liq qaytarilishining davlat tomonidan kafolatlanganligi tijorat banklari resurs bazasining muntazam ravishda oshib borishini ta'minlamoqda.

O'zbekistonda bank xizmatlari bozorini rivojlantirish va banklararo raqobat sharoitida mijozlarga ko'rsatiladigan bank xizmatlarining samaradorligini oshirishda jahon banklari tajribasidan foydalanish, tashkil etilgan bank xizmatlari bozorini rivojlantirish muhim omilga aylanishi lozim. Xorij tajribasidan foydalanish

samaradorligi banklarimizning Evropa kliring to'lov tizimi doirasida hisob-kitoblarni o'tkazishning zamonaviy shartlariga moslashish darajasiga bog'liq. Mijozning tashqi iqtisodiy faoliyatiga xizmat ko'rsatishdagi risklarni boshqarish kabi bunday bank xizmatlari va mahsulotlarini rivojlanishi, elektron bank xizmatlarini yaratish uchun Internetdan foydalanish, investitsion bank xizmatlarini rivojlanishi, xususan, korporativ moliyalar sohasida, aktivlarni boshqarishda, sekyuritizatsiyasida, ssuda kapitallari bozorida bank xizmatlarining rivojlanishi uchun banklarning xalqaro kredit tarixini yaratish muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar:

1. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-5992-son qarori. – 2020-yil 12-may. – www.lex.uz*
2. *Islomova S.N. Raqobatning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini bank tizimida. – T.: Iqtisod-Moliya, 2021. – B. 68–71.*
3. *O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Raqamli bank xizmatlarining holati bo'yicha hisobot. – Toshkent, 2023. – B. 11–16. – www.cbu.uz*
4. *O'zbekiston Banklar Assotsiatsiyasi. Tijorat banklarining xizmat innovatsiyasi bo'yicha reytingi. – Toshkent, 2022. – www.uba.uz*
5. *Tojiboyev N. Banklararo raqobat muhiti va marketing strategiyasi. – T.: Fan va Texnologiya, 2021. – B. 78–83.*
6. *O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Raqobat muhiti holati bo'yicha hisobot, 2023. – www.cbu.uz*
7. *Eshonqulov A.A. Banklararo raqobat va samaradorlik. – T.: Iqtisodiyot, 2022. – B. 91–96.*
8. *Toshpo'latov D. Bank regulatsiyasining noaniqliligi. – "Moliyachi" jurnali, 2022, №3. – B. 41–43.*

TOVAR RAQOBATBARDOSHLIGINING IQTISODIY MOHIYATI VA ASOSIY MEZONLARI

Xidirov Sherzod Olimovich

TDIU Masofaviy va 2-oliy ta'lim fakulteti dekan muovini

Jahon bozoridagi mijozlar talabi tobora kuchayib borayotgan tadbirkorlik muhitida asosiy omil raqobatbardoshlikdir. Texnologik o'zgarishlar, globallashuv va internetga kirish imkoniyatining kengayishi iste'molchi istaklarini o'zgartirdi va korxonalar uchun o'z tovarlarini xalqaro bozorlarda sotish imkoniyatlari va muammolarni yuzaga chiqardi. Raqobatli bozor sharoitida korxonalar o'z tovarlarining jahon bozoridagi raqobatbardoshligini oshirish uchun samarali marketing strategiyalariga ega zarur. Tadqiqotimiz bozorda tovar raqobatbardoshligini oshirishda marketing strategiyalaridan foydalanishga qaratilgan. Shiddatli raqobat va murakkab bozor dinamikasi korxonalardan samarali marketing strategiyasiga ega bo'lishni talab qiladi.

Jahon bozori raqobat darajasining o'sib borishi tez o'zgaruvchan biznes landshafti bilan tavsiflanadi. Texnologik taraqqiyotning paydo bo'lishi, Internetga ulanishning keng tarqalishi iste'molchilarning xatti-harakatlarini sezilarli darajada o'zgartirdi va o'z tovarlarini butun dunyo miqyosida targ'ib qilmoqchi bo'lgan korxonalar uchun istiqbollar hamda to'siqlarni keltirib chiqardi[1]. Zamonaviy bozor manzarasida korxonalar o'z tovarlarining bozorda raqobatbardoshligini oshirish uchun samarali marketing strategiyalarini ishlab chiqishlari va amalga oshirishlari zarur[2].

Zamonaviy globallashtirish davrida bozorlar o'ziga xos geografik chegarasidan oshib ketdi[3]. Bozorlarda korxonalar tomonidan ishlab chiqarilgan tovarlar mahalliy va xalqaro korxonalar tomonidan kuchli raqobatga duch kelmoqda[4]. Raqobatning kuchayib borayotganligi sababli korxonalar iste'molchilarning turli madaniy va o'ziga xos talablari hamda afzalliklarini har tomonlama tushunishlari shart.

1-jadval

Tovarlar bozorida raqobat va tovar raqobatbardoshlik haqidagi tadqiqotchilar fikrlari

Muallif (yil)	Ta'rif / fikr	Urg'u berilgan jihatlar	Manba
Maykl Porter (1980, 1985)	Raqobat – bu bozorda faoliyat yurituvchi subyektlar o'rtasidagi kuchlar o'yini bo'lib, raqobatbardoshlik esa ustunlikni saqlab qolish qobiliyatidir.	Raqobat kuchi, ustunlik strategiyalari	Porter M. – <i>Competitive Strategy</i> (1980); <i>Competitive Advantage</i> (1985)
Filip Kotler (2006)	Raqobatbardosh tovar – bu mijoz ehtiyojini raqobatchilardan yaxshiroq qondirish qobiliyatiga ega tovar.	Mijoz qiymatini yaratish va saqlash	Kotler P. – <i>Marketing Management</i> (12th ed.)
Jey Barni (1991)	Raqobatbardoshlik korxonaning noyob, qiymatli va taqlid qilib bo'lmaydigan resurslarga ega bo'lishi orqali ta'minlanadi.	Resurslarga asoslangan yondashuv (RBV)	Barney J. – <i>Firm Resources and Sustained Competitive Advantage</i> (1991)
Milton Fridman (1970)	Raqobat bozorda tabiiy tanlov mexanizmidir; korxona faqat bozor qonunlariga moslashgan holda yashay oladi.	Bozor erkinligi va iqtisodiy samaradorlik	Friedman M. – <i>The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits</i> (NY Times, 1970)
B.A. Rayzberg (2001)	Raqobat – bu bozor ishtirokchilari o'rtasidagi resurslar, mijozlar va daromad uchun kurash jarayoni.	Iqtisodiy kurash, bozor subyektlari o'yini	Rayzberg B.A. – <i>Sovremennyy ekonomicheskij slovar</i> (2001)
M.M. Mazilov (2010)	Raqobatbardoshlik – bu korxonaning o'ziga xosliklarini saqlab qolgan holda bozorda uzoq muddatli ustunlikka erishish qobiliyati.	Bozorda uzoq muddatli faoliyat	Mazilov M.M. – <i>Upravleniye konkurentosposobnostyu predpriyatiy</i> (2010)
A.Yu. Yudanov (2005)	Raqobatbardoshlik – bu iqtisodiy subyektlarning bozorda eng yaxshi shartlar bilan ishlash qobiliyati.	Funksional samaradorlik, taklif sifatleri	Yudanov A.Yu. – <i>Konkurentosposobnost: ekonomika, strategiya, upravleniye</i> (2005)
Ye.P. Golubkov (2003)	Raqobat – bu mijoz uchun kurashish jarayoni; raqobatbardoshlik esa mijoz diqqatini jalb qilish qobiliyati.	Marketingda raqobat, mijoz e'tibori	Golubkov Ye.P. – <i>Osnovy marketinga</i> (2003)
Kristensen K. (1997)	Korxona raqobatbardoshligini innovatsiya orqali yangidan shakllantirishi mumkin.	Disruptiv innovatsiyalar va strategik ustunlik	Christensen C. – <i>The Innovator's Dilemma</i> (1997)
Oripov A.X. (2018)	Raqobatbardoshlik – bu korxonaning ichki imkoniyatlarini samarali boshqarish va tashqi muhitga moslashuv qobiliyatidir.	Milliy iqtisodiyot sharoitida raqobat	Oripov A.X. – <i>Strategik marketing</i> (Toshkent, 2018)

Korxona raqobatbardoshligi – bu faqat tovar narxi yoki sifati bilan emas, balki bozor talablariga javob bera olish, mijoz ehtiyojini chuqur tushunish, resurslardan samarali foydalanish va innovatsion yondashuvlarni joriy etish orqali ta'minlanadigan kompleks jarayondir. Turli tadqiqotchilar ushbu masalaga turli nuqtayi nazardan yondashgan.

Bozorda tovarning raqobatbardoshligi nafaqat tovarning o'ziga xos sifatiga, balki tashkilot tomonidan qo'llaniladigan marketing strategiyasiga ham bog'liq[5], samarali marketing rejasini amalga oshirish tashkilotlarga o'z bozor doirasini kengaytirish, brend tan olinishini oshirish, raqobatbardosh ustunlikni o'rnatish va sezilarli savdo o'sishiga erishish imkonini yaratadi.

2-jadval

Tovar raqobatbardoshligini baholashning asosiy mezonlari

Mezon	Tavsifi	Baholash usuli
Sifat darajasi	Texnik, funksional, ekologik ko'rsatkichlar	Standartlarga muvofiqlik, iste'molchi so'rovlari
Narx-sifat nisbati	Iste'molchining sub'yektiv idroki asosida baholash	Indeksli tahlil, CPI modeli
Innovatsionlik darajasi	Yangi texnologiyalar, dizayn, servis innovatsiyasi	Patentlar soni, yangi tovar ulushi
Marketing samaradorligi	Brend tan olinish darajasi, sodiqlik	Brend reytinglari, NPS ko'rsatkichi
Raqamli mavjudlik	Onlayn sotuv, mijoz tajribasi, SEO, UX	Digital scorecards, web analytics
Ijtimoiy mas'uliyat va barqarorlik	Ekologik va etik iste'molchi qadriyatlari	ESG indeksi, "yashil" sertifikatlar

Tovar raqobatbardoshligini oshirishda marketing strategiyalariga oid ushbu tadqiqotlar olib borishdan asosiy maqsad korxonalarining bozor muammolariga duch kelishini oldini olish. Samarali strategiyalarni aniqlash va yangi imkoniyatlarni yaratish orqali korxona tovarlari raqobatbardosh nafaqat ichki balki global bozorda ham muvaffaqiyatga erishishini ta'minlash mumkin.

Marketing strategiyalari tovarlarning jahon bozorida raqobatbardosh ustunligini oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ko'p bozorlar bilan samarali hamkorlik qilish uchun korxonalar o'z tovarlarini va marketing taktikasini mos ravishda o'zgartirish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. Bundan tashqari, ular raqamli texnologiyalardan foydalanishlari, innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlashlari va global iste'molchilarning talablari va afzalliklarini har tomonlama tushunishlari kerak. Korxonalar yuqori raqobatbardosh va doimiy o'zgarib turadigan global bozor sharoitida samarali marketing rejasini strategik shakllantirish orqali muvaffaqiyatga erishishlari mumkin. Zamonaviy globallashtirish davrida malakali marketing strategiyasini amalga oshirish istiqbollardan foydalanish va jahon bozorida raqobatbardosh ustunlikka erishishda muhim rol o'ynaydi.

Yuqoridagi takliflarga amal qilish va tegishli marketing strategiyalarini ishlab chiqish orqali korxonalar o'z tovarlarining jahon bozorida raqobatbardoshligini oshirishi va xalqaro miqyosda barqaror o'sishga erishishi mumkin. Raqobatbardosh va dinamik global bozorda muvaffaqiyatga erishish uchun har doim o'zgarishlarga moslashish va turli bozorlarni tushunish muhimdir.

Adabiyotlar:

1. M. Skare and D. Riberio Soriano, "How globalization is changing digital technology adoption: An international perspective," *Journal of Innovation & Knowledge*, vol. 6, no. 4, pp. 222–233, Oct. 2021, doi: 10.1016/j.jik.2021.04.001.
2. I. Farida and D. Setiawan, "Business Strategies and Competitive Advantage: The Role of Performance and Innovation," *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, vol. 8, no. 3, p. 163, Sep. 2022, doi: 10.3390/joitmc8030163.
3. F. J. Contractor, "The world economy will need even more globalization in the post-pandemic 2021 decade," *J Int Bus Stud*, vol. 53, no. 1, pp. 156–171, Feb. 2022, doi: 10.1057/s41267-020-00394-y.
4. Q. Liu, X. Qu, D. Wang, J. Abbas, and R. Mubeen, "Product Market Competition and Firm Performance: Business Survival Through Innovation and Entrepreneurial Orientation Amid COVID-19 Financial Crisis," *Front Psychol*, vol. 12, pp. 1–12, Mar. 2022, doi: 10.3389/fpsyg.2021.790923.
5. Y. K. Dwivedi et al., "Setting the future of digital and social media marketing research: Perspectives and research propositions," *Int J Inf Manage*, vol. 59, p. 102168, Aug. 2021, doi: 10.1016/j.ijinfomgt.2020.102168.

SANOAT KLASTERLARINI SHAKLLANISH VA RIVOJLANISH JARAYONI

Sobirov Azizbek Avazbekovich

TDIU "Marketing" kafedrasi dotsenti, PhD.

"Klaster" tushunchasi mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan keng qo'llanilayotgan va ommalashayotgan tushuncha bo'lsa-da, uning to'liq mazmunini ifodalovchi aniq ta'rifi va o'ziga xos bo'lgan yondashuvlari aniqlanmagan. Klaster nazariyasi asosini tushunish uchun ishlab chiqarish kuchlarini taqsimlashning mavjud nazariyasi, xususan, o'rganilayotgan obyekt doirasiga qarab yondashish maqsadga muvofiq. Ishlab chiqarishni oqilona joylashtirish asosida yuqori foyda beruvchi samarali ishlab chiqarish tizimini rivojlantirish to'g'risidagi g'oyalar dastlab "shtandort" nazariyasi asoschisi I. Tyunenning 1826-yilda chop etilgan "Alohida davlat, uning qishloq xo'jaligi va milliy iqtisodiyotga munosabati" nomli kitobida yoritilgan[1]. Ushbu nazariya Veber A. tomonidan sanoatni joylashtirishning uchta omil yoki yo'nalishi taklif etilib, sanoatni lokalizatsiya tushunchasi asosida yanada takomillashtirilgan[2].

XX asrning sanoat inqilobi davrida A.Veber tomonidan ilgari surilgan asosiy g'oyalar keyinchalik O.Englender, T.Palander, A.Lyosh, V.Kristallerlar tomonidan rivojlantiriladi[3]. Bu ishlab chiqaruvchi kuchlarning taqsimlashi haqidagi turli ilmiy nazariyalarning rivojlanishiga turtki berdi. O'sha davrning eng keng tarqalgan nazariyalaridan biri ingliz iqtisodchisi D.M.Keynsning markaziy joylar g'oyasiga amal qilgan nazariyasi edi[4]. Bu nazariyani V.Kristaller va A.Leshlar qo'llab-quvvatlab, mahsulot va xizmatlar ishlab chiqarish qayerda, qaysi joyda, kichik sanoat tuzilmalarida yoki eng yirik korxonalarda bo'lishi kerakligi sabablarini ilmiy nuqtayi nazardan asoslab bergan[5].

Ishlab chiqarish kuchlarini rivojlantirishning makroiqtisodiy yondashuvlari Fransua Perru ilmiy ishlarida asoslanadi[6]. U uch iqtisod tamoyil hisoblangan dominant, garmonik va global iqtisodiyotdir. Perru fikricha dominant iqtisodiyotda erkin ishlab chiqarish va raqobat yo'q, faqat dominant bo'lgan ishlab chiqarishlar mavjud, ular doimiy o'sishga ega, uning ta'siri jahon iqtisodiyotiga qaratiladi. Fransuz iqtisodchisi Fransua Perru taklif etgan "o'sish qutbi"ning yangi nazariyasi ostida sanoat

tarmoqlari joylashgan hududlar o'rganilgan, iqtisodiy o'sish, tadbirkorlik va innovatsion jarayonlarida "o'sish qutbi"ning samaralari kuzatilgan.

Sanoatni joylashtirishning makroiqtisodiy yondashuvlari asosida Jeyn Jeykobs shaharlarning iqtisodiyotdagi o'rni bo'yicha tadqiqot olib borgan. Uning asosiy g'oyalaridan biri shundaki, "bir-biriga yaqin joylashgan sanoatning xilma-xilligi va diversifikatsiyasi geografik ixtisoslashuvga emas, balki o'sishga olib keladi"[7] degan g'oyani ilgari suradi.

Yana bir yondashuv iqtisodiy rayonlashtirishdir. Ishlab chiqarishni samarali tashkil qilishni takomillashtirish bo'yicha asosiy yondashuv hisoblangan iqtisodiy rayonlashtirish mehnat taqsimotiga asoslanadi. Rayonlashtirish natijasida mamlakat o'ziga xos iqtisodiy obyektlar sifatida qaraladi, ya'ni tabiiy-iqtisodiy jihatdan yaxlit hududlari ishlab chiqarishning bir yoki bir nechta iqtisodiy samarali bo'lgan tarmoqlariga ixtisoslashadi[8].

Sanoatni rivojlanishining ishlab chiqarish kuchlarini taqsimlash nazariyalari uzoq vaqt davomida rivojlanishda davom etib, bu jamiyat taraqqiyoti bilan bog'liq makro va mikroiktisodiyotning sinteziga asoslangan yondashuvlarni taraqqiy ettirdi va natijada klasterlar nazariyalarining paydo bo'lishiga olib keldi. Klaster nazariyalarini kelib chiqishi va rivojlanishida yetuk olimlar hisoblangan M.Porter[9], M.Yenrayt[10], S.Rozenfeld[11] va boshqalar katta hissa qo'shdilar.

O'rganilgan nazariyalar yuqoridagi nazariy yondashuvlarning afzalliklari va kamchiliklarini tavsiflovchi 1-jadvalda aks ettirilishi mumkin. Shuningdek, klasterning ma'lum bir nazariyada qanday ifodalanishi haqida tushuntirish beradi.

1-jadvalda klaster nazariyasi bo'yicha ilgari ko'rib chiqilgan yondashuvlarning qisqacha tavsifi keltirilgan. Sanoat klasterining klassik nazariyalari mualliflarining asosiy e'tibori, nima uchun firmalar ma'lum bir hududda to'planishini tushuntirishga harakat qilishini aniqlashga qaratadi. Bu borada asosiy omillar aniqlanib, eng oddiy modellar qurilgan. Ma'lum bo'lishicha, firmaning joylashishiga ta'sir qiluvchi transport xarajatlari, talab va resurslar kabi omillarni ajratib olingan. Biroq, klaster ustunligini keltirib chiqaradigan firmalarning o'zaro ta'siri hisobga olinmagan. Shuning uchun bunday modellar faqat klaster shakllanish davrida ahamiyatli hisoblanadi.

Sanoat klasterlariga xos xususiyatlarning quyidagilardan iborat ekanligini aniqlash imkonini beradi: notekis taqsimlanish; funksional mezon; hamkorlikdagi xo'jalik yurituvchi subyektlar to'plami; umumiy axborot maydoni; ijtimoiy yo'naltirilgan ishlab chiqarish tizimi; nostandart hayotiy sikli; innovatsionlik, ishbilarmonlik obro'si.

1) *Sanoat klasterlariga xos xususiyat notekis taqsimlanishdir.* Klaster siyosati raqobatbardosh, innovatsion mahsulotlarni ishlab chiqarish bilan shug'ullanuvchi, birgalikda ishlashga rag'batlantirilgan va bir hududda mahalliyashtirilgan korxonalar guruhlari kooperatsiyasini o'z ichiga oladi. Zamonaviy klaster tushunchalarining asosiy muammolaridan biri geografik chegaralarning zaif belgilanishidir. Sanoat klasterlarining hududiy taqsimoti bir mintaqadagi ishlab chiqarish majmualaridan mamlakatga va boshqa yaqin hududlarga qarab farq qiladi.

2) *Funksional mezon.* Sanoat klasterlari turlicha mulkchilik shakllariga ega bo'lgan xo'jalik yurituvchi subyektlari integratsiyasi bo'lib, har bir ishtirokchi o'zining funksional vazifalarga ega. Klasterning barcha ishtirokchilari bir-biri bilan bog'langan, chunki ular bir xil faoliyat turi bilan shug'ullanadilar yoki iloji boricha yaqinroq o'xshash faoliyat turlari bilan shug'ullanadilar. Bu shunday korxonalarni bitta savdo bozori

tarkibiga kiritish yoki yagona ishlab chiqarish jarayoniga jalb qilish bilan belgilanadi. **1-jadval**

Sanoat klasterlari nazariyasi bo'yicha klassik yondashuvlar

Nazariy yondashuvlar	Ilmiy manbalar	Klaster bo'yicha qarashlar
Sanoatlashgan rayonlar (A.Marshall)	Alfred Marshall, Principles of Economics, 1st edition, 1890; 8th edition, 1920	Klaster sanoat hududlari negizida shakllanib, hududiy ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi
Kamroq xarajatlar yondashuvi (A.Veber)	Blaug M. Teoriya razmesheniya promyshlennyykh predpriyatiy Vebera // Ekonomicheskaya mysl v retrospektive = Economic Theory in Retrospect. — M.: Delo, 1994. — S. 578-580. — XVII, 627 s. — ISBN 5-86461-151-4.	Firmalar o'z iqtisodiy manfaatlarini ko'zlab, qulay joyni tanlaydilar va ma'lum nuqtalarda to'planishadi
Mintaqaviy iqtisodiyot, "standort" nazariyasi (A. Veber va boshqalar)	Launhardt W. Die Bestimmung des zweckmässigsten Standortes einer gewerblichen Anlage // Zeitschrift des Vereines deutscher Ingenieure. v.26 (Mar), 1882 pp. 106—115	Ishlab chiqarish kichik sanoat tuzilmalarida yoki eng yirik korxonalarda bo'lishi kerak
"O'sish qutbi" nazariyasi (Fransua Perru)	Perru F. Ekonomicheskoye prostranstvo: teoriya i prilozheniya // Prostranstvennaya ekonomika. № 2. 2007	Eng ko'p sanoat tarmoqlari joylashgan hududlarda iqtisodiy o'sish, tadbirkorlik va innovatsion jarayonlarda eng katta muvaffaqiyatlar kuzatiladi
Sanoat orqali shaharlash tirish va rayonlashtirish (Jeyn Jeykobs)	Djekobs Djejn. Smert i jizn bolshix amerikanskix gorodov = The Death and Life of Great American Cities / per. Leonid Motylev. — M.: Novoye izdatelstvo, 2011. — 460 s. — ISBN 978-5-98379-149-7.	Sanoatning xilma-xilligi va diversifikatsiyasi geografik ixtisoslashuvga emas, balki o'sishga olib keladi
Hududiy raqobatda ustunlik nazariyasi (M.Porter)	Porter M. Konkurensiya / Maykl E. Porter; per. s angl. Ye.L. Usenko, A.P. Urixanyana i dr.: pod red. K.P. Kazaryana, M.S. Ivanova i dr. — M.: Vilyams, 2006. — 496 s	Klasterlarning shakllanishi — geografik konsentratsiyasi (lokalizatsiyasi); klaster a'zolari o'rtasidagi yaqin munosabatlar; klasterdagi raqobat va hamkorlikning uyg'unligi
Klasterlarning shakllanishi va rivojlanishi (M.Enrayt)	Enright, M. J. Survey on the Characterization of Regional Clusters: Initial Results. — Working Paper, Institute of Economic Policy and Business Strategy: Competitiveness Program, University of Hong Kong, Sun Hung Kai, 2000. -21 p.	Muvaffaqiyatli yaratilgan klasterlar innovatsion imkoniyatlarning o'sishini ta'minlaydi
Klasterlarning shakllanishi va rivojlanishi (S.Rozenfeld)	Rosenfeld S.A. Industrial-strength strategies: regional business clusters and public policy. — Washington, The Aspen Institute Community Strategies Group. — 1995. — 150 p.	Klasterlash asosida mintaqaviy raqobatbardoshlik ta'minlanadi

3) *Ijtimoiy yo'naltirilganlik*. Zamonaviy iqtisodiyotda hududlarning ijtimoiy sohalarini rivojlantirish davlatning ustuvor yo'nalishi hisoblanadi. Ijtimoiy sohalarni rivojlanishiga ta'sir etuvchi sanoat klasterlari hududiy muammolarni yechishda asosiy vektor hisoblanadi. Chunki u murakkab iqtisodiy va ijtimoiy sharoitlarni yengishning muvaffaqiyatli mexanizmi ekanligini allaqachon isbotlagan. Ko'plab mamlakatlarda ijtimoiy-iqtisodiy sohaning rivojlanishi klasterlarning o'rni va ahamiyati ta'lim fan va madaniyatni yuqori ijobiy ta'siri kuzatilgan.

4) *Xo'jalik yurituvchi subyektlar majmui*. Klasterlarning shakllanishida turli kompaniyalar ishtirokining keng doirasi mavjudligini aniq ko'rsatadi. Biroq ularning mavjudligi deyarli sezilmaydi. Klaster kompaniyalarining tarkibi va funksiyalari bixillashib borsa, bunday kompaniyalar xolding kompaniyalariga aylanib ketadi.

5) *Klasterlarning nostandart hayotiy sikli*. Klasterlar ham murakkab tizim sifatida shakllanishi, rivojlanish va tugallanuvchi bosqichlarga ega. Klasterlarning o'ziga xosligidan kelib chiqib, hayotiy davrlari farq qilishi mumkin.

6) *Yuqori texnologiyali sanoat infratuzilmasi*. Yuqori texnologiyali sanoat infratuzilmasi deganda strategik muhim ishlab chiqarish elementlari va texnologik jarayonlar tizimi tushuniladi. Klasterlar doimo raqobatda ustunlikni ta'minlash uchun yuqori texnologiyali ishlab chiqarishni joriy etishga, texnik va tashkiliy shart-sharoitlarni ta'minlashga ahamiyat qaratadi.

7) *Innovatsiyalar*. Har qanday sanoat klasteri a'zo korxonalarini yuqori texnologiyali mahsulotlar ishlab chiqarishga, innovatsiyalar yaratishga, yuqori o'sish sur'atlariga intilishiga, ilg'or rivojlanish yo'nalishiga rag'batlantirishga, hududning iqtisodiy rivojlanishiga xizmat qiladi.

8) *Ishbilarmonlik imiji*. Klasterning ishbilarmonlik imiji hududiy iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashda aks etadi. Imijga oddiy iste'molchilar ham, tahlilchilar ham yaqindan ta'sir ko'rsatadi.

"Sanoat klasteri" tushunchasining ta'rifi ham xilma-xildir. Eng radikal ta'rif shundan iboratki, klasterga faqat ilmiy-tadqiqot institutlari, laboratoriyalar, texnoparklar va boshqa ilmiy-tadqiqot subyektlari kiritilishi kerak. Shu bilan birga, har bir klasterning majburiy xususiyati bo'lgan ishlab chiqarish faoliyatini o'stirish va innovatsiyalarni joriy etishning yuqori salohiyatini hisobga olgan holda, bizning fikrimizcha, ishlab chiqarish qobiliyati yuqori bo'lgan tarmoqlar bo'yicha tegishli ixtisoslikka ega bo'lgan sanoat klasterlari kiritilishi kerak. Klasterga xos bo'lgan maqom — klasterda sanoat korxonalaridan tashqari, turli ilmiy-ta'lim markazlari va innovatsion texnologik yutuqlarni amalga oshiruvchi markazlarining mavjud bo'lishidir.

Sanoat klasteri tushunchasini aniq belgilash, ularning yangi mazmuni, asosiy belgilari va turlarini, faoliyat mexanizmlarini, iqtisodiy faoliyatini baholash usullari asoslab berilishi zarur. "Klaster" tushunchasini klassik nazariyalarga xos bo'lgan geografik lokalizatsiya bilan bog'lash doimo to'g'ri emas. Bunday yondashuv klasterlash hodisasining rivojlanishini o'rganishga qaratilgan tadqiqotlarda kuzatilgan.

O'tkazilgan tadqiqotlar, taklif etilayotgan xususiyatlar avtonom faoliyat yurituvchi ishlab chiqarish tuzilmalari sifatida tushuniladigan klasterlarni kengroq ma'noda qarash maqsadga muvofiqdir. Ishlab chiqarishni yaxshilash, raqobatda ustunlikni ta'minlash va innovatsion rivojlanishga yo'naltirilgan korxonalarining o'zaro manfaatli integratsiyalashuvini klaster sifatida qarash maqsadga muvofiq. Bunday yondashuvlardan kelib chiqqanda "sanoat klasteri" tushunchasining aniq mualliflik

ta'rifini shakllantirishga yordam berdi. Yuqoridagi nazariy xulosalar asosida "sanoat klasteri-hududiy va funksional mezonlar asosida o'zaro bog'liq tizimda faoliyat yurituvchi, yuqori texnologiyali ishlab chiqarish infratuzilmasi va o'z nufuzga ega bo'lgan holda innovatsion mahsulot yoki xizmatlarni yaratish orqali hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy farovonligini oshirishga xizmat qiluvchi raqobatda ustuvorlik va qo'shilgan qimmat yaratishni nazarda tutuvchi hamjamiyatlardir" degan yondashuv taklif etiladi.

Adabiyotlar:

1. Islomov A. *Ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishning nazariy asoslari. "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar"* ilmiy elektron jurnali. № 1, yanvar-fevral, 2017-yil. http://iqtisodiyot.tsue.uz/sites/default/files/maqolalar/A_Islomov.pdf
2. Глухов В. В. *Стратегии инновационного развития промышленных кластеров [Текст] / В. В. Глухов // Инновационная экономика и промышленная политика региона (ЭКОПРОМ-2014) 2014. – С. 331–337*
3. Горшенева О. В. *Кластеры: сущность, виды, принципы организации и создания в регионах / О. В. Горшенева // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2006. – № 4.*
4. Костригин Р.В., Яшин С. Н. *Инструментарий управления стратегией развития промышленных кластеров на основе методов оценки экономического развития // Региональные проблемы преобразования экономики. № 112020–1(111). 2020. С. 5–12.*
5. Костригин, Руслан Вячеславович *Методы оценки экономического развития и инструментарий выбора стратегии промышленных кластеров: диссертация ... кандидата экономических наук : 08.00.05 Нижний Новгород 2020.* <http://dlib.rsl.ru/rs>
6. Xasanxonova N. *O'zbekistonda bilimlar iqtisodiyoti rivojlanishining shart-sharoitlari. "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar"* ilmiy elektron jurnali. № 6, noyabr-dekabr, 2020-yil. http://iqtisodiyot.tsue.uz/sites/default/files/maqolalar/13_Khasankhonova.pdf
7. Иваненко Л. В. *Интегрированные структуры как способы пространственной организации промышленного комплекса региона // Russian Journal of Management. — 2016. — Т. 4. № 3. — С. 52–60.*
8. Третьяков В. Д. *Методический инструментарий оценки и прогнозирования конкурентоспособности машиностроительного производственного комплекса: диссертация кандидата экономических наук: 08.00.05. — Екатеринбург, 2016. — 239 с.*
9. Портер М. *Конкуренция / Майкл Э. Портер; пер. с англ. Е. Л. Усенко, А.П. Уриханяна и др.: под ред. К.П. Казаряна, М.С. Иванова и др. – М.: Вильямс, 2006. – 496 с*
10. Enright, M. J. *Survey on the Characterization of Regional Clusters: Initial Results. — Working Paper, Institute of Economic Policy and Business Strategy: Competitiveness Program, University of Hong Kong, Sun Hung Kai, 2000. -21 p. — Rejim do stupa: www.paca-online.org/cop/docs/Michael_Enright_Survey_on_the_characterization_of_regional_clusters.pdf*
11. Rosenfeld S.A. *Bringing Business Clusters into the Mainstream of Economic Development // European Planning Studies. — 1997. — № 5. — R. 3-23. — Rejim dostupa: <https://www.researchgate.net/publication/237446231>*

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA HUDUDIIY INNOVATSION INFRATUZILMANI RIVOJLANTIRISH VA XIZMATLAR SIFATINI OSHIRISH MEXANIZMLARI

Mamurov Samadjon Igamnazarovich
O'zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi
v.b.dotsenti, PhD

Bugungi kunda global iqtisodiy raqobat va texnologik taraqqiyot markazida turuvchi asosiy tamoyillardan biri hududlarning raqamli transformatsiyasi orqali mahsulot va xizmatlarni yaxshilashdir. Raqamli iqtisodiyotga o'tish, raqamli infratuzilmani kengaytirish va xizmat ko'rsatish tizimlarini modernizatsiya qilish orqali mintaqaviy darajada ijtimoiy-iqtisodiy salohiyatni oshirish mumkin. Xususan, hududlarda raqamli platformalar va innovatsion texnologiyalar joriy etilishi mahsulot yaratilishi jarayonini soddalashtiradi, xizmatlar ko'lamini kengaytiradi va raqobatbardoshlikni kuchaytiradi.

O'zbekistonda raqamli transformatsiya jihatidan ko'plab salohiyat mavjud. Masalan, 2025-yilning boshida mamlakatda internet foydalanuvchilari soni 32,7 millionga yetib, bu aholining taxminan 89 %iga teng edi[1].

1-jadval

Hududlarda raqamli infratuzilma va xizmatlar rivoji (2025 yilning yanvar-fevral oylari)

№	Ko'rsatkich	Ko'rsatkich qiymati
1	Internet foydalanuvchilari soni	32,7 million
2	Mobil aloqadagi sim-kartalar ulushi	33,9 million abonent
3	O'rta mobil internet yuklab olish tezligi	37.82 Mbps
4	O'rta mahalliy (fixed) internet yuklab olish tezligi	79.06 Mbps
5	Ijtimoiy media faol foydalanuvchilar identifikatori soni	11.7 million

Bu ko'rsatkich viloyatlarda ham raqamli xizmatlar va mahsulotlarni takomillashtirish uchun zamin yaratgan. Ammo bir qator hududiy, infratuzilmaviy va institut-platforma muammolari hali to'liq hal etilmagan. Masalan, tarmoqlararo integratsiya, raqamli ko'nikmalar, moliyalashtirish mexanizmlari kabi jihatlar.

Hududiy infratuzilmani takomillashtirish, raqamli savodxonlikni oshirish, hududlararo xizmatlar raqobatbardoshligi va mahsulotlarni raqamli kanallar orqali tashkil etish bo'yicha strategik yondashuvlar talab etiladi. Xususan, chekka hududlarda internet tezligini va qamrovni kengaytirish, mahalliy bizneslarni raqamli platformalarga jalb qilish, hamda hududlarga mos raqamli xizmatlar yaratish muhim vazifalardir.

Shu nuqtai nazardan, hududlarda raqamli transformatsiyalardan foydalanish orqali mahsulotlar va xizmatlarni tashkil etish hamda ularni takomillashtirishning institutsional mexanizmlarini tahlil qilish dolzarbdir. Bu tahlil orqali hududlarning raqamli iqtisodiyotga o'tishidagi to'sqinliklarni aniqlash, institutsional imkoniyatlarni ko'rib chiqish va xizmatlar sifati, mahsulotlar raqobatbardoshligi, innovatsion infratuzilma tashkil etilishi jihatidan takliflar ishlab chiqish mumkin.

Raqamli transformatsiya faqat texnologik jarayon emas, balki butun iqtisodiy va ijtimoiy tizimning yangicha ishlash tamoyilini shakllantiruvchi mexanizmdir. Hududlar miqyosida bu jarayon innovatsion infratuzilmani modernizatsiya qilish, elektron boshqaruv tizimlarini kengaytirish, hamda xizmatlar sifatini oshirish orqali namoyon bo'lmoqda.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan e'lon qilingan UN E-Government Survey 2024 ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekiston elektron hukumat indeksida 0.689 ball ko'rsatkich bilan "yuqori darajada rivojlangan davlatlar" toifasiga kirgan. Bu natija, ayniqsa, mahalliy boshqaruv tizimlarida raqamli xizmatlarning joriy etilayotganini tasdiqlaydi. 2025-yilda esa mamlakatda 1800 dan ortiq davlat xizmatlari

raqamlashtirilgan bo'lib, shundan 70 % dan ortig'i to'liq onlayn shaklda amalga oshirilmoqda. [2]

Bu jarayon hududlarda iqtisodiy faoliyatni yengillashtirib, kichik biznes va tadbirkorlar uchun ma'muriy yukni kamaytirmoqda. Masalan, "Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali" orqali soliqqa oid, kadastr va litsenziya xizmatlarining 50 foizdan ortig'i endilikda to'liq raqamli shaklda taqdim etilmoqda.

Hududlarda innovatsion infratuzilma - bu startaplar, texnoparklar, inkubatorlar, ilmiy markazlar va raqamli xizmat platformalari tizimidan iborat murakkab ekotizimdir. 2025-yil holatiga ko'ra, O'zbekiston bo'yicha 19 ta texnopark faoliyat yuritmoqda, ularning 60 foizi Toshkent, Samarqand va Farg'ona hududlariga to'g'ri keladi.

Ushbu texnoparklarda 500 dan ortiq IT-startaplar faoliyat yuritib, 12 mingdan ziyod yoshlar bandligini ta'minlamoqda. Ayniqsa, "IT-Park Uzbekistan" tashabbuslari orqali mahalliy ishlab chiquvchilar eksport hajmini 2024-yilga nisbatan 1,5 barobar oshirgan. Hududiy IT-markazlar esa elektron tijorat, raqamli to'lov tizimlari, onlayn ta'lim va sog'liqni saqlash xizmatlari uchun texnologik asos bo'lib xizmat qilmoqda.

Bu jarayonlar natijasida, raqamli infratuzilma nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshirmoqda, balki xizmatlar sifatini ham yaxshilamoqda. Misol uchun, raqamli monitoring va "smart city" tizimlari asosida kommunal xizmatlar samaradorligi oshirilgan, energiya yo'qotishlari kamaytirilgan, shuningdek, jamoat transporti yo'nalishlari real vaqt rejimida boshqarilmoqda.

Raqamli transformatsiya hududlarda mahsulot va xizmatlar ishlab chiqarish zanjirlarini optimallashtirishga xizmat qilmoqda. "Industry 4.0" texnologiyalarining kirib kelishi, xususan, sun'iy intellekt (AI), ma'lumotlar tahlili (Big Data), bulutli hisoblash, va IoT asosida ishlab chiqarish jarayonlari avtomatlashtirilmoqda.

2025-yilda O'zbekistonda raqamli texnologiyalar asosida faoliyat yuritayotgan ishlab chiqaruvchi korxonalar ulushi umumiy sanoat korxonalarining 27 % ini tashkil etmoqda[3]. Ushbu korxonalar ishlab chiqarish tannarxini o'rtacha 15–20 % gacha kamaytirish bilan birga, xizmatlar sifatini xalqaro standartlarga moslashtirishga erishmoqda.

Mahsulotlar va xizmatlarni takomillashtirishda raqamli marketing, elektron savdo platformalari, onlayn mijozlar tahlili kabi yo'nalishlar ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Hududlardagi korxonalar "Uzum Market", "ZoodMall" va "OLX.uz" kabi platformalarda faol ishtirok etib, raqamli sotuv kanallari orqali o'z mahsulotlarini targ'ib qilmoqda.

Shunga qaramay, raqamli transformatsiya jarayonida bir qator tizimli muammolar ham mavjud:

- infratuzilmaning notekis rivojlanishi (ayniqsa, chekka hududlarda internet sifati pastligi);

- kadrlar yetishmasligi va raqamli savodxonlikning past darajasi;

- moliyaviy va huquqiy mexanizmlarning to'liq takomillashmaganligi.

2025-yilda o'tkazilgan "Digital Skills Survey" natijalariga ko'ra, aholining faqat 46 % qismi raqamli xizmatlardan to'liq foydalanish ko'nikmasiga ega. Bu esa hududiy raqamli tengsizlik muammosining dolzarbligini ko'rsatadi.

Kelajak istiqbollari esa ancha ijobiy: davlat tomonidan "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida har bir viloyatda raqamli xizmatlar markazlari, smart-tumanlar va raqamli biznes-hublar tashkil etilmoqda. Bu tashabbuslar xizmatlar sifatini

oshirish, iqtisodiy o'sishni tezlashtirish va innovatsion infratuzilmani yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

Hududlarda raqamli transformatsiyani chuqurlashtirish orqali bir nechta strategik maqsadlarga erishish mumkin:

5. Mahsulot va xizmatlar sifatini oshirish - raqamli texnologiyalar asosida ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish va xizmatlarni onlayn ko'rsatish iste'molchi ehtiyojlarini tez va aniq qondirish imkonini beradi.

6. Hududiy iqtisodiy faollikni kuchaytirish - raqamli platformalar va elektron savdo tizimlari mahalliy bizneslar uchun yangi bozor imkoniyatlarini yaratadi.

7. Innovatsion infratuzilmani mustahkamlash - IT-parklar, texnoparklar, va raqamli xizmat markazlarining faoliyati yoshlarning bandligini oshirib, iqtisodiyotning intellektual salohiyatini kuchaytiradi.

8. Raqamli tengsizlikni kamaytirish - internet tezligini oshirish, raqamli savodxonlikni rivojlantirish, va chekka hududlarga texnologiyalarni joriy etish orqali ijtimoiy adolat va inklyuzivlik ta'minlanadi.

Shunga qaramay, infratuzilmaning notekis rivojlanishi, raqamli kadrlar tanqisligi, hamda moliyaviy mexanizmlarning yetarlicha takomillashmagani hali ham dolzarb muammo bo'lib qolmoqda. Shu sababli, davlat siyosati darajasida raqamli infratuzilmani kengaytirish, innovatsion loyihalarga imtiyozli kreditlar ajratish, va hududiy bizneslarni raqamli xizmatlardan faol foydalanishga rag'batlantirish zarur.

Xulosa qilib aytganda, raqamli transformatsiya hududlarda innovatsion rivojlanishning asosi sifatida ko'rilmog'i kerak. U xizmatlar sifatini oshirish, iqtisodiy samaradorlikni kuchaytirish va O'zbekistonning raqamli iqtisodiyotga to'liq o'tishini tezlashtirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar

1. <https://datareportal.com/reports/digital-2025-uzbekistan>
2. Digital Government Agency, Uzbekistan, 2025.
3. www.stat.uz
4. World Bank Uzbekistan Digital Readiness Report, 2025.

САВДО-САНОАТ ЗОНАЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ МИНТАҚАВИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ

Исломов Жамшед Давронович

*ТДИУ ҳузуридаги Ўзбекистон иқтисодиётини
ривожлантиришнинг илмий асослари ва муаммолари
илмий тадқиқот маркази*

Сўнгги ўн йилликларда глобал иқтисодиётда савдо-саноат зоналари минтақавий иқтисодий ривожланишнинг самарали воситаси сифатида шаклланимоқда. Бундай зоналар миллий иқтисодиётнинг ҳудудий тузилишини такомиллаштириш, хорижий инвестицияларни жалб қилиш, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш ҳамда экспорт салоҳиятини оширишда ҳал қилувчи аҳамиятга эга.

Бироқ савдо-саноат зоналарининг самарадорлиги фақат молиявий ресурслар ва бошқарув механизмлари билан эмас, балки жойлашган ҳудудининг

минтақавий хусусиятлари билан ҳам бевосита боғлиқдир. Худуднинг иқтисодий салоҳияти, табиий-географик жойлашуви, меҳнат ресурслари сифат ва миқдори, инфратузилма даражаси, логистика имкониятлари ва бошқарув муҳити самарали фаолият учун асосий шарт-шароитлар ҳисобланади. Минтақавий хусусиятларни инобатга олмаган ҳолда ташкил этилган зоналар кўп ҳолларда кутилган натижани бермайди.

Шу боис, савдо-саноат зоналарини ташкил этиш назариясида жойлаштириш, кластерлаш ва ҳудудий ихтисослашув концепциялари муҳим методологик асос сифатида қаралади (2,3). Бу ёндашув худуднинг потенциали ва стратегик имкониятларини баҳолашга, ресурсларни мақсадли йўналтиришга ва инвестициянинг максимал самарадорлигини таъминлашга хизмат қилади. Бизнингча, савдо-саноат зоналарини самарали ривожлантириш учун уларнинг ҳудудий мувофиқлиги, кластерлаштирилган иқтисодий фаолият ва интеграцияланган бошқарув механизми энг муҳим талаблардан бири сифатида қаралиши лозим.

Савдо-саноат зонаси — бу мамлакат ҳудудида жойлашган, инвестиция, ишлаб чиқариш ва савдо фаолиятини амалга ошириш учун имтиёзли режимга эга бўлган махсус иқтисодий макондир. Бундай зоналарда солиқ ва божхона имтиёзлари, соддалаштирилган маъмурий тартиблар ҳамда инфратузилмавий қўллаб-қувватлаш тизими жорий қилинади (7). Дунё тажрибасида савдо-саноат зоналари турли шаклларда намоён бўлади: эркин иқтисодий зоналар, кичик саноат ҳудудлари, логистика ва технология парклари. Уларнинг асосий мақсади маҳаллий ишлаб чиқаришни кучайтириш, экспорт салоҳиятини ошириш ва ҳудудий иқтисодий фаолликни ривожлантиришдан иборат (1).

Савдо-саноат зоналарини ташкил этиш назарияси асосан минтақавий иқтисодиёт ва ишлаб чиқариш жойлаштириш моделларига таянади. Масалан, А.Вебернинг асарида ишлаб чиқаришнинг жойлашуви транспорт харажатлари, меҳнат қиймати ва агломерация самараси билан изоҳланган. Кейинчалик Т.Паландер ва Х. Хотеллинг бозор яқинлиги ва рақобат фойдалилиги омилларини таҳлил қилган. Янги иқтисодий география йўналиши ҳудудлар ўртасидаги ишлаб чиқариш ва аҳоли концентрацияси, инфратузилма, бозор ҳажми ва меҳнат мобиллигини зоналар самарадорлигига таъсир этувчи асосий омиллар сифатида кўрсатади (2). Шу билан бирга, Портернинг cluster назарияси саноат зоналарини жойлаштиришда ўзаро боғлиқ корхоналар ва таълим-инновация муассасаларининг яқинлиги рақобатбардошликни оширишини илмий асослаб берган (3).

Минтақавий ривожланиш назарияси савдо-саноат зоналари ташкил этишда “ўсиш нуқталари” концепциясини илгари суради (4,5). Яъни иқтисодий фаоллик муайян марказларда жамланади ва кейинчалик атроф ҳудудларга тарқалади. Бу нуқтаи назарга кўра, савдо-саноат зоналари ҳудудий иқтисодий ўсишнинг локомотиви сифатида қаралади ва уларнинг тўғри жойлаштирилиши маҳаллий ва миллий иқтисодиёт учун стратегик аҳамиятга эга бўлади. Шу боис, савдо-саноат зоналарини ташкил этишда ҳудудий хусусиятлар, кластерлашув ва ихтисослашув принципларини инобатга олиш зарур бўлиб, бу зоналарнинг иқтисодий самарадорлиги ва инвестиция жозибадорлигини таъминлайди.

Ҳозирги глобал тажриба шуни кўрсатадики, савдо-саноат зоналари фақат инвестиция манбаи сифатида эмас, балки маҳаллий иқтисодий фаолликни

рағбатлантирувчи, ишлаб чиқаришни модернизация қилувчи ва экспорт салоҳиятини оширувчи интеграцияланган механизм сифатида ҳам аҳамиятга эга. Бу жиҳатдан, уларни шакллантириш ва молиялаштиришда ҳудуднинг географик, иқтисодий ва бошқарув хусусиятларини инобатга олиш ҳамда кластерлашган иқтисодий фаолият ва институтлар ҳамкорлигини таъминлаш муҳим илмий ва амалий вазифа ҳисобланади.

Минтақавий хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда савдо-саноат зоналарини ташкил этиш жараёни бир қатор босқичларни ўз ичига олади. Биринчи босқич, диагностика ва ҳудудий таҳлил, унда табиий ресурслар, меҳнат салоҳияти ва инфратузилма имкониятлари баҳоланади, SWOT таҳлил орқали афзалликлар ва чекловлар аниқланади. Иккинчи босқич, стратегик режалаштириш, яъни ҳудуднинг иқтисодий ихтисослашувига мос саноат йўналишини белгилаш.

Учинчи босқич, инфратузилмани яратиш, унда йўллар, логистика марказлари, саноат иншоотлари, божхона ва маъмурий хизматлар ташкил этилади. Тўртинчи босқич, инвесторлар билан ҳамкорлик, бу хорижий ва маҳаллий сармоядорлар учун қўлланиладиган имтиёзлар тизимини ишлаб чиқишни ўз ичига олади. Бешинчи босқич, мониторинг ва баҳолаш, яъни зонанинг иқтисодий, ижтимоий ва экологик самарадорлиги доимий равишда кузатилади. Бу босқичлар Портернинг кластер назарияси ва БМТнинг SDG-9 мақсадлари ("industry, innovation and infrastructure")га мос келади.

Ўзбекистонда савдо-саноат зоналарини ташкил этишда минтақавий ёндашув муҳим аҳамият касб этади. Масалан, Навоий вилояти транспорт ва логистика имкониятлари юқори, Қашқадарёда углеводород ресурслари бой, Фарғона водийсида меҳнат салоҳияти ва ишчи кучи кўп. Шу сабабли ҳар бир ҳудудда зоналарнинг йўналиши турлича бўлиши керак. Минтақавий хусусиятларга мослаштирилган зоналарни ташкил этиш мамлакатнинг умумий саноатлашув стратегияси билан уйғунлаштирилиши лозим. Бу нафақат иқтисодий ўсишни, балки ҳудудлар ўртасидаги мувозанатли ривожланишни ҳам таъминлайди (World Bank, 2020).

Хулоса шуки, савдо-саноат зоналари иқтисодий ривожланишнинг ҳудудий локомотиви ҳисобланади. Уларнинг самарадорлиги ҳудуднинг географик жойлашуви, инфратузилмаси, кадрлар салоҳияти, қонунчилик муҳити ва ихтисослашувига боғлиқ. Шу боис, ҳар бир ҳудуд учун алоҳида «зона концепцияси» ишлаб чиқиш ва жаҳон тажрибасини ҳисобга олган ҳолда миллий моделни шакллантириш талаб этилади.

Адабиётлар:

1. Farole, T. & Akinci, G. (eds.) (2011). *Special Economic Zones: Progress, Emerging Challenges, and Future Directions*. Washington DC: The World Bank.
2. Krugman, P. (1991). *Geography and Trade*. MIT Press.
3. Porter, M. E. (1998). *Clusters and the New Economics of Competition*. *Harvard Business Review*, 76(6), 77-90.
4. Perroux, F. (1950). "Economic Space: Theory and Applications." *Quarterly Journal of Economics*, 64(1), 89-104.
5. Myrdal, G. (1957). *Economic Theory and Underdeveloped Regions*. London: University Paperbacks.
6. Florida, R. (2002). *The Rise of the Creative Class*. Basic Books.
7. World Bank (2020). *Global Economic Prospects: Industrial Clustering and Regional Competitiveness*. Washington DC.

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ МАҲСУЛОТЛАРИ ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИ ВА ХУДУДИЙ ЖОЙЛАШТИРИШ ТАМОЙИЛЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Сабуров Жуманазар Салиевич

*Тошкент гуманитар фанлар
университети тадқиқотчиси*

Дунёда аҳоли сони кўпайиши ва табиий ресурсларнинг камайиши шароитида озиқ-овқатга бўлган талабни қондириш масаласи долзарб аҳамият касб этмоқда. Бирлашган миллатлар ташкилоти (БМТ)нинг Озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалиги ташкилоти (FAO) маълумотларига кўра, сўнгги 25 йил давомида аҳоли сони 60 %га ошган бўлса, қишлоқ хўжалигига ажратилган ер майдонлари бор-йўғи 2%га ошиб, 1,5 млрд. гектарни ташкил этган, мева-сабзавотлар ва картошкага ажратилган ер майдони 45% ошган[1]. Бунинг натижасида 53 давлатларда қарийб 113 миллион аҳоли озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган эҳтиёж сезилмоқда[2]. Шунингдек, шунингдек соҳанинг ривожланиши учун институционал механизмларини такомиллаштириш зарурати юзага келмоқда.

Республикада “иқтисодиётимиз ривожини, аҳоли бандлиги ва даромадлари ўсишини таъминлайдиган энг муҳим соҳалардан бири бўлган қишлоқ хўжалигини стратегик ёндашувлар асосида тараққий эттириш зарур”[3] эканлиги устувор вазифаси сифатида белгиланган. Булар ҳудудларда табиий ресурслардан, жумладан ер ресурслардан оқилона фойдаланмаслиги, қишлоқ хўжалиги корхоналари, хусусан қайта ишлаш ва сақлаш корхоналарининг тўлиқ қувват билан ишламаслиги, қишлоқ хўжалиги маҳсулоти ишлаб чиқарувчилари ўзаро ҳамда уларга хизмат кўрсатувчи субъектлари ўртасидаги мулкӣ ва шартномавий муносабатлар такомиллашмаганлиги ҳамда мазкур соҳада инновацион фаоллик даражаси пастлиги билан изоҳланади.

Маълумки, республикада қишлоқ хўжалиги иқтисодиётнинг етакчи тармоқларидан бири ҳисобланади. Мазкур соҳада 3,6 млн. аҳоли банд (умуман иқтисодиёт бўйича банд бўлганларнинг сонидан 27 фоиз). Мамлакат ялпи ички маҳсулотидаги улуши 32 фоизни ташкил этмоқда. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариш учун фойдаланиладиган ер майдони Республика ҳудудининг 45 фоизини ташкил этади, қарийб 50 фоиз аҳоли айнан қишлоқ жойларда истиқомат қилади[4].

Юқорида таъкидлаб ўтганимиздек, қишлоқ хўжалиги тармоғининг ҳудудни ривожлантиришдаги аҳамияти юқори. Чунки бу соҳа нафақат ҳудуд аҳолисини озиқ-овқат билан таъминлайди, балки ҳудудда жойлашган қайта ишловчи ва ишлаб чиқарувчи корхоналарни хомашё билан таъминлайди.

Статистика маълумотларга кўра, 2023 йилда ялпи ички маҳсулот таркибида қишлоқ, ўрмон ва балиқ хўжалиги тармоғининг улуши 28 фоиздан кўпни ташкил этган. Агар ҳудудлар кесимида кўрайдиган бўлсак, қишлоқ хўжалиги соҳасининг етакчи тармоқ (ялпи ҳудудий маҳсулотдан 50 фоиздан ортиқ қисми) эканлиги Жиззах ва Сурхондарё вилоятида яққол кўришимиз мумкин. Мазкур ҳудудларда

ялпи ҳудудий маҳсулотидан қишлоқ хўжалиги тармоғининг салмоғи уларга мос равишда 56,8 ва 50,9 фоизни ташкил этган. Самарқанд, Хоразм, Бухоро, Андижон, Наманган, Сирдарё вилоятларда бу кўрсаткич 40 фоиздан (яъни 42,5-47,9 фоиз), Қашқадарё ва Фарғона вилоятларда 30 фоиздан (яъни 35,4-36,4 фоиз) ҳамда Тошкент вилоятида ва Қорақолпоғистон Республикасида 20 фоиздан (яъни 24,7-27,3 фоиз), Навоий вилоятида 10 фоиздан (16,7 фоиз) юқори эканлиги кузатилган. Бу бевосита ҳудудларнинг ихтисослашуви, жойлашуви, ресурсларнинг мавжудлиги, улардан фодаланиш ўзига хослиги ва бошқа омилларга бевосита боғлиқдир.

Статистика маълумотларига кўра, республикамизда қишлоқ хўжалиги соҳасида банд бўлган аҳоли сони ҳам юқори салмоқга эга. Айниқса бу Сирдарё (иқтисодиётда банд бўлган аҳоли сонидан 48 фоиз), Жиззах (41,8 фоиз) яққол кўзга ташланади. Сурхондарё (36,7 фоиз), Хоразм (35,5 фоиз) Бухоро (30,8 фоиз) вилоятларида бу кўрсаткич ўртача ҳудудларда олинган кўрсаткичидан юқори. Акс ҳолатни Қашқадарё, Самарқанд (28,1 фоиз), Фарғона (27,3 фоиз), Қорақолпоғистон Республикаси (27,2 фоиз), Андижон (26,5 фоиз), Тошкент (26,2 фоиз) вилоятларида кўришимиз мумкин, яъни бу ҳудудларда қишлоқ хўжалигида банд бўлган аҳолининг ўртача статистика кўрсаткичидан паст.

Қишлоқ хўжалиги соҳаси бевосита саноат корхоналарини зарур хом ашёни етказиб беришда муҳим аҳамият касб этади. Жумладан, аксарият қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари қайта ишлаш учун ишлаб чиқариладиган саноат корхоналарига етказиб берилади. Маълумотларга кўра, ишлаб чиқарадиган саноатига умумий саноат маҳсулоти ҳажмининг 79,9 фоизи тўғри келади.

2023 йилда мазкур саноат турига кирган озиқ-овқат, ичимликлар ва тамаки маҳсулотларини ишлаб чиқариш саноатининг ишлаб чиқарадиган саноати ҳажмидан 24,0 фоиз, тўқимачилик, кийим, тери ва унга тегишли маҳсулотларини ишлаб чиқариш ҳажми 20,6 фоиз, қоғоз ва қоғоз маҳсулотлари, мебель, ёғоч, пўкак, поҳол ва тўқиш учун материаллардан буюмлар ишлаб чиқариш ҳажми 3,0 фоизни ташкил этган.

Ишлаб чиқарадиган саноатининг таркибини ҳудудлар кесимида кўрадиган бўлсак, барча вилоятларда озиқ-овқат, ичимликлар ва тамаки маҳсулотларини ишлаб чиқариш саноати ва тўқимачилик, кийим, тери ва унга тегишли маҳсулотларини ишлаб чиқариш юқори салмоғига эканлигини кўришимиз мумкин. Жумладан, Қорақолпоғистон Республикасида мазкур саноат турига 52,0 фоиз Сирдарё вилоятида – 56,0 фоиз, Наманган вилоятида – 76,4 фоиз, Жиззах вилоятида – 71,0 фоиз, Сурхондарё вилоятида – 70,0 фоиз улуши тўғри келади.

Шуни таъкидлаш керакки, республикамизда қишлоқ хўжалигида хусусий мулкка асосланган тадбиркорлик субъектларининг ривожланишига кенг йўл очиб берилган. Хусусан, айтилган дамда мазкур соҳада 99,0 фоиз тадбиркорлик субъектлари фаолият кўрсатмоқда.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикасига умумий экспорт даромадидан қарийб 20-25 фоизи қишлоқ хўжалиги маҳсулоти, асосан пахта, мева-сабзавот маҳсулотлари улушига тўғри келмоқда. Айтилган дамда 180 дан зиёд турдаги қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари 80тадан ортиқ давлатларга экспорт қилинмоқда.

Ана шуларни инобатга олиб, мамлакатимизда қишлоқ хўжалиги ҳудудни ҳам иқтисодий, ҳам ижтимоий жиҳатдан ривожланишининг таянч тармоқларидан бири саналади. Аграр соҳанинг ривожлантириш механизмлари,

шу жумладан институционал механизмлари самарали ишлаши ҳудуднинг юксалиш даражасини белгилаб беради.

Аграр секторини ҳудудий табиий-иқлим ва бозор шароитларига мувофиқ ҳолда оптималлаштиришга эришиш, биринчи навбатда, агросаноат ҳудудий тузилмасини такомиллаштириш керак. Шу билан бирга, ҳудудий-ихтисослаштирилган оптималлик омили самарали ҳудудий тармоқ рационаллигини таъминлашга ва ҳудудда ишлаб чиқарилаётган ва қайта ишланадиган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини сотишни оширишга ёрдам бериши керак.

Шу билан бир вақтда, шуни таъкидлаб ўтишимиз керакки, ҳудудда аграр секторни оптимал жойлаштиришда ўрганилаётган ҳудудда мавжуд қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариш қонуниятлари ҳам ҳисобга олиниши керак.

Ҳудудий агросаноат ишлаб чиқариш муайян ҳудудда, атроф-муҳит шароитлари, иқтисодий қонунлар ва қонуниятлар-нинг хусусиятларини, шунингдек илгари мавжуд бўлган агро-саноат турлари ва шакллари ҳисобга олмаган ҳолда жойлаштирилади. Буларнинг барчаси агросаноат маҳсулотларини оптимал-ҳудудий жойлаштириш тамойилларини шакллантиради. Бундай тамойиллар қуйидагилардир:

1. Табиий ва иқлим шароитларга қараб жойлаштириш тамойили: тупроқ таркиби, иқлим, ерларнинг тузилиши ва экинлар таркиби.

2. Табиатни оқилона бошқариш тамойили: ер ва сув ресурслари, экология.

3. Инфратузилма ва логистикани жойлаштириш тамойили: ҳудудий қишлоқ хўжалиги хом ашёсини қайта ишлашнинг тўлиқ ишлаб чиқариш айланиши учун шарт-шароитлар яратиш. Транспорт инфратузилмасини ҳисобга олиш.

4. Демографик жойлаштириш тамойили: ҳудудий меҳнат ресурсларидан фойдаланиш даражаси.

Юқоридаги жойлаштириш тамойиллари, иқтисодий қонунлар ва қонуниятлар фақат биологик ва бошқа табиий фанлар қонунларининг ўрганилаётган ҳудудларда ҳаракат қилаётганлигини ҳисобга олган ҳолда ишлайди.

Агросаноат ҳудудий мажмуасининг оптимал-ҳудудий жойлашуви ва унинг ихтисослашуви самарадорлигининг асосий кўрсаткичи тайёр маҳсулотнинг минимал қиймати (яъни, ушбу ҳудудда ишлаб чиқарилган ва қайта ишланган қишлоқ хўжалиги хом ашёси) ҳисобланади. Бу кўрсаткич агросаноат ҳудудий мажмуасининг оптимал-ҳудудий жойлашуви ва унинг ихтисослашуви самарадорлигининг кўрсаткичидир.

Ҳудуднинг агросаноат комплексининг ихтисослашуви - қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг айрим тармоқлари (йўналишлари), муайян иқлим ва бозор шароитларида фаолият юритадиган қайта ишлаш тармоқларини энг самарали ривожлантиришдир.

Ҳудудий агроихтисослашув - доимий ривожланаётган жараёндир. Унинг ривожланиш суръати, биринчи навбатда, агросаноат ишлаб чиқаришга инновацион ишланмаларни жорий этиш, ишлаб чиқариш кучлари ва ишлаб чиқариш муносабатларини ривожлантиришга боғлиқ.

Адабиётлар:

1. <http://faostat3.fao.org>
2. http://www.cnshb.ru/news/fao/fao_gdg.pdf

3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 2020 йил 25 январ – <http://uza.uz/oz/politics/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-oliy-25-01-2020>

4. <https://regulation.gov.uz/uz/document/7865>

ANALYSIS OF ADVANCED FOREIGN EXPERIENCE IN ATTRACTING INVESTMENTS THROUGH THE STOCK MARKET IN THE PROCESS OF INNOVATIVE ACTIVITIES

Mamataliev Bobur Saidnazar ugli

PhD student at Tashkent State University of Economics

In the contemporary global economy, innovation has become the primary driver of sustainable growth and competitiveness [7]. The capacity of nations to attract and effectively allocate investments toward innovative sectors largely determines their technological advancement and integration into the global value chain [4]. Within this context, the stock market plays a fundamental role as both a mechanism of investment attraction and an instrument for financing innovation [1], [8]. By transforming savings into productive capital, stock markets provide a dynamic platform for mobilizing resources, supporting entrepreneurship, and fostering the commercialization of new technologies.

The increasing complexity of global financial systems and the rapid evolution of digital and green technologies have reshaped the structure and functions of stock exchanges worldwide. Countries such as the United States, the United Kingdom, Japan, and Kazakhstan have developed diverse strategies to attract investment through their stock markets, each reflecting distinct institutional models and levels of market maturity [2]. The experiences of these countries demonstrate that a well-functioning stock market not only stimulates investment inflows but also enhances financial stability, improves corporate governance, and supports innovation ecosystems [3], [5].

This paper aims to analyze advanced foreign experience in attracting investments through the stock market, focusing on how different national approaches contribute to innovative activity and economic resilience. By comparing the regulatory, technological, and institutional practices of selected economies, the study seeks to identify key success factors that can inform the development of efficient and innovation-oriented stock market systems in other countries.

The United States represents the world's most advanced model of investment attraction through the stock market [1]. Its success is rooted in a combination of deep market liquidity, transparent regulations, and technological innovation. The U.S. capital market-anchored by exchanges such as the NYSE and NASDAQ - plays a crucial role in financing innovative firms, especially in technology, biotechnology, and renewable energy sectors. Venture capital integration, initial public offerings (IPOs), and special purpose acquisition companies (SPACs) have become key channels linking innovative enterprises with investors. Moreover, robust legal frameworks, such as the Sarbanes - Oxley Act, ensure investor protection and corporate accountability. Digitalization and the rise of fintech platforms have further expanded investor participation, reinforcing the United States as a global leader in both innovation financing and financial stability.

The United Kingdom's stock market, led by the London Stock Exchange (LSE), has long served as a global financial hub connecting domestic and international investors.

The UK emphasizes regulatory flexibility and institutional transparency, creating a favorable environment for innovation-oriented companies. The Alternative Investment Market (AIM), launched in 1995, has been particularly successful in facilitating access to capital for small and medium-sized enterprises (SMEs) engaged in innovative activities [4]. The UK government also supports investment attraction through tax incentives such as the Enterprise Investment Scheme (EIS), which encourages private investment in high-risk, high-potential startups. Recent policies promoting green finance and sustainable investment align the UK's stock market with the latest global trends toward environmentally responsible innovation.

Japan's approach to investment attraction through the stock market is characterized by a strong government - industry partnership and a focus on long-term innovation. The Tokyo Stock Exchange (TSE) operates within a framework that promotes both corporate stability and technological advancement. Japanese policies encourage firms to prioritize R&D investment and maintain stable shareholder relations, reflecting the country's preference for long-term growth over speculative activity. Recent reforms in corporate governance, including the introduction of the Stewardship and Corporate Governance Codes, have enhanced market transparency and investor confidence. Additionally, Japan's emphasis on digital transformation and "Society 5.0" initiatives has stimulated the development of technology-driven investment channels that connect innovation with capital markets [7].

As a rapidly developing emerging market, Kazakhstan has made significant progress in forming an effective stock market system that supports innovation and diversification of the national economy. The Astana International Financial Centre (AIFC) has become a key institution in attracting both domestic and foreign investors. By adopting English common law principles and modern financial technologies, the AIFC enhances transparency and global integration. The AIX (Astana International Exchange) provides a platform for public offerings and venture financing, supporting innovative sectors such as renewable energy, fintech, and manufacturing. Kazakhstan's strategic initiatives, including digitalization of financial services and integration with global capital markets, demonstrate its commitment to using the stock market as a catalyst for economic modernization and investment attraction.

The comparative analysis of advanced foreign experience demonstrates that efficient stock markets play a decisive role in attracting investments and financing innovative activities. The cases of the United States, United Kingdom, Japan, and Kazakhstan show that despite differing institutional frameworks and economic maturity levels, several common principles ensure successful investment attraction. These include transparent regulation, strong investor protection, technological modernization, and integration between financial markets and innovation systems.

The United States and United Kingdom illustrate how liberalized capital markets and diversified financial instruments can stimulate entrepreneurship and technological advancement. Japan's model highlights the benefits of a coordinated approach between government and industry, ensuring long-term innovation stability. Kazakhstan, while still developing its financial infrastructure, demonstrates the importance of institutional reforms and international cooperation in creating a favorable investment climate.

To strengthen investment attraction through the stock market and foster innovation-led growth, several strategic measures should be implemented. First, promoting regulatory transparency and ensuring strong investor protection are

essential for building trust and aligning national market practices with international financial standards. Equally important is the encouragement of digital transformation within financial systems through the adoption of fintech solutions and electronic trading platforms, which can expand access to investment opportunities and increase market efficiency. Developing innovation-oriented financial instruments - such as green bonds, venture capital funds, and technology-focused IPOs - will enable the channeling of capital into high-tech and sustainable sectors of the economy. Furthermore, enhancing cooperation between the state, the private sector, and research institutions will ensure that financial resources are directed toward national innovation priorities and long-term technological development. Finally, increasing investor awareness and financial literacy, particularly among small and medium-sized enterprises, will strengthen participation in capital markets and contribute to the creation of a more inclusive and dynamic investment environment.

Attracting investments through the stock market is a key mechanism for financing innovation and ensuring sustainable economic growth. The integration of best foreign practices with domestic economic priorities will enable countries to strengthen financial stability, stimulate technological development, and align with the latest global trends in investment and innovation.

Literature:

1. Bekaert, G., & Harvey, C. R. (2017). Emerging equity markets in a globalizing world. *Journal of Financial Economics*, 123(1), 45-70. <https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2016.09.005>
2. Bodie, Z., Kane, A., & Marcus, A. J. (2021). *Investments (12th ed.)*. McGraw-Hill Education.
3. Fama, E. F., & French, K. R. (2004). The Capital Asset Pricing Model: Theory and evidence. *Journal of Economic Perspectives*, 18(3), 25-46. <https://doi.org/10.1257/0895330042162430>
4. Freeman, C., & Soete, L. (2009). Developing science, technology and innovation indicators: What we can learn from the past. *Research Policy*, 38(4), 583-589.
5. Minsky, H. P. (1992). The financial instability hypothesis. *The Jerome Levy Economics Institute Working Paper No. 74*.
6. OECD. (2023). *Financing innovative entrepreneurship: Policy guidance for governments*. Organisation for Economic Co-operation and Development Publishing.
7. Stiglitz, J. E., & Greenwald, B. C. (2014). *Creating a learning society: A new approach to growth, development, and social progress*. Columbia University Press.
8. World Bank. (2022). *Global financial development report 2022: Financial markets and innovation*. Washington, DC: World Bank Publications.
9. Yoshino, N., & Taghizadeh-Hesary, F. (2018). Optimal credit guarantee ratio for small and medium-sized enterprises' financing: Evidence from Asia. *Economic Analysis and Policy*, 62, 342-356. <https://doi.org/10.1016/j.eap.2018.09.011>
10. Zeng, D. Z. (2019). How stock markets support innovation-driven economies. *World Bank Policy Research Working Paper No. 9022*.

TURIZM SOHASI IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING O'ZIGA XOS TENDENSIYALARI

Dustmurodov Orifjon Ismatilloevich
TDIU, Murojaatlar, ijro intizomi monitoring va
nazorati bo'limi bosh mutaxassisi, PhD
orcid.org/0000-0002-9963-3777

Jahondagi yuz berayotgan iqtisodiy va siyosiy o'zgarishlarga mos ravishda iqtisodiyot tarmoqlarini modernizatsiya qilish, innovatsion rivojlantirishga qaratilgan islohotlar natijasida turizm sohasining kengayib borishi tadqiqotlarning muhim yo'nalishiga aylangan. Turizm sayohatlarini muammosiz va ko'ngildagidek amalga oshirish uchun ekskursiya, joylashtirish, ovqatlantirish, transport tarmoqlarini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalarni keng joriy qilish, mamlakatning turizm resurslariga boy bo'lgan hududlarida infratuzilmani tashkil qilish orqali uning samaradorligini oshirish bo'yicha tadqiqotlarga alohida ahamiyat qaratilmoqda. Shundan kelib chiqqan holda, jahonda turizm sohasida yuzaga kelayotgan dolzarb masalalarni qisqa muddatlarda bartaraf qilish borasidagi chora-tadbirlar dasturlari ishlab chiqilib, ularning ijrosini ta'minlash bo'yicha sa'y-harakatlar tobora kuchaytirilmoqda.

Bugungi kunda O'zbekistonning hududiy turizm bozorida bir qator muammolar mavjud. Eng asosiylaridan biri O'zbekistonda rekreatsiya obyektlari yetarli darajada bo'lsa-da, aholi sonining ortib borishi va xorijiy davlatlar fuqarolarining dam olish va davolanish maqsadida kelishlari ham hisobga olinganda, mavjud obyektlar barcha talabini qondira olmasligi aniqlandi. Jumladan, Surxondaryo, Navoiy, Andijon, Buxoro viloyatlarida hali juda ham ko'plab sanatoriy, dam olish tashkilotlari, pansionat, bolalar shifoxonalarini bunyod etish uchun imkoniyatlar mavjudligi aniqlandi. Bu mintaqalarda tegishli rekreatsiya infratuzilmalari tashkil etilsa, mamlakatimiz aholisining sog'lig'ini tiklashga katta hissa qo'shilgan bo'ladi va xorijiy turistlar oqimining oshishiga imkoniyat yaratiladi. Hududiy turizm xizmatlarini rivojlantirishda turizm xizmatlari bozorini segmentlash, iste'molchilarini aniqlash, iste'molchilarning to'lov qobiliyatlarini o'rganish, ularning soni va hajmini oshirish bo'yicha zarur chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim. Mamlakatimizga tashrif buyurgan turistlarni tahlil qilganimizda, O'zbekiston Respublikasiga kiruvchi turistlarning asosiy qismini (87,1 %) qo'shni mamlakatlar – Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Afg'oniston va Turkmaniston davlatlaridan tashrif buyurgan turistlar tashkil qilmoqda. Qolgan MDH davlatlaridan kiruvchi turistlar 7,6 %, boshqa mamlakatlardan kiruvchi xorijiy turistlar esa 5,3 %ni tashkil qilmoqda (1-jadval).

Hududiy turizm xizmatlarini rivojlantirishda ise'molchilar guruhlarini aniqlash, boshqa hududlardan yangi ise'molchilar shakllantirish tendensiyasi ilgari surilmoqda. Olib borilgan tahlillarda turistlarning asosiy qismini (87,1 %) qo'shni mamlakatlardan kiruvchi turistlar tashkil qilmoqda. Iste'molchilarning yangi guruhlarini tashkil etishda mamlakatimiz bilan ijtimoiy-iqtisodiy hamkorlik aloqalari yaxshi yo'lga qo'yilgan, aholi soni ko'p va aholisining yashash sharoiti turizmni amalga oshirish qobiliyatiga ega bo'lgan mamlakatlardan shakllantirish lozim. Bizningcha, bu tendensiyada Xitoy Xalq Respublikasi, Rossiya Federatsiyasi va Indoneziya davlatlaridan mamlakatimizga tashrif buyuruvchi turistlarni shakllantirish lozim. Biroq 1-jadval ma'lumotlarida 2023-yilda mamlakatimizga tashrif buyurgan jami turisitlardan, Xitoy Xalq Respublikasi, Rossiya Federatsiyasi va Indoneziya davlatlaridan kiruvchi turistlarning ulushi bor-yo'g'i 11,5 %ni tashkil qilgan. Mazkur mamlakatlardan kiruvchi turistlarning asosiy ulushini (10,7 %) Rossiya Federatsiyasi turistlari tashkil etgan.

O'zbekiston Respublikasining Xitoy Xalq Respublikasi, Rossiya Federatsiyasi va Indoneziya davlatlari bilan bir necha yillardan buyon ijtimoiy-iqtisodiy va diplomatik

munosabatlari yaxshi yo'lga qo'yilgan. Shuningdek, Rossiya Federatsiyasi aholisining dam olish va turizm xizmatlarini amalga oshirishga bo'lgan ishtiyoqi yuqori bo'lganligi, mamlakatimiz bilan Rossiya Federatsiyasining til bilish borasidagi imkoniyatlari, Rossiya Federatsiyasi aholisi mamlakatimizdagi turizm resurslariga, xususan, tarixiy-madaniy, gastronomik xizmatlarni ko'proq xohlashlari kabi omillar mazkur mamlakatdan O'zbekiston Respublikasiga kiruvchi turistlarni shakllantirish imkonini beradi.

Xitoy Xalq Respublikasi dunyoda aholi soni bo'yicha birinchi o'rinda turadigan, dunyodagi yirik iqtisodiy salohiyatga ega mamlakat hisoblanadi. Shuningdek, Xitoy Xalq Respublikasi 2023-yilda YaIM o'sish sur'ati bo'yicha Top-10 talikda ikkinchi o'rinni egalladi. Mazkur mamlakat bilan mamlakatimizning ijtimoiy-iqtisodiy va diplomatik munosabatlari yildan yilga mustahkamlashib bormoqda.

1-jadval

O'zbekiston Respublikasiga 2018-2023-yillarda tashrif buyurgan xorijiy turistlar, mintaqalar kesimida

№	Turistlar tashrif buyurgan mamlakatlar	2018-yil	2019-yil	2020-yil	2021-yil	2022-yil	2023-yil
1.	Jami tashrif buyurganlar	5 346 219	6 748 512	1 504 126	1 881 334	5 232 780	6 626 301
2.	Shu jumladan, qo'shni mamlakatlardan:	4 658 412	5 827 060	1 350 372	1 540 867	4 364 826	5 349 473
3.	Qozog'iston	2 293 077	2 261 094	424 145	565 334	1 551 138	1 333 333
4.	Qirg'iziston	1 055 688	1 454 907	508 019	652 166	1 356 857	1 757 081
5.	Tojikiston	1 095 505	1 473 684	337 505	288 211	1 447 826	2 155 151
6.	Turkmaniston	169 922	574 795	60 631	1 156	5 968	100 299
7.	Afg'oniston	44 220	62 580	20 072	34 000	3 037	3 609
8.	Qolgan MDH davlatlaridan:	406 200	495 630	89 980	208 200	606 352	763 169
9.	Rossiya Federatsiyasi	371 529	455 470	81 592	190 493	567 725	714 282
10.	Xitoy Xalq Respublikasi	32 444	54 293	7 192	3 614	5 387	42 470
11.	Boshqa davlatlardan	281 607	425 822	63 774	132 267	261 602	513 659
12.	Indoneziya Respublikasidan	1 589	2 702	814	392	559	4 595

Manba: countrymeters.info/ru/World ma'lumotlari

Xalqaro aholi soni o'sishini tahlil qilish instituti ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yilda Xitoy Xalq Respublikasi aholisi 1 470 780 mln.dan oshgan(<https://stat.uz/uz/>) Agar mazkur mamlakat aholisining 0,5 %i mamlakatimizga turist sifatida tashrif buyurishi tashkil etilsa, birgina Xitoy Xalq Respublikasining o'zidan 7 mln.dan ortiq turistlar qabul qilinishiga erishish mumkin.

Indoneziya davlati aholisi soni bo'yicha to'rtinchi o'rinda turadigan, shuningdek, dunyodagi eng ko'p musulmonlar yashaydigan mamlakat hisoblanadi. Mazkur mamlakatdan mamlakatimizda bir necha yillardan buyon saqlanib kelinayotgan Qur'oni Karimning asl nusxasi, Islom olamida Qur'oni Karimdan keyingi ikkinchi manba deb e'tirof etilgan "Al-Jome' as-sahih" asari muallifi, hadisshunos olim Imom al-Buxoriy va boshqa ko'plab ziyorat turizmi obyektlariga minglab turistlarni shakllantirish mumkin. Bizningcha, hududiy turizming iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'nalishlarida Xitoy Xalq Respublikasi, Rossiya Federatsiyasi va Indoneziya davlatlari iste'molchilarini o'rganish va zamonaviy marketing metodlaridan samarali foydalanib, mazkur mamlakatlardan yangi turistlar guruhlarini shakllantirish lozim.

Tahlil natijalari O'zbekiston hududiy turizm bozorida bir qancha muammolarni aniqladi va ularni bartaraf etish tavsiyalari ishlab chiqildi. Asosiy muammolardan biri O'zbekistondagi rekreatsion turizmining yetarli darajada rivojlanmaganligi bo'lib, O'zbekistonda sanatoriy, dam olish uylari va pansionatlarning rivojlanishidagi muammolar, mazkur obyektlarda turistlarga ko'rsatilayotgan xizmatlarning pastligidir. Ichki va tashqi turistlar dam olish maskanlari, sanatoriylar, sog'lomlashtirish maskanlarining keng qamrovi yetishmasligi va yotoq joy yetarli emasligi, shuningdek, turar joylarning narxi servis xizmatlariga to'g'ri kelmasligidan shikoyat qiladilar.

Zamonaviy raqamli texnologiyalar turizm sohasida iqtisodiy samaradorlikni oshirishning asosiy omillaridan biridir. Onlayn bron tizimlari, elektron to'lovlar, raqamli reklama va virtual sayohat platformalarining keng qo'llanilishi xizmat ko'rsatish jarayonini tezlashtiradi, xarajatlarni kamaytiradi hamda turistlar uchun qulaylik yaratadi. Shuningdek, sun'iy intellekt asosida mijoz ehtiyojlarini tahlil qilish orqali turistik xizmatlarni individuallashtirish imkoniyati paydo bo'ladi.

Turizmning iqtisodiy samaradorligi bevosita transport, mehmonxona xo'jaligi, kommunikatsiya va xizmat ko'rsatish infratuzilmasining rivojlanganligiga bog'liq. Zamonaviy yo'llar, aeroportlar, qulay transport tizimi hamda yuqori sifatli mehmonxonalar turistlar oqimini ko'paytiradi. Shu bilan birga, kichik biznes subyektlarini qo'llab-quvvatlash orqali turizm infratuzilmasini kengaytirish mahalliy iqtisodiyot uchun ham yangi imkoniyatlar yaratadi.

Turizm sohasida xizmat sifati asosan inson omiliga bog'liq. Shu bois, xorijiy tillarni biluvchi, zamonaviy menejment va servis tamoyillarini egallagan malakali kadrlarni tayyorlash muhimdir. Oliy ta'lim muassasalari, kasb-hunar markazlari va xalqaro o'quv dasturlari orqali mutaxassislar tayyorlash turizm xizmatlarining sifatini oshiradi va iqtisodiy samaradorlikni kuchaytiradi.

Adabiyotlar:

1. Eshtayev A.A. *Turizm sohasini boshqarishning marketing strategiyasi*. – T.: Fan, 2011.
2. Dustmurodov O.I. *Hududiy turizm rivojlanishining iqtisodiy samaradorligini oshirishning o'ziga xos tendensiyalari*. // *Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot*. 8-son. – T., 2024-yil. 458-467-betlar.
3. Dustmurodov O.I. *Hududiy turizmning iqtisodiy samaradorligini oshirishning asosiy tamoyillari va omillari*. // *Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot*. – T. Maxsus son. 2023-yil. 349-358-betlar.
4. www.UNTourism.

TOSHKENT VILOYATINI IJTIMOIIY-IQTISODIY RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI

Odilov Erkin Tursunovich

*O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi
huzuridagi Biznes va tadbirkorlik oliy maktabi
Toshkent viloyati hududiy filiali rahbari*

“O‘zbekiston-2030” strategiyasida “hududlarni kompleks rivojlantirish, urbanizatsiya strategiyasini amalga oshirish, aholini arzon uy-joy bilan ta’minlash darajasini oshirish”, sanoatning “drayver” sohalarini rivojlantirish va hududlarning sanoat salohiyatini to‘liq ishga solish, “hududlarda xizmatlar sohasini jadal rivojlantirish” kabi ustuvor maqsad va vazifalarning belgilab berilishining o‘ziyoq, bugungi kunda hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan rivojlantirish, aholi turmush farovonligini oshirish davlat iqtisodiy siyosatining asosiy yo‘nalishlaridan biri ekanligini ko‘rsatadi.

Hududlarni kompleks rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlari quyidagilardan iborat:

1. Iqtisodiy salohiyatni oshirish – iqtisodiyot tarmoq va sohalarini modernizatsiyalash, investitsiyalarni jalb etish va raqobatbardoshlikni kuchaytirish orqali hudud iqtisodiyotini rivojlantirish.

2. Infratuzilmani takomillashtirish – transport, kommunal xizmatlar va telekommunikatsiya sohalaridagi infratuzilma ob’ektlarini rivojlantirish va modernizatsiya qilish.

3. Ijtimoiy sohani rivojlantirish – ta’lim, sog‘liqni saqlash, ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish orqali aholining turmush darajasini yaxshilash.

4. Innovatsiyalarni joriy etish va raqamlashtirish – zamonaviy texnologiyalar va innovatsiyalarni joriy etish orqali ishlab chiqarish samaradorligini oshirish.

5. Kadrlar salohiyatini oshirish – malakali mutaxassislarni tayyorlash va ularning mehnat salohiyatini rivojlantirish.

6. Kichik va o‘rta biznesni qo‘llab-quvvatlash – tadbirkorlik muhitini yaxshilash va yangi ish o‘rinlari yaratish.

7. Atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanishni ta’minlash – ekologik me’yorlarga rioya qilish orqali hududning barqarorligiga erishish [1].

Mamlakatimizning har bir hududi o‘ziga xos. Bir viloyat ichidagi tumanlarning imkoniyatlari ham bir-biriga o‘xshamaydi. Bunday tafovut albatta, inson salohiyatini oshirish hisobiga bartaraf etilishi lozim. 2024 yilda Respublika bo‘yicha YaIMning shakllanishida Toshkent shahri 19,3 % ulush bilan eng katta hissa qo‘shdi. Toshkent va Navoiy viloyatlari 10,1 % va 8,1 % ko‘rsatkichlari bilan keyingi o‘rinlarni egallab turibdi. Respublika YaIMini shakllantirishda eng kam ulush Sirdaryo (2,0 %) va Jizzax (3,0 %) viloyatlariga to‘g‘ri kelgan.

Shu bois Qoraqalpog‘iston Respublikasi, Toshkent shahri va viloyatlar iqtisodiyotini rivojlantirish masalalari alohida, manzilli tarzda muhokama qilib borilmoqda. Prezidentning hududlarda ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarning borishi, xalqimizning hayot darajasi va sifatini yanada oshirishga qaratilgan bunyodkorlik va obodonlashtirish ishlari bilan yaqindan tanishish, xalq bilan uchrashish va muloqot qilish maqsadidagi hududlarga tashriflarida birinchi navbatda hududlar

iqtisodiyotidagi o'sish nuqtalarini belgilash va shu orqali ijtimoiy — iqtisodiy taraqqiyotni ta'minlashga alohida e'tibor qaratilmoqda.

So'nggi sakkiz yil ichida viloyat yalpi hududiy mahsuloti 23,9 trln so'mdan 146,4 trln. so'mga, yoki 6,1 baravarga oshdi, aholi jon boshiga to'g'ri keluvchi YaHM hajmi mos ravishda 8,5 mln.so'mdan 47,5 mln.so'mgacha o'sdi. Viloyatning barcha tumanlarida katta-kichik sanoat loyihalarining ishga tushirilishi natijasida viloyat iqtisodiyoti 1,5 barobarga o'sib, o'tgan yili 119 trillion so'mlik qo'shilgan qiymat yaratildi, tadbirkorlar 16 mingga ko'payib, 170 ming doimiy ish o'rni paydo bo'ldi. Viloyatda 6 milliard dollarlik 826 ta yangi sanoat korxonasi ishga tushdi, 5 milliard dollarlik eksport bo'ldi. Shularning natijasida o'tgan to'rt yilda 70 ming, 2024 yilning o'zida esa 19 mingta oila kambag'allikdan chiqarildi.

Toshkent viloyatini ijtimoiy – iqtisodiy jihatdan rivojlantirish borasida so'nggi olti yil ichida amalga oshirilgan ishlarining ijobiy natijasi o'laroq, yalpi hududiy mahsulotning tarmoq tarkibida sezilarli o'zgarishlar yuz berdi, xususan, qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligining YaHM tarkibidagi ulushi 2022 yildagi 20,1 foizdan 2024 yilda 17,7 foizgacha pasaygan bo'lsa, xizmatlar sohasi 27,3 foizdan 30,6 foizgacha o'sgan [4].

Mamlakat, xususan mamlakat hududlarini barqaror rivojlantirishda sanoatning o'rni beqiyos, Bugungi kunda respublikada 55,6 mingta sanoat korxonalari faoliyat ko'rsatmoqda, shundan 10,7 mingtasi (ro'yxatdan o'tgan korxonalar umumiy sonining 19,2 % i) Toshkent shahriga, 6,2 mingtasi (11,2 %) Toshkent viloyatiga, 5,6 mingtasi (10,1 %) Farg'ona viloyatiga, 4,7 mingtasi (8,5 %) Samarqand viloyatiga va 4,4 mingtasi (7,8 %) Andijon viloyatiga to'g'ri kelmoqda. Aholi jon boshiga sanoat mahsulotlari ishlab chiqarishning taqsimlanishida ham Toshkent viloyatining o'rni katta, jumladan, yirik sanoat korxonalari joylashganligi hisobiga Navoiy viloyatida 133 706,3 ming so'm, Toshkent shahrida 55 499,8 ming so'mni tashkil etsa, bu ko'rsatkich Toshkent viloyatida 45 168,2 ming so'mni tashkil qiladi va bu o'rtacha respublika darajasi ko'rsatkichidan (23 830,6 ming so'm) sezilarli darajada yuqoridir [4]. Shu bois, mamlakatimiz rahbari 2024 yilning 15 oktyabrida Toshkent viloyatining Olmaliq shahrida Toshkent viloyatini ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan rivojlantirish masalalariga bag'ishlab o'tkazilgan yig'ilishda Toshkent viloyatining sanoat imkoniyatlari yuqori ekanligini ta'kidlab o'tgan edi, xususan, Angren, Olmaliq, Ohangaron shaharlari, Piskent va Ohangaron tumanlarining viloyat sanoatidagi ulushi 50 foizni tashkil qiladi. Ular yonma-yon joylashgan bo'lib, xomashyo zaxirasiga juda boy. Hozirda Toshkent viloyatining mamlakat sanoat ishlab chiqarishidagi ulushi 15,7 foizni tashkil qiladi. Viloyatda sanoat mahsulotlari ishlab chiqarishda kichik biznesning ulushi 29,8 foizni tashkil etishi bu borada tizimli chora-tadbirlarni amalga oshirishni talab qiladi.

Toshkent viloyati hududi 15 ming kvadrat kilometrni tashkil etib, bu ko'rsatkich Andijon viloyatiga nisbatan 3,5 baravarga katta. Shu bilan birga, tuman va shaharlar soni bo'yicha viloyat respublikada etakchi hisoblanadi. Bunday hajmdagi hudud va ma'muriy-hududiy tuzilmalar iqtisodiy faollikni kengaytirish uchun katta imkoniyatlar yaratadi. Biroq, amaliy natijalar shundan dalolat beradiki, viloyat o'z salohiyatining yarmiga ham yaqin foydalana olmayapti [1].

Qishloq xo'jaligi resurslari tahlili shuni ko'rsatadiki, Toshkent viloyatidagi qishloq xo'jaligi yerlari Andijon viloyatiga nisbatan 1,5 baravar ko'p bo'lsa-da, etishtirilayotgan mahsulot hajmi ularda deyarli bir xil. Bundan tashqari, 1 gektar erdan olinayotgan o'rtacha iqtisodiy daromad Andijonga nisbatan 2 baravar, Namangan va

Farg'onaga nisbatan 1,5 baravar, Buxoro viloyatiga nisbatan esa 1,3 baravar kam ekanligi ma'lum qilingan. Bu esa qishloq xo'jaligida yerdan unumli foydalanish masalasi jiddiy echim talab qilishini ko'rsatadi.

So'nggi uch yilda viloyatdagi 21 ming gektar er dehqonchilik uchun 51 ming nafar aholiga ajratildi. Biroq, 2025 yil boshidan buyon faqat 72 million AQSh dollari miqdorida meva-sabzavot eksporti amalga oshirilgan bo'lib, bu ko'rsatkich o'tgan yilgi natijalarga nisbatan pasaygan.

Bundan tashqari, viloyat hududida samarasiz holda saqlanayotgan 2 200 gektar bog' va tokzorlar mavjud bo'lib, ularning qayta tashkil qilinishi yoki ratsional foydalanilishi orqali yiliga kamida 10 million dollarlik qo'shimcha eksport salohiyatini tiklash mumkin. Ushbu omillar viloyatda mavjud resurslardan samarali foydalanish, agrar sohani modernizatsiya qilish va eksport salohiyatini oshirishga qaratilgan islohotlarni chuqurlashtirish zarurligini yanada yaqqol namoyon qiladi.

Toshkent viloyati so'nggi yillarda ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan barqaror o'sish sur'atlarini namoyon etmoqda. Viloyat yalpi hududiy mahsulot hajmi, sanoat va xizmatlar sohasidagi ulushi, shuningdek, tadbirkorlik sub'ektlari soni va investitsiyaviy faolligi ortib borayotgani aholi farovonligi oshishiga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, hududdagi mavjud tabiiy va iqtisodiy resurslardan samarali foydalanmaslik, agrar sohadagi unumdorlikning pastligi, raqamlashtirish va innovatsiyalardan keng foydalanilmasligi kabi muammolar hali ham dolzarbligicha qolmoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, Toshkent viloyati o'z salohiyatini to'liq ro'yobga chiqara olganicha yo'q, xususan, qishloq xo'jaligi, kichik biznesni rivojlantirish va ish o'rinlari yaratish yo'nalishlarida hali ham katta imkoniyatlar saqlanib qolmoqda. Shu bois hududni barqaror va kompleks rivojlantirish uchun tizimli yondashuv va zamonaviy boshqaruv strategiyalari joriy etilishi zarur [2].

Yuqorida bayon etilganlardan kelib chiqqan holda, Toshkent viloyatini ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan barkaror rivojlantirish, viloyat aholisi turmush farovonligini oshirish maqsadida quyidagilarni amalga oshirish talab etiladi:

1. Iqtisodiy diversifikatsiyani chuqurlashtirish – Yalpi hududiy mahsulotda sanoat va xizmatlar sohasi ulushini oshirish maqsadida turli tarmoqlarni rivojlantirish bo'yicha hududiy klasterlar tuzish.

2. Qishloq xo'jaligida resurslardan samarali foydalanish – Qishloq xo'jaligi yerlaridan unumdorlikni oshirish uchun raqamli agrotexnologiyalar, intensiv usullar, fermer xo'jaliklariga bilim va texnika ko'magi taqdim etilishi lozim.

3. Innovatsiya va raqamlashtirishni joriy etish – Barcha tarmoqlarda raqamli boshqaruv, avtomatlashtirish va innovatsion ishlanmalarni amaliyotga joriy qilish orqali ishlab chiqarish samaradorligini oshirish.

4. Turizm va xizmatlar sohasini kengaytirish – Toshkent viloyatida mavjud turizm salohiyatidan foydalanish, ichki va xalqaro sayyohlar uchun infratuzilmani yaxshilash.

5. Sanoat hududlarini ixtisoslashtirish va kengaytirish – Angren, Olmaliq, Ohangaron kabi sanoat markazlarini maxsus industrial zonalar sifatida rivojlantirish va logistika imkoniyatlarini kengaytirish.

6. Tadbirkorlik muhitini yaxshilash – Soliq va ma'muriy imtiyozlar orqali kichik va o'rta biznes sub'ektlarini faol qo'llab-quvvatlash, startaplar uchun inkubatorlar tashkil qilish.

7. Kadrlar salohiyatini rivojlantirish – mehnat bozori talabiga mos kadrlar tayyorlash, kasbiy ta'lim muassasalari va korxonalar o'rtasida hamkorlik mexanizmlarini kuchaytirish.

8. Eksport salohiyatini oshirish – Bog'dorchilik va sabzavot etishtirishda eksportbop mahsulotlar ishlab chiqarishni rag'batlantirish, eksport infratuzilmasini takomillashtirish.

9. Ijtimoiy infratuzilmani yaxshilash – Sog'liqni saqlash, ta'lim va ijtimoiy himoya sohalarini raqamlashtirish va aholiga yaqinlashtirish.

10. Bog' va tokzorlarni qayta tiklash – Samarasiz yerlardan oqilona foydalanish, yangi intensiv bog'lar va tokzorlar tashkil etish orqali qo'shimcha eksport daromadiga erishish.

Adabiyotlar

1. Kutbitdinova M. I., Matrizaeva D. Yu. Yangi O'zbekiston: hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish strategiyasi // *Central Asian Academic Journal of Scientific Research*. – 2022. – T. 2. – №. 5. – S. 506-515.

2. Inomjonova F. Hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish qishloq xo'jaligini ta'siri // *Перспективы реформирования и устойчивого развития народного хозяйства*. – 2024. – T. 1. – №. 1. – S. 633-636.

3. Rayimjanov R. Z., Ernazarov Sh. E. Hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini tartibga keltirishning xorij tajribasi // *Ekonomika i sotsium*. – 2023. – №. 11 (114)-2. – S. 912-917.

4. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasining tegishli yillar bo'yicha ma'lumotlari, www.stat.uz

RAQAMLI TRANSFORMATSIYALAR SHAROITIDA HUDUDIY CHAKANA SAVDO KORXONALARINING RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH OMILLARI

Saminjonov Nurilloxon Abdubanno o'g'li

TDIU "Marketing" kafedrasida mustaqil izlanuvchisi

Garvard Biznes Maktabining professori Maykl Porter, ishlab chiqarish omillari bilan chakana savdo korxonasi raqobatbardosh ustunliklarini omillarining o'zaro bog'liqligini ta'kidlaydi[1].

Ushbu bog'liqlik:

- mehnat resurslari — miqdor, malakaviy va mehnat narxi;
- jismoniy resurslar — tabiiy suv, o'rmon va o'rmon resurslari, minerallar, gidroenergetika manbalari, iqlim va joylashuv manbalari;
- ilmiy, texnik va bozor ma'lumotlari bilim darajasi;
- kassa resurslari — kompaniyaning faoliyatini moliyalashtirish uchun ishlatiladigan kapital miqdori;
- infratuzilma — transport tizimi, aloqa kanallari tizimi, pochta va madaniyat holati, sog'liqni saqlash va madaniyat holati, uy-joy fondining yashash joyi va ish joylarining jozibadorligi.

Chakana savdo tarmog'ida raqobatbardosh ustunliklarga erishish uchun zarur bo'lgan eng muhim quyidagi ikki omillar ta'siri ahamiyatli hisoblanadi:

- asosiy omillar tabiiy resurslar, iqlim sharoiti, joylashuvi, xodimlar malakasini, debet kapitali kiradi;
- axborot almashinuvining zamonaviy infratuzilmasi, kadrlar va universitetlarning ilmiy-tadqiqot ishlari qatoriga kiradi.

Frantsuz iqtisodchilari A. Oliviyer, A. Dyan, R.Rsa raqobatdoshlik omillarini quyidagilarga ajratib ta'kidlaydi: korxona faoliyatidagi tovar va xizmatlar; tovar sifatini haridor istaklariga muvofiqligi; tovar uchun mumkin qiymat chegarasi; shaxsiy va qarzga olingan mablag'ning nisbati; marketing kanallari hamda savdo formatlari; chakana savdo korxonasining tashqi muhiti, davlat, ommaviy axborot vositalari va jamoatchilik fikriga oid munosabatlari[2].

Olimlar raqobatbardoshlikning yetti omilni tahlil qilishda, raqobatchilarning kamchilik va afzalliklarini o'z vaqtida tahlil qilishlari hamda unga qarshi o'zlarining raqobatbardosh strategiyasini yanada shakllantirish uchun o'z vaqtida chora ko'rishlari zarur. Bizning fikrimizcha, "raqobatdoshlik" ning ba'zi kamchiliklari mavjud, chunki u raqobatbardoshlikning integratsiyalashgan ko'rsatkichini hisoblab chiqishga imkon bermaydi, bu esa turli sohalarda bitta bahoga qo'shilmasdan amalga oshiriladi. Bundan tashqari, agar faollik natijalari prognozi talab qilinsa, uni amalga oshirish mumkin mavjud emasligi ham inobatga olinishi zarur.

A.A. Tompson, A. J. Striklend raqobatbardoshlik omillarini tasniflashda[3]: texnologiya; tarqatish kanallari; marketing; hodimlar malakasi;

- boshqa omillarni inobatga olish zarurligini o'z ilmiy-tadqiqot ishlarida ta'kidlagan.

R.A. Fatxutdinov[4] tomonidan ilmiy tadqiqotlar bo'yicha eng keng qamrovli raqobatchilik omillari taqdim etiladi, tashqi va ichki omillarni ajratib ko'rsatish va ularning ta'siri yo'nalishini ko'rsatadi.

Bunda tashqi omillari quyidagilarni o'z ichiga oladi: eksport va import bo'yicha davlat siyosati; mamlakatning raqobatdoshligi darajasi va tadbirkorlikni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash; ilmiy va texnologik imkoniyatlarni rivojlantirish hamda inson taraqqiyoti, fan va innovatsiyalarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash; mehnat resurslarining malaklari mavjudligi va darajasi hamda ichki omillar korxonani tashkil etgan va tartibga solinadigan chakana savdo xizmatlari sohasi korxonasining raqobatbardoshligini aniqlaydigan obyektiv omillar; korxonaning ishlab chiqarish va tashkiliy tuzilmasi; moddiy-texnik bazaviy va texnik uskunalar darajasi; menejment va marketing resurslari; iqtisodiy faoliyat samaradorligi va bozor faoliyati omillari.

Ushbu tadqiqotdagi turli omillar qulay bo'lishiga qaramay, chakana savdo xizmatlar sohasini rivojlantirishdagi zamonaviy tendensiyalarni, milliy madaniyat darajasini, savdo korxonasi hamda uning mahsulotlarini, tovarlarning atrof-muhitga ta'sirini, marketing samaradorligini, zamonaviy axborot texnologiyalarini qo'llash imkoniyati va xodimlar motivatsiyasi inobatga olinmagan.

Yana bir iqtisodchi olim A.O. Zverevaning[5] tadqiqotlarida omillar quyidagi guruhlangan: chakana savdo tarmog'ining ixtisosligi va hajmi; tarmoq daromadlarning o'sish sur'ati va rentabellikning umumiy dinamikasi; iqtisodiy resurslardan foydalanish samaradorligi hamda jalb qilingan moliya darajasi, likvidlik va to'lov qobiliyati darajasi.

Bunda savdo korxonasi samaradorligini oshirish uchun mavjud resurslarni muvozanatlash omillari tahlili keltirilmaganligi raqobatbardoshlikni ta'minlash uchun kompleks yondashuvni sinab ko'rish bo'yicha ilmiy tadqiqotlarning ahamiyatsiz ko'rsatadi va bu omilsiz natijaga erishish mumkin emas.

B.A. Barinova[6] tashkilotning innovatsion rivojlanishi endogen va ekzogen omillari umumiy qiymati bilan belgilanadi deya ta'rif keltiradi. Bunda:

infratuzilmaning rivojlanish darajasi, savdo-sotiq xizmatlar sohasidagi innovatsiyalarni yaratish va innovatsion rivojlanish mexanizmini joriy etish asosiy omil ekanligi ta'kidlangan.

Chakana savdo korxonalari faoliyatiga innovatsiyalarni qo'llanilishi institutsional parametrlar o'rtasidagi munosabatlar mexanizmi samaradorligini anglatadi. Bular

bozorlar, axborot oqimlarini uzatish tezligi, ushbu yondashuvning xususiyati shundaki, uning muallifi chakana savdo korxonalarining raqobatbardoshligini ta'minlashda innovatsion komponentni hisobga olmagan.

Chakana savdo tarmog'ining raqobatbardoshligi, iqtisodiy faoliyatning samaradorligi va barqarorligi to'g'risida to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita ta'sir ko'rsatuvchi tashqi muhitning quyidagi tarkibiy qismlariga e'tibor berishga imkon beradi (1-rasm): makro omillar; mikro omillar; ichki omillar.

Makrodaraja omillar — bu korxonaning samarali faoliyatini ta'minlash uchun imkoniyat beradigan korxonadan tashqaridagi kuchlar to'plamidir. Global atrof-muhit alohida tashkilotga nisbatan o'ziga xos xususiyatga ega emas. Bunda, talab va taklif, masalan, turli xil tovarlarning hayotiy sikllari, bozorga kirish qulayligi, bozorda raqobatning sikllari, yangi raqobatchilarning paydo bo'lishi va tovarlarning ishlamay qolishi kabi bozor omillari mavjud. O'zgaruvchan bozor muhiti tadbirkorlik subyektlari uchun doimiy tashvish mintaqasi hisoblanadi.

Omillarnig yana biri atrof-muhit omili chakana savdo tarmog'ning raqobatbardosh barqarorligiga ijobiy va salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Atrof-muhit chakana savdo faoliyatini amalga oshirishda (ekologik toza tovarlarni sotish) qo'shimcha raqobatbardoshlik va iqtisodiy jihatdan qo'shimcha raqobatbardosh hamda iqtisodiy jihatdan xaridorlarning ishonch darajasini oshirish uchun marketing strategiyalarini ishlab chiqish imkonini beradi.

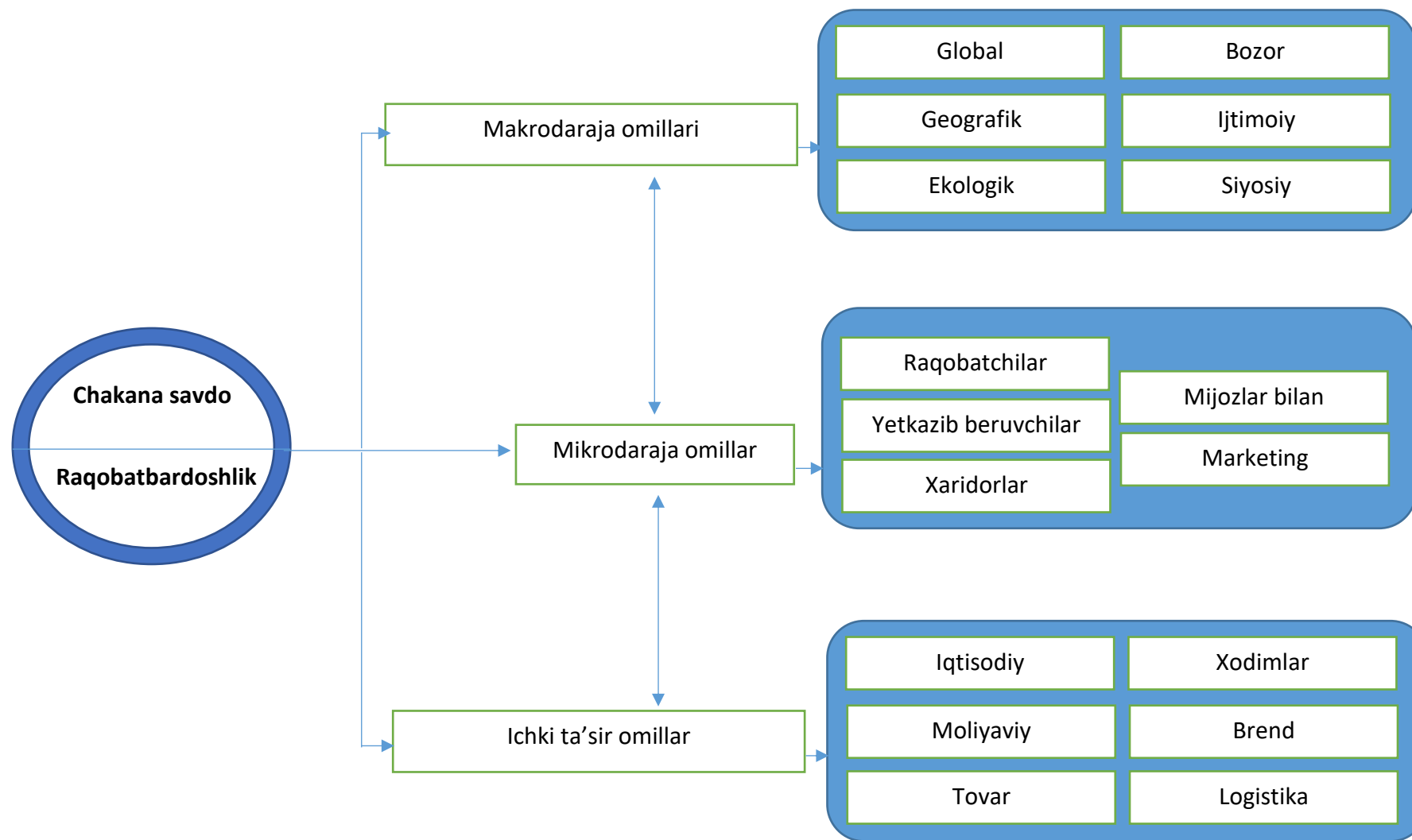
Ijtimoiy omillarni o'rganish, ijtimoiy hodisalarning tadbirkorlik faoliyatiga va odamlarning ishlashga bo'lgan munosabati, jamiyat demografik tuzilishi, ta'lim darajasi, ishsizlik darajasi va odamlarning harakatchanligi nafaqat raqobatbardoshlikning boshqa tashqi omillariga, balki kompaniyaning ichki muhitiga ham ta'sir qiladi. Bu ma'lum bir tovarlar va xizmatlarga bo'lgan talabni shakllantirishga eng katta ta'sir ko'rsatadigan omildir.

Mikrodaraja omillar — tashqi muhitning, shu jumladan nazorat qilish mumkin bo'lgan boshqa chakana savdo korxonalari bilan o'zaro aloqa vositalarining bir qismidir. Bu korxonaning o'zi (uning ichki muhiti), raqobatchilar, yetkazib beruvchilar, marketing vositachilari, xaridorlar va aloqa qiluvchilatdir. Chakana savdo sohasidagi tashqi muhit omillari monitoringi amalga oshirish qiyin, shuning uchun ham korxonaning raqobatbardoshligiga ta'sir qiladi. Chakana savdo xizmatlari sohasidagi raqobatdoshliklarning ta'sirini tahlil qilish, quyidagi usullar bilan amalga oshirilishi tavsiya etiladi:

- SWOT — tahlil;
- PEST — tahlil;
- ko'p omilli tahlil qilish.

Tashqi muhitni omilini tahlil qilish orqali bozorda chakana savdo korxonasining raqobatbardoshligini oshirishga hissa qo'shadigan omillarni aniqlash kerak. Tashqi muhit dinamik rivojlanish bilan ajralib turadi, shuning uchun chakana savdo xizmatlari sohasidagi raqobatbardoshligini muvaffaqiyatli boshqarish, korxonaning tashqi muhitdagi o'zgarishlarga moslashishi va qobiliyati asosida amalga oshiriladi.

Tahlillarimiz natijasi shuni ko'rsatdiki chakana savdo tarmog'ida korxona raqobatbardoshligini ta'minlashda ichki muhit omillari eng ahamiyatli omillar ekanligini aniqladik.

1-rasm. Chakana savdo korxonalari raqobatbardoshligiga ta'sir etuvchi omillar

Ichki muhit omillariga quyidagilarni kiritish mumkin:

- Iqtisodiy va moliyaviy omillar;
- tovar va brend omillari;
- moddiy-texnik va kadrlar malakasini oshirish omillari.

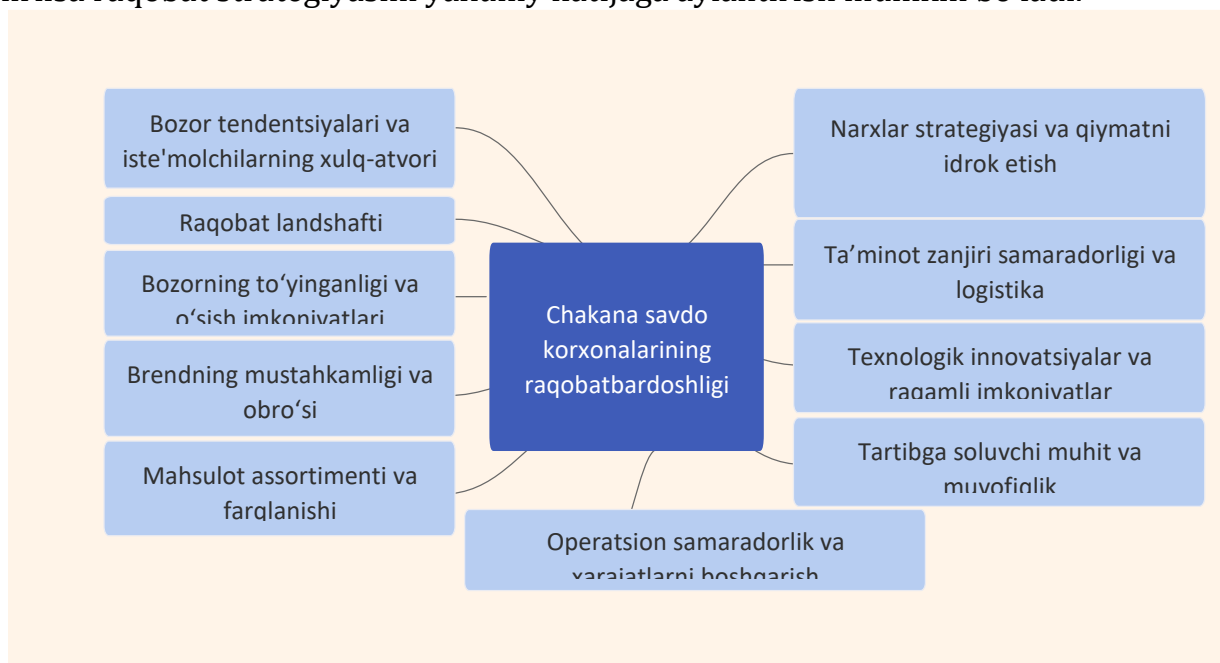
Bozorda raqobat ustunligiga erishish va uni saqlab qolish uchun tizimning barcha tarkibiy qismlarida ustuvorlikka erishish kerak. Raqobatbardoshlikning bir yoki ikkita komponentiga asoslangan raqobatda ustunlik qisqa muddatli bo'ladi va bozorga yangi o'yinchilarning kirib kelishi bilan kuchini yo'qotadi.

Ichki omillar kompaniyaning raqobatbardoshligini oshirish yoki kamaytirishga ta'sir qilishi mumkin. Ular kompaniyaning strategik salohiyatidan foydalanish vositalari va usullarini belgilaydi. Ichki omillar asosida raqobatdosh ustunlikka erishish strategik salohiyatdan qanchalik samarali foydalanilishiga bog'liq.

Korxonaning raqobatbardoshligi ichki omillarning o'zaro ta'sirini yaxlit baholash degan xulosaga kelishimiz mumkin.

Fikrimizcha raqobatbardoshlikning ushbu jihatlarini bog'lovchi elementi brendning raqobatbardoshligi hisoblanadi. Muvaffaqiyatli brendni yaratish chakana savdo korxonasining barcha sohalarini qamrab oluvchi murakkab ko'p tomonlama vazifadir. Brendni yaratishdan maqsad xaridorda sifat, ishonch, sifatli xizmat, obro'-e'tibor va odamlarning ma'lum bir doirasiga tegishli bo'lgan ijobiy munosabatlarni uyg'otishdir.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida har bir chakana savdo korxonasining muhim strategik maqsadi — raqobatbardoshlikni kuchaytirish. Strategik maqsad to'g'ri amalga oshirilsa raqobat strategiyasini yakuniy natijaga aylantirish mumkin bo'ladi.

2-rasm. Chakana savdo korxonalarining raqobatbardoshligiga ta'sir etuvchi omillar.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki chakana savdo korxonalarining raqobatbardoshligiga turli xil ichki va tashqi omillar ta'sir ko'rsatadi. Chakana sotuvchining mijozlarni jalb qilish, sotishni yaratish va barqaror o'sishga erishish

qobiliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi va uning raqobatbardoshligiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar(2-rasm)

Bozor tendensiyasi va iste'molchi xulq-atvori — iste'molchi xohish-istaklari, xarid qilish qobiliyati va demografik tendensiyalarning o'zgarishi chakana savdo raqobatbardoshligiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Raqobat tuzilishi — chakana savdo sohasidagi raqobat darajasi, jumladan, o'rnatilgan o'yinchilar, yangi ishtirokchilar va buzg'unchi texnologiyalar mavjudligi chakana sotuvchining raqobatbardoshligiga ta'sir qilishi mumkin. Raqobatchilarning kuchli, zaif tomonlari va strategiyalarini tushunish samarali raqobatdosh joylashishni rivojlantirish uchun juda muhimdir.

Bozor to'yinganligi va o'sish imkoniyati — muayyan geografik mintaqa yoki mahsulot toifasidagi bozorning to'yinganlik darajasi chakana savdo korxonalarining raqobatbardoshligiga ta'sir qilishi mumkin. Yuqori darajada to'yingan bozorlarda faoliyat yurituvchi chakana sotuvchilar raqobatbardosh muhitdagilarga nisbatan ajralib turish va bozor ulushini egallashda katta qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin. Raqobatbardoshlikni saqlash uchun foydalanilmagan bozor segmentlarini yoki o'sish imkoniyatlarini aniqlash juda muhimdir.

Brend raqobatbardoshligi — brend identifikatori hamda ijobiy obro'-e'tibor chakana savdo korxonasiga mijozlar ishonchi hamda sodiqligi raqobatdosh ustunlikni beradi.

Mahsulot assortimenti — chakana savdo korxonalari tomonidan taklif etilayotgan mahsulotlarning xilma-xilligi, sifati va o'ziga xosligi ularning raqobatbardoshligini aniqlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Narxlar strategiyasi va qiymatni idrok etish — narx iste'molchining qiymat haqidagi tasavvurlarini shakllantirishda va sotib olish qarorlariga ta'sir qilishda muhim rol o'ynaydi.

Ta'minot zanjiri samaradorligi va logistika — chakana sotuvchining ta'minot zanjiri va logistika operatsiyalarining samaradorligi va ishonchliligi mahsulot mavjudligi, yetkazib berish muddatlari va bajarish imkoniyatlari nuqtai nazaridan uning raqobatbardoshligiga ta'sir qilishi mumkin.

Texnologik innovatsiyalar va raqamli imkoniyatlar — raqamli asrda chakana savdo raqobatbardoshligi uchun texnologiya va raqamli imkoniyatlarni qabul qilish tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Tartibga soluvchi muhit va muvofiqlik — iste'molchilar huquqlarini himoya qilish qonunlari, mehnat qoidalari va atrof-muhitni muhofaza qilish qoidalari kabi qoidalar va sanoat standartlariga muvofiqlik chakana savdo sohasida ishonchlilik va raqobatbardoshlikni saqlash uchun muhim ahamiyatga ega.

Operatsion samaradorlik va xarajatlarni boshqarish — qiyin biznes muhitida raqobatbardoshlikni saqlash uchun xarajatlarni samarali boshqarish va operatsion samaradorlik muhim ahamiyatga ega.

Chakana savdo tarmog'idagi korxonalar raqobatbardoshligiga ichki va tashqi omillarning murakkab o'zaro ta'siri ta'sir qiladi va muvaffaqiyatli chakana sotuvchilar

doimiy ravishda o'zgarib turadigan bozorda muvaffaqiyat qozonish uchun doimiy ravishda moslashishi va yangilanishi kerak.

Adabiyotlar

1. Портер М. Конкуренция / М. Портер. – пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2005. – 608 с.
2. Оливье А. Международный marketing [Текст] / А. Оливье, А. Дайан, Р.Урсе// Академия рынка: Marketing/ перевод с фр. А. Дайан, Ф. Бруккерель i др. – М: Экономика, 1993.– 560 с.
3. Thompson A.J., Strickland III. Grafting & implementing strategy [Tekst] / A.J. Thompson, Strickland III. – IRWIN., 1995. P.215.
4. Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации: Учебное пособие / Р.А. Фатхутдинов. — М.: Маркет ДС, 2008. — 432 с.
5. Зверева А.О. Совершенствование структуры потенциала как предпосылка результативности функционирования розничных торговых организаций: автореф. дисс... канд. экон. наук: 08.00.05 / А.О. Зверева— Москва, 2009. — 26 с.
12. Барина В.А. Институциональные условия инновационного развития фирмы: автореф. дисс... канд. экон. наук: 08.00.01/ В.А. Барина— Москва, 2010 —24с.

4-SHO'BA

O'ZBEKISTON IQTISODIYOTINI YANADA RIVOJLANTIRISHGA XIZMAT QILUVCHI DEMOGRAFIK SALOHİYATLARDAN FOYDALANISH ISTIQBOLLARI

НОРАСМИЙ БАНДЛИКНИНГ ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ ОҚИБАТЛАРИ

Умурзаков Баходир Хамидович

*ТДИУ ҳузуридаги "Ўзбекистон иқтисодиётини
ривожлантиришнинг илмий асослари ва муаммолари" илмий тадқиқот
маркази "Демография ва меҳнат бозори" сектори мудир и.ф.д.,проф.
ORCID: 0009-0000-8140-1700*

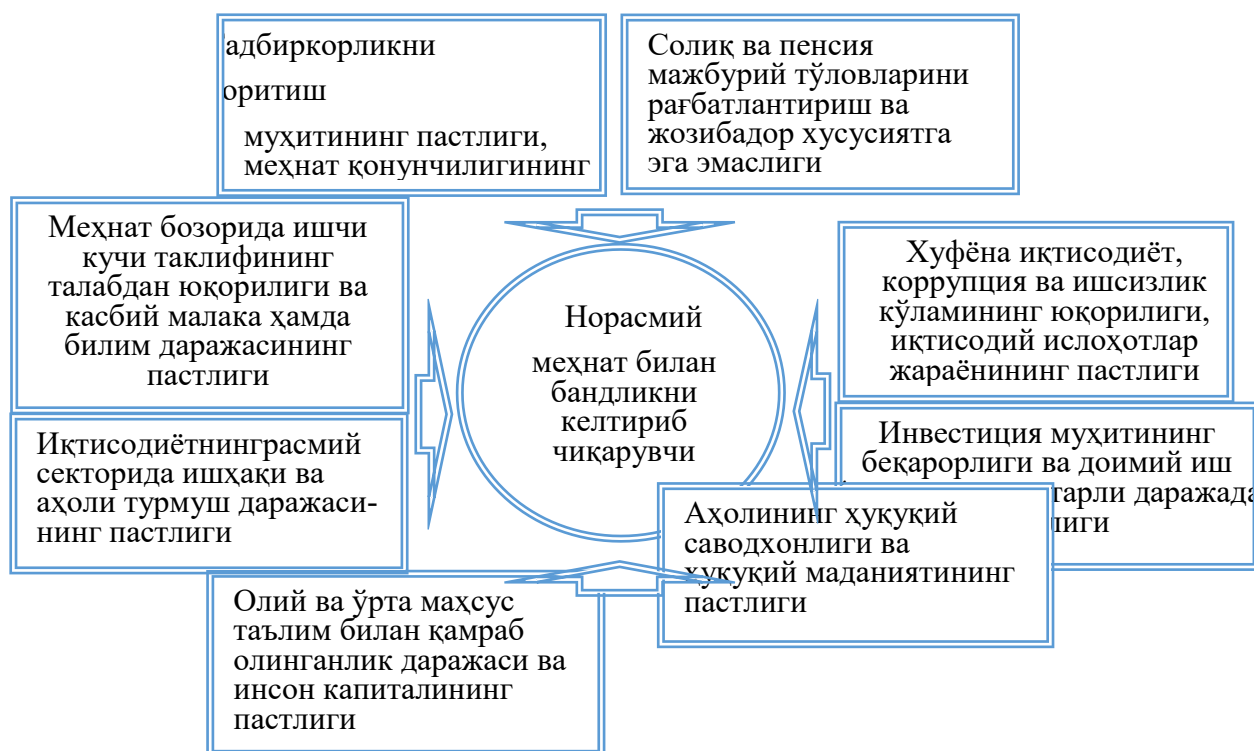
Ўзбекистон иқтисодий-ижтимоий ривожланишининг ҳозирги инновацион шароитида аҳоли норасмий иш билан бандлик даражасини қисқартириш ва муносиб меҳнат шароитларини барпо этиш масаласи ниҳоятда долзарб муаммолардан бири бўлиб қолмоқда. 2021-2023 йилларда аҳолини норасмий иш билан бандлик даражаси бутун дунёда кенг тарқалган ҳодиса бўлиб, унинг қўламини камайтириш ва ўсишига қарши курашишда давлат томонидан вазиятни ташкилий, ҳуқуқий ва молиявий омилларини инобатга олиб мувофиқлаштиришга катта эътибор берилмоқда. Кўплаб мамлакатлар томонидан ушбу соҳада маълум ижобий тажрибалар тўпланган ва бир қатор тадқиқотларда ўтқазилган бўлсада, аммо ҳали давлатлар томонидан уни буткул бартараф эта олмаган.

Аҳолининг норасмий иш билан бандлигини таҳлил қилиш бу жараённинг қанчалик мураккаб эканлиги, уни жамият ҳамда давлат томонидан илмий ва услубий жиҳатидан ҳар томонлама баҳоланишини талаб этади. Ҳозирги ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даврида дунёда ва мамлакатимизда норасмий меҳнат баланд даражада мавжудлиги, биринчидан, фуқароларнинг турмуш кечиришлари учун янги имкониятларни тақдим этгани ҳолда, бошқа томондан кўплаб иқтисодий, ижтимоий, маданий ва ахлоқий муаммолар ва таҳдидларни ўзида сақлаб келмоқда. Шу билан бирга, аҳолининг норасмий меҳнат билан бандлигини жараён сифатида чуқур ва кенг тазда тадиқиқот қилинмаятгани, унинг ижтимоий-иқтисодий аҳамияти миллий иқтисодиётимизнинг истиқболли ривожланишига вақти келиб тўсқинлик қилишини таъкидлашимиз зарур.

Норасмий иш билан бандликни ҳам салбий, ҳам ижобий баҳолаш мумкин. Ижобий ҳолатларига куйидагилар киради: аҳолининг иш билан бандлиги ва даромадларини ошириш, ишсизлик ва камбағаллик даражасини камайтириш, товар ва хизматлар бозорини кенгайтириш, нархларни арзонроқ қилиш, кичик бизнесни ривожлантиришга асос яратиш, қулай ва муносиб иш режими вужудга келтириш, норасмий даромаднинг жиловлаш, расмий секторда даромад миқдорини янада ошириша эришиш мумкин.

Салбий ҳолатларга эса қуйидагилар киради: миллий иқтисодиётнинг барча соҳаларида ягона кафолатланган ижтимоий-меҳнат ҳуқуқларнинг амал қилмаслиги, меҳнат хавфсизлигининг мавжуд эмаслиги, ишлаётганларни солиқлар билан тўла қамрам олинмаслиги, натижасида бюджет танқислиги, расмий секторда иш ҳақининг кўтарилмаслиги, пенсия ёшига етганда муносиб пенсияга эга бўлмаслик, пенсия жамғармасининг молиявий беқарорлиги, жамиятда иқтисодий қонунбузарлик ва криминал муҳитнинг камаймаслиги, тажрибага эга малакали ва истиқболли ходимларнинг расмий сектордан чиқиб кетиши ва малакасини йўқотиши, солиққа тортиш базаси тўғрисида реал ахборотнинг мавжуд эмаслиги.

Шу сабабли, норасмий иш билан бандликнинг кенгайиш жараёнларини ўз-ўзича ривожланишига ва шунга мувофиқ унинг жамиятдаги ўта бир хил ва изчил бўлмаган ролига қатъий баҳо берилишига йўл қўйиб бўлмайди. Шунинг учун бу жараёнларни давлат томонидан мувофиқлаштириши ва унинг натижасида келиб чиқадиган салбий оқибатларни, иқтисодий ва ижтимоий таҳдидларни бартараф этиш зарур.

1-расм. Аҳолини норасмий иш билан бандлигининг келиб чиқиш омиллари

Манба: Муаллифлар томонидан ишлаб чиқилган.

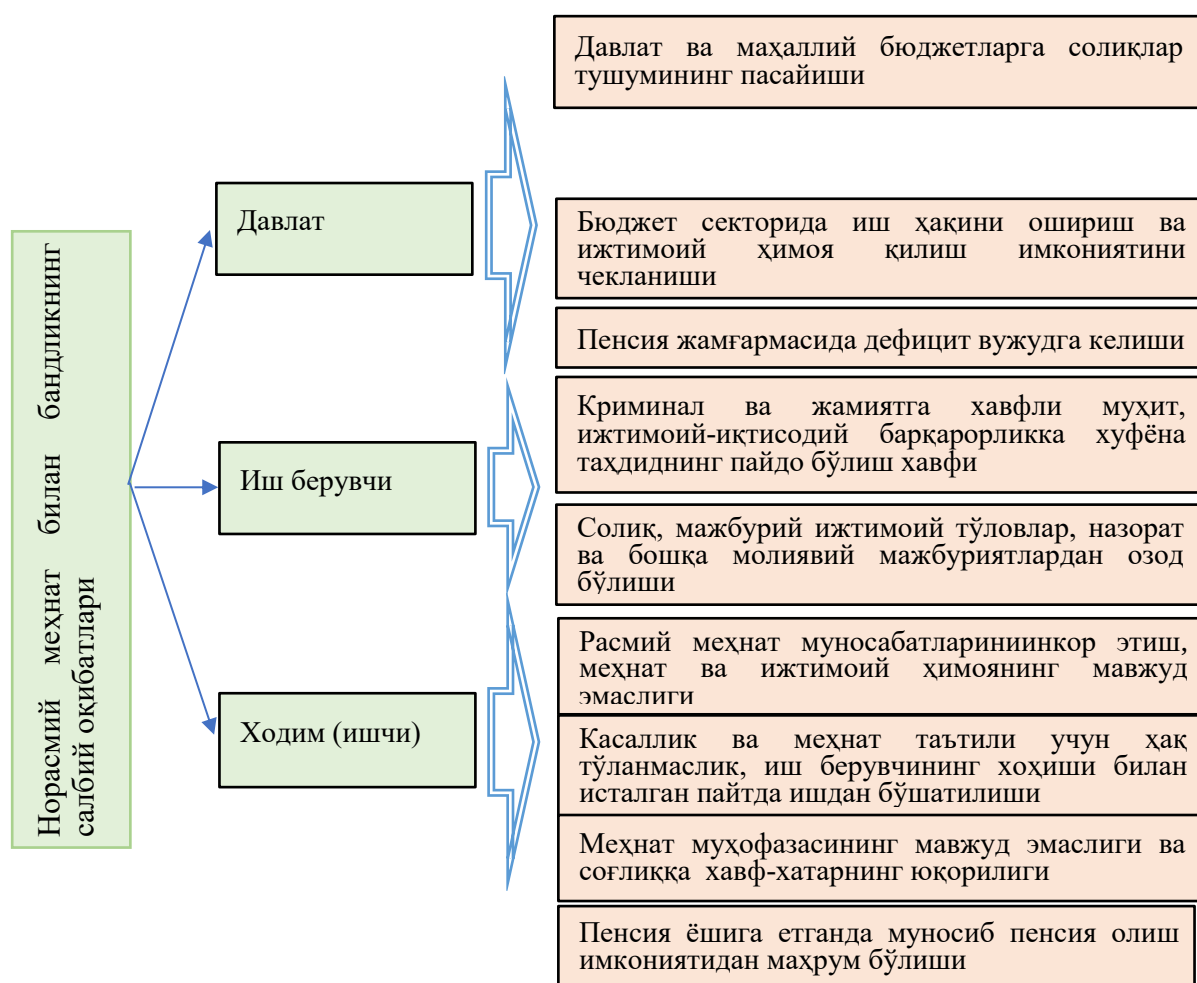
Бизнинг назаримизда, бирламчи ва иккиламчи норасмий бандликни келиб чиқишига сабаб бўлувчи қуйидаги омилларни кўрсатиш мумкин:

Биз бунга асосий иш билан бирга олиб бориладиган ёки асосий иш вақтида онда-сонда ёки вақтинчалик кўринишга эга бўлган, лекин, меҳнат шартномасини расмийлаштирмаган иккиламчи иш билан бандликни ҳам киритамиз.

Норасмий иш билан бандлик кўп қиррали ва мунозарали ижтимоий-иқтисодий воқелик бўлиб, унга бир томонлама ёндашиб бўлмайди. Бир

томондан, норасмий меҳнат билан банд фуқароларнинг меҳнат ҳуқуқлари қонун билан ҳимояланмаган, ижтимоий ҳимоясиз ва меҳнат ҳуқуқи ва ижтимоий имтиёзлардан маҳрумдир. Иккинчи томондан эса, бу шаклдаги меҳнат билан бандлик жамият ва ходимларнинг ўзлари учун ишсизликдан кўра афзал ҳисобланади ҳамда аҳоли учун ягона тирикчилик манбаи сифатида вужудга келади.

Норасмий иш билан бандликни қатъий равишда бутунлай салбий ҳодиса деб айтиш мумкин эмас. Норасмий иш билан бандликнинг салбий таъсири шубҳасиз расмий солиқ тушумларининг бюджетнинг барча даражаларида кам тушишида намоён бўлади, лекин, норасмий сектордан олинган барча даромадларнинг катта қисми расмий соҳада сарфланиши, бу шубҳасиз ижобий омил, чунки бу жараёнда паст нархда амалга оширилган хизматлар рақобат учун шарт-шароит муҳитини вужудга келтиради.

2-расм. Норасмий иш билан банд фуқароларга салбий оқибатлари

Манба: Муаллифлар томонидан ишлаб чиқилган.

Аммо, шунга қарамай, норасмий секторнинг, айниқса ривожланаётган ва ўтиш даврида бўлган давлатлар учун ижобий томонлари ҳам мавжуд. Мамлакатда чуқур ва узоқ чўзилган инқироз даврида, давлат ишсизликдан аниқ манзилли ва мақсадли ижтимоий ҳимояни тадбиқ қила олмаган ва камбағаллик даражасида норасмий сектор истиқболда келиб чиқувчи ишсиз фуқароларни

ижтимоий қўллаб-қувватловчи маълум бир кўмакни амалга оширадиган рол ўйнайди. Норасмий сектор субъектларининг даромадлари иқтисодиётда ялпи талаб қисмини ташкил қилиб, асосий қисми расмий сектор доирасида сарфланиди.

Айнан, уларнинг заифлиги, ёки уларга янги иш ўринларини барпо этиш ҳамда иш билан бандликка кўмаклашувчи давлат ва жамоат идораларининг норасмий бандликка “бармоқ орасидан” қарашлари, яъни: аҳолини маошсиз иш ҳақи олмасдан маъмурий таътилга чиқариш, иқтисодий танглик шароитида яқка тартибда меҳнат фаолияти юритишга ўтқазиш, тадбиркорлик ва бошқа норасмий қўшимча иш билан банд бўлишларига кўплаб шарт-шароитлар белгилаб беради.

Норасмий иш билан бандликнинг юқори даражаси қонун устуворлиги ва давлат бошқарувини бузилишига, қонунлар, қарорлар ва солиқларни инкор қилиниши, фуқароларнинг давлатга бўлган ҳурмат ва ишончининг пасайиши, меҳнат муносабатларининг бузилиши, ишчиларнинг ижтимоий кафолат ва ҳуқуқий ҳимояси, меҳнатни муҳофаза қилиш талаблари ва меъёрларига риоя қилмаслик ва бошқа салбий ҳолатларни келтириб чиқаради (2-расм).

Аҳолининг турли ижтимоий гуруҳлари, жумладан талабалар ва пенсионерларнинг норасмий меҳнат билан бандлиги, шунингдек, тадбиркорлик ёки ўзини ўзи иш билан банд қилиш шаклида бандлиги – бу деярли муқаррар ҳолат бўлиб, уларни барчасини салбий баҳолаш ноўринлидир.

Миллий иқтисодиётда норасмий иш билан бандлик даражасининг юқорилиги иқтисодиёт учун катта ижтимоий зиддият хавфини вужудга келтирувчи ва жамият ҳаётини жиддий оқибатларга олиб келиши мумкин. Норасмий меҳнат муҳитининг баланд даражаси қонун устуворлиги ва бошқарув тамойилини бузилиши ва жамиятда амалдаги қонунларга бўлган ҳурмат ва эътиқотликни пасайишига, фуқароларнинг давлатга бўлган ҳурмат ва ишончини сусайтиради. Шунингдек, кафолатли ижтимоий ҳимоядан фойдалана олмаслик, жамиятдаги бирдамлик ва ҳуқуқ тартиботига путур етқазиш ҳамда қайд қилинмаган иқтисодий фаолият туфайли молиявий йўқотишларга олиб келади.

Адабиётлар:

1. Абдураҳмонов Қ.Х. Минтақаларда меҳнат потенциални бошқариш муаммолари. Иқт. фан доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган дисс. - 1990;
2. Умурзаков Б.Х. Ўзбекистон Республикаси пенсия таъминотини бозор шароитида ислоҳ қилиш. Иқт. фан доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган дисс. 2007.
3. World Employment and Social Outlook: trends 2020. International Labour Office – Geneva: ILO, 2020. P. 20.
4. Perry, G., Maloney, W. Arias, O. Fajnzylber, P. Mason, A. and Saavedra-Chanduvi, J. 2007. Informality: Exit and Exclusion. Washington DC: World Bank.
- Kanbur, R. 2009. Conceptualising Informality: Regulation and Enforcement. Ithaca, New York, February, mimeo
5. Hernando De Soto. The other path : the invisible revolution in the Third World. 1989. New York : Harper & Row
6. Keith Hart. Informal Income Opportunities and Urban Employment in Ghana. The Journal of Modern African Studies Vol. 11, No. 1 (Mar., 1973), pp. 61-89 (29 pages)
7. Transition to Formality and Structural Transformation Challenges and Policy options. Edited by Iyanatul Islam & Frédéric Lapeyre. ILO. 2020. Page 23.
8. Friedrich Schneider, Andreas Buehn. Estimating the Size of the Shadow Economy: Methods, Problems and Open Questions. IZA DP No. 9820. March 2016

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ИЗУЧЕНИЮ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА РУКОВОДИТЕЛЕЙ КОРПОРАЦИЙ В ПОСТИНДУСТРИАЛЬНОМ ОБЩЕСТВЕ

Дерюгин Павел Петрович

Профессор кафедры прикладной и отраслевой социологии, Доктор социологических наук

Лебединцева Любовь Александровна

Профессор кафедры экономической социологии

Доктор социологических наук Санкт-Петербургский государственный университет

Важным методологическим принципом формирования человеческого капитала в сетевом обществе выступает сохранение иррациональной составляющей в человеческом капитале руководителя [1][2]. Иррациональность крайне важна для производства собственно гуманистического компонента человеческого капитала. Без иррациональности, точнее, иррациональности структурированного типа, люди становятся циниками и скептиками, ставят под вопрос значимость идеалов, веры, любви, дружбы. Как и рациональность, иррациональность по своим функциональным последствиям амбивалентна, а для нейтрализации негативных последствий иррациональности, она должна быть социально и культурно структурирована.

В сетевом обществе принципиально изменяется содержание человеческого капитала. В малых системах, целое может быть описано свойствами частей и их взаимодействиями, что и проявлялось в линейных подходах к интерпретации и исчислению человеческого капитала. Но в сложных саморегулирующихся системах появляется качество, не сводимое к свойствам частей [3]. Сложные открытые системы начинают обмениваться веществом, энергией и информацией с окружающей средой, от чего появляются новые управляющие параметры, обеспечивающие переход от одного качества к другому. Это положение, несомненно, требует принципиально новых подходов к пониманию формирования человеческого капитала, его качеств.

Современное содержание человеческого капитала все более и более обретает сетевой характер и в силу утверждающегося сетевого общества просто не может быть иным [5]. Открытое общество дает его членам новые, невиданные ранее преимущества для формирования человеческого капитала. Однако не все так просто. Наряду с очевидными благами открытое общество несет в себе имманентные опасности, явные и латентные, так или иначе затрагивающие количественные и качественные параметры человеческого капитала, некоторые из них, обусловлены, прежде всего, сетевым взаимодействием нашей страны с другими народами и культурами [4].

Возрастающие требования к качественным характеристикам человеческого капитала побуждают к тому, чтобы при его формировании ставились и решались не только и не столько прагматические задачи (они, конечно, тоже необходимы), сколько цели наращивания гуманистического потенциала в человеческом капитале.

В свете представленных идей, угол зрения на проблему человеческого капитала руководителя корпорации с позиций социологии заключается в ряде принципиальных положений, которые позволяют осуществить такой анализ. Эти основные положения, актуальные для систематизации представлений о

человеческом капитале руководителя как об объекте социологического анализа. Прежде всего, такое исследование можно свести к двум срезам анализа: внутриличностным, характеризующим направленность формирования элементов внутреннего мира руководителя, тяготеющего к микро-социологическим подходам, и внешним, деятельностным характеристикам руководителя, обеспечивающим успешность деятельности корпорации в социуме, более сопрягаемый с макро-социологическим подходам [5].

Базовыми положениями системного социологического анализа человеческого капитала руководителя выступают:

- важность рассмотрения человеческого капитала руководителей как социального обусловленного явления, возникающего из реалий обстоятельной социальной потребности особой социальной единицы – организации корпоративного типа – в руководстве и управлении ее деятельностью;

- представление человеческого капитала руководителей как актора, реализующего объективную необходимость существования корпорации и обеспечения социального и технологического взаимодействия многочисленных уровней корпоративных связей между различными структурными элементами корпорации и с внешней средой;

- понимание человеческого капитала руководителя как фактора формирования социальности особого типа, особых социальных взаимодействий, особой социальной структуры, элементами которой выступают взаимодействие по координатам многочисленных взаимосвязей руководитель – корпорация – внешняя среда корпорации;

- целесообразность представления человеческого капитала руководителя как совокупности социально-личностных элементов, прежде всего социальных установок руководителя – ценностей и ценностных ориентаций, направляющих его специфические знания, навыки, умения, а также и способности, иерархизированных, взаимосвязанных и обеспечивающих достижение конечного результата особой социальной организации – корпорации, ее ориентация на производство товаров и услуг с целью решения двойственной задачи: удовлетворение социальных потребностей потребителей и сотрудников, и извлечении прибылей;

- нацеленность человеческого капитала руководителя корпорации на обеспечение единства-интеграции внутренней и внешней среды, корпорации и потребителей на основе глубокого проникновения в социальные интересы и потребности потребителей, выстраивание клиентоориентированных структур и использование клиентоориентированных технологий, создание социальной атмосферы доверия между корпорацией и потребителями, поставщиками, партнерами;

- рассмотрение человеческого капитала личности руководителя корпорации как особого отношения к получению специфического результата социального взаимодействия в виде прибыли, без чего выстраивание отношений теряет смысл капитализации, теряет свою ценность.

Как социологическая категория человеческий капитал руководителей корпораций представляет собой совокупность ценностных установок, знаний, навыков и умений руководителя, обеспечивающих удовлетворение социальных

потребностей внешней среды посредством создания клиентоориентированной внутренней среды корпорации на основе такого социального взаимодействия, которое приносит корпорации ренту, доход, и прибыль, и обеспечивает интеграцию корпорации с внешней средой и дальнейшее развитие социума [6]. В основе такого социального взаимодействия лежит ориентация руководителя на социальные ценности и признание их приоритета, а также понимание потребностей и интересов социума, овладение знаниями, навыками и умениями, которые позволяют выделять ценные, важные и значимые объекты, как во внутренней, так и во внешней среде корпорации, взаимодействие с которыми влияет на увеличение прибыли.

Литературы:

1. Аникин В. А. Человеческий капитал: становление концепции и основные трактовки // *Экономическая социология*. - 2017. - Т. 18. - №. 4. - С. 120-156.
2. Богатова А. В. Методологические подходы к оценке человеческого капитала // *Вестник АГАУ*. - 2013. - №3 (101). - С. 135-139.
3. Гришанова Е. М. Корпоративная культура современного предпринимательства // *Инновации и инвестиции*. - 2014. - №. 11. - С. 123-126.
4. Друкер П. Эффективное управление. Экономические задачи и оптимальные решения. - М.: Прогресс, 2000. - 347 с.
5. Дятлов С. А. Сетевой человеческий капитал миллениалов как драйвер развития цифровой экономики // *Известия СПбГЭУ*. - 2019. - №4 (118). - С. 26-31.
6. Коршунова Е. А. Корпорация и корпоративная солидарность: традиции, подходы, российская действительность. *Экономическая социология*. - 2002. - Т. 3. - № 1. - С. 87–110.

GIG-IQTISODIYOTDA VA MASOFAVIY BANDLIK TIZIMIDA ERKAKLAR VA AYOLLAR UCHUN MEHNAT HAYOTI MUVOZANATINI QO'LLAB-QUVVATLASH OMILLARI

Aynakulov Muxitdin Abduxamidovich

Jizzax politexnika instituti "Arxitekturaviy loyihalash" kafedrası professori

Sulaymanova Lola Zohid qizi

Jizzax politexnika instituti

"Kimyo muhandisligi" bakalavriat ta'lim yo'nalishi II-bosqich talabasi

So'nggi yillarda masofaviy ish va gig-iqtisodiyot (platforma asosidagi qisqa muddatli mehnat shakllari) dunyo bo'ylab mehnat bozorining yangi yo'nalishiga aylandi. Ushbu tizimda ishchi va buyurtmachini bog'lovchi global platforma kabi masofaviy platformalar ishchi kuchi va ish beruvchini geografik chegaralardan mustaqil ravishda bog'lash imkonini berdi. Bu jarayon erkaklar va ayollar uchun yangi iqtisodiy imkoniyatlar yaratmoqda, ayniqsa ayollar uchun uy-oila majburiyatlarini inobatga olgan holda moslashuvchan ish rejimida faoliyat yuritish imkoniyatini kengaytirdi.

Masofaviy va platforma ish turlarining ijobiy jihatlari shundan iboratki, ular ish joyiga borish-kelish zaruratini kamaytiradi, vaqt tejaladi va shaxsiy hayot bilan mehnat orasida nisbatan muvozanatni ta'minlash imkonini beradi.

O'z mohiyatiga ko'ra, "Gig-iqtisodiyot" — bu mehnat bozori shakli bo'lib, unda doimiy ish o'rnidan ko'ra qisqa muddatli, vazifa (gig) asosidagi ishlar ustunlik qiladi [1]. Masalan, haydovchi xizmatlari, dizayn yoki AT sohasidagi loyiha asosidagi ishlar gig-

iqtisodiyotga kiradi. Bu tizimda ishchilar odatda mustaqil ravishda ishlaydi, kompaniyaga doimiy tarzda bog'lanmagan bo'ladi. Gig-iqtisodiyotning asosiy xususiyatlariga moslashuvchanlik, erkinlik va masofaviy platformalar orqali ish topish imkoniyatlari kiradi.

Shuningdek, ayollar global mehnat bozoriga chiqish, o'z xizmatlarini xorijiy mijozlarga taklif etish orqali iqtisodiy mustaqilligini oshirishi mumkin. Shu bilan birga, bu tizimda ayrim muammolar ham mavjud, xususan, masofaviy ishning chegarasizligi sababli ish va shaxsiy hayot oralig'ida muammo paydo bo'ladi [2]. Masofaviy ishlarning aksariyati ijtimoiy kafolatlar sanalgan nafaqa, sug'urta, mehnat ta'tili kabi himoyani ta'minlamaydi. Gig iqtisodiyotida raqobat yuqori, ko'nikma talablari esa tez o'zgaradi, bu esa ayollar uchun qo'shimcha to'siqlar tug'diradi.

O'zbekistonda raqamli iqtisodiyot rivojlanib, masofaviy ish tushunchasi huquqiy me'yorga kiritildi, internet infratuzilmasi kengaymoqda va xalqaro masofaviy platformalarda faol ishtirok etuvchi yoshlar soni ortmoqda. O'zbekistonda ayollar va erkaklar o'rtasida raqamli sohada mavjud imkoniyatlar tafovuti tahlillariga ko'ra, ayollar orasida raqamli savodxonlik darajasi oshayotgan bo'lsada, raqamli infratuzilma va internetga kirish imkoniyatlari erkaklarnikidan pastroqdir. Shuningdek, *Xalqaro Mehnat Tashkiloti* tomonidan tayyorlanadigan rasmiy *tahliliy, statistik va siyosiy hujjatlar* bo'lib, ular dunyo bo'yicha mehnat bozori, bandlik, ijtimoiy himoya va mehnat huquqlari holatini yorituvchi ayollar bandligining ko'p qismi norasmiy sektorda to'planganligi, masofaviy ishda ijtimoiy kafolatlar yetarli emasligi ta'kidlanadi [3]. Shu bois masofaviy tarzidagi qisqa muddatli ishlar gender tengligini kuchaytirish imkonini bersada, real amaliyotda bu tenglikni ta'minlashda tizimli muammolar mavjud.

Bu boradagi muammolarning mohiyati shundaki, O'zbekistonda raqamli iqtisodiy islohotlar olib borilayotgan bo'lsada, masofaviy va gig-ishlar bozorida ayollar uchun barqaror, kafolatlangan va teng sharoitli mehnat muhitini yaratish hali to'liq yo'lga qo'yilmagan. Ayollar uchun moslashuvchan ish imkoniyatlari mavjud, biroq ularning ijtimoiy himoyasi, mehnat huquqlari va ish-hayot muvozanatini ta'minlovchi mexanizmlar yetarlicha samarali ishlamayapti.

Mazkur muammoni hal etish uchun kompleks yondashuv zarur. Eng avvalo, ayollar uchun raqamli ko'nikmalarni rivojlantirish va ularni zamonaviy AT, dizayn hamda til yo'nalishlarida tayyorlash tizimli tarzda yo'lga qo'yilishi lozim. Shu bilan birga, ayollarning masofaviy ishlarga faol jalb etilishini ta'minlaydigan grantlar, mentorlik va qo'llab-quvvatlovchi dasturlar tashkil etilishi muhim.

Masofaviy mehnat shakllarida ijtimoiy kafolatlar sanalgan nafaqa, tibbiy sug'urta hamda mehnat huquqlari kabilar huquqiy jihatdan mustahkamlanishi zarur. Ish-hayot muvozanatini ta'minlash uchun masofaviy ishlarda me'yoriy ish va dam olish tartibi belgilanishi, shuningdek, genderga sezgir statistik monitoring tizimi orqali ayollar va erkaklar bandligidagi nisbat muntazam tahlil qilib borilishi lozim.

Umuman olganda, bu chora-tadbirlar raqamli iqtisodiyot sharoitida erkaklar va ayollar uchun teng imkoniyatlar yaratish, masofaviy mehnatning ijtimoiy himoyali va barqaror shaklini shakllantirishga xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqotda raqamli iqtisodiyot sharoitida ayollarning masofaviy mehnat bozorida ishtirokini kengaytirish, raqamli ko'nikmalarni rivojlantirish hamda ijtimoiy kafolatlarni mustahkamlash bo'yicha amaliy yechimlar ishlab chiqildi. Tadqiqot davomida mavjud davlat dasturlari, *Xalqaro Mehnat Tashkiloti* tomonidan

tayyorlanadigan rasmiy *tahliliy, statistik va siyosiy hujjatlar*, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Taraqqiyot Dasturi, Jahon banki hisobotlari va O'zbekistonning "O'zbekistan-2030" strategiyasi tahlil qilindi. Shuningdek, ayollar bandligi, raqamli infratuzilma imkoniyatlari va gender tengligi indikatorlari bo'yicha statistik ma'lumotlar asosida tahliliy natijalar shakllantirildi (1-jadval).

Tadqiqot davomida quyidagi amaliy ishlar amalga oshirildi:

1. O'zbekiston sharoitida masofaviy ish imkoniyatlarining gender nuqtayi nazaridan tahlili o'tkazildi.

2. Ayollar uchun raqamli ko'nikmalarni rivojlantirish dasturlarining mavjud holati va samaradorligi baholandi.

3. Masofaviy mehnat shakllarida ayollar uchun ijtimoiy kafolatlarni kuchaytirish mexanizmlari taklif etildi.

4. Raqamli platformalarda (*mustaqil mutaxassislar va mijozlarni bog'lovchi masofaviy mehnat platforma*, kichik xizmatlar bozori, ta'lim va kasbiy rivojlanish platformasi, va h.k.) ayollar ishtirokining ulushi xalqaro ko'rsatkichlar bilan taqqoslandi.

5. Genderga sezgir monitoring tizimi uchun indikatorlar to'plami ishlab chiqildi.

6. Ayollar bandligini oshirishga qaratilgan kompleks yondashuv sifatida "Raqamli inklyuziya modeli" g'oyaviy asos sifatida ishlab chiqildi.

1-jadvaldan ko'rinib turibdiki, tadqiqot davomida raqamli mehnat bozorida ayollar ishtirokining barqaror o'sishi kuzatildi. Ayniqsa, 2020–2024 yillar oralig'ida masofaviy ish shakllarida band bo'lgan ayollar ulushi 9 foizga ortgani raqamli inklyuziya siyosatlarining ijobiy natijalarini ko'rsatadi. Shu bilan birga, qonunchilikda ijtimoiy kafolatlar masalasi hali to'liq hal etilmaganligi, bu yo'nalishda me'yoriy-huquqiy takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.

1-jadval

Raqamli iqtisodiyot sharoitida ayollarni masofaviy mehnatga jalb etish bo'yicha tadqiqot natijalari

№	Amalga oshirilgan ishlar	Qisqacha tavsif	Natija
1	Raqamli mehnat bozorining gender tahlili	Ayollar ishtiroki 2020–2024 yillarda 18% dan 27% gacha oshgani aniqlangan	Ayollar ulushi 9% ga o'sdi
2	Raqamli ko'nikma kurslarini o'rganish	15 ta onlayn platforma tahlil qilindi (Coursera, Udemy, Bilimly, DataCamp va boshqalar)	4 tasi ayollar uchun maxsus kurslar taklif etadi
3	Masofaviy ishga oid qonunchilik tahlili	Mehnat kodeksi va "Raqamli iqtisodiyot to'g'risida"gi qonun o'rganildi	Ijtimoiy kafolatlar masalasi to'liq yoritilmagan
4	Ayollar uchun grant va mentorlik dasturlarini tahlil qilish	"Women in Tech" va "Digital Skills for Women" dasturlari tahlil qilindi	3 ta yangi taklif ishlab chiqildi
5	Monitoring indikatorlarini ishlab chiqish	"Gender Digital Divide Index" asosida 7 ta indikator ishlab chiqildi	Indikatorlar pilot sinov uchun tayyorlandi

Bundan tashqari tadqiqot davomida ayollar uchun mo'ljallangan raqamli ko'nikma kurslari nisbatan kamligi aniqlanib, bu esa o'z navbatida, kelgusida alohida o'quv dasturlarini joriy etish zarurligini bildiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, masofaviy ish va gig-iqtisodiyotning rivojlanishi O'zbekiston mehnat bozorida yangi imkoniyatlar yaratgan bo'lsada, gender nuqtayi nazaridan hali ham tizimli tafovutlar mavjud. Raqamli iqtisodiyot ayollarning bandligini oshirish, iqtisodiy faolligini kengaytirish va oila hamda ish o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash uchun muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Ayniqsa, 2020–2024 yillarda ayollar ulushining 18 % dan 27 % gacha o'sishi ijobiy natija sifatida qayd etilgan. Biroq tahlillar shuni ko'rsatadiki, masofaviy ish shakllarining huquqiy-ijtimoiy asoslari yetarlicha mustahkam emas, ya'ni bu borada mehnat kodeksida masofaviy ishchi uchun to'liq ijtimoiy kafolatlar, ta'til, nafaqa va tibbiy sug'urta masalalari to'liq tartibga solinmagan. Shu sababli, ayollar bandligi o'sayotganiga qaramay, ularning ijtimoiy himoyasi hali ham zaif darajada qolmoqda. Bundan tashqari, ayollar uchun mo'ljallangan raqamli ko'nikma kurslari nisbatan kamligi ham raqamli tafovutni saqlab qolayotgan asosiy omillardan biridir.

Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan 7 ta "Mamlakatlar miqyosida ayollar va erkaklar o'rtasida *raqamli texnologiyalar va internetga kirish, foydalanish hamda raqamli jihatdan foyda olishdagi tafovutni* o'lchashga mo'ljallangan indikatorlar to'plami", masofaviy mehnatning gender sezgir tahlilini yuritish va siyosiy qarorlar uchun tajriba va kuzatuvga tayangan, amaliy ma'lumotlarga asoslangan empirik asos yaratishda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, ayollar uchun grant va mentorlik dasturlari, raqamli inklyuziya modeli orqali ularni iqtisodiy jarayonlarga kengroq jalb etish imkoniyati mavjudligi aniqlandi.

Umuman olganda, masofaviy ish va gig-iqtisodiyot sharoitida gender tenglikni ta'minlash uchun quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Raqamli ko'nikmalarni rivojlantirish bo'yicha ayollarni zamonaviy AT, dizayn, til va kommunikatsiya sohalarida tayyorlash tizimi kengaytirilishi zarur.

2. Huquqiy asoslarni takomillashtirish yuzasidan masofaviy mehnatni tartibga soluvchi qonunlarda ijtimoiy kafolatlar, dam olish va mehnat huquqlari aniq belgilanmog'i lozim.

3. Genderga sezgir monitoring tizimi bo'yicha esa bandlik, daromad, va internetga kirish imkoniyatlari bo'yicha muntazam statistik kuzatuv olib borilishi kerak.

4. Ayollar uchun raqamli inklyuziya modeli yuzasidan esa grantlar, mentorlik va masofaviy tarzda faoliyat yuritadigan kurslar orqali ayollarni gig-platformalarda faol ishtirok etishga undash.

Bu chora-tadbirlar O'zbekistonda raqamli iqtisodiyot sharoitida erkaklar va ayollar uchun teng imkoniyatlar yaratish, masofaviy mehnatni ijtimoiy himoyali va barqaror shaklga keltirishga xizmat qiladi. Shu tariqa, raqamli mehnat bozori gender inklyuziyasini kuchaytiruvchi strategik yo'nalish sifatida qaralishi lozim.

Adabiyotlar:

1. Makhkamovich S. A. *Advantages of drawing mechanical details on computer* // *Journal of science, research and teaching*. – 2023. – T. 2. – №. 11. – C. 56-63.

2. Qosimov J. A. et al. *Increasing the effectiveness of lessons by creating a problem situation in teaching drawing* // *AIP Conference Proceedings*. – AIP Publishing, 2022. – T. 2432. – №. 1.

3. Qosimov J. A. et al. *The role of software in the development of modeling in education* // *AIP Conference Proceedings*. – AIP Publishing, 2022. – T. 2432. – №. 1.

INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDA MEHNAT BOZORIDA MA'NAVIY YETUK VA RAQAMLI KOMPETENSIYAGA EGA KADRLARNI TAYYORLASHDA YAPONIYA TAJRIBASI

Jakbarov Odiljon Otamirzayevich

Namangan davlat texnika universiteti Raqamli texnologiyalar kafedrası mudiri, professor

Zamonaviy iqtisodiyot innovatsiyalar asosida rivojlanmoqda, bu esa mehnat bozorida yangi talablarni shakllantirmoqda. Innovatsion iqtisodiyot sharoitida muvaffaqiyatga erishish uchun kadrlarda nafaqat raqamli kompetensiyalar, balki ma'naviy yetuklik ham zarur bo'lib qolmoqda. Ma'naviy yetuklik deganda, mas'uliyat, jamiyat oldidagi burch, etika va hamkorlik kabi qadriyatlar tushuniladi, ular innovatsiyalarni ijtimoiy mas'uliyat bilan bog'lab turadi. Raqamli kompetensiyalar esa sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (big data), kibertaxfsizlik va raqamli transformatsiya sohasidagi ko'nikmalarni o'z ichiga oladi. Ushbu ikki komponentaning uyg'unligi mehnat bozorini barqaror va samarali qilishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, OECD mutaxassislari ta'kidlaganidek, "Tizim talabalar kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirish bilan bir qatorda, jamiyatning axloqiy xulq-atvor, meritokratik taraqqiyot va ijtimoiy birdamlik qadriyatlarini singdirish uchun mo'ljallangan". Shuningdek, Ch.Jenkinsonning fikricha, "Yaponiya hukumati ma'naviy ta'limni jamiyatdagi muammolarga javob sifatida ko'rdi, tez modernlashayotgan dunyoda jamiyat va an'anani tiklash yo'li sifatida". Markaziy ta'lim kengashi olimlariga ko'ra, "1999 yilda Ikiru Chikara tushunchasini joriy etdi, ya'ni yashash kompetensiyasi, va uning yadrosi 'boy insoniyat' edi". Nihoyat, raqamli fuqarolik bo'yicha mutaxassislarning qayd etishicha, "An'anaviy axborot axloqi ta'limi kattalar bolalarni cheklovchi tarzda tartibga solishga qaratilgan, aksincha, raqamli fuqarolik ta'limi raqamli texnologiyalardan foydalanish va bolalarda avtonomiyani rivojlantirishni ta'kidlaydi".

Yaponiya bu borada dunyodagi yetakchi mamlakatlardan biri bo'lib, uning tajribasi rivojlanayotgan davlatlar uchun qimmatli saboqdir. Yaponiya ikkinchi jahon urushidan keyin tez rivojlanishga erishgan bo'lsa-da, hozirgi kunda demografik muammolar (aholi qarishi va mehnat kuchlarining qisqarishi) va global raqobat tufayli ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimini doimiy ravishda yangilamoqda. Ushbu maqolada Yaponiyaning ma'naviy yetuk va raqamli kompetensiyaga ega kadrlarni tayyorlashdagi tajribasi tahlil qilinadi, ilmiy asoslangan tavsiyalar beriladi.

Yaponiya ta'lim tizimida ma'naviy yetuklikni shakllantirish. Yaponiya ta'lim tizimida ma'naviy tarbiya (dotoku kyōiku) asosiy o'rin egallaydi. Bu tizim Konfutsiy falsafasiga asoslangan bo'lib, bolalikdan boshlab bolalarda jamiyat oldidagi mas'uliyat, hurmat va hamjihatlikni singdiradi [8]. Maktablarda "dotoku" darslari orqali o'quvchilar etik qadriyatlar, oila va jamiyat munosabatlari haqida o'rganadilar. Universitet darajasida esa bu qadriyatlar biznes va iqtisodiyot fanlarida davom ettiriladi, masalan, korporativ etika va ijtimoiy mas'uliyat kurslarini keltirish mumkin.

Mehnat bozorida bu ma'naviy yetuklik korporativ madaniyat orqali namoyon bo'ladi. Yaponiya kompaniyalarida "kaizen" (doimiy takomillashtirish) falsafasi qo'llaniladi, u xodimlarda mas'uliyat va ijodkorlikni rivojlantiradi. Bundan tashqari, "wa" (hamjihatlik) tamoyili guruh ishini rag'batlantirib, individualizmni jamiyat manfaati uchun cheklaydi [10]. Natijada, Yapon xodimlari nafaqat texnik jihatdan kuchli,

balki ma'naviy jihatdan ham yetuk bo'lib, innovatsiyalarni ijtimoiy zarar keltirmasdan amalga oshiradilar. Masalan, Toyota va Sony kabi kompaniyalar xodimlarini ma'naviy tarbiya orqali tayyorlab, global bozorda ustunlikka erishganlar.

Raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish tajribasi. Innovatsion iqtisodiyotda raqamli texnologiyalar markaziy o'rin egallaganligi sababli, Yaponiya hukumati va korporatsiyalar reskilling (qayta o'qitish) dasturlarini joriy qilgan. 2020-yillarning boshida "Society 5.0" strategiyasi qabul qilingan bo'lib, u raqamli jamiyatni yaratishni ko'zda tutadi [5]. Bu doirada, mehnat bozoridagi xodimlar uchun raqamli ko'nikmalar – AI, IoT va kibertaxfsizlik bo'yicha o'qitishlar tashkil etilgan.

Masalan, Microsoft va Yaponiya hukumati hamkorligida 2022-yilda boshlangan dastur orqali millionlab xodimlar raqamli transformatsiya ko'nikmalarini egallagan [4]. Katta yoshdagilar uchun maxsus dasturlar mavjud, chunki Yaponiyada aholi qarishi muammosi keskin [3]. Universitetlar va kasb-hunar maktablari raqamli laboratoriyalar bilan jihozlangan, bu esa talabalarda amaliy ko'nikmalarni shakllantiradi. Natijada, mehnat bozorida raqamli kompetensiyaga ega kadrlarning ulushi 50% dan oshgan [1].

Ma'naviy yetuklik va raqamli kompetensiyalarning uyg'unligi. Yaponiya tajribasida ma'naviy yetuklik va raqamli kompetensiyalar bir-birini to'ldiradi. Masalan, raqamli o'qitish dasturlarida yetik masalalar (masalan, AI da xavfsizlik va maxfiylik) alohida ta'kidlanadi [9]. Bu xodimlarda texnologiyalarni jamiyat manfaati uchun ishlatish ko'nikmasini shakllantiradi. Korporatsiyalarda xodimlar uchun lifelong learning (umrbod o'qish) dasturlari mavjud bo'lib, ular ma'naviy va raqamli jihatlarni birlashtiradi [7].

Ilmiy tahlil shuni ko'rsatadiki, bunday yondashuv mehnat bozorida samaradorlikni oshiradi. Masalan, Yaponiyada raqamli ko'nikmalarga ega xodimlarning ish unumdorligi 20-30% ga yuqori [2]. Shu bilan birga, ma'naviy yetuklik korrupsiya va muammolarni kamaytiradi, bu innovatsion iqtisodiyot uchun zarur.

O'zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlar uchun Yaponiya tajribasini qo'llashda quyidagi tavsiyalarni keltirib o'tamiz:

1. Ta'lim tizimida ma'naviy tarbiyani raqamli kurslar bilan integratsiya qilish. Masalan, maktablarda "dotoku" ga o'xshash darslarni joriy etish.

2. Hukumat darajasida reskilling dasturlarini ishga tushirish, xususan, katta yoshdagilar va ayollar uchun raqamli o'qitishlarni tashkil etish [6].

3. Korporatsiyalarda kaizen falsafasini qo'llab, xodimlarda ma'naviy va raqamli ko'nikmalarni rivojlantirish.

4. Universitetlar va kasb-hunar markazlarida raqamli laboratoriyalarni yaratish va ta'lim (o'rganish) ni majburiy qilish.

Ushbu tavsiyalar amalga oshirilsa, mehnat bozori innovatsion iqtisodiyot talablariga mos keladi.

Yaponiya tajribasi shuni ko'rsatadiki, innovatsion iqtisodiyotda muvaffaqiyat ma'naviy yetuklik va raqamli kompetensiyalarning uyg'unligiga bog'liq. Bu tajriba rivojlanayotgan davlatlar uchun qimmatli bo'lib, ta'lim va mehnat bozorini yangilashda yordam beradi. Kelajakda ushbu yondashuvni kengaytirish orqali global raqobatbardoshlikni oshirish mumkin.

Adabiyotlar:

1. *Bridging the skills gap: Fuelling careers and the economy in Japan. Economist Impact, 2023.*
2. *How reskilling can help transform the future of work in Japan. World Economic Forum, 2023.*

3. *Digital Skills and Employment of Older Workers. IARIW, 2025.*
4. *How skilling is fueling Japan's digital transformation. Microsoft, 2022.*
5. *Empowering Japan's Future: Tackling Challenges in Education. Japan Up Close, 2024.*
6. *Reimagining the Digital Workplace: Unleashing Potential in Japan. Akabot, 2024.*
7. *Creating Responsive Adult Learning Opportunities in Japan. OECD, 2021.*
8. *Moral Education in Japan: The Disjoint Between Research on Policy and Research on Practice. ResearchGate, 2025.*
9. *Moral Education in the Japanese Tertiary Sector. Research Leap, 2019.*
10. *Development And Transformation of Moral Education in Japan. DR Press, n.d.*

YASHIL IQTISODIYOTNI SHAKLLANTIRISHDA MEHNAT BOZORI VA INSON KAPITALINING INNOVATSION RIVOJLANISHI

Olimova Nodira Xamrakulovna

Farg'ona davlat universiteti i.f.n., professor

Tursunova Sevara Abduraxim qizi

Farg'ona davlat universiteti iqtisodiyot mutaxassisligi magistranti

Global barqaror rivojlanishga o'tish sharoitida yashil iqtisodiyot ko'plab mamlakatlar uchun ustuvor yo'nalishga aylanib bormoqda. «Yashil» iqtisodiyot nafaqat ekologik zarurat, balki chuqur ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarish bo'lib, jamiyat taraqqiyotining barcha jabhalariga ta'sir qiladi. O'zgarishi mumkin bo'lgan asosiy yo'nalishlardan biri - bu mehnat bozori bo'lib, u yerda ba'zi kasblar yo'qolib, barqaror rivojlanish, energiya samaradorligi va ekologik xavfsizlikka yo'naltirilgan yangilari paydo bo'ladi. Bu jarayonlar kadrlar tayyorlash, mehnat resurslarini boshqarish va bandlikning yangi mexanizmlarini shakllantirishga yondashuvlarni qayta ko'rib chiqishni talab qiladi.

Yuqori energiya intensivligi va atrof-muhitning ifloslanishiga asoslangan joriy ishlab chiqarish modellari asta-sekin kam uglerodli iqtisod va resurslar samaradorligiga yo'naltirilgan texnologiyalarga o'z o'rnini bermoqda. Bunday sharoitda qayta tiklanadigan energiya manbalari, yashil qurilish, barqaror qishloq xo'jaligi va chiqindilarni qayta ishlash kabi sohalarida yangi vakolatlarga ega bo'lgan mutaxassislarga ehtiyoj ortib bormoqda.

Innovatsion iqtisodiyot - bu yangi texnologiyalar, ilmiy izlanishlar va bilimga asoslangan yondashuvlar orqali iqtisodiy o'sishni ta'minlaydigan tizimdir. Bunday iqtisodiyot sharoitida mehnat bozori ham tubdan o'zgaradi. Zamonaviy texnologiyalar, xususan avtomatlashtirish va sun'iy intellekt tizimlari mehnat jarayonlarini transformatsiya qilib, yangi kasbiy sohalarining rivojlanishiga turtki bermoqda. Jahon iqtisodiy forumi (WEF)ning "Future of Jobs Report 2025" hisobotida ta'kidlanishicha, kelgusi besh yil ichida dunyo bo'yicha 85 million ish o'rni yo'qolishi, ammo 97 million yangi ish o'rni yaratilishi kutilmoqda [2]. Bu esa raqamli savodxonlik, tahliliy fikrlash va ijodiy yondashuv kabi ko'nikmalarga talabni keskin oshiradi. Raqamli platformalar orqali ishlovchilar soni yildan-yilga oshib bormoqda, ammo ularning ijtimoiy himoyasi yetarli darajada ta'minlanmagan [3]. Raqamli va yashil iqtisodiyot davrida inson kapitaliga sarmoya kiritish mamlakatlarning raqobatbardoshligini belgilaydi [4]. Ushbu jarayon ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, uzluksiz o'qish imkoniyatlarini

kuchaytirish va qayta tayyorlash dasturlarini yanada samarali tashkil etishni taqozo etadi.

O'zbekiston sharoitida ham innovatsion iqtisodiyot bosqichma-bosqich shakllanmoqda, masalan, 2024-yilda IT Park rezidentlari soni 2500 dan oshgan, eksport hajmi esa 300 million AQSh dollariga yaqinlashgan [5]. Bu holat mehnat bozorida axborot texnologiyalari, dasturlash, raqamli marketing va ma'lumotlar tahlili yo'nalishlariga bo'lgan talabning ortib borayotganini ifodalaydi.

Shu bilan birga, ishlab chiqarish sohaslarida avtomatlashtirish jarayonlari oddiy mehnat turlarini qisqartirib, o'rta hamda yuqori malakali mutaxassislarga bo'lgan talabni kuchaytirmoqda.

Mehnat bozoridagi o'zgarishlar ta'lim, bandlik va ijtimoiy himoya tizimlariga ta'sir ko'rsatib, ekologik barqaror va ijtimoiy inklyuziv rivojlanishga moslashuvchan institutsional muhitni shakllantirishni talab etmoqda. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, ommaviy axborot vositalarida yashil ish o'rinlari haqidagi maqolalar soni 2009 yildagi 44 tadan 2023 yilda 162 taga oshgan. Biroq ortib borayotgan qiziqishga qaramay, yashil iqtisodiyot talablariga mos kadrlar va ish o'rinlari yaratish bo'yicha aniq chora-tadbirlar zarur. [6]

O'zbekistonning yashil iqtisodiyotga o'tishi mehnat bozoriga sezilarli ta'sir ko'rsatib, yangi imkoniyatlar va muammolarni yuzaga keltirmoqda. XMT ma'lumotlariga ko'ra, 2020-yilda band bo'lgan 13,23 million kishidan faqat 5,7 millioni rasmiy sektorda ishlagan, bu norasmiy bandlik darajasi yuqoriligini ko'rsatadi. Ekologik barqaror texnologiyalarni joriy etish yashil tarmoqlarda yangi ish o'rinlari yaratishini ta'minlashi mumkin. Aks holda, iqlim o'zgarishiga moslashmaslik 2050-yilga borib iqtisodiyotning 10 foizgacha qisqarishiga olib kelishi ehtimol. Yashil o'tishni ta'minlash esa investitsiyalarni, jumladan, xususiy moliyani kengaytirishni talab etadi. Shu maqsadda hukumat xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda energetika samaradorligi va qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirishra qaratilgan strategik dasturlarni amalga oshirmoqda, bu esa yangi ish o'rinlari yaratishga xizmat qilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev "yashil" iqtisodiyotga o'tish va u bilan bog'liq bandlik sohasidagi o'zgarishlar muhimligini bir necha bor ta'kidlagan. Xususan, 2025-yilda Abu-Dabidagi Barqaror rivojlanish haftaligi sammitida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti O'zbekistonning strategik maqsadi resurslarni tejovchi, "yashil" rivojlanish modeliga o'tish orqali ekologik barqarorlikni va iqtisodiy o'sishni ta'minlash ekanini ta'kidladi. Prezident kelgusi besh yilda investitsiya loyihalarida "yashil" tarkibiy qismlar 50,0 foizga yetkazilishi, bu yangi ish o'rinlari tashkil etilishini, iqtisodiyotning yangi tarmoqlarida ishlash uchun malakali kadrlar tayyorlashni taqozo etishini alohida ta'kidladi [6].

O'zbekistonning "yashil" iqtisodiyotga o'tishi nafaqat ekologiya va iqtisodiy sohalarda, balki mehnat bozori va kadrlar tayyorlash tizimida ham katta o'zgarishlarni nazarda tutadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrda 436-sonli "O'zbekiston Respublikasini 2030-yilga qadar "yashil" iqtisodiyotga o'tkazishga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish, energiya samaradorligini oshirish, resurslarni tejash va iqlim o'zgarishiga moslashish bilan bog'liq yangi tarmoqlar va yo'nalishlarni rivojlantirishning fundamental asoslarini belgilab berdi.

Hujjatda bandlikka bevosita yoki bilvosita ta'sir ko'rsatadigan strategik maqsadlar aniq belgilangan.

Xususan, umumiy elektr energiyasi ishlab chiqarishda qayta tiklanadigan energiya manbalarining ulushini 30,0 foizdan ortiq oshirish, ishlab chiqarishning energiya samaradorligini 20,0 foizga oshirish, yalpi ichki mahsulotning energiya quvvatini 30,0 foizga kamaytirish, 1 million gektargacha bo'lgan maydonda suvni tejaydigan sug'orish texnologiyalarini joriy etish kutilmoqda. [1] O'zbekistonda atrof muhit muhofazasi sohasida mutaxassis kadrlar tayyorlash darajasi 2019-2020-yillardagi 5% li darajadan 2022-2023-yillarda 31% ga qadar oshgan. Yashil iqtisodiyot yo'nalishida 33 ta kasblar bo'yicha magistrlik darajasiga ega mutaxassislar tayyorlanmoqda.

Xorijiy tadqiqotchilar orasida keng tarqalgan ishchilarning kasbiy vazifalariga yo'naltirilgan yondashuvga murojaat qilish taklif etiladi. Birinchi marta konseptual darajada ishlab chiqarish jarayonining ekologik tozaligini professional vazifalar orqali o'lchash g'oyasi Xalqaro Mehnat Tashkiloti tomonidan 2013-yilda taklif qilingan. [7]

Yashil sertifikatlash tizimlarini joriy etish va issiqxona gazlari chiqindilarini davlat tomonidan tartibga solish infratuzilmasini yaratish O'zbekistonda yashil iqtisodiyot rivojlanishining muhim yo'nalishidir. Bu ekologik monitoring, sertifikatlash va hisobot bo'yicha mutaxassislar tayyorlashni ham talab qiladi. Shuningdek, aholining yashil loyihalarda ishtirokini kengaytirish orqali yangi ish o'rinlari yaratilishi, kichik biznes rivojlanishi va yoshlar hamda xotin-qizlar bandligi oshishi mumkin.

Atrof-muhit bilan bog'langan tarmoqlardan qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligida amalga oshirilayotgan modernizatsiyalash islohotlari ta'sirida bandlarning soni 2010-2024-yillarda 3118,1 ming kishidan 3240,1 ming kishiga oshgan bo'lsa, tog'-kon sanoati va ochiq konlarni ishlashda 2 baravarga, suv bilan ta'minlash; kanalizatsiya tizimi, chiqindilarni yig'ish va utilizatsiya qilish tarmoqlarida 15% ga kamaygan. Oxirgi ikki yil davomida qishloq xo'jaligi sohasida ish izlovchilarning doimiy tanqisligi kuzatilmoqda. [8]

Bundan tashqari, har yili iyuldan avgustgacha, ya'ni mavsumiy ishlar davrida bu ko'rsatkich minimal qiymatlariga yetadi. Tog'-kon sanoatida ko'rib chiqilayotgan davrda undagi ishchi kuchi tanqisligi faqat yoz mavsumida kuzatilgan. *2022-yilda global ishsizlik darajasi sezilarli darajada pasayib, 2020-yildagi 6,9 foizdan 5,8 foizga tushdi, chunki iqtisodiyot COVID-19 pandemiyasi keltirib chiqargan zarbadan tiklana boshladi. O'zbekistonda ishsizlik darajasi 2010-yildagi 5,4% dan 2024-yildagi 6,8% ga qadar oshdi, shu jumladan, ayollar orasida 6,3% dan 10,4% ga qadar oshgan bo'lsa, erkaklar orasida esa 4,6% dan 4% ga pasaydi.* [9]

Aholi farovonligi barqaror bandlik uchun qulay sharoitlar yaratishga bog'liq. 2030-yilga borib O'zbekistonning yuqori daromadli davlatlar qatoriga kirishi uchun ishbilarmonlik muhitini yaxshilash, mehnat unumdorligini oshirish va yuqori qo'shilgan qiymatli ish o'rinlarini ko'paytirish zarur. Shu maqsadda hukumat yangi ishlab chiqarishlar tashkil etish, mavjudlarini modernizatsiyalash, infratuzilmani rivojlantirish va innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan faol investitsiya siyosatini yuritmoqda. O'qimayotgan va ishlamayotgan yoshlar (16-24) ulushi 2010-yildagi 19,3% dan 2024-yilda 23,8% ga oshdi. Bu jamiyat va iqtisodiyot uchun xavf bo'lib, yoshlarni kasbiy tayyorlash, ish o'rinlari yaratish, tadbirkorlikni qo'llash, ta'lim va mehnat bozori uyg'unligini kuchaytirish hamda qiyin ahvoldagi yoshlarga ijtimoiy ko'makni kengaytirishni talab etadi.

«Munosib mehnat» ko'rsatkichlari «yashil» ish joyidagi daromad, mehnat shartnomasining barqarorligi hamda sanitariya-gigiyena va ijtimoiy sharoitlarning xodim salomatligiga ta'sirini baholaydi. "Hub-tech" komponenti esa bunday ish joylarining iqtisodiy samaradorligini aks ettiradi. Ushbu ko'rsatkichlar asosida ish joylarini tahlil qilish orqali «yashil» iqtisodiyot talablariga mos kelmaydigan jihatlar aniqlanadi va ularni yaxshilash bo'yicha choralar belgilanadi.

Xulosa qilib aytganda, innovatsion iqtisodiyotda mehnat bozori rivoji inson kapitaliga sarmoya, yangi texnologiyalarni joriy etish va moslashuvchan siyosat bilan bog'liq. Shu sababli O'zbekiston uchun raqamli va yashil ko'nikmalarni rivojlantirish hamda ta'lim-mehnat bozori uyg'unligini kuchaytirish muhim strategik vazifadir.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrda 436-sonli "O'zbekiston Respublikasini 2030-yilga qadar "yashil" iqtisodiyotga o'tkazishga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori. // <https://lex.uz/docs/6303230>
2. World Economic Forum. The Future of Jobs Report 2025: Insight Report. - Geneva: World Economic Forum, 2025. - 120 p.
3. International Labour Organization. World Employment and Social Outlook: Trends 2025. - Geneva: ILO, 2025. - 150 p.
4. Organisation for Economic Co-operation and Development. OECD Skills Outlook 2023: Skills for a Resilient Green and Digital Transition. - Paris: OECD Publishing, 2023. - 340 p.
5. United Nations Development Programme. Digital Economy of Uzbekistan. - Tashkent: UNDP, 2025. - 100 p.
6. <https://president.uz/uz/lists/view/7815>
7. <https://www.ilo.org/resource/record-proceedings/ilc/102/resolution-concerning>.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi davlat statistika agentligi ma'lumotlari. // www.stat.uz
9. <https://nsdg.stat.uz/uz/goal/11>

ТОҒ-КОН САНОАТИНИНГ ИҚТИСОДИЙ БАРҚАРОРЛИГИГА ЁҚИЛҒИ ЭНЕРГЕТИКА КОРХОНАЛАРИДА СО₂ ЭМИССИЯСИНИНГ ОШИШИГА ТАЪСИР КЎРСАТУВЧИ ОМИЛЛАРИ

Максудова Шахиста Якубовна

"Халқаро бирдамлик" халқаро ҳамжамиятнинг координатори иқтисод
фанлари номзоди, профессор.

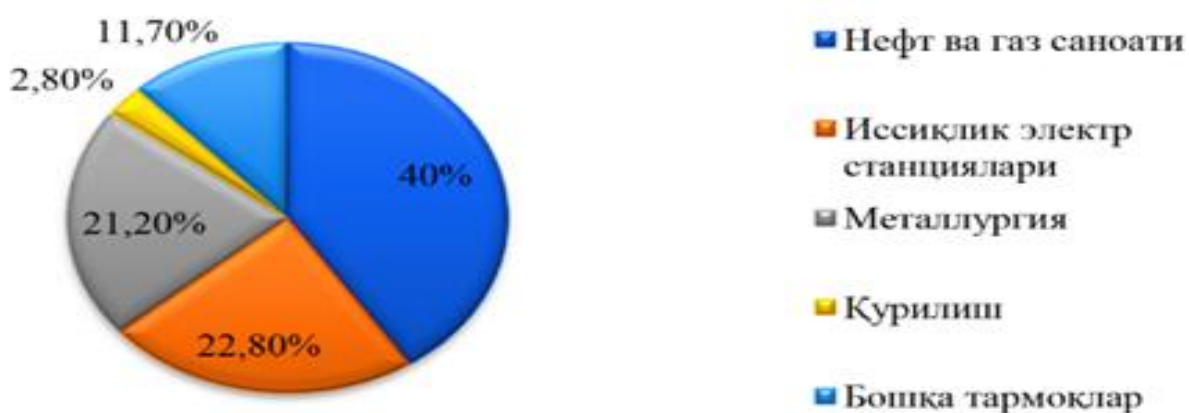
Холиқулов Одилжон Олимжон ўғли

ТДТУ Механика муҳандислиги факултети. "Ер усти транспорт тизимлари" кафедраси
ассистенти

Кириш. Бугунги кунда жаҳон иқтисодиётида саноат ва энергетика тармоқлари иқтисодий ўсишнинг асосий манбаи ҳисобланади. Шу билан бирга, уларнинг фаолияти табиатга сезиларли таъсир кўрсатади. Айниқса, тоғ-кон саноати ва электр энергетикасида ёқилғи сарфининг кўплиги, технологик жараёнларнинг энергия талабчанлиги атмосферага чиқарилаётган карбонат ангидрид (СО₂) миқдорини ошироқда. Ўзбекистон ҳам ўзининг бой минерал ресурсларига, ривожланган энергетика тизимига эга давлат сифатида мазкур муаммоларга бевосита дуч келмоқда [1]. Мамлакат иқтисодиётининг асосий

тармоқлари тоғ-кон саноати, металлургия, нефть-газ саноати ва иссиқлик электр станциялари умумий CO₂ чиқиндиларининг катта қисмини ташкил қилади.

Мисол килиниб бугунги кунда Ўзбекистонда 12 та ИЭС, шу жумладан, кўмирга ихтисослашган «Ангрен» ва «Янги Ангрен» иссиқлик электр станциялари фаолият олиб бормоқда. Бундан ташқари, 36 та цемент ишлаб чиқарувчи корхона, 15 та нефть ва газни қайта ишлаш ҳамда 4 та металлургия саноати мавжуд [3]. Тармоқлар бўйича чиқиндилар таркибини таҳлил қиладиган бўлсак (1-диаграмма), «Ўзбеккўмир» АЖ ва «Шаргункўмир» АЖни инобатга олган ҳолда 2024-йилда энг кўп эмиссия ҳажмига эга бўлган тармоқларни Нефть ва газ саноати ва Иссиқлик электр станциялари ва соҳаларини аниқлашимиз мумкин, уларнинг 2024-йилда CO₂ чиқиндиларининг умумий ҳажмидаги улуши 40,0% ва 22,8%ни ташкил этди, мос равишда (360,5 млн. тонна ва 200 млн. тонна) қайд этилган.

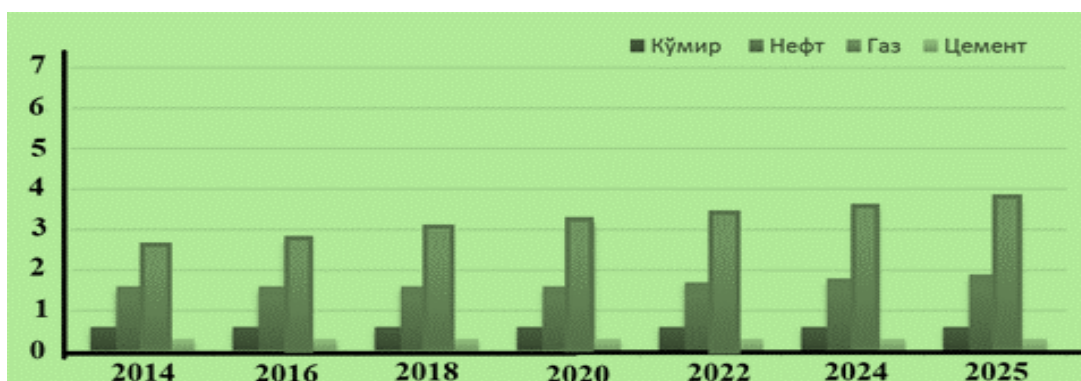

1-расм. Атмосферага асосий таъсир кўрсатувчи тармоқлар [5].

Ушбу тенденция мамлакатимизда электр энергиясига бўлган талабнинг ортиши ва шунга мос равишда уни ишлаб чиқаришнинг, биринчи навбатда, саноат тармоғи ва аҳоли эҳтиёжларини қондириш учун кўпайиши билан изоҳланади [3]. Шундай қилиб, қурилиш секторидан CO₂ чиқиндилари 2015 йилдаги 10,0 миллион тоннадан 2024 йилда 25,0 миллион тоннага, ишлаб чиқариш саноати ва транспорт мос равишда 30,0 миллион тоннадан 103,0 миллион тоннага ошган. Аҳоли ихтиёридаги шахсий автотранспорт воситалари сонининг кўпайиши ҳамда ишлаб чиқариш саноати ва қурилишда ишлаб чиқариш ҳажмининг кескин ўсиши бу ўсишнинг асосий сабабларидан бири ҳисобланади. 2024-йилда CO₂ эмиссияси таркибини манбалар бўйича таҳлил қилганда шуни таъкидлаш мумкинки, барча эмиссияларнинг 79,1% газга тўғри келади (2-диаграмма). Кейинчалик нефть (9,7%), кўмир (6,6%), цемент (3,8%) ва ёниш жараёнлари (0,7%) CO₂ чиқиндилари [4].

2014-2025 йиллардаги ўзгариш динамикасини ҳисобга олган ҳолда шуни таъкидлаш мумкинки, CO₂ чиқиндиларининг кўпайиши барча манбалардан кузатилмоқда [2]. Энг катта ўсиш газ бўйича қайд этилган - 2014 йилдаги 85,2 миллион тоннадан 2021 йилда 96,2 миллион тоннагача. Кўмир каби манбалар бўйича 5,2 миллион тоннадан 8,1 миллион тоннага, цемент 2,9 миллион тоннадан 4,7 миллион тоннага ўсиш кузатилди.

2014-2025 йиллар давомида манбаа бўйича CO₂ эмиссияси (млрд. т)

2-расм. Манба бўйича CO₂ эмиссияси ҳажми [5].

Бугунги кунда тизимга ақлли тармоқлар (Smart Grids) тизимини жорий этиш углерод нейтраллигига сезиларли даражада ижобий таъсир кўрсатади. Бу таъсир бир нечта асосий йўналишларда амалга ошади: Энергияни самарали бошқариш – ақлли тармоқлар энергия истеъмоли ва ишлаб чиқарилишини реал вақт режимида кузатиш ва бошқариш имконини беради. Бу орқали энергия манбалари оптимал тарзда ишлатилади, ортиқча энергия йўқотилиши камаяди ва ишлаб чиқарилган энергиянинг фақат керакли қисми истеъмолчиларга етказилади [3]. Илмий таклифларимиз бу самарадорликнинг ошиши энергия ишлаб чиқариш учун сарфланадиган ёқилғининг камайишига олиб келади, бу эса CO₂ чиқиндиларининг қисқаришига хизмат қилади. Энергия манбаларини интеграция қилиш – ақлли тармоқлар анаъанавий энергия манбалари билан қайта тикланадиган энергия манбалари (қуёш, шамол, гидро ва бошқалар) билан интеграция қилишни, ҳамда бошқаришни осонлаштиради.

Ушбу технологиялар барқарор бўлмаган энергия ишлаб чиқариши мумкин, лекин ақлли тармоқлар бу ўзгаришларни мувофиқлаштириш ва захиралаш орқали барқарор ва ишончли энергия таъминоти тизимини яратади. Бу эса кўмир ёки газ каби углеродинтенсив манбаларни камайтириб, углерод нейтраллигига эришишни тезлаштиради. Талабни бошқариш (Demand Response) – ақлли тармоқлар энергия истеъмолчилари ва ишлаб чиқарувчилар ўртасидаги ўзаро алоқани яхшилайдди. Масалан, талабни бошқариш тизимлари (Demand Response) орқали истеъмолчилар электр энергия талаби юқори бўлган пайтларда ёки тармоқ юкланиши катта бўлганда ўз истеъмолини пасайтириши мумкин. Бу энергия ишлаб чиқаришни оптималлаштиради ва кўмир ёки газ каби юқори углерод манбаларидан фойдаланиш заруратини камайтиради. Энергияни сақлаш технологиялари билан уйғунлик ақлли тармоқлар энергияни сақлаш технологиялари билан биргаликда самарали ишлайди. Масалан, ортиқча энергия ишлаб чиқарилганида уни сақлаш ва кейинчалик талаб ошганида қайта ишлатиш имконини беради. Бу эса углерод интенсив захира қувват станцияларидан фойдаланишни камайтиради.

Илмий ишимизнинг натижаларида ва мисолларида масалани ечимига ақлли тармоқлар углерод нейтраллигига эришишда муҳим рол ўйнайди. Улар энергия манбаларидан самарали фойдаланиш, қайта тикланадиган энергия манбаларини интеграция қилиш, ва энергия истеъмолини бошқариш орқали CO₂ чиқиндиларини сезиларли даражада камайтиришга имкон яратади. Шу билан

бирга, ақлли тармоқлар нафақат ишлаб чиқарувчилар, балки истеъмолчиларга ҳам экологик барқарорликни оширишга ёрдам беради [3]. Ўзбекистон мисолида таҳлилларимиз. 1. Тоғ-кон ва металлургия соҳаси. Мамлакатда Олмалиқ ва Навоий каби йирик комбинатлар фаолият кўрсатади. Улар қимматбаҳо металллар, мис, олтин ва бошқа ресурсларни қайта ишлайди. Бу жараёнлар катта миқдорда энергия талаб қилади ва CO₂ чиқиндисининг асосий манбаи ҳисобланади. Мазкур корхоналарда энергия тежамкор технологияларни жорий этиш, фильтр тизимларини янгилаш муҳим вазифадир. 2. Электр энергетика тизими. Ўзбекистонда электр энергиясининг асосий қисми иссиқлик электр станцияларида ишлаб чиқарилади. Эски турбиналар ва паст самарадорлик натижасида ҳар йили минглаб тонна CO₂ чиқиндиси атмосферага чиқарилади. Ҳар бир саноат корхонасида чиқиндиларни ҳисобга олиш, мониторинг қилиш ва ҳисобот бериш тизимини жорий этиш талаб этилади.

CO₂ эмиссиясини камайтириш бўйича:

1. Энергия тежамкор технологияларни жорий этиш. Иссиқлик станцияларида замонавий газ турбиналари, автоматлаштирилган бошқарув тизимлари ва қайта фойдаланиш цикллари (combined cycle) қўлланилиши лозим. Тоғ-кон корхоналарида қайта ишлов бериш жараёнларини автоматлаштириш ва ёқилғи тежовчи ускуналардан фойдаланиш керак [4].

2. Қайта тикланувчи энергия манбаларини ривожлантириш. Қуёш ва шамол энергияси лойиҳаларини кенгайтириш. Ҳудудий “яшил энергия” зоналарини яратиш. Давлат-хусусий шериклик асосида инвесторларни жалб этиш.

3. Экологик бошқарувни кучайтириш. Корхоналарда чиқиндиларни ҳисоблаш ва назорат қилиш тизимини яратиш. Эмиссия учун солиқ ёки квота тизимини жорий этиш. Табиатни муҳофаза қилиш фондлари орқали “яшил лойиҳалар”ни қўллаб-қувватлаш.

4. Илмий тадқиқот ва кадрлар тайёрлаш. Университет ва илмий марказларда экология ва энергетика бўйича тадқиқотларни қўллаб-қувватлаш. Ёш мутахассислар учун “яшил инновациялар” йўналишида грантлар ажратиш.

Тоғ-кон саноати ва энергетика соҳаси Ўзбекистон иқтисодиётида муҳим ўрин тутади, лекин уларнинг экологияга таъсири жуда катта. CO₂ чиқиндилари ортиши нафақат иқлим ўзгаришига, балки аҳоли саломатлиги, сув ва ер ресурсларининг танқислигига ҳам олиб келмоқда. Мазкур муаммоларни бартараф этиш учун давлат, бизнес ва жамоатчиликнинг ҳамкорлигида комплекс чора-тадбирлар амалга оширилиши лозим [5]. Энергия тежамкор технологиялар, қайта тикланувчи манбалар, қонунчиликни такомиллаштириш ва илмий салоҳиятни ошириш орқали мамлакатдаги CO₂ эмиссиясини изчил равишда камайтириш мумкин. Бу нафақат атроф муҳитни муҳофаза қилади, балки миллий иқтисодиётнинг барқарор ва “яшил” ўсишини таъминлайди.

Адабиётлар:

1. Maksudova Sh.Ya. Development and deployment of the machine-building complex of the Uzbek SSR taking into account environmental factors: Abstract of the dissertation... candidate of economic sciences: 08.00.04 / Council for the Study of Productive Forces. - Tashkent, 1991. - 23 p.: ill. RSL OD, 9 91-5 / 732-3 Tashkent, 1991. – c. <http://www.dslib.net>.

2. Murodov B.X., Mamutov O.A. Development of a methodology for improving and developing an organizational and economic strategy for improving the efficiency of industrial enterprise management using artificial intelligence. Scientific Journal of Construction and education ISSN 2181-3779, Volume 4, issue 4 2025. <https://cyberleninka.ru/article>.

3. Murodov B.X. *Improvement of digitalization and development of organizational and economic mechanisms of fuel and energy industry enterprises at the "industry 5" level*. 2022, July 27. international conference on developments in education sciences and humanities, canada. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6913315>

4. Murodov B.X. *Foreign experience competitiveness of the regional economy and prospects of national fuel and energy sectors-consumers in the coal industry*. Interpretation and Researches, 1-47. 2025. <https://inlibrary.uz/index.php>.

5. Tillyakhodzhaev M., Muratkulov O., Maksudova Sh. Ya., Orolov J., Khadjayev I. *Analysis of the effectiveness of combating carbon dioxide emits and financial indicators of industrial sectors of the economy from foreign countries*. Solution of Social Problems in Management and Economy, 4(13), 44–50. 2025. <https://econferences.ru/index.php>.

MEHNAT BOZORINI STATISTIK TADQIQ ETISH: NAZARIYA VA AMALIYOT

Tashpulatov Aybek

Farg'ona davlat texnika universiteti iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Iqtisodiyotni raqamlashtirish va innovatsiyalarning joriy etilishi sharoitida hududdagi aholining mehnat bilan doimiy bandligini ta'minlash milliy mehnat bozoridagi ishchi kuchiga bo'lgan talabni hamda uning yollanma xodimlar tomonidan taklifini muvofiqlashtirish asosida ortiqcha mehnat resurslarining bandligini ta'minlashning zamonaviy va ta'sirchan mexanizmlarini ishlab chiqish bilan chambarchas bog'liq.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 11 sentyabrdagi PF-158-son "«O'zbekiston — 2030» strategiyasi to'g'risida"gi Farmonida "Mehnatga layoqatli aholini, shu jumladan yoshlar va nogironligi bo'lgan shaxslarni barqaror va samarali bandligini ta'minlash orqali ishsizlik darajasini 7 foizgacha tushirish.. Yoshlarning ishsizlik darajasini 14 foizdan 11 foizga kamaytirish" kabi ustuvor vazifalar belgilangan. Mamlakatimizda aholini ish bilan bandligi, kambag'allik darajasi va ishsizlik kabi statistik ko'rsatkichlarni aniqlash sohasida ilmiy tadqiqotlar olib borish yuzasidan yetarli tajriba to'plangan [1].

Rossiya Federatsiyasi miqyosidagi mehnat bozorida talab va taklifni tadqiq etishning sotsiologik usullarini qo'llashning zaruriyati, bosqichlari va o'ziga xos jihatlarini bayon etishga bag'ishlangan qarashlarda mazkur jarayonni ishonchli ma'lumotlar bazasini shakllantirish maqsadida samarali tashkil etishning nazariy, amaliy va uslubiy jihatlarini hamda vositalari yetarli ravishda asoslangan [4].

Milliy mehnat bozoridagi statistik ma'lumotlarning to'liq va yetarli bo'lmagan sharoitida zarur bo'lgan ishonchli axborotlarni sotsiologik tadqiqotlar asosida olish imkoniyati va uning xususiyatlari bir qator mahalliy olimlarning tadqiqotlarida o'z aksini topgan [2,3,5]. Mehnat bozorini ilmiy tadqiq etish sohasida chuqur ilmiy izlanishlar olib borgan akademik Abdurahmonov Q. mazkur bozorning ayrim segmentlariga oid ishonchli ma'lumotlarni sotsiologik tadqiqotlar yordamida shakllantirishga oid qarashlarini ifoda etgan [2].

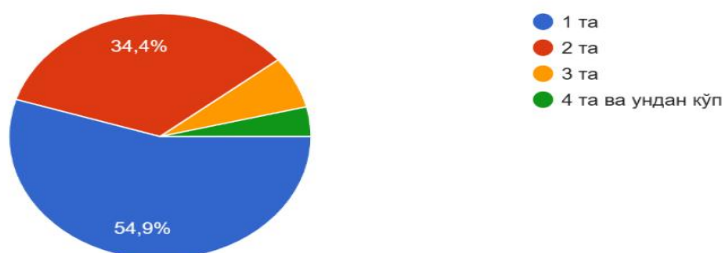
Iqtisodchi olim, professor Xolmo'minov SH. ta'kidlashicha, sotsiologik axborotlardan shunday vaziyatlarda foydalaniladiki, qachonki ishonchli statistik va marketing axborotlari mavjud bo'lmasa yoki ekspert baholash imkoniyatlaridan foydalanish cheklangan bo'lsa [6].

Mehnat bozori bo'yicha sotsiologik tadqiqotlar odamlarning mehnatga bo'lgan munosabatini, kasbiy motivatsiyasini, shuningdek, bandlik, ishsizlik va kasbga yo'naltirishning ijtimoiy jihatlarini o'rganadi. Ular ishchi kuchiga talab va taklifni tahlil qilishga, bandlik sohasidagi tegishli ko'nikmalar va muammolarni aniqlashga, korxonalarni kadrlar bilan ta'minlash, bandlik xizmatlarining samaradorligini baholash, ayniqsa, joylarda yoshlar, ijtimoiy himoyaga muhtoj bo'lgan aholi sonini aniq miqdoriy parametrlarini aniqlashga xizmat qiladi.

Mehnat bozori va uning ayrim segmentlarini «O'zbekiston — 2030» strategiyasida belgilangan vazifalar doirasida ilmiy tadqiq etish maqsadida 2025-yil may oyida alohida tuman miqyosida mehnat bozori va kambag'allik holati yuzasidan ishonchli axborotlar bazasini shakllantirish, ularni qayta ishlash va tegishli boshqaruv qarorlarini ishlab chiqish uchun xulosa va takliflar tayyorlashga mo'ljallangan sotsiologik tadqiqotlar o'tkazildi. Buning uchun uy xo'jaliklari kesimida ish bilan bandlik, ishsizlik, kambag'allik, daromadlik va boshqa zaruriy savollar bazasi elektron tarzda shakllantirildi.

Alohida hudud miqyosidagi tadqiqotlar Farg'ona viloyatining Yozevon tumanidagi elektron so'rovnoma shaklida tashkil etildi va o'tkazildi. So'rovnoma o'tkazishdan oldin olingan statistik ma'lumotlarga ko'ra Yozyovon tumanida 2025-yil 1-may holatiga 31339 ta oila mavjud bo'lib, uy xo'jaliklari soni esa 20967 tani tashkil etishi hisobga olindi. Tumandagi 4 ta mahalla (Yuqori soy bo'yi MFY, Do'stlik MFY, Markaziy Farg'ona MFY, Xonobod MFY) kesimida jami 859 ta uy xo'jaliklari o'rganilib, ular tumandagi jami uy xo'jaliklari tarkibida salmog'i 4 foizdan yuqorini tashkil etdi. Bu esa tanlama kuzatishning ishonchliligini va so'rovnoma natijalarining haqqoniyligini ta'minlaydi. Mehnat bozori, bandlik va daromadlikka oid ayrim savollar bo'yicha quyidagilar aniqlandi:

Оилада ишлаётган аъзолар сони:
820 ответов

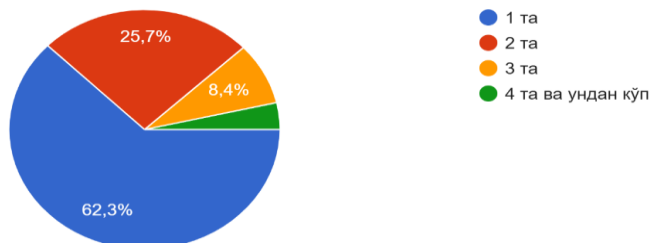
1-rasm. Uy xo'jaliklarida ish bilan bandlar ulushi, foizda

Uy xo'jaliklarini o'rganish davomida shu xo'jaliklardagi oilada ishlayotgan a'zolar soni bo'yicha quyidagi ma'lumotlarga ega bo'lindi: oilada ishlayotgan a'zolari soni 1 ta bo'lgan xo'jaliklar - 54,9%; ishlayotgan a'zolari soni 2 ta bo'lgan xo'jaliklar - 34,4%; oilada ishlayotgan a'zolari soni 3 ta bo'lgan xo'jaliklar - 6,8% (56 ta) va oilada ishlayotgan a'zolari soni 4 ta bo'lgan xo'jaliklar 3,9% ni tashkil etishi aniqlandi (1-rasm).

Uy xo'jaliklarini o'rganish davomida shu xo'jaliklardagi oilada ishga yaroqli, lekin ishlamayotgan a'zolar soni bo'yicha quyidagi ma'lumotlarga ega bo'lindi (2-rasm). O'rganishlar natijasida oilada ishga yaroqli, lekin ishlamayotgan a'zolari soni 1 ta bo'lgan xo'jaliklar 62,3% (432 ta); oilada ishga yaroqli, lekin ishlamayotgan a'zolari soni

2 ta bo'lgan xo'jaliklar 25,7% (178 ta); ishga yaroqli, lekin ishlamayotgan a'zolari soni 3 ta bo'lgan xo'jaliklar 8,4%; ishga yaroqli, lekin ishlamayotgan a'zolari soni 4 ta bo'lgan xo'jaliklar 3,6% (25 ta)ni tashkil etishi aniqlandi.

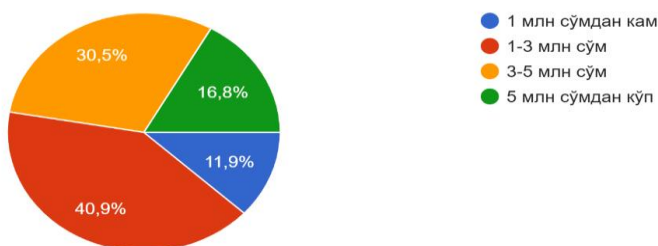
Ойлада ишга яроқли, лекин ишламаётган аъзолар сони:
693 ответа

2-rasm. Uy xo'jaliklarida ish bilan band bo'lmaganlar ulushi, foizda

Uy xo'jaliklarini o'rganish davomida shu xo'jaliklardagi oiladagi oylik daromad summasi bo'yicha quyidagi ma'lumotlarga ega bo'lindi. 1 mln. so'mdan kam 11,9% (98 ta)ni, 1-3 mln. so'm 40,9% (338 ta)ni, 3-5 mln. so'm 30,5% (252 ta)ni, 5 mln. so'mdan ko'p 16,8% (139 ta)ni tashkil qiladi (3-rasm).

Ойлик даромадингиз:
827 ответов

3-rasm. Oylik daromadi bo'yicha uy xo'jaliklarining guruhlanishi

O'tkazilgan so'rovnoma natijalari tuman aholisining turmush darajasi va kambag'allik holati bo'yicha quyidagi xulosalar va tavsiyalar ishlab chiqildi:

➤ Uy xo'jaliklarini o'rganish davomida shu xo'jaliklardagi oilalarda ishlayotgan a'zolar soni 820 nafarni tashkil etdi. Bu esa har bir oilada o'rtacha 1 (bir) nafargacha band bo'lgan ishchi kuchi mavjudligi haqida ma'lumot beradi.

➤ Tumandagi 859 ta uy xo'jaliklarida ishga yaroqli, lekin ishlamayotgan 693 nafar ish bilan band bo'lmagan fuqarolar mavjud. Bu holat ish joylarini mos ravishda ko'paytirish, qishloq joylariga investitsiyalarni jalb qilish va turli loyihalarni joriy etish zaruriyatini yuzaga keltiradi;

➤ Uy xo'jaliklarni daromadlari tarkibida asosiy ulush (40 foiz) qishloq xo'jaligi mahsulotlari sotish hissasiga to'g'ri keladi. Keyingi o'rinlarda korxona va tashkilotlarda olingan ish haqi 34,6% (283 ta)ni, yakka tartibdagi tadbirkorlik 12,5 (102 ta) hissasiga to'g'ri keladi. So'nggi yillarda qishloq joylarida tadbirkorlik va xizmat ko'rsatish sohalaridagi daromadni ortib borayotganligi tufayli ham aynan qishloq aholisini, uning tarkibida esa yoshlarni innovatsion kasblarga, o'zini-o'zi band qilish, masofaviy bandlik,

frilansing, IT sohasidagi bandlik kabi yo'nalishlarida faoliyat yuritishlari uchun shart-sharoit barpo etish zarur bo'ladi;

➤ 859 ta uy xo'jaliklarini o'rganish davomida daromadi 1 mln. so'mdan kam 11,9% (98 ta)ni, 1-3 mln. so'm 40,9% (338 ta)ni, 3-5 mln. so'm 30,5% (252 ta)ni, 5 mln. so'mdan ko'p 16,8% (139 ta)ni tashkil qiladi. Fikrimizcha, inflyatsion kutishlarning hozirgi sharoitida korxona va tashkilotlarning maoshini muntazam ravishda yuqori sur'atlarda oshirib borilishi pirovard natijada biznes subyektlarida ham ish haqini oshirishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqotlar natijasida to'plangan ma'lumotlar, tayyorlangan xulosalar va ishlab chiqilgan takliflar tuman hokimligi, kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligining Farg'ona viloyati hududiy boshqarmasi va uning tuman bo'limiga taqdim etildi.

Xulosa qilish mumkinki, mehnat bozoridagi statistik ma'lumotlarning to'liq va yetarli bo'lmagan sharoitida zarur bo'lgan ishonchli axborotlarni sotsiologik tadqiqotlar asosida olish mumkin bo'ladi. sotsiologik tadqiqot o'tkazish usuli yordamida joylarda yollanma xodimlar bilan ish beruvchilar o'rtasidagi ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarni aks ettiruvchi yangi axborotlar bazasi hosil qilinadi. Ular yordamida aholining ish bilan bandligini oshirish, ishsizlikni kamaytirishga yo'naltirilgan chora-tadbirlar va boshqaruv qarorlari ishlab chiqilishi mumkin bo'ladi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 11 sentyabrdagi PF-158-son "«O'zbekiston — 2030» strategiyasi to'g'risida”gi Farmoni//Lex.uz
2. Abdurahmanov Q. Mehnat iqtisodiyoti: Nazariya va amaliyot / Darslik. –T.: FAN, 2019. 512 b.
3. Nasimov D.A. Raqamli iqtisodiyot sharoitida bandlikning zamonaviy shakllarini joriy etish metodologik-uslubiy asoslarini takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi Avtoreferati, 2020
4. Romashov O. Sotsiologiya truda. Uchebnoe posobie. M.: Gardariki, 1999 g. S.318
5. Tashpulatov A. Primenenie sotsiologicheskix issledovniy v sfere zanyatosti sel'skogo naseleniya /Jurnal "Ekonomika i sotsium", №7(74) 2020, str.398-404
6. Xolmo'minov SH.R. Qishloq mehnat bozorining shakllanishi va rivojlanishi hamda ularni modellashtirish. Monografiya. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2014. – 232 b.

РАЗВИТИЕ СОВРЕМЕННОГО РЫНКА ТРУДА В УСЛОВИЯХ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ

Махамматова Малика Абдурашидовна

ТГЭУ Кафедра "Макроэкономическое политика и прогнозирование" Научный руководитель

Назирова Азиза Алишер кизи

ТГЭУ, Факультет Финансов, Финансы и технология финансов, Студентка

Основная часть: Современный рынок труда можно охарактеризовать как сложную и подвижную социально-экономическую систему, на которую постоянно воздействуют процессы инновационного обновления. Глобальные вызовы, связанные с цифровизацией, автоматизацией и переходом к экономике знаний, радикально изменяют характер трудовых отношений и создают принципиально новые условия их функционирования. В этих условиях определяющим фактором становится уже не количество занятых, а уровень их

креативного и интеллектуального капитала, способность быстро адаптироваться к изменениям и осваивать новые компетенции.

Согласно прогнозам Всемирного экономического форума, к 2030 году около *40% востребованных сегодня навыков утратят свою актуальность*, что подтверждает стремительную трансформацию профессиональной структуры и содержания трудовой деятельности. В результате инновационная экономика формирует не только перспективы ускоренного развития, но и значительные риски, требующие научного анализа и выработки практических решений.

Инновационная экономика в современном рынке труда представляет собой важное поле для исследований и анализа, с целью извлечения максимальной пользы из новых экономических процессов. В свою очередь, инновационная экономика принесла собой много изменений в современный рынок труда. Инновационные экономические условия организационной среды современных предприятий, формируют определенное факторное влияние на характер и результативность трудовой деятельности работников. Причем, этот трансформационный процесс затрагивает все категории: от рабочих до руководителей. На постиндустриальной стадии общественного развития знание и интеллектуальный потенциал работников приобретают стратегический вес и значение.

Интеллектуальная энергия работников превращается в основную движущую силу современного производства, пронизанного задачами инновационного характера. Способность к труду в современном понимании определяется преимущественного интеллектом работника и его инновационной компетентностью, формирующими профессиональные возможности деятельности. Основное влияние технологического фактора на характер и содержание трудовой деятельности заключается в следующем:

- автоматизация производства снижает долю физического и монотонного труда.[1] Автоматизированные технологии упростят работу работникам массовых производств. Им не придется в ручную все сортировать или же добавлять, и повторять эти действие миллионы, миллиарды раз. Технологизация упрощает работу делая производство более эффективным и качественным, избавляя процесс разработки товаров от человеческих ошибок;

- появляются различные новые профессии, требующие обладания современными профессиональными навыками;[1]

- изменяется тип производственных отношений в бригаде на основе применения информационных технологий.[1] Информационные технологии делают рабочий процесс в бригаде практичным и справедливым. Рабочие становятся более самостоятельными, а контроль осуществляется через цифровые системы. Роль руководителя меняется: он становится координатором, а рабочая бригада работает как команда на основе сотрудничества;

- труд рабочих содержательно становится всё более управленческим;[1]

- наблюдается пространственное удаление рабочих от мест выполнения производственных операций.[1] Это зависит от внедрение дистанционного управления и цифровых технологий. Работник будут способны контролировать оборудование через компьютеры и системы мониторинга, находясь в другом месте или даже в удаленном центре. Такого рода подходы повышает

безопасность, снижает физическое давление и позволяет управлять сразу несколькими процессами одновременно. Вот так труд приобретает более интеллектуальный и управленческий характер;

➤ вследствие роботизации проявляются тенденции вытеснения живого труда из производственной сферы, формирования искусственного интеллекта. Который в свою очередь выявляет проблемы такие как безработица и рост нищеты. Согласно данным Всемирного экономического форума, к 2030 году 40% профессий, требующих низкой квалификации, могут исчезнуть, что приведет к росту безработицы в ряде отраслей;

➤ по мере сокращения вмешательства людей в производственные процессы уменьшается влияние финансовых стимулов увеличения производительности труда на общую производительность системы.[1] Потому что с внедрением инновационных оборудования которые могут заменить людей необходимость в рабочем персонале уменьшается что приводит к снижению расходов на заработную плату;

➤ снижается риск для здоровья работников, профессиональные заболевания, производственный травматизм.[1] Благодаря автоматизации и применению информационных технологий, которые берут на свои металлические плечи самые опасные и тяжелые операции. Рабочая общества начнет меньше контактировать с вредными веществами, высокими температурами и тяжелым оборудованием. В результате улучшается общее состояние здоровья персонала и повышается продолжительность трудовой активности;

➤ понятие «квалификация рабочего» характеризуется всё в большей степени способностью рабочего трудиться в инновационной среде и способствовать созданию инновационных продуктов;[1]

➤ развивается не стандартная занятость на принципиально новом уровне, что связано с массовым формированием «компьютерных надомников».[1]

➤ в общей сложности, работа на промышленном предприятии становится всё более технологически обусловленной.[1]

В результате трансформации характера труда и его содержания меняются ценностные приоритеты при подборе и отборе работников. Если 25-30 лет назад работник оценивался по формуле «опыт + знания», где профессиональный опыт и трудовой стаж имели более весомое значение, а знания (образовательный уровень) работников оценивались по остаточному принципу, т.е. более опытный работник был соответственно более конкурентоспособным. Сегодня всё несколько иначе. Знания стали не отделимы от опыта. Именно на таком принципе основан современный компетентный подход к подготовке будущих профессионалов, актуальной направленностью которого является формирование инновационной компетентности работников, выражающейся в умении самостоятельно находить и перерабатывать новую информацию, применять ее в инновационном процессе.

Анализ: Приход инновационной экономики в современный рынок труда расширила возможности рабочей среды и повысила эффективность трудового процесса. Но не все всегда может дать исключительно положительные результаты. Инновационные преобразование в современном рынке труда

приводят к увеличению процента безработицы, особенно в регионах, удалённых от крупных экономических центров. Там темпы внедрения технологий значительно ниже чем у других, предприятия не успевают модернизироваться, а рабочая сила не всегда обладает или вне в возможности обладать нужными компетенциями. К примеру можно привести, В сельских и отдалённых районах сокращается количество рабочих мест на традиционных производствах поскольку автоматизация заменяет ручной труд. В то же время новые рабочие места возникают преимущественно в городах и в сфере цифровых технологий - IT, fintech, логистика, робототехника где требуется совсем иные знания и навыки. Это приводит к росту социального неравенства: часть населения не успевают пройти переквалификацию и возникает угроза массовой безработицы и бедности. Чтобы избавиться от состояния безработного, люди начинают массово переезжать в столицу где высокий темп роста инновации, где имеется рабочие места и высокая заработная плата. Но из-за того что люди из всех регионов собираются в сердце государства, с каждым разом появляются проблемы такие как: перенаселение людей в одном месте, нехватка мест для житья, увеличение средств передвижение что создает следующие проблемы такие как аварии, огромные пробки и еще хуже приводит к загрязнение экологии в этом месте. Например, Миграция в крупные города, такие как Ташкент, которая вызвана ростом инновационных секторов и высокими зарплатами в сфере IT, приводит к перенаселению и ухудшению экологической ситуации, так как инфраструктура города не успевает развиваться наравне с ростом населения. Из-за увеличения количества населения из года в год приходится вырубать деревья для строительство и освобождать место для постройки новых жилищных комплексов. В последствие чего в Ташкенте остаётся мало зелёных зон которые обеспечивают нас кислородом. А из-за перенаселения стала увеличиваться количества транспорта которые из себя вырабатывает сильные потоки тепла что становится одной из причин глобального потепления, также машины выделяют разные токсичные газы которые в свою очередь загрязняют атмосферу. Продолжая в таком темпе попал в 10 самых загрязненных городов мира по статистике IQAir 22 сентября 2025 года.[2] И это результат того что мы перечислили ранее.

Заключительная часть: Инновационная экономика меняет рынок труда, делая его более технологичным и эффективным, но при этом усиливает безработицу в регионах, где темпы модернизации ниже. На первый план выходят знания, цифровые навыки и способность к постоянной адаптации. Однако рост миграции в крупные города приводит к перенаселению и экологическим проблемам, что видно на примере Ташкента. Для снижения рисков необходима развивать переквалификацию, модернизацию регионов и обеспечивать сбалансированное развитие экономики.

Литературы:

1. Е. В. Яковлева. Трудовая деятельность в условиях инновационной экономики: специфика, организация, управления// Гуманитарный научный журнал. -2017. –С.103.
2. <https://www.iqair.com/ru/newsroom/september-22-2025-tashkent-among-top-10>.

ИҚТИСОДИЁТНИ ГЛОБАЛЛАШИШИ ШАРОИТИДА ХАЛҚАРО ТУРИЗМ БОЗОРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Иватов Ирисбек
ТДИУ и.ф.д., проф.

Ижтимоий-иқтисодий ривожланиш жараёнларини 21 аср бошларидаги ҳолати, дунё мамлакатлари ва жаҳон ҳудудларининг бир-бири билан ўзаро боғлиқлиги кучайган, фан-техника ривожига таъсирида умумпланета миқёсидаги янги муаммоларни юзага келиши ва кескинлашуви ортган шароитда, глобаллашув жараёнларини янада шиддатли равишдаги тезлашиши билан тавсифланади. Интенсивлаштириш жараёнлари ривожланишининг бу босқичдаги энг аҳамиятли хусусиятларидан бири, ишлаб чиқаришнинг турли омилларини давлатлараро аралашиб кетиши ва молиявий капиталларни чегара билмас даражадаги ҳаракатидан иборатдир. Бунинг натижасида глобализация барча иқтисодий муносабатларни қамраб олувчи жараён сифатида намоён бўлиб, унинг барча элементлари бир-бири билан янада мослашган ҳолда ривожланишга сабабчи бўлмоқда.

Дунё минтақалари бўйича халқаро туристларнинг келиши 1990 йилдаги 435 млн. кишидан 2023 йилга келиб, 1млрд 600 млн кишига етган. Бу ерда етакчилик Европа минтақасига тегишли бўлиб, туристларнинг келишдаги ўсиш суръати юқори даражани ташкил этар экан. Халқаро туризмни ривожланишда ўзига жалб қилувчи, дам олиш, завқланиш учун хизмат қиладиган туристик объектларнинг ҳам мавжудлиги муҳим аҳамиятга эга. Масалан Европада мавзули парклар мавжуд бўлиб, кўплаб туристларни ташриф буюришига сабабчи бўлмоқда. Мана шундай масканлардан бири Ўзбекистон пойтахти Тошкентда ҳам бўлиб, Диснейленд ва Аквапарк фаолияти билан боғлиқдир. Улар 1997 йилдан бошлаб фаолият кўрсата бошлади ва нафақат Ўзбекистонда, балки Марказий Осиёда энг кўзга кўринган парк ҳисобланади. Унинг менежменти ва рекламаси билан яхши шуғулланилса, хорижлик туристларни кўплаб жалб этиш мумкин. Буни амалга ошириш учун паркнинг техник имкониятларини янада кенгайтириш ва объектлар сонини кўпайтириш, қўшимча инвестицияларни жалб қилиш лозим. Чет эл мамлакатлари тажрибаси бу йўлни энг самарали ва ютуқли эканлигидан далолат беради.

Бунинг учун хорижий туристларни туристик маҳсулотларга бўлган талабини ўрганиш мақсадга мувофиқдир. Глобаллашув шароитида Ўзбекистонда туризмни ривожлантириш чора-тадбирлари ҳукумат томонидан белгиланган ва жуда кўп давлатлар билан иқтисодий алоқалар, турли битимлар, келишувлар амалга оширилган ва оширилмоқда. Шу билан бир вақтда халқаро туризмда амалга оширилиши муҳим бўлган ишларни қуйидагилардан иборат деб биламиз.

1. Халқаро туризмда маркетинг фойдаидан кенг фойдаланиш ва халқаро бозорларни эгаллаш учун интилиш;

2. Ўзбекистоннинг туризм имкониятини бевосита чет элларнинг ўзида ахборот агентликлари орқали тарқатиш ва оммалаштириш учун ҳаракат қилиш;

3. Туризм соҳасида ишлайдиган мутахассисларни тайёрлаш, ўқитиш, улар учун барча имкониятларни яратиб туристларга сифатли хизмат кўрсатишни йўлга қўйиш;

4. Халқаро туризм ярмаркаларида сурункали тарзда иштирок этиш;

5. Ўзбекистоннинг халқаро туризм бозорида амалга ошириш учун керакли бўлган фаолият турлари ва сифати бўйича буклетлар, проспектлар ва ҳакозаларни тарқатиш;

6. Халқаро туризмда биргаликда фаолият юрита оладиган қўшма корхоналар, компаниялар ва ҳакозаларни тузиш ва уларни фаолиятини кенг йўлга қўйиш.

7. Турли кичик шаклга эга бўлган туристлик комплексларда рақобат муносабатларини янада кучайтириш ва бошқа тадбирлар муҳим аҳамиятга эгадир.

Ўзбекистон Республикаси ҳам бошқа ҳамдўстлик мамлакатлари қатори халқаро туризмни ривожлантириш чора-тадбирларини кўриб, ўзининг миллий моделига асосланган туризмни шакллантириш учун ҳаракат қилмоқда. Бу модел ички имкониятларга, ўзбек халқининг менталитетига ва жаҳон стандартларига мос келадиган талабларни ҳисобга олган ҳолда амалга оширилиши лозимлиги таъкидланмоқда. Яна шу нарсани ҳисобга олиш лозимки, инсонларни туризмга ундайдиган ҳолатлар нималардан иборат? Нима учун улар айрим ҳолларда асаб тарангликларига дучор бўлиб, ўз пуллари ва куч-ғайратларини сарфлаб туристик сафарга отланадилар? Қаерга бориш, нима мақсадда боришни танлаш ҳозирги шароитда жуда ҳам беҳисоб бўлиб, улардан саноқли йўналишларнигина у ёки бу шахс аниқлаши мумкин. Шу билан бир вақтда халқаро миқёсда қаул қилинган йўналишлар бўйича туризмни ривожлантириш ҳам муҳим масалалардан ҳисобланади.

Таъкидлаш жоизки, глобаллашув шароитида туризм тармоғини бошқаришнинг илмий-назарий асослари, унга таъсир этувчи омиллари мега трендлар ҳамда билимларга асосланган иқтисодиётнинг шаклланиш жараёнида ўзгариб бормоқда. Жумладан, миллий иқтисодиётимизнинг ҳар бир корхонаси ички ва ташқи рақобат шароитида фаолият олиб боради. Жаҳонда юз бераётган инновациялар таъсирида ишлаб чиқаришда янги билимларга асосланган инновацион технологияларни жорий этиш зарурати ортиб бормоқда.

Ўз навбатида ишлаб чиқаришдаги инновациялар харидорларнинг ҳатти ҳаракатини олдиндан башорат қилиб бўлмайдиган даражада ўзгаришига сабаб бўлмоқда. Айниқса, бундай ўзгаришлар туризм тармоғига ва унинг корхоналарига хосдир. Жумладан, туризмда оммавий туризмдан индивидуал туризмга ўтиш зарурати туғилмоқда. Бундай шароитда глобал тенденцияларнинг туризм корхоналарини бошқаришга таъсирини комплекс ўрганиш, туризм корхоналари фаолиятини миқдор ва сифат жиҳатидан тизимли таҳлил этиш, бу жараёнда интернет тизимидан, АКТ ва иқтисодий математик усуллардан кенг фойдаланиш зарурати туғилмоқда.

Тадқиқотлар шундан далолат берадики, замонавий туризм тармоғи ва мажмуасининг мазмун моҳияти, ривожланиш мезонлари тубдан ўзгариб бормоқда. Демак, туризм тармоғи ёки унинг корхонасини бошқариш услублари, маркетинг стратегиялари ва ривожланиш парадигмалари ҳам глобаллашув

таъсирида такомиллаштиришни талаб этади. Пировард натижада туризм тармоғини бошқаришда стратегик қарорларни қабул қилишда жаҳон молиявий иқтисодий инқироз таъсирини инобатга олишни, рақобат муҳитининг чигаллашганини, ишлаб чиқаришни модернизациялаш заруратини ҳисобга олмоқ даркор. Бундай шароитда туризм тармоғи корхоналарини бошқаришда маркетинг стратегияларини шакллантиришнинг илмий ёндашувларини янада такомиллаштиришни талаб этади.

Изланишлар натижаси шуни кўрсатмоқдаки, халқаро туризм бозорини ривожлантиришда меҳмонхона комплекслари билан биргаликда, меҳмонхона ҳисобланмаган, аммо унинг функциясини бажарадиган объектлардан ҳам кенг фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Меҳмонхоналарда жойлашиш ягона тунаш жойи эмас. Кемпинглар, пансионатлар, ётоқхоналар, шунингдек кўплаган хусусий квартираларда, хонадонларда ҳам туристлар учун тунаш жойини ташкил қилиш имконияти бор. Ўзбекистонда хусусий меҳмонхоналар сонини кўпайтириш ҳам шу куннинг муҳим талабларидан биридир. Унинг ҳиссаси Ўзбекистондаги жами меҳмонхоналарнинг 5 фоизини ташкил этади ҳалос. Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, туристларни жойлаштиришда 25 фоиздан кўпроқ туристик фондлар ҳиссаси айнан хусусий меҳмонхоналарга тўғри келар экан.

Туристларни жойлаштиришда, одатда бундай объектлар жуда қулай ва содда бўлиб уларни самарадорлиги юқоридир. Кемпинглар шахсий хонадонлар, дам олиш уйлари, ёшлар уйи, туристик масканлари, оилавий клублар ва ҳақозалар туристлар учун жуда қулай бўлган масканлардир. Туризмда буларнинг ичида кенг тарқалгани ва арзони кемпинглардир. Лекин Ўзбекистон шароитида кемпингларни ривожланиши учун кенг имкониятлар шарт-шароитлар мавжуд бўлсада, аммо уларни қуриш, фойдаланиш ишига катта аҳамият берилмаяпти. Ваҳоланки халқаро туризм йўналиши бўйича ташриф буюрадиган туристларнинг кемпинг каби масканлардан фойдаланиши улар учун жуда қулайлик туғдиради. Айниқса ҳозирги бозор иқтисодиёти шароитида мавжуд бўлган иқтисодий қийинчиликлар даврида ички туристларимиз учун бундай масканлардан фойдаланиш арзон ва қулайдир. Бундай масканларда одатда одамлар гавжум, фақат халқаро туристлар эмас, балки Ўзбекистон фуқаролари бўлган туристларни ҳам тез-тез ташриф буюрадиган жойларида қурилиши ва фойдаланишини мақсадга мувофиқ деб ҳисобланади. Масалан, Фарғона водийсининг "Шоҳимардон" деган қадамжо жойлари шулар жумласига киради. Ёз ойларида бу маскан кўпчилик учун оромбахш жой ҳисобланади ва бу ерга кўплаб дам олувчи, саргузашт қилувчи, табиат манзараси бўлган тоғ, дарё, кўллар ва ҳақозалардан завқланиш мақсадида туристлар кўплаб ташриф буюришади. Аммо бу ерда замонавий арзон кемпингларни йўқлиги хориждан ташриф буюрадиганлар учун йўл берк эканлигидан далолат беради. Ваҳоланки бу ерда ҳар йили ва ҳатто қиш ойларида ҳам валюта ишлаш имконияти мавжуд бўлиб, бу масалага чуқур ёндашмаслик, ва бу соҳада тадбиркорлик масалаларига бепарволик натижасида катта имкониятлар бой берилмоқда. Бу ерда асосан ички туристлар ташриф буюришади. Улар учун ҳам бу ерда кўп ҳолларда етарли сервис кўрсатилмаяпти.

Ўзбекистон Евроосиёнинг йўллари чорраҳасида жойлашган бўлиб, Осиёга, Европага чиқиш учун қулай имкониятларга эгадир. Бу ҳолат келажакда

республика ташки иқтисодий фаолиятини кўплаб давлатлар билан амалга ошириш имкониятларини туғдиради ва технологияларни, сармояларни, маданий бойликларни давлатлараро ўзаро алмаштириш имконини беради.

Ўзбекистонда туризм индустрияси ва инфраструктураси, шу жумладан, туристик хизмат соҳаси умуммамлакат миқёсида олиб борилган хусусийлаштириш ҳамда бозор иқтисодиёти тизимига ўтиш жараёни талабларига мос ҳолда қайта ислоҳ қилинди. Аммо бу соҳада ҳануз қатор муаммолар, ҳатто унинг ривожига ғов бўлиб турган "тўсиқлар" ҳам мавжуд. Мамлакатимиз туризм тизими тараққиётининг жадал ривожланишига салбий таъсир кўрсатиб турган омиллардан бири туристик хизматлар бозорининг талаб даражасида эмаслигидир. Бу эса, ўз навбатида, туризм индустрия-сининг катта туристик ресурсларга эга бўлган ҳудудларда соҳани ривожлантириш имкониятини чегаралаб қўяди.

Адабиётлар:

1. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. //Халқ сўзи, 2020 йил, 30 декабрь.
2. Клейман, А.А. О новой траектории и стратегии развития туристского бизнеса в условиях экономической турбулентности / А.А. Клейман, О.А. Бабанчикова // Вестник национальной академии туризма. - 2015. - № 1 - С. 22-29.
3. Минаев, В.А. Региональный туризм: прогнозирование и планирование развития в современных макроэкономических условиях / В.А. Минаев, Н.А. Платонова, Е.А. Цыщук // Региональная экономика: теория и практика. - 2015. -№23 - С. 2-12.

INNOVATION IQTISODIYOT SHAROITIDA ZAMONAVIY MEHNAT BOZORINING RIVOJLANISHI

Maxkamov Saidafzal Saidkamol o'g'li

Qo'qon Universiteti Xalqaro turizm va iqtisodiyot kafedrası o'qituvchisi

Ilyosov Ziyodjon Dilshodjonovich

Qo'qon Universiteti Moliya va moliyaviy texnologiyalar yo'nalishi 1-bosqich talabasi

So'nggi yillarda dunyo miqyosida iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishi natijasida mehnat bozori tubdan o'zgarishlarga uchramoqda. Raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, avtomatlashtirish va masofaviy ish shakllari yangi kasblar paydo bo'lishiga, ayrim kasblarning esa yo'qolishiga sabab bo'lmoqda. Shu boisdan, zamonaviy mehnat bozorining moslashuvchanligi va innovatsion iqtisodiyot talablariga javob beruvchi inson kapitalini shakllantirish masalasi dolzarb hisoblanadi.

Innovatsion iqtisodiyot sharoitida mehnat bozori transformatsiyasining yangi talablar doirasidatamillashuvi – ob'yektiv zaruriyatdir. Biroq bunga to'liq erishish uchun hali amalga oshirilishi lozim bo'lganmasalalar ko'p.

O'zbekiston iqtisodiy tizimida innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish jarayoni faol kechmoqda. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida raqamli infratuzilmani rivojlantirish, IT sohasida kadrlar tayyorlash, startup loyihalarni qo'llab-quvvatlash va yoshlarning texnologik salohiyatini oshirish choralari amalga oshirilmoqda. Bu esa mehnat bozorida yangi kasblarning paydo bo'lishiga, ayniqsa IT, elektron tijorat, logistika, raqamli marketing va sun'iy intellekt yo'nalishlarida ish

o'rinlarining ko'payishiga olib kelmoqda. Shu bilan birga, mamlakatda malaka va ta'lim tizimlari o'rtasidagi tafovut, raqamli tengsizlik va hududiy nomutanosiblik kabi muammolar mavjudligicha qolmoqda.

Bozor iqtisodiyotini rivojlantirishning hozirgi bosqichida, innovatsiyalarni joriy etish, milliy korxonalar raqobatdoshligini oshirish, ularning iqtisodiy mustaqilligini va bozordagi mavqeinimustahkamlashning asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

Innovatsion iqtisodiyot – bu tubdan o'zgartirilgan, zamonaviylashtirilgan iqtisodiyot. Uning vujudga kelishinig asosiy sababi, ishlab chiqarish texnologik usulining rivojlanishi (oddiy kooperatsiya, manifaktura, mashinalashgan ishlab chiqarish)[1]. Bundan tashqari, yangiliklarni qo'llagan holatda iqtisodiyotni boshqarish, amalga oshirish tushuniladi.

Mehnat bozori — ish kuchi oldi-sotdi qilinadigan bozor[2]. Mehnat bozorining ishtirokchilari ishga yollovchilar, ishga yollanuvchilar va ular o'rtasidagi turli vositachilar hisoblanadi. Turli vositachilar, firmalar, tashkilotlar va agentliklar mehnat bozorining infratuzilmasini tashkil qiladi. Ishchi kuchi maxsus tovar sifatida uning egasi tomonidan bozorga taklif etiladi. Ishga yollovchilar mehnat bozoriga talab bilan chiqadi. Ish kuchining oldi-sotdisi bevosita haridor bilan sotuvchi o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri yoki vositachilar ishtirokida yuz berishi mumkin. Bu ishni mehnat birjasi yoki ish topib beruvchi firmalar bajaradi. Ish kuchining oldi-sotdisi mehnat bitimi shaklida rasmiylashtiriladi. Mehnat bozorida ish kuchini sotuvchi bilan uni oluvchi o'rtasida mehnatning kelishilgan narxi — ish haqidir.

Ushbu sohada eng yangi va zamonaviy ilmiy izlanishlarni olibborgan va shu sohaga oid ilmiy asarlar muallifi bo'lgan Jati Senguptaning innovatsiyalarga bergan ta'rifiga to'xtalib o'tsak. —Texnologiyalarga asoslangan innovatsiyalar mahsulot innovatsiyasi, sanoatda —ilmiy izlanishva rivojlanish ko'rinishidagi investitsiyalar va taqlid va takomillashtirishnio'z ichiga olgan texnologiyalar transferini o'zida mujassametadi. Innovatsiyalar turli shakllarda bo'lishi mumkin, ammo har qandayshaklda u mahsulot tannarxini kamaytirish yoki bozor talabinikengaytirishga yordam qiladi. Innovatsiyalarning ba'zi bir muhim turlarisifatida:

- texnologiyalarga asoslangan innovatsiyalar;
- endogen yoki ekzogen innovatsiyalar;
- sanoat rivojlanishida tanlov mexanizmi innovatsiyasi;
- texnologiyalar konsorsiumi orqali shakllantiriladigan innovatsiyalardan iborat.

1930-yillarda Y.Shumpeter tomonidan innovatsiya tushunchasikiritildi va u mahsulot ishlab chiqarish, sotish, yetkazish jarayonlarida yangiyoki takomillashtirilgan texnik, texnologik, tashkiliy xarakterdagiqarorlarni qo'llash oqibatida mumkin bo'lgan o'zgarishlarni o'z ichgaoladi deb ta'kidlaydi. Y.Shumpeter tomonidan innovatsiyaga berilganushbu ta'rifda ishlab chiqarish omillarining yangi kombinatsiyalarito'g'risidagi konsepsiyasi, innovatsiyalar nazariyasiga bo'lgan ikkita engtarqalgan yondashuvdan birining asosini tashkil etadi. Birinchiyondashuvda yangi omillardan foydalanish to'g'risidagi tushunchaga, ikkinchi yondashuvda esa yangi yaratilgan mahsulot va yangi yaratilgantexnologiyaga asoslangandir.

Innovatsiyalar iqtisodiy samaradorligini ta'minlash zaruriyatinihisobga olgan holda, bir qator Rossiyalik iqtisodchilar (M.Ionov, A.Kulagin, V.Loginov) innovatsiyani "xarajatlar tejalishini yoki bundaytejash uchun sharoit yaratilishini ta'minlovchi yangi

mahsulot yoki xizmat, ishlab chiqarish uslubi, tashkiliy, moliyaviy, ilmiy-tadqiqot va boshqasohalardagi yangilik” sifatida ko‘rishganlar.

Innovatsion iqtisodiyotda inson kapitalining qiymati keskin oshgan. Endilikda mehnat unumdorligini oshirishning asosiy manbai texnik vositalar emas, balki insonning *bilim, kreativlik, analitik tafakkur va moslashuvchanlik* darajasidir. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, raqamli kompetensiyaga ega mutaxassislar bozorda o‘rtacha 30–50 foiz yuqori ish haqi oladi[3]. Shu bilan birga, xalqaro tadqiqotlar (OECD, 2023)ga ko‘ra, 2030 yilgacha mavjud kasblarning 35 foizi avtomatlashtirish ta’sirida o‘zgaradi. Bu esa O‘zbekiston mehnat bozori uchun ham dolzarb chaqiriq hisoblanadi — ya’ni *ta’lim tizimi va bandlik siyosatini innovatsion yo‘nalishda muvofiqlashtirish zarur*. Innovatsion iqtisodiyotning rivojlanishi mehnat bozorida yangi tendensiyalarni yuzaga keltirmoqda[4]. Buning asosiy sabablari sifatida quyidagi omillarni ko‘rsatish mumkin:

- texnologik omil: sun’iy intellekt, avtomatlashtirish, robotlashtirish va raqamli platformalarning joriy etilishi ko‘plab an’anaviy kasblarning qisqarishiga, ammo shu bilan birga yangi kasblarning paydo bo‘lishiga sabab bo‘lmoqda.

- ijtimoiy omil: yosh avlodning mehnatga bo‘lgan munosabati o‘zgarib, barqarorlikdan ko‘ra moslashuvchanlik, ijodkorlik va erkinlikka asoslangan ish shakllari afzal ko‘rilmoqda.

- institutsional omil: davlat siyosatida innovatsion faoliyatni rag‘batlantirish, startap ekotizimlarini qo‘llab-quvvatlash va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bandlik strukturasiga bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda.

Bu omillar mehnat bozorining dinamikasini o‘zgartirib, yangi bandlik modellari – freelance, gibrid, vaqtinchalik loyihaviy ish kabi shakllarni keltirib chiqarmoqda. Bu jarayonlar mehnat bozori ishtirokchilaridan doimiy o‘rganish, yangiliklarga moslashish va raqamli kompetensiyalarni egallashni talab qiladi.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, innovatsion iqtisodiyot mehnat bozorining sifat jihatidan yangilanishiga sabab bo‘lmoqda. Endilikda mehnat bozori nafaqat ish o‘rinlari soni bilan, balki ularning *intellektual salohiyati, raqamli darajasi va kreativlik ko‘rsatkichi* bilan baholanadi. Shu bois, mehnat siyosatining markazida inson kapitaliga sarmoya kiritish, ta’lim tizimini raqamli iqtisodiyot talablariga moslashtirish va innovatsion kasblarni rivojlantirish turishi zarur[5].

Bugungi kunda oliy o‘quv yurtlarida tayyorlanayotgan kadrlarni, kasbidan qat’i nazar, raqamli iqtisodiyot asoslaridan xabardor qilib tayyorlash lozim. Chunki hozirgi sharoitda pedagog ham, muhandis ham, dehqon ham raqamli iqtisodiy bilimlarsiz bugungi mehnat bozorida raqobatbardosh bo‘la olmaydi.

Zamonaviy sharoitda bandlikning moslashuvchan shakllarini, ya’ni frilanserlik, masofaviy ish va loyihaviy bandlik tizimlarini qonunchilik darajasida qo‘llab-quvvatlash ham dolzarb ahamiyatga ega[6]. Shu turdagi mehnat faoliyatini rasmiylashtirish, soliq va ijtimoiy himoya mexanizmlarini soddalashtirish orqali ishchi kuchining norasmiy sektordan rasmiy mehnat bozoriga o‘tishini ta’minlash mumkin.

Bundan tashqari, raqamli iqtisodiyot sharoitida mutaxassislarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish dolzarb vazifa hisoblanadi. Shu maqsadda barcha sohalarda axborot texnologiyalari, dasturlash, sun’iy intellekt va ma’lumotlar tahlili bo‘yicha malaka oshirish dasturlarini tashkil etish lozim. Aholining raqamli savodxonligini oshirish, ayniqsa yoshlar va ayollar o‘rtasida IT-ko‘nikmalarni rivojlantirish innovatsion mehnat bozorining intellektual salohiyatini kuchaytiradi.

Shu bilan birga, mehnat bozori haqidagi axborot tizimlarini raqamlashtirish, bandlik statistikasini tahlil qilish va prognozlash tizimini takomillashtirish zarur. Raqamli ma'lumotlar bazalari yordamida mehnat bozorining real holati va kelgusidagi ehtiyojlarini aniqlash imkoniyati yaratiladi. Bu esa davlat siyosatini aniq maqsadlarga yo'naltirish, ta'lim yo'nalishlarini mehnat bozorining talablariga moslashtirish hamda resurslardan samarali foydalanish imkonini beradi.

Adabiyotlar:

1. A.A. Mamatov, T.T. Jo, rayev, Erkayev A.N. *Innovation iqtisodiyot*. –T.: 2019, 456 bet.
2. Sh.R. Xolmo'minov *Mehnat bozori iqtisodiyoti*. Darslik.-T.: "Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi", 2021-160b.
3. *OECD Employment Outlook 2023: Artificial Intelligence and the Labour Market*, Paris: OECD Publishing, 2023. DOI:<https://doi.org/10.1787/08785bba-en>
4. Abdusattarova X.M. «Innovatsiya strategiyasi» - o'quv qo'llanma - T.: TDIU, 2011. 233– bet.
5. <https://cyberleninka.ru/article/n/raqamli-iqtisodiyot-sharoitida-inson-kapitalini>.
6. <https://cyberleninka.ru/article/n/aholi-bandligini-ta-minlash-modellari>.

ТРАНСФОРМАЦИЯ МЕТОДОВ И ИНСТРУМЕНТОВ НАСТРОЙКИ МОТИВАЦИИ ПЕРСОНАЛА В УСЛОВИЯХ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ

Городилова Мария Владимировна

*ст.преподаватель кафедры «Экономическая теория» РЭУ им. Г.В. Плеханова
Ташкентский филиал*

Никогда еще в истории человеческие знания и технологии не эволюционировали так быстро и стремительно, как в наши дни.

Изучая работы современных исследователей, хотелось бы процитировать профессора Зокирову Н.К.: «<...> Переход к информационному обществу в условиях изменений в коммуникационных технологиях и мотивации трудового поведения людей, предполагает существенные изменения трудовых отношений...Происходит процесс децентрализации трудовой деятельности во времени и пространстве, т.е. идет процесс формирования гибкого, виртуального рынка труда <...>» [1].

Экономика инновационного процесса представляет собой создание инноваций, отражающих уровень инновационного развития производства общества, посредством материальных и интеллектуальных ресурсов, высокий показатель производительности труда является его отличительной характеристикой.

Исследования, проводимые учеными по управлению организацией и мотивацией труда в начале XX века, определили функции управления мотивацией персонала ключевыми, так как при данном взаимовыгодном сотрудничестве обеспечивается достижение целей сотрудников и поставленных целей организации. Среди первых исследователей следует выделить К.Левина, позднее публикуются труды А.Маслоу, К.Роджерса, Г.Олпорта, первым кто формализовал науку организации стал Ф.У.Тейлор. В работе Анри Фаоля «Промышленность и общее управление» озвучена идея справедливого вознаграждения и поощрения трудовой инициативы, американский социолог

Элтон Мэйо, проводя исследования на заводе «Вестрн Электрик», делает вывод о зависимости производительности труда рабочих от климата на предприятии, демократического стиля управления, что впоследствии стало началом развития системы управления мотивационными факторами.

1-таблица

Обзор подходов мотивации и способов стимулирования труда

<u>Е. Н. Ветлужских,</u> 2016 г.	В своей работе предложил оценивающий подход при создании системы мотивации персонала. К общеизвестным факторам, отражающим материальные и нематериальные составляющие мотивации, ввел следующие принципы: вовлеченность персонала в жизнедеятельность предприятия; справедливый уровень компенсации, соответствующий корпоративной культуре; отождествление сотрудниками себя с брендом компании. Связал результативность с материальными поощрениями сотрудников, разделил материальную мотивацию по следующим категориям: высоко результативных сотрудников и руководителей отнес в категорию «человеческий капитал»; результативность профессионалов в среднем значении, в категорию «середнячки»; результативность показателей ниже нормы, отнес в категорию обычные «кадры» [4, 5].
<u>А.В. Ребров, (2009)</u> 2016 г.	В своей работе выявил взаимосвязь между структурой трудовой мотивации работников и итоговыми результатами их труда. Применил тест «Мойтайп», разработанный В.И. Герчиковым (его типологическую модель - ТМГ). Определил влияние условий труда на трудовой процесс, взаимосвязь структуры мотивации с итоговой результативностью показателей персонала на российских предприятиях. Выделил такие ключевые факторы-влияния: 1) степень зависимости оплаты труда работника от измеримых индивидуальных достижений, 2) однообразность (монотонность) труда, 3) профессионализм (квалификация) и его соответствие выполняемым функциям, 4) автономность и самостоятельность в трудовом процессе [6,7].
<u>А. Я. Кибанов,</u> 2017 г.	Разработал систему мотивации и стимулирования труда персонала в компании. Определил основные элементы; цели; задачи; предложил учитывать: конкретные результаты и достижения компании, трудовую деятельность сотрудников; соотнести стратегию и мотивационную политику с общими целями корпоративной стратегии; обозначить принципы и функции; факторы внешней и внутренней среды влияющие на эффективность системы мотивации. Выявил взаимосвязь развития предприятия и достижения запланированных целей от степени удовлетворения потребностей человека и реализацией его целей (социальных, психологических и т.п.) [8,5].
<u>Т.Н. Лобанова,</u> 2021 г.	Является автором методики «Трудовые интересы работников», где респонденты должны отреагировать на предложенные 35 вопросов-утверждений, определив значение важности (для себя) по шкале от 1 до 5 балла. Теоретическая основа состоит из 7 групп (проявлений) отражающих трудовые интересы работников: 1) материально-прагматические; 2) профессиональные; 3) карьерные; 4) специализированные; 5) корпоративные; 6) национальные; 7) общегражданские. Данная авторская методика помогает провести диагностику окружающей среды и степень проявленного интереса работника к этой среде [10].

Авторы содержательных теорий мотиваций просвещали работодателей о потребностях человека, направляющей силе его мотиваций и ожиданий, направлении усилий в достижении разграниченных по важности целей, оказываемом влиянии выбранного типа поведения на конечный результат.

Все чаще в научной литературе исследователи задаются вопросом «<...> повышения адаптивности развития человеческого потенциала к потребностям инновационного развития <...>» [2,3], возникает необходимость в определении наиболее действенных механизмов, стимулирующих трудовую заостренность, способствуя инновационной активности [2].

Рассмотрим некоторые подходы и методы к построению системы мотивации и стимулированию труда персонала, предлагаемые нашими современниками в период с 2015-2025 гг., (см. таблица1.)

Рассмотренные методы и подходы к стимулированию трудовой мотивации персонала имеют схожие критерии, что позволяет проводить исследования и интерпретировать полученные результаты как по категориям: экономические; карьерные; профессиональные; корпоративные и т.д., так и по типам мотивации, проявляемыми самими респондентами, такими как: хозяйский тип, инструментальный тип, профессиональный тип и т.д., учитывать в разрабатываемых стратегиях управления наиболее действенные инструменты настройки трудовой мотивации, усиливать слабые стороны уже существующих стратегий и задавать вектор развития на перспективу.

В своем научном исследовании профессор Зокирова Н.К. определила следующие нестандартные формы занятости, которые будут продиктованы инновационным развитием экономики: 1) неформальная занятость, 2) виртуальная занятость, 3) неполная занятость, 4) самозанятость, 5) временная занятость.

Проведенный анализ подтверждает предположение автора, что

«<...> Традиционные формы трудовой занятости воспринимаются монотонными, и нетворческими и интерес к ним утрачивается. Таким образом, следует подчеркнуть, что трансформация ценностно-трудовых ориентаций и мотиваций занятости, подчинение профессиональной деятельности новым смыслам..., и способа получения денег, достижения материального благополучия занятость для ряда категорий работников стала трансформироваться в способ выражения творческих инициатив, личностного потенциала <...>» [1].

Происходящие трансформации в обществе заставляют работодателей пересматривать систему управления персоналом, учитывая тенденции развития и перехода общества к цифровизации и инновационной экономике, усилению глобализации социально-трудовых отношений, смены ценностно-мотивационных ориентиров работников.

В ближайшей перспективе каждому предприятию рекомендуется внедрить ряд мер, а именно:

- провести оценку карьерных ожиданий сотрудников предприятия, по полученным результатам разработать индивидуальные планы карьерного развития учитывая личные предпочтения работников с целями компании;
- сделать выбор форм и видов обучения по повышению квалификации своего персонала;
- учесть новые тенденции развития при выборе респондентов и привлекать новые кадры уже с необходимыми навыками либо с возможностью освоения новых знаний и навыков на предприятии;

- наладить взаимодействие с образовательными учреждениями для подготовки необходимых кадров по новым направлениям;
- выбрать наиболее подходящие методы трудовой мотивации и способы стимулирования персонала, в соответствии с корпоративной стратегией;
- повысить значение корпоративной культуры в условиях глобализации социально-трудовых отношений.

Литературы:

1. Зокирова, Н. К. Трансформация форм занятости в инновационном развитии / Н. К. Зокирова, Г. Абдурахманова, Ф. Р. Сагидуллин // *International scientific review of the problems and prospects of modern science and education : Collection of scientific articles LXX International correspondence scientific and practical conference, Boston, USA, 20–21 мая 2020 года. – Boston, USA: PROBLEMS OF SCIENCE, 2020. – С. 24-28. – EDN OSMRFX.*
2. Курегян, С. В. Инновационная экономика и экономика инноваций / С. В. Курегян, О. С. Елкина, С. Е. Елкин // *Экономическая наука сегодня. – 2018. – № 8. – С. 100-107. – EDN VWERHZ.*
3. Солодовников, С. Ю. Теоретико-методологические основы исследования взаимосвязи теории трудовой мотивации и динамики трудовых отношений / С. Ю. Солодовников, Т. В. Сергеевич // *Вестн. Полоц. гос. ун-та. Сер. Д. Экон. и юрид. науки. – 2016. – № 5. – С. 12-16.*
4. Ветлужских Е. Н. Мотивация и оплата труда. Инструменты. Методики. Практика. – М.: Альпина Паблишер, 2016. – 149 с.
5. Пономарева, О. Я. Инструменты настройки системы мотивации труда персонала: обзор исследований российских ученых и практиков / О. Я. Пономарева, О. Ю. Никитина // *Интеллект. Инновации. Инвестиции. – 2021. – № 1. – С. 41-53. – DOI 10.25198/2077-7175-2021-1-41. – EDN BROKAN.*
6. Ребров, А. В. Влияние структуры мотивации работников современных российских организаций на результативность их труда : специальность 22.00.08 "Социология управления" : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата социологических наук / Ребров Алексей Владимирович. – Москва, 2009. – 26 с. – EDN NKUPNX.
7. Харченко, В. С. Мотивация и мотивационные профили сотрудников современных организаций / В. С. Харченко // *Социологическая наука и социальная практика. – 2021. – Т. 9, № 1(33). – С. 156-171. – DOI 10.19181/snsp.2021.9.1.7879. – EDN JESSG.*
8. Кибанов А. Я. Мотивация и стимулирование трудовой деятельности: монография. – М.: Проспект, 2017. – 857 с.
9. Митрофанова И. В., Корсакова И. В., Обьедкова Л. В, Трилицкая О. Ю., Опейкина Т. В., Пономарева А. С. Актуализация подходов к мотивации и стимулированию труда в современных условиях: монография. – М.: Берлин: Директ-Медиа, 2019. – 113 с.
10. Лобанова, Т. Н. Методика изучения трудовых интересов работников современных организаций / Т. н. Лобанова // *Вестник Московского университета. Серия 14: Психология. – 2021. – № 2. – С. 314-340. – DOI 10.11621/vsp.2021.02.14. – EDN OYNOEU.*

ИШЧИ КУЧИДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ ВА НОРАСМИЙ БАНДЛИКНИ СОЯДАН ЧИҚАРИШ

Махкамова Шахло Юлчиевна

Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва молия вазирлиги ҳузуридаги
Бюджет-солиқ илмий тадқиқотлари институти
бўлим бошлиғи, и.ф.н.

Абсаматов Баҳром Данакулович

Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва молия вазирлиги ҳузуридаги
Бюджет-солиқ илмий тадқиқотлари институти бош мутахассиси

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 30 августдаги “Норасмий бандлик улушини қисқартириш ҳамда меҳнат ресурслари балансини замонавий ёндашувлар асосида шакллантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарорида норасмий бандликни камайтириш бўйича таъсирчан янги механизмларни жорий қилиш, шунингдек, ўзини ўзи банд қилишни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш, солиқ соҳасида қулайликлар яратиш, тадбиркорликни рақамлаштириш ва ривожлантириш орқали қўшимча иш ўринларини ташкил қилиш мақсад қилинган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2025 йил 30 январдаги ПФ-16-сон фармонида аҳоли фаровонлигини ошириш ва бандлигини таъминлаш учун қулай шароитлар яратиш, ишга жойлаштириш бўйича қатор вазифалар белгиланган [1]. Ўзбекистонда норасмий секторда банд бўлганлар улуши 2018 йилда 58,3 фоиздан 2024 йилда **47,6** фоизгача камайган. Шундай бўлишига қарамасдан, Халқаро Меҳнат Ташкилотининг маълумотларига кўра мамлакатимизда ушбу кўрсаткич юқориликча қолмоқда. Халқаро Меҳнат Ташкилотининг ҳисоб-китобларига кўра, дунёнинг меҳнатга лаёқатли аҳолисининг 60 фоиздан ортиғи ёки қарийб 2 миллиард киши норасмий бандликдан даромад олади [2].

Норасмий бандлик туфайли муаммолар: ишчиларнинг ижтимоий жиҳатдан ҳимояланмаганлиги; Пенсия тизимига юк ортиши; давлат бюджетига тушум камайтиши; коррупцион ҳолатнинг ошиши; ноқонуний фаолият ва бошқалар. Ушбу муаммоларни ва белгиланган вазифаларни ҳал этиш мақсадида қуйидаги тадқиқотлар бажарилди: иш кучидан самарали фойдаланиш ва норасмий бандликни соядан чиқаришга оид хориж тажрибаси ўрганилди; Ўзбекистонда норасмий бандларни соядан чиқариш механизмларни қўллаш натижасида кутиладиган бюджет тушуми ва харажати ҳисобланди; иш билан норасмий бандларни соядан чиқариш бўйича таклифлар ишлаб чиқилди.

“Норасмий бандлик” атамасини фанга биринчи марта 1973 йилда инглиз социологи Кейт Харт киритган. Норасмий бандликни ўрганишга бағишланган фундаментал тадқиқотларнинг аксарияти Халқаро Меҳнат Ташкилоти, Жаҳон банки ва Иқтисодий тараққиёт ва ҳамкорлик ташкилоти: глобаллашув ва ташкиллаштириш ҳомийлигида ўтказилди. Халқаро меҳнат ташкилоти норасмий бандликни ҳисобга олишнинг концептуал ва асосларини ишлаб чиқишда етакчи роль ўйнади.

Иқтисодий тараққиёт ва ҳамкорлик ташкилоти (ИТХТ (OECD)) ташкилотининг норасмий бандлик ва кам ҳақ тўланадиган меҳнат фаолиятлари ҳалқасини узиш изланишлари бўйича ташкилот ҳисоботида икки асосий нуқтаи назарни илгари суради. Биринчиси, Норасмий меҳнат, кам даромад ва паст таълим ўртасидаги мустаҳкам боғланиш ва иккинчиси муаммонинг фақат расмийлаштиришда эмаслиги, балки ижтимоий адолатни таъминлашга қаратилган кенг қамровли сиёсатлар орқали ҳал этилиши кераклигини таъкидлайди. Ушбу таҳлил ИТХТнинг “Individuals and their Households” 35 дан ортиқ мамлакатда маълумотлар базасига асосланган.

Россия. Росстат маълумотларига кўра [3], иқтисодиётда банд бўлганларнинг 21% дан ортиғини ёки деярли 15,8 миллион норасмий бандларни ташкил қилади ва эксперт ҳисоб-китобларига кўра, норасмий бандлик (бирламчи ва қўшимча)

иқтисодий фаол аҳолининг 40 фоизини ёки тахминан 30 миллион кишини қамраб олиши мумкин. Шу нуқтаи назардан Россия ҳукумати 2025-2027 йилларга мўлжалланган ноқонуний бандликка қарши кураш режасини ишлаб чиқди. Улар меҳнат бозорида, шу жумладан меҳнатга лаёқатли ёшдаги ишсиз россияликлар тўғрисида янги маълумотларни тўплаш, ноқонуний ишга қабул қилишга қарши курашда ҳудудларнинг ролини кучайтириш ва хусусан, меҳнат муносабатларини фуқаролик қонунчилиги билан алмаштириш билан боғлиқ.

Филлипин ва Мўғилистон[4]. БМТнинг ривожланиш лойиҳаси консултанти James Heintz томонидан Филлипин ва Мўғилистон меҳнат бозори ўрганиб чиқиб хулоса, таклиф берган [5]. Норасмий бандликни аниқлашда таъриф етарлича эгиладиган ва ҳар хил иш турларини қамраб оладиган бўлиши кераклигини маълум қилди. Норасмий бандлик иш асосида таърифланадиган тушунча бўлгани сабабли, норасмий ёлланган ишчиларни аниқлашда қўлланиладиган ижтимоий ҳимоя кўрсаткичлари иш билан бевосита боғлиқ бўлиши керак. Бироқ, ҳар бир мамлакат ижтимоий ҳимояни турлича таъминлаши ва муайян ижтимоий ҳимоя турларининг ишга боғлиқлик даражаси ҳам фарқ қилишини, давлатда ҳуқуқий ҳимоя мезонлари аниқ натижа бермаган вақтда ижтимоий ҳимоя кўрсаткичлари қўлланилиши мақсадга мувофиқлигини маълум қилган.

Қирғизистон[6]. Қирғизистон Республикасининг 2040 йилгача барқарор ривожланиш миллий стратегиясининг “Инсон салоҳияти ва меҳнат бозорини мустаҳкамлаш” бўлимида баён этилган мақсад меҳнат қонунчилигига, норасмий бандлик ва тадбиркорликни расмийлаштиришга қаратилган халқаро меъёр ва конвенцияларга қатъий амал қилган ҳолда бандликни қўллаб-қувватлаш бўйича фаол чора-тадбирларни амалга оширишни назарда тутди. Ҳукумат меҳнат муҳожирлари ва норасмий иқтисодиётдаги ишчилар учун пенсия суғуртаси тизими қамровини кенгайтириш орқали барқарор ижтимоий ҳимоя бўйича ўзининг натижаларидан бирига эришишни кутмоқда.

Ўзбекистонда соядан чиқариш механизмларни қўллаш натижасида кутиладиган бюджет тушуми ва харажати ҳисоблаш. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон-2030” стратегияси тўғрисидаги фармонининг 28-мақсади ишсизлик даражасини 7 фоизгача туширишни назарда тутди. Давлат раҳбарининг “Норасмий бандлик улушини қисқартириш ҳамда меҳнат ресурслари балансини замонавий ёндашувлар асосида шакллантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарорига мувофиқ ўзини-ўзи банд қилган, якка тартибдаги тадбиркор, томорқа ер эгалари, касаначилик ва ҳунармандчилик билан шуғулланаётган фуқароларга бир қатор имтиёз ва преференциялар беришни назарда тутди.

Шундай бўлишига қарамасдан, 2024 йил ҳолатига кўра 2,8 млндан ортиқ аҳоли ўзини ўзи банд қилган аҳоли сифатида рўйхатдан ўтган бўлиб, ўз фаолиятини ошкоралик билан давом эттиришига қарамасдан пенсия таъминотига ижтимоий солиқни ихтиёрий равишда жами ўзини ўзи банд қилган аҳолининг 10%дан кам қисми тўламоқда [7].

Республика миқёсида норасмий банд бўлган меҳнат ресурслари (Жами (минг киши): 2018 йилда 7 764,6, 2021 йилда 7 682,1, 2024 йилда 6 790,6)нинг хўжалик тармоқлари хусусан қишлоқ, ўрмон ва балиқчилик хўжаликлари етакчилиги қилади. Кейинги ўринларда бошқа турдаги хизмат кўрсатиш, улгуржи

ва чакана савдо, қурилиш, ишлаб чиқарилаётган саноат ва бошқалар ташкил қилади. Йиллар давомида норасмий бандлар сони қисқариш тенденциясига эга бўлиб, фақатгина қурилиш соҳасида ўсиш кузатилган.

Норасмий меҳнат билан банд бўлган аҳолини легаллаштиришдан олиними мумкин бўлган ўртача бир ойлик, йиллик даромадни ва бюджетга тушумни ҳисоблаймиз:

1-сценарий: Йиллар кесимида *ўртача ойлик иш ҳақини норасмий банд бўлганларга кўпайтириш орқали ҳисобланиши мумкин бўлган ўртача бир ойлик иш ҳақини чиқариб олишимиз мумкин.* 2018 йилда 11 977,7 млрд.сўмни, 2021 йилда 20 449,8 млрд.сўм ва 2024 йилда 29 886,6 млрд.сўмни ташкил қилар эди. Энди бу суммадан солиқ ҳисобланса

2024 йилда 3 586,4 млрд.сўм *даромад солиғи* ва маълум бир соҳаларга берилган имтиёзларни [8] ва норасмий мигрантларни ҳисобга олинмаган ҳолатда 3 586,4 млрд.сўм пенсия жамғармасига ижтимоий солиқ ҳисобланар эди.

2-сценарий: *Энг кам иш ҳақиға нисбатаноладиган бўлсак,* 2018 йилда 3 897,5 млрд.сўм, 2021 йилда 5 740,8 млрд.сўм ва 2024 йилда 7 843,1 млрд.сўмни ташкил қилар эди. 2024 йилда ҳисобланган *енг кам иш ҳақидан бир ойлик даромад солиғи* 941,2 млрд.сўм ва шунча миқдорда ижтимоий солиқ ҳисобланиши мумкин эди.

3-сценарий: Якка тартибдаги тадбиркорлар [9] ва *ўзини-ўзи банд қилиш* ҳисобига эса 2024 йилда 6 790,6 минг киши базавий ҳисоблаш миқдори-375,0 минг сўмдан йиллик ижтимоий солиқ тўлаган тақдирда 2 546,5 млрд. сўм *йиллик ҳисобда ижтимоий солиқ* тўлаган бўлар эди.

Иш билан норасмий бандларни соядан чиқариш бўйича таклифлар:

1. Норасмий бандликни тавсифлашда турли мамлакатлар учун мос келадиган эгилувчан ва ҳар хил иш турларини қамраб оладиган таърифни қўллаш (*Филиппин, Мўғулистон тажрибаси*).

2. Таълим ва кўникмалари паст бўлган норасмий бандлар (шу жумладан меҳнат бозорига кириб келаётганлар)ни замонавий билим ва кўникмаларга ўргатадиган ихтисослашган ўқув марказларини республика миқёсида ташкил қилиш орқали малакасини ошириш.

3. Норасмий бандларни ҳуқуқий ижтимоий ҳимоя қилиш. Ушбу амалиётни жорий қилиш орқали ижтимоий ҳимоя қилинганлиги паст даражадаги норасмий бандларнинг жамиятдаги ижтимоий ҳимоясини таъминлашга асос бўлиши мумкин, зеро мамлакатимизда норасмий бандларнинг ижтимоий ҳимояси эътибордан четда қолмоқда.

4. Норасмий иш берувчилар реестрини юритиш тажрибасини мамлакатимизга жорий қилиш. Ушбу тажрибани амалиётга жорий қилиш орқали норасмий бўлса-да иш берувчининг техника хавфсизлик чораларига риоя қилинишини тартибга солиш имконияти мавжуд бўлади (*Россия тажрибаси*).

5. Чет элда меҳнат фаолиятини олиб бораётган мигрантларни пенсия тизими иштирокини таъминловчи тизим жорий қилиш. Мамлакатимизда меҳнат муҳожирлари сони 1 млн 300 минг кишидан зиёд бўлишига қарамасдан уларнинг иш стажини ҳисобга олиш механизми мавжуд эмас.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2025 йил 30 январдаги ПФ-16-сон ««Ўзбекистон — 2030» стратегиясини “Атроф-муҳитни асраш ва «яшил иқтисодиёт» йилида амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисида» Фармони <https://lex.uz/uz/docs/-7369703>
2. <https://global-workplace-law-and-policy.kluwerlawonline.com/2019/10/16/informal>.
3. <https://www.oecd.org/en/publications/breaking-the-vicious-circles-of-informal>
4. <https://www.rbc.ru/economics/>
5. <https://www.unescap.org/sites/default/files/Working-paper-no3.pdf>
6. https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/26372VNR_2020_Kyrgyzstan_Report_Russian.pdf
7. Иш кучидан самарали фойдаланиш ва норасмий бандликни соядан чиқариш бўйича таклифлар ишлаб чиқиш // Таҳлилий ҳисобот //и.ф.н. Ш.Ю.Маҳкамова, У. Нарзуллаева таҳрири остида. -Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва молия вазирлиги ҳузуридаги Бюджет-солиқ илмий тадқиқотлари институти, 2025.-28 б.
8. Солиқ ва бюджет сиёсатининг 2025 йилга мўлжалланган асосий йўналишлари қабул қилинганлиги муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига қўшимча ва ўзгартиришлар киритиш тўғрисида”ги қонунда назарда тутилган имтиёзлар.
9. <https://lex.uz/docs/6179326> , 1, б бандига асосан 2025 йил 1 январдар бошлаб.

INNOVATION IQTISODIYOTDA SANOAT KORXONALARIDA KORPORATIV MADANIYAT ASOSIDA BOSHQARUV SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Matrizayeva Dilaram Yusupbayevna
PhD, “Marketing” kafedrasi dotsenti TDIU

Bugungi kunda O‘zbekiston sanoat korxonalari uchun samarali boshqaruv masalasi strategik ahamiyat kasb etmoqda. Chunki global bozor sharoitida nafaqat ishlab chiqarish hajmi, balki mahsulot sifati, raqobatbardoshlik, inson kapitalidan foydalanish darajasi va korxona ichidagi mehnat muhiti ham hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo‘lmoqda [1].

Mamlakat sanoatida bir qator dolzarb muammolar mavjud: energiya samaradorligi pastligi va ishlab chiqarish jarayonlarida energiya sarfi yuqoriligi [2]; ayrim tarmoqlarda kadrlar almashinuvi yuqoriligi; ishlab chiqarishning qo‘shimcha qiymat darajasi pastligi [3]; innovatsion loyihalarga xodimlarning ishtiroki sustligi.

Bu muammolarni hal qilish bo‘yicha Prezident qaror va farmonlari qabul qilingan. Jumladan, “2025-2030-yillarda sanoatni rivojlantirish strategiyasi”da mehnat unumdorligini oshirish, yuqori texnologiyali ishlab chiqarishlarni kengaytirish va inson kapitalidan samarali foydalanish ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan [4]. “Hududiy sanoat klasterlarini rivojlantirish” qarorida esa korxonalarda boshqaruv mexanizmlarini modernizatsiya qilish, mahalliy xomashyodan samarali foydalanish hamda eksport hajmini oshirish choralari ko‘rsatilgan [5].

Shu nuqtai nazardan, korporativ madaniyatni boshqaruv samaradorligiga integratsiya qilish davlat siyosati bilan hamohang yondashuv sifatida qaralmoqda. Chunki samarali boshqaruv faqat moliyaviy natijalar bilan emas, balki xodimlarning qoniqishi, jamoada ishonch va hamkorlik muhiti bilan belgilanadi [6].

Tadqiqot doirasida ishlab chiqilgan “korporativ madaniyat indeksi” ikki bosqichda hisoblandi: (1) xodimlar va rahbariyat o‘rtasida so‘rovnomalar o‘tkazildi; (2) ishlab chiqarish natijalari va ijtimoiy ko‘rsatkichlar monitoring qilindi [7].

Korporativ madaniyat indeksining ta'siri

Ko'rsatkichlar	Past indeksli korxonalar	Yuqori indeksli korxonalar
Mehnat unumdorligi o'sishi	3-4 %	14-16 %
Eksport hajmi o'sishi	5-6 %	18-20 %
Xodimlar almashinuvi	22-25 %	8-10 %
Innovatsion tashabbus darajasi	Past	Yuqori

Manba: O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari, 2024-yil; muallif hisob-kitoblari

Jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, yuqori korporativ madaniyat indeksiga ega korxonalarda mehnat unumdorligi qariyb 3-4 baravar yuqori, eksport hajmi esa 18-20 % ga oshmoqda. Xodimlar almashinuvi sezilarli kamayib, bu kadrlar barqarorligini ta'minlaydi [8].

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, Janubiy Koreyada 1970-1980-yillarda sanoatni tezkor modernizatsiya qilishda xodimlarning mehnat intizomi va korporativ qadriyatlar asosiy omil sifatida qaraldi [9]. Germaniya tajribasi ham shuni ko'rsatadiki, innovatsion loyihalarga xodimlarni keng jalb qilish ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va eksportni kengaytirishda muhim vositadir [10].

Shu asosda, O'zbekistonda ham sanoat korxonalarida boshqaruv samaradorligini baholash metodologiyasiga korporativ madaniyatni kiritish, ichki ijtimoiy muhitni muntazam nazorat qilish, zaif jihatlarni aniqlash va ularni tezkor bartaraf etish imkonini beradi. Bu esa barqaror rivojlanishga xizmat qiladi.

O'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, sanoat korxonalarida boshqaruv samaradorligini oshirish faqat iqtisodiy ko'rsatkichlarga tayanib bo'lmaydi. Zamonaviy sharoitda inson kapitali, ijtimoiy-psixologik muhit va korporativ qadriyatlar barqaror rivojlanishning asosiy omiliga aylanmoqda [11].

O'zbekiston sanoati oldida turgan dolzarb muammolar - energiya samaradorligi pastligi, innovatsion faoliyatning sustligi, kadrlar oqimi va mehnat unumdorligi pastligi - ko'p jihatdan korxonalarning ichki boshqaruv va korporativ muhitiga bog'liqdir. Shu sababli yuqoridagi davlat dasturlarida belgilangan maqsadlarga erishishda korporativ madaniyatning o'rni hal qiluvchi bo'lib qoladi [12].

Amaliy tavsiyalar:

1. Korxonalarda korporativ qadriyatlar kodeksini joriy etish va ijrosini monitoring qilish.
2. Xodimlar motivatsiyasi va rag'batlantirish tizimini kuchaytirish orqali kadrlar barqarorligini ta'minlash.
3. Innovatsion loyihalarda jamoaviy ishtirokni kengaytirish orqali ishlab chiqarish samaradorligini oshirish.
4. Davlat dasturlari va korporativ strategiyalarni uyg'unlashtirish orqali barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish.

Umuman olganda, korporativ madaniyatni boshqaruv samaradorligini baholash metodologiyasiga integratsiya qilish sanoat korxonalarida iqtisodiy natijalarni yaxshilash, raqobatbardoshlikni kuchaytirish, investitsion jozibadorlikni oshirish va milliy iqtisodiyotning uzoq muddatli barqaror rivojlanishini ta'minlashning samarali mexanizmi sifatida tavsiya etiladi.

Adabiyotlar:

1. Schein E. *Organizational Culture and Leadership*. - San Francisco: Jossey-Bass, 2017.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Energiya samaradorligini oshirish bo'yicha kompleks dastur"i, 2024-yil.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Hududiy sanoat klasterlarini rivojlantirish va raqobatbardoshlikni oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori, 2024-yil.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2025–2030-yillarda sanoatni rivojlantirish strategiyasi to'g'risida"gi Qarori, 2025-yil.
5. Hofstede G. *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*. - Beverly Hills: Sage, 2001.
6. Raximov A., Tohirova G. *Korxonalar samaradorligini baholash metodologiyasida yangi yondashuvlar*. - Iqtisodiy tadqiqotlar jurnali, 2023.
7. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ochiq ma'lumotlari, 2024-yil.
8. Denison D. *Organizational Culture and Effectiveness*. - IMD, 2000.
9. OECD. *Korea's Industrial Development and Competitiveness*. - Paris, 2019.
10. German Federal Ministry for Economic Affairs and Climate Action. *Innovation and Industry Report*. - Berlin, 2022.

ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЭКОНОМИКИ: НОВЫЕ ФОРМЫ ЗАНЯТОСТИ И РАЗВИТИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА

Холбаева Сабина Рустамовна

PhD., докторант в НИЦ «Научные основы и проблемы развития экономики Узбекистана» при ТГЭУ.

Современный рынок труда переживает масштабные изменения под влиянием процессов цифровизации, автоматизации и развития искусственного интеллекта. Эти факторы приводят не только к изменению структуры занятости, но и к трансформации традиционных моделей организации труда. Сокращение рабочего времени, рост гибких форм занятости и увеличение доли свободного времени становятся характерными чертами постиндустриальной экономики.

Актуальность исследования обусловлена необходимостью поиска баланса между трудовой занятостью и временем, которое индивид может использовать для повышения своего человеческого капитала — образования, профессионального развития, творчества и здоровья.

Автоматизация и цифровизация рутинных операций в промышленности и сфере услуг ведет к сокращению спроса на неквалифицированный труд и повышению роли творческих, аналитических и инженерных компетенций.

В этих условиях возникает необходимость пересмотра продолжительности рабочего времени, так как традиционная 40-часовая неделя была установлена в индустриальную эпоху, когда производительность труда была значительно ниже. Сегодня технологический прогресс позволяет производить больший объем продукции за меньшее время, а значит — высвобождать время для развития человеческого капитала.

Свободное время — время, остающееся за вычетом необходимого времени (т. е. рабочего времени, времени, затрачиваемого на дорогу к месту работы и обратно, на домашний труд, на удовлетворение физиологических потребностей — сон, питание и т. п.) и используемое человеком по своему усмотрению в

зависимости от уровня культуры, материального дохода и физического состояния. Наличие свободного времени, хотя бы у части членов общества — важное условие общественного развития. Чем больше свободного времени у членов общества и чем значительнее часть его, уделяемая развитию производства и культуры, тем выше темпы социального прогресса.

Свободное время, представляющее собой как досуг, так и время для более возвышенной деятельности, разумеется, превращает того, кто им обладает, в иного субъекта, и в качестве этого субъекта он вступает в непосредственной процесс производства. Во время досуга (общения, отдыха, спорта) человек восстанавливает свои физические и духовные силы, которые потребляются в процессе труда. А время возвышенной деятельности связано с развитием и совершенствованием свойств и способностей человека. Возвышенная деятельность включает: обучение, самообразование, общественную активность и т.д. То есть такие виды занятий, которые помогают человеку развиваться и реализовывать свой творческий потенциал. Из этого следует, что, если человек будет разумно использовать свое свободное время, то оно поможет ему стать высокообразованной, высоконравственной, физически здоровой и духовно богатой личностью.

Сбережение рабочего времени равносильно увеличению свободного времени, т.е. времени для того полного развития индивида, которое само, в свою очередь, как величайшая производительная сила обратно воздействует на производительную силу труда. С точки зрения непосредственного процесса производства сбережение рабочего времени можно рассматривать как производство основного капитала, причем этим основным капиталом является сам человек.

У людей, принадлежащих к различным социальным группам, на разных ступенях развития общества свободное время различается как по объему, так и по структуре. В рабовладельческом и феодальном обществе трудящиеся — рабы и крепостные — практически были лишены свободного времени. Из-за неравномерного распределения труда оно было достоянием господствующих классов. Это положение характерно и для буржуазного общества, хотя в нем благодаря гигантскому росту производительных сил появляется возможность образования свободного времени и у трудящихся. В современной экономической системе — рыночной (смешанной) экономике также существует различие в объеме и структуре свободного времени.

Идеи о сокращении рабочего дня обсуждаются и тестируются во многих странах с начала XXI века. Подобного рода экспериментов на сегодняшний день проведено много (в особенности в европейских странах [1], [2], [3], [4], [5]), но несмотря на эффективность, большинство стран и компаний отказываются полностью переходить на 4-дневную рабочую неделю. Основная причина — высокие затраты, так как при переходе на новую систему заработные платы сохраняются на прежнем уровне.

Современные развитые страны могли бы перейти на 4–6-часовой рабочий день при сохранении уровня жизни, но логика капиталистической конкуренции и извлечения прибыли препятствует этому. Поэтому государство должно

понимать, что сокращение рабочего времени необходимо, так как дает толчок развития экономики и человеческого капитала за счет:

- Повышения производительности. Эксперименты в Исландии (2015–2021) показали, что переход на 35–36-часовую неделю увеличил производительность на 3–5% и снизил уровень выгорания работников на 20%. [5] В результате успешных экспериментов и переговоров профсоюзов, к 2022 году более половины работающих исландцев перешли на сокращенный график, включая 4-дневную рабочую неделю.

- Формирования новой культуры труда. Цифровизация переводит значительную часть рабочих процессов в удалённый и гибкий формат, позволяя сочетать профессиональную деятельность с самообразованием и творчеством.

- Увеличения инвестиций в человеческий капитал посредством увеличения расходов на образование, спорт, культуру и отдых.

- Роста занятости за счет перераспределения труда. Сокращение рабочего времени при сохранении уровня оплаты позволяет создавать новые рабочие места, снижать безработицу и способствовать распределению доходов.

- Сохранения/улучшения здоровье населения. Снижение стрессовой нагрузки повышает продолжительность трудоспособной жизни, снижает заболеваемость, что в итоге уменьшает экономические издержки на здравоохранение и увеличивает продолжительность жизни, а также увеличивает производительность труда.

- Гендерного баланса. Гибкие графики способствуют увеличению занятости женщин, что положительно влияет на экономическую активность населения[6].

Современные тенденции свидетельствуют о том, что переход к сокращенной рабочей неделе является не только социальным, но и экономическим инструментом стимулирования развития человеческого капитала. В условиях цифровизации значительная часть рутинных задач автоматизируется, что высвобождает время для творческой и когнитивной деятельности.

Сокращение рабочего времени в условиях цифровизации — это объективный процесс, который при правильной реализации может способствовать развитию человеческого капитала, росту производительности и инновационной активности.

Социальное значение свободного времени определяется тем, какова его структура, насколько заполнено оно деятельностью, важной для жизни и развития общества, включает ли оно такие элементы, как творческий труд, общественно-политическая деятельность, повышение квалификации, образовательного и культурного уровня, воспитание детей, занятия искусством и спортом, игры или же, наоборот, бездеятельный отдых. Характер использования свободного времени во многом определяет уровень развития человеческого капитала, культурный уровень и квалификацию, физическое состояние и настроение человека и тем самым влияет на эффективность использования им рабочего времени.

Государственная политика должна быть направлена на создание условий, при которых высвобожденное время используется не только для отдыха, но и для

образования, саморазвития и укрепления здоровья. Это позволит обеспечить устойчивый экономический рост и повышение качества жизни населения.

Литературы:

1. Guardian News 'Four-day week: trial finds lower stress and increased productivity' // <https://www.theguardian.com/money/2019/feb/19/four-day-week-trial-study>.
2. Reykjavík's Shortened Work Week Experiment Yields Positive Results // <https://grapevine.is/news/2016/05/12/reykjaviks-shortened-work-week-experiment>.
3. Almost 90 % of British companies participating in the experiment support the transition to a 4-day working week. // <https://www.kommersant.ru/doc/5571067>
4. How the experiment with a four-day work week went in Japan. // <https://rg.ru/2019/11/05/kak-v-iaponii-proshel-eksperiment-s-chetyrehdnevnoj-rabochej>.
5. On firmer ground: Iceland's ongoing experience of shorter working weeks. Published 2024 by © The Autonomy Institute and Alda - Association for Sustainability and Democracy // https://autonomy.work/wp-content/uploads/2024/10/Iceland_-2.pdf
6. Холбаева С.Р. Гендерное равенство как фактор развития человеческого капитала // Всероссийская научная конференция с международным участием «Современная наука и образование: актуальные вопросы теории и практики» [Электронный ресурс]: сборник материалов конференций: в 2 т. / гл. ред. М. Т. Текуева; Кабардино-Балкарский государственный университет им. Х. М. Бербекова // Электронные текстовые данные. – Нальчик: КБГУ, 2022. – Т. II. – 788 с. - 617-625 с.

HARNESSING SOCIAL MEDIA FOR GASTRONOMIC TOURISM PROMOTION: INSIGHTS FROM UZBEKISTAN AS AN EMERGING DESTINATION

Egamnazarov Khusniddin Fakhridin ugli

PhD, Senior Lecturer, Department of Tourism and Hotel Business, TSUE

Digital media has transformed how destinations promote their culinary heritage. Gastronomic tourism, which accounts for about 25% of global tourism spending, is now a key driver of economic growth and cultural exchange [1]. In Uzbekistan, dishes like *plov* and *samsa* symbolize national identity and hospitality traditions. Despite growing Silk Road tourism, the country's digital visibility remains low compared to Kazakhstan and Turkey. Social platforms such as Instagram and TikTok offer new opportunities for showcasing Uzbek cuisine, yet the absence of a unified branding strategy limits global recognition [2]. This study explores how social media influences gastronomic tourism development in Uzbekistan and suggests strategies to strengthen its online culinary image.

Social media has redefined tourism promotion by replacing traditional marketing with user-generated content (UGC), making travelers both content producers and consumers [3]. Kaplan and Amonov describe social media as interactive platforms that facilitate information exchange and directly influence travel decisions [4]. Visual storytelling through Instagram and TikTok fosters co-created tourism experiences, allowing users to collectively shape destination images [5].

Gastronomy, as emphasized by Sultonov, serves as a bridge between food, culture, and identity [6]. Uzbekistan's cuisine—rooted in centuries of Silk Road exchange—embodies this link through dishes such as *plov* and *samsa*. Digital media enables these culinary traditions to reach global audiences, as seen in successful campaigns like South Korea's #VisitKoreaFood and Japan's culinary branding initiatives [7].

Despite its rich gastronomic heritage, Uzbekistan’s digital promotion remains fragmented. Local influencers such as @tashkent.foodies attract domestic attention but lack international reach. Komilova highlights the absence of unified branding, multilingual communication, and institutional collaboration as major barriers to global visibility [8]. A cohesive, visually engaging, and multilingual digital strategy is therefore essential for positioning Uzbekistan as a competitive gastronomic tourism destination.

This study adopted a mixed-method design combining quantitative and qualitative approaches to analyze the role of social media in promoting Uzbekistan’s gastronomic tourism. Quantitative data were collected from official tourism statistics, social media analytics, and UNWTO datasets [9]. Qualitative insights were obtained through semi-structured interviews with 25 professionals in culinary tourism—chefs, entrepreneurs, and digital marketers—selected via purposive sampling [10].

Additionally, 300 social media posts tagged with #UzbekCuisine and #TasteUzbekistan were analyzed to assess message framing, engagement, and visual representation of Uzbek gastronomy [11]. This triangulated approach provided a comprehensive understanding of how digital communication, authenticity, and visual storytelling shape destination branding.

1-table

Distribution of Social Media Platform Usage in Uzbekistan’s Gastronomic Tourism Promotion

Platform	Share of Total Users (%)	Engagement Rate (%)	Key Content Type
Instagram	56	6.8	Photos, reels, stories
Facebook	12	2.2	Text posts, event updates
YouTube	9	3.5	Long-form cooking videos
TikTok	8	4.9	Short food clips, challenges

Source: Adapted from [12], [13]

Quantitative analysis revealed that visual and video-oriented platforms dominate Uzbekistan’s digital space: Instagram (56%), Facebook (12%), YouTube (9%), and TikTok (8%) [12]. Most users (60%) are aged 18–34, forming the country’s most active content-producing demographic.

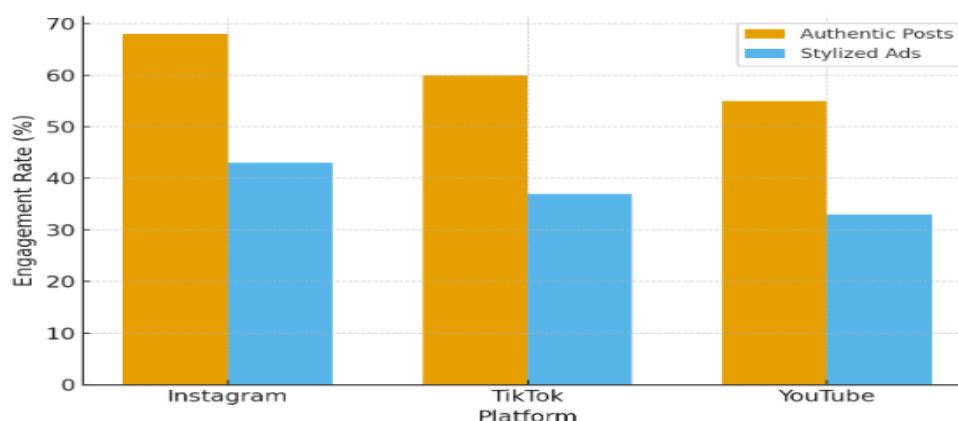

Figure-1. Visual engagement comparison between authentic and stylized gastronomic content

Survey data indicated that 85% of tourism businesses use social media for promotion, and 65% reported increased customer engagement. However, only 30% had received formal digital training, revealing a skills gap [13]. Authentic and experience-based content (e.g., videos of traditional *plov* preparation) achieved 40–50% higher interaction rates than stylized advertising material [13].

Interview results emphasized the importance of authenticity, bilingual captions (Uzbek–English), and cultural timing (e.g., Navruz, Eid) to increase engagement [14]. About 58% of tourists reported visiting destinations after seeing them online, while 47% attended food-related events found through social media [13].

A regional comparison shows that Kazakhstan's coordinated #TasteKazakhstan campaign ensures higher international visibility, while Uzbekistan excels in domestic engagement but faces language and strategy limitations. Emerging youth-led startups and the government's "New Tourism Horizons 2025–2027" initiative, however, mark progress toward integrated digital promotion [15].

The findings reaffirm the *Experience Economy* framework, which underscores emotional and sensory engagement as central to tourism decision-making [14]. Uzbek gastronomy provides such authenticity through communal traditions and symbolic dishes. Yet, achieving global reach requires a unified digital identity, such as a national campaign under #TasteUzbekistan, to connect fragmented promotional efforts [15].

To sustain this growth, developing digital literacy programs for SMEs, strengthening collaborations between public institutions and influencers, and promoting authentic culinary narratives are essential. A comprehensive, multilingual branding framework emphasizing emotional storytelling and visual consistency would strengthen Uzbekistan's global presence in gastronomic tourism [9].

This study confirms that social media plays a decisive role in shaping and promoting Uzbekistan's gastronomic tourism. Visual platforms such as Instagram and TikTok provide the most effective tools for storytelling and destination branding. Authentic content reflecting real culinary culture significantly outperforms commercial advertising in engagement. However, the absence of a unified national digital strategy and limited digital literacy among tourism stakeholders remain key challenges.

To enhance global visibility, Uzbekistan must establish a coordinated campaign like #TasteUzbekistan, expand multilingual digital outreach, and invest in training for SMEs and influencers. Integrating emotional storytelling, visual authenticity, and data-driven digital management will position Uzbekistan as a leading destination for gastronomic tourism in Central Asia [16].

Literature:

1. A. Azizjon, "Global Trends in Gastronomic Tourism and Cultural Exchange," *Journal of Tourism Studies*, vol. 12, no. 2, pp. 45–58, 2023.
2. Egamnazarov, K. (2025). Exploring the directions of sustainable development of tourism in Uzbekistan. *Innovation Science and Technology*, 1(1), 28-34.
3. A. Azizjon, "User-Generated Content and the Transformation of Tourism Marketing," *Journal of Tourism Studies*, vol. 12, no. 2, pp. 45–58, 2023.
4. Egamnazarov, K. (2025). Namangan viloyatining turizm salohiyatini rivojlantirish istiqbollari: Hududiy raqobatbardoshlik va innovatsion yondashuvlar. *MUHANDISLIK VA IQTISODIYOT*, 3(5).
5. F. Inogjonov, "Co-Created Experiences in Social Media Tourism Marketing," *Tourism Innovation Review*, vol. 8, no. 3, pp. 66–75, 2022.

6. D. Sultonov, "Gastronomy, Identity, and Cultural Heritage in Tourism," *Central Asian Cultural Studies Journal*, vol. 10, no. 1, pp. 14–27, 2025.
7. Egamnazarov, K. (2024). Directions for sustainable development of tourism in the namangan region of Uzbekistan. *YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT*, 2(4).
8. N. Komilova, "Challenges in Digital Branding of Uzbek Cuisine," *Uzbek Journal of Tourism Research*, vol. 7, no. 4, pp. 55–63, 2021.
9. UNWTO, *Tourism Data and Policies 2022*. Madrid: UNWTO, 2022. [Online]. Available: <https://www.unwto.org/>
10. B. Jalilov, "Qualitative Insights into Digital Culinary Branding," *Tourism Studies Review*, vol. 14, no. 1, pp. 55–63, 2025.
11. Q. Sharipov, "Digital Representation of Gastronomy: A Content Analysis," *Uzbek Journal of Tourism Media Studies*, vol. 6, no. 4, pp. 12–22, 2023.
12. D. Sultonov, "Social Media Landscape and Engagement in Uzbekistan," *Central Asian Communication Review*, vol. 8, no. 2, pp. 40–52, 2025.
13. Behzod, B., & Husniddin, E. (2025). STRATEGIC DEVELOPMENT OF MICE TOURISM IN SPAIN: TRENDS AND IMPLICATIONS. *Innovation Science and Technology*, 1(1), 72-76.
14. B. Pine and J. Gilmore, *The Experience Economy: Work Is Theatre & Every Business a Stage*, Harvard Business Review Press, 1999.
15. Egamnazarov, K. (2023). How Does Smart Tourism Support Sustainable Tourism Development: the Case of Uzbekistan. *YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT*, 1(maxsus son).
16. A. Abdullaeva, "Digital Branding Strategies for Promoting National Cuisine: The Case of Uzbekistan," *Central Asian Journal of Tourism Research*, vol. 8, no. 3, pp. 77–89, 2022.

XOTIN-QIZLARNI ISH BILAN TA'MINLASH MUAMMOLARI

Nurmuxamidova Muxtabar Xasanovna

Guliston davlat universiteti "Iqtisodiyot" kafedrası v.b.dotsenti

Zamonaviy sharoitda mamlakat mehnat resurslarini to'ldirish va yangilashning asosiy manbalaridan biri xotin-qizlardir. O'zbekistonda iqtisodiy rivojlanishning innovatsion modeliga o'tish xotin-qizlarni ish bilan ta'minlash muammosiga alohida e'tibor qaratishni nazarda tutadi, chunki ish bilan band bo'lganlarning ushbu toifasi bir muncha dinamik, harakatchan va faol bo'lib, biznesning doimiy o'zgaruvchan sharoitlariga va ishchi kuchiga bo'lgan talabga tez moslashadi. Munosib mehnat sharoitida band xotin-qizlarni ish bilan ta'minlash muammosi umumbashariy va bugungi kunda hal etilishi lozim bo'lgan eng muhim muammolardan biri hisoblanadi. Xususan, XMTning "2015 yil uchun global bandlik va ijtimoiy sohadagi istiqbollar" (World Employment and Social Outlook – Trends 2015) hisobotida eng og'ir iqtisodiy inqiroz 15-24 yoshdagi yosh ishchilarga ta'sir ko'rsatgani qayd etiladi.

"Bandlik" kategoriyasining eng keng qamrovli ta'rifi uni, birinchidan, ish joylarida ijtimoiy ishlab chiqarishda aholining ishtiroki asosida shakllanuvchi, ikkinchidan, muayyan institutlar ko'magida amalga oshuvchi, uchinchidan, shaxslar va jamiyat ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan, mehnat daromadlarini olish va pirovardida mehnat sub'ektlarining inson salohiyatini rivojlantirishni ko'zda tutuvchi ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar tizimi sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi.

Amaldagi qonunchilikka ko'ra, yosh mutaxassis- oliy yoki o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasasini bitirgan, ta'lim muassasasini bitirganidan so'ng olgan ixtisosligi bo'yicha uch yil ichida ishga kirgan va ma'lumoti to'g'risidagi hujjatda ko'rsatilgan

ixtisosligi bo'yicha ishlayotganiga uch yildan ko'p bo'lmagan o'ttiz yoshdan oshmagan xodim hisoblanadi.

N. G. Vishnevskaya mehnat bozorining xotin-qizlar segmenti subyektlari sifatida 15-29 yoshda mehnat taklifini tashkil etuvchi sub'ektlarni tushunishni taklif qilsa, Yu.M. Mezentsev esa, yoshlarni 18 yoshdan 29 yoshgacha bo'lgan yosh guruhi sifatida aniqlashtiradi.

Shu tariqa, ushbu ijtimoiy-demografik guruhning pastki yosh chegarasini aniqlashda turli xil yondashuvlar mavjudligini qayd etib o'tishimiz lozim. Yosh chegaralarining o'zgarishi turli xil yoshlarga guruhlarining munosib ish ko'rsatkichlari tarkibidagi turli ustuvorliklarga e'tibor qaratishga imkon beradi.

Zamonaviy iqtisodiyotda bandlik va mehnat bozorida sezilarli o'zgarishlar yuz bermoqda, bu birinchi navbatda xotin-qizlar va yoshlarni ish bilan ta'minlashga ta'sir qiladi. Bunda: axborotlashtirish, virtuallashuv, globallashuv; mehnat munosabatlarini individuallashtirish, bandlikning moslashuvchanligini oshirish, bandlik subyektlari manfaatlarini muvofiqlashtirishning yangi shakllarining paydo bo'lishi kabi yetakchi tendentsiyalar ko'zga tashlanmoqda. Biz yuqori moslashuvchanlik, bandlikning yangi shakllari va turlari, ijtimoiy va mehnat munosabatlarining turli jihatlaridagi doimiy yangiliklar, ularning barcha sub'ektlari tomonidan ta'sir olish imkoniyatlarini o'z ichiga olgan bandlikning innovatsion turi shakllanganiga guvoh bo'lmoqdamiz.

Ushbu o'zgarishlar mehnat munosabatlari barqarorligining oshishiga olib kelmaydi, yangi tengsizlik shakllanadi, mehnat shartnomalari muddati, ijtimoiy ta'minot qisqaradi va muqim bo'lmagan bandlik shakllari namoyon bo'la boshlaydi. Har yili oliy o'quv yurtlarini bitirayotgan ma'lum miqdordagi xotin-qizlar mehnat bozoriga kirib kelar ekanlar, tegishli ish joylarining yetishmasligi, kasbiy tayyorgarlik darajasiga mos keladigan ish tajribasining yetishmasligi, ish haqining pastligi kabi ko'plab muammolarga duch keladilar. Boshqa tomondan, yoshlar mamlakat taraqqiyotining innovatsion modelini shakllantirish borasida izchil foydalanilishi lozim bo'lgan mehnat munosabatlari sub'ekti hisoblanadi va ular yangi bilim, kasbiy tajribalarni to'plagan va jamg'argan holda, ishlab chiqarish va mehnat jarayonlariga yangi bilimlar va sifat jihatdan yangi unsurlarni kiritadilar.

Xotin-qizlarda mehnat munosabatlari shakllanishi har xil tezlikda amalga oshishini ham ta'kidlab o'tish lozim. Mehnat faoliyatining dastlabki bosqichlari ma'lum yoshdagi kichik guruhlarining yosh xodimlari uchun ham farq qilishi mumkin. Yosh xodimlarni ish bilan ta'minlash tizimida sifat, xulq-atvor parametrlari, shuningdek, bandlik kafolatlari, ish haqi, mehnat xavfsizligi talablari va boshqalar sohasidagi talablari va ustuvorliklari bilan farq qiluvchi turli maqsadli guruhlarini ajratish mumkin.

Xotin-qizlarni ish bilan ta'minlash segmentini tartiblashning mezonlari quyidagicha:

- mehnat faoliyatining boshlanish bosqichi (maktab bitiruvchilari(o'qishni davom ettirishni rejalashtirmagan), OTM bitiruvchilari, yosh mutaxassislar; ish tajribasi va kasbga ega yosh xodimlar (30 yoshgacha));
- oilaviy holati (oilasi bo'lgan yosh ishchilar; 3 yoshgacha bolalari bo'lgan yosh ayol xodimlar oilasi bo'lmagan yosh xodimlar);
- bozorda mehnat talab va taklifining muvozanati (talab yuqori bo'lgan tanqis kasblar; yuqori texnologiyali sohalarda faoliyat ko'rsatuvchi yosh xodimlar, ehtiyoj mavjud bo'lmagan kasblar va boshqalar);

➤ bandlik shakllari (bandlikning yangi shakllariga jalb qilingan yoshlar; ish haqi to'lanmaydigan mehnatga jalb qilingan yosh xodimlar (ko'ngillilar, kraudsorsing); bandlikning standart shakllari doirasidagi yosh xodimlar, standart va nostandart bandlikni birlashtirgan ishchilar; o'zini o'zi ish bilan band qilganlar);

➤ yashash joyi (turli shahar va qishloqlar);

➤ mehnat bozorida maqomi (bandlar, ishsizlar, "NEET" holati).

Xotin-qizlarni ish bilan ta'minlash muammolariga moslashishda munosib mehnat tamoyillarini o'rganishning navbatdagi muhim jihati, bizning fikrimizcha, ularning Barqaror rivojlanish maqsadlari bilan o'zaro bog'liqligi hisoblanadi.

Xotin-qizlarni moslashtirish jarayoni nafaqat olingan kasb va malakaga, balki mehnat sharoitlari, ish haqi, bandlik kafolatlari, martaba imkoniyatlari va xodimning ijodiy jihatdan o'zini o'zi ro'yobga chiqarishida ham aks etadi. Yosh xodimni barqaror va munosib ish bilan ta'minlash uchun ushbu funktsiyaning ahamiyati, boshqa narsalar qatori, moslashish bilan bog'liq va xodimlar bitiruvchisining kasbiy kompetentsiyasini shakllantirishning birinchi bosqichi sifatida tashqi kasb-hunar ta'limi tizimini talab qilmaydigan ish joyini topishdir. Ushbu bosqichning yo'qligi yoki uning sifatsizligi yosh xodimning kasbiy malakasini rivojlantirishning keyingi bosqichlarini murakkablashtiradi.

Bitiruvchining kasbiy moslashuvi jarayonida ikki jihat ajratiladi: shaxsning o'z xususiyatlarini tashqi muhit sharoitlari va ma'lum bir ish joyining talablari, tashkiliy madaniyat bilan muvofiqlashtirish, yosh mutaxassisning kasbiy faoliyati muvaffaqiyati va o'zini o'zi anglashni ta'minlash.

Munosib mehnat kontseptsiyasi ko'magida ro'yobga chiqariluvchi yoshlarni ish bilan ta'minlash sohasidagi xatarlardan himoya qilish funktsiyasi ishsizlik, daromadni yo'qotish, malakani yo'qotish, mutaxassislikning ish joylari talablariga mos kelmasligi xavflarining oldini olish va ular bilan bog'liq oqibatlar, jumladan, salomatlikning yo'qotish xavfi, ishsizlik davrida mehnat qadriyatlari va munosabatlarning deformatsiyasi xavfi va boshqalarni kamaytirishda aks etadi.

Xotin-qizlar uchun munosib mehnat tamoyillarini amalga oshirish muammosini tahlil qilish ushbu jarayonni rag'batlantiruvchi va cheklovchi omillar guruhini aniqlashni o'z ichiga oladi. Ushbu amaliyot munosib mehnat tamoyillarini tasniflash borasida yagona emasligini va omillar shartli tarzda ajratib olinganligini ta'kidlaymiz

Xotin-qizlarni ish bilan ta'minlash sohasidagi munosib mehnat yosh xodimlarni o'z ichiga oluvchi va "inson-ishlab chiqarish" tizimining rivojlanish bosqichi va mehnat sub'ektlari ehtiyojlari, muayyan ijtimoiy-mehnat standartlari bilan ifodalanuvchi ijtimoiy - mehnat munosabatlarining ajralmas tavsifi sifatida talqin etiladi.

Xotin-qizlarni ish bilan ta'minlashning hozirgi tendentsiyalarini hisobga olgan holda munosib mehnatning kontseptual asoslarini, uning mavjud statistik bazasini tahlil qilish zamonaviy iqtisodiyotda xotin-qizlarni ish bilan ta'minlash sohasida munosib mehnat tamoyillari, asosiy va qo'shimcha unsurlari va ko'rsatkichlari tizimini shakllantirishga imkon beradi.

Adabiyotlar:

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 06.07.2022 yildagi PF-165-son "2022 — 2026 yillarda O'zbekiston Respublikasining innovatsion rivojlanish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni.

2.Кудбиев Шерзод Давлятович Зарубежный опыт стимулирования рынка труда в условиях цифровой трансформации // International scientific review. 2019. №LXVII.

3. Ислохотларнинг ҳозирги босқичида тadbirkorlikni ривожлантириш аҳоли фаровонлигини оширишнинг муҳим асоси сифатида . Rasulova Dilfuza Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil ilmiy jurnali 2.

4. Abduraxmanova G.Q. Kichik biznesda aholini munosib mehnat tamoyillari asosida ish bilan ta'minlashni takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiyasi avtoreferati. – T.: TDIU, 2016.10 b.

INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDAK KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI MOLIVAVIY QO'LLAB-QUVVATLASH MEXANIZMLARI

Mamajonova Saida Vaxabjanovna

Guliston davlat universiteti "Iqtisodiyot" kafedrasi v.b.dotsenti

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish orqali xalqning turmush darajasini yaxshilash, aholining real daromadlarini oshirish va bandligini ta'minlash bugungi kunning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligi iqtisodiy faoliyat jarayonlari va uning natijalarini aks ettiruvchi ko'rsatkichlarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik ulushining yuqori bo'lishiga ham bog'liq.

Shu sababdan, mamlakatimizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni tez sur'atlarda rivojlantirish masalasi mahsulot ishlab chiqarishni mahalliyashtirish, xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish va shuningdek, mamlakatning eksport salohiyatini oshirish masalalari bilan uzviy bog'liqdir.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik yuzasidan jahon amaliyotiga nazar soladigan bo'lsak, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik bozor iqtisodiyotining ajralmas qismi bo'lib, iqtisodiyot faoliyatining fundamental asosi, davlat rivojlanishida eng muhim katalizatorlardan biri bo'lib hisoblanadi. Kichik korxonalar moliyaviy holatini o'rganishda amerikalik olimlar R.Kaplan va D.Norton tomonidan ishlab chiqilgan "Muvozanatlashtirilgan ko'rsatkichlar tizimi" (Balanced Score Card-BSC) alohida o'rin egallaydi[2]. Bu tizim kichik biznes va tadbirkorlikning samaradorligi ifodalovchi bir qator ko'rsatkichlarni o'lchash va baholash asosida ishlab chiqilgan. Bu tizimda o'tgan operatsiyalarning an'anaviy moliyaviy parametrlari bilan birga kelgusidagi moliyaviy faoliyatining yangi baholash tasnifi aloqasi mujassamlangan. Bu tizim uzoq muddatli moliyaviy maqsadlar qo'yishni ifodalaydigan strategiya bo'lib, u o'zida avvaldan rejalashtirilgan iqtisodiy natijaga erishishning bosqichlarini ifodalaydi.

Shu sababli ham kichik korxonalarning moliyaviy strategiyasini ishlab chiqishda umumiy strategiyaning moliyaviy ko'rsatkichlarini ham hisobga olishga to'g'ri keladi. Shu sababli BSC tizimi orqali byudjetlashtirish tizimiga o'tish jarayonini quyidagi tamoyillar asosida amalga oshirish taklif etiladi[3]:

1.Kichik korxona foydasi, mahsulot sotish va rentabelligining qo'shimcha o'sish ko'rsatkichlari BSC tizimida moliyaviy byudjetga to'g'ri o'tilishi kerak;

2.Kichik korxona faoliyatida strategik tashabbuslarning byudjetini shakllantirish va ushbu tadbirlarning qiymatini aniqlash hamda xarajatlarini vaqtlar bo'yicha taqsimlash imkonini hisoblash muhimdir.

3.Kichik korxonalarning tashkiliy tuzilmasi va unda qo'llanilayotgan byudjetlashtirish tizimiga ko'ra mahsulot sotishdan kelgan tushum hamda yangi

mahsulot ishlab chiqarishga sarflanayotgan xarajatlar yangi loyiha byudjetida yoki kompaniyaning yig'ma byudjetida aks ettirilishi maqsadga muvofiq.

4. Mahsulot sotish bilan bog'liq bo'lgan mijozlarga xizmat ko'rsatish, sotishni rag'batlantirish, reklama va boshqa xarajatlar tijoriy va boshqa boshqaruv xarajatlari byudjetiga kiritilishi lozim va boshqalar.

Ayrim xorijiy iqtisodchilarning fikriga ko'ra, AQSh, Yaponiya, Germaniya, Italiya, Koreya, Daniya, Buyuk Britaniya, Frantsiya, Meksika, Chili, Braziliya kabi mamlakatlarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni moliyaviy qo'llab-quvvatlashning davlat Dasturlari muvaffaqiyatli tarzda amalga oshirilyapti[4]. Ushbu mamlakatlarda yangi ish o'rinlarini yaratish va innovatsiyalarni qo'llashga moyillik kichik biznesda yuqori bo'lganligidan, uning rivojlanishiga shart-sharoitlarni yaratish ustuvor vazifalardan biriga aylangan.

Kichik va o'rta biznesni davlat tomonidan qo'llab quvvatlashda asosan Buyuk Britaniyaning savdo va sanoat Vazirligi faollik ko'rsatadi. Bu vazirlik tarkibida «Kichik biznes uchun xizmat ko'rsatish» (The Small Business Service – keyinchalik SBS) agentligi tashkil etilgan bo'lib, u kichik biznes sub'ektlari faoliyatini barcha milliy infratuzilma ko'magi ostida muvofiqlashtiradi. Kichik biznes faoliyati uchun SBS moliyaviy ta'minlash, axborot almashinish, maslahat berish, texnik jihatdan ko'maklashish va huquqiy jihatdan qo'llabquvvatlashda kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirib boradi. Angliya hukumatining konservativ siyosati xususiy tadbirkorlikni yuksaltirish maqsadida moliyaviy jihatdan muhim imtiyozlar yaratdi. Kichik biznesni kuchaytirish uchun maxsus dasturlar qabul qilindi, konsalting xizmatlari va biznes texnikasini o'rgatish bo'yicha kurslar tashkil etildi[4].

Kichik biznes haqidagi tadqiqotlarda ushbu sohani moliyalashtirishning bir necha manbalari, xususan, alohida jismoniy shaxslardan qarz olish, tijorat banklari kreditlari, qarzlarni kafolatlash maxsus dasturlaridan foydalanish, lizing, davlat va xususiy grant dasturlaridan yoki strategik hamkorlar yordamidan foydalanish kabilar qayd etilgan[3].

Kichik biznes sohasi eng yuqori darajada rivojlangan mamlakatlardan biri bo'lgan Yaponiya ushbu masalada ilg'or tajribaga ega. Ushbu mamlakatda jami korxonalarining 99,7 foizi, jami band aholining 70 foizi, jami ishlab chiqarilgan qo'shimcha qiymatli mahsulotlarning 50 foizdan ortig'i kichik biznes sub'ektlari hissasiga to'g'ri keladi[3].

Yaponiyaning "Toyota", "Honda" va "Sony" kabi yirik korporatsiyalari ham o'z vaqtida kichik korxonalar sifatida faoliyat boshlagan. Yaponiyada kichik biznes sohasini moliyaviy qo'llab-quvvatlash borasidagi chora-tadbirlar o'tgan asrning o'rtalaridan boshlangan bo'lib, dastlab tashkiliy-huquqiy asoslar yaratilgan. 1950 yilda "Kichik korxonalar kreditlarini sug'urtalash Akti", 1953 yilda esa "Kreditlarni kafolatlash Assotsiatsiyasi Akti" qabul qilingan va Kichik va o'rta korxonalarni qo'llabquvvatlash Yaponiya Moliya Korporatsiyasi tashkil etilgan. Bugungi kunga kelib kichik biznes sub'ektlariga moliyaviy masalalarda ko'maklashish bo'yicha yaxlit tizim shakllangan.

2025 yil mobaynida 26,9 mingdan ziyod yangi sub'ektlar tashkil etilib, bu o'tgan yilning mos ko'rsatkichidan 3,3%ga ko'pdir. Sub'ektlar soni o'sishining yana bir muhim omili bo'lib, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni kreditlash jarayonining soddalashtirilishi hisoblanadi. 2025 yilda qaytadan tashkil etilgan sub'ektlarning 58%idan ziyodi Toshkent, Farg'ona, Samarqand, Andijon viloyatlari va Toshkent shahriga, ya'ni sanoat ishlab chiqarishi yuqori darajada rivojlangan hamda kichik korxonalar rivojlanish uchun yirik ishlab chiqaruvchilar bilan kooperatsiyaga kirishish

imkoniyati mavjud bo'lgan hududlarga to'g'ri keldi. Hozirgi kunda, «yangi biznesni qo'llab-quvvatlash» ko'rsatkichi bo'yicha respublika dunyoda 42-o'rinni, «imzolangan bitimlar bajarilishini ta'minlash» ko'rsatkichi bo'yicha 32-o'rinni egallab turibdi.

«Kichik biznes sub'ektlariga kreditlar berish» ko'rsatkichi bo'yicha O'zbekiston so'nggi 3 yilda 154-o'rindan 42-o'ringa ko'tarilib, o'tgan yil uchun o'z ko'rsatkichini 63 pog'onaga ko'tarildi.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlari uchun turli imtiyoz va qulayliklar berildi, imtiyozli kreditlash tizimi soddalashtirildi. Xususan:

- kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlarining kreditlar ajratish haqidagi arizalarini ko'rib chiqish muddati uch bank ish kunidan oshmaydigan muddat qilib belgilandi;

- kichik biznes sub'ektlaridan tijorat banklarida milliy valyutada hisobvaraqlar ochgani uchun to'lov undirish bekor qilindi;

- imtiyozli kreditlash hajmini kengaytirishni rag'batlantirish maqsadida tijorat banklarining Imtiyozli kredit berish maxsus jamg'armasi mablag'lari hisobidan kreditlar ajratishdan oladigan daromadlari foyda solig'idan ozod qilingan.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyati samaradorligini ta'minlash yuzasidan quyidagilarni tavsiya etish mumkin:

1. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlarining kreditlar, xom-ashyo resurslari, shuningdek, davlat xaridlari tizimidan foydalanish imkoniyatini kengaytirish lozim.

2. Kichik biznesning eksport salohiyatini rivojlantirish uchun zarur va qulay bo'lgan tashkiliy, huquqiy, moliyaviy mexanizm va sharoitlarni yaratib berish lozim.

3. Aholi bandligini ta'minlash, xususan, davlat va nodavlat tashkilotlar tomonidan yoshlarning o'z biznesini boshlashi uchun maqsadli kreditlar ajratish va ularning sarfini ta'minlashda tizimli nazoratni yo'lga qo'yish lozim.

4. Kichik biznes va tadbirkorlik sub'ektlarining resurslarini boshqarish bo'yicha barcha muhim qarorlarni korxona moliyaviy holatiga qanday ta'sir ko'rsatishini tahlil etish va korxona ta'sischilarining bunday qarorlarga bo'lgan munosabati bo'yicha qarab chiqishi lozimligi, kichik biznes va tadbirkorlik sub'ektlarining samarali faoliyat ko'rsatishi ko'p hollarda ularning moliyaviy boshqaruviga bog'liqdir. Moliyaviy boshqaruv mexanizmining vositalari va usullari yordamida uning maqsadlari hamda o'ziga xos jihatlari, shuningdek, kichik biznes va tadbirkorlik sub'ektlarining moliyaviy resurslarini shakllantirilishi, taqsimlanishi va ulardan samarali foydalanilishi amalga oshirilishi zarurdir.

5. Kichik biznes sohasini moliyalashtirish bo'yicha xorij tajribasi va milliy iqtisodiyotdagi xususiyatlardan kelib chiqib, mazkur masalaning tashkiliy-huquqiy asoslarini yanada takomillashtirish, ayniqsa tadbirkorlik faoliyatini endi boshlagan korxonalar uchun maxsus qo'llab-quvvatlash fondlarini tashkil etish va dasturlarni joriy etish, moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish, imtiyozli shartlar asosida qarz berish kabi amaliyotlarni qo'llash sohaning yanada rivojlanishiga, kichik biznes sub'ektlarining moliyaviy barqarorligi ta'minlanishiga muhim hissa bo'lib qo'shiladi.

Adabiyotlar:

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 06.09.2024 yildagi PF-135-son "Tadbirkorlik va shaharsozlik faoliyatini amalga oshirishda yer resurslarining investitsiyaviy imkoniyatlaridan samarali foydalanish chora-tadbirlari to'g'risida" Farmoni, [https:// www.lex.uz/ru/docs/7096177](https://www.lex.uz/ru/docs/7096177)

2.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 23.09.2024 yildagi PQ-330-son "Kambag'allikdan farovonlik sari" dasturini amalga oshirish bo'yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to'g'risida" Qarori.

3.Zamonaviy sharoitlarda biznes modelini muvaffaqiyatli amalga oshirish yo'llari Rasulova Dulfuza Valiyevna Фундамент тадқиқотлар журнали 6 (ISSN 2181-4031), 134-139

4.Imodinov X. S. Tadbirkorlik subyektlari faoliyati mezonlari muhiti //Educational Research in Universal Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 6. 61-67 b.

INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDA MEHNAT BOZORINING YASHIL TRANSFORMATSIYASI

Qosimjonov Ikromjon Qosimjon o'g'li

"University of business and science"

Toshkent filiali Iqtisodiyot kafedrası PhD o'qituvchisi

Raimberdiyev Samandar Sherzod o'g'li

"University of business and science"

Toshkent filiali Iqtisodiyot kafedrası stajyor-o'qituvchisi

O'zbekiston iqtisodiy taraqqiyotida innovatsion jarayonlar va yashil iqtisodiyot konsepsiyasining joriy etilishi mehnat bozorining tubdan o'zgarishini taqozo qilmoqda. Mamlakatda iqtisodiy modernizatsiya, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish hamda barqaror rivojlanish tamoyillarini qo'llash natijasida yangi kasblar paydo bo'lmoqda, mavjud kasblar esa qayta shakllanmoqda.

Yashil iqtisodiyotning rivojlanishi – qayta tiklanuvchi energiya manbalarini kengaytirish, chiqindilarni qayta ishlash, resurslardan samarali foydalanish kabi yo'nalishlarda yuqori malakali mutaxassislar talabini oshirmoqda[1]. Bu esa O'zbekiston mehnat bozorida "yashil kasblar" ulushining ortib borishini ta'minlaydi.

Innovatsion iqtisodiyot esa intellektual kapitalni rivojlantirish, startaplar va texnoparklar faoliyatini kengaytirish orqali yoshlar bandligini ta'minlashda muhim rol o'ynamoqda. Xususan, IT-parklarda yuzlab yangi ish o'rinlari yaratilayotgani, energiya samaradorligini oshirishga qaratilgan loyihalarda yangi kasbiy ko'nikmalar shakllanayotgani buning yaqqol dalilidir[2].

O'zbekiston sharoitida mehnat bozorining yashil transformatsiyasi uchun quyidagi ustuvor vazifalar dolzarb hisoblanadi:

1) Innovatsion va yashil kasblar bo'yicha ta'lim dasturlarini takomillashtirish.

Yashil iqtisodiyotning rivojlanishi yangi turdagi kasblarni shakllantirmoqda: masalan, qayta tiklanuvchi energiya bo'yicha muhandislar, ekologik dizaynerlar, energiya samaradorligi maslahatchilari, chiqindilarni qayta ishlash mutaxassislari va boshqalar. Shu sababli O'zbekistonda oliy ta'lim va kasb-hunar ta'limi dasturlarini zamonaviylashtirish, yangi kasblar bo'yicha maxsus kurslar va malaka oshirish markazlarini yo'lga qo'yish zarur. Bu, bir tomondan, yoshlarning bandligini oshiradi, ikkinchi tomondan, bozor talablariga mos kadrlar yetishtiradi.

2) Mehnat bozorida raqamli ko'nikmalarga ega bo'lgan mutaxassislar ulushini oshirish.

Innovatsion iqtisodiyotning asosiy xususiyati – bu raqamli texnologiyalarni keng joriy etishdir. Yashil iqtisodiyot ham raqamli yondashuvlarga tayanadi (masalan, "aqlli shahar" texnologiyalari, energiya monitoring tizimlari, raqamli ekologik nazorat). Shu bois mutaxassislarning IT, dasturlash, big data, sun'iy intellekt kabi ko'nikmalarga ega

bo'lishi mehnat bozorida talabni qondirish uchun muhim. O'zbekistonda IT-Park, One Million Uzbek Coders, Digital Uzbekistan-2030 dasturlari bunga misol bo'la oladi.

3) Xususiy sektor, davlat va ta'lim muassasalari hamkorligini kuchaytirish.

Yashil va innovatsion iqtisodiyotda samarali mehnat bozorini shakllantirish uchun "uchburchak hamkorlik" modeli muhimdir. Xususiy kompaniyalar real bozor talablarini bildiradi, davlat bu yo'nalishlarni qo'llab-quvvatlovchi siyosat yuritadi, ta'lim muassasalari esa kerakli kadrlarni tayyorlaydi. Bunday integratsiya natijasida yangi kasbiy standartlar yaratiladi, talab yuqori bo'lgan mutaxassislar soni ko'payadi.

4) "Yashil" va "raqamli" bandlikni qo'llab-quvvatlovchi huquqiy va institutsional sharoitlarni yaratish.

Mehnat bozorining yashil transformatsiyasi huquqiy bazaga tayanishi kerak. Shu maqsadda ekologik me'yorlarga rioya qilgan holda yangi ish o'rinlari yaratishni rag'batlantiruvchi soliq imtiyozlari, subsidiyalar, davlat buyurtmalari joriy etilishi zarur. Bundan tashqari, "yashil" kasblar uchun sertifikatlash tizimi, malaka talablari, mehnatni muhofaza qilishning yangi standartlari ishlab chiqilishi lozim.

1-jadval

O'zbekiston mehnat bozorining yashil transformatsiyasi: imkoniyatlar va muammolar

Yo'nalish	Imkoniyatlar	Muammolar	Rivojlantirish yo'llari
Ta'lim	Yashil va innovatsion kasblarga talab oshmoqda; xalqaro ta'lim dasturlarini joriy etish imkoniyati mavjud	O'quv dasturlari eskirgan; yangi kasblar bo'yicha malakali mutaxassislar yetishmaydi	Innovatsion va yashil kasblar bo'yicha ta'lim dasturlarini modernizatsiya qilish, xalqaro standartlarga moslashtirish
Raqamli ko'nikmalar	Raqamli texnologiyalarni keng qo'llash (IT-Park, startaplar); "aqlli shahar", energiya monitoring tizimlari rivojlanmoqda	IT-savodxonlik darajasi yetarli emas; hududlar o'rtasida katta tafovut mavjud	Raqamli ta'limni kengaytirish, yoshlarni IT-ko'nikmalarga jalb qilish, hududlararo tenglikni ta'minlash
Davlat va xususiy sektor hamkorligi	Yashil energetika va innovatsion loyihalarga sarmoya kiritish imkoniyati; xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik	Hamkorlik mexanizmlari yetarli darajada ishlamayapti; xususiy sektorning ishtiroki past	Uch tomonlama hamkorlik (davlat-ta'lim-biznes)ni rivojlantirish, qo'shma loyihalarni kengaytirish
Barqaror rivojlanish va ekologiya	Qayta tiklanuvchi energiya (quyosh, shamol) loyihalari kengaymoqda; ekologik toza ishlab chiqarish imkoniyatlari bor	"soya iqtisodiyoti" ulushi yuqori; ekologik standartlarga rioya qilish darajasi past	Yashil texnologiyalarni joriy etish, ekologik standartlarni qat'iylashtirish, aholida ekologik madaniyatni oshirish

O'zbekistonda mehnat bozorining yashil transformatsiyasi uchun keng imkoniyatlar mavjud bo'lib, ta'lim dasturlarini yangilash va raqamli ko'nikmalarni rivojlantirish ustuvor yo'nalish hisoblanadi. Shu bilan birga, malakali mutaxassislar yetishmasligi, hamkorlik mexanizmlarining sustligi va huquqiy bazaning to'liq shakllanmaganligi jarayonni sekinlashtirmoqda. Ushbu muammolarni bartaraf etish

uchun innovatsion ta'limni modernizatsiya qilish, davlat-xususiy sektor-ta'lim hamkorligini kuchaytirish hamda yashil bandlikni rag'batlantirish zarur.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, O'zbekistonda innovatsion iqtisodiyot sharoitida mehnat bozorining yashil transformatsiyasi mamlakatning uzoq muddatli barqaror rivojlanishi uchun zaruriy shartdir. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonida energiya samaradorligini oshirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini kengaytirish, ekologik toza texnologiyalarni joriy etish va raqamli yechimlardan foydalanish natijasida yangi ish o'rinlari yaratiladi va mavjud kasblar tubdan yangilanadi.

O'zbekistonda ushbu sohani rivojlantirish chora-tadbirlari quyidagilar:

- innovatsion va yashil kasblar bo'yicha ta'lim dasturlarini ilmiy asosda shakllantirish va xalqaro standartlarga moslashtirish;
- davlat, xususiy sektor va ta'lim muassasalari o'rtasida uch tomonlama hamkorlikni kuchaytirish orqali mehnat bozorining real talablariga mos kadrlar tayyorlash;
- raqamli ko'nikmalar va ekologik savodxonlikni oshirish orqali mehnat resurslarining sifatini yaxshilash;
- "yashil" va "raqamli" bandlikni qo'llab-quvvatlovchi huquqiy va institutsional mexanizmlarni kengaytirish.

Ilmiy asoslangan yondashuv shuni ko'rsatadiki, mehnat bozorining yashil transformatsiyasi O'zbekistonda nafaqat barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi, balki ekologik muvozanatni mustahkamlaydi, inson kapitalini rivojlantiradi hamda xalqaro raqobatbardoshlikni oshiradi.

Adabiyotlar:

1. OECD. (2022). *Green Growth and Jobs*. Paris: OECD Publishing.
2. UNDP Uzbekistan. (2023). *Sustainable Development Goals and Green Economy Transition in Uzbekistan*. Toshkent.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrda "2030-yilgacha O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida" PQ-436-sonli Qarori.
4. ILO (International Labour Organization). (2021). *Skills for a greener future: A global view*. Geneva.

РАСШИРЕНИЕ РЕГИОНАЛЬНОГО РЫНКА ТРУДА В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Давлятшаев Акмал Ашурмаматович

старший преподаватель Ферганского государственного университета,
кандидат экономических наук

Современный рынок труда является одной из ключевых составляющих экономической системы, отражающей уровень социально-экономического развития страны. Его функционирование зависит от множества факторов: состояния производства, уровня инвестиций, инновационной активности предприятий, а также демографических и институциональных условий. В

последние годы особое внимание уделяется взаимосвязи между инвестиционной деятельностью и занятостью, особенно в региональном контексте, где различия в экономическом потенциале территорий оказывают существенное влияние на динамику рынка труда.

В условиях постиндустриальной трансформации экономики и активного привлечения инвестиций в приоритетные отрасли особую актуальность приобретает анализ того, как инвестиции способствуют созданию рабочих мест, повышению производительности труда и улучшению структуры занятости в регионах.

Инвестиции традиционно рассматриваются как основной фактор экономического роста и модернизации. Инвестиционные проекты могут быть самыми разнообразными по содержанию и форме — от плана строительства нового предприятия до оценки целесообразности приобретения недвижимости. Во всех случаях существует временной фактор между моментом начала инвестирования и моментом начала получения прибыли от проекта.

Согласно статье 8 Закона Республики Узбекистан «Об инвестициях и инвестиционной деятельности» от 25 декабря 2019 года, «Объектами инвестиционной деятельности являются объекты социальной, предпринимательской, научной и иных видов деятельности, не запрещенных законодательством» [1].

Анализ инвестиционных проектов позволяет сравнить возможные варианты инвестирования технических, технологических, организационных и иных мероприятий, разработанных в каждом отдельном проекте, отдельно для каждого региона и предприятий, расположенных в этих регионах.

Влияние инвестиционной деятельности на рынок труда проявляется через несколько каналов:

1. Прямой эффект — создание новых рабочих мест в результате реализации инвестиционных проектов (строительство предприятий, развитие инфраструктуры, запуск новых производственных мощностей).

2. Косвенный эффект — стимулирование смежных отраслей, рост спроса на услуги, транспорт, логистику и образование.

3. Мультипликативный эффект — увеличение доходов населения, рост потребления, что, в свою очередь, создает новые рабочие места в сфере услуг.

Инвестиции способствуют повышению производительности труда, внедрению инноваций, изменению структуры спроса на рабочую силу. При этом качество инвестиций (их долгосрочный характер, технологический уровень, региональная направленность) играет ключевую роль.

Региональные различия на рынке труда обусловлены неоднородностью инвестиционной активности, инфраструктурными условиями, демографической структурой и уровнем развития человеческого капитала.

В развитых регионах наблюдается высокая концентрация инвестиций, диверсифицированная экономика, высокая доля занятости в сфере услуг и инновационных секторах, а также более гибкая структура занятости.

В менее развитых регионах, напротив, сохраняются высокая зависимость от отдельных отраслей, ограниченный приток инвестиций, низкий уровень квалификации рабочей силы и структурная безработица.

Таким образом, инвестиционная активность выступает не только источником роста занятости, но и фактором, формирующим пространственные различия в уровне и качестве трудовых ресурсов.

В последние годы на рынке труда в региональном разрезе выделяются следующие тенденции:

1. Рост роли человеческого капитала.
2. Капитализация экономики.
3. Инвестиции в инфраструктуру и инновации.
4. Сдвиг в сторону сектора услуг и креативной экономики.
5. Региональная диверсификация.

Эти тенденции указывают на постепенный переход от количественного роста занятости к качественным изменениям структуры рынка труда.

Инвестиции способствуют созданию новых рабочих мест и повышению доходов населения. Однако интенсивность этого влияния различается в зависимости от типа и направления инвестиций:

- производственные инвестиции создают устойчивые рабочие места в промышленности и сельском хозяйстве;
- инфраструктурные инвестиции повышают мобильность рабочей силы и улучшают условия ведения бизнеса;
- инновационные инвестиции создают высококвалифицированные рабочие места и стимулируют развитие новых профессий.

Известно, что влияние инвестиционного решения проявляется лишь по истечении определённого (иногда значительного) периода времени. Для обеспечения макроэкономической стабильности и устойчивых темпов экономического роста регионов, стабильной работы региональных предприятий и малого бизнеса, обеспечения занятости населения и реализации адресной поддержки экспортёров необходимо проведение активной, целенаправленной инвестиционной политики. Категория «инвестиционный потенциал» рассматривается во многих научных исследованиях, но не во всех и недостаточно полно. Иногда инвестиционный потенциал определяется как объём инвестиционных ресурсов, который может быть освоен. В большинстве случаев под инвестиционным потенциалом регионов понимается объём инвестиций, который может быть привлечён в основной капитал регионов за счёт всех внутренних и внешних источников финансирования, или инвестиционный потенциал определяется как способность регионов привлекать инвестиции [2].

В регионах с активной инвестиционной политикой наблюдается снижение уровня безработицы, рост реальных заработных плат и улучшение условий труда. В то же время, в регионах с низкой инвестиционной привлекательностью сохраняется отток трудовых ресурсов и рост неформальной занятости.

Несмотря на положительное влияние инвестиций, существует ряд проблем, замедляющих развитие рынка труда:

1. Неравномерность распределения инвестиций.
2. Дефицит квалифицированных кадров.
3. Несоответствие структуры занятости потребностям экономики.
4. Низкий уровень инвестиций в человеческий капитал.
5. Институциональные барьеры.

Решение этих проблем требует комплексной государственной и региональной политики, направленной на создание благоприятных условий для бизнеса и инвесторов.

Использование инвестиционного потенциала и аккумуляция свободных средств для решения конкретных задач, стоящих перед экономикой региона, связано со многими факторами. По происхождению эти факторы подразделяются на внутренние и внешние, по характеру воздействия – на объективные и субъективные, по степени воздействия – на медленные, быстрые и общие [3].

Для устойчивого развития региональных рынков труда в условиях роста инвестиционной активности необходим комплексный подход, включающий:

1. Формирование инвестиционно-привлекательной среды.
2. Развитие человеческого капитала.
3. Поддержка инновационного предпринимательства.
4. Диверсификация экономики регионов.
5. Повышение мобильности рабочей силы.

Такая политика позволит добиться равномерного экономического развития и повысить уровень занятости в долгосрочной перспективе.

В заключение следует отметить, что:

1. Экономический потенциал регионов повышается за счет реализации государственных мероприятий, направленных на создание благоприятных условий для привлечения инвестиций, улучшение экономики и решение задач социально-экономического развития. Большинство из них тесно взаимосвязаны и в конечном итоге все они влияют не только на инвестиционную активность, но и на состояние экономики регионов.

2. Развитие современного рынка труда в региональном разрезе тесно связано с активностью инвестиционных процессов. Инвестиции не только способствуют росту занятости, но и формируют качественно новую структуру рынка труда — более инновационную, гибкую и ориентированную на знания.

3. Для того чтобы инвестиции приносили долгосрочный эффект, необходимо сочетать их с программами развития человеческого капитала, совершенствованием инфраструктуры и улучшением институциональной среды. Только при комплексной политике можно обеспечить устойчивый рост занятости, повышение производительности труда и сбалансированное развитие регионов.

Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasining 2019 yil 25 dekabrda qabul qilingan "Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida"gi Qonuni, Toshkent: № O'R-598.

2. Логинов М.П., Сандлер Д.Г. Инвестиционный анализ в управлении проектами: учеб. пособие / Министерство науки и высшего образования Российской Федерации, Уральский федеральный университет. — Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2024. — 112с.

3. Давлятшаев А.А. Необходимость проведения анализа региональных инвестиционных проектов // Ежемесячный научный журнал «Национальная ассоциация ученых», Екатеринбург, 2020, №55/2020, 2 часть. стр. 28-32.

ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ НА ЗАНЯТОСТЬ И ПОДГОТОВКУ КАДРОВ В СФЕРЕ ТРАНСПОРТА И ТУРИЗМА

Аблаева Валентина Борисовна

Старший преподаватель, МБА

Ташкентский Архитектурно-Строительный Университет

В 2024–2025 гг. Узбекистан демонстрирует устойчивый рост туристического потока, стимулируя ускоренное развитие инфраструктуры и транспортных услуг.[4] Государственные расходы и частные инвестиции в транспортно-туристическую отрасль значительно увеличились, создавая новые рабочие места и повышая занятость населения. Однако столь быстрый рост числа вакансий требует оперативного и качественного подбора персонала, а традиционные HR-процессы (ручной поиск, очные собеседования) не успевают за темпом развития отрасли. Цифровизация открывает новые возможности: онлайн-платформы для размещения вакансий, системы скрининга и отбора кандидатов, видеособеседования, электронные базы данных. При этом уровень автоматизации HR-процессов в транспортно-туристическом секторе Узбекистана пока не соответствует мировым стандартам, что ограничивает потенциальную экономию времени и средств.

По данным OECD, внедрение цифровых решений в HR-практиках позволяет компаниям сокращать средний цикл подбора персонала на 25–35 %, а также снижать административные расходы до 20 % [2]. Кроме того, по уровню цифровизации HR-процессов Узбекистан отстаёт от Казахстана и Грузии примерно на 10–15 процентных пунктов [4], что указывает на наличие значительного потенциала для роста.

Исследование носит качественный характер. Применяется обзор и анализ существующих публикаций и нормативных документов по цифровизации HR-процессов в транспортно-туристической сфере Узбекистана, а также проведение ограниченного числа полуструктурированных интервью (face-to-face) с HR-профессионалами в Узбекистане и за рубежом для выявления практического опыта и лучших практик.

С ростом турпотока и приходом международных гостиничных сетей транспортно-туристическая отрасль постепенно внедряет современные HR-инструменты: корпоративные обучающие платформы, системы управления эффективностью персонала (performancemanagement) через глобальные решения типа iServe и локальных провайдеров. В 2023 г. численность персонала в ключевых туристических сегментах (юридические лица) составила: услуги по размещению — 59 955 человек; общественное питание — 78 415 человек; туристические агентства и услуги по бронированию — 4 184 человека [1]. Эти данные иллюстрируют масштаб рабочей силы, которую необходимо оперативно и качественно привлекать, обучать и удерживать. Основными каналами найма остаются hh.uz и последующие очные или онлайн-собеседования. Крупные компании начинают активно использовать LinkedIn и привлекают рекрутинговые агентства (Antal и др.) преимущественно для поиска менеджеров среднего и высшего звена. Небольшие туроператоры и хостелы, напротив, в основном опираются на специализированные Telegram-каналы, которые

обеспечивают быстрый доступ к кандидатам, но отличаются более низким уровнем формализации и качества коммуникации.

Согласно Исмаиловой (2024), внедрение гибридных моделей обучения сотрудников через онлайн-платформы повышает производительность труда в гостиничном и туристическом бизнесе в среднем на 8–10 % [5]. Это подтверждает, что цифровизация кадровых процессов способствует не только ускорению найма, но и росту эффективности персонала, что особенно важно при высокой сезонности отрасли.

Цифровые инструменты помогают сократить время закрытия вакансий по сравнению с прежней практикой «по рекомендациям» и ручного поиска, снизить расходы на подбор персонала благодаря предварительному скринингу, видеособеседованиям и централизованным базам данных, а также расширить охват и улучшить качество кандидатов. Тем не менее остаются значительные пробелы: отсутствуют широко развернутые внутренние онлайн-платформы обучения и формальные курсы повышения квалификации; на начальных этапах отбора не хватает автоматизированных систем скрининга, онлайн-тестов и видеопросмотров резюме, из-за чего HR-специалисты тратят больше времени на ручной просмотр резюме и первичные собеседования. Массовый рекрутинг на базовые должности всё ещё во многом осуществляется через hh.ru и офлайн-интервью, что увеличивает временные и операционные издержки компаний и способствует высокой текучести кадров. Дальнейшая цифровизация, включая внедрение автоматизированных фильтров, онлайн-тестирования и интегрированных платформ управления талантами, позволит ускорить отбор кандидатов, сократить расходы, улучшить удержание сотрудников и привлечь более квалифицированных специалистов, ценящих современные цифровые процессы, повышая инновационный потенциал и экономическую ценность предприятий [2].

На основании проведённого анализа предложены следующие рекомендации:

1. *Для государства:* через гранты и программы Министерства туризма поддерживать проекты цифровизации HR, способствующие росту конкурентоспособности отрасли и созданию новых рабочих мест. По оценкам OECD, внедрение цифровых HR-платформ способно повысить эффективность подбора кадров на 30–35 % и сократить административные расходы организаций до 20 % [2]. Такие эффекты могут стать драйвером увеличения занятости, особенно в регионах с высокой долей сезонного труда.

2. *Для малых фирм:* использовать аутсорсинг онлайн-обучения и рекрутинга через локальные и международные сервисы для снижения капитальных затрат и ускорения внедрения практик. Для повышения отдачи от цифровизации малым предприятиям важно объединяться в кластеры или профессиональные сообщества, что позволит совместно использовать цифровые инструменты и обучающие ресурсы, снижая барьеры внедрения [7].

3. *Для отраслевых объединений:* объединять средства и экспертизу для совместного внедрения HR-платформ, что особенно выгодно для небольших компаний. Кроме того, по данным UNDP (2025), консолидация усилий между

фирмами снижает текучесть кадров в среднем на 12–15 %, за счёт стандартизации процедур обучения и оценки персонала [7].

Внедрение этих мер позволит ускорить цифровизацию HR-процессов и повысить конкурентоспособность отрасли, а также создать долгосрочный эффект — формирование кадров с устойчивыми цифровыми компетенциями, снижение издержек и повышение качества услуг в транспортно-туристическом секторе Узбекистана [2][7].

Литературы:

Uzbekistan Statistics. (2023) Employment in Tourism Industries (Legal Entities). Tashkent: State Committee of the Republic of Uzbekistan on Statistics. Available at: <https://stat.uz>

OECD (2023) Digital Skills for Private Sector Competitiveness in Uzbekistan. Paris: OECD Publishing. DOI: 10.1787/6c54f447-en.

OECD (2023) Insights on the Business Climate in Uzbekistan. Paris: OECD Publishing. ISBN 978-92-64-98973-3.

UNWTO (World Tourism Organization) (2023) Uzbekistan – Tourism Doing Business: Investing in Uzbekistan. October. Available at: <https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2023-10/uzbekistan-final-report-october23.pdf> (Accessed: 22 October 2025).

Ismailova, M. (2024) 'Strategic Management of Tourism and Hospitality Sector in Uzbekistan', Central Asian Journal of Innovation, Technology and Management Finance. Available at: <https://cajitm.casjournal.org> (Accessed: 22 October 2025).

Ahmed, S., & Li, Y. (2024) Employee Turnover Analysis Using Machine Learning Algorithms. arXiv preprint arXiv:2405.12345.

UNDP (United Nations Development Programme) (2025) Report on Informal Employment and Labour Market in Uzbekistan. October. Available at: <https://www.undp.org> (Accessed: 22 October 2025).

ЦИФРОВИЗАЦИЯ И ЗАНЯТОСТЬ МОЛОДЕЖИ В УЗБЕКИСТАНЕ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОГО ТИПА ТРУДА

Саттарова Барно Шухратовна

старший преподаватель Ташкентского филиала РЭУ им. Г.В. Плеханова

Узбекистан вступает в десятилетие, где демографические «окно возможностей» соответствуют ускоренной цифровой трансформации экономики и государственного управления. Индекс электронного развития поднялся в 2016 г с 80 места на 63 место в 2024 году.

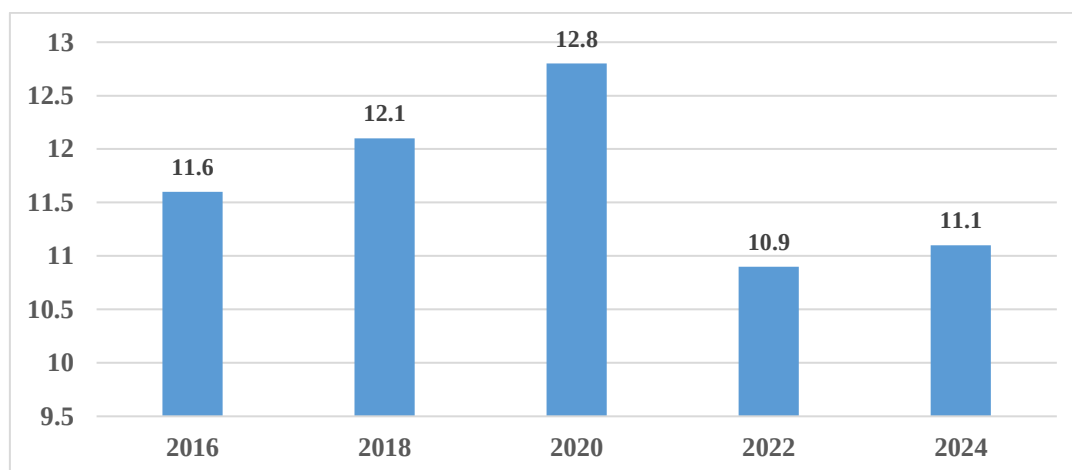
В настоящее время Узбекистан входит в число стран с наиболее быстрым ростом по Индексу развития молодежи и входит в десятку стран, реализующих Стратегию ООН «Молодежь-2030». Молодежь — главный ресурс этой трансформации: По данным Национального комитета по статистике, на 1 января 2025 года численность молодежи (14-30 лет) по республике составила 9 630 556 человек или 25,7% от общей численности населения. Самаркандская, Ферганская и Кашкадарьинская области лидируют по численности молодого населения: в них проживает 9,6 млн человек в возрасте от 14 до 30 лет [1]. Эти регионы имеют наибольшее количество молодёжи, что задаёт логику региональной занятости программ и ИКТ-образования.

1-таблица

Численность молодежи по регионам [1].

№	Регион	Общее количество молодежи
1.	Республика Каракалпакстан	- 545 429 человек (26,9%)
2.	Андижанская область	- 870 893 человека (25,2%)
3.	Бухарская область	- 514 041 человек (24,7%)
4.	Джизакская область	- 413 321 человек (26,9%)
5.	Кашкадарьинская область	- 969 212 человек (26,6%)
6.	Навоийская область	- 269 502 человека (24,6%)
7.	Наманганская область	- 790 162 человека (25,2%)
8.	Самаркандская область	- 1 141 810 человек (26,6%)
9.	Сурхандарьинская область	- 783 741 человек (26,6%)
10.	Сырдарьинская область	- 247 466 человек (26,6%)
11.	Ташкентская область	- 773 817 человек (24,9%)
12.	Ферганская область	- 1 039 594 человека (25,1%)
13.	Хорезмская область	- 541 654 человека (26,7%)
14.	город Ташкент	- 729 914 человек (23,4%)

Демографическая структура Узбекистана благоприятна для роста численности молодежи, но требует быстрых инвестиций в человеческий капитал. По ставке Всемирного банка (модель MOT), совокупная безработица среди молодёжи (15–24 лет) в 2024 году составила ~10,9%.

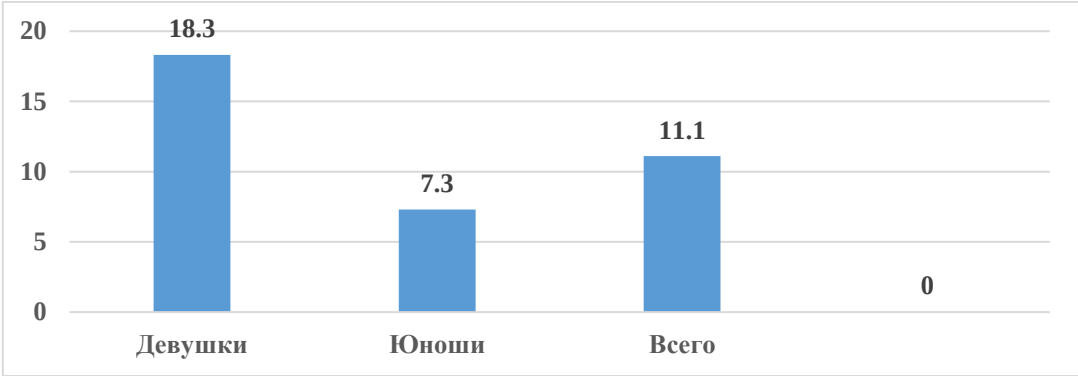
1-рисунок. Уровень безработицы среди молодежи в Узбекистане (в %) [2]

Дополнительный показатель — доля NEET (молодёжь, не занятая в обучении, активности или подготовке), которая, по международным источникам, остаётся заметной и требует адресных мер

Государство зафиксировало цифровой вектор: стратегию «Цифровой Узбекистан — 2030» и общенациональную стратегию «Узбекистан — 2030» ставят цели по инфраструктуре, электронному правительству, ИКТ-образованию и развитию национальной ИТ-индустрии.

Стратегия «Цифровой Узбекистан – 2030» представляет собой комплексный национальный план по ускоренному внедрению цифровых технологий. Её ключевые цели — кардинальное улучшение государственных и повседневных услуг для населения, расширение доступа граждан к высокоскоростному интернету и онлайн-сервисам, а также повышение конкурентоспособности

страны на мировой арене [4]. Эта инициатива направлена на сокращение социального неравенства, повышение общей эффективности и обеспечение готовности Узбекистана к требованиям цифровой эпохи.

2-рисунок. Уровень безработицы среди молодежи в возрасте 15-24 лет в Узбекистане в % [3]

Постановление Президента Республики Узбекистан, от 14.10.2024 г. № ПП-358 «Об утверждении Стратегии развития технологий искусственного интеллекта до 2030 года» направлено на развитие благоприятных условий для внедрения технологий искусственного интеллекта в социальной сфере и отраслях экономики, достижения вхождения страны в ряд ведущих государств мира, применяющих технологии искусственного интеллекта, а также обеспечения исполнения целей и задач, определенных в [Стратегии](#) «Цифровой Узбекистан — 2030» [5]. В 2024 году утверждены меры по развитию ИИ до 2030 года (создание Big Data-платформы, запуск вычислительных мощностей, эффективность ИИ-проектов), что критично для продвижения новых высокопроизводительных рабочих мест.

Драйверы «инновационного типа труда»:

1. Рост ИКТ-экспорта и экосистемы IT Park. IT Park консолидирует экспорт, сервисные компании и подготовку кадров: в 2023 году — \$344 млн экспорта, в 2024 году — свыше 26 тыс. занятых у жителей. Это формирует устойчивый спрос на программистов, QA, DevOps, PM, дизайнеров, BPO-операторов и русскоязычных специалистов по клиентскому сервису. По состоянию на 1 января 2024 года в компаниях-резидентах IT-парка работало более 26 000 человек, из них 22 376 – в Ташкенте и 3 641 – в регионах. В частности, численность IT-специалистов достигла 18 950 человек, штат сотрудников компаний BPO составляет 4 091 человек, в том числе 2 442 иностранных специалиста, а также 736 IT-преподавателей.

3-таблица

Структура экспорта в ИТ-индустрии в %.[6].

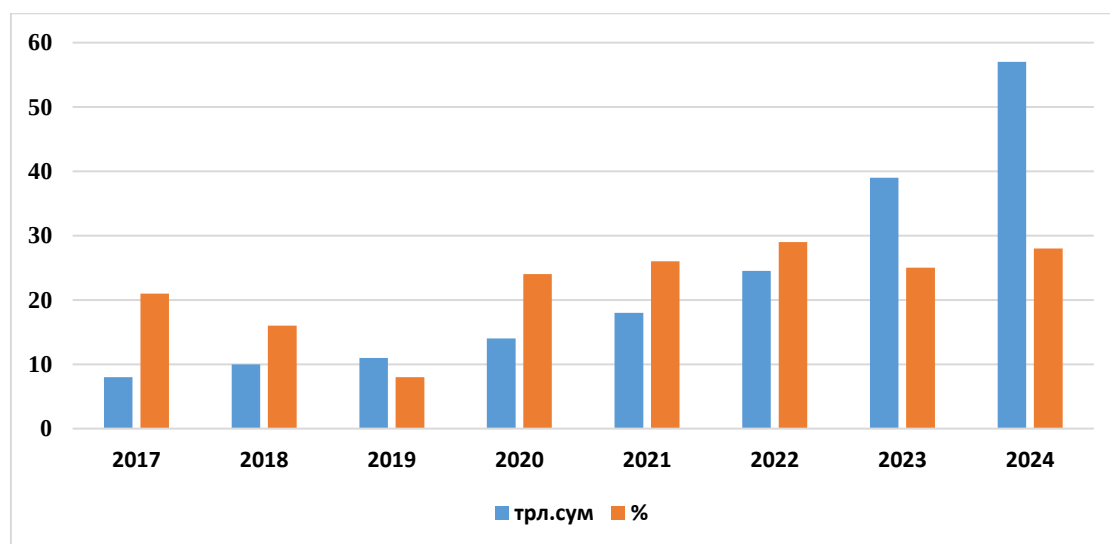
№	Наименование предоставляемых услуги	Количество объема услуг
1.	Продуктовые компании	8
2.	Аутсорсинг бизнес -процессов (BPO)	28
3.	Сервисные компании	53
4.	Геймдев и дизайн	11

Численность занятых в экспортно-ориентированных компаниях превысила 13 000 человек, что превышает численность занятых в компаниях, работающих на внутреннем рынке. Несмотря на относительно небольшую численность занятых в регионах, среди молодежи растет интерес к ИТ-сфере, что отражается в увеличении количества учебных заведений. Эти тенденции свидетельствуют о наличии значительного резерва квалифицированных специалистов в регионах Узбекистана [6].

Основная часть экспорта — 46% — направляется в Северную Америку, а оставшиеся 54% приходятся на ЕС и Великобританию (21%), СНГ и Азиатско-Тихоокеанский регион (27%), а также Ближний Восток (6%).

В стране насчитывается 362 учебных заведения, 73% (264) из которых расположены в регионах, а оставшиеся 27% (98) – в столице. Ещё одним важным моментом является то, что за год в регионах получили образование около 26 000 молодых людей, что составляет 67% от общего числа учащихся. Это подтверждает высокий спрос и интерес к ИТ-образованию среди молодёжи регионов.

2. Расширение сервисной экономики. Сектор услуг обеспечивает более половины занятости; Переход к «услугам с высокой добавленной стоимостью» (ИТ-аутсорсинг, креативные индустрии, финтех, EdTech) создает площадку для гибких проектных форм занятости, удалёнки и экспортируемых компетенций. Благодаря созданным благоприятным условиям для деятельности участников ИТ- Park, объём предоставленных ИТ-услуг за последние 4 года вырос только в рамках самого парка — с 1 трлн сумов до 20,5 трлн сумов. Если в 2020 году объём экспорта составлял \$16 млн, то к 2024 году этот показатель достиг \$455 млн. Доля ИТ Park в общем объёме экспорта превысила 50%.

3-рисунок. Объем предоставляемых ИТ- услуг в (трлн. сум и %) [7].

3. Массовые программы цифровых навыков. «Bir million o'zbek dasturchilari» — один из примеров масштабирования базовых ИТ-навыков через онлайн-платформы и сообщества, что ускоряет вход в цифровые профессии и фрилансы. Узбекистан инвестировал 145 млн. долларов в молодёжные стартапы, планируя увеличить эту сумму до 1 миллиарда долларов. Правительство также ввело гранты и финансирование прототипов через Молодёжный венчурный

фонд, создало 9000 должностей молодёжных лидеров в районах по всей стране, запустило программу «Миллион лидеров в области искусственного интеллекта» совместно с ОАЭ, обеспечило обучение 30 узбекских студентов в десятке лучших университетов мира, а ещё 1500 студентов — в 300 лучших [8].

Узбекистан уже заложил правовую и институциональную базу цифровизации — от стратегий «Узбекистан — 2030» и «Цифровой Узбекистан — 2030» до специализированных инициатив по ИИ [9, с. 90]. Следующий шаг — обеспечение «последней мили»: массовую конверсию обучения в занятость, гибкие формы работы, экспортно-ориентированные профессии и предпринимательство. Это и есть «инновационный тип труда» — когда молодёжь становится не просто кадровым резервом, движущей силой экспортной сервисной экономики страны.

Литературы:

1. Агентство статистики при Президенте Республики Узбекистан // Демографическая ситуация в Республике Узбекистан // https://stat.uz/img/demografiya-press-reliz-26_04_2024-rus.pdf
2. Всемирный банк // Уровень безработицы среди молодежи в Узбекистане [SLUEM1524ZSUZB], получено из FRED, Федерального резервного банка Сент-Луиса // <https://fred.stlouisfed.org/series/SLUEM1524ZSUZB>, 15 октября 2025 г.
3. Всемирный банк // Портал данных о человеческом капитале // Узбекистан // <https://humancapital.worldbank.org/en/economy/UZB>
4. Стратегия «Узбекистан – 2030» // Правительственный портал Республики Узбекистан // https://gov.uz/en/pages/2030_strategy?utm_source=chatgpt.com
5. Постановление Президента Республики Узбекистан, от 14.10.2024 г. № ПП-358 // <https://lex.uz/en/docs/7158606>
6. Итоги 2023 года. Трансформация и планы на 2024 год // <https://it-park.uz/en/itpark/news/results-of-2023-transformation-and-plans-for.com>
7. Инфографика: Развитие сферы ИКТ в Узбекистане в 2017–2024 годах // Инфографика: Развитие сферы ИКТ в Узбекистане в 2017–2024 годах (+видео) - Review.uz
8. Молодежь новой эпохи: как Узбекистан строит будущее изнутри // <https://www.euronews.com/next/2025/07/06/the-youth-of-a-new-era-how-uzbekistan>.
9. Самтарова Б.Ш. Цифровизация и автоматизация: вызовы и возможности управления человеческими ресурсами в Узбекистане. В сборнике: Управление персоналом: реалии настоящего и возможности будущего. сборник материалов IV Международной научно-практической конференции. Донецк, 2025. С. 90-95.

ЖЕНСКИЙ ТРУД И ЕГО ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТЬ

Джулибеков Нурмат Каршибекович

Научный руководитель НавГГТУ PhD экономических наук доцент кафедры «Экономика»

Жулиева Гулноз Юлдашевна

НавГГТУ Магистр факультета Экономики

Женский труд и его производительность — это важная социально-экономическая тема, которая отражает роль женщин в экономике и факторы, влияющие на эффективность их работы.

Исторически всем известно, что женский труд всегда рассматривался как второстепенный малоэффективный и менее производительный, поэтому сфера

деятельности женщин всегда была ограничена. Деятельность «слабого пола» можно было наблюдать только лишь в хозяйственных и бытовых сферах. Но с развитием цивилизации и мировой экономики, требования к рабочему капиталу и область применения женского труда значительно расширяется. Гендерное выравнивание оказывает положительный эффект на экономику страны. История стран, претерпевших мировые войны, доказывает, что женщины наравне с мужчинами могут работать в любых отраслях экономики, несмотря на тяжесть или опасность. Ведь во время войны, когда большинство количество работоспособных мужчин были привлечены на фронт, женщины заменили их в промышленности, машиностроении, металлообработке, сельском хозяйстве и других отраслях. С тех пор во многих странах женщины остались на производстве.

Необходимо подчеркнуть факторы женского труда, ограничивающие сферу деятельности данного вида капитала:

- необходимость совмещать профессиональную деятельность с семейными обязанностями;
- физиологические факторы, связанные с уходом в отпуск по беременности и родам, уходу за ребенком и т.д.;
- ограничения в приобретении высшего или профессионального образования (отсутствие финансовых возможностей или других условий);
- менталитет, стереотипы национального характера (раннее замужество, мнение «женщина должна смотреть за детьми и мужем, а не работать...»);
- наличие препятствий в карьерном росте и профессиональной перспективе дискриминационного характера.

С учетом вышеперечисленных факторов и предубеждений, а также социальных принципов до сегодняшнего времени существовал перечень профессий с повышенной опасностью, запрещённых для женщин и сфер занятости, который ограничивал область применения женский труда. До 1 мая 2019 года в Узбекистане существовал запрещённый список из 44 профессий, в сфере горнодобычи, нефти и газа, черной металлургии, строительства и монтажных работ (например: водолаз, бурильщик, грузчик, крановщик). Взамен запрещённого списка был введён рекомендательный перечень профессий и отраслей, которые могут негативно сказываться на здоровье женщин. Он не запрещает, а предупреждает. Несмотря на отмену запрета, на практике работа женщин в некоторых сферах по-прежнему ограничивается — так, например, до изменения в 2024 году запрещалось водить грузовики массой более 2,5 тонн и автобусы на более чем 14 пассажиров.

Рассмотрим гендерный разрыв в участии в рабочей силе по республике в целом: женщины участвуют в экономике на 28 процентных пунктов меньше, чем мужчины — выше среднего показателя по Евразии (~19 п.п.). Уровень безработицы среди женщин составляет 15,5 %, тогда как среди мужчин — около 10 %. Также 42 % молодых женщин не работают и не учатся, по сравнению с 8,8 % среди молодых мужчин.

Что касается, гендерного разрыва в оплате труда и влияния на экономику: женщины зарабатывают примерно 34 % менее, чем мужчины, что значительно превышает глобальный уровень (около 20 %).

Экономистами было проведено множество расчетов по эффективности применения женского труда и результаты показали, что если женщины будут иметь такие же возможности в труде, как мужчины, то национальный доход Узбекистана вырастет на 29 %, из бедности выйдут более 700 000 человек. Так как женщины составляют около 36 % рабочей силы, и их более активное вовлечение позволит компенсировать нехватку кадров в экономике.

В результате проведения социальных реформ на привлечение женщин к работе, произошел значительный рост занятости. Например, расширение детских садов (охват вырос с 27 % в 2017 г. до 76 % к концу 2024 г.) дало рост женской занятости на 12 %. Предоставление льгот и условий в сфере предпринимательства стало стимулом для развития малого бизнеса, сфер услуг и инноваций. В 2024 г. в Узбекистане зарегистрировано более 2,1 млн женщин-предпринимательниц (в 7 раз больше, чем в 2020 г.). В 2024 г. Узбекистан вошёл в топ - 5 мировых реформаторов по индексу Women, Business and the Law (Всемирный банк). Это усилило привлекательность страны для международных инвесторов и улучшило её имидж на глобальном уровне. Необходимо также подчеркнуть, что сферы, которые держатся на женском труде, демонстрируют высокую производительность и инициативу. Это говорит о том, как растёт уровень образования среди женщин, благодаря реформам в сфере высшего образования и повышения квалификации кадров. Сегодня женщины лидируют в следующих отраслях:

- медицина и фармацевтика — 76 %;
- образование — 69 %;
- бухгалтерия — 65 %;
- HR (кадровый менеджмент) — 62 %;
- культура и искусство — 58 %.

Рассматривая вопрос на точечном уровне, имеет необходимость отметить деятельность АО «Навоийский горно-металлургический комбинат». НГМК является крупнейшим работодателем женщин в стране, на предприятии работает более 6 102 женщин — это наибольшее количество среди всех предприятий Узбекистана.

Женщины составляют около 12 % сотрудников предприятия, из них 271 человек в руководстве. За годы независимости 35 женщин удостоены государственных наград. С 2020 года НГМК внедрила «Принципы гендерного равенства и продвижения прав женщин», инициировав создание Совета женщин во всех подразделениях. В 2024 году компания стала первой в Узбекистане, ставшей партнёром International Women in Mining (IWIM) — международной организации, поддерживающей женщин в горной промышленности. НГМК активно занимается подготовкой кадров: в 2023 году 6 200 женщин проходили обучение или повышение квалификации. В марте 2023 года в честь Международного женского дня НГМК провела праздничное мероприятие, на котором были отмечены заслуги более 600 работающих женщин, включая вручение государственных наград — ордена «Mehnat Shuhrati» и знака «Mutabar ayol» одной из машинисток.

Подводя итоги, необходимо отметить что важным этапом в оценке работоспособности и конкурентоспособности предприятия в современных

рыночных условиях является анализ управления ресурсами и персоналом. В этом случае первостепенную роль играет анализ эффективности управления человеческими ресурсами, оценка производительности персонала, уровень удовлетворенности сотрудников, инициатива к повышению квалификации кадров.

Такой подход позволяет разработать стратегию улучшения производительности производства в любых аспектах экономики. Реформы поддерживающие гендерное равенство и привлечение женщин во все сферы экономики позволяют достичь предприятиям поставленных целей, так как женский труд имеет такие продуктивные качества, такие как коммуникабельность, усидчивость, внимательность и высокая ответственность. Доход женщин снижает уровень бедности семей и улучшает образование детей (женщины чаще инвестируют заработанное в семью). Занятость женщин способствует снижению социальной зависимости и формированию среднего класса.

Литературы:

1. Ашуров А.Ш., Бурханова Р.Р. Анализ эффективности промышленного предприятия на примере горнодобывающего предприятия. 2020г
 2. Семёнов В.П. Актуальные проблемы и перспективы применения методов и инструментов менеджмента качества в организациях // дискурс. – 2018. – № 1. – с. 40-47.
 3. Шведова Н.А. Развитие человеческого капитала и гендерное равенство: умная гендерная политика. 2015г
 4. Azimov A.U. Mehnat bozoridagi o'zgarishlar va iqtisodiy rivojlanish yo'llari. 2020г
 5. Самиева Г. Т. Вопросы развития социальной инфраструктуры в повышении благосостояния населения //экономика и социум. – 2024. – №. 2-1 (117). – с. 1341-1345.
- Интернет – источники: www.UzDaily.uz; www.dataegov.uz; www.lib.stat.uz; www.ngmk.uz; www.lex.uz.

INNOVASION GLOBALLASHUV SHAROITIDA SANOGEN FIKRLAYDIGAN ZAMONAVIY RAQOBATBARDOSH KADRLAR TAYYORLASHNING ILMIY VA AMALIY AHAMIYATI

Abduraxmonova Zuhra Abduraxmonovna

Tashkent International university of educational universiteti

*Ta'lim boshqaruvi va pedagogika kafedrası dotsenti
psixologiya fanlari bo'yicha (PhD)*

XXI asr – innovation globallashuv davri sifatida tarixga kirmoqda. Bu jarayon nafaqat iqtisodiyot, texnologiyalar va madaniyatlarning o'zaro integratsiyalashuvi, balki mehnat bozorining tubdan o'zgarishi bilan ham tavsiflanadi. Ilgarigi barqarorlik va aniqlik o'rnini doimiy o'zgaruvchanlik, noaniqlik, murakkablik va ziddiyatlilik (VUCA-world) egallamoqda. Bunday sharoitda an'anaviy bilim va ko'nikmalarning o'zi raqobatbardoshlikni ta'minlash uchun yetarli bo'lmay qoldi. Zamonaviy mutaxassisdan nafaqat yuqori kasbiy mahorat, balki kuchli psixologik chidamlilik, o'zgarishlarga tez moslashish, yuqori stress holatlarini samarali boshqarish va o'z resurslarini tiklay olish qobiliyati ham talab etilmoqda.

Sanogen fikrlaydigan zamonaviy raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning iqtisodiy ahamiyati shundaki, innovatsiya global iqtisodiy o'sishning asosiy omili bo'lib, u yangi sohalarni yaratish, ish o'rinlarini ko'paytirish va ishlab chiqarish samaradorligini oshirish orqali yashash darajasini oshiradi. Shu bilan birga, innovatsiya global hamkorlik va savdoni yanada rivojlantiradi.

Jamiyat uchun ahamiyatli tomoni esa texnologik taraqqiyot va global bog'liqlik nafaqat iqtisodiy, balki madaniy almashinuv va yangi ijtimoiy normalarning shakllanishiga ham sabab bo'lmoqda. Shuning uchun zamonaviy kadrlar faqat malakali emas, balki yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatga ham ega bo'lishi kerak.

Aynan shu nuqtai nazardan, psixologiya fanida shakllangan sanogen fikrlash konsepsiyasi raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning eng muhim yo'nalishlaridan biri sifatida kun tartibiga chiqmoqda. Sanogen fikrlash – bu shaxsning ruhiy va jismoniy salomatligiga ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi, muammoli vaziyatlarda ichki zo'riqishni kamaytirishga, salbiy hissiyotlarni konstruktiv boshqarishga va ruhiy barqarorlikni saqlashga, chidamlilikni oshirishga qaratilgan tafakkur usulidir. Ushbu maqolaning maqsadi innovasion globallashtirish davrida sanogen fikrlaydigan zamonaviy raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning ilmiy-nazariy asoslarini va amaliy ahamiyatini tahlil qilishdan iborat.

Mavzuning ilmiy-nazariy ahamiyati shundaki, global muammo va vaziyatlarga konstruktiv va rosional yondashuvga xizmat qiladi. Innovasion globallashtirishning mehnat bozoriga ta'sirini bir necha asosiy yo'nalishlarda tahlil qilish mumkin:

- Yangi texnologiyalar va bilimlarning shiddat bilan kirib kelishi natijasida mutaxassislardan uzluksiz o'qish va malaka oshirish talab etiladi. Bu esa doimiy "quvib yetish" holatini va psixologik bosimni yuzaga keltiradi.

- Axborot oqimining haddan tashqari ko'pligi: Raqamli texnologiyalar tufayli inson miyasi har soniyada ulkan hajmdagi axborotni qayta ishlashiga to'g'ri keladi. Bu kognitiv zo'riqishga va "emosional kuyish" sindromiga olib kelishi mumkin.

- Ish va shaxsiy hayot chegaralarining yo'qolishi: Masofaviy ish shakllari va doimiy onlayn bo'lish zarurati ish vaqtining noaniqligiga, dam olish va tiklanish jarayonlarining buzilishiga sabab bo'lmoqda.

- Yuqori darajadagi noaniqlik: Iqtisodiy beqarorlik, loyihaga asoslangan ishlarning ko'payishi va kasbiy trayektoriyalarning o'zgaruvchanligi kelajakka nisbatan xavotir va bezovtalikni kuchaytiradi.

Bu chaqiriqlar kadrlarning psixologik holatiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Ko'p hollarda insonlarda patogen fikrlash – ya'ni, stressni kuchaytiruvchi, salbiy hissiyotlarni chuqurlashtiruvchi, muammoning yechimidan ko'ra uning o'ziga e'tibor qaratuvchi tafakkur tarzi ustunlik qiladi. Bu esa, o'z navbatida, kasbiy samaradorlikning pasayishiga, surunkali charchoqqa, psixosomatik kasalliklarga va ishdan so'vishga olib keladi.

Shu o'rinda sanogen fikrlash patogen tafakkurga qarshi samarali psixologik mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. Uning ilmiy ahamiyati quyidagilarda aks etadi:

- Psixologik immunitetni shakllantirish: Sanogen fikrlash shaxsning stress omillariga nisbatan chidamliligini oshiradi, tashqi bosimlarga qarshi ichki himoya tizimini mustahkamlaydi.

- Emotsional intellektni rivojlantirish: O'z hissiyotlarini anglash, qabul qilish va boshqarish qobiliyati sanogen tafakkurning negizidir. Bu esa jamoada samarali ishlash,

muzokaralar olib borish va murakkab vaziyatlarda vazmin qarorlar qabul qilish uchun zarur.

➤ Refleksiv ko'nikmalarni takomillashtirish: Sanogen fikrlaydigan shaxs o'z xatti-harakatlari, fikrlari va hissiyotlarini tahlil qila oladi, xatolardan to'g'ri xulosa chiqaradi va rivojlanishning yangi yo'llarini qidiradi. Bu esa uning moslashuvchanligi va innovatsiyalarga ochiqqligini ta'minlaydi.

➤ Kognitiv egiluvchanlikni oshirish: Muammoga bir tomonlama yondashish o'rniga, turli yechim yo'llarini ko'ra bilish, stereotiplardan voz kechib, yangicha fikrlash qobiliyati innovasion iqtisodiyotning asosiy talablaridan biridir.

Shunday qilib, sanogen fikrlash nazariyasi innovasion globallashuv sharoitida raqobatbardosh kadr nafaqat bilimli va malakali, balki psixologik jihatdan sog'lom va barqaror bo'lishi kerakligini ilmiy jihatdan asoslab beradi.

Sanogen fikrlashni rivojlantirishning amaliy ahamiyati uni ta'lim tizimining barcha bosqichlariga va kadrlar tayyorlash jarayoniga tatbiq etish imkoniyatlarida namoyon bo'ladi. Bu borada quyidagi amaliy yo'nalishlarni ajratib ko'rsatish mumkin:

➤ Ta'lim dasturlarini modernizatsiya qilish: Oliy va o'rta maxsus ta'lim muassasalarining o'quv rejalariga "Stressni boshqarish", "Emosional intellekt", "Shaxsiy samaradorlik va taym-menejment", "Sanogen tafakkur asoslari" kabi fanlarni kiritish. Bu fanlar nafaqat nazariy bilim berishi, balki amaliy treninglar, keys-stadilar va interaktiv mashg'ulotlarga asoslanishi lozim.

➤ Innovasion pedagogik texnologiyalarni qo'llashda - Mayndfulness (Mindfulness) va meditatsiya amaliyotlari: Diqqatni jamlash, hozirgi onni anglash va ichki xotirjamlikka erishishga qaratilgan mashg'ulotlarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish lozim.

➤ Kognitiv-xulqiy terapiya (KXT) elementlari: Salbiy va norasional fikrlarni aniqlash, ularga shubha qilish va ularni konstruktiv fikrlar bilan almashtirishga o'rgatuvchi metodikalarni qo'llash muhim.

➤ Loyihaga asoslangan ta'lim: Talabalarni noaniqlik va murakkablik sharoitida mustaqil ravishda muammolarni hal qilishga o'rgatish, ularda javobgarlik, tashabbuskorlik va jamoada ishlash ko'nikmalarini shakllantirish muhim.

➤ Korporativ o'qitish va rivojlantirish: Korxona va tashkilotlar uchun xodimlarning psixologik chidamliligini oshirishga qaratilgan maxsus trening dasturlarini ishlab chiqish. Bu dasturlar "emosional kuyish"ning oldini olish, ishdagi stressni samarali yengish va ish-hayot balansini ta'minlashga yo'naltirilishi kerak.

➤ Psixologik maslahat xizmatlarini rivojlantirish: Ta'lim muassasalari va ish joylarida talabalar va xodimlarga professional psixologik yordam ko'rsatadigan markazlar faoliyatini yo'lga qo'yish va ommalashtirish.

O'zbekiston sharoitida bu yo'nalishlarni amalga oshirish mamlakatning intellektual va iqtisodiy salohiyatini yuksaltirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Yoshlarni nafaqat muayyan bir kasbga, balki murakkab va o'zgaruvchan hayotga tayyorlash, ularda sog'lom tafakkurni shakllantirish – ta'lim tizimi oldidagi strategik vazifadir.

Xulosa qilib aytganimizda, innovasion globallashuv davrida zamonaviy mutaxassis oldiga kompleks talablarni qo'yimoqda. Bugungi kunda raqobatbardoshlik faqatgina yuksak kasbiy kompetensiyalar bilan o'lchanmaydi. Global vaziyatlarga samarali javob bera oladigan kadr – bu, avvalo, psixologik jihatdan barqaror, stressga chidamli,

o'zgarishlarga tez moslasha oladigan va o'z salohiyatini doimiy ravishda rivojlantirib boradigan shaxsdir.

Sanogen fikrlash konsepsiyasi ana shunday kadrlarni tayyorlash uchun mustahkam ilmiy-nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu yondashuvni O'zbekiston ta'lim tizimiga va kadrlar tayyorlash amaliyotiga chuqur integratsiya qilish orqali nafaqat mehnat bozori talablariga javob beradigan mutaxassislarni, balki ruhan va jismonan sog'lom, baxtli va hayotda o'z o'rnini topa oladigan avlodni tarbiyalashga erishish mumkin. Bu esa, o'z navbatida, Yangi O'zbekistonning barqaror taraqqiyoti uchun muhim poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar:

1. Abdurahmonova Z.A. *“Sanogen tafakkur psixologiyasi” nomli uslubiy qo'llanma* (tdpu.uz, 2023, 6 b.t.).
2. Abdurahmonova Z.A. Монография. Саноген тафаккурни ривожлантиришнинг ижтимоий-психологик хусусиятлари УДК:152.26:151.22 “Илм-зиё-нашриёти”га қарашли «BOOK MEDIA PLUS» ХК.да тайёрланиб, «ADAD PLUS» босмахонасида чоп этилган. 2024-Тошкент
3. Abdurahmonova Z.A. *Sanogen tafakkurni rivojlantirish funksiyalari va mezonlarining o'rganilishi*// TDPU ilmiy axborotlari. – Toshkent. – 2023. №12. – B.398-407. (19.00.00.№15)
4. Djurayev R.X., Turg'unov S.T. *Ta'lim menejmenti*. – Toshkent: Voris, 2006.
5. Turgunov S.T. va boshq. *Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish texnologiyalari*. – Toshkent: Sano-standart, 2012.
6. Sharifxo'jayev M., Abdullayev Y. *Menejment: 100 savol va javob*. – Toshkent: Mehnat, 2000.
7. Gimush R., Matmurodov F. *Innovatsion menejment*. – Toshkent, 2008.

HUDUDLARDA YASHIL IQTISODIYOT SHAROITIDA MEHNAT BOZORINING RIVOJLANISHI

Ibrogimov Sherzodbek Xalimjon o'g'li

Namangan davlat texnika universiteti Iqtisodiyot kafedrasi dotsenti, PhD.

ORCID: 0009-0000-2604-8422

XXI asrda iqtisodiy taraqqiyotning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida yashil iqtisodiyot konsepsiyasi shakllanib bormoqda. Bu jarayon resurslardan oqilona foydalanish, ekologik muvozanatni saqlash va barqaror rivojlanishni ta'minlashga qaratilgani bilan ahamiyatlidir. Yashil iqtisodiyot nafaqat ekologik xavfsizlikni kuchaytiradi, balki yangi iqtisodiy imkoniyatlarni ham yuzaga keltiradi. Shu nuqtai nazardan, hududlarda innovatsion jarayonlardan keng foydalanish zamonaviy mehnat bozorining samarali rivojlanishini ta'minlashda hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qilmoqda.

Innovatsion texnologiyalarni joriy etish, raqamli transformatsiya, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish, chiqindilarni qayta ishlash, resurs tejamkor ishlab chiqarish kabi yo'nalishlar mehnat bozorida yangi kasblar va mutaxassisliklarni shakllantirmoqda. Bu esa hududlarda bandlik imkoniyatlarini kengaytirish, aholi malakasini oshirish va inson kapitalidan samarali foydalanishga olib keladi. Shuningdek, “yashil” sohalarida yuqori malakali kadrlar tayyorlash, innovatsion yondashuvlarga asoslangan kasbiy ko'nikmalarni rivojlantirish mehnat bozorining raqobatbardoshligini oshirmoqda.

Hududlarda yashil iqtisodiyot sharoitida mehnat bozorining rivojlanishi nafaqat iqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi, balki ekologik mas'uliyatni kuchaytiradi, yoshlarni yangi innovatsion faoliyatlarga jalb qiladi va tadbirkorlik salohiyatini oshiradi. Shu bilan birga, mehnat resurslarini diversifikatsiya qilish, yangi ish o'rinlarini yaratish va hududiy rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Demak, hududlarda yashil iqtisodiyot sharoitida innovatsion jarayonlardan foydalanib zamonaviy mehnat bozorini rivojlantirish dolzarb ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi. U iqtisodiy taraqqiyotning barqarorligini ta'minlash, aholining farovonligini oshirish va hududlarning xalqaro raqobatbardoshligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Barqaror rivojlanish va iqlim o'zgarishlariga moslashuv hozirgi davr iqtisodiy siyosatining markaziy yo'nalishiga aylangan. "Yashil iqtisodiyot" tushunchasi resurslardan samarali foydalanish, chiqindilarni kamaytirish va uglerod izini qisqartirish orqali iqtisodiy o'sishni amalga oshirishni nazarda tutadi; shu bilan birga, uning hududiy darajadagi tatbiqi mehnat bozorining tuzilmasi, kasbiy ko'nikmalari va bandlik turlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.[1. Sh.Mirziyoyev]

Yashil o'tish jarayoni yangi ish o'rinlarini yaratadi: qayta tiklanuvchi energiya, chiqindilarni qayta ishlash, energiya samaradorligi texnologiyalari va ekologik barqaror infratuzilma sohalarida malakali kadrlar va "green jobs" talab etiladi. Shu sababli hududiy mehnat bozori innovatsion jarayonlar orqali transformatsiyalanib, yangi kasblar, kasbiy standartlar va ta'lim-o'quv yo'nalishlari shakllanadi.[2. OECD]

O'zbekiston hukumati ham yashil iqtisodiyotga o'tishni milliy siyosat darajasiga ko'tarib, bu borada bir qator hujjatlarni qabul qildi va 2025-yilni "Atrof-muhitni asrash va yashil iqtisodiyot yili" deb e'lonladi. Ushbu strategik yondashuvga muvofiq davlat dasturlari, moliyalashtirish mexanizmlari va monitoring tizimlari ishlab chiqilmoqda, bu esa hududlarda yashil investitsiyalarni jalb etish va mehnat bozorini moslashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi. [3. Sh.Mirziyoyev]

Davlat darajasidagi muhim hujjatlardan biri — Prezidentning 2022-yil 2-dekabrda PP-436 sonli qarori (2022; o'zgartirishlar bilan 2024–2025 yillarda yangilangan) bo'lib, u "2030-yilgacha yashil iqtisodiyotga o'tish" strategiyasini amalga oshirish chora-tadbirlarini belgilaydi. Bu hujjat milliy MRV (Monitoring-Reporting-Verification) tizimini joriy etish, yashil investitsiyalarni rag'batlantirish va hududiy loyihalarni qo'llab-quvvatlash choralari o'z ichiga oladi.

2025-yil boshida esa prezident farmoni bilan (PF-16 davlat dasturi) yashil transformatsiyani jadallashtirish, iqtisodiyotni dekarbonizatsiya qilish va yashil loyihalarni doimiy moliyalashtirishga oid konkret vazifalar belgilandi. Ushbu dastur mahalliy darajada "Green Entrepreneur" maqomini joriy etish, yashil tariflar va investitsion rag'batlarni kiritish orqali hududlarda ekologik yo'naltirilgan tadbirkorlikni kengaytirishni ko'zlaydi.

Amaliy jihatdan, O'zbekistonning chiqindilarni energiyaga aylantirishga yo'naltirilgan loyihalari ham (masalan, 2024–2027 yillarga mo'ljallangan waste-to-energy investitsiyalari) hududlarda yangi infratuzilma, ishchi kuchi va malaka talablarini keltirib chiqarmoqda - bu esa mehnat bozorining mahalliy darajada qayta formatlanishi uchun aniq signaldir.

Shu munosabat bilan maqolaning maqsadi - hududlarda yashil iqtisodiyot sharoitida innovatsion jarayonlardan foydalanish orqali zamonaviy mehnat bozorining

rivojlanish mexanizmlari, strukturaviy o'zgarishlari va siyosat sharoitlarini tahlil qilishdir. Tadqiqot quyidagi asosiy savollarga javob izlaydi:

- ✓ qaysi yashil sektorlar hududiy bandlikni kengaytirishi mumkin;
- ✓ innovatsion jarayonlar (texnologiya transferi, ekoinnovatsiyalar, raqamli transformatsiya) mehnat talablarini qanday o'zgartiradi;
- ✓ davlat qarorlari va moliyaviy mexanizmlar hududiy ish o'rinlarini yaratishda qanday rol o'ynaydi;
- ✓ va nihoyat, hududiy darajada malaka siyosatini shakllantirish bo'yicha tavsiyalar qanday bo'lishi lozim?

Ushbu savollarga javob topishda maqola mamlakat strategik hujjatlari, soha ekspertlari tahlillari va xalqaro tajriba asosida hududiy tavsiyalar ishlab chiqishni maqsad qiladi. Natijada, hududlarda yashil iqtisodiyot va innovatsiyalar orqali barqaror bandlik va ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash bo'yicha amaliy tavsiyalar taklif etiladi.

Namangan viloyatida yashil iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish jarayonlari innovatsion mehnat bozorining shakllanishida sezilarli o'zgarishlar keltirib chiqarmoqda. Quyida keltirilgan jadval va tahlillar hududiy misollar asosida mehnat bozori transformatsiyasini ko'rsatib beradi.

1-jadval

**Namangan viloyati iqtisodiyotida band aholining sohalar bo'yicha taqsimoti
(2024-yil)**

Soha	Bandlar soni (ming kishi)	Ulushi (%)
Qishloq xo'jaligi	355,2	36,5
Sanoat	180,4	18,6
Xizmatlar sohasi	325,7	33,4
Qurilish	62,1	6,4
Transport va kommunikatsiya	48,2	5,1

Namangan viloyati iqtisodiyoti bandlik tuzilmasi bo'yicha tahlil qilinganda, qishloq xo'jaligi yetakchi soha bo'lib qolayotgani yaqqol ko'zga tashlanadi. 2024-yilda bu sohada 355,2 ming nafar kishi band bo'lib, umumiy bandlarning 36,5 foizini tashkil etmoqda. Bu ko'rsatkich viloyat iqtisodiyotining agrar yo'nalishga kuchli bog'liqligidan dalolat beradi. Hudud tabiiy-iqlim sharoitlari qishloq xo'jaligini rivojlantirish uchun qulay bo'lgani sababli bu sohada bandlik yuqori darajada shakllangan. Shuningdek, ekologik toza mahsulot yetishtirish imkoniyatlari mavjudligi "yashil iqtisodiyot" tamoyillarini joriy etish uchun katta salohiyat yaratadi.

Ikkinchi yirik yo'nalish sifatida xizmatlar sohasi ajralib turadi. Bu sohada 325,7 ming nafar kishi band bo'lib, umumiy bandlarning 33,4 foizini tashkil etadi. Xizmatlar sektorining yuqori ulushi, bir tomondan, aholining daromad manbalarini diversifikatsiya qilayotganini, ikkinchi tomondan esa hududning xizmat ko'rsatish infratuzilmasi, jumladan, savdo, ta'lim, sog'liqni saqlash va turizmning rivojlanib borayotganini ko'rsatadi. Ayniqsa, turizm va transport xizmatlarini "yashil" tamoyillar asosida modernizatsiya qilish mehnat bozorida yangi ekologik kasblarning paydo bo'lishiga olib kelishi mumkin.

Sanoat tarmog'ida 180,4 ming kishi band bo'lib, umumiy ulushning 18,6 foizini tashkil qiladi. Bu ko'rsatkich qishloq xo'jaligi va xizmatlar sohasiga nisbatan pastroq

bo'lsa-da, sanoatning rivojlanish dinamikasi tezkor. Yaqin yillarda viloyatda qayta ishlash sanoati, to'qimachilik va oziq-ovqat sanoati tarmoqlarining kengayishi kuzatilmoqda. Shu jihatdan sanoatning bandlikdagi ulushi kelajakda oshishi va yashil texnologiyalar asosida ekologik xavfsiz ishlab chiqarish yo'nalishlari ustuvorlik kasb etishi kutilmoqda.

Qurilish sohasida bandlik 62,1 ming nafarni yoki 6,4 foizni tashkil qilmoqda. Qurilish iqtisodiyotning qo'shimcha qiymat yaratuvchi tarmog'i sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Yashil iqtisodiyot tamoyillariga ko'ra, "yashil qurilish", energiya tejamkor bino va inshootlar, ekologik toza materiallardan foydalanish kabi yo'nalishlar rivojlanishi bilan ushbu sohada bandlik hajmi sezilarli darajada ortishi mumkin.

Eng kichik ulush transport va kommunikatsiya sohasiga to'g'ri kelib, bu yo'nalishda atigi 48,2 ming kishi yoki 5,1 foiz band. Lekin, transport va aloqa xizmatlarini modernizatsiya qilish, elektrotransport va raqamli texnologiyalarni keng joriy etish orqali ushbu sohaning bandlik salohiyati keskin ortishi kutiladi.

Adabiyotlar:

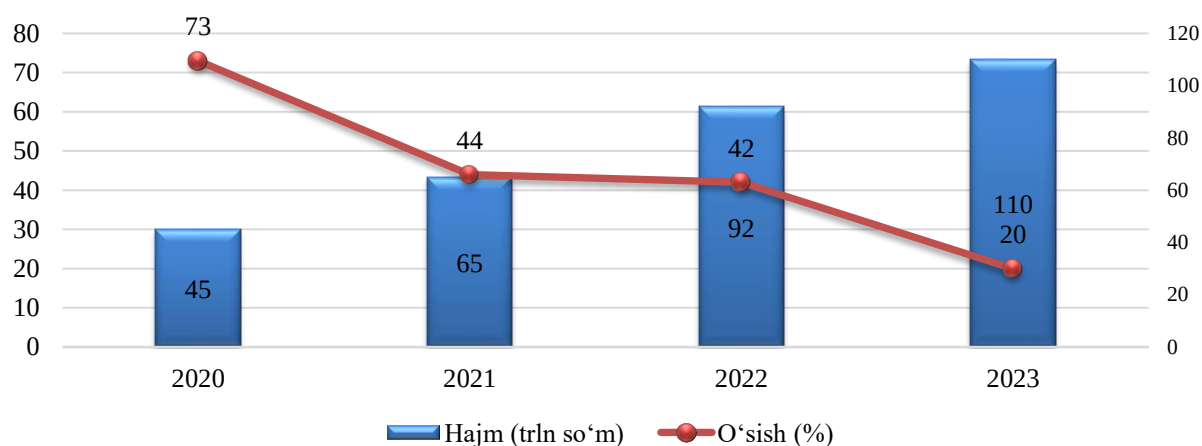
1. Sh.Mirziyoyev, (2024). "O'zbekiston - 2030" strategiyasi va yashil rivojlanish tamoyillari. Prezident nutqi va strategik hujjatlar.
2. Xalqaro tahlil va tadqiqotlar: Green jobs va mehnat bozorining o'zgarishi (OECD, Environmental Studies maqolalari).
3. Respublikaviy yangiliklar va davlat portallari: 2025 — Atrof-muhitni asrash va "yashil" iqtisodiyot yili; davlat dasturi haqida.
4. Qaror matni: Prezidentning 2022-yil 2-dekabrdagi PP-436 sonli qarori "2030-yilgacha yashil iqtisodiyotga o'tish" to'g'risida (o'zgartirishlar bilan).
5. Hukumat va yangiliklar manbalari: "Green Entrepreneur" statusi va qo'llab-quvvatlash mexanizmlari (platforma, rag'batlar).
6. Xalqaro yangilik agentliklari: O'zbekistonning waste-to-energy (chiqindini energiyaga aylantirish) loyihalari.Reuters (2024).

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA VOSITASIDA BIZNESNI MOLIYASINI RIVOJLANTIRISHNING YO'LLARI

Toshpulatov Murodulla Sobirjon o'g'li
TDIU dotsenti v.b., PhD

Raqamli transformatsiya jarayonlari global iqtisodiyotda innovatsion o'sishning asosiy drayverlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda, chunki u moliya sektorida shaffoflikni oshiradi, biznes uchun tranzaksiya xarajatlarini kamaytiradi va yangi moliyaviy vositalarni joriy etish imkonini beradi. Xususan, PricewaterhouseCoopers (PwC, 2022) tadqiqotida qayd etilishicha, raqamli moliyaviy texnologiyalarni faol joriy qilgan korxonalar o'z moliyaviy ko'rsatkichlarini raqobatchilarga nisbatan 35 foizga yaxshilash imkoniyatiga ega bo'lgan. Bundan tashqari, biznes moliyasi raqamli texnologiyalar bilan integratsiyalashganda, moliyaviy oqimlarni real vaqt rejimida kuzatish imkoniyati yuzaga keladi, bu esa, o'z navbatida, qaror qabul qilishda noaniqlik darajasini kamaytiradi. Masalan, Singapur va Estoniya tajribasi shuni ko'rsatadiki, raqamli to'lov tizimlarining joriy etilishi soliq tushumlarini oshirgan, byudjet intizomini mustahkamlagan va korporativ boshqaruv sifatini yaxshilagan.

Raqamli moliyaviy xizmatlarning nazariy mezonlari, jumladan, tezkorlik, shaffoflik va qamrov kengligi, biznes moliyasining barqaror rivojlanishi uchun asosiy konseptual yo'nalishlarni belgilaydi. Birinchidan, tezkorlik mezoni to'lovlarni real vaqt rejimida amalga oshirish imkonini berib, naqd pul aylanishini jadallashtiradi, bu esa o'z navbatida biznesning joriy likvidlik darajasini oshirish orqali qisqa muddatli moliyaviy barqarorlikni mustahkamlaydi. Ikkinchidan, shaffoflik mezoni operatsiyalarning ochiqqligini ta'minlagani sababli moliyaviy oqimlar ustidan nazorat mexanizmlarini kuchaytiradi va investorlar ishonchini shakllantirib, kapital jalb etish jarayonini samarali qiladi. Uchinchidan, qamrov kengligi moliyaviy inklyuziyani ta'minlash orqali, ayniqsa kichik va o'rta biznes subyektlari uchun yangi imkoniyatlarni ochib beradi, natijada iqtisodiy tizimda inklyuziv o'sish mexanizmlari shakllanadi. Demak, raqamli moliyaviy xizmatlarning ushbu nazariy mezonlari ularni nafaqat texnologik yangilik sifatida, balki makroiqtisodiy barqarorlik va moliyaviy inklyuziya konsepsiyasining ajralmas qismi sifatida talqin qilish imkonini beradi.

1-rasm. O'zbekistonda elektron to'lovlar hajmi (2019–2023, trln so'm)

2020–2023 yillar oralig'ida O'zbekistonda elektron to'lovlar hajmi barqaror o'sish tendensiyasini ko'rsatmoqda, ammo o'sish sur'atlarida sezilarli pasayish kuzatilmoqda. Xususan, 2020 yilda elektron to'lovlar hajmi 45 trln so'mni tashkil etib, 73 foizlik rekord darajadagi o'sish qayd etilgan bo'lsa, bu davr pandemiya sharoitida onlayn xizmatlar va raqamli to'lov vositalariga talabning keskin ortgani bilan izohlanadi. 2021 yilda elektron to'lovlar hajmi 65 trln so'mga yetib, o'sish sur'ati 44 foizgacha pasaydi, bu esa bozordagi tezkor kengayishdan keyingi muvozanat jarayoni sifatida baholanishi mumkin. 2022 yilda hajm 92 trln so'mga ko'tarilgan bo'lib, 42 foizlik o'sish sur'ati avvalgi yilga yaqin ko'rsatkichni qayd etdi, ya'ni elektron to'lovlar infratuzilmasining barqarorlashgani va aholining raqamli xizmatlarga moslashganini ko'rsatadi. 2023 yilda esa elektron to'lovlar hajmi 110 trln so'mni tashkil etgan bo'lsa-da, o'sish sur'ati 20 foizgacha tushib ketdi, bu esa bozorning ma'lum darajada to'yinishini va kelajakda sifatli xizmatlar, innovatsion moliyaviy mahsulotlar hamda xavfsizlik tizimlarini rivojlantirish zaruratini ko'rsatadi.

1-jadval

Fintech kompaniyalar soni va faoliyati (O'zbekiston)

Yil	Kompaniya soni	Xizmatlar turi
2018	5	To'lov tizimlari
2020	12	Mobil banking, QR to'lov
2022	20	Mikroqarz, onlayn kredit
2023	27	Kengaytirilgan fintech xizmatlar

So'nggi yillarda raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi biznes moliyasini boshqarishda tub o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, raqamli transformatsiya vositalari orqali moliyaviy xizmatlarning tezkorligi, shaffofligi va inklyuzivligi oshib, korxonalar uchun yangi imkoniyatlar paydo bo'lmoqda. Shu boisdan, biznes moliyasini rivojlantirishning nazariy va amaliy yo'llarini aniqlashda blockchain, sun'iy intellekt, Big Data, mobil banking, bulutli texnologiyalar, elektron tijorat tizimlari hamda fintech startaplari muhim o'rin egallaydi.

O'zbekistonda fintech kompaniyalarning soni va faoliyati oxirgi besh yillikda jadal o'sish tendensiyasini namoyon qilmoqda. 2018 yilda bozorda atigi 5 ta kompaniya mavjud bo'lib, ularning asosiy yo'nalishi oddiy to'lov tizimlari bilan chegaralangan edi, bu esa sektorning dastlabki shakllanish bosqichini aks ettiradi. 2020 yilga kelib kompaniyalar soni 12 taga yetib, mobil banking va QR-kodli to'lov tizimlarining keng joriy etilishi fintech xizmatlarining diversifikatsiyasi hamda aholining raqamli moliyaviy mahsulotlarga bo'lgan ishonchi oshganidan dalolat beradi.

2-jadval

Raqamli transformatsiya vositasi orqali biznes moliyasini rivojlantirish yo'llari

Raqamli vosita	Biznes moliyasiga ta'siri	Iqtisodiy natijasi	Strategik ahamiyati
Blockchain	Moliyaviy operatsiyalarda shaffoflik va xavfsizlik	Investor ishonchi ortadi, korrupsiya xavfi kamayadi	Kapital bozorlarini barqaror rivojlantirish
Sun'iy intellekt (AI)	Risklarni aniqlash va prognozlash	Samarali qaror qabul qilish, yo'qotishlarni kamaytirish	Innovatsion moliyaviy boshqaruv tizimini shakllantirish
Big Data	Moliyaviy oqimlarni chuqur tahlil qilish	Xarajatlarni optimallashtirish, foydani ko'paytirish	Resurslardan oqilona foydalanish, strategik rejalashtirish
Mobil banking	Moliyaviy xizmatlarga tezkor kirish	Likvidlikni ta'minlash, operatsion xarajatlarni kamaytirish	Moliyaviy inklyuziyani kengaytirish
Bulutli texnologiyalar	Ma'lumotlarni tezkor qayta ishlash va saqlash	IT infratuzilma xarajatlari kamayadi, uzluksizlik ta'minlanadi	Moliyaviy xizmatlarni masshtablash imkoniyati
Elektron tijorat tizimlari	To'lovlarni onlayn amalga oshirish	Savdo hajmi ortadi, aylanma mablag'lar tezlashadi	Global raqobatbardoshlikni kuchaytirish
Fintech startaplari	Yangi moliyaviy mahsulotlar joriy etish	Moliyaviy xizmatlarning xilma-xilligi ortadi	Innovatsion ekotizimni rivojlantirish

2022 yilga kelib esa kompaniyalar soni 20 taga yetib, mikroqarz va onlayn kreditlash kabi xizmatlarning paydo bo'lishi nafaqat iste'molchilar ehtiyojini qondirdi, balki moliyaviy inklyuziya jarayonini ham jadallashtirdi. Nihoyat, 2023 yilda 27 ta kompaniya faoliyat yuritib, kengaytirilgan fintech xizmatlarini taqdim eta boshladi, bu

esa bozorning rivojlanish bosqichidan raqobatbardosh innovatsion rivojlanish bosqichiga o'tayotganini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, mobil banking xizmatlari moliyaviy inklyuziyani kengaytirib, kichik biznes va aholining moliyaviy xizmatlarga tezkor kirish imkoniyatlarini oshiradi. Bulutli texnologiyalar ma'lumotlarni tezkor qayta ishlash va saqlashni ta'minlab, IT infratuzilma xarajatlarini kamaytiradi va moliyaviy xizmatlarni masshtablash imkoniyatini beradi. Bundan tashqari, elektron tijorat tizimlari to'lovlarning onlayn amalga oshirilishi orqali savdo hajmini oshiradi va aylanma mablag'lar aylanishini jadallashtiradi, natijada global raqobatbardoshlik kuchayadi. Nihoyat, fintech startaplari yangi moliyaviy mahsulotlarni joriy etib, xizmatlarning xilma-xilligini ta'minlaydi va innovatsion ekotizim rivojiga turtki beradi.

Adabiyotlari:

1. World Bank. *Digital Economy for Development Report* // Washington, DC. – 2022. – P. 1–120.
2. McKinsey & Company. *Fintech in Emerging Markets* // New York. – 2021. – P. 1–72.
3. PwC. *Global Fintech Report*. – London. – 2022. – P. 1–70.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "“Raqamli O'zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida” Farmoni, 05.10.2020 yildagi PF-6079-son
5. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. *Iqtisodiy ko'rsatkichlar to'plami* // Toshkent. – 2023. – P. 1–200.
6. Marino-Romero, J., & Folgado-Fernández, J. A. The evolution of the digital transformation concept: A bibliometric analysis (2012–2022). *South African Journal of Business Management*, 2024. Available at: <https://sajbm.org/index.php/sajbm/article/view/4370>

INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDA ZAMONAVIY MEHNAT BOZORINING RIVOJLANISHI

Eshqulova Xilola Shoyimqul qizi

Buxoro innovatsiyalar universiteti i.f.f.d., Phd

Isomiddinova Ulbo'sin Ulug'bek qizi

Buxoro innovatsiyalar universiteti 2-bosqich talabasi

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotda innovatsion iqtisodiyot sharoitida mehnat bozorining holati va rivojlanish yo'nalishlarini o'rganish maqsad qilingan. Maqolani tayyorlash jarayonidatahliliy, taqqoslama, statistikvamantiqiyusullar qo'llanildi.

Tahlil va natijalar. O'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, innovatsion iqtisodiyot sharoitida mehnat bozori an'anaviy shakldan zamonaviy, raqamli boshqaruvga asoslangan tizimga o'tmoqda. So'nggi yillarda texnologik yangilanishlar, avtomatlashtirish va raqamli transformatsiya jarayonlari natijasida mehnat resurslariga qo'yilayotgan talab sezilarli darajada o'zgardi. Tahlil natijalariga ko'ra, ishchi kuchi tarkibida texnik, axborot texnologiyalari, xizmat ko'rsatish va ijodiy sohalarga bo'lgan ehtiyoj ortmoqda. Shu bilan birga, oddiy jismoniy mehnat talab qilinadigan kasblarga ehtiyoj kamayib bormoqda. Bu esa mehnat bozorida malaka nomutanosibligi muammosini keltirib chiqarmoqda.

Statistik ma'lumotlar asosida aniqlanishicha, innovatsion iqtisodiyotning rivojlanishi natijasida ish bilan band aholining katta qismi *raqamli ko'nikmalarga ega*

bo'lish zaruratiga duch kelmoqda. Shu sababli ta'lim tizimini zamonaviy kasblarga yo'naltirish, qayta tayyorlash va malaka oshirish dasturlarini kengaytirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bundan tashqari, davlat tomonidan mehnat bozorini qo'llab-quvvatlash, startaplar, kichik biznes va ilmiy-texnologik markazlar faoliyatini rag'batlantirish orqali yangi ish o'rinlarini yaratish yo'nalishida muhim ishlar amalga oshirilmoqda.

1-jadval

Innovatsion iqtisodiyot sharoitida mehnat bozori ko'rsatkichlari (2020–2025-yillar misolida)

№	Ko'rsatkich nomi	2020-yil	2022-yil	2023-yil	2025-yil (prognoz)	O'sish (%)	Izoh
1	Band aholining umumiy soni (mln kishi)	13,5	14,0	14,3	14,8	+9,6	Barqaror o'sish kuzatilmoqda
2	Innovatsion sohalarda bandlar ulushi (%)	8,5	10,2	11,5	13,0	+4,5	IT, startaplar, ilmiy loyihalar soni ortmoqda
3	Raqamli ko'nikmaga ega ishchi kuchi (%)	25	32	40	55	+30	Raqamli iqtisodiyot talablariga moslashish kuchaymoqda
4	Avtomatlashtirish natijasida qisqargan ish o'rinlari (mingta)	15	22	30	35	—	Texnologik o'zgarishlarning tabiiy natijasi
5	Yangi yaratilgan ish o'rinlari (mingta)	40	48	52	60	+50	Yangi sohalarda ish o'rinlari ko'paymoqda
6	Oliy ma'lumotli band aholi ulushi (%)	20	24	27	30	+10	Malakali ishchi kuchiga talab oshmoqda
7	Yoshlar bandligi (18–30 yosh, %)	52	55	58	60	+8	Innovatsion kasblarga qiziqish kuchaymoqda

ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, 2020–2025-yillar davomida mehnat bozorida innovatsion sohalar ulushi barqaror o'smoqda. Ayniqsa, raqamli ko'nikmalarga ega ishchi kuchi sonining ortishi mehnat bozorining yangi bosqichga o'tganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, avtomatlashtirish natijasida ayrim an'anaviy ish o'rinlari qisqarayotgan bo'lsa-da, yangi texnologik va ijodiy yo'nalishlarda bandlik imkoniyatlari kengaymoqda.

Xulosa va takliflar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, innovatsion iqtisodiyot sharoitida mehnat bozori tubdan o'zgarish jarayonini boshdan kechirmoqda. Raqamli texnologiyalar, avtomatlashtirish va sun'iy intellektning rivojlanishi ishchi kuchi tarkibi, kasb va malakalarga bo'lgan talabni sezilarli darajada o'zgartirmoqda. Zamonaviy mehnat bozori uchun eng muhim omil - bu inson kapitali varaqamli kompetensiyalardir. Innovatsion sohalar kengayib, yangi kasblar vujudga kelmoqda, shu bilan birga an'anaviy kasblarning ayrimlari o'z ahamiyatini yo'qotmoqda. Shuningdek, mehnat bozorining barqaror rivojlanishi uchun ta'lim tizimi, kasbiy tayyorgarlik va ishlab chiqarish o'rtasida mustahkam hamkorlik zarurligi aniqlanmoqda. Bu esa mamlakatda raqobatbardosh, moslashuvchan va innovatsion fikrlovchi kadrlar tayyorlashni taqozo etadi.

Innovatsion iqtisodiyot sharoitida zamonaviy mehnat bozorining rivojlantirishyuzasidan mualliflar tomonidan quyidagilarni amalga oshirish taklif etiladi.

1. *Ta'lim tizimini modernizatsiya qilish*: Oliy va o'rta maxsus ta'lim muassasalarida zamonaviy kasblar, raqamli texnologiyalar va innovatsion fikrlashga oid fanlarni keng joriy etish zarur.

2. *Kasbiy qayta tayyorlash dasturlarini kengaytirish*: Mehnat bozorida malaka nomutanosibligini kamaytirish maqsadida yoshlar va ishchi kadrlar uchun qisqa muddatli o'quv kurslari, onlayn treninglar tashkil etish lozim.

3. *Raqamli iqtisodiyotga mos infratuzilmani rivojlantirish*: IT-parklar, innovatsion markazlar va startap loyihalarni qo'llab-quvvatlash orqali yangi ish o'rinlari yaratish imkoniyatlarini kengaytirish kerak.

4. *Davlat va xususiy sektor hamkorligini kuchaytirish*: Mehnat bozorida kadrlar tayyorlash, bandlikni oshirish va yoshlarni ish bilan ta'minlash yo'nalishida davlat siyosatini xususiy sektor bilan integratsiya qilish foydali bo'ladi.

5. *Inson kapitaliga investitsiyalarni oshirish*: Ta'lim, sog'liqni saqlash va ijtimoiy himoya tizimiga sarmoya kiritish orqali mehnat resurslarining sifatini oshirish zarur.

6. *Innovatsion faoliyatni rag'batlantirish*: Ilmiy-tadqiqot institutlari, texnoparklar va universitetlar o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish orqali ilmiy yutuqlarni ishlab chiqarishga tatbiq etish tavsiya etiladi.

Adabiyotlar:

1. *To'laganov, B. Innovatsion iqtisodiyot asoslari*. – Toshkent: "Iqtisodiyot" nashriyoti, 2021. – 248 b.
2. *Soliyev, A. Sh. Raqamli iqtisodiyot va mehnat bozori rivojlanish tendensiyalari*.// Iqtisodiy tadqiqotlar jurnali, 2023, №2. – B. 45–52.
3. *OECD. The Future of Work: Employment Outlook 2023*. – Paris: OECD Publishing, 2023. – 184 p.
4. *Abdurahmonov, Q. X. Mehnat bozori iqtisodiyoti*. Toshkent: TDIU nashriyoti, 2019. 312 b.
5. *Schwab, K. The Fourth Industrial Revolution*. – Geneva: World Economic Forum, 2016. – 198 p.
6. *O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. Mehnat bozori ko'rsatkichlari (2020–2024)*. – Toshkent, 2024.
7. *Muminov, S. Innovatsion rivojlanish sharoitida bandlik siyosatining ustuvor yo'nalishlari*. // Iqtisodiy islohotlar tahlili jurnali, 2022, №4. – B. 60–67.
8. *Porter, M. E. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*. – New York: Free Press, 1985. – 557 p.

AGRAR TADBIRKORLIK QISHLOQ HUDUDLARIDA BANDLIK MUAMMOSINI HAL QILISH ASOSI SIFATIDA

Abduvoxidov Akmal Abdulazizovich

Guliston davlat universiteti "Iqtisodiyot" kafedrasi dotsenti

Ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini raqamlashtirish sharoitida davlatning eng asosiy vazifalari bo'lib, ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni yechimini topish, mavjud davlat dasturlari ijrosini ta'minlash, kambag'allikni kamaytirish va aholi turmush darajasini yaxshilash hisoblanadi. Aholini ish bilan ta'minlashning samarali ijtimoiy-iqtisodiy va tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini tatbiq etish orqali kambag'allik darajasini kamaytirishni ta'min etish mumkin.

Hozirgi paytda qishloq joylardagi mehnatga layoqatli aholining 63,3% norasmiy ish bilan band bo'lish bilan birga uning 15%dan ortig'i kambag'allar toifasiga kiradi. Bunday vaziyat aholining kambag'alligi qisqarishining asosiy yo'nalishi bo'lgan norasmiy ish bilan bandlikni kamaytirish bilan uzviy bog'liqda fundamental tadqiqotlar olib borishni o'ta muhimligini belgilaydi.

Shu bilan birga mehnatga layoqatli qishloq aholisining norasmiy ish bilan bandlik va kambag'allikni kamaytirishga qishloq yoshlari va ayollarining iqtisodiy faolligi va malakaviy kasbiy darajasini pastligi, qishloq xo'jaligidagi ish o'rinlarining asosiy qismi qisqa muddatli va mavsumiy xarakterga egaligi, ishchi kuchining salmoqli qismi ish haqi past va barqaror bo'lmagan ish o'rinlarida band etilganligi, xoriydan investitsiyalarni jalb etish bo'yicha faol harakatning sustligi, qishloq iqtisodiyotining qishloq xo'jaligi, qayta ishlash sanoati, qurilish, xizmat ko'rsatish, ijtimoiy infratu-zilma, xususiy tadbirkorlik va oilaviy tadbirkorlik va boshqa tarmoqlari va sohalarida ish o'rinlari tashkil etish yuqori darajada emasligi, mehnat bozoridagi faol siyosatni moliyalashtirish va xususiy bandlik agentliklari faoliyatining sust rivojlanayotganligi hamda tashqi va ichki mehnat migratsiyalari yaxshi tashkil etilmaganligi kabi muammolarni ham bevosita ta'sirini ilmiy tadqiq etish lozim.

Hozirgi paytda qishloq joylarda aholi turmush darajasining sekin o'sishi, ish haqqi darajasini pastligi va davlat sektorida ish o'rinlarini etishmasligi hamda rasmiy sektorda ish bilan bandlikning yalpi beqarorligi oqibatida rasmiy sektorda ishlovchilarning norasmiy sektorga o'tib ketishi, iqtisodiy nafaol aholining mehnat bozoriga majburan chiqishi va norasmiy sektorni to'ldirishi, norasmiy sektorda ikkilamchi bandlik doirasining kengayishi kuzatilmoqda.

Norasmiy ish bilan bandlik ba'zida kambag'allikni keltirib chiqarsa, ba'zida favqulotda yuqori daromad keltirishi ham mumkin. Xususan, O'zbekiston qishloq aholisini norasmiy ish bilan band bo'lganlari rasmiy sektorda ish bilan band bo'lganlarga qaraganda yuqori daromadga ega bo'lmoqda va bu holat norasmiy sektorda ish bilan band bo'lganlarning yuqori mehnat unumdorligi bilan karakterlanadi.

Qishloq joylarda norasmiy sektorda faoliyat yuritish, asosan, tirikchilik bilangina emas, balki byurokratik to'siqlardan va yuqori soliqlar stavkalari to'lashdan qochish bilan izohlanadi. Bu holat "xufiyona iqtisodiyotga" yaqin turadi, Biroq, birinchi navbatda norasmiy sektorning rivojlanishi – bu mehnatga layoqatli aholining vujudga kelgan ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatga munosabatidir. Qishloq joylardagi vaziyat shahar joylardagi ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatdan keskin farq qilmaydi. Shuningdek, rasmiy va norasmiy ish bilan bandlik o'rtasidagi farq ham shahar joylaridagidek, yani mehnat bozorlaridagi vaziyatni keskinlashuvi, aholi turmush darajasining pastligi, ishsizlikning o'sishi natijasida rasmiy sektorda ish bilan bandlik norasmiy ko'rinishlarini ham o'z ichiga ola boshlaydi.

Qishloq joylarda norasmiy ish bilan bandlik ham ijobiy, ham salbiy jihatlari mavjud. Xususan, uning ijobiy tomonlariga quyidagilar kiradi:

- ish bilan bandlik va aholi daromadlari muammolarini echishda yordam beradi;
- tovar va xizmat ko'rsatish bozorini kengaytiradi;
- yetarli darajada ishsizlikning o'sishi va aholi turmush darajasini keskin pasayib ketishi oldini oladi;
- ko'pchilikka qulay ish rejimini tanlashga imkon beradi.

Shu bilan birga qishloq joylarda norasmiy ish bilan bandlik muayyan quyidagi dolzarb ijtimoiy muammolarni keltirib chiqaradi:

- "xufiyona" iqtisodiyotni rivojlanishi uchun qo'shimcha sharoitlar yaratadi;
- bu sektorda ish bilan band bo'lganlar ijtimoiy kafo-latga ega bo'lmaydilar va mehnat sharoitlari ustidan nazorat o'rnatilmaydi;
- norasmiy sektorning, asosan mayda savdo-sotiq, turli xil xizmatlar ko'rsatish sohasidagi ish bilan bandlik xususiy shaxslarni qisman malaka va professional tajribalarini yuqotishlariga olib keladi;
- ish bilan bandlikning muntazam bo'lmagan xarakteri muntazam ishdan uzoqlashtiradi.

Norasmiy ish bilan bandlik yuqori bo'lgan qishloq joylardagi xolat tahlili shuni ko'rsatadiki, bunday bandlik rasmiy sektorlarda ishchi o'rinlari yaratilishi bilan o'z-o'zidan yo'qotilmaydi.

Shuningdek, norasmiy sektorga nisbatan ta'qiqlovchi choralar qo'llash ham o'zini oqlamaydi. Norasmiy ish bilan bandlikka nisbatan davlatning qattiq siyosati natijasida norasmiy sektorning qisqarishi ishsizlikni birdaniga o'sib ketishiga olib keladi. Chunki, norasmiy ish bilan band bo'lganlarning aksariyat qismi rasmiy sektorda ishga joylasha ol-maydilar. Shuningdek, davlat tomonidan bunday siyosatning yuritilishi norasmiy sektorda ikkilamchi ish bilan band bo'lganlarning turmush darajasini birdaniga pasaytirib yuboradi.

Qishloq joylarda norasmiy sektorning rivojlanishi ko'proq ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy vaziyatga bog'liq bo'ladi. Ishsizlikning o'sishi, ish haqqining va aholi turmush darajasining pastligi, rasmiy sektorda ishchi kuchiga etarli talabning pastligi, rasmiy ish bilan bandlikning beqarorligi (korxonalarning bankrotga uch-rashi, korxonalardan ishlovchilarning bo'shab ketishini doimiy kutilishi) norasmiy sektorning o'sishiga olib keladi.

Qishloq xo'jaligini uzoq muddatga mo'ljallangan strategik rivojlantirish birinchi navbatda norasmiy ish bilan bandlikni asosiy qismini tashkil etgan respublikadan tashqariga chetga ishlashga ketayotganlar miqdorini (30,7%) keskin kamaytirishga (taxminiy 50% ortiq) iqtisodiy va ijtimoiy sharoitlar yaratadi. Shu bilan birga mazkur strategiyani amalga oshirish iqtisodiyot-ning norasmiy sektorida muhim ulishlarga ega bo'lgan vaqtinchalik bir martalik va mavsumiy ishlarni bajaruvchilarni (21,3%), dehqon va shaxsiy xo'jaliklarda ishlovchilarni (18,6%), ro'yxatdan o'tmagan va tegishli ruxsatnomasiz faoliyat ko'rsatayotganlar (18,2%) va mehnat munosabatlarini rasmiylashtirmasdan oilaviy korxonalarda va tadbirkorlarda ishlovchilarni (11,2%) sezilarli kamayishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Qishloq xo'jaligini 2030 yilgacha rivojlantirish strategiyasi bilan birga qishloq iqtisodiyotini boshqa tarmoqlarini ham yaqin kelajakda rivojlanishini belgilovchi strategik rejalarni ishlab chiqish va ularni bajarilishini ta'minlash lozim. Qishloq xo'jaligi va u bilan yondosh bo'lgan sohalarda hamkorlikda mehnat, tabiiy, ishlab chiqarish va moliyaviy resurslardan unumli foydalanish asosida yangi ish o'rinlari yaratish va aholining norasmiy ish bilan bandligini keskin kamaytirish imkoni paydo bo'ladi. Pirovardida aholining mehnat daromadlari oshadi va turmush tarzi yaxshilanadi.

Iqtisodiyotning norasmiy sektorida ish bilan bandlikni kamaytirishning iqtisodiy mexanizmlaridamujassamlangan chora-tadbirlar orasida qishloq xo'jaligining nisbatan yangi klasterlarida (paxtachilik-to'qimachilik, ipakchilik, chorvachilik, baliqchilik,

dorivor o'simliklar, agroturizm, va boshqalar) va kooperatsiyalarida, hamda qayta ishlash sanoati, qurilish va qurilish materiallarini tayyorlash sanoati, xizmat ko'rsatish va boshqa tarmoqlarda ishlovchilarni moddiy rag'batlantiruvchi yangi ish o'rinlarini tashkil etish, davlat tomonidan kafolatlangan to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarini kiritish, hamda innovatsion va iqtisodiy samarali texnologiyalarni jalb qilish etakchi o'rinni egallaydi. Bular esa qisqa muddatlarda yangi ish o'rinlarini tashkil etilishiga olib keladi.

Qishloq iqtisodiyotining norasmiy sektorida ish bilan bandlikni kamaytirish ijtimoiy-demografik mexanizmlarini asosiylarini kambag'allik maqomiga ega norasmiy ish bilan band bo'lganlar imtiyozli yoki bepul uy-joylar bilan ta'minlash, komunal xizmatlar to'lovlaridan kamida bir yilga ozod etish yoki 30-50% to'lovlarni amalga oshirishga ruxsat etish, o'smir-yoshlar, ko'p bolali ayollar va mehnatga layoqatli pensionerlar uchun ijtimoiy kafolatlangan mehnat, dam olish va bola parvarishlash sharoitlarini yaratish kabi chora-tadbirlar tashkil etadi. Mazkur mexanizmlar majmuasida qishloq norasmiy ish bilan band yoshlarini ish beruvchilar hisobidan zamonaviy, profesional kasb-hunarlariga o'rgatish va oliy va o'rta maxsus ta'lim muassasalari bitiruvchilarini mehnatga moslashuvchanligini oshirish ham muhim o'rin tutadi.

Qishloq joylarda davlatning iqtisodiy va ijtimoiy sohalaridagi siyosatlari mujassamlagan tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini takomillashtirmasdan va ularni qo'llanish samaradorligini oshirmasdan turib, norasmiy sektorda ish bilan bandlikni kamaytirishga erishib bo'lmaydi.

Mazkur mexanizmlarning asosiysi qishloq iqtisodiyotining sektorlari korxonalarida yangi ish joylari tashkil etish va ularni huquqiy asoslarini takomillashtirish bo'lib, unda muhim o'rinni loyiha-smeta hujjatlarini to'g'ri rasmiylashtirish va ob'ektlar bo'yicha manzilli va muddatli moliyalashtirishni tashkil etish hisoblanadi.

Qishloq xo'jaligi, qayta ishlash sanoati, qurilish va qurilish materiallarini tayyorlash sanoati, xizmat ko'rsatish kabi asosiy tarmoqlarda yangi ish o'rinlarini tashkil etish, zaruriy talab va taklif bo'lgan professional mutaxassislar va kasb-hunarlariga tayyorlash hamda mehnat bozori infratuzilmasi va mehnat migratsiyalarini takomillashtirish, hamda tashkillashtirilgan ortiqcha ishchi kuchi eksportini rivojlantirish bo'yicha strategik yo'nalishlar va ularga erishishning yaqin kelajakdagi istiqbolli ko'rsatkichlarini ishlab chiqish hamda ularni amaliyotga tadbiq etish qishloq joylarda norasmiy ish bilan bandlik va ishsizlikni keskin kamaytirishga olib keladi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni, <https://lex.uz/docs/5841063>

2. Yusupov A. Xorijiy investitsiyalar- korxonalar iqtisodiy taraqqiyot omili. / Bozor, pul va kredit. 2024, №11.

3. Abduvohidov A. Qishloq xo'jaligida iqtisodiy o'sish sifatini aniqlash va uning ko'rsatkichlari tahlili // Iqtisodiyot va ta'lim. – 2022. – T. 23. – №. 4. 16-31 b.

4. Abdurakhmanova G. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikda munosib ish bilan bandlik genezisi // Архив научных исследований. – 2020. – №. 11.12s

INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDA ZAMONAVIY BANKLAR BOZORINING RIVOJLANISHI

Qulmetov Mansurbek Ro'zmatovich

Diplomat university "Iqtisodiyot va raqamli texnologiyalar" kafedrasi dotsenti

Hozirgi davrda innovatsion iqtisodiyotning shakllanishi va rivojlanishi moliya tizimining, xususan banklar bozorining faoliyati bilan bevosita bog'liqdir. Zamonaviy banklar nafaqat an'anaviy moliyaviy vositachilik funksiyalarini bajaradi, balki raqamli texnologiyalar, fintech yechimlari va innovatsion xizmatlar orqali iqtisodiyotning yangi bosqichga ko'tarilishiga hissa qo'shmoqda.

O'zbekiston sharoitida bank tizimi oxirgi yillarda tub islohotlar natijasida sezilarli darajada rivojlanib, raqamlashtirish, masofaviy xizmatlarni kengaytirish va mijozlarga qulayliklar yaratishda katta yutuqlarga erishmoqda. Bu jarayon moliyaviy inklyuziyani kengaytirib, aholi va tadbirkorlik subyektlarining bank xizmatlaridan samarali foydalanish imkoniyatlarini oshirmoqda.

Shu bois, innovatsion iqtisodiyot sharoitida zamonaviy banklar bozorining rivojlanishi mamlakat iqtisodiy barqarorligi va globallashtirish sharoitida raqobatbardoshligini ta'minlovchi muhim omillardan biri hisoblanadi.

Innovatsion iqtisodiyot sharoitida banklar bozorining rivojlanishi raqamli transformatsiya, fintech texnologiyalari va yangi moliyaviy xizmatlarning keng joriy etilishi orqali amalga oshmoqda. O'zbekiston Respublikasida tijorat banklari aktivlari 2023-yil 1-noyabr holatiga 621,930 mlrd so'mni tashkil etgan, ularning 69 foizi davlat banklariga tegishli [1]. Kredit portfeli esa 14,6 foizga o'sdi [2].

1-rasm. innovatsion iqtisodiyot sharoitida zamonaviy banklar bozorining rivojlanishi

So'nggi yillarda bank xizmatlarining raqamlashtirilishi moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirdi. Mobil banking, internet banking va kontaktless to'lov tizimlari aholining moliyaviy inklyuziyasini ta'minlashda muhim rol o'ynayapti.

Masalan, 2024-yilda masofaviy xizmatlardan foydalanuvchilar soni 28 mln kishiga yetdi [3].

Innovatsion bank xizmatlari jumlasiga internet va mobil banking, QR-kod orqali to'lovlar, elektron hamyonlar hamda instant payment tizimlari kiradi. Markaziy bank tomonidan joriy etilgan 24/7 to'lov tizimi mijozlar uchun qulay sharoit yaratmoqda. Shu bilan birga, raqamli valyutalar va blokcheyn asosidagi xizmatlar ham asta-sekin bank amaliyotiga kirib kelmoqda [4].

2025-yilning birinchi choragida factoring xizmatlari hajmi 1,3 trillion so'mni tashkil etdi [5]. Bu kichik va o'rta biznes uchun muhim moliyaviy manba hisoblanadi. Shu orqali banklar nafaqat yirik korporatsiyalar, balki startaplar va tadbirkorlarni ham qo'llab-quvvatlamokda. Bu esa iqtisodiy o'sishning yangi drayveri sifatida namoyon bo'lmoqda.

Innovatsion iqtisodiyot sharoitida banklarning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun kiberxavfsizlikni ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Banklar raqamli xizmatlarni kengaytirar ekan, ular uchun kiberhujumlar xavfi ham ortib bormoqda. Shu sababli, xavfsizlik protokollarini takomillashtirish va xalqaro standartlarga mos keladigan tizimlarni joriy etish zarur [6].

Bank tizimi rivojlanishining muhim yo'nalishlaridan yana biri — xalqaro hamkorlikdir. O'zbekiston banklari xorijiy kapitalni jalb qilish, xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni kengaytirish orqali moliyaviy barqarorlikni ta'minlamokda. Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki va Islom taraqqiyot banki loyihalarida O'zbekiston banklari faol ishtirok etmoqda [7].

Shuningdek, bank bozorining rivojlanishi uchun kadrlar salohiyatini oshirish ham dolzarbdir. Zamonaviy bank xodimlari nafaqat iqtisodiy bilimlarga, balki IT ko'nikmalariga ham ega bo'lishlari kerak. O'zbekiston oliy o'quv yurtlarida fintech va raqamli moliya bo'yicha yangi ta'lim dasturlari joriy qilinmoqda.

Xulosa qilib aytganda, innovatsion iqtisodiyot sharoitida banklar bozorining rivojlanishi mamlakat iqtisodiy o'sishini tezlashtirish, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qilmoqda. Kelgusida huquqiy-me'yoriy bazani yanada takomillashtirish, texnologik infratuzilmani kuchaytirish va xalqaro standartlarga moslashish bank tizimining barqaror rivojlanishini ta'minlaydi.

Adabiyotlar:

1. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. Bankstats – cbu.uz
2. Overview of the Credit Portfolio of Commercial Banks in Uzbekistan – UzDaily
3. Central Bank Annual Report 2024 – cbu.uz
4. The volume of transactions in 2022 through the interbank payment system – UzDaily
5. Factoring Market in Uzbekistan Reaches 1.3 Trillion Soums – UzDaily
6. Minarova M.Kh. "Analysis Of Innovation Activity Of Commercial Banks Of The Republic Of Uzbekistan" – Periodica.org
7. World Bank. "Uzbekistan Financial Sector Modernization Project"

MASOFAVIY ISH: AHOLI BANDLIGINI TA'MINLASHNING ZAMONAVIY YO'NALISHI

Jurayev Elyorbek Sobirjon o'g'li
Namangan davlat texnika universiteti
Iqtisodiyot kafedrası dotsenti, i.f.f.d.

XXI asrning ikkinchi o'n yilligida global iqtisodiyotda raqamli transformatsiya jarayonlari tezlashgani sababli mehnat bozori va bandlik strategiyalarida sezilarli o'zgarishlar yuz berdi. Ayniqsa, COVID-19 pandemiyasi dunyo mamlakatlarida an'anaviy ish usulidan masofaviy shaklga o'tishni keskin jadallashtirdi. Masofaviy ish kompaniyalarga yangi boshqaruv mexanizmlarini joriy etish, mehnat bozorida ishtirokchilar doirasini kengaytirish hamda hududlar o'rtasidagi tengsizliklarni kamaytirish imkonini yaratdi.

Bugungi kunda masofaviy ishlash natijaga yo'naltirilgan zamonaviy mehnat modeli sifatida e'tirof etilmoqda. Bu yondashuv "joyga bog'liqlik" tamoyilidan chekinishni nazarda tutadi. Jahon iqtisodiy forumining ma'lumotlariga ko'ra, yaqin yillarda masofaviy ish joylari hajmi 25 foizgacha oshishi kutilmoqda[1].

Masofaviy ish formati aholi bandligini oshirishda muhim omil bo'lib, nafaqat yirik shaharlarda, balki chekka hududlarda yashovchi fuqarolarga ham mehnat qilish imkonini beradi. Shuningdek, bu jarayon migratsiyani kamaytirish, ayollar va yoshlar uchun moslashuvchan ish sharoitlarini yaratishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, masofaviy mehnatning keng joriy etilishi axborot-kommunikatsiya infratuzilmasi, raqamli savodxonlik, mehnat qonunchiligi va tashkiliy madaniyat bilan bog'liq muammolarni hal etishni ham talab qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston-2030" strategiyasini "Atrof-muhitni asrash va "yashil" iqtisodiyot yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risidagi farmoni loyihasida 2025-yilda ishlab chiqilishi rejalashtirilgan normativ-huquqiy hujjatlar ro'yxatiga muhim taklif kiritildi. Unga ko'ra, davlat organlarida masofaviy ishni tashkil etish va moslashuvchan ish tizimini takomillashtirish bo'yicha Vazirlar Mahkamasi qarori loyihasini ishlab chiqish va tasdiqlash belgilangan. Mazkur qaror loyihasida masofadan turib bajarilishi mumkin bo'lgan funksiyalar ro'yxati, davlat xizmatchilarining masofaviy ish qoidalari, ayrim lavozimlar uchun ishbay ishlash tartibi hamda moslashuvchan ish vaqti rejimi nazarda tutiladi. Bu esa davlat boshqaruvida masofaviy va moslashuvchan ish tizimini yo'lga qo'yishdagi mavjud muammolarga huquqiy yechim yaratadi

Umuman olganda, masofada turib ishlash ish beruvchiga nisbatan masofada turib, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida bajariladigan mehnat faoliyatidir. Ish bilan bandlik bunday shaklining asosiy xususiyati ish bilan xodim o'rtasida virtual tarzda «masofada turib iqtisodiy munosabatlar» o'rnatilishidir.

Ish bilan bandlikning bunday shakli ish beruvchi uchun qulay bo'lib, u xodimning mehnat sharoitlarini yaratish, mehnat muhofazasi va ish vaqti uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olmaydi. Bunda xodimlar masofadan turib ishlaydi, o'zini mustaqil ish bilan ta'minlaydi yoki masofaviy tadbirkorlik faoliyatini amalga oshiradi.

Bu shakl xodimlar uchun ham foydali — ular ish joyiga borish uchun vaqt va transport xarajatlarini tejaydi hamda o'zlariga qulay ish vaqtini tanlay oladilar. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari esa ish beruvchilarga topshiriqlar muddatini aniq belgilash, zarur xodimlar sonini hisoblash va ish haqini to'g'ri aniqlash imkonini beradi. Natijada korxonalar ijaraga olinadigan ishlab chiqarish yoki ofis binolari bilan bog'liq xarajatlarni kamaytiradi, xodimlar esa uyda ishlash orqali transport va ovqatlanish xarajatlarini tejaydilar.

Rivojlangan mamlakatlarda olib borilgan tadqiqotlar bugungi kunda masofada turib mehnat faoliyatini amalga oshirish bilan asosan oliy ta'limga ega va eng maqbul

(26-42) yoshdagilar shug'ullanayotganini ko'rsatdi. Shu jumladan, agar masofada turib ishlayotgan xodimlarning 45,0 % kichik va o'rta biznes hissasiga to'g'ri kelsa, yirik kompaniyalarda bu ko'rsatkich 29,0 % ni tashkil etadi. Ish beruvchi bilan xodimlar o'rtasidagi «masofadagi munosabatlar» mehnat faoliyatini zamon va makonda nomarkazlashtirish jarayonining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu esa egiluvchan virtual mehnat bozorini shakllantirishga ham xizmat qiladi.

Autstaffing (ingl. «out» – «tashqari» va «staff» – «shtat») – bu xodimning o'z korxonasining shtatidan tashqarida – ish o'rnidan boshqa joydagi korxona yoki tashkilot ish beruvchisi bilan tuzgan mehnat shartnomasi asosida u tomonidan berilgan vazifani bajarishidir. Kompaniyalar ish bilan bandlikning ushbu shaklidan ishlab chiqarish jarayonlarini maqbullashtirish, xodimlar bilan egiluvchan mehnat munosabatlarini yo'lga qo'yish uchun foydalanadi. Autstaffing xizmatining asosiy maqsadi — korxonalarda personal sonini maqbullashtirish va kadrlar bilan bog'liq tashkiliy muammolarni hal etishdir. Bu tizim ish beruvchilarga xodimlarni boshqarishni soddalashtirish, kadrlar va buxgalteriya xizmatlari hajmini kamaytirish, shtatdagi xodimlar sonini optimallashtirish imkonini beradi.

Shuningdek, autstaffing orqali ish beruvchi ijtimoiy-mehnat majburiyatlaridan qisman ozod bo'ladi, xodimlar sonini real ish hajmiga moslashtiradi hamda budjet mablag'larini samarali taqsimlaydi. Bu tizim xodimni yollash, ish haqi va ijtimoiy to'lovlarni amalga oshirish, hisobot tayyorlash bilan bog'liq xarajatlarni kamaytiradi va zarurat tug'ilganda o'z xodimlarini ishdan bo'shatishga hojat qoldirmaydi. Autstaffingda ish beruvchilarda personalning amaldagi sonini saqlab turgan holda xodimlar miqdorini tartibga solish imkoniyatini tug'iladi. Bunda kompaniyalar uchun butun diqqat-e'tiborini o'zining asosiy biznesini rivojlantirishga qaratish imkoniyati paydo bo'ladi. Autstaffingni, ayniqsa, ma'muriy xodimlar sonini maqbullashtirish va loyiha ishlarini bajarishda qo'llash samaralidir.

Bugungi kunda rivojlangan davlatlarda autstaffing xizmatini ixtisoslashtirilgan kompaniyalar yo'lga qo'ygan. Jumladan, AQShda ana shunday xizmatlar taklif etayotgan 2000 mingtadan ko'proq kompaniya mavjud. Yevro-ittifoqda autstaffing orqali yiliga 7 mln kishi ishga joylashadi. Ushbu mamlakatda autstaffing bozori aylanmasining hajmi yiliga 80 mlrd dollardan ortiqni tashkil qiladi. Autstaffing orqali yiliga 10 mln kishi ishga joylashadi. Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida esa bu ko'rsatkich yiliga 7 mln nafardan oshadi.

O'zbekistonda autstaffing bozori hali shakllanish bosqichida bo'lib, hozircha bu yo'nalishda faoliyat yuritayotgan tashkilotlar soni juda kam. Mavjud kompaniyalar asosan personal tanlash yoki konsalting xizmatlariga ixtisoslashgan bo'lib, xodimlarni korxona shtatidan tashqarida ishga jalb etishni faqat qo'shimcha xizmat sifatida amalga oshirmoqda. Hozircha ularning birortasi autstaffingni o'z faoliyatining asosiy yo'nalishi sifatida shakllantirmagan.

So'nggi yillarda bu sohada jahon standartlariga mos faoliyatni yo'lga qo'ygan dastlabki ikki kompaniya — «STAFAR Human Resource Management» va «STAFAR Employment» o'z ishini boshladi. Autstaffing O'zbekistonda katta istiqbolga ega, chunki iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishi sharoitida korxonalar raqobatbardosh bo'lish uchun o'zining asosiy faoliyatiga kirmaydigan funksiyalarni autstafferlarga topshirishga intiladi. Bu esa mehnat bozorida autstaffing xizmatlariga bo'lgan talabni sezilarli oshiradi. Bugungi kunda bu jarayonning amaliy misollari sifatida IT va axborot-

kommunikatsiya sohasida ALEX Technical, hisob-kitob bo'yicha Unistaff Global Services, hamda mijozlar bilan muloqot yo'nalishida (call-markazlar) Syntonic kompaniyalarini keltirish mumkin.

Ish bilan bandlikning yana bir beqaror shakli outsorsingdir. Outsorsing (ingl. «outsourcing» – «tashqi manba va/yoki resursdan foydalanish») – kompaniya tomonidan shartnoma asosida o'z yo'nalishi uchun asosiy hisoblanmagan muayyan ishlab chiqarish funksiyalarini (buxgalteriya hisobi, yuridik xizmatlar, marketing tadqiqotlari, axborotlarni qayta ishlash va hokazolarni) ushbu soha bo'yicha ixtisoslashgan boshqa sherikka topshirish. Bu jihatdan autstaffing bilan outsorsing o'rtasida ba'zi o'xshashliklar mavjud (1-jadval).

1-jadval

Autstaffing bilan outsorsing o'rtasida o'xshashlik va tafovutlar

Ko'rsatkichlar	Autstaffing xususiyatlari	Outsorsing xususiyatlari
Xodimlarning ish joyi	«Ijaraga» olingan xodim kompaniyasi	Yordamchi pudratchining yoki o'z shaxsiy ish joyi
Mehnat shartnomasi muddati	Qisqa muddatli (9 oygacha)	Uzaytirilishi mumkin bo'lgan holda uzoq muddatli
Ish beruvchi uchun manfaatli tomonlari	Ish joyini saqlash xarajatlarining tejalishi Ishlab chiqarish vazifalarini tor mutaxassislarga topshirish imkoniyati Ijrochilardan muntazam hisobot olinishi Ma'muriy ishlar hajmining kamayishi	Ish joyini saqlash xarajatlarining tejalishi Ish haqining tejalishi (faqat vositachiga har bir xodim uchun to'lov) Aniq bir ishlab chiqarish vazifasini hal etish uchun xodimlar sonini ko'paytirish imkoniyati
Ish beruvchi uchun salbiy tomonlari	Bajarilayotgan vazifani muntazam nazorat qilish imkoniyatining yo'qligi	Vaqtincha ishga olingan xodimning pirovard natija uchun to'la mas'uliyatining yo'qligi

Korxonada ishlab chiqarishning ayrim funksiyalarini bajarish uchun chetdan xodimlar yoki mutaxassislarni jalb etish zarurati bir qator omillar bilan izohlanadi. Avvalo, bu holat ishlab chiqarish jarayonlarining texnologik jihatdan tobora murakkablashib borayotganligi bilan bog'liq. Shu bilan birga, ayrim funksiyalarni samarali amalga oshirish uchun ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish katta mablag' talab etadi. Bozorlarda raqobatning kuchayishi hamda mahsulot sifati bo'yicha talabning ortishi korxonalarni tashqi mutaxassislar yordamidan foydalanishga undaydi. Shuningdek, iqtisodiyotning globallasuvi jarayonlari ham korxonalar faoliyatida outsorsing xizmatlariga ehtiyojni yanada oshirmoqda.

Ish bilan bandlikning shakli sifatida outsorsing axborot tizimlari va texnologiyalari rivojlanishi bilan bog'liq. Outsorsingning 1960-yillarda paydo bo'lganligi huddi shundan dalolat beradi. Aynan o'sha paytda xorijdagi yirik korporatsiyalarda axborotni elektron qayta ishlash bo'yicha ixtisoslashgan markazlar tashkil etilgan. Ular keyinchalik zarur texnikaviy imkoniyatga ega bo'lmagan kichik va o'rta biznes subyektlariga o'zlarining xizmatlarini taqdim eta boshlagan. Buni ushbu sohada 1970yillar o'rtalarida Germaniyada 400 taga yaqin ixtisoslashgan hisoblash markazlari faoliyat ol ib borgani ham ko'rsatadi.

1980-yillardan boshlab esa axborot texnologiyalari sohasidagi outsorsing yirik korporatsiyalar faoliyatining asosiy sohasiga aylandi. Jumladan, bugungi kunga kelib

«IBM» korporatsiyasining IBM “Global Services”, “Consulting”, “Global Business Services”larni keltirish mumkin. U hozirgi paytda 175 tadan ortiq mamlakatda outsorsing xizmatlarini ko'rsatadigan 300 mingga yaqin xodimiga ega[2].

Autsorsingning bir qator afzalliklari mavjud. Eng avvalo, bu tizim kompaniyaga qisqa muddat ichida zarur miqdorda malakali xodimlarni yollash imkonini beradi. Shu bilan birga, yangi xodimlarni vaqtincha ishga olish bilan bog'liq turli xarajatlar sezilarli darajada kamayadi.

Bundan tashqari, kompaniya o'z talablariga javob bermagan xodimlarni istalgan paytda almashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Xodimni ishdan bo'shatish jarayonida ham ortiqcha xarajatlar talab etilmaydi. Eng muhimi, outsorsing orqali kompaniya o'ziga eng maqbul bo'lgan mutaxassisni tanlab, uni doimiy ishga qabul qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. AQShda barcha turdagi federal soliqlarni yig'ish outsorsing xizmatiga ishonib topshirilgan. Buyuk Britaniyada ham soliq xizmatining axborot texnologiyalari tizimi outsorser «Dell» kompaniyasiga yuklatilgan. Yevropada kichik va o'rta biznes sub'ektlarining 80,0 % dan ortig'i, AQShda 90,0 % dan ortig'i, Isroilda 94,0 % dan ortig'i buxgalteriya xizmatlarini to'liq outsorsing kompaniyalariga topshirgan.

Hozirgi vaqtda O'zbekistonda outsorsingdan asosan chet ellik kompaniyalar foydalanmoqda. Ular ushbu usul orqali amalda o'z ishlab chiqarishlarida qo'shimcha tarkibiy bo'linmaga ega bo'lmoqda. Chet el kompaniyalari outsorsingdan buxgalteriya hisobini yuritish, kadrlar siyosatini amalga oshirish, milliy qonunchilik, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari kabi sohalarda foydalanmoqda.

Adabiyotlar:

1. World Economic Forum. More and more jobs can be done from anywhere. What does that mean for workers? <https://www.weforum.org/stories/2024/01/remote-global-digital-jobs>.
2. IBM 2023 Annual Report <https://www.annualreports.com/HostedData>.
3. Абдурахмонов Қ.Х. Меҳнат иқтисодиёти (назария ва амалиёт). Дарслик. – Т.: «FAN», 2019 йил. - 670 б.
4. Modern labor economics: theory and public policy / Ronald G. Ehrenberg, Robert S. Smith. — Eleventh ed. Copyright 2012, 2009 by Pearson Education, Inc. All rights reserved, -650 p.

INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDA ZAMONAVIY MEHNAT BOZORINING RIVOJLANISHINI XORIJIY TAJRIBALARI

Gafurova Faina Semyonovna

Farg'ona davlat texnika universiteti "Iqtisodiyot" kafedrasida dotsenti

Rustamov Elyorbek Toxirjon o'g'li

Farg'ona davlat texnika universiteti Iqtisodiyot mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

Hozirgi kunda innovatsion iqtisodiyot sharoitida zamonaviy mehnat bozorining rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar, uning transformatsiya jarayonlari hamda bu borada yuzaga kelayotgan muammolar va ularning yechimlari tahlil qilinmoqda. Xususan, dunyo tajribasi Janubiy Koreya va Germaniya misolida zamonaviy mehnat bozorining rivojlanish strategiyalari ko'rib chiqiladi. O'zbekiston tajribasi asosida esa raqamlashtirish, kasb-hunar ta'limi va yoshlar bandligini oshirish bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlar o'rganiladi. Shuningdek, mehnat bozoridagi malaka

nomutanosibligi, norasmiy bandlik, yoshlar ishsizligi kabi dolzarb muammolar va ularni hal etish yo'llari yoritiladi.

Mehnat iqtisodiyotida mehnat faoliyatini baholash va unga haq to'lash, ishga joylashish va ishdan bo'shash hamisha nizolar paydo bo'lishi ehtimoli yuqori bo'lgan ijtimoiy mehnat munosabatlarini yechish bilan bog'liqdir. Mehnat iqtisodiyoti deganda ko'pchilik faqat ish haqi yoki bandlikni tushunadi. Aslida esa bu soha juda keng va jamiyatning asosiy harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi. Chunki har qanday ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish, hatto ta'lim va sog'liqni saqlash tizimi ham mehnatga – ya'ni inson resurslariga bog'liq. Bugungi kunda mehnat bozori juda tez o'zgarayapti. Yangi texnologiyalar, internet orqali ishlash imkoniyatlari, platforma iqtisodiyoti kabi tushunchalar paydo bo'ldi. Odamlar endi ofisga borib ishlashdan ko'ra, uydan turib, masofadan ishlashni afzal ko'rishmoqda. Bu esa mehnatga bo'lgan talab va taklifni ham o'zgartiryapti. Yana bir muhim jihat – bu ishsizlik. Ish topa olmayotgan odam nafaqat o'zini, balki jamiyatni ham tashvishga soladi. Shu sababli davlat tomonidan bandlik dasturlari, kasb-hunar o'rgatish kurslari tashkil etilishi zarur. Chunki har bir fuqaroning mehnatda ishtirok etishi — iqtisodiy o'sish, oilalarning farovonligi va ijtimoiy barqarorlik garovi hisoblanadi. Shuningdek, bugungi kunda mehnatga bo'lgan munosabat ham o'zgarib bormoqda. Endi insonlar faqat ko'p pul topish emas, balki o'zini rivojlantiradigan, erkinlik beradigan va qadrlanadigan ishlarni izlashmoqda. Bu esa motivatsiya, mehnat sharoiti, adolatli ish haqi kabi masalalarni dolzarb qilmoqda.

Shu bilan birga, mehnatga bo'lgan yondashuvda yangi qadriyatlar shakllanmoqda. Ilgari ish faqat daromad manbai sifatida qaralgan bo'lsa, hozir esa u insonning shaxsiy rivojlanishiga, hayotdan rozi bo'lishiga xizmat qilishi kerak degan tushuncha keng tarqalmoqda. Bu esa ish beruvchilardan yanada insonparvar va zamonaviy yondashuvni talab qiladi. Zamonaviy mehnat bozori, ayniqsa, yosh avlod uchun yangicha imkoniyatlar bilan birga, muayyan xavflarni ham keltirmoqda. Masalan, qisqa muddatli ishlar, noaniq ish sharoitlari, norasmiy bandlik yoki gig-ishlar (masalan, taksi, yetkazib berish xizmati, freelance) ba'zan barqarorlik bermaydi. Bu esa insonlarning kelajakka ishonchini kamaytirishi mumkin. Shu sababli davlat va jamiyat tomonidan bunday mehnat shakllarini tartibga solish, mehnatkashlarni ijtimoiy himoya qilish muhim vazifalardan biridir. Mehnat iqtisodiyoti doirasida yana bir dolzarb masala — mehnat migratsiyasidir. Ko'plab fuqarolar xorijga borib ishlashni ma'qul ko'rmoqda. Bunga sabab — o'z yurtida yetarli daromadli ish topa olmaslik, malaka yoki kasbga mos ish joyi yo'qligi. Tashqi mehnat migratsiyasi qisqa muddatda ijobiy natijalar berishi mumkin, ammo uzoq muddatda bu mamlakatda malakali ishchi kuchining kamayishiga olib keladi. Shu bois, mamlakat ichida munosib ish sharoitlarini yaratish — har bir taraqqiy topmoqchi bo'lgan jamiyatning ustuvor vazifasidir.

Innovatsion iqtisodiyotning shakllanishi va rivojlanishi bevosita inson kapitali ya'ni bilimli va malakali ishchi kuchining mavjudligiga bog'liqdir. Hozirgi vaqtda mehnat bozori faqat ish o'rinlarini taqsimlash mexanizmi bo'lib qolmasdan, balki texnologik taraqqiyot va iqtisodiy o'sishning muhim drayveriga aylanmoqda. Zamonaviy mehnat bozori ishchi kuchining doimiy o'zgaruvchanligini talab qiladi, yangi kasblarni yaratadi va eskilarining yo'qolishiga olib keladi, ishchilardan moslashuvchanlik, kreativ fikrlash va raqamli savodxonlikni talab qiladi. Misol uchun, an'anaviy iqtisodiy modelda qo'lda bajariladigan ishlar ustuvor bo'lsa, innovatsion iqtisodiyotda bu ishlar sun'iy intellekt, avtomatlashtirilgan tizimlar orqali bajariladi. Bu esa kasblar va malaka talablarining

yangilanishini taqozo etadi. Shunday qilib, mehnat bozori innovatsion iqtisodiyotda nafaqat ish bilan ta'minlash vositasi, balki rivojlanishning strategik vositasi sifatida qaralmoqda. O'zbekiston va boshqa davlatlarining innovatsion iqtisodiyot sharoitida zamonaviy mehnat bozorining moslashuv tajribalari:

Janubiy Koreya: Asosan ta'lim tizimi texnik fanlarga yo'naltirilgan bo'lib, bu yo'nalish orqali zamonaviy texnologiyalarni chuqur o'zlashtirgan, raqamli savodxonlikka ega va yetarlicha tajribaga ega kadrlar yetishib chiqmoqda. Bu esa mamlakatning innovatsion salohiyatini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Bundan tashqari, davlat tomonidan ilmiy tadqiqot va ishlanmalar (R&D) ga katta miqdorda sarmoya kiritilmoqda, bu esa yangi texnologiyalar va mahsulotlarning yaratilishiga zamin yaratmoqda. Ayniqsa, Samsung va LG kabi yirik innovatsion kompaniyalar har yili minglab zamonaviy ish o'rinlarini yaratib, yosh mutaxassislar uchun keng imkoniyatlar eshigini ochmoqda. Bu model orqali mamlakat innovatsion iqtisodiyot sari izchil qadamlar bilan harakat qilmoqda.

Germaniya: Hozirgi vaqtda "dual ta'lim tizimi" asosida nazariya va amaliyot uyg'unlashtirilgan bo'lib, bu tizim o'quvchilarni ishlab chiqarish jarayoniga bevosita jalb etgan holda, ularning nazariy bilimlarini amaliy ko'nikmalar bilan mustahkamlash imkonini beradi. Bu yondashuv mehnat bozorida raqobatbardosh, malakali va tayyor kadrlar yetishtirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ishlab chiqarishning yuqori texnologik darajasi zamonaviy malakali ishchi kuchiga tayanadi.

1-jadval

Innovatsion iqtisodiyot sharoitida mehnat bozoridagi muammolar va ularning yechimlari

Muammolar	Yechimlar
Malaka nomutanosibli: Ishchi kuchi bilan bozor talabi o'rtasida tafovut mavjud.	Ta'lim tizimini mehnat bozoriga moslashtirish: Bozor tahlilidan kelib chiqqan holda o'quv dasturlarini yangilash.
Norasmiy bandlik: Ishchilar ijtimoiy himoyasiz qolmoqda, soliq bazasi kengaymayapti.	Norasmiy sektorni rasmiylashtirish uchun imtiyozlar berish: Soliq yengilliklari, elektron hisob-kitob tizimlari, onlayn ro'yxatdan o'tish.
Tajriba yetishmovchiligi: Yangi bitiruvchilarda amaliy tajriba yo'qligi sababli ishga joylashish qiyin.	Tajriba asosida o'qitish: Amaliyot markazlari va "dual ta'lim" tizimini joriy etish.
Hududiy tengsizlik: Shahar va qishloq o'rtasida ish o'rinlari va malaka olish imkoniyatlari farqli.	Hududlarda infratuzilmani yaxshilash: Raqamli markazlar, internet qamrovi, kasb-hunar kurslarini kengaytirish.
Yoshlar ishsizligi: Innovatsion iqtisodiyotda yoshlar yetarlicha band emas.	Yoshlar va ayollar uchun startaplarni qo'llab-quvvatlash: Kreditlar, grantlar va texnik yordam dasturlari.

O'zbekiston tajribasi "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida mamlakat iqtisodiyotining deyarli barcha tarmoqlari bosqichma-bosqich raqamlashtirilmoqda, bu esa mehnat bozorida yangi raqamli kasblar va texnologik yo'nalishlarga bo'lgan ehtiyojni oshirmoqda. Shu maqsadda hududlarda IT Parklar

tashkil etilib, ularning doirasida yoshlar uchun startaplarni rivojlantirishga qaratilgan innovatsion inkubatorlar ochildi.

Xususan, “Bir million dasturchi” loyihasi orqali yoshlarga zamonaviy axborot texnologiyalari bo'yicha bilim va ko'nikmalar berilib, ularni global mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassislar sifatida tayyorlash ishlari amalga oshirilmoqda. Shuningdek, kasb-hunar maktablari va “Ishga marhamat” monosentrlari orqali aholining turli qatlamlari, ayniqsa ishsizlar va qayta tayyorlanishga muhtoj fuqarolar uchun zamonaviy malaka oshirish va qayta kasbga o'qitish tizimi yo'lga qo'yilgan bo'lib, bu mehnat bozorining innovatsion iqtisodiyotga moslashuvidagi muhim omillardan biri hisoblanadi.

Innovatsion iqtisodiyotda mehnat bozori o'zgarayotgan dunyo talablariga mos ravishda shakllanishi zarur. Endi ishchi kuchidan nafaqat jismoniy mehnat, balki bilim, ko'nikma, ijodiy fikrlash va raqamli savodxonlik talab qilinmoqda. O'zbekistonning bu yo'ldagi harakatlari sezilarli: IT sohasi rivojlanmoqda, startaplar soni oshmoqda, yoshlar uchun imkoniyatlar yaratilmoqda. Biroq mavjud muammolar — malaka nomutanosibligi, norasmiy bandlik, hududiy tafovutlar — tezkor va tizimli yechimlarni talab etmoqda. Mehnat bozorini innovatsion iqtisodiyotga moslashtirish — bu nafaqat iqtisodiy zarurat, balki ijtimoiy barqarorlikni ta'minlovchi asosiy omildir.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekiston-2030” strategiyasi to'g'risida 2023-yil 11-sentabrda PF-158-son qarori doirasida
2. Jahon banki – Mehnat bozori rivoji bo'yicha hisobotlar (World Bank Reports).
3. Germaniya mehnat bozori modeli haqida: Federal Employment Agency of Germany ma'lumotlari.
4. Janubiy Koreya ta'lim va innovatsiya siyosatlari – OECD Education Reports.
5. Kalandar Abdurahmonov “ O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining akademigi” Toshkent -2019
6. <https://arm.ssuv.uz/frontend/web/books/642a92b4e98fb.pdf> [Mehnat iqtisodiyoti]
7. <https://lex.uz/ru/docs/-6600413>
8. <https://stat.uz/uz/>

INKLYUZIV UNUMLI BANDLIK: NAZARIY ASOSLARI VA RAG'BATLANTIRISH MEXANIZMI

Qurbonov Samandar Pulatovich

*Kambag'allik va mehnat bozori tadqiqotlari instituti doktoranti,
TDIU “Mehnat iqtisodiyoti” kafedrasi dotsenti, PhD.*

Bandlik — mehnat bozorining markaziy elementi bo'lib, iqtisodiy o'sish, ijtimoiy adolat va tarkibiy rivojlanish bilan bog'liq. O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi Q.X.Abdurahmonov umumiy tarzda ish bilan bandlikka quyidagi ta'rifni keltirgan: “Ish bilan bandlik – fuqarolarning qonun hujjatlariga zid kelmaydigan o'z shaxsiy va ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish bilan bog'liq bo'lgan, ularga ish haqi va daromad keltiradigan faoliyatidir”[1]. Bandlikning yangi shakllari paydo bo'lishi faqat iqtisodiy afzalliklar, masalan, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va global bozorlarga chiqish imkoniyatini berishi bilan emas, balki yangi muammolar bilan ham bog'liq. Ular qatorida

ishchilarning ijtimoiy himoyasini ta'minlash, standart bo'lmagan mehnat rejimlarini tartibga solish va ta'lim hamda kasbiy tayyorgarlik tizimlarini yangi talablarga moslashtirish masalalari mavjud [2].

Bandlikning yangi shakllari ishsizlikni kamaytirish, aholining turmush darajasini oshirish va inklyuziv iqtisodiy o'sishni ta'minlash borasidagi sa'y-harakatlar doirasida alohida ahamiyatga ega. Ular yoshlar, ayollar va boshqa zaif guruhlar uchun bandlik imkoniyatlarini kengaytirish istiqbollari ochadi, biroq davlat tomonidan qulay normativ-huquqiy baza va qo'llab-quvvatlash choralari talab qilinadi.

Yangi bandlik shakllarining kategoriyalar apparati moslashuvchanlik, individualizatsiya va raqamlashtirish kabi muhim jihatlarni qamrab oladi. Bu kategoriyalar mehnatning yangi shakllarining iqtisodiyot, mehnat bozori va ijtimoiy sohalarga ta'sirini tahlil qilishga yordam beradi.

Bugungi globallashuv, texnologik o'zgarishlar va iqtisodiy transformatsiyalar davrida "inklyuziv unumli bandlik" tushunchasi alohida dolzarblikka ega.

Tadqiqot natijalarimiz asosida inklyuziv unumli bandlik tushunchasini quyidagicha asosladik: inklyuziv unumli bandlik deganda hamma uchun, ayniqsa zaif guruhlar uchun ham unumli, ham qulay ish o'rinlarini yaratish tushuniladi. Bu shunchaki ish o'rinlarini yaratishdan tashqari, odamlarni kambag'allikdan chiqarish, munosib mehnat sharoitlarini yaratish va barchaga iqtisodiy o'sishda ishtirok etish va undan foyda olish uchun teng imkoniyat berish orqali ularni yetarli daromad bilan ta'minlash orqali amalga oshiriladi. Unga ko'ra, inklyuziv unumli bandlik:

- odamlar uchun barqaror va sifatli ish joylari yaratish;
- mehnat orqali yetarli daromad va ijtimoiy himoya ta'minlash;
- mehnat bozoriga kirishda teng imkoniyatlar berish;
- zaif guruhlar diskriminatsiyasini bartaraf etish;
- iqtisodiy o'sish natijalaridan barchaning foyda olishini ta'minlash kabi tamoyillarni o'z ichiga oladi.

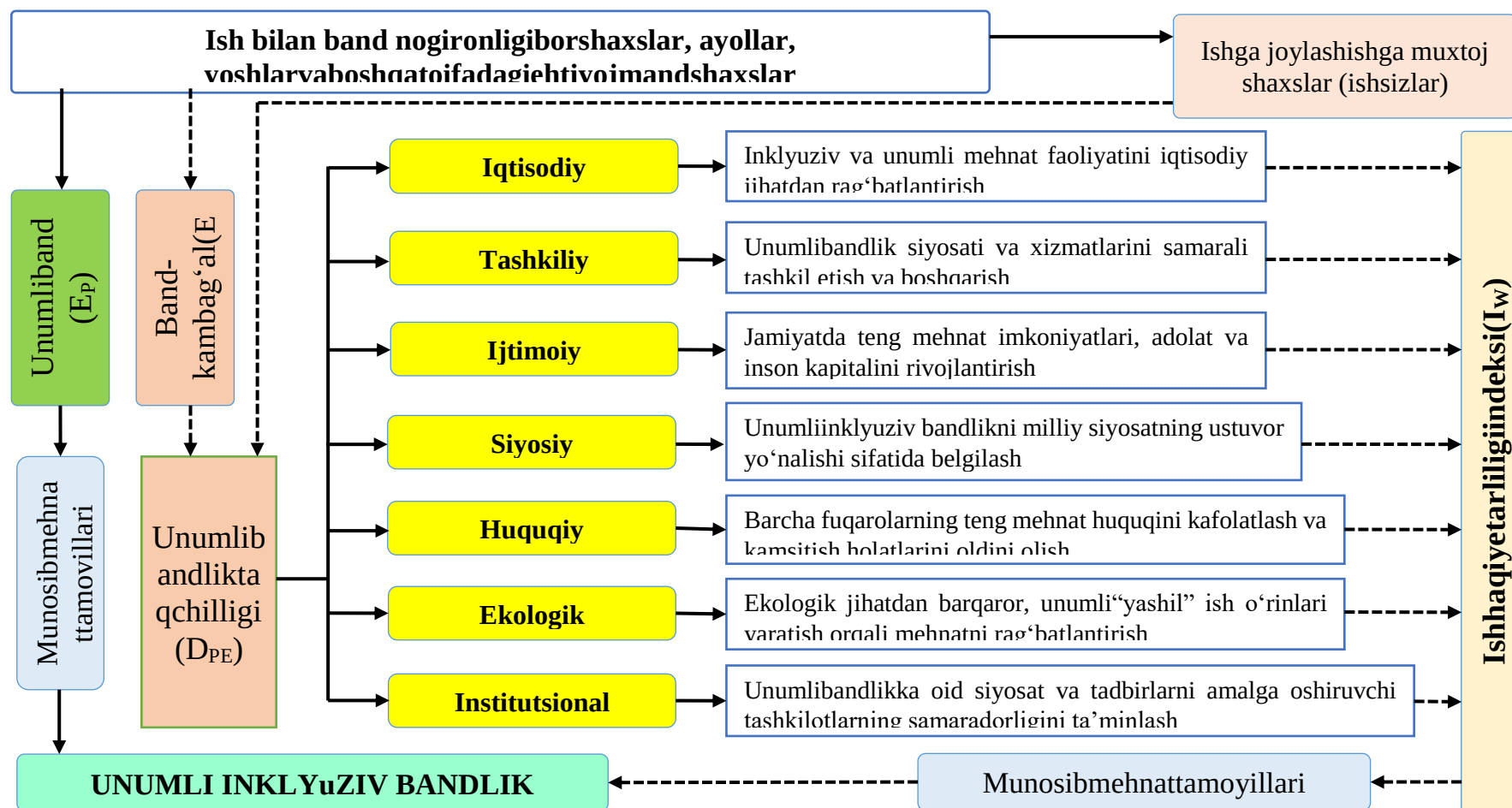
Mamlaktimizda bir huquqiy asos inklyuziv unumli bandlikka to'sqinlik qiladi. O'zbekistonda nogironlik hali ham qonuniy ravishda kasallik va mehnatga layoqatsizlik bilan bog'langan. Nogironligi bo'lgan shaxslar rasmiy ravishda ishsiz sifatida ro'yxatdan o'tishlari mumkin, lekin ular nogironlik nafaqasini olishlari tufayli ayni vaqtda ishsizlik nafaqasini olish huquqiga ega emaslar [3]

Unumli inklyuziv bandlikni rag'batlantirish mexanizmi — bu barcha jamiyat a'zolarini, jumladan, nogironligi bo'lgan shaxslar, ayollar, yoshlar, kam ta'minlangan aholi qatlamlarini mehnat bozoriga jalb etish, ular uchun teng imkoniyatlar yaratish hamda ularning mehnati unumdorligini oshirishga qaratilgan ijtimoiy-iqtisodiy va huquqiy choralar majmuasidir.

Albatta, unumli inklyuziv bandlikni rag'batlantirish mexanizmi ko'p qirrali tizimlar o'zaro uyg'unlikda faoliyat yuritishiga asoslanadi. Quyida ushbu mexanizm doirasidagi iqtisodiy, ijtimoiy, tashkiliy, siyosiy, huquqiy va boshqa tizimlarni o'zida mujassam etadi.

Inklyuziv unumli bandlikni rag'batlantirish mexanizmi turli asoslarga tayanadi va ularning o'zaro uyg'unligida samarali amalga oshiriladi (1-rasm).

Bunda fuqarolarni kambag'allikda saqlab turuvchi omillar ta'sirini muntazam kamaytirish asosida kambag'al fuqarolarni "kambag'al" toifadan "kambag'al emas" toifasiga bosqichma-bosqich o'tkazib borish nazarda tutiladi. Ushbu usul ko'proq mamlakatda kambag'allikka tushgan aholini ijtimoiy jihatdan qo'llab-quvvatlash bo'yicha natijador dasturlarini ishlab chiqish va samarali ishlarni amalga oshirishga asoslangan bo'lib, kambag'allik darajasini vaqtincha kamaytirishga xizmat qiladi.

1-rasm. Unumli inklyuziv bandlikni rag'batlantirish mexanizmi

Kambag'allikni bartaraf etishda inklyuziv unumli bandlikni rag'batlantirish muhim omil hisoblanadi. Bu, fuqarolarning kambag'allikka tushishiga sabab bo'luvchi iqtisodiy, ijtimoiy va institutsional to'siqlarni bartaraf etish, shuningdek, har bir insonning mehnat bozorida teng ishtirokini ta'minlash orqali amalga oshiriladi. Bu yondashuv kambag'allikning sabablarini muntazam o'rganish, tahlil qilish va turli aholi qatlamlarining ehtiyojlariga moslashgan bandlik va ijtimoiy himoya siyosatlarini ishlab chiqishni nazarda tutadi.

Mamlakatda inklyuziv unumli bandlikni kengaytirish uchun, fuqarolarning barqaror va sifatli ish o'rinlariga ega bo'lishini ta'minlash ustuvor vazifa hisoblanadi. Buni amalga oshirishda eng asosiy vosita — unumli bandlik, ya'ni insonlarni doimiy, qonuniy, xavfsiz, daromadli va mehnat huquqlari ta'minlangan ish bilan ta'minlashdir. Unumli bandlik taqchilligi mehnat bozoridagi resurslardan samarali foydalanmaslikni anglatadi va undan kambag'allikka tushish xavfi yuqori bo'lgan guruhlar juda ko'p jabr ko'radi.

Aholining kambag'allik holatiga turlicha mehnat maqomiga ega bo'lgan shaxslar turli darajada ta'sir ko'rsatadi. Ular orasidagi asosiy guruhlar:

Ish bilan band kambag'al shaxslar – mehnat faoliyati bilan shug'ullansa-da, oladigan daromadi kambag'allik chegarasidan past bo'lgan shaxslar. Bunday holat ko'pincha kam haq to'lanadigan, vaqtinchalik, noto'liq yoki past malaka talab qiladigan ishlarda faoliyat yuritish natijasida yuzaga keladi. Bu guruhning kambag'allik holatidan chiqishi uchun mehnatga haq to'lashning eng kam miqdorini oshirish, ijtimoiy xizmatlarga (ta'lim, sog'liqni saqlash, uy-joy) teng yetishi, hamda malaka oshirish va qayta tayyorlash imkoniyatlari yaratilishi lozim.

Binobarin, nogironligi bo'lgan shaxslar, ijtimoiy himoyaga muxtoj boshqa aholi qatlamining mehnat qilish va ishsizlik kabi ijtimoiy xavflardan himoyalaniş huquqi islohotlarning muhim yo'nalishi hisoblanadi. Hukumat sektorlararo kompleks yechimlar orqali O'zbekistonning murakkab rivojlanish muammolarini yengib o'tishga yordam berish uchun boshqa hamkorlar bilan birgalikda islohotlar va strategiyalarni amalga oshirish bilan shug'ullanmoqda [5].

Bugungi kunda inkluziv bandlik turli institutlar bo'ylab tarqoq bo'lib, aralashuvlarni muvofiqlashtirish yoki integratsiya qilish va dasturlar va sxemalar o'rtasida gorizontaal aloqalarni o'rnatish bo'yicha hech kim javobgar emas. Bu imtiyozlar va xizmatlar ko'rsatishda kompleks yondashuvlarning yo'qligiga olib keladi.

Shuning uchun ham inklyuziv unumli bandlik konsepsiyasi har bir guruh uchun alohida yondashuvni talab qiladi. Bu, mamlakatda mehnat bozorini diversifikatsiya qilish, barcha jins, yosh, nogironlik darajasi, ta'lim va ijtimoiy maqomiga qaramasdan fuqarolar uchun teng imkoniyat yaratish orqali kambag'allikni samarali qisqartirish imkonini beradi. Islohotlar pirovardida jamiyatning iqtisodiy, ijtimoiy barqarorligi mustahkamlanadi hamda barcha aholi qatlamlarining mehnat bozoridagi ishtiroki ortib, farovon hayotga asos yaratilishi mumkin.

Adabiyotlar:

1. Abduraxmonov Q.X. *Mehnat iqtisodiyoti (darslik)*. -T.: Mehnat. - 2019. -512b. 147-bet.
2. Abdurahmonov, K.X., Zokirova, N.K. *Sun'iy intellekt davrida mehnat iqtisodiyoti. Darslik*. -T.: "ILM-MA'RIFAT" nashriyoti, 2025. -356b. 83-bet.
3. *Nogironligi bo'lgan shaxslarni ish bilan ta'minlash va ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishda kompleks yondashuvni targ'ib qilish borasida O'zbekistondagi davlat tizimini tahlil qilish*. BMTTD, O'zbekiston

Ijtimoiy himoya milliy agentligi, Yevropa ijtimoiy ta'minot siyosati va tadqiqotlari markazi, Mualliflar: Anette Skopetta va Eszter Zolyomi, 2024 yil.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 1-iyundagi "Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko'rsatish hamda uning samarali nazorat tizimini yo'lga qo'yish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoni. Manba: www.lex.uz

5. Birlashgan Millatlar Tashkiloti (2021): BMTTD Ijroiya kengashi, UNFPA va BMTning Loyiha xizmatlari bo'yicha byurosi. 2021 yil 1-sessiya, Nyu-York.

ИННОВАЦИОН МЕНЕЖМЕНТ УСУЛЛАРИ АСОСИДА КОРПОРАТИВ БОШҚАРУВ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎЛЛАРИ

Исмаилов Аллаёр Рашидович

ТДИУ "Инновацион менежмент" кафедраси PhD., доцент

Инновацион менежмент — бу корхоналар ва ташкилотларда инновацияларни яратиш, жорий этиш ва самарали бошқариш жараёнини англатади. Унинг асосий мақсади рақобатбардошликни ошириш, бозор талабларига мос маҳсулот ва хизматлар ишлаб чиқариш, шунингдек, ресурслардан самарали фойдаланишдир.

Инновацион менежмент анъанавий менежментдан фарқли равишда, янгилик киритиш жараёнларига йўналтирилган бўлиб, у қуйидаги вазифаларни ўз ичига олади:

1. Инновация манбаларини аниқлаш – илмий тадқиқотлар, бозор эҳтиёжлари ва технологик янгиликлардан келиб чиқиб.

2. Инновация стратегиясини ишлаб чиқиш – инновацияларни ривожлантириш ва амалга оширишнинг узоқ муддатли йўналишларини белгилаш.

3. Инновацияларни тижоратлаштириш – янгиликларни амалиётга жорий қилиш орқали иқтисодий самарадорликка эришиш.

4. Инновация жараёнларини бошқариш – янгиликларни ишлаб чиқиш, синовдан ўтказиш, жорий этиш ва баҳолаш босқичларини мувофиқлаштириш.

5. Рискларни бошқариш – инновацион фаолиятдаги ноаниқликлар ва хавф-хатарларни минималлаштириш.

Инновацион менежмент замонавий иқтисодиётда стратегик аҳамиятга эга бўлиб, у компаниянинг технологик салоҳиятини ошириш, ички жараёнларни такомиллаштириш ва янги бозор сегментларини эгаллаш имкониятини яратади. Шу жиҳатдан, инновацион менежмент фақатгина янги ғояларни амалга ошириш эмас, балки уларни тизимли равишда бошқаришни назарда тутди.

Корпоратив бошқарув тизимининг самарадорлиги кўп жиҳатдан унинг қандай усул ва механизмлар асосида ташкил этилганига боғлиқ. Анъанавий бошқарув усуллари кўп ҳолларда мураккаб, бюрократик ва секинкор бўлгани учун замонавий тез ўзгарувчан бозор шароитида етарли самара бермайди. Шу сабабли корпоратив бошқарувда инновацион менежмент усуллари жорий этиш глобал амалиётда устувор йўналиш сифатида қаралмоқда. Бу усуллар орқали ташкилотлар нафақат ички самарадорликни ошириши, балки ташқи рақобат муҳитида устунликка эришиши ҳам мумкин.

Agile усули корпоратив бошқарувда мослашувчанлик ва тезкор қарор қабул қилиш жараёнларини таъминлайди. Ушбу усулда ҳар бир жараён кичик циклларга бўлинади, натижалар мунтазам равишда қайта кўриб чиқилади ва заруратга қараб тузатишлар киритилади. Таҳлиллар кўрсатмоқдаки, Agile методологияси жорий этилган компанияларда қарор қабул қилиш тезлиги 25–30% га ошган, маҳсулотни бозорга олиб чиқиш муддати эса анъанавий лойиҳа бошқарувига нисбатан сезиларли даражада қисқарган. Бу эса корпоратив бошқарув тизимида самарадорликни юқори босқичга олиб чиқади.

Lean менежменти эса ресурслардан оқилона фойдаланиш ва ортиқча харажатларни йўқотишга қаратилган. Бу усул корпоратив бошқарув жараёнларида оптималликни таъминлайди, ишлаб чиқаришда самарадорликни оширади ва харажатларни 15–20% га камайтиради. Масалан, Япония ва Германия компаниялари Lean усули орқали корпоратив бошқарув тизимини такомиллаштириб, сифат ва самарадорликни оширишда муваффақиятга эришган. Lean корпоратив бошқарувда интизом, шаффофлик ва ҳисобдорликни кучайтиради, бу эса компаниянинг барқарорлиги учун муҳим омил ҳисобланади.

Open Innovation (очиқ инновация) концепцияси корпоратив бошқарувда ташқи ҳамкорлик ва ҳамжиҳатлик маданиятини ривожлантиради. Бунда компания ўз ички ресурсларигагина эмас, балки университетлар, тадқиқот марказлари, стартаплар ва ҳамкор ташкилотлардан келадиган ғоялар ва технологияларга ҳам таянади. Бу эса янги маҳсулот ва хизматларни яратиш жараёнини тезлаштиради, корпоратив тизимда инновацион муҳитни кучайтиради. Масалан, *Procter & Gamble* компанияси очиқ инновация усулини жорий этиш орқали янги маҳсулотларини ишлаб чиқиш жараёнини 50% га тезлаштирган.

Design Thinking (дизайн тафаккури) корпоратив бошқарувда инсон омилини устувор қилади. Бу усул мижозлар эҳтиёжларини чуқур таҳлил қилиш ва уларга асосланган инновацияларни яратишни назарда тутаяди. Натижада, корпоратив бошқарувда мижозлар билан муносабатлар кучаяди, хизмат ва маҳсулотлар сифати ошади. Масалан, *Apple* ва *Airbnb* каби компаниялар дизайн тафаккури усулидан фойдаланиб, фақат технологик жиҳатдан эмас, балки фойдаланувчи тажрибасини яхшилаш орқали бозорда катта устунликка эришган.

Инновацион менежмент усуллари корпоратив бошқарувнинг турли йўналишларига қуйидаги ижобий таъсирларни кўрсатади:

- *Қарор қабул қилиш жараёнлари* – Agile орқали тезкор ва аниқ қарорлар қабул қилиниб, раҳбариятнинг стратегик самарадорлиги ошади.
- *Ресурслардан фойдаланиш* – Lean усули орқали ортиқча харажатлар йўқотилади, самарадорлик ошади.
- *Ташқи ҳамкорлик* – Open Innovation корпоратив жараёнларга янги ғоялар киритиш имконини яратади.
- *Мижозлар билан муносабатлар* – Design Thinking мижоз эҳтиёжларига йўналтирилган бошқарувни таъминлайди.

Шу тариқа, мазкур усулларнинг уйғунлиги корпоратив бошқарув тизимида комплекс самарадорликка эришиш имконини яратади. Улар нафақат ички жараёнларни оптималлаштиради, балки компаниянинг бозордаги мавқеини мустаҳкамлайди, ходимлар фаоллигини оширади ва корпоратив маданиятда инновацион муҳитни шакллантиради.

Инновацион менежмент усуллари корпоратив бошқарув жараёнларига жорий этиш замонавий корхоналар учун нафақат самарадорликни ошириш воситаси, балки рақобатбардошликни таъминлашда стратегик омил сифатида хизмат қилади.

Agile менежментининг босқичма-босқич ва мослашувчан бошқарув имкониятлари орқали компаниялар ўзгарувчан бозор талабларига тез мослаша олади.

Lean усули ортиқча харажатларни камайтириш, ресурслардан оқилона фойдаланиш ва жараёнларни оптималлаштириш орқали ишлаб чиқариш самарадорлигини оширади.

Design Thinking эса мижоз эҳтиёжларини чуқур англаш ва инновацион ечимларни ишлаб чиқишда муҳим аҳамият касб этади. Шу билан бирга, Open Innovation компанияларни ташқи манбалар билан ҳамкорликка чорлаб, илмий-тадқиқот ва технологик салоҳиятдан кенг фойдаланиш имкониятини яратади.

Ушбу усулларнинг уйғун равишда қўлланилиши корпоратив бошқарув тизимида бир қатор ижобий натижаларга олиб келади.

Биринчидан, қарор қабул қилиш жараёнлари тезкор ва аниқроқ бўлади.

Иккинчидан, ходимлар инновацион жараёнларга жалб этилиб, уларнинг ижодий салоҳияти юзага чиқади ва корпоратив маданият ривожланади.

Учинчидан, мижозлар билан муносабатларда янги ёндашувлар орқали хизмат ва маҳсулотлар сифатини ошириш мумкин бўлади.

Тўртинчидан, бозорда рақобатбардошлик кучайиб, компаниялар инновацион ечимлар асосида устунликка эришади.

Шу нуқтаи назардан, инновацион менежмент усуллари корпоратив бошқарувда узоқ муддатли барқарор ривожланишни таъминлайдиган муҳим восита ҳисобланади. Улардан самарали фойдаланиш компанияларга стратегик мақсадларига эришиш, бозорда мустаҳкам позицияни эгаллаш ва ички ҳамда ташқи манфаатдор томонлар учун қўшимча қиймат яратиш имконини беради.

Адабиётлар:

1. Veselovsky M. Y. et al. System approach to achieving new quality of corporate governance in the context of innovation development // *Calitatea*. – 2018. – Т. 19. – №. 163. – С. 30-36.

2. Asensio-López D., Cabeza-García L., González-Álvarez N. Corporate governance and innovation: A theoretical review // *European journal of management and business economics*. – 2019. – Т. 28. – №. 3. – С. 266-284.

3. Shadab H. B. Innovation and corporate governance: The impact of Sarbanes-Oxley // *U. Pa. J. Bus. & Emp. L.* – 2007. – Т. 10. – С. 955.

4. Deschamps J. P., Nelson B. Innovation governance: How top management organizes and mobilizes for innovation. – John Wiley & Sons, 2014.

5. Amore M. D., Bennesen M. Corporate governance and green innovation // *Journal of Environmental Economics and Management*. – 2016. – Т. 75. – С. 54-72.

MILLIY IQTISODIYOTNI INNOVATSION SHAROITIGA O'TISH DAVRIDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYA VA ZAMONAVIY MEHNAT BOZORI

Tuxtarova Iroda Muhammad qizi
Farg'ona davlat Universiteti o'qituvchisi

So'nggi o'n yilliklarda dunyo miqyosida kechayotgan texnologik inqilob, raqamli transformatsiya va globallashtirish jarayonlari inson faoliyatining barcha jabhalarini tubdan o'zgartirib yubordi. Xususan, to'rtinchi sanoat inqilobi (Industry 4.0) sharoitida sun'iy intellekt, "Big Data", bulutli texnologiyalar, robototexnika va avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlarining jadal rivojlanishi mehnat bozori, bandlik tizimi va kasbiy malakalarga bo'lgan talabni keskin o'zgartirdi. Natijada, iqtisodiy rivojlanishning yangi modeli — innovatsion iqtisodiyot shakllanmoqda. Mazkur iqtisodiy modelda inson kapitali, intellektual salohiyat, raqamli kompetensiyalar va uzluksiz ta'lim jarayoni asosiy ishlab chiqarish resurslariga aylanib bormoqda. Shu boisdan, bugungi kunda zamonaviy mehnat bozorining samarali faoliyat yuritishi bevosita innovatsion iqtisodiyotning rivojlanish darajasi bilan uzviy bog'liqdir.

Innovatsion iqtisodiyotning o'ziga xos jihati shundaki, u nafaqat ishlab chiqarish texnologiyalarini yangilaydi, balki mehnat resurslariga bo'lgan talabni ham sifat jihatidan o'zgartiradi. Endilikda iqtisodiy o'sish omillari sifatida tabiiy resurslar emas, balki inson tafakkuri, kreativlik, moslashuvchan fikrlash, muammolarni hal etish qobiliyati va raqamli savodxonlik asosiy ahamiyat kasb etmoqda. Jahon iqtisodiy forumining 2024-yilgi ma'lumotlariga ko'ra, keyingi besh yil ichida dunyo bo'yicha 23 % ish o'rinlari o'zgaradi, yangi kasblarning 69 millioni yaratiladi, lekin 83 millionga yaqin an'anaviy ish o'rinlari yo'qoladi. Bu esa inson kapitalini yangicha yondashuv asosida rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasi ham bu global tendensiyalardan chetda qolmayapti. So'nggi yillarda mamlakatda iqtisodiyotning innovatsion transformatsiyasini ta'minlashga qaratilgan tizimli islohotlar bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. Xususan, "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida 400 dan ortiq davlat xizmatlari raqamlashtirildi, axborot texnologiyalari sohasida 20 mingdan ziyod yangi ish o'rinlari yaratildi. 2025-yil holatiga ko'ra, internet foydalanuvchilari soni 32,7 milliondan oshib, mamlakat aholisining 89 foizini qamrab oldi. ICT sektori yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 2,1 foizga yetgan bo'lsa, raqamli iqtisodiyot hajmi 2023-yilda 92,69 trillion so'mni tashkil etgan. Bu raqamlar O'zbekistonning raqamli transformatsiya jarayonida izchil harakat qilayotganini ko'rsatadi.

Shuningdek, "Yoshlar – kelajagimiz" davlat dasturi doirasida 2023-yilga qadar 2000 dan ortiq startup loyihalar qo'llab-quvvatlangan, 150 mingdan ziyod yoshlar malaka oshirish va qayta tayyorlash dasturlariga jalb etilgan. Bu esa yoshlarning innovatsion fikrlashini shakllantirish va mehnat bozorida raqobatbardosh kadrlar tayyorlash yo'lida muhim qadamdir.

Biroq, mehnat bozorining hozirgi holati ayrim tizimli muammolarni ham yuzaga chiqarmoqda. Malakali mutaxassislar yetishmasligi, ta'lim tizimi bilan ishlab chiqarish o'rtasidagi hamkorlikning sustligi, yoshlar bandligi masalasidagi nomutanosibliklar, innovatsion sohalarga yo'naltirilgan kasbiy tayyorgarlikning yetarli emasligi — bu boradagi asosiy to'siqlardir. 2024-yilgi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistonda ishchi kuchining 47 foizi hali ham an'anaviy kasblarda band bo'lib, raqamli malakalarga ega ishchi kuchi ulushi atigi 12 foizni tashkil etadi. Shu bois raqamli texnologiyalar jadal rivojlanayotgan hozirgi davrda kasbiy ko'nikmalarni muntazam yangilab borish, moslashuvchan ta'lim muhitini yaratish va

inson kapitaliga investitsiya kiritish iqtisodiy barqarorlikning hal qiluvchi omiliga aylanmoqda.

Maqolaning dolzarbligi shundaki, innovatsion iqtisodiyot sharoitida mehnat bozori nafaqat iqtisodiy samaradorlik, balki ijtimoiy barqarorlikni ta'minlovchi muhim mexanizm sifatida namoyon bo'lmoqda.

Shu bois, zamonaviy mehnat bozorini chuqur tahlil qilish, unga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash, raqamli transformatsiyaning imkoniyatlarini iqtisodiyot sohalarida to'liq ishga solish hamda xorijiy ilg'or tajribalarni O'zbekiston sharoitiga moslashtirish bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biri sanaladi.

Mazkur tadqiqot ana shu masalalarga bag'ishlangan bo'lib, unda O'zbekiston mehnat bozorining innovatsion rivojlanish istiqbollari, raqamli texnologiyalarning kasb-hunar tizimiga ta'siri, yoshlar bandligini oshirish mexanizmlari hamda iqtisodiy islohotlar bilan ta'lim tizimi integratsiyasi ilmiy asosda tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari innovatsion iqtisodiyot sharoitida barqaror mehnat bozori modelini shakllantirish bo'yicha amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Innovatsion iqtisodiyot - bu iqtisodiy o'sishning asosiy manbai sifatida texnologik yangiliklar, ilmiy salohiyat va inson kapitaliga tayanadigan iqtisodiyot modelidir. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, rivojlangan davlatlar raqamli texnologiyalarni keng joriy etish orqali mehnat unumdorligini oshirib, yangi iqtisodiy tarmoqlarni shakllantirmoqda. Masalan, Yevropa Ittifoqida raqamli iqtisodiyot 2024-yilda YaIMning 14 foizini tashkil qilgan bo'lsa, Janubiy Koreyada bu ko'rsatkich 10,3 foizga teng. Bunday o'zgarishlar mehnat bozorining tuzilmasini ham tubdan yangilamoqda. An'anaviy kasblarning o'rnini sun'iy intellektni boshqarish, dasturlash, ma'lumotlar tahlili, kiberxavfsizlik, moliyaviy texnologiyalar (FinTech) kabi yangi sohalar egallamoqda. Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO) hisobotiga ko'ra, 2030-yilgacha dunyo bo'yicha 1 milliarddan ortiq ishchi o'z malakasini yangilashi yoki yangi kasb egallashi talab etiladi. O'zbekiston sharoitida esa innovatsion iqtisodiyotga o'tish jarayoni hali boshlang'ich bosqichda bo'lsada, sezilarli o'sish dinamikasiga ega. 2023-yilda mamlakatda AXT eksporti hajmi 344 million AQSH dollarini tashkil etdi va bu ko'rsatkich yil sayin o'sib bormoqda. Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi yangi mehnat tarmoqlarini yaratmoqda — masalan, "freelance" platformalar, onlayn xizmatlar, elektron savdo va masofaviy ta'lim sohalarida minglab yangi ish o'rinlari paydo bo'ldi.

O'zbekiston mehnat bozorida raqamli transformatsiya jarayoni "Raqamli O'zbekiston - 2030" strategiyasi asosida bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. Strategiyaning maqsadi - barcha iqtisodiy va ijtimoiy sohalarda raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali mehnat samaradorligini oshirishdir. 2025-yil holatiga ko'ra, mamlakatda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasida band bo'lganlar soni 200 mingdan oshgan, shu jumladan ularning 35 foizi yoshlar tashkil etadi. Bu jarayon inson kapitaliga bo'lgan talabni keskin oshirdi: ta'lim muassasalarida IT yo'nalishlarining soni ko'paytirildi, "One Million Uzbek Coders" dasturi orqali 1,3 milliondan ortiq yoshlar onlayn dasturlash bo'yicha ta'lim oldi. Bundan tashqari, "Ishga marhamat" monomarkazlari orqali aholining mehnat malakasini oshirish ishlari jadallik bilan amalga oshirilmoqda. 2024-yil yakunlariga ko'ra, bu markazlarda 420 mingdan ortiq fuqaro kasbiy qayta tayyorlash kurslarini muvaffaqiyatli tamomlagan. Shu bilan birga, ayollar va nogironligi bo'lgan shaxslarning bandligini ta'minlash bo'yicha ham maxsus dasturlar ishlab chiqilgan. Raqamli iqtisodiyot inson kapitalini rivojlantirish bilan uzviy bog'liq bo'lib, bu jarayonda ta'lim tizimining modernizatsiyasi muhim rol

o'ynaydi. Oliy ta'lim muassasalarida innovatsion ta'lim metodlari, "dual ta'lim" tizimi, startap inkubatorlari va texnoparklar tashkil etilishi yoshlarning amaliy bilimlarini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Raqamli o'zgarishlarga qaramay, O'zbekiston mehnat bozorida bir qator tizimli muammolar saqlanib qolmoqda. Bandlik darajasi hali ham nisbatan past (2024-yilda 67,9 %), norasmiy bandlik ulushi esa 47 foiz atrofida. Bundan tashqari, ayrim viloyatlarda yoshlar orasida ishsizlik darajasi 14–16 foizgacha yetmoqda. Bunday sharoitda ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan:

- Janubiy Koreyada "Smart Employment Center" tizimi raqamli platformalar orqali har bir fuqaroning kasbiy malakasini monitoring qilib boradi.

- Germaniyada esa "dual education" tizimi yordamida talabalar o'qish bilan bir vaqtda ishlab, mehnat bozoriga moslashadi.

- Finlandiyada "uzluksiz o'qish" siyosati asosida ishchi kuchi har 3–5 yilda qayta tayyorlanadi.

Ushbu tajribalarni O'zbekiston sharoitiga moslashtirish mehnat bozorida sifatli inson kapitalini shakllantirish, yoshlar bandligini ta'minlash va raqamli kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kelajakda O'zbekiston mehnat bozorini rivojlantirishning asosiy ustuvor yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

1. Raqamli kompetensiyalarni ommalashtirish — IT sohasida xalqaro sertifikatlash tizimini kengaytirish, har bir o'quv muassasasida raqamli ko'nikmalar kurslarini joriy etish.

2. Startap ekotizimini qo'llab-quvvatlash — yoshlar uchun grantlar, innovatsion laboratoriyalar va inkubatsiya markazlarini tashkil etish.

3. Ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish — "universitet–korxona" modeli orqali talab asosida kadrlar tayyorlash.

4. Moslashuvchan mehnat shakllarini rivojlantirish — masofaviy ish, freelancing va gibridd mehnat tizimlarini qonuniy asosda mustahkamlash.

5. Inson kapitaliga investitsiya miqdorini oshirish — byudjet va xususiy sektor ishtirokida malaka oshirish dasturlarini moliyalashtirish.

Shunday qilib, innovatsion iqtisodiyot sharoitida barqaror mehnat bozori modelini shakllantirish uchun iqtisodiy islohotlar, ta'lim tizimi va raqamli texnologiyalar o'rtasidagi o'zaro integratsiyani kuchaytirish zarur. Bu nafaqat iqtisodiy o'sish, balki ijtimoiy farovonlik va kelajak avlodlar uchun raqobatbardosh mehnat muhitini yaratishning kafolatidir.

Bugungi globallashuv, raqamli transformatsiya va innovatsion iqtisodiyot sharoitida mehnat bozori nafaqat iqtisodiy tizimning muhim elementi, balki ijtimoiy barqarorlik, inson kapitali va milliy raqobatbardoshlikning asosiy mezoniga aylanmoqda. Raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt va avtomatlashtirishning jadal kirib kelishi natijasida mehnat bozorida yangi talablar, yangi kasblar va yangi kompetensiyalar shakllanmoqda. Shu jarayonda inson omili eng muhim resurs sifatida namoyon bo'lib, uning bilim, ko'nikma va kreativ salohiyati iqtisodiy rivojlanishning hal qiluvchi omiliga aylanmoqda. O'zbekiston Respublikasi sharoitida ham innovatsion iqtisodiyotning shakllanishi mehnat bozorining tubdan yangilanishini taqozo etmoqda.

Bandlik siyosatini takomillashtirish, yoshlarni zamonaviy kasb-hunarlar bilan ta'minlash, ta'lim tizimini raqamli iqtisodiyot talablari bilan integratsiya qilish —

bularning barchasi mehnat bozorining barqaror rivojlanishini ta'minlovchi asosiy omillardir. Inson kapitaliga sarmoya kiritish, mehnat unumdorligini oshirish va yangi texnologiyalarga moslashuvchan kadrlar tayyorlash orqali mamlakat iqtisodiyotida sifat jihatidan yangi bosqichga erishish mumkin. Shu bilan birga, zamonaviy mehnat bozorida raqamli tafakkur, texnologik savodxonlik va ijodiy yondashuv yetakchi o'ringa chiqmoqda.

Endilikda ish beruvchilar uchun diplom emas, balki real ko'nikma, raqamli kompetensiyalar va jamoada ishlash qobiliyati muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shuning uchun ta'lim muassasalari o'z faoliyatida nazariy bilimdan amaliy ko'nikmaga o'tish, startap loyihalar, amaliy treninglar va xalqaro hamkorlik dasturlarini kengaytirishi zarur. Raqamli transformatsiya jarayonida mehnat bozori infratuzilmasi ham yangilanishni talab qiladi. Masofaviy ish, frilanserlik, onlayn bandlik platformalari va intellektual mehnat shakllari tobora kengayib bormoqda. Shu nuqtai nazardan, davlat tomonidan mehnat munosabatlarini tartibga soluvchi huquqiy asoslar yangilanishi, onlayn ishlovchilarning ijtimoiy himoyasi mustahkamlanishi lozim. Xorijiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, raqamli iqtisodiyotda muvaffaqiyatga erishgan mamlakatlar inson kapitaliga ustuvor e'tibor qaratgan, ta'lim, ilm-fan va ishlab chiqarish o'rtasida uzviy aloqani yo'lga qo'ygan. O'zbekiston uchun ham ana shu model eng maqbul yo'nalish hisoblanadi.

Takliflar:

1. Ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirish. Oliy o'quv yurtlari, texnikumlar va sanoat korxonalari o'rtasida o'zaro hamkorlikni yo'lga qo'yish orqali mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlash zarur.

2. Raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish. Har bir kasbiy yo'nalishda IT, sun'iy intellekt va axborot xavfsizligi bo'yicha bilimlarni majburiy komponent sifatida kiritish lozim.

3. Yoshlar startaplarini qo'llab-quvvatlash. Innovatsion g'oyalarga ega yoshlar uchun grantlar, venchur fondlar va akseleratsiya dasturlarini kengaytirish kerak.

4. Raqamli bandlik platformalarini joriy etish. Ish qidiruvchilar va ish beruvchilar o'rtasidagi aloqani tez, shaffof va adolatli ta'minlaydigan milliy onlayn tizim yaratish maqsadga muvofiq.

5. Hududlarda raqamli infratuzilmani kengaytirish. Qishloq joylarda internet sifati va texnologik imkoniyatlarni yaxshilash orqali bandlik tenglikka erishish mumkin.

6. Davlat siyosatida inson kapitalini rivojlantirishni ustuvor yo'nalish sifatida belgilash. Har bir islohot markazida inson, uning salohiyati va bilim darajasi turishi kerak.

7. Doimiy malaka oshirish tizimini yaratish. Ishlayotgan mutaxassislar uchun raqamli o'quv kurslari, qisqa muddatli treninglar va onlayn sertifikatlash tizimlarini joriy etish.

8. Raqamli iqtisodiyotga oid normativ-huquqiy bazani takomillashtirish. Masofaviy mehnat, frilanserlik, va gibrid ish shakllarini tartibga soluvchi qonunlarni ishlab chiqish zarur.

Shunday qilib, innovatsion iqtisodiyot sharoitida mehnat bozori barqarorligi-bu nafaqat ish o'rinlari soni, balki inson kapitali sifatining oshishi, raqamli madaniyatning shakllanishi va ta'lim tizimining innovatsion islohotlar bilan uyg'unlashuviga bog'liq. O'zbekiston raqamli transformatsiya yo'lida harakatlanar ekan, mehnat bozori ishtirokchilarining raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish, ta'lim va ishlab chiqarish

o'rtasidagi uzviy aloqani mustahkamlash hamda yoshlarni innovatsion fikrlashga yo'naltirish orqali kelajak iqtisodiyotining tayanchini yaratadi.

Adabiyotlari:

1. O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash to'g'risidagi PQ–6079-son Qarori. — Toshkent, 2020-yil.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yoshlar – kelajagimiz" davlat dasturi to'g'risidagi farmoni. — Toshkent, 2018-yil.
3. O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi. — Toshkent: "Adolat", 2023-yil nashri.
4. "Innovatsion rivojlanish strategiyasi – 2030". O'zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligi rasmiy nashri. — Toshkent, 2022.
5. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. "Mehnat bozori va bandlikning raqamli transformatsiyasi bo'yicha milliy hisobot Foydalanilgan adabiyotlar 1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli". — Toshkent, 2024-yil.
6. Jahon banki (World Bank). "Uzbekistan: Digital Economy Assessment Report". — Washington, 2023.
7. Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO). "The Future of Work in Central Asia: Skills and Digitalization". — Geneva, 2022.
8. BMT Taraqqiyot dasturi (UNDP). "Digital Transformation and Human Capital Development in Uzbekistan". — Tashkent, 2023.
9. Karimov, N. & Abdurahmonova, S. (2023). "Innovatsion iqtisodiyot sharoitida mehnat bozori rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari". — O'zbekiston iqtisodiy axborotnomasi, №4 (86), 45–53-betlar.
10. Yusupova, G. "Raqamli iqtisodiyotda inson kapitali va ta'lim tizimi integratsiyasi". — Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar jurnali, №3, 29–36-betlar. (2022).
11. OECD. "Digitalisation and Employment: The Skills Challenge". — Paris, 2023.
12. Hasanov, B. "Mehnat bozori barqarorligini ta'minlashda raqamli texnologiyalarning o'rni". — Innovatsion iqtisodiyot ilmiy-amaliy jurnali, №2, 57–65-betlar. (2024).
13. To'laganova, M. "O'zbekiston yoshlarining mehnat bozori tendensiyalari va raqamli kompetensiyalari". — Yosh olimlar konferensiyasi materiallari to'plami, Toshkent. (2023).
14. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. "2023-yilgi mehnat bozori ko'rsatkichlari". — Toshkent, 2024-yil.
15. Schwab, K. The Fourth Industrial Revolution. — Geneva: World Economic Forum. (2018).
16. Drucker, P. Management Challenges for the 21st Century. — New York: Harper Business. (1999).
17. Florida, R. The Rise of the Creative Class. — New York: Basic Books. . (2014).

СТАТИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ИЗМЕНЕНИЯ ОТРАСЛЕВОЙ СТРУКТУРЫ ЗАНЯТОСТИ В САМАРКАНДСКОЙ ОБЛАСТИ В УСЛОВИЯХ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ

Таирова Алия Тагировна

главный специалист Национального
комитета Республики Узбекистан по
статистике, самостоятельный соискатель PhD

Структурные изменения занятости на региональном уровне отражают переток рабочей силы между отраслями вслед за инвестициями, технологическими сдвигами и институциональными реформами. Для Самаркандской области, обладающей развитым аграрным сектором, растущим туристическим и сервисным потенциалом, а также расширяющимся сегментом ИКТ, оценка отраслевой структуры занятости важна для планирования образования, инфраструктуры и поддержки предпринимательства.

По мнению экспертов Международной организации труда, переход к инновационной и цифровой экономике сопровождается качественными изменениями в структуре занятости, ростом доли высоко квалифицированного труда и расширением сектора услуг, что требует адаптации региональных рынков труда к новым компетенциям и формам занятости [1].

Самаркандская область является одним из регионов с наибольшей численностью населения в республике. Численность занятых здесь также велика и растет последнее время. Так, если в 2023 году в Самаркандской области было занято 1504,2 тыс. человек, то в 2024 году этот показатель увеличился на 1,1 % и составил 1521,4 тыс. человек. Если сравнивать данный показатель с 2019 годом, то наблюдается рост на 4,5 % (1455,8 тыс. человек в 2019 году) [2]. Однако доля занятых в Самаркандской области по отношению к численности занятого населения в Республике Узбекистан остается относительно неизменной на уровне 10,7 % от общей численности занятых республики.

На рисунке 1 представлены изменения численности занятых в Самаркандской области за период с 2019 до 2024 года.

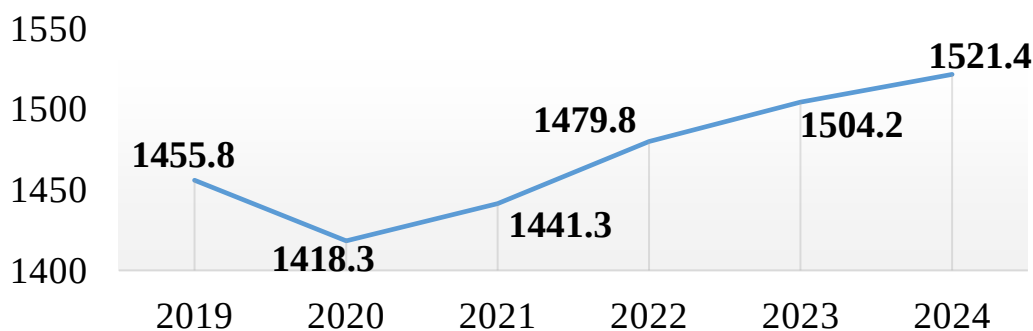

Рисунок-1. Численность занятых в Самаркандской области, тыс. человек

Источник: Составлено автором на основе данных Национального комитета Республики Узбекистан по статистике.

На рисунке 1 видно, что в исследуемом периоде численность занятых увеличилась с 1 455,8 тыс. человек в 2019 году до 1 521,1 тыс. человек в 2024 году, что соответствует приросту на 65,3 тыс. человек (4,5 %).

В 2020 г. наблюдалось сокращение занятости на 2,6 %, что типично для периода экономических ограничений. Это был единственный спад за шесть лет. После кратковременного снижения в 2020 году, вызванного, вероятно, пандемией COVID-19 и временной приостановкой части экономической деятельности, рынок труда региона восстановился и демонстрирует устойчивый рост в 2021–2024 гг.

Среднее значение занятости за 2019–2024 гг. составляет 1 486,8 тыс. человек. Это отражает высокую стабильность занятости на протяжении рассматриваемого периода, без резких колебаний.

Изменения также наблюдаются и в отраслевой структуре занятости (рисунок 2). Так, если в 2019 году наибольшая численность занятых в Самаркандской области наблюдалась по виду экономической деятельности «Сельское, лесное и рыбное хозяйство» и составляла 405,5 тыс. человек или 27,9 % от общей численности занятых в регионе, то к 2024 году этот показатель

снизился на 52,1 тыс. человек и составил 353,4 тыс. человек (или 23,2 % от общей численности занятых) [3].

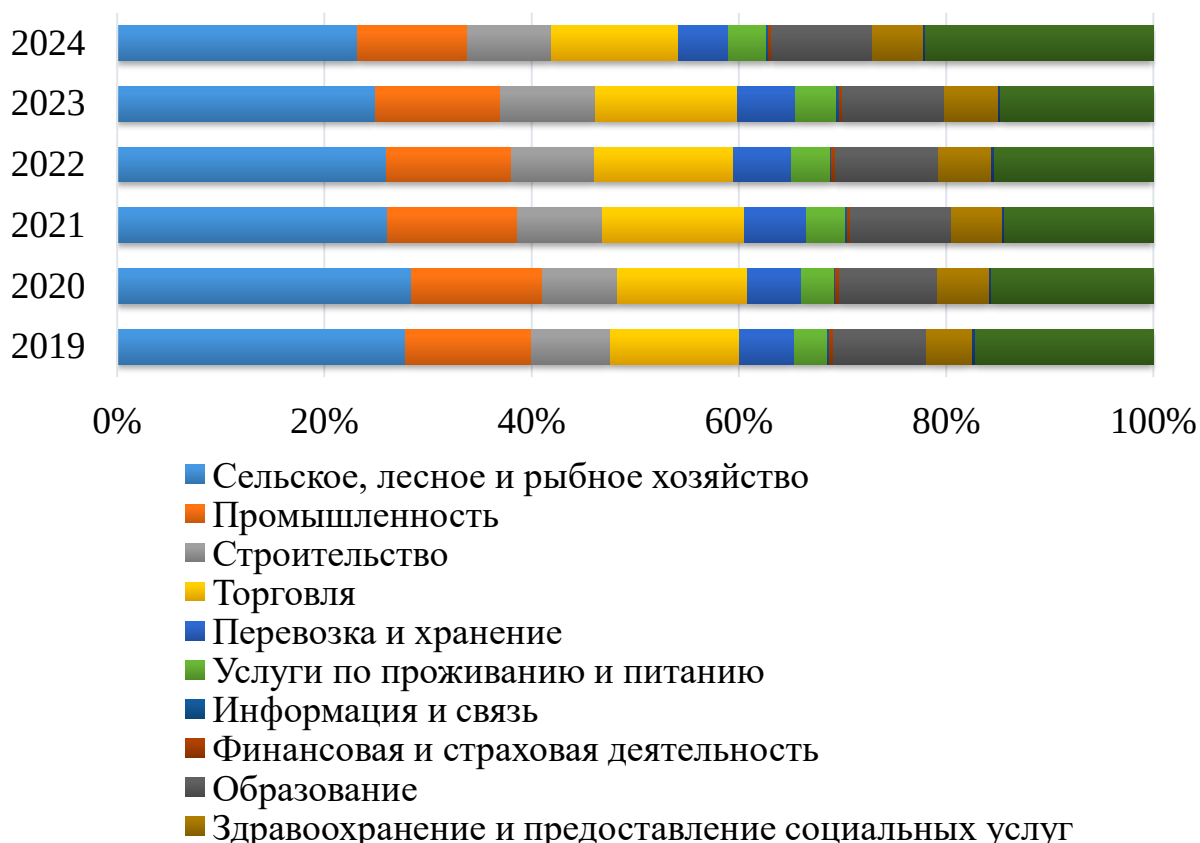

Рисунок 2. Удельный вес занятых по видам экономической деятельности в Самаркандской области, в процентах к общей численности занятых

Источник: Составлено автором на основе данных Национального комитета Республики Узбекистан по статистике.

Заметный рост доли занятых произошел в прочих видах деятельности и увеличился с 17,2 % в 2019 году до 22,0 % в 2024 году. Относительная стабильность наблюдалась в промышленности и торговле.

В условиях инновационной экономики образование, здравоохранение, услуги по проживанию и питанию, информация и связь становятся ключевыми драйверами занятости. Доля занятых в образовании увеличилась с 9,0 % до 9,8 % и это один из самых стабильных и высоких показателей среди непродовственных секторов.

Здравоохранение и социальные услуги также продемонстрировали рост с 4,4 % в 2019 году до 4,9 % в 2024 году. Услуги по проживанию и питанию показали рост с 3,2 % в 2019 году до 3,7 % в 2024 году, с пиком равным 4,0 % в 2023 г. Доля занятых в секторе информации и связи хоть и невелика, но также продемонстрировала рост с 0,2 % в 2019 году до 0,3 % в 2024 году.

Таким образом, проведенный статистический анализ показал, что занятость в Самаркандской области характеризуется устойчивыми положительными тенденциями при умеренных структурных изменениях в отраслевом разрезе. Общая численность занятых за 2019–2024 гг. увеличилась на 4,5 %, что свидетельствует о постепенном восстановлении и росте регионального рынка труда после кратковременного спада 2020 года.

Наиболее существенные сдвиги произошли в структуре занятости по видам экономической деятельности, таким как сельское, лесное и рыбное хозяйство.

Ввиду изменений, происходящих в экономике, предлагается совершенствовать систему мониторинга занятости с акцентом на отраслевые и профессиональные изменения, особенно в быстро растущих сегментах — образовании, здравоохранении, информации и связи, а также туризме.

Литературы:

1. *International Labour Organization. The Future of Work in a Changing Global Economy. – Geneva: ILO, 2022.*

2. *Официальный сайт Национального комитета Республики Узбекистан по статистике stat.uz*

3. *Интегрированная информационная система Статистика <https://siat.stat.uz/>*

ТРАНСФОРМАЦИЯ РЫНКА ТРУДА ПОД ВЛИЯНИЕМ КРЕАТИВНОЙ И ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ: РОЛЬ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА

Хужаева Василина Сергеевна

преподаватель кафедры

Ташкентского филиала РЭУ им. Г.В. Плеханова научный соискатель кафедры

Современная экономика вступает в фазу, когда ключевым фактором развития становятся знания, навыки и креативные способности работников. В условиях глобализации и цифровой трансформации креативные индустрии формируют новый формат занятости, основанный на создании уникальных продуктов и услуг, имеющих высокую экономическую и культурную ценность. В отличие от традиционных отраслей, ориентированных на материальные ресурсы, креативная экономика строится на интеллектуальной собственности, инновациях и творчестве. Это приводит к формированию специфического рынка труда, где на первый план выходят гибкость, мобильность и готовность к постоянному обновлению компетенций.

Исследования показывают, что рынок труда креативных индустрий характеризуется высокой динамичностью, непредсказуемостью спроса, широким распространением самозанятости и фриланса, а также необходимостью постоянного повышения квалификации работников. В этих условиях человеческий капитал выступает не просто совокупностью знаний и навыков, а основным источником конкурентоспособности экономики.

Креативные индустрии представляют собой динамично развивающийся сектор экономики, масштабы которого ежегодно расширяются [4]. В современном мире многие государства рассматривают их как стратегическое направление, связывая развитие данной отрасли не только с социокультурным прогрессом, но и с формированием новых источников экономического роста.

В научной литературе существует широкий спектр определений понятия «креативные индустрии». Так, по мнению Антоновой И. С. и Оглезневой Е. А., креативные индустрии следует трактовать как отрасли, базирующиеся на индивидуальном творчестве и использующие интеллектуальную собственность для производства и распространения благ [5].

Альтернативный подход отражён в определении Всемирной организации интеллектуальной собственности (ВОИС), которая характеризует креативные индустрии как совокупность видов деятельности, в основе которых лежит создание оригинальных произведений и их правовая защита посредством инструментов интеллектуальной собственности. Тем самым акцентируется значимость авторских прав и необходимость институциональных механизмов охраны результатов творческой деятельности, что подчеркивает ключевую роль интеллектуальной собственности в функционировании и развитии креативных отраслей.

В публикации Организации Объединенных Наций, выпущенной Конференцией Организации Объединенных Наций по торговле и развитию, креативные индустрии были определены как «циклы создания, производства и распространения товаров и услуг, которые используют творчество и интеллектуальный капитал в качестве основных ресурсов». Подобный подход учитывает значимость творчества и интеллектуальной работы в процессе создания и продвижения креативных продуктов.

Стоит учесть, что термин «креативные индустрии» до сих пор вызывает полемику в академических кругах и нет единого точного определения данного понятия. Креативные индустрии охватывают разнообразные виды деятельности, основанные на творчестве, инновациях и оригинальных решениях. Их отраслевые границы остаются размытыми из-за динамичного характера, многообразия сфер экономики и тесного взаимодействия с ними. Более того, развитие технологий и трансформация рыночных потребностей способствуют возникновению новых форм креативной активности.

В октябре 2024 года был принят Закон «О креативной экономике», который стал нормативной основой для развития данной отрасли в Узбекистане. В этом Законе представлена классификация креативных индустрий, которая представлена в таблице 1.

1-таблица

Классификация креативных индустрий в Республике Узбекистан

Креативные индустрии в Узбекистане, Закон Республики Узбекистан «О креативной экономике» от 03.10.2024 г. № ЗРУ-970	
литературное творчество	мода и искусство дизайна;
прикладное искусство и ремесленничество	деятельность музеев, художественных галерей (выставок) и информационно-библиотечную деятельность
архитектура, проектирование и урбанистика	творческая деятельность в издательстве и типографии
аудиовизуальное искусство	творческая деятельность в сфере средств массовой информации и творческую деятельность, осуществляемую путем передачи через всемирную информационную сеть Интернет
исполнительское искусство	продюсерская деятельность
организация концертно-зрелищной деятельности и культурно-массовых мероприятий	творческая деятельность в сфере цифровых технологий
творческая деятельность в сфере рекламы	деятельность по сохранению предметов искусства и объектов культурного наследия

Одной из ключевых характеристик креативных индустрий выступает их способность к формированию и производству креативных продуктов — результатов интеллектуальной и творческой деятельности, которые определяют конкурентоспособность и устойчивое развитие любой отрасли. Центральным фактором данного процесса является человеческий капитал, включающий совокупность знаний, навыков, творческих способностей и профессионального опыта работников. Именно он обеспечивает генерацию инновационных идей, их трансформацию в экономические ценности и способствует повышению эффективности производства.

Человеческий капитал в креативной экономике проявляется в способности генерировать инновации и реализовывать идеи в условиях быстро меняющихся технологий и потребностей общества. Работодатели в креативных индустриях предъявляют требования не только к базовому образованию, но и к цифровым компетенциям, умению работать в мультикультурной среде, креативному мышлению и командному взаимодействию.

Для Узбекистана стратегически важно направлять национальное богатство на формирование и укрепление человеческого капитала как ключевого ресурса развития. Именно инвестиции в образование, профессиональные навыки, цифровые компетенции и творческий потенциал населения способны стать основой для роста креативной экономики. Согласованная политика в этой сфере позволит не только повысить конкурентоспособность рабочей силы, но и создать условия для инноваций, предпринимательства и расширения креативных индустрий. Тем самым укрепление человеческого капитала будет напрямую способствовать ускорению перехода к устойчивому экономическому развитию и повышению глобальной привлекательности Узбекистана.

Рост численности образованной молодежи в Узбекистане стал ключевым фактором формирования базы для креативной экономики. Увеличение числа студентов и расширение доступа к современным образовательным программам создали значительный кадровый потенциал, способный обеспечивать потребности в специалистах для сфер дизайна, ИТ, медиа и мультимедиа-продакшна. Наличие такой молодёжной «критической массы» с цифровыми и творческими компетенциями способствует активному развитию креативных индустрий, стимулирует инновационное предпринимательство и повышает конкурентоспособность страны на глобальном рынке. Таким образом, рост образованного поколения напрямую связан с ускорением становления креативной экономики в Узбекистане.

За 2019 по 2025 гг численность студентов в Узбекистане увеличилась почти в четыре раза, что сформировало широкий «пул» молодежи с цифровыми и творческими компетенциями, востребованными в экономике знаний. В образовательных программах всё большее место занимают прикладные ИТ-направления, дизайн, медиа и мультимедиа-продакшн, что напрямую способствует развитию человеческого капитала в сегментах креативной экономики. Важным элементом этого процесса стали национальные инициативы массового цифрового обучения, среди которых особое значение имеет проект «Bir million o'zbek dasturchisi» (One Million Uzbek Coders), запущенный в 2019 году при поддержке правительства ОАЭ, IT Park и Министерства цифровых технологий. Эти шаги позволили не только повысить уровень цифровой

грамотности молодежи, но и создать основу для формирования поколения специалистов, способных генерировать инновации, развивать креативные индустрии и обеспечивать долгосрочную конкурентоспособность Узбекистана на мировом рынке.

Креативная и инновационная экономика изменяет рынок труда глубоко и устойчиво: она требует новых навыков, меняет формы занятости и предоставляет значительные возможности для экономического роста. Для Узбекистана переход в «экономику знаний» возможен и уже начинается — для этого критически важны целенаправленные инвестиции в человеческий капитал и креативных индустрий, а также гибкие программы обучения и защиты для работников в новых форматах занятости.

Литературы:

1. Указ Президента Республики Узбекистан, от 11.09.2023 г. № УП-158 «О Стратегии «Узбекистан – 2030»». – URL: <https://lex.uz/ru/docs/6600404>
2. Закон Республики Узбекистан, от 03.10.2024 г. № ЗРУ-970 «О креативной экономике». – URL: <https://www.lex.uz/ru/docs/7129290>
3. Указ Президента Республики Узбекистан, от 05.10.2020 г. № УП-6079 «Об утверждении Стратегии «Цифровой Узбекистан-2030» и мерах по ее эффективной реализации»- <http://lex.uz/ru/> - Национальная база данных законодательства Республики Узбекистан
4. Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан «О дополнительных мерах по поддержке перспективных стартап-проектов в сфере цифровых технологий и направлении на экспорт деятельности крупных организаций отрасли», Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан, от 29.05.2024 г. № 303- <http://lex.uz/ru/> - Национальная база данных законодательства Республики Узбекистан
5. Тургель И. Д., Дербенева В. В., Баскакова И. В., Чукавина К. В. Теоретические подходы к определению креативных индустрий. Р-Экономика. 2022. Т. 8. № 4. С. 310–326 - <http://dx.doi.org/10.15826/recon.2022.8.4.024>
6. Антонова И.С., Оглезнева Е.А. Рынок труда в креативных индустриях. Статья в журнале «Вестник кемеровского государственного университета. Серия: политические, социологические и экономические науки», Том 9, No 3, 2024 г. <https://elibrary.ru/item.asp?edn=vsfcar>

СИНЕРГИЯ ИННОВАЦИЙ И ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В РАЗВИТИИ СОВРЕМЕННОГО РЫНКА ТРУДА

Мавланова Умида Баходировна

STARS INTERNATIONAL UNIVERSITY старший преподаватель

Развитие инновационной экономики обуславливает необходимость формирования качественно нового типа человеческого капитала, способного к восприятию, генерации и внедрению инноваций. В современных условиях человеческий капитал выступает не только как фактор производства, но и как стратегический ресурс инновационного роста и устойчивого развития национальной экономики. На совещании, посвященном задачам развития сферы науки и высшего образования, президент Ш.М.Мирзиёев озвучил «Основная цель этой работы – развивать человеческий капитал в нашей стране. Одним только сырьем и его переработкой далеко не продвинуться. Более того, инновации нужны для создания добавленной стоимости в производстве. Поэтому наука будет важным направлением, точкой опорой нашего развития» [1].

Для Узбекистана, находящегося на этапе интенсивных структурных преобразований, проблема эффективного использования человеческого капитала в инновационной экономике приобретает особое значение. Реформы, проводимые в сфере образования, науки, цифровизации и занятости, направлены на повышение конкурентоспособности рабочей силы и создание инновационно-ориентированного рынка труда.

Понятие синергии в экономике отражает процесс взаимного усиления эффектов от взаимодействия различных факторов. В контексте инновационной экономики синергия человеческого капитала и инноваций проявляется в том, что инновации создают новые возможности для повышения производительности труда, а человеческий капитал обеспечивает условия для их эффективного освоения и распространения.

Классические теории человеческого капитала (Т.Шульц, Г.Беккер) подчеркивают, что инвестиции в образование, здравоохранение и профессиональное развитие работников способствует росту их производительности и доходов. Современные подходы (П.Ромер, Р.Лукас) рассматривают человеческий капитал как основу эндогенного экономического роста, где знания и инновации становятся центральным элементом производственного процесса. П.Ромер создал теорию эндогенного роста, согласно которой экономический рост определяется внутренними факторами, прежде всего – накоплением знаний и человеческого капитала [2]. Р.Лукас развил модель экономического роста, в которой человеческий капитал является центральным фактором производства. Он показал, что различия в уровне экономического развития стран объясняются различиями в накоплении человеческого капитала, а не только физического капитала [3].

Синергетическое взаимодействие инновации и человеческого капитала формирует новую модель занятости, в которой ключевое значение приобретают компетенции, связанные с цифровыми технологиями, предпринимательством и управлением знаниями. Таким образом, инновации и человеческий капитал образуют взаимодополняющую систему, где каждое звено усиливает другое.

За последние годы Узбекистан осуществил масштабные реформы, направленные на стимулирование инновационной активности и повышение качества человеческого капитала. Принятие Стратегии инновационного развития Республики Узбекистана на 2022-2030 годы создало институциональные предпосылки для формирования инновационной среды, способствующей интеграцию науки, образования и производства.

Активно развиваются технопарки, стартап-инкубаторы и IT-парки, где создаются новые формы занятости для молодежи и специалистов с высокими компетенциями. Программы профессиональной подготовки и переквалификации кадров, реализуемые в рамках национальной стратегии цифровой трансформации, способствуют адаптации рабочей силы к требованиям инновационного рынка.

Тем не менее сохраняются определенные структурные несоответствия между потребностями инновационного сектора и квалификацией работников. Наиболее остро проявляется дефицит специалистов в области инженерных, IT-специальностей и исследовательских направлений. Это свидетельствует о

необходимости дальнейшего совершенствования образовательных программ и создания механизмов, обеспечивающих непрерывное развитие компетенций.

Для обеспечения эффективного взаимодействия инноваций и человеческого капитала в Узбекистане важно развивать комплексные институциональные и экономические механизмы. Среди них можно выделить:

1. Интеграция системы образования, науки и бизнеса. Создание совместных инновационно-образовательных кластеров способствует трансферу знаний и формированию компетенций, востребованных на рынке труда.

2. Развитие цифровых навыков и технологической грамотности населения. Государственные программы по цифровизации создают возможности для формирования гибкой занятости и дистанционных форм работы.

3. Поддержка инновационного предпринимательства. Государственные гранты, венчурные фонды и акселерационные программы стимулируют предпринимательскую активность, создавая новые рабочие места.

4. Совершенствование системы прогнозирования потребностей рынка труда. Важно развивать аналитические инструменты, позволяющие соотносить стратегические направления инновационного развития с кадровым потенциалом страны.

5. Институциональное укрепление рынка труда. Создание платформ для взаимодействия работодателей, университетов и исследовательских центров обеспечивает согласованность инновационной и кадровой политики.

Таким образом, формируется инновационно-ориентированная модель рынка труда, где занятость основывается не на количестве рабочих мест, а на их качестве, гибкости и инновационной направленности.

Государство играет ключевую роль в формировании условий для синергетического взаимодействия инноваций и человеческого капитала. В Узбекистане реализуются программы по развитию STEM-образования, внедрению цифровых технологий в учебный процесс, а также по поддержке научно-исследовательской деятельности молодежи. Создание Агентства по инновационному развитию, Министерства по развитию информационных технологий и коммуникаций, других структур обеспечивает институциональную поддержку инновационной экосистемы. Государственная политика в сфере занятости направлена на повышение трудовой мобильности, развитие малого и среднего бизнеса, а также формирование новых видов занятости в сфере цифровой экономики. Существенным шагом стало внедрение стратегии развития «Узбекистан-2030», которая определяет формирование человеческого капитала как один из ключевых приоритетов национального развития. Устойчивый рост и конкурентоспособность экономики невозможны без подготовки квалифицированных кадров, внедрения инноваций и создания современной инфраструктуры рынка труда [4].

Синергия инноваций и человеческого капитала выступает определяющим фактором формирования современного, конкурентоспособного и устойчивого рынка труда. Для Узбекистана этот процесс имеет стратегическое значение, поскольку обеспечивает переход от ресурсно-ориентированной модели экономики к инновационно-интеллектуальной. В настоящее время в стране сформированы институциональные и экономические предпосылки для эффективной интеграции инновационных процессов и развития человеческого

капитала. Вместе с тем для усиления синергетического эффекта требуется углубление взаимодействия образования, науки и бизнеса; повышения эффективности инвестиций в человеческий капитал; совершенствование механизмов прогнозирования кадровых потребностей; расширения возможностей непрерывного образования и цифровой подготовки.

Таким образом, формирование синергии инноваций и человеческого капитала станет основой устойчивого развития рынка труда Узбекистана, способствуя росту занятости, производительности и конкурентоспособности национальной экономики в глобальной инновационной среде.

Литературы:

1. Выступление Президента Республики Узбекистан на совещании 28 мая 2019 года, посвященное задачам развития сферы науки и высшего образования. Электронный ресурс https://president.uz/ru/2604?utm_source=chatgpt.com
2. Romer, P.M. (1990). "Endogenous Technological Change". *Journal of Political Economy*, Vol.98, №5, Part 2, pp.71-102.
3. Lucas, R.E. (1988). "On the Mechanics of Economic Development". *Journal of Monetary Economics*, Vol.22, №1, pp.3-42.
4. Указ Президента Республики Узбекистан «О Стратегии «Узбекистан-2030»» №УП-158 от 11 сентября 2023 года

ДИНАМИКА РАЗВИТИЯ ЖЕНСКОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УЗБЕКИСТАНЕ

Хасанова Шахзода Сарвар кизи

Преподаватель Ташкентского государственного университета востоковедение

Женское предпринимательство является важнейшим фактором социально-экономического развития любой страны. В последние годы в Узбекистане реализуются масштабные реформы в экономической и социальной сферах и вопросы поддержки женщин в бизнесе приобретают особое значение. Как отметил Президент Узбекистана Ш.Мирзиёев: «Мы все хорошо понимаем, что на плечах женщин лежит очень много забот и ответственности. Не будет преувеличением сказать, что женщины, которые наряду с домашними делами, воспитанием детей учатся, трудятся и занимаются предпринимательством, действительно являются настоящими героями нашего времени» [1]. Развитие женского предпринимательства не только способствует росту занятости и улучшению благосостояния семей, но и формирует новые социальные стандарты, укрепляя позиции женщин в обществе.

По данным Государственного комитета по статистике Республики Узбекистан, женщины составляют значительную часть населения трудоспособного возраста (около **42%**), и их участие в бизнесе год от года увеличивается. На сегодняшний день женщины активно представлены в таких сферах как, малый и средний бизнес, ремесленничество и семейное предпринимательство, агробизнес, сфера услуг (образование, медицина, туризм, общественное питание), инновационные проекты и IT-сектор. Особенно

женщины активны в сфере малого бизнеса, где они демонстрируют высокую устойчивость и гибкость в условиях рыночной экономики.

В Узбекистане создана нормативно-правовая база для поддержки женщин-предпринимателей. Среди ключевых мер можно выделить следующие: предоставление льготных кредитов и субсидий, специальные образовательные программы и тренинги для женщин, налоговые послабления для семейного предпринимательства, развитие бизнес-инкубаторов и центров поддержки, а также деятельность Комитета семьи и женщин и Агенства по делам малого бизнеса и предпринимательства. Программы микрофинансирования позволяют многим женщинам начать собственное дело даже при незначительных финансовых ресурсах, также поддерживается экспортная деятельность женских кооперативов и ремесленных объединений.

Согласно данным ПРООН (2024 г.), число женщин-предпринимателей в Узбекистане достигло 2,1 млн., что в семь раз превышает показатель 2020 года (UNDP, 2024) [2]. В то же время, несмотря на положительные тенденции, сохраняется необходимость сравнительного анализа с развитыми странами, где женский бизнес имеет иные институциональные условия.

Женское предпринимательство играет многогранную роль. В частности, экономическую, которая означает вклад женщин в ВВП страны и способствует развитию регионов; социальную, укрепляя институт семьи, создавая рабочие места и повышая уровень жизни; культурную, т.к. многие женщины возраждают национальные традиции через ремесленничество, кулинарию и дизайн.

Вопросы гендерной экономики и женского предпринимательства получили широкое освещение в научной литературе. Исследования GEM (Global Entrepreneurship Monitor, 2022) показывают, что женщины составляют в среднем 30–35 % предпринимателей в странах с высоким уровнем дохода [3]. В странах ЕС этот показатель находится на уровне 34 %, в США — 40 %, в Канаде — 37 %, в Японии — менее 20 % (OECD, 2021; GEM, 2022) [4,5].

В Узбекистане проблемы и перспективы женского предпринимательства рассматривались в контексте социально-экономических реформ (Khakimov, 2021; Yuldasheva, 2022) [6,7]. Однако комплексного анализа, включающего сопоставление с развитыми странами, до сих пор недостаточно.

Динамика развития женского предпринимательства в Узбекистане.

На начало 2023 года действовали 39 078 малых и микро-фирм, возглавляемых женщинами, к 2025 году их число увеличилось до 43 860 (+6,3 %) [Uzreport, 2023]. Доход таких предприятий в 2023 году составил 31,8 трлн сумов (около \$2,6 млрд), что на 9,2 трлн больше, чем в 2022 году [Daryo, 2023].

Количество женщин индивидуальных-предпринимателей в 2024 году достигло 121,3 тыс., увеличившись почти на 18 тыс. по сравнению с 2023 годом, их доля составила 42,7 % [Kun.uz, 2025]. В 2024 году 177,1 тыс. женщин прошли профессиональное обучение, 147,3 тыс. — курсы предпринимательства, 206,6 тыс. получили льготные кредиты [Daryo, 2025].

Ниже представлена таблица ряда сравнительных показателей уровня развития женского предпринимательства Узбекистана и ряда развитых стран мира.

Показатель (2024г.)	Узбекистан	США	ЕС (среднее)	Канада	Япония	Страны Скандинавии
Доля женщин среди предпринимателей	~25–30 %	40 %	34 %	37 %	15–18 %	35–38 %
Доля женщин среди ИП	42,7 %	~43 %	~35 %	9 %	~20 %	~37 %
Темпы роста (2020–2024)	+700 %	+10–15 %	+8–12 %	+15 %	+5 %	+12–14 %
Основные сферы	ремесло, агробизнес, торговля, услуги, ИТ	услуги, ИТ, образование	инновации, услуги	финтех, ИТ	мелкая торговля, услуги	социальные стартапы, «зелёная экономика»

Темпы роста женского бизнеса в Узбекистане существенно выше, чем в развитых странах, что объясняется низкой базой и активной государственной поддержкой. Структура отраслей отличается: в Узбекистане женщины сосредоточены в ремесленничестве, торговле и агросекторе, тогда как в ЕС и США — в инновациях и высокотехнологичных услугах. Финансовая доступность: в развитых странах женщины имеют больше возможностей привлечь венчурный капитал, в то время как в Узбекистане преобладают кредиты и микрофинансирование. Социальная роль: в Узбекистане женский бизнес рассматривается как инструмент решения задач занятости и борьбы с бедностью, а в развитых странах — как драйвер инноваций.

Несмотря на позитивные тенденции, остаются иопределённые проблемы: ограниченный доступ женщин к финансовым ресурсам; недостаток знаний в области менеджмента и цифровых технологий; социальные стереотипы о роли женщины в обществе; трудности при выходе на международные рынки.

Для преодоления этих барьеров необходимо расширять программы образования, развивать систему наставничества, укреплять деловые сообщества женщин.

Заключение.

Женское предпринимательство в Узбекистане демонстрирует стремительный рост, обеспечиваемый комплексной государственной и международной поддержкой. Однако для выхода на уровень развитых стран необходимо:

- 1) расширить участие женщин в инновационных и экспортно-ориентированных секторах;
- 2) стимулировать доступ к венчурному капиталу;
- 3) укреплять роль бизнес-ассоциаций женщин.

При сохранении текущих темпов роста и реализации долгосрочных программ, к 2030 году доля женщин среди предпринимателей в Узбекистане может достичь 35–40 %, что сопоставимо с показателями США и ЕС.

Женское предпринимательство в Узбекистане становится важным фактором устойчивого развития страны. Оно не только способствует экономическому росту, но и формирует новые социальные ориентиры, открывая

перед женщинами больше возможностей для самореализации. Поддержка и дальнейшее развитие этого направления позволит укрепить позиции Узбекистана на пути к построению справедливого и процветающего общества.

Литературы:

1. Из речи Президента Республики Узбекистан Ш.Мирзиёева на торжественной церемонии, посвященной Международному женскому дню, <https://uznews.uz/ru/news/80253>.
2. UNDP. (2024). Women's Entrepreneurship in Uzbekistan: Assessment and Recommendations. United Nations Development Programme.
3. Global Entrepreneurship Monitor (GEM). (2022). Global Report on Women's Entrepreneurship.
4. OECD. (2021). The Pursuit of Gender Equality: An Uphill Battle. OECD Publishing.
5. European Bank for Reconstruction and Development (EBRD). (2024). Women in Business Programme Reports.
6. International Finance Corporation (IFC). (2024). Supporting Women Entrepreneurs in Uzbekistan.
7. Khakimov, A. (2021). The Role of Female Entrepreneurship in Economic Development of Uzbekistan. Journal of Economic Reforms, 5(2), 45–56.
8. Yuldasheva, M. (2022). Women in Business: Challenges and Prospects in Uzbekistan. Central Asian Economic Review, 12(3), 87–103.

INSON RESURLARI VA ULARNING IQTISODIYOTDAGI AHAMIYATI

Gulomqodirova Ma'mura Saydumarxon qizi
Qo'qon universiteti o'qituvchisi

Zamonaviy iqtisodiyot davrida ishlab chiqarish omillari ichida inson kapitali eng asosiy yetakchi o'ringa chiqib borayotgani barchamizga ayon. Endilikda tashkilotlar uchun asosiy ustunlik faqat sarmoya kiritish yoki moddiy-texnik bazani rivojlantirish bilangina belgilanmaydi, balki malakali, bilimli va kreativ fikrlovchi kadrlar salohiyati bilan belgilanadi. Shu bilan birga, mehnat bozori jadal rivojlanayotgan, raqobat kuchayib borayotgan va raqamli transformatsiya jadallashayotgan bugungi davrda inson resurslaridan samarali va oqilona foydalanish har bir korxonaning strategik maqsadiga aylanmoqda.

Inson resurslari — bu nafaqat ishlab chiqarish jarayonining ajralmas bo'lagi, balki davlatning iqtisodiy rivojlanishidagi eng muhim omil hisoblanadi. Tashkilotlarda kadrlarning ilmiy salohiyati, bilim va ko'nikmalari, rag'batlantirish tizimi hamda mehnat unumdorligi darajasi korxonaning innovatsion salohiyati, raqobatbardoshligi va barqaror rivojlanish imkoniyatlarini belgilaydi. Shu sababli, inson resurslarini boshqarish strategiyalarini takomillashtirish masalasi bugungi kunda amaliy va nazariy jihatdan dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Bugungi kunda inson resurslari tushunchasi tobora keng ko'lamda o'rganilmoqda. Ushbu masala xorijiy va o'zbek olimlari tomonidan muvaffaqiyatli tadqiq qilinib, turli davrlardagi iqtisodchilar va boshqaruv mutaxassislari tomonidan turlicha yondashuvlar ilgari surilgan. Bu yondashuvlar inson kapitalining iqtisodiy jarayonlardagi o'рни va undan samarali foydalanish yo'llarini chuqur tahlil qilish imkonini beradi.

Inson kapitali tushunchasi iqtisodiy nazariyada ilk bor tizimli tarzda G. S. Becker tomonidan ishlab chiqilgan. Olimning ta'kidlashicha, ta'lim, kasbiy ko'nikma va sog'liqni

saqlashga yo'naltirilgan sarmoyalar iqtisodiy samaradorlikka bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ilk boshqaruv nazariyotchilari — F. Taylor va H. Fayol asarlarida inson resurslari ko'proq ishlab chiqarish samaradorligini oshirish vositasi sifatida talqin etilgan. Ularning yondashuvlarida mehnatni ilmiy tashkil etish, ishchi kuchining unumdorligini oshirish va texnik jihatdan boshqarish masalalariga e'tibor qaratilgan. Biroq, bu yondashuv inson omilining psixologik va ijtimoiy jihatlarini yetarlicha hisobga olmagan.

Frederik Taylor tomonidan ilgari surilgan "ilmiy boshqaruv" (Scientific Management) yondashuvi mehnat jarayonlarini ilmiy asosda tahlil qilish, har bir ish uchun eng samarali usulni aniqlash va ishchilarning unumdorligini me'yorlashtirish orqali korxona samaradorligini oshirishga qaratilgan. U mehnatni standartlashtirish, mehnat taqsimoti va rag'batlantirish tizimini ishlab chiqqan bo'lib, bu g'oyalar keyinchalik zamonaviy inson resurslarini boshqarish nazariyalariga asos bo'lgan.

Nazariy asoslar. — G. S. Becker inson kapitali nazariyasida inson omiliga yo'naltirilgan sarmoyalar (ta'lim, malaka, sog'liq) mehnat unumdorligini oshiradi, deb ta'kidlaydi. F. Taylor va A. Fayol inson resurslarini ishlab chiqarish samaradorligini oshiruvchi vosita sifatida qaragan bo'lsa, E. Mayo xodimlarning psixologik holati va ijtimoiy muhitning ahamiyatini ilmiy asosda isbotlagan. Zamonaviy yondashuvlarda esa P. Drucker bilimli xodimlarni korxonaning asosiy raqobat ustunligi sifatida e'tirof etadi.

Olib borilgan nazariy tahlillar shuni ko'rsatadiki, inson resurslari va inson kapitali tushunchalari zamonaviy iqtisodiy taraqqiyotning markaziy omillaridan biridir. Klassik nazariyotchilar (F. Taylor, H. Fayol, E. Mayo) inson resurslarini boshqarishning dastlabki nazariy asoslarini yaratgan bo'lsa, zamonaviy olimlar (G. S. Becker, P. Drucker, R. Armstrong, D. Ulrich) bu omilni strategik resurs sifatida baholash g'oyasini ilgari surganlar.

G. S. Becker nazariyasi asosida shaxsiy ta'lim, kasbiy ko'nikma va sog'liq uchun qilinadigan investitsiyalar mehnat unumdorligini oshirish orqali iqtisodiy samaradorlikka olib keladi. P. Drucker esa bilimli xodimlarni zamonaviy iqtisodiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida baholab, ularni boshqaruv strategiyasining markaziga qo'yishni taklif etadi.

Tahlil jarayonida aniqlanishicha, zamonaviy iqtisodiy sharoitda inson resurslarini boshqarishning quyidagi strategik yo'nalishlari muhim ahamiyat kasb etadi:

- *Kompetensiyaga asoslangan yondashuv* – xodimlarning malaka, ko'nikma va shaxsiy salohiyatiga asoslanib baholash va joylashtirish tizimi;
- *Motivatsiya va rag'batlantirish* – moddiy va nomoddiy omillar orqali xodimlarni faol jalb qilish;
- *Karyerani boshqarish* – xodimlarning uzoq muddatli kasbiy rivojlanish strategiyasini shakllantirish;
- *Strategik integratsiya* – inson resurslari siyosatini korxonaning umumiy strategik maqsadlariga moslashtirish.

O'zbekiston misolida olib borilgan tahlillar so'nggi yillarda kadrlar tayyorlash, qayta o'qitish va malaka oshirish siyosatiga alohida e'tibor qaratilayotganini ko'rsatadi. "Yangi O'zbekiston" taraqqiyot strategiyasi, Milliy kadrlar tayyorlash dasturi va yoshlar salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan davlat dasturlari inson kapitalining iqtisodiy rivojlanishdagi rolini mustahkamlamoqda.

Hududiy kesimda, xususan Farg'ona viloyatida ishchi kuchi salohiyatidan samarali foydalanish, kasb-hunar ta'limi muassasalari va ishlab chiqarish korxonalari o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish hamda yoshlar bandligini ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlar

ijobiy natija bermoqda. Shu bilan birga, hali mavjud muammolar — ishchi kuchining migratsiyasi, malakasiz kadrlar ulushi va past motivatsiya darajasi — inson resurslaridan to'liq foydalanishga to'sqinlik qilmoqda.

Inson kapitalining iqtisodiyotdagi samaradorligini oshirish uchun quyidagi yo'nalishlar ustuvor hisoblanadi:

- ta'lim sifati va amaliyotga yo'naltirilgan kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish;
- inson resurslariga yo'naltirilgan sarmoyalarni (ta'lim, sog'liq, trening) davlat va xususiy sektor tomonidan kengaytirish;
- doimiy o'rganish va kasbiy o'sishni rag'batlantiruvchi muhitni yaratish;
- xodimlarning fikri va tashabbuslarini inobatga olgan holda tashkilot ichki madaniyatini rivojlantirish.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, inson resurslari oddiy mehnat kuchi emas, balki har bir tashkilot va butun iqtisodiyotning eng muhim, qayta tiklanuvchi va yuksaluvchan aktividir. Inson kapitali tushunchasi ta'lim, sog'liq, tajriba, malaka va shaxsiy salohiyat kabi omillarni o'z ichiga oladi. Mazkur tushuncha klassik iqtisodiy nazariyalarda yetarlicha yoritilmagan bo'lsa-da, XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab zamonaviy boshqaruv va iqtisodiyot nazariyalarida markaziy o'ringa chiqqan.

Yuqoridagi nazariy va amaliy tahlillar shuni ko'rsatadiki, inson resurslari zamonaviy iqtisodiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi. Inson kapitaliga yo'naltirilgan sarmoyalar — ta'lim, sog'liqni saqlash, kasbiy tayyorgarlik va motivatsiya tizimlarini rivojlantirish — nafaqat korxonalarining samaradorligini, balki mamlakat iqtisodiy barqarorligini ham ta'minlaydi. Klassik boshqaruv nazariyalari inson omilining ishlab chiqarishdagi rolini yoritgan bo'lsa, zamonaviy yondashuvlar uni strategik resurs sifatida talqin qiladi. O'zbekiston sharoitida inson resurslarini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Ayniqsa, yoshlar bandligini oshirish, ta'lim sifatini yaxshilash va innovatsion iqtisodiyotga mos kadrlar tayyorlash masalalari dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, inson kapitaliga sarmoya kiritish — bu kelajakka sarmoya kiritish demakdir. Strategik inson resurslarini boshqarish orqali korxonalar raqobatbardoshligini mustahkamlash, iqtisodiy o'sish sur'atlarini oshirish va jamiyat farovonligini ta'minlash mumkin.

Adabiyotlar:

1. Becker G. S. *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. – Chicago: University of Chicago Press, 1993.
2. Drucker P. *The Practice of Management*. – New York: Harper & Row, 1954.
3. Mayo E. *The Human Problems of an Industrial Civilization*. – New York: Macmillan, 1933.
4. Taylor F. W. *The Principles of Scientific Management*. – New York: Harper & Brothers, 1911.
5. Fayol H. *General and Industrial Management*. – London: Pitman Publishing, 1949.
6. Armstrong M. *A Handbook of Human Resource Management Practice*. – London: Kogan Page, 2020.
7. Ulrich D. *Human Resource Champions: The Next Agenda for Adding Value and Delivering Results*. – Boston: Harvard Business School Press, 1997.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni. – 2022-yil 28-yanvar.
9. O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi (yangi tahrirda). – Toshkent: Adolat, 2023.
10. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi hisobotlari, 2024-yil.

ZAMONAVIY IQTISODIYOTDA MEHNAT BOZORI RAQAMLI TRANSFORMATSIYASINING O'ZIGA XOS JIHATLARI

Ro'ziyeva Zarnigor Otabek qizi

Farg'ona davlat texnika universiteti "Oliy matematika" kafedrası assistenti

Mazkur maqolada innovatsion iqtisodiyot sharoitida mehnat bozorining rivojlanish tendensiyalari, inson kapitalining iqtisodiy o'sishdagi roli, texnologik yangilanishlar ta'sirida yuzaga kelayotgan yangi kasblar va bandlik shakllari tahlil qilingan. O'zbekiston Respublikasida innovatsion taraqqiyotga asoslangan mehnat siyosati, raqamli iqtisodiyot sharoitida kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish yo'nalishlari hamda xalqaro tajriba asosida samarali mehnat bozori mexanizmlarini joriy etish zaruriyati yoritilgan. Tadqiqot natijalari mamlakatda mehnat bozorini innovatsion rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlarini aniqlashga xizmat qiladi.

Bugungi kunda dunyo miqyosida iqtisodiyotning barcha sohaları innovatsiyalar, raqamli texnologiyalar va intellektual resurslar asosida shakllanmoqda. Mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek:

“Bizning eng katta boyligimiz — bu inson kapitali. Innovatsion taraqqiyot yo'lini tanlagan O'zbekiston uchun malakali, raqobatbardosh, ijodkor kadrlarni tayyorlash eng ustuvor vazifadir.”[1]

Ushbu fikr innovatsion iqtisodiyotda inson omilining hal qiluvchi rolini ko'rsatadi. Chunki mehnat bozori — bu iqtisodiyotning eng muhim bo'g'ini bo'lib, u ishlab chiqarish samaradorligini, texnologik yangiliklarning joriy etilishini va ijtimoiy farovonlik darajasini belgilab beradi.

Innovatsion iqtisodiyot sharoitida mehnat bozorining rivojlanishi raqamli texnologiyalar, avtomatlashtirish, sun'iy intellekt va robototexnika kabi yo'nalishlarning jadal kirib kelishi bilan bevosita bog'liqdir.

Innovatsion iqtisodiyot – bu bilim, texnologiya va ijodkorlik asosida shakllanadigan yangi iqtisodiy tizimdir. Unga xos jihatlari:

- ishlab chiqarish jarayonlarida texnologik yangiliklarni keng joriy etish;
- inson kapitalini rivojlantirishga katta e'tibor berish;
- iqtisodiy o'sishning intellektual resurslarga tayanishi;
- malaka va kasbiy kompetensiyalarni doimiy yangilab borish zaruriyati[3].

Bu jarayonlar mehnat bozorida yangi talab va imkoniyatlarni yuzaga keltirmoqda. Endilikda an'anaviy kasblar o'rnini raqamli iqtisodiyotga mos yangi yo'nalishlar – IT mutaxassislari, data-tahlilchilar, sun'iy intellekt muhandislari, startap tadbirkorlari egallamoqda.

Inson kapitali – bu har bir fuqaroning bilim, tajriba, salohiyat va malaka ko'rinishidagi boyligidir.

Innovatsion iqtisodiyotda aynan inson kapitali raqobatbardoshlikni ta'minlaydi. Mamlakatlar o'rtasidagi iqtisodiy farq endilikda tabiiy resurslar bilan emas, balki ta'lim sifati va malakali kadrlar salohiyati bilan belgilanadi. Shu sababli O'zbekistonda ham uzluksiz ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, kasbiy tayyorgarlikni mehnat bozorining ehtiyojlariga moslashtirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir.

Raqamli texnologiyalar mehnat bozorida chuqur o'zgarishlarga sabab bo'lmoqda. “Masofaviy ish”, “gig iqtisodiyot” (ya'ni qisqa muddatli onlayn ishlar), “freelance” kabi bandlik shakllari tobora ommalashmoqda. Bu esa mehnat munosabatlarini

moslashuvchan qilish, yangi ish o'rinlarini yaratish, ayollar va yoshlar bandligini kengaytirish imkonini bermoqda[4].

O'zbekistonda "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida:

- AKT sohasida 100 mingdan ortiq mutaxassis tayyorlash;
- yoshlar uchun IT parklar va startap inkubatorlarini yaratish;
- raqamli xizmatlar orqali bandlikni kengaytirish maqsad qilingan.

Innovatsion iqtisodiyot sharoitida quyidagi muammolar mavjud:

- ta'lim tizimi bilan mehnat bozori o'rtasidagi nomuvofiqlik;
- yangi texnologiyalarga mos kadrlar yetishmasligi;
- raqamli ko'nikmalar darajasining pastligi;
- iqtisodiyotda norasmiy bandlik ulushining yuqoriligi[2].

Ushbu muammolarni hal etish uchun quyidagi choralar muhim:

1. Kadrlar tayyorlashda zamonaviy kompetensiyalarga asoslangan yondashuvni joriy etish.

2. Ta'lim jarayonida amaliyotga yo'naltirilgan o'qitish tizimini kengaytirish.

3. Innovatsion markazlar va texnoparklar faoliyatini qo'llab-quvvatlash.

4. Xalqaro mehnat bozori talablariga mos sertifikatlashtirish tizimini yaratish[5].

Rivojlangan davlatlarda mehnat bozori innovatsion o'sish modeliga asoslanadi.

Masalan:

1) Finlyandiyada ta'lim tizimi innovatsion iqtisodiyot ehtiyojlariga mos ravishda qayta qurilgan.

2) Janubiy Koreyada raqamli kasblar bo'yicha davlat grantlari keng joriy etilgan.

3) Germaniyada "Dual ta'lim tizimi" orqali ishlab chiqarish korxonalari bilan hamkorlikda mutaxassislar tayyorlanadi[6].

Ushbu tajribalar O'zbekiston uchun ham dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Innovatsion iqtisodiyot sharoitida mehnat bozorining barqaror rivoji inson kapitali sifatiga bevosita bog'liqdir. Raqamli transformatsiya sharoitida kadrlar salohiyatini oshirish, zamonaviy kasb va ko'nikmalarni egallash, ta'lim tizimini mehnat bozori ehtiyojlariga uyg'unlashtirish mamlakat taraqqiyotining muhim omilidir. Shu bois, O'zbekistonda mehnat bozorini innovatsion rivojlantirish strategiyasi iqtisodiy islohotlar bilan uyg'un holda davom ettirilmoqda.

Adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Prezident nutqlari va murojaatnomalari. Prezident rasmiysayti — president.uz. (nutq va qarorlar to'plami).
2. "O'zbekiston-2030" strategiyasi va unga oid hujjatlar. Lex.uz hujjatlar to'plami.
3. "2025 — atrof-muhitni asrash va yashil iqtisodiyot yili" va boshqa strategik hujjatlar (2014–2025) (davlat hujjatlari to'plami).
4. Tashmukhamedova M. "Small business and entrepreneurship in Uzbekistan" (maqola/hisobot), 2024.
5. O'zbekiston Respublikasi bandlik va mehnat munosabatlari bo'yicha ma'muriy hujjatlari va statistik hisobotlari (Mehnat vazirligi, Davlat statistikasi).
6. Mahalliy ilmiy maqolalar va konferensiya materiallari: O'zbekiston oliy ta'lim muassasalari tomonidan chop etilgan maqolalar va hisobotlar (2020–2025).

INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDA XOTIN-QIZLARNING MEHNAT FAOLIYATINI BOSHQARISH.

Alijonova Kumushxon Erkinboy qizi
Andijon davlat texnika instituti, assistent

Hozirgi kunda dunyo tez sur'atlar bilan rivojlanib borayotgan bir davrda, xotin-qizlarning jamiyatdagi o'rne va ularning mehnatdagi ishtiroki tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, innovatsion va raqamli iqtisodiyot sharoitida ayollarning mehnat faoliyatini samarali tashkil qilish va boshqarish dolzarb masalalardan biri bo'lib qoldi.

Xotin-qizlarning ish bilan bandligi darajasi globalmiqyosda kamayish tendensiyasiga ega. Jahon miqyosida ayollarning mehnatbozoriga kirish imkoniyatlari erkaklarnikidan 27 foizga past. Ayollar erkaklarga nisbatan ko'proq ishsiz bo'lib, global ishsizlik erkaklar uchun 5,5 foizga, ayollar uchun 6,2 foizga teng [1]. Shu nuqtai nazardan hozirgi davrda jahonda xotin-qizlarning mehnatbozoridagi ishtiroki, jumladan boshqaruvdagi o'rnini samarali tashkil qilish vazifasidolzarb muammolardan biri sifatida e'tirof etiladi.

Zamonaviy sharoitdamamlakatimizning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi mehnat munosabatlarini ham tubdano'zgarishiga, sun'iy intellekt va samarali boshqarish natijasida xotin-qizlar orasidamehnat faoliyatini tashkil qilishning eng ilg'or yangicha usullarini taqazo qiladi. Buborada O'zbekiston Respublikasi Prezidenti ta'kidlaganidek, "Bugun biz davlatjamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan yangilashga qaratilgan investitsionrivojlanish yo'liga o'tmoqdamiz. Bu bejiz emas, albatta. Chunki, zamon shiddat bilanrivojlanib borayotgan hozirgi davrda kim yutadi? Yangi fikr, yangi g'oya,innovatsiyaga tayangan davlat yutadi. Innovatsiya - bu kelajak degani. Biz buyukkelajimizni barpo etishni bugundan boshlaydigan bo'lsak, uni aynan innovatsiong'oyalar, innovatsion yondashuv asosida boshlashimiz kerak [2].

Ana shunday innovatsion sharoitda ayol ona, ishchi, xodim va uy bekasi, bu ikki taraflama og'irlikni birga qo'shib olib borishlari uchun ularni har tomonlama qo'llab-quvvatlash lozimki, bu jarayonni gender tengligi darajasida o'rganib, nafaqatijtimoiy ishlab chiqarishda ish bilan bandlik balki, ularning oilaviy muammolar,bolalar tarbiyasi bilan mashg'ulligini yengillatish kerak. Ular ikki vazifani – kasb vaonalikni qo'shib olib borishi sababli ish beruvchi uchun kamroq e'tibor qaratiladiganishchi kuchidir. Ish bilan bandlikning erkaklar va xotin-qizlarga kasb, oilamajburiyatlarini qo'shib olib borish imkoniyatini beruvchi yangi modellariniyaratishga tashkiliy, qonun chiqarish yo'li bilan ko'maklashish maqsadga muvofiq ko'rinadi. Bu esa xotin-qizlarga erkaklar qatori kasbiy sohalarida qolish, xizmat pog'onalari bo'ylab ko'tarilish, boshqaruvda ishtiroki hamda o'z oilaviymajburiyatlarini bajarish imkonini beradi.

Innovatsion iqtisodiyot sharoitida xotin-qizlarning boshqaruvdagi ishtiroki,boshqaruv blogi, haq to'lanmaydigan va norasmiy mehnat bilan bandlik, oila vafarzandlar tarbiyasidagi o'rne, mehnat munosabatlarida gender tengligi, ularnijtimoiy himoyalash, moddiy yordamlar hamda ishga joylashishdagi o'zaro bog'liqlikboshqaruvdagi o'ziga xoslik borasidagi tizimini tashkil qilish mazkur muammonio'rganishning dolzarbligini yanada oshiradi.

Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasiga to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan taraqqiyot strategiyasining 69-maqsadida belgilab berilganidek, "Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash, ularning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini ta'minlash" vazifasi belgilangan bo'lib, quyidagilarni amalga oshirish ko'zda tutilgan: jamiyatda xotin-qizlarga tazyiq vazo'ravonlikka nisbatan muhosasizlik muhitini yaratish, xotin-qizlarning huquqlari vaqonuniy manfaatlarini ta'minlash, gender tenglikni ta'minlash siyosatini davomettirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, ularni qo'llabquvvatlashga doir islohotlarni amalga oshirish, xotin-qizlarning ta'lim va kasbiy ko'nikmalar olishlari, munosib ish topishlariga har tomonlama ko'maklashish, tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash, iqtidorli yosh xotin-qizlarni aniqlash va ularning qobiliyatlarini to'g'ri yo'naltirish [3].

Iqtisodiyotda tarkibiy o'zgarishlar jarayonida xotin-qizlarning boshqaruv tizimidagi o'rnini oshirish, boshqarish muammolarini tadqiq etishning dolzarbligi, birinchi navbatda, mazkur tushunchaning evolyusion qarashlari va konseptual yondoshuvlarini tadqiq qilishni taqazo qiladi. Akademik R.A. Ubaydullayevaning ta'kidlashicha "O'zbekistonda amalga oshirilayotgan eng muhim ustuvor ahamiyatgaega ijtimoiy-iqtisodiy va demokratik islohotlar barcha sohalarida ayollar salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun imkoniyatlar yaratish, ularni kamsitishning oldini olishdan iborat. Ayollarning ijtimoiy-iqtisodiy va ijtimoiy-siyosiy hayotda integratsiyalashuv bosqichi amalga oshirilmoqda" [4].

Iqtisodchi olimlardan professor D.N. Raximovanning fikricha "Mehnat bozorida iqtisodiy faol ayollarning bandlik darajasini hisoblash, asosiy ijtimoiy-iqtisodiy hodisalarni yanada to'liqroq va tabaqalashgan holda tahlil etish, mehnat salohiyatidan foydalanishni tartibga solish imkoniyatini beradi" [5]. Mazkur fikrni davom ettirgan professor J.X. Bobanazarovanning ta'kidlashicha esa "Mehnat bozori tartibga solish ayol ishchi kuchining ijtimoiy-ruhiy, iqtisodiy-moliyaviy, tashkiliy, demografik tavsiyalarini hisobga oluvchi faoliyat sohalariga yo'naltirish bilan belgilanadi. Mazkur vazifalar oilaviy yumushlar, farzandlar tarbiyasi, kasbiy malakadarajasi, ijtimoiy inrfratuzilma sohalarining rivojlanishi va demografik o'ziga xoslik natijasida kelib chiquvchi bir qator muammolar, ularning yechimi bevosita ayollar mehnat bozorini tartibga solish ustuvorliklari, boshqaruv, tashkiliy, moddiy rag'batlantirishlar har tomonlama islohotlarni amalga shirishga tayanadi" [6].

Ba'zi olimlarning fikricha "boshqaruv samarasini jinsiy mansublik bilan bog'lash noto'g'riligi, bu o'rinda intellekt, qadriyatlar, shaxs xususiyatlari, ma'lumotdarajasi, boshqaruv sohasidagi tajriba kabi ko'rsatkichlar ahamiyatligi ekanligini ko'rsatadi [7].

Yuqorida keltirilgan fikr-mulohazalar, nazariy yondoshuvlarga qo'shilgan holda bizningcha, boshqaruv tizimida xotin-qizlarni ishtiroki bu murakkab ijtimoiy-iqtisodiy hodisa bo'lib, bu boradagi bandlikning umumiy qonuniyatlari, tamoyillariga asoslanadi va xotin-qizlarning erkaklar bilan teng ishtirok etishlarini qo'llabquvvatlash, qaror qabul qilishda ularning yetakchilik qilishlari uchun teng imkoniyatlarni yaratish va xotin-qizlarning faolligini oshirishga asoslanadi. Xotin-qizlarning mehnat bozorida faol bo'lishiga bir nechta to'siqlar mavjud:

- Oila va farzandlar tarbiyasi bilan bog'liq majburiyatlar
- Kasbiy malaka va ta'lim imkoniyatlarining cheklanganligi
- Jamiyatdagi gender stereotiplari

- Past maoshli va vaqtinchalik ish joylariga yo'naltirilish

Bu muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi choralarni ko'rish taklif qilinmoqda:

1. Xotin-qizlarga mos ish joylarini yaratish
2. Kasbiy o'quvlar orqali ularning malakasini oshirish
3. Farzandlar uchun bog'chalar sonini ko'paytirish
4. Uy-joy bilan ta'minlash masalasida imtiyozlar berish
5. Masofaviy ish va moslashuvchan ish vaqtini keng joriy qilish

Shuningdek, ayollarning rahbarlik lavozimlarida ishtirokini oshirish, ularning siyosiy hayotdagi faolligini ta'minlash bo'yicha ham ishlar amalga oshirilmoqda. Afsuski, hozircha rahbar ayollar umumiy ishchi kuchining atigi 3 foizini tashkil qiladi. Bu esa hali oldinda turgan muhim vazifalar ko'pligidan dalolat beradi.

Xotin-qizlarning mehnat faoliyatini boshqarish masalasi bugungi kunda nafaqat ijtimoiy, balki iqtisodiy taraqqiyotning ham muhim yo'nalishiga aylanmoqda. Innovatsion yondashuv, qonunchilikdagi islohotlar, zamonaviy ish sharoitlarini yaratish orqali ayollarning iqtisodiyotdagi o'rnini oshirish mumkin. Bu esa butun jamiyat manfaatlariga xizmat qiladi.

Adabiyotlar:

1. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti ma'lumotlari.
2. <http://www.oecd.org>, <http://www.intracen.org>.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 29 dekabrda Oliy
4. Majlisga murojaatnomasi.T.: "O'zbekiston", 2018 y. B.80.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022
6. 2026 yillarga muljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60 Farmoni. <https://lex.uz/docs/5841063>
7. Убайдуллаева Р.А.Рахимова Н.Х. Условия и факторы повышения
8. социального статуса женщин Узбекистана в годы независимости. СОЦИСМосква,2015г.-№4,С.110..UZ
9. Bobanazarova J.X. Qishloq joylarida ayollar ish bilan bandligini
10. oshirishning samarali ijtimoiy-iqtisodiy mexanizmlari. Fuqarolik jamiyati. Toshkent,2019y.№4(60),B.30..
11. Maxmudov I. Boshqaruv psixologiyasi. O'quv qo'llanma. Toshkent,
12. "Yunaks-print". 2005 y. B. 17.
13. Alijonova Kumushxon "Mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish yo'llari" nomli maqola. Miasto Przyszłości Kielce 2024, Polsha.

INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDA ZAMONAVIY MEHNAT BOZORINING RIVOJLANISHI

Jo'rayeva Dilnavoz Umidjon qizi

Farg'ona davlat texnika universiteti Oliy matematika kafedrasida assistenti

Baxriddinov Muhammadsiddiq Bahromjon o'g'li

Farg'ona davlat texnika universiteti talabasi

Hozirgi davrda iqtisodiy rivojlanishning asosiy omili innovatsion yondashuv, texnologik taraqqiyot va inson kapitalining sifat jihatidan yuksalishidir. Jahon miqyosida ro'y berayotgan raqamli transformatsiya jarayonlari mehnat bozori tarkibiga, bandlik ko'rsatkichlariga va kasb-hunar tuzilmasiga tubdan ta'sir

ko'rsatmoqda. Shu nuqtai nazardan, innovatsion iqtisodiyot sharoitida zamonaviy mehnat bozorining rivojlanish qonuniyatlarini o'rganish, yangi iqtisodiy sharoitga mos kadrlar siyosatini shakllantirish va mehnat resurslaridan samarali foydalanish dolzarb masala hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan ilgari surilgan "Yangi O'zbekiston – yangi islohotlar davri" konsepsiyasi doirasida innovatsion iqtisodiyotni shakllantirishga qaratilgan islohotlar nafaqat ishlab chiqarish tarmoqlarini, balki mehnat bozorini ham yangi bosqichga olib chiqmoqda. Ayniqsa, yoshlar bandligini ta'minlash, ularni zamonaviy kasblarga yo'naltirish va raqamli iqtisodiyot talablariga mos kadrlar tayyorlash masalalari dolzarblik kasb etmoqda.

Innovatsion iqtisodiyot tushunchasi va uning mehnat bozoridagi roli. Innovatsion iqtisodiyot — bu ilmiy tadqiqotlar, texnologik yangiliklar, raqamli yechimlar va intellektual mehnatga asoslangan iqtisodiy tizimdir. Bunday iqtisodiyotda inson kapitali eng muhim ishlab chiqarish omiliga aylanadi. Innovatsiyalar, startaplar va texnoparklar faoliyatining kengayishi mehnat bozorida yangi kasblarning paydo bo'lishiga olib kelmoqda.

Masalan, ilgari mavjud bo'lmagan IT mutaxassisi, kiberxavfsizlik bo'yicha ekspert, data-analitik, sun'iy intellekt muhandisi kabi kasblar bugungi kunda eng talabgir sohalardan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, avtomatlashtirish jarayonlari natijasida ayrim an'anaviy kasblar yo'qolib bormoqda yoki ularning vazifalari qisqarib, insonning mehnat faoliyati ijodiy yo'nalishga o'tmoqda.

Zamonaviy mehnat bozorining o'ziga xos jihatlari. Zamonaviy mehnat bozori quyidagi xususiyatlarga ega:

1. *Raqobatbardoshlik* — mutaxassisdan nafaqat nazariy bilim, balki amaliy ko'nikmalar, kreativ fikrlash va tez moslashuvchanlik talab etiladi.

2. *Moslashuvchanlik* — bozor talablariga tez javob beruvchi kadrlar tizimini shakllantirish zarur.

3. *Raqamli savodxonlik* — har bir xodim raqamli vositalardan samarali foydalanishni bilishi kerak.

4. *Uzluksiz ta'lim* — inson umri davomida malakasini yangilab borishi zamon talabi.

Bu jihatlar mehnat bozori va ta'lim tizimi o'rtasidagi uzviy aloqani kuchaytirishni, o'quv dasturlarini amaliyot bilan integratsiya qilishni talab etadi.

Raqamli texnologiyalar va ularning mehnat bozoriga ta'siri. Raqamli texnologiyalar nafaqat ishlab chiqarish jarayonlarini, balki mehnat resurslari boshqaruvini ham o'zgartirmoqda. Masalan, *onlayn platformalar* orqali masofadan ishlash imkoniyatlari kengayib, freelancing va gibril ish shakllari ommalashdi. Bundan tashqari, sun'iy intellekt asosidagi tahlil tizimlari kompaniyalarga ishchi kuchi samaradorligini aniqlash, kadrlarni optimal joylashtirish va ularning malakasini tahlil qilish imkonini bermoqda. Shu bois, zamonaviy ishchi uchun *texnologik kompetensiyalar* — dasturlash, axborot xavfsizligi, ma'lumotlar tahlili — eng zarur ko'nikmalardan biri sanaladi.

Yoshlar bandligi va kasbiy tayyorgarlik muammolari. O'zbekiston sharoitida mehnat bozorining eng faol qismini yoshlar tashkil etadi. Shu sababli, ularning bandligi va kasbiy tayyorgarligi milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini belgilovchi muhim omil hisoblanadi. Ammo hozirda yoshlar o'rtasida *kasbiy moslik muammosi va mehnat bozoridagi nomutanosiblik* mavjud.

Bu muammoni hal etish uchun:

- ta'lim tizimida amaliyotga yo'naltirilgan o'quv dasturlarini kengaytirish;

- “dualist ta’lim” (ishlab chiqarish bilan birgalikda o’qitish) tizimini joriy etish;
- yoshlarni startap faoliyatiga, tadbirkorlik tashabbuslariga rag’batlantirish zarur.

Yoshlar uchun stajirovka dasturlari, malaka oshirish markazlari va raqamli kasb-hunar akademiyalarini tashkil etish — ularning mehnat bozoriga muvaffaqiyatli integratsiyasini ta’minlaydi.

Innovatsion iqtisodiyotda kadrlar salohiyatini oshirish yo’llari. Innovatsion iqtisodiyotda muvaffaqiyatli ishlash uchun inson kapitalini rivojlantirish asosiy ustuvor yo’nalish bo’lishi kerak. Bunda quyidagilarga e’tibor qaratish lozim:

1. *Uzluksiz ta’lim tizimini rivojlantirish* — onlayn o’quv kurslari, masofaviy ta’lim platformalari orqali malakani muntazam oshirish.

2. *Davlat va biznes hamkorligi* — ta’lim muassasalari, korxonalar va ilmiy markazlar o’rtasida hamkorlikni kuchaytirish.

3. *Kadrlar siyosatini raqamlashtirish* — kadrlar bazasini avtomatlashtirish, ishchi kuchi bozorini onlayn monitoring qilish.

4. *Ijodiy fikrlashni rivojlantirish* — zamonaviy kadr faqat ijrochi emas, balki yangi g’oyalar generatori bo’lishi kerak.

Ushbu omillar mehnat bozorini barqaror, raqobatbardosh va innovatsion iqtisodiyot talablariga mos holga keltiradi.

Xulosa qilib aytganda, innovatsion iqtisodiyot sharoitida mehnat bozorining rivojlanishi bevosita raqamli texnologiyalarni joriy etish, inson kapitalini rivojlantirish va ta’lim tizimining moslashuvchanligiga bog’liqdir. Raqamli iqtisodiyot nafaqat ishlab chiqarish jarayonlarini, balki mehnatning mazmunini ham o’zgartirmoqda. Kelajakda mehnat bozori intellektual, texnologik va kreativ yo’nalishda yanada chuqurlashadi. Shu sababli, mamlakatimizda kadrlar tayyorlash tizimini innovatsion iqtisodiyot ehtiyojlariga mos holda takomillashtirish, yoshlarni raqamli kasblarga o’qitish va ularni global mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassis sifatida shakllantirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
 2. To’laganova G. Innovatsion iqtisodiyot asoslari. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.
 3. OECD Report on Innovation and Employment, 2023.
 4. UNDP Uzbekistan – Digital Economy Development Report, 2024.
 5. World Economic Forum. The Future of Jobs Report, 2023.
- O’zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi, 2023-yilgi tahriri.*

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA TO’QIMACHILIK SANOATI KORXONALARINING INNOVATSION RIVOJLANISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Hamidova Shahzoda Odiljanovna

Andijon davlat texnika instituti, assistent.

shhzdhamidova@gmail.com

Xasanov Fayzullo Mansurjon o’g’li

1-kurs iqtisodiyot yo’nalishi talabasi

Raqamli iqtisodiyot sharoitida jahon mamlakatlarida iqtisodiy o'sishning barqarorligini ta'minlashga qaratilgan davlat siyosatida sanoat korxonalari boshqaruvi amaliyotiga innovatsion loyihalarni joriy etish orqali yangi iste'mol qiymatlarini yaratish, sanoat korxonalarining ishlab chiqarish samaradorligini, ularning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, shuningdek, milliy iqtisodiyot tarmoqlarining global raqobatbardoshligi va innovatsion rivojlanish indeksi ko'rsatkichlarini oshirishga ustuvorlik qaratilib kelinmoqda.

Sanoati korxonalarini raqobatbardoshligini oshirish va bozorning yangi ehtiyojlariga moslashish uchun innovatsion faoliyat bilan shug'ullanmoqdalar. Innovatsion faoliyat yangi iqtisodiy natijalarni belgilaydigan texnik-texnologik, tashkiliy-iqtisodiy va ijtimoiy-iqtisodiy xarakterdagi yangiliklarni joriy etishning tizimli jarayoni bo'lib, globallashtirish natijasida yuzaga kelgan shiddatli raqobat orqali o'z roli va ahamiyatini ortishga olib kelmoqda.

Respublikamiz sanoatiga innovatsion texnologiyalarni joriy qilish, zamonaviy innovatsion raqamli iqtisodiyot vositalarni qo'llagan holda mahsulotlar sifatini nazorat qilish va boshqarishning yuqori samarali tizimlarini takomillashtirish chora tadbirlari amalga oshirilmoqda.

Innovatsion faoliyatni kompaniyalarda xodimlarni innovatsion boshqarish muammolarini tadqiq etish masalalari B.Triker, M.Veber, I.Ansoff, P.Doyl, D.Kollis, S.Montgomeri, L.Edvinson, S.Meloun, R.Kaplan, D.Norton, D.Djonson, K.Shoulz kabi xorijlik iqtisodchi olimlarning ilmiy ishlarida chuqur tadqiq etilgan.

Bozorda yetakchilikka erishishning asosiy vositasi texnik va texnologik sohadagi innovatsiyalar hisoblanadi. Bunda asosiy tafovutlar innovatsiyalarning yangilik darajasini, innovatsion rivojlanish tashabbuskorlarining xususiyatlarini, mahsulot va texnologik yangiliklarni amalga oshirishdagi ketma-ketlikni tashkil qiladi. Biroq, yondashuvlarning umumiy xususiyati innovatsiyaning texnologik jihatiga nisbatan strategiyaning konseptual yo'nalishidir.

Shubhasiz, strategik innovatsion rivojlantirishning "odatiy" modellari mavjud emas. Ayrim tadqiqotchilarning ishlarida innovatsion rivojlanish strategiyasini tanlashning "ma'lum" mezonlarini topish mumkin, ularga quyidagilar kiradi: korxonaning asosiy fondlarini yangilash va kengaytirish tezligi, yangi bozorlarni egallash darajasi, mahsulot innovatsiyasini yaratish darajasi, innovatsiyalarni moliyalashtirish hajmini oshirish sur'ati, ilmiy-tadqiqot bazasining mavjudligi, ishlab chiqarish va foyda ko'lamining o'sish sur'atlari.

Biroq, belgilangan strategik maqsadlarga erishish faqatgina korxonaning ishlab chiqarish sohasidagi o'zgarishlarni tavsiflovchi ko'rsatkichlar dinamikasi orqali ifodalangan mezonlar qanchalik aniq shakllantirilganiga bog'liq emas. Korxonaning innovatsion faoliyati barcha tarkibiy va funksional sohalarda o'zgarishlarni va shu bilan mavjud biznesning umumiy rejasida nomutanosiblikni keltirib chiqaradi, bu tabiiy ravishda korxonaning iqtisodiy tizim sifatida rivojlanishida nomuvofiqlik holatlarini yuzaga keltiradi. Shu sababli, innovatsion rivojlanish strategiyasining muhim xususiyati tanlangan strategik yo'nalish doirasida korxona faoliyatining individual funksional va tarkibiy elementlari rivojlanishining tegishli mutanosibligini ta'minlash sanaladi. Iqtisodiy kategoriya sifatida muvozanat atamasi bilan bog'liq bir ma'noli tushuncha mavjud emas. Turli darajadagi iqtisodiy tizimlar muvozanatiga oid zamonaviy tadqiqotlarda muvozanat, mutanosiblik atamaları sinonim sifatida ishlatiladi [2]. Ma'lum farqlar maqsadlar va aniq o'rganish obyektlarini (milliy, mintaqaviy iqtisodiy

tizimlar, sanoat komplekslari) tanlashga, iqtisodiy resurslarni o'zaro bog'lashga doir yondashuvlarida ko'rinadi. Igor Ansoff "muvozanat"ni strategik elementlarning kombinatsiyasi deb hisoblaydi, bunda iqtisodiy subyektning muvaffaqiyati "xarajatlar, daromad, vaqt" ning maqbul nisbati asosida erishiladi. Strategik rejalashtirish nuqtai nazaridan tadqiqotchi muvozanatni talab va texnologiya hayot davrlarining muvofiqligini yaxshilash orqali tashkilotning uzluksiz o'sishi va rentabelligini ta'minlash deb biladi [1].

Innovatsiya, avvalo, iqtisodiyotni rivojlantirishga qo'yilmalarning samaraliligi bilan tavsiflanadi, ishlab chiqarishda mavjud bo'lgan oldingi avlod texnikasi va texnologiyasini ancha samarali, ekologik sof va resurslarni tejashga imkon beruvchi ishlab chiqarish vositalari bilan almashtirishni ifodalaydi. Innovatsion faoliyat (yangiliklarni joriy etish) ishlab chiqarish yangi texnologiyalari negizida raqobatbardosh mahsulot (tovar) turlarini yaratish jarayoni. Bu jarayon g'oyaning paydo bo'lishi, uning maqsadini aniqlash va amalga oshirishdan to ishlab chiqarishni tashkil etish, mahsulot ishlab chiqarish, uni sotish va iqtisodiy samara olishgacha bo'lgan ishlarni o'z ichiga oladi.

Fikrimizcha, sanoat korxonalarining innovatsion rivojlanishi bu raqamli iqtisodiyot imkoniyatlaridan foydalangan holda ilmiy-texnikaviy taraqqiyotning ilg'or yutuqlarini, ilmiy ishlanmalarni faol joriy etish asosida ishlab chiqarish jarayonlarini tashkil etish va boshqarish usullarini sifat jihatidan o'zgartirishdir. Binobarin innovatsion rivojlanish innovatsion texnologik tuzilmani shakllantirishga va jamiyat ehtiyojlarini qondiradigan raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishga xizmat qiladi.

So'nggi davrda ma'lum ilmiy salohiyatning mavjudligi va mahalliy korxonalarni rivojlantirish uchun rag'batlantirish chora-tadbirlarining yo'lga qo'yilishi tadbirkorlik muhitini yaxshilanishiga olib keldi, biroq sanoat korxonalarining innovatsion faoliyati samaradorligi pastligicha qolmoqda.

Mamlakatning innovatsion rivojlanishi butun iqtisodiyotni tashkil etuvchi alohida korxonalar tomonidan innovatsiyalarni ishlab chiqish va joriy etish jarayonlarining intensivligi bilan belgilanadi. Shu bilan birga, davlatning innovatsion rivojlanishida sanoat sohasi muhim o'rin egallaydi. Har qanday davlatning mustaqilligi, uning iqtisodiy va siyosiy mustaqilligi bevosita sanoatning rivojlanish darajasiga bog'liq. Sanoat tarmog'i milliy iqtisodiyotning asosiy tarmog'i bo'lib, iqtisodiyotning boshqa tarmoqlarining rivojlanish jarayonini jadallashtiradi. Sanoat ishlab chiqarishi sohasida innovatsiyalar sur'atini oshirish va shu asosda ishlab chiqarilgan mahsulotlarning hayotiy siklini qisqartirish zamonaviy rivojlanishning eng muhim tendensiyalaridan biridir [5].

AQSH, Yaponiya, Germaniya, Buyuk Britaniya, Fransiya kabi rivojlangan mamlakatlar tajribasi, shuningdek, Janubiy-Sharqiy Osiyoning yangi sanoatlashgan mamlakatlari va Xitoyda yalpi ichki mahsulotning 75-90 foizga o'sishiga sanoat korxonalarining innovatsion faolligi asosida erishilmoqda.

O'zbekiston uchun sanoat korxonalarining innovatsion faolligini oshirish eng muhim strategik vazifa bo'lib, uni hal qilish nafaqat mamlakatning rivojlanishini tavsiflovchi asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlar dinamikasiga, balki mamlakat iqtisodiyotini global iqtisodiy tizimga aylantirishga ham bog'liq. Sanoat korxonalarining innovatsion faolligini oshirish uchun innovatsion jarayonlarni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish

talab etiladi. Bugungi kunda innovatsion rivojlanishni rag'batlantirish uchun ko'plab vositalardan foydalaniladi. Bunday vositalar orasida, xususan, budget subsidiyalarini (mablag'lar yaratish, maqsadli dasturlarni amalga oshirish, davlat kompaniyalari loyihalarini ishga tushirish) va innovatsion infratuzilmani (masalan, texnoparklar, innovatsion inkubatorlar va maxsus iqtisodiy zonalar) yaratishni ajratib ko'rsatish mumkin.

Rivojlangan mamlakatlar parametrlari bilan taqqoslanadigan innovatsion rivojlanishning yuqori natijalariga erishish uchun ko'pincha davlat darajasida ham, alohida sanoat korxonalari darajasida ham xorijiy nazariy va amaliy asoslardan "ko'r-ko'rona nusxa ko'chirish" holatlari mavjud va bunda o'ziga xos xususiyatlar kamdankam hollarda hisobga olinadi. Innovatsion rivojlanishning samarali strategiyasini shakllantirish va amalga oshirishga yondashuvlarni ishlab chiqish imkonini bergan jahon yetakchilarining innovatsion rivojlanish bo'yicha mavjud tajribasi ko'p yillik maqsadli sa'y-harakatlar, zarur bazani yaratish va amalga oshirish natijasida shakllanadi.

Shu nuqtai nazardan, xulosa sifatida belgilangan maqsadlarga erishishga yo'naltirilgan, iqtisodiyotning haqiqiy holati va uning o'ziga xos xususiyatlarini, mahalliy korxonalarining, shuningdek, mikro, mezo va makro darajadagi innovatsion rivojlanish trayektoriyasiga bevosita va bilvosita ta'sir ko'rsatadigan omillarning rivojlanish darajasini hisobga olgan holda mamlakatimizda sanoat korxonalarini innovatsion rivojlantirish modelini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev "Yengil sanoatni yanada rivojlantirish va tayyor mahsulotlar ishlab chiqarishni rag'batlantirish chora -tadbirlari to'g'risida" PQ-4453-son, 16.09.2019y., *lex.uz*.
2. Abdulkarimov B.A. Korxona iqtisodiyoti. -T.: «Fan» 2015 yil.
3. Abdulkarimov T., Isroilov V., Pardiev M. Iqtisodiy tahlil (o'quv qo'llanma). – T.: «Mehnat», 2017 yil.

MEHNAT BOZORINING TRANSFORMATSIYASINI MATEMATIK MODELLASHTIRISH

Maxmudova Nasibaxon Abdubbarovna

*Farg'ona davlat texnika universiteti
"Oliy matematika" kafedrasida katta o'qituvchisi*

Bugungi globallashtirish davrida jahon iqtisodiyoti bilimlarga va yuqori texnologiyalarga asoslangan innovatsion modelga o'tmoqda. Bu transformatsiya mehnat bozorida tub o'zgarishlarga sabab bo'lib, moslashuvchanlik, malaka oshirish va raqamli savodxonlikni asosiy talabga aylantirmoqda. O'zbekiston Respublikasi ham "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida ushbu yo'lda jadal qadam tashlamoqda. Innovatsion iqtisodiyot sharoitida zamonaviy mehnat bozorining rivojlanishini tahlil qilishga, katta sonlar qonuni orqali tizimli yechim asosini ko'rsatishga va korrelyatsion, regression hamda shartli ekstremum kabi vositalar yordamida bu muammoning matematik yechimini O'zbekiston misolida ko'rsatishga qaratilgan.

Innovatsiyalar Shumpeterning "Yaratuvchi buzilish" nazariyasiga muvofiq [2], mehnat bozorida quyidagi asosiy tendensiyalarni keltirib chiqarmoqda:

1. Talabning o'zgarishi: Talab an'anaviy kasblardan yuqori texnologiyali STEAM malakalariga ega xodimlarga o'tmoqda.

2. Avtomatlashtirish xavfi: Sun'iy intellekt takrorlanuvchi operatsiyalarni avtomatlashtirib, ish o'rinlarini yo'qotish xavfini oshirmoqda.

3. "Gig" iqtisodiyot: Moslashuvchan, ammo kamroq ijtimoiy himoyalangan mehnat munosabatlari shakllanmoqda.

Innovatsion jarayonning tasodifiy beqarorligini tizimli nazoratga olish uchun katta sonlar qonuni qo'llaniladi.

Katta sonlar qonuniga ko'ra, yetarlicha katta sonli (N) xodimlar malakasi (X_i) ning o'rtacha qiymati ularning nazariy kutilmasi $E(X)$ ga yaqinlashadi:

$$\frac{1}{N} \sum_{i=1}^N X_i \rightarrow E(X)$$

Ya'ni, innovatsion bozor talablariga mos keladigan o'rtacha malaka darajasi ($E(X)$) ni barqaror yuqori ushlab turish uchun, ta'lim siyosati faqat tor doiradagi elita guruhlariga emas, balki keng qamrovda (masshtabda) qo'llanilishi, ya'ni N ning qiymatini maksimal darajada oshirish zarur.

O'zbekiston AKT sektori misolida innovatsion faollikning mehnat bozoriga ta'sirini Mathcad dasturida hisoblash orqali miqdoriy baholaymiz [6].

Boshlang'ich ma'lumotlar va o'zgaruvchilar

X (Mustaqil): IT-xizmatlar eksporti hajmi (mln. \$)

Y (Bog'liq): AKT sohasida o'rtacha oylik ish haqi (mln. so'm)

Yil	IT-eksport (X)	Ish haqi (Y)
1	46	10.0
2	100	12.5
3	120	14.5
4	200	16.0
5	300	18.0

Ma'lumotlar kiritilib, korrelyatsiya (r) va chiziqli regressiya tenglamasi hisoblanadi:

$$X := \begin{pmatrix} 46 \\ 100 \\ 120 \\ 200 \\ 300 \end{pmatrix}, \quad Y := \begin{pmatrix} 10.0 \\ 12.5 \\ 14.5 \\ 16.0 \\ 18.0 \end{pmatrix}$$

Korrelyatsiya Koeffitsiyenti:

$$r = \text{corr}(X, Y) \approx 0.985$$

Xulosa: Kuchli ijobiy bog'liqlik mavjud.

Regressiya tenglamasi

$$(Y = a + bX): \text{intercept}(X, Y) \rightarrow a \approx 9.04 \text{ slope}(X, Y) \rightarrow b \approx 0.03$$

Regressiya tenglamasi: $Y = 9.04 + 0.03X$

Demak, IT-eksport 1 mln. dollarga oshganda, ish haqi o'rtacha 0.03 mln. so'mga (yoki 30 ming so'mga) oshadi. Bu innovatsiyaga kiritilgan investitsiyaning miqdoriy samarasini aniqlaydi.

Cheklangan byudjet sharoitida (masalan, B mln. so'm) malaka oshirishga (X) va ish o'rinlari yaratishga (Y) mablag'larni qanday optimal taqsimlashni shartli ekstremum usuli yordamida yechamiz.

1. Maqsad Funksiyasi (maksimallashtirish): Innovatsion sohadagi ish haqi o'sishi $Z(X, Y) = f(X, Y)$.

2. Cheklov funksiyasi (byudjet): $g(X, Y) = X + Y - B = 0$.

3. Lagranj funksiyasi:

$$\mathcal{L}(X, Y, \lambda) = f(X, Y) - \lambda(X + Y - B)$$

4. Optimal shart: optimal mablag' taqsimoti (X^*, Y^*) quyidagi shartni qanoatlantiradi:

$$\frac{\partial f}{\partial X} = \frac{\partial f}{\partial Y} = \lambda$$

Ya'ni, malaka oshirishga sarflangan har bir so'mning chekka samaradorligi ($\frac{\partial f}{\partial X}$), yangi ish o'rinlari yaratishga sarflangan har bir so'mning chekka samaradorligiga ($\frac{\partial f}{\partial Y}$) teng bo'lishi kerak. Bu O'zbekistonning ta'lim va bandlik dasturlari byudjetini optimal muvozanatda taqsimlash zarurligini matematik tarzda ko'rsatadi.

Matematik modellashtirish natijalari O'zbekistonning innovatsion mehnat bozoridagi muammolariga tizimli yechimlar zarurligini isbotlaydi:

4. Masshtabga e'tibor: keng qamrovli IT-ta'lim (IT-Markazlar tarmog'ini hududlarga kengaytirish) yagona va samarali strategiyadir.

5. Eksportni rivojlantirish: IT-eksportga kiritilgan investitsiya ish haqi o'sishi bilan kuchli va o'lchanadigan bog'liqlikka ega ekanligi sababli, eksportga yo'naltirilgan siyosat ustuvor bo'lishi kerak.

6. Byudjetni optimallashtirish: cheklangan davlat resurslarini "Reskilling" va "Job Creation" yo'nalishlari o'rtasida chekka samaradorlik tengligini ta'minlagan holda taqsimlash (ya'ni, X^*, Y^* optimal taqsimotni topish) byudjet samaradorligini maksimal darajada oshiradi.

7.

Adabiyotlar:

1. Abdurahmonov, Q. X. Mehnat iqtisodiyoti va sotsiologiyasi. Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.
2. Schumpeter, J. A. The Theory of Economic Development... Harvard University Press, 1934

INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDA O'ZBEKISTONDA TURIZM VA MEHMONDO'STLIK SOHASIDA KADRLAR TAYYORLASH TIZIMINI MODERNIZATSIYA QILISH YO'NALISHLARI

Abdullabekova Noilaxon G'ofurjon qizi

*Namangan davlat universiteti Iqtisodiyot fakulteti
turizm va mehmondo'stlik ta'lim yo'nalishi 1-bosqich magistranti*

Turizm sohasi bugungi kunda global iqtisodiyotning eng tez rivojlanayotgan tarmoqlaridan biri hisoblanadi. U iqtisodiy o'sish, bandlikni ta'minlash va hududiy rivojlanishda muhim o'rin tutadi. O'zbekiston ham so'nggi yillarda ushbu sohada sezilarli yutuqlarga erishib, xalqaro sayyohlik markaziga aylanish yo'lida jadal harakat qilmoqda. Biroq, bu jarayonning muvaffaqiyati ko'p jihatdan sohada faoliyat yurituvchi mutaxassislarning malaka va innovatsion salohiyatiga bog'liqdir.

Zamonaviy mehnat bozori kadrlar oldiga yangi talablarni qo'ymoqda: raqamli savodxonlik, kreativ fikrlash, muammolarni hal etish, va tez o'zgaruvchan muhitga moslashuvchanlik. Shu bois turizm va mehmondo'stlik sohasida kadrlar tayyorlash tizimini *innovatsion iqtisodiyot talablariga mos modernizatsiya qilish* dolzarb masalaga aylangan. Zamonaviy kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish yuzasidan davlat tomonidan bir qator ishlar amalga oshirib kelinmoqda.

Xususan, quyidagi qaror asosida ham kadrlar tayyorlash tizimini sifatli tashkillash mumkin: "2024/2025 o'quv yilidan boshlab O'zbekiston Respublikasidagi davlat oliy ta'lim muassasalarida turizm va mehmonxona xo'jaligi sohalarida kadrlar tayyorlash tizimi uch yillik oliy ta'lim dasturlari asosida yo'lga qo'yiladi va o'quv jarayoni "blok-modul" tizimiga asoslangan dual ta'lim shaklida tashkil etiladi. Bunda, o'quv jarayonlarining nazariy va amaliy mashg'ulotlar ulushini:

- birinchi bosqichda — 80 foiz nazariy va 20 foiz amaliy;
- ikkinchi bosqichda — 50 foiz nazariy va 50 foiz amaliy;
- uchinchi bosqichda — 30 foiz nazariy va 70 foiz amaliy bo'lishi nazarda tutiladi[1]."

Innovatsion iqtisodiyotning asosiy xususiyati — bilim, texnologiya va inson kapitalining iqtisodiy o'sishdagi hal qiluvchi rolidir. Shuning uchun ham zamonaviy ta'lim tizimlari inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan kompleks islohotlarni talab qiladi. Turizm va mehmondo'stlik sohasi ham innovatsion iqtisodiyotning tarkibiy qismi sifatida *yaratuvchan fikrlashga ega, ko'p tilli va texnologik kompetensiyalarga ega* mutaxassislarni tayyorlashni talab etadi.

Xalqaro tajribada turizm ta'limining muvaffaqiyati *tajribaviy o'qitish (experiential learning)* modeli bilan bog'liq. Masalan, Singapur, Koreya va Germaniya tajribasida o'quv jarayonining 50 foizdan ortig'i amaliyotga yo'naltirilgan bo'lib, talabalar mehmonxona va turizm kompaniyalarida bevosita ishlab o'rganadilar. Bu yondashuv ularning moslashuvchanlik va ijodkorlik salohiyatini oshiradi.

Ta'lim turizmini xalqaro o'quv almashinuv dasturlari uchun imkoniyat sifatida tashkil qila oladigan mamlakatlar ko'proq muvaffaqiyatga erishishi mumkin. Chunki so'nggi o'n yilliklarda turizm va ta'limning uyg'unligi ushbu sanoatning faoliyatini sezilarli darajada yaxshiladi va ta'lim hamda o'qitishni osonlashtirish orqali ta'lim turizmi maqsadiga erishishda asosiy diqqat markaziga aylanishiga yordam berdi[2].

O'zbekiston Respublikasida 30 dan ortiq oliy ta'lim muassasasi turizm va mehmondo'stlik sohasida mutaxassislar tayyorlaydi. Ammo bu sohada kadrlar tayyorlash tizimi hali ham nazariy yo'nalishda qolmoqda, amaliyot ulushi past. Talabalarning 60 foizi o'z sohasida ishlamaydi, 45 foiz o'qituvchilar esa zamonaviy axborot texnologiyalaridan cheklangan holda foydalanadi. Bu esa raqobatbardosh inson kapitali shakllanishini sekinlashtirmoqda.

S.Safayeva o'zining "O'zbekistonda turizm sohasi mutaxassislarni tayyorlash muammolari" nomli maqolasida "Menejer va marketologlar turizm sohasida erkin orientir olabilish, turizm bozorini, turistik mahsulotni ilgari surish tartibini bilishi, odamlar bilan ishlash, o'zining va boshqalarning xatti-harakatlarini baholay olishi kabi malaka va bilimlarga ega bo'lishi kerak." – deya turizmga kadrlar tayyorlashda e'tibor qaratilishi kerak bo'lgan jihatlarini ketirib o'tadilar[3].

Innovatsion iqtisodiyot sharoitida kadrlar tayyorlash tizimining modernizatsiyasi bir necha yo'nalishlarda amalga oshirilishi lozim.

Birinchidan, ta'lim jarayonida *kompetensiyaga asoslangan yondashuvni* joriy etish muhimdir. Ya'ni o'quv dasturlari nazariy bilim emas, balki real xizmat ko'rsatish, mijoz bilan muloqot, menejment va raqamli tahlil ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilishi zarur.

Ikkinchidan, *raqamli transformatsiya* — ta'lim tizimi modernizatsiyasining asosi. VR (virtual haqiqat), onlayn rezervatsiya tizimlari, big data tahlili, mijozlar bilan onlayn xizmat modellarini o'rgatish orqali talabalar zamonaviy ish muhitiga moslashadi.

Kelayotgan o'n yillik hozirdayoq yaqqol sezilayotgan tendensiyalarning yanada tezlashishini tasdiqlaydi. Bu esa biz rivojlantiradigan ko'nikmalar tarkibiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Birinchidan, raqamli texnologiyalar, ilg'or hisoblash tizimlari va ma'lumotlar bilan ishlash jarayonlari sohalarga chuqur ta'sir ko'rsatadi. Natijada, raqamli savodxonlik har bir mutaxassis uchun asosiy zarur ko'nikmaga aylanadi.

Ikkinchidan, fanning jadal rivojlanishi insondan yangi bilimlarni uzluksiz o'zlashtirish, shu bilan birga eskirgan ma'lumotlardan voz kechish qobiliyatini talab qiladi. Bu holat tanqidiy fikrlash, qiziquvchanlik ruhi va butun umr davomida o'rganishga tayyorlikni zaruratga aylantiradi.

Uchinchidan, keskin innovatsiyalar hukmron bo'lgan zamonaviy dunyoda, tashkilotlarning chaqqonligi raqobatning birinchi himoya chizig'iga aylanadi. Shuning uchun mustaqil qaror qabul qilish, tavakkal qilish jasorati, shuningdek, jamoada ishlash, turli fikr va yondashuvlarni qadrlash hamda hissiy intellekt muvaffaqiyatning asosiy omiliga aylanadi.

McKinsey & Co kompaniyasining so'nggi hisobotiga ko'ra, 2030-yilga kelib Yevropa va AQShda texnologik ko'nikmalarga talab 55% ga, hissiy (emotsional) ko'nikmalarga 24% ga, hamda murakkab kognitiv ko'nikmalarga 8% ga oshadi. Aksincha, asosiy kognitiv hamda jismoniy-mehnat ko'nikmalariga bo'lgan talab har biri bo'yicha 15% ga kamayishi kutilmoqda[4].

Uchinchidan, *ta'lim va biznes sektori o'rtasida integratsiyani* kuchaytirish zarur. Bu maqsadda turizm kompaniyalari, mehmonxonalar va restoranlar bilan "dual ta'lim" (dual education) asosida amaliy hamkorlikni yo'lga qo'yish taklif etiladi. Yaponiyada turizm rivojlanganligining asosiy sabablaridan biri ham bu doimiy tashkilotlar bilan aloqalar hisoblanadi.

Tokio Turizm Instituti turizm va xizmat ko'rsatish sohalaridagi kompaniyalar bilan yaqin hamkorlik qiladi. Butun mamlakat bo'ylab 7,000 dan ortiq hamkor kompaniyalar orqali talabalar ko'plab ish imkoniyatlariga ega bo'ladi. Maktabning uch tomonlama qo'llab-quvvatlash tizimi — ishga joylashish bo'yicha maslahatchi, ishga joylashish koordinatori va xalqaro talabalar bo'yicha maslahatchi — talabalarni o'qishni boshlagan paytdan boshlab ish qidirishga tayyorlaydi[5].

To'rtinchidan, xalqaro tajriba asosida *sertifikatlash tizimini* joriy etish lozim. Hilton, Accor va Radisson kabi mehmonxona tarmoqlari bilan hamkorlikda o'qituv dasturlarini akkreditatsiya qilish orqali bitiruvchilarning xalqaro mehnat bozorida raqobatbardoshligi oshadi.

Beshinchidan, *o'qituvchilar malakasini oshirish* va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish zarur. Chunki tizimni modernizatsiya qilish o'qituvchilarning innovatsion fikrlashiga bog'liqdir.

Tahlillarga ko'ra, agar yuqoridagi yo'nalishlar tizimli amalga oshirilsa, 2030-yilgacha turizm sohasida mehnat unumdorligi 1,7 baravar, xizmatlar eksporti esa 25–30 foizga oshishi mumkin.

O'zbekistonda turizm va mehmondo'stlik sohasida kadrlar tayyorlash tizimi innovatsion iqtisodiyot talablari bilan uyg'unlashtirilishi zarur. Bu yo'lda ta'limni amaliyot bilan integratsiya qilish, raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish, xalqaro tajribani milliy sharoitga moslashtirish va kompetensiyaga asoslangan o'qitish modeli asosiy ustuvor yo'nalishlar hisoblanadi. Tizimli yondashuv orqali O'zbekiston kelgusida *raqobatbardosh, kreativ va global standartlarga mos inson kapitalini* shakllantiradi. Bu esa nafaqat turizm sektorining barqaror o'sishiga, balki mamlakatning innovatsion iqtisodiyotdagi mavqeini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Yuqoridagi tahlillardan ko'rinib turibdiki, innovatsion iqtisodiyot sharoitida zamonaviy kadrlar tayyorlash tizimini tubdan isloh qilishda quyidagi jarayonlarni amalga oshirish muhim sanaladi:

- dars mashg'ulotlari vaqtida talabalarni turizm va mehmondo'stlik sohasini tabiiy ravishda auditoriyadan chiqmagan holda ham amaliy laboratoriya xonalarini texnik jihozlash orqali tayyorlash;
- talabalar bo'lajak servis sotuvchilari hisoblanganligi sababli ularni ko'proq mijozlar bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirish. Bu amaliy tajribalarni real turizm korxonalarida amalga oshirilishiga e'tibor qaratish lozim;
- tahlil natijalari shuni ko'rsatmoqdaki, talabalarda ish topa olmaslik muammosining asosiy sababi bu o'qish yili davomida amaliy mashg'ulotlarning sifat darajasidan pastligi hisoblanadi;
- ko'plab talabalar bilan har haftada ham turizm korxonalarga tashrif buyurish imkoni bo'lmasligi mumkin, shunday vaziyatlarda real mehmonxona, restoran yoki turizm korxonalarini demo variantini auditoriya xonalarida tashkillash kerak;
- talaba o'zini haqiqiy turizm muhitini his qilgandagina o'z fanini chuqur tushuna oladi, agar biz amaliy jihatdan turizm va mehmondo'stlik fanlarini o'rgatish tizimini yo'lga qo'ya olsak, bu jarayonda sifatli va turistlarga yaxshi xizmatlarni ko'rsata oladigan kadrlar tayyor bo'ladi.

Adabiyotlar:

1. <https://lex.uz/docs/-7031185>
2. *Educational Tourism in Malaysia: Implications for Community Development Practice*, Asnarulkhadi Abu Samah & Maryam Ahmadian, *Asian Social Science*; Vol. 9, No. 11; 2013 ISSN 1911-2017 E-ISSN 1911-2025 Published by Canadian Center of Science and Education, 17-bet
3. *Turizm sohasiga oliy malakali kadrlar tayyorlash: muammo va yechimlar*/Eshmurodov Rustam Sayfiddin o'g'li, *"Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar"* (Economics and Innovative Technologies) ilmiy elektron jurnali, 452-bet
4. *How can education and training systems contribute to structural changes in the tourism sector?* - UNWTO Tourism Academy
5. <https://jpn-study.com/directories/tokyo-institute-of-tourism/>

INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDA BARQAROR RIVOJLANISHDA AYOLLAR ISHTIROKI VA "YASHIL" IQTISODIY TASHABBUSLARNING INTEGRATSIYASI

Raximova Lola Shavkatovna
Farg'ona Davlat Texnika Universiteti
Menejment va marketing kafedrası assistenti

Barqaror iqtisodiy rivojlanishda inson kapitalidan samarali foydalanish, ayniqsa ayollar ishtirokini faollashtirish muhim ahamiyatga ega. Aholining yarmidan ortig'ini tashkil etuvchi ayollar faolligi nafaqat ijtimoiy tenglik, balki iqtisodiy taraqqiyot omilidir. Global iqlim o'zgarishi va ekologik muammolar sharoitida yashil iqtisodiyotga o'tish dolzarb bo'lib, ayollarni muqobil energiya, chiqindisiz ishlab chiqarish va ekologik tadbirkorlikka jalb etish ularning bandligini oshirish va kambag'allikni kamaytirishga xizmat qiladi.

Mamlakatimizda ayollarni iqtisodiy va ijtimoiy hayotga keng jalb etish maqsadida qator davlat dasturlari amalga oshirilmoqda. Jumladan, *"Ayollar daftari"*, *"Har bir oila — tadbirkor"* hamda *"Yoshlar — kelajagimiz"* kabi tashabbuslar doirasida ayollarni ekologik tadbirkorlik faoliyatiga jalb etish, ularning innovatsion g'oyalarini qo'llab-quvvatlash va yangi ish o'rinlarini yaratish bo'yicha kompleks choralar ko'rilmogda [1]. Shu bilan birga, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini joriy etish yo'nalishida ajratilayotgan *grantlar, imtiyozli kreditlar va subsidiyalar* ayollar tashabbuslarini moliyaviy jihatdan qo'llab-quvvatlash, ularni yashil iqtisodiyot sohasida faol ishtirok etishga rag'batlantirishga xizmat qilmoqda [2].

Jahon banki, UNDP, Global Green Growth Institute (GGGI) tomonidan ishlab chiqilgan metodik tavsiyalar va "yashil" investitsion loyihalar gender tenglikni hisobga olgan holda amalga oshirilmoqda[3]. Bu tajribalar O'zbekistonda hududiy darajada "Ayollar + yashil iqtisodiyot" konsepsiyasini rivojlantirish, ayollarning iqtisodiy faolligini oshirish va ularning barqaror hayotga hissa qo'shishini ta'minlashda muhim manba bo'lib xizmat qilmoqda.

Shuningdek, Gender va rivojlanish bo'yicha xalqaro tarmoq (GDN) ham ekologik tadbirkorlikda ayollarni qo'llab-quvvatlovchi xalqaro mexanizmlar samaradorligini tahlil qilgan. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, yashil iqtisodiy tashabbuslar ayollar uchun iqtisodiy xavfsizlik, ijtimoiy barqarorlik va innovatsion imkoniyatlar yaratishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda[4].

Barqaror iqtisodiy rivojlanishda ayollar ishtiroki muhim omil bo'lib, ular nafaqat mehnat bozorida, balki oila miqyosida iqtisodiy qarorlar qabul qilishda ham muhim rol o'ynaydi. Biroq, rivojlanayotgan mamlakatlarda ayollar hali ham moliyaviy xizmatlar, yer-mulk egaligi, texnologiyalarga kirish va yuqori malakali ish o'rinlaridan to'liq foydalana olmayapti. Shu nuqtai nazardan, ekologik barqarorlik va iqtisodiy inklyuziyani birlashtirgan yashil iqtisodiyot ayollar uchun yangi imkoniyatlar yaratib, ularning kambag'alligini kamaytirish va iqtisodiy faolligini oshirishga xizmat qiladi. Bu konsepsiya quyidagi yo'nalishlar orqali ayollar kambag'alligini kamaytirishga xizmat qilishi mumkin:

- Yangi ish o'rinlari yaratish: qayta tiklanuvchi energiya (quyosh panellari o'rnatish, texnik xizmat), chiqindilarni saralash va qayta ishlash, ekologik qishloq xo'jaligi kabi sohalarda ayollar ishtirokini kengaytirish mumkin.

- Ekologik tadbirkorlik: ayollar o'z hududida ekologik mahsulot ishlab chiqarish, biologik o'g'it tayyorlash, ekologik tozalikni saqlash xizmatlarini ko'rsatish orqali barqaror daromad manbalariga ega bo'lishadi.

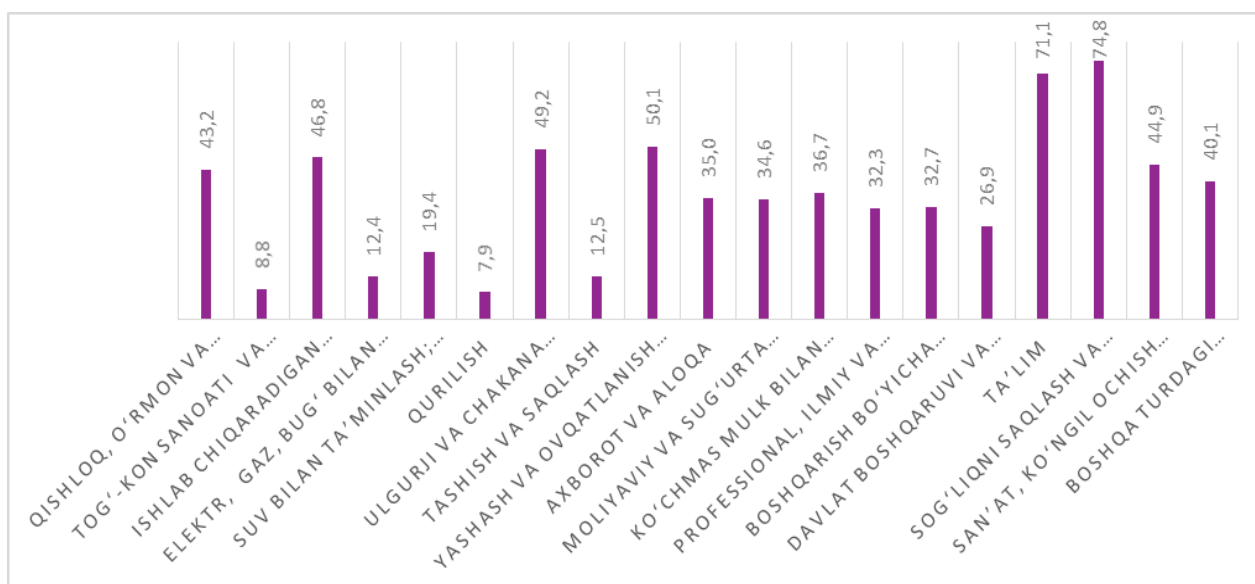
- Ijtimoiy innovatsiyalar: ayollar ko'pincha jamiyatdagi ekologik muammolarga bevosita duch kelishadi (masalan, suv tanqisligi, havoning ifloslanishi). Shu sababli, ularning ushbu muammolarga yechim topishga yo'naltirilgan loyihalarda ishtiroki nafaqat iqtisodiy, balki ekologik foyda keltiradi.

Xalqaro tajriba ham shuni ko'rsatadiki, ayollarni yashil iqtisodiy faoliyatga jalb qilish orqali ularning iqtisodiy holatini yaxshilash va kambag'allikni kamaytirish mumkin. Masalan, Hindistonda ayollar "quyosh energiyasi muhandislari" sifatida tayyorlanib, elektrsiz hududlarga energiya yetkazib berishda faol qatnashmoqda. Bu ularga barqaror daromad, o'ziga bo'lgan ishonch va jamoada ijtimoiy mavqe taqdim etmoqda.

O'zbekiston misolida, Jahon bankining 2024-yilgi hisobotiga ko'ra, "Qishloq infratuzilmasini rivojlantirish dasturi" doirasida 426 mingdan ortiq fuqaro, ularning yarmidan ko'pi ayollar, sog'liqni saqlash, maktabgacha ta'lim, elektr ta'minoti va ichimlik suvi tizimlariga kirish imkoniyatini yaxshilovchi 430 ta loyihadan foyda ko'rdi. Bu loyihalar ayollar va bolalar salomatligi, ta'limi va iqtisodiy faolligini oshirishga xizmat qilmoqda[5].

Muqobil energetika sohalari – qayta tiklanuvchi energiya (quyosh, shamol, biogaz), chiqindini qayta ishlash, ekologik toza mahsulot ishlab chiqarish ayollar uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Ayollar kichik miqyosdagi quyosh paneli o'rnatish, ta'mirlash, xizmat ko'rsatish, chiqindilarni saralash va qayta ishlash, organik mahsulotlar ishlab chiqarish kabi faoliyatlar bilan shug'ullanishlari mumkin. Malaka oshirish kurslari va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash ularning sohadagi rolini oshirishga yordam beradi[6].

Mamlakatimizda davlat tomonidan "Ayollar tadbirkorligini rivojlantirish dasturi" doirasida ekologik sohalarga ajratiladigan imtiyozli kreditlar va grantlar mavjud. Shuningdek, UNDP, GIZ, JICA kabi xalqaro tashkilotlar ayollarga qayta tiklanuvchi energiya va chiqindini qayta ishlash bo'yicha treninglar tashkil etmoqda[7]. Natijada ayollar tomonidan kichik quyosh elektr stansiyalari o'rnatilishi, ekologik mahsulotlar ishlab chiqarish va chiqindi boshqarish sohalarida faol bizneslar shakllanmoqda[8].

1-rasm. Iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha jami bandlardagi ayollarning ulushi, % [9]

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekistonda ayollar iqtisodiy faoliyatning turli sohalarida faol ishtirok etmoqda. Biroq bu ishtirok tarmoqlar kesimida juda notekis taqsimlangan. Bu holat ularni "yashil iqtisodiyot" va ekologik tadbirkorlik sohalariga kengroq jalb etish zarurligini ko'rsatadi.

O'zbekistonda ayollar iqtisodiy faoliyatning turli sohalarida faol ishtirok etmoqda. Eng yuqori ulush ta'lim (74,8%) va sog'liqni saqlash (71,1%) tarmoqlariga to'g'ri keladi, bu esa ularning ekologik savodxonlikni oshirish va barqaror hayot tarzini targ'ib etishdagi rolini kuchaytiradi. Shu bilan birga, san'at va ko'ngilochar xizmatlar (44,9%) sohasida ayollar ekoturizm va madaniy-ekologik tashabbuslarda faol ishtirok etish imkoniyatiga ega.

Biroq, texnologik tarmoqlarda ularning ulushi past — elektr, gaz va bug' bilan ta'minlashda 8%, suv ta'minoti va chiqindi boshqaruvida 12,4%, qurilishda 12,4%. Bu qayta tiklanuvchi energiya, chiqindilarni qayta ishlash va "yashil qurilish" yo'nalishlarida ayollar ishtirokini kengaytirish zarurligini ko'rsatadi.

Shuningdek, moliyaviy xizmatlar (35%), ko'chmas mulk (34,6%) va davlat boshqaruvi (32,7%) sohalarida ayollar o'rtacha faollikka ega bo'lib, bu ularni yashil kreditlash, ekologik startaplar va yashil siyosat ishlab chiqish jarayonlariga jalb etish uchun imkoniyat yaratadi.

Yashil iqtisodiyot va ekologik tadbirkorlik ayollar uchun yangi imkoniyatlar yaratishda muhim rol o'ynaydi. O'zbekistonning iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha ayollar ishtiroki tarmoqlar kesimida notekis taqsimlangan. Ayollar ijtimoiy va gumanitar sohalarida yuqori ishtirok etishsa-da, texnologik va ishlab chiqarish sohalarida ularning ulushi past. Shunga qaramay, yashil iqtisodiyotning qayta tiklanuvchi energiya manbalari, chiqindilarni qayta ishlash va barqaror qurilish kabi tarmoqlari ayollarni keng jalb qilish imkoniyatlarini yaratadi.

O'zbekistonning ekologik tadbirkorlik sohasida ayollarning ishtirokini kuchaytirish uchun maxsus grantlar, imtiyozli kreditlar, STEM ta'limi va hududiy ko'nikma oshirish dasturlari zarur. Shu bilan birga, ayollarni ekologik savodxonlikni oshirishga va yashil iqtisodiyotning turli sohalariga jalb qilishga oid strategiyalarni ishlab chiqish muhimdir.

Ayollarning yashil iqtisodiyot va ekologik tadbirkorlik sohalarida faol ishtiroki nafaqat ularning iqtisodiy holatini yaxshilashga, balki jamiyatning barqaror rivojlanishiga ham hissa qo'shadi. Shuning uchun ayollarni bu sohalarga jalb qilish bo'yicha kompleks dasturlarni amalga oshirish va samarali siyosatni ishlab chiqish O'zbekistonning ekologik va ijtimoiy barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori PQ-4235-son, 2019-yil 7-mart. "Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida".

2. Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi (2023). *Ayollar tadbirkorligi va moliyaviy inklyuziya tahlili*. Toshkent, 2023.

3. Global Green Growth Institute. *Green Growth and Gender Mainstreaming Toolkit*, 2021. <https://gggi.org/wp-content/uploads/2021/02/GGGI-Gender-Strategy-2021-2025>.

4. Global Development Network (GDN). *Gender-Responsive Green Economy Policies: What Works?* New Delhi: GDN, 2022, pp. 10–12.

5. World Bank. (2024). *Women and Children Benefit When Uzbek Villages Are Empowered to Invest*. Washington, D.C.: World Bank. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2024/07/18/women-children-benefit>.

6. International Renewable Energy Agency (IRENA). (2019). *Renewable Energy and Jobs – Women's Participation in the Energy Transition*.

7. GIZ, UNDP Reports on Women and Renewable Energy in Uzbekistan, 2022

8. O'zbekiston Respublikasi Qishloq va Suv xo'jaligi vazirligi, "Ayollar tadbirkorligini rivojlantirish dasturi", 2023.

9. <https://gender.stat.uz/uz/asosiy-ko-rsatkichlar/mehnat>

ZAMONAVIY IQTISODIYOTDA KICHIK VA O'RTA BIZNESNING O'RNI TO'G'RI SIDA

Kamanova Gulxan Orinbekovna

Cyber university assistenti

Geoiqtisodiy qarama-qarshilikning hozirgi bosqichida ichki iqtisodiyot keng ko'lamli cheklovlar va uning rivojlanishini cheklash choralariga duch kelmoqda. Cheklovlar an'anaviy eksportga, texnologiya, asbob-uskunalar va butlovchi qismlar importiga, investitsiya loyihalarida xorijiy kapital ishtirokiga nisbatan qo'llaniladi. Bu moliyaviy va boshqa resurslar tanqisligining kuchayishiga olib keldi. Rivojlanayotgan taqchilikni bartaraf etish xo'jalik yurituvchi sub'ektlar va ularning guruhlari, shu jumladan kichik va yirik korxonalar o'rtasida resurslarni optimal taqsimlashni talab qiladi. Shubhasiz, jadal rivojlanishi butun iqtisodiyotning barqarorligi va rivojlanishini ta'minlaydigan tizimli ahamiyatga ega bo'lgan sanoat va korxonalar ustuvor resurslar oluvchi bo'lishi kerak. Ushbu maqolada muallif mahalliy kichik va o'rta korxonalar (keyingi o'rinlarda KO'B yoki kichik biznes deb yuritiladi) bunday sub'ektlar deb hisoblanishini tekshiradi.

O'rnatilgan tushunchalarga ko'ra, KO'B "ijtimoiy barqarorlikni, iqtisodiy o'sish va samaradorlikni oshirish imkoniyatlarini ta'minlash" uchun zarurdir.¹ Biroq, aholining mutlaq ko'pchiligi iqtisodiy farovonlik va ijtimoiy farovonlikka umidlarini xususiy biznesga, shu jumladan kichik biznesga emas, balki davlatning mutlaq roliga bog'laydi. paradigma. Binobarin, kichik va o'rta korxonalarning roli qayta ko'rib chiqishni talab qiladi. Uni baholash muhim ilmiy vazifadir. Bu tadqiqotning dolzarbligini asoslaydi.

Ushbu maqolada kichik biznesning ichki iqtisodiyotdagi roli va o'rni qanday va nima uchun o'zgarib borayotgani ko'rib chiqiladi. Shuningdek, qulay institutsional asos va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanganiga qaramay, Rossiyaning kichik va o'rta korxonalari soni, ularning YaIMga qo'shgan hissasi va iqtisodiy rivojlanishdagi roli nima uchun etarli emasligi va o'smayotgani o'rganiladi.

Tadqiqotning maqsadi hozirgi sharoitda mahalliy iqtisodiyotning barqaror va dinamik rivojlanishini ta'minlashda kichik va o'rta biznesning roli va salohiyatini baholashdan iborat. Tadqiqot gipotezasi shundan iboratki, mahalliy kichik biznes o'zining yuqori ijtimoiy ahamiyatiga qaramay, o'sish imkoniyatlari cheklangan milliy iqtisodiyotning nisbatan ahamiyatsiz qismini tashkil qiladi va iqtisodiy o'sishning haydovchisi emas. Bu ichki iqtisodiy tizimning kamchiliklari bilan emas, balki mavjud iqtisodiy tuzilma, tarmoq tuzilmasi, mavjud biznes sharoitlari va boshqa ob'ektiv uzoq muddatli omillar bilan bog'liq.

Mezonlarni tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, mahalliy kichik va o'rta biznes milliy iqtisodiyotning nisbatan kichik qismi, inqiroz davrida o'rtacha chidamlilik darajasi va nisbatan past innovatsion faollik va innovatsiyalarni qabul qilish qobiliyati bilan tavsiflanadi. O'rta muddatli istiqbolda rivojlanish dinamikasini quyidagi omillar belgilab beradi.

1-omil. Iqtisodiyotda davlat sektorining ulush dinamikasi. Milliy iqtisodiyotni milliy lashtirishning yuqori darajasi tufayli keyingi o'sish qiyin ko'rinadi. Buni davlat va munitsipal mulkka ega bo'lgan tashkilotlar sonining ko'payishi haqidagi ma'lumotlar ham tasdiqlaydi (1-jadval).

1-jadvaldan ko'rinib turibdiki, davlat va munitsipal mulk ob'ektlari, shuningdek, jamoat va diniy tashkilotlar mulki ulushining barqaror o'sish tendentsiyasi kuzatilmoqda. Xususiyo xo'jalik yurituvchi sub'ektlar orasida davlat eng muhim manfaatdor tomon bo'lgan xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning ham yuqori ulushi mavjud [8]. Ayniqsa, transport, energetika, tog'-kon sanoati, moliya kabi sohalarda davlat ulushi yuqori [9].

1-jadval

Rossiya tashkilotlarining mulkchilik turlari bo'yicha taqsimlanishi

Mulkchilik turlari	2017	2018	2019	2020	2021
Shaxsiy	86,3	85,9	85,2	84,6	84,4
Mulkchilikning boshqa shakllari, shu jumladan:	13,7	14,1	14,8	15,4	15,6
Davlat	2,2	2,4	2,5	2,6	2,7
Munitsipal	4,3	4,5	4,8	5,2	5,3
Jamoat va diniy tashkilotlarga egalik qilish	3,1	3,2	3,5	3,7	3,9
Mulkchilikning boshqa shakllari	4,1	4,0	4,0	3,9	3,7

Davlat mulkini boshqarish bo'yicha federal agentlik ma'lumotlariga ko'ra, 2022 yil 3 iyul holatiga ko'ra, federal mulk reestriga aktsiyalari federal mulk bo'lgan 668 ta aktsiyadorlik jamiyati kiritilgan. Bularga asosan fond birjasida sotiladigan yirik kompaniyalar kiradi. Shu bilan birga, kichik o'lchamlari tufayli ko'pchilik KO'B sub'ektlari o'z bizneslarini qimmatli qog'ozlar chiqarishga tayyorlash imkoniyatlariga ega emaslar. Korporativ obligatsiyalarning chiqarilishi faqat kichik miqdordagi eng yirik va eng rasmiylashtirilgan korxonalar uchun xosdir..

Shunday qilib, kichik biznesning iqtisodiy o'sishga ta'siri cheklangan deb baholanadi. O'tkazilgan mezon tahlili shuni tasdiqladiki, mahalliy kichik va o'rta korxonalar milliy iqtisodiyotning nisbatan kichik qismi, inqiroz davrida o'rtacha chidamlilik darajasi va nisbatan past innovatsion faollik va innovatsiyalarni qabul qilish qobiliyati bilan tavsiflanadi. Tahlil natijalari ushbu iqtisodiyot tarmog'ining ichki iqtisodiyotdagi o'rnini ikkilamchi va to'ldiruvchi sifatida baholash imkonini beradi. Mahalliy kichik va o'rta korxonalar resurslarning ustuvor oluvchilari emasligi va butun iqtisodiyotning barqarorligi va jadal rivojlanishini ta'minlashda ularning roli hal qiluvchi ahamiyatga ega emasligi ko'rsatilgan. Bu ichki iqtisodiy tizimning nomutanosibligi bilan emas, balki mavjud iqtisodiy tuzilma, tarmoq tuzilmasi va hozirgi biznes sharoitlari bilan bog'liq. O'rta muddatli istiqbolda Rossiya Federatsiyasining iqtisodiy rivojlanish sur'atlarida kichik va o'rta korxonalarning roli va ta'sirini sezilarli darajada oshirish uchun old shartlar mavjud emas. Iqtisodiyotda davlat sektori ulushini oshirish tendentsiyasi, asosiy bozorlarda iqtisodiy konsentratsiyaning kuchayishi, kichik va o'rta biznesni davlat tomonidan yetarli darajada qo'llab-quvvatlanmayotgani buni tasdiqlaydi. Shu bilan birga, uning iqtisodiy rivojlanishning ijtimoiy jihatlariga, jumladan, aholi bandligini ta'minlash va xususiyo tashabbusni rag'batlantirishga ta'siri milliy iqtisodiyotdagi muhim o'rinni tasdiqlaydi. Hozirgi vaqtda mehnat bozoridagi yuqori talab va yangi texnologik paradigmani ishlab chiqish uchun davlat tomonidan

boshqariladigan kuchli yadroga bo'lgan ijtimoiy talab tufayli bu rol yetarlicha baholanmaydi. Shu bilan birga, iqtisodiy tuzilmani uyg'unlashtirish va raqobat muhitini saqlab qolish uchun konsolidatsiyalangan moliyaviy qo'llab-quvvatlash hajmini oshirish va KO'Kni rag'batlantirish doirasini kengaytirish zarur.

Adabiyotlar:

1. Voronkova O. V. Kambag'allikni aniqlash va o'lchashga yondashuvlar // Rostov davlat universitetining iqtisodiy byulleteni. 2016 yil. 3-son.
2. Gritsenko G. Kambag'allikni qanday engish mumkin // <http://www.polit.ru/analytics/2004/12/07/dream.html>
3. Kuvaldin V. B. Global dunyo: iqtisodiyot, siyosat, xalqaro munosabatlar // Jahon banki. Jahon taraqqiyoti hisoboti. - 2015 yil. - 2-son.
4. Radaev V.V. Ishlaydigan kambag'al: kambag'allik zahirasi kattami // Socis.- 2016.- 8-son
5. Rumyantseva E. E. Kambag'allik global muammo sifatida // ME i MO, 2011 - P. 57-65-287s.
6. Inson taraqqiyoti hisoboti 2015. // Minsk: UNIPAC, 2016. - 368 p.
7. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Taraqqiyot Dasturi - URL: <http://www.undp.org>
8. Jahon resurslari dinamikasi - URL: <http://www.sharing.org>
9. Jahon bankining rasmiy veb-sayti - URL: <http://www.worldbank.org>).

INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDA QO'SHILGAN QIYMAT SOLIG'I SALBIY FARQ SUMMASINING QOPLANISH MASALALARI

Zikirov Zafarjon Izzatillo o'g'li

TDIU Mustaqil tadqiqotchisi

Ushbu tezisda hozirgi kunda jahon iqtisodiyoti innovatsion rivojlanish bosqichiga o'tib, yangi texnologiyalar, raqamli yechimlar va ilg'or boshqaruv usullarining jadal joriy etilishi bilan tavsiflanmoqda. O'zbekiston Respublikasida ham iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, raqamli transformatsiya va innovatsion faollikni oshirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Bunday sharoitda soliq tizimi, xususan, qo'shilgan qiymat solig'i (QQS) mexanizmini takomillashtirish va uning samarali ishlashini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Qo'shilgan qiymat solig'i zamonaviy soliq tizimining asosiy turlaridan biri bo'lib, u davlat budjetini shakllantirishda barqaror manbaa hisoblanadi. Shu bilan birga, QQS iqtisodiy jarayonlarga sezilarli ta'sir ko'rsatadi ishlab chiqarish zanjiridagi har bir bosqichda qo'shilgan qiymatni aniqlash, to'lovlarni hisobga olish va qaytarish jarayonlarining to'g'ri tashkil etilishi iqtisodiyotdagi likvidlik darajasini, korxonalarning investitsion imkoniyatlarini ham belgilaydi. Amaliyotda QQS bo'yicha salbiy farq summasining qoplanishi masalasi tadbirkorlik subyektlari uchun muhim muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Eksport faoliyati bilan shug'ullanuvchi yoki katta hajmda asosiy vositalar xarid qiluvchi korxonalarda bu muammo yanada dolzarbdir. Salbiy farq summasi bu korxona tomonidan hisoblangan QQS summasi to'langan soliq summasidan oshgan holatni ifodalaydi, ya'ni qaytarilishi lozim bo'lgan ortiqcha to'lovni anglatadi. Jarayonning kechikishi yoki byurokratik to'siqlar tadbirkorlik subyektlarining aylanma mablag'larini muzlatib qo'yadi va ularning moliyaviy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Innovatsion iqtisodiyot sharoitida bu masala yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda, chunki yangi texnologiyalarni joriy etish,

raqamli infratuzilmani rivojlantirish va ilmiy tadqiqotlarga investitsiya kiritish uchun korxonalarga tezkor moliyaviy aylanish zarur.

QQS bo'yicha salbiy farq summasining o'z vaqtida va adolatli qoplanishi tadbirkorlik muhitini yaxshilash, investitsion jozibadorlikni oshirish va iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu sababli, ushbu mavzu doirasida qo'shilgan qiymat solig'i salbiy farq summasining shakllanish mexanizmi, uni qoplash tartibi, amaldagi huquqiy-me'yoriy asoslar, mavjud muammolar va ularni innovatsion iqtisodiyot sharoitida hal etish bo'yicha takliflar chuqur tahlil qilinadi. Mazkur tadqiqot natijalari soliq siyosatini takomillashtirish, soliq ma'murchiligini soddalashtirish hamda tadbirkorlik faoliyatini moliyaviy qo'llab-quvvatlashda amaliy ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasida innovatsion iqtisodiyotning shakllanishi va rivojlanishi jarayonida soliq tizimining samaradorligini oshirish, xususan, qo'shilgan qiymat solig'ini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish ustuvor ahamiyat kasb etadi. Qo'shilgan qiymat solig'i davlat budjeti daromadlarining eng muhim manbalaridan biri bo'lib, 2024-yil yakunlariga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi davlat budjeti tushumlarining *32,4 foizini* tashkil etgan. Shu bilan birga, bu soliq turi iqtisodiyotda nafaqat fiskal, balki tartibga soluvchi va rag'batlantiruvchi rol ham o'ynaydi.

QQS bo'yicha salbiy farq bu soliq to'lovchining hisoblangan QQS summasi to'langan soliq summasidan ortiq bo'lgan holatni anglatadi. Ya'ni, korxona xarid qilgan tovarlar, xizmatlar yoki asosiy vositalar uchun to'langan QQS summasi uning sotishdan hisoblangan QQS summasidan ko'p bo'lsa, natijada qaytarilishi kerak bo'lgan ortiqcha to'lov shakllanadi. Bu holat asosan eksportyor korxonalar, yirik ishlab chiqarish subyektlari va texnologik modernizatsiya jarayonida faol ishtirok etayotgan innovatsion korxonalarda kuzatiladi.

Statistik tahlillar shuni ko'rsatadiki, 2023-yilda O'zbekistonda jami *15,8 ming* tadbirkorlik subyekti QQS bo'yicha salbiy farq yuzasidan qaytarish uchun ariza topshirgan, ularning umumiy summasi *20 trillion so'mga yaqin summani* tashkil etgan. Mablag'lar Iqtisodiyot va moliya vazirligi tomonidan qaytarilgan, qolgan qismi esa tekshiruvlar va tasdiqlash jarayonida qayta ko'rib chiqish uchun rad qilingan.

Innovatsion iqtisodiyotda samarali soliq siyosati investitsiyalarni jalb qilish va texnologik rivojlanishni qo'llab-quvvatlashning muhim omilidir. Qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha salbiy farq summasining tezkor va shaffof qoplanishi korxonalar uchun moliyaviy resurslarning aylanishini tezlashtiradi. Shu maqsadda O'zbekistonda so'nggi yillarda bir qator islohotlar amalga oshirildi.

2020-yildan boshlab "my.soliq.uz" axborot tizimi orqali QQS qaytarish jarayoni raqamlashtirildi. Eksportyor korxonalar uchun tezlashtirilgan qaytarish mexanizmi joriy qilindi, bunda QQS qaytarilishi 7 ish kuni ichida amalga oshirilishi belgilandi. 2024-yilda elektron soliq audit tizimi yo'lga qo'yildi, bu esa inson omilini kamaytirib, shaffoflikni ta'minladi. Natijada, O'zbekiston Respublikasi Soliq qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, QQS qaytarishning o'rtacha muddati 2022-yildagi 60 kundan 2024-yilda 30 kungacha qisqargan. Bu esa tadbirkorlik muhitining yaxshilanishiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda.

Iqtisodiy nazariya nuqtayi nazaridan, QQS qaytarilishi kechiksa, korxonaning *aylanma kapitali kamayadi*, bu esa *multiplikativ effekt* orqali butun ishlab chiqarish zanjiriga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Xalqaro amaliyotda, masalan, *Yevropa Ittifoqi*

mamlakatlarida QQS qaytarish muddati o'rtacha 30 kunni tashkil etadi, bunda elektron soliq ma'lumotlari avtomatik tarzda tekshiriladi.

O'zbekistonda QQS bo'yicha salbiy farq summasining qoplanish mexanizmini yanada soddalashtirish, jarayonni to'liq raqamlashtirish, risklarni avtomatik tahlil qilish tizimini joriy etish va "Insofli soliq to'lovchilar uchun" soliq to'lovchilar uchun soddalashtirilgan qaytarish tartibini joriy etish dolzarbdir. Shunday qilib, innovatsion iqtisodiyot sharoitida QQS salbiy farq summasining o'z vaqtida qoplanishi nafaqat soliq tizimining samaradorligini oshiradi, balki mamlakatda investitsion muhitni yaxshilaydi, texnologik yangilanishlarni tezlashtiradi va iqtisodiy o'sishning barqarorligini ta'minlaydi.

Yakubov S (2024) Qo'shilgan qiymat solig'ining O'zbekistonda joriy etilishi. Amaldagi soliq stavkalari, qo'shilgan qiymat solig'ining ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan muhimligi, davlat budjeti tushumlaridagi o'rni yoritib o'tilgan. Mamlakatimizda QQS soliq to'lovchilarini aniqlash va ularni ro'yxatdan o'tishi, hamda hisobotlar taqdim etilishi muddatlari haqida so'z borgan. Shundan kelib chiqib, O'zbekistonda soliqqa oid qonun hujjatlariga o'zgartirish kiritish orqali QQS ma'murchiligini takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan [1].

Djalilov R (2024) tomonidan soliq tizimida raqamli iqtisodiyot sharoitida soliq sohasida amalga oshirilayotgan soliq siyosatining qo'shilgan qiymat solig'ini hisobga olish mexanizmlariga ta'siri o'rganilgan [2].

Innovatsion iqtisodiyot sharoitida qo'shilgan qiymat solig'i (QQS) salbiy farq summasining qoplanishi masalalari mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda innovatsion faoliyatni kengaytirish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish va raqamli iqtisodiyot tamoyillariga asoslangan boshqaruv tizimini shakllantirish jarayonida soliq siyosatining samaradorligi, xususan QQS tizimi orqali yaratilayotgan rag'batlantirish mexanizmlari alohida o'rin tutadi. QQSning salbiy farq summasi, ya'ni byudjetdan qaytarilishi lozim bo'lgan ortiqcha to'lovlar iqtisodiyotda investitsiya aylanmasini tezlashtirish, korxonalarining likvidligini saqlash va ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish imkonini beradi. Shu boisdan, ushbu tizimni samarali tashkil etish innovatsion iqtisodiyot sharoitida strategik ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasining soliq siyosati mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Tadqiqotning asosiy maqsadi uning samaradorligini nazariy va amaliy nuqtai nazardan kengaytirish, sohadagi tushunchalarni yanada boyitishdir. Bu soliq tizimini modernizatsiya qilishning potentsial usullarini batafsil tahlil qilish, soliq bilan bog'liq mavjud muammolarni hal qilish bo'yicha tavsiyalar berish, xulosalar ishlab chiqish va iqtisodiyotni tartibli rivojlantirish uchun soliq siyosatining samarali fiskal mexanizmidan foydalanishni o'z ichiga oladi. Yakuniy maqsad bilimga asoslangan innovatsion iqtisodiyot asosida uzoq muddatli stsenariylarni shakllantirish, farovon va ijtimoiy yo'naltirilgan davlat barpo etish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishdan iborat[3] ekanligi o'rganilgan.

Xusanov Sh (2025) tomonidan soliq ma'murchiligini takomillashtirish zarurati, uning iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishdagi o'rni hamda asosiy nazariy yo'nalishlari tahlil qilinadi. Soliq tizimini samarali boshqarish va davlat byudjetiga tushumlarni barqaror ta'minlashda ma'murchilik mexanizmlarini zamonaviylashtirish muhim omil sifatida ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda ilg'or xorijiy tajribalar asosida O'zbekiston sharoitiga mos keladigan takomillashtirish usullari tavsiya etiladi. Soliq organlari

faoliyatining ochiqqligi, raqamlashtirish darajasi va soliq to'lovchilarning huquqiy madaniyatini oshirish orqali ma'murchilikni samarali amalga oshirish yo'llari yoritilgan[4].

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi va amaldagi normativ-huquqiy hujjatlar asosida QQS bo'yicha salbiy farq summasini qoplash jarayoni reglamentlashtirilgan bo'lsa-da, amaliyotda bu jarayonning murakkabligi, byurokratik to'siqlar va axborot almashinuvi tizimining yetarlicha avtomatlashtirilmagani korxonalar uchun muayyan qiyinchiliklar tug'diradi. Ayniqsa, eksport faoliyati bilan shug'ullanayotgan korxonalarda QQS qaytarish kechikishlari aylanma mablag'larning muzlab qolishiga, natijada innovatsion loyihalarni moliyalashtirish imkoniyatining cheklanishiga olib keladi. Shu bilan birga, ayrim hollarda soliq organlari tomonidan salbiy farq summasini qoplashni asossiz rad etish holatlari ham uchrab, bu esa tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, so'nggi yillarda O'zbekiston iqtisodiyotida QQS tushumlari umumiy soliq tushumlari tarkibida barqaror o'sish tendensiyasini namoyon qilmoqda. Shu bilan birga, QQS qaytarish hajmining ortib borayotgani ham kuzatilmoqda, bu esa soliq tizimida elektron hisob-fakturalar, avtomatlashtirilgan soliq hisobot tizimlari va soliq to'lovchilar bilan interaktiv axborot almashinuvi mexanizmlarining joriy etilishi natijasidir. Biroq, innovatsion iqtisodiyot sharoitida QQSning salbiy farq summasini qoplash jarayonini yanada takomillashtirish uchun xalqaro tajribadan foydalanish zarur. Masalan, Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida QQSni qaytarish elektron platformalar orqali amalga oshiriladi, bu esa nafaqat jarayonni tezlashtiradi, balki korrupsion omillarni bartaraf etishga ham xizmat qiladi. O'zbekiston tajribasida esa "E-Soliq", "Soliq mobil ilovasi", "Hisob-faktura axborot tizimi" kabi platformalar joriy etilgan bo'lib, ular QQS salbiy farq summasini aniqlash va nazorat qilishda muhim rol o'ynamoqda. Ammo bu tizimlarning o'zaro integratsiyasi va real vaqt rejimida ishlashi to'liq yo'lga qo'yilmagan. Natijada, ma'lumotlarning takroriy kiritilishi, ma'lumotlar bazasidagi nomuvofiqliklar va tekshiruv jarayonlarining cho'zilishi kuzatilmoqda. Shu bois, kelgusida bu jarayonni sun'iy intellekt va "Big Data" texnologiyalariga asoslangan avtomatlashtirilgan tahlil tizimlari orqali optimallashtirish muhimdir. Umuman olganda, innovatsion iqtisodiyot sharoitida QQS salbiy farq summasining qoplanishini takomillashtirish nafaqat soliq boshqaruvining samaradorligini oshiradi, balki ishlab chiqaruvchi va eksportyor korxonalar faoliyatini moliyaviy jihatdan qo'llab-quvvatlash, ularning innovatsion salohiyatini kuchaytirish imkonini beradi. Shuningdek, QQSni qaytarish mexanizmlarini soddalashtirish, hujjat aylanishini to'liq raqamlashtirish, soliq organlari va xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasida ochiqlikni ta'minlash mamlakatda soliq boshqaruvining innovatsion modelini shakllantirishga xizmat qiladi.

Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, soliq hisobi tizimini raqamlashtirish, soddalashtirish va adolatli soliq yukini ta'minlash orqali nafaqat soliq intizomi kuchayadi, balki mehnat munosabatlari qonuniy asosda shakllanadi, ishsizlik darajasi pasayadi va aholi turmush darajasi yaxshilanadi. Shu boisdan, kichik korxonalarda soliq hisobini takomillashtirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lishi zarur. Bu orqali O'zbekistonda mehnat bozorining barqaror rivojlanishi, fuqarolarning rasmiy bandligi va ijtimoiy himoyasini ta'minlashga erishiladi.

Adabiyotlar:

1. Yakubov, S. A. (2024). O'zbekistonning soliq tizimidagi qo'shilgan qiymat solig'ining ahamiyati. *Наука и инновация*, 2(34), 11-14.
2. Djalilov, R. H. (2024). Soliq amaliyotida qo'shilgan qiymat solig'ini hisobga olish. *Spanish Journal of Innovation and Integrity*, 172-179.
3. Baxromjon o'g'li, N. B. (2024). O'zbekiston Respublikasining soliq siyosatini iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishidagi o'rni. *University Research Base*, 856-859.
4. Nigmatullaevich, X. S. (2025). Soliq ma'murchiligini takomillashtirishning zarurati va asosiy yo'nalishlari nazariyasi. *tanqidiy nazar, tahliliy tafakkur va innovatsion g'oyalar*, 1(8), 681-684.
5. www.mehnat.uz
6. www.soliq.uz

INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDA MEHNAT BOZORINING XORIJ TAJIRIBASI VA ULARNI RESPUBLIKAMIZDA QO'LLASH JIHATLARI

Suvonov Bekniyoz Baxtiyor o'g'li
TDIU "Audit" kefedrasi tayanch doktoranti

XXI asrda global miqyosda mehnat ko'rsatkichlarini (mehnat unumdorligi) tahlil qilish va ularni iqtisodiy siyosatga integratsiya qilish mamlakatlar uchun o'sish va barqaror rivojlanish kaliti sifatida e'tirof etilmoqda. OECD mamlakatlarida mehnat unumdorligi - jami ichki mahsulot (YaIM)ning bir ish soatiga to'g'ri keladigan qiymati orqali o'lchanadi, bu esa uzoq yillik rivojlanish kabi barqarorlik ko'rsatkichlarini tahlil qilish imkonini beradi[9]. Masalan, McKinsey'ning ta'rificha, mehnat unumdorligi uzoq muddatli iqtisodiy va maosh o'sishining eng muhim omili hisoblanadi[1]. Shuningdek, xalqaro tashkilotlar - OECD va ILO - mehnat faoliyati, ish vaqtining samaradorligi hamda mehnatni kiritish darajasini o'rganishga asoslangan me'yoriy va amaliy yondoshuvlarni ishlab chiqishda muhim rol o'ynamoqda[1].

Yuqori samarador ishchilarni jalb etish, texnologik investitsiyalarni keng tatbiq etish va kadrlar malakasini oshirish orqali mehnat unumdorligini sezilarli darajada yaxshilash tajribalari mavjud (shu jumladan hamkor rahbarlar bilan ishlash orqali - UK misoli). Aksincha, O'zbekistonda mehnat unumdorligini o'stirish yo'llari sifatida inson kapitalini rivojlantirish, malakali kadrlar tayyorlash, ishlab chiqarish tizimlariga innovatsiyalar joriy etish va qiymat zanjirlarini shakllantirish muhim strategiyalar sirasiga mansubdir. Shu bilan birga, mamlakatda ishchi kuchining deyarli yarmi — taxminan 35–50 foiz atrofida — norasmiy sektorda band bo'lib, bu statistikani aniqlashtirish va mehnat siyosatini evidence-based tarzda qurish uchun qiyinchiliklar tug'diradi. Xorijiy tajribaga tayanib, O'zbekistonda mehnat ko'rsatkichlarini tahlil qilishda zamonaviy metodlarni - masalan, mehnat unumdorligini indekslash, Total factor productivity (TFP), malaka va texnologiyaga asoslangan indikatorlarni qo'llash, shuningdek, inklyuziv yondashuvni tatbiq etish muhimdir. Bu yondashuvlar mamlakat iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirib, barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashga xizmat qiladi.

Mehnat ko'rsatkichlari tahlili xorijiy mamlakatlarda samaradorlikni oshirish va iqtisodiyotni raqobatbardosh qilishning eng muhim vositalaridan biri sifatida keng qo'llaniladi. Masalan, Germaniya, Yaponiya, AQSh va Janubiy Koreyada mehnat unumdorligini tahlil qilishda innovatsion metodlar, zamonaviy texnologiyalar va statistik yondashuvlardan foydalaniladi. Ayniqsa, Germaniyada "Industrie 4.0"

konsepsiyasi asosida mehnat jarayonlari avtomatlashtirilgan holda kuzatilib, natijalar raqamli platformalar orqali tahlil qilinmoqda. Yaponiyada esa “kaizen” tamoyillari asosida ishlab chiqarish va xizmat ko’rsatish jarayonlari doimiy takomillashtirilib, mehnat unumdorligini oshirishga erishilmoqda.

AQShda xodimlar samaradorligi ko’rsatkichlari korxona daromadi, mehnat bozoridagi talab va raqobat sharoitlari bilan bog’lab o’rganiladi, bu esa kadrlar siyosatini optimallashtirishga xizmat qiladi. Respublikamizda esa mehnat ko’rsatkichlarini tahlil qilish jarayoni hali to’liq zamonaviy darajada emas, ko’p hollarda statistik ma’lumotlarning sifat va aniqligi yetarli emas, xodimlarning motivatsiyasi past, texnologik modernizatsiya sekin amalga oshmoqda, ish samaradorligini o’lchashda an’anaviy usullar ko’proq qo’llanilmoqda. Muammolardan yana biri – korxonalarda inson resurslarini boshqarish bo’yicha ilg’or xorijiy tajribalarning yetarli darajada joriy qilinmaganligi, mehnat unumdorligini oshirishga qaratilgan innovatsion yondashuvlarning sustligi.

1-jadval

Mehnat ko’rsatkichlari tahlilini xorijiy tajriba va O’zbekistonda qo’llash jihatlari

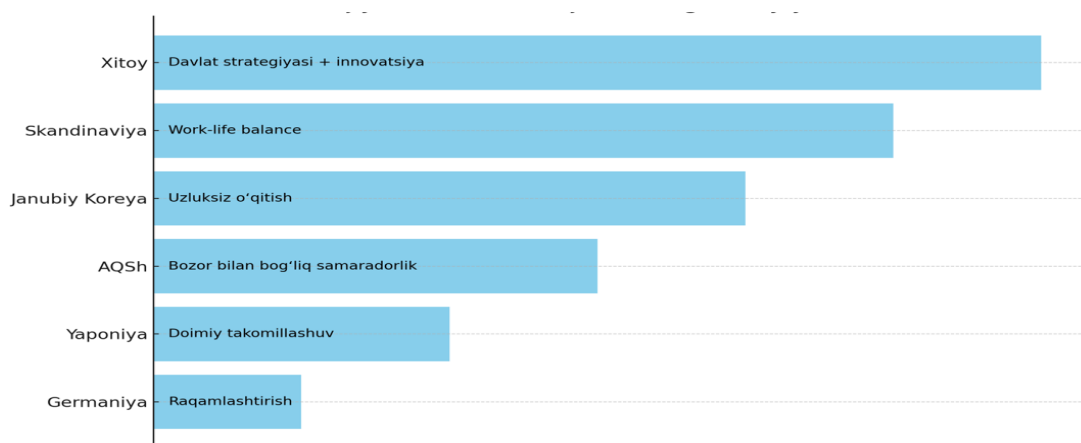
Mamlakat / Yondashuv	Asosiy xususiyatlar	O’zbekiston uchun olinadigan jihatlari
Germaniya (Industrie 4.0)	Raqamli texnologiyalar orqali real vaqt monitoringi, ishlab chiqarish samaradorligini avtomatlashtirilgan tizimlarda kuzatish	Korxonalarda raqamli mehnat kuzatuv tizimlarini joriy etish, aniq statistikani tezkor olish
Yaponiya (Kaizen tamoyili)	Xodimlarning doimiy takomillashuvi, sifat doiralari (quality circles) orqali jarayonlarni samarali qilish	Ish jarayonlarini bosqichma-bosqich takomillashtirish, xodimlarni tashabbuskorlikka o’rgatish
AQSh (Performance Management)	Mehnat samaradorligi ko’rsatkichlari korxona daromadi, innovatsiya va bozor raqobati bilan bog’liq holda o’lchanadi	Ishchi samaradorligini korxona natijalariga bog’lash, kadr siyosatini bozor talablari asosida moslashtirish
Janubiy Koreya (HRD – Human Resource Development)	Kadrlarni uzluksiz o’qitish va qayta tayyorlash, zamonaviy texnologiyalarni tez joriy etish	Xodimlar malakasini uzluksiz oshirish, ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirish
Skandinaviya davlatlari (Work-life balance modeli)	Mehnat unumdorligini oshirishda sog’lom muhit, moslashuvchan ish vaqti, gender tengligi ta’minlanadi	Moslashuvchan ish grafigi va ijtimoiy qo’llab-quvvatlash tizimini kuchaytirish
Xitoy (Mass production + innovation)	Mehnat samaradorligi katta hajmli ishlab chiqarish va davlat strategiyasi bilan qo’llab-quvvatlanadi	Davlat siyosatini ishlab chiqarish samaradorligi bilan uyg’unlashtirish, milliy innovatsion dasturlarni kengaytirish

Manba: Muallif tomonidan tayyorlandi

O’zbekistonda mehnat unumdorligini faqat ishchi soni va ishlab chiqarilgan mahsulot hajmi bilan o’lchashdan chiqish, jarayon samaradorligi va innovatsion faoliyatni ham baholash zarur. Xorij tajribasidan raqamlashtirish, inson kapitaliga investitsiya, nomoddiy rag’batlar, moslashuvchan ish tizimi kabi jihatlari samarali natija berishi mumkin. Har bir xorijiy tajriba to’liq emas, balki moslashtirilgan holda qabul qilinishi kerak.

Hozirgi vaqtda kompaniyaning moliyaviy ko'rsatkichlarini yaxshilashning sharti kompaniyaning yuqori rahbariyatining umumiy maqsadlarga erishishga, ularning ijtimoiy-iqtisodiy holati va natijalaridan qoniqishni ta'minlashga qaratilgan yaxshi muvofiqlashtirilgan ishlashga qodir samarali jamoani shakllantirish qobiliyatidir. Ishchi kuchining barcha a'zolarining ishi, shuningdek, tashqi manfaatdor tomonlar bilan o'zaro aloqalar bilan bog'liq tranzaksiya xarajatlarini minimallashtirish[2].

Globallashgan dunyoda iqtisodiyotlarning o'zaro bog'liqligi mehnat samaradorligiga ta'sir qilishi mumkin. Baldvin (2016) tomonidan tahlil qilingan xalqaro savdo shakllaridagi o'zgarishlar iqtisodiy subyektlarda bandlik va samaradorlikning o'zgarishiga olib kelishi mumkin[3].

1-rasm. Xorijiy mamlakatlar tajribasining asosiy yo'nalishlari

Manba: Muallif tomonidan ishlandi

Quyida keltirilgan rasm xorijiy mamlakatlarning mehnat ko'rsatkichlari tahlilida turlicha yondashuvlarini ko'rsatadi: Germaniya raqamlashtirish va "Industrie 4.0" orqali real vaqt monitoringini yo'lga qo'ygan bo'lsa, Yaponiya "kaizen" tamoyiliga asoslanib doimiy takomillashuvga urg'u beradi, AQSh samaradorlikni korxona daromadi va bozor natijalari bilan bog'laydi, Janubiy Koreya inson resurslarini rivojlantirishda uzluksiz o'qitish va malaka oshirishni asosiy vosita deb biladi, Skandinaviya davlatlari esa work-life balance, moslashuvchan ish vaqti va ijtimoiy himoya orqali yuqori samaradorlikka erishadi, Xitoy esa mass production bilan birga davlat strategiyasi va innovatsiyani uyg'unlashtiradi; bu tajribalar ichida O'zbekiston uchun raqamlashtirishni joriy etish, xodimlarni muntazam qayta tayyorlash, moslashuvchan ish tartibini kuchaytirish va innovatsiyani davlat siyosati bilan integratsiya qilish eng ustuvor yo'nalishlar sifatida ahamiyatlidir.

Mehnat samaradorligini oshirishda ijtimoiy muhitning ahamiyati ham alohida e'tiborga molikdir. Skandinaviya davlatlari tajribasi shuni ko'rsatadiki, ish va shaxsiy hayot muvozanati ta'minlangan joyda xodimlarning motivatsiyasi, sog'lomligi va ijodkorligi yuqori bo'ladi. O'zbekistonda ham mehnat unumdorligini oshirish uchun faqat moddiy rag'batlantirish bilan cheklanmasdan, balki moslashuvchan ish grafigi, gender tengligi va sog'lom mehnat sharoitlari kabi omillarni joriy qilish dolzarbdir.

Davlat siyosati va korxona strategiyasi uyg'unlashganda, mehnat samaradorligi ko'lamli natijalar beradi. Xitoy tajribasi bunga yorqin misoldir, chunki u yirik ishlab chiqarishni innovatsiya va davlat dasturlari bilan uyg'unlashtira oldi. O'zbekiston uchun ham mehnat ko'rsatkichlari tahlilini nafaqat korxona darajasida, balki milliy darajadagi

iqtisodiy rejalashtirishning ajralmas qismi sifatida shakllantirish muhimdir. Bu yondashuv barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash va xalqaro raqobatda mustahkam o'rinni egallashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar:

1. The International Labour Organization (ILO) publishes several key reports in 2024. "World Employment and Social Outlook: Trends 2024". <https://www.ilo.org/>
2. Sink, D.S. Performance Management: Planning, Measuring and Evaluating, Controlling and Improving. - M., 2012.
3. Baldwin, Richard. (2016). "The World Trade Organization and the Future of Multilateralism." *Journal of Economic Perspectives*, 30 (1): 95-116.
4. To'rayev A.N. Ichki audit. (Darslik). – T.: «Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi» 2023, 380. B. 321-323.
5. <https://www.oecd.org/en/publications/2001/07/measuring-productivity-oecd>.

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA INSON KAPITALINING ZAMONAVIY KOMPETENSIYALARI

Iskandarova Dilafruz Ikrom qizi

TDIU "Mehnat iqtisodiyoti" kafedrası tayanch doktoranti,
Fan va texnologiyalar universiteti "Iqtisodiyot" kafedrası o'qituvchisi

So'nggi yillarda raqamli texnologiyalar jadal rivojlanib, milliy iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida innovatsion o'zgarishlar jarayonini tezlashtirmoqda. Raqamli transformatsiya jarayoni nafaqat ishlab chiqarish, boshqaruv va xizmat ko'rsatish sohalarining samaradorligini oshiradi, balki inson kapitalining sifat tarkibini, ya'ni zamonaviy mehnat bozori talab qilayotgan yangi kompetensiyalar tizimini shakllantirishni ham taqozo etadi. Shu bois, raqamli iqtisodiyot sharoitida inson kapitali nafaqat bilim va malaka yig'indisi sifatida, balki uzluksiz o'zgarishlarga moslashuvchan, innovatsion fikrlaydigan va texnologik yechimlarni amaliyotga tatbiq eta oladigan faol subyekt sifatida qaralmoqda.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida raqamli transformatsiya milliy iqtisodiyotni modernizatsiya qilishning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan bo'lib, "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida davlat boshqaruvi, ta'lim, sog'liqni saqlash, moliya, sanoat va xizmat ko'rsatish tizimlarida keng ko'lamli raqamlashtirish jarayonlari amalga oshirilmoqda. Ushbu jarayonlarning muvaffaqiyati esa, eng avvalo, zamonaviy raqamli kompetensiyalarga ega inson kapitali shakllanishiga bevosita bog'liqdir.

Zamonaviy mehnat bozori endilikda an'anaviy kasbiy ko'nikmalar bilan cheklanmay, analitik fikrlash, raqamli savodxonlik, ma'lumotlarni boshqarish, ijodiy muammolarni hal qilish, jamoada hamkorlikda ishlash kabi universal kompetensiyalarni talab qilmoqda. Shu nuqtai nazardan, inson kapitalini raqamli iqtisodiyot sharoitlariga mos ravishda rivojlantirish – mamlakatning raqobatbardoshligini oshirish va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashning muhim omilidir.

Mazkur maqolada raqamli transformatsiya davrida inson kapitalining zamonaviy kompetensiyalarini shakllantirish zarurati, ularning mehnat bozori rivojlanishiga ta'siri

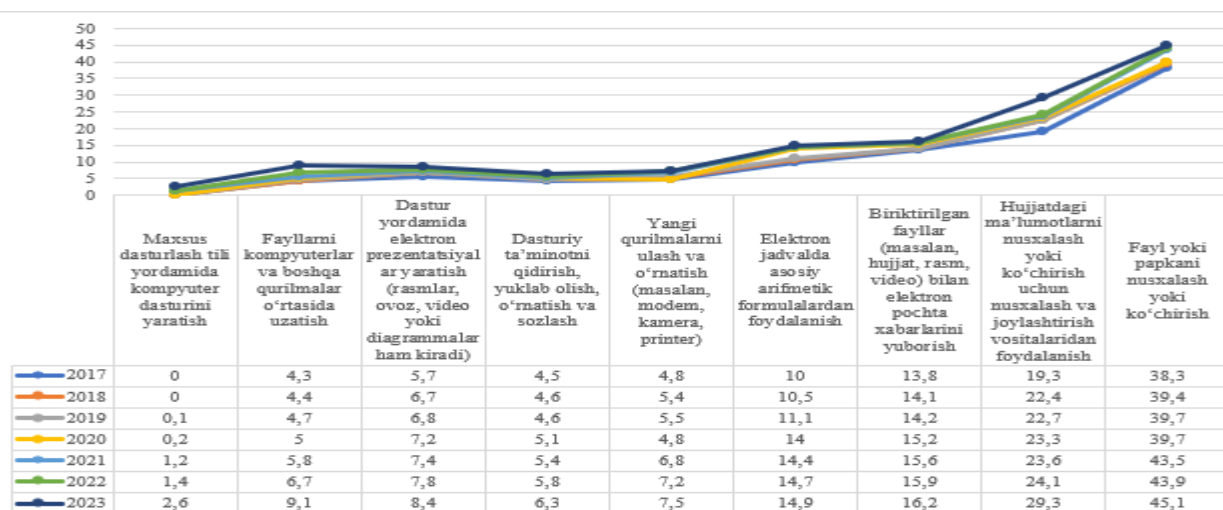
hamda raqamli iqtisodiyot sharoitida ta'lim tizimi va mehnat resurslari o'rtasidagi o'zaro integratsiya masalalari tahlil qilinadi.

Inson kapitali nazariyasi XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab iqtisodiy o'sish va ijtimoiy taraqqiyotning asosiy omillaridan biri sifatida e'tirof etila boshlandi. T. Shults [1], G. Bekker [2], J. Mincer [3] kabi iqtisodchilar inson kapitalini – ta'lim, malaka, sog'liq, motivatsiya va bilimlar majmuasi sifatida talqin qilib, u jamiyatning ishlab chiqarish samaradorligini belgilovchi muhim resurs ekanini ilmiy asoslab berdilar. Mazkur nazariya asosida inson kapitaliga yo'naltirilgan investitsiyalar iqtisodiyotning uzoq muddatli o'sishini ta'minlovchi eng samarali yo'nalishlardan biri sifatida qaraladi.

Raqamli transformatsiya sharoitida inson kapitalining roli yanada ortib bormoqda. Chunki raqamli iqtisodiyotning markazida insonning intellektual salohiyati, innovatsion tafakkuri va yangi texnologiyalarni o'zlashtirish qobiliyati turadi. Zamonaviy nazariy yondashuvlarda D. Bell [4], M. Kastels [5], K. Shvablar [6] tomonidan inson kapitali raqamli kompetensiyalar bilan boyitilgan "raqamli inson kapitali" konsepsiyasi orqali izohlanadi. Bu yondashuvga ko'ra, raqamli kompetensiyalar – bu faqat texnik ko'nikmalar emas, balki analitik tafakkur, muammolarni algoritmik hal qilish, axborot xavfsizligi, raqamli etikani tushunish va ma'lumot bilan samarali ishlash qobiliyatlarini o'z ichiga olgan kompleks tushunchadir.

Mahalliy olimlardan akademik K.X.Abduraxmonov, N.K.Zokirova [7], A.B.Irmatova [8], S.B.G'oyipnazarov [9] va boshqalarning tadqiqot ishlarida raqamli iqtisodiyot davrida inson kapitaliga qo'yiladigan yangi talablar, sun'iy intellekt davrida mehnat bozori transformatsiyasi yoritib berilgan. Ushbu tadqiqotlarda iqtisodiy muvaffaqiyatning asosi – xodimning kasbiy tayyorgarligi emas, balki tez o'zgarayotgan texnologik muhitga moslashish qobiliyati ekanligi ilmiy asoslab berilgan.

Raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi sun'iy intellekt (SI) texnologiyalari va inson kapitali o'rtasidagi o'zaro integratsiyani yangi bosqichga olib chiqdi. Texnologik yangiliklar mehnat bozorining tuzilmasini tubdan o'zgartirar ekan, daromad shakllanishi va taqsimlanishining an'anaviy mexanizmlarini qayta ko'rib chiqish zarurati yuzaga kelmoqda. Bunday sharoitda inson kapitalining SI bilan uyg'un rivojlanishi iqtisodiy samaradorlikni oshirish, aholi daromadlarini ko'paytirish va ijtimoiy farovonlikni ta'minlashda muhim omil sifatida namoyon bo'ladi.

1-rasm. O'zbekiston aholisining raqamli ko'nikmalarga egalik darajasi, ko'nikmalar turi bo'yicha (foizda) [10]

Raqamli iqtisodiyot sharoitida inson kapitalini rivojlantirishga bo'lgan yondashuvlar yangilanib, zamonaviy mehnat bozori raqamli ko'nikmalar, axborot texnologiyalarini o'zlashtirish qobiliyati hamda uzluksiz o'rganish salohiyatini talab qiladi (1-rasm).

Zamonaviy mehnat bozorida talab qilinadigan malaka va kompetensiyalar darajasi tez sur'atlarda o'zgarib bormoqda. Bu holat yangi imkoniyatlar bilan bir qatorda, ma'lum xavf va cheklovlarni ham yuzaga keltiradi. Shu sababli inson kapitaliga yo'naltirilgan investitsiyalar iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi. Inson kapitaliga yetarli e'tibor qaratilmagan davlatlar nafaqat raqamli iqtisodiyot sharoitida bandlik darajasini saqlab qolishda, balki uzoq muddatli iqtisodiy o'sishga erishishda ham qiyinchiliklarga duch keladi. Raqamlashtirish davrida passivlik yoki o'zgarishlarga moslashmaslik iqtisodiy jihatdan sezilarli yo'qotishlarga olib kelishi mumkin.

1-rasm ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistonda so'nggi yillarda aholining raqamli savodxonlik darajasi bosqichma-bosqich oshib borayotgani kuzatilmoqda. Xususan, 2017–2023-yillar davomida fayl yoki papkalarni nusxalash bo'yicha ko'nikmaga ega aholining ulushi 38,3 foizdan 45,1 foizga, elektron pochta orqali xabar yuborish bo'yicha – 13,8 foizdan 16,2 foizga, dasturiy vositalar yordamida elektron prezentatsiyalar yaratish bo'yicha – 5,7 foizdan 8,4 foizga, elektron jadvallarda asosiy arifmetik formulalardan foydalanish bo'yicha esa – 10 foizdan 14,9 foizgacha oshgan. Ushbu o'sish mamlakatimizda raqamli ko'nikmalarni rivojlantirish siyosati natijalari va inson kapitaliga qaratilayotgan e'tiborning ortib borayotganidan dalolat beradi.

Yuqoridagi ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston aholisining raqamli savodxonligi va texnologik ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha sezilarli natijalarga erishilmoqda. Raqamli kompetensiyalar dinamikasi aholining raqamli texnologiyalarni o'zlashtirishga tayyorligi ortib borayotganini va bu jarayon inson kapitali sifatini yaxshilashga bevosita ta'sir ko'rsatayotganini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, raqamli tafovut (digital divide) muammosi hali to'liq bartaraf etilmagan – bu esa hududlar, yosh guruhlari va ta'lim darajasiga qarab raqamli imkoniyatlardan foydalanishdagi farqlarni qisqartirish zaruratini anglatadi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli transformatsiya inson kapitalining sifat jihatdan yangilanishini, raqamli kompetensiyalar tizimini kengaytirishni va mehnat bozorining yangi modelini shakllantirishni taqozo etmoqda. Zamonaviy iqtisodiyotda inson kapitali endilikda ishlab chiqarishning yordamchi omili emas, balki innovatsion rivojlanish va raqobatbardoshlikning bosh manbai sifatida e'tirof etiladi.

Raqamli transformatsiya jarayonida inson kapitalining yangi kompetensiyalarni o'zlashtirishi mehnat bozorida sifat o'zgarishlarini keltirib chiqaradi. Shu nuqtai nazardan, ta'lim tizimi, kasb-hunar tayyorlov markazlari va ish beruvchilar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish inson kapitalini raqamli iqtisodiyot talablariga mos ravishda rivojlantirishning eng muhim shartidir. Shu bilan birga, inson kapitaliga strategik yondashuvni kuchaytirish, "umr bo'yi ta'lim" (lifelong learning) tamoyilini keng joriy etish, yoshlar va ayollar orasida raqamli ko'nikmalarni rivojlantirish mamlakatning barqaror raqamli iqtisodiyotga o'tish jarayonini jadallashtiradi.

Adabiyotlar:

1. T.W.Schults. *Investment in Human capital. The American Economic Review, Volume 51, №1, March, 1961, 1-17*

2. Becker, G. (1962) Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis. *Journal of Political Economy*, 70, 9-49. <http://dx.doi.org/10.1086/258724>
3. Jacob A.Mincer. The human capital earnings function. Volume ISBN: 0-870-14265-8, Volume URL: <http://www.nber.org/books/minc74-1>, 1974
4. Bell, D. (1973). *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. Basic Books.
5. Castells, M. (1996). *The Rise of the Network Society*. Blackwell Publishers.
6. Schwab, K. (2017). *The Fourth Industrial Revolution*. Crown Business.
7. Abdurahmonov K.X., Zokirova N.K. Sun'iy intellekt davrida mehnat iqtisodiyoti. Darslik. -T.: "ILM-MA'RIFAT" mashriyoti, 2025. 356 bet.
8. A.B.Irmatova, D.I.Iskandarova. Mehnat munosabatlari chat-botini yaratishining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati. "Raqamli transformatsiya va sun'iy intellekt" ilmiy jurnali. 2025-yil 23-24-oktyabrdagi IV-Xalqaro forum doirasidagi maxsus son.
9. S.B.G'oyipnazarov. Mehnat munosabatlarini takomillashtirishda sun'iy intellektni joriy etish va inson kapitalini rivojlantirishning metodologik asoslari, Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi, Toshkent, 2023
10. <https://nsdg.stat.uz/uz/goal/7> sayti ma'lumotlari
11. D.I.Iskandarova. Sun'iy intellekt davrida mehnat bozori transformatsiyasi va inson kapitaliga qo'yiladigan yangi talablar. Raqamli iqtisodiyot ilmiy-elektron jurnali, 12-son 2025-yil, <https://infocom.uz/magazine-article-detail/1037>
12. A.B.Irmatova, D.I.Iskandarova, G.Pirnazarova, J.Mansurov, M.Xakimova. Green Jobs in a Sustainable Labor Market: Remote Work, Skills and Training. 1st International Scientific Conference on Green Taxonomy for Sustainable Development: From Green Technologies to Green Economy, CONGREENTAX 2024, Tashkent 14-16 June, 2024

KICHIK KORXONALARDA SOLIQ HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH ORQALI MEHNAT BOZORINI TARTIBGA SOLISH

Po'latov Sherzodbek Oybek o'g'li

Qo'qon universiteti

"Xalqaro tuzim va iqtisodiyot kafedrası" tayanch doktoranti

Bugungi kunda mamlakatimizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biri sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, yangi ish o'rinlari yaratish, ishsizlik darajasini kamaytirish va aholi bandligini ta'minlashda kichik korxonalar muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, ushbu subyektlarda soliq hisobini to'g'ri yuritish, ularni rag'batlantiruvchi soliq siyosatini shakllantirish mehnat bozorining barqaror ishlashiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Soliq hisobining samarasiz yuritilishi esa yashirin iqtisodiyot, norasmiy bandlik va byudjet tushumlarining kamayishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun kichik korxonalarda soliq hisobini takomillashtirish orqali mehnat bozorini tartibga solish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir. Mazkur tadqiqotning asosiy **maqsadi**, kichik korxonalarda soliq hisobini takomillashtirish orqali mehnat bozoridagi muammolarni bartaraf etish hamda ushbu tizimni yanada samarali tashkil etish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Bozor iqtisodiyotiga bosqichma-bosqich o'tish sharoitida mamlakat iqtisodiyoti rivojlanishining asosiy omillaridan biri sifatida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyati alohida o'rin tutmoqda. Ayniqsa, iqtisodiy islohotlarning bugungi bosqichida ishsizlik darajasini kamaytirish, aholi bandligini ta'minlash va mehnat bozoridagi muvozanatni saqlashda kichik korxonalar faoliyatini samarali tashkil etish muhim

ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonda soliq hisobini to'g'ri yuritish va samarali soliq siyosatini shakllantirish mehnat bozorini tartibga solishda asosiy vositalardan biri sifatida e'tirof etiladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining so'nggi qaror va farmonlarida kichik biznes subyektlarini qo'llab-quvvatlash, soliqqa oid tartiblarni soddalashtirish, soliq imtiyozlari va preferensiyalarni kengaytirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Ushbu chora-tadbirlar kichik korxonalar faoliyatini rasmiylashtirish, norasmiy bandlik darajasini kamaytirish hamda soliqqa rioya qilish madaniyatini oshirishga qaratilgan. Chunki aynan soliq hisobining aniq va shaffof yuritilishi orqali mehnat bozori ishtirokchilari ish beruvchi va xodimlar o'rtasidagi munosabatlar huquqiy asosda shakllanadi, ishchi kuchining rasmiy bandlik darajasi oshadi, davlat budjetiga tushumlar barqaror bo'ladi va ijtimoiy himoya tizimi kuchayadi.

Kichik korxonalarda soliq hisobini takomillashtirish orqali mehnat bozorini tartibga solish masalalari yuzasidan tadqiqot ishimizda kichik korxonalarga dastlab to'xtalamiz. Kichik korxona bu belgilangan mezonlarga (xodimlar soni, daromad, aktivlar hajmi va boshqalar) mos keladigan, iqtisodiy faoliyatni bo'yicha yuridik yoki yakka tartibda tashkil etilgan subyektdir. Yuridik jihatdan PF-21 sonli farmonda kichik korxonaga quyidagicha ta'rif berilgan, kichik korxonalar jami daromadi kalendar yil davomida 1 milliard so'mdan 10 milliard so'mgacha bo'lgan hamda ta'sischi(lari) (ishtirokchilari) yuridik shaxslar bo'lgan tadbirkorlik subyektlari[1].

A.Rahimov va G.Aralov ilmiy tadqiqot ishlarida mehnat bozorini shakllantirish manbalari dinamikasining tizimli tahlili masalalari ko'rib chiqishda xususan, mehnat bozorining shakllanishi va rivojlanishi ko'plab omillar ta'sirida yuzaga kelishi hamda mehnat bozorini shakllantirish manbalari, ularning o'zgaruvchanligi va dinamikasi chuqur tahlil qilingan. Mehnat bozori iqtisodiyotning asosiy omillaridan biri bo'lib, u milliy va global darajada iqtisodiy barqarorlik va o'sishga ta'sir ko'rsatadi. Har bir mamlakatda mehnat bozori ijtimoiy farovonlikni oshirish va iqtisodiy o'sishni ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi degan fikrlarni ilgari surgan[2].

M.Turginova ilmiy tadqiqot ishida zamonaviy globallashtirish dunyoda mehnat bozori dinamik va o'zgaruvchan tizim bo'lib, unda mehnat resurslarining mobilligi va migratsiyasi muhim rol o'ynashi ta'kidlangan. Mehnat resurslarining mobilligi bu ishchilarning geografik joylashuvini, kasbini yoki ish turini o'zgartirish qobiliyatidir. Migratsiya esa mehnat resurslarining bir hududdan boshqa hududga ko'chishi jarayonini bildiradi. Ushbu ikki jarayon bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, mehnat bozorining samaradorligi, ish haqi darajasi, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. O'zbekiston kontekstida mehnat bozorida mehnat resurslarining mobilligi va migratsiyasi muammolari, ularning iqtisodiy va ijtimoiy oqibatlari, shuningdek, ushbu jarayonlarni boshqarish bo'yicha tavsiyalar ilgari surilgan[3].

A.Xayitov ilmiy tadqiqot ishida demografik o'zgarishlar aholining soni va miqdori, tug'ilish va o'lish, nikoh va ajralish, migratsiya va urbanizatsiya jarayonlarini mamlakat mehnat bozoriga ta'siri ya'ni aholining o'sishi va uni iqtisodiyotga ta'sirini aniqlab, shunga binoan yetarlicha ish o'rinlari yaratish va ularni tahlil qilib kelajakdagi mehnat bozorida barqarorlikni ta'minlash uchun demografik o'zgarishlarning muhimligi asoslab berilgan[4].

Soliq hisobini takomillashtirish orqali mehnat bozorini tartibga solish bu iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan muhim jarayon bo'lib, kichik korxonalar faoliyatining qonuniy, shaffof va samarali bo'lishini ta'minlaydi. Bu jarayonda asli muammo qayerda? Kichik

korxonalarda ko'plab ishchilar "norasmiy" ya'ni shartnomalarsiz, rasmiy ro'yxatdan o'tmagan holatda ishlaydi. Bu esa ularning ijtimoiy himoyasizligiga, davlat budjetining soliq tushumlaridan mahrum bo'lishiga olib keladi. Soliq hisobining aniq yuritilishi (ya'ni ishchilar soni, ish haqi, to'langan soliqlar to'liq aks etgan tizim) orqali ishchi kuchi rasmiy band etiladi. Bunda har bir ishchi ish shartnomasi bilan rasmiylashtiriladi, ijtimoiy soliqlar to'lanadi va bu orqali:

- ishchilarning pensiya, ijtimoiy sug'urta kabi huquqlari kafolatlanadi;
- norasmiy ishchilar soni kamayadi;
- mehnat statistikasi to'g'ri shakllanadi.

Yana bir tadbirkorlik subyektlari uchun muammo shuki kichik korxonalar ko'p hollarda soliq yukining og'irligi sababli yangi ishchi yollashdan qochadi. Soliq hisobi orqali *soddalashtirilgan soliq tizimi, imtiyozlar, yoki yangi xodim yollagan korxonalarga soliq chegirmalari* berilsa maqsadga muvofiq hisoblanadi. Bundan tashqari, ish beruvchi va xodim o'rtasidagi norasmiy munosabatlar ko'p hollarda nizolar, huquqbuzarliklar, majburiy mehnatga olib keladi. Agar soliq hisobi tizimi orqali har bir xodimning rasmiy ish haqi, to'langan ijtimoiy soliq, mehnat shartnomasi aks etgan bo'lsa bu muammoga ham yechim topiladi. *Kichik korxonalarda soliq hisobini takomillashtirish* bu faqat soliq yig'imlarini ko'paytirish emas, balki *mehnat bozorini tartibga solish*, ya'ni norasmiy bandlikni qisqartirish, rasmiy ish o'rinlarini ko'paytirish, ijtimoiy himoyani kuchaytirish, qonuniy mehnat munosabatlarini shakllantirish uchun eng samarali vositalardan biridir.

So'nggi yillarda O'zbekiston mehnat bozorida sezilarli ijobiy o'zgarishlar kuzatildi. Xususan, 2024-yil oxirida rasmiy statistikaga ko'ra ishsizlik darajasi 5,7 foizgacha pasaydi, bu ko'rsatkich 2023-yilda 6,8 foiz edi. Bu o'zgarishlar kichik korxonalarning soni va ularning faoliyati bilan chambarchas bog'liq. 2024-yil holatiga ko'ra, respublikada faoliyat yuritayotgan kichik korxonalar va mikrofirmalar soni 358 mingdan oshdi, ularning savdo aylanmasi esa 80 trillion so'mdan yuqori bo'ldi. Bu holat kichik tadbirkorlik subyektlarining iqtisodiy faolligi oshib borayotganini va ular mehnat bozorida muhim o'rin tutayotganini ko'rsatadi[5].

Biroq kichik korxonalarda soliq hisobini yuritishda bir qator muammolar mavjud. Avvalo, mavjud soliq hisobi tizimi ko'p hollarda murakkabligi, soliq stavkalarining doimiy o'zgarishi va tartibga soluvchi hujjatlarning chalkashligi bilan ajralib turadi. Bu holat kichik tadbirkorlar orasida soliq hisobotlarini to'liq yuritmaslik, soliq to'lovlarini yashirish yoki xodimlarni norasmiy band qilish kabi salbiy holatlarni yuzaga keltiradi. Buning oqibatida esa mehnat bozorida norasmiy bandlik kuchayadi, davlat byudjetiga tushumlar kamayadi va xodimlar ijtimoiy himoyasiz holatda qoladi.

Shuningdek, kichik korxonalar faoliyatini soliq jihatdan baholashda mavjud statistik ma'lumotlarning yetishmasligi ham dolzarb muammo sanaladi. Ko'plab kichik korxonalar daromadlarini rasmiylashtirmaydi yoki kam ko'rsatadi, bu esa mehnatga oid real ko'rsatkichlarning noto'g'ri shakllanishiga olib keladi. Bu kabi muammolarni hal etish uchun soliq hisobini takomillashtirish ya'ni soddalashtirish, raqamlashtirish, va tahliliy asosda optimallashtirish zarur.

Xususan, kichik korxonalarga soliq imtiyozlarini berish, yillik daromad chegaralarini kengaytirish, yillik aylanmadan olinadigan soliq stavkalarini pasaytirish ularni rasmiy bandlikni kengaytirishga undaydi. Soliq hisobotlarini onlayn shaklga o'tkazish, soliq organlari va korxona o'rtasidagi ma'lumot almashinuvini avtomatlashtirish esa ortiqcha byurokratik to'siqlarni kamaytiradi. Bu orqali soliq

hisobi tizimi shaffoflashadi, mehnat bozorida norasmiy bandlik darajasi kamayadi, ishchi kuchi qonuniy mehnat shartnomasi asosida ishlashga o'tadi va ijtimoiy sug'urtadan foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, soliq yukining adolatli taqsimlanishi, soliqqa oid axborotlarning ochiqligi va soliqqa oid majburiyatlarning soddashakllantirilishi kichik korxonalarni rasmiylashtirilgan faoliyatga jalb etishda muhim omildir. 2024-yil davomida kichik biznes subyektlari tomonidan to'langan soliqlar hajmi o'tgan yilga nisbatan 31,5 foizga oshganligi shuni ko'rsatadiki, to'g'ri yo'naltirilgan soliq siyosati ularning iqtisodiy faolligini oshirib, mehnat bozoriga ham ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda[6].

Xulosa qilib aytganda, kichik korxonalarda soliq hisobini takomillashtirish orqali mehnat bozorini tartibga solish nafaqat rasmiy bandlik darajasining oshishiga, balki aholining ijtimoiy himoyalashiga, davlat byudjetining barqarorligiga va iqtisodiy o'sish sur'atlarining tezlashishiga xizmat qiladi. Buning uchun esa soliq siyosatini soddalashtirish, soliq ma'muriyatining ochiqligini ta'minlash va kichik tadbirkorlikni moliyaviy rag'batlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi iqtisodiy islohotlar sharoitida kichik korxonalar mamlakatda iqtisodiy o'sish, bandlikni oshirish va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda muhim o'rin tutmoqda. Ayniqsa, ularning soliqqa oid munosabatlari, ya'ni soliq hisobini yuritish tartibi mehnat bozoriga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kichik korxonalarda soliq hisobini takomillashtirish orqali mehnat bozorini tartibga solishning iqtisodiy va ijtimoiy afzalliklari mavjud.

Birinchidan, soliq hisobining shaffof va soddalashtirilgan yuritilishi ishchi kuchining rasmiy bandligini oshirishga xizmat qiladi. Bu orqali norasmiy mehnat kamayib, ishchilar ijtimoiy himoya tizimiga jalb qilinadi, qonuniy ish shartnomalari tuziladi, va mehnat huquqlari ta'minlanadi.

Ikkinchidan, soliq yukining optimal darajada bo'lishi va yengillashtirilgan soliq rejimlarining joriy etilishi kichik korxonalarni kengayishga, yangi ish o'rinlari yaratishga undaydi. Bu esa ishsizlikni kamaytirish va aholi bandligini ta'minlashda muhim vosita hisoblanadi.

Uchinchidan, soliq tushumlarining oshishi davlat byudjetining barqarorligini ta'minlab, bandlik va ijtimoiy himoya dasturlarini moliyalashtirish imkonini yaratadi. Natijada mehnat bozorining davlat tomonidan tartibga solinishi samarali yo'lga qo'yiladi.

Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, soliq hisobi tizimini raqamlashtirish, soddalashtirish va adolatli soliq yukini ta'minlash orqali nafaqat soliq intizomi kuchayadi, balki mehnat munosabatlari qonuniy asosda shakllanadi, ishsizlik darajasi pasayadi va aholi turmush darajasi yaxshilanadi. Shu boisdan, kichik korxonalarda soliq hisobini takomillashtirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lishi zarur. Bu orqali O'zbekistonda mehnat bozorining barqaror rivojlanishi, fuqarolarning rasmiy bandligi va ijtimoiy himoyasini ta'minlashga erishiladi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 10.02.2023 yildagi PF-21-son. <https://lex.uz/uz/docs/-6379809>
2. Norimovich, R. A. (2025). Mehnat bozorini shakllantirish manbalari dinamikasining tizimli tahlili. *theory and analytical aspects of recent research*, 3(32), 164-171.
3. Maxammadjanovna, T. M. (2024). Mehnat bozorida mehnat resurslarining mobilligi va migratsiyasi. *yangi o'zbekiston, yangi tadqiqotlar jurnali*, 1(4), 532-535.

4. Buxorovich, X. A. (2025). Demografik jarayonlarning mehnat bozori rivojlanishiga ta'sirini tadqiq etishning ilmiy-nazariy asoslari. *american journal of business management*, 3(5), 142-154.
5. www.mehnat.uz
6. www.soliq.uz

МАҲАЛЛИЙ ҚУРИЛИШ МАТЕРИАЛЛАРИ САНОАТИДА ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТНИНГ ЗАМОНАВИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ

Назарова Гўзал Баҳодировна
ТАҚУ таянч докторанти (PhD)

Маълумки, Ўзбекистон иқтисодиётида қурилиш соҳаси ва қурилиш материаллари саноати муҳим аҳамиятга эга бўлган тармоқлардан бўлиб ҳисобланади. Бунда айниқса, қурилиш материаллари саноати (цемент, бетон, металл конструкциялар, ёғоч, гипсокартон, шифер ва бошқалар)нинг иқтисодиётдаги муҳим ўрнини таъкидлаб ўтиш лозим – чунки, қурилиш сектори ЯИМнинг 10-12% га ҳиссага эга бўлишида айнан мана шу қурилиш материаллари саноатининг ҳиссаси каттадир [2].

Оммавий ахборот воситалари ва статистик маълумотларда келтириб ўтилишича, Ўзбекистонда 2024 йил давомида 2 трлн. сўмлик қурилиш материаллари ишлаб чиқарилган. Бу олдинги йилнинг худди шу кўрсаткичига нисбатан 104,5 фоизга кўп демакдир. Бунда энг кўп ўсиш қурилиш ойнаси ишлаб чиқаришда кузатилган (15 млн.м²). Шунингдек гипсокартон (31,9 млн.м²), цемент (6,4млн.тонна), гулқоғоз (1,2 млн ўрам) ва керамик плитка (15,7 млн м²) каби қурилиш материаллари ишлаб чиқариш ҳам ўсиш тенденциясини намоён қилди [4].

Лекин шуни ҳам таъкидлаб ўтиш лозимки, қурилиш материаллари ишлаб чиқариш соҳасида яшил иқтисодиёт тамойилларига риоя қилиш, экологик масалаларга муҳим эътибор қаратиш ва қурилиш материаллари ишлаб чиқаришнинг атроф-муҳитга салбий таъсирини камайтириш мақсадларида дарё ўзанларида қум-тош қазиб олиш таъқиқланганидан сўнг ушбу материаллар нархи бироз ўсиши кузатилди, лекин “қурилишнинг асосий нони” бўлган портланд цемент нархи ўтган йилга нисбатан 20% арзонлашди [2].

Умуман олганда, «Ўзсаноатқурилишматериаллари» уюшмаси Ахборот хизматининг хабарига кўра, Ўзбекистон бўйича қурилиш материаллари соҳасида 2025 йилда ишлаб чиқариш ҳажми 50 трлн сўмга етказилади. Бунда қурилиш материаллари ишлаб чиқариш соҳасида 2025 йил давомида 2,4 млрд долларлик 204 та инвестиция лойиҳаси амалга оширилади ва 14 211 нафар янги иш ўринлари яратилиши белгиланган. Жумладан, Жиззах шаҳрида “Mingyuan Silu Industry” МЧЖ ҚК томонидан қиймати 10 млн. доллар бўлган, йилига 5 млн. кв. метр индийланган ва рухланган маҳсус ойна ишлаб чиқариш лойиҳасини амалга ошириш йўлга қўйилади. Бу лойиҳани амалга ошириш натижасида, 150 млрд сўмлик қўшилган қийматли маҳсулот, 5 млн долларлик экспорт имконияти ва 50 нафар янги иш ўрни яратиш кўзда тутилади.

Мамлакат бўйича қурилиш материаллари ишлаб чиқариш соҳасида 2025 йилда амалга ошириладиган лойиҳаларда 725 млн долларлик ёрдамчи асбоб-

ускуналар, 424 млн долларлик қурилиш материаллари ва 217 млн долларлик кўрсатиладиган хизматлар ҳисобидан маҳаллий контент улуши 57 фоизга етказиш белгиланган. Шунингдек, 2025 йилда ҳудудларнинг хом-ашё заҳира имкониятларидан кенг фойдаланишни кўзлаган ҳолда мавжуд қувватларни ошириш ва янги инвестиция лойиҳаларини ишга туширилиши натижасида импорт ҳажми 100 млн долларга қисқартириш режалаштирилган [3].

Кўриб турибмизки, мамлакатимизда қурилиш материаллар саноатининг ривожланиши, жумладан, унинг инвестицион жозибадорлигини ошириш учун катта имкониятлар мавжуддир. Бу имкониятлардан тўла фойдаланиш учун қурилиш материаллари ишлаб чиқариш соҳасида ҳозирги мавжуд ҳолатни атрофлича баҳолаб чиқиш зарур бўлади. Бу борада қурилиш материаллари ишлаб чиқариш соҳасидаги мавжуд ҳолатни ўрганиш, уни таҳлил қилиб чиқиш ва олинган маълумотларни баҳолаш бизга қуйидаги маълумотларни беради.

1. Мамлакатнинг қурилиш материаллари ишлаб чиқариш бозори сўнгги бир неча йиллар давомида ўртача 10-12 % лик ўсиш тенденциясини намоён қилмоқда. Бунда ўсиш асосан йирик шаҳарларда (Тошкент, Самарқанд, Бухоро, Фарғона, Наманган ва шу кабилар) қурилиш суръатларининг жадал ўсиши ва инфратузилмавий лойиҳаларни (мисол учун, “Ўзбекистон темир йўллари” АЖ нинг модернизацияланиши) амалга ошириш билан боғлиқ бўлмоқда. Келгусида мазкур ўсиш суръатининг бундан ҳам юқори бўлиши кутилади – сабаби, 2024-2025 йилларда қурилиш соҳасида 100 млрд. доллардан ортиқ инвестицион лойиҳалар режалаштирилгандир.

Қурилиш материаллари ишлаб чиқариш бозорининг ўсишида қуйидаги материалларни ишлаб чиқариш ҳажми катта таъсир кўрсатади (1-жадвал):

1-жадвал

Қурилиш материаллари ишлаб чиқариш бозори ўсишида катта таъсирга эга бўлган йўналишлар

Қурилиш материали тури	Бозордаги улуши, %	Асосий ишлаб чиқарувчилар
Цемент ва бетон	40	Қашқадарё ва Навоий вилоятидаги цемент заводлари
Металл конструкциялар ва арматура	20	Россия ва Қозоғистондан импорт
Ёғоч	15	Россиядан импорт
Шифер ва гипс	10	Россия ва Қозоғистондан импорт
Энергиятежамкор қурилиш материаллари	5	Импорт

Агарда Ўзбекистон бўйича қурилиш материалларининг экспорти ва импорти ҳақидаги маълумотларни кўриб чиқадиган бўлсак, унда қуйидагиларни таъкидлаб ўтиш керак бўлади (2-жадвал):

2-жадвал

Қурилиш материалларининг экспорти ва импорти ҳақидаги маълумотлар

Кўрсаткичлар	Бозордаги улуши, %	Қайси мамлакатга (ёки мамлактдан)
Қурилиш материаллари экспорти	20	Афғонистон, Қирғизистон
Қурилиш материаллари импорти	60	Россия, Қозоғистон, Хитой

Келтириб ўтилган 2-жадвалдан кўришимиз мумкинки, Ўзбекистондаги қурилиш материаллари ишлаб чиқарувчи корхоналарнинг экспорти асосан икки мамлакатга – Афғонистон ва Қирғизистонга цемент ва бетон маҳсулотлари етказиб бериш билан боғлиқ. Бошқа мамлакатларга қурилиш материаллари экспорт қилиш ҳажми кам бўлиб, бу маҳаллий ишлаб чиқарувчи корхоналарнинг рақобатбардошлилигини ошириш ва экспортбоп қурилиш материаллари турларини кўпайтиришни тақозо қилади.

Мамлакатимизга қурилиш материаллари импорти эса асосан учта йирик давлатлар – Россия Федерацияси, Қозоғистон Республикаси ва Хитой Хал Республикасидан амалга ошириб келинмоқда. Бунинг устига, мазкур мамлакатлардан импорт қилинадиган қурилиш материаллари мамлакатдаги қурилиш материаллари бозорининг 60 % ини ташкил қилиб, бу қурилиш материалларини ишлаб чиқаришда маҳаллийлаштиришни, миллий қурилиш материаллари бозорида маҳаллий хом-ашё асосидаги қурилиш материаллари ишлаб чиқаришни кенгайтириш бўйича тезкор чора-тадбирларни амалга ошириш заруратини шартлайди. Бу маҳаллий қурилиш материаллари бозорида нархларнинг пасайишига олиб келиб, қурилиш материаллари бозорининг жадал ривожланиши учун замин ҳозирлайди [4].

Юқорида келтириб ўтилган чора-тадбирларни самарали тарзда амалга ошириш учун мамлакат қурилиш материаллари бозоридаги инвестицион вазиятни кўриб чиқиш лозим бўлади. Қурилиш материаллари ишлаб чиқариш соҳасидаги инвестицион вазият асосан давлат дастурлари ва бошқа турли хилдаги қўллаб-қувватловчи манбалар негизида барқарор равишда ушлаб турилмоқда. Бунда Ўзбекистонда 2020-2030 йилларга мўлжалланган "Қурилиш материаллари саноатини ривожлантириш стратегияси"га мувофиқ равишда миллий қурилиш материаллари соҳасига 2 млрд доллар инвестицияни режалаштирганлиги муҳим аҳамиятга эга бўлди деб ҳисобланади. Шунингдек, қурилиш материаллари ишлаб чиқарувчи корхоналар учун солиқ имтиёзлари (7 йил солиқдан озод қилиш), субсидиялар (энергия учун 20% чегирма) ва грантлар (ЕТТБ ва Осиё тараққиёт банкидан) мавжудлиги ҳам муҳим аҳамиятга эга бўлмоқда.

Мана шундай чора-тадбирлар натижасида қурилиш материаллари саноатига жалб қилинган инвестициялар қаторида 2023 йилда 800 млн доллар инвестиция жалб қилинганлигини кўрстайш мумкин бўлиб, бу инвестиция маблағлари асосан Туркия, Қозоғистон, Хитой мамлакатларидан киритилди. Жумладан, Швейцария билан ҳамкорликда ташкил қилинган "Holcim Uzbekistan" компанияси кўмагида Навоийдаги цемент заводини кенгайтириш ишлари амалга оширилди,

Булардан ташқари, маҳаллий қурилиш материаллари ишлаб чиқариш соҳасида бошқа инвестиция имкониятлари ҳам мавжудлигини таъкидлаб ўтиш зарур. Масалан, Қашқадарё вилоятида 100,0 млн долларлик инвестиция маблағлари ҳисобига янги цемент заводи қурилиши; инновацион технологиялар асосида рақамли ишлаб чиқариш (AI билан сифат назоратини амалга ошириш) ва яшил (экологик тоза) қурилиш материаллари (мисол учун, қайта ишланган бетон) ишлаб чиқариш; хусусий-хусусий шериклик (PPP) моделлари билан инфратузилма лойиҳаларини амалга ошириш кабиларни келтириб ўтиш мумкин [5].

Хулоса сифатида айтиш мумкинки, Ўзбекистон қурилиш материаллари бозорида ривожланиш истиқболлари билан биргаликда бугунги кунда мазкур бозорнинг ривожланишига тўсқинлик қиладиган ҳолатлар ҳам мавжуд. Мисол учун, мамлакатнинг айрим минтақаларида маълум бир қурилиш материалларини ишлаб чиқариш учун хом-ашё танқислиги кузатилади – бунга Қорақалпоғистон Республикасида гипс ва гипсдан қурилиш материаллари ишлаб чиқариш имконияти айнан хом-ашё чекланганлиги сабабдир. Гипс ва гипсдан тайёрланган қурилиш материалларини мамлакатнинг бошқа минтақаларидан Қорақалпоғистонга ташиб келтириш минтақанинг ҳудуди катталиги сабабли транспорт харажатларини ва натижада, мазкур турдаги маҳсулот нархини ошириб юборади. Бошқа томондан эса, қурилиш материаллари ишлаб чиқаришга доир сифат стандартларининг бугунги кун талабидан ортда қолганлиги, мазкур соҳада коррупцион ҳолатлар кўп учраши ва энг асосийси – қурилиш материаллари бозорида импорт қилинадиган маҳсулотлар улушининг юқори (60 %) даражадалиги қурилиш материаллари саноатининг ривожланишини секинлаштиришини қайд этиб ўтишимиз лозим.

Мазкур ҳолатларни бартараф этиш учун таклифлар сифатида соҳаснинг инвестицион жозибадорлигини янада ошириш, қурилиш материалларини ишлаб чиқаришда қўлланиладиган сифат стандартларини бугунги кун талабларига мослаштириш ҳамда қурилиш материаллар ишлаб чиқариш соҳасида бошқарув жараёнлари самарадорлигини ошириш кабиларни ўртага ташлаймиз. Мазкур таклифларни амалга жорий қилиниши маҳаллий қурилиш материаллари соҳасини жадал ривожланишига катта туртки беради деб ҳисоблаймиз.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 9 июндаги ПФ № 6244-сонли “Ҳудудларнинг саноат салоҳиятини оширишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони - <https://lex.uz/docs/5449564>.
2. <https://aniq.uz/yangiliklar/>.
3. <https://diyor24.uz/66084>.
4. О.Т.Ахмедов, А.Ў.Адашев. Қурилиш соҳасини ривожлантиришда инвестициялаш жараёнлари таҳлили - <https://iqtisodiyot.tsue.uz/sites/>.
5. С.О. Ибрагимов. Қурилиш материаллари саноатида ишлаб чиқаришни кластер ташкил этиш орқали самарадорликни ошириш - *Imiyanjumanlar.uz*.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ПЕНСИОННОЙ СИСТЕМЫ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ РЫНКА ТРУДА

Абдулазизова Наргиза Бахадировна

Докторант ТГУВ, кафедра “Внешнеэкономическая деятельность”

Современная экономика переживает этап стремительной технологической модернизации, известный как *Индустрия 4.0*. Её ключевыми чертами являются цифровизация, автоматизация, роботизация и внедрение искусственного интеллекта, что радикально изменяет характер труда, занятость и механизмы социального обеспечения. Пенсионная система, будучи неотъемлемым элементом социальной защиты, испытывает двойное воздействие этих

процессов — как со стороны рынка труда, так и через внутренние финансово-организационные механизмы.

Технологии и труд исторически взаимосвязаны: каждое новое технологическое поколение приводило к росту производительности и появлению новых профессий. Однако специфика Четвёртой промышленной революции заключается в том, что она не всегда создает новые рабочие места, а напротив — усиливает процесс вытеснения традиционных профессий. По оценкам экспертов, к 2035 году кибер-физические системы могут заменить до 50 % работников, занятых в рутинных и производственных видах деятельности. Это ставит под угрозу устойчивость пенсионных систем, основанных на текущих страховых взносах, так как сокращается база плательщиков.

Влияние цифровизации на развивающиеся страны может показаться опосредованным, однако Индустрия 4.0 представляет собой глобальное явление, последствия которого охватывают все национальные экономики без исключения. Переход к новым технологическим укладам сопровождается не только появлением новых возможностей, но и серьёзными социально-экономическими вызовами.

Распространение автоматизации и роботизации требует от работников постоянной адаптации, повышения квалификации и освоения новых цифровых компетенций. Степень востребованности различных профессий будет напрямую зависеть от уровня цифровизации производства. При этом доступ к новым возможностям будет открыт лишь тем, кто способен пройти обучение и овладеть современными навыками, соответствующими требованиям инновационной экономики.

В контексте этой трансформации профсоюзы важны, как никогда ранее. Чтобы обеспечить права трудящихся, профсоюзы должны адаптировать свои структуры и культуру к новым реалиям: обратиться к более молодой и разнообразной, географически разбросанной рабочей силе, разработать способы организации отдельных работников, которые могут находиться по индивидуальным контрактам в так называемой "гиг-экономике". Фундаментальная потребность в профсоюзах для защиты прав трудящихся сохранится.

Индустрия 4.0 формирует новые формы занятости – *фриланс, платформенную экономику, гибкий график*, что размывает границы между наёмным трудом и самозанятостью. Хотя такие формы способствуют гибкости и вовлечению молодежи, они одновременно осложняют участие работников в традиционных пенсионных схемах. Особенно уязвимыми оказываются группы населения, не имеющие доступа к цифровым навыкам и качественному образованию. Это усиливает региональные диспропорции и социальное неравенство. В будущем потребуется системное развитие непрерывного образования, повышение цифровой грамотности и адаптация профсоюзных институтов к гибким моделям занятости.

В сфере науки и образования усилия государственных органов и научных организаций необходимо направить на разработку и обновление методологии стратегического планирования социальноэкономического развития территорий, агломераций и предприятий; расширение связей с ведущими компаниями в сфере цифровых технологий для обеспечения прохождения учебной,

производственной и преддипломной практики для более близкого знакомства с решением реальных задач цифровизации экономики. По данным **McKinsey**, цифровизация способна увеличить ВВП: на 10,5 % для ЕС, 7,9 % для США, 11,8 % для Австралии и 6,0 % для Бразилии к 2025 году. Экономический рост обеспечивается за счёт оптимизации производственных процессов, повышения эффективности научно-исследовательских работ и снижения издержек. Изменяется структура бизнеса, роль человеческого и финансового капитала (Таблица 1).

1-таблица

Источники прироста ВВП за счет цифровизации экономики[2]

Тренд, эффект от цифровизации	Характеристика проявления
Оптимизация производства и логистики, 1,4–4,0 %	Мониторинг производственных процессов в режиме on-line; Совершенствование логистических и маршрутов и определения приоритетов отправок и движения
Рост эффективности рынка труда, 2,1–29 %	Быстрое и эффективное заполнение вакансий и быстрый поиск работы; Возможности удаленного трудоустройства; Изменение состава профессий и обустроенности рабочих мест
Повышение производительности оборудования, 0,4–1,4 %	Сокращение простоев оборудования и расходов на ремонты; Повышение загрузки оборудования
Повышение эффективности НИОКР, 0,2–0,5 %	Быстрое прототипирование и контроль качества; Анализ больших массивов данных при разработке и совершенствовании продуктов
Снижение издержек, >0,1 %	Снижение расхода электроэнергии и топлива; Минимизация производственных потерь (сырьевых, энергетических, трудовых и прочих ресурсов)

В сфере занятости и социального обеспечения необходимо сосредоточить усилия центральных и региональных властей на преодоление прежде всего территориальной безработицы.

2-таблица

Влияния технологии на занятость: разные оценки [3]

Организация	Оценка
Оксфордский университет	47% работников в Америке рискуют потерять работу вследствие автоматизации
Прайсвотерхаус Куперс	38% в США, 30% в Великобритании, 21% в Японии и 35% рабочих мест в Германии могут быть ликвидированы вследствие автоматизации
МОТ (Чан и Хон)	АСЕАН-5: 56% рабочих мест могут быть ликвидированы вследствие автоматизации в ближайшие 20 лет
МакКинси	Из 60% всех рабочих мест 30% технически могут быть автоматизированы
ОЭСР	В среднем по ОЭСР: 9% рабочих мест – высокий риск. Риски полной автоматизации невелики, но значительное число (от 50 до 70%) рабочих мест могут быть автоматизированы
Роланд Бергер	Западная Европа: 8.3 млн рабочих мест в промышленности будет утрачено, но 10 млн будет создано в сфере услуг
Всемирный банк	Две трети рабочих мест в развивающихся странах могут быть автоматизированы

Передовые государства - Сингапур, США, Япония, Германия, Швейцария - уже активно формируют стратегию подготовки к Индустрии 4.0. Их опыт показывает, что модернизация пенсионной системы должна идти параллельно с развитием цифровой экономики, образования и рынка труда. В научной сфере важно развивать методологию стратегического планирования, укреплять связи с технологическими компаниями и обеспечивать практическую подготовку студентов в условиях цифровой трансформации [1].

Для обеспечения финансовой устойчивости пенсионных систем в условиях цифровой экономики необходимо проведение институциональных реформ, включающих:

а) Технологическую модернизацию администрирования:

- применение искусственного интеллекта и машинного обучения для оптимизации сбора взносов, обработки заявлений и выявления мошенничества;
- внедрение блокчейн-технологий для повышения прозрачности учёта пенсионных прав;
- роботизацию административных процессов (RPA) для сокращения операционных издержек;
- переход на облачные технологии для эффективного хранения и анализа данных;
- развитие финтех-платформ и мобильных приложений для индивидуализированных пенсионных услуг.

б) Институциональную гибкость и справедливость:

- создание механизмов переносимости пенсионных прав при смене формы занятости;
- интеграция самозанятых и фрилансеров в систему обязательных накоплений;
- переход к гибридным моделям пенсионного страхования, сочетающим государственные, корпоративные и индивидуальные накопления.

в) Развитие человеческого капитала:

- модернизация образовательных программ и стратегий переподготовки кадров;
- стимулирование цифрового обучения и профессиональной мобильности;
- создание институтов социального партнерства для адаптации кадровой политики[4].

Индустрия 4.0 не отменяет необходимость надёжной пенсионной системы – она меняет правила её функционирования. Успешная адаптация предполагает сочетание технологической модернизации администрирования, институциональной перестройки, образовательных программ и финансовой гибкости. Прежде всего, необходимо обеспечить переносимость пенсионных прав и интеграцию всех форм занятости в систему накоплений, чтобы сохранить финансовую устойчивость и социальную справедливость.

Литературы:

1. Frey C.B., Osborne M.A. *The Future of Employment: How Susceptible Are Jobs to Computerisation?* OMS Working Papers. 2013.
2. Цифровое будущее: экономический эффект. – https://d-russia.ru/wp-content/uploads/2018/10/20181025_tsifrovoe-budischie-makkinzi.pdf

3. Дебора Гринфилд. Зам.гендиректора МОТ по вопросам политики, МОТ 2017. г., Женева.
4. Acion-Lopez, Ahmed and Vidal-Meliá, Carlos, *Impacts of Industry 4.0 Technologies on Pension Systems: A Scoping Review* (August 21, 2025). Available SSRN: <https://ssrn.com/abstract=5401961> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.5401961>
5. World Economic Forum. *The Future of Jobs Report 2023*. Geneva: WEF, 2023. — 230 p. (URL: <https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2023>)
6. OECD. *Pensions at a Glance 2023: OECD and G20 Indicators*. Paris: OECD Publishing, 2023. — 250 p. (DOI: <https://doi.org/10.1787/19991363>)
7. McKinsey Global Institute. *Digitalization and Economic Growth: How Digital Transformation Shapes Productivity and Employment*. New York: McKinsey & Company, 2022. — 78p (URL: <https://www.mckinsey.com/mgi>)
8. International Labour Organization (ILO). *Digitalization and the Future of Work: Opportunities and Challenges*. Geneva: ILO, 2022. — 112 p. (URL: <https://www.ilo.org/global/publications>)
9. Доклады национальных регуляторов и аналитических центров по теме цифровой трансформации рынка труда.

TRANSFORMATION OF THE LABOR MARKET AND EMERGENCE OF NEW PROFESSIONS IN THE CONTEXT OF AN INNOVATIVE ECONOMY

Baymanova Mavlyuda Djurayevna

*Senior lecturer, Department of economics
and finance Angren university*

In the modern world, innovation has become a key driving force of the economy. The innovative economy is defined as an economic system based on the implementation of new technologies, ideas, intellectual resources, and knowledge in production, services, and management. In this process, human capital remains the main factor, as the success of an innovative economy directly depends on the qualification, education level, and creativity of the workforce. Therefore, developing human resources, continuous training, and forming new competencies have become central tasks of the modern labor market [1]. The innovative economy is also changing the essence of the labor market. The labor market is no longer merely a mechanism for the exchange of labor power, but rather a center for the circulation of knowledge, skills, and technology. The modern labor market requires high flexibility, rapid adaptation, and constant renewal [2].

The formation of the digital economy, along with the introduction of artificial intelligence and automation, is leading to the emergence of new professions and the transformation of existing ones. As a result, a new concept has arisen — the “digital divide”, referring to the gap between individuals who can effectively use technology and those who cannot [3]. Under an innovative economy, the structure of the labor market is undergoing fundamental changes. Firstly, the share of technological labor types is increasing. Whereas physical and routine labor once dominated, now intellectual and creative work has taken the lead.

Secondly, the forms of employment are changing. Remote work, freelancing, hybrid jobs, and platform-based employment (such as Uber, Upwork, Fiverr) have become new segments of the labor market. This transformation alters the traditional relationship

between employer and employee — many specialists now work independently, which enhances labor flexibility and mobility.

Thirdly, the composition of the workforce is evolving. The number of women, youth, IT specialists, startup founders, and creative professionals is increasing, making the labor market more diverse and inclusive. At the same time, employment sectors are shifting from manufacturing to services, financial technologies, information technologies, and education [4]. In developing countries, while traditional industrial jobs are declining, new opportunities are emerging in digital services and technology-driven industries.

These transformations require revising the mechanisms of labor market governance and regulation.

In an innovative economy, the emergence of new professions is a natural process. For instance, positions such as data analyst, IT architect, cybersecurity specialist, artificial intelligence developer, digital marketing manager, and UX/UI designer are among the most in-demand occupations today.

Additionally, the development of the green economy and sustainable development concepts has led to the creation of new professions such as environmental manager, energy efficiency specialist, and waste recycling engineer.

Alongside the growth of new professions, the structure of skills is also changing. Modern professionals are now expected to possess not only technical knowledge but also “soft skills” — creativity, problem-solving ability, teamwork, and digital literacy. This transformation also influences the education system. Universities and training centers are revising their curricula based on real labor market needs. The concepts of re-training, upskilling, and lifelong learning have become key mechanisms for ensuring labor market stability [5].

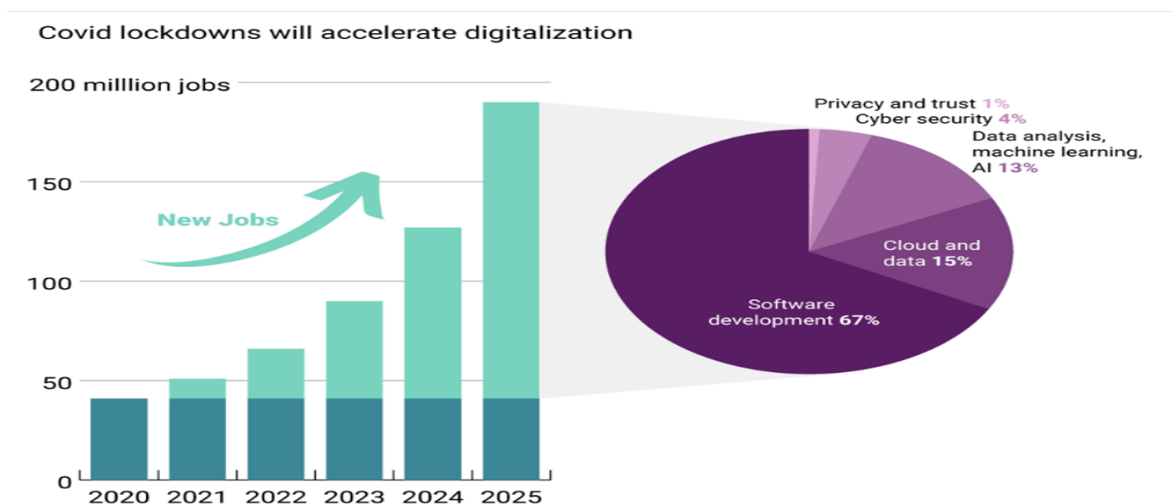

Figure-1. New digital jobs in a post-pandemic world — Source: LinkedIn, Microsoft.

According to LinkedIn and Microsoft analytics, the number of new digital jobs is expected to grow sharply after the COVID-19 pandemic, reaching nearly 200 million by 2025. As shown in Figure 1, most of these positions will be in software development (67 %), followed by cloud and data services (15 %), and AI-related professions (13 %) [Source: LinkedIn & Microsoft, 2024]. This demonstrates that digital competencies —

especially programming, cloud computing, and data analysis — will dominate the labor market structure in the near future.

Although innovation stimulates economic growth, it also creates a number of socio-economic challenges. The first problem is the skills mismatch. As the demand for highly qualified specialists rises, low-skilled workers face an increasing risk of unemployment. This deepens social inequality and polarization.

The second issue is the uneven development of the labor market. Digital infrastructure is not equally developed in all regions, which limits access to innovation-related jobs. For example, in areas with poor internet connectivity and weak technical infrastructure, remote work opportunities remain limited.

The third problem concerns legal gaps. For remote workers and freelancers, labor legislation is not yet fully defined — issues of pension, health insurance, and social protection remain unresolved.

The fourth problem is the negative effect of automation. Artificial intelligence and robotics are displacing many traditional professions, leading to a growing threat of technological unemployment.

To ensure the sustainable development of the labor market in the context of an innovative economy, the following strategic directions are essential:

- * Modernization of the education system. Curricula must be aligned with the needs of the digital economy, integrating new technologies into the learning process.

- * Strengthening re-training systems. The concept of “lifelong learning” should be widely implemented to enhance labor adaptability and continuous skill improvement.

- * Supporting flexible forms of employment. Remote work and freelancing should be legally recognized and supported with appropriate social guarantees.

- * Expanding digital infrastructure. Developing internet access, technical capacity, and e-government systems will promote regional equality and innovation diffusion.

- * Harmonizing state policy. Labor, education, digital technology, and social policies must be coordinated to create a cohesive innovation ecosystem.

Through these measures, the labor market can successfully adapt to new economic conditions, achieving a balance between technological progress and social stability.

The analysis shows that the innovative economy is fundamentally transforming the global labor market. New technologies, automation, and digitalization are creating new professions while reshaping traditional ones. Demand for digital skills — such as programming, data analytics, and cloud computing — is rapidly increasing, making human capital the key driver of economic competitiveness. However, innovation also brings socio-economic challenges, including skill mismatches, legal uncertainty for remote workers, and the risk of technological unemployment. Unequal digital infrastructure across regions further limits access to innovation-driven jobs. To ensure a balanced and sustainable labor market, it is essential to modernize education, promote lifelong learning, and strengthen retraining systems. Governments, educational institutions, and businesses must work together to align workforce competencies with the needs of the digital economy. Investing in human capital and expanding digital literacy are crucial for achieving social stability and inclusive economic growth in the era of innovation.

Literature:

1. Gimranova R., Aimagambetov E., Nevmatulina K., *Transformation of Human Capital as a Driver of Innovative Economy. Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 2023.

2. Gelitashvili N. *The Impact of Digital Transformation on the Labor Market. Business and Legislation*, 2024.

3. Krylov D. *Transformation of the Labor Market in the Conditions of Digitalization of the National Economy of Ukraine. Economic Synergy*, 2024.

4. Andabayeva G., Movchun V., Dubovik M., Kurpebayeva G., *Labor Market Dynamics in Developing Countries: Analysis of Employment Transformation at the Macro-Level. Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 2024.

5. Sekerin V., Gorokhova A., Bank S., Gayduk N., Gorlevskaya L. *Transformation of the Labor Market and the Necessary Professional Competencies of Employees Under the Influence of Technology*, 2022.

INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDA IJTIMOY HIMOYA VA RAQAMLI SUG'URTANING MEHNAT BOZORI BARQARORLIGIDAGI O'RNI

Jo'rayeva Sarvinoz Baxtiyor qizi

*O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi
Moliya va moliyaviy texnologiyalar fakulteti magistranti*

So'nggi o'n yilliklarda dunyo iqtisodiyoti tubdan o'zgarmoqda. Innovatsion iqtisodiyotning rivojlanishi yangi texnologiyalar, sun'iy intellekt, avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish va raqamli xizmatlarni joriy etish orqali iqtisodiy o'sishni tezlashtirmoqda. Shu bilan birga, mehnat bozori tubdan o'zgarib, yangi kasblar paydo bo'lmoqda va an'anaviy ish shakllari qayta shakllanmoqda. Shuningdek, ishchi kuchining malakasi va texnologik ko'nikmalariga bo'lgan ehtiyoj ham albatta oshib bormoqda [1].

Innovatsion iqtisodiyot sharoitida inson resurslarini boshqarish va mehnat bozorining barqarorligini ta'minlashda ijtimoiy himoya va raqamli sug'urta tizimlari muhim rol o'ynaydi. Masofaviy ishlash, frilanserlik kabi yangi ish shakllari an'anaviy mehnat qonunchiligiga to'liq mos kelmaydi, shu sababli ishchilar ko'pincha pensiya, sog'liqni saqlash va boshqa ijtimoiy kafolatlardan to'liq foydalana olmaydi. Shu nuqtai nazardan, ijtimoiy himoya va raqamli sug'urta tizimlarini rivojlantirish, ishchi kuchini barqaror, xavfsiz va raqamli iqtisodiyot talablariga moslashtirish uchun zarurdir.

Ijtimoiy himoya tizimlari ishchilarni nafaqat iqtisodiy xavfdan himoya qiladi, balki ularni yangi kasblarga moslashuvga rag'batlantiradi. Innovatsion iqtisodiyotda ishchilar ko'pincha yuqori malaka talab qiladigan texnologik kasblarga o'tadi. Shu sababli, ularning barqarorligini ta'minlash uchun nafaqat moliyaviy yordam, balki sog'liqni saqlash, pensiya va sug'urta kafolatlarini ham rivojlantirish zarur. Misol uchun, Yevropa Ittifoqining ayrim mamlakatlarida raqamli sug'urta tizimlari yordamida masofaviy ishlovchi xodimlarning pensiya va sog'liqni saqlash kafolatlari avtomatik tarzda hisoblab chiqiladi va onlayn nazorat qilinadi [2].

Shuningdek, ijtimoiy himoya tizimlari ishchi kuchi motivatsiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Agar xodimlar o'z ijtimoiy kafolatlari xavfsiz ekanligini bilsa, ular yangi texnologiyalar va innovatsion jarayonlarga faolroq jalb qilinadi. Shu tarzda, ijtimoiy himoya tizimlari nafaqat individual darajada, balki butun iqtisodiy tizimning barqarorligida ham muhim rol o'ynaydi. Raqamli sug'urta tizimlariga to'xtaladigan bo'lsak, bu ham mehnat bozorida o'zining strategik ahamiyatini tobora oshirmoqda. Ular ishchilar va ish beruvchilar o'rtasidagi kafolatlarni oshirish, pensiya, sog'liqni saqlash va boshqa ijtimoiy himoya mexanizmlarini avtomatlashtirish imkonini beradi. Masalan, ishchi o'z sug'urta polislarini onlayn tarzda boshqarishi, sog'liqni saqlash

xizmatlariga tezkor murojaat qilishi va ish bilan bog'liq risklardan himoyalaniishi mumkin. Shu tarzda, raqamli sug'urta tizimlari ishchi kuchining barqarorligini oshiradi, ishchilarni texnologik o'zgarishlarga moslashishga undaydi va ishchi motivatsiyasini yaxshilaydi [3].

Global tajriba shuni ko'rsatadiki, raqamli sug'urta tizimlarini joriy qilgan mamlakatlarda ishchi kuchining barqarorligi sezilarli darajada oshgan. Masalan, Singapurda "Central Provident Fund" tizimi orqali raqamli platformalar yordamida ishchilar nafaqa va pensiya rejalari bilan bog'liq barcha xizmatlarni onlayn tarzda kuzatadi va boshqaradi. Shu natijada, ishchilar o'z ijtimoiy kafolatlarini yaxshiroq bilib, yangi kasblarga o'tishga tayyor bo'ladi [4].

Bundan tashqari, ijtimoiy himoya va raqamli sug'urta tizimlarini rivojlantirish xodimlarni malaka oshirish va raqamli ko'nikmalarini rivojlantirishga rag'batlantiradi. Masalan, raqamli sug'urta platformalarida xodimlar uchun onlayn treninglar, malaka oshirish kurslari va sog'liqni saqlash monitoringi birlashtirilishi mumkin. Shu tarzda, ishchilar yangi texnologiyalarga tez moslashadi, mehnat bozori barqarorligi oshadi va ijtimoiy tengsizlik kamayadi [5].

1-jadval

Raqamli sug'urta tizimlari va ularning mehnat bozoriga ta'siri

Davlat	Raqamli sug'urta tizimi	Qamrov	Mehnat bozori barqarorligiga ta'siri
Singapur	Central Provident Fund (CPF)	Ishchilar, frilanserlar	Pensiya va sog'liqni saqlash kafolatlari; yangi kasblarga moslashuvni osonlashtiradi.
Estoniya	e-Health, e-Insurance	Barcha ishchilar	Sog'liqni saqlash va ish bilan bog'liq sug'urta avtomatlashtiriladi; barqarorlik oshadi.
AQSH	Onlayn sug'urta platformalari	Gig-ijrochilar	Mustaqil ishlovchilarga ijtimoiy himoya taqdim etilishi motivatsiyani oshiradi va barqaror bandlikni qo'llab-quvvatlaydi.
Xitoy	Raqamli sug'urta platformalari	Barcha ishchilar	Sug'urta xizmatlari onlayn ravishda kengaymoqda, bu esa ishchi kuchining xavfsizlik hisini oshiradi.
Janubiy Koreya	Raqamli sog'liqni saqlash xizmatlari tizimi	Aksariyat ishchilar	Sug'urta jarayonlari, da'volar boshqaruvi va onlayn a'zo hisobi orqali samaradorlik oshgan.
Malayziya	Masofaviy ishchilarni pensiya jamg'armasi dasturi	Platforma ishchilari	Masofaviy va platforma bazasida ishlovchi xodimlar uchun ijtimoiy himoya kengaytirilmoqda.

Misol uchun quyidagi jadvalni ko'rishimiz mumkin. Ushbu jadvalda raqamli sug'urta tizimlarining turli davlatlarda ishchi kuchi barqarorligiga qanday ta'siri ko'rsatilgan.

Yana bir aniq ma'lumotni Estoniya misolida keltirib o'taman.

- Har haftada taxminan 56 000 kishi, ya'ni ishchi yoshdagi aholining 7 % i, raqamli platformalar orqali ishlaydi.

- O'tgan yil davomida esa kamida bir marta platforma ishida qatnashganlar soni 160 000 dan ortiq.

- Ishchilar platforma orqali ishlaganida o'rtacha oylik sof daromadi €1 017 bo'lib, mamlakatning o'rtacha sof ish haqi €1 255 dan past.

• 2022-yilda majburiy sog'liqni saqlash sug'urtasi bilan qamrov ishchilik yoshidagi aholida erkaklar uchun 89 %, ayollar uchun 91 % ga yetgan [6].

Singapur misolida ham platforma ishchilari uchun majburiy qo'shma hissalar tizimi bosqichma-bosqich joriy etilmoqda. 2025-yildan boshlab ishchilar tomonidan 12,1 %, kompaniyalar tomonidan esa 3,5 % hissa qo'yilishi rejalashtirilgan. Bu jarayon 2029-yilga kelib platforma ishchilarining hissalarini *an'anaviy ishchilar hissalariga* — 20 % ga yetkazilishi kutilmoqda. Shuningdek, 2024-yilning ikkinchi yarmidan boshlab platforma ishchilaridan qo'shimcha 2,5 % hissa talab qilinadi, hukumat esa bu qo'shimchani boshlanishida 75 % miqdorida qoplashni rejalashtirgan [7].

O'zbekistonga oid statistik ma'lumotlarga ham to'xtaladigan bo'lsak:

• Sug'urta xizmatlari hajmi: 2025-yilning 1-choragida O'zbekistonda sug'urta sektori yillik o'sish darajasi 18,8 % ga yetdi va umumiy hajmi 2,63 *trillion* so'mni tashkil etdi.

• 2025-yil sug'urta xizmatlari hajmi 4,5 *trillion* so'm, bu 2024-yilning mos davriga nisbatan 1,1 *trillion* so'm ko'p.

• 2024-yil 3-choragida esa sug'urta bo'yicha barcha majburiy bo'lmagan polislar hajmi bozorning taxminan 92 % ini tashkil qilgan.

• Mehnat bozori holati haqida: Yoshlar orasida "NEET" (ta'limda emas, bandlikda emas, tayyorgarlikda emas) holati 14–30 yosh oralig'ida taxminan 37% ni tashkil qilmoqda [8].

Xulosa qilib aytganda, innovatsion iqtisodiyot sharoitida mehnat bozorini barqarorlashtirishda *ijtimoiy himoya va raqamli sug'urta tizimlarining roli* asosiy omil hisoblanadi. Ushbu tizimlar ishchi kuchining xavfsizligini ta'minlab, yangi ish shakllariga moslashuvini osonlashtiradi, motivatsiyasini oshiradi va mehnat bozoridagi tengsizlikni kamaytiradi. Shu sababli davlat, ta'lim va biznes sektorining birgalikdagi say-harakatlari orqali raqamli sug'urta tizimlarini rivojlantirish, ijtimoiy himoyani kengaytirish va ishchi malakasini oshirish zamonaviy mehnat bozorining barqarorligini ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi.

Bundan tashqari, raqamli sug'urta tizimlari mehnat bozoridagi o'zgarishlarga tez moslashish imkonini beradi va pandemiya yoki iqtisodiy inqiroz kabi kutilmagan vaziyatlarda ishchilarni moliyaviy himoya qiladi. Innovatsion iqtisodiyotda yangi kasblar va ish shakllari paydo bo'lishi bilan birga, ishchi kuchi doimiy ravishda malakasini oshirib borishi talab etiladi. Shu nuqtai nazardan, ijtimoiy himoya va raqamli sug'urta tizimlari nafaqat xavfsizlikni ta'minlaydi, balki ishchilarning o'zgaruvchan talablar va texnologik yangiliklarga moslashuvchanligini ham oshiradi.

Shuningdek, bu tizimlar mehnat bozorida teng imkoniyatlar yaratadi, yoshlar, ayollar va chekka hududlardagi aholining ishga jalb qilinishini rag'batlantiradi.

Adabiyotlar:

1. Schwab, K. *The Fourth Industrial Revolution*. World Economic Forum. (2017)
2. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. *The Second Machine Age*. W.W. Norton & Company. (2014)
3. LinkedIn & Microsoft. *Digital Skills and Jobs Report*. (2024)
4. OECD *Employment Outlook 2020: Worker Security and the Digital Economy*. (2020)
5. World Bank. *The Future of Work in a Digital Economy*. (2021)
6. Foresight Centre. "Platform Work in Estonia 2021". Riigikogu Press-Release, 2021.
7. Government of Singapore. "CPF contributions for platform workers". Ministry of Manpower / CPF Board, 2024.
8. National Agency for Prospective Projects (NAPP). *Report on the Insurance Market of Uzbekistan Q1 2025*. Tashkent, 2025.

INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDA TIKUV-TRIKOTAJ KORXONALARIDA MEHNAT BOZORINING TRANSFORMATSIYASI VA ISHLAB CHIQARISHNI SAMARALI TASHKIL ETISH MEXANIZMLARI

Mardiyev Bunyod Sirojiddin o'g'li

TDIU Innovatsion menejment kafedrası tadqiqotchisi,

Orcid: 0009-0004-4728-5960

So'nggi yillarda innovatsion iqtisodiyotning jadal rivojlanishi mehnat bozorida tub o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Yangi texnologiyalar, raqamlashtirish jarayonlari va avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari ishlab chiqarish samaradorligini oshirish bilan bir qatorda, zamonaviy korxonalardan yuqori malakali, raqobatbardosh va moslashuvchan mehnat resurslarini talab qilmoqda. Xususan, yengil sanoatning asosiy tarmoqlaridan biri bo'lgan tikuv-trikotaj sanoati innovatsion iqtisodiyot sharoitida o'z ishlab chiqarish jarayonlarini samarali tashkil etishi, raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishi va mehnat bozoridagi yangi talablarga moslashishi zarur.

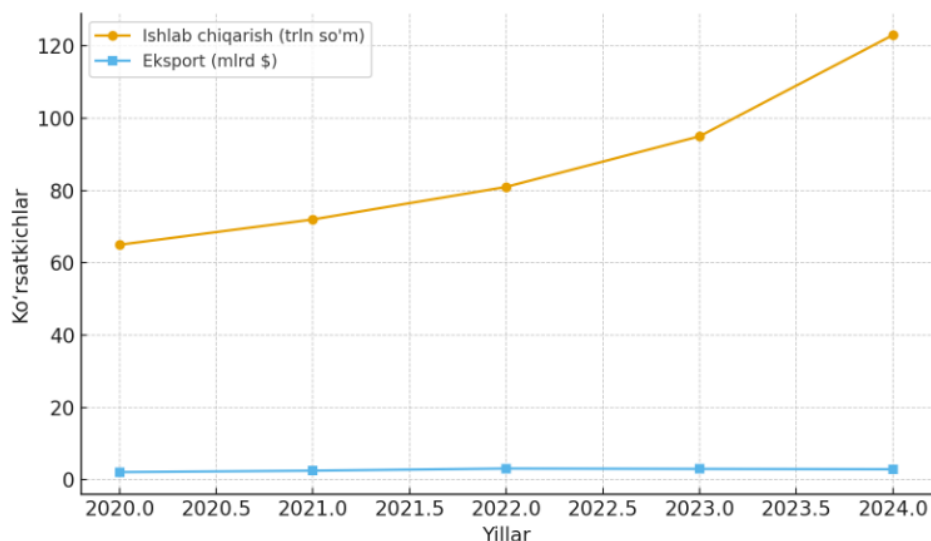
O'zbekistonda yengil sanoat, jumladan tikuv-trikotaj korxonalarini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Prezidentimiz tashabbusi bilan qabul qilingan "O'zbekiston – 2030" strategiyasi (PF-158, 2023-yil 11-sentabr)da yengil sanoat mahsulotlari eksportini kengaytirish, ishlab chiqarishda innovatsion texnologiyalarni joriy etish hamda mehnat bozorida yangi kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish vazifalari belgilangan. Shuningdek, PF-4947-sonli Farmon (2017-yil 7-fevral) – "Harakatlar strategiyasi" va PQ-4412-son qaror (2019-yil 10-avgust) – "To'qimachilik va tikuv-trikotaj sanoatini jadal rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar" ham mazkur sohada samarali islohotlarni amalga oshirishga huquqiy asos bo'lib xizmat qilmoqda.

O'tkazilgan rasmiy statistikaga ko'ra, 2024-yilda O'zbekistonda to'qimachilik mahsulotlari va kiyim-kechak ishlab chiqarish hajmi jami 123,3 trillion so'mni tashkil etdi; bu raqam 2023-yilga nisbatan o'sishni ko'rsatsa-da, eksport hajmi 6,7 % pasaydi [1]. Shu bilan birga, to'qimachilik eksporti o'tgan yilda 2,9 milliard AQSh dollariga yetib, mamlakat eksportining 10,6 % ini egalladi [2]. Yana bir statistikaga ko'ra, 2024-yilda to'qimachilik ishlab chiqarish hajmi 89,5 trillion so'm bo'lib, sanoatdagi umumiy ishlab chiqarishning 11,9 % ini tashkil etdi va 2023-yilga nisbatan 11,1 % o'sishga ega bo'ldi [3].

Global miqyosda esa kiyim-kechak bozori jadal o'sishda davom etmoqda: 2025-yilda uning qiymati taxminan 1,84 trillion AQSh dollariga yetib, jahon yalpi ichki mahsulotining 1,6 % ini tashkil etadi; bu sohada 430 million inson faoliyat yuritmoqda [4]. Boshqa manbaga ko'ra, global tekstil va kiyim-bozorining umumiy hajmi 2023-yilda 1,11 trillion AQSh dollariga teng bo'lib, 2033-yilgacha 1,61 trilliongacha yetadi, bu esa yillik o'rtacha 4,2 % o'sishni ko'rsatadi [5]. Amaldagi jahon tendensiyalari ham innovatsion yo'nalishdagi transformatsiyani aks ettirmoqda. Misol uchun, generativ sun'iy intellekt va metaverse texnologiyalari fashion industriyasini dizayn, ishlab chiqarish va mijoz tajribasini tubdan o'zgartirishga qodirligi ta'kidlanmoqda [6]. Shuningdek, ilg'or ishlanmalar doirasida avtomatik yig'ish va tikish mashinalari orqali tikuv-trikotaj jarayonida ish vaqtini 93 % ga, umumiy tsiklni esa 72 % ga qisqartirishga erishilmoqda [7].

Bundan tashqari, global moda industriyasi ekologik salbiy ta'sir darajasini ham keng muhokama qilmoqda. Masalan, 2023-yilda modada ishlatiladigan arzon polietilen tolalari ishlab chiqarilishi natijasida chiqarilgan issiqxona gazlari hajmi 944 million tonnaga yetgani, bu ko'rsatkich 7,5 % ga o'sgani qayd etilgan [8]. Bu esa barqaror ishlab chiqarish va raqamli innovatsiyalarga bo'lgan ehtiyojni yanada kuchaytirmoqda.

Shunday qilib, innovatsion iqtisodiyot sharoitida O'zbekiston tikuv-trikotaj korxonalari: ishlab chiqarishni samarali tashkil etish, raqamli transformatsiya, ekologik barqarorlik, mehnat bozoridagi yangi kadr salohiyatlarini shakllantirish hamda xalqaro tajribalarni tatbiq etish orqali o'z raqobatbardoshligini mustahkamlashi zarur.

1-rasm. O'zbekistonda tikuv-trikotaj sanoati: ishlab chiqarish va eksport dinamikasi (2020-2024 y.) [9].

Rasmdan ko'rinadiki, O'zbekiston to'qimachilik sohasi eksport hajmi har yili o'sib bormoqda. Bu natijaga hukumatning qo'llab-quvvatlov siyosati, "O'zbekiston-2030 strategiyasi" doirasidagi eksportni diversifikatsiya qilish choralarining samarasi va jahon bozorida paxta-to'qimachilik mahsulotlariga bo'lgan talabning ortishi sabab bo'lmoqda.

Innovatsion iqtisodiyot sharoitida tikuv-trikotaj sanoatining rivojlanishi, bir qator yutuqlarga erishilayotgan bo'lsada, ayrim tizimli muammolar va cheklovlar mavjud. Ularni chuqur tahlil qilish ishlab chiqarishni samarali tashkil etish mexanizmlarini ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi. Birinchidan, mehnat bozori malaka nomutanosibligi kuzatilmoqda. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekiston to'qimachilik va tikuv-trikotaj sanoatida band bo'lgan ishchi kuchining qariyb 65 foizini ayollar, shuningdek, yoshlarning ulushi 30 foizdan ortiqni tashkil etadi [10]. Shu bilan birga, zamonaviy texnologiyalarni qo'llash, CAD/CAM dasturlari, avtomatlashtirilgan tikuv liniyalari bo'yicha yetarli mutaxassislar soni cheklangan. Bu esa ishlab chiqarishda samaradorlikka bevosita ta'sir ko'rsatmoqda.

Ikkinchidan, ishlab chiqarishda raqamli texnologiyalarni joriy etish sekin kechmoqda. Yevropa va Osiyo mamlakatlarida keng qo'llanilayotgan ERP tizimlari, PLM platformalari va raqamli dizayn texnologiyalarini O'zbekiston korxonalarida joriy etish sur'ati sust. Bu esa ishlab chiqarish tannarxini pasaytirish va mahsulotni tezkor bozorga chiqarishda raqobatbardoshlikni cheklaydi.

Uchinchidan, eksport tarkibida asosan xomashyo va yarim tayyor mahsulot ulushi yuqoriligicha qolmoqda. 2024-yilda respublika tikuv-trikotaj eksporti 3,5 mlrd. AQSh dollariga yetgan bo'lsada, uning 60 foizdan ortig'i ip-kalava va to'qima matolardan iborat bo'ldi [11]. Tayyor mahsulot ulushi yetarli darajada oshmayotgani qo'shilgan qiymat zanjirini to'liq shakllantirishni qiyinlashtirmoqda.

To'rtinchidan, innovatsion loyihalarni moliyalashtirishda cheklovlar mavjud. Sanoat korxonalarining katta qismi o'z mablag'lari hisobiga faoliyat yuritadi. Venchur kapital bozorining sust rivojlanganligi, xususiy investitsiyalar va xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlikning yetarli darajada yo'lga qo'yilmagani innovatsion loyihalarni keng miqyosda joriy etishga to'sqinlik qilmoqda.

O'zbekiston tikuv-trikotaj sanoati innovatsion iqtisodiyot sharoitida jadal rivojlanayotgan tarmoqlardan biri sifatida mehnat bozorida yangi talablarni shakllantirmoqda. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, so'nggi yillarda ishlab chiqarish hajmi va eksport ko'rsatkichlari sezilarli darajada o'smoqda, ammo mehnat bozori malaka nomutanosibligi, raqamli texnologiyalarni joriy etishdagi sekinlik, eksport tarkibining xomashyo mahsulotlarga yo'naltirilganligi hamda innovatsion loyihalarni moliyalashtirishdagi cheklovlar tarmoqning raqobatbardoshligini cheklab qolmoqda. Shu munosabat bilan quyidagi xulosalar va takliflarni ilgari surish mumkin:

Mehnat bozorini modernizatsiya qilish. Tikuv-trikotaj sanoati uchun zarur bo'lgan yangi kasblar (dizayner-texnolog, CAD/CAM mutaxassisi, ERP-analitik, avtomatlashtirilgan tikuv liniyasi operatori) bo'yicha o'quv dasturlarini ishlab chiqish va oliy hamda o'rta maxsus ta'lim tizimiga joriy etish zarur. Raqamli texnologiyalarni jadallashtirish. Korxonalarda ERP, PLM, CAD/CAM, SAPR kabi axborot tizimlarini joriy etish uchun davlat va xususiy sektor hamkorligida imtiyozli kredit liniyalari va grantlar yaratish lozim.

Eksport tarkibini diversifikatsiya qilish. Xomashyo va yarim tayyor mahsulot eksporti ulushini kamaytirib, tayyor mahsulot ulushini oshirish maqsadida dizayn markazlari, brend yaratish va xalqaro sertifikatlash tizimlarini rivojlantirish zarur. Innovatsion loyihalarni moliyalashtirishni kengaytirish. Tikuv-trikotaj sanoatida startup va innovatsion loyihalar uchun venchur fondlari, texnoparklar va biznes-inkubatorlar faoliyatini rivojlantirish samarali bo'ladi. Inson kapitaliga investitsiya kiritish. Ishlab chiqarish jarayonlarida mehnat unumdorligini oshirish uchun xodimlarni qayta tayyorlash, uzluksiz ta'lim dasturlari va xalqaro tajribaga asoslangan malaka oshirish kurslari joriy etilishi zarur.

Hududiy sanoat klasterlarini rivojlantirish. Xorazm, Namangan, Andijon, Samarqand kabi hududlarda faoliyat yuritayotgan klasterlarni innovatsion ishlab chiqarish markazlariga aylantirish orqali eksport salohiyatini oshirish mumkin. Umuman olganda, tikuv-trikotaj sanoatida ishlab chiqarishni samarali tashkil etish va mehnat bozorini zamonaviylashtirish O'zbekistonning global raqobatbardoshlik darajasini oshiradi, iqtisodiyotning diversifikatsiyalashuviga va eksport salohiyatining ortishiga xizmat qiladi.

Adabiyotlar:

1. *Textileexpo. (2024). In 2024, textile production in Uzbekistan increased, but exports decreased by 6.7%. [Havola](#)*
2. *Fibre2Fashion. (2024). Uzbek textile sector export worth \$2.9 bn, 10.6% of total exports. [Havola](#)*
3. *Invexi. (2024). Results of Uzbekistan's industrial production in 2024. [Havola](#)*

4. UniformMarket. (2024). Global apparel industry statistics. [Havola](#)
5. Grand View Research. (2024). Textile Market Size Report, 2024–2033. [Havola](#)
6. Arxiv.org. (2025). Generative AI and Metaverse in Fashion Industry. [Havola](#)
7. Arxiv.org. (2025). Automatic garment assembly and cycle time reduction. [Havola](#)
8. The Wall Street Journal. (2023). Clothing Made of Cheap Polyester Is Driving Up Fashion's Emissions. [Havola](#)
9. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma'lumotlari.
10. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi, 2024-yil yakunlari bo'yicha sanoat va mehnat bozori ko'rsatkichlari.
11. O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi hisobotlari, 2024-yil.

INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDA ZAMONAVIY MEHNAT BOZORINING RIVOJLANISHI

Axmadjonov Xojiakbar Ixtiyorjon o'g'li
Farg'ona davlat texnika universiteti
Iqtisodiyot kafedrasida magistranti

Bugungi kunda mamlakatimizni modernizatsiya qilish va xalqaro maydonda munosib o'rin egallash jarayonida innovatsion iqtisodiyotga o'tish strategik vazifalardan biri sifatida belgilangan. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmonida mehnat bozorini modernizatsiya qilish, aholining bandligini oshirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va yuqori malakali kadrlarni tayyorlash masalalari ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida qayd etilgan.

Shuningdek, mehnat bozorining innovatsion rivojlanishi mamlakat iqtisodiyotining barqaror o'sishi, raqobatbardosh ishchi kuchini shakllantirish hamda yoshlarning ijodkorlik va tashabbuskorlik salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu bois zamonaviy mehnat bozorida innovatsion yondashuvlar asosida islohotlar olib borilmoqda, yangi kasblar va kompetensiyalar shakllanmoqda, global talablar asosida milliy kadrlar tayyorlash tizimi yangicha mazmun kasb etmoqda.

Bozor munosabatlari tizimida mehnat bozori muhim o'rinni egallaydi. Mana shu bozorda mehnatga qobiliyatli kishilar va davlat biror bir jamoa va xususiy tashkilotlarning nomidan ish ko'ruvchilar va ish beruvchilarning manfaati to'qnash keladi. Mehnat bozorida vujudga keladigan munosabatlar yaqqol ifodalangan ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatga ega bo'lib, ular mamlakat aholisi ko'pchiligining muhim ehtiyojlariga daxldor bo'ladi. Mehnat bozori mexanizmi orqali aholining ish bilan bandligi va mehnatga haq to'lash darajalari belgilanadi. Mehnat bozorida ro'y berayotgan jarayonlarning jiddiy oqibati ishsizlik bo'lib, u umuman olganda salbiy hodisa hisoblansa ham, lekin amalda jamiyat hayotining muqarrar natijasidir. Mehnat va aholi ish bilan bandligi sohasida bozor aloqalarini rivojlantirish yangi va o'xshash bo'lmagan yondashishni, mehnat bozori elementlarini o'rganishda muntazamlikni, bozor kategoriyalari va tushunchalarining uslubiy bazasini yangilashni talab etadi. Iqtisodiyotni shakllantirish va rivojlantirish bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish kelgusida aholini oqilona ish bilan bandligi sohasidagi institutsional tuzilmalar faoliyatlarini jadallashtirish va normativ- huquqiy bazalarini rivojlantirishni talab qiladi. Iqtisodiy taraqqiyot va inson salohiyatini rivojlantirishda aholini ish bilan

bandligi muhim omil hisoblanadi. Aholini ish bilan bandligini ta'minlash uning takror ishlab chiqarilishi uchun zarur shartdir. Chunki kishilarning turmush darajasi, iqtisodiyot sohalari va tarmoqlari uchun kadrlar tanlash, tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish, ishga joylashtirish, ishsizlarni moddiy va psixologik jihatdan qo'llab-quvvatlash uchun qilinadigan sarflar aholini ish bilan ta'minlanishiga bog'liqdir. Shuning uchun aholini ish bilan bandligini ta'minlashning ijtimoiy-iqtisodiy va tashkiliy jihatlarini tadqiq etish bugungi kundagi ijtimoiy-iqtisodiy muammo sifatida alohida ahamiyatga ega va dolzarb mavzu bo'lib qolaveradi. Mehnat bozorining iqtisodiyotdagi o'rni juda muhimdir, chunki u iqtisodiy tizimning asosiy tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Mehnat bozori ishchi kuchining taqdimoti va talabini, ishchilar va ish beruvchilar o'rtasidagi munosabatlarni tashkil etadi. Uning iqtisodiyotdagi asosiy o'rinlari quyidagilardan iborat:

1. Ishchi kuchining taqsimoti: Mehnat bozori odamlarning turli sohalarda ishlash imkoniyatlarini yaratadi. Bu orqali resurslar samarali taqsimlanadi, ya'ni har bir ishchi o'z mahorati va malakasiga mos ish joyida faoliyat yuritadi.

2. Ishsizlik darajasi: Mehnat bozori iqtisodiyotda ishchi kuchining talab va taklifiga qarab ishchilarni ishlashga jalb qiladi. Ishsizlik darajasi iqtisodiy holatni ko'rsatadi va uning o'zgarishi iqtisodiyotning ahvoriga ta'sir qiladi.

3. Ish haqi va maoshlar: Mehnat bozorida ishchilarga to'lanadigan maoshlar va ish haqi bozorining talab va taklifiga bog'liq. Bu esa iste'molchi talablarini shakllantiradi va iqtisodiy o'sish sur'atlariga ta'sir qiladi.

4. Malaka va ta'lim: Mehnat bozori ta'lim va malaka olishni rag'batlantiradi. Agar ishchi kuchi malakali bo'lsa, u yuqori daromadlar olishi mumkin va iqtisodiy o'sishga hissa qo'shadi.

5. Iqtisodiy o'sish: Mehnat bozorining samarali ishlashi iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi, chunki ishchilar ishlab chiqarish jarayonida faol ishtirok etadilar. Yaxshi ishlayotgan mehnat bozori iqtisodiy resurslarni samarali taqsimlaydi va ishlab chiqarishning o'sishiga yordam beradi.

6. Migratsiya va mehnat bozorining globalizatsiyasi: Mehnat bozorida mamlakatlararo migratsiya va ishchilarni jalb qilish ham muhim ahamiyatga ega. Bu iqtisodiy integratsiya va global bozorlarning rivojlanishiga ta'sir qiladi.

Shu tarzda, mehnat bozorining iqtisodiyotda o'rni katta va uning samarali ishlashi iqtisodiy o'sish va farovonlikka to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qiladi.

Mehnati bozori va iqtisodiy rivojlanish bir-biriga chambarchas bog'liq bo'lgan jarayonlardir. Ushbu sohalardagi o'zgarishlar ko'pincha milliy va global darajada iqtisodiy siyosat, texnologik taraqqiyot va demografik omillar bilan belgilab beriladi. Quyida ushbu mavzuni tahlil qilish uchun asosiy jihatlar yoritiladi:

1. Mehnat bozorining xususiyatlari

- Aholi tarkibi va demografik holat: O'zbekiston aholisi yosh tarkibi bo'yicha yuqori demografik potensialga ega. Bu esa mehnat bozorida ishchi kuchiga bo'lgan talab va taklif o'rtasidagi muvozanatni shakllantiradi.

- Rasmiy va norasmiy sektorda bandlik: Ko'plab aholi norasmiy sektorda faoliyat yuritadi, bu esa iqtisodiyotning ma'lum darajada soya iqtisodiyoti bilan bog'liq ekanini ko'rsatadi.

- Ishsizlik darajasi: Rasmiy statistik ma'lumotlar ishsizlik darajasining pasayish tendensiyasini ko'rsatadi, lekin norasmiy ish izlash amaliyoti keng tarqalgan.

2. Mehnat migratsiyasi va uning ta'siri

- Tashqi mehnat migratsiyasi: Ko'plab o'zbekistonliklar chet elga, asosan Rossiya va Janubiy Koreyaga ish qidirib ketadi. Bu jarayon, bir tomondan, mehnat bozori bosimining kamayishiga yordam beradi, boshqa tomondan esa mamlakatga chet eldan pul o'tkazmalari orqali iqtisodiy daromadni oshiradi.

- Ichki migratsiya: Shaharlarga bo'lgan ichki migratsiya ishchi kuchining qayta taqsimlanishiga olib kelmoqda, bu esa urbanizatsiya jarayonini tezlashtiradi.

3. Iqtisodiy rivojlanishning ta'siri

- Diversifikatsiya: O'zbekistonda qishloq xo'jaligidan sanoat va xizmat ko'rsatish sektorlariga o'tish iqtisodiyotni diversifikatsiya qilishni rag'batlantiradi. Bu esa yangi ish o'rinlari yaratishga yordam beradi.

- Texnologik rivojlanish: Innovatsion texnologiyalarni joriy etish mehnat unumdorligini oshiradi, lekin past malakali ishchi kuchiga bo'lgan talabni kamaytirishi mumkin.

- Tashqi investitsiyalar: Mamlakatda iqtisodiy o'sishni ta'minlash uchun to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar jalb qilinmoqda, bu esa yangi korxonalar va sanoat loyihalarini ochish imkoniyatini yaratadi.

4. Muammolar va imkoniyatlar

- Muammolar: Malakali ishchi kuchi yetishmasligi. Norasmiy bandlikning yuqoriligi. Ishsizlik darajasi bo'yicha yoshlar va ayollarning o'rne.

- Imkoniyatlar: Davlat dasturlari (masalan, "Har bir oila — tadbirkor" kabi loyihalar). Professional ta'lim va qayta tayyorlash dasturlarining rivojlanishi. Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish orqali yangi sektorlarning yaratilishi.

5. Kelajak uchun istiqbollar. O'zbekiston mehnat bozori va iqtisodiy rivojlanishini mustahkamlash uchun quyidagilar muhim:

- Ta'lim tizimini mehnat bozorining talablariga moslashtirish.

- Ish o'rinlarini yaratish bo'yicha davlat va xususiy sektor hamkorligini kengaytirish.

- Innovatsion va texnologik yechimlarni qo'llab-quvvatlash.

Mazkur yo'nalishlar mamlakatning iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda va fuqarolarning turmush darajasini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Mehnat bozoridagi iqtisodiy rivojlanish va o'zgarishlar jamiyatning umumiy iqtisodiy ahvoli, texnologiyalar rivoji, global tendensiyalar va mahalliy omillarga bevosita bog'liq. Quyida bu mavzu bo'yicha asosiy yo'nalishlar va o'zgarishlar haqida qisqacha ma'lumot:

1. Iqtisodiy rivojlanishning mehnat bozoriga ta'siri

- Ish o'rinlari yaratish: Iqtisodiy o'sish yangi sanoat va xizmat ko'rsatish sohalarining rivojlanishiga olib keladi, bu esa yangi ish o'rinlarining paydo bo'lishiga xizmat qiladi.

- Ish haqi o'sishi: Iqtisodiy barqarorlik va yuksalish mehnatkashlarning ish haqini oshiradi, bu esa aholining turmush darajasini yaxshilaydi.

- Sohalar o'rtasidagi tengsizlik: Ayrim sohalar tezroq rivojlanganligi sababli, boshqa sohalarda ish haqi pastroq bo'lib qolishi mumkin.

2. Texnologik taraqqiyot

- Avtomatlashtirish: Ko'plab sohalarda ish jarayonlari avtomatlashtirilmoqda, bu esa an'anaviy ish o'rinlarining qisqarishiga olib keladi, lekin yuqori malakali ishchilar uchun talab oshadi.

- Yangi kasblar paydo bo'lishi: Sun'iy intellekt, IT, ekologik texnologiyalar kabi yangi sohalarida mutaxassislarga ehtiyoj ortmoqda.

- Uzoqdan ishlash: Raqamli texnologiyalar rivoji natijasida masofaviy ish ommaviylashdi, bu ishchi kuchi geografiyasini kengaytiradi.

3. Globalizatsiya ta'siri

- Migratsiya va chet eldagi ishchi kuchi: Ishchilar boshqa mamlakatlarga borib ishlash imkoniyatiga ega bo'lishmoqda. Bu milliy mehnat bozorida tanlovni oshiradi, lekin mahalliy ishchilar uchun raqobatni kuchaytiradi.

- Chet el investitsiyalari: Global kompaniyalar tomonidan mahalliy bozorga investitsiyalar jalb etilishi yangi ish o'rinlarini yaratadi.

4. Mehnat bozoridagi o'zgarishlar

- Moslashuvchanlikning oshishi: Ishchilar va ish beruvchilar o'rtasidagi shartnomalar ko'proq moslashuvchan bo'lib bormoqda, qisqa muddatli shartnomalar yoki soatbay ishlar keng tarqalmoqda.

- Malaka oshirish zaruriyati: Mehnat bozori tez o'zgarayotgani sababli doimiy ravishda yangi bilim va ko'nikmalarni egallash zarurati oshmoqda.

- Gen-Z va Milleniallarning ta'siri: Yangi avlodlar ishda shaffoflik, maqsadli faoliyat va texnologik qulayliklarni talab qilmoqda.

5. O'zbekiston mehnat bozorida o'zgarishlar

- Demografik omillar: Yoshlarning ko'pligi bozorni faolroq va dinamik qiladi, lekin ish o'rinlari yetarli emasligi muammolarni keltirib chiqaradi.

- Davlat dasturlari: Bandlikni ta'minlash va yangi ish o'rinlarini yaratishga qaratilgan loyihalar amalga oshirilmoqda (masalan, "Har bir oila – tadbirkor" dasturi).

- Xususiy sektorning o'sishi: So'nggi yillarda xususiy sektor rivojlanmoqda, bu yangi ish o'rinlarini taqdim etadi.

Xulosa. Mehnat bozori doimiy ravishda o'zgarib turadi va ushbu o'zgarishlarga moslashish uchun ishchilar malaka oshirishga, ish beruvchilar esa moslashuvchan strategiyalarni qabul qilishga majbur. Iqtisodiy siyosat, texnologik innovatsiyalar va global tendensiyalar ushbu jarayonga asosiy ta'sir ko'rsatadi.

Adabiyotlar:

1. Ochilova N. A. *Farming Management and their Economic Efficiency*

// *Innovation in the Modern Education System*. – 2023. – T. 3. – №. 28. – C. 177- 184.

2. Ochilova N. A. *Economic performance of dehqan farms in kashkadarya region*

// *GWALIOR MANAGEMENT ACADEMY*. – 2022. – T. 117.

3. Akramovna O. N. *Scientific on increasing the efficiency of crop production on farms and people's homesteads recommendation analysis* // " *ONLINE-CONFERENCES*" PLATFORM. – 2022. – C. 300-303.

4. Samiyeva G. *Ijtimoiy sohada maqsadli jamg 'armalar va ijtimoiy fondlar faoliyatini takomillashtirishning xorij tajribasi* // *THE INNOVATION ECONOMY*. – 2024. – T. 2. – №. 02.

5. Самиева Г. *Аҳоли фаровонлигини оширишда ижтимоий инфратузилмани ривожлантиришнинг аҳамияти* // *Nashrlar*. – 2023. – C. 509-511.

6. Самиева Г. Т. *Вопросы развития социальной инфраструктуры в повышении благосостояния населения* // *Экономика и социум*. – 2024. – №. 2-1 (117). – C. 1341-1345.

AYOLLAR BANDLIGINI OSHIRISH BO'YICHA RIVOJLANGAN MAMLAKATLAR TAJRIBALARI

Nurmatova Gulsanam Xabiybiddin qizi

*University of Business and Science,
Iqtisodiyot fakulteti 2-bosqich magistranti*

Bugungi kunda mehnat bozorida gender tengligini ta'minlash hamda ayollar bandligini oshirish masalasi rivojlangan mamlakatlarning global darajadagi ustuvor vazifalaridan biri bo'lib kelmoqda. Ko'plab AQSh, Yevropa Ittifoqi, Janubiy Koreya, Skandinaviya mamlakatlari, Yaponiya kabi rivojlangan davlatlarda bu borada ko'p yillardan buyon samarali metodlar, qonunchilik asoslari, dasturlar ishlab chiqilmoqda hamda bu masalani hal etishda raqamli texnologiyalar va imkoniyatlardan keng foydalanilmoqda. Xususan, raqamli texnologiyalarni keng qo'llash orqali ayollar uchun yangi ish o'rinlari yaratish, ularning malakasini oshirish, masofaviy ta'lim imkoniyatlarini kengaytirish va startaplarni qo'llab-quvvatlash mexanizmlari shakllantirilgan. Shu bilan birga, gender tengligini ta'minlash hamda mehnat bozorida ayollar ishtirokini rag'batlantirishga qaratilgan qonunchilik bazasi muntazam takomillashtirib borilmoqda [2]. Tadqiqot ishimizda turli mamlakatlarda bu sohada qo'llangan metodlar, nazariy modellar o'rganilgan va taqqoslash jadvallari orqali o'zaro solishtirilgan (1-jadval).

1-jadval

Ayollar bandligini oshirish bo'yicha rivojlangan mamlakatlar tajribalari

Mamlakat	Asosiy metodlar	Natija
Shvetsiya	Moslashuvchan ish vaqti, bolalar bog'chalari	Ayollarning 80% mehnat bozorida ishtirok etmoqda
Germaniya	Masofaviy ish va qisqa muddatli ish shakllari	Ayollar bandligi 73% ga yetgan
AQSh	Startaplarni qo'llab-quvvatlash, inkubatorlar	IT va biznesda ayollar ulushi oshgan
Yaponiya	"Womenomics" siyosati, raqamli ta'lim	Ayollar ishtiroki 70% dan yuqori darajaga ko'tarilgan

Shvetsiya, Norvegiya, Daniya kabi ayrim Skandinaviya mamlakatlarida maktabgacha ta'lim tizimi va bolalar bog'chalarining rivojlanganlik darajasi yuqoriligi tufayli ayollar mehnat bozorida talab oshib bormoqda. Bu mamlakatlarda ayollar mehnatidan unumli foydalanilayotganligiga asosiy sabablar va muhim omillar qilib ayollarga moslashuvchan ish vaqti va onalik ta'tilining mutanosib taqsimlanishini ko'rsatish mumkin [1]. Germaniyada qabul qilingan eng asosiy dastur "Pfand" tizimida ko'ra, ayollarni qisqa muddatli ish shakllariga hamda masofaviy ishlashga jalb etish bo'yicha vazifalar amaliyotga joriy qilingan [3]. AQShda esa ayollar uchun startap loyihalarni qo'llab-quvvatlash, biznes-inkubatorlar va "Women in Tech" dasturlari orqali yuqori malakali ish o'rinlari yaratilgan va ommalashtirilgan [4]. Yaponiya ham ayollar bandligini ta'minlash bo'yicha o'ziga xos usuldan foydalangan bo'lib, "Womenomics" siyosati asosida ayollarning mehnat bozoridagi ishtiroki kengaytirilgan. Masofaviy ta'lim va raqamli savodxonlikni oshirish dasturlari orqali ayollarni iqtisodiyotning turli tarmoqlariga jalb etmoqda [5].

Tadqiqotlarimiz natijasida shuni guvohi bo'ldikki, ayollar bandligini oshirish muammosini bartaraf etish uchun jahon tajribasida asosan 3 xil modeldan foydalanib kelinmoqda [6]:

a) Gender tengligi modeli [7]:

Ta'lim → Malaka oshirish → Bandlik imkoniyatlari → Iqtisodiy mustaqillik

b) "3M" (Motivatsiya – Moslashuvchanlik – Mentorlash) modeli. Bu model quyidagi uchta komponentni o'z ichiga oladi [8]:

➤ Motivatsiya: ayollarni qo'llab-quvvatlash dasturlari;

➤ Moslashuvchanlik: mos ish vaqti, masofaviy ish imkoniyatlari;

➤ Mentorlash: tajribali mutaxassislar yordamida ayollarning karyerasini rivojlantirish;

c) Ayollar bandligini ta'minlashga ta'sir etuvchi asosiy omillarni aniqlash va ularni rivojlantirish modeli. Bu modelda quyidagi omillar eng muhimlari sanaladi [9]:

➤ Ta'lim tizimi;

➤ Qonunchilik bazasi;

➤ Ijtimoiy infratuzilma (bolalar bog'chalari, transport, ish joyidagi imkoniyatlar);

➤ Raqamlashtirish imkoniyatlari;

➤ Ijtimoiy stereotiplarni yengish;

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, rivojlangan mamlakatlarning tajribasida ayollar bandligini oshirish uchun kompleks yondashuv zarur. Masalan, ta'limdan tortib, mehnat bozorida teng imkoniyatlarni ta'minlashgacha. Tahlillarimiz natijasida shuni aniqladikki, Shvetsiya va Norvegiya kabi davlatlarda ijtimoiy infratuzilma asosiy rol o'ynagan bo'lsa, AQSh va Yaponiya raqamlashtirish va iqtisodiy siyosat orqali natijalarga erishgan. Bu tajribalarni O'zbekiston sharoitiga moslashtirish orqali ayollar bandligini sezilarli darajada kengaytirish mumkin.

Adabiyotlar:

1. Oluwabunmi O. Adejumo // *Institutional Structures and Women Sustainability in the Labour Market for Developing Economies* 03 February 2021 DOI: 10.5772/intechopen.94262
2. <https://eige.europa.eu/publications/digitalisation-and-gender-equality>
3. <https://digital-skills-jobs.europa.eu/en/organisations/women4it>
4. <https://www.sba.gov/business-guide/grow-your-business/women-owned-businesses>
5. <https://www.weforum.org/agenda/2019/06/japan-womenomics-gender-equality>
6. https://www.oecd.org/en/publications/2023/05/joining-forces-for-gender-equality_bb176
7. Michaela Guthridge // *Promoting Gender Equality: A Systematic Review of Interventions* 1 Sep. 2022 Volume 35, pages 318–343, (2022)
8. https://www.3m.co.id/3M/en_ID/careers-id/culture/mentorships
9. "Moser's Gender Planning Framework". *International Labour Organization: South-East Asia and the Pacific Multidisciplinary Advisory Team*. Retrieved 2011-06-16.

INNOVASION IQTISODIYOT SHAROITIDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYA ORQALI ZAMONAVIY MEHNAT BOZORINING RIVOJLANISHI: O'ZBEKISTON MISOLIDA

Otamirzayev Sherzodbek Odiljon o'g'li

TDIU, Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo'yicha) yo'nalishi 3-kurs talabasi

Zamonaviy dunyo iqtisodiyotida innovasion o'sish va raqamli transformatsiya mehnat bozorining tuzilishi va faoliyatiga chuqur ta'sir ko'rsatmoqda. O'zbekiston

Respublikasida “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo‘yicha keng ko‘lamli choralar amalga oshirilayotgan bo‘lsa-da, mehnat bozoridagi o‘zgarishlar hali ham muhim muammolarni keltirib chiqarmoqda. Ushbu maqolada innovasion iqtisodiyot sharoitida raqamli transformatsiyaning mehnat bozoriga ta’siri, aholini ish bilan ta’minlash darajasini oshirish va yangi kasblar shakllanishi masalalari ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqot maqsadi – O‘zbekiston mehnat bozorining raqamli o‘zgarishlar sharoitidagi muammolarini aniqlash va ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Maqola raqamli iqtisodiyotning mehnat bozoriga ta’siri bo‘yicha ilmiy adabiyotlar va statistik ma’lumotlarga tayanadi. Masalan, raqamli texnologiyalarning kirish tizimi orqali ish o‘rinlarining 20-30% ga o‘zgarishi mumkinligi ta’kidlanadi [1]. O‘zbekistonda raqamli transformatsiyaning mehnat bozoriga ta’siri haqidagi tadqiqotlarda aholining kasbiy malakasini oshirishning ahamiyati alohida ta’kidlanadi [2].

Raqamli transformatsiyaning mehnat bozoriga ta’siri. Innovasion iqtisodiyot sharoitida raqamli transformatsiya mehnat bozorining bir necha tomonlarini o‘zgartirmoqda. Birinchi navbatda, bu avtomatizatsiya va sun’iy intellekt (AI) kabi texnologiyalar orqali an’anaviy ish o‘rinlarining yo‘qolishi bilan bog‘liq. Dunyo bozorida raqamli platformalar (masalan, Uber, Airbnb) yangi ish modellarini yaratgan bo‘lsa, O‘zbekistonda ham “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida elektron tijorat va frilans platformalari rivojlanmoqda [3].

O‘zbekiston statistikasi shuni ko‘rsatadiki, 2023-2024 yillarda raqamli iqtisodiyot sohasidagi ish o‘rinlari 15% ga ortgan, lekin buning uchun aholining 40% dan ortig‘i raqamli savodxonlikka ega emas [4]. Mehnat bozoridagi asosiy muammo – malakasiz ishchilarning ortishi va yangi kasblar (data analyst, cybersecurity specialist) uchun talabning yuqoriligi. Masalan, raqamli transformatsiya orqali xizmatlar sohasida ish bilan ta’minlash darajasi 25% ga oshgan, lekin qishloq hududlarida bu ko‘rsatkich past [5].

Ilmiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi mehnat bozorining foydali o‘zgarishlarini keltirib chiqaradi: masofaviy ish (remote work) modellarining kengayishi va frilans platformalari orqali daromad manbalarining ko‘payishi. O‘zbekistonda “MyGov.uz” portali va elektron hukumat tizimlari orqali mehnat bozorini boshqarish samaradorligi oshmoqda, lekin buning uchun infratuzilma va ta’lim tizimini takomillashtirish zarur [6].

Raqamli savodxonlik va mehnat bozoridagi yangi trendlar. Raqamli transformatsiya mehnat bozorida yangi kasblar va talablarning paydo bo‘lishiga olib kelmoqda. O‘zbekistonda, masalan, “IT Park Uzbekistan” tashabbusi orqali 2024 yilda 10 mingdan ortiq yosh mutaxassislar raqamli texnologiyalar (AI, blokcheyn, ma’lumotlar tahlili) sohasida o‘qitildi [10]. Bu tashabbus mehnat bozoridagi malaka yetishmasligi muammosini yengillashtirdi, lekin hali ham katta bo‘shliq mavjud. Masalan, blokcheyn texnologiyalariga asoslangan loyihalar (kriptovalyuta platformalari, smart kontraktlar) mutaxassislarga bo‘lgan talabni 30% ga oshirdi, lekin bu sohada malakali kadrlar yetishmasligi kuzatilmoqda [11].

Bundan tashqari, raqamli savodxonlikni oshirish bo‘yicha davlat dasturi (masalan, “1 million o‘zbek programmisti” loyihasi) mehnat bozoriga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Ushbu loyiha doirasida 2023-2024 yillarda 200 mingdan ortiq fuqaro onlayn kurslar orqali raqamli malakaga ega bo‘ldi [12]. Biroq, qishloq hududlarida internetga ulanish

muammolari va ta'lim sifatidagi farqlar ushbu dasturining samaradorligini pasaytirmoqda.

Yangi trendlar orasida "gig economy" (qisqa muddatli ishlar iqtisodiyoti) va frilans platformalari (masalan, Upwork va o'zbekistonlik frilanserlar uchun maxsus platformalar) ahamiyati ortmoqda. O'zbekistonda frilansing orqali daromad olayotganlar soni 2024 yilda 50 mingdan oshdi, bu esa mehnat bozorida yangi imkoniyatlarni ko'rsatadi [13]. Shu bilan birga, bu platformalarning mahalliy bozorga moslashuvi va ularni qonunan tartibga solish masalasi muhim vazifa bo'lib qolmoqda.

O'zbekiston mehnat bozorida muammolar va ilmiy-amaliy tavsiyalar. O'zbekistonda innovasion sharoitda mehnat bozorining rivojlanishida quyidagi muammolar mavjud:

1. Malaka yetishmasligi: Raqamli texnologiyalarning tez o'sishi aholining kasbiy tayyorgarligini talab etadi, lekin universitetlarda raqamli iqtisodiyot bo'yicha maxsus dasturlar yetarli emas. Tadqiqotlarga ko'ra, 2030 yilgacha 500 mingdan ortiq yangi ish o'rini raqamli sohada yaratiladi, lekin tayyorgar kadrlarning faqat 30% i unga javob beradi [7].

2. Hududiy noravshanlik: Shaharlarda (Toshkent, Samarqand) raqamli transformatsiya yuqori darajada bo'lsa, qishloq hududlarida internet va infratuzilma yetishmasligi mehnat bozorining rivojlanishiga to'sqinlik qiladi [8].

3. Gender va yosh mutanosibligi: Ayollar va yoshlar orasida raqamli savodxonlik past, bu esa ish bilan ta'minlashni qiyinlashtiradi.

Ilmiy-amaliy tavsiyalar:

- Universitetlarda raqamli iqtisodiyot va mehnat bozori bo'yicha maxsus kurslarni kiritish, masalan, TDIUda "Raqamli transformatsiya va innovasion mehnat" modulini joriy etish.

- Davlat-hususiylar sheriklik orqali frilans platformalarini (masalan, UzFreelance) rivojlantirish va qishloq hududlarida internet infratuzilmasini kuchaytirish.

- Mehnat bozorini monitoring qilish uchun raqamli platformalar yaratish, bu orqali ish o'rinlari va talablarni prognozlash mumkin [9].

- "1 million o'zbek programmisti" kabi dasturlarni qishloq hududlariga kengaytirish va gender tengligini ta'minlash uchun maxsus ta'lim dasturlarini ishlab chiqish.

Ushbu tavsiyalarni amalga oshirish mehnat bozorining samaradorligini 20-25% ga oshirishi mumkin.

Xulosa. Innovasion iqtisodiyot sharoitida raqamli transformatsiya mehnat bozorining rivojlanishi uchun muhim omil bo'lib, O'zbekistonda yangi imkoniyatlarni ochib beradi. Biroq, muammolarni hal etish uchun ilmiy tahlil va amaliy choralar zarur. Ushbu tadqiqot "O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasidagi vazifalarni bajarishga hissa qo'shadi va kelajakdagi tadqiqotlar uchun asos bo'ladi.

Adabiyotlar:

1. Iqtisodiyotni raqamlashtirish mehnat bozorida bandlik darajasini oshirish omili sifatida. *ResearchGate*, 2025.

2. O'zbekiston iqtisodiyotining raqamli texnologiyalar asosida rivojlanishi. *HUFOCW*, 2025.

3. O'zbekistonning raqamli iqtisodiyoti. *UNDP*, 2025.

4. Raqamli iqtisodiyotning bugungi rivoji: muammo va yechimlari. *CyberLeninka*, 2025.

5. Innovatsion iqtisodiyot sharoitida raqamli transformatsiyaning mintaqaviy iqtisodiy tendensiyalarga ta'siri. *ResearchGate*, 2025.

6. *Raqamli texnologiyalarning Yangi O'zbekiston rivojiga ta'siri. ScienceWeb, 2023.*
7. *Raqamli iqtisodiyot. Scribd, 2023.*
8. *Raqamli iqtisodiyot rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari. CyberLeninka, 2025.*
9. *Raqamli iqtisodiyot asoslari. Renessans ta'lim universiteti, 2023.*
10. *IT Park Uzbekistan: Raqamli kadrlar tayyorlash. IT Park Uzbekistan, 2024.*
11. *Blockchain texnologiyalari va mehnat bozori. Journal of Digital Economy, 2025.*
12. *1 million o'zbek programmisti loyihasi: Natijalar va muammolar. O'zbekiston Statistikasi, 2024.*
13. *Frilans iqtisodiyoti O'zbekistonda: Imkoniyatlar va muammolar. UNDP Uzbekistan, 2024.*

SANOAT KORXONALARIDA INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDA MEHNAT UNUMDORLIGINI OSHIRISH

Abduxakimova Farangiz Sidiqjon qizi
Farg'ona Davlat Texnika universiteti
Iqtisodiyot yo'nalishi magistranti

Hozirgi davrda innovatsion iqtisodiyotga o'tish jarayoni mamlakatlarning iqtisodiy o'sishida muhim rol o'ynamoqda. Raqamli transformatsiya va avtomatlashtirish jarayonlari ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, inson resurslarini optimallashtirish hamda mehnat bozorining yangi shaklini yaratmoqda. Innovatsion yondashuv asosida tashkil etilgan mehnat bozori raqobatbardosh, malakali va texnologik salohiyatga ega inson kapitalini talab etadi. Shu sababli mehnat unumdorligini oshirish, xodimlarning malakasini yangilash va ishlab chiqarish jarayonlarini raqamlashtirish — iqtisodiy barqarorlikning asosiy omiliga aylanmoqda.

Innovatsion iqtisodiyotning shakllanishi mehnat bozoriga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Sun'iy intellekt, avtomatlashtirish, raqamli texnologiyalar va robototexnika sohalarining rivojlanishi natijasida ko'plab an'anaviy kasblar yo'qolib, yangi kasbiy yo'nalishlar paydo bo'lmoqda. Bu holat mehnat resurslari tarkibida sifat o'zgarishlarini keltirib chiqarmoqda: endilikda ishchi kuchi faqat jismoniy emas, balki intellektual va kreativ salohiyatga ega bo'lishi kerak. Shu nuqtai nazardan, ta'lim tizimi va ishlab chiqarish sektori o'rtasidagi uzviy aloqani kuchaytirish mehnat bozorining zamonaviy talablari bilan uyg'unlashgan inson kapitalini shakllantiradi.

Innovatsion iqtisodiyot — bu ilm-fan, texnologiya va ijodiy tafakkur asosida rivojlanadigan yangi iqtisodiy tizim bo'lib, unda inson kapitali asosiy ishlab chiqarish resursi sifatida qaraladi. Bunday iqtisodiyotda ishlab chiqarish jarayonlari nafaqat moddiy, balki intellektual resurslar bilan boshqariladi. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, innovatsion iqtisodiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchi — bu ilmiy-texnik taraqqiyot va inson kapitaliga sarmoya kiritishdir[1].

Mehnat bozori esa iqtisodiyotning dinamik segmenti bo'lib, unda ishchi kuchi taklifi va unga bo'lgan talab o'zaro muvozanatlashadi. Innovatsion iqtisodiyot sharoitida mehnat bozori strukturaviy o'zgarishlarga uchraydi: yangi texnologiyalar natijasida ayrim kasblar yo'qoladi, yangi mutaxassisliklar paydo bo'ladi. Shu sababli mehnat bozorining moslashuvchanligi, xodimlarning malakasi va ularning raqamli ko'nikmalari raqobatbardoshlikni ta'minlovchi omilga aylanadi.

Bugungi kunda mehnat bozorining rivojlanishi global raqamlashtirish jarayonlari bilan chambarchas bog'liq. Raqamli transformatsiya natijasida ishlab chiqarish

jarayonlari avtomatlashtirilib, ishchi kuchi tarkibi sezilarli darajada o'zgarib bormoqda. Misol uchun, sanoat tarmoqlarida robototexnika va sun'iy intellekt tizimlarining keng joriy etilishi natijasida oddiy operatsion ishlar kamayib, analitik va boshqaruv salohiyatiga ega mutaxassislarga talab ortmoqda.

Shu bilan birga, innovatsion iqtisodiyotda inson omili hal qiluvchi rol o'ynaydi. Chunki yangi texnologiyalarni yaratish, ularni ishlab chiqarishga tatbiq etish va takomillashtirish bevosita insonning bilim, malaka va ijodkorligiga bog'liq. Inson kapitalining rivojlanishi — innovatsion iqtisodiyotning poydevori bo'lib, uning sifat darajasi mamlakat iqtisodiy o'sish sur'atlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi[2]

Mehnat bozori va innovatsion iqtisodiyot o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni quyidagi asosiy yo'nalishlarda ko'rish mumkin:

Demak, innovatsion iqtisodiyotning rivojlanishi mehnat bozorida yangi paradigmani shakllantirmoqda — bunda asosiy e'tibor jismoniy mehnatdan ko'ra intellektual salohiyat, ijodkorlik va moslashuvchanlikka qaratiladi. Shu sababli davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri sifatida inson kapitaliga investitsiya kiritish, kasbiy qayta tayyorlash tizimini modernizatsiya qilish va raqamli kompetensiyalarni kengaytirish zarurdir.

1-jadval.

Innovatsion iqtisodiyot sharoitida mehnat bozoriga ta'sir etuvchi omillar

Omil nomi	Mazmuni
Texnologik bog'liqlik	Yangi texnologiyalar, avtomatlashtirish va sun'iy intellekt mehnat bozorida kasbiy tuzilmani o'zgartiradi hamda yangi malakali ishchi kuchiga ehtiyojni yuzaga keltiradi.
Ta'lim tizimi bilan integratsiya	Mehnat bozori ehtiyojlariga mos kadrlar tayyorlanishi uchun oliy va kasb-hunar ta'lim tizimi ishlab chiqarish bilan uzviy bog'liq bo'lishi lozim.
Ijtimoiy omil	Innovatsion iqtisodiyot inson salohiyatini rivojlantirishga, malaka oshirish va qayta tayyorlash tizimini mustahkamlashga tayanadi.
Raqamli iqtisodiyot ta'siri	Masofaviy ish, frilanserlik, IT-xizmatlar, elektron platformalar orqali bandlik shakllarining ulushi ortib bormoqda.

Innovatsion iqtisodiyotning muvaffaqiyatli rivojlanishida inson kapitali eng muhim resurs sifatida qaraladi. Chunki har qanday texnologik yangilikni yaratish, uni amaliyotga tadbiq etish va raqobatbardosh iqtisodiy modelni shakllantirish bevosita inson bilimiga, kasbiy malakasiga va ijodkorlik salohiyatiga bog'liqdir.

Inson kapitali deganda, jamiyatdagi har bir individning bilim, ko'nikma, salomatlik, madaniy va ijtimoiy faollik kabi xususiyatlari yig'indisi tushuniladi. Jahon banki baholashiga ko'ra, mamlakatlarning iqtisodiy farovonligi 60 foizdan ortiq darajada inson kapitalining sifatiga bog'liq.[3] Shu bois innovatsion iqtisodiyot sharoitida boshqaruv tizimi an'anaviy "moddiy resurslarga tayanish"dan ko'ra, "inson salohiyatini rivojlantirish" tamoyiliga o'tmoqda.

Innovatsion boshqaruv — bu tashkilot yoki korxonada yangiliklarni joriy etish, bilimlarni yaratish va ulardan samarali foydalanish jarayonini tizimli tarzda boshqarish demakdir³. U boshqaruvning barcha bosqichlarida — rejalashtirish, tashkil etish, motivatsiya, nazorat va natijani baholash jarayonlarida yangicha yondashuvlarni talab etadi. Masalan, ilg'or korxonalarda "ijodiy guruhlar", "innovatsion markazlar" yoki "startap laboratoriyalar" tashkil etish amaliyoti keng tarqalgan.[4]

Shuningdek, inson kapitalini rivojlantirish uchun quyidagi strategik yo'nalishlar muhim hisoblanadi:

2-jadval.

Innovatsion boshqaruvda inson kapitalini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari.

Yo'nalish	Mazmuni
1. Ta'lim va qayta tayyorlash tizimini rivojlantirish	Innovatsion iqtisodiyot talablariga mos, moslashuvchan va kompetensiyaga asoslangan ta'lim tizimini yaratish.
2. Mehnat motivatsiyasini oshirish	Rag'batlantirish mexanizmlarini kuchaytirish, xodimning ijodkorligini qo'llab-quvvatlash.
3. Raqamli ko'nikmalarni rivojlantirish	Sun'iy intellekt, data-tahlil, avtomatlashtirish, dasturlash sohasida xodimlarni o'qitish.
4. Innovatsion madaniyatni shakllantirish	Jamoadi yangiliklarni qabul qilish, tashabbusni qo'llab-quvvatlash va bilim almashuvni rag'batlantirish.

2-jadvaldan ko'rinib turibdiki, innovatsion boshqaruvda inson kapitalini rivojlantirish kompleks yondashuvni talab etadi. Ta'lim va qayta tayyorlash tizimi mehnat bozoriga mos kadrlarni tayyorlashda asosiy o'rin tutadi. Mehnat motivatsiyasi va rag'batlantirish tizimi xodimlarning ijodkorlik salohiyatini oshiradi. Raqamli ko'nikmalarni rivojlantirish esa zamonaviy mehnat bozorida raqobatbardoshlikning hal qiluvchi omiliga aylanmoqda. Shu bilan birga, innovatsion madaniyatni shakllantirish korxonalarda yangilikka ochiqlik va tashabbuskorlik muhitini kuchaytiradi. Umuman olganda, bu yo'nalishlarning uyg'unligi inson kapitalini barqaror rivojlantirishning asosiy shartidir.

Innovatsion boshqaruvning markazida inson omili turadi, chunki hatto eng ilg'or texnologiyalar ham malakali mutaxassislar bo'lmasa, o'z samarasini bera olmaydi. Shu nuqtai nazardan, inson kapitalini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda. Masalan, O'zbekiston Respublikasida qabul qilingan "Yoshlar — 2030" strategiyasi, "Raqamli O'zbekiston — 2030" dasturi, hamda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish bo'yicha qarorlar bevosita inson kapitalini mustahkamlashga qaratilgan[5].

Natijada, innovatsion boshqaruv tizimining asosiy maqsadi — intellektual salohiyatni iqtisodiy samaradorlikka aylantirishdir. Bu esa nafaqat ishlab chiqarish unumdorligini oshiradi, balki jamiyatda raqobatbardosh, ijodkor va bilimli avlodni shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, innovatsion iqtisodiyot sharoitida mehnat bozori yangi sifat bosqichiga o'tmoqda. Raqamli texnologiyalar, avtomatlashtirish va sun'iy intellektning joriy etilishi natijasida an'anaviy ish shakllari o'zgarib, kasbiy malaka va raqamli ko'nikmalarga talab ortmoqda. Shu jarayonda inson kapitali iqtisodiy o'sishning asosiy drayveriga aylanmoqda.

Raqamli transformatsiya mehnat unumdorligini oshirish, ishlab chiqarish samaradorligini kuchaytirish va yangi ish o'rinlarini yaratish imkonini beradi. Shu bilan birga, innovatsion boshqaruv inson resurslarini rivojlantirish, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasini mustahkamlash hamda mehnat munosabatlarini zamonaviylashtirishni taqozo etadi. Milliy iqtisodiyotni innovatsion yo'l bilan rivojlantirish uchun inson kapitali, raqamli infratuzilma va boshqaruv tizimining uyg'unlashuvi zarur. Faqat

shunda O'zbekiston mehnat bozori global raqobat sharoitida barqaror, moslashuvchan va innovatsion modelga aylanishi mumkin.

Adabiyotlar:

1. www.lex.uz — O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasi to'g'risidagi farmoni, 2020-yil 5-oktabr.
2. OECD. *Innovation and Economic Growth*. — OECD Publishing, 2019
3. Karimov, A. "Inson kapitali va innovatsion rivojlanish." *O'zbekiston iqtisodiy axborotnomasi*, 2023.
4. World Bank. *The Human Capital Index 2023: Investing in People*. Washington, DC, 2023.
5. Nonaka, I., Takeuchi, H. *The Knowledge-Creating Company*. Oxford University Press, 1995

ZAMONAVIY MEHNAT BOZORIDA XALQARO MIGRATSIYANING ROLI VA O'ZBEKISTONNING TAJRIBASI

Hasanova Zarifa Furqat qizi

TDIU Kechki ta'lim va magistratura fakulteti Jahon iqtisodiyoti guruhi magistri

Globallashuv jarayonlarining jadallashuvi va innovatsion iqtisodiyotning shakllanishi zamonaviy mehnat bozorida chuqur o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Yangi texnologiyalar, raqamli transformatsiya va ishlab chiqarish jarayonlarining modernizatsiyasi ishchi kuchiga bo'lgan talabni yangidan shakllantirib, xalqaro mehnat migratsiyasining ahamiyatini yanada kuchaytirmoqda. Xalqaro migratsiya endilikda nafaqat iqtisodiy ehtiyojni qondirish vositasi, balki zamonaviy bilimlar almashinuvi, innovatsion tajribalarni o'zlashtirish hamda mamlakatlar o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash omiliga aylanib bormoqda.

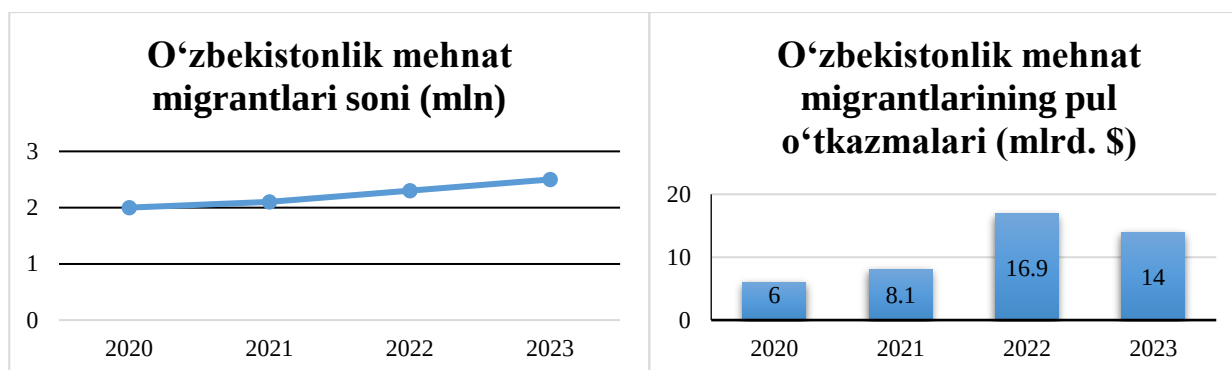
O'zbekiston uchun ham bu masala nihoyatda dolzarbdir. Mamlakat aholisi, ayniqsa yoshlar sonining ko'pligi mehnat bozorida ortiqcha ishchi kuchi shakllanishiga olib kelmoqda. Shu sababli respublika fuqarolarining xorijiy mehnat bozorlarida ishtirok etishi nafaqat bandlikni ta'minlash, balki mamlakat iqtisodiy barqarorligini mustahkamlashda ham muhim o'rin tutadi. Xorijda ishlayotgan fuqarolarning pul o'tkazmalari, ular orttirayotgan tajriba va ko'nikmalarining qaytib kelgach mahalliy iqtisodiyotda qo'llanilishi esa O'zbekistonning innovatsion taraqqiyotida muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda.

Innovatsion iqtisodiyot sharoitida mehnat bozori tezkor o'zgarishlarga duch kelmoqda. Avtomatlashtirish, raqamli transformatsiya, sun'iy intellekt va zamonaviy texnologiyalarning keng tatbiq etilishi natijasida yangi kasblar yuzaga kelib, an'anaviy yo'nalishlarga bo'lgan talab sezilarli darajada kamaymoqda. Shu sababli ishchi kuchining doimiy ravishda yangi bilimlarni egallashi, qayta tayyorlanishi va zamon talablariga moslashuvi zarur bo'lib qolmoqda.

Xalqaro mehnat migratsiyasi ushbu jarayonning ajralmas tarkibiy qismi sifatida global mehnat bozorida o'z o'rniga ega. Bir tomondan, rivojlangan mamlakatlar xorijdan kelayotgan migrantlar hisobiga ishchi kuchi yetishmovchiligini qoplab, iqtisodiy barqarorlikni saqlab qolmoqda. Ikkinchi tomondan, rivojlanayotgan davlatlar uchun tashqi bozorga chiqish ortiqcha ishchi kuchini band qilish, aholining bandlik darajasini oshirish hamda ichki ijtimoiy bosimni kamaytirishda muhim mexanizmga aylanmoqda.

Bundan tashqari, mehnat migrantlarining xorijda orttirgan tajribasi, bilim va ko'nikmalari ularning vatanga qaytgach milliy iqtisodiyotda qo'llanishi orqali innovatsion rivojlanishga ham xizmat qiladi.

O'zbekistonning mehnat bozori ham global jarayonlardan bevosita ta'sirlanmoqda. Oxirgi yillarda xorijda ishlayotgan o'zbekistonlik mehnat migrantlari soni sezilarli darajada oshdi. Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, 2020-yilda ularning soni 2 million atrofida bo'lgan bo'lsa, 2023-yilga kelib 2,5 milliondan oshdi. Migratsiya oqimining o'sishi bilan bir qatorda mamlakatga yuborilayotgan pul o'tkazmalari hajmi ham keskin ortgan.

Masalan, 2022-yilda xorijdagi fuqarolar tomonidan yuborilgan pul o'tkazmalari 16,9 milliard AQSh dollariga yetdi. Bu mamlakat yalpi ichki mahsulotining qariyb 12–13 foizini tashkil etadi. Ushbu ko'rsatkich xalqaro mehnat migratsiyasining O'zbekiston iqtisodiy barqarorligidagi o'ri naqadar muhim ekanini yaqqol ko'rsatadi. Shuningdek, migrantlar faqat iqtisodiy emas, balki ijtimoiy va madaniy jihatdan ham salmoqli ahamiyat kasb etadi. Xorijda orttirilgan tajriba, til bilimi va kasbiy malakalar ularning kelgusida mahalliy mehnat bozoriga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvini ta'minlaydi.

Shu bois, O'zbekiston hukumati mehnat migrantlarining huquqlarini himoya qilish, xorijda malaka oshirish imkoniyatlarini kengaytirish hamda ularni qaytib kelgach ichki bozorga moslashtirish borasida tizimli islohotlarni amalga oshirmoqda. Bu chora-tadbirlar mamlakat mehnat bozorini innovatsion iqtisodiyot talablariga moslashtirishga xizmat qilmoqda.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, innovatsion iqtisodiyotning shakllanishi zamonaviy mehnat bozorida yangi talab va imkoniyatlarni yuzaga keltirmoqda. Bunday sharoitda xalqaro mehnat migratsiyasi nafaqat ishchi kuchining ortiqchasini band qilish vositasi, balki mamlakatlar o'rtasida tajriba almashinuvi, texnologiyalar transferi va iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlash omiliga ham aylanmoqda.

O'zbekiston uchun xalqaro mehnat migratsiyasi ikki tomonlama ahamiyat kasb etadi. Bir tomondan, xorijda faoliyat yuritayotgan migrantlar yuborayotgan pul o'tkazmalari mamlakat yalpi ichki mahsulotida salmoqli ulushga ega bo'lib, iqtisodiy barqarorlikni qo'llab-quvvatlamokda. Ikkinchi tomondan esa, xorijda orttirilayotgan bilim va ko'nikmalar, til bilimi hamda kasbiy tajribalar vatanga qaytgach ichki mehnat bozorini innovatsion yo'nalishda rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

Kelgusida O'zbekiston uchun bir qator ustuvor vazifalarni amalga oshirish dolzarbdir. Jumladan:

- mehnat migrantlarining xorijdagi huquqlarini ishonchli himoya qilish;

- ularni kasbiy qayta tayyorlash va zamonaviy malaka oshirish dasturlariga jalb etish;
- xorijda orttirilgan tajribani milliy mehnat bozoriga samarali integratsiyalash mexanizmlarini ishlab chiqish;
- innovatsion iqtisodiyot talablariga mos yangi ish o'rinlarini yaratish va yoshlar bandligini ta'minlash.

Shu kabi chora-tadbirlar O'zbekistonning xalqaro mehnat bozorida o'z o'rnini mustahkamlashiga, ichki mehnat bozorini modernizatsiya qilishga va mamlakatning barqaror iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar:

1. *O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomalari.* — Toshkent, turli yillar.
2. *"O'zbekiston Respublikasida tashqi mehnat migratsiyasini tartibga solish to'g'risida"gi Qonun.* — Toshkent, 2019.
3. *Ходжаев А. "Международная трудовая миграция и экономическое развитие".* — Ташкент: Fan, 2020.
4. *International Labour Organization (ILO). World Employment and Social Outlook: Trends 2023.* Geneva, 2023.
5. *Jahon banki ma'lumotlari.* <https://www.worldbank.org>
6. *O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy ma'lumotlari.* <https://www.cbu.uz>

ФОРМИРОВАНИЕ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПРОФИЛЯ ПЕДАГОГА ДОШКОЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ЭКОНОМИКИ УЗБЕКИСТАНА

Абдухоликова Дилдора Абдухолик кизи

*Студентка 2 курса Джиззакского государственного педагогического
университета, факультета дошкольного образования
направления дошкольного образования*

Стратегия «Узбекистан-2030» определяет новые перспективы развития системы образования, где дошкольные организации становятся *ключевым* элементом формирования человеческого капитала инновационной экономики. Однако, как свидетельствуют исследования [1], наблюдается существенный разрыв между технологическими возможностями и реальной готовностью педагогических кадров к цифровой трансформации. Проведенный мониторинг дошкольных организаций Джиззакской области выявил значительный дисбаланс: только 17% педагогов активно интегрируют цифровые технологии в образовательный процесс, тогда как 64% ограничиваются их фрагментарным использованием. Этот диссонанс указывает на необходимость разработки комплексного подхода к подготовке кадров, соответствующего вызовам цифровой экономики.

Методологическая основа исследования базируется на интегративном подходе, сочетающем количественные и качественные методы. В период с сентября 2023 по май 2024 года было проведено анкетирование 127 педагогов дошкольных организаций, глубинные интервью с 25 руководителями ДОО, наблюдение за 45 образовательными мероприятиями и контент-анализ 30

образовательных программ. Для оценки цифровых компетенций применялась авторская методика, включающая 15 критериев по технологическому, методическому и коммуникативному направлениям, что позволило получить репрезентативные данные о состоянии цифровой готовности педагогических кадров.

Анализ полученных данных позволил разработать трехуровневую модель цифровых компетенций педагога дошкольной организации. Технологический уровень предполагает владение интерактивным оборудованием, образовательными платформами и основами кибербезопасности, при этом 85% педагогов испытывают *трудности* в использовании современного оборудования. Методический уровень включает проектирование цифровых образовательных ресурсов, организацию проектной деятельности с использованием цифровых инструментов и дистанционное сопровождение образовательного процесса. Коммуникативный уровень охватывает эффективное взаимодействие с родителями через цифровые каналы, участие в профессиональных сетевых сообществах и цифровое документирование образовательных результатов.

Особый интерес представляют выявленные в ходе исследования перспективные профессиональные роли, обусловленные процессами цифровизации. Помимо традиционных должностей, идентифицирована потребность в цифровом тьюторе, сопровождающем адаптацию детей к цифровой среде, медиапедагоге, ответственном за формирование цифровой культуры воспитанников, разработчике образовательного контента и координаторе онлайн-взаимодействия. Появление этих новых профессиональных ролей свидетельствует о глубине преобразований, происходящих в дошкольном образовании.

Для практической реализации разработанной модели предложен трехэтапный механизм внедрения цифровых компетенций. Адаптационный этап продолжительностью 3 месяца направлен на формирование базовых навыков, интеграционный этап (6 месяцев) предполагает внедрение цифровых инструментов в образовательную практику, а трансформационный этап ориентирован на создание инновационных образовательных продуктов. Апробация данного механизма в условиях Джиззакского государственного педагогического университета показала значительные результаты: рост технологической грамотности на 67%, увеличение использования цифровых ресурсов на 53% и повышение удовлетворенности педагогов на 48%.

Следует особо отметить региональную специфику реализации цифровой трансформации в дошкольных организациях. Для сельских районов Джиззакской области разработана модель гибридного методического сопровождения, включающая мобильные методические бригады, вебинары и онлайн-консультации, а также цифровые методические кейсы для самостоятельного изучения. Данная модель учитывает инфраструктурные ограничения сельских территорий и позволяет обеспечить доступ к качественному методическому сопровождению независимо от географического расположения дошкольной организации.

Важным аспектом исследования стало выявление барьеров цифровой трансформации в дошкольных организациях. Анализ показал, что 72% педагогов

испытывают недостаток времени для освоения новых технологий, 68% отмечают нехватку методической поддержки, а 54% указывают на психологические барьеры, связанные с *страхом* перед использованием цифровых инструментов. Эти данные подчеркивают необходимость разработки комплексной системы поддержки педагогов в процессе цифровой адаптации, включающей не только техническое обучение, но и психолого-педагогическое сопровождение.

Особого внимания заслуживает вопрос оценки эффективности внедрения цифровых технологий в образовательный процесс дошкольных организаций. Разработанная система мониторинга включает как количественные показатели (частота использования цифровых ресурсов, разнообразие применяемых инструментов), так и качественные параметры (уровень вовлеченности детей, развитие цифровых навыков воспитанников). Результаты мониторинга показали, что системное использование цифровых технологий способствует развитию у детей критического мышления (на 34%), креативности (на 28%) и коммуникативных навыков (на 41%). Перспективным направлением представляется интеграция искусственного интеллекта в образовательный процесс дошкольных организаций. Пилотный проект по использованию AI-ассистентов для индивидуализации обучения показал увеличение эффективности образовательного процесса на 23%. Однако внедрение таких технологий требует дополнительной подготовки педагогов и разработки этических принципов использования искусственного интеллекта в работе с детьми дошкольного возраста.

Не менее важным аспектом является формирование цифровой образовательной среды, соответствующей возрастным особенностям дошкольников. Исследование показало, что только 15% дошкольных организаций используют специализированное программное обеспечение, разработанное с учетом психофизиологических особенностей детей 3-7 лет. Это указывает на необходимость развития отечественной индустрии образовательного контента для дошкольного образования, адаптированного к национальным культурным особенностям и требованиям образовательных стандартов Узбекистана. Значительный потенциал имеет развитие сетевого взаимодействия между дошкольными организациями различных регионов. Создание профессиональных сообществ педагогов-новаторов позволяет распространять лучшие практики использования цифровых технологий и снижает издержки на методическое сопровождение. Опыт создания такого сообщества в Джизакской области показал увеличение эффективности обмена опытом на 57% по сравнению с традиционными формами методической работы.

Финансово-экономический аспект цифровой трансформации также требует внимания. Расчеты показывают, что внедрение разработанной модели потребует инвестиций в размере 12-15% от общего бюджета дошкольной организации в первый год реализации и 5-7% в последующие годы. Однако экономический эффект от повышения качества образовательных услуг и снижения затрат на традиционные методические материалы может составить 23-25% в год, что делает такие инвестиции экономически целесообразными.

Проведенное исследование демонстрирует, что цифровая трансформация представляет собой системный фактор, кардинально изменяющий требования к

профессиональной компетентности педагога дошкольной организации. Разработанная трехкомпонентная модель цифровых компетенций и механизм их внедрения позволяют системно подойти к решению проблемы подготовки педагогических кадров к работе в новых условиях. Выявленные новые профессиональные роли и предложенные практические решения обладают значительным потенциалом для применения в условиях различных регионов Узбекистана. Перспективы исследования связаны с разработкой системы сертификации цифровых компетенций педагогов дошкольных организаций и созданием республиканского банка цифровых образовательных ресурсов, что будет способствовать достижению стратегических целей развития образования Узбекистана.

Литературы:

1. Абдуллаева Н.Н. Цифровая трансформация образования: вызовы и перспективы. - Ташкент: Педагогика, 2024. - 215 с.
2. Каримова Г.Х. Инновации в дошкольном образовании. - Ташкент: Наука, 2023. - 189 с.
3. Указ Президента Республики Узбекистан № ПФ-158 от 11.09.2023 г. «О Стратегии «Узбекистан-2030»».
4. Johnson, L. Digital Transformation in Early Childhood Education. – Berlin: Springer, 2023. – 204 p.
5. Шарипова М.А. Компетентностный подход в современном образовании // Дошкольное образование Узбекистана. – 2024. – №3. – С. 28-35.
6. Рахимова Д.С. Цифровая педагогика: новые вызовы и решения. - Ташкент: Укитувчи, 2024. - 176 с.
7. Хамраев У.Р. Информационные технологии в образовании. - Ташкент: Наука, 2023. - 198 с.

ВЛИЯНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ НА БЕЗРАБОТИЦУ, РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ И СОЦИАЛЬНУЮ ЗАЩИТУ

Абдуллаев Лазизхон Эркинжон угли

ТГТУ Студент 4 курса кафедры «Экономика и менеджмент промышленности»

Тураев Абдулазиз Журабой угли

ТГТУ Студент 4 курса кафедры «Экономика и менеджмент промышленности»

Современная мировая экономика переживает эпоху стремительных трансформаций, обусловленных развитием инновационных технологий, цифровизацией и автоматизацией производственных процессов. Инновационная экономика становится ключевым драйвером экономического роста и повышения производительности, однако вместе с этим она формирует новые вызовы для рынка труда. Технологический прогресс, способствуя повышению эффективности и созданию новых отраслей, одновременно ведет к вытеснению ряда профессий и изменению структуры занятости. Влияние инновационной экономики на уровень безработицы и развитие навыков населения представляет собой сложное и многогранное явление. С одной стороны, внедрение цифровых технологий, искусственного интеллекта и роботизации способствует появлению новых рабочих мест, требующих высокой квалификации и новых компетенций. С другой стороны, автоматизация и механизация ряда процессов приводят к сокращению рабочих мест в традиционных секторах, особенно среди работников

низкой и средней квалификации. Это усиливает структурную безработицу и обостряет проблему несоответствия между имеющимися и востребованными на рынке труда навыками. В условиях постоянных технологических изменений особое значение приобретают системы образования и профессиональной подготовки, способные обеспечить гибкость и адаптивность рабочей силы. Развитие компетенций, связанных с цифровыми технологиями, критическим мышлением и умением адаптироваться к новым условиям, становится необходимым условием устойчивости занятости.

Таким образом, исследование влияния инновационной экономики на безработицу, развитие навыков и социальную защиту является актуальным направлением научного анализа. Его результаты позволяют выработать стратегии, направленные на формирование устойчивого рынка труда, где технологический прогресс сопровождается не ростом социальной уязвимости, а созданием возможностей для профессионального и экономического развития общества. Инновационная экономика, характеризующаяся стремительным технологическим прогрессом и динамичным созданием новых продуктов и услуг, играет основополагающую роль в формировании тенденций на рынке труда. Эта экономическая парадигма характеризуется интеграцией цифровых технологий, искусственного интеллекта и автоматизации, которые трансформируют отрасли и меняют ландшафт рабочих мест. Хотя эти достижения стимулируют экономический рост и производительность, они в то же время создают сложности, которые могут привести к более высокому уровню безработицы. По мере появления новых технологий они могут перемещать существующую работу, заменяя человеческий труд автоматизированными решениями, особенно в таких секторах, как производство, обслуживание клиентов и транспорт. Взаимосвязь между технологическими инновациями и безработицей многогранна. С одной стороны, автоматизация повышает эффективность и может привести к созданию новых ролей, которых раньше не существовало, стимулируя поиск рабочей силы в развивающихся секторах. С другой стороны, вытеснение рабочих мест, особенно тех, которые требуют более низкого уровня квалификации, вызывает опасения по поводу гарантий занятости и стабильности доходов для широких сегментов рабочей силы. Исследования показывают, что такие технологии, как искусственный интеллект и робототехника, способны выполнять задачи, традиционно выполняемые человеком, что впоследствии снижает спрос на работу низкой квалификации (Kasicka, 2023). Это явление подчеркивает двойственность технологических инноваций, поскольку они поощряют как перерывы, так и возможности на рынке труда. Кроме того, быстрые инновации часто сопровождаются экономической нестабильностью. Ускоренный темп технологических изменений может привести к несоответствию между навыками, имеющимися в рабочей силе, и навыками, необходимыми для новых отраслей, что усугубляет тенденции безработицы. Работники могут быть недостаточно подготовлены к переходу на вновь формируемые должности, особенно если эти изменения не сопровождаются значительными инвестициями в развитие навыков. Возникающая в результате этого безработица является не просто результатом вытеснения работы. Это также свидетельствует о структурных недостатках на рынке труда, которые могут помешать работникам адаптироваться к эволюционным требованиям экономики. В этом контексте

важное значение имеет целостное понимание динамики между инновационной экономикой и безработицей. Ученые утверждают, что без упреждающего вмешательства наибольшая зависимость от технологий может привести к растущему разрыву между теми, кто может адаптироваться к новым экономическим реалиям, и теми, кто не может (Silalahi and Walsh, 2023). Последствия этого разделения значительны. По мере трансформации секторов необходимо разрабатывать политику, помогающую работникам ориентироваться в этих изменениях. Стратегии могут включать в себя совершенствование программ образования и профессиональной подготовки, чтобы вооружить людей необходимыми навыками для быстро меняющегося рынка труда. Необходимость структурных изменений на рынке труда становится все более очевидной по мере развития экономических условий. Перед разработчиками политики стоит задача разработки таких рамок, которые не только признают неизбежность технологического прогресса, но и ставят во главу угла защиту и сопротивление работников.

Можно сказать, что инновационная экономика служит обоюдоострым мечом, способствующим как экономическому прогрессу, так и росту уровня безработицы. Взаимосвязь между технологическим прогрессом и вытеснением рабочей силы требует переоценки стратегий развития рабочей силы и социальной политики, направленной на повышение устойчивости работников. Благодаря согласованным усилиям в области образования, профессиональной подготовки и механизмов социального обеспечения общества могут лучше справляться с проблемами, возникающими в связи с происходящими экономическими преобразованиями. По мере развития отраслей спрос на конкретные навыки постоянно меняется, что требует проактивного подхода к развитию навыков у населения. Крайне важно, чтобы домохозяйства придерживались неограниченной рациональной точки зрения, когда речь идет о приобретении навыков. Такой менталитет побуждает людей и семьи инвестировать в непрерывное образование и профессиональную подготовку в соответствии с возникающими потребностями рынка труда (Taberna et al., 2023). Способность работников перестраиваться и увеличивать свои возможности в ответ на эти требования не только повышает их шансы на трудоустройство, но и помогает поддерживать экономическую конкурентоспособность во все более цифровом и автоматизированном мире. Кроме того, внедрение и укрепление систем социального обеспечения играют основополагающую роль в смягчении последствий безработицы, которые являются результатом разрушительных сил инновационной экономики. Эти сети безопасности могут использовать различные способы, включая пособия по безработице, программы обучения и поддержку уволенных работников. Обеспечивая финансовый матрас в переходные периоды, эти системы позволяют людям уделять необходимое время, не опускаясь до нищеты. Фонджонг, Матоса и Зонненфельд (2024) подчеркивают, что эффективные сети социального обеспечения не только служат средством экономической стабильности, но и способствуют культивированию сопротивления среди рабочей силы. Когда люди чувствуют себя в безопасности в своей экономической безопасности, они с большей вероятностью примут перемены, будут искать возможности для недовольства и преодолевать сложности трансформационной трудовой панорамы.

В заключении можно сказать что стремительное развитие инновационной экономики требует критической переоценки политики рабочей силы и стратегий адаптации общества. Поскольку прогресс технологий, в частности автоматизации и искусственного интеллекта, делает все более заметными устаревшие рабочие роли, правительства и учреждения должны активно формулировать политические меры, направленные на поддержку устойчивости рабочей силы к этим сбоям (Gerlich, 2024). Важнейшее значение для этих усилий имеет продвижение инициатив по непрерывному обучению и развитие индивидуальных навыков, чтобы вооружить рабочую силу навыками, необходимыми для процветания на постоянно развивающемся рынке труда. Инвестируя в программы профессионального обучения, расширяя партнерские отношения между государственным и частным секторами и постоянно обучаясь, политики могут способствовать более плавному переходу для работников, чьи роли могут быть сокращены или преобразованы благодаря технологическим инновациям. В дополнение к инициативам по развитию навыков, потребность в прочных сетях социального обеспечения становится все более очевидной в контексте трансформационной экономики. Поскольку в некоторых секторах из-за технологического прогресса могут наблюдаться значительные сокращения, для тех, кто пострадал от безработицы, важное значение будут иметь комплексные системы социальной помощи, предоставляющие финансовую помощь, возможности для восстановления и психологическую поддержку. Интеграция универсального базового дохода (ББД), пособий по безработице и ваучеров на реконструкцию может облегчить непосредственное экономическое давление, с которым сталкиваются перемещенные лица, и в то же время сдерживать их для выбора новых карьерных путей (Silalahi & Walsh, 2023).

Литературы:

1. Качичка, Г. (2023). *Инновационная экономика и управление занятостью: риски, возможности и стратегии адаптации*. Международный междисциплинарный научный журнал «Эксперт», 1(1), 73–88. <https://www.cceol.com>
2. Силалахи, М. С., и Уолш, С. (2023). *Государственная политика и инновационные подходы к снижению безработицы в цифровую эпоху*. Право и экономика, 17(2), 92–110. <https://journals.ristek.or.id/index.php/LE/article/view/3>
3. Таберна, А., Филатова, Т., Хаджимайкл, А., и Нолл, Б. (2023). *Рациональные и адаптивные решения домохозяйств в условиях технологических и экономических изменений*. Труды Национальной академии наук, 121(29), e2215675120. <https://www.pnas.org/doi/full/10.1073/pnas.2215675120>
4. Фонджонг, Л., Матозе, Ф., и Зонненфельд, Д. А. (2024). *Социальная защита и устойчивость рабочих мест в условиях инновационной и климатически чувствительной экономики*. Глобальное изменение окружающей среды, 89, 102912
5. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S095937802400116X>

INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDA ZAMONAVIY MEHNAT BOZORINING RIVOJLANISHI

Xasanov Sanjarbek Xasan o'g'li

TDIU Axborot xavfsizligi yo'nalishi 1bosqich talabasi

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida iqtisodiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchi – bu innovatsiyalar, ya'ni yangilik yaratish va uni amaliyotga joriy etish jarayonidir. Dunyo miqyosida sodir bo'layotgan texnologik o'zgarishlar mehnat bozori tuzilmasini tubdan o'zgartirmoqda. Shu sababli innovatsion iqtisodiyot bilan mehnat bozori o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni chuqur tahlil qilish bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biridir. Tadqiqotning maqsadi – innovatsion iqtisodiyot sharoitida mehnat bozorining rivojlanish tendensiyalarini o'rganish, O'zbekiston misolida mavjud holatni tahlil qilish hamda istiqboldagi yo'nalishlarni belgilab berishdan iborat. Innovatsion iqtisodiyotning mohiyati va uning mehnat bozoriga ta'siri. Innovatsion iqtisodiyot bu yangi bilim, texnologiya va ijodkorlikka tayanadigan, inson kapitalining salohiyatidan maksimal darajada foydalanadigan iqtisodiy tizimdir. Unga xos asosiy belgilar: tezkor axborot almashinuvi, texnologik yangilanish, ilm-fanga asoslangan ishlab chiqarish va ijtimoiy innovatsiyalardir. Mehnat bozori esa har qanday iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi bo'lib, unda ishchi kuchi taklifi va talab o'zaro muvofiqlashadi. Innovatsion iqtisodiyotda mehnat bozori dinamik xarakterga ega bo'ladi – yangi kasblar vujudga keladi, eski kasblar esa asta-sekin yo'qoladi. Masalan, sun'iy intellekt, robototexnika, raqamli marketing, kiberxavfsizlik, "big data" tahlilchisi kabi yangi yo'nalishlar so'nggi yillarda eng talabgir kasblarga aylandi.

Zamonaviy mehnat bozorining global o'zgarish tendensiyalari. Jahon mehnat bozori hozirda bir necha asosiy yo'nalishlar bo'yicha rivojlanmoqda:

a) Raqamlashtirish. Onlayn ish o'rinlari, masofaviy bandlik va frilanserlik shakllari kengaymoqda. Internet platformalari orqali dunyoning istalgan nuqtasida ishlash imkoniyati mehnat geografiyasini o'zgartirdi.

b) Avtomatlashtirish. Ishlab chiqarish jarayonlarida robotlar, sun'iy intellekt va avtomatik boshqaruv tizimlarining joriy etilishi natijasida ba'zi an'anaviy kasblar yo'qolmoqda, ammo yangi texnik xizmat ko'rsatish sohalari paydo bo'lmoqda.

c) Yangi kompetensiyalar. Axborot texnologiyalari, tahliliy fikrlash, muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish va kommunikativ ko'nikmalar zamonaviy ishchi kuchining ajralmas jihatiga aylanmoqda.

d) Umrbod ta'lim (Lifelong learning). Innovatsion iqtisodiyotda har bir mutaxassis o'z bilimini doimiy ravishda yangilab borishga majbur, chunki texnologiyalar tez sur'atda yangilanadi. O'zbekiston mehnat bozorining innovatsion rivojlanish yo'nalishlari. O'zbekiston so'nggi yillarda raqamli iqtisodiyotga o'tish va mehnat bozorini modernizatsiya qilish yo'lida faol siyosat yuritmoqda.

"Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi bu borada muhim hujjat hisoblanadi. Ushbu strategiya asosida quyidagi yo'nalishlarda ishlar olib borilmoqda:

1. IT va texnologiya yo'nalishlarida malakali kadrlar tayyorlash;

2. texnoparklar, startup inkubatorlari va raqamli markazlarni rivojlantirish;

3. yoshlar bandligini oshirish maqsadida onlayn ta'lim va kasbiy qayta tayyorlash dasturlarini joriy etish. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Bandlik va kambag'allikni qisqartirish vazirligi tomonidan kadrlar malakasini oshirish, qayta tayyorlash hamda mehnat resurslarini hududlar kesimida samarali taqsimlash bo'yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Ta'lim tizimida innovatsion yondashuvlarning ahamiyati. Mehnat bozorining talablariga mos kadrlar tayyorlash uchun ta'lim tizimi ham innovatsion yondashuvlarga tayanishi lozim. Bugungi kunda O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida "dual ta'lim" modeli joriy etilmoqda, bunda talabalar nazariy bilim bilan birga amaliy tajribani ham egallaydi. Masofaviy ta'lim platformalari, onlayn kurslar,

sun'iy intellekt asosida ishlovchi ta'lim tizimlari yoshlarning raqamli savodxonligini oshirib, ularni mehnat bozoriga tayyorlaydi. Bu esa inson kapitalining sifat jihatdan yangilanishiga olib keladi. Yoshlarning bandligini ta'minlashda startap va innovatsion loyihalar roli. Innovatsion iqtisodiyotning eng muhim resursi – bu ijodkor va tashabbuskor yoshlar. Shu bois mamlakatimizda “Yoshlar – kelajagimiz” jamg'armasi, Innovatsion rivojlanish agentligi, “IT Park” rezidentlik dasturlari orqali yoshlar uchun startap loyihalarini qo'llab-quvvatlash tizimi yo'lga qo'yilgan. Natijada yuzlab yangi texnologik kompaniyalar, mobil ilovalar va axborot xizmatlari yaratildi. Bunday loyihalar nafaqat bandlik darajasini oshiradi, balki iqtisodiyotning raqamli salohiyatini mustahkamlaydi. Yoshlar o'rtasida innovatsion fikrlashni rag'batlantirish, grantlar, akselerator dasturlari va xalqaro hamkorlik loyihalari orqali ularning salohiyatini yuzaga chiqarish bugungi kunning dolzarb masalasiga aylandi.

Mehnat bozorining innovatsion o'zgarishlari va ularning iqtisodiy natijalari. So'nggi o'n yillikda global miqyosda mehnat bozori “to'rtinchi sanoat inqilobi” ta'sirida tubdan o'zgarmoqda. Jahon iqtisodiy forumi (WEF) ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yilga borib dunyo bo'yicha 85 million ish o'rni avtomatlashtirish tufayli yo'qoladi, biroq 97 million yangi kasb paydo bo'ladi. Bu raqamlar mehnat bozorining innovatsion iqtisodiyotdagi qayta tuzilishini yaqqol ifodalaydi. Endi ishchi kuchining asosiy qadriyati – jismoniy mehnat emas, balki intellektual salohiyat va raqamli ko'nikmalardir. Bundan tashqari, yangi iqtisodiy modelda bandlik tushunchasi ham kengaydi:

Gig iqtisodiyoti – qisqa muddatli, loyiha asosidagi ish turlari (masalan, freelancing, onlayn xizmatlar);

Platforma iqtisodiyoti – ishchi va mijoz o'rtasidagi raqamli platformalar (masalan, Upwork, Yandex Go, Uber kabi tizimlar).

O'zbekiston mehnat bozori ham asta-sekin shu yo'nalishda o'zgarib bormoqda. 2024-yilda masofaviy ishlayotgan mutaxassislar soni 2,5 barobarga oshgani qayd etilgan. O'zbekiston iqtisodiyotida innovatsion islohotlar va kadrlar siyosati O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2020–2030 yillar uchun belgilangan raqamli transformatsiya strategiyasi doirasida barcha tarmoqlarda innovatsion boshqaruv mexanizmlari joriy etilmoqda.

Quyidagi yo'nalishlarda sezilarli yutuqlar bor:

“One ID” raqamli identifikatsiya tizimi ishga tushirilib, elektron hukumat infratuzilmasi shakllantirildi;

IT Park rezidentlari soni 2020-yildan 2024-yilgacha 10 barobarga oshdi;

Yoshlar akademiyasi orqali 25 mingdan ortiq yoshlar startap loyihalari uchun grant oldi;

Oliy ta'lim tizimida blokcheyn, sun'iy intellekt, data-science kabi yo'nalishlar bo'yicha yangi bakalavr dasturlari ochildi. Bularning barchasi mehnat bozorining innovatsion tarkibiy qismini mustahkamlamoqda. Endilikda ishchi kuchi faqat bandlik emas, balki raqobatbardosh kadr sifatida qaralmoqda. Innovatsion mehnat bozori uchun zarur kompetensiyalar. Innovatsion iqtisodiyotda muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun quyidagi kompetensiyalar muhim ahamiyat kasb etadi:

1. Raqamli savodxonlik – dasturlash, tarmoq xavfsizligi, ma'lumotlar tahlili.
2. Soft skills – kommunikatsiya, jamoada ishlash, kreativ fikrlash.
3. Adaptivlik – tez o'zgaruvchan muhitda moslashuvchan qaror qabul qilish.
4. Tahliliy fikrlash va muammoli vaziyatlarni hal qilish.

5. Lingvistik tayyorgarlik – xorijiy tillarni bilish xalqaro mehnat bozoriga chiqish imkonini beradi.

Xalqaro mehnat tashkiloti (ILO) ma'lumotlariga ko'ra, raqamli ko'nikmalarga ega ishchi kuchi ish joyida o'rtacha 35% ko'proq samaradorlik ko'rsatadi. Shu sababli, ta'lim tizimi aynan shu kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilmoqda. Innovatsion iqtisodiyotda ijtimoiy-iqtisodiy muvozanat. Innovatsiyalar faqat iqtisodiy samaradorlikni oshirmaydi, balki ijtimoiy muvozanatni ham ta'minlaydi. Masalan, raqamli xizmatlar orqali ayollar va nogironlar uchun masofaviy ish imkoniyatlari kengaymoqda. Bu esa mehnat bozorida inklyuzivlikni kuchaytiradi. Shuningdek, bandlik siyosatida "yashil iqtisodiyot", "aqlli shaharlar", "energiya samaradorligi" kabi yo'nalishlar ishchi kuchining yangi segmentlarini yaratmoqda. Shu jihatdan innovatsion iqtisodiyot ijtimoiy adolat tamoyillariga ham xizmat qiladi. O'zbekiston tajribasining xalqaro baholanishi. Xalqaro ekspertlar O'zbekistonni Markaziy Osiyoda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishda yetakchi davlatlardan biri sifatida e'tirof etmoqda. 2024-yilgi World Economic Forum hisobotida mamlakatimiz "Innovatsion transformatsiya indeksi" bo'yicha 10 pog'ona yuqorilab, 79-o'rinni egallagan. Bu natijalar shuni ko'rsatadiki, mamlakatimizda kadrlar siyosati, ta'lim tizimi va innovatsion infratuzilma o'zaro uyg'unlikda rivojlanmoqda.

Innovatsion iqtisodiyot sharoitida mehnat bozori doimiy o'zgarish holatida bo'lib, raqamli texnologiyalarni joriy etish, yangi kompetensiyalarni shakllantirish va inson kapitalini rivojlantirish orqali takomillashib bormoqda. O'zbekiston uchun ushbu jarayonning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi – raqamli savodxonlikni kengaytirish, yoshlar malakasini oshirish va innovatsion loyihalarni qo'llab-quvvatlash bilan chambarchas bog'liqdir. Kelajakda mehnat bozori barqaror rivojlanishi uchun quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

- ta'lim tizimini raqamli iqtisodiyot talablariga moslashtirish;
- yoshlar startaplarini moliyaviy qo'llab-quvvatlashni kengaytirish;
- sun'iy intellekt va avtomatlashtirishga mos yangi kasblar tizimini yaratish;
- davlat va xususiy sektor o'rtasida innovatsion hamkorlikni kuchaytirish.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash to'g'risidagi farmoni.
2. To'laganova M. "Innovatsion iqtisodiyot va mehnat bozori integratsiyasi", Iqtisodiyot va innovatsiya jurnali, 2023.
3. World Economic Forum. The Future of Jobs Report 2024. Geneva, Switzerland.
4. Karimov A. "Raqamli transformatsiya sharoitida kadrlar siyosati", Iqtisodiyot nazariyasi va amaliyoti, 2024.
5. Bekmurodov A. "Innovatsion rivojlanish sharoitida mehnat resurslari siyosati", TDIU ilmiy axborotlari, 2022.
6. OECD (2023). Digital Transformation and Labour Market Trends. Paris.
7. ILO (2024). Global Employment Trends for Youth. Geneva.

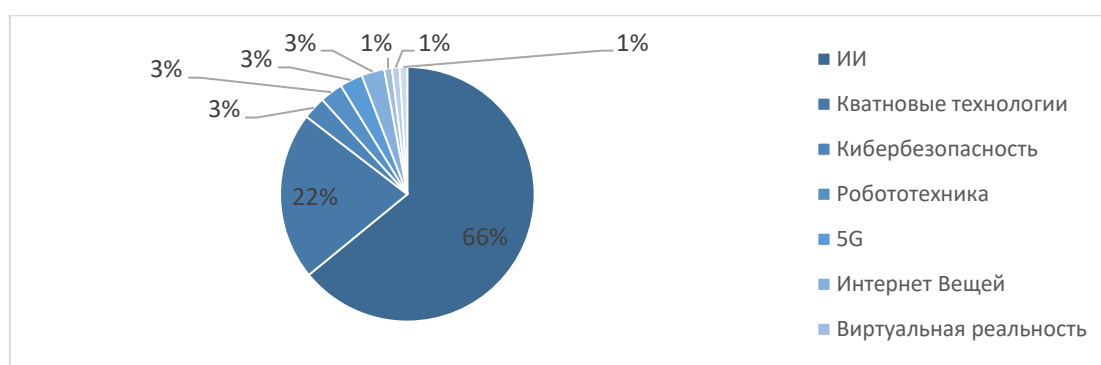
ОСОБЕННОСТИ СТРАТЕГИИ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ ЧЕРЕЗ ВНЕДРЕНИЕ СОЗДАНИЯ ЭЛЕКТРОННОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА

Мамадиев Зафар Алишерович
ТГЭУ, студент

Инновационное развитие экономики является важным элементом государственной стратегии, которое направлено на создание условий для внедрения новых технологий, оптимизации процессов и повышения конкурентоспособности страны. В современных условиях экономика, основанная на сырьевых ресурсах, становится все менее эффективной, так как она не может поддерживать устойчивый рост в долгосрочной перспективе. Инновации же позволяют создать новые отрасли, развить высокотехнологичные сектора и значительно повысить продуктивность на всех уровнях.

В настоящее время многие развитые и развивающиеся страны мира в целях повышения интенсивности экономического роста проводят *цифровизацию* различных отраслей и сфер общества, которым является одним из стратегических аспектов инновационной экономики. Процесс перехода к цифровой экономике включает в себя не только использование новых технологий в производственных процессах, но и в управлении, социальной сфере, образовании, здравоохранении и других областях. Эффективная цифровизация государственных институтов и услуг позволяет не только оптимизировать работу государственных органов, но и повысить их доступность, улучшить взаимодействие с гражданами и снизить коррупцию. Также цифровизация открывает возможности для активного обсуждения и общения граждан с государственными структурами, обеспечивая более широкий доступ к информации и улучшая обратную связь.

Хотелось отметить, что мировыми лидерами по доле цифровой экономики в ВВП является Китай — 32%, США — 18,8%, затем Великобритания — 16,3%. В Узбекистане эта доля на 2018 г. составляла 1,8%, а на 2021 г. — уже 2,6%. Несмотря на то, что наша страна и отстает в сравнении с другими, она показывает впечатляющий темп развития. Важно учитывать, что структура глобальной цифровой экономики в значительной степени формируется за счёт конкретных технологий: 66% приходится на искусственный интеллект, 22% — на Технологии квантового вычисления, остальные направления включают облачные сервисы, интернет вещей и другие инновации.

Эти данные показывают, какие именно технологические приоритеты определяют мировую динамику, и позволяют оценить, в каких сферах цифровой трансформации Узбекистану предстоит развиваться наиболее активно. В 2020 году принята стратегия «Цифровой Узбекистан — 2030» [1], в рамках которой запланированы свыше 220 приоритетных проектов, предусматривающих

совершенствование системы электронного правительства, дальнейшее развитие отечественного рынка программных продуктов и информационных технологий, организацию во всех регионах республики IT-парков, обеспечение данной сферы квалифицированными кадрами.

Следует отметить, что одним из ключевых элементов программ стратегии инновационного развития, способствующих улучшению качества жизни граждан и оптимизации работы государственных институтов является *электронное правительство*, представляющее собой интеграцию информационных технологий и интернет-платформ для предоставления государственных услуг и взаимодействия с гражданами, становится важным элементом развития государственных систем. Эффективное внедрение системы e-Gov требует комплексного подхода, учитывающего мировые тенденции в области цифровизации, инновации в управлении и создания технически зрелой инфраструктуры, что позволяет повысить доступность и прозрачность государственных услуг. Важно помнить то, что стратегия призвана реализовывать глубинные ценности и интересы на национальном уровне, анализировать их и систематизировать в сформулированных интересах, способствующих, в конечном счете, повышению качества жизни людей [2]. Иностранный член РАН, академик В.Л. Квинт подчеркнул, что благополучие человека является эпицентром всех стратегий, утверждая, что в национальных и региональных стратегиях человек, создание условий для его интеллектуального, эмоционального развития и материального благополучия, объективно должны быть главным и конечным ориентиром всех стратегических преобразований [2,3]

Принятый закон нашей страны «Об электронном правительстве» от 09.12.2015 г. № ЗРУ-395, предполагает не только автоматизацию процессов, но и улучшение взаимодействия между государством и гражданами. Государственные органы предоставляют услуги через удобные и доступные цифровые платформы, при этом особое внимание уделяется и защите персональных данных и обеспечению кибербезопасности. Особенно важно, что внедрение e-Gov должно и социальный контекст. Разработаны стратегии, которые обеспечивают доступность и простоту использования государственных онлайн-услуг для всех слоев населения, включая людей с ограниченными возможностями, пожилых граждан и людей, не обладающих высоким уровнем цифровой грамотности.

Но хотелось отметить, несмотря на преимущества внедрения системы e-Gov должно способствовать созданию условий для более активного участия граждан в процессе принятия государственных решений, что, в свою очередь, повышает уровень общественного доверия к государственным институтам и способствует укреплению демократических принципов. Важным является не только обеспечивать удобный доступ к государственным услугам, но и способствовать общественному участию, развитию гражданских прав и свобод. Важно, чтобы государственные органы активно использовали цифровые технологии для обеспечения вовлеченности граждан в процесс принятия решений, повышения их осведомленности и укрепления гражданского общества. Я полагаю, что каждый гражданин Узбекистана должен иметь возможность выдвигать свои предложения и инициативы по изменениям в законодательстве. Эти предложения не должны оставаться неучтенными, а должны становиться

частью публичного обсуждения, где граждане смогут отслеживать процесс рассмотрения их инициатив и видеть, какие из них реализуются на государственном уровне.

Внедрение системы электронного правительства может значительно изменить роль граждан в процессе принятия государственных решений, предоставив новые возможности для их активного участия. Для оценки потенциальных преимуществ и вызовов, связанных с таким подходом, полезно провести OTSW-анализ по методологии академика В.Л. Квинта [5,7], который поможет выявить возможности и угрозы, а также сильные и слабые стороны этого процесса.

1-таблица

OTSW-анализ системы создания условий для активного участия граждан в процессе принятия государственных решений через систему e-Gov"

Возможности	Угрозы
❖ Расширение демократии и гражданского участия ❖ Создание системы общественного контроля ❖ Укрепление доверия к государственным органам ❖ Самообразование и повышение цифровой грамотности ❖ Повышение уровня гражданской ответственности и участия ❖ Развитие партнерства между государством, бизнесом и обществом	❖ Неравномерное развитие цифровых услуг ❖ Низкая вовлеченность определенных групп населения ❖ Нарушение конфиденциальности данных ❖ Риск киберугроз, связанный с проблемой защиты персональных данных
Сильные стороны	Слабые стороны
❖ Повышение прозрачности ❖ Доступность процесса ❖ Оптимизация работы государственных органов ❖ Улучшение взаимодействия между государственными органами ❖ Упрощение доступа к услугам	❖ Неравномерный доступ к технологиям ❖ Высокие затраты на внедрение такой системы ❖ Недостаточная осведомленность граждан ❖ Дефицит цифровых талантов

На основании таблицы 1 можно сделать вывод о том, что создание условий для более активного участия граждан в процессе принятия государственных решений через систему e-Gov демонстрирует, что этот процесс имеет значительные преимущества, включая повышение вовлеченности граждан, улучшение прозрачности и укрепление демократических институтов. Однако существуют и важные вызовы, такие как цифровой разрыв, безопасность данных и возможность манипуляций. Для достижения максимальной эффективности e-Gov необходимо активно работать над устранением этих угроз, обеспечивать равный доступ для всех граждан и гарантировать, что их участие действительно будет иметь влияние на принимаемые решения.

В заключение, хотели отметить, что внедрение системы электронного правительства является ключевым элементом стратегии инновационного развития экономики, обеспечивая модернизацию государственного управления и улучшение взаимодействия с гражданами. Оно способствует повышению прозрачности, снижению коррупции и расширению участия граждан в процессе принятия решений. Однако для успешной реализации системы необходимо

продолжать работать над совершенствованием цифровых платформ, улучшением инфраструктуры и повышения уровня цифровой грамотности граждан для эффективного и справедливого использования возможностей электронного правительства.

Вывод: внедрение электронного государства следует рассматривать как ключевой драйвер инновационной экономики. Оно способно обеспечить долгосрочную устойчивость, снижение коррупции, расширение участия граждан в принятии решений и повышение качества государственного управления. Успех e-Gov напрямую зависит от согласованности государственной стратегии, готовности институтов к изменениям и формирования цифровой культуры в обществе.

Литературы:

1. Указ Президента Республики Узбекистан от 5 октября 2020 г. № УП-6079 об утверждении стратегии «Цифровой Узбекистан-2030» и мерах по ее эффективной реализации
2. Квинт В.Л. Концепция стратегирования. Т. I. — СПб.: СЗИУ РАНХиГС, 2022. — 132 с.: ил. — (Библиотека стратега). ISBN 978-5-89781-628-6. ISBN 978-5-89781-629-3
3. Квинт В.Л. Концепция стратегирования. – 2-е издание. – Кемерово: Кемеровский государственный университет, 2022. – DOI 10.21603/978-5-8353-2562-7;
4. Квинт В.Л. Стратегическое управление и экономика на глобальном формирующем рынке, // БизнесАтлас, - Москва, 2012 - 626с.
5. Квинт В.Л. Концепция стратегирования: монография. – Кемерово: Кемеровский государственный университет, 2020. – 170с.
6. Квинт В. Л. Стратегическое лидерство Амира Тимура: комментарии к Уложению//Санкт-Петербург:Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте Российской Федерации, - 2021.
7. Новикова И.В. Стратегическое управление трудовыми ресурсами //Москва: КНОРУС, 2023-178с.
8. Квинт В.Л., Новикова И.В., Алимурадов М.К. и др. Экономическая и финансовая стратегии. – Москва: Издательство Московского университета, 2024г. – 247 с.
9. www.stat.uz/ - официальный сайт Государственного комитета Республики Узбекистан по статистике.

ЭВОЛЮЦИЯ РЫНКА ТРУДА В ЭПОХУ ТЕХНОЛОГИЙ: ВЫЗОВЫ И НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ

Зикиров Сардор Шокирович

ТГТУ Студент 4 курса кафедры «Экономика и менеджмент промышленности»

Хамраев Лазиз Муминжонович

ТГТУ Студент 4 курса кафедры «Экономика и менеджмент промышленности»

Современный рынок труда кардинально изменился за последние десятилетия. Под влиянием стремительного технологического прогресса трансформировались сами основы занятости — от требуемых навыков до структуры рабочих мест. Технологии не просто повысили производительность; они породили новые реалии, в которых работникам и компаниям приходится постоянно адаптироваться к условиям, где рутинный труд уступает место интеллектуальному. Прорыв в области автоматизации, искусственного

интеллекта и информационных систем коренным образом изменил природу труда [1].

Внедрение роботизированных решений позволило бизнесу достичь невиданной эффективности и сократить издержки. Однако у этой медали есть и обратная сторона. Пока в таких сферах, как разработка ПО и обслуживание высокотехнологичных систем, создаются новые вакансии, традиционные роли на производстве и в сфере рутинных услуг постепенно исчезают.

Яркий пример — эволюция заводского цеха: если раньше его символом была сборочная линия с людьми, то сегодня ее заменили роботы-манипуляторы. В результате рынок труда переживает парадокс: растет спрос на высококвалифицированных специалистов, в то время как возможности для работников без специальной подготовки сокращаются. Наряду с изменением ландшафта профессий произошел и сдвиг в спросе на компетенции. Сегодня ценность сотрудника определяется не только его узкоспециальными знаниями, но и развитыми «гибкими» навыками (soft skills). Критическое мышление, креативность, коммуникабельность и способность к быстрому обучению вышли на первый план [2][3].

Работодатели все чаще отдают предпочтение кандидатам, демонстрирующим адаптивность и готовность к непрерывному образованию. На смену эпохе, когда диплом был пропуском в карьеру, приходит время, когда реальные навыки и сертификаты, подтверждающие их, значат больше. Это создает серьезные риски для тех, кто не успевает переучиваться, угрожая их профессиональной релевантности.

Технологии также трансформировали саму структуру занятости. Классическая модель «стабильной работы» с полным соцпакетом уступает место гибким форматам — проектной работе, фрилансу и удаленному сотрудничеству. Платформы цифровой экономики позволяют легко находить заказчиков и предлагать свои услуги из любой точки мира. Такая гибкость открывает новые возможности для самозанятых и специалистов, желающих диверсифицировать доход. Однако за этой свободой скрывается и тень: многие «гиг-работники» лишены социальных гарантий — медицинской страховки, пенсионных накоплений и защиты от внезапного увольнения [5].

Это ставит под вопрос экономическую безопасность целого поколения.

Экономические последствия этих изменений неоднозначны. Рынок труда все отчетливее делится на два полюса: высокооплачиваемых специалистов, востребованных в технологическом секторе, и низкоквалифицированных работников, сталкивающихся с стагнацией зарплат и сокращением вакансий. Это неравенство усугубляет социальный разрыв. Те, кто может позволить себе инвестировать в образование и переквалификацию, получают доступ к лучшим возможностям. В то же время люди из менее обеспеченных слоев часто оказываются в ловушке низкооплачиваемых позиций с минимальными шансами на карьерный рост. Такая поляризация — не просто экономический вызов, но и серьезная проблема для социальной политики. В этих условиях способность к непрерывному обучению становится ключевым навыком выживания [4].

Ответственность за адаптацию лежит не только на самих работниках, но и на образовательных институтах и бизнесе. Государственные программы, направленные на развитие цифровой грамотности, поддержку STEM-

образования и профессиональной переподготовки, критически важны. Не менее значима и роль компаний: создавая внутрикорпоративную культуру непрерывного обучения, они не только повышают свою конкурентоспособность, но и формируют более устойчивый и лояльный персонал.

В заключении можно сказать, что эволюция рынка труда — это сложная мозаика, складывающаяся из технологических инноваций, меняющегося спроса на навыки и новых форм занятости. Хотя технологии открыли беспрецедентные возможности для роста, они же породили вызовы, связанные с социальным неравенством и профессиональной нестабильностью. Будущее трудовой сферы зависит от совместных усилий всех участников процесса: самих работников, готовых учиться, государства, создающего условия для переобучения, и бизнеса, инвестирующего в человеческий капитал. Только так можно построить инклюзивный и динамичный рынок труда, где инновации служат не только росту производительности, но и благополучию каждого.

Литературы::

1. Абдурахманов, К. Х., Очил, А. О. (2025). Трансформация рынка труда под влиянием зеленых технологий и цифровизации. [vsec.ru]
2. Kumar, Ashok; Prabhu Nath Singh; Shagufta N Ansari; Sanjay Pandey. Importance of Soft Skills and Its Improving Factors. [sciedupress.com]
3. Soft Skills and Employability of Online Graduate Students. MDPI. [mdpi.com]
4. STEM-based approaches to soft skills development: a synthesis of meta-analytic findings. (2025). [frontiersin.org]
5. A Systematic Literature Review of the Gig Economy: Insights into Worker Experiences, Policy Implications, and the Impact of Digitalization. [rsisinternational.org]

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЗАНЯТОСТИ МОЛОДЕЖИ В ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКЕ»

Заутинская Виктория Олеговна

ТГТУ Студент 4 курса кафедры «Экономика и менеджмент промышленности»

Сошникова Екатерина Николаевна

ТГТУ Студент 4 курса кафедры «Экономика и менеджмент промышленности»

Инновационная экономика, характеризующаяся зависимостью от передовых технологий и непрерывного развития новых идей, открывает широкие горизонты для роста и конкурентоспособности на мировом рынке. В отличие от традиционных моделей, основанных на производстве или добыче ресурсов, инновационная экономика ставит знания и инновации в центр своего развития. Особую значимость приобретает занятость молодежи, поскольку она составляет существенную часть рабочей силы во многих странах. Успешная интеграция молодых людей в рынок труда является ключевым фактором как для экономического прогресса, так и для благосостояния общества в целом. Несмотря на перспективы, которые несет инновационная экономика, молодые люди сталкиваются с серьезными препятствиями при поиске работы. К числу главных проблем относится "разрыв навыков" - несоответствие между квалификацией соискателей и требованиями работодателей.

Стремительное развитие технологий приводит к появлению новых рабочих мест и требований, которые традиционные системы образования часто не успевают освоить. Согласно отчету ОЭСР (2023), многие молодые люди покидают учебные заведения без необходимых навыков в таких критически важных областях, как цифровая грамотность, решение проблем и межличностное общение – качества, которые высоко ценятся на современном рынке труда. Это создает парадоксальную ситуацию: вакансии остаются незаполненными из-за отсутствия квалифицированных кандидатов, в то время как молодые люди не могут найти достойную работу, что ведет к усилению экономического неравенства. Появление автоматизации и искусственного интеллекта существенно меняет ландшафт рынка труда, приводя к исчезновению некоторых профессий и появлению новых возможностей в таких секторах, как возобновляемая энергетика, анализ данных и биотехнологии. Эти новые сферы требуют специалистов с узкоспециализированными навыками и инновационным мышлением. Однако переходный период может оказаться сложным для молодых людей, которые вынуждены постоянно учиться и адаптироваться к новым технологиям (Friedman & Green, 2021). Неравномерное распределение ресурсов на обучение технологиям усугубляет эти трудности, часто ставя в невыгодное положение маргинализированные сообщества.

Несмотря на эти вызовы, инновационная экономика создает уникальные возможности, особенно в сфере предпринимательства. Как отмечают Gupta и др. (2022), предпринимательство не только способствует созданию рабочих мест, но и повышает гибкость и адаптивность среди работников. Инновационные экономики часто создают благоприятную среду для стартапов и малого бизнеса, поощряя молодых людей использовать свои творческие способности, технологические знания и уникальные идеи для создания собственного дела. В этом контексте предпринимательство выступает как активный ответ на вызовы занятости и как катализатор экономического роста.

Политики могут сыграть решающую роль в том, чтобы помочь молодым людям воспользоваться этими возможностями, внедряя программы по развитию предпринимательских навыков, обеспечивая доступ к финансированию, менторству и сетям поддержки. Взаимодействие разрывов в навыках, технологического прогресса и предпринимательства играет ключевую роль в формировании занятости среди молодежи. Данная динамика представляет собой сложную проблему, требующую тщательного изучения со стороны всех заинтересованных сторон: педагогов, политиков и работодателей. Глубокое понимание этой взаимосвязи является основополагающим для разработки эффективных стратегий, направленных на решение острых проблем, с которыми сталкиваются молодые люди при поиске работы. В то же время, необходимо создавать среду, способствующую инновациям и предпринимательской деятельности. Центральным элементом этой проблемы является значительный разрыв в навыках, наблюдаемый на рынке труда. Этот разрыв усугубляется стремительным технологическим прогрессом, трансформирующим целые отрасли. Несоответствие между навыками, которыми обладают молодые работники, и требованиями работодателей, становится все более очевидным, что приводит к снижению возможностей трудоустройства. Одной из главных причин этой проблемы является то, что многие учебные заведения испытывают

трудности в адаптации к потребностям современного рынка труда. В результате выпускники часто не обладают необходимыми навыками для удовлетворения требований работодателей, особенно в секторах, подверженных быстрой цифровой трансформации. Недостаток навыков не ограничивается техническими знаниями; он также охватывает социальные навыки, такие как решение проблем, адаптивность и межличностное общение, которые являются критическими для успеха в современной совместной рабочей среде.

Кроме того, барьеры, с которыми сталкиваются молодые люди при попытке заняться предпринимательством, добавляют еще один уровень сложности к проблеме трудоустройства молодежи. Ограниченный доступ к финансированию и ресурсам часто затрудняет поиск возможностей для бизнеса. Традиционные источники финансирования обычно отдают предпочтение компаниям с проверенной репутацией, что ставит молодых предпринимателей, особенно из маргинальных слоев общества, в невыгодное положение.

Недостаток финансирования может задушить инновации и помешать появлению перспективных предприятий. Кроме того, наставничество играет решающую роль в предпринимательстве; однако молодые люди часто испытывают трудности в поиске опытных наставников, которые могли бы предоставить руководство, поддержку и возможности для налаживания связей. В дополнение к финансовым ограничениям, молодые предприниматели часто сталкиваются с нормативными и бюрократическими препятствиями, которые могут быть особенно пугающими для лиц без предыдущего опыта работы в отрасли или понимания бизнеса. Сложности, связанные с навигацией по юридическим требованиям, лицензированию и управлению финансами, могут помешать молодым людям начать предпринимательскую деятельность. Сочетание разрывов в навыках, технологического прогресса и барьеров на пути предпринимательства создает серьезные проблемы для молодых людей, выходящих на рынок труда. Участие в этой динамике имеет важное значение для разработки эффективной политики, которая может улучшить результаты трудоустройства молодых людей во все более инновационной экономике.

Предпринимательство стало жизненно важным механизмом создания рабочих мест среди молодежи, особенно в контексте инновационной экономики. Преобразующая сила предпринимательства заключается в его способности использовать инновации в бизнес-моделях, что не только способствует разработке новых продуктов и услуг, но и культивирует устойчивый рынок труда.

Рост цифровых инноваций усиливает влияние предпринимательства на малые и средние предприятия (ММСП). Исследование показывает, как цифровые технологии предлагают ММСП беспрецедентные возможности для выхода на глобальные рынки, позволяя им конкурировать в более широких масштабах. Используя такие инструменты, как маркетинг в социальных сетях, платформы электронной коммерции и анализ данных, молодые предприниматели могут оптимизировать операции и охватить более широкую аудиторию, тем самым повышая свой потенциал роста. Так же, взаимодействие между предпринимательством и рынком труда предполагает, что образовательные усилия должны быть согласованы с предпринимательскими устремлениями, чтобы восполнить пробел в навыках, который влияет на занятость молодежи.

Традиционные образовательные траектории часто не подготавливают молодых людей должным образом к пейзажной панораме быстрых изменений. Чтобы способствовать этому, они являются важной дополнительной образовательной политикой, которая делает акцент на формировании предпринимательства, цифровой грамотности и применении реального мира. Внедряя инновационные учебные программы, способствующие творчеству, критическому мышлению и решению проблем, учебные заведения могут дать молодым людям навыки, необходимые для успешной работы в качестве предпринимателей во все более цифровой экономике. Роль политики в создании среды, благоприятствующей предпринимательству молодежи, невозможно переоценить. Правительственные инициативы, направленные на снижение бюрократических барьеров и оказание финансовой поддержки, могут значительно улучшить предпринимательскую экосистему. Структуры поддержки, такие как инкубаторы и акселераторы, могут облегчить возможности для репетиторства и нетворкинга.

В заключении можно сказать, что пересечение предпринимательства, инноваций и молодежной профессии раскрывает динамичную панораму, полную вызовов и возможностей. В то время как молодые люди взаимодействуют с цифровыми технологиями и инновационными коммерческими практиками, у них есть потенциал для перестройки рынка труда, создавая среду, способствующую устойчивому росту. Успех этих усилий зависит от согласованных усилий самих педагогов, политиков и предпринимателей по восполнению пробела в существующих навыках при одновременном продвижении экосистемы, которая поощряет инновации и принятие рисков.

Литературы:

1. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). *Skills Outlook 2023: First Results from the Survey of Adult Skills*. – Paris: OECD Publishing, 2023. – DOI: 10.1787/1f029d8a-en.
2. Friedman, T., Green, J. *Work Disrupted: Opportunity, Resilience, and Growth in the Accelerated Future of Work*. – Hoboken: Wiley, 2021. – 304 p.
3. Гунта С., Сампатхи Б., Бараль С. К., Чатурведи А. Проблемы и возможности для стартапов, инноваций и предпринимательства как инструменты для экономики, основанной на знаниях: исследование племенной молодежи региона TSP на юге Раджастана в Индии // SEDME (Журнал по развитию, управлению и распространению знаний малых предприятий). – 2022. – Т. 49, № 2. – С. 169–180. – DOI: 10.1177/09708464221103000.
4. Куэто Л. Дж., Фриснеди А. Ф. Д., Коллера Р. Б., Батак К. И. Т., Агатон К. Б. Цифровые инновации в ММСП в период экономических потрясений: опыт и вызовы молодых предпринимателей // Административные науки. – 2022. – Т. 12, № 1. – Ст. 8. – DOI: 10.3390/admsci12010008.
5. Таварес М. К., Азеведо Г., Маркес Р. Вызовы и возможности эпохи 5.0 для более гуманистического и устойчивого общества: обзор литературы // Общества. – 2022. – Т. 12, № 6. – Ст. 149. – DOI: 10.3390/soc12060149.

MEHNAT BOZORINING RAQAMLI TRANSFORMATSIYASI IQTISODIY VA IJTIMOIIY BARQARORLIKNI TA'MINLASH OMILLARIDAN BIRI

Shakirova Yulduz Saydaliyevna
Farg'ona davlat texnika universiteti, O'zbekiston

Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi natijasida bandlik shakllarining o'zgarishi, masofaviy va moslashuvchan mehnatning kengayishi, raqamli savodxonlikka bo'lgan talabning ortishi mehnat bozorida yangi imkoniyatlarni yuzaga keltirmoqda.

So'nggi yillarda raqamli texnologiyalar taraqqiyoti global miqyosda mehnat bozorini tubdan o'zgartirmoqda. Ish o'rinlarining avtomatlashtirilishi, sun'iy intellekt asosidagi ishlab chiqarish jarayonlari, masofaviy va gibril ish shakllarining paydo bo'lishi bandlik muammolariga yangi yondashuvni talab qilmoqda.

Bu jarayon O'zbekiston sharoitida ham dolzarb bo'lib, davlat tomonidan raqamli transformatsiyani qo'llab-quvvatlovchi strategiyalar va qonunchilik bazasi shakllantirilmoqda. Mehnat bozorining raqamli transformatsiyasi nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshirish, balki ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda ham muhim vosita sifatida qaralmoqda [2].

Mehnati bozorining raqamli transformatsiyasi mohiyati - bu raqamli texnologiyalar asosida iqtisodiy va ijtimoiy tizimlarning qayta tashkil etilishidir. Mehnat bozori kontekstida bu quyidagilarni anglatadi:

- ish o'rinlarining avtomatlashtirilishi
- yangi texnologik kasblarning paydo bo'lishi
- raqamli platformalar orqali ish topish va masofadan ishlash imkoniyatlari
- mehnat munosabatlarining yuridik va tashkiliy shakllarining o'zgarishi

Ish o'rinlarining avtomatlashtirilishi. Ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarida sun'iy intellekt (SI), avtomatlashtirilgan tizimlar, robototexnika kabi texnologiyalarning joriy etilishi an'anaviy ish o'rinlarining qisqarishiga, shu bilan birga yangi, murakkabroq texnik bilim va ko'nikmalar talab qiladigan ish joylarining paydo bo'lishiga olib kelmoqda. Bu jarayon:

• oddiy, takrorlanuvchi vazifalarni bajaruvchi ishchilarga ehtiyojni kamaytiradi (masalan, kassa operatorlari, konveyer ishchilari va boshqalar).

• texnik xizmat ko'rsatish, dasturlash, ma'lumotlar tahlili kabi yangi malakali kasblarga talabni oshiradi.

• korxonalar samaradorligini oshiradi, chunki inson omiliga bog'liq xatolar kamayadi.

Masalan, logistika sohasida dronlar va AI asosidagi yetkazib berish tizimlari joriy etilishi yuk tashish ishchilariga bo'lgan talabni qisqartirsa-da, ularni boshqaruvchi texnik mutaxassislariga ehtiyojni oshiradi.

Yangi texnologik kasblarning paydo bo'lishi. Raqamli transformatsiya natijasida butunlay yangi kasblar paydo bo'lmoqda, jumladan:

- data analyst (ma'lumotlar tahlilchisi)
- ux/ui dizayner
- kiberxavfsizlik mutaxassisi
- sun'iy intellekt bo'yicha muhandis
- cloud computing mutaxassisi
- digital marketing mutaxassisi
- frontend/backend dasturchilar

Ushbu kasblar ko'pincha raqamli texnologiyalarni chuqur tushunishni, kod yozishni, ma'lumotlar bilan ishlashni, foydalanuvchi tajribasini tahlil qilishni talab qiladi. Shu bilan birga, ularning asosiy xususiyati - ko'p hollarda masofadan ishlash imkoniyati, internatsional bozor uchun xizmat ko'rsatish va doimiy yangilanishga ehtiyojdir.

Bu kasblarga ega bo'lish uchun an'anaviy universitet ta'limi bilan bir qatorda onlayn kurslar, bootcamp'lar, sertifikat dasturlari orqali qisqa muddatli va intensiv tayyorlov ham yetarli bo'lib qolmoqda.

Raqamli platformalar orqali ish topish va masofadan ishlash imkoniyatlari. *Hozirgi kunda ish topish, xizmat ko'rsatish va ish beruvchilar bilan bog'lanishning asosiy manbai - bu raqamli platformalar hisoblanadi. Ularga:*

- **my.mehnat.uz** – O'zbekistondagi rasmiy ish bilan ta'minlash platformasi
 - **LinkedIn, Upwork, Freelancer, Fiverr** – xalqaro miqyosdagi ish va loyiha topish tizimlari
 - **HeadHunter, Rabota.uz** – hududiy ishchi kuchi bozorlarining onlayn portallari
- Masofaviy ishlash imkoniyatlari:
- ayollar, yoshlar, imkoniyati cheklangan shaxslar uchun qulay ish sharoiti yaratadi
 - iqtisodiy chekka hududlarda yashovchi fuqarolarga global bozorda ishlash imkonini beradi
 - migratsiya bosimini kamaytiradi – odamlar boshqa davlatga chiqmasdan ishlay oladi
 - tashkilotlar uchun ishchi kuchiga bo'lgan xarajatlarni kamaytiradi (ofis ijarasi, uskunalar va h.k.)

Masofaviy ish ko'paygan sari mehnat qonunchiligi ham yangilanib bormoqda: shartnoma turlari, vaqtinchalik bandlik, mustaqil ijrochilik kabi shakllar kengaymoqda.

Mehnat munosabatlarining yuridik va tashkiliy shakllarining o'zgarishi raqamli transformatsiya mehnat huquqi sohasida ham chuqur o'zgarishlarni talab qilmoqda. Endi an'anaviy ishga qabul qilish, doimiy ish va to'liq stavkali bandlik bilan cheklanib bo'lmaydi. Yangi yondashuvlar:

- **masofaviy mehnat:** xodim ofisga bormasdan, onlayn tarzda ishlaydi
- **freelance (mustaqil ijrochi) shartnomalari:** loyiha asosida xizmat ko'rsatish
- **gibrid bandlik:** haftaning ayrim kunlari ofisda, ayrim kunlari masofaviy ish rejimi
- **platforma orqali bandlik:** ishchi va mijoz o'rtasida vositachilik qiluvchi onlayn platforma orqali ishga joylashish

O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksining 2022-yilgi yangi tahririda masofaviy ish, qisqa muddatli mehnat va boshqa zamonaviy shakllar qonuniy tus oldi [2]. Bu esa raqamli mehnat bozorini huquqiy asosda rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

Bundan tashqari, mehnat statistikasi, hisobotlar, ishchi kuchining monitoringi ham raqamli tizimlar orqali boshqarilmoqda (masalan, **Mehnat vazirligining elektron platformalari**).

Demak, mehnat bozorining raqamli transformatsiyasi nafaqat texnologik, balki ijtimoiy va huquqiy jihatdan ham keng qamrovli o'zgarishlarni talab qilmoqda. Ish o'rinlarining avtomatlashtirilishi va yangi texnologik kasblarning paydo bo'lishi natijasida bandlikning mazmuni, shakli va talablari tubdan o'zgarib bormoqda. Raqamli platformalar orqali masofaviy ishlash imkoniyatlari kengayib, ijtimoiy guruhlar uchun teng imkoniyatlar yaratilmoqda. Shu bilan birga, mehnat munosabatlarining huquqiy asoslarini raqamli iqtisodiyot talablariga moslashtirish zarurati ham ortmoqda.

Iqtisodiy barqarorlikdagi o'rni. Mehnat bozorining raqamli transformatsiyasi quyidagi iqtisodiy foydalarni beradi:

- ishlab chiqarish samaradorligini oshirish – avtomatlashtirish va si texnologiyalari orqali.

- yangi ish o'rinlari yaratish – raqamli sohalar (it, ma'lumotlar tahlili, texnologik xizmatlar) kengayishi hisobiga.

- soliq bazasini kengaytirish – rasmiylashtirilgan onlayn ish o'rinlari orqali davlat byudjetiga tushumlar ko'payadi.

- norasmiy bandlikni kamaytirish – elektron bandlik tizimlari yordamida ishchi kuchini ro'yxatdan o'tkazish osonlashadi.

Ijtimoiy barqarorlikdagi o'rni.Transformatsiya ijtimoiy barqarorlikka quyidagicha ijobiy ta'sir ko'rsatadi [7]:

- keng qatlamlar uchun teng imkoniyatlar – ayollar, yoshlar, nogironligi bor shaxslar uchun masofaviy ish imkoniyatlari.

- raqobatbardoshlikni oshiradi – fuqarolar yangi texnologiyalar orqali o'z malakasini oshirib, bozorda faol ishtirok etadi.

- ijtimoiy himoya tizimini soddalashtiradi – bandlik, nafaqa va boshqa xizmatlar elektron shaklga o'tkaziladi.

- demografik barqarorlikni ta'minlaydi – mehnat migratsiyasi o'rniga lokal raqamli ish o'rinlari orqali aholini joyida band qilish mumkin.

O'zbekistonda mehnat bozorining raqamli transformatsiyasiga qaratilgan quyidagi chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda:

- “Raqamli O'zbekiston – 2030” strategiyasi (PQ-4699-son, 2020-yil 28-aprel): barcha tarmoqlarda raqamlashtirish, jumladan bandlik tizimi [1];

- Yangi tahrirdagi Mehnat kodeksi (2022) – masofaviy va gibrid ish turlari qonuniy asosga ega bo'ldi [2];

- my.mehnat.uz platformasi – ish qidiruvchilar va ish beruvchilar o'rtasidagi elektron vosita.

- IT Park va texnoparklar – raqamli kasblar bo'yicha yoshlarni tayyorlash va startaplarni qo'llab-quvvatlash.

- Tadbirkorlar uchun onlayn xizmatlar – ishchi yollash, mehnat shartnomalari va hisobotlarni raqamlashtirish.

Bu borada paydo bo'ladigan muammolar:

- aholining ayrim qatlamlarida raqamli savodxonlikning pastligi;

- internet infratuzilmasining barcha hududlarda bir xil rivojlanmaganligi;

- raqamli mehnat bozorining huquqiy tartibga solinishi hali yetarli emasligidir.

Bu muammolarni bartaraf qilish uchun:

- onlayn ta'lim platformalari orqali ommaviy raqamli o'quv kurslarini joriy etish;

- har bir viloyatda “raqamli bandlik markazlari” tashkil etish;

- mehnat qonunchiligini raqamli mehnat sharoitlariga moslashtirish”

- mahalliy IT loyihalarni qo'llab-quvvatlash orqali ichki raqamli ish o'rinlarini ko'paytirish maqsadga muvofiq bo'ladiyu

Xulosaqilib aytganda, mehnat bozorining raqamli transformatsiyasi – bu zamonaviy iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydigan muhim strategik yo'nalishdir. U orqali samarali ishlab chiqarish, yangi ish o'rinlari, ijtimoiy himoya tizimining ochiqqligi va inson kapitalining raqobatbardoshligi ta'minlanadi. O'zbekiston sharoitida bu yo'nalishdagi chora-tadbirlarni izchil davom ettirish orqali barqaror va inklyuziv mehnat bozori shakllantirilishi mumkin.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4699-sonli qarori, 28.04.2020. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi.
2. O'zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi (yangi tahrir, 2022-yil).
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev. "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi – 2022–2026 yillar".
4. OECD (2021). *Digital Transformation and the Future of Work*.
5. Schwab, K. (2016). *The Fourth Industrial Revolution*. World Economic Forum.
6. World Bank (2022). *Digital Jobs for Youth: Estimating the Global Opportunity*.
7. my.mehnat.uz rasmiy portali. Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi.
8. IT Park Uzbekistan – rasmiy sayti: www.it-park.uz

THE IMPACT OF THE DEVELOPMENT OF AN INNOVATIVE ECONOMY ON THE LABOR MARKET

Saidova Sevara Yormamat qizi

*1st year master's degree student at
TSUE intern researcher of "Demography and labor market/" sector of
Scientific research center "Scientific Basis and Problems
of Economic Development of Uzbekistan" at TSUE*

In today's fast changing world innovative technologies are considered to be the main sector of economies to reach the development and be competitive. In terms of innovative economy, we can understand knowledge, technology, information and new creative ideas used to explain new level of social development. This new process has significant impact on labor market, such as creation of new demandable jobs and the disappearance of traditional ones. Also, the productivity of labor has increased considerably with the radical change of requirements of the workforce quality. In the following thesis there is a research of labor market and how it is affected by modern innovative technological sector of economy. Innovations include digitalizing operational system of the businesses by implementing new technologies that could make it easier and improve productivity. The use of knowledge and information is considered to be the main driver of growth, wealth creation and employment in such economic system. Therefore, instead of using traditional physical goods economies are using intangible assets such as research, data, software and intellectual property to create value.

These transformations driven by innovation has considerable implications for the labor market, as there were created lots of new kinds of jobs. Consequently, the unemployment was reduced significantly as people around the world are getting new demanded skills and qualifications to get new job opportunities. However, the experience of the most recent decades has led to a rethinking and a recognition that workers may in fact be made worse off by some technological advances [8]. As there were many types of traditional jobs where human integration is not needed already. By 2030, more than 20% of jobs are expected to transform due to advances in digital technology, demographic shifts and economic disruption. This is already reshaping how talent is found, trained and deployed, requiring new strategies to ensure alignment between skills and opportunities [10].

New technologies made it possible for economies to increase their productivity and these growths lead to high wages and peoples' standards of living improved.

Workers become focused on more complex and meaningful activities that was possible because of the routine automation. Moreover, increased productivity lead to more competitive business world and consumers benefited a lot by buying better and cheaper goods and services. The diversity of products like sustainable aviation fuels, implanted crop sensors and neural electronics can transform lives and people into a future defined by a stable climate, thriving biodiversity, productive crops and longer, healthier and happier human lives [3].

Millions of new jobs that didn't exist for many centuries appeared in recent years as the innovation lead to the emergence of entirely new sectors and occupations. Such kind of innovations include the rise of AI, data science, green energy, "fintech" and the platform economy. For all of these new sectors there is a need for skilled and qualified workers, who can fulfill certain tasks, such as controlling and maintaining technology. As it was mentioned by the World economic forum (2023), 100 million of new jobs globally would be generated by the green transition and digitalization. The priorities of these kinds of jobs include offering better working conditions, high wages and greater flexibility. Workers of science, technology and mathematics, also creative industries and digital services benefited from continuous increased demand for their services. Many popular jobs of the modern world like freelancing, remote work and gig economy platforms provide workers with more autonomy and diverse income streams.

Even though there are lots of positive sides of innovations exist, no one can deny its negative consequence. The displacement of workers because of the automation is considered to be main drawback, as machines and algorithms replaced many employees who works in routine and manual jobs in fields like manufacturing, retail and transport. Consequently, the structural unemployment is increased and many employees of low and middle skilled jobs lose confidence in their future. Acemoglu and Autor (2011) show that the demand for routine jobs and tasks has fallen considerably in the US, regardless of whether these jobs and tasks have a cognitive or a manual character. As a consequence, demand for middle-skilled people has decreased, while demand for both high-skilled and low-skilled (paid accordingly) ones has risen. This trend has been labelled "job polarization" [1]. The polarized effect to the labor market becomes one of the main issues as the growing demand for the high- skilled professionals, leads to the decline of the demand of middle- skilled routine jobs. So those middle-skilled employees are forced to turn to insecure low-paid service jobs. All of these could lead to social inequality and unrest. As the European commission now shapes its long- term agenda, particularly with the initial presentation of its 2028-2034 Multiannual Financial Framework, it is increasingly evident that the social dimension of the AI transition is not yet being treated with the urgency it demands [5]. A landmark 2022 study by Nobel laureate Daron Acemoglu and co-authors found that while AI adoption initially boosted AI-related hiring, it soon leads to reduced hiring and shifting skill requirements within firms. This provides early evidence that the "substitution effect" may begin to outweigh the "income effect" in AI-exposed sectors. Acemoglu and his co-authors also found, in separate study, that income inequality has increased as a result of automation, underscoring how unequal and skill biased the impact of AI is likely to be on the job market [5].

Advances in technologies are considered to be the driving force of the developed economies, as only new achievements in science and technology could bring society to new improved levels. The invention of steam power and electricity and the development

of the artificial intelligence are bright illustrations of the innovations leading to development of economies. In today's challenging world all of the developed economies using the latest technologies are better positioned in coping with issues like climate change and health crises. According to the Global Innovation Index 2023 by the World Intellectual Property Organization (WIPO) 15 countries are ranked to be the leaders in using innovations, advances in science and technology. As the report indicates, those countries are first users of "a digital innovation wave, built on artificial intelligence (AI), supercomputing and automation and a deep science innovation wave, based on biotechnologies and nanotechnologies. The latest statistics show that Switzerland remains the world's innovation leader in 2025. China enters the top 10 for the first time, while middle-income economies- India, Turkey, Viet Nam, Philippines, Indonesia, Morocco, Albania and Iran- are the fastest climbers since 2013[11]. Despite 15 consecutive year of being in top in the Global Innovation index, Switzerland still remains the global leader in the creative outputs pillar and secures a top five positions across all other pillars, except for human capital and research [11]. So the leading countries in using digital technologies are Switzerland, Sweden, United States, United Kingdom, Singapore and so on [3].

Even though new innovative world brings improvements for economies of the world there should be taken some essential strategies to ensure the transition is inclusive and beneficial: First of all, governments must invest continuously on education and lifelong learning. Therefore, curricula must be updated and mostly focused on digital literacy, problem solving and adaptability. So the future needs of industries must be satisfied by the vocational training of the professionals. Also, there must be provided some training programs and consultations for displaced workers to be retrained and find new jobs. Maintaining stability by providing unemployment insurance, minimum income schemes and access to healthcare is important in times of economic transformations as all of above causes the strengthening of the social safety net.

In a nutshell, the transformation to the digitally innovative economy brings enormous benefits to economies. It has strong influence on nations social and economic life, as it brings immense potential for job creation, high productivity and economic resilience. Nevertheless, it is the cause of disruption job displacement and inequality. The adaptation to the new innovative world of the labor market requires responsibility and coordinated action from governments, educational institutions, businesses and individuals. Constant investments in peoples training and education is necessary in order to get all the benefits of the digital world by reducing its risks.

Lliterature;

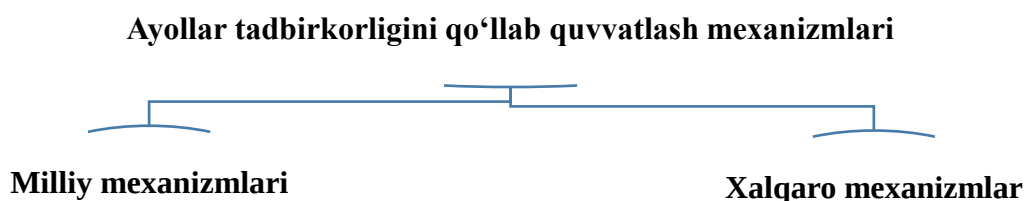
1. Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2019). *Artificial Intelligence, Automation and Work. Journal of Economic Perspectives.*
2. European Commission. (2023). *Digital Economy and Society Index Report – Estonia*
3. <https://www.weforum.org/stories/2023/10/innovation-technology-wipo-countries>.
4. European Commission. (2023). *Digital Economy and Society Index Report – Estonia*
5. <https://www.epc.eu/publication/ais-impact-on-europes-job-market-a-call-for-a-social>.
6. OECD. (2020). *The Future of Work: Employment Outlook.*
7. World Economic Forum. (2023). *Jobs of Tomorrow: Mapping Opportunity in the New Economy.*
8. <https://www.weforum.org/stories/2025/05/smart-data-better-jobs-technology>
9. <https://www.wipo.int/web-publications/global-innovation-index-2025/en/gii-2025>

AYOLLAR TADBIRKORLIGINI RIVOJLANTIRISHNI ZAMONAVIY MEXANIZMLAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI

Raxmonova Aziza Tolibovna

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti tayanch doktoranti

So'nggi yillarda ayollar tadbirkorligini rivojlantirish masalasi jahon miqyosida dolzarb yo'nalishga aylandi. Xalqaro amaliyotda BMT, Jahon banki, USAID kabi tashkilotlar tomonidan ayollar biznesini qo'llab-quvvatlash dasturlari (Women Entrepreneurs Finance Initiative, UN Women Programme) muvaffaqiyatli amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, mavjud adabiyotlarda mexanizmlar samaradorligini iqtisodiy modellashtirish orqali baholashga yetarli e'tibor berilmagani ushbu tadqiqotning ilmiy yangiligini belgilaydi. Qaysi bir sohani rivojlantirish to'grisida mulohaza olib borilganda albatta ushbu sohani rivojlantirish uchun qo'llab quvvatlash mexanizmlarini ishlatish lozim bo'ladi. Ayollar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash mexanizmlari ikki guruhga bo'linadi.

1-rasm. Ayollar tadbirkorligini qo'llab quvvatlash mexanizmlari.

Milliy mexanizmlar:

1. *Davlat dasturlari va grantlar.* Ko'plab davlatlar ayollar tadbirkorligini rivojlantirish uchun maxsus dasturlar ishlab chiqadi. Masalan, O'zbekistonda "Ayollar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash" dasturlari mavjud bo'lib, ular orqali mikrokreditlar, grantlar va imtiyozli kreditlar taqdim etiladi.

2. *Ta'lim va malaka oshirish markazlari.* Ayollar uchun maxsus kasb-hunar kurslari, biznesni yuritish bo'yicha treninglar va seminarlar tashkil etiladi.

3. *Imtiyozli kreditlar va moliyaviy yordam.* Ayollar tadbirkorlariga kam foizli kreditlar, subsidiya va boshqa moliyaviy yordam ko'rsatiladi.

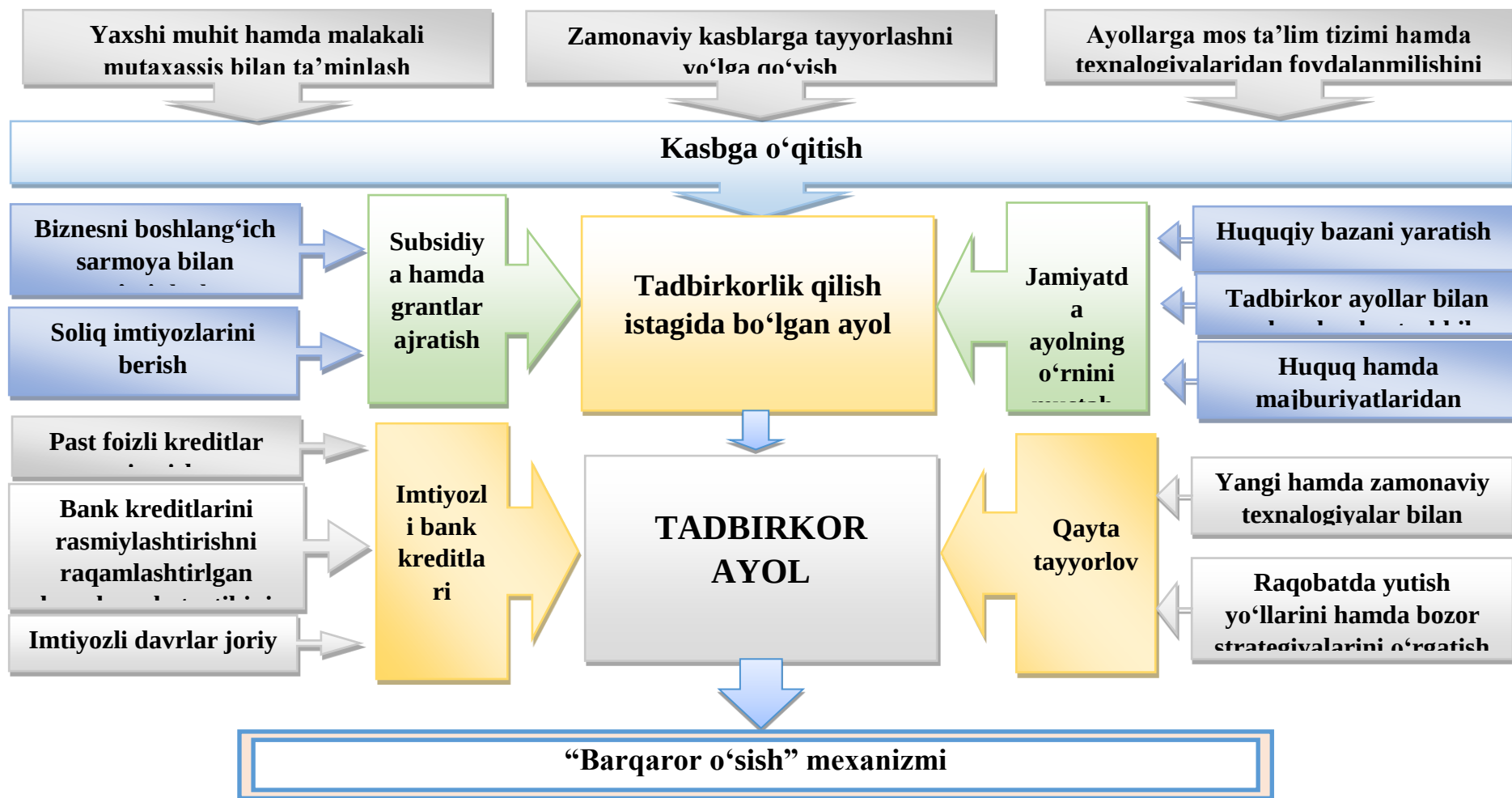
Xalqaro mexanizmlar:

1. *Xalqaro tashkilotlar dasturlari.* BMT, Jahon banki, Xalqaro Valyuta Jamg'armasi, USAID kabi tashkilotlar ayollar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash uchun maxsus grantlar, texnik yordam va treninglar taqdim etadi.

2. *Global tarmoqlar va platformalar.* Ayollar tadbirkorlarini birlashtiruvchi xalqaro platformalar (masalan, Women Entrepreneurs Finance Initiative - We-Fi) orqali bilim almashish, hamkorlik va moliyaviy resurslarga kirish imkoniyati.

3. *Tadqiqotlar va monitoring.* Ayollar tadbirkorligining holati, muammolari va imkoniyatlarini o'rganish, xalqaro standartlarga muvofiq siyosat ishlab chiqish.

Tadqiqot doirasida O'zbekiston Respublikasida ayollar tadbirkorligini rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash mexanizmlari tahlil qilindi. Jumladan, grant va subsidiyalar berish, bank kreditlarini taqdim etish hamda xotin-qizlarni kasbiy ta'lim dasturlariga jalb etish kabi yo'nalishlar asosiy mexanizmlar sifatida ko'rib chiqildi. Ayollarni tadbirkor ayol sifatida shakllantirishda dastlabki qadam sifatida albatta ularni shu tadbirkorlik yo'nalishi bo'yicha tayyorlash hamda maxsus bilim berish kerak bo'ladi. Keyingi bosqich sifatida aksariyat tadbirkorlikni boshlash istagida bo'lgan ayollarda boshlang'ich mablag'ning mavjud bo'lmasligi inobatga olinib grand hamda subsidiyalar bilan ta'minlash maqsadga muvofiq bo'ladi..

2-rasm. Xizmatlar sohasida ayollar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlovchi barqaror o'sish mexanizmi.

Ushbu mexanizmda dastlabki bosqich sifatida ayollar o'zi yo'lga qo'ymoqchi bo'lgan tadbirkorlik sohasi bo'yicha o'qitiladi. O'qish yakuni sifatida ushbu ayollarga grant va subsidiyalar ajratiladi. Ajratilgan grant hamda subsidiyalardan foydalangan holda ayol o'z beznisini yo'lga qo'yib tadbirkor ayolga aylanadi. Yo'lga qo'yilgan ayol tadbirkorligini uzluksiz rivojlantirish maqsadida imtiyozli bank kreditlari bilan birga qayta tayyorlov bilan rag'batlantiriladi. Natijada mamlakatda rivojlanish tendensiyasiga ega bo'lgan ayollar tadbirkorligi shakllanadi (2-rasm). Samarqand viloyatida xotin-qizlarni qo'llab quvvatlash mexanizmlari holati 2020-2024-yillar kesimida o'rganilish natijasida quyidagi ma'lumotlar shakllantirildi (1-jadval)

1-jadval

**Samarqand viloyatida xotin-qizlarni qo'llab quvvatlash mexanizmlari holatini
2020-2024-yillar kesimida o'rganilish natijalari**

№	Qo'llab-quvvatlash mexanizmlari	Yillar				
		2020	2021	2022	2023	2024
1	Grant hamda subsidiyalar (mlrd so'm)	65,2	92,0	119,3	125,8	193,9
2	Bank kreditlari (mlrd so'm)	156,0	483,5	792,9	411,2	449,2
3	Kasbga o'qitilganlar (kishi)	296	7 569	11 427	6 979	7 423
4	Ayollar tomonidan yo'lga qo'yilgan bizneslar	4 505	5 223	5 396	5 853	6 312

Tadqiqotning asosiy masalalaridan biri ushbu mexanizmlarning har birini ayollar tadbirkorligini rivojlantirishdagi ahamiyatini baholash hamda ushbu olinadigan natija asosida asosiy ta'sir qiluvchi mexanizmni kuchaytirish orqali ayollar tadbirkorligini yanada rivojlantirish hisoblanadi. Bunda har bir mexanizmning ayollar tadbirkorligini rivojlanishiga qancha ta'sir etayotganligini aniqlashdir. Bunga korrelyatsion tahlil jarayonini amalga oshirish orqali erishildi.

Korrelyatsion tahlilda natija va omillar o'rtasidagi bog'lanish xususiyatini aniqlash hal qiluvchi ahamiyatga ega. SHuning uchun, diqqat bilan bajarilgan hisob-kitoblar maqsad qilingan natijaga olib kelishi aniq. Maqsad qilingan natijaga erishish va to'g'ri xulosa chiqarish uchun, o'rganilayotgan hodisaning mazmunini sifat jihatidan juda puxta tahlil qilish zarur.

Korrelyatsion-regression tahlilda U belgining X ga bog'liqligi to'g'ri va teskari bo'lishi mumkin. Agarda X belgining ortib borishi bilan U ortsa yoki X ning ko'payishi bilan U ko'paysa, ular o'rtasida to'g'ri bog'lanish, korrelyatsiya ijobiy hisoblanadi. Agarda X ning ortishi bilan U kamaysa yoki X kamayganda U ortsa, ular o'rtasida teskari bog'lanish, korrelyatsiya esa salbiy hisoblanadi. Investitsiya hajmining asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlarga ta'siri bu to'g'ri bog'lanish hisoblanib, ijobiy bog'lanish sifatida baholanadi. Bundan tashqari, X ning o'zgarishi bilan U ning o'zgarishi xarakteriga qarab to'g'ri chiziqli va egri chiziqli bog'lanish bo'lishi mumkin. Tahlil qilinayotgan ko'rsatkichlar, ya'ni, ajratilgan grantlar hamda subsidiyalar, bank kreditlari hamda kasbga tayyorlashning ayollar tadbirkorligi hajmiga ta'siri to'g'ri chiziqli bog'lanish bilan ifodalanadi. To'g'ri chiziqli bog'lanishni ifodalaydigan regressiya tenglamasini quyidagi formulada keltirdik:

$$Y_X = a_0 + a_1 X$$

Bu erda: a_0 – ozod xad; a_1 – regressiya tenglamasining koeffitsienti. a_0 va a_1 lar tenglama parametrlari deb ham yuritiladi va ular quyidagi tartibda aniqlanadi:

$$a_0 = \frac{\sum y * \sum x^2 - \sum yx * \sum x}{n * \sum x^2 - (\sum x)^2}$$

$$a_1 = \frac{n \sum yx - \sum y * \sum x}{n * \sum x^2 - (\sum x)^2}$$

Dastlab ayollar tadbirkorligiga ayollar tadbirkorligini rivojlantirish uchun ajratilgan grantlar ham subsidiyalarning ta'sirini ko'rib chiqildi. Olib borilgan tadqiqotlar natijasida ayollar tadbirkorligini rivojlantirishning tanlab olingan asosiy mexanizmlaridan ajratiladigan grant hamda subsidiyalar ayollar tadbirkorligini rivojlantirishda 90 foiz ahamiyatlilikga ega ekanligi, bank kreditlari 8 foiz ahamiyatlilikga ega ekanligi hamda kasbga o'qitish 2 foiz ahamiyatlilikga ega ekanligi aniqlandi.

Yakuniy xulosalar. Ayollar tadbirkorligi iqtisodiyotning xizmatlar tarmog'ida yangi ish o'rinlari yaratish, ijtimoiy muvozanatni saqlash va gender tengligini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Zamonaviy mexanizmlar — grant, imtiyozli kredit, ta'lim va mentorlik dasturlari — integratsiyalashgan holda qo'llanilgandagina samarali natija beradi. Ayollar tadbirkorligini rivojlantirishda “barqaror o'sish mexanizmi” amaliyotga joriy etilishi zarur, chunki u iqtisodiy faollikni uzluksiz qo'llab-quvvatlaydi. Tahlillar asosida ayollar tadbirkorligini rag'batlantiruvchi mexanizmlarning samaradorligini baholovchi indikatorlar tizimini ishlab chiqish taklif etiladi.

Ilmiy amaliy tavsiyalar: 1. Grant va subsidiyalar tizimini barqarorlashtirish: har bir hudud uchun ayollar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlovchi maxsus “Ayol startap” fondlarini tashkil etish. 2. Raqamlashtirilgan kredit tizimi: imtiyozli bank kreditlarini onlayn tartibda ariza topshirish va monitoring qilish mexanizmini yaratish. 3. Kasbiy ta'limni integratsiyalash: xizmatlar sohasiga yo'naltirilgan qisqa muddatli kurslar va sertifikatlash tizimini joriy etish. 4. Ayollar mentorlik tarmog'ini shakllantirish: muvaffaqiyatli ayol tadbirkorlar ishtirokida “Ustoz–shogird” tizimini yo'lga qo'yish.

Adabiyotlar:

1. Raxmonova A.T. Jamiyatda ayollar tadbirkorligining ijtimoiy-iqtisodiy ildizlari va uning iqtisodiyotdagi roli. – Toshkent, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida”gi PQ-4851-sonli qarori, 2020-yil.
3. Azimova R.A., Sodiqova G.K. Ayollar tadbirkorligini rivojlantirishning innovatsion yondashuvlari. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2022.

THE IMPORTANCE OF DIGITAL SKILLS IN THE MODERN LABOR MARKET

Rabbimova Saida Ramishovna

TSUE 1st year student

In recent years, digital technologies have rapidly developed and deeply integrated into all spheres of our lives. The internet, artificial intelligence, cloud computing, digital analytics, and automation systems are fundamentally transforming work processes. As a result, the demand for specialists with digital skills in the modern labor market is steadily increasing.

For today's employers, professional qualifications alone are no longer sufficient — they also expect employees to possess computer literacy, data management abilities, digital security awareness, and effective online communication skills. People with such competencies can quickly adapt to new technologies, increase productivity, and contribute to the innovative development of their organizations.

Uzbekistan is also actively moving toward a digital economy. Within the framework of the “Digital Uzbekistan – 2030” strategy, significant attention is given to integrating information technologies into the education system, improving youth digital literacy, and training qualified IT specialists.

Digital technologies have given a new look to almost all aspects of labor relations. For example:

- Electronic employment contracts: the contract between the employer and the employee is now being formalized via electronic digital signature;
- Performance monitoring: modern monitoring tools (such as time tracking apps) allow for digital monitoring for employee performance;
- Flexible work schedule: the employee can work regardless of their location, which not only improves productivity, but also the employee's quality of life and increases the balance of work;
- Remote work and the gig economy: online service providers (freelancers, taxi platform drivers, etc.) operate independently in the digital and space. [1]

Digital technologies have great potential in labor relations. They make the work process convenient, efficient, and open. In today's labor market, digital skills are among the main factors that increase the competitiveness of the workforce. According to international research, employees with strong digital literacy tend to earn 20-30% higher wages on average. Moreover, such specialists can quickly adapt to new technologies and play a leading role in implementing innovative ideas within organizations.

Several scholars have expressed their opinions on the role of digitalization in the process of rationally ensuring employment of the population in the labor market.

For example, Alexander Kutsman defines the digital economy as “a modern type of economy characterized by the primary role of information and knowledge, based on the active use of digital technologies for the identification, storage, processing of resources in the production of material products and services”. Aksanov R.K. emphasizes that the digital economy is based on the production of electronic products and electronic commerce services. Under electronic commerce, Aksanov R.K. means the process of electronic movement of capital, electronic products, as well as electronic information exchange.[2]

The digitalization of the economy was first promoted as a topic of discussion in the mid-1990s by Brynjolfsson and Kahinlar (2002), who provided the first definitions, which recognized it as a means of bringing businesses and consumers together in a virtual world. [3]

Simplify job search and recruitment processes – digital platforms will increase the efficiency of communication between employers and job seekers. Online recruitment systems, such as LinkedIn and Indeed, allow workers to find jobs quickly and easily, while employers have the opportunity to identify the most qualified candidates. Monitoring labor rights and working conditions - digital platforms can enable workers

to learn about and defend their rights. In addition , technology-based monitoring systems can be implemented to improve working conditions. [4]

The role of automation in the labor market. Automation is bringing about many changes in the labor market. The main goal of automation is to optimize work processes and use human resources more efficiently. Automation is also widely used in the service sector. For example, in the banking and finance, automated services, such as online banking services, and support provided through mobile applications, simplify the customer service process. In this case, employees are mainly engaged in technical maintenance and management of new systems. [4]

Positive and impact of labor market digitalization and automation. On the positive side, these processes have increased efficiency and productivity across almost all industries. Automated systems perform repetitive tasks faster and with fewer errors, allowing companies to save time and resources. Digital tools also enable employees to work remotely, collaborate globally, and access new opportunities through online platforms.

However, one of the main issues is job displacement, as many routine and manual jobs are being replaced by machines or software. This can lead to unemployment, especially among workers with low digital skills. It often increases economic inequality, since highly skilled workers benefit the most, while those without access to technology or training fall behind.

In conclusion, digital skills are the key to success in the modern labor market. They not only enhance work productivity but also strengthen an individual's competitiveness in a rapidly changing world. Developing digital literacy enables people to adapt to technological innovations, communicate effectively, and contribute to sustainable economic development.

Literature:

1. *Digital technologies in labor relations: new opportunities and legal frameworks*, Chief Specialist of the Institute for Legal Personnel Training and Advanced Training, Tohirov.O
2. Алексеенко О.А. Цифровизация глобального мира и роль государства в цифровой экономике / О.А. Алексеенко, И. В. Ильин // Информ. общество. – 2019.
3. Brynjolfsson E and Kahin, B, eds. (2002). *Understanding the Digital Economy*. Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, MA
4. Pereira, V., & Pinto, D. (2021). *Artificial Intelligence and Automation in the Workplace: A Strategic Approach for the Future of Work*. Springer

К ВОПРОСАМ РАЗВИТИЯ РЫНКА ТРУДА В УСЛОВИЯХ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ

Бойкузиева Гулсанам Адхамовна
Tashkent International University of Education

В современном мире главенствующую роль начинают играть новые тенденции, свидетельствующие о превращении знаний в основной ресурс развития общества. Факторы экономического роста претерпевают изменения, и все большее значение среди них приобретают инновации и распространение новых знаний.

Знания становятся двигателем развития как материального производства, так и сферы услуг, определяя уровень жизни, качество здравоохранения, социальную устойчивость и жизнеспособность общества. Экономика, основанная на знаниях и инновациях, требует создания образовательных систем нового типа, способных готовить высококвалифицированных специалистов, обеспечивать непрерывное образование граждан и их адаптацию к динамичным социально-экономическим условиям.

Целью исследования является изучение особенностей современных образовательных технологий в процессе предоставления образовательных услуг, соответствующих требованиям инновационного развития и потребностям личности и общества. Анализ показал, что современная система образования принципиально отличается от традиционной, поскольку в ней формируется новое экономическое содержание понятия «образовательная услуга», основанное на использовании рыночных механизмов при разработке стратегий инновационного образования.

Одной из ключевых тенденций современной экономики стало превращение инноваций в основной источник роста и усиление роли человеческого капитала. Согласно концепции долгосрочного социально-экономического развития Узбекистана (Стратегия-2030), важнейшим фактором конкурентоспособности страны является высокий уровень человеческого и научного потенциала.

Если раньше развитие регионов оценивалось по наличию материальных ресурсов, то в условиях инновационной экономики приоритет смещается в сторону технологий, интеллектуального капитала и гибких социально-трудовых отношений. Современная экономика представляет собой экономику знаний, где знания трансформируются в высокотехнологичную продукцию и профессиональные услуги. Главную роль в передаче знаний и социализации личности играет система образования, выступающая как институт воспроизводства интеллектуального потенциала. Глобальная конкуренция, основанная на создании наукоемких продуктов, усиливает значимость образования и требует его соответствия информационной эпохе.

Старые образовательные модели становятся неэффективными, что вызывает разрыв между существующей системой и динамикой экономического развития. Одной из наиболее результативных форм современной экономики являются кластеры, включающие предприятия, научные организации и вузы, взаимодействующие на основе обмена знаниями и инновациями. Эффективность таких структур определяется степенью их интеграции, партнерства и способностью к генерации новых знаний.

Развитие теории кластеров обусловлено необходимостью повышения конкурентоспособности регионов и стран. Однако система образования часто не успевает адаптироваться к изменениям экономики, что требует внедрения стратегических подходов, аналогичных кластерным, в образовательную сферу.

Современной экономике нужны специалисты, способные не только владеть профессиональными знаниями, но и генерировать инновационные идеи, адаптироваться к неопределенности, критически осмысливать информацию и эффективно работать в команде. Эти компетенции формируются как в образовательной, так и во внешней среде, однако именно образование играет ключевую роль в воспроизводстве интеллектуального потенциала общества.

Образовательный процесс должен способствовать развитию творческого и критического мышления, самостоятельности и проектных способностей обучающихся. Появление понятия «образовательная услуга» связано с рыночными преобразованиями. Хотя образование имеет высокую социальную значимость и не является чисто рыночным продуктом, оно выполняет функцию производства нового качества человеческих ресурсов. Образование производит не материальный продукт, а знания, навыки и компетенции, формирующие личность [2]

В рыночной экономике образовательные учреждения действуют как субъекты рынка образовательных услуг, где студенты не просто потребители, а активные участники создания продукта. Результат образовательного процесса зависит от их вовлеченности и активности. Рынок образовательных услуг представляет собой систему учреждений и организаций, удовлетворяющих потребность человека в знаниях и действующих по законам спроса и предложения.

Продуктом образовательной деятельности являются сформированные компетенции, личностные изменения и интеллектуальное развитие обучающихся. Особенность поведения потребителей образовательных услуг заключается в личностном восприятии и внутреннем освоении получаемых знаний, что отличает их от обычных рыночных потребителей. Концепция взаимодействия в сфере услуг, основанная на партнерстве между производителем и потребителем, применима и к образовательному процессу, что позволяет использовать методы бизнеса — конкурентные стратегии, имиджевое продвижение, взаимодействие и развитие. Основные принципы эффективного функционирования системы высшего образования были сформулированы ЮНЕСКО еще в 1988 году и включают опережающее обучение, гуманизацию, индивидуализацию и непрерывность образования. Эти подходы легли в основу Болонского процесса и стратегических направлений реформирования образования.

Важнейшими принципами инновационного образования являются компетентностный и личностно-ориентированный подходы, использование современных образовательных технологий и формирование инновационной культуры. Однако в системе образования сохраняются проблемы, связанные с несогласованностью рынка образовательных услуг и рынка труда [1]

Недостаток взаимодействия между вузами и работодателями, слабая прогнозируемость рынка труда и несоответствие подготовки специалистов требованиям экономики приводят к тому, что многие выпускники не работают по специальности. Кроме того, развивается феномен «функциональной неграмотности», выражающийся в неспособности специалистов применять знания на практике из-за быстрого устаревания технологий.

Решением этих проблем может стать развитие системы непрерывного образования, позволяющей адаптироваться к изменяющимся условиям. Для модернизации образования необходимы значительные инвестиции, поскольку недостаток бюджетного финансирования вызывает отток научных кадров и снижение качества обучения.

Важным направлением может стать привлечение дополнительных источников, включая механизмы государственно-частного партнерства. Только

при достаточной поддержке образования и науки возможно обеспечить конкурентоспособность экономики и развитие инновационного общества, основанного на знаниях.

Литературы:

1. Абдурахманов, К. Х. (2018). Проблемы занятости в инновационной экономике. Научно-аналитический журнал Наука и практика Российского экономического университета им. ГВ Плеханова, 10(2), 9-20.
2. Михалкина, Е. В., & Никитаева, А. Ю. (2016). Молодежный рынок труда-системный импульс инновационного развития экономики. Terra ecomomicus, 14(3), 131-144.

ORGANIZATIONAL DIGITAL MATURITY THROUGH HR LEADERSHIP: A FRAMEWORK FOR MANAGING HUMAN CAPITAL IN TECHNOLOGY-ENHANCED WORK ENVIRONMENTS

Akhmadkulov Dilshod Rakhmonali Ugli

Professor of Department Economics
University of Business and Science Tashkent branch

Digital maturity reflects an organization's evolution and readiness for adopting digital technologies, highlighted as central to sustainable performance [1]. It gauges how well digital technologies improve effectiveness and drive growth. Due to rapid changes, constructing and measuring digital maturity is essential for continuous enhancement. Forrester Research defines it as a measure of adaptability, aiding executives in investment decisions and digital initiatives. Appreciating digital maturity fosters a technology-enabled business and organizational design, leveraging IT for agile responsiveness to customer and market needs [3].

Success depends not just on technology adoption but also on system quality, stakeholder perspective, cultural factors, and fostering digital innovation and transformation. Increased customer expectations, rapidly evolving technology, and shorter product life cycles require firm agility supported by appropriate operational and IT capabilities. To advance digital maturity, the editorial explores the critical role of HR leadership in managing human capital with digital capabilities and the need to evolve leadership roles, concepts, and HR competencies accordingly.

Despite the intensified scholarly attention, the concept of digital maturity and the literature surrounding it remain ambiguous and fragmented. Organizational digital maturity is usually understood as an organization's readiness and competence to undertake digital transformation. It can be defined as the extent to which organizations have adapted in response to the adoption of digital technologies and the changes brought about by them. More specifically, digital maturity refers to an organization's extent of adaptation to digital economy requirements, which implies the digitalization of its operations and business processes and exploitation of emerging digital technologies [2].

In today's marketplace, most organizations face a pressing need to digitalize so that they can take full advantage of the benefits provided by advanced digital technologies such as 3D printing, the Internet of Things, digital platforms, social media, artificial intelligence, machine learning, and big data [4].

Given this context, determining the current level of digital maturity marks a critical step in achieving higher organizational performance [2]. Digital maturity refers to an organization's readiness and capability to leverage digital technologies in the accomplishment of business objectives, and a variety of models have been developed to measure and assess digital maturity levels across industries. These models describe development paths of digital capabilities that organizations can follow in order to evaluate their current standing, identify relevant improvement measures, and prioritize concrete actions. Although digital maturity assessments represent a promising complement to traditional practices of business improvement, innovation, and growth, existing maturity models continue to face criticism due to their poor theoretical basis, limited empirical validation, and insufficient transparency regarding methodological development. Such shortcomings may ultimately jeopardize their validity and practical usefulness.

A key focus of current research and business management debates is the analysis of corporate digital maturity. Digital maturity defines an organization's capability to respond to disruption, exploit opportunities, and maintain a competitive position through business transformation enabled by digital technologies. It measures an organization's readiness to face varying levels of disruption. Several models have been proposed to assess this quality, framed within the literature review of Digital Transformation. The rapid development of Information and Communication Technologies (ICT) challenges companies; therefore, creating a framework that explains how companies can manage human capital with the support of technology aligned to a digital maturity strategy becomes crucial. This framework allows organizations to achieve satisfactory levels of digital maturity by producing more efficient processes, work methods, and a technology-enhanced environment that strengthens work culture and provides greater versatility and security.

Handling digital transformation requires rethinking HR's influence: digital technologies shift the focus from triple bottom-line stakeholders toward the digital workforce, where HR has a strategic role in strengthening digital competencies. With today's technologies opening environments to knowledge sharing, human capital becomes a driving force for innovative performance. This introduces more possibilities for collaborative interaction within organizations, requiring the concurrent development of digital interactive competencies and resilient social capital. As a result, the need to understand the technological drivers of HR leadership increases accordingly [4]. Because these conditions affect human capital, there is a strong imperative to reconsider what it means to manage HR.

Digital maturity increasingly drives competitive advantage. For example, a highly digitally mature company experiences faster innovation, greater customer satisfaction, and improved employee well-being. Assuming a critical guiding role, HR leadership becomes a fundamental leverage for leading and governing digital transformation, managing the organizational journey towards a competitive advantage of digital maturity. The human resource leadership style changes from administrative activities to strategic processes aligned with digitally transformed business objectives. Additionally, it introduces practical steps to exploit the framework progression and build a digital-minded workplace. Digital transformation incorporates digital technologies, such as the Internet of Things, social media, Big Data analytics, Artificial Intelligence, and so forth, reshaping the structure of industries, organizations, and

markets [3]. Overall, a company commits to progressively renovate its everyday practices and knowledge to exploit digital highlights in the field of strategy, organization, customer experiences, operation, and society. The growing success of the digital transition relies on the adoption of specified technologies. Hence, companies endeavor to converge their entire strategies towards an overall digital alignment. Modern digitalized architectures introduce new digital-differentiated channels, supplementary digital goods, individualized digital campaigns, and integrated digital trends. Contemporary digital leadership becomes a priority as firms articulate their digitalization ambitions to comprehend how the related organizational forms influence leadership models [4]. At the same pace, HR leadership develops practices oriented to complement selected digital scenarios by improving human capital management.

Aligning HR Strategies with Digital Goals. The human resources function assumes a critical leadership role when organizations seek to become digitally mature. HR leaders need to integrate goal-setting, measurements, strategies, and practices with the organization's digital aspirations. The function must acquire knowledge and skills to manage people and human-resource processes in a highly digitized environment. HR professionals themselves need to develop digital capabilities to create and implement digital strategies and human-capital agendas. Organizations must understand the concept of digital maturity and assess their level of attainment to guide strategy and investments. Technologies such as cloud and mobile continue to increase access to computing resources and device capabilities, enabling performance improvements, higher customer and partner satisfaction, and new products, services, and revenue streams. When a range of technologies becomes prolific, organizations that succeed increasingly link them or integrate them with other processes and measures. To address these dimensions, four approaches to digital strategy have been identified: digital business strategy, digital-enabled business strategy, digital operational strategy, and the digital-enabled business model. Strategy should be founded on these approaches and supported by a digital strategy framework encompassing a vision of the organization, a commitment to digital operations and practices, a realistic understanding of the starting point, a clear transformation path, the ability to respond to changing business needs, and a roadmap to achieve the targeted end state. Technology enhances human-capital management practices, supports new work models, and facilitates employee participation in organizations [5].

Developing digital competencies within HR teams is critical for managing human talent and sustaining organizational digital growth. Digital maturity necessitates digital fluency so that HR leaders can act as effective change agents and serve as a 7 digital conscience for the organization [6]. HR leaders must carefully manage digital competencies to ensure the workforce remains well-balanced and broadly capable [1]. Concurrently, digital acumen facilitates effective alignment with the enterprise's evolving digital strategy. To systematically cultivate digital expertise within HR and across the organization, a structured approach can be deployed. The initial task is to establish an appropriate model of the competencies(s) and the underlying knowledge domains, and this can serve as the basis for desired learning outcomes.

A successful transition to digital maturity depends on an effective organizational strategy, and information systems play an increasingly critical role in such success. Human resources (HR) provides key stewardship of organizational strategy, and HR leaders must develop new approaches for managing human capital in a digitally mature

organization. The framework presented here organizes the most important concepts underlying organizational digital maturity and proposes a conceptual scheme for how HR leaders can manage human capital and eventually technology-enhanced human capital in relation to digital maturity.

Literature:

1. Won Yoon, S. & Hun Lim, D. (2010). *Systemizing Virtual Learning and Technologies by Managing Organizational Competency and Talents*.
2. Thordsen, T., Murawski, M., & Bick, M. (2020). *How to Measure Digitalization? A Critical Evaluation of Digital Maturity Models*.
3. J. J. Brunner, T., Schuster, T., & Lehmann, C. (2023). *Leadership's long arm: The positive influence of digital leadership on managing technology-driven change over a strengthened service innovation capacity*.
4. Laura Cortellazzo, Elena Bruni and Rita Zampieri. (2019). *The role of leadership in a digitalized world: A review*.
5. D'Cruz, M., Timbrell, G., & Watson, J. (2016). *Strategy in a Digital World*.
6. S., Bell, B., Lee, S. W., & K Yeung, S. (2006). *The Impact of e HR on Professional Competence in HRM: Implications for the Development of HR Professionals*.

INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDA XOTIN-QIZLARNING MEHNAT FAOLIYATINI BOSHQARISH

Saidov Mansurjon Inomjonovich
*Farg'ona davlat texnika universiteti,
"Oliy matematika" kafedrası assistenti*

Jahonda barcha darajadagi boshqaruv tizimida xotin-qizlar faolligini oshirish, ularning ijtimoiy faolligini ta'minlashning ijtimoiy-iqtisodiy mexanizmlari masalalari hozirgi innovatsion, raqamli texnologiyalar davrida eng muhim dolzarb muammolardan biriga aylandi. Xotin-qizlarning ish bilan bandligi darajasi global miqyosda kamayish tendensiyasiga ega. Jahon miqyosida ayollarning mehnat bozoriga kirish imkoniyatlari erkaklarnikidan 27 foizga past. Ayollar erkaklarga nisbatan ko'proq ishsiz bo'lib, global ishsizlik erkaklar uchun 5,5 foizga, ayollar uchun 6,2 foizga teng [1].

Shu nuqtai nazardan hozirgi davrda jahonda xotin-qizlarning mehnat bozorida ishtiroki, jumladan boshqaruvdagi o'rnini samarali tashkil qilish vazifasi dolzarb muammolardan biri sifatida e'tirof etiladi. Zamonaviy sharoitda mamlakatimizning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi mehnat munosabatlarini ham tubdan o'zgarishiga, sun'iy intellekt va samarali boshqarish natijasida xotin-qizlar orasida mehnat faoliyatini tashkil qilishning eng ilg'or yangicha usullarini taqazo qiladi. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidenti ta'kidlaganidek, "Bugun biz davlat jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan yangilashga qaratilgan investitsion rivojlanish yo'liga o'tmoqdamiz. Bu bejiz emas, albatta. Chunki, zamon shiddat bilan rivojlanib borayotgan hozirgi davrda kim yutadi? Yangi fikr, yangi g'oya, innovatsiyaga tayangan davlat yutadi. Innovatsiya - bu kelajak degani. Biz buyuk kelajigimizni barpo etishni bugundan boshlaydigan bo'lsak, uni aynan innovatsion g'oyalar, innovatsion yondashuv asosida boshlashimiz kerak [2].

Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi

PF-60-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan taraqqiyot strategiasining 69-maqsadida belgilab berilganidek, "Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash, ularning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini ta'minlash" vazifasi belgilangan bo'lib, quyidagilarni amalga oshirish ko'zda tutilgan: jamiyatda xotin-qizlarga tazyiq va zo'ravonlikka nisbatan murosasizlik muhitini yaratish, xotin-qizlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash, gender tenglikni ta'minlash siyosatini davom ettirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, ularni qo'llabquvvatlashga doir islohotlarni amalga oshirish, xotin-qizlarning ta'lim va kasbiy ko'nikmalar olishlari, munosib ish topishlariga har tomonlama ko'maklashish, tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash, iqtidorli yosh xotin-qizlarni aniqlash va ularning qobiliyatlarini to'g'ri yo'naltirish [3].

Iqtisodiyotda tarkibiy o'zgarishlar jarayonida xotin-qizlarning boshqaruv tizimidagi o'rnini oshirish, boshqarish muammolarini tadqiq etishning dolzarbligi, birinchi navbatda, mazkur tushunchaning evolyusion qarashlari va konseptual yondoshuvlarini tadqiq qilishni taqazo qiladi. Akademik R.A.Ubaydullayevaning ta'kidlashicha "O'zbekistonda amalga oshirilayotgan eng muhim ustuvor ahamiyatga ega ijtimoiy-iqtisodiy va demokratik islohotlar barcha sohalarida ayollar salohiyatini ruyobga chiqarish uchun imkoniyatlar yaratish, ularni kamsitishning oldini olishdan iborat. Ayollarning ijtimoiy-iqtisodiy va ijtimoiy-siyosiy hayotda integratsiyalashuv bosqichi amalga oshirilmoqda" [4].

Iqtisodchi olimlardan professor D.N.Raximovanning fikricha "Mehnat bozorida iqtisodiy faol ayollarning bandlik darajasini hisoblash, asosiy ijtimoiy-iqtisodiy hodisalarni yanada to'liqroq va tabaqalashgan holda tahlil etish, mehnat salohiyatidan foydalanishni tartibga solish imkoniyatini beradi" [5]. Mazkur fikrni davom ettirgan professor J.X.Bobanazarovanning ta'kidlashicha esa "Mehnat bozori tartibga solish ayol ishchi kuchining ijtimoiy-ruhiy, iqtisodiy-moliyaviy, tashkiliy, demografik tavsiyalarini hisobga oluvchi faoliyat sohalariga yo'naltirish bilan belgilanadi. Mazkur vazifalar oilaviy yumushlar, farzandlar tarbiyasi, kasbiy malaka darajasi, ijtimoiy infratuzilma sohalarining rivojlanishi va demografik o'ziga xoslik natijasida kelib chiquvchi bir qator muammolar, ularning yechimi bevosita ayollar mehnat bozorini tartibga solish ustuvorliklari, boshqaruv, tashkiliy, moddiy rag'batlantirishlar har tomonlama islohotlarni amalga oshirishga tayanadi" [6].

Ba'zi olimlarning fikricha "boshqaruv samarasini jinsiy mansublik bilan bog'lash noto'g'riligi, bu o'rinda intellekt, qadriyatlar, shaxs xususiyatlari, ma'lumot darajasi, boshqaruv sohasidagi tajriba kabi ko'rsatkichlar ahamiyatligi ekanligini ko'rsatadi [7].

Yuqorida keltirilgan fikr-mulohazalar, nazariy yondoshuvlarga qo'shilgan holda bizningcha, boshqaruv tizimida xotin-qizlarni ishtiroki bu murakkab ijtimoiy-iqtisodiy hodisa bo'lib, bu boradagi bandlikning umumiy qonuniyatlari, tamoyillariga asoslanadi va xotin-qizlarning erkaklar bilan teng ishtirok etishlarini qo'llabquvvatlash, qaror qabul qilishda ularning yetakchilik qilishlari uchun teng imkoniyatlarni yaratish va xotin-qizlarning faolligini oshirishga asoslanadi. Xotin-qizlarning boshqaruvda ishtirokidagi asosiy to'siqlar – ijtimoiy, iqtisodiy va tashkiliy guruhlariga bo'linib, ularning oilaviy majburiyatlari ko'pligi, reproduktiv vazifalarini bajarishi, boshqaruv tizimi bo'yicha kasbiy layoqatlarining yo'qligi, ta'lim olishdagi shart-sharoitlardan yetarli foydalanmaslik, kasbiy segregatsiya, kasbiy kar'erasini rivojlantirish ko'nikmasining yo'qligi va boshqa sabablar kiradi.

Tadqiqot jarayonida dialektik va tizimli yondashuv, qiyosiy va solishtirma tahlil, sotsiologik so'rovnoma usullaridan foydalanildi. Innovatsion iqtisodiyotning

samaradorlik vositasi sifatida xotin-qizlarning boshqaruvdagi ishtirokini oshirish imkoniyatlari, ularning oila, farzand tarbiyasini ijtimoiy mehnat bilan birgalikda qo'shib olib borishdagi mehnat munosabatlari o'rganilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oila va xotin-qizlar bilan ishlash, mahalla va nuroniylarni qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-81-sonli farmonida xotin-qizlar ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish yuzasidan bir qator mexanizmlar aniq belgilangan. Mazkur farmon 2022-2026-yillarda xotin-qizlarning mamlakat iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida faolligini oshirish bo'yicha Milliy dastur, 2022-2023-yillarda amalga oshirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar rejasi, mehnat resurslari zich bo'lgan qishloq joylarining reyestriga kiritilgan hududlardagi xotinqizlar bandligini ta'minlagan tadbirkorlik subyektlari tomonidan ko'chmas mulk ijaraga olinganda beriladigan imtiyozlar ro'yxati tasdiqlandi.

Shunday qilib, jahon amaliyoti shuni ko'rsatib turibdiki, davlat boshqaruvida ayollarning vakolatini oshirish qonunchilikning gender omillarini hisobga olgan holda ishlab chiqilishiga olib keladi, ayollarning siyosatda qatnashuvi ayollarning kundalik muammolari ham parlament muhokamalarida o'sib borishini ko'rsatadi. Shu tarzda, davlat boshqaruvida ayollarning vakolatlarini kengaytirish ayollarning manfaatlarini himoya qilishni yaxshilaydi. Ta'kidlash joizki, O'zbekiston Respublikasida ham gender tengligi samarali iqtisodiy, ijtimoiy taraqqiyotning muhim omili hisoblanadi. Shu maqsadda mamlakatimizda xotin-qizlarning o'z intilishi va qobiliyatlarini to'laqonli ruyobga chiqarish uchun yanada qulay shart-sharoitlar ta'minlash davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan. Ayollarga g'amxo'rlik ko'rsatish, ularning ish bilan bandligini ta'minlashda gender munosabatlari bo'yicha muvofiqlashtirilgan ishlarni amalga oshirish, bandlik dasturlarini ishlab chiqishga zamonaviy yondashuvlarni kengaytirish kabi masalalarga alohida e'tibor berilmoqda. Lekin mehnat munosabatlarida gender stereotiplarining markaziy o'ringa chiqayotganligi iqtisodiy, huquqiy, ijtimoiy sohalarida sezilarli muammolar kuzatilayotgani hech kimga sir emas. Ayollarning ish bilan bandligi darajasi global miqyosda kamayish tendensiyasiga ega. Jahon miqyosida ayollarning mehnat bozoriga kirish imkoniyatlari erkaklarnikidan 27 foizga past. Ayollar erkaklarga nisbatan ko'proq ishsiz bo'lib, global ishsizlik erkaklar uchun 5,5 foizga, ayollar uchun 6,2 foizga teng [8].

Boshqaruv tizimida xotin-qizlarning ishtirokining o'ziga xos farqli xususiyatlari quyidagilarga bo'linadi: xotin-qizlar mehnatining xalqaro standartlarga muvofiqligi, ijtimoiy-ruhiy munosabatlar, boshqaruv sohasida ayollarning ijobiy qiyofasi, farzand tarbiyalashni ijtimoiy mehnat bilan uyg'unligi va boshqaruvda mehnatni tashkil etish strategiyasi. Shu bilan birga gender tengligini munosabatlari, moslashuvchan, masofaviy ish bilan bandlikni rag'batlantirish, boshqaruvda raqobat darajasi va motivatsiya, boshqaruv tizimida samarali ijtimoiy himoya tizimi, turmush darajasini oshirishga asos yaratish. Xotin-qizlarning mehnatini tashkil etish barcha ijtimoiy-iqtisodiy tizimlarni rivojlantirish strategiyasiga ham muvofiq bo'lishi kerak. Ular kasblar, ish bilan bandlik turlari va shakllariga talab, tizimli ishsizlik darajasini belgilaydi, shuningdek, to'plangan inson kapitali, ayollarning innovatsiyalarga tayyorligi bilan belgilanadi. Bizning fikrimizcha, xotin-qizlarning boshqaruvdagi ishtiroki ularning ish bilan bandligini ta'minlash, o'zaro bog'liq boshqaruv funksiyalarini, jumladan, rejalashtirish, tashkil etish, muvofiqlashtirish, motivatsiya va nazorat kabilarni amalga oshirish orqali samarali tashkil qilinishiga bog'liq.

Adabiyotlar:

1. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti ma'lumotlari. <http://www.oecd.org;>
<http://www.intracen.org>.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 29 dekabrda Oliy Majlisga murojaatnomasi. T.: "O'zbekiston", 2018 y. B.80.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022- 2026 yillarga muljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" gi PF-60 Farmoni. <https://lex.uz/docs/5841063>
4. Убайдуллаева Р.А.Рахимова Н.Х. Условия и факторы повышения социального статуса женщин Узбекистана в годы независимости. СОЦИС Москва, 2015 г. -№4, С.110.
5. Рахимова Д.Н.Управление процессами развития трудового потенциала Узбекистана в условиях осуществления радикальных рыночных реформ. Диссертация док. экон. наук. Т.: 2000 г. С.143.
6. Bobanazarova J.X. Qishloq joylarida ayollar ish bilan bandligini oshirishning samarali ijtimoiy-iqtisodiy mexanizmlari. Fuqarolik jamiyati. Toshkent, 2019 y. №4 (60), B.30.
7. Xalqaro Iqtisodiy forum ma'lumotlari - www.weforum.org. Global Gender Gap Index.
8. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti ma'lumotlari. <http://www.oecd.org;>
<http://www.intracen.org>.

РОЛЬ ЦИФРОВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ВОСПИТАТЕЛЯ В РАЗВИТИИ СОВРЕМЕННОГО ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Эрматова Чарос Олимовна

Студент, Джизакского государственного
педагогического университета имени
А.Кадыри, Джизак, Республика Узбекистан

Современное дошкольное образование находится в условиях активной цифровой трансформации, которая охватывает все сферы жизни общества. Сегодня педагог уже не может эффективно выполнять свои профессиональные обязанности без владения цифровыми инструментами. Цифровые компетенции воспитателя становятся важнейшим показателем его профессиональной готовности, так как они позволяют не только совершенствовать образовательный процесс, но и делать его более увлекательным, интерактивным и индивидуализированным. Использование информационно-коммуникационных технологий способствует повышению качества обучения, развитию творческого потенциала детей, расширению возможностей для взаимодействия с родителями и коллегами. Формирование цифровых компетенций воспитателя является ключевым условием модернизации дошкольного образования и важным направлением в подготовке педагогических кадров нового поколения. Проблемы и перспективы формирования цифровых компетенций воспитателя: Несмотря на активное внедрение цифровых технологий в сферу дошкольного образования, многие воспитатели по-прежнему сталкиваются с трудностями при их использовании.

Основные проблемы связаны с недостаточным уровнем цифровой грамотности педагогов, ограниченными техническими возможностями дошкольных организаций, а также отсутствием системной подготовки кадров в области информационно-коммуникационных технологий. Нередко педагоги испытывают затруднения при выборе цифровых средств, соответствующих

возрастными особенностями детей. Перспективы решения данных проблем связаны с совершенствованием системы повышения квалификации воспитателей, внедрением в учебные программы педагогических вузов дисциплин, направленных на развитие цифровых компетенций, а также с обеспечением дошкольных учреждений современным оборудованием.

Особое значение приобретает создание цифровой образовательной среды, в которой воспитатель может реализовывать творческие подходы, использовать интерактивные технологии и поддерживать индивидуальное развитие каждого ребёнка. Развитие цифровых компетенций педагогов открывает новые возможности для повышения качества дошкольного образования и его соответствия требованиям времени.

Определить педагогические и организационные условия, способствующие эффективному формированию цифровых компетенций воспитателей в современных дошкольных образовательных организациях. Важно проанализировать, какие знания, умения и личностные качества необходимы педагогу для успешного использования цифровых технологий в образовательной деятельности, выявить основные трудности, с которыми сталкиваются воспитатели при внедрении цифровых инструментов в педагогический процесс.

1-таблица

Сравнение традиционной и цифровой профессиональной деятельности воспитателя

Критерий	Традиционная деятельность воспитателя	Деятельность воспитателя с цифровыми компетенциями
Организация обучения	Используются печатные пособия, наглядные материалы, беседы	Применяются интерактивные технологии, мультимедийные презентации, образовательные платформы
Взаимодействие с детьми	Основное внимание уделяется устной речи, ручным видам деятельности	Используются игровые цифровые ресурсы, интерактивные упражнения, мультфильмы и анимации
Работа с родителями	Информация передаётся через личные встречи и собрания	Общение осуществляется через мессенджеры, электронные дневники, онлайн-консультации
Методы обучения	Наглядно-практические и словесные методы	Комбинирование традиционных и ИКТ-методов, использование цифровых образовательных ресурсов
Роль воспитателя	Носитель знаний и организатор деятельности	Модератор, наставник и координатор цифрового взаимодействия
Развитие профессиональных навыков	Повышение квалификации преимущественно очно	Онлайн-курсы, вебинары, цифровые сообщества педагогов
Результат	Формирование базовых знаний и навыков у детей	Развитие цифрового мышления, творческого и познавательного интереса детей

Решение: Решением поставленной задачи является системная работа по развитию цифровой грамотности педагогов, включающая повышение квалификации и внедрение современных форм методической поддержки. Эффективными направлениями могут стать организация курсов по использованию ИКТ в дошкольном образовании, создание сетевых сообществ педагогов для обмена опытом, обеспечение ДОО современным техническим оборудованием. Важную роль играет формирование у воспитателей мотивации к профессиональному саморазвитию, поддержка со стороны администрации и государства в создании цифровой образовательной среды, где педагог способен творчески применять технологии в работе с детьми.

Формирование цифровых компетенций воспитателя является неотъемлемой частью модернизации системы дошкольного образования. Современный педагог должен владеть цифровыми инструментами, уметь применять их в образовательной и воспитательной деятельности, использовать для индивидуализации обучения и эффективного взаимодействия с родителями. Развитие цифровых навыков способствует повышению качества образования, делает педагогический процесс более динамичным, интерактивным и соответствующим требованиям времени. Важно, чтобы в каждом дошкольном учреждении создавались условия для повышения цифровой грамотности педагогов, внедрялись современные образовательные технологии и поддерживалось стремление воспитателей к профессиональному росту. Только при комплексном подходе к развитию цифровых компетенций возможно формирование новой модели педагога, способного успешно действовать в условиях цифрового общества.

Литературы:

1. Калинина, Т.В. Содержание и методы формирования основ информационной культуры у старших дошкольников: монография / Т.В. Калинина, Ю.А. Дмитриев. - Москва: Московский педагогический государственный университет, 2019. - 139 с.
2. Крупнов Ю. В. Практика персонального образования. URL: <http://www.personaledu.narod.ru> (дата обращения: 05.02.2025).
3. Мелехина Е. А. Роль непрерывного образования в профессиональном развитии педагога. Педагогическое образование и наука, 2008, № 12, с. 20-25.
4. Садыкова, Г.В. Билингвизм в эпоху цифровых технологий / Г.В. Садыкова. - Казань: Казанский федеральный университет, 2021. - 167 с.
5. Ямалетдинова, А.М., Медведева, А.С. Современные информационные и коммуникационные технологии в учебном процессе // Вестник Башкирского университета. 2016. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennyye-informatsionnye-i-kommunikatsionnye-tehnologii-v-uchebnom-protsesse> (дата обращения: 05.04.2025).

O'ZBEKISTON TRANSPORT TIZIMI RIVOJLANISHIGA KADRLAR TAYYORLASH

Pardaboyev Navro'z Toshpulot o'g'li

TDIU huzuridagi "O'zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari" ilmiy tadqiqot markazi xodimi

O'zbekistonda demografik jarayonlarning faollashuvi, aholi sonining o'sishi, urbanizatsiya va ichki migratsiya oqimlarining kuchayishi transport tizimi rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, 2020–2025-yillar oralig'ida

aholining o'rtacha yillik o'sish sur'ati 1,7 foizni tashkil etib, bu ko'rsatkich transport infratuzilmasiga bo'lgan talabni sezilarli oshirmoqda. Aholi zichligining ortishi va shahar hududlarining kengayishi natijasida jamoat transporti, avtomobil yo'llari hamda logistika infratuzilmasiga ehtiyoj ortmoqda. Mehnat resurslarining hududiy qayta taqsimlanishi esa yangi qatnov yo'nalishlarini tashkil etish va transport xizmatlarini hududlar kesimida muvozanatli taqsimlashni taqozo etmoqda. Shu sababli demografik jarayonlarni chuqur o'rganish va ularni transport siyosati bilan uyg'unlashtirish mamlakat iqtisodiy rivojlanish strategiyasining muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda.

O'zbekiston transport tizimi rivojlanishida demografik jarayonlar, aholi sonining o'sishi, urbanizatsiya va migratsiya oqimlari markaziy omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu yo'nalishda 2025-yil 27-yanvardagi PQ-28-son qarorida transport-logistika infratuzilmasini aholining o'sish sur'atlariga mos holda kengaytirish, shahar va qishloq joylarida transport xizmatlarining sifatini yaxshilash vazifalari belgilangan [1]. Shu bilan birga, "O'zbekiston - 2030" strategiyasi hamda transport-logistika tarmoqlarining rivojlanishiga oid davlat dasturlarida ("global transport-logistika tarmoqlariga integratsiya" maqsadi doirasida) professional kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish, ta'lim va amaliyot integratsiyasini kuchaytirish, hamda yosh mutaxassislarni amaliy jarayonlarga tezkor jalb etish choralari belgilangan [2]. Mazkur hujjatlar O'zbekiston transport-logistika tizimini demografik, iqtisodiy va kadrlar salohiyati jihatidan muvozanatli rivojlantirishning huquqiy va institutsional asosini shakllantiradi.

Mazkur yo'nalishda O'zbekistonlik olimlar Q.Xodjaev, R.Abdukarimov va Sh.Jo'rayev o'z ilmiy izlanishlarida transport-logistika tizimining samaradorligini oshirishda inson kapitalini rivojlantirish, professional kompetensiyalarni shakllantirish hamda innovatsion boshqaruv mexanizmlarini joriy etishning strategik ahamiyatini asoslab berganlar. Ularning tadqiqotlarida transport sohasida ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirish mamlakat transport infratuzilmasining raqobatbardoshligini ta'minlashning muhim sharti sifatida e'tirof etiladi. Xorijiy tadqiqotchilar, xususan M.Porter, P.Drucker va R.Ballou ishlarida esa logistika tizimlarida inson resurslarini strategik boshqarish, innovatsion ta'lim modeli asosida kadrlar tayyorlash va investitsion qarorlarni inson kapitali bilan uyg'unlashtirish konsepsiyasi nazariy jihatdan yoritilgan. Bu yondashuvlar O'zbekiston transport-logistika tizimi uchun kadrlar siyosatini takomillashtirishda metodologik asos vazifasini bajaradi.

Mehnat bozorini transport-logistika tizimi uchun segmentlashdan maqsad mehnat munosabatlari ishtirokchilarining har bir guruhi iqtisodiyotda yollanma xodimning bandligini belgilovchi bir hil ehtiyojlarini aniqlashdan iborat. Shunga ko'ra transport-logistika tizimida ish joyi va sharoitlariga bo'lgan talablarini, ishchi kuchi xaridorlariga esa - mehnat bozorlarida ishga nomzodlar va kadrlar siyosatiga qo'yiladigan talablarni moslashtirishga imkon beradi.

Bozorni transport-logistika tizimi uchun moslashtirish sifatida quyidagilar ishtirok etishi mumkin:

bozor imkoniyatlarini tahlil qilish, mavjud ishchi kuchiga talab va taklifni aniqlash, kelgusida ishchi kuchiga talab bashorati va mehnat bozori sig'imini baholash maqsadida mehnat bozori istiqbollarini baholash;

ishchi kuchi bozorini uning sifat va son tavsifnomalari nuqtai nazaridan o'rganish, buning natijasida mehnat taqchilligi mavjud va ortiqcha mehnat mavjud transport-

logistika tizimi korxonalarini uchun, har xil yosh toifalari, kasbiy va malakaviy tayyorgarlik darajasi bo'yicha talablar, bandlikka ko'maklashish maxsus dasturlari doirasida mehnat resurslarini ish bilan ta'minlash, ish o'rinlarini tanlashda xulq-atvor motivlari, kasbiy tayyorlash va qayta tayyorlash darajasi turlicha bo'lgan guruhlar, bandlik sohasidagi boshqa jarayonlar aniqlanishi mumkin;

mehnat resurslarining turli guruhlari, shu jumladan, ish bilan band va ishsizlar manfaatlarini hisobga olgan holda davlat bandlik siyosati tadbirlarini amalga oshirish;

kadrlar tayyorlash va qayta tayyorlash dasturlarini ishlab chiqish, ish o'rinlarini saqlab qolish va kengaytirish, mehnat resurslarini harakatchanligi, ishchi kuchiga bo'lgan talabni va mehnatni rag'batlantirish usullarini ishlab chiqish.

O'zbekiston transport-logistika tizimini rivojlantirishda kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish ustuvor yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Avvalo, ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi integratsiyani kuchaytirish zarur. "Dual ta'lim" tizimi asosida o'quv jarayonini amaliyot bilan uyg'unlashtirish kadrlarning kasbiy kompetensiyasini oshiradi va ularni mehnat bozoriga tez moslashuvchan qiladi. Shu bilan birga, transport sohasida faoliyat yuritayotgan mutaxassislar uchun xalqaro standartlarga mos qayta tayyorlash va malaka oshirish tizimini yo'lga qo'yish muhimdir. Raqamli ta'lim texnologiyalarini, virtual simulyatorlar va masofaviy o'quv platformalarini joriy etish orqali nazariy bilimlar amaliy ko'nikmalar bilan uyg'unlashtiriladi. Shuningdek, transport-logistika yo'nalishida ilmiy-tadqiqot markazlari faoliyatini kengaytirish, xorijiy tajribani milliy sharoitga moslashtirish kadrlar salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi, Bundan tashqari, sohada zamonaviy boshqaruv texnologiyalarini joriy etish, raqamli kompetensiyalarni shakllantirish hamda transport tizimining ekologik barqarorligini ta'minlovchi mutaxassislarni tayyorlash masalalari dolzarb ahamiyat kasb etadi. Transport ta'limi muassasalari o'quv rejalari xalqaro akkreditatsiya talablari asosida yangilanib, amaliyotchi mutaxassislar ishtirokida shakllantirilishi lozim. Demografik o'sish sur'atlari yuqori bo'lgan hududlarda ixtisoslashtirilgan o'quv dasturlarini tatbiq etish esa hududiy ehtiyojlarni qondirish va transport tizimi rivojlanishini inson kapitali bilan uyg'unlashtirish imkonini beradi. Ushbu chora-tadbirlar transport-logistika tizimining samaradorligini oshirish, iqtisodiyot tarmoqlari o'rtasidagi integratsiyani kuchaytirish va O'zbekistonning global logistika tizimidagi raqobatbardosh o'rnini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda O'zbekiston transport tizimi rivojlanishida demografik o'sish, urbanizatsiya va migratsiya jarayonlari transport-logistika infratuzilmasining kengayishi va modernizatsiyasini zaruratga aylantirmoqda. Ushbu jarayonlarda inson kapitalining roli hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo'lib, transport sohasida raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirish strategik ahamiyat kasb etadi. "Dual ta'lim" modeli, raqamli ta'lim texnologiyalarining joriy etilishi hamda xalqaro standartlarga mos malaka oshirish tizimi transport-logistika sohasining innovatsion salohiyatini oshiradi. Natijada, transport tizimi barqarorligi va samaradorligi ortib, mamlakatning global logistika makonidagi integratsion imkoniyatlari kengayadi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 27-yanvardagi PQ-28-son qarori – "Transport-logistika infratuzilmasini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida".
2. "O'zbekiston – 2030" strategiyasi. – Toshkent: 2023-yil.

3. Xodjaev Q., Abdukarimov R., Jo'rayev Sh. *Transport-logistika tizimini boshqarishning innovatsion yondashuvlari*. – Toshkent: TDIU, 2022.
4. Porter M. *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*. – New York: Free Press, 1985.
5. Drucker P. *Management Challenges for the 21st Century*. – Oxford: Butterworth-Heinemann, 1999.
6. Ballou R. *Business Logistics/Supply Chain Management*. – Pearson Education, 2004.

DEMOGRAFIK O'ZGARISHLARGA MOSLASHGAN AQLLI SHAHARLAR UCHUN MUHANDISLIK KOMMUNIKATSIYALARINI LOYIHALASH

O'tanov Yorqinbek Sobir o'g'li

Toshkent Arxitektura-Qurilish Universiteti Magistranti

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida demografik jarayonlarning faollashuvi, urbanizatsiya sur'atlarining ortishi hamda ichki migratsiya oqimlarining kuchayishi natijasida muhandislik kommunikatsiyalari tizimining zamonaviy talablarga javob berishini ta'minlash dolzarb ilmiy-amaliy muammolardan biriga aylandi. Aholi sonining barqaror o'sishi natijasida suv ta'minoti, elektr energiyasi, issiqlik, kanalizatsiya va axborot-kommunikatsiya tarmoqlariga bo'lgan talab hajmi keskin ortib, mavjud infratuzilmaning funksional yuklamasi oshib bormoqda.

Ushbu jarayonlar shahar muhitida resurslardan samarali foydalanish, ekologik barqarorlikni ta'minlash hamda raqamli texnologiyalar asosida boshqariladigan aqlli kommunikatsiya tizimlarini shakllantirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Shu jihatdan, demografik o'zgarishlarga moslashgan muhandislik kommunikatsiyalarini loyihalash masalasi "Aqlli shahar" konsepsiyasining tarkibiy qismi sifatida alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 18-yanvardagi "O'zbekiston Respublikasida "Aqlli shahar" texnologiyalarini joriy etish Konsepsiyasini tasdiqlash" to'g'risida, muhandislik infratuzilmasini raqamlashtirish hamda demografik prognozlarga asoslangan holda rivojlantirish zaruratini belgilab bergan[1]. Aqlli shaharlar konsepsiyasi, demografik o'zgarishlar va muhandislik kommunikatsiyalari integratsiyasi masalalari bo'yicha mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan keng ko'lamli ilmiy izlanishlar olib borilgan. O'zbekiston olimlari A. Jo'rayev, Sh. Xolmatov va M.To'xtayevlarning ishlarida urbanizatsiya jarayonlarining texnik infratuzilmaga yuklama darajasiga ta'siri, shuningdek, raqamli boshqaruv tizimlari yordamida kommunikatsiyalarni optimallashtirish yo'llari tahlil qilingan. Xorijiy tadqiqotchilar N.Komninos, R.Harrison va A.Meijerlarning ilmiy ishlari esa "Smart City" konsepsiyasi asosida demografik bosim ostida shahar infratuzilmasining barqarorligi, resurs taqsimoti va atrof-muhit bilan muvozanatini ta'minlash mexanizmlarini o'rganishga qaratilgan.

Mazkur ilmiy yondashuvlar O'zbekiston sharoitida muhandislik kommunikatsiyalarini loyihalashda demografik prognozlash, aqlli boshqaruv tizimlari va resurslardan samarali foydalanish metodologiyasini ishlab chiqish zarurligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Demografik o'zgarishlar shahar infratuzilmasiga ikki yo'nalishda ta'sir ko'rsatadi: birinchidan, aholining o'sishi muhandislik tarmoqlariga bo'lgan talabni keskin oshiradi;

ikkinchidan, mavjud infratuzilmaning eskirishi va me'yoriy yuklamadan ortiq ishlashi natijasida tizimlarning barqarorligi pasayadi. Shu sababli zamonaviy shaharlarni loyihalashda demografik prognoz ko'rsatkichlarini, migratsiya dinamikasini hamda urbanizatsiya darajasini hisobga olish zarur. Muhandislik kommunikatsiyalarini loyihalashda resurs oqimlarini modellashtirish, yuklama balansini tahlil qilish va texnik tizimlarning xizmat muddatini prognozlash ilmiy asoslangan yondashuv sifatida e'tirof etiladi.

1-jadval

“Aqlli shahar” konsepsiyasining asosiy yo'nalishlarini ilmiy asoslaydi.

No	Yo'nalish	Mazmuni	Kutilayotgan natija
1	Demografik o'zgarishlar tahlili	Aholi soni, urbanizatsiya va migratsiya tendensiyalarini prognozlash asosida muhandislik infratuzilmasiga yuklama aniqlanadi.	Resurslardan samarali foydalanish, shahar infratuzilmasining barqarorligi oshadi.
2	Aqlli kommunikatsiyalar integratsiyasi	Suv, elektr, gaz, issiqlik va aloqa tarmoqlarini yagona raqamli boshqaruv tizimiga birlashtirish.	Real vaqt monitoringi, energiya tejamkorlik va avariya holatlarini tezkor aniqlash imkoniyati yaratiladi.
3	BIM texnologiyalarini joriy etish	Loyihalash, qurilish va ekspluatatsiya jarayonlarini yagona raqamli platformada boshqarish.	Qurilish xarajatlari kamayadi, loyiha sifati oshadi, infratuzilma demografik o'zgarishlarga moslashuvchan bo'ladi.
4	IoT tizimlari qo'llanilishi	'Internet of Things' texnologiyalari asosida suv va elektr tarmoqlarini masofadan boshqarish.	Yuklama dinamikasi nazorat qilinadi, resurslar avtomatik taqsimlanadi.
5	Raqamli boshqaruv platformasi	Shahar infratuzilmasi elementlarini yagona ma'lumotlar bazasi orqali integratsiya qilish.	Shahar boshqaruvi samaradorligi oshadi, qaror qabul qilish tezlashadi.

Manba: Muallif tomonidan shakllantirilgan.

Aqlli shahar tizimlarida suv ta'minoti, elektr energiyasi, issiqlik, kanalizatsiya, gaz va aloqa tarmoqlari yagona raqamli boshqaruv platformasi orqali integratsiyalashgan bo'lishi zarur. Ushbu integratsiya Internet of Things (IoT), sun'iy intellekt (AI) va Big Data texnologiyalari yordamida real vaqt rejimida monitoring olib borish, nosozliklarni avtomatik aniqlash va resurslar taqsimotini optimallashtirish imkonini beradi. Shuningdek, energiya samaradorligini oshirish, chiqindilarni kamaytirish va ekologik barqarorlikni ta'minlashda “aqlli” sensor tizimlarining roli beqiyosdir. Bugungi kunda O'zbekistonning Toshkent, Samarqand, Buxoro va Farg'ona shaharlarida “aqlli tumanlar” konsepsiyasi asosida sinov loyihalari amalga oshirilmoqda. Ushbu tajribalar IoT texnologiyalariga asoslangan suv va elektr tarmoqlarini masofadan boshqarish tizimlarini joriy etish orqali infratuzilma yuklamasini tahlil qilish, resurs taqsimotini avtomatik tartibga solish hamda aholining yashash sifati va xavfsizligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Muhandislik kommunikatsiyalarini loyihalashda BIM (Building Information Modeling) texnologiyalaridan foydalanish esa muhandislik yechimlarini raqamli muhitda integratsiyalash imkonini beradi. BIM modeli yordamida qurilish, ekspluatatsiya va rekonstruksiya jarayonlari yagona axborot bazasida boshqariladi. Bu yondashuv loyiha qiymatini kamaytirish, inson omilidan kelib chiqadigan xatoliklarni minimallashtirish hamda demografik o'zgarishlarga moslashuvchan, barqaror va energiya tejankor infratuzilma yaratish imkonini beradi. Shu tariqa, demografik jarayonlar bilan uyg'un holda aqlli shaharlar uchun muhandislik kommunikatsiyalarini loyihalash nafaqat texnik, balki ijtimoiy va ekologik jihatdan ham muvozanatli rivojlanishni ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda demografik o'zgarishlar sharoitida aqlli shaharlar uchun mo'ljallangan muhandislik kommunikatsiyalarini loyihalash nafaqat texnik, balki strategik ahamiyatga ega masaladir. Aholining o'sishi va urbanizatsiya jarayonlari shahar infratuzilmasining yangi shaklini talab etmoqda. Shu bois, muhandislik tarmoqlarini raqamlashtirish, ularni aqlli boshqaruv tizimlari bilan integratsiyalash, energiya va resurslardan samarali foydalanish, hamda demografik prognozlarga asoslangan loyiha yechimlarini ishlab chiqish dolzarb vazifalardan biridir.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 18-yanvardagi "O'zbekiston Respublikasida "Aqlli Shahar" texnologiyalarini joriy etish Konsepsiyasini tasdiqlash" to'g'risidagi 48-son qarori.
2. Jo'rayev A., Xolmatov Sh., To'xtayev M. Urbanizatsiya va texnik infratuzilma tizimlari: muammolar va yechimlar. — Toshkent: TIIM, 2023.
3. Komninos N. *Intelligent Cities: Innovation, Knowledge Systems and Digital Spaces*. Routledge, 2020.
4. Harrison R., Donnelly I. *The Smart City Framework*. — IBM Institute for Business Val, 2019.

MEHNAT RESURSLARI SALOHIYATINI HOZIRGI ZAMON ILMIY-AMALIY YONDOSHUVLARI

Asqarova Muhabbat Ibraximovna
katta ilmiy xodim TDIU huzuridagi ITM
ORCID: 0009-0002-0121-7925

Mehnat salohiyatini shakllantirish bo'yicha ko'p yillik tadqiqotlar asosida, bir qator olimlar "mehnat salohiyati"ni muammoni hal qilish, ma'lum bir maqsadga erishish, shaxs, jamiyat yoki davlatning muayyan sohadagi imkoniyatlaridan foydalanish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan mehnat manbalari, vositalari va resurslarini o'z ichiga olgan resurs toifasi deb ta'riflaydilar [1]. Boshqa tadqiqotchilar "mehnat salohiyati" tushunchasini makroiqtisodiy kategoriya sifatida qabul qilishadi, u shaxs darajasida "mehnat resurslari" toifasi bilan belgilanadi. "Mehnat salohiyati" va "mehnat resurslari" o'xshashliklar bilan bir qatorda aniq farqlarga ega bo'lgan ikki mustaqil ijtimoiy-iqtisodiy toifa ekanligi to'g'ri xulosa qilib, ular shunday deb ta'kidlaydilar: "Birinchisi – mamlakatning umumiy mehnat qobiliyati, uning tashuvchilari ikkinchisining mohiyatini tashkil qiladi. Bundan tashqari, mehnat resurslarining miqdoriy va sifat tavsiflari mehnat salohiyatining qiymatini belgilaydi. Shu ma'noda "mehnat salohiyati" tushunchasi ishlayotgan shaxsning mehnatga layoqatlilik darajasining umumiy

ko'rsatkichiga asoslanadi"[3]. Mahalliy iqtisodchilar tomonidan berilgan mehnat salohiyatining ta'rifi: "Xodimning mehnat salohiyati bu uning mumkin bo'lgan huquqiy layoqati, mehnat sohasidagi resurs imkoniyatlaridir. Bu inson salohiyatining faqat bir qismidir, chunki u faqat ish sohasini tavsiflaydi" [4].

Shaxsiy mehnat salohiyati yuqori tarkibiy darajalardagi mehnat salohiyatini shakllantirish uchun asos yaratadi, shuningdek, ijtimoiy, iqtisodiy, kasbiy, axloqiy va psixofizik imkoniyatlarni kompleks ichida taqdim etish imkonini beradi. Bundan tashqari, bunday yondashuv mehnat salohiyatining miqdoriy va sifat ko'rsatkichlarini aniqlash hamda mehnat salohiyatini qayta ishlab chiqarish jarayonida yuzaga keladigan ijtimoiy-mehnat munosabatlari doirasini aniqlash imkonini beradi.

Mehnat salohiyati mehnat jarayoni ishtirokchilarini shakllantirish, taqsimlash, almashish va ulardan foydalanish bo'yicha munosabatlarni ifoda etadi. O'z navbatida, mehnat salohiyatidan foydalanish natijasi mehnat resurslari hajmiga va ularning tarkibiga bog'liq: jins, yosh, ma'lumot, sog'liqni saqlash holati, mehnat istagi va jamiyatga foyda keltiradi.

Demak, mehnat salohiyati ishlab chiqarish kuchlari taraqqiyot darajasi, ilmiy-texnikaviy taraqqiyot hamda moddiy va ma'naviy foyda yaratish jarayonida inson ishtiroki bilan bog'liq bo'lgan munosabatlar tizimi sharoitida mehnatga layoqatli aholining demografik va ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatlar majmuasi sifatida qaraladi.

Mehnat salohiyati miqdoriy bilan bir qatorda mehnat resurslarining ta'lim darajasi, mehnat darajasi, mehnat qobiliyatining ma'naviy darajasi, uning ijodiy salohiyati va mehnat resurslari kontingentining harakatchanligi kabi sifat ko'rsatkichlarini ham o'z ichiga oladi. Mehnat salohiyatini yakka tartibdagi xodimga ham, umuman korxona va jamiyatga nisbatan ham hisobga olish mumkinligi to'g'risidagi olimlarning xulosalari juda muhimdir [6]. Shu bilan birga, mehnat salohiyatini rivojlantirish va ulardan foydalanish darajalari o'z ko'rsatkichlari bilan tavsiflanadi.

Mehnat salohiyati faktorlari va xususiyatlarini bunday tuzilishi ushbu murakkab kategoriya bo'yicha tahlilga aniqroq yondashish, mavjud zaxiralarni aniqlash va har bir darajadagi takomillashtirish yo'nalishlarini shakllantirishga imkon beradi. Jamiyatning mehnat salohiyati umumiy demografik vaziyat, mehnat bozori va bandlik holati, aholi daromadlari darajasi va tuzilishi, ta'lim va kadrlar tayyorlash, sog'liqni saqlash va dam olish xizmatlari tizimining rivojlanishi, texnologik taraqqiyot sur'atlari, shuningdek, mehnat an'analari kabi makroiqtisodiy toifalar bilan tavsiflanadi.

Bundan tashqari, ba'zi mualliflar mintaqaning mehnat salohiyati kontseptsiyasini aniqlaydilar, bu dinamikada o'tmish, hozirgi va kelajak jihatlarini ta'kidlaydi. Natijada, mehnat salohiyatini o'zgartirish jarayoni:

- tadbirkorlik tuzilmalari va hududiy hokimiyatlarning rivojlanish maqsadlariga muvofiqligi iqtisodiy faol aholining mehnat qobiliyatidan foydalanish jarayonida yuzaga keladigan manfaatlar muvozanati haqida gapirish imkonini beradi;

- hudud uchun mavjud ishlab chiqaruvchi kuchlar va ishlab chiqarish munosabatlarini rivojlantirish darajasida eng yaxshi natijaga erishishga yo'naltirish;

- mehnat resurslarining sifat va miqdoriy tavsiflari hamda mehnat sharoitlari, ishlab chiqarish munosabatlarining xususiyatlari integratsiyasi (sinergetik ta'sir namoyon bo'lgan holda);

- ishlatilgan, foydalanilmagan va yashirin (hali ma'lum emas) omillarni aniqlash [5].

Mehnat salohiyati rivojlanish darajasi mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy va demografik holatiga bevosita bog'liq. Mehnat salohiyati ishlab chiqarish jarayonida asta-sekin ishchi kuchi va ishchi kuchi sifati ortib borayotgan holda amalga oshiriladi.

Bugungi kunda har bir inson yangi tashkilotga kirganda, ko'proq ish tabiatini va u moslashadigan, o'zgartiradigan va o'zgartiradigan munosabatlarni tarkibiy qayta qurish bilan bog'liq ko'plab muammolarga duch keladi. Binobarin, inson omilining ijtimoiy va shaxsiy tarkibiy qismini yaxshilashni tashkil etish choralari o'zlarini taklif qiladi.

Mehnat salohiyatini baholashning turli uslub va usullarini umumlashtirgan holda, ushbu muammoni hal etishda ikkita tubdan farqli yondashuvlarni ajratish mumkin: *"Qimmat"* va *"natijali"*. Ushbu usullar asosida mehnat resurslarini qiymat baholash imkoniyati ularning ijtimoiy ishlab chiqarishni tashkil etishdagi o'rni va roli bilan belgilanadi.

Mehnat salohiyati sifat darajasini belgilovchi yetakchi ko'rsatkichlar orasida uchta inson rivojlanishi ko'rsatkichi mavjud: umr ko'rish davomiyligi; ta'lim darajasi; aholi jon boshiga haqiqiy yalpi mahsulot. Birgalikda ular uchta asosiy fazilatni aks ettiradi: sog'lom hayot, bilim darajasi va munosib turmush darajasi. Shuni ta'kidlash kerakki, inson salohiyati kabi murakkab tushunchani to'liq aks ettira olmaydi.

Mehnat salohiyatini ekspertlar baholash usuli bilan bir qator ko'rsatkichlarni tahlil qilish va yagona qiymatga yetkazish yo'li bilan aniqlash mumkin. Umuman olganda, har qanday darajadagi mehnat salohiyatini biron bir ko'rsatkich bilan baholash mumkin emas, deb hisoblaymiz. Ushbu hodisaning holatini faqat ko'rsatkichlar to'plami tasvirlashi mumkin. Bundan tashqari, bu ko'rsatkichlar bir xil mezonlarni guruhini umumlashtiruvchi ajralmas hisoblanadi.

Mamlakat darajasida mehnat salohiyatining eng muhim xususiyati demografik holatdir. O'rganilayotgan obyektning baholashga kelsak, eng muhim ko'rsatkichlar aholi sonini, shu jumladan jins va yosh bo'yicha mehnatga layoqatli aholining soni, tug'ilish va o'lim koeffitsiyenti, umr ko'rish davomiyligi, migratsiya hajmi va yo'nalishi bo'lishi mumkin. Mehnat bozori va bandlikning holati ish bilan ta'minlangan va ishsizlarni ko'paytirishning ulushi, sanoat va mintaqalar kesimida bandlikning tarkibi, talab va taklifning jinsi va yoshi bo'yicha mehnat bozorida hajmi, shuningdek, bandlik darajasi bilan belgilanadi.

Hududiy innovatsion salohiyatni maksimal darajada oshirish uchun iqtisodiy samarali bilimlarni mintaqaviy fan va ta'lim sohasidan hududiy va milliy ishlab chiqarish sohasiga o'tkazishni ta'minlash zarur.

Mintaqaviy innovatsion va ta'lim komplekslari va respublikaning iqtisodiy o'sishi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik mexanizmini ko'rib chiqishda mintaqada ichidagi ishlab chiqarish omillari va mintaqaviy iqtisodiy o'sishga sezilarli ta'sir ko'rsatuvchi hududdan tashqari innovatsion bilimlar ta'siri o'rtasida bog'liqlik mavjudligini hisobga olish zarur. Mahalliy va tashqi innovatsion omillarning, ikkinchi tomondan, mahalliy va tashqi ijtimoiy-iqtisodiy institutsional sharoitlarning o'zaro ta'siri milliy makroiqtisodiy tizimda har bir hududning innovatsion salohiyatini belgilaydi.

Hozirgi vaqtda jahon amaliyotida tahlilchilar mintaqada ichidagi innovatsiyalarni jadallashtirish algoritmini ishlab chiqadigan (ma'lum bir hududda mavjud innovatsion va ta'lim salohiyatidan foydalanishga asoslangan) "chiziqli model" ni taklif qilmoqdalar. Modelning mantiqiy ketma-ketligi: fundamental tadqiqotlar amaliy ilmiy tadqiqotlar va ixtirolarning faollashishiga olib keladi, - amaliy ilmiy tadqiqotlar va ixtirolarning

faollashishi ishlab chiqarish innovatsiyalariga aylanadi - ishlab chiqarish yangiliklarini joriy etish ma'lum bir hududning iqtisodiy o'sish sur'atlarining oshishiga olib keladi.

Turli mamlakatlarda universitetlarning sanoat komplekslari bilan birlashishi kuzatilmoqda. Shu tariqa zamonaviy firmalar va korxonalar uchun noyob mutaxassislarni ilmiy-tadqiqot va tayyorlash uchun asos shakllanadi [2].

Ta'lim xizmatlari sifatini oshirish, shuningdek bozor iqtisodiyoti sharoitlariga moslashuvchan tarzda moslashish maqsadida turli darajadagi ta'lim tizimlarining integratsiyalashgan jarayoni zarur. Ilgari mustaqil faoliyat yuritayotgan ta'lim ilmiy muassasalarni yagona zanjirga birlashtirish va birlashtirish, ularga mavjud bo'lgan pedagogik, moddiy-axborot, moliyaviy resurslardan samarali foydalanish, ta'lim xizmatlarini ko'rsatish shakllari va usullarini kengaytirish, turli mulkchilik shakllariga ega korxona va tashkilotlar bilan hamkorlik qilish imkoniyatini beradi.

Shunday qilib, innovatsion-ta'lim kompleksini integratsiyalashgan ilmiy, ta'lim va ishlab chiqarish tashkilotlarining avtonom o'zaro ta'siri sifatida talqin qilish maqsadga muvofiqdir. Uning doirasida tashkilotlarning tashkiliy o'zaro munosabatlarining maxsus tizimi vujudga keladi va bu milliy iqtisodiyotning innovatsion dinamikasining o'ziga xos mexanizmidir.

Mintaqaning mehnat salohiyatini rivojlantirish imkoniyatlari, eng avvalo, sanoat yoki mintaqaviy klasterlar tizimiga investitsiyalarni talab qiladigan mintaqaviy biznes portfeliga asoslangan. Bu portfelning samarali boshqarilishi davlat, fan va biznes o'rtasidagi ishonch va samarali hamkorlik bilan birgalikda hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini rag'batlantirishda sezilarli yutuqlarga erishish imkonini beradi.

Адабиётлар:

1. Абалкин Л. И. Рынок труда. Экономическая энциклопедия. – Москва: Экономика, 1999. – С. 702-703.
2. Абалкин Л.И. Курс переходной экономики. – Москва: Финстатинформ, 1997 – 640 с.
3. Адамчук В.В., Романов О.В., Сорокина М.Е. Экономика и социология труда. – М.: Наука, 1999.- 407 с.
4. Аллавердиева Л.М. Формирование и развитие системы социальной защиты населения с учетом демографических особенностей Узбекистана.: Автореф. дис. док. экон. наук.- Т.: Академия наук РУз. Институт экономики, 2002. – 49 с.
5. Алашеев С.Ю., Драчинская Л.Н., Кадкина И.А. Региональный заказ на подготовку кадров через прогнозирование рынка труда// Профессиональное образование.-Москва, 2002. – №4. – С. 8-9.
6. Илларионов А., Пивоварова Н. Размеры государства и экономический рост // Общество и экономика.- Москва, 2003.- № 2.-С. 26-28.

OZIQ-OVQAT SANOATI KORXONALARINING RIVOJLANTIRISHNING INNOVATSION STRATEGIYALARI

To'ychiyeva Begoyim Vohidjon qizi
Farg'ona davlat texnika universiteti

Bugungi kunning eng dolzarb vazifalaridan biri bo'lib, sohada transformatsion jarayonlarni chuqurlashtirish orqali oziq-ovqat sanoati korxonalarini yanada rivojlantirish, korxonalar faoliyati samaradorligi hamda ishlab chiqarishni rivojlantirish va korxonalarning eksport qilish salohiyatini oshirishdir. Shuni ta'kidlash joizki, oziq-ovqat sanoati korxonalarining tez sur'atlar bilan rivojlanishini ta'minlamasdan

barqaror iqtisodiy o'sish va ijtimoiy soha muammolarini hal etish mumkin emas. Shunday ekan, mamlakatimizda oziv-ovqat sanoati korxonalari tomonidan aholini sifatli oziq-ovqat mahsulotlari bilan barqaror ta'minlash, sohada tizimli chora-tadbirlarni amalga oshirish hamda ularning transformatsiyasini ta'minlash dolzarb ahamiyat kasb etadi. Oxirgi yillarda ushbu oziq-ovqat sanoati korxonalarida raqobat muhitini yaxshilash borasidagi chora-tadbirlarning amalga oshirilishi natijasida oziq-ovqat sanoati transformatsiyasida ijobiy siljishlar ro'y bermoqda. Mazkur sohaga investitsiya jalb etgan holda, zamonaviy texnologiyalarni meva - sabzavot, go'sht va sut mahsulotlarini qayta ishlash va ishlab chiqarishga joriy qilinishi, ishlab chiqarish texnologik bazasining yangilanishi evaziga ichki bozorni sifatli mahalliy oziqovqat mahsulotlari bilan ta'minlash imkoniyati yaratilib, sanoatda mazkur tarmoq ulushining tobora oshishiga zamin yaratdi.

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning ustuvor yo'nalishlardan biri iqtisodiyotda tarkibiy o'zgarishlarni yanada jadallashtirish, sanoat korxonalarini modernizatsiya qilish, texnik yangilash va diversifikatsiya qilish, ishlab chiqarishga innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish hisoblanadi. Zero, mamlakat iqtisodiyotining barqaror o'sishi sanoat tarmoqlarni jadal rivojlanishi va sanoat korxonalarining iqtisodiy barqarorligiga bevosita bog'liq. Ayniqsa, O'zbekistonni jahon iqtisodiyotiga jadal integratsiyalashib borishi, davom etayotgan jahon iqtisodiyotidagi inqiroz va jahon bozorlardagi beqaror kon'yunktura sharoitida korxonalar iqtisodiy barqarorligini ta'minlash va oshirish mexanizmlarini ishlab chiqish ahamiyati va dolzarbligi yanada oshib bormoqda.

Amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida so'nggi yillarda respublikada oziq-ovqat sanoatini rivojlantirish, sohaga investitsiya mablag'larini jalb qilish va eksport faoliyatini qo'llab-quvvatlash bo'yicha amalga oshirilgan chora-tadbirlar natijasida oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmi 6,1 milliard AQSh dollaridan va ularning yillik eksporti hajmi 510 million AQSh dollaridan oshdi. Shuningdek, oxirgi uch yilda import o'rnini bosuvchi 75 turdagi 289,9 million AQSh dollari miqdoridagi oziq-ovqat sanoati mahsulotlari ishlab chiqarilishi ta'minlanib, import hajmi 7,4 foizga kamaydi. Respublika sanoatida oziq-ovqat sanoati ulushi 14 foizdan 16,6 foizga oshdi. [1]. Bugungi kunda istalgan oziq-ovqat mahsulotlari do'koniga kirgningizda, uning peshtaxtasidan asosan mahalliy ishlab chiqarishga tegishli iste'mol tovarlari o'rin olganiga guvoh bo'lasiz. Bozorlarimizni ham o'zimizda ishlab chiqarilgan nozne'matlar egallagan. Buni esa mamlakatimizda Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev boshchiligidagi aholini sifatli oziq-ovqat mahsulotlari bilan barqaror ta'minlash sohasida amalga oshirilayotgan tizimli chora-tadbirlar samarasi sifatida e'tirof etish mumkin.[2] Aholi turmushi farovonligi, mamlakat iqtisodiy barqarorligini ta'minlash hamda jahon bozorida raqobat muhiti shiddatli avj olayotgan sharoitda mahalliy mahsulotlarning raqobatbardoshligini oshirish orqali xaridorini topish muhim vazifalardan hisoblanadi.

Har qanday korxona faoliyatini ma'lum bir iqtisodiy ko'rsatkichlar dinamikasi bilan aks ettirish imkoni bor, bunda o'zaro uyg'unlik va bog'liqlik korxonaning bir holatdan boshqasiga o'tishi bilan o'zgarishi mumkin. Barcha ko'rsatkichlarning o'zaro bog'liqligi "ish tartibi" tushunchasi bilan tavsiflanadi. Korxonaning har bir ish tartibi belgilangan ko'rsatkichlar tizimini izohlaydi, ularni o'sish sur'ati bo'yicha tasniflansa korxonaning me'yoriy ish tartibi, boshqacha qilib aytganda ko'rsatkichlarning me'yoriy tizimi (dinamik me'yor) yuzaga keladi. O'zoq vaqt davomida bunday dinamik (qatorni) o'sishni ushlab turish korxonaning optimal tartibda ishlashiga imkon beradi. Korxonani

baholash korxonaning haqiqiy dinamik qatorini me'yoriy qator bilan taqqoslash asosida amalga oshiriladi.

Bugungi kunning eng dolzarb vazifalaridan biri bo'lib, sohada transformatsion jarayonlarni chuqurlashtirish orqali oziq-ovqat sanoati korxonalarini yanada rivojlantirish, korxonalar faoliyati samaradorligi hamda ishlab chiqarishni rivojlantirish va korxonalarning eksport qilish salohiyatini oshirishdir. Shuni ta'kidlash joizki, oziq-ovqat sanoati korxonalarining tez sur'atlar bilan rivojlanishini ta'minlamasdan barqaror iqtisodiy o'sish va ijtimoiy soha muammolarini hal etish mumkin emas. Shunday ekan, mamlakatimizda oziq-ovqat sanoati korxonalari tomonidan aholini sifatli oziq-ovqat mahsulotlari bilan barqaror ta'minlash, sohada tizimli chora-tadbirlarni amalga oshirish hamda ularning transformatsiyasini ta'minlash dolzarb ahamiyat kasb etadi. Oxirgi yillarda ushbu oziq-ovqat sanoati korxonalarida raqobat muhitini yaxshilash borasidagi chora-tadbirlarning amalga oshirilishi natijasida oziq-ovqat sanoati transformatsiyasida ijobiy siljishlar ro'y bermoqda. Mazkur sohaga investitsiya jalb etgan holda, zamonaviy texnologiyalarni meva - sabzavot, go'sht va sut mahsulotlarini qayta ishlash va ishlab chiqarishga joriy qilinishi, ishlab chiqarish texnologik bazasining yangilanishi evaziga ichki bozorni sifatli mahalliy oziqovqat mahsulotlari bilan ta'minlash imkoniyati yaratilib, sanoatda mazkur tarmoq ulushining tobora oshishiga zamin yaratdi.

Oziq-ovqat xavfsizligi va sog'lom ovqatlanishni ta'minlashning strategik maqsadi - mamlakat aholisini yetarli hajmda xavfsiz, sifatli va arzon qishloq xo'jaligi mahsulotlari hamda hozirgi va istiqboldagi iste'mol ehtiyojlari va ratsion me'yorlari darajasida oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlash, shuningdek, aholi o'rtasida sog'lom ovqatlanishni targ'ib qilishdan iborat. Shu bilan birga, O'zbekistonning turli xalqaro tashkilotlar va savdo kelishuvlariga a'zo bo'lishida mamlakat aholisining oziq-ovqat xavfsizligi va sog'lom ovqatlanishini ta'minlash hamda eksport salohiyatini oshirish zarurati hisobga olingan.

Mamlakatda oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash va ichki iste'mol bozorida strategik va ijtimoiy ahamiyatga ega asosiy turdagi qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat (kartoshka, piyoz, sabzi, guruch, go'sht, sut, shakar, o'simlik yog'i) mahsulotlari narxlari keskin oshishiga yo'l qo'ymaslik maqsadida «balans-zaxira-intervensiya» tizimining erkin bozorga asoslangan samarali mexanizmlarini joriy etish. Bunda, uy xo'jaliklarining oziq-ovqat zaxirasi va iste'moli bo'yicha ma'lumotlarini har yili monografik tadqiqotlar olib borish orqali shakllantirish zaruriyatga aylangan. Milliy inqiroz yoki favqulodda vaziyatlarda (tabiiy va texnogen ofatlar, iqtisodiy, sog'liqni saqlash, tashqi siyosat barqarorligi buzilishi) yetarli miqdorda oziq-ovqat zaxiralarining mavjudligini ta'minlash maqsadida milliy strategik g'alla va oziq-ovqat mahsulotlari zaxiralarini samarali boshqarishni yo'lga qo'yish maqsadga muvofiq. Bunday mexanizmlar asosida oziq-ovqat mahsulotlari zaxiralarini yaratish va boshqarishda korrupsiya hamda siyosiy aralashuvga yo'l qo'ymaslik hamda barcha asosiy eksport bozorlarida hamda respublikamiz ichki bozorlarida oziq-ovqat mahsulotlari narxlar dinamikasi, yetishtirish prognozlari, ularning o'zgarishlari to'g'risida ma'lumotlar bazasini shakllantirish zarur.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash mumkinki, oziq-ovqat sanoati mahsulotlari eksporti bilan shug'ullanuvchi korxonalarga yanada qulaylik yaratish maqsadida xorijda savdo uylari va omborlarini tashkil etish choralari ko'rish orqali, meva-sabzavot mahsulotlarini yig'ish, birlamchi qayta ishlash, qadoqlash, saqlash, tashish va

eksport qilish uchun hududlarda agrologistika markazlari sonini oshirish, shuningdek, oziq-ovqat sanoati sanoat korxonalari iqtisodiy barqarorligini baholash usulini takomillashtirishga nisbatan qo'yidagi talablarni e'tiborga olish maqsadga muvofiq:

Birinchidan, oziq-ovqat sanoati korxonalari iqtisodiy barqarorligini baholashni har bir tarmoqning o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda, tarmoqlar bo'yicha o'rtacha ko'rsatkichlardan foydalangan holda amalga oshirish lozim. Chunki, har bir tarmoq korxonalariga tashqi va ichki omillar o'ziga xos ta'sir etadi, bu esa, matematik hisob-kitobni amalga oshirishda noaniqliklarni keltirib chiqaradi.

Ikkinchidan, oziq-ovqat sanoati korxonalarining iqtisodiy barqarorligini tavsiflovchi ko'rsatkichlar korxonalar faoliyatining natijasi hisoblangan daromad va foyda, ishlab chiqarish resurslaridan samarali foydalanish (asosiy vositalar, aylanma mablag'lar va mehnat resurslari) bilan bevosita bog'langan.

Uchinchidan, oziq-ovqat sanoati Sanoat korxonalari iqtisodiy barqarorligini baholashda iloji boricha ekspert baholash usulidan kamroq foydalanish lozim, bu birinchidan, so'rov orqali amalga oshiriladigan ko'rsatkichlardagi noaniqliklar bo'lsa, ikkinchidan, tajribali ekspertlarni topish va tanlab olish imkoniyatining chegaralanganligi hisoblanadi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 16.02.2024 yildagi "Respublikada oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-36-sonli Farmoni,
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 01.08.2024 yildagi "Oziq-ovqat sanoati mahsulotlarini ishlab chiqarishni qo'llab-quvvatlashning samarali mexanizmlarini joriy etish to'g'risida"gi 476-sonli qarori.
3. Kozin M.N. *Dinamicheskaya model otsenki proizvodstvenno-ekonomicheskoy ustoychivosti oboronnogo predpriyatiya* / M.N. Kozin // *Audit i finansovyy analiz*. – Moskva, 2017. - №4. – s. 24-31
4. Pleshkov S.Yu. *Razrabotka mexanizma povыsheniya urovnya ekonomicheskoy ustoychivosti deyatelnosti stroitel'nogo predpriyatiya* / S.Yu. Pleshkov.: *Avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk*. - Yekaterinburg, 2020. – s. 18
5. Yarullina, G. R. *Dinamicheskaya model monitoringa ustoychivogo ekonomicheskogo razvitiya promыshlennogo predpriyatiya* / G. R. Yarullina // *Audit i finansovyy analiz*. - 2022. - № 6. - s. 195-202.
6. Qurbanov Z.N., Isaev F.I. *Sanoat korxonalarining eksport salohiyatini oshirish mexanizmlari "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy yelektron jurnali*. № 1, yanvar-fevral, 2017 yil – 1-8 betlar.

МЕҲНАТ БОЗОРИНИ МОНИТОРИНГ ҚИЛИШ: ТУШУНЧА ВА ВАЗИФАЛАР

Шакаров Зафар Гаффорович

*PhD, доцент, мустақил тадқиқотчи,
Тошкент шаҳридаги Г.В. Плеханов номидаги
Россия иқтисодиёт университети филиали
ORCID: 0009-0001-0750-4637*

Иқтисодиётнинг барқарор ва самарали ривожланишида меҳнат бозорининг ҳолатини тинимсиз кузатиб бориш ва таҳлил қилиш муҳим ўрин тутadi. Меҳнат ресурсларидан оқилона ва мақсадли фойдаланиш, иш билан бандлик даражасини ошириш ҳамда ишсизликнинг олдини олиш давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бири ҳисобланади. Шу нуқтаи назардан, меҳнат бозоридаги ўзгаришларни мунтазам равишда мониторинг қилиш орқали иқтисодий жараёнларнинг аҳоли бандлигига таъсирини баҳолаш ва самарали сиёсат

юритиш имкони яратилади.

Ҳозирги вақтда жаҳон иқтисодиётидаги ўзгаришлар, рақамли трансформация жараёнлари ва янги иш ўринларининг шаклланиши меҳнат бозори мониторингига бўлган эҳтиёжни янада кучайтирмоқда. Меҳнат бозоридаги тенденциялар, мутахассисларга бўлган талаб, иш ҳақи динамикаси, ишсизликнинг миқёси ва хусусияти каби кўрсаткичларни мунтазам таҳлил қилиш орқали меҳнат сиёсати самарадорлигини ошириш имкони пайдо бўлади.

Мониторинг фаолияти фақатгина маълумот тўплаш билан чекланиб қолмасдан, уни таҳлил қилиш, баҳолаш ва қабул қилинаётган қарорларга асос бўлувчи илмий тавсияларни ишлаб чиқишни ҳам назарда тутди. Бу жараён меҳнат бозорининг барча иштирокчилари – давлат, тадбиркорлар, ишчилар ва таълим муассасалари ўртасида самарали ҳамкорликни таъминлайди.

Ўзбекистонда меҳнат бозорини мониторинг қилиш орқали маҳаллий ва миллий даражада иш билан бандликни ошириш, аҳоли даромадларини кўпайтириш ва ижтимоий барқарорликни таъминлаш имконияти кенгаймоқда. Бу жараёнда давлат органларининг статистик ва таҳлилий маълумотларга таянган ҳолда олиб борилаётган чора-тадбирлари муҳим аҳамиятга эга. Шу боис, меҳнат бозорини мониторинг қилишни такомиллаштириш орқали ижтимоий-иқтисодий сиёсатнинг таркибий қисми сифатида инсон капиталини ривожлантиришга катта ҳисса қўшиш мумкин.

Меҳнат бозорини мониторинг қилиш – бу меҳнат ресурслари, ишсизлик даражаси, бандлик кўрсаткичлари, касбий қайта тайёрлаш ва меҳнат бозоридаги бошқа ўзгаришларни мунтазам равишда кузатиш, таҳлил қилиш ва баҳолаш жараёни бўлиб, мамлакатдаги иқтисодий ва ижтимоий сиёсатни самарали амалга оширишда муҳим аҳамият касб этади. Хусусан, Халқаро меҳнат ташкилоти (ХМТ) маълумотларига кўра, меҳнат бозори маълумотлари тизими – LMIS (Labour Market Information System) – давлат томонидан самарали иш ўринлари сиёсати ва иқтисодий ривожланишни режалаштириш учун муҳим восита ҳисобланади.[4]

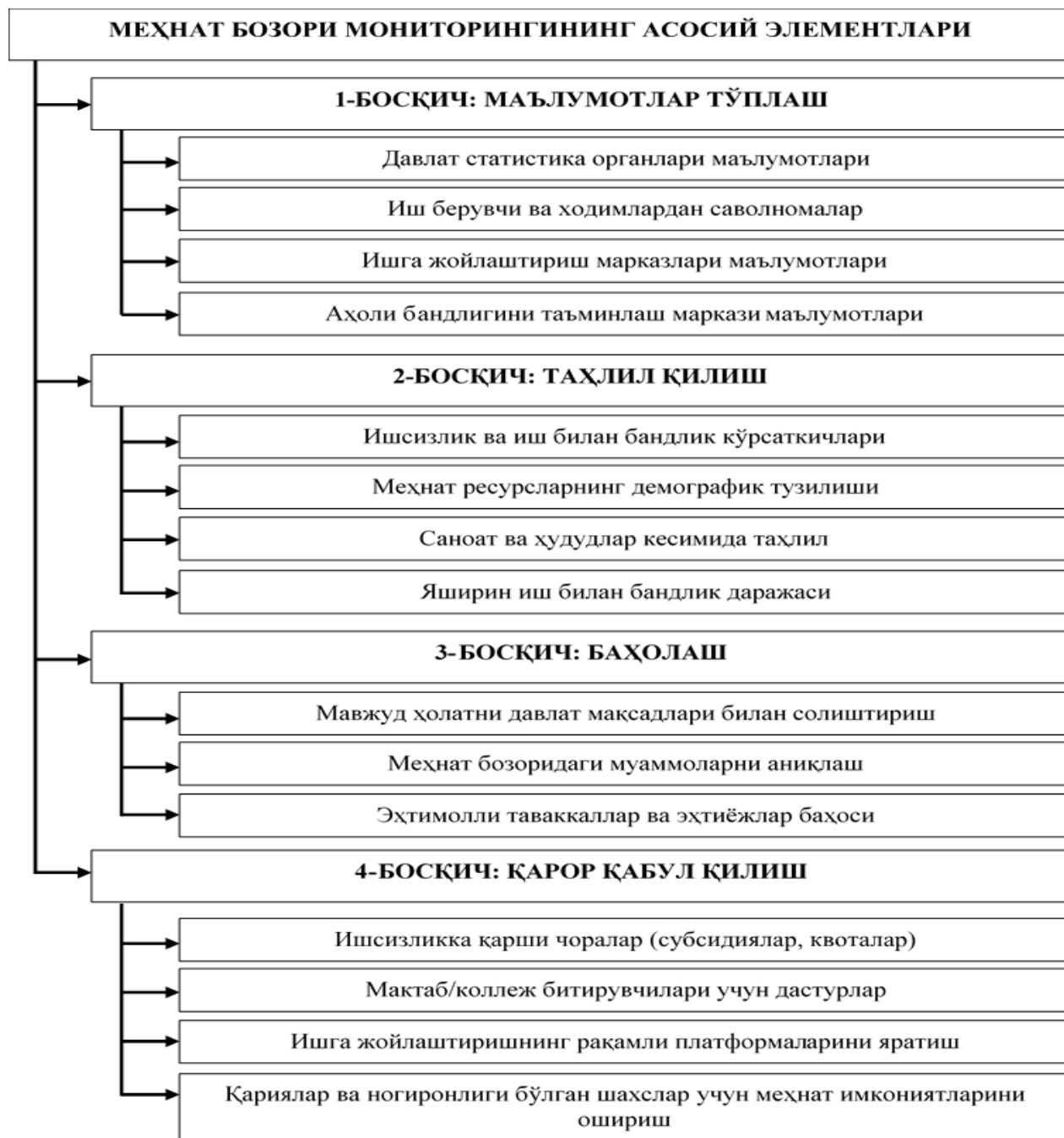
Меҳнат бозори мониторингининг асосий мақсади – бозордаги мувозанатсизликларни, ишчи кучига бўлган талаб ва таклифни, касбий ихтисосликларга эҳтиёжни аниқлаш, шунингдек, муаммоларга барвақт таъсир кўрсатиш имконини яратишдир. Бундай мониторинг ахборотга асосланган давлат сиёсатини юритишга хизмат қилиб, бандликка оид қарорлар, таълим стратегиялари ва ижтимоий ҳимоя дастурларини ишлаб чиқишда аналитик асос бўлиб хизмат қилади.[6]

Меҳнат бозорини мониторинг қилиш бир неча асосий босқични ўз ичига олади (1-расм). Мониторинг натижалари асосида давлат органлари бандлик, қайта тайёрлаш, таълим сиёсати ва ижтимоий-иқтисодий ислохотлар бўйича қарорлар қабул қилади. Масалан, талаб юқори бўлган касбларга грантлар ажратиш, қайта касбий тайёрлаш дастурларини шакллантириш, таълим муассасаларига қабул квоталарини қайта кўриб чиқиш, меҳнат ресурсларини самарали тақсимлаш каби сиёсатлар ишлаб чиқилади.

Меҳнат бозорини мониторинг қилиш ва прогнозлаштириш ўртасидаги фарқ – уларнинг вазифалари, усуллари ва қўлланилиш мақсадларида намоён бўлади. Мониторинг – меҳнат бозоридаги ҳозирги ҳолатни кузатиш, реал вақтда ёки қисқа муддатли статистик маълумотларни тўплаш ва таҳлил қилиш жараёни бўлса, прогнозлаштириш – мавжуд маълумотлар ва моделлар асосида меҳнат

бозорининг келажакдаги ҳолатини олдиндан баҳолаш жараёнидир.[5]

Мониторинг орқали олинган маълумотлар асосида меҳнат бозоридаги тенденциялар, муаммолар ва ўзгаришлар таҳлил қилинади. Бу жараёнда ишсизлик даражаси, бандлик динамикаси, маошлар ўзгариши, янги иш ўринлари ва касбий таркиб каби кўрсаткичлар доимий равишда кузатиб борилади. Шунингдек, мониторинг меҳнат бозоридаги мувозанатсизликларни аниқлаш, мақсадли дастурларни ишлаб чиқиш ҳамда бандлик сиёсати самарадорлигини ошириш учун асос бўлиб хизмат қилади.[2]

1.2 - Меҳнат бозори мониторингининг асосий элементлари

Манба: Муаллиф тадқиқотлари асосида шакллантирилган.

Прогнозлаштириш эса меҳнат бозоридаги келгусида юзага чиқиши мумкин

бўлган ҳолатларни олдиндан баҳолашга йўналтирилган бўлиб, у иқтисодий, демографик ва технологик ўзгаришларни ҳисобга олган ҳолда сценарийлар тайёрлашни ўз ичига олади. Бунда турли моделлардан – ARIMA, VAR, Input-Output, макроэконометрик, интеграцион ёки гибрид моделлардан фойдаланилади [8]. Масалан, Европа мамлакатларида қисқа муддатли прогнозлаш усуллари асосан статистик маълумотлар ва моделларга таянади. Латвия миллий бандлик агентлиги бир йиллик прогнозларни иқтисодий моделлар орқали амалга ошириб, мутахассисликлар бўйича меҳнат талабини аниқлайди.[9]

Шу орқали давлат, таълим муассасалари ва аҳолига бўлажак меҳнат бозорига тайёргарлик кўриш имконияти яратилади. Прогнозлар асосида ишлаб чиқилган маълумотлар таълим дастурларини бозор эҳтиёжларига мувофиқлаштириш, қайта тайёрлаш дастурларини шакллантириш ва касбий йўналтириш ишларини амалга оширишга хизмат қилади.[7]

Меҳнат бозорини мониторинг қилиш жараёнида расмий статистик маълумотлар манбалари алоҳида аҳамият касб этади. Бу жараёнда давлат ва жамоат ташкилотларининг маълумотлари ишончли ахборот манбаи сифатида хизмат қилади. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси томонидан бандлик, ишсизлик даражаси, иш ҳақи, ишчи кучи таркиби каби кўрсаткичлар мунтазам равишда эълон қилинади. Бу маълумотлар меҳнат бозорини кузатиб бориш ва унинг ўзгариш тенденцияларини баҳолашда фундаментал аҳамиятга эга.

Шу билан бирга, Меҳнат ва аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш вазирлиги ҳамда Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги ўз тизимлари орқали кадрлар тайёргарлиги, қайта таълим ва касбий малака соҳалари бўйича зарур маълумотлар базасини шакллантириб беради. Бу маълумотлар меҳнат ресурсларининг келажакдаги эҳтиёжини аниқлашда, таълим соҳасини меҳнат бозори талабларига мослаштиришда муҳим восита ҳисобланади.

Меҳнат бозори мониторингида илмий ва академик таҳлиллар ҳам муҳим ўрин тутди. Жамоат иқтисодиёти, меҳнат иқтисодиёти, таълим иқтисодиёти каби соҳалардаги илмий тадқиқотлар орқали меҳнат бозорининг тузилиш хусусиятлари, талаб ва таклиф мувозанати, ишсизлик шакллари, демографик омиллар таъсири каби муаммолар илмий асосда таҳлил этилади. Масалан, CEUR Workshop Proceedings сериясида чоп этилган меҳнат бозорига оид тадқиқотлар статистик моделлар, когнитив таҳлил ва сунъий интеллект элементларини жалб этган ҳолда янги ёндашувларни илгари сурмоқда.

Давлат дастурлари ва қонунчилик ҳужжатларида белгиланган вазифаларни мониторинг жараёни орқали баҳолаш самарали механизм ҳисобланади. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон–2030» стратегияси ва Бандлик дастурлари доирасида меҳнат бозори мониторингига катта эътибор қаратилмоқда. Мониторинг натижалари давлат органларига ҳисобот шаклида тақдим этилади, уларда таҳлилий изоҳлар, муаллифлик фикрлари ва эксперт хулосалари келтирилади. Бизнинг амалиётимизга кўра, мониторинг натижаларини тўғри талқин қилиш учун мустақил муаллифлик ёндашувини жорий этиш мақсадга мувофиқ. Масалан, «бизнинг тажрибамизга кўра» ёки «ҳисоботларга мувофиқ» каби нутқий формулалар орқали маълумотни англатиш ва хулоса чиқариш жараёнида таҳлилчи фаол рол ўйнаши зарур.

Меҳнат бозорини мониторинг қилиш – мамлакатнинг меҳнат ва ижтимоий

сиёсатини самарали ташкил этишда ҳал қилувчи восита ҳисобланади. Мониторинг орқали тўпланган маълумотлар иқтисодий жараёнларнинг реал ҳолатини ифода этади ва келгусидаги ислохотлар учун илмий-амалий асос яратади. Бу жараёнда статистик таҳлил, сунъий интеллект ва моделлаштириш имкониятларидан фойдаланиш орқали ҳам бозор ҳолати таҳлил этилади, ҳамда прогностик қарорлар ишлаб чиқилади.

Мониторинг натижалари глобал ва миллий даражадаги бандлик сиёсати самарадорлигини баҳолаш, таълим соҳасини бозор талабларига мослаштириш, ишсизлар учун мўлжалланган дастурларни қайта кўриб чиқиш ва кадрлар тайёргарлигида мослашувчан механизмлар яратишда муҳим ўрин тутади. Шу боис, юқори самарадорликка эришиш учун маълумотлар сифатини яхшилаш, рақамли платформаларни ривожлантириш ва кадрлар салоҳиятини кучайтириш зарур.

Адабиётлар:

1. Arntz, M., Gregory, T., Zierahn, U. The Risk of Automation for Jobs in OECD Countries: A Comparative Analysis. – *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, No. 189, OECD Publishing, Paris, 2016.
2. Бекмуродов, А.Ш. Меҳнат бозори мониторинги ва бандлик сиёсатининг таҳлили // Иқтисодий тараққиёт масалалари. – 2023. – №2. – Б. 43–49.
3. De Grip, A., van Loo, J., & Mayhew, K. The impact of training on productivity and employment. – *Oxford: Oxford Economic Papers*, 2004. – Vol. 56, №4. – P. 515–534.
4. International Labour Organization. Labour Market Information Systems (LMIS) [Электрон ресурс]. – URL: <https://ilostat.ilo.org>
5. International Labour Organization. What is labour market information? [Электрон ресурс]. – URL: <https://ilostat.ilo.org>
6. Кабир, М. А. Информационная поддержка государственной политики занятости // Вопросы статистики. – 2022. – №8. – С. 34–41
7. Kupets, O. Matching skills and jobs in transition economies // *IZA World of Labor*. – 2020. – №286. – P. 1–12.
8. Pindyck, R.S., Rubinfeld, D.L. Econometric Models and Economic Forecasts. – 4th ed. – Boston: Irwin/McGraw-Hill, 1998. – 634 p.
9. CEDEFOP. Labour market forecasting in Latvia [Электрон ресурс]. – URL: <https://www.cedefop.europa.eu>

ЁШЛАР МЕҲНАТ БОЗОРИНИНГ ГЛОБАЛЛАШУВИ ВА ҲАЛҚАРО ТЕНДЕНЦИЯЛАР

Асқарова Муҳаббат Ибрахимовна
катта илмий ходим ТДИУ ҳузуридаги ИТМ
ORCID: 0009-0002-0121-7925

Бугунги кунда дунёда ёшлар орасида ишламайдиган, ўқимайдиган ва касбий тайёргарликдан ўтмаганларнинг улуши 23,3 фоизга етди, бу эса сўнгги 15 йил ичида қузатилган энг юқори кўрсаткич ҳисобланади. Экспертларнинг фикрича ушбу тоифадаги ёшларнинг бошдан кечириши мумкин бўлган психологик жароҳатлари, истиқболда уларнинг имкониятларига салбий таъсир кўрсатиши хавфи юқори.

Халқаро Меҳнат Ташкилоти сиёсатчиларни муносиб иш ўринларини яратишга устувор аҳамият қаратишга ва бугунги технология асрида малакали ёшларга эътибор қаратишга чақирди [1].

Халқаро меҳнат ташкилоти (ХМТ) маълумотларига кўра, СОВИД-19 пандемияси бошланганидан тўрт йилдан кўпроқ вақт ўтгач, 15 ёшдан 24 ёшгача бўлган ёшлар учун жаҳон меҳнат бозори истиқболи сезиларли даражада яхшиланди [2].

Халқаро меҳнат ташкилоти ўзининг 2024 йилги ёшлар учун глобал бандлик тенденциялари ҳақидаги сўнгги ҳисоботида 2023 йилги ёшлардаги ишсизлик даражаси 13 фоиз, яъни 64,9 миллион кишига тенг, сўнгги 15 йилдаги энг паст кўрсаткични ва пандемиягача бўлган 13,8 фоизга пасайганини айтди. 2019 йилда у 12,8 фоизга тушиши кузатилган. Умумий ижобий глобал тенденцияга қарамай, ХМТ ҳисоботида минтақалар бўйича сезиларли номутаносиблик қайд этилган. Кўпгина ҳудудларда ёшлар ишсизлигининг камайиши кузатилган бўлсада, Араб давлатлари, Шарқий Осиё, Жануби-Шарқий Осиё ва Тинч океани каби минтақаларда 2023 йилда ишсизлик даражаси 2019 йилга нисбатан юқори бўлган.

Шунингдек, иш билан таъминланмаган, таълимга эга бўлмаган ёки ўқимайдиган (НЕЭТ) ёшлар сони билан боғлиқ ташвишларни келтириб чиқаради. 2023 йилда дунё бўйлаб 256 миллион ёшлар ушбу тоифага кирди, бу эса ёшларнинг 20,4 фоизини ташкил қилади. Вазият, айниқса, Араб давлатлари ва Шимолий Африка каби минтақаларда жуда оғир. Муносиб иш имкониятларининг йўқлиги ёшларни иш билан таъминлашда муҳим тўсиқ бўлиб қолмоқда. Ҳисоботда таъкидланишича, бутун дунё бўйлаб ёш ишчиларнинг ярмидан кўпи норасмий бандлик билан шуғулланади, фақат юқори ва ўртадан юқори даромадли иқтисодийётдагилар мунтазам ва хавфсиз иш ўринларига эга. Бу воқелик тарихдаги энг билимли авлод бўлишига қарамай, меҳнат бозорида ҳали ҳам катта тўсиқларга дуч келаётган бугунги ёшлар орасида ташвишнинг кучайишига ёрдам беради.

Халқаро меҳнат ташкилоти экспертларининг фикрича, ёш аёллар ўзига тенгдош эркекларга қараганда қийинроқ аҳволда: улар орасида иш билан банд бўлганлар сони умумий аҳолига нисбатан анча паст. 2022 йил маълумотларига кўра дунёда 27,4 фоиз ёш аёллар иш билан таъминланган, ёш эркекларда эса бу кўрсаткич 40,3 фоизни ташкил этган. Бошқача қилиб айтганда, ёш эркекларнинг иш топиш имконияти ёш аёлларга қараганда деярли бир ярим баравар юқори. Бу каби гендер тафовут, охирги 20 йилда деярли ўзгармаган, ўрта даромадли давлатларда бу фарқ 17,3 фоизни ташкил этса, юқори даромадли мамлакатларда 2,3 фоизни ташкил этган [3].

БМТнинг таълим, фан ва маданият масалалари билан шуғулланувчи ташкилоти (ЮНЕСКО) томонидан 2022 йилда тайёрланган “Марказий Осиёнинг ёшлари ва тинчликни барпо этишдаги чақириқлар” номли ҳисоботида таъкидланганидек, агар ҳозирги кунда ёшларнинг муаммоларига лозим даражада эътибор қаратилмаса, ишсизлик, таълимнинг паст сифати ва иқтисодий ҳамда тадбиркорлик билимларининг етишмовчилиги каби муаммоларнинг кенг тарқалиши эҳтимоли юқори [4].

Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти (OECD)нинг “Education at a Glance” номли йиллик ҳисоботида келтирилган тадқиқот натижаларига кўра,

асосан, давлатларда таълим даражаси ва сифати ошган сари, ишсизлик даражаси анча пасайиши кузатилганлигини кўриш мумкин [5]. Бунда, *таълим муассасалари ва сиёсий қарор қабул қилувчилар* таълим дастурларини доимий равишда янгилаб бориши ва меҳнат бозорининг ўзгарувчан талабларига мослаштириши зарурлигини таъкидлаган.

Халқаро меҳнат ташкилотининг “2022 йилда ёшларнинг бандлигини таъминлаш борасида глобал ўзгаришлар” номли ҳисоботида келтирилишича пандемия меҳнат бозорида 15 дан 24 ёшгача бўлган ёшларда учраётган кўплаб муаммоларни янада кучайтирди, 2022 йилда дунё бўйича ишсиз ёшлар сони 73 миллионга етган, бу эса 2021 йилга (75 млн.) нисбатан бироз камроқ, аммо пандемия бошланган 2019 йилга қараганда *олти миллионга* кўп [6].

Мазкур ҳисоботда келтирилишича ёшларда “*яшил*” иқтисодиётни ривожлантиришдан фойдаланиш учун барча имкониятлар мавжуд. Ҳисоботда таъкидланганидек, 2030 йилга қадар ушбу йўналишдаги стратегик чоратадбирларнинг амалга оширилиши натижасида дунё бўйича ёшлар учун *қўшимча 8,4 миллион* иш ўринлари яратиш мумкин.

Ҳисобот муаллифларининг фикрига кўра, “*яшил*” ва “*рақамли*” иқтисодиётга ҳамда таълим соҳасига кучли инвестицион туртки жаҳон ЯИМни *4,2 фоизга* оширишга ва ёшлар учун *32 миллион* янги иш ўринларини яратишга имкон беради.

Рақамли технологияларни ривожлантиришга қилинган мақсадли инвестициялар ҳисобидан кўплаб ёшларни ишга жойлаштириш мумкин. Ҳисобкитобларга кўра, 2030 йилга бориб, глобал миқёсда кенг полосали интернетга киришни таъминлаш натижасида, дунё бўйлаб яратиладиган иш ўринларининг соф ўсиши *24 миллион* нафарни, *шундан 6,4 миллион* нафари ёшлар ҳиссасига тўғри келади.

Рақамли саводхонлик жуда муҳим, чунки технологик тараққиёт ёш авлоддан нафақат сўнгги ютуқларни билишни, балки сунъий интеллект ва маълумотлар таҳлили каби соҳаларда инновацияларни ривожлантиришни ҳам талаб қилади. Тадбиркорлик фикри бир хил даражада муҳим, чунки Висيون 2030 муваффақияти хусусий секторнинг ўсишига таянади. Ёшлар имкониятларни кўра билиши, танқидий фикр юритиши ва иқтисодиётга қўшадиган муаммоларни ҳал қилиши имконини беради.

Технология, туризм ва қайта тикланадиган энергия каби ривожланаётган соҳаларда рақамли саводхонлик жуда муҳим, бу ёш саудияликларга илғор технологиялар билан ишлаш имконини беради, муаммоларни ҳал қилиш эса уларни мураккаб муаммоларни ҳал қилиш учун жиҳозлайди ва лойиҳаларни бошқариш вазифалар ва масъулиятларнинг самарали бажарилишини таъминлайди.

Бу кўникмаларни тарбиялаш орқали биз келажак авлодга Қиролликнинг ривожланаётган иқтисодиётига самарали ҳисса қўшиш имкониятини беради. Ушбу техник кўникмалар билан бир қаторда, танқидий фикрлаш, мослашувчанлик ва этакчилик бир хил даражада муҳимдир.

Танқидий фикрлаш ёш мутахассисларга муаммоларга таҳлилий ёндашиш имконини беради, мослашувчанлик уларга тез ўзгаришларга самарали жавоб беришга ёрдам беради ва этакчилик уларга лойиҳаларни бошқариш ва жамоаларни илҳомлантириш учун куч беради.

Адабиётлар:

1. <https://www.devdiscourse.com/article/business/3244654-market-stability-prevails-amid-fed-meeting-and-big-tech-earnings>
2. <https://gcap.global/news/global-labour-market-rebounds-but-youth-unemployment-at-15-year-low-regional-disparities-persist-ilo-report/#>
3. https://www.ilo.org/moscow/news/WCMS_853579/lang--ru/index.htm
4. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000380818>
5. <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/e13bef63->
6. https://www.ilo.org/global/publications/books/WCMS_853321/lang--ru/index.htm
7. Jalilov, A. (2023). Demografik jarayonlarni modellashtirishda GIS texnologiyalarining qo'llanilishi. – 'Ijtimoiy fanlar' jurnali, №4.
8. ArcGIS va QGIS dasturiy vositalari bo'yicha metodik qo'llanma. – T.: Oliy ta'lim vazirligi, 2023.

GAT TEXNOLOGIYASI ASOSIDA O'ZBEKISTONDA MIGRATSIYA VA MEHNAT RESURLARIGA OID XARITA ISHLAB CHIQISH

Bahriddinova Muazzam Azam qizi

TDIU huzuridagi "O'zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari" ilmiy-tadqiqot markazi katta ilmiy xodimi

[ORCID: 0000-0002-3742-5622](https://orcid.org/0000-0002-3742-5622)

Omanova Kamola Botir qizi

O'ZMU Iqtisodiy va ijtimoiy geografiya kafedrasida o'qituvchisi

[ORCID: 0009-0003-1371-2509](https://orcid.org/0009-0003-1371-2509)

O'zbekiston Respublikasida demografik jarayonlarning o'zgaruvchanligi, xususan migratsiya oqimlari va mehnat resurslari taqsimotining hududiy xususiyatlarini o'rganish masalasi dolzarb ahamiyatga ega. Aholining iqtisodiy faol qatlami tarkibini aniqlash, mehnat resurslari harakatining yo'nalishlarini belgilash hamda tashqi va ichki migratsiya oqimlarini tizimli tahlil qilish davlatning mehnat siyosatini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. So'nggi yillarda bu jarayonlarni tahlil qilishda geoinformatsion tizimlar (GAT – GIS) texnologiyalaridan samarali foydalanish imkoniyatlari kengayib bormoqda. GAT texnologiyasi yordamida migratsiya, demografik o'sish, iqtisodiy faollik va mehnat resurslari ko'rsatkichlarini hududlar kesimida vizuallashtirish, ularning o'zaro bog'liqligini tahlil qilish va bashorat qilish imkoniyati yaratiladi.

GAT – bu fazoviy (geografik) ma'lumotlarni yig'ish, saqlash, tahlil qilish va vizual ko'rinishda taqdim etish imkonini beruvchi zamonaviy axborot tizimidir. Ushbu texnologiya demografiya, mehnat iqtisodiyoti va migratsiya sohalarida fazoviy tahlilni chuqurlashtirishda keng qo'llaniladi. Ayniqsa, O'zbekistonning mintaqaviy xususiyatlarini hisobga olgan holda, aholi joylashuvi, ishchi kuchi salohiyati va migratsion oqimlarning geografik xaritasini yaratish muhim ilmiy va amaliy natijalar beradi.

O'zbekistonda mehnat resurslari soni yil sayin ortib bormoqda. Biroq, hududlar o'rtasida iqtisodiy rivojlanish darajasidagi tafovutlar mehnat migratsiyasini kuchaytiruvchi omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Qishloq joylarida ortiqcha ishchi kuchi mavjud bo'lsa, ayrim sanoat markazlarida esa malakali ishchi kuchiga talab

yuqori. Shu sababli ichki migratsiya oqimlari ko'proq poytaxt, viloyat markazlari va iqtisodiy zonalarga yo'naltirilgan.

Xarita yaratish jarayoni bir necha bosqichni o'z ichiga oladi: ma'lumotlarni yig'ish va tayyorlash, fazoviy formatga keltirish, tahliliy qatlamlarni yaratish va natijaviy vizualizatsiya. ArcGIS yoki QGIS kabi dasturlar yordamida "O'zbekistonda migratsiya va mehnat resurslari xaritasi" ishlab chiqiladi. Bu xarita demografik tahlil, iqtisodiy rejalashtirish va mehnat siyosatini ilmiy asoslashda qulay vosita sifatida xizmat qiladi.

O'zbekistonda migratsiya va mehnat resurslarini fazoviy jihatdan tahlil qilishda GAT texnologiyasidan foydalanish zamonaviy ilmiy-uslubiy yondashuvdir. Ushbu texnologiya yordamida yaratilgan xaritalar nafaqat statistik ma'lumotlarni vizual shaklda ifodalaydi, balki demografik jarayonlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlash, mehnat siyosatini takomillashtirish va hududiy rivojlanishni rejalashtirishda muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

GAT texnologiyasi asosida ishlab chiqilgan migratsiya va mehnat resurslari xaritasi quyidagi natijalarni beradi:

- Har bir viloyat bo'yicha ishchi kuchi salohiyati va migratsion harakatlar dinamikasi ko'rsatiladi;
- Mehnat resurslarining hududiy nomutanosibligi aniqlanadi;
- Ichki va tashqi migratsiya oqimlarini vizual tahlil qilish imkoniyati yaratiladi;
- Bandlik siyosatini hududiy darajada rejalashtirish uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Bundan tashqari, bu yondashuv O'zbekistonning Raqamli iqtisodiyot va "Smart-hududlar" konsepsiyalarini amalga oshirishda ham muhim ahamiyatga ega. Chunki GAT texnologiyasi mehnat va demografik ma'lumotlarni yagona fazoviy tizimga birlashtirib, siyosiy qarorlarni qabul qilishda analitik asos yaratadi.

O'zbekiston hududlari kesimida mehnat resurslari salohiyatini doimiy kuzatib borish uchun geoinformatsion monitoring tizimini yaratish zarur. Bunday tizim har bir viloyat, tuman yoki shahar bo'yicha ishchi kuchi soni, ishsizlik darajasi, migratsiya oqimlari va bandlik ko'rsatkichlarini real vaqt rejimida kuzatish imkonini beradi. GAT texnologiyasi asosida yaratilgan bunday monitoring tizimi iqtisodiy siyosatni samarali rejalashtirish, hududiy farqlarni aniqlash va mehnat resurslaridan oqilona foydalanish imkonini beradi. Natijada, davlat bandlik dasturlarining hududiy samaradorligi oshadi.

Migratsiya jarayonlarini chuqur o'rganish uchun interaktiv GAT-platformani ishlab chiqish taklif qilinadi. Ushbu platforma ichki va tashqi migratsiya oqimlarini fazoviy jihatdan tahlil qilish, ularning yo'nalishlari va intensivligini aniqlash imkonini beradi. Platformada foydalanuvchilar viloyatlar kesimidagi ma'lumotlarni solishtirib ko'ra oladi, demografik, iqtisodiy va ijtimoiy omillar bilan bog'liq korrelyatsiyalarni vizual tarzda tahlil qilishi mumkin bo'ladi. Bu tizim migratsiya siyosatini asoslashda, resurslarni qayta taqsimlashda va mehnat bozori muvozanatini ta'minlashda muhim analitik vosita sifatida xizmat qiladi.

Mehnat resurslarini boshqarish bo'yicha siyosiy qarorlarni qabul qilishda GAT texnologiyasi asosida yaratilgan xaritalardan foydalanish lozim. Bunday xaritalar orqali har bir hududning mehnat salohiyati, bandlik darajasi, iqtisodiy faollik ko'rsatkichlari va migratsion oqimlari ko'rinadigan fazoviy model yaratiladi. Bu esa mehnat resurslarini samarali taqsimlash, yangi ish o'rinlarini tashkil etish joylarini aniqlash va hududlararo nomutanosiblikni kamaytirish imkonini beradi. Shuningdek, bu usul davlat bandlik siyosatining ilmiy asoslanganligini ta'minlaydi.

Oliy ta'lim muassasalarida GAT texnologiyasini o'qitish va ilmiy-amaliy tadqiqotlarda qo'llash bo'yicha maxsus o'quv modullarini yaratish taklif etiladi. Bu jarayon iqtisodiyot, demografiya, geografiya va axborot texnologiyalari yo'nalishidagi talabalarga zamonaviy tahliliy ko'nikmalarni beradi. GAT texnologiyasini amaliy o'quv jarayoniga kiritish orqali yosh mutaxassislar demografik jarayonlarni raqamli formatda tahlil qila oladigan, hududiy ma'lumotlar bilan ishlay oladigan malakali kadrlar sifatida shakllanadi. Natijada, ilmiy tadqiqotlarning samaradorligi va davlat siyosatida axborotga asoslangan yondashuv kuchayadi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari. – <https://stat.uz>
2. Bandlik va kambag'allikni qisqartirish vazirligi hisobotlari, 2024-yil.
3. Esanov, B. va Xolmatova, N. (2022). Geoinformatsion tizimlardan foydalanishning iqtisodiy tahlildagi o'rni.

AHOLI SONINING O'SIB BORISHIDA SO'GLIQNI SAQLASH TIZIMINING AHAMIYATI

Gulmurodov Kamoliddin Abduqodir o'g'li

PhD,TDIU

ORCID:0009-0009-1936-7885

O'zbekistonning sog'liqni saqlash tizimi so'nggi o'n-yil davomida sezilarli o'zgarishlar va islohotlardan o'tdi. Davlat byudjeti doirasida sog'liqni saqlash sohasiga ajratiladigan mablag'lar doimiy ravishda oshirilib, zamonaviy tibbiy uskunalar, shifoxonalar va poliklinikalar, shuningdek, malakali kadrlarni tayyorlashga katta e'tibor qaratildi. 2017-yildan 2023-yilgacha sog'liqni saqlash tizimiga ajratilgan mablag'lar qariyb 3,9 barobar oshdi, 2017-yilda 7 330 milliard so'mni tashkil qilgan xarajatlar 2023-yilda 28 426 milliard so'mga yetdi va bu davlat byudjeti xarajatlaridagi ulushni 22 foizgacha oshirdi. Ushbu moliyalashtirish tizimning infratuzilmasini mustahkamlash, shifokorlar va hamshiralarni malakasini oshirish hamda aholining sifatli tibbiy xizmatlarga kirishini ta'minlashga qaratildi. Shuningdek, yangi shifoxonalar va poliklinikalar qurilishi orqali xizmatlar geografik jihatdan yanada kengaytirildi. Masalan, 2020-yildan 2024-yilgacha mamlakatda 227 ta yangi shifoxona qurildi va umumiy shifoxona soni 1 205 tadan 1 432 tagacha oshdi. Ushbu infratuzilma modernizatsiyasi aholiga tezkor va sifatli tibbiy xizmat ko'rsatish imkoniyatini yaratdi.

Shu bilan birga, aholining sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish darajasi ham o'zgarib bormoqda. Aholi sog'lom turmush tarzini qabul qilish, kasalliklarning oldini olish va profilaktik tekshiruvlardan foydalanishga intilmoqda. Masalan, emlash kampaniyalari va bolalar salomatligini qo'llab-quvvatlash dasturlari orqali bolalar orasidagi yuqumli kasalliklar darajasi sezilarli darajada kamaygan. Shu bilan birga, homilador ayollar va keksa yoshdagi shaxslar uchun maxsus dasturlar ishlab chiqilib, ularning profilaktik tibbiy tekshiruvlarga muntazam qatnashishi ta'minlandi. Biroq, ba'zi hududlarda tibbiy xizmatlarning sifati va mavjudligi hali ham past darajada qolmoqda, bu esa aholining barcha qatlamlariga teng xizmat ko'rsatish imkoniyatini cheklaydi.

Demografik ko'rsatkichlar O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini baholashda muhim ahamiyat kasb etadi. 2024-yilga kelib mamlakat aholisining umumiy soni 37,17 million kishini tashkil etdi, bu esa so'nggi o'n-yillikda aholi sonining barqaror

oshib borishini ko'rsatadi. Aholining yoshi bo'yicha taqsimoti shuni ko'rsatadiki, 0–14 yoshdagi bolalar 23,1 foizni, 15–64 yoshdagi ishchi yoshdagi aholi 70,5 foizni, 65 yosh va undan yuqori aholi esa 6,4 foizni tashkil etadi. Bu yosh tarkibi sog'liqni saqlash tizimi va demografik xavfsizlikni rejalashtirishda muhim omil sifatida qaraladi. Yoshlar ulushi yuqori bo'lgan hududlarda maktab va bolalar sog'liqni saqlash xizmatlariga talab ortadi, ishchi yoshdagi aholi ko'p bo'lgan hududlarda esa malakali tibbiy kadrlar va profilaktik dasturlar ko'proq zarur bo'ladi.

Umr davomiyligi ham demografik xavfsizlik ko'rsatkichlaridan biri bo'lib, 2023-yilda O'zbekiston aholisi o'rtacha 74,7 yosh umr ko'rishi kutilmoqda. Bu ko'rsatkich sog'liqni saqlash tizimining samaradorligini, aholining umumiy salomatlik darajasini va preventiv tibbiy xizmatlardan foydalanish darajasini aks ettiradi. Shu bilan birga, tug'ilish va o'lim darajalaridagi hududiy farqlar ham demografik xavfsizlikni baholashda muhim hisoblanadi. Masalan, Surxondaryo viloyatida tug'ilish darajasi 29,4 promilni tashkil qilgan bo'lsa, Toshkent shahrida bu ko'rsatkich 25,4 promilni tashkil etadi. Bu farqlar sog'liqni saqlash xizmatlari va ijtimoiy himoya dasturlarining hududiy teng taqsimlanishini taqozo etadi.

Sog'liqni saqlash tizimi va demografik ko'rsatkichlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik juda kuchli. Samarali tibbiy xizmatlar aholi salomatligini yaxshilaydi, umr davomiyligini uzaytiradi, tug'ilish darajasini boshqarishga yordam beradi va demografik bosimni kamaytiradi. Shu bilan birga, aholi tarkibidagi o'zgarishlar, masalan, yoshlarning ko'payishi yoki qarilikning kuchayishi, sog'liqni saqlash tizimiga qo'shimcha yuk keltiradi va uni yanada takomillashtirishni talab qiladi. Ta'lim darajasi yuqori bo'lgan shaxslar sog'lom turmush tarzini qabul qiladi, profilaktik tekshiruvlar va davolanish xizmatlaridan faol foydalanadi, oilaviy va reproduktiv qarorlarni ongli qabul qiladi, shuningdek, migratsiya jarayonlarida ham faol ishtirok etadi. Shu tariqa, sog'liqni saqlash tizimi, ta'lim va demografik xavfsizlik o'rtasida uzviy bog'liqlik mavjud bo'lib, bu jarayonlar bir-birini mustahkamlaydi va jamiyatning umumiy ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

O'zbekistonning sog'liqni saqlash tizimi rivojlanishining ahamiyati nafaqat ichki demografik ko'rsatkichlarda, balki mintaqaviy solishtirishlarda ham ko'rinadi. Masalan, Markaziy Osiyo davlatlari bilan taqqoslaganda, O'zbekistonning umumiy umr davomiyligi 74,7 yosh bilan mintaqa o'rtachasida joylashadi. Qozog'istonda bu ko'rsatkich 73,5 yosh, Qirg'izistonda esa 71,8 yoshni tashkil etadi. Shu bilan birga, tug'ilish darajasi O'zbekistonda 2023-yilda 23,8 promilni tashkil etsa, Qozog'istonda 19,4, Tojikistonda esa 25,6 promilni tashkil qiladi. Bu farqlar sog'liqni saqlash tizimi samaradorligi, ijtimoiy himoya va ta'lim darajasi bilan chambarchas bog'liq ekanligini ko'rsatadi. O'zbekiston aholisi tarkibidagi yoshlarning yuqori ulushi, ayniqsa 0–14 yoshdagi bolalar 23,1 foizni tashkil qilishi, bolalar sog'lig'i va ta'lim tizimiga katta talabni yuzaga keltiradi. Shu bilan birga, qarilik darajasi hali nisbatan past bo'lsa-da, sog'liqni saqlash tizimiga qarilik va surunkali kasalliklarni davolash bo'yicha qo'shimcha resurslarni yo'naltirish zarurati mavjud.

Sog'liqni saqlash tizimining samaradorligini baholashda nafaqat tug'ilish va umr davomiyligi, balki kasalliklarning tarqalish darajasi, profilaktik tekshiruvlar, emlash kampaniyalari va malakali kadrlar soni ham muhim omil hisoblanadi. 2023-yilda mamlakatda bolalar emlash qamrovi 97 foizni tashkil etdi, bu esa yuqori darajadagi ijtimoiy salomatlik ko'rsatkichidir. Shuningdek, tug'ilishdan oldingi va homilador ayollar salomatligi bo'yicha ko'rsatkichlar ham yaxshilandi: 2022-yilda homilador

ayollarning 89 foizi prenatal tekshiruvlardan o'tdi, bu 2017-yilga nisbatan 17 foizga ko'paygan. Bunday natijalar O'zbekiston sog'liqni saqlash tizimi va ta'lim darajasining yaxshilanishi bilan izohlanadi.

Sog'liqni saqlash tizimi demografik xavfsizlikka bevosita ta'sir ko'rsatadi. Masalan, tug'ilish darajasi va umr davomiyligi ko'rsatkichlari sog'liqni saqlash xizmatlarining mavjudligi va sifatiga bog'liq bo'lib, profilaktik va davolash xizmatlarining samaradorligi bilan uzviy bog'liq. Shu bilan birga, demografik bosim va aholi tarkibidagi o'zgarishlar, masalan, yoshlar sonining oshishi yoki qarilikning kuchayishi, sog'liqni saqlash tizimining moliyaviy va inson resurslari yukini oshiradi. Bu esa davlat siyosatida sog'liqni saqlash infratuzilmasini kengaytirish, kadrlarni tayyorlash va innovatsion tibbiy xizmatlarni joriy etish zaruratini yuzaga chiqaradi.

O'zbekistonning demografik xavfsizligi va sog'liqni saqlash tizimi rivojlanishi o'rtasidagi uzviy bog'liqlik, shuningdek, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda ham muhim ahamiyatga ega. Sog'lom va mehnatga layoqatli aholi ishchi kuchining sifatini oshiradi, bu esa milliy iqtisodiyotning samaradorligini kuchaytiradi. Shu bois, sog'liqni saqlash tizimiga ajratiladigan mablag' va resurslarni to'g'ri rejalashtirish, tibbiy xizmatlarning sifatini oshirish va aholining salomatlik savodxonligini rivojlantirish davlatning ijtimoiy-iqtisodiy strategiyasining ajralmas qismi hisoblanadi.

Hududiy solishtirishlarga e'tibor qaratadigan bo'lsak, shahar va qishloq hududlari orasidagi farqlar seziladi. Masalan, Toshkent shahrida aholi bir shifokorga nisbatan 450 kishi to'g'ri kelsa, qishloq hududlarida bu ko'rsatkich 1 200 kishiga yetadi. Shu bilan birga, shifokorlar malakasini oshirish dasturlari va zamonaviy tibbiy texnologiyalar hududiy farqlarni kamaytirishga qaratilgan. O'zbekistonning barcha hududlarida sog'liqni saqlash xizmatlarini teng taqsimlash orqali demografik xavfsizlikni mustahkamlashga erishish mumkin.

O'zbekistonning sog'liqni saqlash tizimi va demografik xavfsizlik o'rtasidagi bog'liqlik nafaqat ichki holat, balki mintaqaviy va global kontekstda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, Markaziy Osiyo mamlakatlarida umr davomiyligi va tug'ilish darajalari sezilarli farq qiladi. Qozog'istonda o'rtacha umr davomiyligi 73,5 yoshni tashkil etsa, Qirg'iziston 71,8 yosh, Tojikiston esa 71,2 yoshni tashkil etadi. Shu bilan birga, tug'ilish darajasi O'zbekistonda 23,8 promil bo'lsa, Tojikistonda 25,6 promil, Qozog'istonda esa 19,4 promilni tashkil etadi. Ushbu farqlar sog'liqni saqlash tizimi samaradorligi, ijtimoiy himoya dasturlari va ta'lim darajasi bilan chambarchas bog'liq.

Sog'liqni saqlash tizimi nafaqat tibbiy xizmatlar, balki ijtimoiy va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda ham rol o'ynaydi. Samarali tibbiy xizmatlar aholining salomatligini yaxshilaydi, umr davomiyligini uzaytiradi, tug'ilish darajasini boshqarishga yordam beradi va demografik bosimni kamaytiradi. Masalan, bolalar emlash dasturlari va homilador ayollarni prenatal tekshiruvlar orqali qamrab olish aholi sog'lig'ini sezilarli darajada yaxshilaydi. 2023-yilda O'zbekistonda bolalar emlash qamrovi 97 foizni tashkil etdi, homilador ayollarning prenatal tekshiruvlardan o'tish darajasi esa 89 foizni tashkil qilgan. Bu ko'rsatkichlar sog'liqni saqlash tizimining samaradorligi va profilaktik tibbiy xizmatlar bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatadi.

Demografik xavfsizlikni ta'minlashda sog'liqni saqlash tizimining hududiy tengligi ham muhim hisoblanadi. Shahar va qishloq hududlari o'rtasidagi farqlar aholining sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini sezilarli darajada cheklaydi. Masalan, Toshkent shahrida bir shifokorga nisbatan 450 kishi to'g'ri kelsa, qishloq hududlarida bu ko'rsatkich 1 200 kishini tashkil qiladi. Shifokorlar sonini oshirish,

malakasini rivojlantirish va zamonaviy tibbiy texnologiyalarni joriy etish orqali hududiy farqlarni kamaytirish va aholi sog'lig'ini yaxshilash mumkin.

Sog'liqni saqlash tizimining samaradorligi demografik prognozlar bilan ham bog'liq. Agar aholi tarkibida yoshlar ulushi yuqori bo'lsa, tibbiy xizmatlar, ta'lim va profilaktik dasturlar uchun qo'shimcha resurslar talab etiladi. Shu bilan birga, qarilik darajasi oshsa, surunkali kasalliklarni davolash va qarilik bilan bog'liq xizmatlar uchun moliyaviy va inson resurslari ko'proq ajratilishi kerak bo'ladi. Shu bois, davlat sog'liqni saqlash tizimini rivojlantirish va moliyalashtirish siyosatini demografik prognozlar bilan uzviy bog'lab rejalashtiradi.

Adabiyotlar:

1. Bloom, D.E. & Canning, D. (2013) *Demographic Change and Economic Growth in Developing Countries*. *World Development Journal*, 41(2), 77–89.
2. Gulmurodov K.A., Akbarova M.I. *O'zbekistonda aholi demografiyasiga taa'sir qiluvchi omillar* monografiya, T.: -2025-yil. -132 b.
3. Muxtarov, B. & Murotjonova, M. (2024) *Analysis of Dynamic Population Growth in the Republic of Uzbekistan*. *Best Journal Up*. Available at: <https://bestjournalup.com/index.php/jcws/article/view/muxt>
4. Thomas Salzmänn, Barry Edmonston, James Raymer (2010). *Demographic Aspects of Migration*. - Springer Science & Business Media, 350 p.
5. Кадиров, М. (2024) Демографическая динамика и региональные типы расселения в Самаркандской области. Самарканд: СГИ. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/population-dynamics-and-regional-types>
6. Пинтаева, М.Ю. (2019) Теория демографического перехода как основа современных демографических исследований. *Демография и Социология*, 3(12), 45–52. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/teoriya-demograficheskogo-perehoda>
7. Попов, Г.Г. (2015) Демографическая теория Т. Мальтуса и экономическая история Российской империи. Москва: Экономика. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/demograficheskaya-teoriya-t-maltusa>

DEVELOPMENT OF THE MODERN LABOR MARKET IN THE CONTEXT OF AN INNOVATIVE ECONOMY

Hamrokulov Mirabbos Ortiqovich

TSUE, PhD. Senior teacher of "Labor economics" department

Globalization and technological progress have profoundly transformed the structure of the modern labor market, introducing fundamental changes to occupational requirements and employment models. In the 21st century, digital technologies, artificial intelligence (AI), automation, and the Fourth Industrial Revolution have drastically increased the demand for human capital [1]. Therefore, the effective functioning of the labor market within an innovative economy has become not only a driver of economic growth but also a critical factor for ensuring social stability.

The modern labor market is a dynamic and rapidly changing system that connects employers seeking talent with individuals offering their skills and labor. It reflects the profound economic, technological, and social transformations of the 21st century, where work is increasingly shaped by digitalization, globalization, and demographic change.

One of the defining features of today's labor market is the rise of technology and automation. Artificial intelligence, robotics, and digital platforms have transformed how work is performed and managed. Many routine jobs are being automated, while new roles are emerging in technology, data analysis, renewable energy, and creative industries. As a result, employees must continuously update their skills to stay competitive in an evolving environment.

Another key characteristic is the growth of flexible and non-traditional employment. The expansion of the gig economy, freelance platforms, and remote work options has changed the traditional employer–employee relationship. While these arrangements offer flexibility and independence, they also raise challenges such as income instability, lack of social protection, and limited career progression opportunities.

The modern labor market is increasingly skill-driven. Employers now focus more on practical skills and competencies rather than only formal education. Lifelong learning, upskilling, and reskilling have become essential for workers to adapt to rapid technological and structural shifts. Governments and organizations are responding by promoting digital education, vocational training, and innovation-driven employment policies.

Globalization has also made the labor market more interconnected and competitive. Companies can hire talent globally, and workers can access opportunities beyond national borders. However, this also creates inequalities between high-skill and low-skill workers and between developed and developing economies.

In summary, the modern labor market is characterized by technological innovation, flexible employment, skill orientation, and global competition. To succeed in this environment, workers must embrace adaptability, continuous learning, and creativity, while policymakers must ensure fair labor standards, social inclusion, and sustainable employment opportunities.

An innovative economy is an economic system driven by knowledge, technology, and creativity, where human capital serves as its primary resource. Within this system, the labor market provides mechanisms for allocating and efficiently utilizing human capital. According to Schumpeter's theory of *creative destruction*, every technological innovation disrupts existing production models and gives rise to new professions [2].

Recent studies show that the development of the innovative economy has triggered the following processes in the labor market:

- The emergence of new, high-skilled professions;
- The reduction of low-skilled jobs;
- The expansion of remote, flexible, and gig employment;
- A tendency for the share of labor income to decline despite rising productivity [3].

Digital technologies are transforming all segments of the labor market. Artificial intelligence and automation are partially replacing human labor in production processes. However, at the same time, they are fostering new professional fields such as programming, digital marketing, data analytics, and cybersecurity [4]. Recent research indicates that over 40% of employment in innovative economies is concentrated in knowledge-based service sectors [5], confirming the growing importance of intellectual labor.

In this context, companies are implementing innovative HR technologies such as AI-based recruitment systems, online learning platforms, and digital performance monitoring tools [6]. As a result, the labor market is becoming more flexible yet highly competitive. The success factor in the innovative economy is the quality of human capital. As Becker, the founder of the human capital theory, emphasized, education, professional training, and experience are the main factors that increase labor productivity [7].

Modern employers prioritize the following competencies:

- Digital literacy and IT knowledge;
- Problem-solving and critical thinking;
- Teamwork and communication skills;
- Adaptability and lifelong learning abilities.

This trend requires higher education and vocational training systems to adopt new curricula and practice-oriented approaches [8]. The effective operation of the labor market in an innovative economy depends on adaptive state policies, flexible education systems, and modern labor regulation institutions. In particular, it is crucial to legally recognize and protect new forms of employment such as gig and platform-based work [9].

According to OECD (2024), labor market regulation policies in innovation-driven economies are being renewed in the following directions:

1. Increasing state investments in reskilling and upskilling programs;
2. Extending legal protection to digital platform workers;
3. Promoting women's and youth participation in innovative sectors;
4. Supporting small and medium enterprises (SMEs) in adopting digital technologies [10].

In the context of an innovative economy, the labor market is evolving into a complex, dynamic, and knowledge-based system. New technologies are reshaping employment structures and intensifying the demand for human capital. At the same time, challenges such as social inequality, skill mismatches, and the declining share of labor income have emerged. Thus, government policy and the education system must be restructured to meet the requirements of the innovative economy — focusing on developing human capital, reskilling, and building adaptable labor institutions. Only through this approach can the innovative economy ensure a sustainable and inclusive labor market.

In recent years, the digital transformation of workplaces has blurred the traditional boundaries between employers and employees. Freelancing and platform-based work (e.g., Upwork, Uber, Fiverr) have created new income opportunities but also brought issues such as unstable income, lack of social protection, and job insecurity [11]. This calls for the development of hybrid employment models that combine flexibility with social guarantees.

Furthermore, green technologies and the shift toward a sustainable economy are reshaping labor market demand. Professions related to renewable energy, environmental management, and circular production are gaining importance [12]. Thus, the future labor market will require workers with multidisciplinary skills — combining digital, technical, and ecological competencies.

Countries that successfully integrate innovation into education and labor policies—such as South Korea, Finland, and Estonia—demonstrate that investment in human capital leads to higher productivity and economic resilience [13]. Uzbekistan, striving to

transition toward an innovative economy, should also strengthen the link between science, education, and the labor market, ensuring that young professionals are equipped with the skills required by Industry 4.0.

In conclusion, the development of the modern labor market in the context of an innovative economy depends on strategic alignment between technology, education, and policy. The future of employment will not be determined solely by machines or automation, but by the ability of societies to adapt, learn, and innovate continuously.

Literature:

1. World Economic Forum. *The Future of Jobs Report 2023*. Geneva: WEF, 2023.
2. Schumpeter, J. A. *Capitalism, Socialism and Democracy*. Routledge, 2019 (originally 1942).
3. McKinsey Global Institute. *Technology, Jobs, and the Future of Work*. 2022.
4. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. *The Second Machine Age*. MIT Press, 2023.
5. ILO. *Global Employment Trends for Youth 2024*. Geneva: International Labour Organization, 2024.
6. Deloitte Insights. *Human Capital Trends 2024*. Deloitte, 2024.
7. Becker, G. S. *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis*. University of Chicago Press, 2020.
8. OECD. *Skills Outlook 2024: Lifelong Learning for All*. Paris: OECD Publishing, 2024.
9. European Commission. *Digital Economy and Society Index Report 2024*. Brussels, 2024.
10. OECD. *Employment Outlook 2024: Adapting to Digital Transformation*. Paris: OECD, 2024.
11. ILO. *Platform Economy and Decent Work*. Geneva: ILO, 2024.
12. UNDP. *Green Economy and Future Jobs*. New York: UNDP, 2023.
13. UNESCO. *Education for the Future of Work*. Paris: UNESCO, 2024.

HUDUDLARDA IJTIMOYIY-IQTISODIY RIVOJLANISH, KADRLAR TAYYORLASH VA INNOVATSION MUHITNI TAKOMILLASHTIRISH ZARURATI

Alimxanova Dilnoza Abdurashid qizi

TDIU huzuridagi "O'zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari" ilmiy tadqiqot markazi, mustaqil tadqiqotchi

Hududiy ta'lim tizimini rivojlantirish jarayonida oliy ta'lim muassasalarining bakalavriat va magistratura mutaxassisliklarini qayta ko'rib chiqish dolzarb masalalardan biridir. Bu jarayon, avvalo, viloyatlarning iqtisodiy ixtisoslashuvi va ish beruvchilar talabidan kelib chiqib amalga oshirilishi lozim. Shuningdek, zamonaviy mehnat bozorining talablariga mos keladigan, innovatsion va istiqbolli mutaxassisliklarni joriy etish zarurati ham mavjud. Bunda nafaqat o'quv reja soatlari va fanlarni miqdor jihatdan qisqartirish va ixchamlashtirish, balki dars jarayonlarining samaradorligini oshirish, o'quv dasturlari va ma'ruza matnlarini sifat jihatidan takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, zamonaviy o'quv adabiyotlari, texnik jihozlar, laboratoriya uskunalari va o'quv auditoriyalari bilan ta'minlanganlik darajasi ham muntazam ravishda yaxshilanishi zarur. Ta'lim muassasalarining hududiy infratuzilmasi – sport inshootlari, kutubxonalar, oshxonalar va yotoqxona sharoitlarini yanada rivojlantirish masalasi ham o'quv jarayonining sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi muhim omillardan biridir.

Shu bilan birga, bitiruvchi talabalarning o'z ixtisosligi bo'yicha ishga joylashish jarayoni dolzarb muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Ta'lim muassasalarini tugatgan ko'plab yoshlar viloyat miqyosida o'z mutaxassisliklari bo'yicha munosib ish topa

olmay, ish haqi miqdori jihatidan ham qoniqarsiz sharoitga duch kelmoqdalar. Natijada ular respublikaning boshqa markaziy shaharlari yoki poytaxtga, shuningdek, MDH mamlakatlari va boshqa xorijiy davlatlarga mehnat migrantlari sifatida chiqib ketishga majbur bo'lishmoqda. Bu esa hududda yuqori malakali kadrlar oqimini kamaytirib, iqtisodiy va ijtimoiy sohalarining rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Sohaga xos kuchli tomonlar qatoriga – ta'lim va innovatsion sohada institutsional mexanizmlarning (qonunlar, farmonlar, qarorlar, maqsadli dasturlar, intellektual mulkni himoya qilish tizimi) mavjudligi, malakali kadrlar tayyorlash bo'yicha shakllangan tajriba, hamda hududlarda innovatsion infratuzilmani rivojlantirish uchun yaratilgan shart-sharoitlarni kiritish mumkin. Shu bilan birga, kuchsiz tomonlar ham mavjud: hududlarda innovatsion texnologiyalarning raqobatbardoshlik darajasi pastligi, fan-ta'lim-ishlab chiqarish o'rtasidagi integratsiya yetarli darajada rivojlanmagani, yangi g'oya va texnologiyalarni tijoratlashtirish jarayonida malakali mutaxassislarning yetishmasligi.

Kelajakda hududiy ta'lim va innovatsion sohani rivojlantirish imkoniyatlari mavjud bo'lib, ular qatoriga ichki va tashqi bozorda innovatsion mahsulotlarga talabning o'sishi, soha vakillari malakasini oshirish, davlat tomonidan innovatsion-ta'lim sektori mahsulotlari va xizmatlariga talabni rag'batlantirish, biznes-inkubatorlar va texnoparklarni rivojlantirish, kooperatsiya va klaster mexanizmlarini kengaytirish, xorijiy ta'lim tajribasini moslashtirish imkoniyatlari kiradi. Shu bilan birga, xavf-xatarlar ham mavjud: iste'molchilarning mahsulot sifati bo'yicha talablarining ortib borishi, yangi texnologiyalarni joriy etishda oliy o'quv yurtlarining yetarlicha qiziqish bildirmasligi, yuqori malakali kadrlarning boshqa sohalariga oqib ketishi hamda ta'lim sifatining pasayish xavfi. Shu sababli viloyat ta'lim bozorini muntazam takomillashtirish zaruriyati yanada ortib bormoqda.

Kadrlar malakasini oshirish masalasi ham muhim bo'lib, bu yo'nalishda TDIU negizida (Prezident Administratsiyasi huzuridagi ARGOS bilan hamkorlikda) mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari uchun offline va online rejimlarda faoliyat yurituvchi maxsus o'quv markazini tashkil etish taklif qilinmoqda. Ushbu markazda hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni baholash, mintaqaviy menejment tamoyillaridan foydalanish, investitsion jarayonlarni boshqarish, eksportga yo'naltirilgan loyihalarni ishlab chiqish, hududiy rivojlanishda xatarlarni boshqarish, biznes hamjamiyatlari bilan hamkorlikni rivojlantirish kabi kompetensiyalar shakllantiriladi.

Innovatsion ekotizimni rivojlantirish masalasida esa, innovatsion hududlar to'g'risidagi nizomlarni ishlab chiqish, texnologiyalar transferi, innovatsion loyihalarni baholash uslubiyatini yaratish, biznes-forumlar va innovatsion g'oyalar yarmarkalarini tashkil etish, shuningdek, "Innovatsion tumanda ijobiy muhitni shakllantirish" bo'yicha hukumat standartlarini ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega. Shu asosda innovator-biznesmenlar faoliyatini qo'llab-quvvatlash, investorlar uchun qulay axborot platformalarini yaratish hamda sinergik hamkorlikdan foydalanish imkoniyatlari kengaytiriladi.

Raqamli texnologiyalarni joriy etish yo'nalishida esa, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasini baholash uchun indikatorlar tizimini ishlab chiqish, aholi va biznes vakillari o'rtasida so'rovnomalar o'tkazish, iqtisodiy sotsiologiya bo'yicha yangi kafedralar ochish, intellektual tizimlarni modellashtirish, tumanlar raqobatbardoshligini baholash

metodologiyasini ishlab chiqish va GAT asosida interaktiv axborot-tahliliy xaritalarni yaratish zarur.

Umuman olganda, ta'lim, innovatsiya va raqamli texnologiyalar integratsiyasi hududiy rivojlanishning barqarorligini ta'minlash, kadrlar salohiyatini yuksaltirish va global raqobatbardoshlikni oshirishning asosiy sharti sifatida qaraladi.

Hududiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashda ta'lim, innovatsiya va raqamli texnologiyalar integratsiyasi muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Oliy ta'lim muassasalarining o'quv dasturlari hududning iqtisodiy ixtisoslashuvi va mehnat bozoridagi talabdan kelib chiqib shakllantirilishi zarur. Talabalar uchun yaratilgan infratuzilmaning takomillashuvi, bitiruvchilarning o'z mutaxassisligi bo'yicha ish bilan ta'minlanishi, hududiy mehnat bozorida raqobatbardoshlikni oshirish barqaror rivojlanishning asosiy shartlaridan biridir. Shu bilan birga, innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlovchi mexanizmlarning kuchsizligi, fan-ta'lim-ishlab chiqarish o'rtasidagi integratsiya yetishmovchiligi va raqamli texnologiyalarning to'liq joriy etilmaganligi hududlarda rivojlanishni sekinlashtiruvchi omillar sifatida namoyon bo'lmoqda.

Quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

Oliy ta'lim dasturlarini hududning ixtisoslashuvi va ish beruvchilar talabiga moslashtirish;

O'quv jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish;

Ta'lim infratuzilmasini (laboratoriya, sport inshootlari, yotoqxon va kutubxona) kompleks modernizatsiya qilish.

Bitiruvchilarning mutaxassisligi bo'yicha ishga joylashishini rag'batlantirish uchun mahalliy korxonalar bilan hamkorlik mexanizmlarini yaratish;

Mahalliy hokimiyat va biznes vakillari ishtirokida muntazam trening va malaka oshirish dasturlarini yo'lga qo'yish.

Innovatsion hududlar uchun maxsus normativ-huquqiy asos va baholash uslubiyatini ishlab chiqish;

Texnoparklar, biznes-inkubatorlar va ventur kapital mexanizmlarini kengaytirish;

Mahalliy innovator-biznesmenlarning tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash, amaliy tajribalarni ommalashtirish.

Hududiy rivojlanishni monitoring qilish uchun GAT va sun'iy intellekt asosida interaktiv platformalar yaratish;

Iqtisodiy sotsiologiya bo'yicha yangi kafedralar tashkil etib, zamonaviy usullar asosida so'rovnoma va tahlil metodologiyasini ishlab chiqish;

Hududiy rivojlanishni diagnostika va reyting baholash tizimini yaratib, natijalarni ochiq axborot maydonida e'lon qilish.

Fan, ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash;

Xorijiy universitetlar va ilmiy markazlarning ilg'or tajribalarini hudud sharoitiga moslashtirish;

Innovatsion loyihalarni xalqaro grantlar va investitsiyalar hisobiga qo'llab-quvvatlash.

Takliflar shuni ko'rsatadiki, ta'lim, innovatsiya va raqamli texnologiyalarni o'zaro uyg'unlashtirish orqali hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish, mehnat bozorida raqobatbardosh kadrlarni shakllantirish va hududiy rivojlanishda barqarorlikni ta'minlash mumkin.

РАЗВИТИЕ СОВРЕМЕННОГО РЫНКА ТРУДА В УСЛОВИЯХ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ

Рахматова Наргиза Аъзамхановна

НУУЗ, и.о.доц., PhD Экономический факультет

София Ёдмыанг

НУУЗ Экономический факультет, Направление «Банковское дело» BR-24, 2- курс

Современный этап экономического развития характеризуется глубокой трансформацией рынка труда под влиянием технологических изменений. Цифровизация производственных процессов, внедрение искусственного интеллекта и автоматизация бизнес-процессов, создают новую реальность в сфере занятости. Эти изменения носят структурный характер и затрагивают саму структуру труда и требования к профессиональным навыкам.

Для экономик развивающихся стран, включая Узбекистан, адаптация к новым условиям становится критически важным фактором конкурентоспособности. Активный экономический рост и проводимые структурные реформы создают благоприятную основу для модернизации рынка. Однако сохраняются системные проблемы, связанные с необходимостью быстрой адаптации образования и рынка труда к новым условиям.

Переход Узбекистана к инновационной экономике сопровождается глубокими структурными изменениями в составе и динамике рынка труда. Согласно данным Государственного комитета по статистике, численность экономически активного населения страны на 2024 год превысила 14,5 млн человек, при этом сохраняется положительная динамика роста занятости [1]. Однако ключевой особенностью современного этапа является не просто количественный рост, а качественная трансформация структуры занятости под влиянием технологических изменений.

Как показывает Рис.1, общий уровень безработицы демонстрирует устойчивую тенденцию к снижению.

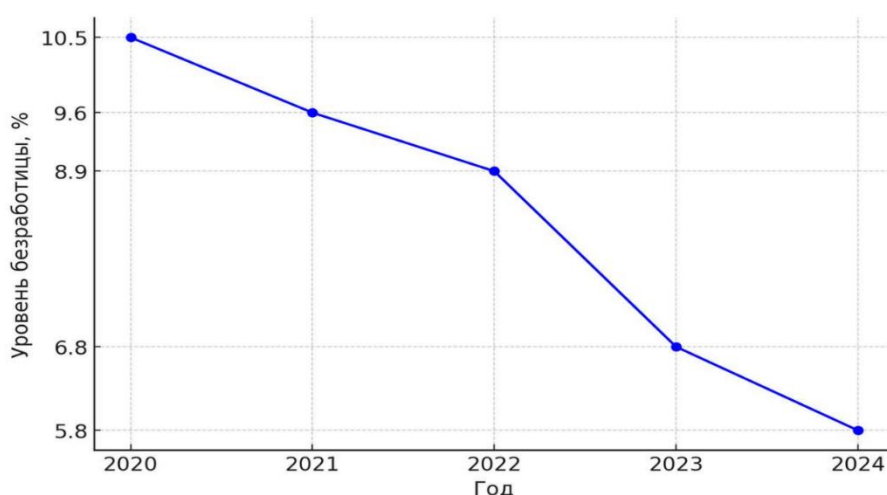

Рис. 1. Динамика уровня безработицы в Узбекистане (2020-2024 гг.) [1]

Этот тренд обусловлен как стабилизацией, так и реализацией активной и государственной политики на рынке труда. При этом происходит системное сокращение доли занятых в традиционных секторах, в первую очередь в

аграрном, при параллельном росте занятости в сфере услуг и перерабатывающей промышленности. Наблюдается опережающий рост производительности труда в технологически интенсивных отраслях, что соответствует глобальному тренду перехода к экономике знаний.[2]

Рынок труда – это сложная изменчивая структура, отвечающая за занятость населения и эффективное использование трудовых ресурсов. На его работу влияют различные факторы, включая экономическую политику, уровень образования работников и рабочий спрос. Сбалансированный рынок труда сокращает безработицу, повышает конкурентоспособность работников и укрепляет экономику.

Анализ государственной политики Узбекистана на рынке труда позволяет выделить несколько ключевых направлений, нацеленных на стимулирование инновационной занятости. В их числе - масштабные программы по развитию человеческого капитала, такие как реализуемая в 2024 году образовательная инициатива “Ishga Marhamat”, в рамках этой программы завершили обучение до 250 тысяч человек, а свыше 2 млн граждан были вовлечены в предпринимательские проекты направленные на получение дохода.[3] Данные меры нацелены не только на сокращение безработицы, но и на создание кадрового потенциала для цифровой экономики.

Современный рынок диктует новые условия, что приводит к росту популярности стартапов, фриланса и удалённой работы как альтернативных способов построения карьеры. Важным инструментом для адаптации инновационной экономики стало развитие цифровых платформ для трудоустройства, таких как государственный портал Ish.mehnat.uz. Эти ресурсы не только упрощают поиск работы, но и способствуют распространению удалённых форм занятости. Так, в 2024 году число фрилансеров в IT-сфере Узбекистана выросло на 96%, превысив 100 тысяч человек[4]. Этот тренд указывает на трансформацию структуры занятости в сторону гибких форм, характерных для постиндустриальной экономики.

Одновременно с этим наблюдается активный рост стартап-экосистемы, поддерживаемой как государственными, так и международными программами. Например, в рамках проекта ПРООН «Цифровая инклюзия в Узбекистане» в 2023 году было выделено 50 млн долларов на обучение около 6200 молодых людей цифровым навыкам, включая владение компьютером и иностранными языками[5]. Подобные инициативы напрямую способствуют созданию кадрового задела для инновационных секторов.

Несмотря на отмечаемый прогресс, развитие рынка труда в Узбекистане сталкивается с системными вызовами. Одним из них является сохраняющийся разрыв между квалификацией выпускников образовательных учреждений и реальными потребностями работодателей в условиях цифровизации[6]. Ежегодно на рынок труда выходит более 600 тысяч молодых специалистов, а к 2030 году их численность может достичь 1 млн человек[7], что требует опережающей адаптации системы профессионального образования.

Для преодоления разрыва между образованием и реальным сектором необходимы следующие меры, ориентированные на нужды инновационной экономики:

1. Гибкие образовательные стандарты. Создать систему регулярного обновления учебных программ совместно с технологическими компаниями, чтобы готовить специалистов под конкретные задачи инновационных отраслей [8].

2. Цифровизация обучения. Активно внедрять в учебный процесс цифровые симуляторы, платформы для проектной работы и инструменты анализа данных, чтобы студенты получали практический опыт работы с современными технологиями.

3. Стимулирование предпринимательской инициативы через создание стартап-студий при вузах. Организация на базе университетов специализированных структур, где студенты под руководством менторов будут создавать технологические стартапы для решения реальных задач бизнеса, с возможностью дальнейшей акселерации и привлечения инвестиций[9].

Данные меры позволят готовить не просто выпускников, а кадры, готовые сразу включиться в развитие высокотехнологичных секторов экономики.

Анализ подтверждает глубокую трансформацию рынка труда Узбекистана в соответствии с тенденциями инновационной экономики. Несмотря на позитивную динамику снижения безработицы и рост технологических секторов, системным вызовом остается разрыв между образованием и потребностями экономики.

Для успешной адаптации к новым реалиям необходима структурная перестройка системы подготовки кадров через:

1. Интеграцию образовательных стандартов с запросами инновационных отраслей
2. Цифровизацию учебного процесса
3. Развитие предпринимательских компетенций

С точки зрения долгосрочного развития, одной из ключевых стратегий является повышение уровня производительности труда и развития высокотехнологичных отраслей. Для этого необходимо стимулировать привлечение иностранных инвестиций в обрабатывающую промышленность, IT-сектор и инновационные технологии. Это не только создаст новые рабочие места, но и повысит уровень квалификации местных специалистов, способствуя росту заработных плат и улучшению условий труда. Развитие институциональных механизмов, обеспечивающих устойчивость занятости в условиях структурных изменений, также является важным направлением.

Таким образом, перспективы развития рынка труда в Узбекистане во многом зависят от комплексного подхода к модернизации системы занятости, повышению качества рабочей силы и внедрению инновационных механизмов регулирования трудовых отношений. При эффективной реализации данных стратегий страна сможет не только повысить уровень занятости, но и создать устойчивую основу для долгосрочного экономического роста и социальной стабильности. Это требует активного взаимодействия между государством, бизнесом и системой образования, а также гибкости в управлении трудовыми ресурсами.

Особое значение приобретает развитие цифровой инфраструктуры, позволяющей обеспечить доступностью вакансий, прозрачность процессов трудоустройства и адаптацию кадров к быстро меняющимся условиям рынка. Внедрение современных инструментов занятости позволит повысить уровень

охвата населения мерами поддержки и повысить общий уровень эффективности рынка труда.

Государственная политика в сфере занятости играет решающую роль в обеспечении стабильности экономики, снижении уровня безработицы и повышении благосостояния населения. Реализация этих мер позволит трансформировать демографический потенциал в конкурентное преимущество и обеспечить устойчивое развитие экономики Узбекистана в условиях глобальных технологических изменений.

Литературы

1. Upl.uz - <https://upl.uz/economy/46216-news.html>
2. Wages, job trends, and migration: Key findings on Uzbekistan's labor market. - <https://kun.uz/en/news/2025/04/01/wages-job-trends-and-migration-key-findings-on-uzbekistans-labor-market>
3. Isrs.uz. - <https://isrs.uz/ru/maqolalar/v-uzbekistane-razrabatyvaetsa-programma-ot-bednosti-k-procvetaniu?>
4. Обзор IT-рынка Узбекистана - <https://it-park.uz/ru/itpark/news/obzor-it-rynka-uzbekistana>
5. United Nations Development Programme (ПРООН) в рамках проекта «Цифровая инклюзия в Узбекистане». - https://uza.uz/en/posts/the-world-bank-approved-a-50-million-concessional-loan-to-implement-the-uzbekistan-digital-inclusion-project_544393?
6. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) - https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/05/digital-skills-for-private-sector-competitiveness-in-uzbekistan_8f1719a7/6c54f447-en.pdf?
7. GOV.UZ - New opportunities for young people - <https://old.gov.uz/en/news/view/36783?>
8. Опыт Сингапура в реализации системы «SkillsFuture». - <https://citiesinsider.com/country/singapore/CountryWide/skills-development-and-training/ru>

KORRELYATSIYA VA REGRESSIYA TAHLILINI KORXONANING IQTISODIY RIVOJLANISHINI BASHORAT QILISH USULI

Qarshiboyev Xayrulla Qilichovich

f.m.f.n., dotsent. Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Oliy matematika kafedrası mudiri

Iqtisodiy rivojlanishni rejalashtirish uchun korxonalar korrelyatsiya va regressiya tahlilidan keng foydalanadilar. U o'rganilayotgan jarayonning tasodifiy o'zgaruvchilari o'rtasidagi miqdoriy munosabatlarni o'rnatadigan aloqa shakllarini sinab ko'rish uchun ishlatiladi. Bu usul ijtimoiy-iqtisodiyprognozlashda barqaror sabab-natija munosabatlarini baholashga asoslangan shartli prognozlar va prognozlarni qurish uchun qo'llaniladi.

Korrelyatsiya va regressiya tahlili iqtisodiy faoliyatni stoxastik modellashtirishning klassik usuli hisoblanadi. U iqtisodiy faoliyat ko'rsatkichlari o'rtasidagi munosabatlarni o'rganish uchun, agar ular o'rtasidagi munosabatlar qat'iy funktsional bo'lmasa va begona, tasodifiy omillar ta'sirida buziladi. Korrelyatsion-regression tahlil usulidan foydalanib, iqtisodiy faoliyatning korrelyatsiya va regressiya modellari tuziladi, ularda omil va samaradorlik ko'rsatkichlari aniqlanadi [2]. Korrelyatsiya tahlili turli o'zgaruvchilar o'rtasidagi munosabatlarning kuchini o'lchash

uchun ishlatiladi. Bundan tashqari, samarali atributga eng katta ta'sir ko'rsatadigan omillarni baholash uchun foydalaniladi.

Regressiya tahlili bog'liq o'zgaruvchining (natija xarakteristikasi) taxminiy qiymatlarini aniqlash uchun munosabatlar shakli va model turini tanlash uchun zarurdir.

Korrelyatsiya va regressiya tahlili keng qamrovli qo'llaniladi. Juftlik korrelyatsiyasi nazariy jihatdan eng rivojlangan va ko'pincha amaliyotda qo'llaniladi. Samarali belgi bilan bir omil xarakteristikasi o'rtasidagi bog'liqlik o'rganilganda qo'llaniladi. Bu bir faktorli korrelyatsiya va regressiya tahlilidir [3].

Keling, "Samarqand shahridagi non mahsulotlari zavodi" MCHJ korxonasi misolida korrelyatsiya va regressiya tahlilidan foydalanishni ko'rsatamiz.

"Samarqand shahridagi non mahsulotlari zavodi" don va uni qayta ishlash mahsulotlarini saqlash, mamlakatimiz hududida don va moyli o'simliklarni qayta yuklash bo'yicha ishlar va xizmatlarni amalga oshirish bilan shug'ullanadi.

Korrelyatsiya va regressiya tahlilidan foydalanib, daromadning ma'lum bir korxonaning aylanma mablag'lari miqdoriga ta'sirini tahlil qilaylik. Dastlabki ma'lumotlar quyidagi 1-jadvalda ko'rsatilgan

Jadvalda keltirilgan dastlabki ma'lumotlardan foydalanib, biz samarali xarakteristikaning Y ning X omilga bog'liqligi grafigini tuzamiz.

" Samarqand shahridagi non mahsulotlari zavodi" **MCHJ daromadlari va aylanma mablag'lari**

kun	Un uchun ketgan xarajat, ming.dollar. (x)	Daromad, ming.dollar. (y)
1	1	1,2
2	1,2	1,4
3	1,4	1,6
4	1,6	1,8
5	1,8	2,0
6	2,0	2,2
7	2,2	2,4
8	2,4	2,6

1-jadval. Aylanma mablag'lar miqdorining tushum miqdoriga bog'liqligi grafigi

Jadvalda keltirilgan va grafik jihatdan tasdiqlangan ma'lumotlardagi o'zgarishlarning tabiatini hisobga olgan holda, biz tanladik ikkinchi tartibli parabola, quyidagi shaklga ega:

$$Y_x = a + bx + cx^2 \quad (1)$$

a, b va c parametrlarining qiymatlari tenglamalar tizimini yechish orqali topiladi:

$$\begin{cases} na + b\sum x + c\sum x^2 = \sum y \\ a\sum x + b\sum x^2 + c\sum x^3 = \sum xy \\ a\sum x^2 + b\sum x^3 + c\sum x^4 = \sum x^2 y \end{cases} \quad (2)$$

bu yerda: n – kuzatishlar soni.

Olingan qiymatlarni tenglamalar tizimiga almashtiramiz:

$$\begin{cases} 8a + 13,6b + 24,8c = 15,2; \\ 13,6a + 24,8b + 46,872c = 27,52; \\ 24,8a + 46,872b + 95,5696c = 52,832. \end{cases}$$

Determinant usuli yordamida regressiya tenglamasining parametrlarini topdik:

$$a = 0,5$$

$$b = 0,49$$

$$c = 0,183$$

Shunday qilib, parabolaning tenglamasi quyidagicha:

$$Y_x = 0,5 + 0,49x + 0,183x^2 \quad (3)$$

Ushbu tenglamaga X ning mos keladigan qiymatlarini qo'yamiz miqdoriga qarab aylanma mablag'larning tenglashtirilgan qiymatlari daromad (2-jadval).

2-jadval.

Y yakuniy xarakteristikaning darajali qiymatlari

n	X , ming.dollar.	Y , ming.dollar.	Y_x , ming.dollar.
1	1	1,2	1,173
2	1,2	1,4	1,35152
3	1,4	1,6	1,54468
4	1,6	1,8	1,75284
5	1,8	2,0	1,97492
6	2,0	2,2	2,212
7	2,2	2,4	2,46372
8	2,4	2,6	2,73008

Omil va samaradorlik ko'rsatkichlari o'rtasidagi bog'liqlikning chiziqli bo'lmagan munosabat bilan yaqinligini o'lchash uchun korrelyatsiya nisbatini hisoblaymiz:

$$R = \sqrt{1 - \frac{\sum (y - \bar{y}_x)^2}{\sum (y - \bar{y})^2}} = \sqrt{1 - \frac{0,03007}{1,68}} = 0,991 \quad (4)$$

Korrelyatsiya nisbati 0 dan 1 gacha qiymat olishi mumkin. Uning qiymati birlikka qanchalik yaqin bo'lsa, o'rganilayotgan hodisalar o'rtasidagi bog'liqlik shunchalik yaqin bo'ladi [7].

Korrelyatsiya koeffitsientining qiymati 0,96668 ga teng bo'lsa, omil va natijaviy xarakteristikaning o'zaro bog'liqligi kuchli ekanligini anglatadi. Agar daromad 1% ga o'zgargan bo'lsa, aylanma mablag'larning qiymati 0,97% ga o'zgaradi.

Aloqa modelini chiziqli bo'lmagan bog'liqlik bilan baholash uchun korrelyatsiya nisbati kvadratiga teng bo'lgan aniqlash indeksini aniqlash kerak:

$$R^2 = \eta^2$$

$$R^2 = 0,991^2 = 0,982081 \quad (5)$$

Biz turli xil model variantlari yordamida hisob-kitoblarni amalga oshirdik. Aylanma mablag'lar miqdorining daromadlar miqdoriga bog'liqligi tendentsiyasi eng yaxshi tomonidan tavsiflanadipolinom funktsiyasi, chunki aniqlash indeksi R^2 eng katta - 0,982. Bu shuni anglatadiki, manba ma'lumotlarining 98,2% tanlangan modelga bo'ysunadi.

Bundan kelib chiqadiki, aylanma mablag'lar qiymatining o'zgarishining 98,2 foizi daromadlar o'zgarishi bilan bog'liq. 1,8% esa boshqa omillar ta'siriga bog'liq.

Tuzilgan modelning sifatini baholash uchun biz o'rtacha yaqinlashish xatosini (A) hisoblaymiz. Bu Y ko'rsatkichining haqiqiy qiymatlari tuzilgan model yordamida hisoblangan qiymatlardan necha foizga farq qilishini ko'rsatadi.

O'rtacha taxminiy xato quyidagi formula bilan aniqlanadi:

$$\bar{A} = \frac{\sum |Y_i - Y_x| / Y_i}{n} 100\% \quad (6)$$

bu yerda: $|Y_i - Y_x|$ - moslashtirilgan Y qiymatlarining haqiqiy qiymatlardan og'ishimodul.

$$\bar{A} = 2,656 \%$$

Olingan qiymat bizga tuzilgan modelning sifati yaxshi degan xulosaga kelishga imkon beradi, chunki regressiya modeli yaxshi moslashtirilgan deb hisoblanadi va agar o'rtacha yaqinlashish xatosi 10% dan oshmasa, omil va ishlash ko'rsatkichi o'rtasidagi munosabatni etarlicha aniq tavsiflaydi.

Keling, 7 va 8 oylar uchun aylanma mablag'larning prognoz qiymatlarini hisoblaylik.

Aytaylik, kompaniya har yili o'tgan yilga nisbatan daromadini 10% ga oshiradi. Bu shuni anglatadiki, 7 va 8 oylardagi daromad miqdori:

7: $2,2 + 0,1 \cdot 2,2 = 2,64$ (ming dollar);

8: $2,64 + 0,1 \cdot 2,64 = 2,904$ (ming dollar).

Olingan qiymatlarni regressiya tenglamasiga keltirib qo'yamiz:

7: $0,5 + 0,49 \cdot 2,64 + 0,183 \cdot 6,9696 = 3,07$ (ming dollar);

8: $0,5 + 0,49 \cdot 2,904 + 0,183 \cdot 2,904 = 3,47$ (ming dollar).

Tuzilgan regressiya modeli natijalarini tahlil qilsak, shuni xulosa qilib aytishimiz mumkinki, zavod daromadini rejalashtirilgan ikki oy davomida 10% ga oshirish uchun 7 oyda 3,07 ming dollar, 8 oyda 3,47 ming dollar aylanma mablag' kerak bo'ladi.

Adabiyotlar

1. Кремер Н.Ш., Путко Б.А. Эконометрика: Учебник. – М.: Юнити-Дана, 2008. – 328 с.
2. Greene, W. H. (2012). *Econometric Analysis, 7 th Edition (Int. Edition)*, Essex: Pearson.

3. Бутакова М.М. Экономическое прогнозирование: методы и приемы практических расчетов: Учебное пособие / М.М. Бутакова. – 2-е изд. – М.: Кнорус, 2010. – 168 с.
4. Гиляровская Л.Т. Экономический анализ: Учебник для вузов. – М.: Юнити-Дана, 2011.

БАНКЛАР РЕСУРС БАЗАСИНИ МУСТАҲКАМЛАШДА КАПИТАЛНИНГ ЎРНИ

Мирзаева Матлуба Ғайбулла қизи

ТДИУ “Банк ҳисоби ва аудити” кафедраси катта ўқитувчиси PhD

Бугунги кунда молиявий бозорларда рақобат кучайиб бораётган бир пайтда тижорат банклари, айниқса хусусий банкларнинг барқарор фаолиятини таъминлаш муҳим аҳамият касб этмоқда. Хусусий банклар миллий иқтисодиётда инвестиция жараёнларини қўллаб-қувватлаш, аҳоли ва хўжалик юритувчи субъектларнинг бўш маблағларини жалб этиш ҳамда уларни самарали йўналтириш орқали иқтисодий ўсишни рағбатлантирувчи асосий институтлардан бири ҳисобланади.

Банк ресурс базасини мустаҳкамлаш жараёнида капитал алоҳида ўрин тутди. Чунки капитал банкнинг барқарорлигини таъминловчи асосий кафолат ҳисобланиб, у нафақат банкнинг молиявий ҳолатини мустаҳкамлайди, балки унинг мижозлар ва инвесторлар олдидаги ишончини оширади. Шу боис капиталнинг етарли даражада шаклланиши ва самарали бошқарилиши хусусий банклар учун стратегик аҳамиятга эга.

Халқаро стандартлар, жумладан, Базел III ва Базел IV талабларига кўра, банк капитали нафақат ҳимоя функциясини бажаради, балки молиявий барқарорлик, ликвидлик ва рақобатбардошликни таъминлашнинг асосий омили сифатида намоён бўлади. Шу нуқтаи назардан, капиталнинг хусусий банклар ресурс базасини шакллантириш ва уни мустаҳкамлашдаги ўрнини чуқур ўрганиш бугунги кунда долзарб ҳисобланади.

Электрон ҳукуматга доир элементларни татбиқ этиш ва рақамли иқтисодиётни қўллаб-қувватлаш Ўзбекистоннинг яқин истиқболдаги тараққиёт режасидан мустаҳкам ўрин олган. Бу, биринчи навбатда, электрон ҳужжат алмашиш улушини янада ошириш ва давлат хизматларининг муайян қисмини Давлат хизматлари марказлари орқали босқичма-босқич равишда электрон шаклга ўтказиш вазифаларига тегишлидир. Телекоммуникация инфратузилмаси бу жараёнда муҳим вазифани бажаради. Замонавий технологиялар ва платформалар мижозлар, ҳамкорлар ва давлат ташкилотлари билан шахсий мулоқотни минималлаштириш ҳисобига корхоналар ва жисмоний шахсларга харажатларни қисқартиришга ёрдам берди, шунингдек, ўзаро мулоқотни янада тез ва осон йўлга қўйишга имконият яратди. Натижада тармоқ ресурсларига асосланган, рақамли ёки электрон иқтисодиёт пайдо бўлди. «Рақамлаштириш» сўзи аслида янги атама бўлиб, инновацион бошқарув ва иш юритиш жараёнига IT ечимларнинг жалб этилишини, бунинг самараси ўлароқ эса интернет буюмлардан тортиб, электрон ҳукуматгача бўлган барча тизимларда ахборот технологияларини қўллашни кўзда тутди. Иқтисодиётнинг рақамли сегментига тегишли бош манба – транзакцион секторнинг ўсишидир. Транзакцион секторнинг бош бўғини эса банкдир. Шунинг учун ҳам ҳозирги рақамли иқтисодиёт даврида

мамлакат иқтисодиётини, унинг ривожланишини банкларсиз тасаввур қилиб бўлмайди. Шунинг учун ҳам банклар фаолиятининг эркинлиги, уларнинг рақобатдошлиги ва энг асосийси мустаҳкам капитал базасига эга бўлиши муҳим аҳамият касб этади. Чунки банк капитали банк фаолиятининг бошланғич молиявий асоси ва кейинчалик унинг ривожланиши, барқарорлиги ҳамда хавфсизлигини таъминловчи манба ҳисобланади. Рақамли иқтисодиёт шароитида банкларнинг капитали ҳақида фикр юритганда “банк капиталлашув даражаси” тарзида ҳам сўз кўп қўлланилади. Банкларнинг капитали, макроиқтисодий омил сифатида уларнинг ликвидлигини таъминлашга ва тўлов қобилиятини мустаҳкамлашга бевосита таъсир қилади.

Мамлакатимизда тижорат банклари вужудга келишининг дастлабки давридаёқ банк капиталига асосий молиявий манба сифатида катта эътибор қаратилди. Ушбу ҳатти-ҳаракат ҳозирги кунда ҳам ўзининг иқтисодий жиҳатдан долзарблигини сақлаб турибди. Чунки ҳозирги кунда банкларнинг инсонлар ҳаётидаги ўрни тобора кенгайиб бормоқда. Мамлакатимиз Президенти бу хусусда тўхталиб: “Банклар энди халқимизни тадбиркорликка, ишбилармонликка ўргатиши ва шунга етаклаши лозим бўлади”-, деб таъкидлаганлар. Бунинг учун эса банклар молиявий жиҳатдан кучли ва мустаҳкам капитал базасига эга бўлиши талаб этилади.

Шундай экан банк капиталининг мавжудлиги банкни ташкил топиши ва унинг фаолият кўрсатиши учун энг асосий заруриятлардан биридир. Банк капитали банк балансининг пассивида жойлашади. Банк ўз капитали банкрот ҳолатига тушганда даъволарни қоплашининг муҳим суғурта фонди ва банк операцияларини ривожланишини молиялаштириш манбаси бўлгани учун унга алоҳида эътибор берилади.

Бозор иқтисодиёти шароитида банк капиталини икки катта гуруҳга бўлиш мумкин. Булар, банкларнинг ўз маблағлари ва жалб қилинган маблағлардир. Бу ресурслар банкнинг актив операцияларини амалга оширишда ишлатилади, яъни банк ресурслари даромад олиш мақсадида турли хил соҳаларга жойлаштирилади.

Шунинг учун банк капиталининг моҳияти, уни ошириб бориш ва капиталлашув жараёнларини ислоҳ қилиш банк фаолиятини ташкил этиш ва бошқаришнинг энг муҳим жиҳатларидан бири бўлиб қолади.

Бизнинг назаримизда, хусусий банкларнинг капиталлашув даражаси оширишнинг иқтисодий моҳияти хусусида сўз юритишдан олдин, “хусусий банк” атамасини аниқлаб олиш жуда муҳим. Хусусий банк бу - алоҳида шахс ёки чекланган умумий шериклар томонидан ташкил этиладиган банк ҳисобланади. Ўзбекистон банк амалиётида, хусусий банклар устав фондида (устав капиталида) муассислар (иштирокчилар) бўлган жисмоний шахсларнинг улуши камида эллик фоизни ташкил этиши лозим бўлган банклар ва бошқа кредит ташкилотлари, суғурта ташкилотлари, шунингдек фақат молиявий хизматлар кўрсатувчи ўзга юридик шахслардир. Бундай банклар корпорация кўринишида бўлмайди. Бу банкларнинг тарихи Швецария ва Буюк Британияга бориб тақалади.

Тарихга назар соладиган бўлсак, Европада кўплаб хусусий банклар бор эди, лекин уларнинг аксарият қисми корпорацияга айлантирилган, шунинг учун ҳам бу термин (атама) ўз кучини йўқотмокда. Бугунги кунда “хусусий банк”

атамаси деганда, юқори фойдага эга алоҳида шахслар (high-net-worth individuals (HNWI) ёки private banking) учун молиявий маслаҳатлар ва хизматлар кўрсатишга ихтисослашган молиявий институтлар тушунилади.

1-жадвал

Ўзбекистон Республикасида фаолият кўрсатаётган тижорат банклари устав капиталини минимал миқдorigа қўйилган талаблар

Йиллар	Акциядорлик тижорат банклари учун	Чет эл капитали иштирокида очилаётган банклар учун	Хусусий банклар учун
1 январ 1998 й.	1,5 млн. АҚШ дол. экв. сўмда	5,0 млн. АҚШ дол. экв.сўмда	0,3 млн АҚШ дол. экв. сўмда
1 январ 1999 й.	2,0 млн. АҚШ дол. экв. сўмда	5,0 млн. АҚШ дол. экв. сўмда	0,3 млн АҚШ дол. экв. сўмда
1 январ 2000 й.	2,5 млн. АҚШ дол. экв. сўмда	5,0 млн. АҚШ дол. экв. сўмда	0,3 млн АҚШ дол. экв. сўмда
1 январ 2002 й.	2,5 млн. АҚШ дол. экв. сўмда	5,0 млн. АҚШ дол. экв. сўмда	1,25 млн АҚШ дол. экв. сўмда
1 январ 2005 й.	5,0 млн. АҚШ дол. экв. сўмда	5,0 млн. АҚШ дол. экв. сўмда	2,5 млн АҚШ дол. экв. сўмда
1 январ 2008 й.	5,0 млн.евро экв. сўмда	5,0 млн.евро экв. сўмда	2,5 млн.евро экв. сўмда
1 январ 2009 й.	10,0 млн.евро экв. сўмда	10,0 млн.евро экв. сўмда	5,0 млн.евро экв. сўмда
1 октябр 2017	100 млрд.сўм		
1 сентбр 2023	200 млрд.сўм		
1 апрел 2023	350 млрд.сўм		
1 январ 2025	500 млрд.сўм		

Хусусий банк фаолияти (private banking) бу банклар томонидан йирик миқдордаги активларни сармоя қилувчи алоҳида шахсларга инвестиция ва бошқа молиявий хизматларни кўрсатилишидир. Хусусий банк фаолияти банкни ташкил этиш усули бўлиб, Венецияда илк банклар бой оилаларнинг шахсий молиясини бошқаришга асосланган. Тарихан, хусусий банклар Европада ривож топган. Европада баъзи банклар қироллик оиласининг активларини бошқариш билан шуғулланган. Масалан, Лихтенштейннинг Принцелий оиласи мулки LGT Group (1920 йилда ташкил топган) томонидан, Британия қироллик оиласининг мулки эса Coutts томонидан бошқарилган. Банклар молиявий барқарорлигини таъминловчи омиллардан бири бу уларнинг барқарор ҳамда юқори даражадаги молиявий ресурслар билан таъминланганлигидир. Хусусий банкларнинг мустаҳкам ва барқарор ресурс манбаи уларнинг юқори рентабелликка эришиши ёки актив операцияларининг сифатини ҳамда унинг қўламини белгиловчи омиллардан бири ҳисобланади. Маълумки, иқтисодиётнинг ривожланиши, соҳаларнинг тараққий этиши натижасида банкнинг молиявий хизматларига бўлган талаб ҳам ошиб боради. Шундан келиб чиққан ҳолда, банклар ушбу талабларни

қондириш мақсадида ўз маблағларидан ҳамда жалб қилинган маблағлардан фойдаланишади. Ўз маблағлари миқдорини доимий равишда кенгайтириш имконияти чекланганлиги боис, банклар учун асосий молиявий ресурс манбаи бўлган жалб қилинган маблағларидан фойдаланишади. Жалб қилинган маблағларининг муддатлари, миқдорлари ҳамда уларнинг сифатини назорат қилиш, банкларнинг жорий ва стратегик режаларини белгилаш шунингдек, ликвидлилик, тўловга лаёқатлилик ва молиявий барқарорлилик кўрсаткичларини назорат қилиш имконини беради.

Дунёнинг кўпчиликлари мамлакатларида, шу жумладан, Ўзбекистон Республикаси банклари устав капиталининг минимал миқдорига нисбатан мажбурий талаб ўрнатилган

Бу жадвалдан кўриниб турибдики, йилдан йилга тижорат банклари учун қўйилган талаб миқдори кўпаймоқда.

2 жадвалда эса 2023, 2024 ва 2025 йилнинг август ойи ҳолатига кўра банк тизими жами капитали монандликлари даражаси берилган. Жадвал маълумотларидан шуни кўришимиз мумкинки 1 даражали капитал улуши 2

2-жадвал

Банк тизими жами капитали монандликлари даражаси

Кўрсаткичлар номи	01.08.2023 й.		01.08.2024 й.		01.08.2025 й.	
	млрд. сўм	улуши, фоизда	млрд. сўм	улуши, фоизда	млрд. сўм	улуши, фоизда
I даражали капитал	76 542	83,5%	95 055	81,3%	117 327	83,6%
Асосий капитал	76 497	83,5%	94 885	81,2%	117 070	83,4%
Қўшимча капитал	45	0,05%	170	0,15%	256	0,18%
II даражали капитал	15 124	16,5%	221 855	18,7%	22 979	16,4%
Жами регулятив капитал	91 666	100%	116 910	100%	140 305	100%
Капитал монандликлари даражаси	15,9%		17,1%		17,5%	
I даражали капитал монандликлари даражаси	13,3%		13,9%		14,6%	

даражали капиталга нисбатан анча юқори. I даражали капитал 83,6 фоизни ташкил этса II даражали капитал эса 16,4 фоизни ташкил этмоқда.

3-жадвал Тижорат банклари жамланма баланси 2023, 2024 ва 2025 йилнинг август ойи ҳолатига кўра берилган. Депозитлар, Марказий банкнинг вакиллик ҳисобварағи, Бошқа банкларнинг маблағлари-резидент, Бошқа банкларнинг маблағлари-норезидент, Олинган кредитлар ва лизинг операциялари, Чиқарилган қимматли қоғозлар, Субординат қарзлар, Тўланиши лозим бўлган ҳисобланган фоизлар, Бошқа мажбуриятлар, Жами мажбуриятлар, Жами капитал Устав капитали, Қўшимча капитал, Захира капитали, Тақсимланмаган фойда Жами капитал таркиби ҳисобланади.

Тижорат банклари жамланма баланси

Кўрсаткичлар номи	01.08.2023 й.		01.08.2024 й.		01.08.2025 й.		Ўзгариш и, фоизда
	млрд. сўм	улуши, фоизда	млрд. сўм	улуши, фоизда	млрд. сўм	улуши, фоизда	
Мажбуриятлар							
Депозитлар	220 481	42,0%	275 422	45,5%	360 40 2	49,7%	31%
Марказий банкнинг вакиллик ҳисобварағи	1 874	0,4%	1 517	0,3%	1 227	0,2%	-19%
Бошқа банкларнинг маблағлари-резидент	28 079	5,4%	29 860	4,9%	32 543	4,5%	9%
Бошқа банкларнинг маблағлари- норезидент	21 681	4,1%	16 533	2,7%	15 384	2,1%	-7%
Олинган кредитлар ва лизинг операциялари	213 144	40,6%	223 743	36,9%	245 84 6	33,9%	10%
Чиқарилган қимматли қоғозлар	12 908	2,46%	23 537	3,88%	32 891	4,5%	40%
Субординар қарзлар	8 749	1,7%	13 899	2,3%	12 844	1,8%	-8%
Тўланиши лозим бўлган ҳисобланган фоизлар	7 416	1,4%	8 202	1,4%	8 185	1,1%	0%
Бошқа мажбуриятлар	10 179	1,9%	13 235	2,2%	16 100	2,2%	22%
Жами мажбуриятлар	524 511	100%	605 948	100%	725 42 2	100%	20%
Жами капитал							
Устав капитали	63 033	72,5%	72 990	68,8%	90 516	71,3%	16%
Қўшимча капитал	1 039	1,2%	1 402	1,3%	1 464	1,2%	35%
Захира капитали	10 000	11,5%	12 296	11,6%	13 629	10,7	23%
Тақсимланмаган фойда	12 824	14,8%	19 409	18,3%	21 350	16,8%	51%
Жами капитал	86 896	100%	105 162	100%	126 959	100%	21%

Юқорида қайд этилган ҳолатларга асосланиб, хусусий банклар капиталлашув даражасини оширишнинг асосий йўналишлари ҳақида атрофлича тўхталиб ўтамиз. Уларнинг асосийлари қуйидагилардан иборат:

- Тижорат банклари қўшимча капитали базасини ошириш имкониятларидан тўлиқроқ фойдаланиш лозим.
 - Хусусий банклар капиталини оддий акцияларни доимий эмиссия қилиш ҳисобига ошириш орқали уларнинг капиталлашув даражасини узлуксиз ошириб бориш керак.
 - Хусусий банкларнинг ресурс базасини мустаҳкамлаш учун қўшимча капиталнинг ҳажмини оширишнинг асосий манбаларидан бири ҳисобланган узоқ муддатли субординар қарз мажбуриятларини кенгроқ чиқариш зарур.
 - Хусусий банкларнинг хусусий капитали таркибидаги қўшилган капитал салмоғини ошириш керак.
 - Хусусий банклар қошида лизинг, траст, факторинг, форфетинг ва суғурта компаниялари каби шўъба корхоналарини кўпроқ ташкил этиш керак.
 - Тижорат банклари қўшимча капитали таркибида консолидациялашган шўъба корхоналарига қилинган қуйилмалар манбасини шакллантириш лозим.
 - Тижорат банклари узоқ муддатли мўлжалланган ипотека қимматли қоғозларини муомалага чиқариши лозим.
 - Миллий иқтисодиётнинг барқарорлиги ва рақобатбардошлигини таъминлаш, шунингдек миллий валютанинг сотиб олиш қобилитини мустаҳкамлаш.
 - Хусусий банклар акцияларини сотиш ва улар ҳақидаги дивиденд тўловлари маълумотларини аҳоли эътиборига етказишни йўлга қўйиш лозим.
 - Хусусий банклар оддий ва имтиёзли акцияларини иккиламчи қимматли қоғозлар бозорида кенг қўламда олди-сотди қилишини таъминлаш лозим.
- Хулоса қилиб айтганда, мамлакатимизда тижорат банклари капитали барқарорлигини оширишнинг имкониятлари кўпқиррали бўлиб, улардан самарали фойдаланиш муҳим аҳамият асб этади.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли Фармони. Ўзбекистон Республикасини йанада ривожлантириш бо'йисха Ҳаракатлар стратегияси то'ғрисида//Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. – Тошкент, 2017. – № 6. – 32-б.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2019 йил 25 октябрдаги “Банк тизимини ислоҳ қилиш ва банкларнинг инвестициявий фаолигини ошириш борасидаги устувор вазифаларига бағишланган йиғилиши”даги маърузаси. www.президент.уз
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 5992-сонли “2020 — 2025 йилларга мо'лжалланган Ўзбекистон Республикасининг банк тизимини ислоҳ қилиш стратегияси тўғрисида”ги ПФ- Фармони, 2020 йил 12 май
4. Коробова Г.Г. Банковское дело: Учебник. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Магистр, Инфра-М, 2015. — 592 с.
5. Кисилев В.В. «Управление банковским капиталом» Москва, «Экономика», 1997. с 18.
6. Усоскин В.М. Современный коммерческий банк: Управление и операции. Изд.4, стереотип.– М.: «Ленанд», 2014. с. 328.
7. Банковское дело. Под.ред. проф.О.И.Ловрушина – М.: «КноРус», 2016. с 800.
8. Омонов А.А. Тижорат банкларининг ресурсларини самарали бошқариш масалалари. Иқтисод фанлари доктори илмий даражасини олиш усхун бажарилган диссертация автореферати. –Т.: 2008, БМА, 36 б.
9. Ш.З.Абдуллаева, А.А.Омонов. Тижорат банклари капитали ва уни бошқариш. – Т.: «Иқтисод-молия», 2006. 120 б.

10. Курбанов Р. Б., Кхудойберганаева З. З. *Маттерс оф тхе инсуреасемент оф привате банкс' сапитализатион левел* /// *Экономика и бизнес: теория и практика*. – 2018. – №. 6. – С. 103-105.
11. Курбанов, Р. (2022). *Банклар капиталлашув даражасини оширишнинг долзарб масалалари*. *Economics and education*, 23(4), 96-101.
12. *lex.uz*- Ўзбекистон Республикаси Марказий банк расмий сайти маълумотлари
13. *cbi.uz* - Ўзбекистон Республикаси Марказий банк расмий сайти маълумотлари

HUDUDLARDA XOTIN-QIZLARNING HUQUQLARI VA IMKONIYATLARINI KENGAYTIRISHDA GENDER TENGLIGINING O'RNI

Bahriddinova Muazzam Azam qizi
*TDIU huzuridagi "O'zbekiston iqtisodiyotini
rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari"
ilmiy-tadqiqot markazi katta ilmiy xodimi*

Dunyo rivojining hozirgi davrida inson taraqqiyoti, uning huquq va erkinliklari, ijtimoiy adolat va inson xavfsizligini ta'minlash borasidagi jarayonlar uchun ayollar va erkaklarning jamiyat hayotining barcha jabhalaridagi tengligini amalda ta'minlash masalalari ustuvor vazifalarning biriga aylanmoqda. Shu maqsadda nafaqat respublikamizda balki butun dunyoda ushbu masala aktual bo'lib qolmoqda.

Erkaklar va ayollar o'rtasida teng huquq va teng imkoniyatlarni ta'minlash masalalari quyidagi asosiy xalqaro hujjatlarda o'z aksini topgan, bular: Atrof muhit va rivojlanish bo'yicha Rio-de-Janeyro Deklaratsiyasi (Rio Deklaratsiyasi, 1992 y.), Aholishunoslik va rivojlanish bo'yicha Qohira konferensiyasi (1994), Xotin-qizlar ahvoli bo'yicha Pekin konferensiyasi (1995) va Inson manzilgohlari bo'yicha Istambul konferensiyasi (1996). Bular – Umumjahon inson huquqlari Deklaratsiyasi, «Xotin-qizlarga nisbatan zo'ravonlikning barcha shakllariga barham berish to'g'risida»gi Konvensiya, Mingyillik rivojlanish maqsadlari va boshqalar. BMTga a'zo-davlatlar uchun ayollar va erkaklar tengligini ta'minlashga doir milliy majburiyatlarni to'liq bajarish Ming yillik rivojlanish maqsadlariga erishish va BMT tamoyillarini qo'llab-quvvatlashga munosib hissa qo'shish demakdir.

Ayollar va erkaklar huquqlari tengligi mamlakatimizning Asosiy qonuni - O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mustahkamlangan, uning 18-moddasida qayd etilganidek, «O'zbekiston Respublikasida barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo'lib, jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsiy va ijtimoiy mavqeidan qat'iy nazar, qonun oldida tengdirlar». Jamiyatda ayollar va erkaklar tengligi tamoyilini ilgari surish demokratik boshqaruvning asosiy va ajralmas qismi ekanligini anglab yetish kuchaymoqda. Dunyoda yuz berayotgan jarayonlar iqtisodiy rivojlanish siyosati gender jihatdan neytral bo'lishi mumkin emasligini tasdiqlamoqda, gender tengligi va iqtisodiy samaradorlik o'rtasida bevosita aloqa mavjud. Jinslar ehtiyojlari va manfaatlarini hisobga olish, ayollar va erkaklar uchun teng imkoniyatlar yaratish ayollar va erkaklar ahvolini yaxshilashga, oilani mustahkamlashga, bolalarning jismonan va ma'nan kamol topishiga ko'maklashadi va oxir-oqibat millatning iqtisodiy taraqqiyot sari salohiyati va imkoniyatlarini kuchaytiradi. O'z navbatida, iqtisodiy rivojlanish ham uzoq muddatli istiqbolda gender tengligi darajasini oshirishga keng imkoniyatlar yaratadi.

O'zbekistonda davlatning ham ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-intelektual hayotida tub o'zgarishlar sodir bo'layotgan bir vaqtda gender tenglik ya'ni ayollar va erkaklarning teng huquqliligini tashkil etish ham dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Shu o'rinda bir savol tug'iladi, "gender" atamasining ma'nosi nima? "Gender" atamasi 1968-yilda amerikalik psixolog olim Stoller tomonidan ilmiy iste'molga kiritilgan bo'lib, "jins" ma'nosini bildiradi.

Gender tenglikni ta'minlash maqsadida Qonunchilik palatasi tomonidan 2019-yil 17-avgustda qabul qilingan, Senat tomonidan 2019-yil 29-avgustda ma'qullangan hamda 2019-yil 2-sentabrda prezidentimiz Sh.Mirziyoyev tomonidan imzolangan "Xotin qizlar va erkaklar teng huquq hamda imkoniyatlari kafolatlari to'g'risida"gi qonuni qabul qilinishi ham bejizga emas.

Xotin-qizlarning huquqlari va imkoniyatlarini kengaytirish va farovonligini oshirishda hal qiluvchi omil sifatida ta'lim olish, kasb-hunar o'rganish va o'z qobiliyatlarini rivojlantirish borasidagi imkoniyatini ko'rib chiqar ekanmiz, respublikada ta'lim olish huquqi barcha fuqarolar uchun jinsidan qat'iy nazar O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi bilan kafolatlanganligiga (41 modda) guvoh bo'lamiz. Ayollar va erkaklarning ta'lim olishga doir teng huquqlari O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni, jismoniy rivojlanish va sport bilan shug'ullanish borasida esa - «Jismoniy tarbiya va sport haqida»gi qonuni (2-modda) bilan belgilangan. Xotin-qizlarning qarorlar qabul qilish darajasidagi ishtirokini yanada kengaytirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 1995 yil 2 martdagi «O'zbekiston Respublikasining davlat va ijtimoiy qurilishida xotin-qizlarning rolini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida» hamda 2004 yil 25 maydagi «O'zbekiston Xotin-qizlar qo'mitasi faoliyatini qo'llab-quvvatlash borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida» Farmonlari hamda Vazirlar Mahkamasining mazkur masalalar yuzasidan qarori qabul qilingan. Ayollar va erkaklarning teng huquqliligi mamlakatimizning asosiy qonuni - O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mustahkamlangan, uning 46-moddasida qayd etilganidek, "Xotin-qizlar va erkaklar teng huquqlidirlar". O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi har bir odam uchun Inson huquqlari haqidagi Xalqaro Konvensiyadagi shaxsiy, ijtimoiy, siyosiy, madaniy va iqtisodiy huquqlarining butun majmuini kafolatlaydi. Asosiy qonunimizda har bir insonga huquq va erkinliklari daxlsizligi, ularni cheklab qo'yishga hech kim haqli emasligi mustahkamlangan. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikning dastlabki kunlaridanoq demokratik tamoyillarni qo'llab-quvvatlab, inson huquqlarini ta'minlashga doir qariyb 70 ta asosiy xalqaro hujjatlarga qo'shildi. Bular - Umumjahon inson huquqlari Deklaratsiyasi, «Xotin-qizlarga nisbatan zo'ravonlikning barcha shakllariga barham berish to'g'risida»gi Konvensiya, Ming yillik rivojlanish maqsadlari va boshqalar. Birlashgan Millatlar Tashkiloti ham ayollar huquq van erkinliklarini himoya qilish maqsadida bir qator xalqaro qonunlar qabul qilgan. Xususan, 1954-yilda qabul qilingan "Ayollarning siyosiy huquqlari to'g'risida Konvensiya", 1958-yilda maqullangan "Turmushga chiqqan ayollarning fuqaroligi to'g'risidagi Konvensiya", "Ayollarga nisbatan qo'llaniladigan diskriminatsiyaning har qanday shakllariga barham berish haqidagi Konvensiya" kabi hujjatlar bugungi kunda dunyo mamlakatlarining ushbu sohaga oid huquqiy islohotlarga asos bo'lib kelmoqda.

Bugungi kunga kelib Respublikamizda xotin - qizlarning qariyb 80 % asosan ikki ijtimoiy soha - ta'lim, fan, sog'liqni saqlashda faoliyat yuritib kelmoqda. Ammo

hozirda ayollarning siyosat, diplomat va vazir kabi davlat boshqaruvida ahamiyatga ega bo'lgan lavozimlarda ularning sonini ko'zda tutilmoqda.

O'zbekiston tarixida ilk marotaba parlamentda xotin-qizlar soni BMT tomonidan belgilangan tavsiyalarga mos darajaga yetib, parlamentdagi xotin-qizlar soni qariyb 32 foizga yetdi va dunyodagi 190 ta parlament orasida 37-o'ringa ko'tarildi.

Boshqaruv lavozimidagi xotin-qizlar ulushi 27 foizga, partiyalarda 44 foizga, oliy ta'limda 40 foizga, tadbirkorlikda 35 foizga yetdi.

Xotin-qizlarni ijtimoiy-iqtisodiy qo'llab-quvvatlash, ular bilan manzilli ishlash maqsadida "Ayollar daftari" tizimi joriy etilib, Davlat budjetidan har yili 300 mlrd so'm mablag' ajratib borish yo'lga qo'yildi.

Ota-onasi yoki ularning biridan ayrilgan muhtoj qizlar, boquvchisi yo'q yolg'iz ayollarning o'qish to'lovlarini qoplab berish tizimi joriy etilib, oliy o'quv yurtlariga qabul qilishda ehtiyojmand oilalar qizlari uchun grantlar soni ikki baravarga ortdi.

Ayollar tadbirkorligini rivojlantirish maqsadida 224 mingdan ortiq xotin-qizga jami 6,9 trln so'm miqdorida imtiyozli kredit ajratildi.

Sohada olib borilayotgan islohotlar xalqaro reytinglardagi mamlakatimiz o'rniga ijobiy ta'sir ko'rsatib, Jahon bankining Ayollar, biznes va qonun indeksida O'zbekiston 2020-yilda xotin-qizlar huquqlari va gender tenglik bo'yicha ahamiyatga molik islohotlarni amalga oshirgan 27 ta davlat qatoriga kiritildi va 5 pog'onaga yuqorilab, 190 ta davlat orasida 134-o'rinni egalladi.

O'zbekiston BMT Nizomining maqsad va prinsiplariga hamda xalqaro huquqning boshqa umume'tirof etilgan normalariga sodiq ekanliklarini doimo ko'rsatib kelgan.

BMT Bosh Assambleyasining 2015-yilning sentyabrida Barqaror rivojlanish bo'yicha o'tkazilgan sammitida 70-son rezolyutsiyasi qabul qilinib, mamlakatimiz uchun dolzarb hisoblangan 16 ta milliy maqsadga erishish bo'yicha 125 ta maqsadli vazifa hamda 206 ta indikator ishlab chiqilgan.

Xususan, barqaror rivojlanish sohasidagi 5-maqsad — Gender tenglikni ta'minlash va barcha xotin-qizlarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirish mamlakatimizda xotin-qizlar va erkaklarning teng huquq hamda imkoniyatlarini ta'minlashga qaratilgan islohotlar bilan hamohangdir.

O'zbekistonda o'tkazilgan bir nech o'nlab tadqiqot mamlakatdagi qiz bolalarning ta'lim olishdagi muammolarini aniq sabablari va tahlilini qamrab olmasada, ayni mavzudagi boshqa bir qancha tadqiqotlar qiz bolalarni maktabdan keying ta'lim olishdan mahrum etishning, ayniqsa, o'rta darajadagi o'ta xavfli tamoyili mavjudligini ko'rsatmoqda. Masalan, YUNISEF va BMTning davlatimiz bilan birgalikda olib borgan tadqiqotlari natijasiga ko'ra, qiz bolalarni boshlang'ich ta'lim bilan qamrab olish deyarli 100 foiz (99-98 foiz) bo'lgani holda maktabdan keying ta'lim o'rtacha 50 foiz ayrim uzoq qishloq tumanlarida esa hatto bu ko'rsatkich 30 foizdan ham kam.

Aksariyat erkaklar ish izlab boshqa mamlakatlarga ketayotgani sababli aholining qolayotgan qismi, ayniqsa, qiz bolalar o'rta ta'limni tugatgan holda, mehnat bozorida hech qanday ko'nikmasiz qolib ketmoqda. Bu ham yetmaganday, erta oila qurgani uchun ko'p farzand tug'ib, ularni tarbiyalash va qornini to'ydirishga qurbi yetmayapti. Bu butun boshli avlodlar rivojlanishi uchun qulay sharoit yo'qligi sabab, ularning marginallashuvi va qashshoqligiga olib kelmoqda.

Айоллар ва erkaklar tengligi madaniyatini shakllantirish – bu tizimli va doimiy jarayon boʻlib, keng jamoatchilik va fuqarolik institutlari bilan hamkorlikni talab etadi. Bu borada jamiyatning barcha jabhalari – davlat tuzilmalari, jamoat tashkilotlari, biznes subyektlari, kasaba uyushmalari va keng aholi qatlamlarining birgalikdagi va hamjihatlikdagi faoliyati muhim ahamiyat kasb etadi. Jamiyat barcha qatlamlarining maqsadli faoliyatini tashkil etish zarur gender-dezagratsiyalangan axborot bazasini yaratish, barcha hududlar darajasida gender vaziyatining gender tahlili va monitoringini oʻtkazishni talab etadi.

Shunday qilib, mustaqillik yillarida respublikada qonunchilik va ijro etuvchi organlar darajasida huquqiy, tashkiliy, moliyaviy-iqtisodiy, ijtimoiy va boshqa sohalarida ayollar va erkaklar tengligiga oid konstitutsiyaviy prinsipni taʼminlashga qaratilgan ayollar va erkaklarga nisbatan davlat siyosatini amalga oshirish uchun progressiv va ishonchli baza yaratilgan. Alohida saʼy-harakatlar ayollar va erkaklar xulq-atvoriga doir ijtimoiy va madaniy modellarni oʻzgartirishga, omma ongida ayollar va erkaklarning jamiyatdagi roliga doir eskicha qarashlarni bartaraf etishga qaratilishi kerak.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
2. "Xotin qizlar va erkaklar teng huquq hamda imkoniyatlari kafolatlari to'g'risida"gi qaror (02.09.2019.).
3. BMT ma'lumotlari.
4. Икрамов, Р. А., & Хожиев, Р. Б. У. (2020). Воспитание гармонично развитого поколения является приоритетом государственной молодежной политики. Вестник науки и образования, (14-1 (92)).
5. Ikramov, R., & Bekmirzayev, N. (2020). Yurist nutqi madaniyati. Toshkent: Akademnashr.
6. Aktamovich, I. R., & Ziyadillayevich, I. A. (2020). Historical and Theoretical Roots of Establishing a Democratic Law in Uzbekistan. EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR), 6(10), 507-510.
7. Жураев, Ю. А., & Икрамов, Р. А. (2020). Фуқаролар экологик назорати: юридик асослари ва тушунчаси. Academic research in educational sciences, (4).
8. Икрамов, Р. А. (2020). Теоретико-правовые проблемы экологических интересов человека. Universum: экономика и юриспруденция, 12, 76.
9. Файзиев, И. Ш. (2020). Ўзбекистонда электрон ҳукумат: мавжуд имконият ва истиқболлар. Academic Research in Educational Sciences, 1(2), 232-240.
10. Файзиев, И. Ш. (2020). Дахлдорлик тарбияси орқали фуқаролик жамиятини шакллантириш. Science and Education, 1(7).

БЎШ ИШ ЎРИНЛАРИ ТАҲЛИЛИ АСОСИДА ҲУДУДДАГИ “ВАКАНСИЯЛАР ПОРТРЕТИ”НИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Юлдашев Нурбек Нормуродович

Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Макроиқтисодий ва ҳудудий тадқиқотлар институти бош мутахассиси катта илмий ходим (PhD)

Маълумки, Ўзбекистонда аҳолини муносиб меҳнат билан бандлигига эришиш, ишсизликни қисқартириш ҳамда доимий даромадга эга бўлиш орқали турмуш фаровонлигини ошириш ислохотларнинг бош мақсади ҳисобланади. Бу борада қабул қилинган қатор меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар, жумладан, бош қомусимиз Конституциядан тортиб кичик соҳавий қарорларгача ишсиз ва паст

даромадли аҳоли бандлигини таъминлашга қаратилган чоралар, таъсирчан механизмлардан фойдаланиш тартиблари белгиланган [1]. Биргина 2023 йил апрел ойидан кучга кирган янгиланган Меҳнат кодексида ишчилар ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилишга қаратилган қатор янги чоралар акс эттирилган [2].

Шу билан бирга, мамлакат ва унинг ҳудудларида шаклланган ва келгусида шаклланадиган меҳнат бозоридан самарали фойдаланиш, таклиф этилаётган иш ўринлари ва ишчи кучи ўртасидаги барқарор балансни таъминлаш, шунингдек ҳудудларда ишсизлик даражасини қисқартириш мақсадида доимий кузатувлар, илмий ёндашувларга асосланган таҳлиллар амалга оширилиши ҳамда эълон қилиб борилиши мақсадга мувофиқ. Бу борада ҳудудларда эълон қилинаётган бўш иш ўринлари асосида тайёрланадиган “ваканциялар портрети” ўша ҳудуд меҳнат бозори ҳолатини қисқача акс эттирадиган механизм бўла олади.

Бундан ташқари, “ваканциялар портрети” ўртача умумий кўрсаткич бўлиб, биринчидан, иш қидирувчилар учун тезкорлик билан ва ўзларига мос иш ўрни топишда қўл келса, иккинчидан, олий таълим мутахассислари ва касб-ҳунар эгалари тайёрловчилар учун меҳнат бозоридаги талабга мос кадрлар тайёрлашга йўналтирувчи содда механизм бўлиши мумкин. Учинчидан эса, ота-оналарга фарзандларини келажакда қайси касбларни эгаллаши бўйича қарор қабул қилиш ва танловда ёрдамчи бўла олиши ҳамда тўртинчидан, меҳнат бозоридаги муҳим тарафлардан бири — иш берувчилар ҳамда хусусий бандлик агентликлари (HR, аутстафтинг ва бошқ) учун ҳам фойдали маълумот олинадиган майдонга айланиши мумкин.

Маълумот ўрнида таъкидлаш лозимки, шунга ўхшаш портретлар, мисол учун, хорижий меҳнат мигрантлари, иш қидирувчилар ва бошқа портретлар ҳам ишлаб чиқилиб, улар асосан маълум мақсадларга йўналтирилган, шунингдек, меҳнат бозорининг фақат бир йўналишдаги қатнашчилари бўйича маълумот тўплашга хизмат қилган. Масалан, социологлар томонидан ишлаб чиқилган меҳнат мигрантлари портретида асосан хорижга чиқиб меҳнат миграцияда иштирок этадиган ишчилар маълумотлар шакллантирилади [3].

Шу ўринда, ишлаб чиқиладиган “ваканциялар портрети” ҳар ойда янгиланиб борилиши, унга киритилган ваканциялар бир ой давомида (ёки маълум даврда) такрор эълон қилинганда фақат бир марта фойдаланилиши мақсадга мувофиқ. Шунда портретдаги ўртача ваканциянинг аниқроқ картинаси шакллантирилган бўлади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, ҳудудлардаги “ваканциялар портрети”ни шакллантириш учун синов тарзида Тошкент шаҳрида онлайн тарзда эълон қилинаётган бўш иш ўринларининг сифат кўрсаткичларини таҳлил қилинди. Бунинг учун “Тошкентда ишбор” ([@Toshkent ISHBOR](https://ishbor.uz)) телеграм каналида жорий йил сентябр ойининг бошида, ўртасида ва охириги кунида жойлаштирилган 150 та бўш иш ўринларидан фойдаланилди [4]. Хусусан, портретни шакллантиришда бўш иш ўринларининг соҳа ва тармоқларга мансублиги, қайси касбларга талаб мавжудлиги, таклиф этилаётган минимал ва максимал маош миқдори, талаб этилаётган ёш чегаралари ҳамда гендер талаби, шунингдек, қўшимча талаб ва имтиёзлар ажратиб олинди (1-жадвал). Қуйидаги жадвалдаги маълумотлар автоматик шакллантирилиши ҳамда доимий

янгилаиб турилиши ёхуд йиллик умумлаштирилган ҳолда илмий таҳлилларда фойдаланилиши мумкин.

1-жадвал

Ҳудудларда “ваканциялар портрети”ни шакллантириш учун зарур бўладиган маълумотлар намунаси*

№	Йўналиш	Касб	Миним маош	Макс ош	Миним ёш	Макс ш	Аёл/ Эркак	Қўшимча талаб	Қўшимча имтиёз
1	савдо	call-center	4,0	10,0	25	35	А	талаба бўлмаслик	бонус
2	хизмат	фаррош	2,6	2,6	25	45	А	йўқ	тушлик
...									

Манба: Портретни шакллантириш учун бошқа маълумотлар ҳам киритилиши мумкин, бунда қўшимча талаб ёки имтиёзлар очик, атрофлича ёритилиши аҳамиятга эга.

Таҳлил қилинган иш берувчиларнинг соҳа ва тармоқлар таркибига кўра, энг кўп таклиф савдо ва онлайн савдо йўналишида, яъни 42,0%ни ташкил этган, кейинги ўринларда хизмат кўрсатиш ва умумий овқатланиш - 24,0%, ишлаб чиқаришда - 14,0%, таълим, тиббиёт ва IT соҳаларида жами 6,0%, бошқа тармоқлардаги иш ўринлари 14,0%ни ташкил этди.

Иш ўринларининг касблар кесимидаги таҳлилига кўра, энг кўп таклиф “call-center”да операторлик бўйича жойланган (24,0%) бўлиб, асосан онлайн савдо, қатор хизмат соҳаларида айнан мана шу касбга талаб мавжуд.

Шунингдек, савдо ходими, сотувчи, умуман савдо билан боғлиқ оффлайн ишловчиларга таклиф ҳам юқори бўлиб, ўрганилганларнинг 18,0%и ушбу касблардир. Бундан ташқари, ишчилар (7,0), ошпаз, нонвой, идиш ювувчи каби умумий овқатланиш соҳасида ишловчилар (6,0)га ҳам иш ўринлари таклиф этилган.

Иш ўринларининг маошлари бўйича таҳлилида, 150 та таклифнинг ўртача энг паст маоши 3,4 млн сўмни, энг юқори маош чегарасининг ўртача қиймати 8,2 млн сўмни ташкил этган. Иш берувчиларнинг 8,0%и маошлар миқдорини очиқламаган, аниқроғи келишув асосида маош тўланиши белгиланган. Портретга киритиш учун, яъни 150 та ваканциянинг ўртача таклиф этилаган маоши 5,6 млн сўмни ташкил этмоқда.

Касблар кесимида маошлар миқдори таҳлилига кўра, минимал ва максимал ўртача маошлар миқдори касбларнинг маълумотлилик даражасига ҳам бироз боғлиқлиги маълум. Яъни нисбатан юқори маълумот талаб этадиган, замонавий касбларда ўртача минимал ва максимал маошлар юқори, малака ва маълумот талаб этмайдиган касбларда эса паст.

Мисол учун, таҳлилларда 20 га яқин иш берувчилар ишчи, ишчи-қадокловчи, қадокловчи, ҳар хил турдаги майда юмушларни бажарувчиларни ишга таклиф этган ва 3,1 млн сўмдан 3,8 млн сўмгача маош таклиф қилган бўлса, бухгалтер ва бошқа молиявий хизматлар, администратор ва савдо ходимлари учун (17 та иш берувчилар вакансиялари) ўртача 3,5 млн сўмдан 6,7 млн сўмгача маошлар таклиф қилинган.

Бундан ташқари, 20 дан ортиқ иш берувчилар умумий овқатланиш соҳасида (нонвой, ошпаз, идиш ювувчи, шашликпаз ва ҳок) иш ўринлари таклиф этган бўлиб, ушбу соҳаларда эълон қилинган вакансиялар учун ўртача минимал ойлик маош 3,3 млн сўмдан ўртача максимал 8,4 млн сўмгачани ташкил этган.

Таклиф қилинаётган иш ўринларига ёш талаби ўртача минимум 19,7 ёшдан ўртача максимум 38,8 ёшгача бўлмоқда. Маълумотлари тўпланган иш берувчиларнинг 78,0 %и 17-20 ёшдагиларни минимум ёш талаби сифатида қайд этган бўлса, 13,0 %дан ортиғи энг юқори ёшдаги ишчилар сифатида 50-60 ёшдагиларни ҳам ишга қабул қилишини билдирган.

Таклиф этилаётган иш ўринларининг гендер тафовути ҳам таҳлил қилинганда иш ўринларининг 28 %и аёллар учун, 18 %и эркеклар учун мўлажалланган, 54 % ҳолатда гендер талаби мавжуд эмаслиги маълум бўлди. Бундан кўриниб турибдики, пойтахт меҳнат бозорида аёллар учун учун мўлажалланган иш ўринлари нисбатан юқори бўлиб, бу ҳолат аёлларни талаб этилаётган касбларга тайёрлашни кучайтириш зарур.

Шу билан бирга, фақат аёллар учун таклиф этилаётган иш ўринларининг 66,0 %и (42 та иш берувчидан 28 таси) савдо ва онлайн-савдо каби касбларда мавжуд бўлса, уларнинг аксари “call-center”да маҳсулот сотувчи оператор сифатида ишлаши айtilган.

Аёллар учун иш ўринлари таклиф этаётганларнинг 12,0% ишлаб чиқариш, жумладан текстил соҳасида иш ўринлари борлигини билдирган.

Таҳлиллардан кўриш мумкинки, 15,0% иш берувчилар талабаларни ишга олмаслигини, 85,0%и эса талабаларга ҳам иш ўринлари таклиф эта олиши мумкинлигини билдирган. Ушбу ҳолат талабалар учун ҳам иш ўринлари ҳамда ўқишдан бўш пайтларда ишлаш имкониятлари мавжудлигини билдиради.

Иш берувчиларнинг 28,0%ида (42 нафар) ишчиларнинг ҳалоллиги, пунктуал ва яхши муомилали эканлигини дастлабки талаб сифатида белгилаган бўлса, 10,0 % иш берувчилар ишчилардан ўзбек, рус ва инглиз тилларини билиш талабини қўйган.

Юқоридаги таҳлиллардан Тошкент шаҳрида эълон қилинган 150 та бўш иш ўринларининг қуйидаги “портрети”ни шакллантириш мумкин:

- ваканция 5,5-6,0 млн сўм атрофида маош таклиф қилади, гендер талаби мавжуд эмас, асосан IT-технологиялар ва онлайн ишлашни биладиган ва савдо (хизматлар) соҳаларига тез мослашадиган ишчилар талаб этади. Ваканция талабаларга мўлажалланмаган, бироқ 18-22 ёшлар оралиғида бўлиши, қаерда яшаши (шаҳар-қишлоқ ёки Тошкентдан бошқа вилоят) ва тил билиши муҳим эмас, бироқ меҳнат жамоасида муомилали бўлиши талаб этилади.

Хулоса ўрнида шуни қайд этиш лозимки, ҳудуднинг “ваканциялар портрети”ни шакллантиришда, қанчалик кўп ваканциялар олинса ва қанчалик узоқроқ муддат ҳамда манбалардан фойдаланилса, шунчалик аниқроқ ва самарали бўлади. Портретни шакллантириш ва эълон қилишдан асосий мақсад — иш қидираётган инсонларнинг иш билан банд бўлишига эришиши, шунингдек доимий даромадини шакллантиришида ўзига хос қўлланма бўлиши билан бирга, ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш дастурларини ишлаб чиқиш, келгусидаги стратегик йўналишларини белгилаб олишда фойдаланиш кўзланган.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. <https://lex.uz/docs/6445145>.
2. Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирдаги Меҳнат кодекси. 30.04.2023 йил. <https://lex.uz/ru/docs/6257288>.
3. Статъя [gazeta.uz](https://www.gazeta.uz) “Социологи составили портрет трудового мигранта” от 22.08.2017 г. <https://www.gazeta.uz/ru/2017/08/22/research/>.
4. Телеграмдаги “Тошкентда ишбор” канали (ishbor.uz) маълумотлари.

**MILLIY IQTISODIYOTNI INNOVATSION SHAROITIGA O'TISH DAVRIDA
RAQAMLI TRANSFORMATSIYA VA ZAMONAVIY MEHNAT BOZORI**

**MILLIY IQTISODIYOTNI INNOVATSION SHAROITIGA O'TISH DAVRIDA RAQAMLI
TRANSFORMATSIYA VA ZAMONAVIY MEHNAT BOZORI**

mavzusidagi
respublika ilmiy-amaliy konferensiya

MATERIALLAR TO'PLAMI

II qism

2025-yil 19-noyabr

8574

Mas'ul muharrir:

i.f.d., prof. S.K. Xudoyqulov

Kompyuterda sahifalovchi:

M. A. Asqarova

Bosishga ruxsat etildi 10.12.2025-y. Qog'oz bichimi 60x80 1/16.
Shartli bosma tabog'i 40,3b.t. Adadi 100 nusxa.

“Science and innovation” MCHJ bosmaxonasida chop etildi.
100155, Toshkent shahri, Sergeli tumani, Quruvchi dahasi, 22/43, +998993319654
